

CÆSARIS BARONII

ANNALES ECCLESIASTICI

TOMUS TRIGESIMUS SEPTIMUS

Cet ouvrage, par les corrections et les additions considérables qui y ont été opérées, est devenu la propriété de l'Œuvre de Saint-Paul, qui se réserve tous ses droits. Toute contrefaçon ou imitation, quelle que soit la forme sous laquelle elle se présente, sera poursuivie rigoureusement, conformément aux lois.

Hoc in opere tam multa sunt aut correctata aut addita, ut id suum Consociatio Sancti Pauli reddiderit et, quidquid sui juris si, sibi vindicent. Itaque, si quis idem aut furto ediderit a quoquo modo erit imitatus, in crimine erit et de injuria postulabitur.

CÆSARIS S. R. E. CARD. BARONII

OD. RAYNALDI ET JAC. LADERCHII

CONGREGATIONIS ORATORII PRESBYTERORUM

ANNALES

ECCLESIASTICI

DENUO ET ACCURATE EXCUSI

TOMUS TRIGESIMUS SEPTIMUS

1570 & 1571.

IN LIBRARIIS CONSOCIATIONIS SANCTI PAULI

PARISIIS, 6, VIA DICTA CASSETTE

BARRI-DUCIS

36, VIA DICTA DE LA BANQUE, 36

FRIBURGI HELV.

13, VIA DICTA GRAND'RUE, 13

M DCCC LXXXIII

VENERABILI FRATRI AUGUSTINO

EPISCOPO VIRDUNENSI, VIRODUNUM

LEO PP. XIII

Venerabilis Frater, Salutem et Apostolicam Benedictionem.

Libenter excepimus novam Annalium Cæsaris Baronii editionem cura Consociationis S. Pauli diligenter excusam, quam eadem Societas tuo Nobis ministerio offerendam curavit. Hoc munus gratum admodum Nobis extitit, Venerabilis Frater, tum propter insigne Auctoris nomen et opus, tum propter zelum quem in te erga optima studia, in eo opere offerendo, enitere conspeximus. Cum porro Nos magno opere gaudeamus hoc misero tempore, quo tot impia scripta ad perniciem mentium et animarum evulgantur, hæc magni momenti opera quæ ad cultum optimorum studiorum et ad rationes Religionis pertinent, in lucem proferri, iis ultro gratulamur qui suas curas in huiusmodi editiones impendunt, et cupimus ut ii, te interprete, Nostram commendationem accipiant, ac paternæ dilectionis gratique animi sensus, quibus filialis eorum obsequii Nobis oblatum testimonium prosequimur. Hac autem occasione libenter utimur, ut tibi, Venerabilis Frater, denuo testemur et confirmemus sinceræ Nostræ caritatis studium, ac in auspiciis celestium gratiarum tum tibi, tum prædictæ Consociationis Rectoribus et Sodalibus, Apostolicam Benedictionem peramanter in Domino impertimus.

Datum Romæ apud S. Petrum, die xxiii Octobris an. mdccclxxx, Pontificatus nostri anno tertio.

LEO PP. XIII.

SUMMARIUM

TOMI XXXVII

MDLXX.

1-6. Turcæ Cyprum appetentes mittunt Venetias nuntium qui causas querimoniarum coram senatu exponat: Venetorum responsio. 7,8. Veneti ad arma se accingunt et Christianorum principum opem implorant. 9-11. Pius solus causam Venetorum amplectitur. 12-15. Pius concedit decimas, et Jubilæum indicit. 16. Columna huic expeditioni dux præficitur. 17-19. Cosmi, Etruriæ ducis, et Melitensium equitum studium a Pontifice laudatur. 20. Auria Romam evocatur. 21-23. Per nuntium et litteras Pontifex Hispanum regem invitat ad fœdus contra Turcas. 24,25. Ad cardinalem Spinosam et ad Joannam Portugalliæ principem Pontificis litteræ. 26,27. Rex Hispanus se promptum exhibet ad exequenda Pontificis vota. 28. Laudatur a Pio regis Hispani studium. 29-31. Quid sentiendum sit de cunctatione Hispanorum. 32-41. Pontificis labor in conjungendis principum Christianorum classibus. 42-44. Melitenses triremes, suæ classi conjunctas, Pius jubet Corecyram mitti. 45-54. Lusitanum regem ad fœdus invitat et incitat ad matrimonium. 55,56. Lusitanus rex classem præstare et matrimonium inire abnuit. 56-60. Quænam fuerint partes in rebus Portugalliæ moderandis, tum aviæ Catharinæ, tum regis Hispani. 61-63. Pius frustra incitat Galliæ regem, imperatorem et regem Polonum, ut, si non arma, saltem nomina, fœderi contra Turcas præstare consentiant. 64-66. Principum orthodoxorum passus repulsam, Pius ad Moschum schismaticum se convertit. 67. Italiæ principes una cum Pontifice conjuncti. 68. Solemni pompa Columna Pontificiæ classi præficitur. 69,70. Veneti Zanium rei militaris ducem creant, sed subjectum præfecto Pontificis. 71,72. Dum litigant inter se duces Christiani, Turcæ Siciliæ littora infestant. 73,74. Ragusæi sibi metuentes ad Pium confugiunt qui illos commendat Hispanis. 75-81. Nicosia a Turcis capta et horribili cæde fœdata. 81-83. Audito Nicosiæ casu, classes Christianæ turpiter redeunt. 84-86. Tristis hujus inertiae exitus. 87-89. Preces publicæ a Pio indictæ. 90-92. Pontificis vehemens exhortatio ad principum oratores, de novo fœdere ineundo. 93-102. Teritur tempus colloquiis et altercationibus. 103-107. Ex audita Nicosiæ amissione Veneti procliviores ad fœdus. 108-110. Melitensium equitum magistrum a proposito abdicandi Pius deducit. 111-114. Cosmum Pius Magnum Etruriæ ducem creat et coronat. 115-119. Imperator nullitatis arguit hanc promotionem, et per oratores protestationem opponit. 120. Ducem Ferrariensem Pius vetat sistere ad aliud tribunal quam ad Romanum. 121. Cosmus ad Maximilianum mittit legatum. 122,123. Philippi Hispaniæ regis infensus animus in Cosmum. 124-126. In ornando Cosmo purus et rectus Pontificis animus. 127. Creatio cardinalium. 128. Constitutiones in gratiam canonicorum Lateranensium. 129-134. Agitur de reformatione Cisterciensium. 135. Pius reprimit abusus qui irrepserant in conferendis præceptorii Ordinum militarium degentium in Portugallia. 136. Invigilat Pontifex ne quid simoniacæ labis subrepat in provisione beneficiorum. 137,138. Prohibet disputationes de B. Mariæ Virginis conceptione. 139-140. S. Philippus Neri in suis familiaribus concionibus orthodoxus. 141. Crucis signatorum societas nova Constitutione a Pio exornatur. 142. Gratulatur Pontifex Octavio Farnesio quod Sanseverinum hæreticum in vincula conjecerit. 143,144. Rogat Pius Philibertum Sabaudia ducem ut Joannem Thomam hæreticum sibi tradat. 145,146. Comiti Tendæ scribit Pius ut Albingensi episcopo plenum jurisdictionis exercitium relinquat. 147. Pestifera origo Appellationum *ab abusu* dictarum. 148-152. Ad Maximilianum Pontifex mittit Madrucium cardinalem, qui de rebus suæ Ecclesiæ Tridentinæ sit coram imperatore ipse tractaturus. 153,154. Mediolani jura Ecclesiæ primæva restituuntur. 155. Constitutio contra monetarum tonsores. 156-158. Animadvertitur in eos qui Carolum Borromeum occidere tentaverant. 159,160. Scalenses canonici ad meliorem sensum redeunt. 161. Per Helvetiorum pagos instituta Catholica denuo in honore habita. 162,163. Pius missalis Romani reformationem inchoatam absolvit. 164,165. Constitutio Pontificia de censibus. 166,167. Vexilla Hugonottis erepta Pius suspendi jubet in Lateranensi Basilica. 168-194. Regem Galliæ a pace cum hæreticis ineunda Pius revocare studet et jam factam improbat. 195-200. Pontifex ditionem Avenionensem tutatur et expeditionem Arausicensem

cogitat. 201. Carolus Galliae rex nullum benevolentiae signum negligit erga haereticos. 202-203. Maximilianus ad comitia Spirensia se confert. 204-216. Pontifex vetat ne quid de religione agatur in Spirensibus comitiis. 217-224. Attente invigilat Pontifex ne haeretici in Ecclesias et capitula Germaniae obrepant. 225, 226. Carolum Austriae archiducem hortatur Pius ut ludimagistros haereticos e suis ditionibus expellat, et in auxilium mittit societatis Jesu religiosos. 227-230. Quid senserit Hosius de Altemburgensi colloquio. 231-234. Maximiliani segnitias in plectendis haeticis. 235-236. Sanderi liber contra Altemburgense colloquium. 237. Praeclara Hosii Epistola ad regem Poloniae contra Augustanam Confessionem. 238-240. Sandomiriense colloquium in quo haeretici frustra quaerunt inter se concordiam. 241-244. Fortiter obsistit Hosius haeticorum conatibus. 245-249. Reprehendit Hosius regem Poloniae quod permiserit religionis negotium ad alia comitia rejici, et docet iniri non posse concordiam Catholicos inter et haereticos. 250. Revocatur a rege Poloniae mandatum haeticis favens, unde a Pontifice commendatur. 251-256. Poloniae legati a duce Moschorum male habiti propter eorum detectas blasphemias. 257-261. Laskium senatorem ab haeresi revocant dissidia et scandala sectariorum: Hosii ad eundem gratulatoriae litterae. 262. Hosius monet alios Polonos de haeticorum fraudibus. 263-265. Hosius calumnias Bezanorum diluit. 266. Gedanenses ad regis obsequium reducti dant spem redeundi ad veram fidem, si calicis usus eis permittatur. 267. Disputatio theologica inter orthodoxos et haereticos in laudem veritatis terminatur. 268. Misertus aerumnarum Lithuaniae Hosius Sigismundum a bello abstinere monet. 269-272. Pius Hosio Cromerum coadjutorem dat, cum titulo Posnaniensis Ecclesiae. 273-278. Sueciae regno Pius reditum ad veram fidem procurare enititur. 279-281. Dux Albanus edictum generale, veniae nuncupatum, promulgat, exclusis tamen quibusdam reorum classibus. 282. Sævit Pontifex in iudices praevicatores, et adulterinae monetæ fabricatores. 283. Libros vetitos in flammis injici jubet Albanus, et typographis leges praescribit. 284-288. Concilium provinciae Mechliniae habitum, in quo recipiuntur decreta Concilii Tridentini. 289, 290. Dioecessana Synodus Ruremundae et Namurci. 291. Immunitates suas a decretis Concilii Tridentini pæsas Belgæ arbitrantur. 292-296. Causa Baiana iterum agitat scholas, et imprimis Lovaniensem Academiam: qualis reipsa fuerit iste Baius ex Bellarmino. 297, 298. Anna Austriaca, uxor futura Philippi regis, per Belgium transit, et magna pompa excipitur. 299-302. Agitur de discessu Albani et Belgio. 303, 304. Archiepiscopum Bisuntinum, diu Romæ detentum, Pius ad suos redire permittit. 305. Sub rectæ intentionis specie tegit Auriacus pyratikas deprædationes. 306. Festo Omnium Sanctorum, tremenda tempestate Belgium atteritur. 307-309. Moravius, nothus et infensissimus frater Mariae Scoticae, occiditur ab Hamiltonio ob privatam vindictam, non ex conjuratione. 310. Nothi scelera. 311. Hamiltonius ex Calvinista Catholicus. 312-315. Elizabetha nothi cædem ægre fert, et Scotos fideles vexat. 316-320. Apud Philippum Hispaniae regem agitur de liberanda Maria Scotica regina. 321-365. Processus originalis iuridice instructus, quem sequitur Bulla excommunicationis. 366-376. Diluuntur objectiones circa hujus Bullæ promulgationem. 377. Non ex solo externo eventu Bullæ effectus judicandus est. 378, 379. Feltonii invictum animi robur, tum in Bullæ affixione, tum in diræ mortis perpessione. 380. Gravi terrore percutitur Elizabetha ob sententiam a Pio latam. 381, 382. Pii studium pro confirmatione et executione Bullæ. 383-386. Omnem operam impendit Pontifex in succurrendis Catholicis. 387-389. Elizabethæ in Scotos crudelitas. 390-393. Ab Elizabetha decernitur legatio Cæcilii ad Mariam Scoticae reginam: qualis fuerit iste Cæcilius. 394-401. Iniquæ pacis conditiones per Cæcilium propositæ rejiciuntur. 402, 403. Pii litteræ consolatoriae ad Scotiae reginam, et Mariae responsum ad Pontificem. 404-406. Quædam explanantur in litteris Mariae Scoticae. 407. Trocmortonus veneno sublatus. 408. Elizabethæ jugum prægrave excutere tentant et ipsi Hiberni. 409-411. Sigismundus, Poloniae rex, pacis sequester inter imperatorem et principem Transylvanum; unde Pontificis litteræ gratulatoriae. 412-414. Pontificis zelus in purganda haeticis Transylvania. 415. Pius statuit evellere abusus et quibusdam Hispaniae Ecclesiis. 416-420. Mira fidei Catholicæ propagatio inter Mexicanas regiones. 421. S. Clarae cenobium in Mexicana civitate Pius confirmat. 422. De pluribus ad Ecclesiam Iascalensem pertinentibus agit Pontifex apud legatum Faruffinum. 423-427. Antequarensi Ecclesiae inopia laboranti subvenire Pius hortatur Hispaniae regem. 428. Repellit Pontifex instantias episcopi Mecuanensis contra regulares. 429, 430. Confirmat Pius Acta Concilii Goani et laudat Cochinchensis episcopi pietatem et zelum. 431. Gloriosum martyrium Jesuitarum a Calvinianis pyratibus occisorum. 432-439. Longe lateque in extremum Orientem diffunditur fides per operarios Evangelicos. 440-443. Terræ motu concutiuntur insula Tertia et complures Italiae urbes. 444, 445. Balduini et Brentii obitus. 446. Laudibus exornat Pius opus a Surio concinnatum. 447, 448. Pius Ortonensem Ecclesiam in Cathedralem erigit, et Dublinensem episcopum exulem Ecclesiae Vasionensi pastorem sufficit. 449. Beatæ Clarae de Montefalco sanguis mirum in modum ebullit. 450. Nicosiæ casum Gambara carmine deplorat et describit.

MDLXXI.

1. Cæcilius ab Elizabetha baronis titulo insignitur. 2, 3. De abdicatione reginae Scotiae agitur. 4. Proceres qui pro regina stabant vexantur: archiepiscopus S. Andreae suspenditur patibulo. 5. Fingit Elizabetha se nuptias exoptare cum Andium comite. 6-11. Pius de sorte Mariae et orthodoxorum anxius. 12. Haeticis pyratice exercitibus favet Elizabetha. 13-15. Zelus Pontificis et Hispaniae regis in ornanda expeditione contra haereticos Anglos irritus cadit per Albani invidiam. 16, 17. Rodolphus, hujus expeditionis præcipuus ordinator, in Gallia subsidere cogitur. 18. Roffensis episcopus in arcem Londinensem detruditur. 19-22. Diversa decreta sancita contra Catholicos. 23-27. Storei præclarum martyrium: multiplicia iræ divinae signa. 28. Nonnullæ cum rebellibus Belgis Hispanorum concertationes. 29. In arce

Antuerpiensi monumentum sibi Albanus erigit, quod a successoribus dejecitur. 30. Novis impositis vectigalibus turbas excitat Albanus, cui dux Medina-Cæli subrogatur. 31. Hispaniæ rex a Pio obtinet decimas Ecclesiasticas pro hæresium exstirpatione. 32,33. Lundani Ruremundensis episcopi sollicitudo pastoralis. 34,35. Aliorum episcoporum socordia a Pontifice reprehenditur. 36. Decernitur in Consistorio nullum jus competere Capitulo Cameracensi in electione sui præsulis. 37,38. Leodienses in oppugnandis hæreticis strenui. 39. Litteræ Pii gratulatoriæ ad Surium Carthusianum Coloniensem. 40-45. Ex mutuis hæreticorum in Germania colluctationibus, necnon ex zelo Alberti Bavarie ducis, spem concipit Hosius status melioris. 46. Albertus Hosio exponit cur ab errorum tenebris hæretici, imprimis principes, tam difficile emergant. 47. Hosius censet nil remittendum esse de cura quam Albertus impendemat ad conciliandos hæreticos. 48. Albertus novas Hosio objicit difficultates. 49. Hosius ad Carolum Austriæ archiducem se convertit. 50-54. Colloquium inter *Substantiarios* et *Accidentarios* desinit in mutuam dilacerationem. 55-57. Pius monet principes Germanos ne quid mali subditis Catholicis eveniat. 58,59. Pontifex imperatorem laudat quod suis monitis obtemperaverit. 60. Hosius gratulatur Mendozæ, quod averterit imperatorem a concedenda Bohemis Confessione Augustana. 61. Sedes Viennensis in Austria diu vacat propter *excellsum* quod vocant *regimen*, cui subicere certant Politici cæteras etiam sedes episcopales. 62. Cardinalem Madrucium Ecclesiæ suæ Tridentinæ possessionem non obtinentem, Romam redire permittit Pontifex. 63. Ernestus, episcopus Frisingensis, licet imperatoris nepos, coram tribunali *eccelsi regiminis* adstare cogitur. 64. Queritur Hosius quod in Indice librorum in Bohemia vetitorum, nulla facta sit mentio librorum Lutheranorum. 65. Lutherum ex impura muliere et dæmone incubo natum Hosius pronuntiat. 66-68. Decreta concilii provincialis Salisburgensis a Sancta Sede approbata observari curat Pontifex. 69,70. Portenta in Germania. 71. Elector Brandeburgensis veneno interfecit. 73-78. In locum Joannis Transylvaniæ principis, cum Arianismi macula defuncti, sufficitur Bathorius Catholicæ fidei egregius instaurator. 79. Sigismundus Poloniæ rex graviter ab Hosio reprehenditur ob concessum hæreticis in ipsa urbe Cracoviensi templum. 80-83. Litteræ Pontificis gratulatoriæ, et Hosii simul increpatoriæ ad palatinum Cracoviensem. 84. Hosius Elbingensium sedem ut suam vindicat. 85-98. Totis viribus Pius avertit Sigismundum a divortio. 99,100. Annam, regis Poloniæ sororem, Pontifex cumulat laudibus et gratiis spiritualibus. 101. Præclaro elogio Nicolaus Radzwill commendatur. 102,103. Joannes Chodkwic et Schalichius in gremium Ecclesiæ redeunt. 104. Cromerus, coadjutor Varmiensis, datis litteris a Pio laudatur. 105. Moschi suæ immanitatis dant pœnas. 106-108. Carolus Galliæ rex agit cum Navarræa regina de conjugio inter ejus filium et sororem suam ineundo. 109-112. Pseudosynodus Hugonottorum Rupellæ coacta. 113,114. Cum Salviato legato Pontificio denuo agitur de matrimonio principis Navarræi cum Margarita regis sorore, ut rei Catholicæ utilissimo. 115-121. Hæreticis addictus Carolus, unde pluribus in locis tumultus et cædes. 123-126. Pius Bisuntinos ad pacem et jus reducere studet. 127-133. Monet Pontifex cardinales a Lotharingia et Pelleum ut abstineant omni consuetudine cum episcopo Valentino hæretico. 134. Cardinalis a Lotharingia virtutes. 135. Queritur Pius quod Aquensis episcopus, licet hæreticus, ornatus fuerit legatione ad Turcas. 136-138. Odeti Castillionei olim cardinalis mors infausta. 139,140. Soucherii cardinalis, et Espencei insignis theologi obitus. 141. Burdigalæ magicæ artis cultores. 142-144. In regionibus etiam conterminis Carolus fovet hæreticos. 145. Apud Pium frustra agit Carolus in gratiam Comitiss S. Severini hæresis insimulati. 146. Friburgenses monentur ut causam Lausanensis episcopi defendant. 147,148. Carolus Borromæus ludimagistros hæreticos ab Helvetiæ pagis ejici curat. 149-154. Humiliatorum Ordo extinguitur. 155-157. Humiliatorum bona in meliorem usum Pontifex convertit. 158. Contentiones inter Fratres Eremitanos et canonicos regulares Papiæ commorantes. 159. Pius Papiæ gymnasium instituit. 160. Finalium occupat Hispaniæ rex. 161-164. Causa præcedentiæ inter magnum Etruriæ Ducem et Ducem Ferrariæ agitata ad Pontificem defertur. 165. Musici concentus prohibentur in Majori Hebdomada. 166. Ecclesias et alia loca sacra, etiam exempta, episcopi visitare adstringuntur. 167,168. Abusus circa missæ sacrificium tollit Pontifex. 169-171. Sodalitates *Doctrinæ Christianæ* nuncupatæ. 172-175. S. Philippus Neri fundator Archiconfraternitatis peregrinorum et convalescentium. 176-193. An S. Philippus Neri methodum orationis mentalis didicerit a S. Ignatio, et in ejus Societatem ingredi postulaverit? 194-196. Religiosorum familiis novis muneribus ornat Pontifex. 197,198. Pius Mendicantium privilegia quoad sæcularium confessiones restringit. 199-202. Clericorum avaritia fortiter comprimitur. 203-205. Officium B. Mariæ Virginis, sed nonnisi a se vel a S. Sede approbatum, edi curat. 206-209. Pius animarum pastor vigilantissimus. 210-212. Joannes Austriæ dux summus imperator præficitur classi contra Turcas dirigendæ. 213-216. Columna a Pio ad regem Hispaniæ mittitur ut obstantia fœderi dirimat. 217-220. Cavillationibus cardinalis Granvelli impulsus Veneti a fœdere declinant, et ad componendam pacem cum Turcis attrahuntur. 221-224. His edoctus Pontifex Venetias mittit Columnam qui persuadeat senatui ut fœdus accipiat. 225-235. In consistorio solemniter fœdus percutitur: hujus fœderis conditiones. 236. Promulgatur fœdus coram populo. 237-238. Divinam opem implorat Pontifex. 239,240. Invigilat Pontifex ut quamprimum unusquisque fœderatorum suas partes impleat. 241. Pius Sorianum, fœderis egregium propugnatorem apud se retinet: signa lætitiæ apud Venetos et Hispanos. 242-244. Sumptibus belli Pius providet. 245-248. Hortatur litteris Pontifex imperatorem, necnon Galliæ et Poloniæ reges ut ad fœdus initum accedant. 245,250. Messanam convenire præscribitur variis navibus Christianæ classis. 251-253. Consistorium in quo legationes ad Christianos principes decretæ, et hæreticorum consortium repulsum. 254-260. Cardinalis Alexandrinus aulam Hispanam petit, et cum rege agit tum de rebus ad bellum contra Turcas pertinentibus, tum de causis dissidiorum tollendis. 261-278. Singula capita quæ inter regem Philippum et cardinalem Alexandrinum tractata fuere. 279-284. Mera fabula concordia a Roccho

Pirro excogitata. 285. Constitutio pro utriusque Siciliæ regnis. 286. In quibus rex Hispaniæ æquum se præbuerit legati postulationibus. 287-290. Cardinalis Alexandrinus Lusitanum regem adit, a quo nihil nisi vanas promissiones obtinet. 291-293. De legalis in Persiam mittendis agitur. 294-308. De nubendo Lusitano rege Pontificis irriti conatus: an reipsa Jesuitæ juxta severiorem normam hunc principem educaverint. 309-317. Commendoni legatio ad Maximilianum de fœdere ineundo: responsio dilatoria imperatoris. 318-321. Querelæ imperatoris de titulo Magni ducis Cosmæ Medicæo, absque ipsius voluntate a Pontifice concessio. 322. Turcarum tyranni minaces litteræ ad imperatorem. 323. Pii legationes ad Italiæ principes. 324-331. Venetorum insulas Turcæ vastant. 332-356. Famagustæ excidium; Turcarum perfidia. 357-363. Joannis Austriæ diu expectatus adventus; causæ hujus tardioris moræ. 364-366. Austrius Messanam appellit, et a ducibus cum magna lætitia excipitur. 367-377. Post multas procerum altercationes, decernitur, Pio præsertim hortante, prælium haud diutius differendum. 378-381. Christiana classis Christiane accingitur ad pugnam. 382-384. Messana solvit classis. 385. Inter Turcarum duces disceptatio. 386-394. Classis Christiana ex re parvi momenti in maximum discrimen adducta. 395. Apud Echinades insulas naves utriusque partis in conspectum veniunt. 396-399. Ultimi pugnæ apparatus. 400-417. Summam cladem subeunt Turcæ, qui nunquam antea navali prælio a Christianis profligati fuerant. 418-423. In ipso momento quo pugna committitur, Pius cœlitus edoctus victoriam noscit et nuntiat. 424-433. Quanta fuerit clades hostium, et fortitudo Christianorum. 434, 435. Ex historicis nulla clarior victoria, sed ob pravum usum nulla minus fructuosa. 436. Favente numine, tempestati subortæ se subducit fœderatorum classis, in portum Petalam confugiens. 437-441. Discrepantes sententiæ de reducenda classe in hiberna: ducum querelæ mutuæ. 442, 443. Terror Othomanicum imperium undique pervadit: pictura, victoriæ commemorativa, in Vaticano. 444. Duces inter se prædam partiuntur, et ad reditum se comparant. 445-447. Summa lætitia excipitur tum Venetiis, tum Romæ, nuntius de reportata victoria, ob quam a Pontifice instituitur festum Commemorationis S. Mariæ de Victoria. 448-453. Ingressus Columnæ in Urbem et ei delati triumphii honores. 454, 455. Lutheranis necnon imperatori ipsi hæc victoria tristitiam parit. 456. In Hispania duplex lætitia et ex victoria Christianorum et ex filio regi nato. 457-459. Ad Lusitanum regem Pii litteræ lætum nuntium afferentes et principis ad Pium gratulatoria Epistola. 460. Cardinalis infans Lusitaniæ, post acceptas Pii litteras, Pontificis benignitatem et eximias dotes celebrat. 461-464. Per fidos Lusitani regis nuntios Pius litteras curat perferendas ad reges Persiæ, Arabiæ et Æthiopiæ, ut eos ad proterendos Turcas incitet. 465-467. In locum cardinalis Alexandrini, diutius in Lusitania commorantis, Salvatus mittitur ad regem Galliæ ut ipsum ad sociale bellum inducat. 468. Inter eundem, Salvatus a Genuensibus petit ut subsidium tribuant pro sacro bello proseguendo. 469-471. Constitutio qua Pius bona aliqua alienare permittit ob timorem conceptum novæ Turcarum invasionis. 472-473. Martyrium inflictum ab hæreticis quibusdam societatis Jesu alumnis. 474-476. In Orientalis Indiæ partibus, per conspiracyonem regum indigenarum, Ecclesiæ recens erectæ in magnum discrimen adducuntur. 477. Constitutio qua præcipitur Inventorium actorum criminalium in utriusque Siciliæ regnis. 478. Concilium provinciale Neapolitanum. 479, 480. Monstra et prodigia in Germania. 481. Plurimorum principum mortibus annus memorabilis. 482, 483. Merlini et aliorum Ecclesiæ inimicorum obitus.

ANNALES ECCLESIASTICI.

PII V ANNUS 5. — CHRISTI 1570

1. *Turcæ Cyprium appetentes mittunt Venetias nuntium qui causas querimoniarum coram senatu exponat: Venetorum responsio.* — Anno Jesu Christi millesimo quingentesimo septuagesimo, Indictione tertiadecima, Selymus Turcarum Tyrannus ex eo, quem in Christianos odio conceperat, tandem peperit iniquitatem, et sicut turbo impellens parietem, impetum in eos fecit; tantam gloriæ proprio nomini ac imperio accessionem se facturum existimans, quantam Christiano detraxisset.

2. Juxta illud vero Sapientis: Qui vult recedere ab amico occasionem querit: sic infringendæ pacis, quam a Solimani patris obitu, Venetis se inviolatam servaturum Selymus idem juraverat, plures emendicat rationes et aucupat causas. Ad facinus impulit, ut Tarcagnotta ¹ scribit, et impiæ cujusdam pietatis species, et qui apud Turcas pietatis ac religionis magisterium tenebat, Mophtinus: nam cum Selymus primis statim imperii auspiciis, Hadrianopolim profectus esset, curaturus, ut xenodochium magnificum pro advenis extrueretur, a viæ comite præfato Mophtino edoctus est, opus illud spoliis Christianorum esse locupletandum; eamque ad rem perficiendam, Cyprio insula nullum locum esse opportuniorum. Hoc consilium adjuvit quoque (præter Mahumetem ², qui inter cæteros Bassas eminebat, et Pialim alterum Bassam regis generum, cui navalium rerum cura destinabatur), pestilens Hebræus, patria Lusitanus, nomine Joannes Michy, qui, ut narrat Thuanus ³, se in Selymi gratiam, miro artificio insinuaverat. At ab eo abhorrebat, ut Campana ⁴, ac Maurocenus ⁵, referunt, Mehemetes purpuratus primarius, qui licet et ipse fide ac moribus barbarus, tamen

ægre ferebat Selymum datam Venetis fidem irrationabiliter infringere velle, ideoque, ut animum ejus ab ea sententia revocaret, ex occasione legationis nuper ad Selymum missæ a Bœticis Mauris, qui ante biennium contra Philippum Hispaniæ regem rebellaverant, opemque illius imploraverant, Hispanicam potius expeditionem, quam Cypriam suadere studuit. Verum nil apud Selymum, jam Cyprii regni cupiditate illectum ac abstractum, hæc profecerunt, ideoque quo æstus ambitionis Selymum ipsum rapuit, consiliariorum etiam oratio incumbens, magno assensu Cyprium bellum statuitur, cujus dux Mustaphas creatur, collega addito Piali, maritimæ classis præfecto: et Mehemetes ipse jubetur Antonio Barbaro Veneto oratori rem significare, ac pro amicitia monere, ut cum pares Turcarum potentiæ Venetæ suæ reipublicæ vires non essent; conditionibus potius cum Selymo, quam armis rem ipsam agere vellet, ne temeritatis pœnas totius ejusdem Reipublicæ periculo daret.

3. Selymus ante hæc Venetias exploratorem miserat, sub legationis in Gallias abituræ prætextu, qui cum Venetiis aliquandiu substitisset, quod se publicam fidem, ex Hispaniis a rege, cujus ditiones transiturus esset, expectare diceret; interim omnem reipublicæ statum diligens indagator exploravit, ac de eo Selymum certiores reddidit; et nisi infausta pro voto certe referre potuit, ex superioris anni navalis incendio, et extrema annonæ caritate ea urbe haud parum afflicta. Antonius Barbarus nihilominus haud aliud quam temporis dilationem molitus est; unde, ne imparatam omnino rempublicam hostis aggrediretur, ad Mehemetes postulata respondens enixe petierat ab eo, ut antequam hostilia pararentur, legatum Selymus Venetias mitteret, qui illius voluntatem ad senatum deferret: nam sperare se dixit, tanti futurum patribus jura pacis non abrum-

¹ Tarcagnot. Hist. par. 3, lib. 13, pag. 243. — ² Uberr. Foliet. de sacr. fæder. lib. 1, p. 11. — ³ Thuan. Hist. l. 49, p. 705. — ⁴ Campan. Vit. Philipp. II, p. 3, p. 80. — ⁵ Mauroce. p. 351, lib. 9.

pere, ut rationem aliquam inituri essent, qua tanti imperatoris desiderio satisfaceret; interimque edicta sustineret, ne qui motus in finibus fierent, quibus magis utrinque animi irritarentur: nec enim se desperare, subjunxit, Venetos, ut a se tantam belli tempestatem averterent, pacem concessione Cypri redempturos.

4. Decernitur itaque ad id Turcici legati munus Abrahamius quidam, qui paucis ante annis renovando fœderi Venetiis fuerat. Erat is, ut narrat Gratianus¹, genere Polonus, perhonestâ Strassorum familia in Borussia natus, qui adolescens a Turcis captus; Christianæ fidei desertor, prophanis Turcarum ritibus sese addixerat; et exinde in regis militiam adscriptus, Chiausiusque effectus, industria ac nobilium linguarum intelligentia, barbaris magno obeundis legationibus usui erat. Huic orator Barbarus, summa sagacitate, Aloysium Bonricium, reipublicæ scribam, et adolescentem filium adjunxit, specie quidem, ut tutius Abrahamio Venetos fines ingresso iter foret, revera, ut impuber filius instanti servitio eriperetur, et senatus de omnibus rebus per Bonricium erudiretur.

5. Exeunte Martio, Venetias appulit Abrahamius, quem tamen patres statim urbem ingredi vetuere, sed sequenti dumtaxat die, parvo navigio ad se adduci jusserunt; quod cum fieret, vix ille iram ac impetum impotentis ac frementis populi evasit. Nullo cum honore ac magnificentia susceptum, oblatas ab eo litteras scribit ab Isselt minime lectas fuisse; at contrarium asserere videntur Folieta ac Gratianus, qui litterarum earundem summam referentes, in his fuisse scribunt: Eusochos, Christianam gentem ac Venetorum sociam, assidue incursare Turcarum fines, et infesta omnia latrociniiis facere, neque cohiberi, quin incitari a Venetis atque immitti solere. Venetos ipsos inusitata rabie in Turcas, qui piraticam facerent, ferri, eosque etiam captos ac deditos immaniter trucidare: sed quod ultra ferri non posset, insulam Cypri, receptaculum Christianorum piratarum, illa maria late prædantium esse factam. Itaque cum imperio suo cuncta circum insulam parent, sibi constitutum esse, ea subacta, pacare navigationem. Proinde postulare, ut si pacem quam secum habuissent reddi sibi Veneti vellet, quando fœdus ipsi multipliciter violassent, Cypri decederent: Eusochos latrones coercerent, atque illam sæviendi in Turcas acerbiterem remitterent. Ad hæc addunt alii, rationem quoque regni Cypri repetendi se habere Selymum dixisse, quod summum ipsius regni imperium Sultanorum Osmanidarum, a quibus Veneti illud, ut feudum tenebant, pro quo, et annuum tributum persolvebant, aliquando fuisset.

6. Magna inter patres ista audientes orta dissidia, tradit ab Isselt, Lauredano duce et plerisque senatoribus Cypri cedendum, cum ad resistendum hosti vires non suppetere, suadentibus: cæteris vero indignum gloriæ nominique Veneto existimantibus, ad simplicem Turcarum petitionem, ex Ionio, Ægeo et Euxino turpiter excedere. At verosimilius præfati Gratianus et Folieta, hanc inter Patres sententiarum diversitatem, non Turcico legato coram, sed antea fuisse scribunt; ideoque priusquam ipse veniret, jam quid responderetur decretum. Nulla igitur mora deliberandi petita, responsum in hanc sententiam ante compositum ac descriptum Abrahamio dederunt: Venetos, vel injuriis provocatos, pacem tamen cum fide semper coluisse: Eusochos, gentem inopem et latrociniiis vacantem, prædas æque a Christianis quam a Turcis reportare consuevisse. Turcas piratas a Venetis ducibus jure belli cæsos fuisse ac interfectos, idque, absque fœderis fractura, licuisse. In Cyprio regno, non modo perfugium piratis non datum; sed ad eos insuper arcendos, quatuor longas naves dedita opera se in ea insula habere. Nullum jus Selymi in Cypri agnoscere, quandoquidem, quod ei Veneti præstare consueverant, honorarium munus erat, non tributum, quo gratitudinem suam Cypriis regibus, erga Ægyptios Sultanos benefactores et amicos suos declarare, mos fuit. Cæterum, si per hæc commenta abrumperetur pacem placeret, ultorem falsæ fidei futurum, Deum, quo adjuvante se bellum gesturos sperarent, ut citius illum, quam ipsos nefarii consilii pœniteret.

7. *Veneti ad arma se accingunt et Christianorum principum opem implorant.* — Hoc responso, nuntio dimisso (qui protinus etiam, extra reipublicæ fines reportari, nullo publico vel officio vel munere cultus, præcipitur); consilia sua omnia ad ea quæ belli erant Veneti convertunt, partitisque curis, alii classi ac navibus præficiuntur; alii finitimas Turcis regiones custodiendas suscipiunt; alii littora servandi curam assumunt; alii demum in comparanda et quærenda auxilia acriter intendunt; ac legationibus, in primis ad Christianos principes tota Europa circummissis, opem implorant, precibus consilia addentes, ac multa de Barbarorum cupiditate disserentes, quibus eosdem principes, non tam opis sibi præstandæ studio, quam proprii periculi admonitos ad tam ingens avertendum malum commoverent.

8. At hæ legationes (inquit Folieta), quamquam vera dicere viderentur, neminem tamen moverunt, fatali quadam insita hominum ingeniiis cæcitate, qua nemo gliscentem pestem, ac proxima quæque et ante oculos posita corripientem, prius ad se non perventuram credit, quam illam visceribus hærentem sentiat. At

¹ Gratian. de bello Cypri.

nec ipse quidem Maximilianus (ut idem refert), quidquam motus est, licet in Turca contundendo et profligando, non minores ejus partes quam Venetorum esse viderentur, ob finitimas Turcæ eidem ditiones, quotidianis illius neque parvis damnis expositas. Nec moveri est passus, sed quod pæne effatu horrendum simul ac incredibile videtur, nec Jacobum quidem Superantium, Venetum legatum, ad se accedere permisit, ut omnes suspicionum causas tam potenti hosti præcideret. Quæ superstitiosa nimis Maximiliani inurbanitas effecit, ut Antonium Teupolum ad regem Poloniæ missum, Veneti ex itinere revocarent, haud dubii, Polonum minoribus odii ac minus necessariis belli causis stimulantibus, nihilo alacriorem aut promptiorem ad arma capessenda futurum. Auxilia pariter rex Galliæ præbere detrectavit, licet pluries ipsi non modica (ut diximus), Veneti præbuissent auxilia. Hispaniarum autem rex, si præstitit, vel Pii tantum studio fuit, vel quod ea suppeditando suis ipse rebus consultum iri existimaverit, non certe quod rerum Venetarum magna sibi cura fuerit. Unus inter omnes (inquit Folietia) repertus est Pius V, qui officii ac muneris sui memor, causam Venetorum, non libenter modo, sed ita cupide est amplexus, ut illis ipsis ardore pæne præcucurrerit.

9. *Pius solus causam Venetorum amplectitur.* — Ab initio statim belli ab eo Veneti auxilium petierant, qui quanquam (ut narrat Gratianus) alienior ab iis ad id tempus visus fuisset, quod et Pontificium jus usurpare sæpe eos, et hæreticos, pestiferum genus hominum, parum severe, atque interdum oscitanter, vindicare solere, vir Christianæ pietatis vindex acerrimus opinaretur; tamen Turcici belli nuntio, haud secus quam summum religionis antistitem et parentem Christianæ Reipublicæ decebat commotus, Venetos susceperat. Debuissent tunc saltem hi levissimas ac excogitatas humanæ suæ prudentiæ deponere suspensiones, quibus sacrarum legum specie, alienum illorum jus Pium præripere voluisse perperam existimaverant; dum tam sollicitum ipsorum servando undequaque imperio ac suprema potestate cernebant: nec ultra debuissent eorum rebus inhiantem credere, quem ad eas custodiendas, nec propriis parcere velle conspiciebant. Debuissentque tandem hoc exemplo (quod passim, usque in hæc nostra tempora, fidelissime secuti sunt Romani Pontifices), commoniti cæteri principes intelligere, ideo persæpe eis in Ecclesiastica bona jus usurpare prohibitum, quo eis opportuniore tempore cumulatiora servantur; nec ab Ecclesia ipsis ablata, sed apud eos sic potius esse deposita. Ac multo minus immemores esse deceret beneficiorum, quibus haud semel Romana Ecclesia, non modo sacris rebus quæ in eorum ditionibus conti-

nentur, sed suis etiam suique juris provinciis ac populis exhaustis, illis servavit imperium; cum tamen, vel gratiam pro gratia reddere raro admodum conspiciantur; et, quod deterius est, in eam levissimis de causis insurgant, cujus singulari beneficio, a gravissimo erepti periculo, modo sunt quidquid sunt: unde modicissimi juris vel unam speciem ei detrachere contendunt, quæ totum tamen jus illorum protexit: ita ut ipsas causas amoris, quas ex ipso servato jure in se derivasse diffiteri non possunt, non Christianæ modo, sed humanæ etiam charitatis obliti, in acerba odia inflectere videantur.

10. Pius igitur, nec indignatione commotus, nec his offensus Venetos deseruit; quin etiam immemor injuriæ, memor clementiæ, ubi ipsorum periculum animadvertit, advocato cardinalium consistorio, ea de re consilia cum illis habuit: « Erat tum in eo ordine atque consilio, » inquit Gratianus ¹, « Antonius Perenotus, cognomento Granvellanus, cujus pater ferrario fabro apud Vesontionem in Sequanis natus, sua industria, et Caroli Cesaris gratia, ad ingentes opes in Belgis pervenerat, filiosque produxerat. Et Antonius cum copiis ac divitiis, quas maximas et a Patre acceptas et a se partas possidebat, tum Philippi magnitudine, apud quem auctoritate pollere credebatur, tum vero etiam ingenii opinione, et multarum linguarum scientia, et magnarum rerum usu, quibus prope a parvulo exercitatus fuerat, magnopere eminebat, magnoque in honore atque existimatione erat. Quibus ex rebus animus, natura ferox et insolens, et imperiis assuetus, tantos sibi sumpserat spiritus, ut sæpe immodice atque impotenter efferri soleret. Patribus igitur ad unum omnibus, non deserendos gravissimo eorum tempore Venetos censentibus, solus ignaviæ ac formidinis incusatos, multis ac peracribus verbis eos, ut indignos, quibus quicquam ferretur opis est insectatus, quam non ad bellum enixe ac strenue gerendum, sed quod superioribus annis fecissent, cum Carolum ipsum Quintum armorum socium haberent, ad pacis æquiores conditiones ab hoste impetrandas petere insinulavit: proindeque debere Pontificem, dixit, sinere prius id procedere paulum et cruentari bellum, quam ei se immiscere; tum enim veram opem imploratorios, cum aliqua affecti clade, et incumbentem exitio eorum hostem, et se sine alieno præsidio impares libertati suæ tuendæ esse sensissent; quandoquidem fieret, justo Dei immortalis judicio, ut qui ante aliorum pericula ex tuto semper spectare voluissent, aliquando adversarum rerum socios quærere atque implorare ipsi cogerentur.

« Mussitantibus ad hæc cæteris Venetis

¹ Gratian. de bell. Cypr., pag. 52.

cardinalibus Cornelio, Amulio, Delphino, Philippi et Granvellani respectu, non tacitus tulit tam arroganter Italiæ periculis et patriæ suæ malis insultantem hominem Belgam Joannes Franciscus Commendonus cardinalis, studiosus vir boni æquique, et quem, nec gratia, nec metus avocaret ab officio aut deterreret. Is sententiam Granvellani gravi oratione refutavit; et commemoratis Venetorum Reipublicæ meritis, cum universe in rem Christianam, tum proprie in Pontifices maximos, dubiis eorum temporibus; auxilia iis nec neganda censuit esse nec differenda, sed ipso statim initio juvandos atque fulciendos, eorumque, ex recenti contumelia violati ab hoste fœderis, iram ardoremque, ad capessendum naviter bellum accendendum, non debilitandum frangendumque esse: quod fieri necesse foret, si deserire illi a Pontifice Maximo Christianisque regibus intellexissent. Quod enim id consilium esset, ut prius bellum sanguine imbueretur, expectare, se quidem non videre. Nam qui integrorum, ac recentium constantiam in suspicionem poneret, quid esse cur percussis adversa aliqua re, et belli incommoda perpensis magis fideret, aut firmiores et audaciores ad reliqua fore speraret? Sed nec Venetos dignitatis suæ ac reipublicæ defuturos, si adversus immanes et non ipsis solum graves, sed Christianis omnibus terribiles Turcarum vires, Pontificis maximi ac reliquorum studio atque ope regum sublevarentur; et qui in Italia nati, Italiæ incoluitati consultum cuperent, haud magis Venetis id bellum a barbaris, quam sibi et toti Italiæ illatum esse, existimare debere: nec porro minori contentione, aut animo ad illud propulsandum consurgere. Postremo mirari se dixit, superioris belli pacisque cum Turcis initæ mentionem fieri, cum ita se Veneti tractatos a sociis eo bello quererentur, ut optandum esse videretur, ut ejus commemoratione, et alii absterneret, et ipsos perpetua Venetos oblivio caperet ».

11. Ista Gratianus, nimis forte erga cardinalem suum Commendonum studiosus, cujus gratia plus æquo etiam Granvellano detraxisse visus est. Quidquid enim intercesserit in antiquo eo fœdere, Paulo Tertio auctore, cum Carolo Quinto imperatore habito, certum est tamen alienarum cladum ac funerum spectatores, nullamque partem publicorum discriminum subire nonnunquam Venetos detrectasse, recentibus sub ipso Pio Quinto exemplis probatum iri. Cum enim totius illi Italiæ propugnaculo Melitæ Turcæ inhiassent, tanquam commune illud periculum, nihil ipsos attingeret, nulla ratione, nec Pontificis ipsius enixis precibus adduci potuere, ut in communem hostem arma sumerent; quod id forte privatis suis commodis minime accommodatum cen-

suissent. Minus etiam detrahendum erat Granvellano, quod male Venetos habituros belli socios palam dixisset; cum sapienter præviderit, quod deinde exitus comprobavit; dum omnino insciis fœderatis, pacem cum hoste composuerunt; cum tanta Pontificis Gregorii XIII, licet ingenio mitissimi, indignatione; ut nuntium improvisum aversatus, inquit Folieta, illorum legatum verbis male acceptum, e conspectu protinus facessere jussit; quidquid Gratianus ipse, ne sibi contraria disserere videretur, de hujusmodi fœderis fine adnotaverit, ut suo loco dicendum erit.

12. *Pius concedit decimas, et Jubileum indicit.* — Nihilominus pronus ad pietatem erga Venetos animus Pii, vel ipsius in Christiani nominis hostes ardor effecit, ut approbantibus Patribus, iis auxilia decernerentur. Decimæ igitur in primis iis concessæ sunt, ab ipsis quoque cardinalibus, sacerdotia in Veneta ditione possidentibus, exigendæ. Hinc, ut illos propria quoque pecunia adjuvaret, magni quæstoris, quem vulgo camerarium vocant, amplissimum munus, quod Michael Bonellus cardinalis Alexandrinus, ex sorore pronepos obtinebat; ipso consentiente, et una cum Pontifice rempublicam, privatis commodis anteponente, venale habuit, pecunia ex illo redacta, in usus belli impendenda. Pro eo, alii septuaginta, alii sexaginta scutorum millia cardinalem Cornelium persolverisse scribunt; quodque Folieta hoc anno factum dicit, Catena, post fœderis publicationem, in sequentem rejicit; quo etiam scribit, Apostolicæ cameræ clericatum (qui septem dumtaxat erant) numerum ad duodecim auxisse, quorum tres dumtaxat postmodum vendidisse dicit, duos extinxisse. At Campana, Natalis Comes, et alii sub præsentis anno id commemorant, et ex ea venditione 125000 nummum Pontificem collegisse asserunt. Protonotariorum ad id quoque numerum multiplicasse, Comes ipse refert: ac demum novis vectigalibus cuncta Ecclesiastica suæ ditionis bona, necnon Italiæ totius onerasse, patet ex sequentibus ipsius Apostolicis litteris ¹, quas hic ponendas existimavimus:

« Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

« Christiana respublica, quo redacta sit, quantisque incommodis conflictetur, omnibus perspicuum esse non ambigimus: quando inter maximos amplissimorum regnorum tumultus, ab impiis hominibus contra proprios principes jamdiu (peccatis nostris facientibus) concitados, cruentasque passim cædes, seivissimus Turcarum tyrannus intelligens summos reges intestino bello implicatos, atque confectos, ingentes exercitus cogit, potentissimam classem

¹ Extant in Bullario parv. Pii, pag. 193.

instruit, ut quas sibi in arcano instituit, Christianorum partes improvise adoriatur, insitamque expleat feritatem. Nam et si opprimendi Cypri causa fama vagatur, et id Venetis indixerit, ipsique alioqui hoc conjicientes, ad defendendum bellum, Cyprium, egregias numerosasque eo militum manus classe trajicere maturant; quibus et nos jam pecunia succurrimus, et quibus possumus rebus necessariis subvenire conamur; certum tamen non scimus, ejusne sit ille consilii propius accedere, atque invisæ sibi Italiæ porfús idoneos opprimere, ut itinere patefacto, in reliquam Italiam et alias fidelium provincias pro libito irrumpere possit. Quare provisæ quaquaversus omnia sint necesse habentes, ut quocumque illius furor irruerit, potentibus armis reprimatur. Hoc cum ubique factum iri vehementer expetimus, et quæ possumus auxilia, cuique egenti impertimur, tum etiam a nobis illud sedulo curandum est, ut omnes oræ maritimæ muniantur, præsidia disponantur, novi equitum peditumque delectus primo quoque tempore habeantur. Sed immensi sumptus, quos principibus Christianis, pro sua et fidei defensione laborantibus, ubi res tulit, suggessimus, et pro exercitu, quem superiore anno in Galliam contra hæreticos misimus, ac pro tutela Avenionis Comitatusque nostri Venu-sini, tamdiu suppeditavimus; et nunc ad tenendas ibi alias novas, quas imminentibus quotidie magis dictorum hæreticorum periculis proxime decrevimus militum copias, amplius facere compellimur; aliæ item diversorum generum calamitates usque eo temporalem Romanæ Ecclesiæ statum affligerunt; ita cameram Apostolicam ordinario proventu exinaniverunt, ut si repente vis aliqua ingruerit, ad eam propulsandam necessaria manifesto sint defutura. His nimirum angustiis et difficultatibus circumventi et obsessi, omnia prius conari decrevimus, quam subditos nostros, aliis oneribus et miseriis nimirum affectos, gravioris ponderis accessione vexare. Quare habita pro rei gravitate cum fratribus nostris deliberatione matura, ad peculium Ecclesiæ (cujus causa ut maxime agitur) de necessitate indicimus et imponimus sex integras decimas omnium et quorumcumque fructuum, reddituum, proventuum, jurium, obventionum, distributionum quotidianarum, et emolumentorum ordinariarum et extraordinariorum, omnium et quarumcumque Ecclesiarum, patriarchalium, metropolitanarum, cathedralium, collegiatarum, et parochialium; necnon monasteriorum et conventuum, ac etiam mensarum patriarchalium, archiepiscopalium, episcopalium, abbatialium, capitularium, et conventualium, prioratuum quoque, præpositurarum, præceptoriarum, canonicatum, præbendarum, dignitatum, personarum, administrationum et officiorum, cæ-

terorumque beneficiorum Ecclesiasticorum, cum cura et sine cura, sæcularium, ac S. Benedicti, S. Augustini, Cluniacensis, et Cisterciensis, Præmonstratensis, S. Basilii, Humiliatorum, Sylvestrinorum, et (qui proprietates redditusque certos ex privilegio vel alias possident) Mendicantium, ac quorumcumque aliorum Ordinum utriusque sexus; necnon Congregationum Regularium et præterea Hospitalium etiam pauperum, hospitalitatem non exercentium, seu bona et redditus ultra infirmorum necessitates, et alia, pro quibus instituta sunt pia officia exercenda possidentium; necnon B. Mariæ Theutonicorum, S. Lazari de Altopassu, Templi Dominici, et aliarum Militiarum (Hospitalis S. Joannis Hierosolymitani, quæ pro sui tutela, contra dictos Turcas et alios infideles, alienis auxiliis continuo eget, dumtaxat excepta) in omni Italia (præter dominium prædictorum Venetorum, cujus clerum universum causa hujusmodi expeditionis in Turcas jam oneravimus) consistentium, secundum vero annum valorem fructuum, reddituum, proventuum et aliorum prædictorum. Ac etiam indicimus et imponimus sex alias decimas omnium et quarumcumque pensionum annuarum, super fructibus, redditibus, proventibus, juribus, obventionibus, emolumentis et distributionibus supradictis assignatarum et assignandarum percipiendas, exigendas et levandas ab omnibus et quibuscumque episcopis, archiepiscopis, et primatibus, patriarchis, et aliis Ecclesiarum prælatis, ac cæteris cujuscumque dignitatis, status et conditionis personis, prædicta quocumque jure et titulo obtinentibus et obtenturis; necnon æconomis et administratoribus perpetuis, et temporalibus usufructuariis, ac fructus, et pensiones, res et alia hujusmodi jura, ex quacumque causa sibi Apostolica auctoritate in toto vel in parte reservata habentibus et habituris, sæcularibus et regularibus Ordinum, Congregationum, Militiarum et Hospitalium prædictorum. Necnon ab ipsis Ecclesiis, Capitulis, Conventibus, Ordinibus, Congregationibus, Collegiis, Hospitalibus, Militiis, mensis, massis et locis, quocumque privilegio et exemptione, reali, personali, pacifica et continua suffultis. Quos omnes, ad hoc efficaciter obligatos, pro una intra proximum diem festum S. Michaelis Archangeli, qui mense Septembris indicit, et pro alia intra eundem festum anni proxime futuri, et pro tertia partibus æqualibus, intra illum ipsum diem festum consequentis protinus anni, cameræ prædictæ, et illius procuratoribus constituendis omnino volumus persolvere. Quicumque vero decimas hujusmodi nullo modo, vel non integro, scienter, aut non secundum verum annum valorem, fructuum, reddituum, proventuum, jurium, obventionum, distributionum et emolumento-

rum, sive non terminis constituendis exhibuerint, seu in illorum exhibitione, malitiam commiserint sive fraudem; Ecclesiarum antistites suspendimus a divinis, Capitula vero, Conventus et Collegia quaecumque, Ecclesiae interdicto supponimus, ac singulares personas, antistite inferiores, excommunicationis sententia innotamus. Cæterum ad prædictas decimas consequendas, præcipimus etiam omnibus conductoribus censuariis et locatoribus proprietatum, fructuum, rerum et jurium prædictorum, etiam hujusmodi pensionibus oneratorum, ut utraque decimas, nomine dominorum et pensionariorum, ad computum suæ quisque locationis; omnibus vero possessoribus, usufructuariis, et aliis, pensiones solvere debentibus, ut ipsi etiam decimas hujusmodi nomine pensionariorum cameræ, et procuratoribus prædictis integre persolvant. Decernentes decimas fructuum, reddituum, proventuum, et aliorum jurium prædictorum, secundum communem illorum æstimationem arbitrandas, alias vero pensionum decimas, ad rationem decem pro centenario præstari debere, et secundum ea prædictos omnes in solidum cogendos esse, ipsarumque decimarum procuratores, a quibus liberit integre exigendi optionem, facultatemque habere. Neque ullas omnino immunitates et exemptiones, etiam ex causa resignationis, cessionis, juris, concordiae, conventionis, aut quacumque alia gravi et onerosa occasione, quocumque modo concessas, et interim concedendas, integram solutionem hujusmodi minuere vel impedire; neque possessores, usufructuarios, aut alios pensiones hujusmodi solvere debentes, etiamsi ipsi juri et actioni petendæ, vel retrahendæ, vel retinendæ portionis, et ratæ partis pensionarios contingentis jurejurando renuntiaverint, et illam libere donaverint, atque ex forma dictæ cameræ amplissima caverint modo aliquo obligari, nec ad id pro dicto tempore constringi posse. Omnes vero confessiones, et quietantias receptionis decimarum a procuratoribus et ministris cameræ prædictæ tam conductoribus, censuariis et locatoribus nomine suorum principalium, quam etiam ipsis, necnon possessoribus, usufructuariis, et aliis pensiones solvere debentibus, nomine pensionariorum faciendas, perinde valere, atque in judicio et extra illud ubique locorum fidem facere, ac si ipsismet principalibus, ac pensionariis præsentibus, et solventibus factæ et exhibitæ fuissent. Conductores autem, qui pretium locationis dominis legitime anticipaverint, locationem suam hujusmodi, quam ad hoc prorogamus, usque ad integram satisfactionem, ut prius etiam adveniente successore, continuare debere, sicque per quoscumque judices ordinarios et delegatos, etiam causarum Palatii Apostolici auditores, ac

S. R. E. cardinales in quavis causa et instantia, sublata eis et eorum cuilibet, quavis aliter judicandi et interpretandi facultate et auctoritate, ubique judicari et definiri debere. Necnon irritum et inane quidquid secus, per quoscumque scienter vel ignoranter contigerit attentari.

« Ut autem omnia supradicta, sicut causa urgens postulat, diligenter et fideliter exequantur, dilectum filium nostrum Aloysium tituli S. Clementis presbyterum cardinalem, Cornelium nuncupatum, camerarium nostrum, cujus integritas et experientia jam pridem nobis perspecta est, generalem omnium decimarum prædictarum collectorem, in universa Italia, cum omnibus et quibuscumque privilegiis, jurisdictionibus et juribus, quæ omnes alii antehac hujusmodi collectores habuerunt, auctoritate prædicta tenore præsentium constituimus et ordinamus, eique plenam, liberam et absolutam potestatem, facultatem et auctoritatem tribuimus, omnes ipsas decimas cameræ prædictæ nomine, ubique procurandi, prædictos omnes, tam conjunctim quam divisim, ad integram illarum solutionem, uti prædictum est, faciendam, etiam per edictum locis publicis affigendum monendi et requirendi, non parentes, fraudantes, et cæteros contumaces in censuras et pœnas prædictas incidisse declarandi, proprietates, res, fructus, et alia bona ipsorum, etiam manu regia apprehendendi, et usque ad condignam satisfactionem retinendi; contradictores et perturbatores, molestatores et rebelles quoscumque, eisque auxilium, consilium vel favorem publice vel occulte, quovis quæsito colore præstantes, cujuscumque dignitatis, gradus et ordinis fuerint, prædictis aliisque censuris et pœnis Ecclesiasticis, necnon pecuniariis, cæterisque juris et facti remediis opportunis compellendi, illosque etiam iteratis vicibus aggravandi, dignitatibus, beneficiis et officiis omnibus privandi, et amovendi, et ad futura inhabiles faciendi, interdictum Ecclesiasticum apponendi, auxiliumque brachii sæcularis, quandocumque opus fuerit, invocandi. Ad sanitatem vero reversos, qui debite satisfecerint, ab omnibus censuris et pœnis supradictis in forma Ecclesiae consueta absolvendi, super irregularitate forsan incursa dispensandi et ad pristinum statum omnino restituendi.

« Præterea collectores et subcollectores fide et facultatibus idoneos in omnibus civitatibus, terris et provinciis Italiae prædictæ, quotquot viderit expedire, cum simili aut limitata, non tamen absolvendi potestate, constituendi, cumque, vel eos arbitrio suo revocandi, negligentes et morosos removendi, ac alium seu alios surrogandi, quotiescumque ei videbitur, in delinquentes et suspectos per se, vel alium,

seu alios, etiam simpliciter, et de plano, ac sine strepitu, et figura iudicii inquirendi, et meritis pœnis puniendi: modos et formas in prædictis servandis præscribendi, dubia quæcumque in præmissis forte oritura declarandi, et prorsus omnia et quæcumque circa ea necessaria et opportuna faciendi, statuendi et exequendi, etiam si talia forent, quæ mandatum exigent magis speciale, quam præsentibus est expressum.

« Non obstantibus felic. record. etc. Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo septuagesimo. Pridie idus Maii, Pontificatus nostri ann. quinto ».

13. Apostolicas has litteras nonnisi tertiadecima die Julii vulgatas fuisse, ex eis mox apposita publicatione constat. Paulo post vero considerans Pontifex (ut ipsemet fatetur), huiusmodi sex decimarum impositionem, quæ pariter Fratres et Moniales Ordinum Mendicantium, illorumque domos ac monasteria complectebatur, haud ab illis ferri posse; quoad ipsos ad tres tantum reduxit, datis super hoc, sub die vigesima nona Augusti Apostolicis litteris, quæ in parvo seorsim impresso ejusdem Pii Bullario ¹ leguntur.

14. Hac quoque occasione, cum in coacervanda pecunia sollicitum undequeque permulti animadvertissent Pontificem, restituendos esse in beneficiis regressus eidem suaserunt. At id ipse consilium (ut narrat Natalis Comes ²), rejecit; quinimo in re beneficiaria quamlibet turpis lucri maculam ex corde aversatus, kalend. Junii hujusmet anni edita Constitutione ³, Tridentini Concilii cap. xiv, sess. xxiv, decretum, quo aliquid vel peti vel exigi in collatione aliave provisione beneficiorum Ecclesiasticorum, vel ad illorum possessionem, admissionem prohibebatur; non modo confirmavit, sed etiam extendit.

15. Et quidem cavenda erat Pio noxa omnis, noxæque vel levis suspicio, utpote qui comperit habere, non modo inoffensum in primis Numen, sed propitium insuper habere necesse esse; quod nisi ipse civitatem custodisset, frustra humanis quibusve studiis, qui eam custodissent esse vigilaturos. Ante omnia idcirco vix commolitionum Turcicarum nuntium accepit, divinum auxilium implorandum censuit, edito universali Jubilæo, cujus exemplar, ex Vaticano Regesto ⁴ acceptum, hic damus:

« Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

« Universis Christi fidelibus præsentis litteras inspecturis, salutem et Apostolicam benedictionem. Miserabilem populi Christiani sta-

tum, perturbatissimaque Pontificatus nostri tempora mente contemplantes, tanto animi dolore afficimur, ut nullis lacrymis nullisque gemitibus quemquam præsentia reipublicæ Christianæ mala, instantiumque periculorum magnitudinem, satis digne deplorare posse judicemus. Nam, et perniciosius de religione discordiis et dissidiis, suggerente Diabolo adversario nostro, per omnes fere provincias excitatis, antiquam populi Christiani unitatem atque concordiam disjunctam diruptamque aspiciamus, ac perditissimorum hæreticorum adversus proprios legitimosque principes nefaria conspiratione, omnia fere regna turbata videmus; sic ut nihil aliud illis propositum esse appareat, quam inconsutilem Dei Redemptorisque nostri tunicam, cui impiæ gentilium infideliumque manus olim pepercerunt, quantum in ipsis est, horribili schismate introducto, conscindere. Ad hæc mala illud quoque accedit, quod refrigerato ac pæne extincto apud reliquas Catholicas nationes pristino charitatis ardore, nulli vel pauci admodum reperiuntur, qui non modo, ut æquum erat, publicam populi Christiani calamitatem, gravissimumque casum dolentes, his tot tantisque malis mederi conentur: sed etiam qui ita vivant, ut moribus professioni Christianæ parum congruentibus, Deum graviter non offendant. Quo factum est, ut corroboratis jam confirmatisque Christianæ reipublicæ morbis, quibus nascentibus obsistere facile fuit, ne domi quidem satis tuti securive esse videamur. Ne quis autem veteribus nostris cladibus novæ calamitatis cumulus deesset, immanissimus Turcarum tyrannus, cujus interea potentia intestinis nostris discordiis mirum in modum est aucta, maxima hoc anno classe instructa, magnis equestribus peditibusque copiis contractis, ingenti conatu bellum adversus Christianos molitur, ut nostram, non modo religionem, si posset, sed etiam nomen penitus extinguat. Huic turbulentissimæ tempestati obviam ire, et pro commisso nobis ab Omnipotenti Deo, Apostolicæ servitutis officio, salutem populi Christiani, pro qua etiam sanguinem et vitam libenter perfunderemus, quantum in nobis est, prospicere cupimus. Quia vero, sicut ob peccata, divinæ animadversionis flagella, undique in nos intenta, vehementer timenda: ita, si populus Christianus ad Deum in humilitate cordis conversus pœnitentiam egerit, sperandum est, Deum, ut est benignus, multusque ad ignoscendum, præstabilisque super malitia, nec vult mortem peccatorum, sed magis ut convertantur et vivant; quique non obliviscitur misereri, sed ipse ad pœnitentiam nos invitat dicens: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*, fide-

¹ Bullar. parv. pag. 189. — ² Natal. Comes, ut supra. — ³ Extat in Bullario magn. Constitut. 64. Pii V.

⁴ Ex Reg. Vatic. ut supra.

libusque suis affuturum, neque ab infidelibus hæreditatem suam occupari dissiparique pas- surum. Quamvis enim hostis nostri vires maxi- mæ sint, major tamen est, qui pro nobis Deus futurus est, quam qui contra nos : potensque est Dominus, tam in paucis salvare quam in multis. Idcirco, ex parte Omnipotentis Dei, et per viscera misericordiæ illius, omnes et sin- gulos utriusque sexus Christi fideles monemus atque hortamur, ut hoc periculosissimo Chris- tianæ religionis tempore, ad Dominum et Re- demptorem nostrum humiliter conversi, consi- cientiam suam diligenti studeant examine discutere, jejuniisque, orationibus et eleemo- synis pro eorum facultate vacare, juxta ipsorum conscientiam, sive sacerdotum, quibus peccata sua confitebuntur, salutare consilium. Ut autem dignos pœnitentiæ fructus eo libentius faciant, quo majorem talium operum fructum et præ- mium sunt percepturi : nos, de Omnipotentis Dei misericordia, ac BB. ejus Apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi, et pro illa quam nobis, licet indignis, Deus dedit, ligandi atque solvendi, et thesauros Ecclesiæ aperiendi potestate, omnibus et singulis utriusque sexus fidelibus, qui postquam harum litterarum noti- tiam habuerint, in sequentis primæ vel secundæ hæbdomadæ quarta, et sexta feria, et sabbato jejunaverint, et pro defensione reipublicæ Christianæ, contra communes hostes, proque unionem Christi fidelium et principum Christia- norum, adversus eosdem hostes conjunctione, pias apud Deum preces fuderint, ac pro eorum facultate devotionisque affectu, eleemosynas erogaverint, sacramque Eucharistiam postea Dominica perceperint devote ; plenissimam peccatorum suorum indulgentiam, quæ Christi fidelibus Ecclesias almæ Urbis, et extra Urbem, ad id deputatis, anno Jubilæi visitantibus con- cessa est, misericorditer in Domino elargimur. Dantes eis potestatem eligendi quem voluerint confessorem, cujusvis Ordinis Regularium, sive sæcularem presbyterum, ab ordinario tamen loci vel ab eo deputato approbatum. Qui eorum audita confessione, ipsos et quemlibet ipsorum (deficientibus a fide Catholica, eorumque, vel fautores, recipientibus, vel libris sine nostra Sedisque Apostolicæ licentia scienter legentibus, vel domi retinentibus, et reimprimantibus, vel imprimantibus, vel disseminantibus, vel sanctæ Inquisitionis Officium quovis prætextu impe- dientibus dumtaxat exceptis) a quibusvis pec- catis, quantumvis gravibus et enormibus, etiam Sedi Apostolicæ reservatis in Bulla, quæ in die Cœnæ Domini legi consuevit contentis, et a censuris quomodolibet, præterquam ab homine latis, et ob violentas manus in clericos injectas, Ecclesiasticamque libertatem violatam, incur- sis ; injuncta eis, pro modo culpæ, pœnitentia salutari, ad effectum dumtaxat harum littera-

rum consequendum, absolvere : et quævis vota ab eis emissa (votis dumtaxat castitatis et reli- gionis exceptis) in alia pietatis opera commu- tare possit. Non obstantibus Constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, cæterisque con- trariis quibuscumque. Quia vero, ad Dei iram placandam obtinendamque salutem, nihil bo- norum operum perseverantia est efficacius, dicente Scriptura : Non qui incæperit, *sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* ; ideo eosdem utriusque sexus Christi fideles hortamur, ut non solum indictis a nobis his nostris Apostolicis litteris, diebus, sed reliquo etiam tempore eisdem aliisque item bonis piisque operibus exercendis, divinam sibi gratiam conciliare, Deumque populo suo propitium placatumque reddere ne desistant, sic, ut piorum hominum, servorumque suorum precibus clementissimus Dominus noster exo- ratus, fideles suos in hostium suorum potesta- tem, miserrimamque servitutem venire non permittat, ne quando inhumana et efferata Turcarum gens gloriatur, et dicat : Ubi est Deus eorum ?

« Cupientes autem has litteras primo quo- que tempore in omnium notitiam perferri, mandamus universis et singulis venerabilibus fratribus nostris patriarchis, primatibus et archiepiscopis, ut cum primum poterunt, eas et promulgent ipsi in civitatibus suis, et a suffra- ganeis suis promulgandas curent. Ipsis vero episcopis, ut statim ipsi quoque, per parochos suæ diœcesis eas faciant publicari. Idcirco quo facilius fieri possit, transumptis ipsarum litte- rarum, manu alicujus publici notarii scriptis subscriptisve, vel in hac alma Urbe, aut alibi impressis, et sigillo ac subscriptione munitis personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ, fidem sine ulla dubitatione haberi volumus atque decernimus. Præsentibus post primam vicem minime valituris. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die vi Apri- lis MDLXX. Pontific. nostr. ann. quinto ».

16. *Columna huic expeditioni dux præfici- tur.* — His quæ ad divinam promerendam cle- mentiam essent ita dispositis, ad humana alia comparanda subsidia, præter ea, quæ retulimus, Pontifex se totum convertit. Acceptos namque a Venetis duodecim longarum navium alveos, atque Anconam deductos Pius ornavit, quibus adjicere statuit Melitenses tres et Sabaudienses quatuor item longas naves ; omnibusque Mar- cum Antonium Columnam, principem, tum Romanæ nobilitatis, tum spectatæ virtutis et consilii virum præficere decrevit. « Is, » ut nar- rat Gratianus ¹, « ab eximia facundia ita se per obsequia in Pii gratiam insinuaverat, tantam- que opinionem industriæ ac scientiæ rei bellicæ

¹ Gratian. de bell. Cypr., p. 54.

disserendo apud talium rudem, fecerat, ut eum honorem appetentibus multis Italiæ principibus, Columnam omnibus prælatum imperatorem ejus belli declaraverit. Qui expectationi de se Pii, et pacis et belli artibus plenissime respondens, meruit ut ei quotidie charior acceptiorque evaderet, ejusque dignitatem, cui maxime Hispani adversabantur, multisque artibus labefactare studebant, non solum defenderet Pius, sed etiam longe augeret. Renuerant etiam initio Veneti Columnam ducem, quod eum haud dubie partium Philippi esse, et quia in regno ejus aliquot oppida possideret, obnoxium imperio fore Hispanorum dicerent. Sed Columna ipse ita dextere se Venetis suamque fidem probavit, ut brevi publice privatimque acceptus civitati, unus maxime ab iis imperator ejus belli expeteretur ».

17. *Cosmi Etruriæ ducis, et Melitensium equitum studium a Pontifice laudatur.* — Cum autem eo ferme tempore ad capienda Magni Etruriæ Ducatus insignia Cosmus se Romam contulisset, ut inferius dicendum erit, ipse quoque, ut Adrianus et ab Isselt referunt, sua quanta posset auxilia ad id bellum, tum Venetis, tum Pontifici obtulit, ac fidelissime deinde, ut suo loco dicendum erit, suppeditavit.

18. At præ aliis commendandum visum est Pio Melitensium Equitum Magistri Petri de Monte studium, utpote quem non solum suis monitis obsequentem habuerit, sed insuper quod, nec de sua voluntate ipse admonitus, se suaque ultro sibi libentissime obtulerit. Eum ideo sequentibus litteris ut prosequeretur, dignum censuit.

« Dilecto filio Petro de Monte, Hospitalis S. Joannis Hierosolymitani Magno Magistro ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte, etc.

« Quamvis de tua erga Deum Omnipotentem pietate, et erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam devotione, omnia summa semper nobis polliciti fuerimus; nihilo tamen minus nobis gratum fuit officium tuum, quo tam necessario reipublicæ Christianæ tempore, triremes istius religionis, omnibus rebus ad bellum navale instructis, non minus amanter, quam prompte nobis obtulisti. Quocirca studium tuum erga Christianam religionem, debitis in Domino laudibus commendantes, tibi que ejus rei nomine gratias agentes, devotionem tuam hortamur, ut eas ipsas triremes, tantisper paratas instructasque habeat, donec nos eam, quam in animo habemus, triremium classem instruendam atque ornandam curaverimus; ut cum primum ea navigare incœperit, classem tuam erga eadem loca missam cum

nostra conjungere possis, quo facilius omnibus maritimis copiis simul conjunctis, consociatisque auxiliis, communibus hostibus uno animo et consilio resistere possimus. Qua in re non dubitamus te esse eam diligentiam fidemque adhibiturum, quam in rebus ad tuendam Christianam Rempublicam pertinentibus, pro egregia tua pietate insignique fortitudine, præstare solitus es. Pro tam pio juvandæ Christianæ religionis studio, et præmium æternæ remunerationis a Deo, et a nobis reliquisque omnibus maximam laudem consecuturus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxvi Maii MDLXX, Pontific. nostr. ann. quinto ».

19. Quo prospexerit Pius cum ista Petro de Monte mandavit, ex inferius dicendis perspicuum erit. Interim cum ad ipsum Pontificem egregia (quæ nos suis locis commemoravimus), Mathurini Romagassi, ejusdem Ordinis Equitis, alias patrata adversus Turcas facinora perlata fuissent, strenuissimi viri operam, ad ea quæ commoliebatur opportunissimam fore existimans, ad se statim venire jussit, datis ad eum hujusmodi litteris :

« Dilecto filio Mathurino, Ordinis S. Joannis Hierosolymitani Equiti, Romagasso appellato ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte, etc.

« Reipublicæ Christianæ tempus et necessitas flagitare videtur, ut in propulsando bello, quod communes omnium Christi fidelium hostes Turcæ hoc anno adversus Venetos, sive potius adversus universum Christianum populum gesturi sunt, omnium, qui ubique sunt fortium virorum, rerumque bellicarum usu præstantium opera utamur. Quocirca, cum de tua spectatissima virtute, navalique disciplina et fortitudine eam opinionem habeamus, ut persuasissimum nobis sit tui præsentis operam utilissimam fore nobis in ea classe, quam nostris et S. Sedis Apostolicæ sumptibus Venetis auxilio futuram instruimus : ideo his nostris litteris tibi mandamus, ut relictis omnibus aliis negotiis, quamprimum fieri poterit, te huc ad nos conferas, eo animo ut in hac periculosissimi belli dimicatione, egregiam operam nobis atque huic S. Sedi Apostolicæ, Ordini tuo, reipublicæ toti Christianæ, Deoque ipsi Omnipotenti præstes. Quod quanquam te, pro tua erga nos sanctamque hanc Sedem obedientia, sine ulla mora, quemadmodum par est, facturum esse pro comperto habeamus; tamen te intelligere cupimus, nobis quoque eam rem gratissimam futuram, daturique esse operam, ut quæcumque cum Domino paternæ erga te nostræ benevolentiae indicia tibi impertiri pote-

¹ Ex Arch. Vatic. ut supra.

¹ Ex Arch. Vatic. ib. ut supra.

rimus, hæc a te nunquam desiderari patiamur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Junii MDLXX, Pontific. nostr. ann. quinto ».

20. *Auria Romam evocatur.* — Eodem quoque consilio, quo ardentissime instruendæ classi, quam Pius Venetis auxilio mittere decreverat, incubuit; sub ejusdem mensis Junii die septima, scriptam habemus ab eo Epistolam ad Petrum Franciscum Auriam, qua «hortamur (inquit), et vehementer requirimus, ut relictis omnibus aliis negotiis, quamprimum fieri poterit, te huc ad nos conferas, et quamplures habere poteris maritimos viros navigandique peritos, tecum adducas, eo animo, ut in hac periculosissimi belli dimicatione, egregiam operam nobis atque huic S. Sedi Apostolicæ, reipublicæ toti Christianæ, Deoque ipsi omnipotenti præstes, etc. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die septima Junii MDLXX, Pontificatus nostr. ann. quinto ».

21. *Per nuntium et litteras Pontifex Hispanum regem invitat ad fœdus contra Turcas.* — Validiora tamen his, quæ vel ipse suis viribus, vel aliunde studiose collecta, Venetis subsidia parare poterat, ea fuere, quæ a Catholico Hispaniarum rege subministrari curavit Pius, misso ad hoc in Hispaniam viro probatissimo Ludovico de Torres, Apostolicæ cameræ clerico; scriptaque ad Philippum ipsum luculentissima sequenti Epistola :

« Charissimo in Christo filio Philippo II, Hispaniarum regi Catholico ¹.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum præsentem reipublicæ Christianæ statum, intentis in eum nostræ mentis oculis intuemur, ita multa ubique misabilia calamitosaque nobis objiciuntur, ut sæpe lacrymis animi nostri dolorem, ob tot tantasque populi Christiani miseras calamitatesque susceptum testificantes, atque una cum Apostolo dissolvi cupientes, illud Eliæ Prophetæ usurpare cogamur: *Sufficit mihi, Domine, tolle animam meam: neque enim melior sum, quam patres mei.* Quippe in ejusmodi tempora Pontificatus noster incidit, ut in his vivere non solum pigeat, sed etiam quodammodo pudeat: etenim quocumque oculos vertimus, omnem ubique fere Catholicæ fidei integritatem corruptam, omnem veteris Ecclesiæ speciem decoloratam et quasi sublatam cernimus: ancillam videmus, quæ fuit libera et domina gentium. Atque, ut veteres populi Christiani clades omittamus, nonne ipsi nos, vixdum suscepto Apostolicæ servitutis officio, Turcarum tyrannum, maximis copiis ad

occupandas Hungarici regni reliquias profectum, charissimi in Christo filii nostri Maximiliani in imperatorem electi cervicibus, totiusque Germaniæ exitio imminentem, tantum non oculis nostris aspeximus? Quod nisi illam periculosissimi belli flammam Redemptor noster, servorum suorum precibus exoratus, ipsius immanissimi Turcarum imperatoris morte misericorditer extinxisset, facile eodem incendio tota Germania conflagrasset, patefactoque ab ea parte semel in Italiam aditu, communes Christianorum hostes, eandem provinciam ferro ac flammis vastantes vidissemus. Sed numquid ea, quæ postea consecuta sunt tempora, pacatiora tranquillioraque fuerunt? minime omnium: imo vero paulo post inferior Germania tuæ ditionis provincia, turbulentissimorum hæreticorum nefaria conspiratione petita, ex manibus tuis regiis pæne est extorta. Horret animus memoria recolere, nedum oratione persequi, ea quæ toto illo impiæ seditionis tempore, in Deum et in servos ipsius in ea provincia facinora sunt admissa. Sacrosanctæ Dei Redemptoris nostri Jesu Christi Ecclesiæ, vel igni succensæ, vel dirutæ, vel pollutæ sunt. Altaria disjecta atque prostrata: Sanctorum Imagines, aut deletæ aut fœdatæ: sacerdotes vexati aut interfecti: sanguis innocentium effusus: infandi mulierum virorumque cœtus passim habiti, nullo libidinis genere prætermisso; denique omni conatu ab impiis hæreticis actum est, ut ex animis omnium Catholica religio radicitus extraheretur. Eodem fere tempore in Gallia haud dissimilis hæreticorum furor et audacia quas ibi turbas, quas seditionum flammæ non excitavit? Charissimum in Christo filium nostrum Carolum Francorum regem Christianissimum, arreptis de improvviso armis, unius vix horæ anticipatione, ex sceleratis eorum manibus fuga elapsum, abscondere se coegerunt. Urbes hæreses suas profiteri nolentes, diripuerunt: Catholicorum domos spoliaverunt; eadem rursus ibi scelereum flagitiorumque dedecora sunt iterata: conculcatum Evangelium, abjecta sacra: episcopi sacris vestibus induti, per ludibrium in publicum acti, in puteos precipitati: carnes sanctorum bestiis terræ ad devorandum objectæ: ipsi sacerdotes summi Dei, variis suppliciis excarnificati: rex ipse denique etiam insidiis sæpe petitus, divino potius miraculo, quam humano consilio adhuc stat, et in medio domesticorum hostium positus, regnum incolumitatemque obtinet precario. Quid de florentissimo olim Angliæ regno dicemus? in quod fœmina, quæ se pro Angliæ regina gerit, sævissimam tyrannidem exercente, quasi in quamdam sentinam omnium quæ ubique sunt hæresum sordes confluerunt; quæ sublato sanctissimo Missæ sacrificio, episcopis Catholicis in carcerem

¹ Apud Goubb. Epist., lib. 4, Ep. 13.

inclusis, nobilibus et honestis viris a consiliis exclusis, ipsa se (quod dictu miserabile atque horribile est), Anglicanæ Ecclesiæ caput appellavit. Hæc eadem fallacissima mulier, sive potius reipublicæ Christianæ labes, charissimam in Christo filiam nostram Scotiæ reginam, regno fortunisque omnibus spoliata, captivam destinet: superbisque edictis Catholicos ad profitendam heresim, veramque fidem abnegandam, cogit; unum illud præcipue studens, ut nullum in eo regno Catholicæ religionis vestigium relinquatur. Ecce autem nunc, ne qua hisce temporibus, peccatis nostris id facientibus, nova semper desit calamitas, sævissimus Turcarum tyrannus, classe maxima instructa, magnis equestribus pedestribusque copiis contractis, bellum ingenti conatu adversus Christianos molitur, et rupto palam fœdere, quod ei ad hanc diem cum Venetis fuit, Christianis regibus atque regnis exitium, agris vastitatem, urbibus minatur incendium. Nos autem tot tantarumque ærumnarum futuri spectatores, quid adhuc vivimus, si aliquod labenti reipublicæ Christianæ præsidium afferre non valemus? Sed quid agere possumus soli? non sunt ejusmodi nostræ Sedisque Apostolicæ vires, quæ tantæ communium hostium potentiæ resistere queant. Socordia nostra usque adeo auctum est Turcarum imperium, ut nonnisi magno Christianorum principum conatu, magnisque classibus et exercitibus eorum impetus sustineri possit. Quid igitur restat, nisi ut officii nostri, cujus a Propheta admonemur, memores, venientem gladium, speculatores a Domino constituti, populis ac regibus annuntiemus, ne animarum quæ perierint sanguis de manu nostra requiratur? Futuram igitur calamitatem in tempore nuntiamus; exallamus quasi tuba vocem nostram. Omnium nos quidem Christianorum principum, in primis autem tuam, charissime in Christo fili, opem auxiliumque imploramus, Majestatemque tuam, ad fœdus societatemque belli, adversus potentissimum immanissimumque hostem, cum reliquis Christianis regibus principibusque ineundam, hortamur atque excitamus. Non patitur periculi ante oculos positi magnitudo, diutius differri communis salutis auxilia: in orbis angulum redacti sumus, et nisi per eos qui possunt communi consilio reipublicæ Christianæ tam necessario tempore subveniantur, periculum est, ne quæ adhuc remanent Christianorum populorum miseræ reliquiæ, omnes in extremum discrimen adducantur. Et quoniam res ipsa jam antea docuit, nullius Christianorum principum vires, seorsum ab aliis, Turcarum potentiæ pares esse posse, omnium vero simul collectas, ad eorum impetum frangendum sufficere; idcirco necesse est, communibus hostibus, communi omnium principum Christianorum con-

sensu atque ope resistere. Quod ut fiat, Majestatem tuam, quæ inter cæteros orbis Christiani principes non minus erga Deum omnipotentem pietate, quam virium potentia excellit, potissimum decet adjuvare. Vides ferocissimam gentem, tot tantisque nationibus in suam potestatem redactis non contentam, inexplebili quadam dominandi cupiditate, omnium Europæ regum et principum regna ditionesque spe et avaritia devorasse. Si quurus factuæ sit scire volumus, quid fecerit consideremus. Asiam omnem, et Lybiam, et Greciam, brevissimo temporis spatio occupavit. Occupata Græcia, in Hungariam, hoc est, in viscera nostra, gladium adegit; eamque fere totam sibi subegit: hac vero subacta, quæ ante hoc tempus Germaniæ atque Italiæ propugnaculum fuit, facillimus illi ad Italiam aditus est patefactus; per Istros et Forum Julii terrestribus copiis aperta est via: classis ex Velona, breviori quam unius noctis navigatione, Brundisium pervenire potest. Errat, si quis putat bellicosissimam nationem, pecunia abundantem et dominandi cupiditate inflammatam, unquam esse quieturam: proxima quaque victoria gradum semper sibi ad aliam faciet, donec Occidentalibus regibus sublatis, deleta Christi Evangelio, Mahumetis nefariam sectam, ubique terrarum constituat. Tu igitur, charissime in Christo fili, quem omnipotens Deus tot egregiis virtutibus ornavit, tot opulentissimis regnis ditavit, primus Christianos principes ad fœdus contra communes hostes ineundum hortare. Sequentur auctoritatem tuam cæteri reges: nemo erit, qui commune periculum, proprium non existimet. Nos ipsi, quantum vires nostræ ferre poterunt, pium tuum cæterorumque principum conatum, quibus poterimus rebus, prompto atque alacri animo adjuvabimus. His omnibus rebus, assiduas Christo Domino nostro preces addimus: miserebitur nostri, uti speramus, qui misericordiæ fons est, nec populum suum in Turcarum manus venire permittet. Erit nobiscum Deus, qui neque nos neque causam suam deseret. In eo faciemus virtutem, et ipse inimicos nostros ad nihilum deducet. Non est abbreviata Domini manus, et quamvis ob nostra peccata illius a nobis misericordia sit elongata, tamen propitiabilis est Deus noster, et multus ad ignoscendum. Facile eum obedientia placabimus, quem contumacia irritavimus: qui ut primum viderit nos humili corde, pro ejus gloria fortiter pugnatuuros, hostibus nostris terrorem et fugam immittet. Interea vero, dum principes ad sanctissimam adversus communes hostes pro communi omnium Christianorum defensione fœdus ineundum excitantur, dum arma, dum cætera ad bellum gerendum necessaria comparantur; Majestatem tuam rogamus, et per viscera misericordiæ Dei nostri obse-

mus, ut primo quoque tempore classem quam maximam comparare potest, in Siciliam mittat. Sive enim Turcæ Melitensem expeditionem susceperint, classis ipsa (quod alterius ejusdem insulæ obsidionis tempore factum est), in loco erit valde ad deterrendos hostes nostrosque confirmandos opportuno: sive Tunetum profecti, Guletam oppugnare maluerint; magnam eadem classis, ad subveniendum in tempore Christianis castellum illud defendentibus, utilitatem opportunitatemque habebit. Quod si Cyprum Venetorum insulam (quemadmodum existimatur) petentes, classe opposita, Christianorum auxiliis aditum maris claudere conentur; eadem Majestatis tuæ classis, cum Venetorum classe conjuncta, hostibus nostris, aut maris aditum eripere, aut aliqua fortasse meliore conditione cum eis navali prælio confligere, victoriamque, Deo juvante, obtinere poterit. Hoc vero a Majestate tua sic postulamus, ut majori animi nostri studio postulare non possimus; quippe qui, classe tua stationem in Sicilia habente, adversariorum nostrorum quemcumque conatum non mediocriter reprimi posse intelligimus; eamque rem in omnem partem utilissimam esse cernimus. Moveat Majestatem tuam commune Reipublicæ Christianæ et proprium tuæ salutis dignitatisque periculum. Memento tuæ professionis, cui te in baptismo addixisti, quantum Omnipotenti Deo, ejusque Ecclesiæ debeas cogita; non solum propterea quod a Deo creatus, ejusque Unigeniti Filii pretiosissimo sanguine redemptus es, et ab eodem tot regnis auctus; sed etiam quia a sancta hac Apostolica Sede, communi omnium Christi fidelium matre ac magistra, majores tui, inclytæ memoriæ reges, magnis sæpe beneficiis et gloriosissimo Catholici cognomine sunt ornati. Stat sancta mater Ecclesia dolens ac gemens, tuamque præcipue opem auxiliumque implorans. Matris voces nisi filius audiverit, quis eas præterea auditurus est? Stamus et nos, quibus Deus, licet indignis, animarum Ecclesiarumque omnium curam et sollicitudinem commisit; atque in his tot hæresum tenebris, tot Turcarum procellis, obscurissimæ noctis vigilias super Dominicum gregem custodientes, Christianis principibus, tibi, in primis, adventantium luporum clamorem lachrymis et gemitu significamus; et sicut ipsi pro commisso fidei nostræ grege, ab immanissimis hostibus defendendo, omnia subire pericula, nullos labores subterfugere parati sumus; sic Majestatem tuam hortamur, et per omnipotentem Deum obtestamur, ut, et classem suam in Siciliam mittenda, et fœdere cum reliquis Christianis principibus ineundo, et nullis rebus prætermittendis, quæ ad Turcicum bellum, a Christianorum finibus propulsandum utiles esse possint, pristinam suam erga Deum omnipotentem pietatem, divi-

nique honoris zelum, toti orbi Christiano ostendat. Quod quamvis eam sponte sua facturam non dubitamus; tamen, ut et ipsi officio nostro satisfaciamus, hoc paternæ nostræ sollicitudinis officium prætermittere non debuimus. Cætera vero, ad hoc idem negotium pertinentia, quoniam omnia litteris mandari commode non possunt, Majestati tuæ exponenda mandavimus, dilecto huic filio magistro Ludovico de Torres, nostræ cameræ Apostolicæ clerico, viro ob eximiam probitatem et egregiam erga nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam fidem nobis probatissimo, ejusdemque tuæ Majestatis obsequentissimo addictissimoque vassallo, quem hujus ipsius negotii causa, dedita opera, ad ipsam mittimus. Ejus autem orationi supra his rebus, quas illi nostro nomine exponet, ut parem fidem habeat, ac si nos ipsos præsentem secumque loquentes audiret, Majestatem tuam rogamus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die octava Martii MDLXX, Pontif. nostri anno quinto ».

22. Præter ea, quæ in hac Epistola habentur, id etiam auxilii a Philippo se deprecari Pius per Torrium significari voluit, quod rex ipse illud præstare ex debito teneretur: Ecclesiasticorum siquidem Hispaniæ fructuum, quos Pius Quartus regi eidem condonaverat, concessionem, ea tantummodo ratione confirmaverat, ut ille se ad centum armatas triremes contra Christiani nominis hostes sustentandas obstringeret, ad Mediterranei maris oras tutas et integras conservandas; ideoque triremes ipsas, ad perfidorum hostium propellendos ausus, hac potissimum occasione ipsum Philippum debere, ei a Torrio edici imperavit.

23. His igitur mandatis instructus, ad dec. sept. kal. Aprilis, ut Gabutius ¹ refert, Roma profectus Ludovicus de Torres, Cordubam (quo tunc rex concesserat, ad tenenda illius regni comitia, et, ut propius copiis suis contra Mauriscos bellum gerentibus astaret), magnis itineribus se contulit, ab eoque benigne et honorifice acceptus, legationis suæ causam Pontificiis litteris obtulit, ejusque consilia breviter exposuit. Loquentem (inquit Gabutius) rex attente et libenter audivit, deque singulari sua in Pium Pontificem observantia ac pietate nonnulla præfatus, se in ejus studia volaque propensum esse, classeeque et comœatu Venetis se, Pontificis gratia, subventurum ostendit. Sed de ineunda societate, quod majore indigeret deliberatione, consiliarios suos Hispalî, quo tum ire properabat, velle consulere.

24. *Ad cardinalem Spinosam et ad Joannam Portugalliæ principem Pontificis litteræ.* — Hispalim proficiscentem regem Ludovicus prosequitur, denuoque cum eo, et cum Didaco

¹ Gabut. Vit. Pii lib. 4, c. 1, p. 426.

Spinosa S. R. E. cardinali, regii consilii præside, et cum aliis summis viris, quique apud regem gratia et auctoritate plurimum poterant, de negotio sæpe congressus est. Ad eorum singulas perferendas, suas Epistolas Torrio ipsi Pius tradiderat; nimirum ad Rodericum Gomez Ebuli principem, ad Feriæ ducem, ad episcopum Conchensem, ad Antonium de Toledo: ex ipsis, quas omnes in Vaticano Regesto reperimus, unam hanc, cui cæteræ concordant, ad Didacum cardinalem Spinosa scriptam hic sæt inserere duximus, estque hujusmodi:

« Dilecto filio nostro Didaco cardinali Spinosa vocato ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte, etc.

« Quamvis ejusmodi sit negotium, cujus causa dilectum hunc filium magistrum Aloysium de Torres, cameræ nostræ Apostolicæ clericum, virum, ob excellentem probitatem, et egregiam erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam fidem, probatissimum, ad charissimum in Christo filium nostrum Hispaniarum regem Catholicum mittimus, ut apud eos, qui Christianam religionem salvam cupiunt, nullius commendatione indigere videatur; tamen tuam erga Deum omnipotentem pietatem, et Christianæ religionis studium perspectissimum habentes, prætermittere non debuimus quin circumspectionem tuam his nostris litteris vehementer hortaremur ad officium suum, hoc tam necessario tempore, nobis, imo toti reipublicæ Christianæ præstandum. Omnino namque major res in discrimen versari non potest, neque ampliorem occasionem ad bene de omnipotente Deo, Christianæque reipublicæ salute merendum habere vales, quemadmodum ex prædicto magistro Aloysio copiosius intelliges: cui mandavimus, ut post paternæ nostræ salutationis officium tibi persolutum, re tecum communicata, tuam apud serenissimum regem Catholicum operam, auxilium auctoritatemque, ad conficiendum ex sententia negotium postulet: quod, ut omni tuo consilio, atque ope adjutum velis; atque ei eandem fidem habeas, quam nobis præsentibus, tecumque loquentibus haberes, rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die II Martii MDLXX, Pontific. nostr. ann. quinto ».

25. Præter eos quos innuimus, huic similes, ad alios quoque Pium scripsisse ejusdem argumenti Epistolas, diserte in Vaticano Regesto adnotatur. Mirum idcirco esse non debet, solertiam ipsius Joannam Portugalliæ principem; Hispaniarum regis sororem, præterire quoque non potuisse, ad quam ita scripsit:

« Dilectæ in Christo filiæ nostræ nobili mulieri Joannæ, principi Portugalliæ.

PIUS PP. V.

« Dilecta, etc.

« Cum gravissimam et maxime necessariam ob causam mitteremus hunc dilectum filium magistrum Aloysium de Torres, cameræ nostræ Apostolicæ clericum, virum nobis, ob eximiam probitatem suam, et erga nos Sedemque Apostolicam fidem, probatissimum, ad charissimum in Christo filium nostrum Hispaniarum regem Catholicum fratrem tuum; præterire nolimus, quin nobilitatem tuam salutaremus, eique debitum nostræ paternæ salutationis benedictionisque officium persolveremus, cui etiam mandavimus, ut hoc eodem officio præsens cum præsentē nobilitate tua fungatur, a qua illud etiam petimus, ut supra his, quæ illi nostro nomine exponet, fidem sine ulla hæsitatione habeat. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XII Martii MDLXX, Pontificatus nostr. ann. quinto ».

26. *Rex Hispanus se promptum exhibet ad exequenda Pontificis vota.* — Ludovicus de Torres igitur, cum his et aliis, ad quos Pii litteras detulerat, sæpe, ut diximus, congressus, varias quæ objiciebantur difficultates prudenter superavit, magnamque inde virtutis suæ laudem apud omnes consecutus, Pium voti compotem effecit. Quo quidem etiam in negotio conficiendo Joannis Baptistæ Castanei Roffanensis archiepiscopi, per id tempus (ut toties vidimus) ordinarii apud regem internuntii Pontificii, studium et opera commendatur. Rex itaque, quoad fœderis conditiones attineret, spatio ad deliberandum sumpto, delegatisque interea, qui de illis, cum Pontifice ac Venetis Romæ agerent, Granvellano et Paceco nimirum cardinalibus Hispanis, ac Zunica oratore, summa voluntate se Pontifici obsecuturum, sequenti Epistola ¹ testatus est:

« BEATISSIME PATER.

« Ludovicus de Torres Sanctitatis Tuæ cameræ clericus, litteras tuas mihi reddidit, satisque fuse ac sigillatim quid cupiat, et quam gratum tibi acciderit, si cum Veneta republica belli societas iniretur, coram explicavit. Quam ad rem, dum Beatitudo tua me cohortatur, eximium plane religionis studium quo ardet uriturque iis rebus procurandis, quæ ad Dei Opt. Max. cultum et ad propagandam Catholicam fidem, Christianæque reipublicæ salutem pertinent, aperte declarat. Quod quidem, vel maxime proprium ejus muneris est, atque personæ quam tua sustinet Beatitudo; quæ jure optimo Christianorum principum sensus ac vires, sanc

¹ Ex Reg. Vatic. ib. ut supra.

¹ Extat inter Epist. Pii apud Gauss. Ep. lib. 4, Ep. 14.

tissimo fœdere consociandas esse arbitratur. Enim vero Turcæ, Christianæ reipublicæ hostes acerrimi, cæterarumque infidelium gentium potentia ac insolentia ambitioneque in dies magis insurgente, nisi Catholicorum principum animi et opes conjungantur, ægre admodum poterit, aut illis obsisti, aut ea detrimenta malaque vitari, quæ continenter inferunt Christianis. Quocirca eum, quem semper apud me habebit, locum habuit amplissimum, mentemque meam in idipsum valde propensam ac paratam inveniet, Sanctitatis Tuæ cohortatio. Equidem, quæ partes in eo sunt meæ, vel ob eximia in me divinitus collata beneficia, non ignoro. Et quanquam, ob graves motus ac bella, quæ in regnis ditionibusque meis nuper exarserunt (quibus vel sedandis vel avertendis, cum antea diu, tum nunc maxime sum vehementer implicatus), ad novas expeditiones, aut res agendas si rainus ingredi possim, jure videor excusandus, cum presertim rebus meis modum aliquem et quietem afferre sit omnino necessarium; nihilominus cum plene perspiciam optimum propositum, sanctumque consilium, quo adducitur Beatitudo tua, et honestam cohortationem ac petitionem, quæ mihi tuo nomine facta est; pro summo, quo teneor Sanctitati tuæ, in his quæ mihi proponit obsequendi desiderio, ad id conspirare, atque hisce rebus omnibus, quæ ad fœdus ipsum pertinent, quantum in me erit, nullo modo deesse constitui. Qua de re quoque in eandem sententiam respondi, cum ipsi Ludovico, tum etiam viris ad hoc ipsum agendum a me delectis, quorum ego consilio iudicioque prorsus acquiescam. Et vero quoniam felicem hujus explicationem consilii vehementer cupio; ut etiam ea, que nobis aliam ejus rei tractandæ rationem ac viam ineuntibus suboriri prorogatio posset, diligenter caveatur; et potissimum, quia propositum mihi est, omnia Beatitudinis tuæ suam ipsius præsentis auctoritatem interponentis opera pertractari; admodum reverendis in Christo patribus Granvellano et Paceco, et Joanni Zunicæ meo, et senatori et apud Sanctitatem tuam oratori, potestatem feci, mandavique, ut cum viris, tum a Veneta reipublica delectis, tum iis, quos ipse decernere voveris, sese conjungant; omninoque hoc ipsum negotium ad præscriptam a me sibi rationem conficiendum procurent. Faxit Deus Optimus Maximus, ut id consilii exitum illum consequatur, et fructum, quem, et ad ejus nominis gloriam, et ad Christianæ reipublicæ salutem augendam, valde pertinere, Beatitudiniquæ tuæ propositum esse non dubitamus. Cæterum illud scribere non prætermittam ejusdem Ludovici præsentiam, mihi pergratam fuisse, placuisseque vehementer Sanctitatem tuam, in hac ipsa decernenda legatione usam esse illius opera, quem ejusmodi munere dignum esse cognovi-

mus. Deus Dominus Beatitudinem tuam tueatur incolumem, illique diēs vitæ et prosperam Catholicæ Ecclesiæ administrationem adaugeat, atque fortunet. Hispali decim. sept. kal. Junii MDLXX.

27. Sub eadem die, ab eodem rege ad Gabrielem a Cueva ducem Alburquercium, ducatus Mediolanensem gubernatorem, datæ quoque Epistolæ recensentur, in iisque, quid de præbendo Venetis auxilio, ac de ineundo fœdere statuerit illi significat: jubet tamen, ut ipsius fœderis occasione, cujusdam juris, quod Mediolanensis ditionis ratione in Venetos obtendebat, controversiam componere studeret. Epistola, quæ inter litteras ¹ Pii habetur, hujusmodi fuit:

« Corduba in hanc Urbem cogitanti mihi præsto fuit Ludovicus de Torres Apostolicæ cameræ clericus, a Summo Pontifice legatus, ad negotium sacri fœderis cum Venetis contra Turcas faciendi, qui ejus nomine mecum egit, oravitque, uti primo quoque tempore in ditione nostra Siciliensi quamplurimas possem triremes, et item ex eis, quæ stipendia nostra faciunt, cogendas curarem, paratas ad id quod accidere facile posset, Turcica classe hac Æstate (ut certo creditur) in expeditionem prodeunte; et quanquam per id tempus plurimis rebus aliis eram vehementer implicatus; tamen pro summo, quo teneor Pontificiæ majestati obsequendi desiderio, atque in omnibus Christianæ reipublicæ difficultatibus; ut antea semper facere consuevi, opem ei prompte ferendi, pergratum mihi accidit, et ipsi Ludovico aures præbere, et præstare id quod de triremibus colligendis Pontifex summus exposuit; ac propterea statim Joanni Andreæ mandandum decrevi, ut cum nostris omnibus ibi subsistentibus, atque aliis ære nostro merentibus triremibus in regno Siciliensi atque in illis oris præsto sit, rebus omnibus ineundæ societatis in subsidium comparatis. Proinde mecum ille super hac re fusius verba fecit, descriptasque mihi rationes, optimaque Pontificis consilia detulit; quæ nos itidem, ut in hanc sanctam belli societatem nomen demus apprime debent impellere: cumque super hac re multa jam diligenter exagitata sint et consulta, per ipsum Ludovicum Pontifici respondi, me ipso cohortante, in hoc fœdus cum Veneta reipublica, contra Turcas percutiendum, conspirare decrevisse. Quod, ut facilius primo quoque tempore conficiatur, Joanni Zunicæ nostro et consiliario, et in Urbe oratori, atque Granvellano et Paceco cardinalibus id negotii dedi transigendum: qui omnes conjunctis animis, tanquam procuratores nostri ea de re agent, cum iis viris quibus eam curam Pontifex ipse et Veneta respublica delegaverint. Ac propterea

¹ Pii Epist. lib. 4. Ep. 17.

mandatum ejus rei conficiendæ adeos mittimus, summa cum potestate, ac monitis de iis rebus, quæ in hoc genere, vel præscribendæ vel cavendæ esse videantur. Qua de re te commonefaciendum esse putavimus, ut intelligas oportere te, cum ipso Joanne Zunica aliisque a nobis delectis viris optime convenire, eosque identidem tibi admonendos esse rerum omnium, quæ contingent, et ejus item juris, quod principatus noster Mediolanensis in Venetos, eorumque ditiones, sibi esse præterit; præclareque factum iri, si per hanc occasionem id controversiæ inter ipsos componatur. Idcirco etiam ipsi Zunicæ per litteras mandavimus, ut de eo, in quem pro tempore res hæc deducta fuerit, statu, te statim certiore faciat: ut cum primum fœderis ipsius negotium fuerit expeditum, admoneat te de his rebus, quas in ista ditione nostra ejusmodi expeditionis in subsidium adornare oportebit, secundum ea, quæ super ipsa re decreta fuerint et constituta. Itaque mandamus tibi atque præcipimus, ut quæcumque in isto nostro regno in sequentem Æstatem nostro nomine apparanda esse idem Zunica monebit, ea tempore ante capto parare velis atque disponere; ac quidquid super ea re fiat, cures nobis renuntiari. Hispali, decim. sept. kal. Junii MDLXX ».

28. *Laudatur a Pio regis Hispani studium.* — Eodem exemplo Philippum scripsisse ad suos Neapolis et Siciliæ proreges scribit Bzovius, et probabile censendum est. Quam Pio placuerit piissimi regis studium ac alacer animus, quo, posthabita quodammodo rerum suarum cura, in suam protinus sententiam descendere decrevit, æstimare liceat ex sequenti, quam, acceptis paulo ante relatis Philippi ejusdem litteris, ipsi respondit, Epistola ¹:

« Charissimo in Christo filio Philippo Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non facile verbis consequi possumus, quanta in Domino lætitia affecti fuerimus, ex litteris majestatis tuæ, xvii die Maii ad nos datis, quibus cognovimus majestatem tuam, non solum adversus communes omnium Christianorum hostes Turcas, cum Venetorum republica fœdus inire paratam esse, sed etiam, quantum in se est, id ipsum exequi jam cœpisse, data potestate dilectis filiis Antonio, tituli S. Anastasiæ, cardinali Granvellano, et Francisco tituli S. Crucis in Jerusalem, cardinali Paceco, et suo apud nos oratori, ut, et cum illis qui a Venetorum republica delegati fuerint, et cum eis, quos nos pro parte nostra delegandos esse

judicabimus, de eo ipso fœdere ineundo apud nos agant. Qua in re licet eximiam majestatis tuæ erga Deum omnipotentem pietatem, dignumque Catholico rege Christianæ religionis zelum, ne antea quidem nobis incognitum, recognoverimus: tamen animum istum tuum, ad rempublicam Christianam ab imminentibus periculis defendendam promptum atque alacrem perspexisse, gratissimum nobis fuit; ejusque rei nomine eas, quas debemus primum quidem omnipotenti Deo, deinde majestati quoque tuæ, gratias agimus: quæ quod (ut par fuit) potissimum auctoritate, interventuque nostro agi de hoc fœdere voluerit, in ea quoque re pristinam majestatis tuæ erga nos Sanctamque hanc Sedem observantiam ac reverentiam agnovimus; quam quidem nos, pro Apostolicæ servitutis officio, ad tam egregiam voluntatem suam constanter retinendam hortaremur, nisi ex iisdem litteris suis perspexissemus, majestatem tuam paternas hortationes nostras, eo animi studio, eaque alacritate accepisse, ut nullis aliis præterea hortationibus locum reliquerit. Omnipotens Deus, charissime in Christo fili, det majestati tuæ in suo timore semper proficere; eamque ad nominis sui gloriam, universæque reipublicæ utilitatem diu, sicut cupit, sospitem incolumemque custodiat atque conservet. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xiii Junii MDLXX, Pontificatus nostri ann. quinto ».

29. *Quid sentiendum sit de cunctatione Hispanorum.* — Philippum autem, dum fœderis condiciones agitentur, quinquaginta triremes interim Venetorum auxilio, sub principe Amalphie Jo. Andrea Auria, addixisse, scribunt Bzovius, Tarcagnotta, Spondanus, Gabutius; ipsumque Auriam Pontificiæ classis præfecti monitis obsecundare imperasse, asserunt. At ex præfata ejusdem Philippi Epistola ad Alburquercium Mediolanensem gubernatorem perspicue intelligitur id minime a rege in mandatis Aurie datum; nam dicit de Torrio ¹ loquens: « Oravitque uti primo quoque tempore in ditione nostra Siciliensi quamplurimas possem triremes, et item ex eis, quæ stipendia nostra faciunt cogendas curarem, paratas ad id quod accidere facile posset. » Et inferius: « Propterea statim Joanni Andreæ, mandandum decrevi, ut cum nostris omnibus ibi subsistentibus, atque aliis ære nostro merentibus triremibus in regno Siciliensi, atque in illis oris præsto sit, rebus omnibus ineundæ societatis in subsidium comparatis, etc. » Quapropter, quod Gratianus etiam de studiosa Hispanorum cunctatione refert, qui priusquam, nimirum, in Cretam, ut Zanio Venetorum duci conjungerentur, venirent, æstatem totam prolabi siverunt, ne præclari

¹ Ut supra Epist. 15.

¹ Foliet. pag. 130.

videlicet alicujus facinoris aggrendi occasio esset; minus æque dictum videtur, immeritoque de Hispanis excogitatum cognoscitur, cum revera, ut maturius Venetis adderet Hispanicæ suas triremes, ut vidimus, Auriæ Philippus idem minime præceperit, sed tantum, ut præsto in Sicilia esse, rebus omnibus ineundæ societatis in subsidium comparatis, imperaverit.

30. Haud tamen diffitemur Hispanorum procerum animos, a consiliis Pontificis, tanquam parum Hispanicis rebus faventis, abhorruisse; nam de eo in pluribus querebantur, si fides Folietæ¹ sit. In bello siquidem Granatensi, quod illorum cervicibus imminerebat, dolebant nullum extitisse Pii officium, nullamque illum in tanta occasione, benevoli animi in regem significationem dedisse; nulla unquam per nuntios, aut litteras regi dedisse solatia, nunquam non modo illius pietatem et constantiam laudasse in tantis exantlandis laboribus, et subeundis discriminibus pro Christiana re, quæ illius in primis virtute et opibus innixa staret; sed ne quæ gessisset quidem approbasse. Insuper multa quotidie manare, ad jura et jurisdictionem regiam, tam in regno Neapolitano et ditione Mediolanensi, quam alibi imminuendam; aliudve ex alio Diploma, contra ipsum nasci; quæ omnia regi gravia et acerba essent. Postremo superiorum Pontificum munificentiam, perpetuo promptam et prolixam in regem extitisse; idque rebus regis minus asperis minusque duris temporibus. At hujus Pontificis nullam regem adhuc expertum fuisse benignitatem. Assiduis impendiis in religionem undique oppugnatam tuendam, sanguineque quotidie mittendo, exanguia et enecta esse regna sua; nulla tamen ope regem tantis circumstantibus bellis suffocatum, tantisque angustiis circumventum, a Pontifice sublevatum neque ea rogatum concedere Pontificem, quæ ultro deferre debuisset, cum non minores Pontificis atque adeo majores partes in religionis oppugnationibus atque hostibus reprimendis, quam ipsius regis agerentur. Jus Decimas a singulis carptim laribus parœciatim exigendi, nullis precibus impetrare potuisse: concessam quidem Societatem Crucis titulo insignitam: verum beneficium tot conditionibus adstrictum ac coarctatum, ut regi plane inutile esset.

31. At sicut hæc et hujusmodi querimoniæ (quæ veræ an falsæ fuerint, ex dictis ac dicendis facile lector judicare poterit), minime effecerunt, quominus Philippus ab instituto obsecundandi in ineundo fœdere Pontificis monitis revocaretur; sic pariter Hispanis crimen (ut innuimus) falso inferitur, quod statim classem suam Venetæ ac Pontificæ non conjunxerint; cum id eis a rege minime imperatum agnoscat. Cum vero hoc in negotio se totum, tanta

animi pietate in potestate Pontificis futurum rex significasset, ut vidimus, sibi facile suasisse Pium censemus, illud quoque, quod postulaverat, a rege imperatum, ut nempe, Hispanica suæ ac Venetæ classibus statim adjungeretur. At sicut, vel oblivione, vel potius scribæ lapsu, ut dicetur, quam alia de causa id mandare Philippum prætermisisse (si tamen illud unquam sponndil), ea alacritas suadet, qua, ut rem cognovit, illico Pontificis desideriis satisfieri voluit; sic immerito Hispani (ut diximus) administri coarguntur, quod arte cunctati fuerint, nec mandatis quæ nunquam acceperint obtemperaverint. Sed de his inferius.

32. *Pontificis labor in conjungendis principum Christianorum classibus.* — Æstimans igitur Pius, Auriæ Philippum classem Hispanam, suæ ac Venetorum consociare præcepisse, cupiensque, ut id quam primum efficeretur, ad eundem Auriam sequentem Epistolam¹ dedit:

« Dilecto filio nobili viro Joanni Andreæ de Auria, militi Genuensi.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non dubitamus nobilitatem tuam, pro sua prudentia, rerumque bellicarum usu intelligere, totam immanissimo Turcarum tyranno sævissimum hac Æstate bellum, adversus rempublicam Christianam molienti, resistendi spem, in eo positam esse, ut Christianorum maritimæ copiarum omnes in unum locum conveniant, quo facilius conjunctis viribus potentissimorum hostium impetus ab reipublicæ Christianæ finibus arceri repellique possit. Quia vero putamus nobilitati tuæ, a charissimo in Christo filio Hispaniarum rege Catholico mandatum esse, ut cum eo triremium naviumque numero, qui ei a majestate sua constitutus est, Venetorum classi se jungat; idcirco nobilitatem tuam vehementer in Domino hortamur, ut primo quoque tempore, versus sinum Coreyrensem, eaque loca naviget, apud quæ Venetorum classem stationem habere cognoscet. Opus est enim celeritate, quæ si, ut speramus, a te adhibita fuerit, resistendi communibus hostibus, ratio procul dubio faciliior expeditiorque futura est. Quamvis autem multis maximisque in rebus perspecta virtus tua magnam certamque nobis spem afferat, te in hac expeditione communi hominum omnium, nostræque insuper de tua virtute expectationi, abunde respondurum esse; tamen rei periculique communis magnitudine commoti, prætermittere non possumus, quin nobilitatem tuam ad operam diligentiamque suam hoc tam necessario reipublicæ Christianæ tempore, fortiter navandam

¹ Ep. lib. 4. Epist. 13.

etiam atque etiam excitemus. Pertinebit ea res, non solum ad populi Christiani salutem, Catholicique regis securitatem, sed etiam ad nominis sui laudem, quamvis antea quoque insignem, clarius adhuc illustrandam. A nobis quoque ejus rei nomine tantam gratiam inibit, ut quæcumque erga se paternæ nostræ voluntatis indicia nobilitati tuæ cum Domino impertiri poterimus, hæc nunquam passuri simus ab ea desiderari. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIII Maii MDLXX, Pontific. nostr. ann. quinto ».

33. Putavit Pius in mandatis a rege accepisse Auriam, ut Messana cum classe Hispanica solveret, et se ad Venetam conferret; nil ergo mandati hujus certi aliquid sciebat, quod vere nec Philippus dederat, nec Auria acceperat, nec se daturum rex idem Pio ipsi sponderat. Pontifex tamen illud, jam datum autumans alias, ad eundem Auriam haud multo post Epistolas dedit, quibus magis ad iter impelleret, fueruntque hujusmodi :

« Dilecto in Christo filio nobili viro Joanni Andreæ Auriæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte, etc.

« Quamvis superioribus diebus nobilitatem tuam vehementer per litteras nostras hortati fuerimus, ut cum eo triremium naviumque numero, qui ei a charissimo nobis in Christo filio Philippo Hispaniarum rege Catholico mandatus est, Venetorum classi se conjungeret; nec dubitemus eam, pro sua in re navali administranda prudentia ac celeritate, et communium hostium reprimendorum studio, idipsum, quam celerrime poterit, esse facturam; tamen quia, et reipublicæ Christianæ necessitas id flagitare, et educendæ classis tempus jam instare videtur; idcirco nobilitatem tuam in Domino vehementer hortamur, ut sua ad nostram classem adjuncta, versus sinum Coreyrensem, eaque loca quamprimum navigare velit, apud quæ Venetorum classem stationem habere cognoscat; ut inde conjunctis omnibus maritimis copiis, consociatisque auxiliis, universa Christianorum classis, vel adventanti communium hostium Turcarum classi in tempore occurrere, vel refugientem persequi, vel ad omnes ejus conatus intenta parataque esse possit. Hoc a nobilitate tua eo animi nostri studio petimus, ut quamvis pro certo habeamus illam in tali tantaque re, eam, quam par est, celeritatem esse adhibituram; tamen ipsa rei periculi communis magnitudine commoti, prætermittere non possumus, quin ad ejus rei desiderium nostrum flagrantissimum nobilitati tuæ significandum, iterata hac hortatione utamur. Quantum autem in jungendarum maritimarum copiarum celeritate positum sit, ad rem oppor-

tune gerendam; nemo quam nobilitas tua melius intelligit, quam quidem nos pro certo habemus, neque omnipotentis Dei causæ, neque reipublicæ Christianæ saluti, neque gloriæ suæ ullo esse loco defuturam. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VII Junii MDLXX, Pontificatus nostr. ann. quinto ».

34. His acceptis litteris, Pii mandata Auriam statim fecisse, scribit Gabutius¹; at cæteri, et quidem fide digni scriptores, ac inferius ponendæ ejusdem Pontificis Epistolæ, aliud docent. Veritati magis accessit Gratianus², cum dixit, negasse Auriam injussu regis Messana ac Sicilia discedere posse. At rem funditus exploratam habuisse Folietam³ censem, qui eam himet prosecutus est verbis: « Per idem tempus Joannes Andreas Auria triremes regias, quotquot erant in Italiæ portubus, Messanam contraxerat. Ibi litteras Pontificis accipit, momentis et postulantis, ne tempus gerendarum rerum totum inane elabatur, porro pergere iter maret, ac cum classe Veneta et navibus suis, quæ tota Æstate tanto cum suo detrimento sedentes, eum præstolata sint, se conjungat. Negare Auria ulla se habere de ea re a rege mandata, litterasque regis proferre, in quibus erat scriptum, ut quoniam pro comperto affirmaretur præpotentem Turcicam classem eo anno e portubus exituram, sese Auria in Siciliam conferret, ac quot plurimas posset naves eo contraheret, cum quibus ad omnes Turcarum conatus paratus esset; ut Pontifici, qui per litteras et nuntios ea de re secum vehementer egerat, gratificaretur; si tamen res Tunetanæ aliaque vicina loca regia irruptionibus hostium opportuna, ut jam mandatum fuerat, justis præidiis et apparatibus prius firmata essent. Quibus litteris affirmare se non obscure prohiberi, ne procul ab insula Siciliæ abscedat, nedum imperetur, ut Orientem petat; sese igitur injussu regis pedem ultra prolaturum negare. Hoc responso graviter exarsit Pontifex, majestatemque suam ludibrio esse vociferari. Neque mentiebatur, aut extrahebat Auria. Causa erroris fuit, quod Torrio responsum fuerat, regem Auriæ imperaturum, ut Pontificis voluntati obsequens, sese cum Italicis triremibus, Pontificis et Venetorum causa Messanam conferret. Id pro eo acceperat Torrius, et ita Pontifici scripserat; tamquam Auriæ mandasset rex, ut jussis in omnibus pareret. Rem ad verba litterarum Auria interpretari: in quibus erat scriptum, ut Pontificis honoris causa, cui obsequendum sit, sese Messanam conferret; obsequium erga Pontificem, non ad omnia, quæ mandare libuisset, pertinere, sed loco Messanæ terminari. » Sic ille.

35. Præter hæc vero ad Pontificem rescri-

¹ Gab. Vit. Pii, lib. 4, cap. 44. — ² Gratian. de Bello Cypr., pag. 55. — ³ Foliet. de Sacr. fœd., pag. 48.

bens Auria, illud etiam sibi fore impedimento addidit, ne citius classe e Siciliæ portibus solveret, quod tum milite, tum aliis necessariis rebus classis ipsa nondum instructa esset. At hujusmodi protelationis causas remove statim etiam Pius studuit, tum ad ipsum rescriptis litteris¹, tum aliis ad Neapolitanum proregem datis, quas hic pariter afferre libuit :

« Dilecto filio, nobili viro, Joanni Andreæ de Auria, militi Genuensi.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Lectis nobilitatis tuæ litteris, quibus sibi milites cæteraque ad instruendam alendamque classem necessaria deesse significabat, eaque de causa se impediri aiebat, quominus (quod ab ea nostris litteris superiorem diebus petieramus), versus sinum Corcyrensem navigare, seque cum nostra et Venetorum classe conjungere posset; subito ad dilectum filium nobilem virum, ducem de Alcala, regni Neapolitani proregem, litteras dedimus, quibus eum ad milites cæteraque quæ tibi opus erant, quamprimum ad te mittenda vehementer hortati sumus : quibus ille nostris litteris nuper ita respondit, quemadmodum ex illius litterarum exemplo, quod ad te cum his litteris nostris mittimus, intelligere poteris. Quæ cum ita sint, et præterea totius reipublicæ Christianæ periculi magnitudo diutius non patiatur differri communis salutis auxilia; nobilitatem tuam vehementer in Domino hortamur, et quo majore animi nostri studio possumus requirimus, ut postquam milites, et cætera quæ sibi ad navigandum necessaria sunt, habuerit, eam in sua cum nostra Venetorumque classe conjungenda pro parte sua diligentiam ac celeritatem adhibere studeat; quam, et rei magnitudo postulat, et nos ab eximio nobilitatis tuæ, in adjuvanda republica Christiana studio, expectamus; jam enim, et Venetorum classem Corcyram appulisse intelligimus, et nostram quoque brevi eodem profecturam cognovimus, ut nihil aliud præterea ad resistendum communibus hostibus, quam tuæ classis in eadem loca adventus desiderari videatur. Qua quidem re, non solum communem totius populi Christiani causam, vehementer adjuvabis, sed etiam charissimi nobis in Christo filii regis Hispaniarum Catholici rebus non mediocriter proderis, tibi que apud omnipotentem Deum merita, et apud homines gloriam comparabis; et a nobis ipsis ejusdem rei nomine non parvam gloriam inibis. Datum Romæ, apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die xx Julii MDLXX, Pontificatus nostri anno v ».

36. Ad proregem Neapolis vero hujus exempli litteras dederat :

« Dilecto filio nobili viro Perafanio de Ribera, duci de Alcala, in regno Neapolitano proregi¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Superioribus diebus, cum dilectum filium nobilem virum Joannem Andream Auriam per litteras hortati essemus, ut se cum ea classe, cui a charissimo in Christo filio nostro Hispaniarum rege Catholico præfectus est, ad Venetorum classem adjungeret, quo facilius consociatis auxiliis, communium hostium Turcarum, adversus rempublicam Christianam impetus repelli possit; ad eas ipsas litteras nuper ita rescripsit se, et hortationem nostram libenter alacriterque suscepisse, et sibi à majestate Catholica imperatum esse, ut quæcumque illi a nobis, et ab eodem Catholici regis super hoc negotio Romæ delegatis mandata forent, omnia exequeretur, seque paratum esse in ea re, et voluntati nostræ morem gerere, et eorumdem delegatorum jussa facere; sed tamen, et militum quos in classem imponat facultatem sibi deesse, et commeatumque copiam ad eosdem milites, et reliquam navalem turbam alendam non habere, ad eamque causam se ad nobilitatem tuam de utraque re diligenter scripsisse. Quod cum ita sit, nobilitatem tuam his nostris litteris in Domino vehementer hortamur, et quo majori animi nostri studio possumus, rogamus, ut prædicto Joanni Andreæ eas militum commeatumque copias, quæ ad armandam alendamque ipsius classem sufficere possint, quam celerrime mittendas curet. Quanta celeritate opus sit, ut immanissimi Turcarum tyranni classi, Cypro jam imminente, in tempore occurrere possimus, nobilitatem tuam pro sua prudentia intelligere arbitramur. Quantum vero hoc periculum, quamque commune sit, quod non minus Venetorum quam toti Christianæ reipublicæ, ac præcipue regi Catholico a communibus hostibus impendet; nemo est qui non videat. Quocirca officio nostro adducti, et communis discriminis magnitudine commoti, a nobilitate tua petimus, ut comparandis mittendisque militibus ac commeatibus, qui in prædicti Joannis Andreæ classem imponantur, eam diligentiam celeritatemque adhibeat, quam et rei periculique magnitudo exposcit, quamque nos ab eximio suo Christianæ religionis defendendæ studio expectamus. Nihil neque Dei Omnipotentis causæ, neque regi ipsi Catholico utilius, nobisque ipsis gratius facere potest, quam si in tanto totius populi Christiani discri-

¹ Ep. lib. 4. Epist. 20.

¹ Ut supra. Epist. 21.

mine diligentiam suam a nobis desiderari non patiatur. Quod nos, pro sua erga Deum Omnipotentem pietate, nobilitatem tuam facturam esse non dubitamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die undecima Julii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

37. At quamvis visus sit Pius has cunctationis Auriæ rationes penitus amovisse, ut patet ex allatis ad ipsum litteris, præcipuam nihilominus illam, quam Auria idem obtendit, injussum videlicet a rege, Messana, nisi ea de re interpellato rege ipso, classem solvere non posse, remove nequivit: quod, ut opinamur, licet sibi a Catholica majestate imperatum esse scripsisset Auria, ut quæcumque Pontifex et regis ejusdem delegati super hoc negotio mandata sibi fecissent, impleret; tamen Sicilia discedere, ac se Venetis jungere, id nunquam præceptum disceret, nec ei regis nomine se id præcipere posse delegati ipsi existimarent, sed novis mandatis opus esse. « Quare (inquit Folieta) Pontifex fremens, tabellarium ad Torrium præcipiti cursu mittit; jubetque, ut regem adeat, ac secundum jussum postulet. Cui enim usui classem in portibus Siciliæ desidem, sibi aut Venetis fore? Rex æqua postulare Pontificem fateri, erroremque scribæ assignare, qui sententiam suam, ut sæpe fit, non satis perceperit. Dat igitur e vestigio litteras ad Auriam, ut omnibus in rebus sine ulla retractatione, Pontificis jussa faciat, illiusque præfecto pareat, atque illum quocumque is duxerit sequatur ».

38. Sic ille; et revera haud multo post ad Auriam nova regis mandata perlata fuerunt, uti evidentissime ex sequentibus Pii Epistolis colligitur, quibus Philippo et Didaco cardinali Spinosæ gratias egit, quod Auriæ eidem, regiam cum Pontificia ac Veneta classe conjungere jusserit. Hæc vero sub die ultima Julii datæ adnotantur. Quod autem ad Torrium miserit Pontifex tabellarium, ut scribit Folieta, erroris convincitur, ex ipsis Epistolis, ex quibus hac de re cum rege, non Torrium, sed archiepiscopum Rossanensem egisse intelligimus; et ex eo insuper, quod hoc tempore, Hispanica aula relicta, Pio ipso jubente, in Lusitaniam, ut dicetur, Torrius concessisset. Quæ igitur ad Catholicum regem et Spinosam datæ a Pio fuerunt litteræ ¹ hujusmodi extitere:

« Philippo Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Certiores facti, ex his, quæ venerabilis frater archiepiscopus Rossanensis, noster et Sedis Apostolicæ apud majestatem tuam nuntius, copiosius ad nos scripsit, quanta voluntatis

suæ erga nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam propensione, quamque prompto alacrique animo, majestas tua, rogatu nostro, dilecto filio robili viro Joanni Andreæ Auriæ, classis suæ præfecto mandaverit, ut se cum eis, quibus præest triremibus, ad nostram Venetorumque classem adjungeret, quo facilius omnibus maritimis copiis in unum coactis, communibus hostibus, communi auxilio et consilio obsisti possit; magnas Omnipotenti Deo gratias egimus, qui talem tamque egregiam erga Christianam rempublicam voluntatem, majestati tuæ misericorditer indulsisset; in quo etsi nihil fecit majestas tua nobis novum, qui ejus erga Christianam religionem studium bene cognitum habemus; tamen ea ipsa de re, eas, quas debemus majestati tuæ gratias agimus, quæ quod patris voces filius non despexit, in eo suam non solum erga nos, sed multo magis erga Redemptorem nostrum pietatem declaravit, ejus ipsius pietatis fructum procul dubio æternum ab eo perceptura, qui nihil quod ejus causa fiat, quantumvis exiguum, sine remuneratione relicturum se pollicitus est. Quia vero tale tantumque de republica Christiana benemerendi majestatis tuæ omnibus perspectissimum studium, nobis animum dat, ut quæ ad ejusdem reipublicæ commune bonum, utilitatemque pertinent, non minore, quam antea fecimus, confidentia a majestate tua postulemus; idcirco eandem majestatem tuam hortamur, et quo majore animi nostri studio possumus, rogamus, ut quod illius jussu, auctoritateque nostra, inter majestatis tuæ mandatarios, et a nobis delegatos, de fœdere inter nos Sanctamque Sedem Apostolicam, et majestatem tuam, Venetorumque rempublicam, adversus immanissimum Turcarum tyrannum ineundo, apud nos superioribus diebus, communi partium confœderandarum consensu actum statutumque est, id ratum habere quamprimum velit. Sic ut, omnibus rebus, quæ huic sanctissimo fœderi concludendo moram aliquam afferre possint, majestatis tuæ pietate prudentiaque sublatis, habeat respublica Christiana quorum præsidio ac tutela adversus communium hostium impetum tuta securaque sit: quæ quidem in tanto suæ salutis discrimine, quod ab avidissima Christiani sanguinis gente sibi imminere intelligit, in tuam potissimum majestatem oculos suos coniectos habet. Videt enim, si (quod absit) majestatis tuæ potissimo ad se tuendam auxilio destituta fuerit, frustra se cæterorum Christianorum regum ac principum opem præsidiumque esse imploraturam, quibus etiam si voluntas ad se defendendam non defuerit, parem tamen voluntati facultatem ac vires defuturas esse non ignorat. Quæ cum ita sint, charissime in Christo fili, majestatem tuam, per omnipotentem Deum obsecramus, ut pro parte sua, ad

¹ Ut sup. Ep. 24.

salutare piumque fœdus quamprimum concludendum incumbat, eaque in re, tum communi totius populi Christiani, de sua erga Redemptorem nostrum pietate, expectationi respondeat, tum nostris paternis hortationibus satisfaciat. Quod, quamvis pro certo haberemus, majestatem tuam, pro suo divini honoris zelo, Christianæque reipublicæ adjuvandæ studio, esse facturam; tamen paternam nostram hortationem, vel ad officii nostri partes implendas susceptam, neque ingratam neque injucundam majestati tuæ, pro sua erga nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam devotione, fore putavimus. Eisdem autem de rebus, ut cum majestate tua, nostro nomine copiosius ageret, prædicto venerabili fratri nostro et Sedis Apostolicæ apud majestatem nuntio mandavimus; cujus orationi majestas tua ut fidem habeat, ab ea vehementer petimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die ultima Julii MDLXX, Pontificatus nostri ann. quinto ».

39. Ad Didacum autem cardinalem Spinosa¹:

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum ex litteris tuis proxime scriptis certiores facti essemus, charissimum in Christo filium nostrum Hispaniarum regem Catholicum, dilecto filio nobili viro Joanni Auræ, classis suæ præfecto, mandavisse, ut cum eis, quibus majestatis suæ Catholicæ nomine præest triremibus, se ad nostram Venetamque classem adjungeret, quod nos litteris, per tabellarium dedita opera, ad majestatem suam missum, ab ea vehementer postulaveramus; cumque ea de re majestati suæ gratias quas debemus egissemus: prætermittere nolimus, quin eo ipso tempore cum circumspeditione quoque tua eodem officio his litteris fungeremur; cujus unius maxime opera atque diligentia illud ipsum, quod tantopere cupiebamus, ab eadem majestate sua impetratum esse sciebamus. Scripsit enim ad nos venerabilis frater archiepiscopus Rossanensis, noster et Sedis Apostolicæ apud serenissimum regem Catholicum nuntius, quali quantaque humanitate, quamque alacri promptoque animo, omnem adeundi alloquendique regis laborem, negotiumque ipsum, ex nostra sententia conficiendi curam, circumspectio tua sponte suscepit; sic, ut ne ipse quidem prædictus nuntius noster, majorem in ea re diligentiam sedulitatemque adhibere potuisset. Quocirca circumspeditionem tuam, pro tam egregia nobis reipublicæque Christianæ opera navata, debitis in Domino laudibus commendantes, illi etiam gratias agimus quas debemus, taliaque suæ erga nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam

observantiæ ac devotionis indicia, præterquam quod sua erga Deum Omnipotentem pietate dignissima sunt, nobis præterea, ut par est, gratissima fuisse significamus. Quia vero qui semel ad aratrum manum posuit, eum fas non est retro aspicere; idcirco vehementer in Domino hortamur, ut quæ ad reipublicæ religionisque Christianæ salutem pertinere cognoveris, hæc omni semper studio adjuvare contendas; in primisque omnem gratiam, opem auctoritatemque tuam apud eundem serenissimum regem Catholicum interponere studeas, ut quod superioribus diebus, de fœdere inter nos Sedemque Apostolicam, ac majestatem suam Catholicam, Venetorumque rempublicam, adversus immanissimam Turcarum gentem ineundo, inter majestatis suæ ac reipublicæ Venetorum mandatarios, et a nobis delegatos, illius jussu, auctoritateque nostra actum statutumque est; id majestas sua, quam celerrime ratum habere, fœdusque ipsum concludere velit. Ut enim talis Christianorum principum, contra communes hostes confœderandorum societas atque conjunctio, una ex omnibus humanis rebus esse videtur, quæ sola imminentem a sævissimo Turcarum tyranno reipublicæ Christianæ calamitatem propulsare posset; sic nos eam rem quamprimum ad effectum adduci sic desideramus, ut quicumque ejus ipsius fœderis celerem conclusionem omnibus viribus adjuverint, hi præter divinæ remunerationis præmium a nobis quoque magnam sint gratiam inituri. Quod circumspeditionem tuam in primis effecturam esse ita persuasum habemus, ut quominus ab ea pluribus verbis petamus, ea de causa prohibeamur, ne tam egregiæ tuæ erga nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam, ac rempublicam Christianam voluntati diffidere videamur. Cætera vero, quæ tecum agenda erunt, ea prædicto venerabili fratri, nostro et Sedis Apostolicæ nuntio, tibi exponenda mandavimus, cui in omnibus plenissimam fidem habebis. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die ultima Julii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

40. Ut autem ex his cognoscitur, Spinosa potissimum agente, Pii consilia ad felicem exitum fuisse perducta; ita ejusdem Pontificis summa prudentia ac sedulitate, jam ab hoc tempore nonnulla, quæ ad fœdus statuendum pertinebant, absoluta fuisse intelliguntur. Reliqua nihilominus, non nisi sequenti anno, tum a rege, tum ab aliis confirmata ac approbata, suo loco dicentur. Has autem, et ad regem, et ad Spinosa scriptas litteras, ad archiepiscopum Rossanensem, utrique tradendas Pontifex misit, ut copiosius ille coram, et voce, de beneficio accepto gratias rependeret, ut probat ad ipsum Rossanensem scripta sub eadem die a Pio eodem in hunc modum Epistola:

¹ Ut supra lib. 4. Ep. Epist. 25.

« Venerabili fratri Joanni Baptistæ archiepiscopo Rossanensi ¹.

PIUS PP. V.

« Ven. frater, etc.

« Scribimus ad serenissimum regem Catholicum, atque ad dilectum filium nostrum Didacum, tit. S. Stephani in Cœlio-Monte, cardinalem Spinosam appellatum, utrique gratias agentes; majestati quidem suæ Catholicæ, quod de sua cum nostra Venetorumque classe conjungenda postulatis nostris benigne satisfacerit; eamque ipsam rem dilecto filio nobili viro Joanni Andreæ Auriæ, ejusdem suæ classis præfecto, exequendam mandaverit: cardinali vero, quod eam ipsam rem apud M. S. gratia auctoritateque sua tantum adjuverit, quantum ex illius fraternitatisque tuæ insuper litteris cognovimus. Eas ipsas litteras, te utrique eorum reddere volumus, quodque nos gratiarum actionis officium, utrique litteris nostris præstitimus, hoc idem copiosius coram persolvas. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die ultima Julii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

41. Regiis igitur his munitis mandatis, Pontifex rursus Auriam aggreditur, exigitque, ut quam citius, quæ ipsi fuerant imperata executioni demandet, scriptis ad eum quæ sequuntur:

« Dilecto filio nobili viro Jo. Andreæ Auriæ ².

PIUS PP. V.

« Dilecte, etc.

« Etsi pro certo habeamus nobilitatem tuam, perspecta charissimi nobis in Christo filii, regis Catholici, voluntate, quam ex illius litteris, et ex his, quas dilectus filius Joannes Zunica, ejusdem regis apud nos orator, ad te mittit, prospicies, majestatis suæ de sua cum nostra Venetorumque classe conjungenda, mandatum diligenter, pro suo erga rempublicam Christianam studio esse executurum; ob eamque causam supervacaneum esse existimemus, pluribus ad eam rem verbis nobilitatem tuam hortari: tamen, quia, et communis reipublicæ Christianæ periculi magnitudo id postulare, et tempus rei gerendæ ita maturum esse videtur, ut differri jam diutius non possit; idcirco te eo quo majori possumus animi nostri studio hortamur ac requirimus, ut quam celerime fieri poterit, classe cui præes instructa atque armata, navigare, teque cum nostra Sedisque Apostolicæ classe conjungere festines, eo consilio, ut tua ad nostram classe adjuncta, tutius et securius, ad Venetorum classem accedere, teque in his locis in quibus eam reperieris

cum ea conjungere possis. Nihil hoc tempore, aut tibi gloriosius, aut regi Catholico atque adeo toti reipublicæ Christianæ utilius, aut nobis gratius nobilitas tua facere potest, quam si pro parte sua nullam moram fecerit, quominus omnium Christianorum maritimis copiis in unum coactis, communium hostium impetus e reipublicæ Christianæ finibus repelli possit. Quod nobilitatem tuam pro tua erga Deum omnipotentem pietate, et religionis adjuvandæ studio, diligenter facturam esse non dubitamus. Datum Romæ, sub annulo Piscatoris, die 11 Augusti MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

42. *Melitenses triremes, suæ classi conjunctas, Pius jubet ad Corcyram mitti.* — Quid post hæc actum fuerit, dicetur inferius.

Interea dum Auria e Siciliæ portubus solvere classe retardat, Melitenses triremes classis ejusdem cursum præstolari minime passus est Pontifex. Præceperat siquidem Petro de Monte, ejusdem militiæ magistro, qui contra Turcas ultro suas ei, ut diximus, triremes obtulerat, ut ad nutum suum eas dispositas haberet, utpote qui illas propriis conjungi vellet. Auria tamen, qui Hispani regis jussu in idem consilium conspirare videbatur, quo forsam classem suam validiorem haberet, una secum stare, neque a se divelli Melitenses triremes optaverat. Idem curasse pariter Venetos, scribit Bossius ¹. At, hoc cognito, Pius id sibi præ aliis debere, hac ad ipsum Auriam data Epistola significavit:

« Dilecto filio nobili viro Joanni Andreæ de Auria militi Genuensi ².

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quoniam ad propulsandum communium hostium Turcarum adversus rempublicam Christianam bellum, utilissimum esse constat, Christianorum auxilia unum in locum primo quoque tempore tuto posse convenire; quo facilius deinde omnibus copiis simul conjunctis consociatisque auxiliis, potentissimorum hostium conatui uno animo et consilio resistere possimus; idcirco nobilitatem tuam his nostris litteris vehementer in Domino hortamur, ut ne impedimento esse velit, quominus quatuor triremes, quas dilectus filius Petrus de Monte, Hospitalis S. Joannis Hierosolymitani magister, instructas paratasque ad hoc bellum se habiturum esse nobis pollicitus est, ad nostram Ecclesiasticam classem adjungantur; nam præterquamquod honestius est religiosorum classem auspiciis nostris, qui religionis caput sumus, militare potius quam aliorum; sic etiam futurum est, ut et illæ quatuor tutius navigaturæ

¹ Ex Archiv. Vatic. — ² Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut sup.

¹ Bossius. Histor. Melit. — ² Epist. lib. 4, Epist. 49.

sint, si se cum nostra classe conjunxerint, et nostra classis, additis illis, securius se cum reliquis copiis conjunctura sit. Quæ res, cum ad recte bellum administrandum maximum momentum habitura esse videatur, non dubitamus nobilitatem tuam, pro sua prudentia id, ut quamprimum fiat, omni ope pro sua parte esse adjuturam. Quod ut nostris paternis vocibus admonita, aliquanto etiam alacrius faciat, a nobilitate tua magnopere postulamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die **xxix** Maii **MDLXX**, Pontificatus nostri anno quinto ».

43. Ad præfatum deinde Petrum de Monte sequentes litteras dedit :

« Dilecto filio nobili viro Petro de Monte Magistro Hospitalis S. Joannis Hierosolymitani¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quamvis superioribus diebus ad te scripserimus, ut tuam et istius Ordinis classem, quam omnibus rebus ad navale bellum necessariis instructam hoc tam necessario Turcici belli tempore nobis pollicitus es jam diu paratam haberes, donec nos eam, quam in animo habemus classem instrueremus; neque dubitamus te idipsum diligenter facturum esse: tamen, cum et reipublicæ Christianæ necessitas id flagitare, et conjungendarum omnium maritimarum copiarum tempus appropinquare videatur, devotionem tuam iterum in Domino hortandam esse prævidimus, ut eas ipsas triremes instructas paratasque habeat, ut cum tibi a dilecto filio nobili viro Marco Antonio Columna, nostræ classis generali, significatum fuerit, tua ad illius classem adjuncta, una cum eo versus ea loca navigare possis, in quibus Venetorum classem stationem habere auditum fuerit. In quo etsi non dubitamus te, pro tuo eximio reipublicæ Christianæ juvandæ studio, eam, qua par est, diligentiam celeritatemque esse adhibiturum; tamen ob rei communisque periculi magnitudinem, tibi, quamvis currenti, Apostolicæ nostræ hortationis calcar admovendum esse existimavimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub anulo Piscatoris, die **x** Junii **MDLXX**, Pontificatus nostri anno quinto ».

44. Huic vero, et alteri, tertiam demum Pius adjecit Epistolam, qua eundem Petrum de Monte monuit, ut Melitenses suas triremes ad Corcyrensem sinum quamprimum mitteret, non expectata, vel Hispanicæ classis protectione, vel Columnæ nutu, quod hic jam in eundem Corcyrensem sinum se contulisset. Hujusmodi ipsa fuit :

« Petro de Monte Magistro, etc.².

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Superioribus diebus binas ad te litteras dedimus, alteras **xxvi** Maii, alteras decimo die Junii datas: in utrisque autem vehementer te hortati sumus ac requisivimus, ut tuas istiusque Ordinis triremes, quas omnibus rebus ad navale bellum instructas, hoc ipso tam necessario Turcici belli tempore nobis obtuleras, paratas instructasque haberes; ut cum tibi a dilecto filio nobili viro Marco Antonio Columna, nostræ classis generali, significatum esset, tuas ad illius triremes adjungeres, et cum eo versus ea loca navigares, in quibus Venetorum classem stationem habere auditum fuisset. Quod quidem eo ad te consilio scripseramus, quid interea charissimi nobis in Christo filii regis Hispaniarum Catholici classem eisdem locis appropinquaturam sperabamus, ut omnibus maritimis copiis simul junctis, communibus hostibus, uno animo et consilio facilius obsistere possemus. Sed cum, et prædicti regis classem diutius quam putabamus tardare videamus, et Venetorum classem Corcyram jam appulisse audiamus, eodemque nostram etiam classem, aut profectam esse, aut quamprimum profecturam intelligamus; devotionem tuam in Domino vehementer hortamur ac requirimus, ut una cum suis triremibus eodem, hoc est, Corcyram navigare, seque cum nostra et Venetorum classe conjungere quamprimum studeat. Qua in re, etsi exploratum habemus te, pro tuo eximio reipublicæ Christianæ adjuvandæ studio, eam, quam par est, diligentiam, celeritatemque esse adhibiturum; tamen ut ad eam ipsam diligentiam, aliquid etiam harum ipsarum ad te litterarum nomine addas, vehementer a te petimus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die **xix** Julii **MDLXX**, Pontificatus nostri anno quinto ».

45. *Lusitanum regem ad fœdus invitat, et incitat ad matrimonium.* — Quomodo autem Columnam summum classis suæ præfectum Pius elegerit, ac ipsius expeditionis reliqua, inferius ponenda erunt, cum modo cætera Pontificis ejusdem studia ad alia comparanda contra communem hostem subsidia, recensenda esse videantur. Rebus igitur in Hispania bene constitutis, Ludovicus de Torres, ut diximus, ad Sebastianum Lusitanæ regem ex Pontificis mandato se contulit, quem cum Sintrae (quæ villa est haud longe ab Ulissipona, ubi se receperat, ut luem, eandem urbem vastantem, uti anno præterito memoravimus, declinaret) convenisset, Pontificis mandata aperuit ac sequentes ei litteras obtulit :

« Charissimo in Christo filio Sebastiano Portugalliæ et Algarbiorum regi¹.

¹ Epist. lib. 4. Epist. 32. — ² Ibid. ut sup. Epist. 33.

¹ Epist. lib. 4. Epist. 26.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quod tua singularis in Deum omnipotentem pietas, et erga nos sanctamque hanc Sedem devotio nos hortatur, id fidenter admodum facimus, ut in his, quæ ad reipublicæ Christianæ salutem, religionis fideique Catholicæ defensionem pertinent, tuam opem auxiliumque, ubi opus est, imploremus. Quocirca ex litteris charissimi in Christo filii nostri Hispaniarum regis Catholici certiores facti, immanissimum Turcarum tyrannum classe maxima instructa, magnis equestribus peditibusque copiis collectis, rupto fœdere, quod ei ad hanc diem cum Venetis fuit, bellum ingenti conatu adversus Christianos moliri; dilectum hunc filium magistrum Ludovicum de Torres, cameræ nostræ Apostolicæ clericum, virum, ob eximiam probitatem egregiamque erga nos Sedemque Apostolicam fidem, nobis probatissimum, ad majestatem suam Catholicam misimus, ut eam ad classem primo quoque tempore mittendam hortaremur. Cui etiam mandavimus, ut ad majestatem tuam se conferat, eamque nostro nomine enixe roget, et per Deum omnipotentem obsecret, ut ad serenissimi regis Catholici classem, suas quoque triremes, quas decem numero esse audivimus, adjungere velit; ut communi navali auxilio, communibus hostibus, quantum fieri potest, obsisti possit. Quod ita a majestate tua petimus, ut majori animi nostri studio petere non possimus. Prædicto autem magistro Ludovico, super his rebus, quas ille nostro nomine exponet, majestatem tuam eadem fidem habere volumus, quam nobis præsentibus secumque loquentibus haberet. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xiii, m̄lxx, Pontificatus nostri anno quinto».

46. Reginæ Catharinæ, et cardinali Infanti tradendas has quoque litteras Torrio Pontifex dedit :

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ Catharinæ, Portugalliæ et Algarbiorum reginæ illustri ¹.

PIUS PP. V.

« Charissima, etc.

« Dilectum hunc filium magistrum Aloysium de Torres cameræ nostræ Apostolicæ clericum, quem ad charissimum in Christo filium nostrum Hispaniarum regem Catholicum, implorandi contra immanissimum Turcarum tyrannum, magno, ut audivimus, conatu bellum Christianis molientem, auxilii causa misimus; isthuc quoque ad serenissimum regem nepotem tuum, eadem de causa venire jussimus,

cumque M. S. quibusdam de rebus, nomine nostro agere, magnopere, ad commune Christianorum omnium periculum depellendum pertinentibus. Ei autem mandavimus, ut majestatem quoque tuam nostro nomine salutet, et quædam ad hoc ipsum negotium spectantia, nostris illi verbis exponat; cujus sermoni, ut eandem fidem habeat, quam nobis ipsis secum loquentibus haberet, utque ei consilium, operam auctoritatemque suam, apud serenissimum regem nepotem suum impendat, pro sua in Deum omnipotentem pietate, et erga nos sanctamque hanc Sedem devotione, majestatem tuam rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xiii Maii m̄lxx, Pontificatus nostri anno quinto ».

Ad cardinalem Infantem :

« Dilecto filio nostro Henrico, tit. SS. Quatuor Coronatorum presbytero cardinali, Portugalliæ Infanti ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte, etc.

« Certiores facti sævissimum ac potentissimum Turcarum tyrannum ingenti conatu contra Christianos hoc anno bellum apparare, necessarium esse duximus, dilectum hunc filium magistrum Aloysium de Torres, cameræ nostræ Apostolicæ clericum, virum ob spectatam probitatem et fidem nobis probatissimum, ad charissimum in Christo filium nostrum Hispaniarum regem Catholicum, implorandi ejus auxilii causa mittere. Cui mandavimus, ut isthuc quoque se conferret, cumque serenissimo rege nepote tuo quibusdam de rebus nostro nomine ageret, ad hoc idem negotium magnopere pertinentibus. Rogamus autem circumspectionem tuam, et per omnipotentem Deum obsecramus, ut pro sua eximia in Deum omnipotentem pietate, communisque reipublicæ Christianæ salutis studio, ut ad conficiendum negotium, cujus causa a nobis missus est, suam opem, consilium favoremque apud eundem serenissimum regem nepotem suum accomodet, ejusque sermoni, super his rebus, quas ipse nostro nomine exponet, perinde fidem habeat, ac si nos præsentibus secumque loquentes audiret. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xiii Maii m̄lxx, Pontificatus nostri anno quinto ».

47. Rex Sebastianus, tum Apostolico inter-nuntio honorificentissime suscepto, tum Pii litteris, pro summa sua pietate omni veneratione acceptis, et voce illi et scripto his, hoc dedit Catholico vere principe dignum responsum ² :

« Sanctissime in Christo pater, ac beatissime domine.

¹ Ex Archiv. Vat. ut sup.

¹ Ex Archiv. Vat. ut sup. — ² Epist. Lib. 4. Epist. 27.

« Sanctitatis tuæ litteras pridie idus Martii datas, reddidit mihi pridie non. Junii Ludovicus de Torres, ac beatudinis tuæ nomine quæcumque habuit in mandatis exposuit; de maxima videlicet expeditione, et exercitu terra marique comparato, quem Turca communis hostis, antiquo pacis fœdere, quod cum Veneta republi- ca pepigerat, soluto, adversus orbem Christianorum adornabat. Quamobrem admonebat me Sanctitas tua, et etiam atque etiam postulabat, quoniam principum Christianorum communis causa agitur, oportere etiam ipsos communi periculo conjunctis viribus occurrere, ut meas triremes in Siciliam deduci, atque eas ibi una cum serenissimi regis Castellæ avunculi mei triremibus jungi curarem. Certe enim, ut verum fatear, sanctissime domine, ita me pius zelus et paterna sollicitudo, qua nobis, communi totius reipublicæ Christianæ tuendæ causa, ad obeundum munus nostrum persuadet devinctum et obligatum reddit, ut existimem novo quodam nos beneficii genere adstringi, ad ingentes Deo Optimo Maximo gratias persolvendas, quod his temporibus, dum Christiana religio ubique premitur et affligitur, talem Pontificem Ecclesiæ suæ et nobis donaverit, qui omnibus his calamitatibus sufficientissimum remedium præbeat, et qui principes Christianos ad tam necessariam expeditionem cohortetur, eorum animos concordēs efficiat, et communi fœdere quodammodo in unum cogat atque conjungat. Et quanquam Ludovicus ipse de his rebus ita mecum egit, ut facile ex eo intellexerim, facultatem mihi a sanctitate tua concedi, ut prius de auxilio quod petebatur mittendo, mature considerarem, quid mihi facere pro ratione temporis expediret: nihilo- minus tamen rationes et causas omnes, quæ desiderium meum ad obsequium, tum in hac re, tum etiam in omnibus aliis Sanctitati tuæ præstandum commoverent, repetendas esse existimavi. Ad hoc enim facilius ac celerius exequendum sese offerunt primum maxima et gravissima pericula quæ Turcica ista classis Christianæ reipublicæ potest afferre, his præsertim temporibus, quibus principes Christiani, tot et tam variis curis et periculis, quibus est occurrendum, urgentur: deinde reverentia et observantia, quæ in omnibus Sanctitati Tuæ debetur, in hac præcipue tam publica causa, principibus quidem omnibus communi, sed beatitudini tuæ propria, et quodammodo peculiari, quam, veluti universalis pastor, et omnium primus et caput, omni præsidiorum genere sollicitè juvare nunquam desinit, tum etiam majorum meorum exempla, quæ in rebus levioris momenti et minoris etiam periculi, prompto animo Sedi Apostolicæ et Christianæ reipublicæ semper adfuerunt. Accedit præterea privata quædam obligatio, qua Sanctitati tuæ

devictus sum, tum propter loci in quo residet celsitudinem, tum propter benevolentiam et amorem paternum, quo omnes res meas fovet ac prosequitur, vetus etiam et antiqua amicitia, quæ inter hæc nostra regna et Venetorum rempublicam semper intercessit, in cujus auxilium felicitis memoriæ rex Emmanuel proavus meus, classem olim ingentem misit. Ex adverso autem quædam alia mihi occurrunt, frequentes scilicet occupationes, quibus me ad meorum propugnationem et tutelam, et ad maximi etiam ponderis expeditiones ad hoc ipsum necessarias, sedulo intentum esse oportet; tum vero, quod quamvis hujusmodi auxilium nunc mitteretur, opportuno tamen tempore adesse non posset, propterea quod nunc primum Sanctitatis tuæ litteras receperim, atque inter hæc regna, et portum, quo tota hæc classis convenire debet, intersint maxima locorum intervalla. Quibus omnibus exacte consideratis, visum tandem mihi fuit, de auxilio hoc anno intempestive mittendo supersedere. Verum si sequentibus annis bellum hoc continuabitur, et Sanctitas tua subsidium meum duxerit esse necessarium, libenter illud mittam, idque præstabo, posthabita ratione earum rerum, quæ regnis et ditionibus meis defendendis debentur. Etenim tanti facio obedientiam et observantiam, quam omnes principes Christiani Sanctitati tuæ merito ac jure optimo, hoc præsertim tempore, in omnibus præstare debemus; ut si summe piis beatitudinis tuæ monitis parvero, quod me semper facturum spondeo, non dubium quin Deus Optimus Max. meorum regnorum patrocinium suscipiat, eorumque tranquillitati et honori benigne prospiciat. Beatissima enim Sanctitatis tuæ benedictio, causa erit potissima, non solum ad id sperandum, sed etiam ad optatum tam sancti desiderii finem obtinendum. Atque ita fiet, ut nos omnes principes Christiani communi consensu vires, opes et facultates nostras, ad bellum Turcæ cominus inferendum præsentem conferamus, certatimque, pro antiqua illarum regionum libertate recuperanda, nostrarum contentionum nervos intendamus, et Ecclesiæ Catholicæ sanctam Hierosolymam, ut ego impense desidero, et Deo fautore futurum spero, restituamus. Datum Sintiæ sext. id. Junii MDLXX ».

48. Præter hæc autem his litteris contenta, quæ ad subsidia contra Turcas tantummodo spectasse agnoscuntur; quæ ad ipsius Lusitaniæ regis ac regni bonum et utilitatem potissimum pertinebant, ex Pontificis mandato Torres etiam egit; fuitque quod tandem aliquando, ut uxorem duceret Sebastianus in animum induceret. Quo certe in negotio tam anxium et sollicitum se præbuit Pius, ut ex ea re infecta, infaustum illud, quod tandem accidit (ut supra pluries monuimus) divinitus prævidisse visus fuerit.

49. Torrio autem hac in re quid acciderit, hic duximus inserendum; tum quia a proposito non aberrare cognoscitur, dum occasione susceptæ ab eodem contra Turcas legationis evenit; tum etiam, ne rursus hoc anno Lusitanas res, quæ ad unam hanc ipsam Torrii legationem pertinent, reficere cogamur. Ubi igitur Pii jussu de nuptiis cum Sebastiano verbum iniecit Torrius, ille loquentem interpellavit, admonens in fidei litteris ad se a Pontifice scriptis, de hoc negotio ut secum ageret in mandatis ei datum fuisse, sibi minime Pium significasse. Denuntiavit Torrius regis responsum Pio, qui statim ut obicem omnem amoveret, ad Sebastianum perbreves has litteras dedit:

« Charissimo in Christo filio nostro Sebastiano, Portugalliæ et Algarbiorum regi ¹.

« Charissime, etc.

« Dilecto filio magistro Aloysio de Torres cameræ nostræ Apostolicæ clerico, quædam super majestatis tuæ matrimonii negotio secum communicanda mandavimus, cujus verbis ut sine ulla hæsitatione fidem perinde habeat, ac si nos ipsos loquentes audiret, majestatem tuam rogamus. Erit id nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, etc., die viii Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

50. Nec modo has ad regem, sed ad alios quoque ejusdem fere tenoris Lusitaniæ aulæ præceres Epistolas Pontifex dedit; nempe ad reginam Catharinam, ad Henricum cardinalem infantem, ad celeberrimum etiam fratrem Aloysium de Granata, Ordinis Prædicatorum alumnus, ac demum ad Aloysium Gonzalez, ut cum his omnibus, de re quæ maxime sibi cordi esset, Torrius agere posset, ad eamque ex sententia perficiendam omnes hi adjumento ei esse valerent. Quod præfato Gonzalez ² scripsit, hujusmodi fuit:

« Dilecto filio nobili viro Aloysio Gonzalez.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, etc. »

« Dilectum magistrum Aloysium de Torres, cameræ nostræ Apostolicæ clericum, quædam tibi nostro nomine exponere jussimus, ad charissimi nobis in Christo filii Sebastiani Portugalliæ regis matrimonium pertinentia, cui ut sine ulla hæsitatione fidem perinde habeas, ac si nos ipsos præsentem tecumque loquentes audires, magnopere a te petimus. Hortamur autem, ut quantum gratia auctoritateque apud prædictum regem vales, tantum ad conficiendum ejusmodi matrimonii negotium, conferre velis. Quod nos nisi reipublicæ Christianæ salutare, regique regnoque ipsi utile existimarem, non tantopere confici desiderarem. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Pisca-

toris, die viii Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

51. Haud multo post, etiam iis quas paulo ante retulimus Sebastiani respondens litteris, ea occasione arrepta, eadem confirmat ac antea Torrio, et nunc rursus in mandatis dedisse asserit, ut cum illo, nempe de ipsius matrimonio, ageret, et de re eadem cum ipso rursus copiosissime disserit, ut quas hic damus ejusdem Epistolæ ¹ testantur:

« Charissimo in Christo filio Sebastiano, Portugalliæ et Algarbiorum regi.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non facile verbis consequi possemus, quantopere in Domino gavisum sumus, litteras majestatis tuæ, octava die Junii datas, legentes, et ea, quæ dilectus filius noster magister Ludovicus de Torres, cameræ nostræ Apostolicæ clericus, copiosius ad nos scripsit, cognoscentes; qui, cum inter cætera, de quibus nos certiores fecit, illud etiam adjecisset, quanto cum honore, quantaque cum majestatis tuæ erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam devotionis et observantiæ significatione ab ea exceptus fuerit, opinionem nostram, quam de tua erga Deum Omnipotentem pietate, ex multis nec dubiis ejus signis conceptam jam pridem habeamus, non solum confirmavit, sed etiam vehementer auxit. Quod vero eadem majestas tua, et nobis ipsis scripsit, et prædicto etiam Ludovico confirmavit, se, quod ab ea per litteras nostras postulavimus, classem suam, omnibus rebus ad navale bellum necessariis instructam, contra communem hostem Turcarum tyrannum, reipublicæ Christianæ auxilio mittere paratam esse: laudamus summopere tam promptum alacremque majestatis tuæ animum, ad defendendam religionem Catholicam piumque istum divini honoris zelum, eximiumque reipublicæ Christianæ tuendæ studium, debitis laudibus, quemadmodum debemus, vehementer in Domino commendamus. Qua in re, majestas tua veterem charissimorum majorum suorum inclytæ memoriæ regum virtutem egregie imitatur, qui bellis contra infideles gerendis, magnam sibi et apud homines laudem, et majora apud Redemptorem nostrum merita pepere-runt; et causas quidem, quas majestas tua in suis ad nos litteris affert, quare eam ipsam, quam mittere parata est classem, hoc anno sibi mittendam non esse existimaverit, verissimas atque justissimas esse ipsi quoque intelligimus: satisque habebimus si sequenti anno ejusdem suæ classis auxilium nobis ac reipublicæ ipsi Christianæ paratum fuerit. Quam quidem ad

¹ Ex Arch. Vatic. ut supra. — ² Ex Arch. Vat. ut sup.

¹ Ut supra Epist. 28.

rem majestatem quoque tuam, pro nostro officio hortaremur, nisi eam nullum cernere-mus hortationibus nostris locum reliquisse. Illud tantummodo a majestate tua nobis significari cupimus, quanto, vel triremium vel cæterorum navigiorum numero existimet Christianam rempublicam, in hoc adversus communes hostes bello, a se posse juvari, ut sciamus quid nobis certi auxilii ab ista parte polliceri possimus. In quo tamen majestatem tuam nolumus quidquam supra vires conari, sed sui regnorumque suorum commodi, eam, quam par est, rationem habere: ut enim exploratum habemus majestatem tuam quibus recte potuerit viribus communi reipublicæ Christianæ defensionis affuturam, ita nihil eam suo incommodo agere volumus. Quæ vero idem Ludovicus de matrimonio, inter majestatem tuam, et charissimi nobis in Christo filii regis Christianissimi sororem contrahendo; cum eadem majestate tua locutus est, et egit nostro nomine; hæc pro certo habere debes illum, jussu mandatoque nostro omnia egisse. Quamvis enim in ipsis nostris ad te litteris, decima quarta die Martii datis, nihil tale adscriptum esset; id ob eas causas factum est, quæ sibi a prædicto Ludovico expositæ fuerunt: nostra vero voluntas eadem nunc est, quæ semper fuit ab eo tempore, quo ad hujusmodi matrimonium majestatem tuam hortari cæpimus; ut scilicet, quamprimum fieri potest, ad effectum adducatur: videmus enim tali matrimonio non solum provideri periculis, quæ isti, qua majestas tua est, ætati imminere solent a variis voluptatum illecebris, sed etiam istius regni prosperitati consuli: et quod maxime existimamus reipublicæ Christianæ tranquillitatem summopere adjuvari. Nihil enim ad Christianorum principum concordiam statuendam, hac eorum inter se affinitatum conjunctione firmitus esse existimamus. Pertinere hoc etiam ad dignitatem nostram, et hujus Sanctæ Sedis Apostolicæ majestatem putamus, ut de quo matrimonio, nobis auctoribus, neque invita majestate tua, semel agi cœptum est, id potissimum perficiatur. Denique quia nostræ erga majestatem tuam paternæ benevolentia, nobis ipsis conscius sumus; illud quoque scimus, nos, nullas ob privatas, vel nostras, vel cujuscumque alterius rationes, tale matrimonium majestati tuæ suadere, sed ob eam tantummodo causam, quia illud, et privatim sibi, regnisque suis utile, ac communi reipublicæ Christianæ tranquillitati conducibile fore non dubitamus. Quæ quidem vel sola causa videtur majestatem tuam ad obsequendum nostræ voluntati impellere debere, cum nihil ei exploratius esse debeat, quam nos id cupere, quod in rem majestatis tuæ sit. Quæ cum ita sint, majestatem tuam hortamur, ut ad tale matrimonium quamprimum

contrahendum animum adjiciat. Qua de re copiosius locuti sumus cum dilecto filio majestatis tuæ apud nos oratore, et ut illam ad eandem rem nostro nomine ipse quoque horetur, postulavimus; quæque ad te scribimus omnia cum ipso communicavimus: ut suspicari non debeat majestas tua, nos aliquid earum rerum ignorare, quas nobis per eum notas esse voluerit. Quod si aliquæ forte difficultates sunt, quæ impedian, quo minus tale matrimonium concludatur, de his majestas tua, si nos certiores fieri curaverit, eas omnes, auctoritate nostra interposita, tollere conabimur. Quod idem, pro parte sua majestas quoque tua facere debet, ut, scilicet, in accipiendis hujusmodi matrimonii conditionibus, æquam se ac facilem præbeat, neque omnia summo jure prosequatur, sed communis utilitatis causa, de his quæ sibi justa esse videbuntur, nonnihil remittat; quemadmodum, ex prædicto Ludovico de Torres subtilius et copiosius cognoscet; cui, et hæc ipsa, quæ scripsimus, et alia etiam majestati tuæ nostro nomine in eandem sententiam exponenda mandavimus: cujus orationi ut eandem fidem adhibeat, quam nobis, si isthic præsentem adessemus, secum loquentibus adhiberet, majestatem tuam rogamus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VI Augusti MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto».

52. Sub ipsa die, et eadem arrepta respondendi ipsorum litteris occasione, ejusdem argumenti ad reginam Catharinam¹, et cardinalem infantem, sequentes Epistolas Pius dedit:

«Charissimæ in Christo filia nostræ Catharinæ, Portugalliæ reginæ.

PIUS PP. V.

«Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

«Accepimus litteras majestatis tuæ decima tertia die Junii datas: ex quibus, et ex his, quæ dilectus filius magister Ludovicus de Torres, cameræ nostræ Apostolicæ clericus, ad nos scripsit, suam erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam eximiam observantiam ac devotionem, multo etiam ante nobis spectatissimam, magna cum animi nostri lætitia cognovimus. Majestati autem tuæ gratias agimus de omnibus officiis, quibus nostri atque hujus S. Sedis honoris causa, erga prædictum Ludovicum functa est: quodque illi, ad conficienda negotia, ob quæ in istud regnum a nobis missus est, ope, gratia auctoritateque sua præsto fuerit: in ea re majestas tua fecit id, quod sua erga omnipotentem Deum pietate dignum fuit, quodque semper, de suo divini honoris zelo, nobis polliciti sumus. Valde autem gavisi sumus in Domino, charissimum in Christo filium

¹ Epist. lib. 4. Epist. 30,

nostrum regem Portugalliæ, nepotem suum, tam prompto alacrique animo, nobis ac toti reipublicæ Christianæ, pro ea adversus immanissimum Turcarum tyrannum tuenda, classis suæ auxilium obtulisse. Qua de re, etsi majestatis suæ studium erga eandem rempublicam Christianam bene cognitum habentes, nunquam dubitavimus: idipsum tamen, ex majestatis suæ tuæque litteris cognovisse, gratissimum nobis fuit. Quibus pro hac utriusque erga se pietate, dignum præmium ille ipse reddet Deus, qui nihil, quod ejus causa fiat, sine remuneratione esse patitur. De matrimonio autem inter ejusmodi serenissimi regis nepotis tui majestatem, et charissimi nobis in Christo filii regis Christianissimi sororem, rem confectam velimus. Quocirca majestatem tuam hortamur, ut suas partes regis ad tale matrimonium hortandi suscipiat, omnibusque viribus suis in eam curam incumbat, ut quamprimum fieri potest, ad effectum adducatur. Cujus quidem nostræ voluntatis ac desiderii justissimas causas, et aliqua ex parte ad eundem serenissimum regem nuper scripsimus, et majestati suæ ab eodem Ludovico explicandas iterum mandavimus, a quo majestas tua cætera cognoscere poterit, quæ in hanc sententiam plura scribere potuissemus; eique fidem plenissimam super his quæ secum loquetur, adhibebit. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VI Augusti MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

53. Ad cardinalem Henricum ¹ vero, sub eodem die:

« Dilecto in Christo filio nostro Henrico, cardinali Portugalliæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quamvis nunquam nobis dubium fuerit, quin charissimus in Christo filius noster Portugalliæ rex, nepos tuus, pro sua erga Deum Omnipotentem pietate, et erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam devotione, opinioni, quam de majestatis suæ erga rempublicam Christianam studio, summam semper habuimus, cumulate responsurus esset; tamen ex illius circumspectionisque tuæ litteris, sexto et septimo Junii die ad nos datis, et ex his, quæ dilectus filius magister Ludovicus de Torres, cameræ nostræ Apostolicæ clericus, ad nos scripsit, certiores facti, quam prompto alacrique animo classis suæ auxilium, adversus immanissimum Turcarum tyrannum, pro republica Christiana tuenda, insequenti anno obtulerit: magnopere in Domino gavisus sumus, majestatisque suæ, eas quas debuimus gratias continuo

egimus; quas easdem circumspectioni tuæ quoque agimus, pro omnibus officiis, quibus, et prædictum Ludovicum, quamdiu isthic fuit, nostri atque hujus sanctæ Sedis honoris gratia complexa est, et ei, ad conficienda negotia, ob quæ a nobis missus fuit, operam, gratiam auctoritatemque suam apud eundem serenissimum regem nepotem suum præstitit. Illud tantummodo nobis molestum fuit, quod de matrimonio, inter illius majestatem, et Christianissimi Francorum regis sororem contrahendo, res adhuc confici non potuerit. Qua de re, cum ad eum nuper diligentissime scripserimus, ejusque majestatem ad tale matrimonium, quamprimum stabiliendum, vehementer in Domino hortati fuerimus, visum nobis est eodem tempore, super eadem re, ad circumspectionem quoque tuam scribere, eamque, sicut his litteris facimus hortari, ut apud prædictum serenissimum regem, de eo ipso matrimonio concludendo agere ne desistat, donec (id quod nos, et privatæ regis regniue sui, et publicæ populi Christiani tranquillitati utilissimum esse non dubitamus) adjuvante Domino, tuaque auctoritate intercedente, tandem aliquando perficiatur. Cujus rei causam prædictum Ludovicus de Torres, isthuc reverti volumus, et de ejusmodi matrimonii conclusione regem urgere. Cujus orationi, super hac ipsa re, cæterisque, quæ secum loquetur nostro nomine, ut plenissimam fidem adhibeat, circumspectionem tuam requirimus: id erit nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VI Augusti MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

54. Torrius, ubi sibi a Sebastiano oclusam propemodum linguam, constrictasque manus agnovisset, ne quid de regio matrimonio agere posset, Lusitana (ut audisti) aula relicta, ad Hispanicam, admonito prius de iis quæ sibi contigerant Pontifice, sese contulerat. Pius, igitur, sublato quod objiciebatur impedimento, missisque, quas proposuimus, Torrio fidei, necnon quas modo retulimus regi, reginæ ac cardinali propria manu tradendis, Epistolis, ipsum rursus, ad idem tractandum negotium Lusitaniam adire voluit; utque maximam sibi inesse curam matrimonii a rege contrahendi ostenderet, ac suspicionem dilueret, quod parum rei huic, ex animo incumberet, præter recensitas, hanc manu sua conscriptam alteram, ad ipsum cardinalem Henricum litteram dedit:

« Dilecto in Christo filio nostro Henrico cardinali Portugalliæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Diebus elapsis, quando misimus ad serenissimum regem nepotem tuum, pro implorando auxilio contra immanissimum nominis

¹ Ut sup. Ep. 32.

Christiani hostem Turcarum tyrannum, Ludovicum a Turribus; ei quoque dederamus in mandatis, ut de matrimonio cum serenissima Margarita, Christianissimi regis sorore, sermonem haberet; quodque omnia cum tua reverendissima dominatione conferret, ac cum serenissima ipsius avia reliquisque sanguine attinentibus. Verum quia in litteris nostris ad ipsum serenissimum regem, nulla de contrahendo matrimonio mentio habebatur; jure majestas sua arbitrari potuit, rem non ita nobis cordi esse, prout est, et ob communem Christiani populi tranquillitatem ac pacem, regnorum suæ majestatis bonum, ac in salutem ipsius regis serenissimi esse optamus. Idcirco volumus et mandavimus ipsi Ludovico, ut iterum ad eandem majestatem redeat, et ea de re iterum instet, litterasque manu nostra scriptas tradat, prout et præsentis quoque reverendissimæ dominationi tuæ: ut in omnibus quæ ea de re ac de ferendis suppetiis exponet, ea percipiat, perinde ac si nos coram exponeremus, eamque fidem ejus dictis adhibeat, perinde ac si ex ore nostro prodirent. Servet Deus omnipotens amplitudinem tuam incolumem in bonum Ecclesiæ suæ sanctæ ac præcipue regnorum majestatis suæ serenissimæ. Ex Urbe xxiii Augusti MDLXX.

SS. *Lusitanus rex classem præstare et matrimonium inire abnuit.* — Verum, quid tandem tot Epistolis scriptis, et per Torrium adhibitis officiis effectum fuerit, a nullo magis quam ab ejusdem Sebastiani litteris intelligi potest. Ad Pium¹ quippe rescripsit:

« Sanctissime in Christo pater, ac beatissime Domine.

« Per Ludovicum de Torres Sanctitatis tuæ litteras, oct. id. Augusti datas, accepi, quibus iis respondebas, quas ad te illi dederam sext. id. Junii, super eo, quod a me, ut in bellum contra Turcas auxilium mitterem, postulabas. Qua de re nunc Ludovicus ipse beatitudinis tuæ nomine mecum est collocutus. Video equidem, beatissime domine, planeque perspicio, quam sapienter ac pie mecum agat Sanctitas tua, me per litteras ac nuntios super ea re compellando, summa tum universæ Christiænæ reipublicæ, tum etiam regnorum ditionumque mearum, et ejus item officii, quod eis tutandis præstare in primis debeo, habita ratione. Quæ quidem ratio valde consentanea desiderio est, quo ego, tuorum in me per omnem occasionem collatorum meritorum non immemor, ardeo morem gerendi Sanctitati tuæ. Ac propterea intelligo, quo magis beatitudo tua de iis agit, quæ mihi conveniunt, eo magis etiam me, ut jussiones ejus omnes cumulate faciam eniti debere. Mihi vero gratissimum accidisset, si fieri potuisset a me, ut statim Sanctitati tuæ classem decernerem, nu-

merumque navium, quas in istius belli subsidium mittere possem, quando Turcica classis in Christianos arma converterit. Verum, quæ mihi ne quod optabam mitterem auxilium tunc impedimento fuerunt, eadem quoque mihi adversantur hoc tempore; eoque magis, quod ejusmodi ego subsidii nominationem facere nequeam. Nam præter eas, et expeditiones, et classes, quas moliebar eo tempore, quod ad beatitudinem tuam, de conservanda augendaque Catholica religione, deque regnis ac ditionibus meis tutandis præscripsi; alia quamplurima, eaque gravissima, supervenerunt incommoda, quibus ego, nulla interjecta mora, non providere non possum. Etenim sequenti anno, tot armatas cohortes in Indias mittendas esse constitui, ut inibi contra Turcam depugnetur, quot ex more, per tres annos eodem proficisci consueverunt. Accedit, quod regnorum ditionumque mearum maritimos portus denuo jussi communiri, eorumque militem parari et exerceri: cuncta præterea classium mearum, regnorum navigia instrui mandavi. Nunc autem, licet Hyeme jam ineunte, classis a me dirigitur adversus nonnullos piratas Hugonotos, qui plurimis iisque sacratis viris occisis, atque aliis parvis detrimentis illatis, naves aliquot cœperunt. Alia porro classis in Mini, alia in Congi regna, alia in insulas dirigenda mihi est; parandæque copiæ, et ornandæ classes in hæreticos, quos ex Gallia Angliaque excessuros esse audio, pace, inter eos, uti fertur, succedente; et itidem adversus Seriphum Mauritaniæ regem, qui, præter quas habet terrestres opes, triremes etiam complures instruit, ac subinde maritimas copias abauget, quibus superioribus annis Canarias insulas magnis cladibus affecit. Atque hæc quidem rationes omnes, tantopere me adiungunt devinciuntque, ut quemadmodum perspicit Sanctitas tua, hisce rebus, vel juvandis, vel curandis, deesse nullo modo queam. Equidem beatitudini tuæ persuasum esse velim, quam ægre feram, his de causis non posse me, quam opto classem ei decernere, atque pro mea summa voluntate, in rebus omnibus Sanctitati tuæ deservire, ferreque suppetias universæ Christianæ reipublicæ: jubeo tamen atque impero summa diligentia atque studio, quibusvis necessariis sumptibus nihil parcendo curetur, ut ea quam decrevi classis instruaturne orneturque, tum ad paulo ante commemorata depellenda pericula, tum etiam ad omnia Sanctitatis tuæ jussa facienda.

« Porro autem, quod ad me scribit Sanctitas tua de nuptiis in Gallia celebrandis, super eo beatitudinis tuæ nomine mecum verba fecit Ludovicus de Torres; rationibus etiam adhibitis, quibus ego adductus, id ad meam ipsius regnorumque meorum, Christianæque reipublicæ utilitatem facere deberem. Equidem omnibus

¹ Inter Epist. Pii ut sup. lib. 4. Epist. 29.

in rebus, beatitudinis tuæ in me benevolentiam agnosco, atque res meæ, quantæ curæ ei sint, plane perspicio. Quibus ego maximis ac plurimis ei devinctus officiis, sacratos pedes tuos venerabundus osculor, tuæque beatitudini in mentem revoco, id quod jam antea ad eam scripsi, ac per Joannem Tellum meum consiliarium, et apud Sedem istam oratorem, ac proinde per Ludovicum de Torres mandavi referendum Sanctitati tuæ; me nimirum ab ejusmodi consilio longe adhuc animo abfuisse. Quod si cogitationibus meis sic annuerit Deus, ut id aliquando faciendum esse constituam, nihil tamen absque beatitudinis tuæ consilio iudicioque decernendum putabo. At vero quoniam res jam eo loco sunt, ut quidquam aliud de illis constituere mihi non sit integrum, uti beatitudini tuæ exploratum est; ab ea supplex peto atque oro, ut, quemadmodum eam facturam esse confido, consiliorum meorum rationes omnes æqui bonique consulat. Cætera porro, quæ ad hæc attinent, Sanctitas tua facile intelliget, tum ex ipso Ludovico, tum etiam ex meo isthic legato: quorum ego sententiæ plane subscribam. Sanctissime in Christo pater, ac beatissime domine, Sanctitatem tuam in multos annos, ad Ecclesiæ tuæ sanctæ utilitatem Deus incolumem conservet. Sint iæ decimo octavo kalendas Octobris MDLXX.

56. Quæ palam et aperte Sebastianus in hac Epistola obtendit, ut classem suam contra Turcas minime mitteret; quod nempe contra hæreticos quosdam piratas eam educere necesse haberet; quod sibi compertum esset Seriphium Mauritaniæ regem magno conatu classem instruere, ideoque non cunctandum, quin ei occurreretur: ingentem præterea classem parandam, itaque distribuendam, ut alia pars Minj, alia Congii regno, alia insulis tuendis sufficeret, et cætera, quæ ipsemet in Epistola ipsa commemorat, licet vera essent, abstrahere tamen eum a consilio instructam satis classem, quam Pontifex desiderasset præstandi, nec debuissent nec potuissent, si ipse secreto (ut postea magis compertum est), Mauritano bello animum non addixisset. Hoc enim desiderio succensus, et illas præstare renuit, et nuptias aversabatur. Fuit enim Sebastianus, ut refert Duardus Nonius¹, liberalis gloriæ nominisque cupidus, et ob ingenii simplicitatem adulatoribus nimium expositus. Animi inquieti et stare loco nescientis, non tam natura quam aliorum arte, qui eum a puero ex urbe et aviæ colloquio abducere conantes (uti ipse putat), in sylvas et montes, atque in solitaria loca frequentissime ad venandum invitabant, ut interim ipsi regnum administrarent. Eo enim exercitio ad militiam,

ad quam illum quotidie adhortabantur, firmari obdurarique posse dicebant. A mulierum vero conspectu et colloquio ita averterunt, ne forte libidine aliqua illicita irretiretur, ut fœminas, non tam fugere quam odisse videretur: unde non obscurum inepte verecundi ingenii et aulicæ urbanitatis expertis specimen præ se ferret. Multos autem quibus ea non placebat institutio, propterea id a nonnullis factum esse interpretatos fuisse, ne princeps ille adolescens fœminarum cogitatione ad uxorem ducendam animum verteret, et ejus conversatione impeditus, eos aversaretur, aut non tam intime familiariter haberet, idem scriptor tradit, licet statim addat: quidquid fuerit, Sebastianum certe in illo regali luxu et ætatis fervore, rarum continentiae dedisse exemplum. Pergit Gabutius² ulterius, ac consilium Mauritani belli, a quo a suppeditando contra Turcas auxilio se rex prohibitum dixit, in Sebastiani animum a nonnullis religiosi instituti sacerdotibus, quos ipse consiliarios habuit injectum asserit; eorum quippe auctoritas apud eum tanti extitit, ut rerum summa ad eorum arbitrium iudiciumque revocaretur. Ille (inquit) regi auctores esse dicebantur, ut in præsentia a connubio abstineret, bellumque prius cum Seriphio conficeret. At palam Hieronymus Conestaggius³ id Jesuitarum culpæ tribuit, qui optimo quidem zelo ducti, quod corruptelam et debilitatem Lusitani regni, quæ ex deliciis Asiaticis nata erat, in regis Sebastiani educatione avertendam, ac pro viribus arcendam putarunt (utpote qui in sanando hoc morbo non mediocriter laborassent); eidem tamen in rege ipso remedia convenientia adhibere nesciverint.

57. *Quænam fuerint partes in rebus Portugalliæ moderandis tum aviæ Catharinæ, tum regis Hispani.* — Quapropter ista animum reginæ Catharinæ regis aviæ, inquit Gabutius³ quæ in Sebastiani capite stirpis reginæ spem periclitari cernebat, sic exulceraverant, et a sacerdotibus illis abalienaverant, eorum partes (dicere assueta) esse, ut in rerum divinarum studia incumberent, non ut regnorum administrationibus se admiscerent, aut regibus modum conjugii et cœlibatus, pacis et belli facere auderent; ut plus iis rationibus regi nocituros, quam quod sanctis institutis imbuerent, profuturos, palam diceret. Revera tamen totius mali primus fons ac origo ipsamet fuisse visa est: nam, ut præfatus Duardus Nonius⁴ narrat, cum Sebastianus avo Joanni III successisset, trium annorum ætate, sub tutela ipsius aviæ Catharinæ; hæc, seu tam laboriosi oneris impatiens, seu, ut nonnulli excogitarunt, nonnullorum persuasionem, quorum intererat, tutelam ad Henricum

¹ Duard. No. de vera reg. Portugal. genealog. pag. 1272. De Sebast. reg. XVI.

² Vit. Pii lib. 4. Cap. 9. — ³ Hieronym. Conestag. de Portug. et Castell. conjunct. pag. 1066. — ⁴ Ibid. ut sup. — ⁵ Ut supra.

cardinalem patruum magnum regis pueri transferri, comitiis Ulissiponæ habitis anno MDLXI, ab eo munere, inopinato, apud regni proceres, et civitatum legatos se excusaverat; qui, cum ab eo proposito reginam, nec precibus, nec lachrymis flectere potuissent, ægre Henrico eam curam demandaverant. Quæ idcirco immerito postmodum doluit, contra animi sui sensum, educatum regem regnique res administratas, quarum antea administrationem imprudenter ipsa respuisset. Quapropter rex Jesuitarum arbitrio fuit educandus traditus, illique religionis studio ducti, ut ab illicitis voluptatibus juvenem regem abstraherent atque elongarent, a licitis pariter se temperare, scrupulose nimis, docuerunt, et ad Mauritanum bellum incitarunt; eorumque auctoritas ac instituta tanti ponderis apud regem fuerunt, ut nulla deinde ratione ab iis divelli potuerit.

58. Tandem eo, hoc tempore, res perducta erat, ut Catharina, nisi rebus modus fieret, in Castellam, unde venerat (erat enim Caroli Quinti imperatoris soror), reverti constituisset. Sed quæ, ne id facere compelleretur, faciendæ nepoti regi proposuerat, animum non mediocriter commovere et offendere Henrici cardinalis poterant; ideo undequaque illius regni tranquillitas periclitari videbatur. Magnum siquidem publicæ quieti imminere periculum censebatur, si, vel injectas belli cogitationes rex non abjiceret, atque uxore tandem ducta, regni successionem non consuleret; graviore, si cardinali offensionis causa daretur, apud quem rerum omnium summa erat; at omnium gravissimum, si Catharina regno excidisset, quæ auctoritate sua ac prudentia aliquantulum saltem Sebastiani adolescentiam ac mores moderabatur. Id tamen (quo certe animo nescimus) curasse Philippum Hispaniarum regem multi dixerunt; imo ad ipsum Pontificem res sic delata eum impulit, ut datis ad illum Epistolis, a sententia revocare contenderet. Verum id sibi consilii inesse, archiepiscopo Rossanensi Apostolico nuntio, Pontificis nomine seiscitanti, Philippus negavit. Quapropter Pius gaudens in tam periculosam tamque Lusitano regno infaustam sententiam eum non descendisse, ut mala insuper, quæ hinc oriri aliquando possent, averteret, totisque viribus illius regni tranquillitati ac paci consuleret, hæc ad eum scripsit:

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Per litteras archiepiscopi Rossanensis

nuntii nostri, quæ majestas tua respondit intelleximus, quod nimirum ad serenissimæ Lusitanorum reginæ ex eo regno discessum atque isthuc adventum attinet, id ne cogitasse quidem te, nedum desideravisse, nisi quatenus ejusdem reginæ studio curaque factum est; idque sic se habere, nobis, ut par erat, gratum accidit; sed quoniam ea nos cura vehementer angit, valdeque sollicitat, ob regis illius, atque adeo totius regni ejus tranquillitatem, illud in primis a majestate tua etiam atque etiam petimus, ut ipsi reginæ isthuc se conferre cupienti atque petenti, non modo non facilem se præbeat, sed etiam obsistat; illamque proinde, quam optimis poterit rationibus moneat et adhortetur, ut regis curam regnique suscipiat. Et quoniam non ita pridem intelleximus eamdem reginam serenissimo regi nepoti suo de ejus regni administratione quædam proposuisse, quæ dilecti filii nostri Henrici cardinalis animum commovere et offendere non mediocriter queunt, atque inter eos oriente dissensione, id ipsi regi illisque populis gravissima damna et incommoda posset afferre; idcirco hortamur te ac vehementer petimus, uti auctoritatem tuam interponas, cum pro ea, quæ tibi cum illis principibus intercedit, affinitate et amicitia, tum etiam pro tua in eos benevolentia; perficiasque ut eorum animi reconcilientur, quo pari studio ac voluntate regi prodesse possint, et quæ huic concordie mutueque benevolentie, sive regis, sive reginæ, sive cardinalis in administris et consiliariis, aut in aliis hominibus obesse judicaveris, ea prorsus removenda procures. Et sane pergratum nobis fuit illius regis animum, ad Margaritam Christianissimi regis sororem sibi uxorem adsciscendam quotidie magis propendere. Ut igitur negotium primo quoque tempore cures conficiendum, a majestate tua efflagitamus. Nos autem, si eam rem juvare aliquo modo posse cognoverimus, libenter, quando tibi ita videbitur, nostram in id auctoritatem interponemus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die octava Augusti MDLXX, Pontificatus nostri ann. v ».

59. Ludovico autem de Torres, de his ipsis nuptiis, præter ea, quæ retulimus, coram cum Sebastiano agenti, respondisse Sebastianum ipsum, scribit Gabutius¹: se ea in re optimam quidem Pii voluntatem paternamque charitatem et agnoscere et venerari; sed quoniam de ea inter se, et Philippum Hispaniarum regem avunculum suum, jam agitatum erat, variaque intercesserant consilia, de quibus Pontifex haud satis edoctus, Roma proficiscenti Ludovico certi quidquam præscribere non potuisset, expectandum esse quid Pius his litteris responderet, quas ad illum et ad suum in Urbe orato-

¹ Epist. lib. 4. Epist. 34.

¹ Ibid. ut sup.

rem, super ea re proxime dedisset. Quæ quidem ad extrahendum negotium, a quo abhorreret, licet a Sebastiano dicta censeamus, cum post accepta Pii responsa, nihilominus res infecta remanserit (quamvis inani spe sibi Pius ipse blandiretur) credendum tamen videtur, in hanc procrastinandarum nuptiarum sententiam Sebastiani, libenter quoque descendisse Philippum, ex eoque ejusdem Sebastiani approbasse consilium, quod, ut narrat Joannes Antonius Viperanus¹, unam ex duabus suis filiabus, quæ tunc immatura erant ætate, deinde illi in matrimonium tradere cogitasset: si tamen (quæ excogitare potius datur, quam comperta habere), quæ alibi innuimus, consilia alia animo non revolvit.

60. Cæterum, quæ Catharinam regi nepoti proposuisse scripsit Pius, quæve Henrici cardinalis animum commovere et offendere non mediocriter poterant, inter alia ea fuisse arbitramur, quod a regis regnique administratione et consiliis longe ablegarentur illi religiosi Instituti sacerdotes, quorum auctoritas apud Sebastianum, ut diximus, tanti erat, ut rerum omnium summa ad eorum arbitrium judiciumque revocaretur; quosve idcirco ipsa oderat, nec ulterius, ut in regni administratione se immiscerent, ferendos palam dicebat. Quod quidem, non nisi pergrave ac molestum accidere poterat cardinali Henrico, iisdem religionis viris plus æquo forsitan addicto. De illo enim sub hoc anno hæc monumentis mandavit Sacchinus²: « Eboræ, regis, et cardinalis, regiæque domus præclara edita sunt erga socios indulgentiæ documenta, etc. Ea familiaritate cardinalis eaque religione versatus est in Collegio, non modo, ut ab cæteris religiosorum piis actionibus non abesset, verum etiam una cum iis conveniret, frequenter in locum voluntariis flagris destinatum se pariter ipse diverberans. Extremum sub annum Georgius Serranus in Provincialatu Leoni Henrico successit liberato, tum quod tempus explerat, tum ut cardinalis confessionibus vacaret: quod ipsimet per litteras enixe flagitanti cardinali, Borgia ita concesserat, ut inter socios Leo, non in aula sedem haberet. Jam pridem pariter cum Societatis muneribus id Leo tractabat muneris; verum jam cardinalis per ætatem infirmior, hominem expeditum optaverat, cujus sententiam, in conscientia suborientibus in singula prope momenta causis perobscuris et gravibus interrogare securus sub manu posset, etc. » Sic ille: Hominem igitur, tam arcta familiaritate, consiliis et opera Jesuitarum utentem, ab eis avertere voluisse, non nisi certe pergrave ac molestum futurum erat. At de his fusi sequenti anno.

61. *Pius frustra incitat Galliæ regem, imperatorem et regem Polonum, ut, si non arma, saltem nomina fœderi contra Turcas præstare consentiant.* — Ad bellum, præterea contra Turcas suscipiendum, eodem ferme tempore, quo Lusitaniæ, Galliarum pariter regem, Pius¹ his litteris incitaverat:

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo, Francorum regi Christianissimo.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Præsentium temporum calamitates, perturbatissimumque reipublicæ Christianæ statum, et tot mortifera religionis Catholicæ vulnera intuentes, tanto animi dolore afficimur, ut vitam ipsam, quam ducimus, acerbam nobis et gravem experiamur: quippe jam inde a principio suscepti a nobis summi Apostolatus officii respublica Christiana, peccatis nostris id facientibus, tot ubique bellorum incendiis exarsit, tot crudelissimorum hæreticorum, adversus proprios principes, nefariis conjurationibus vexata est et adhuc vexatur, ut Catholica ipsa fides, et Christiana religio in extremum discrimen adducta, nunquam conquietura esse videatur. Impletum temporibus nostris regii prophetæ videmus oraculum, atque adversus Omnipotentem Deum et Christum Redemptorem nostrum sanctissimamque illius Ecclesiam, omnes qui sunt, hæreticos, schismaticos atque infideles convenisse cernimus. Quem divini honoris zelo, vel mediocriter accensum, quem communis Christianorum populorum salutis parum etiam studiosum, tot tantorumque malorum objecta mentis oculis facies, non commoveret? Quali igitur quantoque animi mœrore nos affici putas, ad quos propter totius orbis Christiani salutem animarum, ab omnipotenti Deo nobis commissam talium tantorumque malorum dolor et cura præcipue pertinere dignoscitur? Quis enim infirmatur, et nos non infirmamur? Quis scandalizatur, et nos non urimur? Ne quis autem veteribus malis, novæ calamitatis cumulus deesset, ecce nunc immanissimus Turcarum tyrannus, classe maxima instructa, magnis equestribus pedestribusque copiis collectis, bellum ingenti conatu adversus Christianos molitur, ruptoque fœdere, quod ipsi ad hanc diem cum Venetis fuit, Christianis regibus, atque regnis exitium, agris vastitatem, urbibus minatur incendium. Nos autem, quid agimus, charissime in Christo fili? An vicinorum populorum et principum tectis, mox Turcico bello arsuris, donec ad nos flamma perveniat, expectamus? Præterit illud tempus, causæ etiam ipsæ amplius non sunt, ob quas

¹ Jo. Anton. Viperan. de obtent. Portug. a Philipp. II, pag. 1033.
— ² Sacchin. Hist. Soc. Part. 3, lib. 6, pag. 303.

¹ Epist. lib. 4. Epist. 11.

cum communi Christiani nominis hoste majores tui amicitiam potius habendam quam bellum gerendum esse existimarunt : quæ si etiam adhuc eadem manerent, tamen esset Christianissimi regis majestatis, communis reipublicæ Christianæ salutis, quam regni proprii incolumitatis majorem habere rationem, neque his, qui Dominum oderunt amicitia conjungi ; ne propter impiorum amicitiam, divinam in te ipsum iram provocares. Nunc vero eo deducta res est, ut nisi communi Christianorum principum consilio atque ope, communi totius orbis Christiani periculo subveniatur, cadendum sit in miserrimam turpissimamque crudelissimi tyranni servitutem. Quod ne eveniat, majestatem tuam, pro sua in Deum pietate, et honestissimo Christianissimi regis suscepto a se cognomine, præcipue decet adjuvare, cumque charissimo in Christo filio Hispaniarum rege Catholico, ad quem de hac ipsa re diligentissime scribimus, ac Venetorum republica, cæterisque Christianis principibus, adversus communes hostes fœdus inire. A quo ineundo, ne istius quidem intestini hæreticorum belli, quo regnum suum vexatur, cura deterrire majestatem tuam debet. Quamvis enim domestico impedita tumultu, haud ita magnas vires, ad propulsandum commune periculum afferre potuerit ; tamen ineundo fœdere, magnam reipublicæ Christianæ afferet utilitatem. Audita enim modo tot Christianorum principum contra communem hostem belli societas, ad retardandum ferocissimæ gentis impetum, illiusque impium conatum frangendum maxime valebit. Quæ cum ita sint, majestatem tuam hortamur, et per omnipotentem Deum obsecramus, ut nostris paternis vocibus auditis, totius Christiani populi salutem, cum tua quoque incolumitate conjunctam, in extremum discrimen adductam, pro tua parte sublevare contendas, ineundoque cum reliquis Christianis principibus fœdere, et quibuscumque poteris rebus, communi incendio obviam eundo, nullisque rebus prætermittendis, quæ ad Turcicum bellum, a Christianorum finibus propulsandum utiles sint : suam erga Deum omnipotentem pietatem, divinique honoris zelum, toti orbi Christiano ostendat ; quod eam, pro sua erga nos, sanctamque hanc Sedem Apostolicam reverentia facturam esse,agnoscere in Domino confidimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xiv Martii MDLXX, Pontificatus nostri auno quinto ».

62. Cum primum Turcici in se apparatus certiores Veneti redditi, ad auxilia undique sibi comparanda, varias ad Christianos principes legationes decrevissent, apud Carolum Gallorum regem, pro hac ipsa quoque re (ut diximus), institere ; potius, ne in communi causa (inquit

Maurocenus¹), rex ipse prætermisus videretur : quam quod civilibus tempestatibus tunc Gallia jactata, ab eo opem aliquam expectare posse arbitrarentur : et sic pariter Pontifex, cum de ipsa re cum Carolo egit, magnum aliquid suppetiarum ab illo subministrari posse non censuit ; sed tamen credidit, vel ipsum tanti regis nomen, cæteris Christianorum viribus haud parum profuturum, ad deterrendos immanis hostis conatus, vel auditum omnium Christianorum principum commune initum contra se fœdus, summam eis formidinem injecturum. At Carolus, qui vires ac arma suppetitare non potuit, nec nomen quidem præstare consensit, causatus sibi ab antiqua Ottomanii imperatoris amicitia discedere nullatenus licere. Quod certe responsum graviter Pii animum offendit, nam qua pietate erga virium regis imbecillitatem movebatur, eo pari odio, a cunctis quæ contra divina monita essent humanæ prudentiæ abhorrebat commentis ; quid igitur ad eum rescripserit, accipe ex hic apposita ad illum Epistola² :

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo Francorum regi Christianissimo.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Accepimus litteras tuæ majestatis proxime ad nos scriptas, super fœdere nobiscum et cum reliquis Christianis principibus adversus omnium Christi fidelium communes hostes Turcas ineundo, ad quod eam superioribus diebus in Domino vehementer hortati fueramus ; in quibus, quod majestas tua scribit, facile credimus, illam scilicet, tum publico Christianæ, tum etiam privato reipublicæ Venetæ nomine, magno dolore affectam esse obeam, quæ de belli Turcici, adversus eandem rempublicam apparatu, ex nostris litteris cognoverat : dolor enim, ex communi populi Christiani calamitate periculoque conceptus, ex omnibus regibus Christianis, ad neminem magis quam ad eum pertinere videtur, qui Christianissimi cognomen, majorum suorum præclarissimis rebus contra infideles gestis partum, per manus traditum accepit. In eisdem tamen litteris aliquid fuit, quod, nec sine parva admiratione, nec sine magno dolore legimus, et de quo cum majestate tua libere, ut personam nostram decet, exposulandum esse judicavimus. Sic enim majestas tua sævissimum et crudelissimum tyrannum, eundemque acerrimum hostem Christianæ religionis Turcarum imperatorem appellat, quasi, aut ille, veri Dei expertus omnino, imperator esse possit, aut ipsa præclarissimi sui cognominis oblita sit. Nihil aliud est, charissime in Christo

¹ Maurocen. lib. 9, p. 345. — ² Epist. lib. 4, Epist. 12.

fili, tyrannum et infidelem imperatorem appellare, quam malum bonum, et bonum malum dicere. An nescit majestas tua, se ejusmodi nomine omnipotentis Dei hostem appellantem, omnibus Christi fidelibus qui audierint offendiculum et scandalum objicere? Cujus amicitiam, cum clarissimis regibus inclytæ memoriæ majoribus suis inchoatam, quod se quoque publicæ Christianorum utilitatis causa retinere scribit, valde nos majestatem tuam in ea re falli putamus: non enim facienda mala sunt, ut inde eveniant bona. Qua quidem culpa carere non poterit majestas tua, si vel sui vel alterius cujusquam emolumenti causa, cum infidelibus habendam sibi amicitiam putaverit. Cur enim his, qui Dominum oderunt, amicitia jungitur? Cur majorem in homine, et illo quidem infideli, quam in Redemptoris nostri providentia fiduciam ponit? Non enim Turcæ minus nunc Dei hostes sunt, quam olim Benadad Syriæ rex fuerit; cum quo Asa rex Juda, quoniam amicitia et fœdere conjunctus fuit, idcirco ejusdem omnipotentis Dei contra se ira provocata, multis adversus eum bellis insurgentibus meruit affligi. Regnum ipsum tuum, charissime fili, quot quantisque bellorum intestinorum incendiis multos jam annos vexatum sit et adhuc vexetur, ipse experiris: quibus quidem bellis, si ejusmodi Turcarum amicitiam causam dedisse dixerimus, non longe a vero abibimus. Solet Deus talium peccatorum pœnas patribus debitas, a filiis etiam, quandoque ejusmodi delictorum expertibus, deposcere: quanto magis reposcet ab his, qui ipsi quoque facta parentum sibi duxerint esse imitanda? Frustra contra hæreticos bellum gerimus, si eodem tempore cum Turcis, non solum pacem, sed etiam amicitiam habemus. Quocirca majestatem tuam, pro nostra erga eam paterna benevolentia, etiam atque etiam monemus et per Omnipotentem Deum obtestamur, ut talem amicitiam, quasi quamdam pestem fugiat. Fallitur enim, si existimat eum, qui omnium Christianorum principum communis hostis est, tibi soli esse amicum: simulat ille amicitiam, et iisdem artibus, quibus tot opulentissimos in Europa atque Asia reges delevit, majestatem tuam, regno spoliare cupit. Nullum illi tyranno jusjurandum, nulla fœdera sancta sunt: cujus rei documenta multa afferre possemus, nisi hoc belli Venetorum reipublicæ, nulla de causa nuper indicti, recentissimum exemplum haberemus: quo, nisi penitus cæci sint, admoneri possunt cæteri principes, nullam apud gentem perfidiæ crudelitatisque plenissimam, amicitiam tutam esse. Illa pars litterarum suarum gratissima nobis fuit, in qua, et de conjungendis mutuo inter se fœdere adversus communem hostem Christianis principibus consilium nostrum, majestas tua magnopere laudat, et ad

rem tam præclaram, et reipublicæ Christianæ tam salutarem conficiendam, omnes sibi a Deo concessas vires liberalissime nobis pollicetur ac defert: daturumque se diligenter operam esse profitetur, ut omnes agnoscant, majestatem suam principem esse, non minus re quam nomine, Christianissimum. Quod quidem quomodo præstare possit, si cum infidelibus amicitiam habere voluerit, non videmus. Probavimus majorem in modum maximum hoc suum erga religionem studium, animumque ad juvandum Christianam reipublicam propensum, debitis in Domino laudibus vehementer commendavimus et commendamus; majestatem tuam hortantes, ut quemadmodum Christianissimo rege dignum est, eorum majorum suorum inclytæ memoriæ regum pietatem militaremque virtutem sibi imitandam proponat, qui pro Dei honore, pro fide, ac religione Christiana tuenda ac propaganda, tantas res in Europa atque Asia tamque præclaras gesserunt: ut sciant omnes gentes propriam banc esse laudem Galliæ regum, bella gerere cum infidelibus, ejusque rei causa, nullum certamen subterfugere, nullum periculum recusare. Quod majestatem tuam, pro animi sui magnitudine, divinique honoris zelo facturam esse, pro certo habemus. Super his autem, et aliis quibusdam rebus, venerabili fratri Fabio episcopo Cajacensi, nostro et Sedis Apostolicæ apud majestatem tuam nuntio, quædam majestati tuæ nostro nomine exponenda mandavimus; cujus orationi, ut perinde fidem habeat, ac si nos ipsos præsentem secumque loquentes audiret, majestatem tuam rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die decima octava Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno v ».

63. Apud Maximilianum imperatorem, nil etiam profuerunt Pii preces et monita, ut sacro huic fœderi, contra communem hostem nomen daret; quin, præter ea quæ supra recensuimus cum Venetis acta, tantum abfuit ut arma contra eum sumere voluerit, quod potius, ut narrat Adrianus ¹, Turcæ pertimescens indignationem, statim Constantinopolim miserit, qui, pro Hungarico regno ei vectigal persolveret, atque hac ratione benevolum redderet. Licet enim auctoritate Pontificem apud Maximilianum plurimum posse constaret; inopportune tamen, ut Maurocenus ² refert, acciderat, ut per id tempus, inter Pium ac Cæsarem dissidia ac simultates, ob Magni ducis Hetruriæ titulum, quo Cosmus nuper a Pontifice fuerat decoratus, exorirentur, quæ nempe ipsius Pii officiorum vim haud parum extenuarunt. Poloniæ etiam rex, nulla ratione ut id bellum susciperet, a Pontifice ipso adduci potuit; imo, ut tradit Adrianus ³, Sely-

¹ Hadrian., lib. 21, pag. 1557. — ² Maurocen. Histor. Venet., lib. 9, pag. 355. — ³ Ibid. ut sup.

mo exorante, sese interposuit, ut Transylvano Maximilianus reconciliaretur: cum enim, ex conducto, si Cæsar in illum insurrexisset, armis eum defendere tyrannus teneretur; hoc pacto a Cypria expeditione revocari metuebat; ideoque apud Poloniæ regem egit, ut pacem fieri atque antiqua inter utrosque dissidia componi curaret.

64. *Principum orthodoxorum passus repulsam, Pius ad Moschum schismaticum se convertit.* — Licet vero ab his principibus repulsam passus, haud tamen a proposito eos ad id bellum urgendi Pontifex destitit, neque a spe decidit, communi tandem fœdere in communis hostis perniciem conspiraturos, ut, quæ sequenti anno dicentur perspicue monstrabunt, et ex Epistola insuper, quam hoc anno ad Moschorum ducem scripsit evidentissime elicitur. Cum enim eximio religionis tuendæ contra infensissimum hostem illius studio, sat non esset in orthodoxorum principum viribus comparandis laborasse, a schismatico eo principe etiam auxilia suppeditari curavit; eumque de fœdere jam inter se, Hispaniæ regem ac Venetos certis conditionibus inito, edocere voluit per Epistolam mox referendam¹, quam illi a Vincentio Portico, apud Poloniæ regem suo et Apostolicæ Sedis nuntio, tradit jussit:

« Joanni Basilio Moschorum duci potentissimo.

PIUS PP. V.

« Potentissime dux, salutem et spiritus veritatis illuminationem.

« Non dubitamus in nobilitatis tuæ notitiam perlatum esse, quali quantoque maritimarum terrestriumque copiarum apparatu, immanissimus Turcarum tyrannus, bellum hoc anno contra rempublicam Christianam gerendum suscepit; imo potius hoc ipso tempore jam gerat, tum et maxima classe instructa Cyprum Venetorum insulam oppugnet, et ingentibus quoque terrestribus copiis comparatis, Christianæ ditionis regnis, atque imperiis interitum atque exitium minitetur. Quibus tot tantisque periculis nobis et huic sanctæ Sedi Apostolicæ et universæ Christianorum reipublicæ impendentibus commoti, necessarium esse duximus, reges omnes ac principes Christianos, ad ineundum contra communem hostem nobiscum fœdus excitare. Ut enim eorum vires disjunctas atque dispersas, potentissimorum Turcarum viribus pares esse non posse intelligimus: ita conjunctas et consociatas non desperamus ejusdem atrocissimæ gentis vim, atque impetum frangere posse. Cujus quidem consilii nostri auctoritatem, charissimus in Christo filius Hispaniarum rex Catholicus, et dilectus itidem filius nobilis vir Aloysius Venetiarum dux, se-

natusque Venetus secuti, nobiscum, per priores suos fœdus, adversus eundem Turcarum tyrannum inierunt, speramusque serenissimum Maximilianum, Hungariæ et Bohemiæ regem, in imperatorem electum, et charissimum nobis in Christo filium Carolum regem Francorum, paternis nostris hortationibus excitatos, in ejusdem fœderis societatem esse venturos. Ad hujus autem sanctissimi gloriosissimique fœderis societatem, visum nobis est nobilitatem quoque tuam invitare, illam, prout nostris hisce litteris facimus, hortantes, ut arma, quibus se populosque sibi subjectos Deus omnipotens tantopere excellere voluit, pro Christianorum communis salutis defensione, adversus Turcas nobiscum et cum cæteris Christianis principibus capere velit. Quod si fecerit, speramus, quæ tua populorumque tuorum tibi subditorum militaris est virtus ac potentia, magnas nobis esse accessuras vires, ad communis omnium Christianorum hostis impetum ac vires debilitandas ac labefactandas. Quanta enim sit potentiæ tuæ magnitudo, quanta sit gentis tuæ in militaribus rebus fortitudo, non ignoramus. Quam quidem ad rem, primum innata tibi veræ gloriæ cupiditas, nobilitatem tuam hortari, deinde propria etiam utilitas debet. Fallitur enim nobilitas tua, si existimat avidissimam dominandi Turcarum gentem, nisi omnibus prius regnis ac potentatibus, vel deletis, vel miserrima servitute oppressis, unquam esse quieturam. Hoc illi unum semper propositum fuit, hoc semper spectavit et spectat, ut omnes quæ ubique terrarum sunt nationes, omnia regna, omnesque principatus, importuna quadam regnandi cupiditate, in suam redigat servitutem. Itaque, nullum est in Occidentis partibus regnum, nullus potentatus, quem non spe jam et cogitatione invaserit vique subegerit; nam quia Christianos inter se principes nunquam consensuros esse existimat; idcirco facile putat omnium illorum regna, vi atque armis sibi vindicare: et dum aliquibus principibus bellum inferens, cum aliis interim amicitiam simulat, omnes opprimere ac de medio tollere vult. Tibi autem populisque tuæ ditioni subjectis, eo magis ab ea gente periculum impendit, quo ab illius imperio propius abes. Quæ cum ita sint, nobilitatem tuam hortamur, ut in prædicti fœderis societatem venire, et adversus communem hostem Turcarum tyrannum communi consilio atque armis, pium bellum gerere velit, potius quam omnibus regnis, per eum sublatis, dum ad se quoque ejusdem incendii flamma perveniat, expectare. Quia vero certiores facti sumus, nobilitatem tuam aliquando in animo habuisse hujus sanctæ Romanæ Ecclesiæ proprium religionis cultum amplecti, idcirco ei pollicemur, nos, si id fecerit, nulla paternæ nostræ erga eum voluntatis indicia prætermisuros, et quibus-

¹ Epist. lib. 4. Epist. 35.

cumque cum Domino poterimus officiis, nostram illi benevolentiam declaratu-
ros. Quemadmodum nobilitati tuæ copiosius explicabit dilectus filius Vincentius Porticus notarius noster, et apud serenissimum Poloniæ regem noster ac Sedis Apostolicæ nuntius; quem ad nobilitatem tuam dedita opera venire volumus; cujus orationi, super omnibus quæ sibi exponet eandem fidem ut adhibeat, quam nobis, si præsentibus cum ea loqueremur, adhiberet, nobilitatem tuam rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die nona Augusti MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto».

65. Quoniam Pius (inquit Gabutius ¹) non tam Christiani nominis hostium cædem atque victoriam, quam æternam Moschorum atque adeo omnium gentium in Christo Jesu partam salutem, Moscho, ut audisti, sitiebat; idcirco, et per litteras, et per internuntium ostendi jussit, se non solum bellicæ societatis causa, sed etiam vehementi animarum salutis desiderio permotum esse ad eam legationem decernendam, ut Moschos, qui tum Christo nomen dederant, cum ab Ecclesia Latina Græci descivere, ac deinde Græcanicos errores magna pertinacia sectabantur, ad Catholicæ pietatis cultum, sanctæque Romanæ Ecclesiæ obedientiam revocaret. Ejus rei spes sibi injecta fuerat, quod olim ad antecessores suos Romanos Pontifices, Clementem Septimum, Paulum et Julium utrumque ejus nominis Tertium, a Moschorum principibus legati missi fuissent, qui certa munera regia, videlicet insignia, ab Apostolica Sede postularent; et ut sacerdotes alique pii viri civilium artium opifices, in Moschoviam mitterentur petierant. Optaverat Basilius insuper ipse nunc Moschorum dux, regii nominis titulo per ipsum Clementem decorari; cum id dare, sacrosancti juris et Pontificiæ Majestatis esse, schismate licet, ac erroribus irretitus innumeris princeps, judicaret; cum et ipsos quoque Cæsares, a Summis Pontificibus coronam auream, et Romani imperii sceptrum insigniaque suscipere, inveterata consuetudine cognovisset. Itaque, si Moschorum dux in eo consilio esset, quod memoratis Pontificibus olim antecessoribus suis ostenderat, se missurum esse sacerdotes et episcopos, qui Catholicam veritatem edocerent, Pius pollicebatur.

66. Verum cum Porticus de barbaris Moschorum moribus plene cognovisset et ad Pontificem præscripsisset de rebus omnibus, quas noverat ab Alberto Pomerano, qui præsens oculis omnia perlustraverat, ac de principis illius sævissimo ingenio certiore reddidisset; respondit Pius, non esse, cur in eas ille regiones proficisceretur. Et quamvis legationem illam Poloniæ rex commendaret foveretque, tamen

nuntium suum feri ac immanis principis offerre discrimini Pontifex noluit; cum præsertim, ex aliis olim illuc missis legationibus, nullos, quod ad religionem attinet, inde pietatis fructus adhuc perceptos esse intelligeret. Ideoque, nec nuntius missus, nec scriptæ superiusque illatæ Pii Epistolæ, unquam traditæ fuere.

67. *Italiæ principes una cum Pontifice conjuncti.* — Ubi hæc cum exteris ac longe constitutis principibus irritò conatu Pontifex agit, illius auctoritatem omnes fere Italiæ principes secuti sunt. Nam, præter Cosmum, quem recenti beneficio devinctum diximus, non modo ulla in re ab illius sententia consiliisque discessisse tradunt scriptores ¹; sed auctorem quoque Pontifici ipsi fuisse, ut sacrum bellum susciperet, scribit ab Isselt. Sabaudus etiam dux Carolus Emmanuel, et suas, quas memoravimus quatuor triremes, Pio obtulerat, et se suaque omnia in potestate Pontificis esse dixisse, refert Maurocenus ². Guidobaldus Urbinas in pollicendo pariter nemini cessit. Unum tantum Alphonsum Ferrariæ ducem, de salis vectigalibus, deque per Padum navigatione cum Pontifice contententem, auxilii aliquid suppeditare primum detrectasse, idem Maurocenus refert; at Venetorum opera hujusmodi controversias compositas ipsemet asserit.

68. *Solemni pompa Columna Pontificiæ classi præficitur.* — Pontifex vero, magno apparatu ac pompa Marcum Antonium Columnam, Pontificiæ suæ classi cum potestate præfecit; nam tertio idus Junias, qui dies, inquit Folieta ³, D. Barnabæ tutelari insulæ Cypri festus est, ad cælestem opem pro felicissimo rerum successu suppliciter implorandam, per Marcum Antonium cardinalem Columnam, coram Pontifice, in publico amplissimorum patrum cœtu, in sacello Pontificio, peracto sacrosanctæ Missæ sacrificio, Pius, sacris de more precibus adhibitis, suis ipse manibus, Columnæ dedit præfecturæ vexillum, ex damasceno rubro serico confectum: in quo erat Christi Domini de Cruce pendentis imago depicta, atque hinc inde effigies Sanctorum Apostolorum Petri et Pauli, his verbis inscriptis: IN HOC SIGNO VINCES. Ut qui (inquit Gabutius ⁴) Constantini illius Magni pietatem et animi magnitudinem egregie referret, in eodem, quo ille, fausto ac salutari signo, tamquam hostilis cujusque et infestæ violentiæ propugnaculo, contra Christiani nominis hostes felicissime uteretur. Jurisjurandi autem formulam, in Pontificis manu a Columna pronuntiatam, his verbis in suo Diario Firmanus transcripsit: «Ego Marcus Antonius Columna, annuente Domino, futurus præfectus classis S. R. E. contra Turcas: promitto, spondeo,

¹ Vit. Pii lib. 4, cap. 13.

¹ Hist. ut supra. — ² Maurocen. ut supra. — ³ Folieta de sac. fed., pag. 74. — ⁴ Gabut. lib. 3, cap. 2.

polliceor ac juro coram Deo, ac B. Petro, ac vobis, domino meo, domino Pio papa Quinto, quod ab hac hora in antea ero fidelis defensor S. R. E. et vestri in omnibus utilitatibus et necessitatibus vestris: et quanta potero industria, Domino juvante, curam per vos mihi commissam, recta ac pura fide in omnibus exercebo, secundum scire et posse meum: sic me Deus adjuvet, et hæc sancta Evangelia ».

69. *Veneti Zanium rei militaris ducem creant, sed subiectum præfecto Pontificio.* — Interea Lauredani principis apud Venetos quint. id. Maii obitus intercesserat, cui, ne in tanta rerum perturbatione periclitaretur duce destituta respublica, Aloysius Mocenicus suffectus fuerat. Universæ rei militaris summum imperatorem Veneti pariter creaverant Hieronymum Zanium, cui etiam solemniter ritu honos ille delatus; nam in aurea divi Marci basilica (ut narrat Maurocenus ¹) divino sacrificio peracto, incredibili frequentia ac plausu, personantibus circumquaque lætitiæ vocibus, de Reipublicæ more vexillum a principe traditum fuit. Inde e littore solvens Zanius in Illyricum, senatus decreto ut reliquis triremibus, quæ Jadere substitenter, se jungeret, navigavit, ab Jadera ne discederet jussus, donec quinquaginta, quas Hispaniarum regem subsidio missurum triremes Veneti sperabant, vela in Orientem dedissent; quibus adjunctis tendere in Cyprum², ac prælio decertare cum hostibus mandatum a senatu acceperat. Fuit tum multorum opinio (inquit Gratianus ³) si Zanius cum ea classe, adjuncto Columna, qui, ut narrat Foliet ⁴, brevi ac præter omnium expectationem, classem Pontificiam instruxerat, nec expectatis Hispanis in Cyprum perrexisset, liberari periculo insulam potuisse. Sed dum Auriam expectare voluit, occasio e manibus elapsa est, imo ex hoc summum Venetæ classi illatum damnum, cum otio Corcyræ magna Æstatis parte torpentes, pestilens quidam morbus invaserit. Pluribus idcirco quotidie intereuntibus, et lue in dies latius serpente, existimans Zanius salubriorem in labore et itinere exercitum fore, Corcyra, cum tota classe relicta, Cretam petiit. At, seu commeatus parum provisi, seu maris navigandique insolentia, mors ac morbus totam eo itinere funeribus classem funestavit; imo, ubi in Cretam ventum est, et loci gravitas, et æstus magnitudo, funera cumulavit: ita ut viginti millia hominum pestilentia dicantur absumpta; et jam numero ac virtute præstans, tum conscriptorum, tum voluntariorum militum robur, vix quatuor millium numerum excederet.

70. Summa tamen præfectorum sedulitate

ac vigilantia factum est, ut rebus utcumque compositis, remige ac milite denuo classis instructa esset, cum tandem duodecim Pontificiæ ac novem et quadraginta Hispanæ triremes, kal. Septembris Cretam appulere. Zanio præceperat senatus, ut Maurocenus ¹ scribit, ut Pontificis præfecto cederet. Auriam, si vellet sibi sumere, admoneret, ne magnos rerum orsus levissima ex causa inturbaret ac perverteret. Cæterum, quod ad consilia capienda spectaret, eorum sententiis perquisitis, quidquid e republica videretur, ipse decerneret. Verum Columna (inquit), ut Zanio præiret, vix adduci potuit. Auria ne tentavit quidem. At de ratione administrandi bellum, plura inter eos statim exorta dissidia, de quibus ista Gratianus ²:

« Zanius, ubi sociæ classes advenere, quamquam a senatu adjunctis auxiliis, extemplo ad eripiendam periculo Cyprum vadere, et si se Turcica classis objecisset, prælio decertare jussus erat; tamen quia Autumnus suberat, neque ei, debilitata morbis classe, satis animi ad tantum rerum discrimen erat, consilium suorum de protectione habuit. Erant ei a senatu legati, ex civitatis instituto, ne nimia potestas uni committatur, Antonius Canalis et Antonius Celsus. Hi, sicut imperio præfecti subjiciuntur, ita statuere ille de summa rerum, nisi alter eorum ejus sententiæ assentiatur, nihil potest. His, quia pari jure (quod nemini, qui civis Venetus non esset, ante eum contigit) Sfortia Pallavicinus accesserat, placuit, ut si divisæ inter binos sententiæ forent, ei staretur, in qua præfectus ipse fuisset. Quod tum contigit; nam Celsus et Pallavicinus negabant in Cyprum eundum esse, quod autumnales tempestates imminerent; quod magna pars navium novo remigio parum apta, ac ne milite quidem satis instructa; et ut a classe paratissimi essent, bene gerendæ tamen rei quam spem ostendi? Cum Turcæ, seu pugnæ sese offerrent, instructas affatim terrestribus copiis naves in aciem educaturi, et multis navigiis milite completis, cæsis fuisque suis, integros assidue summissuri essent; sive detrectare certamen mallent, in propinquos Ciliciæ portus recepti, loco se defensuri, atque inde nullo negotio nostras naves, quæ diu consistere in illis locis jam non possent, prohibitori. Præstare igitur subsidio insulæ aliquot onerarias cum militibus et commeatibus mittere; quam universam classem, qua publica salus contineretur, periclitari: posse utilius, ne frustra tantæ coactæ in unum vires essent, aut Sestum, Abydumve ad angustias Hellesponti tentare, aut ad Eubœam insulam appulsa classe, Chalcidem repentina vi atque impressione oppugnari. Si enim Turcæ in obsidione Cypri permanerent, capi Chalcidem, ac

¹ Ibid. ut supra. — ² Ibid. ut supra. — ³ Gratian., pag. 49. — ⁴ Foliet., pag. 35.

¹ Ibid. ut supra. — ² De bell. Cypr. lib. prim., pag. 55.

totam in potestatem redigi Eubœam posse, quæ haud minoris esset, quam ipsa Cyprus: sin ad opem ferendam suis venirent, et Cyprum dimidia parte periculi levatum iri, et exæquatum pugnae conditione, victoriae spem penes ipsos fore. Hæc Zanius probabat magis, quam dicebat. Sed Canalis, nisi præceptum id a senatu esset, et natura comparatum esse (inquit) sua prius quemque defendere, quam aliena oppugnatum ire: et ad propulsandum a Cypro bellum missos, si cunctentur, sero opem oppressis jam esse laturus. Quid enim tandem onerariis cum milite mittendis, ut secundissimis ventis, quod præstare tamen nemo posset, in Famagustæ portum incolumes inferrentur, consecuturi essent aliud, quam ut Famagustæ ipsi firmiori præsidio cõsuleretur, Nicosia, in cuius custodia insulæ totius salus vertitur, nihilominus premeretur? At tempus, instante Autumno, navigandi in Cyprum atque succurrendi obsessis non esse. At quo pacto idem tempus, ad longinquiorem in Hellespontum navigationem oppugnationemque urbium, in oculis regis et Constantinopolis sitarum, aut Eubœam insulam, Chalcidemve in insula occupandam superesse? ubi non milites modo, sed tormenta bellica, quod sine magno molimine non sit, in terram exponenda, et idoneis locanda locis essent. In Cyprum Etesiis ventis, qui tum maxime secundi flarent, quarta die perventuros, et Austro, qui flare ineunte Autumno solet, redituros. Cyprum belli sedem causamque hujus esse; eam qui aut defenderit, aut cœperit, non qui alia per occasionem invaserit, victoris famam esse laturum. Ad id ergo evocatas tanto studio, tanto maris intervallo, Pii et Philippi classes, et Æstatem ipsam cessando expectatas esse, ut tum demum consultaretur, an Cypro succurrendum sit, cum auxilia ea causa implorata venissent, et vires congregiendi cum hostibus essent? qui si cessissent, et declinato certamine portubus se tenerent suis, præterquamquod Nicosiæ subventum esset, num expressam timoris confessionem parvi referre ad famam existimationemque sociorum hostiumque? Si vero, quod credibilius sit, in aciem prodirent, communem quidem belli martem fore, sed seipsos justam victoriae spem secum laturus, et Deum immortalem ipsi, et causæ fidentibus præsentî numine adfuturum: etsi, non numero navium, genere certe superiores fore: centum octoginta naves longas, et duodecim galeatias, quæ ipsæ justæ classis instar sint, in aciem deducturos: cui præterea multæ ouerariæ munimento essent futuræ. Turcis centum et sexaginta longas naves, biremes circiter quinquaginta esse; reliquum numerum impedimento magis, quam usui futurum. Postremo vinci satius esse, quam desertorum sociorum infamiam subire. Qui enim sustinere

Christianorum populorum voces et querelæ possent, si prope in conspectu tantæ classis vastari nobilem insulam ac subigi a Barbaris patiantur? At contra, ut cætera adversa caderent, ipsam senatus fidem in sociis tuendis, cunctos ad renovandos conatus excitaturam, cum constiterit eam Veneti senatus pietatem esse, ut de suo imperio periclitari quam suorum saluti deesse malit. Sibi igitur videri antiquissimum senatus jussum esse habendum, eo magis, quod auctoritas consentanea rationi, ne excusandi quidem locum relinquat.

«Zanias ea oratione permotus, ne in se unum omnis inde rei omissæ invidia incumberet, in Canalis sententiam ire, seque senatui obtemperaturum pronuntiavit. Sed nova eum disceptatio excepit, cum eadem de re ad Columnam ipse et Auria convenissent: quanquam Columna quidem petenti Zanio senatus verbis, ut ad hostes, liberandamque Cyprum iretur, haud cunctanter est assensus, atque eum Pompeius item Columna, et Alvarus Bassanus, qui Neapolitanis triremibus præerat, secuti sunt. Sed Auria acrius disserendo, quæ a Pallavicino et Celso dicta in Venetorum consilio erant, vehementer contendebat, non esse Venetas naves extenuatas et exhaustas morbis objiciendas instructissimæ omnibus rebus hostium classi: et de Columna querebatur, quod Venetis, per ambitionem gratificando, regis classem in certum discrimen conjiceret. Sed cum Columna utilius non solum sed et honestius, regem eam classem in prælio amissurum, quam tantæ publicæ causæ atque omnium gentium expectationi defuturum diceret, nec attinuisse eos in Cretam usque tantum viæ marisque procedere, excitata per Christianos populos ingenti ejus auxilii fama, si ad aliud nihil, quam obviam nuntiis cladium, quæ Cyprios manerent, nisi subvenissent, venturi erant, ad augendam Turcarum victoriam segnitie ac detrectatione sua, (neque enim minus Turcis gloriosum fore, cessisse retro Christianas classes, non ausas hostem aspicere, quam Venetos Cypro paucis diebus expulisse); cumque inde ostenderet, quibus auxilium laturi venissent, eorum judicium esse debere, quo potissimum eo uterentur, præsertim qui non spectatores, sed socii ac principes ejus periculi quod proponerent essent futuri; et adjiceret postremo hanc esse Pii voluntatem, diserteque sibi ab eo præceptum, ut ad hostes vaderet, et rem prælio decernendam daret, sibi que stare, nihil ex eo fide sua et dignitate Christiani nominis esset, mutare.

«Auria, ne pertinacius negando, aut timoris, aut malignitatis suspicionem incurreret, reliquorum tandem, non tam auctoritati quam consensui cessit; quanquam eam ipsam gratiam mox corrumpit, brevius sibi ad manendum tempus definiendo, quam res postulare videbatur.

Cum enim tempus extractum deliberando esset ad id. Septembris, kalendisve Octobris, ubicumque gentium essent, discessurum ab iis, quod præmonitos vellet, denunciavit. Et cum magnopere optarent, ut singulæ tam Hispanæ, quam Venetæ, ac Pontificiæ naves aliæ aliis interjectæ mixtim, non separatim, in acie locarentur, quo partitus ex æquo inter omnes labor et periculum esset, et æmulatio virtutis ubique accenderet animos; negavit se aliter in pugnam descensurum, quam, ut sua cum classe dexteriorum cornu teneret. Id vero Venetis non molestum modo, sed etiam suspectum fuit, quærere altum, ut cum vellet cedere acie et evadere sine vulnere posset, opinantibus. Erat Auria non solum Genuensis civitate, quamvis longe tum infra Venetorum magnitudine delapsa, tamen memoria veteris æmulationis, et mutuarum cladum adversa Venetæ potentia; sed domestico etiam odio invisus infensusque Venetis, quippe Andreæ nepos illius, quo duce queruntur Veneti male rem gestam ad Ambraciam, anno millesimo quingentesimo trigesimo sexto, et vitatam de industria pugnam esse, cum et non dubiam victoriam et inclusam Ambraciæ sinu hostium classem tenerent. Sed et Venetos hæc dissimulare tempus tum cogebat, et post ab Auria facile contemnebantur eorum querelæ; quin eis culpæ vertebat, quod cum tanta eorum res ageretur, tantumque apparatus navium ostentassent, eas inanes militibus ac remigibus, et ab omnibus rebus imparatas haberent. Nam id quoque postulavit, postquam e Candia, quæ caput Cretæ nunc est, unde novum insulæ inditum nomen, Sitiam venere, ut singulæ naves recenserentur, ipse Venetas, Veneti Hispanas inspicerent. Qua lustratione, cum ipse egressus portu in alto constitisset, et scaphas in naves recipi ex disciplina jussisset, ne ex una in aliam navim transmitti clam milites possint; Venetos aiebat suas in portu puppibus terræ applicatis ostendisse, ac ne ita quidem occultare potuisse, quin omnes intelligerent mancas ac debiles esse. His rebus contentionibusque undeviginti diebus consumptis, tandem duabus triremibus ad explorandum præmissis ad dec. tert. kal. Octobr. Sitia solverunt. At ne iter quidem sine offensione fuit. Cum enim, ex nautico more, sola imperatoria navis noctu lumen in summa puppi elatum, quod cæteræ naves sequantur, gestare soleat, et Venetus præfectus, honoris Columnæ causa, sine ea luce navigaret; Auria, quo Columnæ æquari videretur, idem in sua navi per noctem lumen ardere voluit. Quod, et si non arrogantia fieri ab se, sed metu tempestatum, ut suæ classis naves, ubi earum dux esset non ignorarent, dictitabat; tamen Columnæ animum tam contumax dignitatis suæ contemptio incredibiliter urebat, quanquam eam injuriam insigni moderatione

rei publicæ condonare se, Venetis rem accusantibus, respondebat. »

71. *Dum litigant inter se duces Christiani, Turæ Siciliæ littora infestant.* — Ita Gratianus, acriori, quam debuisset stylo, Auria, tum consilia (quæ saltem sic improbanda non fuisse, illud ostendit, quod eorundem consiliorum Venetorum ipsorum pars, auctor fuerit) tum gesta prosecutus, si Folietæ credatur, qui concivis sui noxas, si fuere, pro viribus contegere studuit; imo ipsum illud, quod Gratianus ac Maurocenus, (genio ille, hic patriæ amore) culpæ ei dederunt, tanquam præclarum ac insigne facinus referre contendit. Uterque tamen, cum scriptoribus cæteris, Pontificiæ classis præfecto Columnæ egregium perhibent testimonium, quod non minus consilio, quam animi moderatione, publicæ utilitati prospexerit. Christiana igitur classis Carphatum devecta, triduo trecentis passuum millibus emensis ad Chelidonium promontorium, Castrum Ruzum nunc dictum, e regione Ciliciæ centum ac quinquaginta passuum millibus a Cypro distans pervenit, ubi oborta tempestate Pontificiæ ac Venetæ triremes portum, quem Vathim incolæ appellant, inter Chelidonas et continentem cœpere. Eundem tenere quoque Auria potuisset, nisi maluisset aperto mari ea nocte detineri, inquit Maurocenus, non absque periculo, ut intensiore vento in Occidentem abstractus, Venetos ac Pontificios deserere cogeretur. Verum, quod ipse improbare videtur, Folietæ ex more commendat, dicens Auriam rerum maritimarum ac naturæ tempestatum longo usu peritum, cum naturam sinus considerasset, neque ibi tutam stationem esse intelligeret, Columnæ ac Venetorum consilium improbasse, satiusque esse duxisse, adversæ tempestatis impetum, si qua ea nocte forte classem invasisset, in alto et libero mari, quod multiplices declinandi facultates daret, excipere, quam portu, ventis multis ex partibus obnoxio, inclusum, urgenti tempestate, cum periculo classis littori illidendæ ac perfringendæ frustra reluctari. Addit tamen, quod cum id Columnæ, per codicillos demonstrasset, perculit ea res vehementer Venetos, atque (ut irritati semel animi omnia ad suspicionem interpretando detorquent), occasionem ipsos deserendi, adversam tempestatem ultro quærere Auriam palam tulisse, qua coactus iter retro vertisse videri voluisset, sibi que ab illo illudi clamasse neque ullo modo posthac illi fidendum dictitasse. Fuisse etiam, qui eam suspicionem ad regem Philippum quoque extendere, neque ejus injussu Auriam talia commissurum dixisse, idem scribit; sed subjungit, quod suspicione tam turpi regem ipsum, non summa modo illius dignitas ac contestata pietas, sed res ipsa aperte liberavit: cum Auria ad operam et consilia sua regi probanda, hoc

facto, et ejusmodi multis usus fuerit. Suo enim consilio et providentia cladem a Venetis et Pontificiis inscitia maritimarum rerum acceptam, classem regiam subterfugisse deinde gloriatus est. Qua oratione (inquit) utique adversus regem ipsum uti non potuisset, si ea ipse regis mandato fecisset. Vanam pariter hujusmodi suspicionem fuisse, illud probare convincitur, quod Maurocenus ipse non diffidetur; summo nempe mane Auriam, qui ad declinandum illius stationis periculum sese a Veneta et Pontificia classe segregaverat, in conspectu se sociorum dedisse, paratum utique ad ea omnino subeunda, quibus ipsis auxilio esse potuisset.

72. Verum, cum sævissimis hujusmodi animorum concertationibus, mutuo Christiani inter se digladiantur, undeque Turcæ victores evadunt. In primisque Uluzialis alibi memoratus, qui a Turcis iisdem forte captus, ac remo mancipatus, liber factus, Christiana religione ejurata, ex humili et obscuro loco egregia audaciæ, fortitudinis, consilii documenta dando, meritorumque gradibus ad magnam amplitudinem, summumque in rebus maritimis locum tandem pervenerat, Siciliæ littora excursionibus ac prædationibus infesta faciens, tres ex Melitensibus triremibus, quæ Pontificiæ classi, ut diximus, jungi debebant, comprehendit. Sed ante hæc Turcæ in Dalmatia etiam bellum committere cœperant, cædibus, incursionibus, incendiis, rapinis, Ladræ urbi circumjectum agrum devastantes, in quem major belli procella sæviit.

73. *Ragusæi sibi metuentes ad Pium confugiunt qui illos commendat Hispanis.* — Ex his exitiale suum Ragusina respublica cui exposita esset discrimen intelligens, ut illud quoquo modo evaderet, non nisi ad Pontificis præsidium sibi confugiendum esse cognovit, cujus interventu Hispaniarum rex Philippus, ejusdem patrociniū suscipiens, ab imminente exitio liberaretur: suberat illa quidem aliquali Venetæ reipublicæ clientelæ, apud quam et Pius pro illa intercessisse, ex mox dandis ejusdem epistolis intelligi posse videtur. Verum hoc tempore incassum auxilium Ragusei sperare posse a Venetis putarunt, quibus ut sibi consulerent, satis virium non esse deprehendebant. Misso igitur ad Pium cive quodam suo Jo. Matthæo nomine, enixe illum Ragusea respublica exoravit, ut apud quem diximus Hispaniarum regem, pro se interveniret. Annuit Pontifex justis adeo precibus, perbenigneque audito Joanne Matthæo præfato, cum commendatitiis suis litteris ¹ ad Hispanicam aulam ipsum pergere jussit.

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime etc.

« Cum pro officio pastorali nobis, quamvis immeritis, ab omnipotenti Deo commissio, omnibus Christianis populis debitores simus, tum præcipue ad nostrum, hujusque S. Sedis Apostolicæ auxilium confugientes, propensiori quadam charitate prosequi, eisque in his, quæ juste petere videntur, nostræ commendationis officium præstare debemus. Quibus de causis adducti dilectum hunc filium Jo. Matthæum, qui M. T. has nostras litteras reddet, a Ragusinorum republica gravissimis de rebus ad ejus ipsius reipublicæ salutem atque incolumitatem spectantibus, quas ab eo subtilius et copiosius cognoscet, ad M. T. missum, eidem M. T. commendare volumus. Quam quidem, non solum hortamur, ut e veteri suo Christianorum populorum tuendorum studiis non discedens, reipublicæ in suam regiam fidem et tutelam confugientis, statum sibi defendendum suscipiat, eumque ab omnium, qui ei nocere fortasse studeant, injuriis, tutum incolumemque præstare velit. Quam quidem ad rem, quamvis nostrum ipsi quoque ad eos, quos oportuit auctoritatem nuper interponere curavimus: tamen eandem rempublicam tutiorem, et ab omnibus quæ sibi timet periculis securiorem fore intelligimus, si ejus M. T. defensionem susceperit. Quod ut faciat, non solum ea de causa adduci debet, quam M. T. magni, ut æquum est, ponderis facturam esse non dubitamus, quod ea ipsa, scilicet respublica, hujus S. Sedis Apostolicæ studiosissima, devotionem atque observantiam illi semper quam potuit præstitit; sed etiam, qui, ut asseritur, eo semper fuit erga majores suos inclytæ memoriæ, ac præcipue erga serenissimum Carolum imperatorem patrem suum, atque adeo erga M. T. studio, ut quamvis multis sibi propositis periculis, nunquam tamen pristinam erga ambos fidem atque observantiam obtinere dubitaverit. Quas ob res, quamvis illam M. T. satis ipsam per se commendatum fore sperabamus: tamen M. T. rogamus, ut quod sponte sua factura fuisset, nostræ commendationis nomine, aliquanto libentius, celeriusque sibi faciendum esse existimet, prædictumque Jo. Matthæum ejusdem reipublicæ internuntium, omnibus rebus, quibus recte potuerit, sic tractet, ut reipsa experiatur, nostram illi apud M. T. commendationem non parum profuisse. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die xxix Julii MDLXX, Pontific. nostr. ann. quinto ».

74. His similes ad cardinalem Spinosam, et episcopum Conchensem tradendas Matthæo Pius dedit Epistolas. Ut autem officiorum suorum major ratio haberetur, Raguseorum rem apud

¹ Ex Ms. Csd. Vat. sign. num. 2912.

Philippum regem, non modo sic agere Pius voluit, sed suo etiam nomine, ab archiepiscopo Rossanensi Apostolicæ Sedis nuntio, si opus esset, regem ipsum, illiusque administros interpellari iussit; cui idcirco ista mandavit :

« Ven. fratri Jo. Baptistæ, archiepiscopo Rossanensi etc.

PIUS PP. V.

« Vener. frater etc.

« Cognosces ex litterarum ad charissimum in Christo filium nostrum regem Catholicum scriptarum exemplo, quod una cum his ad te litteris mittimus, quibus de causis, quam gravibus, quæque ad suæ reipublicæ salutem pertinentibus, dilect. hic filius Jo. Matthæus Ragusinorum reipublicæ internuntius, qui tibi has ipsas nostras litteras reddet, isthuc, ad Catholicam suam majestatem venerit. Ejus æquissimum postulatum, fraternitatem tuam, apud eundem serenissimum regem Catholicum, quantum recte poterit, adjuvare volumus, mandantes tibi, ut non solum ejus negotii, ex nostra prædictique internuntii sententia conficiendi curam suscipias; sed etiam, si ab eo rogatus fueris, ut de ea ipsa re cum majestate sua, nostro nomine ipse loquaris. Omnibus denique rebus, quibus recte potueris, efficere studeas, ut nostram apud serenissimum regem intercessionem, sibi reipublicæque suæ præsidio fuisse experiatur. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxix Julii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

75. *Nicosia a Turcis capta et horribili cæde fœdata.* — Martio interim exeunte, Amurates Raisius cum viginti quinque triremibus Rhodum versus iter intenderat, vicina maria insecuturus; et quominus Veneti Cyprio regno, cui præcipue inhiabant Turcæ, suppetias ferre possent, prohibiturus. Kalendas vero Maias Phialis cum classe Bizantio solverat, et in itinere Michesio Hæbaco suadente, Teno insula frustra tentata, et incolis plura damna intulerat, et ab iis vicissim haud modica strage fuerat repulsus. Sed deinde impositis in naves militibus et prætorianis, classeque ipsa numero aucta, quæ ducentarum viginti triremium fuisse dicitur, Finica, quo, post tridui in Rhodo moram contenderat, solverat, et kalendas sextilis Cyprum tenens, deinde ad Salinas, nemine obsistente, quint. non. sextilis militem in terra, sub Mustapha duce exposuerat. Qua in re, Foliætæ sententiam secutus Gratianus, cum scriptoribus fere cæteris, Nicolai Danduli summi præsidis insignem culpam coarguunt. Hic enim (ut ipse Gratianus ¹ refert) Laurentio Bembo legato incommo-
dissimo tempore reipublicæ morte sub-

tracto, sine ulla senatus auctoritate, ejus in se translato munere, imperium, concessio majus, usurpaverat; homo arrogantia insigni, nec ullo earum rerum usu, quarum procuracionem invaserat; quanta negligentia et desidia ante bellum in annona non providenda, nullaue re in belli usum præparanda necessaria usus fuerat, non minorem in gerendo bello ignaviam adhibens, nullis precibus, aut obtestationibus, ab Astorre Balionio summo rei bellicæ gubernatore perPELLI potuit, ut cum equitatu, quem haud contemnendum habebat, ad littora occurreret, vel ut omnino Turcas ab excensu prohiberet, vel certe magnam illorum partem trucidaret; impar, timidus, et humilis animus consilii magnitudini, quod unum salutem expedire posse arbitramur.

76. Nullo igitur prohibente, Mustaphas Turcicarum terrestrium copiarum dux, omnem e classi egressum exercitum (qui fuisse dicitur armatorum septuaginta millia, præter lixarum et calonum turbam, quibus numerus centum millium implebatur) in insula exposuit, quem deinde vallo communivit, non prius e loco in quem descenderat se movere cum statuisset, quam reliquæ copię cum cætero belli apparatu advenisset; ad quas tollendas Phialis cum centum triremibus ac onerariis nonnullis, in Asiam et Ciliciam, et Alim cum reliqua classe in Pamphiliam missi fuere. Hi cum quint. decim. kal. Augusti rediissent cum copiis, tormentis ac bellicis apparatibus, primum omnium Cerauniam urbem, ad littus quod Ciliciam et Septemtrionem spectat sitam, com meatibus ex continenti trajiciendis opportunam, Veneto præsidio dejecto, primo adventu, in suam potestatem redegerunt, eo consilio, ut Famagustam facilius in suam potestatem redigere possent. Verum Mustaphas, post longam cum Phiali et Ali sententiarum contentionem, a Nicosiæ oppugnatione ordiendum bellum censuit; nam ea, quæ regni caput erat, capta, Famagustam pariter ac cætera loca, parvo aut nullo pæne labore casura existimavit. Phialis, igitur, cum centum et triginta triremium classe remanere jussus, Christianæ classi, si casus ferret quod auxilio venire contenderet, sese oppositurus; Mustaphas rem terra gerendam suscipiens, septim. kal. Sextilis, ad Nicosiam copiis admotis, urbem obsidere cœpit; in qua, cum egregios in hoste propulsando conatus, et vicissim hostis aggredientis impetus, quam exactissime plures insignes scriptores exaraverint, ideo, qui plura de illis desiderat, eos consulat, cum quod ad Ecclesiasticam pietatem spectare cognoscimus, dumtaxat hic haud prætereundum arbitremur.

77. Enituit siquidem, cum infelix ea urbs immanissima ea obsidione premeretur, singularis zelus Francisci Contareni episcopi Paphiensis (Philippo Mocenico Nicosiæ archiepi-

¹ De Bell. Cyp. ut sup.

scopo, ut narrat Paruta ¹, tunc absente) qui assiduus adhortationibus et concionibus populum sedulo confirmans, testari non destitit frustra spem excidii a se avertendi in humanis præsidiis et munimentis poni, nisi divini numinis pro sceleribus ab ipsis aversi, misericordiam et opem sibi conciliarent. Ex quo factum est, ut universi tum milites, tum cives commoti, totique in religionem et preces conversi, jejuniis, supplicationibus, peccatis confitendis et detestandis, sacrificiisque ac sacri Christi Corporis communione, aliisque cœlestis iræ placaminibus, divini numinis pacem exposeerent; ita ut noxiis expiati, ac veluti certa fiducia divini auxilli erecti, sese alacri animo ad hostes expectandos pararent. Placuit tamen Deo, cujus incomprehensibilia judicia, ut a Dæmonis et peccati faucibus erepti, æternæque patriæ adipiscendæ jam apti, hosti humano succumberent, atque in defendenda terrena patria deficerent; nam die nona Septembris Turca tandem urbe potitus est.

78. Verbis prosequi haud facile, quanta crudelitate a Barbaris in victos sævitum sit; his tamen non inultis, cum inter alia Gratianus referat, Joannem Falerium Venetum, qui centum equitibus præerat, quos Franciscus Contarenus, præfatus Paphi episcopus, animarum simul ac corporum salutis sollicitus, privato sumptu confecerat, ne inultus caderet, in hostem eruptione facta, ac primo impetu magna eis strage illata, nonnisi multitudine obrutum, atque equo dejectum Barbaris cecidisse. Episcopus vero ipse, qui toto eo bello tanta et tam multiplicia vere sacerdotalis pietatis ac zeli officia militibus civibusque præstiterat, atque rempublicam suis facultatibus juverat, ab ignavis quis esset, inter ignobilem plebem occisus est. Dandulus quoque, præteritæ socordiae in tanto discrimine oblitus, commissas vilitatis culpas, fortiter dimicando occumbens, diluisse est visus. Sed, præ aliis, memoranda fuere quarundam Nicosianarum fœminarum facinora, quæ ne fœdæ Turcarum libidini subicerentur, se ex altissimis ædium partibus præcipitarunt; alias quoque filiabus suis mortem intulisse tradunt, ut earum corpora a servitute et impuritate barbarorum vindicarent; inter quas præteriri silentio non debet, quod de quadam matrona his verbis narrat Gratianus: « Ea, cum teneri ab hostibus urbem accepisset, jamque trepidatione ac tumultu cuncta perstreperent, proripit se domo, ut quæ fortuna viri, et trium filiorum, quos pater secum in pugnam adduxerat, cognoscere, ad mœnia ipsa vadentem, refugientium impetus domum retrusit. Hic comperit, virum filiosque egregie pugnantes, pro patria mortem occubuisse. Tum

præceps dolore et strepitu ingruentis in urbem tumultus, alienata prope mente, domum irrupit. Et impuber filius eximia forma, quem unice diligebat, occurrit; quem complexa mater, diu osculo inhæsit, mox furiali percita pietate: Egone te, fili, inquit, tam sævis hostibus vile mancipium relinquam? tu jamjamque complexu avulsus meo, barbarorum libidini ludibrium ibis? Simul hæc dicens, pueri jugulum cultro transfixit, seque insuper tribus vulneribus in pectus addictis, interfecit. » Sic ille; verum hæc apud paganos magis quam apud Christianos veræ fortitudinis laudem promereri agnoscuntur.

79. At Mustaphas capta urbe, duorumque armatorum millium præsidio firmata, octoque diebus egerendæ prædæ datis, hac duas maximas naves onerari jussit. In his pretiosissima quæque, multam vestem, magnum argenti pondus, bellica tormenta, nobiles captivos, delectarum fœminarum ac puerorum ingentem numerum, simul partis bello opibus spoliisque ostentandis, simul victoriæ munera Selymo mittens, Constantinopolim devehenda imposuit. At impium prædonem, unius fœminæ elusit ingenium, si Gratiano sit fides. Dum enim præfatæ naves, uti ipse refert, conjunctæ, novis usque rebus insarciuntur, ventosque ad proficiscendum expectant, Cypria mulier, una ex captivis, ut sese civesque ab illa fœditate morte eriperet, ei loco ubi sulphureus pulvis in usum tormentorum asservatur ignem admovit, cujus vi incensa ac diffracta navis flammam etiam in aliam quæ proxime stabat transtulit, atque ita omnis incendio corrupta et absumpta præda est, nec ex eo numero, præter paucos nautas, qui nando ad littus applicuere, quisquam evasit. Verum id incendium, non data alicujus opera, sed casu accidisse, et quidem probabilius, Paruta scribit; cum captivam mulierem loco, in quo sulphureus pulvis servabatur, quique summa diligentia ac vigilantia custodiebatur, accedere, eique ignem adhibere tam facile potuisse, haud facile credi potest. Ad deterrendos autem cæteros Christianos, qui Famagustæ erant, Mustaphas captivum, nullis aliis cum mandatis misit, nisi ut Danduli caput ad duces deferret, id qualibet aptius oratione ad Venetos deterrendos ratus. At nihil eam speciem nostros movisse, scribit Gratianus, quod Dandulum exiguum cladis ejus, cujus ipse causa fuisset, partem existimarent. Imo summam ex eo spectaculo jucunditatem sumpsisse censendus est, si vera sunt, quæ habet Folieta; Danduli nempe ignaviam ac socordiam adeo insignem fuisse, ut belli initio primores tam Veneti quam exteri, de imperio et rerum administratione, homini, qui desidia sua rempublicam esset perditurus, auferenda, ipsoque comprehendendo, atque arcta custodia con-

¹ Parut de Bell. Cyp. lib. I pag. 60.

stringendo, secretis consiliis, inter se egerint. Quam rem utique (inquit) Savornianus, qua fuit fortitudine et fiducia vir, ob innocentiae et virtutis conscientiam facturis fuisse creditur, ac coactus abjecti animi hominem se abdicare, aut recusantem interfectorus. Quod bono ac fortasse saluti rebus fuisset.

80. Exercitum deinde, ad ipsam Famagustam Mustaphas idem admovit; cui, ut uno eodemque tempore terrestres maritimæque oppugnationis metum incuteret, accedere quoque classe Pialejum imperavit. At misso, qui oppidanos hortaretur, ut fidem potius quam vim suam experirentur, cum fretos milite, duce, et mœnibus, dicta sua aspernari intellexisset, jamque Hyems instaret, nil tentandum ratus, in futurum annum facinus distulit.

81. *Audito Nicosiæ casu, classes Christianæ turpiter redeunt.* — Ubi autem Turcæ duces agnovissent, Christianas classes in Creta conjunctas stare, protectionemque in Cyprum omni ope atque instantia meditari, varie inter illos sententiis pugnatum. Nam Phialis a fortuna pugnae subeunda abhorrebat; contra vero Mustaphas et Alis eam declinare, nec e Selymi dignitate, nec ex armorum existimatione esse contendebant; ideoque in hanc sententiam itum est, et impedimentis classe exonerata, ac valido firmata milite, Limissum usque processum, ibi Christianæ classis adventum Turcica expectatura. Nostri autem, ut diximus, jam Cyprum versus navigaverant, et Columna ac Venetis sinum Calamatam subeuntibus, Auria in alto et libero mari sese continuerat, ut si ea nocte, qua illuc appulere tempestatis impetus classem forte invasisset, eum declinandi commodiorem facultatem haberet.

82. Ibi igitur cum essent, ecce triremes exploratum missæ redeunt, Nicosiamque ad quint. id. Septembr. a Turcis captam renuntiaverunt. Hoc nuntio percussus Auria ad Columnam rediit, ad quem et Zanius et Veneti duces consultaturi, quid eo rerum statu faciendum esset, eo ipso tempore convenerunt. Tanto infortunio commotos, ad deiciendam hostis arrogantiam, recenti victoria auctam, Christianos vires magis colligere debuisse, tunc censendum videbatur. Verum tantum id abfuit, quin se magis ex his animis exarcebatis, consiliis etiam ac sententiis inter se decertarunt; nonnullis existimantibus, tum maxime iter Cyprum versus progrediendum, quod hostem præda occupatum ac victoria solutum dejicere facilius esset; aliis e contra opinantibus melius esse, ut omissa Cypro, aut Calcides in Eubœa, aut alia opportuna urbs ex itinere oppugnaretur, quæ Hispanis ac Venetis provinciis vicina subsidiis, ex propinquo securius retineri potuisset. Aliis demum consentibus, nihil eo anno conandum, sed eandem qua venerant viam

altro repetendam. Porro varietate ipsa, qua inter duces tunc sententiis pugnatum est, dissentiant, qui illas referunt pariter scriptores, pro ingenio quisque suo, hanc commendantes, eam rejicientes; istam amplectendam fuisse decernentes, alteram improbant; ita ut facile haud sit, non tam qui vera dixerit perspicue agnoscere, quam partium amore distractis animis, neque eos, qui minus a veritate abhorruerint compertos saltem habere. Summa hæc est, tot immanes sumptus, tot summo labore ac studio coactas vires, tantum triremium ac militum robur, nulla re præclare gesta turpiter concidisse; nam omnium sententia fuit, Zanio excepto, si Mauroceno sit fides, ut quamprimum, Ciliciæ oris relictis, vela Occidentem versus panderentur; quod quidem undecim. kal. Octobris factum est.

83. Auria, in Siciliam reducta classe, in Hispaniam ad regem se contulit, apud eum se forsitan purgaturus de importune suborta, priusquam a sociis discederet, inter se et Columnam controversia; cum Auria Columnæ placita ubique sequi non debere, ipso coram professus esset. Vicissim vero, vel jam præmiserat, vel eodem ferme tempore, ad Philippum ipsum Pontifex Pompeium Columnam, Zagaroli ducem, misit, ut de iis quæ circa classem acciderant admoneret, atque ad ea, quæ deinde agenda, pro communi causa essent, studiose hortaretur.

84. *Tristis hujus inertiae exitus.* — Fidei, quas vocant litteræ, Pompeio a Pio traditæ hujusmodi fuerunt:

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo etc.

« Mittimus ad M. T. dilectum hunc filium Pompeium Columnam, ut eam certiore faciat de successu rerum, ad nostram et M. T. simulque Venetorum classem pertinentium; et ut eandem nostro nomine hortetur ad ea quæ, pro suscepta communi reipublicæ Christianæ adversus immanissimum Turcarum tyrannum defensione non deserenda, necessaria esse judicavimus. Rogamus autem M. T. ut non solum eum benigne accipiat, secumque loquenti eandem fidem adhibeat, quam nobis ipsis, si cum ea præsentibus loqueremur; sed etiam omni studio viribusque suis efficere conetur, ut quod hucusque factum non est, id, sublatis, quoad ejus fieri potest, impedimentis omnibus, posthac ad effectum adducatur. Quod M. T., pro sua erga Deum omnipotentem pietate, perpetuoque ac spectatissimo nobis publicæ Christianorum salutis studio, facturam esse pro comperto habemus. Datum Romæ, apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxix Octobris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

85. Pontificia interim ac Veneta classes, tempestate agitatae, in Cretam venere, magna navium parte in itinere relicta, quæ ob remigum paucitatem, cæterarum æquare cursum nequiverunt, aliquot etiam amissis, quæ æstus magnitudine in littus ejectæ et comminutæ sunt; ex his duas Pontificias triremes laceratas refert Folieta ¹. At cum Creta solvens Columna, Corcyram petiisset, eo in portu, morbi ex commercio vulgati, cum in illius quoque classem incubuissent, easdem in ea, quas in Venetis navibus, hominum strages ediderunt; ita ut ipse copiarum, quæ quotidie insumebantur inopia, numerum navium ad quinque redigere coactus fuerit, sex alveis ex duodecim, quos a Venetis commodato acceperat, illis redditus. Cumque omnia muneris sui officia Venetis ipsis cumulate persolvisset, ab eis discessit, ingentes gratias ipsi et Pontifici agentibus, ob egregiam navatam operam, ac fidem, et constantiam ad extremum præstitam.

86. Verum, cum Corcyra Columna una cum Pallavicino decessisset, rursus pæne obrutus tempestate periit; imo prætoria, in qua ipse erat, fulmine icta ignem concepit, quæ, incendio magno impetu per proxima quæque grassante, tota vestigio temporis conflagravit; ita ut vix appulsi littore homines, tormentaque servata sint. Columna signo e circumstantium manu erepto, sese ac signum saltu appetenti ægre eripuit. Sed quod notatu dignum fuit, eo ipso die Romæ templi Vaticani turris fulmine et ipsa percussa, dejecta est. Ironi inde navi conscensa, quam subito ad se evocaverat, uti maris iram desævuisse credidit, profectus; en nova, velut ex insidiis, infra Ragusium erupta procella, quæ sic sæviit, ut navem ipsam in terram eijecerit, et eam primum sabuloso vado infixit, deinde penitus fregerit. Incolumem in terra projectum, majus discrimen tenuit, quod utique non evasisset, si Turcæ, qui ea loca tenebant, ipsius naufragium persensissent. Nocte igitur magno accolentium Barbarorum metu peracta, in ædícula quadam, quam forte nactus pro tempore communierat; mane summo incensa triremi ejecta, ne Turcis prædæ relinqueretur, bombardisque onerariæ quæ forte illi præsto fuit impositis, missis a Ragusio equis, urbem ingressus est, quo Pallavicinus, pari jactatus procella sese receperat. Et commodum certe accidit Columnæ sollicitus ex eo loco discessus, nam statim ingens Turcarum equitum ala eo pervenit, ut parvo momento, parvaque declinatione, ex barbarorum manibus elapsus sit. Cum tribus postmodum triremibus, quæ ex tota classe omnino superfu-
erant, in Italiam trajecit, ac eadem (inquit Gratianus) ²persequente ac defendente fortuna,

naufragio incendioque defunctus, Romam rediit. Cum certe (ut rite observat Folieta ¹) breve illius iter ita infestum fuerit, ut nemo in multorum annorum longissimis itineribus, pluribus asperitatibus conflictatus, aut atrocioribus casibus jactatus fuerit, cum nullum extiterit pestis genus, a cælo, a ventis, a tempestatibus, ab undis, ab igne, ab hominibus, cui prope ipse non fuerit.

87. *Preces publicæ a Pio indictæ.* — Inter hæc Pius, optime sacerdotali perfunctus munere apud Deum et homines, nil earum rerum, quæ commissi sibi gregis necessitati sublevandæ prodesse posse censuerat, prætermiserat, ac pluribus supplicationibus indictis, a populo Christiano iram Dei avertere contendebat. Ineunte siquidem in primis Maio, plenariam Indulgentiam ac Jubilæum, ad cœleste contra Turcas implorandum auxilium, ex Apostolica liberalitate concessisse supra retulimus: supplicationibusque ipsis, quæ die prima ejusdem mensis, a Basilica Vaticana ad Ecclesiam S. Spiritus in Saxia; sequenti vero die secunda Maii, ab eadem pariter Vaticana Basilica ad S. Mariam supra Minervam; et demum die quinta Maii, tertiæ, quæ ab eadem Basilica ad Ecclesiam Sanctorum Duodecim Apostolorum processerunt, ipsemet interfuit. Quod autem, præter morem, a prima et secunda, (quæ prima et secunda die Maii habitæ sunt), tertia supplicatio, ad quintam ejusdem mensis dilata fuerit, ex eo emanasse scribit in suo Diario Firmanus ², quod cum iisdem diebus, juxta antiquissimum Ecclesiæ ritum, Processiones Rogationum celebrandæ essent; placuit Pio, ut in earum locum, istæ ab eo institutæ supplicationes, prima et secunda die haberentur; ne vero ab antiquo ritu discessisse videretur: tertia die, ex more, ab Urbis clero processionem, ab Ecclesia S. Laurentii in Damaso, ad Principis Apostolorum Basilicam fieri voluit. Sequenti autem die, ab Ascensionis Dominicæ solemnitate impedita, in proxime alteram Maii quintam, tertiam a se institutam rejecit.

88. Sub initium vero Septembris, de Cyprii regni ingruentibus necessitatibus certior factus, similes etiam supplicationes ac Jubilæum indixit, in quibus eodem modo, quo in superioribus processum est, eo excepto, quod tertia supplicatio, a Vaticana Basilica, ad S. Marci Ecclesiam perrexerit. Apostolicæ litteræ ³, super hac nova concessione ab eo editæ, hujusmodi fuerunt.

« Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

« Universis Christi fidelibus præsentis litteras inspecturis, salutem etc.

¹ Ibid. ut supra. — ² Ibid. ut supra.

¹ Ibidem ut supra. — ² Firman. in Diar. sub hoc ann. — ³ Ex Arch. Vatie.

« Quod periculosissimis Pontificatus nostri temporibus, ad excitandum fidelium animos, communes miseras calamitatesque nostras deploramus, quod ad declinanda divinæ justitiæ flagella undique in nos intenta, multiplicibus precibus ad omnipotentis Dei misericordiam frequentius confugiamus; id non sine magnis gravissimisque causis facere videmur; nam cum antea respublica Christiana, non solum magna ex parte, multiplici hæresum pravitate infecta, sed etiam fere tota nefariorum hæreticorum impia conspiratione, bellorumque tumultu vexata, in magno periculo versari cernebatur: tum vero posteaquam ad illa vetera mala, novus hic periculosissimi Turcici belli terror accessit, eo jam redacta esse videtur, ut nisi eam tot tantisque ærumnis afflictam et jacentem respexerit, is qui eamdem pretiosissimi sui sanguinis effusione sibi acquisivit, valde timendum sit, ne, quod Deus avertat, graviores aliquam plagam accipiat. Quorum quidem periculorum metu commoti, quamvis superioribus mensibus, per litteras nostras, sexta die Aprilis hujus anni in forma Jubilæi datas, populum Christianum, ad imminentiā sibi nobisque mala, a Deo deprecanda, vehementer hortati simus; tamen considerantes rempublicam Christianam, hoc quidem tempore in majore quam quo antea unquam discrimine versari, ad ejusdem Dei misericordiæ perfructum confugiendum nobis esse existimavimus. Jam enim Turcarum maxima classis, omnibus rebus ad inferendum bellum apparatus, Christiani sanguinis aviditate inflammata, Cyprum appulisse, descensioneque in terram facta, ingentes barbarorum copias in insulam exposuisse, ad nos affertur. Cum vero talis tantique periculi, opulentissimæ Venetorum insulæ imminenti, cogitatione movemur, tum vero Christianarum classium incolumitatis cura nos vehementissime sollicitos habet, nostram etiam, et eam, quam charissimus in Christo filius noster Philippus Hispaniarum rex Catholicus nobis id maxime petentibus misit, cum Venetorum classe aut jam conjunctam aut brevi conjungendam speramus. Quod cum ita sit, cumque res in propinquum adducta discrimen esse videatur, cogimur dubium bellorum exitum vehementer extimescere. In tanto igitur rerum Christianarum discrimine, quo suspensi et incerti, divinæ vel misericordiæ vel justitiæ expectatione pendemus, nihil melius facere possumus, quam ut ad toties expertam illius clementiam confugiamus, cujus miserationes sunt super omnia opera ejus: qui idem vulnerat et medetur, idem percutit et sanat, qui et in fame eripit populum suum de morte, et in bello de manu gladii, quique ipse nos adhuc per regium prophetam invitat dicens: *Invocate me in die tribulationis, eruam vos,*

et honorificabit me: Non est enim abbreviata manus Domini, ut salvare nequeat, neque aggravata est auris ejus, ut non exaudiat; sed quia iniquitates nostræ divisērunt inter nos, et Deum nostrum, et peccata nostra absconderunt faciem ejus nobis, ne exaudiat; idcirco, ut populi Christiani preces, ab omnipotenti Deo mereantur exaudiri, necesse est, ut omnes Christi fideles, lacrymis et jejuniis corpora humilantes, puroque et mundo corde ad Deum conversi peccatorum suorum pœnitentiam agant. Si vero hoc vere atque ex animo fecerint, sperandum est firmiterque credendum, Redemptorem nostrum misericordiæ suæ memorem fore. Non enim obliviscitur misereri Deus, neque in ira continet misericordias suas, sceptrum suum minime traditurum esse his, qui ejus non sunt, sed immanissimorum Turcarum consilia, super eos ipsos conversurum, et eos qui in nos cœperunt sævire dispersurum, simulque deprecationem nostram suscipientem, sorti et funiculo suo propitium futurum, luctuque nostro in gaudium converso, non esse clausurum ora illum canentium. Quocirca, ex parte omnipotentis Dei, et per viscera misericordiæ illius etc. »

89. Et hæc quidem publice, at in abscondito, quot et quam assiduis precibus Christiano populo divinam opem Pius exoraverit, qui ipsius gesta monumentis mandarunt, satis testantur.

90. *Pontificis vehemens exhortatio ad principum oratores de novo fœdere ineundo.* — Catholici regis interea mandata ad eum allata fuerant, quibus rex (ut supra ex ipsius litteris audisti) quod ad rationes de ineundo cum Pio et Venetis contra Turcas fœdere, spectaret, Antonio cardinali Granvellano, Francisco cardinali Paceco, et Antonio Zunicæ, suo in Urbe oratori, ejus rei tractandæ et perficiendæ potestatem fecerat, arbitro Pontifice constituto. Vicissim Veneti Michaellem Sorianum, pro se decreverant. His ergo omnibus accersitis, eos Pius allocutus est oratione, quam Gabutius¹ refert, fuitque hujusmodi:

« Maximis de rebus; iisque reipublicæ Christianæ summopere necessariis hoc tempore, vobis, dilecti filii, est proposita deliberatio. Nam, ut videtis, in hoc summum orbis terræ consilium adhibiti estis ad agendum ac providendum, qua ratione ac via, icto inter Christianos principes fœdere, bellum, et maximum, et maxime pium, ac periculosum, contra Turcas, acerrimos Christiani nominis hostes, non tam inferri ultro, quam nobis illatum sustineri necessario, atque a nostris omnium cervicibus depelli propulsarique possit. Agitur ergo in hac causa, de protegenda Ecclesia

¹ Vit. Pii lib. 4. c. 40

Catholica, de totius Christianæ rei, in primis vero de vestrorum principum, quibus proximum imminet periculum, salute ac dignitate conservanda. Denique (quod rebus omnibus antiquius vobis esse debet), de divini nominis honore ac gloria, cum piorum omnium bono conjuncta, et tutanda, et augenda; vel etiam, (quod Deus avertat) magno nostro cum damno, sempiternoque dedecore plurimum imminuenda. Jam vero conspiciamus, ac summo nostro cum dolore, nec sine Christianorum principum ignominia sentimus, quas injurias, quas clades immanissimus Turcarum tyrannus olim nobis intulerit; quam multas, easque nobilissimas, ac veræ pietatis antea cultu florentissimas, et urbes, et insulas, et provincias, et regna, nobis eripuerit et usurparit. Discordia principum Christianorum, fons malorum omnium et origo est. Dum enim ii, aut intestinis dissidiis ac bellis mutuo sese conerunt, et miserabiliter exagitant, aut alii aliud volentes, in contrarias sæpe sententias distracti, suam quisque rem cupidi procurant; interim barbarus ille hostis, Asiam fere omnem, et magnam Africæ, magnam Europæ quoque partem quondam invasisse, ac sibi subjecisse non contentus, ecce nostris temporibus Rhodum insulam cœpit, ac Melitam aggressus, Chium atque alias insulas et regiones occupavit; expugnatoque Sigeto, bonam Pannoniæ partem suo subegit imperio. Nunc vero Selymus, terra marique ingenti exercitu comparato, universæ Christianæ reipublicæ exitium intentans, ante omnia Cypri regnum obtinere contendit: ut non sine causa, nobis omnibus inde sit graviter pertimescendum, ne sævissimus hostis idemque potentissimus viribus auctus, et ad majora nobis inferenda detrimenta in dies factus audacior, in Cretam Siciliamque transgressus, et cunctis Mediterraneis insulis, portubus orisque potitus, in Italiam, hoc est, in Christianorum viscera tandem irrumpat, omniaque subvertat. Quod quidem, ne ad peccatorum nostrorum ultionem fieri Deus permittat, ut assiduus precibus ac meliore genere vitæ nobiscum enixe contendere decet Christianos omnes, sic in primis summi principes sensibus ac viribus conjunctis, pro suo sibi divinitus tradito tuendæ Christianæ reipublicæ munere, impendentis periculi calamitatem nobiscum omni ope debent arcere. Nos autem, quos, licet indignos, divina providentia in hac totius orbis custodia, et tanquam in specula collocavit, ut integram ab exitio, liberam a periculo, vacuum a metu rem Christianam omnem, nostra vigilia ac cura redderemus, Ecclesiamque Dei, quam ipse acquisivit Sanguine suo, nobisque commisit sartam et tectam conservaremus, officio nostro deesse nullo modo possumus, nec volumus, aut debemus. Quare, quando soli tantæ rei

pondus sustinere non valemus, reges ac principes Catholici nominis, jam pridem, et monere et hortari, et rogare, pro nostra auctoritate non desistimus, ut communis hanc belli societatem, pro suo defendendæ religionis officio, nobiscum inire velint. Quam ad rem, annuente Deo, cum vestrorum principum, quorum potissimum hoc bello res agitur, animos paratos invenerimus, vestræ prudentiæ nunc est, vestrique consilii diligenter agere, providere et efficere, ne quid impediat aut interturbet, quominus sanctissima hæc justa et necessaria jungi conflarique societas possit. Nihil autem impedit, si in communi periculo, communia potius quam privata commoda procuraveritis; si (quod vos pro vestra integritate et prudentia facturos esse confidimus) statueritis, nihil esse posse tanti, quod honori divino, quod Ecclesiæ sanctæ saluti, quod vestrorum principum incolumitati, quod regnorum ipsorum bono, quod piorum denique omnium votis, quæ universa hoc in discrimen adducuntur, anteferendum putetis; si communem pestem, communibus quoque remediis ac viribus averti oportere, si totius Christiani nominis hostem, omnium, si fieri possit, Christianorum armis et opibus compescendum, debellandum, evertendum decreveritis. Neque posse regem unum, aut alterum, quamvis præpotentem, per se tantam belli molem sustinere, sed complurium potentissimorum principum conjunctas vires, divinisque et humanis opibus instructas, optime posse quosvis Turcarum et barbararum gentium, aut exercitus frangere, aut conatus comprimere, aut furorem extinguere, aut impetum nomenque delere. Non deerunt nobis ad hoc efficiendum, tum divina, tum humana subsidia. Aderit tam piis conatibus ille ipse, qui Ecclesiam suam, nec antea deseruit ullo tempore, nec in præsens aut in posterum, pro sua clementia, est unquam deserturus. Nec fallere promissa possunt ejus nos confirmantis illis verbis: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi. Confidite: Ego vici mundum. Et portæ Inferi non prævalebunt adversus Ecclesiam meam.*

« Quæ tamen auxilia nobis ea lege Deus repromisit, ut quantum in nobis est, semper connitamur efficere. Quod vero ad humana præsidia spectat, non solum vestrorum principum animos in hanc expeditionem propensos, sed etiam paratos exercitus, et ad dimicandum alacres, jam instructas classes, et in aciem deductas, jam fortissimos duces ac promptos habemus. Tantum hæc omnia, ut firmiora, validiora ac diuturniora fiant, sanctissimi fœderis vinculo colliganda sunt. Quæ cum ita sint, videte, quæso, ne Christianæ reipublicæ exitiosum, et nobis permolestum, et vobis turpe sit, huic summo consilio, præsertim in re

tam aperta, quæ per seipsa loquitur, consilium intelligi defuisse. Sed arripite hanc opportunitatem, quam Deus nobis offert, occasionem, quæ aliis temporibus optari quidem illa posset, sed par nunquam certe reperiri; quin eam, si neglexerimus, id apud posteros nostros merito nobis probro fuerit sempiterno. Quod si divinitus oblata tam præclara occasione uti voluerimus, cum perpetuo decore saluteque, frementis rabidi illius canis in nos sævientis dentes infringemus, florentissimum Cypri regnum, quod omni ope tueri conservareque debemus, non modo Venetæ, sed universæ Christianæ reipublicæ vindicabimus, nobisque ad sacrosanctum illud Salvatoris nostri sepulchrum, atque alia Palæstinæ loca, ipsius Christi Domini consecrata vestigiis, feliciter recipienda, viam aperiemus, cum ad ea nullus alius nobis aditus relinquatur. Nam cum olim Hierosolymitani regni recepta possessio est, suadente humili quodam fratre, cum Urbano II decessore nostro, Christianos principes fere omnes in eam expeditionem impellente, per Constantinopolitanos fines trajectus fuit Christianus exercitus, quod nunc fieri nullo modo potest. Sed cum una Cyprii maris navigatione in Palæstinam commodius adeatur, retenta Cipro, ad illas Terræ Sanctæ ditiones recuperandas faciles patebunt aditus. Nec dubitare debemus, hoc inter nos percusso fœdere, quin alii Catholici quoque principes in idipsum deinceps facile conspirent. Quorum enim una fides est, una religio, eorum etiam ad illam tuendam ac propagandam, unus debet esse animus, una contentio. Et quorum idem est periculum, eorum quoque ad id depellendum idem studium, junctaque potentia debet adhiberi. Ut quemadmodum omnis omnium regum virtus, auctoritas, dignitas, splendor, opes, atque potentia, a Deo, velut summo universæ potestatis fonte, derivant; ita ad illius, et protegendum cultum, et gloriam amplificandam, ea cuncta certatim conferantur. Ego vero, quod ad me attinet, illud aperte profiteor, si huic expeditioni præsentiam meam ullo modo prodesse posse confiderem, non modo me periculis omnibus libenter exponerem, sed inter primos etiam, pro gloria Dei et pro Christianæ reipublicæ salute sanguinem et vitam alacriter perfunderem.»

91. Hac cohortatione vehementer commotos fuisse principum virorum rei conficiendæ præsentium animos, scribit Gabutius¹, quos etiam summis laudibus Pii animi magnitudinem probitatemque extulisse refert: hinc omni animi sinceritate, studio ac diligentia, ad rem perficiendam operam daturos spondidisse asserit Paruta². Verum licet sæpe ac passim tam pium, ac reipublicæ Christianæ proficuum

opus, non modo tunc, sed deinceps verbis magnificare consueverint; tamen ubi ad rem ex Pontificis sententia perficiendam procedebatur, cum quisque propria haberet studia, in quæ intenderet, non tantum consiliis inter se convenire nullatenus potuerunt, quin potius accidit, ut in longum nimis res distraheretur, nec aliud quam ad contentiones ac mutua jurgia simul congregi viderentur ii, qui statim rem perficere summa sollicitudine debuissent.

92. Elegit vero Pius, qui tractando fœderi cum Hispanis ac Veneto incumberent; fueruntque Joannes Moronus, Michael Bonellus, Joannes Aldobrandinus, Carolus Crassus, cui vita functo, Joannes Paulus Ecclesia suffectus est, Petrus Donatus Cæsius, Hieronymus Rusticucci, viri, inquit Gabutius, prudentia, pietate et rerum usu præstantissimi, quos omnes (Morono excepto) in amplissimum cardinalium ordinem ipse cooptaverat, ut inferius dicetur. His Prosperum quoque Sanctacrucium addidisse Pium narrat Hadrianus¹; at deinde amotum refert, reclamantibus proculdubio Hispanis, ob suspicionem communicationis cum Gallis.

93. *Teritur tempus in vanis colloquiis et altercationibus.* — Cum igitur Epistola decim. sept. kal. Junii data, Catholicus rex, ut jam ostendimus, fœderis tractandi ac conficiendi iis quos memoravimus provinciam demandasset, et kal. Junii, ipsos ac Venetum oratorem, præfata oratione allocutus fuisset Pontifex; statim negotium agitari cœpit, et quidem, si Gabutio² credatur, principio res inibi fuit, ut actum de ea re propemodum esse videretur. Nam regii Venetos id supplices efflagituros esse confidentes, conditiones ut proponerent ipsi præstolabantur. Veneti contra, fœdus, quod nequaquam deposcebant ipsi, sed Pontifex, non minori illis quam sibi comodo futurum esse profitentes, ea de re agere primi recusabant. Quocirca Pius, ut omnem tolleret difficultatem, is esse voluit, qui utrosque ad id precatus impelleret, et causam hanc, quæ ad universam Christianam rempublicam pertineret, privatis omnibus omnium rationibus anteferendam esse demonstravit. Inde porro quædam, veluti capita, proposuisse, quibus negotium confici convenienter posset, eaque ipsis expendenda dedisse, ipse idem Gabutius scribit.

94. Verum controversiam hanc exortam fuisse dicendum videtur, prius quam cum delectis a Pontifice cardinalibus, ab Hispanis et Veneto negotium tractari cœpisset; nam cum prædictam orationem kal. Junii ad eos habuerit (ut diximus) ab ipsaque initium rei agendæ sumptum fuisse evidentissime constet; imo cum paulo post, nempe die quarta ejusdem

¹ Ibid. ut sup. — ² Ibid. ut sup.

¹ Hadrian. Hist. libri pag. 1523. — ² Gabut. ut supra.

mensis, inter fœderandos nonnulla sancita sint, ut dicetur; idcirco ea de re disceptationem insurrexisse dicendum agnoscitur, antequam negotium ordiri cœpisset. Quod quidem comprobari ex Folieta ¹ cognoscitur, qui scribit, quod Pontifex, post memoratam orationem, statim præfatas etiam conditiones fœderis scriptas edidit, quas utrique parti aptas, pro studio communis parentis, quantum ipse ac sapientes viri, de quorum consilio illas composuerat, providere potuerant, se exarasse dixit, longe melius, quæ e principum suorum re essent, illos intelligere; proinde singula capita versarent animis, atque inter se, ac cum sex cardinalibus, quibus negotium societatis transigendum daturus erat, conferrent, sermonibusque et disputationibus agitarent. Aliter nihilominus rem narrat Gratianus ², nam a Pii oratione, cum ingentes ei actæ gratiæ ab omnibus fuissent, postulatum a Granvellano dicit, ut conditiones fœderis proponerentur: quod Pius sequenti die facturum se ostendit. Quidquid fuerit, certum apparet, controversiam hanc, quamlibet fœderis aliam tractationem, sive inter Hispanos ac Venetum, sive inter hos et delegatos a Pontifice cardinales, ut diximus, præcessisse.

95. Horum autem omnium colloquia instituta sunt in conclavi cardinalis Alexandrini, in ipso Vaticano Apostolico palatio, eoque omnes convenire debere statutum est. Et primum quidem colloquium, die quarta Julii, ut innuimus, cœptum est, in quo cardinalis Moronus, utpote omnium senior, Summi Pontificis nomine, S. Spiritus invocatione præmissa, ad cuncta ad Dei gloriam ac reipublicæ bonum dirigenda consilia, pluribus hortatus est. Scriptum deinde in quo fœderis conditiones ac capita a Pontifice compositum continebantur, ipsius Pontificis jussu in medium se proferre significavit, ut concertationem tolleretur de eo, qui agere de re primus omnium debuisset. Eo autem in medium prolato, fœderis articulos Granvellanus expendere cœpit; primumque illud occurrit, ut fœdus per duodecim annos iniretur; quem se probare minime posse ostendit, in ejusque sententiam facile omnes descenderunt; ideoque omnium consensu, ad exemplum superioris fœderis Paulo Tertio Pontifice initi, nullis annis definiri, sed perpetuum esse placuit. Nam neque tam incertus eventus certo tempore posse circumscribi, et omnem temporis definitionem, sive longam sive brevem, damnosam fore; longam, mali ominis ac populis pergravem, a diuturnis tributis abhorrentibus; ad hoc Christianorum Turcæ subjectorum ac defectionem spectantium spem infringere atque animos debilitare; brevem, hosti spiritus adde-

re, ac Christianorum principum studia consopire, temporis angustiis spem fructus præcedentibus.

96. Agitatum est præterea, de aliis fœderis articulis, ut, scilicet illud, ad offensam et defensionem iniretur, ac statutum est juxta aliud sub Paulo III. Hispani autem, nonnullis etiam Pontificiis assentientibus, eam ad id legem adhiberi voluissent, ut adversus infideles omnes societas conflaretur, ac nominatim in Mauritaniam, principemque Seriphum, qui Catholico regi, intra fretum Herculeum, infestus esse poterat. Verum Sorianus obstitit; se non esse ad id agendum (dicens) admissum, nisi ut in Turcas fœdus iniretur; hoc tantum et principes rogatos esse; hoc sibi ab republica in mandatis datum; de cæteris vero gentibus ac regibus nominatim agere, non esse statuere, sed evertere quod præcipue quæreretur. A quibus enim speratur auxilium; eorum non irritandos, sed conciliandos potius esse animos, neque iis injiciendam suspicionem esse, quorum, adversus communem hostem essent expectanda subsidia, nam et Sophum Persarum regem, quem Christianis auxilio futurum sperarent, infidelium numero accenseri. Quo autem ad Mauritianos, quid periculi, aut quam molestiam ab imbellibus et ignavis Afris, nulla ferme classe instructis, Christiano orbi impendere, qui usque adeo omni facultate bellum aliis inferendi carerent, ut potius ipsi omnium injuriis obnoxii essent, ac cunctis adeuntibus prædæ expositi? Potentissimum certe Hispaniarum regem, minime decere, contra vilissimum hostem sociorum auxilia quærere; quin potius omnes societatis vires, omnemque vim belli in Turcarum tyrannum conferendam, cum ea de causa legatos, ac nuntio, a Pontifice circummissi fuissent, ac sese congregatos, consiliaque de societate conjungenda instituta, ipsi intelligere deberent.

97. Hac igitur præcipue a Morono approbata sententia, saltem adversus eos Mahumetanos societatem sciendam contendere Hispani, qui in fide Turcæ essent, ejusque partes sequerentur, nominatimque Tripolim, Tunetum, Algerium. Neque enim aliter, dixerunt, Hispaniam quieturam, aut tacitam laturam tantam pecuniarum vim et hominum, nullo cum suo emolumento, in exterorum usus consumi, ac de rebus Orientis, quas ad se nihil prope pertinere putaret, dumtaxat agi, et interea tria illa ulcera, propriis pæne visceribus hærentia, quibusque assidue confoderetur, penitus prætermitterentur. Ad hæc cum Sorianus dixisset, se nulla ea de re ab senatu habere mandata, ea vero ad se proxime afferri curaret, ab Hispanis deprecaretur, res idcirco in aliud tempus rejecta est. Decretum est autem pari omnium consensu, ubi de virium et classium robore sermo incidit,

¹ Ibid. ut supra. — ² Gratian. de bell. Cypr. ib. 2. pag. 110.

ducentarum saltem triremium expeditionem esse faciendam; quarum centum respublica, totidem Catholicus rex daret, simulque quinquaginta millia peditum et quinque millia equitum; in quibus parandis, si Venetam rempublicam nimis sumptibus gravari contingeret, in cæteris belli sumptibus restaurandam esse, declarari Sorianus voluit.

98. Rursus pariter aliud colloquium habitum est, super expensarum inter fœderatos distributionem, contendente Granvella, minime posse regem, nisi mediam earumdem partem ferre, uti jam olim Carolus Cæsar fecerat. Sorianus similiter reipublicæ suæ tenuitatem, multis argumentis ostendere studuit. Diu multumque de his disceptatum, cum ii sumptus, in singulos menses, ad sexcenta fere aureorum nummum millia computarentur; nec Venetam ipsam rempublicam, aliam, quam tertiam partem, ut scribit Bzovius ¹, vel quartam, ut Gabutius, et præterea nihil aliud in medium conferendum contenderet. Pontifici pariter eorumdem sumptuum sextam partem imponendam esse Hispani ac Veneti voluerunt. At Pius negavit Pontificium ærarium, multis modis exhaustum, tanto ferendo oneri par esse; ideoque sextæ uncie sibi assignatæ, non plus se, quam tertiam partem collaturum dixit; reliquum Philippus et Veneti pro portione supplerent: itaque, re infecta, sessio hac die dimissa.

99. Subsequentibus autem, crebra pariter inter eosdem habita fuere colloquia, in quibus prolixis concertationibus, de iisdem atque aliis articulis actum est: quæ omnia hic referre, et longum nimis, et minime necessarium. Præcipua autem eorumdem articulorum capita fuere, de generali duce totius classis creando. De annonæ extractione. De anathematis vinculo, quo fœderis pacta magis constabilirentur. De imperatore, regibus ac principibus aliis, qui fœderatis sese addituri essent, in quibus, inquit Gratianus ², cum satis in aliis concordēs, in aliis convenire nullo modo possent, utrisque rem ad sua consilia trahere, et accommodare nitentibus, eaque ab initio fere Julii, ad Augusti mensis principium protracta fuissent; tandem statutum est, ut fœderis formula in Hispaniam ad regem, ac Venetias ad senatum mitteretur, eorumque voluntates expectarentur, ac interea fama in vulgus percussis fœderis ederetur. Quod quidem Hispani (inquit), magis non negarunt petentibus Venetis, quam præstiterunt, famam initæ societatis captare eos suspicati, quod tolerabiliore inde conditiones pacis ab hoste Turcarum tyranno obtinerent.

100. Et quidem hac ipsa suspicione ductos Hispanos, censurarum, quod memoravimus, caput illud, quo decernebatur, Ecclesiastica ea

pœna eos fœderatorum irretiri, qui sine sociorum consensu, cum Turcis pacem sive concordiam tractassent, prompto alacrique animo acceptasse, perspicuum est. Venetus e contra, non modo obstitit, quod reipublicæ suæ, ex his notam aliquam impositam esse contenderet, ob ea, quæ in alio fœdere evenerant; sed etiam subdole a sententia revocare Hispanos eosdem studuit, callide ipsos admonens, ut attente caverent quid efficerent, utpote, quod hujusmodi introductio valde periculosa esset; ne, videlicet, deinceps Pontifices censuris suis principes obstringere ac obligare præsumerent; ex quo certe incommoda plurima poterant exoriri. Cumque, de his cum Pontifice Sorianus disserens, assereret Pius, nullam caput illud offensionem inferre his, qui sincero ac puro animo fœderi incubuissent; et rempublicam e contra haud mediocri in suspitione versari, dum contra illud adeo pertinaciter obsisteret; et principes, qui vicissim cum ea se fœdere conjungendi erant, propriæ vellent securitati consulere. Respondit Sorianus, datam inter principes fidem sufficere, nec aliud amplius petendum esse. Quibus quidem verbis fides tandem adhibita, ac caput illud censurarum deletum; licet tanti principis verbis, Pontifice ac Hispanis Pontificiæ auctoritatis inani ac ex-cogitato metu perterritis elusis, facta deinde, ut innuimus, minime responderint, ut suo loco melius dicetur.

101. Quæ igitur in litteris ultima die Julii datis ad regem Philippum scripsisse Pontificem vidimus, ut nempe ratum habere vellet, quod superioribus diebus quoad fœdus ineundum, communi partium confœderandarum consensu constitutum statutumque fuerat; id de aliquot tantum ipsius fœderis articulis, in quos omnes conspiraverant perspicue intelligendum esse cognoscitur. At quod ad ipsum Catholicum regem pertinet, pro insigni sua, qua præditus erat pietate, formula fœderis accepta, statim se in Pontificis potestate esse respondit, ac ad administros suos rescripsit, se amplissimam eis facultatem conferre, ut quamprimum fœdus conficerent, neque ulterius, ad ipsum constabiliendum, in Hispaniam, ut de sententia rogarent vel jussa acciperent, mittere Epistolas, vel mandata alia præstolari imperavit; e contra vero Veneti, ipsa accepta formula, in qua aliquot capita esse putarunt, in quibus rempublicam obligari prorsus noluissent; irati Soriano oratori, quem non satis constanter regionum postulata refellere, nimiumque bello ac fœderi studere inimici accusabant, collegam ei Joannem Sorantium crearent, subitoque Romam proficisci jusserunt; hominem a societatis consiliis aversum, cuique, nec satis usus et confidentiæ plurimum erat. Ejus adventus in Urbem, qui vigesima die Septembris accidit, æque fuit,

¹ Bzov, Ann. sub anno 1570. — ² Ibid. ut supra.

ut narrat Gratianus, et rebus incommòdus, et Pio molestus, qui usque adeo ab hominis ingenio abhorruit, ut prohibitorum eum aditu, ac discedere ab Urbe iussurus fuisset, nisi veritus esset, ne ex eo Soriani invidiam oneraret, quem ob eximiam prudentiam et integritatem, et non vulgarem, ut in Veneto homine, divinarum rerum doctrinam, mire charum acceptumque habebat, ac pari fide industriaque rem ab eo publicam esse gestam prædicabat.

102. Igitur die vigesima prima Octobris, cum cardinalibus a Pontifice delectis Hispani administri ac Sorantius convenerunt, fœderis negotium diu interruptum denuo agitari: Sorianus, vel vere adversa valetudine præpeditus, vel, ut alii existimarunt, ab indignatione morbum simulans, consiliis interesse, aut nequivit, aut noluit. Crebris Granvellani ac reliquorum interrogationibus vexatum ac exasperatum Sorantium scribit Gratianus; alii vero æquius Sorantium coarguere videntur, quod asperis parumque rationabilibus responsis Pontificios una ac Hispanos ministros offenderit: hinc quam antea, abire cuncta in deterius cœpere, ita ut cardinales, quos inter regios Venetosque conciliatores Pius constituerat, sæpe desperatio cœperit rei e sententia perficiendæ. Vicit nihilominus cuncta his adversantia, incredibili assiduitate ac perseverantia, omnibus semper firmissimo animi proposito incommòdis occurrens Pontifex, qui Sorantium negotio tractando minus aptum intelligens, sessionem aliquam haberi prohibuit, cui Sorianus non interesset; quare, vel expectari imperavit, ut e morbo convalesceret, vel apud S. Marcum coram eo colloquium institui mandavit.

103. *Ex audita Nicosiæ amissione Veneti procliviores ad fœdus.* — At dum inanibus prope altercationibus tempus teritur, ac Hispani una ac Pontificii haud levibus indicis commoti, Venetos a proposito fœderis ineundi abhorre suspicantur, ipsumque detrectare, vel mandante republica, vel proprio abreptum ingenio, Sorantium multis argumentis agnoscunt; en Venetiis ad Urbem, die secunda Novembris, captæ a Turcis Nicosiæ nuntium deferitur, unaque cum eo senatus mandata ad Sorantium et Sorianum veniunt, ut citius quam possint fœderis negotium absolvendum curent. Quod Pii monita ac studia efficere apud rempublicam minime potuerant, vexatio fecit; ut nempe sibi, a Turcarum tyrannide imminencia tandem pericula, Veneti intelligerent ac præviderent. Habitis idcirco ejusdem mensis diebus quinta, sexta, septima ac octava Sessionibus, in quibus acriter disputatum est, ad extremum concepta fœderis fuit formula, ac in scriptum redacta, qua fœdus ipsum decretum est; illius capita signata, a singulis oratoribus ad suos principes expendenda ac ponderanda missa sunt.

104. Unum fuit tamen inter hæc data opera prætermisum, quod in eo constabiliendo Pontificii, Hispani ac Veneti inter se convenire nulla ratione potuissent; illudque fuit, de generali totius fœderis præfecto; qui tamen postea, post multas contentiones, assentientibus omnibus, electus fuit, ut suo loco dicetur.

105. At licet imminentis sibi cladis metu, ex Nicosiæ amissione concepto, admonitos Venetos, facilius quam antea in sententiam fœderis ineundi descendisse narraverimus; hinc tamen a veritate aliena, quæ Maurocenus de his disserens refert, censuisse, minime credi volumus: ubi enim, de Pontifice de Nicosiæ amissione certiore reddito agit, hæc habet:

« Pontifex ingenti dolore percussus, modo hominum errata detestari, quæ divini numinis in se iracundiam concitassent; modo nostrorum negligentiam incusare; modo Auriæ graviter succensere, quod, se junctis a reliquis consiliis, privatas rationes publicis commodis prætulisset, nihil Catholico ac potentissimo rege dignum egisset; subinde veritus, ne Veneti infelicibus hisce eventis deterriti, potius de componendis cum Selymo rebus, quam de fœdere ullo cogitarent, Sorantium ad se vocat, humanissimis verbis alloquitur, quæcumque in sua potestate et auctoritate sita sint, omnia ad opem reipublicæ ferendam collaturum; si a reliquis auxilia denegentur, nunquam se defuturum pollicetur; bono animo esse senatum hortatur, neque se, ob acceptam cladem demittere; non omnes belli eventus secundos esse posse; fortunam frequenter dominari, attamen illius malignitatem hominumque peccata corrigi prudentia ac virtute posse, quæ si adhibeantur, ex victis sæpe victores efficere consuevisse; itaque mandata fœderis percutiendi ampliora senatus mittat; omni opera ac studio, ut in eo sanciendo Venetæ dignitatis atque utilitatis ratio habeatur, curaturum, atque ut in posterum rectius cuncta administrentur enixurum etc. Hæc eadem cum Fachinetus Patribus exposuisset, senatusconsulto responsum: summum ex his quæ acciderant dolorem dissimulatione tegere non posse: præcipuam Cypri urbem captam, direptam, rerum feliciter gerendarum opportunitatem amissam, Turcas insolentiores factos. Verumtamen quod eximiam Pii Pontificis Max. in rempublicam voluntatem nosset, illud demum sibi solatio a quo ea sibi certo polliceretur, quæ difficillimo tempore gravissimis casibus, in quibus non tam de Veneta, quam de Christiana republica agebatur, ab egregio ac vere pio Pontifice expectari possent; neque vicissim de senatus voluntate ambigendi locum esse, quam præclaris argumentis cunctis principibus testatam non semel voluisset; quapropter ut fœderis tractationem persequerentur, neque ab iis, quæ ratio atque

æquitas postularet, discederent, legatis mandatum ».

106. Addit deinde idem scriptor, ex hoc senatus decreto, ingentem voluptatem cœpisse Pium, quippe qui subveritus fuerat, ne præteritis rerum successibus commotos patres, ad alia consilia capienda deflecterent; quæque animo spoponderat, eadem summa adseveratione præstiturum legatis affirmasse. Quæ omnia, ut innuimus, nullatenus pugnant cum iis quæ supra proposuimus; post captam nempe Nicosiam sinceriori studio jungendo fœderi Venetos incubuisse: nam pacis consilia cum Turca meditados fuisse, Pii tantum suspicio fuit, qua commotus, ad bellum acrius ipsos, tot jam adversitatibus perterritos, urgere contendit.

107. Omnibus his sinceriora tamen et de Pii studio, et de Venetorum sensibus intelligi posse arbitramur, ex sequenti quam Pontifex ipse¹, reipublicæ ac ducis respondens litteris, scripsit Epistola:

« Dilecto filio nobili viro Aloysio Mocenigo duci Venetiarum.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Litteras nobilitatis tuæ, xiv præsentis mensis die datas, accepimus, in quibus deploratis istius et Christianæ reipublicæ calamitatibus, multis nobiscum verbis queritur, de novis difficultatibus, quæ, ut a dilectis filiis oratoribus apud nos suis accepisse se scribit, conclusioni fœderis, de quo adversus communem hostem Turcaram tyrannum ineundo jamdiu apud nos agitur, afferuntur. Ad quæ breviter illud respondemus; ad prædictum fœdus, cujus condiciones tantopere se desiderare scribit, quamprimum stabiliendum, nihil tam necessarium esse, quam ut nobilitas tua, senatusque iste in excutiendis et accipiendis his, quæ proponuntur conditionibus, faciliores æquioresque se præbeant, quam adhuc præbuerint, neque omnia subtilius, quam opus sit, exquirere et perpendere velint, nobisque credant cæteros omnes, inter quos de ineundo fœdere agitur, et rectis sensibus ire, et eo animo eaque voluntate esse, qua esse debent. Sed dum nobilitas tua, idemque senatus minute nimis omnia exquirunt, non solum impedimentum, ac moram negotio conficiendo magnam afferunt, sed etiam seipsos suspectos reddunt: quæ res, ad ejusdem fœderis confectionem, non modo retardandam, sed impeditiorem reddendam, maxime valet. Quocirca nobilitatem tuam hortamur, et in Domino vehementer rogamus, ut hac in re paternis nostris consiliis et monitis acquiescere fidemque nobis habere velit; illud sibi

pro certo persuadens, nos nullo modo tale sibi daturus fuisse consilium, nisi hoc ita esse, quemadmodum nobilitati tuæ affirmamus, re ita exploratum haberemus. Datum Romæ, apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xxiv Novembris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto.

108. *Melitensium equitum magistrum a proposito abdicandi Pius deducit.* — Cæterum tot calamitatibus rebusque adversis, quæ hoc anno, ut vidimus, acciderunt, nullatenus excelsum vere Pii animum fractum, vel a proposito insequendi ulterius belli minime fuisse deterritum; præter hæc, quæ modo diximus cum Venetis acta, æstimare etiam licet ex his, quæ ad Melitensium Equitum generalem magistrum scripsit, super ea, quam recensuimus, trium ejusdem Ordinis triremium amissione. Fuerunt enim hujusmodi:

« Dilecto filio Petro de Monte, magistro Hospitalis S. Joannis Hierosolymitani.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili etc.

« Reddidit nobis dilectus filius frater Laurentius Guasconius, istius Ordinis eques, litteras tuas xxiii Julii die ad nos datas, justissimi doloris et molestiæ plenissimas, in quibus de tribus triremibus amissis, de tot religionis tuæ nobilissimis equitibus ab infidelibus interfectis, magnaque ab isto Ordine accepta calamitate certiores nos fecisti. Qua in re, et si non minorem nos et tota Christiana respublica, quam tu, jacturam fecerimus, dolor tamen tuus, quem de tot fratrum tuorum amissione, magnum te accepisse, ex tuis litteris cognovimus, tantam nobis mœroris causam attulit; ut quia nos de duobus charitas unum effecit, animum nostrum, ob tuam atque istius Ordinis calamitatem, præcipuo quodam dolore, non parum nos ea, quam nobis significas, animi tui inductio est consolata; quia id quod accidit, aut volente, aut certe permittente Domino, accidisse intelligis, a cujus voluntate divina vel consilio, nefas sit animi nostri sensum abhorrere. Decet autem te, cum communis tibi cum cæteris Christi fidelibus Christianæ religionis, tum præcipue istius Ordinis professionis nomine, ex fratrum tuorum morte, potioris vitæ spe, diuturno non affici dolore. Qui enim, contra infideles, fortiter pugnantes occubuerunt, hos credendum est ad veram vitam moriendo pervenisse. Habent illi fortasse non injustam diuturni doloris excusationem, qui nonnisi præsentem vitam agnoscunt, qui de hoc sæculo ad melius transitum esse non sperant. Nos autem qui novimus, qui hoc et credimus, et alios docemus, nimio de his rebus humanis perturbari dolore non debemus, ne quod apud alios pietatis obtinet speciem, in nobis desperationis culpam afferre videatur. Quocirca devotionem tuam hortamur

¹ Ex Archivo Vat.

in Domino, ut adversis rebus animum non deiciat, sed juxta Sapientis vocem, in die malorum memor sit bonorum. Potens est enim Dominus, in mortuorum fratrum tuorum locum, alios vel ex istius insulæ lapidibus excitare. Nos autem, quod reliquum est, quantum per exiguas atque afflictas hujus Sanctæ Sedis facultates licebit, operam dabimus, ut istam tuam Ordinisque jacturam, quamprimum sarciamus. Quam quidem ad rem, non solum quantum vires nostræ ferre poterunt, sed aliquanto etiam plura impendere non recusabimus, et omnino aliquam rationem inibimus, qua tuis, atque istius honestissimi Ordinis, de republica Christiana optime semper meriti, rationibus, adjuvante Domino, consulamus; quemadmodum prædicto Laurentio, internuntio apud nos in præsentia tuo, pluribus verbis diximus; quem hominem in negotiis istius religionis tractandis, diligentem et prudentem, tuique et suæ religionis studiosissimum cognovimus. Datum Romæ, die sexta Augusti MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

109. Ex his autem, uti (inquam) cognoscitur mira prorsus hujus Pontificis animi magnitudo, ita imperterritum ipsius animi robur non aliunde processisse deprehenditur, quam ex summa ejus in Deum fide, qua in Domino facturum virtutem, murum transgressurum, et ad nihilum hostes Dei ac Ecclesiæ se redacturum speravit. Hinc, cum nil omnino propriis viribus fideret, omnia (juxta Apostolum) poterat in eo, qui ipsum confortabat; qua cogitatione armatos etiam desiderans cæteros, a laboribus et calamitatibus fractos, eum ejusdem Melitensis Ordinis magister ab impositi sibi muneris onere levare optaret, ab eo consilio, datis ad illum sua manu scriptis sequentibus litteris¹, revocare contendit :

« Dilecto filio Petro de Monte, magistro Hospitalis S. Joannis Hierosolymitani.

PIUS PP. V.

« Præceptori Sylvæ isthuc proficiscenti has ad te litteras dare volumus, ex quibus intelligeres, id nullo modo committendum esse, quod scribendis litteris tuis, qui tibi a secretis est nobis retulit Æstate superiore. Secus enim, ejus, qui te singulari quadam providentia, ad istum obtinendum locum divinitus elegit, quique onus a se humeris tuis impositum ut sustineas vires suppeditabit, obsisteres voluntati. Neque vero est, cur aut ob ætatem ingravescentem, aut propter virium imbecillitatem animum despondeas; quin vero magis ad Crucem tuam alacriter perferendam erigere, Christi Domini vestigiis insistens, qui pro nostris peccatis pertulit suam. Ad hoc ipsum autem, eo etiam

arctius debes impelli, quod videas quidquid tibi peregrinationis hujus superest, haud longum futurum. Neque decorum esse, sub vitæ finem jam progressum, velle eo deportandum onus deponere. Credo quidem non ignorare te, et quam fero crucem, longe tua graviorem esse, et quam infirmis viribus præditus sim, et quam multi me impugnent et perdere conentur, tentantes ut tanti oneris gravitati succumbam. Quod plane fecissemus, aut certe eo nos abdicare cogeremur (id, quod efficere aliquando cogitavimus), nisi valde fideremus non jam viribus nostris, sed ei, qui dixit : *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat Crucem suam et sequatur me*. Ipse enim, quatenus ad gloriam suam et utilitatem nostram satis esse judicabit, opportunum nobis præbebit auxilium, quando absque illius nutu, nec folium quidem arboris dimovetur. Quamobrem cogitationes nostras omnes in Christum Jesum Dominum nostrum projiciamus, ad ejusque voluntatem nostram conformemus : quemadmodum sæpius dicere solemus in dies : *Fiat voluntas tua*; quod sicuti ore proferimus, ita sensibus intimis, et ex animo pronuntiemus; ac si in tempestate tranquillæ, in laboribus quieti esse volumus, dicamus id, quod ipse liberator, magister, ac doctor noster dicebat : *Non mea, sed tua voluntas fiat*. Atque hoc certo constantique muniti consilio, omnia quantumlibet gravia, sæva, amara, dulcia, jucunda, suavia esse sentiemus. Memineris nobis prædictum esse : *In mundo pressuram habebitis, sed confidite; ego vici mundum*; ac continenter vincit, atque adeo vincet, donec ponat sub pedibus suis inimicos suos. Quod fiet in tempore a se sibi præstituto. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, sext. id. Decembris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

110. His confirmatum paternis Pii adhortationibus Petrum de Monte acquievisse, neque ulterius muneri se abdicare curasse, scribit Bossius, qui eundem, pro officio ad res Ordinis sui gerendas, summo deinde studio se accomodasse etiam asserit.

111. *Cosmum Pius Magnum Etruriæ ducem creat et coronat.* — Dum autem tanta animi celsitudine et magna hæc Pius efficit, ac inter prospera immotum se ostendit; et vicissim agere, et fortia perpeti alios docet : ut ad virtutem præmiis insuper provocaret, hoc anno ad suscipienda dignitatis Magni Ducis Etruriæ insignia, qua Cosmum Medicæum ornasce diximus, Romam ipsum vocavit. Cosmus igitur, cum Florentia discessisset, ut habet Tarcagnotta¹, die nona Februarii, decima quinta ejusdem mensis, ut narrat in suo Diario Firmanus²,

¹ Ex Arch. Vat.

¹ Tarcagnot. Hist. par. 3. lib. 13. pag. 217. — ² Firman. in Diar. Pii V. ann. 1570.

Urbem solemnī pompa ingressus est. In aula regia publico in Consistorio die decima octava mensis ejusdem illum Pius excepit, ac mox in Pontificio sacello, tertio nonas Martii, in quem diem hoc anno incidit Dominica *Lætare*, inter Missarum solemnīa corona redimivit. At libeat rem hanc referre iisdemmet verbis, quibus rudi quidem, sed tamen sincerissimo stylo præfatus Firmanus, illam tradidit monumentis: Dicit igitur:

« Die Dominica, quæ de *Lætare* dicitur, quinta dicti mensis Martii, Magnus Dux Etruriæ, indutus subtana brocati, vulgo dicta de riccio, ense inaurato cum cintura velluti cremesini, et veste desuper longa usque ad terram, ab antea aperta de velluto cremesino, cum manicis largis satis usque ad gumitos de armellinis foderatis, et.... de eisdem pellibus longo per duos circiter palmos, et birreto ordinario de velluto nigro, associatus ab illustrissimis D. D. Marco Antonio Columna, Paulo Jordano, et Comite S. Floræ, et multis aliis nobilibus, venit a cameris Turris Borgiæ, ubi habitabat, ad cameram Paramentorum; ad quam cum pervenisset, fecit reverentias cardinalibus, et stetit inter duos presbyteros ultimos cardinales, expectans Sanctissimum Dominum Nostrum, qui tardavit in parva camera Faldæ, quoniam orator Cæsaris protestatus est nomine Cæsareæ Majestatis, quod non deveniretur ad aliquem actum præjudiciale, ut dicam infra. Cumque Sanctissimus Dominus venisset ad cameram Papagalli, acceptis paramentis benedixit Rosam, quam tulit eundo ad capellam, secundum morem Magno Duce caudam pluvialis portante.

« Ordinaveram dicto mane cantoribus, quod post Epistolam cantarent Graduale et Tractum usque ad ultimum versiculum exclusive, donec papa legeret Epistolam et Evangelium; et post coronam datam Magno Duci, cantarent ultimum versum, prout fecerunt. Mandaveram decano capellæ, quod dum Sanctissimus Dominus legeret, ut supra portaret librum ad Altare, oscularetur pedes, et diceret: *Munda cor meum*, et faceret sedere celebrantem post dictum Offertorium, et lotionem manuum, usque ad completam oblationem faciendam Suæ Sanctitati per præfatum Ducem. Deinde faceret ire celebrantem ad altare, et, ut Missam ordinario more prosequeretur; et quoniam eo mane Missarum solemnīa in longum protrahenda erant; ideo petii a Sanctissimo Domino, ut concio præmitteretur, et ipse annuit. Poni insuper mandaveram in parva quadam camera Sacrarīi, coronam Magni Ducis, valoris, ut dixerunt, centum viginti scutorum, in bacile aureo cum velo quod erat ab una parte subtus, et cum alia parte cooperiebatur corona, et in alio bacili argenti inaurati, poni jusseram virgam argen-

team longam per duos palmos cum dimidio, habentem globulum in summitate, et desuper lilium, in cujus base erat smaragdus, et in qualibet fronda, seu folio lilii erat rubinus, velo coopertam. Paramenta magni valoris, videlicet pluviale cum femoralio pretiosissimo, cum adamantibus magnæ existimationis posita fuerunt in alio simili, et omnia alia paramenta in quinque aliis bacilibus, et Calix aureus, et patena ponderis octo librarum et septem unciarum fuerat positus in alio bacili. Quæ omnia, ut dixerunt, ascenderunt ad valorem 5000 Ducatorum, oblata sunt Suæ Sanctitati. In dicta camera stabant Marcus Antonius Columna et Paulus Jordanus, qui statim associato Duce iverunt illuc, cum Sanctissimus Dominus nolisset eisdem dare locum prope solium propter oratores, et ne starent cum dedecore in alio loco, usque ad tempus dandi coronam Duci, steterunt, ut supra.

« Mandaveram sacristæ, quod præpararet librum pro juramento præstando. Dicta Epistola, dum SS. Dominus legeret Evangelium, duxi Marcum Antonium Columnam et Paulum Jordanum ad Magnum Ducem, et cum exirent de sacristia, dixi alta voce omnibus audientibus, quod prædicti illustrissimi DD. veniebant sine præjudicio ipsorum et familiarum suarum. Et hoc feci, quia præcedenti die de sero sic fuerat ordinatum, nam eo modo, et non alias etc. Paulus Jordanus volebat dare digniorem locum prædicto Marco Antonio etc.

« Deinde post lectum Evangelium per Sanctissimum Dominum, duxi ad solium, præcedentibus quatuor Mazzeriis, Magnum Ducem, indutum ut supra, capite detecto, cum debitis reverentiis, associatum cum prædictis Marco Antonio et Paulo Jordano, ac quibusdam aliis nobilibus de familia ipsius Ducis; et cum Dux pervenisset ante solium, genuflexus in parvo scabello, præstitit, et deosculatis etc.

« Illo interim præcedentibus duobus Mazzeriis, duxi DD. Gulielmum Sangalectum thesaurarium secretum, et Justinianum Orphinum cubicularium secretum, alte ferentes bacilia cum corona, et virga supradicta, ad solium, quos genuflexos feci stare prope diaconum cardinalem a dextris, ubi etiam stetit reverendissimus D. cardinalis Urbinas primus presbyt. cardinalis assistens, usque ad recessum Ducis. Qui Dux, præstito juramento, genuflexit in plano solii a dextris Suæ Sanctitatis, et tunc Sanctissimus Dominus deposita mitra stans dixit versiculos, et orationes, ut infra:

« *Ÿ. Pater noster etc.*

« *Et ne nos inducas in tentationem.*

« *Ŗ. Sed libera nos a malo.*

« *Ÿ. Salvum fac servum tuum.*

« *Ŗ. Deus meus sperantem in te.*

« *Ÿ. Esto ei, Domine, turris fortitudinis.*

« R. A facie inimici.

« V. Nihil proficiat inimicus in eo.

« R. Et filius iniquitatis non apponat nocere ei.

« V. Domine, exaudi orationem meam.

« R. Et clamor meus ad te veniat.

« V. Dominus vobiscum.

« R. Et cum spiritu tuo.

OREMUS.

« Prætende, quæsumus, Domine, famulo tuo Cosmo Magno Etruriæ Duci dexteram cælestis auxilii, ut te toto corde perquirat, et quæ digne postulat consequi mereatur.

« Actiones nostras, quæsumus, Domine, aspirando etc.

« Deinde Sanctissimus Dominus sedens cum mitra imposuit capiti Ducis genuflexi in parvo scabello coronam, ministratam per reverendissimum D. cardinalem Simoncellum diaconum assistentem, dicens : « Accipe coronam, « insigne amplioris præminentiae, quæ per « nos capiti tuo imponitur, in nomine Patris †, « et Filii † et Spiritus Sancti † amen ; et intelliges te amodo ad defensionem fidei, sacrosanctæ Ecclesiæ, viduarum, pupillorum, et « quarumcumque aliarum miserabilium personarum fore debitorem, velisque deinceps utilis esse executor, perspicuusque dominator « coram Domino, et inter gloriosos athletas, « virtutum merito ornatos appareas, quam gratiam tibi concedere dignetur Dominus noster « Jesus Christus, qui cum Patre et Spiritu « Sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum ».

« Postea simili modo dedit ei virgam, dicens :

« Accipe virgam directionis, et iustitiæ in « nomine Patris † et Filii † et Spiritus Sancti † « Amen : per quam valeas unicuique secundum « merita sua tribuere, sive bona, sive mala, « semper Deum ante oculos habens, non declinans a dextris, vel sinistris, sed cum omni « charitate bonis faveas, malos coerceas, ut « omnes intelligant, et sciant te iustitiam dilexisse, et odisse iniquitatem, quam gratiam « tibi concedere dignetur, qui est benedictus in « sæcula sæculorum. Amen.

« Postea sine mitra stans dixit :

« Deus, Pater æternæ gloriæ, sit adjutor tuus « et protector tuus omnipotens, benedicat tibi, « preces tuas in cunctis exaudiat, et vitam « tuam longitudine dierum adimpleat, statum « dominii tui jugiter firmet, et gentes populumque tuum in æternum conservet, et inimicos tuos confusione induat, et super te « sanctificatio Christi floreat ; ut qui tribuit « tibi in terris dominium, ipse in Cælis conferat præmium, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen ».

« Quibus factis, Magnus Dux, osculatis pedibus Suae Sanctitatis, associatus a reverendissi-

mis Madrutio et Alciato, ultimis presbyteris cardinalibus, qui venerant usque ad gradus solii tantum, factis reverentiis cum genuflexione, rediit cum corona et virga ad banchum cardinalium, seditque in loco consueto, et Marcus Antonius Columna, et Paulus Jordanus remanserunt ante ipsum, et servierunt, unus imponenda et deponenda congruis temporibus corona, alter in tenendo vel tradendo sceptro, prout ego cuilibet ipsorum mandabam. Cantores tunc dixerunt ultimum versiculum, quo interim Sanctissimus Dominus posuit incensum ad Evangelium, secundum ritum, et tunc feci deponere coronam, et dicto CREDO per Sanctissimum, sedit Dux cum corona et virga. Ad verbum : *Et incarnatus est de Spiritu Sancto*, quando cantores dixerunt, profunde se inclinavit. Dicto Offertorio, deposita corona et virga, et ab illis, quibus ipsas tradidit associatus, præcedentibus quatuor mazzeriis cum reverentiis accessit ad solium, et genuflexit. Illo interim nobiles sui, tulerunt bacilia cum calice et paramentis præfatis, præcedentibus duobus mazzeriis, quæ omnia Dux seriatim obtulit Suae Sanctitati, cum osculatione oblatores, quæ munera Sanctissimus Dominus mandavit conservari per sacristam. Deinde Dux osculatus est pedes et manus, et receptus ad osculum oris ; postea rediit ad sedendum cum corona et virga, cum quibus decreveram facere ipsum incensare ; sed quia incæpta fuit Præfatio, antequam Diaconus perveniret ad eum, fuit incensatus capite detecto stans ; et dicto Sanctus, Sanctus, Sanctus, genuflexit usque ad completam elevationem, et deinde stetit usque ad dictum Agnus Dei, postea genuflexit usque ad Postcommunione. Postmodum sedit cum corona, et ad Orationem stetit capite discooperto, et ad benedictionem genuflexit ; hinc tulit caudam pluvialis cum corona et virga. Interfuere Missæ cardinales triginta tres, qui fuerunt, ut infra, oratores Sabaudiae, et ipsius Magni Ducis, qui erant prælati.

« Ex laicis oratoribus nullus interfuit. Assistentes fuere qui supra. Multi barones sederunt in gradibus solii ; magnus populus fuit in capella. Indulgentiæ fuerunt quindecim annorum, quas publicavit reverendissimus dominus celebrans, qui fuit cardinalis Sabellus.

« Cum Sanctissimus Dominus pervenisset ad cameram paramentorum, cum debitis ceremoniis dedit rosam Magno Duci Etruriæ, capite detecto genuflexo stanti ; qui sine corona et virga, postquam Sanctissimus Dominus discessisset, fuit a collegio associatus gestans rosam secundum ritum, usque ad tertiam aulam Turris Borgiæ, medius inter duos antiquiores diaconos, post omnes cardinales ; et in dicta aula ivit cum rosa ad agendas gratias cardinalibus in circulo stantibus, et fuit stans, donec omnes

discesserunt, semper tenens rosam, non tamen coronam.

« In parva camera faldæ erant dicto mane reverendissimus Moronus, Alexandrinus, et ab Ecclesia, atque D. de Torres clericus cameræ, et quidam cubicularii secreti præsentēs V. G. RR. DD. Gulielmus Sangalletus thesaurarius secretus, Theodosius Florentinus, Justinianus Orsinus, et D. Franciscus de Dianora et D. Cæsar Glorierius, quando orator Cæsaris fuit protestatus, nomine suæ Cæsareæ majestatis, quod non daretur nova dignitas sive novus titulus Duci Florentiæ, ex quo Florentia et Senæ erant cameræ imperialis, et ad imperatorem spectabat illud agere, et quod nullum fieret præjudicium sacræ Cæsareæ majestati, alias etc. Procurator fiscalis dixit, quod non audiretur orator prædictus, nisi constaret de legitimo mandato. Ad quæ respondit orator ipse, quod habebat litteras suæ majestatis equipollentes, et petita copia, dixit se nolle dare ei, sed daret Sanctissimo Domino, si vellet eam. Sanctissimus vero Dominus non petiit, sed imposuit præsentibus ibi silentium, ne aliquis loqueretur de dicta protestatione, et dixit se, neque agere, neque acturum nisi quod legitime poterat.

« Die postea Martis sequentis, de mandato Suæ Sanctitatis, feci vocare ad congregationem reverendissimos DD. Moronium, Farnesium, Sabellum, Urbinaten., S. Sisti et Madrutium, ut cum eis consultaret, quid esset respondendum Cæsareæ majestati, circa protestationem factam per suum oratorem et coronam datam primum Duci.

« Die Lunæ sexta dicti mensis, Magnus Dux, quia de proximo volebat recedere, incœpit visitare cardinales, et secutus fuit, donec mansit in Urbe; et illo interim fecit distribuere infinitas eleemosynas per Urbem diversis miserabilibus personis et locis piis ».

112. Profert deinde Firmanus ¹ formulam juramenti, ab ipsomet Magno Duce Etruriæ præstiti vernaculo sermone; quæ in latinum conversa hujusmodi extitit; dicit enim :

« Formula juramenti præstiti in manibus Sanctissimi Dni nostri Papæ Pii Quinti, per Magnum Etruriæ Ducem, antequam ei ab ipso Pontifice sceptrum ac corona traderentur.

« Ego Cosmus Medicæus, Magnus Etruriæ Dux, promitto ac spondeo sacrosanctæ Apostolicæ Ecclesiæ, et huic Sanctæ Sedi, et vobis Pio divina providentia papæ Quinto, assuetam obedientiam ac devotionem, quam jam per oratores meos præstitisse memini, quamve Christiani principes præstare tenentur : atque promptum paratumque me offero, ut omnibus viribus exaltationem ac defensionem sanctæ Catholicæ fidei curem, ita ut in omnibus Beatitudini Ve-

stræ, ac successoribus ejus, utpote veris in terris Christi vicariis, gratum animum meum, ut Catholicum principem decet, exhibeam, ob plurimas gratias, favores ac honores in me, ac successores meos, a Sanctitate Vestra atque hac S. Sede collatos. Sic me Deus adjuvet, et hæc S. Evangelia ».

113. Cardinales autem, qui huic coronationi, juxta eundem Firmanum interfuere, extiterunt, qui sequuntur :

« Joannes Moronus cardinalis episcopus « Portuen.

« Christophorus Madrutius, card. episcopus « Prænestin.

« Otho Truchses, Germanus, card. episcopus « Albanen.

« Alexander Farnesius, card. episcopus « Tusculan.

« Julius de Ruvere, Urbinas, card. tit. « S. Petri ad Vincula.

« Joannes Riccius Politianus, card. tit. « S. Mariæ in Transtiberim.

« Scipio Rebiba, Siculus, card. tit. S. Angeli.

« Joannes Antonius Sorbellonus, card. tit. « S. Mariæ Angelorum in Thermis.

« Antonius Granvellanus, card. tit. Ana- « stasie.

« Stanislaus Hosius, Polonus, card. tit. « S. Priscæ.

« Franciscus Pacecus, card. tit. S. Crucis « in Jerusalem.

« Marcus Antonius Amulius, card. tit. « S. Marcelli.

« Hieronymus Austriacus, card. tit. S. Mar- « tini in montibus.

« Joannes Franciscus Gambara, card. tit. « S. Potentianæ.

« Nicolaus Cajetanus, card. tit. S. Eustachii.

« Inicus Avalos de Aragona, card. tit. « S. Laurentii in Lucina.

« Marcus Antonius Columna, card. tit. « SS. Duodecim Apostolorum.

« Prosper Santacrucius, card. tit. S. Hiero- « nymi in Via Flaminia.

« Zaccharias Delphinus, Venetus, card. tit. « S. Mariæ in Aquiro.

« Joannes Franciscus Commendonus, card. « tit. S. Ciriac. in Thermis.

« Marcus Antonius Bobba, card. tit. S. Syl- « vestri.

« Hugo Boncompagnus, card. tit. S. Xisti.

« Flavius Ursinus, card. tit. SS. Marcellini « et Petri.

« Alexander Cribellus, card. tit. S. Joannis « ante Portam Latinam.

« Guido Ferrerius, Vercellensis, card. tit. « S. Agnetis in Agone.

« Benedictus Lomellinus, card. tit. S. Sabinæ.

« Gulielmus Sirletus, card. tit. S. Laurentii « in pane et perna.

¹ Ibid. ut supra.

« Fr. Michael Bonellus, Alexandrinus, card.
« tit. S. Mariæ supra Minervam.

« Ludovicus Madrutius, card. tit. S. Onu-
« phrii.

« Franciscus Alciatus, card. tit. S. Susannæ.

« Hieronymus Simoncellus, card. tit. SS.

« Cosmi et Damiani.

« Ferdinandus Medicæus, card. tit. S. Mariæ
« in Domnica.

« Joannes Paulus ab Ecclesia, card. tit.
« S. Pancratii.

« Jacobus cardinalis Sabellus, qui Missam,
« ut dictum est, celebravit ».

114. Magnus autem Hetruriæ Dux, Florentiam petiturus, Roma die decima tertia ejusdem mensis digressus est, non tam præclaris, quos audisti, cumulatus honoribus, sed spiritualibus etiam auctus incrementis. Pius enim principis, quem ex animo diligebat, non ita augendæ dignitati temporali incubuit, ut eo magis spiritualia, quæque ad animæ illius utilitatem essent, non curaret; quod quidem pluribus argumentis testatus est nobis, Magni illius Cosmi, et dignitatis hæres et nominis Magnus alter Cosmus III. Omnia vero et singula, brevi compendio, quod hujus operis institutum obiter permittit, complecti non datur.

115. *Imperator nullitatis arguit hanc promotionem et per oratores protestationem opponit.* — Cæterum quoad protestationem, quam vidimus a Maximiliani oratore factam, Maximilianus ipse, ut eam reiteraret, in proprio cubiculo coactis coram archiduce Ferdinando fratre suis consiliariis, aliisque principum oratoribus, scripturam, qua de nullitate protestabatur, contra novam dignitatem a Pontifice Cosmo collatam, legi mandavit, eamque deinde publice edi jussit. Ad regem Catholicum insuper, et ad rempublicam Venetam litteras dedit, enixe deprecans, ne Pii factum approbarent, nec majoribus titulis, iis, quibus prius usi fuerant, Cosmum decorarent. Hinc duorum aulicorum consiliariorum suorum legationem ad Pontificem decrevit, qui in Consistorio, coram ipso Pontifice et cardinalibus, Cæsaris nomine, præfatam protestationem recitarunt, et deinde, Pio eodem instante, scripturam super jure Cæsaris in Florentinum ducem protulere.

116. Verum, ut scribit Hadrianus ¹, Pontifex, nonnullis cardinalibus (qui forte iidem fuere, quos Firmanus hac ipsa de causa congregatos Pii jussu refert), ut responderent Cæsareis oratoribus præcepit; interimque ad Maximilianum sic scripsit ²:

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano, Hungariæ et Boemiæ regi illustri, in Romanorum imperatorem electo.

PIUS PP. V.

« Charissime etc.

« Litteras M. T. die xxix Martii datas accepimus, dilectosque filios oratores tuos, in quorum eadem litteræ fidem scriptæ sunt, non solum ipsi privatim, sed etiam in cætu ven. fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium audivimus: quod quamvis parum nobis conveniens videretur, propterea quod nihil ea de re M. T. in suis litteris adscripserat, tamen, cum a nobis suo nomine vehementer petatum esset, libenter majestatis tuæ causa fecimus id, quod alioqui facturi non fuisset. Eorum postulatis, quid de eorumdem ven. fratrum nostrorum consilio respondendum sit, maturius cum illis considerabimus, responsionemque ad M. T. deferendam curabimus. Quam quidem id solum rogamus, ut non solum responsum, sed etiam factum ipsum nostrum, de quo tantopere laborare videtur, quieto et pacato animo, et ab omnibus perturbationibus libero, diligenter attendere, et prudenter considerare velit: illud, quod verissimum est, pro certo sibi persuadens, eam esse populis præpositorum actionem laudabilem, quam non animi commotio, sed omnium commotionum moderatrix ratio dictat. Hoc enim si fecerit, non modo intelliget, nos id, quod decebat, quodque officio nostro congruebat, fecisse, sed etiam nullum majestati tuæ præjudicium intulisse; quemadmodum persuasum est ab illis, quos erga M. T., neque pari studio aut observantia, neque æqua propensa voluntate, atque est ipse Magnus Hetruriæ sibi subjectæ Dux affectus esse compertum habemus. Quod ita esse quemadmodum affirmamus, idonea occasione oblata, M. T. aliquando cognoscet, qua illud etiam quandoque intellecturam esse non dubitamus, ab eisdem hominibus, talia sibi esse persuasa, qualia procul dubio M. T. persuasissent quicumque ei capitaliores hostes sunt. Quod quam verum sit, quantoque hæc ad eam paternæ erga se charitatis ardore scribamus, ante cujus conspectum omnia nuda et aperta sunt, quique scrutator est cordium, ut M. Tuæ menti, pro sua misericordia aperire dignetur rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xxv Aprilis MDLXX, Pontificatus nostri anno v ».

117. Aulici vero Cæsarei consilarii, a præsignatis a Pio cardinalibus suæ protestationi non expectato responso, in Germaniam reversi sunt: illud nihilominus Pontifex ordinario Maximiliani oratori ad hoc vocato coram plerisque cardinalibus reddi voluit, (ut narrat Hadrianus ¹); et factam protestationem in hunc modum retudit: Imperatorem nullum jus habere super Florentiam, nec a Carolo Quinto,

¹ Ibid ut supra. — ² Ex Arch. Vatic.

¹ Hadrian. lib. 21. pag. 1520. et 1524.

nec ab alio; nec Cæsarum aliquem unquam investitum fuisse Alexandrum Medicæum aut alios; imo semper libertatem suam Florentiam retinuisse. Quapropter, quod in ea ac de illa factum fuerat, id lotum civibustribuendum erat, facultatem habentibus, uti liberis ac civitatis ejusdem arbitris. Carolum vero Quintum in bello gesto anno 1530, nil aliud egisse quam quod in partes scissa republica, parti uni adhæserat auxiliumque præstiterat: hinc tamen nullam potestatem nullumque jus in illam, nec sibi, nec successoribus suis fuisse adeptum ». Et hæc ad refellenda prætensa Maximiliani in Florentinam Rempubliacam ac dittonem jura: nam ad propria vindicanda, præter ea, quæ per cardinalem Commendonum, quem sequenti anno legatum ad Maximilianum mississe dicemus, ipsi Cæsari significari curasse commemorabimus, memorabile est dictum illud, quo statim factam protestationem respuir: « Imperatores ipsos, nempe, tales, nec haberi, » nec dici, nisi Apostolicæ Sedis auctoritate ». Quæ verba (inquit ab Alexandro ¹), omnium gustui non sapiunt, et præcipue proculdubio Thuano ² displicuerunt, qui non verba modo, sed factum etiam multimode redarguendum dicit, et eo magis, quod a Pontifice æquitatem et animi moderationem professo processerit; insolensque illud plerisque visum fuisse scribit; tum vero Cæsari gravissimum, quod ad illius et imperii haud dubiam injuriam pertinere existimaretur. Addit deinde exacerbatis imperii principibus, postremo eo rem devenisse, ut Pontifex, quamvis natura sua morose pertinax, ægre sententiam mutaret, ejus vero rationem ut ulli redderet nunquam adduci posset, de ea re tamen sibi cum Cæsare agendum existimavit, ideoque per Joannem Franciscum cardinalem approbare factum conatum fuisse, asserit.

118. At quam fabulosa ac inepta hæc et alia a præfato scriptore tradita, sint existimanda, ex facto ipso pensare licet. Noluisset quidem Pium, ante Cosmi inaugurationem de illa commonefacere Maximilianum et Philippum Hispaniarum regem, ne ipsam illi impedire conarentur, ut narrant Gabutius ³ et alii, non diffitemur; tamen post inaugurationem (quæ cum fere perageretur, tantummodo expostulationem orator Cæsareus fecit), illico ei ut responderetur curasse; manifeste ostenditur, ex præfato Firmani Diario, ex quo, ut vidimus, habetur, tertia ab ipsa inauguratione die, cardinales Moronum, Farnesium, Sabellum, Urbinate, S. Xisti, et Madrutium, in consilium a Pio adhibitos fuisse, ut quid protestationi factæ respondendum esset decernerent. Imo respon-

sum expectare nolentibus aulicis consiliariis a Maximiliano missis, nihilominus, quodammodo reluctantem, ut ipsum audiret, compulisse Cæsareum oratorem; supra ab Hadriano testatum habes.

119. Quo vero ad imperii principes, quos Thuanus ipse Pii facto exacerbatos dicit, ex eodem Hadriano intelligimus, quod cum æstivo tempore, ad Spirensia comitia, hoc anno, ut infra dicetur, coacta, Ferrariæ dux oratores suos misisset, ut imperii electores ac principes, contra Pium ac Cosmum nova dignitate insignitum commoveret; Maximilianus in primis, licet rem ægre tulisset, ne Pontificis tamen auctoritati, in frequenti hæreticorum consessu detrahere videretur, (id ei prohibentē Catholico rege), nil omnino contra Cosmum agendum vel dicendum duxit; et licet missas ad se, tum a Cosmo, tum a filio una cum novæ dignitatis Diplomate Pontificio litteras, recipere recusaret, factæ per oratores suos protestationi id nullatenus convenire existimans, tamen primum in se deferbuisset indignationis ardorem, plurimis argumentis significavit. Cæteri vero principes gravioribus studiis intenti, exterorum levissimæ quæstioni, animum adjiciendum esse non censuerunt. Catholici autem ac præcipue Ecclesiastici electores ac præiis omnibus insignis ille ac mirificus Catholicæ veritatis assertor Albertus Baviaræ dux, se quod Pius fecerat, Apostolica ac legitima auctoritate, non approbare non posse palam professi sunt. Irrito demum conatu, ad majorem saltem aliquem gradum promoveri Ferrariensem ducem ipsius oratores obtinere contenderunt; nam Maximilianus, ne Pontificem offenderet, id præbere pariter detrectavit.

120. *Ducem Ferrariensem Pius vetat sistere ad aliud tribunal quam ad Romanum.* — Ne tamen, quæ ad Cæsareæ majestatis jura pertinere existimabantur, negligere videretur, litem de dignitatis prærogativa, inter Etruscum et Ferrariensem jam diu motam, rursus coram se agitari curavit; ideoque utrumque in jus vocavit. At cum Ferrariensis, ne Pontificis indignationem magis provocaret, ut sibi Cæsaris mandato parere liceret, ab eodem Pio enixe deprecaretur; Pontificem districte illi prohibuisse, ne, tanquam Ecclesiæ subditus tribunal aliud quam Romanum adire præsumeret, scriptores tradunt. Quapropter eum facto abstinuisset referunt. Verum rem aliter se habuisse, testantur litteræ ad Ferrariensem eundem ducem datæ; nam cum ad Pium delatum esset, ipsum Cæsareum tribunal, causam per procuratores suos acturum jam adisse, statim ad illum hæc scripto tradita mandata misit:

« Dilecto filio nobili viro Alphonso Estensi duci Ferrariæ.

« Charissime etc.

¹ Ab Alexan. Sæcul. XV et XVI, par. prima, pag. 257. —

² Thuan. Histor. lib. 43. pag. 614. — ³ Gabut. Vit. Pii lib. 3. c. 16. Bzov. et alii.

« Nuper in notitiam nostram perlatum est, nobilitatem tuam, quarumdam prætensionum causa, quæ ad istius Ferrariensis ducatus prærogativam et præcedentiam pertinere dicuntur, tanquam imperatoris vassallum, charissimum in Christo filium nostrum, Maximilianum in imperatorem electum, tanquam huiusce causæ iudicem competentem adiisse, et coram ipso atque ab eo deputatis, ad judiciales actus processisse, et procedere, ut specialiter in eo actu, cujus exemplar, quod ad manus nostras pervenit, his inclusum litteris ad nobilitatem tuam mittimus, factum ab ea esse dignoscitur. Ea res, si vera sit, pro eo ac debuit, animum nostrum vehementer commovit, nec minore nos pro rei novitate admiratione, quam pro nostra erga te paterna benevolentia dolore affecit. Mirati quidem fuimus, nec satis adhuc credere possumus, te, qui a felic. record. prædecessoribus nostris Pontificibus Romanis, sanctaque hac Sede Apostolica, istius quem obtines Ferrariensis civitatis ducatum, per majorum tuorum Ferrariensium marchionum ducumque manus tibi traditum accepisti; cujus etiam directum dominium ad nos eandemque Sedem pertinere non ignoras, usque adeo principalis tui directique domini Romani Pontificis oblitum fuisse, ut jurisdictionem, dignitatem auctoritatemque nostram, atque huius S. Sedis Apostolicæ majestatem violare, ei in rebus ad ejusdem Ferrariensis ducatus quascumque prætensiones prærogativamque pertinentibus, tanquam alienus vassallus adire alienos iudices, et in alieno foro jus tuum iudicio experiri, ausus fueris. Doluimus autem, si tu, qui scire debueras, eos, qui Ecclesiæ potestatem jurisdictionemque, cui subjecti sunt, relinquunt, Deum relinquere, neque ulli hominum pejus quam sibi ipsis consulere: magna tamen cum animæ tuæ perniciæ Romanæque Ecclesiæ contemptu, de rebus ad Ferrariensem ducatum pertinentibus, ad eos quos non debes, tanquam ipsorum vassallus, retulisti; si ejusdem ducatus nomine feudatarius noster cum sis, alterius vassallum te fecisti. Atque utinam Deus cordi tuo aperiatur, non modo, quale quantumque sit, de quo tecum expostulamus, sed etiam quanto hæc ad te paternæ charitatis ardore scribamur. Quia tamen, pro commissi nobis, quamvis indignis, summi Apostolatus officio, nullo modo in tali tantoque nostro, ac S. huius Sedis Apostolicæ præiudicio detrimentoque connivere possumus; idcirco nobilitatem tuam paterne monemus et in Domino vehementer hortamur, ut si prædicta vera sunt, illico atque has litteras acceperit, omnibus, quos in ejusmodi causa, apud Cæsarem habet procuratoribus evocatis, huiusmodi actis judicialibus quibuscumque, per se vel procuratores suos postulatis vel obtentis, renuntiet, et de renuntiatione et revocatione, pu-

blico Instrumento, intra sex dies, post has litteras acceptas, per se, vel per procuratorem suum, in manibus dilecti filii nostri Alexandri, tit. S. Mariæ in Via presb. cardinalis, Bononiæ et Exarchatus Ravennæ, et provinciæ Roman-diolæ legati, nos certiores faciat. In quo nobilitatem tuam illud scire volumus, sicut nobis gratissimum sibi que utilissimum futurum, si, quemadmodum debet, paternis nostris monitis et hortationibus obtemperaverit; sic etiam nobis molestissimum futurum, si eadem nostra paterna monita hortationesque, quod non putamus, audire neglexerit. Dat. Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die ultima MDLXX, Pontificatus nostri anno v ».

121. *Cosmus ad Maximilianum mittit legatum.* — Quid ad hæc dux Ferrariensis responderit, dicetur anno sequenti.

Cosmus Medicæus e contra, dum Cæsar ac Pontifex invicem litteris contendebant, ne parvi facere Maximiliani auctoritatem videretur, ad eum Joannem Baptistam Coccinum misit, qui una cum altero suo oratore Ludovico Antinoro, huius causæ machinam dissolveret; uti tandem affectum fuisse, agente præcipue cardinali Commendono Apostolico legato, suo loco dicitur; cum eo potissimum spectasse Maximilianum narrabimus, adeo insigni controversia commota, ac diu ac multipliciter agitata, non tam ut imperialis majestatis privilegium tueretur, quam ut eo nomine pecuniæ plurimum a Cosmo ejusque filio Francisco exprimeret ac extorqueret.

122. *Philippi Hispaniæ regis infensus animus in Cosmum.* — Philippum vero Catholicum regem, non minus quam Maximilianum, nova Cosmi dignitate offensum delinire haud facilius fuit; nam misso ad hoc peculiari ad Pontificem legato, alteram nullitatis protestationem facere imperavit, ac Cosmo se ita indignatum ostendit, quod timorem belli in Etruriam inferendi merito incusserit. Quo cognito, ut narrat Hadrianus¹, Hugonottæ Galli, apud Galliarum regem egerunt, ut Cosmo suaderet, quod pecunia saltem, Auriaci conatus in Belgio contra Catholicum regem foveret, ut ea ratione, a sententia res Italicas turbandi, tum ipsum, tum Maximilianum, in eadem rem, ut aiebant, conspirantem, revocarent. At sicut ingruentis Turcici belli propositum, cui, ut diximus, Philippus animum adjecerat, ab ea illum cogitatione abstraxit; sic inconcussa Cosmi pietas ac religio, eum ab ineunda cum sectariis Ecclesiæ hostibus familiaritate et amicitia constanter absteruit; unde oblatas ab illis conditiones, licet sibi ac propriæ securitati profuturas, invicto ac vere Catholico animo rejectit.

123. Sicut vero falsitatis ac erroris rite coarguendus esset, qui Samuelem superbiæ ac insolentiæ reprehenderet, quod primos Judæo-

rum reges ipse inaugurare præsumpsisset, sic pariter assentatoria illa Thuani aliorumque temeritas, qua Pii tum facta, tum dicta, in hac Cosmi Medicæi inauguratione reprehendere aucti sunt, perpetuo silentio damnanda cognoscitur; et eo magis, quod communi omnium consensu, plus est Ecclesia quam Synagoga, nec inferioris conditionis ac potestatis propheta veteris legis, quæ tantum futurorum, ut scribit Apostolus, habuit umbram, novæ Pontifex Summus habendus sit. Ignoravit profecto Thuanus, servari a Pio potuisse et humilitatem in corde et dignitatem in opere; nec insolens ipsius factum vel dictum judicare potuisse, nisi, qui a sanctissimorum Pontificum innumeris illud confirmatum ignorarunt exemplis; vel qui demum aulica assentatione (quæ modo heu! in ore fere omnium auditur, laicæ potestati cuncta tribuentium), quod olim Ambrosio dictum recolitur ¹, detestando commento decantare consueverunt, ut iis se probent, quorum vel timent offensam, vel promereri satagunt gratiam: « In potestate, nempe imperatoris esse omnia ». At de his anno sequenti.

124. *In ornando Cosmo purus et rectus Pontificis animus.* — Verum nil aliud, quam Cosmi pietati ac religioni remunerandæ Pium prospexisse; nec ullum, præter id, suum commodum quæsisse; nec temporalis alicujus utilitatis accessionem Romanæ Ecclesiæ facere voluisse; manifeste ostendit ea, quam supra retulimus, requisita ab ipso Pio et præstita a Cosmo formula juramenti. Per eam siquidem, nihil aliud Pio spopondit Cosmus, nihil aliud a Cosmo accepit Pius, quam assuetam obedientiam ac devotionem, quam jam ante collatum sibi beneficium præstiterat, quamve Christiani principes, ex more præstare tenentur. Et hac animi puritate, qua in eo quod egerat proprium aliquid non exquisierat, suffultus Pontifex, non modo (ut refert Hadrianus ², illum facti nunquam pœnituit, quin, quamvis pluribus, quam existimaverat, curis, ipsum ea de causa angere contingerit, asserere nihilominus consuevit: si non fecisset, se certe rursus eo honore Cosmum ornaturum; quod apud se Magni Ducis virtutes ac merita plus valerent, quam quævis ærumnarum ac molestiarum ingravescantium vel quæ imminere posset, moles non prævaleret.

125. Hac ipsa de causa apud cunctos Christianos principes totis viribus egit, ut traditæ a se dignitatis honore, Cosmum prosequerentur; ut patet ex hac, præ aliis, ad Francorum regem scripta Epistola:

« Charissimo in Christo filio, Carolo Francorum regi Christianissimo ³.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo filii noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quibus de causis quam justis quamque honestis adducti, superiore anno dilectum filium nobilem virum Cosmum Medicum, litteris nostris Apostolicis sub plumbo, Magnum in Etruria sibi subjecta Ducem creaverimus, eundemque paulo post inter Missarum solemnias, regali corona cæterisque insignibus manibus ipsi nostris ornaverimus, majestati tuæ neque ignotum neque obscurum esse putamus, quæ eximium ejusdem principis erga rempublicam Christianam studium, et propensissimam erga se regnumque suum voluntatem, bene cognitam habet. Quia vero ad nostram atque hujus S. Sedis Apostolicæ dignitatem valde pertinere intelligimus, ut quem illi, ob egregias illius virtutes, præclaraque erga religionem Catholicam merita, honorem habuimus, eundem cæteri quoque Christiani principes habeant; et in ipsa re illam, quam par est, Apostolicis litteris obedientiam reverentiamque exhibeant; idcirco majestatem tuam hortamur, et quo majore animi studio possumus, rogamus, ut quod prædicto Magno Duci facturam sese demonstravit, ut ei loci sui, qui earumdem litterarum nostrarum decreto ipsi debetur, possessionem, vel assignaret vel assignatam conservaret; id sine ulla longioris temporis mora quamprimum exequi atque ad effectum adducere velit. In quo, præterquamquod majestas tua id factura est, quod litteris nostris concessionique Apostolicæ est consentaneum; præterea principem sibi conjunctissimum tuæque majestatis studiosissimum perpetuo sibi est obligatura, nobis autem ipsis rem gratissimam factura. Nostra enim maxime interest, non solum ut hujus S. Sedis Apostolicæ dignitatem, apud Christianos principes conservemus, beneficiumque, quod principi pietatis religionisque laude præstantissimo dedimus, quantum in nobis est, tueamur; sed etiam tantam apud majestatem tuam auctoritatem habere videamur, ut in ejus regno, ea, quæ debet, Apostolicarum concessionum ratio habeatur. Quod si majestas tua fecerit, quemadmodum facturam esse pro certo habemus, id gratissimo animo accipiemus, tale erga nos, Sanctamque hanc Sedem Apostolicam majestatis tuæ obsequium in memoria semper habituri, et quibuscumque paternæ nostræ erga majestatem tuam benevolentiae ac voluntatis officiis, quando cum Domino poterimus, libentissime idonea occasione oblata remuneraturi. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die tertia Novembris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

126. At inter præcipuos principes, solam Catharinam Galliarum reginam, quod familiam

¹ D. Ambros. Epist. lib. 2. Epist. 44. Tom. 2. — ² Hadrian. ibid. ut sup. — ³ Apud Goub. Epist. Epist. 4. lit. 46.

suam eo honore insignitam gauderet, et Carolum illius filium, novo Magni Ducis titulo Cosmum, invito licet Maximiliano, ac Ferrariæ duce, decorasse, scribit Hadrianus ¹. Utrum vero id Carolus egerit, Pii monitis ac adhortationibus permotus, vel quod ea occasione, ut innuimus, contra Philippum Hispaniæ regem, Cosmum specioso titulo illectum, concitare voluerit, incompertum est.

127. *Creatio cardinalium.* — Paulo post Cosmum nova dignitate ornatum, (nempe decim. sext. kal. Junii hujus anni) Pius ad Ecclesiasticum cardinalatus munus, plures etiam promovit; nempe Marcum Antonium Maffæum, Romanum; Gasparem de Zuniga Avellaneda, e Mirandæ Comitibus, Hispanum; Gasparem Cervantes, pariter Hispanum; Nicolaum de Pelleve, Gallum; Julium Antonium Santorium, Casertanum; Petrum Donatum Cesium, Romanum; Carolum de Grassis, Bononiensem; Carolum de Angennes de Rambovillet, Gallum; Fr. Archangelum de Blanchis, ex Ordine Prædicatorum, Insubrum; Fr. Felicem Perettum Picenum de Montealto, ex Ordine FF. Minorum Conventualium S. Francisci, qui postea ad Summum Pontificatum evectus, Sixtus Quintus nuncupatus est; Paulum Aretium, Neapolitanum, seu potius Itriensem, ex Ordine Clericorum Regularium Theatinorum; Joannem Aldobrandinum Florentinum; Frat. Vincentium Justinianum Generalem Ordinis Prædicatorum Magistrum, Genuensem; Hieronymum Rusticuccium, Fanensem; Julium Aquavivam, et Arragonium Neapolitanum; Joannem Hieronymum Albanum Bergomensem: ex quibus omnibus Acquaviva tantum diaconus cardinalis, cæteri vero cardinales presbyteri a Pio renunciati fuerunt.

128. *Constitutiones in gratiam canonicorum Lateranensium.* — Præter hæc, quibus, et Ecclesiasticam dignitatem ornasse præclaris hominibus, et vicissim emeritis homines Ecclesiastico honore decorasse visus est; novis etiam favoribus Canonicos Regulares, Congregationis Lateranensis Ordinis S. Augustini, Pius est persecutus: nam edita decim. kal. Januarii hujus anni Constitutione ², ante alios quoscunque Regulares, post clerum sæcularem, præcedentiæ privilegium illis concessit; et altera ³, die decima octava Decembris hujusmet anni data, juxta antiquum ipsorum ritum, qui forte nova Breviarii reformatione abrogatus censebatur, tum S. Augustini, tum aliorum ipsiusmet Congregationis sanctorum solemnitates celebrandi, iisdem facultatem indulsit. Nihilominus sequenti anno alteram insuper Constitutionem fecit, qua ipsis Lateranensibus

canonicis, sæculares alteros S. Georgii in Alga Venetiarum, præcedere debere declaravit, extatque in Bullario ⁴, inter Pii Constitutiones, centesima vigesima septima.

129. *Agitur de reformatione Cisterciensium.* — Primævo etiam decori, toto orbe celeberrimum Cisterciensem Ordinem restituere hoc anno Pontifex totis viribus contendit. Cum enim, ex recenti visitatione, quam commissarius et procurator ipsius Ordinis Cisterciensis, in utraque Sicilia, ipso mandante, confecerat, intellexisset quamplurima regnorum monasteria eorum, et ea præcipue quæ in commendam tradita essent, aut debitis officiis destituta, aut monachis ob non præstitam alimoniam deserta, aut omnino collapsa, relecta, reclusa, patientia, et ut prophana habita, quæ religionis cultrix vetustas gravissimis impendiis exerebat; gravi mœrore affectus, tot malis occurrere sui esse muneris censens, cum ad ea tollenda sat virium non esse totius Ordinis abbati generali Cistercii, ac ejusdem etiam Ordinis generali capitulo, licet plurimorum Pontificum privilegiis suffultis, intellexisset: speciali quadam ratione, labantibus ipsorum rebus subvenire decrevit: utile et percommodum illis fore existimans, certa quædam prædicto Ordini convenientia, illiusque moribus et statutis magis cohærentia, speciatim proponere, quibus ipsi magis innixi monasteria ad conventualem disciplinam et bonam frugem facilius revocare valerent.

130. Edidit igitur ad hoc Constitutionem oct. id. Maii hujus anni ¹, in qua tam sanctæ religionis lapsum dolens, qui, ex commendatariorum vel incuria vel pravitate procederet, inter alia hæc habet: « Neque enim sustinere possumus, quod tam multi, qui hujusmodi monasteria in commendam recipiunt, commendæ conditiones a Concilio Lateranensi descriptas, et easdem ac alias singulis litteris Apostolicis, de hujusmodi commendis confectis, ad specialem cujusque significationem appositas, in animæ suæ periculum adversentur, quibus de cæteris fructibus monasterii sibi commendati disponere nemini prius permisum est, quam debitis et consuetis ejusdem, ac ipsius conventus oneribus omnino supportatis; et quarta, ubi mensa abbatialis separata, ubi vero communis est, ac etiam in monasteriis, conventu et cura orbatis, tertia parte omnium fructuum eorumdem, in restaurationem fabricæ aut ornamentorum emptionem, aut fulcrumentum, seu pauperum alimoniam, ubi major exegerit, suaseritque necessitas, quotannis erogata. Quin etiam in ipsis monasteriis divinus cultus sollicitusque monachorum et ministrorum numerus nullatenus minuatur, nec alias

¹ Hist. lib. 21. pag. 1522. — ² Extat in Bull. Const. 116. —

³ Extat in Bull. Const. 115.

⁴ Extat in Bull. Const. 127.

illa in spiritualibus et temporalibus ulla subeant detrimenta ».

131. Decernens deinde, quæ in posterum servanda essent, ut omnia monasteria, et loca ejusdem Ordinis, tam in utraque Sicilia, quam cæteris omnibus orbis partibus constituta, etiam commendata et unita, ac etiam de jurepatronatus laicorum quocumque modo existentia; quæ convulsa, diruta et extenuata fuissent reficerentur, et ad debitam clausuram reducerentur; statutaque pecunia convenienti, quæ quotannis in id opus, donec absolutum fuisset, erogaretur, hæc subjungit¹:

« In iisdem et cæteris locis, uti pro facultate et ratione idonea erunt, competens monachorum et ministrorum numerus restituatur.

« Ipsorum Ecclesiæ, sacristiæ, dormitorium et officinæ, vasis, vestimentis, libris, sacra et communi suppellectile, ac cæteris omnibus ad divinum cultum et monasticum usum necessariis, convenienter instruantur.

« Missæ sacrificium, et alia omnia divina officia, diurna et nocturna quotidie in choro psallendo, juxta ritum dicti Ordinis, sine intermissione celebrentur.

« Mensa conventualis, et ad communem victum et vestitum, necnon eleemosynas, et visitationes, et alia onera subeunda conficiatur; intercisa reparatur.

« Ubi sacra lectio, juxta Concilii Tridentini dispositionem, haberi poterit, præter eos libros, qui ad divini officii et chori usum necessarii sunt, saltem Biblia et Cathechismus ad Parochos recens editus; item Opera S. Bernardi, et si qui alii, ad honestam monachorum occupationem poterunt, habeantur, nisi de illis in assignatione mensæ conventualis jam perspectum reperiatur. De his omnibus, necnon vasis, vestimentis, et cætera suppellectile prædicta semel recepta, conventus omnes rationem reddere debebunt.

« Et ut novitii qua decet disciplina informantur; unum aut duo monasteria, in quaque provincia, uti commode fieri poterit, ordinentur, in quibus magistris etiam cæterorum monasteriorum novitios, divini Officii rationem, et regularis observantiæ instituta doceant; ita ut quodque monasterium necessaria sua suppeditet, et si nullos habuerit, alii pro eo, ejusque impensis recipiantur et instruantur.

« Omnia ædificia conventus quoquo versus claudantur; portæ non necessariæ obstruantur; claustris fenestris, ubicumque opus erit, insigniantur; templa, sacristiæ, capitula, dormitoria, rectoria, infirmariæ, et omnino aliæ claustris partes nihil prophani patiantur. Nec conventus horreum, penu, præsepia, nec prorsus ulla promeralia abbatum commendatariorum, con-

ductorum, aut aliorum recipiant; nec a commendatariis, pensionariis, aliis de clauastro non existentibus occupentur; sed illis solum proprii claustrales utantur, prout ad divini officii celebrationem regularemque observantiam fuerunt constituta.

« Mulieribus omnibus, cujuscumque qualitatis, dignitatis et ætatis, ingressus claustris ac aliorum locorum regularium, etiam ædium partis, quæ ab abbatibus commendatariis, prioribus, aliisve ministris, etiam divisim possidetur, sit penitus interdictus: quod si secus factum erit, tam ingredienti quam recipientes, excommunicationis sententiam incurrant.

« Carcer, ad correctionem monachorum, ubi non est, constituatur.

« In omnibus monasteriis; inventarium omnium prædictorum, necnon instrumentorum, fundationum, donationum, auctoritatum, exemplarium omniumque monimentorum, conscribatur, et in formam authenticam redigatur, illudque et cætera omnia prædicta fideliter asserventur. Sicubi vero horum quicquam producendum erit, exemplum ab archetypo desumatur et transmittatur, nisi talis contigerit necessitas, ut ipsum exemplar producendum sit; quod tunc in fidem alicujus probati deponatur, qui idonee caveat illud ipsum quamprimum reportaturum.

« Illa monasteria locis patentibus constituta, quæ propter Turcarum, seu prædonum, vel hæreticorum incursiones tute servari non poterunt, facto de ipsorum juribus, litteris, auctoritatibus, tabulis, monimentis, atque omni prorsus suppellectile, mobilibusque bonis, jocalibus et rebus fidei inventario, et si opus erit, earum omnium deposito apud personam fide et facultatibus idoneam; ita ut nihil omnino inde sine consensu expresso et speciali mandato conventus moveri valeat, in civitates oppidave vicina transferantur.

« Cæterum ad restituendam monasticam disciplinam et restitutam conservandam, Cistercii et cæteri patres abbates in capitulo generali provideant diligenter, ut omnes visitationes sollicitè et prudenter ac cum pietate fiant, salutem animarum ac religionis zelum, perpetuum cultum divinum, clausuram, obedientiam, et cætera omnia, quæ ad mores, correctionem et religiosorum ædificationem pertinent, procurando ».

132. Præcepit deinde, quod ubicumque non fuissent conventuali mensæ assignati redditus, qui hujusmodi onera ferre possent, abbates et commendatarii præstare tenerentur; et insuper, ne deserendi monasterii monachis occasio præberetur, quod nempe, ex vagandi libertate illis a commendatariis oblata, ut expensis parcerent, plerumque evenire dixit: prohibuit ac interdixit omnibus ac singulis

¹ Ut sup. §. 3. et deinceps.

commendatariis, ne quidquam, vel minimum, de mensa, et aliis necessariis detraberent, neque ullo modo monachorum numerum minuerent, aut quempiam etiam propter delictum ejicerent; sed quotiescumque monachi quid admisissent quod animadversione dignum fuisset, id quamprimum priori claustrali, vel si gravius esset delictum, visitatori significarent, qui correctionem, juxta Ecclesiæ et Ordinis statuta facerent. Quod si ulterius ultra sex menses distulisset, ab eo officio depositus, et ad illud cæteraque omnia Ordinis ejusdem officia triennio inhabilis censeretur; statimque præsidentes correctionem hujusmodi aliis committere tenerentur.

133. Postremo, inter alia, quæ brevitatis gratia præterimus, voluit ac mandavit, ut Cistercii constitueretur constitutumque restitueretur Archivum, in quo Index ordine compositus omnium aliorum monasteriorum, prioratum, Ecclesiarum et beneficiorum ipsius Ordinis, in omni orbis parte constitutorum, etiam in commendam obtentorum vel unitorum, haberetur; et distinctum insuper cujuscumque inventarium sive repertorium bonorum, proprietatum etc. conficeretur, confectumque fideliter asservaretur. Quas quidem rectas ac prudentissimas leges, utinam qui Ecclesiastica hujusmodi bona, vel administrant, vel possident, servarent; quod sic, et Dei cultus non adeo imminutus, nec temporalem quoque tot bonorum jacturam Ecclesia pateretur.

134. Quoad illud etiam quod in hac ipsa Constitutione ¹ districte Pius prohibuit, ne mulieribus, videlicet, cujuscumque qualitatibus, dignitatis et ætatis monachorum claustrum ingredi ullo modo liceret; scias hoc anno ipsum Pontificem altera Constitutione kal. Februarii data declarasse, ac ampliasset illam, quam quart. kal. Junii anno MDLXVI de mulierum clausura ediderat Bullam, sacri Concilii Tridentini dispositioni inhærens, ac omnino vitans, ut nulli abbatissarum, priorissarum, aliarumque monialium, præterquam in causis in jure expressis, e propriis monasteriis egredi liceret, et insuper, ne in prædictis causis extra illa, nisi ad necessarium tempus stare possent.

135. *Pius reprimit abusus qui irrepserant in conferendis præceptorii Ordinum militarium degentium in Portugallia.* — Ad eadem pariter quodammodo Ecclesiastica bona, de quibus agebamus, illorumque prudentem utilemque dispensationem, uti pertinuisse cognoscitur, quod anno præterito ad Sebastianum Portugalliæ regem, de præceptorii ab Ordinibus Militaribus S. Jacobi de Avis, et aliis scripsisse memoravimus, eo quod, qui eis ad scripti illa obtinerent, tamen militiæ, propter quam tra-

dendæ fuissent, operam non darent; sic quod hoc anno, ejus aliorumque Ordinum reformationi insistens statuit, ad eundem abusum tollendum præcipue spectasse deprehenditur; cum, nimirum, præceptorias easdem nemini deinceps tradi, nisi iis, qui illis se dignos aptosque effecissent, edita sequenti Constitutione decrevit ac jussit; qua etiam cætera ad Ordines eosdem pertinentia composuit. Hujusmodi ipsa est:

PIUS PP. V.

« Ad perpetuam rei memoriam ¹.

« Ad regiæ majestatis fastigium evecti, inter præcipua rerum bene gestarum ornamenta, nihil præstantius ac speciosius sibi suæque reipublicæ parare possunt, quam pro Catholica fide arma induere, et contra Christianæ pietatis hostes strenue exercere. Qua in re tot veterum principum Christianorum nobilissimum studium, tot inde secutæ pulcherrimæ de infidelibus victoriæ, æternam illis gloriam peperere, inter quos Lusitanorum quoque reges, non minimam sibi laudis partem merito vindicarunt. Etenim, post exactos gravi et diuturno bello luculentissimisque victoriis Saracenos, qui multis antea sæculis totam fere Portugalliam atque adeo Hispaniam armis insederant, finibus suis, quoties res tulit, egressi, et classe in Africam trajecti, multis præliis secundis factis, ingentem Maurorum audaciam insigniter minuerunt; celebres illorum portus et munitissima oppida imperio suo addiderunt, omnibusque impietatibus et superstitionibus explosis, veræ religionis cultum ibidem defixerunt, ope tamen et nervis Militum Jesu Christi, Sancti Jacobi de Spatha et de Avis Cisterciensis, et S. Benedicti ac S. Augustini Ordinum, quorum egregia virtus jucundum rebus præstitit incrementum. Militia namque Jesu Christi, de proscriptis Templariorum; aliis vero prædictis, partim ex Ecclesiæ rebus, partim ex regum muneribus, partim etiam ex piorum virorum eleemosynis, ad fidei et regni tutelam, tum apud d. regnum, hujus Sedis auctoritate fundatis; cum maxime illud a prædictis infidelibus premeretur, etiam militum conventus regionatim dispositi fuerint, qui tanquam propugnacula, ad prohibendum Maurorum impetum, eosdemque, si usus esset prælio, lacessendum objecti, perpetuisque contra illos armis, pro instituto adstricti, sive in defendendo intestino bello, sive in externo inferendo, decus insigne retulerunt. Sed qui illis postea succedere, a veteribus institutis desciscientes, piam hanc militiam temere detrectarunt, quam majorum suorum optimus quisque colere tantopere expetivit. Hanc nimirum desidiam et negligentiam intelligentes, de reparan-

¹ Extat in Bullar., et Bellar. ibid.

¹ Extat in Bull. ut sup.

da d. disciplina sæpenumero cogitavimus, freti studio singulari, quo charissimus in Christo filius noster Sebastianus Portugalliæ et Algarbiorum rex, dictarum militiarum administrator in spiritualibus et temporalibus, auctoritate dictæ Sedis constitutus, jam inde, ab ipso regni sui principio, majorum suorum vestigia persequendi, populosque sibi subditos in unitate fidei, et ipsius Sedis observantia continendi, apertissimis documentis flagrare indicavit.

« Proinde nos in statum militiarum et in mores militum altius inquirentes inter aliaprehendimus, Summos Pontifices prædictas militias ad perpetuum hujus belli usum antiquitus statuisse, ejusque rei causa, amplissimis Ecclesiæ redditibus ditavisse; sed omni Portugallia Maurorum et Saracinorum feritate purgata, ejus rebus Dei benignitate pacatis, omnes deinceps milites, quoniam de tutandis dumtaxat Portugalliæ finibus rem sibi esse, solosque presbyteros dictarum militiarum professores in ipsis conventibus reliquisse; atque ita sensim evenisse, ut ii, quibus præceptoriarum per ea tempora institutæ oblingerent, neque ante illarum assecutionem, neque post, operam navaverint militarem. Novissime autem Portugalliæ rebus, cum alias, tum maxime propter dispendiosam Indiæ Orientalis expeditionem, auspiciis claræ memoriæ Emanuelis regis primum decretam, attenuatis, fel. record. Leonem papam Decimum, novas militum Jesu Christi præceptorias, numero plures quam veteres, pro militibus, qui ad regis et administratoris præscriptum, terra marique præliarentur, de optima parochialium Ecclesiarum substantia, confecisse: sed nec hos, uti æquum erat, meruisse. Regem enim ipsum et administratorem, aliis solum triennium, aliis biennium, aliis brevius tempus ad militandum statuisset; et in hujusmodi facilitate, tandiu perseverasse, donec a nobis tantam indulgentiam non ferentibus, saltem quadriennium illis, præscribendum esse, neminemque ante peractum triennium præceptoriam consequi posse; decretum esset. Amplius etiam investigando comperimus, redditus omnes militiarum adeo tenues esse, ut modicum auxilium ferre possint. De parte vero fructuum multarum præceptoriarum, quæ opulentiores sunt, aliquam rationem, ad bellum usum iniri posse. Quibus et aliis rebus, partim inquisitione prædicta, partim usu, partim d. Sebastiani regis et administratoris significatione cognitis, permoleste ferimus tantam disciplinam tam negligenter defloruisse, et eos, quos ad sui tutelam Ecclesia, tantis impendiis suis atque incommodis locupletavit, in desidia et otio marcescentes, inane tantum militis nomen, et inutilia insignia occupare, et quasi pro nihilo ducere, quod summus Turcarum tyrannus totum fere orbem Christianum circumstat,

et Mauri Portugalliæ exitium anhelantes, fretum omne perpetuis excursionibus infestant. Quibus etiam accedit, Seriphi hostis terribili potentia, qui post Fessensem et Marochitanum tyrannos a se oppressos et trucidatos, atque ea regna violenter occupata, in immensum augescens oppidorum et portuum prædictorum excidia jam pridem excogitat. Quare nos, auxilio et opera quam speramus dicti Sebastiani regis, cujus in Deum pietas, in nos et hanc Sedem observantia, intensum in amplianda fide studium, magnanimi præterea generosæ indolis affectus, nobis dudum perspecti sunt; ad restitutionem prædictarum omnium militiarum conversi, ut hoc nostrum institutum impedimenti omnibus explicitum, promptos et felices successus capere possit, in primis revocamus et adolemus omnia et quæcumque privilegia, exemptiones, dispensationes et indulta omnium militiarum prædictarum, ac ipsorum præceptorum, et militum, etiam antiquas et antiquissimas præceptorias obtinentium, sive conjunctim, sive divisim, et ex quibuscumque causis, in genere et in specie concessa, ipsarumque usus, consuetudines et statuta, quæcumque belli immunitatem, et ab eo vocationem habentia, etiam juramento, confirmatione Apostolica, vel quocumque alio præsidio communita; ac etiam ab ipsa Portugalliæ liberatione continuis temporibus observata, et a quibuscumque Romanis Pontificibus, etiam motu proprio, et ex certa scientia, deque Apostolicæ potestatis plenitudine, ac alias, quomodocumque approbata, extensa, et etiam pluries innovata. Necnon declarationes, sententias et decreta quæcumque, super hujusmodi exemptione et immunitate, etiam auctoritate litterarum dictæ Sedis habita et promulgata: quorum omnium tenores, ac si ad verbum insererentur præsentibus, habemus pro expressis, quibuscumque illa concepta sint formulis, necnon irritantibus et aliis decretis roborata.

« Volentes ea omnia juris et facti effectum de cætero non habere, ac omnes præceptores, etiam antiquarum et antiquissimarum præceptoriarum, cæterosque milites omnium militiarum prædictarum, præsentis et futuros, nullo prorsus excepto, in Africa, et ubicumque pro fide Catholica et statu dicti regni opus erit, ad regis et administratoris pro tempore existentis mandatum, quotiescumque venerit usus, equis armisque instructos, præsto esse, suamque etiam in ferendo bello operam, sive terra sive mari præstare; deficientes, seu dicto non audientes, exauctorari, præceptoribusque privari posse. Cæterum ex iis, quæ pro salubri dictarum militiarum statu et felici directione aliqui constituta hucusque reperiuntur, quæ nec præsentibus contraria sunt, nec illorum effectum impedire possunt, nihil omnino detrachere,

sed illa prorsus immota custodiri intendentes ; de simili potestatis plenitudine, deque dicti Sebastiani regis et administratoris consensu, statuimus et ordinamus, ut nullus deinceps habitus regularis cujusvis dictarum militiarum tribuatur, nisi prius operam rei militari in Africa triennio perpetuo dederit; sed nec quisquam ad hoc munus admittatur, ut vacaturæ præceptoris expectationem habeat, qui decimum octavum annum suæ ætatis cum minimum non expleverit. Nullus præterea ad munus ipsum recipiatur, qui a Mauris Judæisve originem duxerit, quive opificis mechanicæ artis filius neposve fuerit; sed genere natus nobili, saltem eorum qui equites vel scutiferi appellantur.

« Qui se in Africa triennio perpetuo inservisse, et prædictis qualitatibus præditum esse docuerit; tunc demum ad habitum ejus militiæ, quam ingredi voluerit admittatur, et ad assecutionem præceptoris vacaturæ idoneus declaretur, nulla alia regis et administratoris deliberatione super iis requisita. In conferendis vero præceptoris, ea deinceps sit ratio, ut illæ, quarum proventus centum millia regaliæ monetæ Portugalliæ communi æstimatione non excedunt, non eis amplius militibus concedantur, qui antianitate præcedent, sed qui tempore vacationis earum docuerint, se numero equorum præstitisse quibuscum in Africa per omne residentis suæ tempus inservierunt; ita tamen, ut qui decimum octavum annum non compleverit, equitis locum non occupet. Cæterum in hujusmodi præceptoriarum assecutione sola, prædictorum probatio sufficiat, nec ad id aliæ dicti regis et administratoris litteræ, ut antebac requirantur. Quia vero impossibile esset, plerisque nobilibus rerum inopia laborantibus, eum, quem alii, equorum numerum sustentare, qui tamen in bello magno alioqui usui esse poterunt; ideo ut iis quoque opportune consulatur, pro consequendis illis præceptoris, quarum annui redditus supra centum millia regalia sunt, nec . . . . ducenta millia communi æstimatione excedunt, supradicta equorum pluralitas, quoad hos locum non habeat, sed ipsi ad eas admittantur, et in ipsarum assecutione præferantur, qui tempore vacationis earumdem, probaverint, suam in bello operam longiori tempore præstitisse; nullus tamen ad servitium hujusmodi, nisi litteris regis et administratoris, uti usquam adhuc consuevit, suffultus, et præterea duobus equis cum minimum instructus, recipiatur; concurrentibus vero in tempore servitii duobus vel pluribus; is obtineat, quem plures equos constiterit habuisse.

« Ad præceptorias autem, quæ ducenta millia regaliæ excedunt, milites, pro equorum numero, ac per litteras dicti regis et administratoris dumtaxat admittantur.

« Quicumque præceptoriam, ad ducenta millia regaliæ sibi servienti, debitam expectaverit, si quidem is, sive pro numero equorum, sive pro servitii diuturnitate magis qualificatus fuerit, etiam aliam minoris valoris præceptoriam, valeat acceptare; quod et in iis, qui præceptorias supra centum millia regaliæ, non tamen ducenta millia excedentes, vigore hujusmodi litterarum expectabunt, videlicet, quoad alias minoris valoris præceptorias poterit observari.

« Sed in prædictorum equorum numero ii solum, quos serviens propria impensa secum habuerit, non autem quos rex aluerit vel sustentaverit includantur.

« Qui operam suam in bello suffecerint, si quidem litteras regis et administratoris habuerint, septennium, cæteri vero novennium perpetuum in Africa inserviant, quo excursu immunes a residentia censeantur.

« In assequendis tamen vel optandis præceptoris, servientes, peracto tempore suo in Africa, absentibus præferantur, sive in antianitate, sive in numero equorum concurrant.

« Per hoc tamen nullus omnino, qui residentis prædictæ tempus expleverit, deinceps se immunem existimet; quin a rege et administratore, causa fidei, vel regni, quandocumque monitus, cum equis et armis in Africam redeat, vel alio proficiscatur, quo rex et administrator bellum duxerit faciendum.

« Nullus præterea, qui residentis suæ tempus non peregerit, præceptoriam sibi debitam recipere, nec aliam optare possit; nisi tempore illius vacationis præsens et serviens in Africa fuerit.

« Quicumque residentis suæ tempore illam intermittere voluerit; id de expressa visitorum licentia et causa cognita, facere possit: sed absentis tempus in præfinito servitii tempore minime computetur.

« Præceptoriarum meliorum, seu pinguiorum optio, sive pro ratione majoris numeri equorum, sive diuturnitatis servitii fieri poterit. uti cuiquam conveniat, secundum illarum destinationem, ordinem et naturam.

« Optionis vero ratio hæc sit, ut qui præceptoriam minorem centum millibus regaliæ habuerit, et pro qua oblinenda, cum equis suis, sive litteris regis et administratoris, ut dictum est, inservierit; aliam centum millia non excedentem, cum vacabit, pro numero equorum suorum, quos ab ipso servitii principio, ad id usque tempus habuerit, optare possit.

« Qui vero præceptoriam excedentem centum millia regaliæ, nec ad ducenta millia ascendentem fuerit assecutus, et pro qua obtinenda, is cum litteris regis et administratoris inservierit, aliam valeat ad ducenta millia dumtaxat ascendentem antianitatis jure optare;

quin etiam tali ad alias præceptorias ducenta millia excedentes, non tamen deinceps ratione diuturnitatis servitii, ut antea, sed pro equorum numero, commutato munere, optio debeatur.

« Rursus, qui præceptoriam ducenta millia excedentem, per litteras dicti regis et administratoris receperit, aliam pinguiores seu commodiorem optare possit, habita ratione equorum quibuscum ipse, ab servitii sui principio, usque ad vacationis optatæ præceptorie tempus docuerit militasse.

« Itidem de iis, qui cum litteris hujusmodi inservierint, et ipsis petentibus sibi de præceptoriiis centum millia non excedentibus, fuerit jam provisum, ut, scilicet deinceps ratione antianitatis, ad alias ducenta millia non excedentes, pro equorum vero numero, ad alias etiam majoris valoris præceptorias simili optionis jure valeant promoveri.

« Nemo tamen duas præceptorias insimul habere possit, et qui unam obtinens aliam optaverit, secunda recepta, statim priorem quæ ipso jure vacet dimittere omnino teneatur; alioquin ipse sit et optata privatus.

« Porro nonnulli sunt, qui jam cum litteris regis et administratoris biennio perpetuo, et eo amplius in Africa servierunt, quidam biennio non perfecto adhuc serviunt; alii nonnullis litteris suffulti aliquo tempore, operam suam præstiterunt, et postea, ut bene meriti sunt accepti, quibus præceptorie vacaturæ concedantur. Idcirco talibus deinceps satis sit, si tantum temporis in Africa, alias tamen, uti supra statuimus, inservierint, et præterito servitii tempore cum futuro collato et conjuncto anni quinque integri perficiantur. Quorum tribus omnino transactis, habitus illis poterit exhiberi, et de vacaturis præceptoriiis, modo prædicto æque providere, ac si integrum tempus prædictum a nobis statutum continue inservissent.

« Nemo tamen eorum, qui ad complendum hujusmodi quinquennium in Africam, sine litteris regis et administratoris redierint, vel ibi jam constituti quinquennium ipsum continuaverint, præceptoriam centum millia excedentem debeat adipisci. Cæterum in conferenda præceptoriam ei debita, ratio numeri equorum, qui ab ipso servitii principio fuit, et in reliquo tempus erit, ut dictum est, habeatur.

« Et vero, qui cum litteris regis et administratoris id fecerit, de majori et pinguiori præceptoriam, sive pro diuturnitate servitii, sive pro equorum numero, secundum illius naturam, debeat provideri.

« De iis quoque, qui operam suam in triremibus ad oram Algarbiorum hucusque impen-derunt, ita fiat, ut menses illi dumtaxat, quos in triremibus transegerint, in partem temporis ad serviendum præfiniti cedant.

« Et qui navales milites mercenarios, pro-

pria impensa eo conduxerint, his duo hujusmodi milites, pro uno equite computentur. Deinde vero hujusmodi triremium opera, nemini in partem temporis adscribatur, ut præceptoriam obtineat, nisi quoad menses illos tantum, quibus classe instructa, ad littus Africæ adfuerit.

« Ad hæc cum interdum expediat, dictum regem et administratorem, bene de aliquibus promereri, qui, vel bellica virtute alioqui cogniti, vel præmio ob rem bene gestam digni, neque antianitate, neque equorum numero præstabunt, neque servitii tempus peregerunt; ideo quinta quoque præceptoriam deinceps vacatura, omnium militiarum prædictarum, quantumque valoris sit, a prædictis conditionibus expedita, dicti regis et administratoris dispositioni libere reservata censeatur, qui eam cui-cumque viderit, etiam si ille nullum omnino munerum prædictorum obierit, alias, juxta facultates antiquas licite conferri possit. Et nihilominus, si ipse de illa ea vice disponere noluerit, cuidam alteri, juxta hujusmodi statuta, qualificato, aliarum quatuor præceptoriarum instar, omnino assignentur; nec propterea illius loco proxima, vel sequens præceptoriam ipsi regi et administratori affecta intelligatur; sed ipse, quinto demum loco vacaturam præceptoriam, omni tempore debeat expectare.

« Quicumque præceptoriam, ante finitum servitii tempus assecutus, tantisper, dum illud persequitur, siquidem non conjugatus, dimidium, conjugatus vero et uxorem in Africa habens, duas tertias partes proventuum suæ præceptorie, in sustentationem domus et familiæ convertere possit. Reliquum vero, in novorum equitum subsidium omnino debeat erogare. Quorum cujusque annum stipendium triginta millibus regalium constet, seu quod rex et administrator duxerit statuendum.

« Is porro equum etiam habeat, qui præceptoriam vel minorem triginta millibus regalium fuerit assecutus.

« Nulli deinceps, nisi ratione servitii in partibus Africæ, juxta statuta prædicta præstiti, habitus exhibeatur.

« Sed nec ulla omnino præceptoriam, cujusvis qualitatis, quinta prædicta excepta, concedatur, etiamsi de jure patronatus regum aut aliorum principum tantum existat, et illud eis ratione foundationis vel dotationis, etiam de fructibus Ecclesiarum, sive juris patronatus factæ, aut alias competat.

« Ad restituendam autem et restitutam conservandam hujusmodi disciplinam, unum Seminarium tyronum pauperum nobilium in Africa instituatur, et pro ejus dote annui redditus duodecim millium ducatorum auri de camera, a mensis magistralibus, et sine præjudicio illas nunc obtinentium præceptoriiis præ-

dictis ab ipso rege et administratore nominandis, valorem tamen annuum quingentorum ducatorum similium excedentibus æquato distributionis jure detrahantur, et in substantiationem tot hujusmodi tyronum, quot ex dictis redditibus, et in pluribus Africæ locis commode ali poterunt, omnino convertantur.

« Interim vero, dum res ipsa congeritur, id onus universum dicto regi incumbat, qui quodcumque deficiet omnino suppeditari curabit.

« In hoc Seminario illi soli recipiantur, qui utrinque nobiles, vita moribusque probati, peritia equitandi, et item armorum exercitatione, et virium robore, etiam per concursum præstiterint: sed in hujusmodi admissione, filii descendentes eorum, qui in Africa contra infideles præliando ceciderint aut in bello strenue se gesserint, cæteris paribus præferantur. Admissi, tametsi in suis quisque domibus habitant, communi tamen mensa in loco idoneo utantur, et una cibum capiant, ubi prædicta mensa benedictione et indicto silentio, sacra primum lectio brevis, deinde, ad augendos tyronum animos, alia habeatur Chronicorum et veteris Historiæ regum Portugalliæ, et signanter fortium virorum, qui, seu in India, seu in Africa, quid egregium fecerunt, seu gloriose occubuerunt. Huic etiam seminario unus visitator a rege et administratore ordinetur, qui quotannis in mores cujuscumque tyronis inquirens, corrigat et emendet, uti rei qualitas videbitur postulare.

« Ad continendos autem in officio suo milites et cæteros prædictos, statumque illorum dirigendum, unus aut plures, ac quotquot expedire videbuntur, iudices, itidemque visitatores, de probatoribus præceptoribus dictorum Ordinum, sive alias a rege et administratore desumendi constituentur. Et præterea, alii ministri arbitrio dicti regis et administratoris ordinentur. Quorum judicium et visitorum munus sit, de tempore servitii, de antianitate, de numero equitum, de præstantia, functionibus et qualitatibus cujuscumque militis, deque in rebus vacantium præceptoriarum illis debitarum, cognoscere super iis, sententias ferre, et processus, cæteraque necessaria: ad hoc, ut rex et administrator secundum illa postmodum exequatur decernere. Et præterea curare, ut omnia statuta et litteræ Apostolicæ observentur; præceptores et milites omnes qui in Africa fuerint quotannis visitare; in eorum vitam, mores, regulæ et disciplinæ observationem, inquirere; rationem acceptorum et impensorum fructuum cujusque præceptoris exigere. Noxios et in culpa deprehensos, etiam appellatione remota, si rex et administrator prædictus id specialiter concesserit, meritis pœnis afficere, bonis mulctare, et alias in eos

jurisdictionem circa hæc omnia necessariam exercere.

« Denique locus idoneus in Africa statuatur, pro usu et habitatione sex presbyterorum militiæ Jesu Christi et duorum S. Jacobi et duorum aliorum de Avis; qui suis militibus sacramenta ministrent, cæteraque omnia faciant, quæ pro suæ cujusque militiæ et regulæ instituto extitit ordinatum.

« Jubemus igitur universos et singulos, cujuscumque qualitatibus præceptores, milites, et professores omnium militiarum prædictarum, ut, nulla alia expectata deliberatione, aut mentis nostræ declaratione, statutis et ordinationibus nostris prædictis, necnon sententiis, declarationibus et mandatis, auctoritate præsentium faciendis, semper et ubique parere volentes, ut nulla omnino provocatio, testificatio, vel reclamatio, sive in judicium producta, sive clam interjecta, supradicta impediatur, nec prorsus vim habeat materiamve tribuat effectum præsentium quodcumque disturbandi. Quin etiam præcipimus atque interdiciamus omnibus supradictis ne quicquam contra præsentis, nec omnino contra illa, quæ ipsarum vigore fient et statuentur, quovis quæsito colore vel ingenio audeant adversari. Quicumque contra facient, vel nitentur, eos præceptoribus suis privamus, et facimus ad prædicta inhabiles eo ipso. Decernentes prædicta omnia perpetuis futuris temporibus inviolata custodiri, ne quicquam de eis, etiam per futuros reges et administratores, cujuscumque privilegii aut facultatis prætextu immutandum esse. Necnon irritum et inane quidquid secus a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contigerit attentari.

« De summa autem dicti Sebastiani regis et administratoris in dictas militias voluntate confisi, qui cætera omnia, quæ prædictis conveniunt, consilio et opera prosequatur; eidem ac etiam futuris regibus et administratoribus perpetuo concedimus, ut pro prædictorum executione et stabilimento, quæcumque alia, pro temporum, locorum et personarum conditione et qualitate, sive in universum, sive particulatim, convenire videbuntur, statuere; noxia vel inutilia emendare, dubia quæcumque, ex prædictis forte oritura declarare et aperire, cæteraque omnia facere et exequi libere et licite valeant, quæ ad ipsarum militiarum prosperitatem, incrementum et conservationem necessaria fuerint et quomodolibet opportuna.

« Sed si quæ differentia militum animos ad fortiter faciendum vehementius accendat, prædicto Sebastiano regi et administratori indulgemus, ut in memoriam beati Sebastiani martyris, cujus festo natalis illius dies accedit; ipse Sebastianus rex unam sagittam veteri militum insigni addere atque ita componere possit, ut

aliter, qui residentiae suae tempus non expleverint, aliter vero qui illud absolverint, dictam sagittam ferant; sed et iis quoque omnium Ordinum praedictorum militibus, qui jam habitum susceperunt, sagittam ipsam pro libito concedere valeat, si qualitatibus requisitis praediti fuerint, et contra infideles, schismaticos seu haereticos ostenderint se pugnasse.

«Postremo venerabilibus fratribus nostris Ulisiponensi et Elborensi archiepiscopis ac episcopo Conimbricensi, per Apostolica scripta mandamus, ut ipsi, vel duo, aut unus eorum per se, vel alium, seu alios, ubi et quando opus fuerit, ac quoties, pro parte dicti regis et administratoris fuerint requisiti, solemniter publicantes, faciant auctoritate nostra illas, ac quidquid illarum vigore statuatur et decerneretur inviolate observari. Contradictores quoscumque, per censuras et poenas Ecclesiasticas, caeteraque juris et facti remedia opportuna, appellatione postposita, compescendo, legitimisque super his habendis servatis processibus, censuras et poenas ipsas, etiam iteratis vicibus aggravando, interdictumque Ecclesiasticum apponendo, invocato etiam ad hoc, quandocumque opus erit, auxilio brachii saecularis. Non obstantibus praedictis, et pia memoriae Bonifacii papae Octavi de una, et in Concilio Generali edita, de duabus dietis, dummodo, ultra tres dietas aliquis auctoritate praesentium ad iudicium non trabatur, necnon singularum militiarum praedictarum, ut praefertur, roboratis statutis, et consuetudinibus, stabilimentis, usibus, et naturis, etiamsi de illis servandis, et non impetrandis litteris Apostolicis, contra ea aut litteris ipsis, etiam ab alio vel aliis impetratis, seu etiam motu simili concessis non utendo praedictus rex et administrator, et forsitan aliqui alii praestiterint, hactenus vel ipsis interim, dum haec exequuntur, praestare contigerit iuramentum, quodque alias militibus praepceptoribus, militibus et professoribus praedictis communiter vel divisim a praedicta sit Sede indultum, quod contra statuta, consuetudines, stabilimenta et privilegia sua, nullo modo, vel nisi ipsis legitime congregatis et suffragiis concordibus immutari, alterari, aut irrita fieri, seu ad aliud onus, aut servitium, quam quod in eis est expressum, constringi, ac etiam eisdem, vel quibusvis aliis concessum sit, quod interdicti, suspendi vel excommunicari non possint, per litteras Apostolicas non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum, de indulto et concessione huiusmodi mentionem; et quibuslibet aliis privilegiis, indulgentiis, exemptionibus, et litteris Apostolicis, generalibus et specialibus, cujuscumque tenoris existant, per quae praesentibus non expressa, aut omnino non inserta, effectus earum impediri valeat, quomodolibet vel differri; et

de quibus, quorumque totis tenoribus, habenda esset in nostris litteris mentio specialis: quae omnia, nihilominus eisdem praesentibus, pro expressis habemus, eaque et quaecumque alia effectum praesentium quomodolibet impeditentia, aut impedire valentia, de simili potestatis plenitudine omnino tollimus et abrogamus. Caeterisque contrariis quibuscumque.

«Quia enim difficile nimis esset praesentes, quocumque illis opus erit, perferre; volumus, ut earum exemplis notarii publici manu, et personae in dignitate Ecclesiastica constitutae, ejusque curiae sigillo obsignatis, eadem prorsus fides ubique locorum in iudicio et extra illud adhibeatur, quae adhiberetur ipsis praesentibus, si essent exhibitae vel ostensae.

«Excussis itaque militiae periculis, pleno certatim omnes cum nostra benedictione ad salutaria arma sub Christi vexillo, fidei calore accensi, infestos Christiani nominis hostes, ea qua majores sui virtute et animi praesentia persequantur, humilient et disperdant in eo, qui dux est in fortitudine populo quem redemit omnia reponentes. Is enim omnibus bonae voluntatis, praesens auxilio aderit pia omnium consilia diriget, viam omnibus ad gloriam parabit, et amplissima cuique retribuet. Nulli ergo etc. Si quis autem etc.

«Datum Romae apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicae MDLXX, V kal. Septembris, Pontificatus nostri anno quinto».

136. *Invigilat Pontifex ne quid Simoniacae labis subrepat in provisione beneficiorum.* — Dum in Lusitania de militarium Ordinum disciplina, rebus bonisque sic rite prudens fidelisque dispensator Pontifex disponit, multo magis universe eos compescendos censuit, qui in beneficiorum collatione, contra Tridentini Concilii ¹ statuta, aliave Ecclesiasticorum bonorum provisione, vel ad illorum possessionem, aliquid vel petere vel exigere praesumpsisent. Constitutio ² enim ab eo super hoc facta fuit ut sequitur:

«Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

«Durum nimis et incommodum arbitramur, quod Ecclesiarum ministri, in iis quae ad ipsorum sustentationem suppeditant, dispendia patiantur. Quocirca cum hanc ad rem, simulque prohibendam ab Ecclesia Dei avaritiae pravitatem, editas antehac sanctiones minime satis esse intelligimus, novae Constitutionis subsidio cogimur providere.

«Cum itaque alias, ex plurium Ecclesiarum cathedralium et collegiatarum Constitutionibus, aut ex prava consuetudine observari intelligeretur, ut in electione, praesentatione,

¹ Concil. Trident. Cap. 14. Sess. 24. — ² Extat in Bull. Const. 104.

nominatione, institutione, confirmatione, collatione, vel alia provisione, sive admissione ad possessionem alicujus cathedralis Ecclesiæ, vel beneficii, canonicatum, aut præbendarum, vel partem proventuum, seu ad distributiones quotidianas certæ conditiones, seu deductiones ex fructibus, solutiones, promissiones, compensationesve illicitæ, aut etiam quæ in aliquibus Ecclesiis dicuntur Turnorum lucra, interponerentur; licet sancta Synodus, hæc detestata, mandaverit episcopis, ut quæcumque ejusmodi, quæ in usus pios non converterentur, atque ingressus eos, qui Simoniacæ labis aut sordidæ avaritiæ suspicionem haberent, fieri non permitterent; ipsique diligenter de eorum Constitutionibus sive consuetudinibus supra prædictis cognoscerent, et illis tantum quas probarent exceptis, reliquas ut pravas ac scandalosas rejicerent; eos vero qui adversus prædicta quavis ratione commisissent, pœnis contra Simoniacos editis, teneri decreverit; multorum tamen indomita cupiditate, tam prædicta quam alia ad beneficium et commodum ipsorum ministrorum edita, aut omnino contemnuntur, aut in varios sensus traducta, perperam eluduntur.

« Quare nos, pro divini cultus exercitio, simulque evocatorum ad illum auxilio plenius evidentiusque consulendum fore rati, revocamus et abolemus omnia et quæcumque privilegia, consuetudines et statuta quarumcumque Ecclesiarum cathedralium et metropolitana- rum, ac majorum, necnon collegiatarum, etiam juramento, confirmatione Apostolica, aut alio quovis præsidio munita; ac etiam supra hominum memoriam, et longissime ac quantocumque tempore, etiam continuo observata: sive pro solvendis Ecclesiarum vel prælatorum debitis, sive pro supportandis illorum oneribus, sive aliis etiam majoribus, maximis et urgentissimis causis concessa et approbata, ac etiam multiplicatis vicibus innovata, extensa et moderata, quod vacantibus ipsarum Ecclesiarum dignitatibus, canonicatibus, præbendis, portionibus, beneficiis et officiis; fructus ac etiam quotidianæ distributiones, ex eis primo ab ipsa vacatione anno, aut longiore vel etiam brevior tempore proventuri, mensæ episcopali, seu capitulari, aliove loco integre vel partim remaneant, seu applicentur, aut in communes usus cedant, seu inter alios canonicos et personas Ecclesiæ seu Capituli dividantur. Quodque nullus, etiam Apostolica auctoritate provisos, in canonicum recipi, aut ad dignitatem, seu portionem, beneficium vel officium admitti, vel alias in ejus possessionem induci possit, nisi prius de observandis hujusmodi privilegiis, consuetudinibus et statutis juramentum præstiterit, et obtentæ illorum derogationi, ac fructuum et distributionum perceptioni renun-

tiaverit, seu Capitulo, et personis prædictis cessent, seu, (ut appellant) dulciaria, aut quid præstiterit, quorum omnium tenores, causas et effectus habemus præsentibus pro expressis, quibuscumque illa concepta sint formulis, necnon irritantibus et aliis decretis roborata. Volentes ea omnia vires et effectum de cætero non habere.

« Præcipimus igitur, et interdicimus omnibus episcopis, capitulis, collegiis, et personis, ad quos id pertinet, ne posthac fructus aut distributiones hujusmodi, nec prorsus ullam eorum partem retineant, neve ipsorum cessionem, vel renuntiationem, aut dulciaria vel alia quomodocumque petant, vel exigant, aut quemquam, sive ordinaria sive Apostolica auctoritate provisum, ad præstandum hujusmodi juramentum inducant, aut illi prædicta non facienti, possessionem impendant vel remorentur. Quicumque contra fecerint, si Ecclesiarum antistites, tandiu a pontificalis officii exercitio sint suspensi, donec satisfactione prævia illis per Sedem Apostolicam suspensio relaxetur. Capitula vero et collegia quæcumque Ecclesiastica subjaceant interdicto, ac singulares personæ in excommunicationis sententiam incurrant, a qua, nisi in mortis articulo constituti, ab alio quam a Romano Pontifice absolutionis beneficium nequeant obtinere. Decernentes hujusmodi præstita juramenta non tenere, nec quemquam illis obligari, quinimo jarantes in hujusmodi censuram incidere, necnon irritum et inane quidquid secus super his, per quoscumque, scienter vel ignoranter contigerit attentari.

« Et nihilominus statuimus, ut ubicumque hujusmodi fructus et distributiones fabricæ vel sacristiæ, aut alterius pii loci usibus, ultra semestrem tempus reperiuntur concessæ; horum dumtaxat dimidia pars, ipsi sacristiæ vel fabricæ, aut pio loco deinceps tribuatur; alteram vero beneficiati prædicti integram percipiant.

« Non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis, cæterisque contrariis quibuscumque, aut si aliquibus communiter vel divisim ab Apostolica sit Sede indultum, quod interdicti, suspendi, vel excommunicari non possint, per litteras Apostolicas, non facientes plenam et expressam, ac de verbo ad verbum de indultis hujusmodi mentionem. Decreto prædictæ Synodi, ac etiam Constitutione fel. rec. Joannis PP. XXI, quæ incipit; *Suscepti* etc. et aliis juribus, hac de re disponentibus, nihilominus alias in suo robore duraturis.

« Cæterum, per prædicta non intendimus illis præjudicare capitulis, collegiis, mensis aut personis, fructus et distributiones, inter vacationem beneficiorum, et eorum collationem, sive possessionis apprehensionem prove-

nientes ex statuto, consuetudine, vel privilegio hujusmodi percipientibus, vel retinentibus, quominus ipsi illos interim, ut antea, exigere valeant, et habere etc.

« Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, anno Incarnationis Dominicæ MDLXX, kal. Junii, Pontificatus nostri anno quinto ».

137. *Prohibet disputationes de B. Mariæ Virginis conceptione.* — Sed, ut ad religiosos Ordines redeamus, postquam Pius summa cura ac labore Ordinem Servorum B. Mariæ, ante hoc tempus in duas familias divisum, antiquato Congregationis nomine, quod altera sibi adsciverat, in unum idemque corpus, ac in unam eandemque familiam, uni dumtaxat capiti subjectam, sub eadem regulari disciplinâ rede-gisset; ut certa quædam incommoda, quæ bonum omne in ipsa religione perverterant, excideret, adeo ut deinceps omnes communibus institutis, et legibus suæ professioni magis convenientibus viventes, salubrius dirigerentur; edita hoc anno tert. kal. Junii Constitutione, (quæ inter illas hujus Pontificis centesima tertia est), sapienter cavit. Monialibus vero Sancti Dominici in articulo mortis constitutis, ut professionem emittere possent, ante expletum probationis annum, dummodo legitimam ætatem haberent, Constitutione altera ¹, sub die vigesima tertia Augusti edita, quæ est in Bullario centesima nona, benigne concessit.

138. At inter ejusdem Ordinis fratres aliasque Religiosas familias, quæ versabantur contentiones, vehementiori etiam studio componere satagit Pontifex, cum edixit, ne in popularibus concionibus aliisve publicis conventibus, ubi promiscua et plerumque rudis virorum ac mulierum multitudo convenire solebat, de B. Virginis Mariæ Conceptione disputare, alterutram partem damnando, propriamque asserendo sententiam; vel de hac ipsa quæstione, cujusvis pietatis, aut necessitatis prætextu, vulgari sermone scribere vel dictare deinceps quispiam auderet, sub gravibus pœnis statim post factum subeundis, ac Sixti Quarti Tridentinæque Synodi super hac re confirmatis decretis. Quamdiu tamen per Apostolicam Sedem res definita non fuisset, fas esse viris doctis inter se, etiam in publicis Academiarum disputationibus, de ipsa quæstione in utramque partem disserere voluit; dummodo tamen neutra, ut falsa reprobaretur, nec ulla offendiculi subesset occasio. Libeat hic Constitutionis ², super hoc ab eo editæ, exordium exhiberi, ex quo appareat, quibus adductis rationibus præfata præceperit. Dicit igitur:

« Super speculam Domini, viribus licet exiguis, constituti, Prophetæ sollicitudinem

imitantes, die noctuque, ad diversos Ecclesiæ status nostræ mentis aciem intendimus, studiose providentes, ut communi Domino ab omnibus gradibus fideliter serviat, ac illis maxime, quibus digniora ministeria divini Spiritus favore credita sunt, inter quos divini Verbi prædicatores adnumerandos esse nemo dubitare poterit, qui eorum munus, ab ipso Domino consecratum, Apostolis præcipue instructum fuisse animadvertet; qui si adepto gradu digne fungerentur, evangelizantes pacem, annuntiantes bona, prædicantes salutem; non solum vox eorum dulcis, verum et speciosi pedes viderentur, et fraternæ saluti uberes fructus referentes, multam fiduciam haberent in die Domini.

« Verum, quod neque sine animi dolore accepimus, nec referre possumus, quidam diversorum Ordinum Regulares, Clericique Sæculares, omissis, quæ divinæ majestatis gloriam, et Sanctissimæ Dei Genitricis aliorumque divorum venerationem, atque fidelium pietatem promovere poterant, quod Apostolus in quibusdam arguit, languent circa quæstiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiæ, et contentiones, cæteraque vitiorum monstra. Potissimum vero, cum de gloriosæ Virginis Mariæ Conceptione sermo inciderit, tam pertinaciter, pro alterutra parte contendunt, ac si de illis dogmatibus esset, quæ corde credere ad justitiam, ore confiteri ad salutem necessarium est. Quibus illud Prophetæ convenire videtur: *Dicunt, ait Dominus, cum ego non sim locutus.* Cum sancta Romana Ecclesia, omnium Ecclesiarum magistra, et doctrix disciplinæ, de ea re hucusque non definierit, nemo absque temeritate præjudicare, vel alterius partis sententiam damnare potest; et quasi desint præclarissima inventricis gratiæ merita, quæ, nec angelica quidem lingua satis digne referri possunt: et cum ex illo uberrimo fonte puteoque aquarum viventium non possint saluberrimas haurire aquas, quibus fidelis populus magna cum utilitate atque dulcedine reficeretur; ad dissipatas cisternas currunt, stultas scilicet et sine disciplina quæstiones, quæ generant lites, quas nec frequens multitudo intelligere, nec viri sapientes, qui capiunt, utiliter percipere valeant, præsertim quoniam, ut experimento didicimus, ipsorum concionatorum, qui ad quæstiones hujusmodi proponendas facilius erumpere solent, major numerus, materiæ difficultatem prorsus ignorantes, neque intelligentes quæ loquuntur, aut de quibus affirmant, simplicium animos, indiscretæ devotionis obtentu, vel potius loquacitatis et ostentationis affectu, ad tumultus et simultates concitant, quos tumultuantes atque dissidentes componere sedareque potius oportebat. Cumque parvulis in Christo lac infundere, pro vectis solidum

¹ Extat in Bull. ut sup. Const. 106. — ² Extat in Bull. Const. 114.

cibum apponere deberent; dum in hujusmodi controversiis interminatis versantur, omnibus ubera proferunt arentia, quod non absque maledictionis nota legimus in Propheta etc. Datum Romæ, apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo septuagesimo, prid. kal. Decembris Pontificat. nostr. ann. quinto ».

Prohibuit deinde post Pium Paulus V¹, ne in Actibus publicis Beatissimam Virginem in peccato originali fuisse conceptam quis assere- ret, in Constit., cujus initium *Sanctissimus* etc. quam postea etiam ampliavit Gregorius Decimus Quintus, Constitutione altera², quæ incipit *Sanctissimus* etc.

139. *S. Philippus Nerius in suis familiaribus concionibus orthodoxus.* — Verum summam Pii sedulitatem ac vigilantiam, qua verbi Dei præcones, quæstionibus ac verborum pugnis omis- sis, evangelizare pacem, annuntiare bona, et prædicare salutem curavit; præ omnibus commendare videntur, quæ in Vita S. Philippi Nerii his verbis, sub hoc anno narrat Antonius Gallonius³:

« In exitu anni sexagesimi noni, et in se- quenti, qui fuit septuagesimus, ineunte, aliis Philippum modis exercuit Dominus: quippe non ferens Diabolus fructum, qui ex Oratorio nostro, ad profectum animorum procedebat, simul futura præsagens, eam confestim qui- busdam (qui instituti nostri munera haud forte probabant) mentem iniecit, ut Philippum, per simulationem pietatis, ad Summum Pontificem deferrent; quasi auctor ille esset, ut in quoti- dianis sermonibus, qui de rebus piis, eo præ- sente, atque jubente, simulque interrogante in Oratorio fiebant, multa stulte dicerentur, quæ, vel summam simplicitatem summamque inep- tiam, vel certe gravem et intolerabilem eorum qui loquebantur arrogantiam redolerent.

« Hæc ubi ad aures Summi Pontificis per- veniunt, veritus, ne quod novum incendium existeret, hujusmodi rem diligenter cauteque examinandam putat: ergo accersiri confestim jubet e Dominicanæ Familia doctissimos viros Paulinum civem Lucensem, et Alexandrum nunc Forolivii episcopum, quibus cum separa- tim non modo a reliquis, sed ab ipsis etiam loqueretur, enarravit quæ de Oratorio nostro auditione acceperat, ac timere se dicebat, ne Philippus, (quem idiotam fore arbitrabatur), in iis tractandis, quæ ad Christianæ fidei dogmata pertinerent, laberetur. Quo peracto, id utrique sanctæ obedientiæ nomine imponit, ut singulis hebdomadis, quasi aliud agere simulantes, Oratorium adirent, sermonibus interessent,

ubi, si quid ab astantibus doctrinæ ac rerum expertibus in referendo Symbolo, quod quisque interrogatus dabat, audirent, quod rectæ fidei aut bonis forte moribus adversaretur, id corri- gerent, animis mentibusque mandarent, atque ad se referrent quamprimum; ea enim tum vi- gebat consuetudo, ut inter sermones laici etiam homines eisdem de rebus, de quibus in Oratorio agebatur, interrogarentur.

« Ergo Dominicani Patres sæpius per heb- domadam ad Oratorium veniebant, totam ipsi rem præsentia cognoscere, totamque inquirere, quanquam alter alterum nesciebat, aggrediun- tur: Philippi spiritum, doctrinæ genus, et vitæ institutum expendere decernunt, ad sermones audiendos cætera cum multitudine conflunt, qui modus disserendi sit, quove sermones ten- dant, diligentissime animadvertunt: mirari satis Philippi in dicendo vim, ardorem atque mira- bilem securitatem nequibant: illitteratus enim ille, (quæ erat sui despicientia) apparere stude- bat; nihilominus ad singula, quæ examinanda proponebantur, ita, ubi res exigeret responde- bat, ut scopum semper (Dominicanis pæne ob- stupeficientibus) attingeret felicissime. Quibus illi commoti, non quam optime solum de Ora- torio nostro, deque Philippi pietate ac doctrina, quam unquam antea sensere; verum Pontifici etiam sana cuncta se reperisse narrarunt, sic- que adjuvante Domino tota res brevi, sine ullo iudicii tumultu, suppressa est, atque in pristi- num candorem restituta ». Hæc Gallonius, qui- bus addere incongruum non erit, quæ Petrus Jacobus Baccius⁴ rem ipsam referens, fusius scripsit:

140. « Interea (inquit) dum viri religiosi, Pontificis mandatum diligenter curant, ipse Pontifex Alexandro Medici, qui tunc pro Magno Etruriæ Duce oratoris munere fungebatur, sibi relatum indicat, imprudenter quidem, vel non sane caute, Patribus qui in D. Hieronymi templo concionarentur, aliqua excidisse, ac præsertim enarratum fuisse, ex D. Appolloniæ gestis, ultro eam se in ignem conjecisse, non addito, quod præcipuo Spiritus Sancti impulsu id egerit. Alexander ergo a Pontifice dimissus, ad Eccle- siam S. Mariæ super Minervam, concionem au- diturus se contulit; ubi occurrit ei obviam Germanicus Fidelius, de quo supra memini- mus, qui Philippi nomine eum rogat, ut quam primum ad illum venire ne dedignetur, quan- doquidem ipsum alloqui omnino opus habebat, daretque veniam valetudini; etenim altero pede laborans, lecto se movere non poterat. A pran- dio igitur Alexander ad Philippum pergit, sed prius de industria concionibus interest: cum ecce inter alios, qui dicere consueverant, appa- ret Franciscus Maria Taurusius, qui actionem

¹ Extat in Bull. To. 3. Const. 105. — ² Extat in Bull. To. 4. Const. 29. — ³ Vit. B. Philippi Nerii per ann. digest. ab Anton. Gallon. ann. Christi 1570. Pii V. ætatis 55. pag. 121.

⁴ P. Jacob. Bacc. Vit. S. Philippi Nerii lib. I. Cap. 16. p. 51.

S. Appolloniæ enarrandam aggrediens, eam debita cum cautela, quam pulcherrime explicat, et quos cum Alexandro difficultatum nodos Pontifex contulerat, maxima facilitate dissolvit. Concionibus expletis, orator ad B. virum accedit, quem Philippus illico interrogat, quid mane de rebus Oratorii Pontifex secum egisset. Ille stupore defixus, quonam pacto res innotuerit, singula ingenue fassus est.

« Viri autem illi religiosi, quos ab ipso Pontifice missos ad Oratorium diximus, cum per aliquot tempus omnia, quæ in Oratorio fierent, accuratissime observassent, ad Pontificem referunt, se nihil audivisse, quod non esset cum summa pietate ac doctrina conjunctum. Gavisus est summopere Pontifex, quod suis maxime temporibus Romæ essent viri, qui Dei verbum quotidie populo tam proficue disseminarent. Atque exinde, cum Philippus, tum alumni in tanta apud Pontificem existimatione fuerunt, ut cardinali Alexandrino nepoti, ad Hispaniæ, Galliæ et Lusitaniæ reges legato proficiscenti, Taurusium comitem dederit, eumque de omnibus, quæ perpetranda erant, ex ordine erudierit ». Sic Baccius.

141. *Crucis signatorum societas nova Constitutione a Pio exornatur.* — Summa circumscriptio hæc, qua studuit Pius, ne quid in Verbi Dei prædicatione inordinatum minusve recte dictum irreperet, ex ardentissimo procul dubio eo fidei ardore processit, quò ejusdem puritatem undequaque custodire, ipsique adversantes errores propellere totis nisibus studuit. Hinc cum inter cæteras, quæ in Ecclesia Dei hactenus institutæ fuerant Societates, eam satis uberes Christianæ religioni fructus attulisse conspexisset, quæ sub Crucis signatorum vocabulo, ad assistendum hæreticæ pravitatis inquisitoribus, auxiliumque, quando et quoties opus fuisset, in Catholicæ fidei negotiis adversus hæreticos, etiam ipsa vita præstandum, instituta erat: quæque ob id non immerito a diversis Romanis Pontificibus, specialibus gratiis et privilegiis fuerat decorata: illam idcirco, Constitutione ¹ sub die decima tertia Octobris hoc anno edita, rursus Pius confirmandam censuit; singularique suo hoc Diplomate, non modo omnia et singula ejusdem privilegia approbavit ac rata habuit; sed iisdem inviolabilis firmitatis robur adjectum voluit.

142. *Gratulatur Pontifex Octavio Farnesio quod Sanseverinum hæreticum in vincula conjecerit.* — Forte ad id Octavii Farnesii, Parmæ et Placentiæ Ducis, ejusque filii Alexandri Farnesii, hoc ferme tempore patratum egregium hac in re facinus, Pontificem permovit. Diu siquidem ipse vehementer desideraverat curaveratque, ut hæretica labe infectus Joannes Galeatius

Sanseverinus (cujus processum, Pio ipso mandante, Carolus cardinalis Borromæus confecerat), ut par erat, a sacra Inquisitionis officio coerceretur, ac debitis animadversionibus, vel præteritorum justas pœnas lueret delictorum, vel imposterum ad meliorem frugem rediret. Verum, contra virum tum ob generis nobilitatem, tum ob potentiam et opes præclarissimum, nemo erat qui quidquam aggredi auderet. Demandata igitur a Pontifice provincia hæc ei quem prædiximus Octavio Farnesio, Parmæ Duci, quod tunc Sanseverinum in ea civitate esse contigisset; Octavius ab illa absens, negotium conficiendum filio Alexandro commisit qui, ex sententia æque Pontificis ac Octavii patris illud perficiens, Sanseverinum in vincula conjici jussit. Ad Pium res perlata, quanta eum lætitia affecerit, ex sequenti ad præfatum Parmensem Ducem data Epistola ¹, conjicere est.

« Dilecto filio nobili viro Octavio Farnesio, Parmæ et Placentiæ Duci.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Certiores facti nobilitatem tuam, eam quam decet voluntatis nostræ et S. Inquisitionis hæreticæ pravitatis Officii rationem habentem; Joannem Galeatium Sanseverinum per ministros suos captum in potestatem suam redegissem, magnam ex eo lætitiam accepimus, illiusque eximiam erga Deum omnipotentem pietatem et Catholicæ religionis zelum, vehementer in Domino commendavimus. Id eo quoque studiosius nobis faciendum esse existimavimus, quod non dubitamus nobilitatem tuam, propter viri nobilitatem et potentiam in tali re exequenda, non parva animi difficultate affectum fuisse. Est enim quod gaudeat, se in hoc negotio, præ Dei obsequio, et religionis amore, nullius præterea rei rationem habuisse. Cujus enim divinum honorem nobilitas tua omnibus rebus prætulit, is potens est talem erga se charitatem cumulatiore mensura remunerare; quod eum, pro ea, qua diligentes se providentia prosequitur, facturum esse, sperare potes. Gavisi autem vehementer sumus, dilectum filium nobilem virum Alexandrum principem filium tuum, te Parma absente, paterno jussu negotium ex nostra tuaque sententia egregie confecisse. Utile enim cum ipsi, tum etiam populis sub ejus ditione futuris putamus, illius juvenilem animum similibus rebus, pro religionis studio exequendis, bonis moribus imbutum ad eam vitæ consuetudinem deduci, ut omnia sibi omnipotentis Dei obsequio, et fidei Catholicæ zelo posthabenda esse arbitretur; et sicut natura tibi filius est, ita etiam paternæ tuæ pietatis imitatore se præbeat. Quia

¹ Extat in Bull. Const.

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

vero magnopere desideramus prædictum Joannem Galeatium Sanseverinum, quamprimum Romam perducere; idcirco nobilitatem tuam rogamus, et vehementer in Domino requirimus, ut quod illi super hujusmodi re, a dilecto filio nostro Scipione tit. S. Angeli presbytero cardinali, de Pisis nuncupato, scriptum fuerit, id pro sua erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantia ac reverentia, ea, qua cæpit prudentia et diligentia, exequi studeat; pro certo habens nobis tale suum obsequium, perinde ac debet, gratissimum futurum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die x Decembris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

143. *Rogat Pius Philibertum Sabaudia ducem ut Joannem Thomam hæreticum sibi tradat.* — Pii hæc, sive præsagia, sive vota de Alexandro Farnesio, suæ adolescentiæ primordia Deo religionique consecrante, quem felicem faustumque exitum obtinuerint, nemo est qui ignoret. Ut autem de Sanseverino a duce Parmensi capto gavisus est, sic a Sabaudia duce Philiberto jam paulo ante in vincula conjectum Joannem quemdam Thomam, impetrare summo conatu studuit, ob id præcipue quod ex illius confessione, alios plures hæretica pravitate imbutos noscere speraret. Juxta siquidem divinum illud effatum: *Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoluntur vineas*, fidei Catholicæ pravis et hæreticis opinionibus corruptores, ubique latitantes deprehendere ac exterminare, sollicito studio anxique sollicitudine curabat Pius, ne Ecclesiæ vineam, cujus sibi cura incumberebat, demolirentur. Epistola ad præfatum Philibertum scripta, hujusmodi fuit:

« Dilecto filio nobili viro Philiberto, Duci Sabaudia¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Perlatum ad nos est, quemdam Joannem Thomam apud sanctum hæreticæ pravitatis Inquisitionis officium, Taurini captum detineri; hominem, non solum hereticæ pravitatis labe infectum, sed etiam apostatam. Eum in potestatem nostram tradi, ejusdem S. Inquisitionis hæreticæ pravitatis officio, quod Romæ est, valde interest, ob eamque causam nos id magnopere desideraremus, ut ex ejus scilicet dictis, quorundam complicum notitia haberi possit. Itaque nobilitatem tuam hortamur, et in Domino vehementer rogamus, ut pro sua erga Deum Omnipotentem pietate, religionisque Catholicæ zelo, eum ipsum hominem, in potestatem nostram redigendum, diligenter mandare velit. Qua de re venerabilem fratrem Vincen-
tium episcopum Montis-Regalis, nostrum et

Sedis Apostolicæ apud nobilitatem tuam nuntium, diligentissime nostro nomine secum agere jussimus, non modo ut fidem habeat, sed ut illius super eadem re postulatis, pro sua erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam reverentia, satisficiat, nobilitatem tuam valde obsecramus. Quam etsi idipsum sponte sua facturum non dubitavimus, tamen eam intelligere volumus eandem rem nobis gratissimam futuram. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXI Aprilis MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

144. Pontifici morem gessisse Philibertum, censere suadet ipsius principis erga eum veneratio, ac benevolentia vicissim qua illum Pius persecutus est. Hoc ipso siquidem anno, ut dicitur, alterum Philibertus captivum, Hieronymum nempe Donatum, criminis structæ necis in cardinalem Borromæum, in suspicionem traductum, Pontifici tradidit; uti præterito anno pariter in Avenionensi ditione, Philiberti administris tradi Pontificem omnes eos imperasse, qui in ipsum principem conjurationem impiissimam commolitos fuisse, suo loco commemoravimus. Manus enim cum in republica administranda temporalis ac spiritualis potestates amice conserunt, nullus impietati ac sceleribus tutus locus.

145. *Comiti Tendæ scribit Pius ut Albingensi episcopo plenum jurisdictionis exercitium relinquat.* — Religionis zelo non minus fervebat, quem alibi memoravimus Honoratus etiam de Sabaudia, Tendæ Comes. Verum hoc anno, nescio quid humanæ prudentiæ irrepsit, (illudque eos suggessisse, qui plus æquo erga principes, ad ipsorum sibi benevolentiam captandam studiosiores videri volunt, verosimile est), quod ejusdem Comitis fervorem, licet non extinxerit, tamen tepescere fecit. Enixe siquidem a Pio petiit¹, ut Vintimiliensi episcopo (qui tunc Carolus Cicada, Joannis Baptistæ cardinalis Cicadæ nepos, extiterat, et ab anno MDLX, in episcopatu ei successerat) præciperet, ut si qui in ditionis suæ locis hæretici reperti fuissent; ad loca eadem, ut jure in eos ageret, episcopus idem vicarium suum mittere teneretur; idque, ut temporali suæ jurisdictioni caveret. Ei siquidem non parvum præjudicium inferri timuit, si extra dominationis suæ fines, adversus illos processus instruerentur. Verum ad hæc Pius² ita respondit:

« Dilecto filio nobili viro Honorato de Sabaudia, Comiti Tendæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Ex litteris nobilitatis tuæ xx Martii die ad nos datis, studium tuum pro integritate fidei

¹ Ex Archiv. Vat. ut supra.

¹ Ughell. T. 4. Ital. Sac. pag. 1278. — ² Ex Archiv. Vat. ut sup.

Catholicæ in locis ad illius ditionem pertinentibus conservanda libenter perspeximus, et in Domino vehementer commendavimus. Verumtamen, quæ nos venerab. fratri episcopo Vintimiliensi scribere vis, ut ad formandum in eos, qui isthic hæretici esse reperiuntur, processum, vicarium suum isthuc mittat; idque ob eam causam, ne si adversus subditos tuos extra ditionis tuæ loca processus instituantur, jurisdictioni tuæ temporali præjudicium inferatur: hoc te a nobis in gravissimis causis ad hæresim pertinentibus, impetrare æquum non est; idque eo magis, quod non sicut temporales ditiones, sic Ecclesiasticæ diœceses distinctæ sunt. Nam si in locis ditioni tuæ subjectis hæreticos extirpare vis, sic, ut quemadmodum scribis, ab omnibus una fides Catholica Romana teneatur; necesse est, ut prædictum episcopum in puniendis hæreticis, suo fungi munere permittas, spiritualeque potestatem, quæ proximè est ab Omnipotenti Deo concessa, temporali tua jurisdictione, prout reipsa est, potiore esse velis. Nunc autem, si qui ubique locorum sunt hæretici, ad eorum processus formandos, illuc ubi sunt vicarii semper mittendi sint, nimis magnum negotium et infinitum prope suscipiendum esset. Quocirca nobilitatem tuam hortamur, ut paterno nostro iudicio acquiescens, temporalique sua potestate, quemadmodum Deus instituit, spirituali inserviens, prædicto episcopo, ad ea, quæ ad officii sui sunt exequenda, favorem auctoritatemque suam impertiatur. Quod nisi fiat id quod reipsa futurum est, ex hoc tempore eoram Deo, nobilitateque tua testatum esse volumus, brevi tempore ditionem tuam hæreticæ pravitatis labe sine ulla nostra culpa infestissimam futuram esse. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxiii Aprilis m̃lxx, Pontificatus nostri anno quinto ».

146. Pii monitis minime Tendæ Comitem, ut par erat, acquiescisse, elici posse videtur, ab aliis haud multo post, ad eundem Pontificem, ab ipsomet, de altero Albingensi episcopo delatis querelis, ipsum nimirum accusans, quod quosdam suæ ditionis homines sine ulla causa injuste vexasset. Pontifex vero probe intelligens, ex jam male affecto erga episcopalem jurisdictionem, quam in ordinem redigere studebat, animo ista procedere; ad meliorem frugem perbrevis hac Epistola, qua ea, quæ in altera scripserat, confirmat, ipsum revocare contendit:

« Dilecto filio nobili viro Honorato de Sabaudia, Comiti Tendæ ¹.

¹ Ut supra.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Litteris tuis quibus nobiscum questus es, ven. fratrem N. episcopum Albingensem, quibusdam hominibus ditioni tuæ subjectis, sine ulla, ut ipse asseris, causa molestias inferre, breviter respondemus. Omnino, et rationi, et justitiæ, et sacri Concilii Tridentini decretis consentaneum esse, ut permittas ordinarium, in causis præsertim gravioribus, libere uti potestate jurisdictioneque sua, quam pastoribus animarum ab omnipotenti Deo concessam, si quis ullo modo, aut violare, aut impedire conatur, eum manifestum est in gravissimas Ecclesiasticas censuras incidere; præsertim, cum, quemadmodum alias quoque ad te scripsimus, non sicut temporales ditiones, sic Ecclesiarum ditiones distinctæ sint. Quocirca pie recteque fecerit nobilitas tua, si non modo prædicto episcopo nullum afferat impedimentum, quominus jurisdictionem spiritualeque potestatem suam libere valeat exercere, sed etiam si eidem, ad ea quæ sui muneris sunt exequenda, quotiescumque postulaverit, omne suum auxilium favoremque præstiterit. Hoc enim, et æquitas postulat, et omnis humana divinaque ratio suadet, et nobilitati tuæ, ad continendos in officio populos sibi subjectos, erit utilissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Junii m̃lxx, Pontificatus nostri anno quinto ».

147. *Pestifera origo* Appellationum ab abusu dictarum. — Nil prope est, quod frequentius obtendere hoc quoque nostro tempore laica potestas solet, quam illud, quod sibi tradita Ecclesiæ ministri auctoritate abutantur. Hinc ad summam quoque eludendam, (ne cum impiissimis hæreticis eam omnino palam pedibus proterere videantur), ineptum illud perfugium excogitarunt *appellationum* earum, quas etiam *ab abusu* vocare placuit. Id nos in præsentī refellendum minime suscepimus. Qua de re tamen non incongruum unum saltem proferre existimamus; ideoque ab ipsis sciscitamus, cur tandem (ut dicebamus) Ecclesiasticis viris jura sua abrogata velint? Qui (inquiunt) iis abutuntur: sit, ut contendunt, ac tradita sibi auctoritate abutantur: Si igitur, quia abutuntur, merito ipsa privari debent; cur non tantumdem de laica potestate censendum est, quam nimirum, cum quis ea abutitur, spernere deicereque sit licitum? Quænam, quæso, ratio huic suffragari potest, quæ illi non prosit; vel abusus quosvis in laica potestate indistincte ferendos docet, quos in Ecclesiastica potestate usque eo non ferendos politici contendunt, ut ipsam idcirco circumscribendam, mutilandam atque in ordinem redigendam putent? Si hac via, qui in jurisdictionis re committuntur excessus, vel

tollendi vel puniendi sunt, ubique ac a quovis admittantur certe tollendi; nam cum intra certos suos fines utramque potestatem circumscribi nemo diffiteri possit, ratio certe nulla excogitari valet, qua ostendatur Ecclesiasticæ potestatis crimina ea pœna mulctanda esse; laicam vero, non modo nulla afficiendam, sed insuper nova sibi non congruente extensione ornandam esse; quam quidem extensionem, tanto execrabilior nemo negabit, quanto admissum a laica ipsa potestate in hoc facinus, quovis Ecclesiasticæ potestatis abusu deterius esse fateri, vel invitum, pius quisque compellitur. Prospicere idcirco debent, serioque perpendere, qui falsæ huius rationis speciei innituntur, ut Ecclesiasticæ jurisdictionis jugum excutiant; neminem, sceleratissimam hanc protulisse tenuisseque sententiam nisi quotquot extiterunt perditissimi hæretici Calvinus, Bucananus, alique, quos in nostris Annalibus non semel commemoravimus; cum videlicet principum regumque legitimam potestatem impetere dejicereque connixi sunt ac hoc pretexto, eo illorum facinus processisse, ut non modo se dominationi omni subduxerint, sed contra illam se adeo extulerint, ut in principes suos jure agere præsumperint, horrendoque scelere, non modo eos regni possessione exturbare, sed vita quoque privare ausi fuerint. At hæc, ut diximus, obiter.

148. *Ad Maximilianum Pontifex mittit Madrucium cardinalem qui de rebus suæ Ecclesiæ Tridentinæ sit coram imperatore ipso tractaturus.* — Nondum etiam hoc tempore ob eandem fere causam exorta, inter Ferdinandum Austriæ archiducem et Tridentinam Ecclesiam, toties memorata jurgia finem acceperant. Quapropter, post innumeras quas retulimus hac de causa a Pio susceptas sollicitudines, cum res semper in deterius prolapsa esset ac remedii spes nulla affulgeret; et Maximilianus, ad quem, consentiente Pontifice, causa delata fuerat, nullum ægroto medicamentum adhibuisset: tandem, ut extremum, quod supererat, experiretur, visum est Pio, ut ipse Tridentinus episcopus cardinalis Madrucius, ad eundem Maximilianum Ecclesiæ suæ rem acturus sese conferret, ad quem pro ipso cardinali hanc dedit Epistolam¹:

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano, Hungariæ et Bohemiæ regi illustri, in Romanorum imper. electo.

PIUS PP. V.

« Charissime etc.

« Quamvis Ecclesiam Tridentinam, multis jamdiu perturbationibus vexatam, ob eam controversiam, quæ est inter dilectos filios Ludovi-

cum tit. S. Onuphrii cardinalem Madrucium nuncupatum, et nobilem virum Ferdinandum archiducem Austriæ, fratrem tuum, sæpe M. T. commendaverimus, ejusdem tamen Ecclesiæ commendandæ, nunquam majorem quam in præsentia causam habuimus. In eum enim statum, quemadmodum intelligimus, est jam adducta, ut ab interitu atque exitio non longe abesse videatur. Quæ res prædicto cardinali magno quidem incommodo, atque rei suæ jactura coegit, ad M. T. proficisci, nihil pro tuenda suâ Ecclesia prætermittere volentem earum rerum, quæ in facultate sua sunt. Quem quidem cardinalem eo isthuc animo venientem, ut ne hoc quidem adeundæ M. T. extremum remedium omittat, illiusque simul causam, tanquam hominis M. T. totique Austriacæ familiæ addictissimi, sic commendamus, ut majori animi nostri studio commendare non possimus. Dignus certe est, qui ob eximiam in Deum Omnipotentem pietatem, præclarasque animi dotes, ac veterem suam ac suorum erga M. T. inclytamque illius domum observantiam, non solum ab ea benigne excipitur, sed etiam qui in causa justissima aliquod Ecclesiæ suæ vexationibus remedium a M. T. æquitate, tandem aliquando inveniatur. Quæ, si hoc fecerit, non solum justitiæ consulat, cui in primis consulere debet, sed etiam tot animarum, quot in eadem Ecclesia sunt, saluti simulque existimationi suæ providebit. Quod ut facias M. T. vehementer in Domino et hortamur et rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIII Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

149. De hac cardinalis Madrucii ad Maximilianum Cæsarem protectione, ad alios quoque Pontificem scripsisse nobiles viros, ex Vaticano Regesto habemus; nobis, quas ad Moguntinum¹ et Trevirensem archiepiscopos dedit, litteras hic proferre sat erit:

« Venerabili fratri Danieli archiepiscopo Moguntino, sac. Rom. imp. electori.

PIUS PP. V.

« Ven. frater etc.

« Quot et quantis perturbationibus vexationibusque, et antea affectus sit, et nunc quoque afficiatur dilectus filius Ludovicus, tit. S. Onuphrii, cardinalis Madrucius nuncupatus, ob eam controversiam quam habet super Ecclesia Tridentina cum dilecto filio nobili viro Ferdinando archiduce Austriæ, fraternitatem tuam omnino ignorare non putamus. Illud tamen ex his litteris nostris ipsam scire voluimus, eas ipsas perturbationes tales tantasque fuisse, ut illis coactus cardinalis, cum Ecclesiam suam ea de causa non longe ab interitu

¹ Ex Archiv. Vat. ibid. ut supra.

¹ Ibid. ut sup.

atque exitio abesse cognosceret, cumque pro ea tuenda, nihil quod esset in facultate sua vellet prætermittere, sibi magno suo incommodo, majore rei suæ jactura, ad Cæsaream Majestatem proficiscendum esse statuerit, ut hoc extremum consulendi remedium Ecclesiæ suæ expertus, si minus id consequi posset, officio tamen suo et conscientiæ satisfaceret. Ejus igitur causam, quam justissimam esse cognosceret, fraternitati tuæ majorem in modum commendamus, hortantes eam in Domino vehementerque rogantes, omne suum studium eo conferre, ut quod æquitati sacrique imperii constitutionibus consentaneum est, ea Ecclesia tot tantisque oppressionibus, aliquando tandem liberetur. Quam quidem ad rem, non solum justitiæ studium, sed etiam commune periculum, quod ex hujus ipsius controversiæ exemplo, ad omnes Germaniæ Ecclesias pertinere potest, fraternitatem tuam debet impellere. Quæ si hoc, ut speramus, fecerit, uno eodemque tempore, et justitiæ serviet, et animarum quæ in prædicta Ecclesia sunt saluti consulat; et nobis ipsis, qui eundem cardinalem, ob præclaras animi sui dotes vehementer in Domino diligimus, rem adeo gratam faciet, ut ejus rei nomine, nullam unquam fraternitati tuæ, nostræ erga se benevolentiae declarandæ occasionem simul prætermitturi. Datum Romæ apud S. Petrum, die XXIII Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

150. Ad archiepiscopum Trevirensen¹ :

« Venerabili fratri archiepiscopo Trevirensi, sac. Rom. imp. electori.

PIUS PP. V.

« Ven. etc.

« Etsi fraternitati tuæ non ignotas esse arbitramur varias multiplicesque perturbationes, quibus Ecclesia Tridentina, et ante diu vexata est, et nunc quam maxime vexatur, ob eam controversiam, quæ est inter dilectos filios, Ludovicum cardinalem Madrucium appellatum, ejusdemque Ecclesiæ episcopum electum, et nob. virum Ferdinandum archiducem Austriæ; tamen earum magnitudinem, vel ex hoc ipso non parum cognoscere poterit, quod illis ipsis perturbationum molestiis coactus, cardinalis, cum Ecclesiam suam in eum statum adductam esse cerneret, ut ab interitu atque exitio non longe abesse videretur: cumque, pro ea tuenda nihil quod facere posset, prætermittere vellet, magno incommodo, rei que suæ jactura, ad Cæsaream majestatem sibi proficiscendum esse statuerit; experiri volens, an hoc uno, quod sibi reliquum est, remedio adhibito, Ecclesiæ suæ tandem aliquando consulere possit. Quem quidem pium et laudabi-

lem illius conatum, ea qua possumus ratione adjuvare volentes, ejus causam, quam justissimam esse semper accepimus, his nostris litteris, fraternitati tuæ majorem in modum commendamus; hortantes eam in Domino, vehementerque rogando (ut quemadmodum æquitas postulat, et sac. imperii Constitutionibus statutum est), ejus Ecclesiæ oppositionibus, quantum in se est, mederi contendat. Quod non solum ob eam causam, quia justum est, fraternitas tua facere debet, sed etiam communis periculi metu commota, quod hujusce controversiæ exemplo, ad cæteras omnes Germaniæ Ecclesias redundare potest. Fraternitatem tuam nullo quidem nos loco defuturam esse justitiæ putamus, sed tamen, ut ad eam voluntatis propensionem, quam erga justitiam ipsam habere confidimus, nostræ etiam commendationis causa, ut aliquid addat, ab ea petendum esse existimavimus; quidquid in prædictum cardinalem officii pro æquitate contulerit, gratissime animo accepturi. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXIII Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

151. Sapienter Pontificem præcipuos hos Germaniæ præsules admonuisse, ne pravum laicæ potestatis in Tridentina Ecclesia perferrent exemplum, cui postea ipsamet innixa, eadem, vel deteriora in Ecclesiis cæteris aggredi auderet, nemo non videt. Cæterum hanc cardinalis Madrucii Germanicam profectionem statutam fuisse, cum jam se oleum et operam in rebus his componendis perdidisse, Pius deprehendens, anathematis gladio in contumaces animadvertere decreverat, ex his quæ Gabutius¹ scribit, elicere est; ubi enim de hoc pluribus egit, hæc subdit: « Interim Christophorus Madrucius, cardinalis Tridentinus appellatus, magnæ vir auctoritatis, et ejus collega Ludovicus, ejusdem civitatis episcopus, uti ferenda anathematis sententia supersederet, Pio supplicare, nam fore brevi, id quod fuit, ut ejus rei, absque Ecclesiæ damno, componendæ ratio, consiliumque caperetur. Itaque de illius Ecclesiæ jure cum nihil decessisset, eam Pius gravi periculo liberavit ». Sic ille, qui cum nec verbum quidem de Germanica Madrucii profectione, de qua hucusque locuti sumus, injiciat, eamque insuper a scriptore nullo memoratam reperiamus: non immerito idcirco censendum putamus, eam quidem statutam fuisse, verum minime executioni mandatam; quod interim, ut diximus, ex Pii sententia, agentibus præfatis Madrucii cardinalibus, Tridentinæ Ecclesiæ res tandem hoc anno compositæ fuerint.

152. Ex allatis autem Pii Epistolis, liceat hic obiter Alphonsi Ciacconii² lapsus adnotare. Cum enim Pontifex Ludovicum Madrucium

¹ Ut supra.

¹ Gabut. Vit. Pii lib. 3. c. 7. pag. 99. — ² Ciac. Tom. 4.

non semel tit. S. Onuphrii cardinalem dicat, a vero proculdubio aberrat Ciacconius idem, cum de eodem Ludovico agens, scribit: « Ex S. Calixti diaconia, ad S. Onuphrii gradum fecit, non sub Pio Quarto, sed sub Gregorio XIII., vel Sixto Quinto. Sixtus enim etc. ». Si enim non sub Pio Quarto S. Onuphrii titulum obtinuit Madrucius; sub Gregorio Decimo tertio aut Sixto obtinuisse censere necesse non fuit, cum nimirum sub Pio Quinto, qui inter utrumque sedit, illum obtinere habereque potuerit, uti revera habuisse, quas protulimus Pii Epistolæ perspicue ostendunt.

153. *Mediolani jura Ecclesiæ primæva restituntur.* — Mediolani etiam hoc anno plenissime revocato eo, quod tot scandalorum causa extiterat, regio edicto, Ecclesiæ primæva jura restituuntur. De quo certior Pius factus, tum a Carolo cardinali Borromæo, tum ab ipso Duce de Albuquerque Mediolanensi gubernatore, eundem vicissim a quovis excommunicationis vinculo, quo ob edictum idem illigatus erat, scripta ad illum charitate conferta sequenti hac Epistola plenissime absolvit.

« Dilecto filio nobili viro Duci de Albuquerque ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Litteras tuas quinta Januarii die datas accepimus, et ea quæ Ecclesiasticæ jurisdictionis in integrum restituendæ gratia, nobilitas tua, cum dilecto filio cardinali Borromæo verbis tuis significanda, tum a senatus Mediolanensis præside, curiæ archiepiscopalis notariis, nomine tuo edicenda, et cæteris istius Mediolanensis ditionis magistratibus et officialibus indicanda curavit, cognovimus. Quamvis autem edicti illius, jurisdictionis regiæ tuendæ prætextu, superioribus mensibus a nobilitate tua propositi verba, tantum pondus habuerint, adeoque generalia fuerint, et pœnarum in eos, qui contra illud fecissent, atrocitas ea sit, ut vel ex hoc ipso verisimiliter judicare possimus, eos, qui illud edictum composuerunt Ecclesiasticæ libertatis labefactatæ culpa non caruisse; præsertim cum reipsa postea compertum sit jurisdictionem Ecclesiasticam adeo imminutam fuisse, ut neque illius ministri ea, quæ sibi juris erant libere exercere auderent, et si quando hujus rei causa a sæcularibus iudicibus ali-quod postulare cogerentur; id, vel præcise illis negatum, vel ad concedendum arbitrium permitteretur; tamen in ea re animum voluntatemque tuam rectam et justam fuisse, omnique Ecclesiasticæ jurisdictionis minuendæ culpa caruisse facile credimus. In quam quidem sententiam, non solum ex tuis ipsis verbis, tam

constanter id affirmantibus adducimur; sed multo etiam magis, ex antea tuæ vitæ innocentia atque integritate, Catholicæque religionis studio impellimur. Nota est enim nobis æquitas animi tui, eximia vero in Deum Omnipotentem pietas, et erga sanctissimam illius Ecclesiam observantia, Sedemque hanc Apostolicam reverentia perspectissima, quam ex ea re nuper quoque cognovimus, quod duos illos facinorosos homines, rogatu nostro comprehendisti, in quo rem Omnipotenti Deo acceptam, nobis quoque admodum gratam fecisti. Itaque his, quæ pro Ecclesiastica isthuc jurisdictione fieri jussisti contenti, ob eamque causam, tuum divini honoris zelum, debitis in Domino laudibus commendantes, et ab omni et quacumque excommunicatione, Ecclesiasticæque censura, in quam ejusdem edicti causa incideris, sine ulla reincidentia absolvimus et liberamus, absolutum liberumque esse declaramus; quod non solum, ob multas magnasque virtutes tuas libenter facimus, sed etiam quia nobilitatem tuam, præcipuo quodam amore, propter eas ipsas virtutes in Domino suscepto, et antea semper persecuti sumus, et nunc quam maxime prosequimur. Quem quidem amorem nostrum, quemadmodum antehac nobilitati tuæ, quibus potuimus præsentis nostræ voluntatis indiciis declarare nunquam omisimus; sic in posterum semper facturi sumus, ut quæcumque illi ejusdem nostræ voluntatis indicia, cum Domino tribuere poterimus, ea, quantum in nobis fuerit, nunquam ab ea desiderari patiamur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xv Januarii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

154. Erga præsidem etiam senatumque Mediolanensem, justitiæ amore hoc eodem anno paternæ suæ charitatis indicia præbuit Pius; et quidem ea ipsa in re, quæ ad Ecclesiæ jurisdictionem maxime pertinebat; quo nil in ea tuenda, præter pium ac rectum se prospexisse declararet. Quid a Pontifice senatus idem petierit, quidve Pontifex senatui ¹, et quidem serius quam voluisset benignissime concesserit, ad hunc ab eo data Epistola explicat.

« Dilectis filiis præsidi et senatui regio Mediolanensis provinciæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti etc.

« Quod litteris vestris die xi Augusti datis, serius quam oportuit et quam ipsi vellemus, respondeamus; id non accidit aliqua causa nostra, sed ven. fratris nostri Donati episcopi Nepesini negligentia, qui, et litteras vestras tardius quam decuit nobis reddidit, et quibus de rebus in eis ipsis litteris ad nos scripsistis,

¹ Ex Archiv. Vat. ut sup.

¹ Ex Archiv. Vat. ut sup.

hæ ut celeriter conficerentur, diligentiam quam poterat non adhibuit. Nos tamen postulatis vestris subito, eo quo potuimus modo satisfacimus. Quod enim ad eos pertinet, qui cædibus aliisque gravioribus sceleribus admis- sis, ad Ecclesias sacraque loca confugientes, earum immunitate se tuentur, mandavimus per litteras nostras in forma Brevis, omnibus ordi- nariis istius Mediolanensis provinciæ, ut quos enormium flagitiorum atrociorumque scele- rum admissorum causa, quam eorum arbitrio æstimanda permisimus, ad Ecclesias sacraque loca confugisse compererint, aut in posterum confugerint; eos curiæ sæcularis magistrati- bus istius provinciæ tradendos curent. De illo uno vero adultero, quem homicidii valde sus- pectum ab archiepiscopalis istius curiæ vicario captivum delineri, atque in vestram potestatem tradi postulatis: mandavimus dilecto filio no- stro Carolo cardinali Borromæo, ut eum vobis tradat, quem nos illum, qua est erga nos sanc- tamque hanc Sedem Apostolicam obedientiam, facturum esse non dubitamus. Reliqua, si quæ erunt, pro justitiæ administrandæ officio, vobis a nobis sanctaque hac Sede Apostolica concedi velitis; hæc si vos postulaveritis, non permitte- mus ea a vobis frustra desiderari. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIII Octobris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

135. *Constitutio contra monetarum tonsores.* — Qui hæc sæculari præstitit potestati Pontifex, ut rite justitia administraretur; ipse in ea ad- ministranda segnis esse non debuit; quapropter hoc anno specialia contra eos mandata dedit, qui tam in Urbe, quam in aliis locis sanctæ Romanæ Ecclesiæ mediate et immediate sub- jectis, monetas aureas et argenteas totondis- sent, super hoc Motu proprio ¹ oct. kalend. No- vembris hujus anni edito. Et insuper pastoralis officii debito, et ejus, qua prior Christus dilexit nos, charitatis erga proximos impulsu, justitiæ et judicii arma, et scutum inexpugnabile in fraudulentos et dolosos decoctores, acriter in- surgendo sumpsit, dum eos capitali pœna plec- tendos ², kalen. Novembr. anni hujus, dato Diplomate statuit.

136. *Animadvertitur in eos qui Carolum Borromæum occidere tentaverant.* — At in urbe, quam paulo ante memoravimus, Mediolanensi, in eos qui temere Carolum cardinalem Borro- mæum archiepiscopum gravissime læserant, gravioribus etiam mandatis agere compulsus fuit Pius. Nam hoc ineunte anno inquisitionem fieri præcipiens de his, qui Carolum ipsum inter- ficiendum curaverant, Antonium Scarampum, Laudensem episcopum, Mediolanum misit, qui gravi statim edicto proposito, omnes ana-

themati subjecit, qui indicare prætermisissent, quidquid de eo facto novissent, indicantibusque impunitates promisit, etiamsi sceleri consen- sissent. Hoc tamen, quod Pius pro Carolo ju- stissime egit, Carolum amodo anxium et solli- citum fecit; nam, ut narrat a Basilica Petri ¹, paucis diebus post nefarium facinus, ad eum- dem Carolum venerat Bartholomæus ex præpo- sitis Ordinis Humiliatorum, eique secreto dixe- rat, se arbitrari scelus illud, a sui Ordinis fugitivo quodam fuisse patratum, a quo etiam in monasterio Braidensi argentum quoddam furto fuerat ablatum. Huic nomen fuisse Hiero- nymum subjecerat; addideratque Hieronymum, se præsentem, sæpius ea de re cum præposito Vercellensi egisse, petiisseque etiam ad id pec- uniam, quam tamen Vercellensis negaverat, imo ipsius consilium reprehenderat, et eum ut ad suum rediret Ordinem hortatus fuerat. Idem Vercellensis ista cardinali confirmavit. Carolus igitur de hoc vehementer angebatur, an, vide- licet indicium propalare deberet, vel reticere; sed, jam promulgatis a Scarampo edictis, ab eodem, auctoritate papæ, juramento obstrictus, fateri tandem compulsus est, de auctore crimi- nis scire, quæ duo Humiliatorum præpositi ei indicaverant. His ergo in acta relatis, Bartholo- mæus et Vercellensis, quæ cardinali fassi fue- rant repetere coguntur; verum dum interroga- tis respondent, sic inter se discrepant, ut merito de se suspicionem, præsertim Vercellensis, moveant. In vincula idcirco a iudicibus tradun- tur, in quibus præfatus Vercellensis demum fatetur se sacrilegio tum surripiendi Braidensis argenti, tum Caroli necandi consensisse, rem- que omnem suo ordine narrat, et complicitibus explicatis, Caravagiensis et Veronensis præpo- sitis in vincula conjiciuntur. Jam vero apertius indicatus Farina, qui stationarium militum Sabaudia Ducis albo adscriptus fuerat, atque in oppido Clavasio, (inquit a Basilica Petri) vel potius Taurini morabatur. Ex Vaticano Regesto Epistolam nacti sumus, qua Pius eumdem co- gnomento Farinam, vero autem nomine Hiero- nymum Donatum dictum, a Sabaudia duce petiit et obtinuit, quæ hujusmodi extitit:

« Dilecto filio nobili viro Philiberto, duci Sabaudia.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Quoniam perlatum est ad nos, nobilitatem tuam Hieronymum quemdam Donatum Medio- lanensem, in arce Taurini detinere, ejus cri- minis nomine suspectum, quod superioribus mensibus dilectum filium nostrum Carolum cardinalem Borromæum, ferrea glande a se petiit, per summum scelus interficere volue-

¹ Extat in Bull. — ² Extat in Bull. Const. 112.

¹ In Vit. S. Carol. Borrom.

rit; idcirco eamdem nobilitatem tuam enixe rogamus, ut illum ven. fratris episcopi Laudensis satellitibus tradendum, et in ejus potestatem fideliter deducendum curet. Quod a nobilitate tua, eo animi nostri studio petimus, ut illam intelligere cupiamus, rem gratissimam nobis facturam, suaque in nos et erga sanctam hanc Sedem Apostolicam reverentia dignissimam. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIII Martii MDLXX, Pontificatus nostri anno V ».

157. Farina ergo a Philiberto deditus, alique, quos memoravimus, cuncti Mediolanum adducti, et rem omnem confessi, morti adjudicati sunt. Quapropter quint. kalen. Augusti, de gradu sacerdotali dejecti, (frustra pro eis haud semel intercedente Carolo, qui per Ormanetum Pontificis animum lenire studuit), ad supplicium pertracti, Caravagiensis et Vercellensis præpositi, quod nobili sanguine genus duce-rent, capite plexi interiire. Farina vero et Veronensis, carro per urbem circumducti, cum ad archiepiscopales ædes ventum esset, Farinæ dextera præciditur; hinc, ad constitutum locum proceditur, in quo ambo laqueo strangulantur. Ob culpam non indicati criminis, ad triremes quinquennio damnatus est Bartholomæus; at precibus et auctoritate cardinalis, ab eo supplicio ereptus, in monasterio ad certum tempus inclusus fuit.

158. Denique hoc anno Pontificem, tum in truculenti sceleris in cardinalem Borromæum constructi detestationem, tum ob alias Humiliatorum Ordinis corruptelas, ac desperatam emendationem, sept. id. Februarii Constitutione edita, totum Ordinem ipsum extinxisse scribunt Spondanus et alii; et insuper præposituras, beneficia et vectigalia, partim cardinalibus, partim religiosis locis addixisse: monachos vero, qui centum septuaginta quatuor erant, ex ipsis distributis facultatibus, monastico victu, donec viverent, sustentari voluisse, et in religiosa disciplina ordinariorum cura contineri imperasse scribunt. Verum in sequentem annum æquius Constitutio ipsa rejicienda cognoscitur; tum quod data legatur Pontificatus anno sexto, et præsens, non sextus, sed quintus fuerit; tum quod in ea cardinales nonnulli subscripti legantur, qui hoc quidem ipso anno millesimo quingentesimo septuagesimo, ea dignitate, sed, ut vidimus, mense Maio dumtaxat, insigniti fuerunt; cum tamen Constitutio edita, ut dictum est, habeatur sept. id. Februarii: tum demum, quod in ea jam sceleris luisse pœnas, tam Farina, quam alii criminis conscii dicantur, qui nihilominus, ut mox ostendimus, quint. tantum kal. Augusti, ultimo supplicio affecti fuerunt.

159. *Scalenses canonici ad meliorem sensum redeunt.* — Scalenses etiam canonici, qui con-

tempta in ipsos lata a cardinali Borromæo sententia, divina tamen officia celebrare minime destiterant, diuque contumaces permanserant, hoc anno tandem, ad sanitatem rediere. Supplices igitur illos, ante fores Ecclesiæ majoris, ipse cardinalis summa celebritate anathematis vinculis, die Dominica, nonis Februarii solvit; qui deinde in Ecclesiam ad aram maximam perducti, in ipsius Caroli futurorumque archiepiscoporum sese potestate esse professi sunt, ac divina sibi Ecclesiæque suæ admissio scelere adempta, restitui submissee postularunt. Pontificem Maximum cardinalis fuerat deprecatus, ut clementer cum canonicis ageret; verum obtinere non potuerat ut dignas ille omitti pœnas consentiret, licet judicii omnis faciendi potestatem Carolo fecisset. Inter alia igitur Scalensibus canonicis imposuit, ut quotannis, ad decem annos, in Solemnitate Nativitatis B. Mariæ Virginis, quæ præcipua pompa in metropolitana templo celebrari consuevit, dum Missarum solemnia agerentur, Collegium universum, ad ejusdem Ecclesiæ altare majus rite atque ordine accederet, ubi ad pedes archiepiscopi abjecti, veniam peterent præteritorum, ejusque potestatem in se publice faterentur. Jus tamen (inquit a Basilica Petri) agendi in eos reservavit, qui sibi armatis etiam viris accersitis restiterant. Demum apta concione habita, ad eorum Ecclesiam ordine celebrique apparatu processit. Cæmeterio, in quo præcipue facinus patratum fuerat, rite expiato, Ecclesiam ingressus, inter canentium clericorum hymnos, statis ceremoniis populo benedixit.

160. Contra autem eos qui restiterant diu judicium agitatum est, pluribus ex ipsis in carceribus retentis. Sed et illorum causa tandem cardinali cognoscenda demandata fuit; idque ipsorum canonicorum enixis precibus a Pontifice obtentum. Annuit igitur Pontifex, verum ea dumtaxat lege, ut rei beneficiis privarentur, et debitis suppliciis in eos animadverteretur. Lenivit nihilominus justam Pii iracundiam Borromæus, impetravitque, ut canonis severitate omissa, paterna potius animadversione, quam sceleri respondente pœna punirentur; quod ipsi præsertim submissee admodum factum damnantes, ipsius pœnitentes veniam postularent. Barbestum, qui cæteris audacior fuerat, cum Pontificis auctoritate comprehensus fuisset, sic omnes deseruere, ut nemo pro eo verbum facere auderet. Quod cum ad Caroli aures delatum fuisset, misericordia motus, publice declaravit, licere eum defendere; tum etiam Pontifici per Ormanetum diligenter commendavit; oravitque, ne eas pœnas miserum hominem dependere vellet, quibus alioqui se dignum reddiderat.

161. *Per Helvetiorum pagos instituta Catholica denuo in honore habita.* — Quod vero per

occasionem speciemque salutandæ sororis, quæ Hortensia nomine Annibali Altempsio nupta erat, penetrare ulterius in Helvetiorum pagos hoc ipso anno Carolus contenderit, ut in locis illis, ea quæ fidei Catholicæ et Christianæ vivendi formæ essent, rite constitueret; fuscæ narrant ipsius Vitæ scriptores, qui illos certe præ aliis, et cuncta honorifica superasse, et cardinalem præcipua affecisse lætitia scribunt; quod præsentia ejus et aspectu plerique ritus usurpavere Catholicos, et Calvinica interim et Lutherana instituta deseruere, quod sacris interesse a cardinali celebratis, illumque audire concionantem, et alia facere Catholico more concupierint.

162. *Pius Missalis Romani reformationem inchoatam absolvit.* — Feliciter interim absolvit Pius Romani Missalis reformationem, cui animum incubuisse, a sui Pontificatus initio, ipsemet in Constitutione ¹ hoc anno edita his verbis testatur :

« Quo primum tempore ad Apostolatus apicem assumpti fuimus, ad ea libenter animum viresque nostras intendimus, et cogitationes omnes direximus, quæ ad Ecclesiasticum purum retinendum cultum pertinerent; eaque parare, et Deo ipso adjuvante, omni adhibito studio efficere contendimus.

« Cumque, inter alia sacri Tridentini Concilii decreta, nobis statuendum esset, de Sacris Libris, Catechismo, Missali et Breviario edendis atque emendandis, edito jam, Deo ipso annuente, ad populi eruditionem Catechismo, et ad debitas Deo persolvendas laudes, Breviario castigato; omnino, ut Breviario Missale responderet, uti congruum est et conveniens, (cum unum in Ecclesia Dei psallendi modum, unum Missæ celebrandæ ritum maxime deceat); necesse jam videbatur, ut quod reliquum in hac parte esset, de ipso nempe Missali edendo quamprimum cogitarem.

« Quare eruditissimis viris onus hoc mandandum duximus, qui quidem diligenter collatis omnibus cum vetustissimis nostræ Vaticanæ Bibliothecæ, aliisque undique conquisitis, emendatis atque incorruptis Codicibus, necnon veterum consultis, ac probatorum auctorum scriptis, qui de sacro eorundem rituum instituto monumenta nobis reliquerunt, ad pristinam Missale ipsum SS. Patrum normam ac ritum restituerunt. Quod recognitum jam et castigatum, matura adhibita consideratione, ut ex hoc instituto cæptoque labore fructus omnes percipiant, Romæ quamprimum imprimi atque impressum edi mandavimus; nempe, ut sacerdotes intelligant, quibus precibus uti, quos ritus quasve cæremonias in Missarum celebratione retinere posthac debeant. Ut autem a

sacrosancta Romana Ecclesia, cæterarum Ecclesiarum matre et magistra, tradita ubique amplectantur omnes et observent, ne in posterum perpetuis futurum temporibus in omnibus Christiani orbis provinciarum patriarchalibus, cathedralibus, collegiatis, et parochialibus, sæcularibus, et quorumvis Ordinum, monasteriorum, tam virorum quam mulierum, etiam Militiarum regularibus, ac sine cura Ecclesiis vel Capellis, in quibus missa Conventualis alta voce in choro aut demissa celebrari, juxta Romanæ Ecclesiæ ritum consuevit vel debet; alias quam juxta Missalis a nobis editi formulam decantetur aut recitetur, etiam si eadem Ecclesiæ, quovis modo exemptæ, Apostolicæ Sedis indulto, consuetudine, privilegio, etiam juramento, confirmatione Apostolica, vel aliis quibusvis facultatibus munitæ sint; nisi ab ipsa prima institutione, a Sede Apostolica approbata, vel consuetudine, quæ vel ipsa institutio supra ducentos annos Missarum celebrandarum in eisdem Ecclesiis assidue observata sit; a quibus, ut præfatam celebrandi constitutionem, vel consuetudinem nequaquam auferimus, sic, si Missale hoc, quod nunc in lucem edi curavimus iisdem magis placeret, de episcopis, vel prælati capitulique universi consensu, ut quibusvis non obstantibus, juxta illud, Missas celebrare possint, permittimus, ex aliis vero omnibus Ecclesiis præfatis, eorundem missalium usum tollendo, illaque penitus et omnino rejiciendo etc.

« Datum Romæ apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo septuagesimo, prid. id. Julii, Pontificatus nostri anno v ».

163. Sic Pius fauste tandem in hac Missalis correctione novaque editione, iis finem imposuisse, quæ primo Pontificatus sui anno incœpisse visus est; cum, videlicet, et sacram synaxim inopportuno tempore, et vario, pro libitu, ritu celebrare prohibuit. Quinam autem fuerint viri, quos ipse memorat, quosve ad reformandi Missalis munus delegerit, narrat Silos ¹, sic dicens : « Absolvere item hoc tempore Breviarii Romani Missalisque reformationem cardinali Scotto contigit. Quod quidem opus, Clemente Septimo Pontifice cœptum, nostratum opera (Clericorum nempe Regularium) uti in loco memoratum fuisse est, peragi consequentium Pontificum cura nequii, quoad Concilio Tridentino permissa omnino res; atque a Concilio, quod vacare illi per tempus non licuit, Pio Quarto vicissim commendata; tandem morte hoc Pontifice prærepto, conficienda a Pio Quinto fuit. Is vero, quod probe sciret, hanc precum reformandarum provinciam a Scotto olim susceptam collectosque ab eo accurate, cum Pauli

¹ Extat in Bull. Const. 106.

¹ Silos Hist. Cler. regul. lib. 120.

Quarti, tum reliquorum nostratum labores fuisse, revolvere idem modo saxum jussit una cum aliis spectatæ éruditionis viris, præsertim Ægydio Foscarario, e Dominicano Ordine, cum scientiarum splendore, tum Mutinensibus infulis clarissimo. Qui incumbere in opus perquam diligenter cœpere, ac brevi ad exitum perduxere: eo quidem successu ac laude, ut pie juxta atque erudite aures publicas jam Ecclesiæ preces probent. Quæ res, incredibili ardore ac zelo a Clericis Regularibus olim cœpta, absolvi Clerici item Regularis, hoc est, Bernardini Scotti studio debuit. Id, quod nulli non scriptores narrant, qui de etc ». Hactenus ille.

164. *Constitutio Pontificia de censibus.* — Eorumdem etiam Clericorum opera, ac inter eos præcipue Pauli Aretii usus fuerat Pius (ut idem Silos narrat), cum materia de censibus ageretur, et condere super ea re leges Pontifex decrevisset, ut mortalium avaritiam fraudesque, quæ in id contractuum genus irrepserant, emendaret. Ob id scripto plane luculento, cujus autographum in Neapolitano D. Pauli tabulario servari dicitur, de re ipsa egerat idem Aretius; verum cum tunc tantum Romæ absoluta ea de re consultatio fuisset, ac manasset, ut vidimus, in publicum Pontificia de Censibus lex; cum Placentinæ præfectus Ecclesiæ ad eam regendam se jam Aretius contulisset, idcirco ipsum omnia afferre in medium nequivisse, quæ expediendo cum populorum approbatione negotio, necessaria omnino fuissent, scriptor idem asserit.

Et revera, post editam Constitutionem, plures adeo exortæ sunt dubitationes super ipsius interpretationem, præcipue in regno Siciliae, ut ea dumtaxat de causa, Octavius Spinula ipsius regni magister portulanus, missus fuerit ad Pontificem; uti ipsemet, Constitutione altera¹, qua ambiguitates auferre studuit hoc anno vulgata, hac ratione significavit:

PIUS PP. V.

« Ad perpetuam rei memoriam.

« Etsi Apostolica Sedes, magna adhibita industria operam dat omnia perspicue promulgare, vix tamen est, ut unquam satis queat usquequaque cavere quin scrupulose quorundam mentes, novos illi sensus inducant, quorum perplexitate multi in dubium evocantur.

« §. 1. Pridem enim, per Constitutionem nostram, de censuum creatione inter alia voluimus, census omnes in futurum creandos, non solum re in totum, vel pro parte perempta, aut infructuosa in totum effecta, ad ratam perire, sed etiam, pro eodem pretio extingui posse. Ac pacta continentia morosum census debitorem, ad interesse lucri cessantis, vel ad cambi-

um, seu salaria et expensas, medio creditoris juramento liquidandas teneri; aut rem censui subjectam, sive aliquam ejus partem amittere, aut aliud jus, sive ex eodem contractu, sive aliunde acquisitum perdere, aut in aliquam pœnam cadere, ex toto nulla atque irrita esse. Censum autem, seu annum redditum, non nisi in re immobili, aut quæ pro immobili habetur, ex sui natura fructifera, atque nominatim certis finibus designata sit; sed nec censum ipsum, nisi vere in pecunia numerata, præsentibus notario et testibus in actu celebrationis Instrumenti, non autem prius recepto integro justoque pretio, creari constituive ullo modo posse.

« §. 2. Deinde, per dilectum filium Octavium Spinulam, regni Siciliae magistrum portulanum, hac de causa ad nos destinatum, accepimus in dicto regno Siciliae scrupulum exoriri, an rerum prædictarum infructuositas, etiam annalis, aut alias temporalis intelligatur.

« §. 3. Et, an per nullitatem pactorum, et aliorum prædictorum, etiam jus recuperandi sive repetendi impensas, quas litigando contra morosos prædictos, aut executores ad eorum loca transmittendo, aut alias ex judicium mandato subire oportet, auferatur.

« §. 4. Præterea, an tam pro ipsis expensis, quam etiam pro censu recuperando, contra tertium possessorem procedi; et etiam fidejussores dari, aliave bona pro prædii censu gravari evictione, et ipsius census solutione hypothecari. Denique, an census hujusmodi super pluribus rebus inter se divisus constitui possint.

« §. 5. Postremo, an id quod de pecunia numerata dicitur, prohibeat quominus in dotium assignatione census creari possit.

« §. 6. Nos hæc discrimina, quantum in nobis est, tollere cupientes, tenore præsentium declaramus, rem infructuosam, quæ tota, vel ex parte infructuosa perpetuo redditur; uno, duobus pluribusque annis, sive tempestate, sive alio casu non proveniunt, salva alias juris communis dispositione, intelligi debere.

« §. 7. Præterea exactionem illarum expensarum prohiberi, quæ ex pacto vel conventionione tantum inter contrahentes inita et instrumento census specialiter appositæ refici permittuntur: non autem eæ, quæ ex dicti juris dispositione repetendæ veniunt, et mandato judicis adjudicantur.

« §. 8. Cæterum fidejussores dari, aliave bona hypothecari pro prædii census gravati evictione, aut si prædium in alium devenerit, aut si aliquis tertius fidejussor intercesserit, tertium possessorem, vel ejus bona obligari minime prohibemus. Hæc autem omnia, pro evictione dumtaxat, non autem solutione pœnæ adjudicari posse intelligimus.

« §. 9. Postremo in dotium assignandarum

¹ Extat in Bull. Const. 79. p. 276.

casu, censuum creationem, et constitutionem prædictam, respectu actualis numerationis coram notario et testibus faciendæ, locum non habere. Sed in hoc casu census ipsos, etiam pecunia ad manum non habita, creari posse declaramus.

« §. 10. Denique, ut periculis, quæ ex transportatione pecuniarum frequenter in dicto regno eveniunt, occurratur; prætermittimus, ut si in creatione census, pecuniam ad manum commode haberi nequiverit, illius loco emptor apocam sive cedulam banchariam idoneam integri pretii venditori in ipso emptionis actu debeat exhibere.

« §. 11. Constitutione nostra prædicta, tam in casu dotium quam cæteris omnibus in ea contentis in suo robore permanentibus.

« Volumus autem, ut præsentium...

« Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die x Junii, Pontificatus nostri anno quinto ».

165. Edita hac declaratione, tamen nec dubia ablata, neque scrupulosis conscientis satisfactum; vel potius severitatem disciplinæ, nec sic ferre potuisse homines, terrenis lucris plus æquo assuetis, illud ostendit, quod Pii legem, ut suo loco dicendum erit, Gregorius Decimus Tertius, Philippo Catholico rege petente, mitigavit: cujus mitigationis decreto cum Aretii sententia ac scriptis consensisse, auctor est memoratus de Silos.

166. *Vexilla Hugonottis erepta Pius suspendi jubet in Lateranensi basilica.* — Erepta interim hæreticis Hugonottis vexilla septem et viginti; et a Comite Sanctæ-Floræ, Pontificii exercitus in Gallis duce, ad Pium missa, atque a Paulo ejus fratre, qui in eodem bello sese strenue gesserat, in frequenti Romanorum procerum comitatu eidem Pontifici oblata; is alacriter suscepta, ipso suæ creationis die, in Lateranensi Basilica, magna cæremonia suspendi jussit, quam in suo Diario Firmanus ¹ ita describit:

« Dicta die (nempe Sabbato, septima Januarii MDLXX, hora vigesima, illustrissimus D. Paulus Sfortia, associatus a multis nobilibus Urbis, venit ad palatium, et stetit in cam. rev. Alexandrini, donec milites levis armaturæ custodiæ suæ Sanctitatis cœperunt vexilla in ultimo conflictu Gallorum acquisita, per gentes Ecclesiasticas, quæ miserat Comes S. Floræ. Deinde descendit cum magna comitiva ad equitandum hoc ordine, videlicet: Equites levis armaturæ armati, tubicina præcedente. Deinde septem aliæ tubicinæ; postea viginti et sex equites, qui ferebant insignia sive vexilla, quæ trahebantur per terram. (Sic enim ordinaverat Sanctissimus Dominus). Post quæ sequebantur aliæ tubicinæ, et deinde prædictus D. Paulus. In

platea S. Petri fuerunt exoneratæ quædam bombardæ, ex Sanctissimi Domini præcepto, et multæ aliæ in Arce S. Angeli. In platea Ecclesiæ Lateranensis, erat in porta paludatus vicarius, et cum mitra, et cum duobus assistentibus, et canonicis cum superpelliceis: ubi feci dare cuilibet canonico et beneficiato, in supplementum unum vexillum; et tunc Vicarius incœpit: TE DEUM LAUDAMUS etc. Et canonicis dicta vexilla trahentibus itum fuit processionaliter ad altare majus, sequente dicto illustrissimo D. Paulo, ubi vicarius deposita mitra stetit, usque ad impletum TE DEUM etc. Postea dixit versiculos et orationes, et ante altare versus chorum, quia ibi erant omnes homines, dedit benedictionem, et omnes recesserunt ».

167. Suspensis autem vexillis, sequentem inscriptionem in marmore incisam apponi Pontifex jussit, eamque statim ipsum dictasse, ad gloriam Dei perpetuamque rei memoriam, scribit Gabutius ¹:

Pius V. Pontif. Maxim. signa de Caroli IX Christianissimi Galliarum regis perduellibus, iisdemque Ecclesiæ hostibus a Sfortia comite S. Floræ, Pontificii auxiliarii exercitus duce, capta, relataque in principe Ecclesiarum basilica suspendit, et omnipotenti Deo, tantæ victoriæ auctori, dicavit anno MDLXX.

168. *Regem Galliarum a pace cum hæreticis ineunda Pius revocare studet et jam factam improbat.* — Verum extrema gaudii, quo Pontifex affectus fuerat ob insignem hostibus fidei illatam cladem, luctus occupavit, ex tristissimo, nempe accepto nuntio eodem Januario mense hujus anni; quod rursus perduellibus parcere, rursus hostibus fidei ac pacis effractoribus reconciliari Carolus meditaretur. Factum, igitur, quod absque regis honore simul ac securitate, et ex his, quæ alias acciderant, et ex fidei regulis omnimode exitiosum futurum, scite ac prudenter Pontifex prævidebat, ut prorsus averteret, sequentes tum ad regem et reginam, tum ad alios, ex more litteras ² dedit:

« Charissimo in Christo filio Carolo Francorum regi Christianissimo.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo etc.

« Etsi majestatem tuam nihil non pie, considerate ac prudenter facturam esse putabamus, in ea, præsertim re, quæ non minus ad suam regni sui salutem, quam ad totius reipublicæ Christianæ utilitatem pertineret; tamen hominum fama constantique rumore permoti, quo de pace inter majestatem tuam et hæreticos, communes omnium Catholicorum hostes, suosque rebelles propediem conventura

¹ Diar Firman. p. 115.

¹ Gabut. Vit. Pii lib. 2. c. 9. — ² Apud Goub. Epist. lib. 4. Epist. prim.

ad nos afferebatur; pro officio nostro et paterna rerum suarum cura, prætermittere non potuimus, quin eam his nostris litteris moneremus, ut etiam atque etiam consideret diligenterque attendat quid agatur. Nam si ullam inter ipsam atque adversarios suos componi posse pacem videremus, quæ, vel religionis Catholicæ causam sublevatam, vel istius regni diuturno bello vexati, tranquillitati ullo modo esset consultura, non usque adeo, aut personam nobis ab Omnipotenti Deo impositam oblivisceremur, aut officii nostri immemores essemus, ut non ad eam quamprimum conficiendam, omnem nostram operam, auctoritatemque interponeremus. Sed quia nullam luci cum tenebris communionem, nullamque Catholicis cum hæreticis, nisi fictam insidiisque plenam compositionem esse posse, et nos ipsi intelligimus, et majestas tua multoties experta est; idcirco tum de tua, tum de communi reipublicæ Christianæ incolumitate, fideique Catholicæ conservatione sollicito animo esse cogimur. Quibus etiam adducti causis, majestatem tuam hortamur, ut potius animum suum ipsum per se excelsum, et ad omnia præclara paratum erigat industriamque acuatur, ad istius intestini belli reliquias conficiendas, ad suas Omnipotentisque Dei injurias justissimis armis ulciscendas, ad regnum denique istud, nefariorum hæreticorum sceleratissima conspiratione labefactatum, sibi posterisque suis firmandum et stabiliendum. Cujus rei eo majorem habere debes spem, quod dubitare non potes, Deum ipsum nostrum, qui te sua misericordia, ex tot tantarumque insidiarum periculis tam sæpe eripuit; qui geminatam victoriam de tuis communibusque hostibus concessit, tibi rectis sensibus eunti, et pro religionis Catholicæ causa pugnanti affuturum esse. Quod si ille pro nobis, quis contra nos? In quo oportet majestatem tuam nihil novum aut inusitatum agere; sed quod hucusque fecit, id etiam inposterum facere: hoc est, relictis omnibus terrenarum rerum sive cogitationibus sive voluptatibus, quibus a rebus agendis evocari posset, in hanc unam curam incumbere, neque aures suas quorumvis hominum alia suadentium sermonibus præbere; sed nostris paternis consiliis acquiescere, charissimæque nobis in Christo filiæ reginæ Christianissimæ matris suæ, cæterorumque, qui majestati tuæ ex animo consultum volunt, verba audire. Multa enim ac varia, isti, qua majestas tua est ætati, a pessimis consultoribus pericula impendent, quæ non aliter, quam Dei Omnipotentis ope, fidelissimisque illorum consiliis, vitare poterit. Hæc, abundantia quadam nostri erga eam paterni amoris, ad majestatem tuam scripsimus, quæ quoniam ab optimo animo, salutis dignitatisque tuæ cupidissimo profecta sunt, majestati tuæ non injucunda fore spera-

vimus; cui ab Omnipotenti Deo perfectam cumulatissimamque, de communibus hostibus victoriam precamur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxix Januarii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

Ad reginam parentem vero ¹ :

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ Charitharinæ, Francorum reginæ Christianissimæ.

PIUS PP. V.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quamvis eximia tua in Deum Omnipotentem pietas, nobis in tanta rerum istius regni perturbatione ac varietate perspectissima dubitare nos vetet, quidquam isthic, judicio nisi maturo religiosoque consilio actum iri; tamen constanti hominum fama, nuntiisque permoti, quibus de pacē inter charissimum natum tuum et hæreticos Dei hostes istiusque regni rebelles propediem conventura huc afferebatur; pro officio nostro paternoque rerum istarum sollicitudine prætermittere non potuimus, quin super ea re sententiam nostram aperte, ut, solemus et debemus, ad majestatem suam scriberemus. Quod cum fecissemus, visum est nobis eadem de re ad majestatem quoque tuam scribere. Nos si aliquam inter Christianissimum regem et nefarios hæreticos, communes omnium Catholicorum hostes, pacem esse cognosceremus, quæ Catholicæ fidei causam in meliore statu collocatura et istius regni tranquillitati consultura esset, non ita pacis nomen horreremus, quam ab omnipotenti Deo tantopere nobis commendatum esse meminimus, ut non ipsi ante alios omnes, illius auctores fieri vellemus. Sed, sicut compertum nobis est, nullam esse Sathanæ cum filiis lucis communionem; ita inter Catholicos quidem et hæreticos nullam compositionem, nisi fictam, fallaciisque plenissimam fieri posse, pro certo habemus. Qua de re, ne majestas tua quidem dubitare debet, quæ idipsum multoties in ista improbissimorum hominum hæreticorum nefaria conspiratione, experientia didicisse potuit. Quæ cum ita sint, majestatem tuam, cujus de religionis Catholicæ causa sensus nobis probatissimus est, cujusque post Deum virtuti, prudentiæ, divinique honoris zelo, omnes prosperos rerum istarum successus acceptos referimus, supervacaneum quodammodo videretur esse, quidquam, vel monere, vel hortari; sed tamen qui vehementer nos nobilissimi istius regni cura sollicitos habet, et majestati tuæ hæc paternæ nostræ voluntatis officia, pro sua erga nos Sanctamque Sedem reverentia gratissima esse compertum habemus; idcirco eam hortamur, ut quemadmodum hucusque fecit,

¹ Ul supra Epist. 2.

bono fortique animo sit, neu curis, laboribusque, pro fidei Catholicæ conservatione, regnique istius incolumitate suscipiendis defatigetur: regemque ipsum Christianissimum natum suum, ad conficiendas intestini belli reliquias, ad iustissimas de communibus hostibus pœnas sumendas, ad firmandum sibi posterisque suis regnum, nefariorum hæreticorum impio bello labefactatum incendat atque hortetur. Et quoniam illi, qua nunc Christianissimus rex est, ætati, multa a pessimis consultoribus pericula imminet, materna sollicitudine provideat, ne illius animus, aut cujusquam perversis suasionibus a rerum gerendarum cura ad voluptatis illecebras traducatur, aut aliorum potius quam tua consilia audiat. Speramus enim, si hæc fecerit, tuisque fidelissimis monitis obtemperaverit, omnipotentem Deum, qui illum tot insidiarum periculis ereptum incolumem servavit, plenissimam illi majestatique tuæ, utriusque pietate, de communibus hostibus victoriam, pro sua misericordia daturum. Quod ut faciat, nos certe assiduis precibus ab eo petere non desistemus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxix Januarii MDLXX, Pontificat. nostr. ann. quinto ».

170. Et alia demum ad Henricum Ducem Andegavensem¹ :

« Dilecto filio nobili viro Henrico, Duci Andegavensi.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cogit nos hominum fama, quæ de pace inter charissimum in Christo filium nostrum regem Christianissimum fratrem tuum et hæreticos ipsius rebelles, communesque omnium Catholicorum hostes propediem conventura, constanti rumore huc affertur; pro commisso nobis, quamvis indignis, Apostolicæ servitutis officio providere, ne quod in tanta re, quæ non minus ad istius regni, quam ad totius reipublicæ Christianæ rationes pertinet, debitum paternæ nostræ sollicitudinis munus prætermittamus. Hæc nos compulit causa, ut ad nobilitatem tuam has litteras scriberemus, quibus idem illi, quod regi Christianissimo fratri suo significamus, nos quia exploratum habemus, nullam Catholicis cum hæreticis esse communionem, idcirco illud etiam intelligere, nullam inter majestatem suam Christianissimam, et hæreticos pacem, nisi simulatam insidiisque plenissimam esse posse. Id ipsum nobilitatem quoque tuam, pro sua pietate cognoscere non dubitamus; quæ eorundem hæreticorum perfidiam in isto bello administrando expertam, quid de illis judicandum sit, facile statuere

potest. Quia vero te potissimum decet religionis Catholicæ causam, regnique istius incolumitatem adjuvare, qui utramque adversus improbissimorum hæreticorum nefarium bellum, iustissimis armis, magna cum laude tutatus es, idcirco nobilitatem tuam hortamur, ut ne quid ipsa, de sua in persequendis istius intestini belli reliquiis diligentia remittat, regemque ipsum Christianissimum fratrem suum, ad idem excitare atque hortari ne desinat. Nihil certe facere potes, quo erga Deum Omnipotentem gratior judicari possis, qui ideo nobilitatis tuæ gloriam geminis victoriis illustravit, ut esset qui suas suorumque injurias, non minus piis adversus rebelles armis ulcisceretur. Quod si, qui tibi aliud persuadere conantur, hos pro comperto habeas, non modo tuæ regisque Christianissimi fratris tui salutis hostes esse, sed etiam gloriæ tuæ invidere, regnumque istud in servitutem redigere conari; quod ne fiat, debes, quantum in te est, operam dare, quemadmodum te semper facturum esse pro certo habemus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxix Januarii MDLXX, Pontif. ann. quinto ».

171. At frustra e sententia revocare, tum regem, tum Andium, Pontifex connixus est, quod Carolus, ut scribit Tarcagnotta, Hugonottas penitus opprimendos minime censeret: vel quod, ut Avila refert, Andium partim quietis ac illecebrarum aulæ plus æquo abstractum, jam bellici laboris tæderet; partim vero quod haud sibi expedire existimaret, ut bellum, extinctis atque e medio sublatis hostibus, omnino conficeretur, quo perstante, rerum omnium gerendarum summa penes se futura erat. Cui quidem ambizioso consilio, si verum fuit eum adhæsisse, admissi criminis, ut idem scriptor rite animadvertit, ipsemet pœnas luere, nolens postmodum compulsus fuit, ut suis locis dicendum erit.

172. Dimissis igitur auxiliaribus copiis, reliquoque pæne exercitu, initio hujus anni rex, regina Duxque Andius Andegavum se contulere. Hæretici vero, in Monconturniano prælio amis- sis viribus denuo reffectis, in Septimaniam directo itinere se conferunt, Tolosanæ circum- adjacentia loca comburant, ac crudelissime diripiunt. Inveterato odio Tolosates ipsos prosequantur Hugonottæ, ex eo, quod illos anno MDLXII e sua civitate expulerant, noluerantque Calvinisticæ exercituum religionis juxta Ambois- ianum edictum, in suæ civitatis suburbiis illis permittere. Imo innumeris quæ memorantur crudelitatibus, juste hæreticos, jure belli, se receptam tunc injuriam nunc vindicasse, scribit Thuanus: qui pluribus etiam segnitiam Damvillæ provinciæ præsidis, qui temeritatem una ac sævitiam Hugonottarum coercere potuit, nec prohibuit, tanquam calumniam ab ignara

¹ Ut supra. Epist. 3.

plebe confictam prædicat. Interim actum de pace, sed nihil effectum. Joannes Lafinisius Bellovacensis et Carolus Serilicus, ab hæreticis missi, cum Andegavum pervenissent, his conditionibus a rege pacem deprecati sunt: Ut rex eis, non solum conscientiarum, sed conveniendi etiam publice ubique toto regno, religionis causa, libertatem concederet; idque, salva dignitate et honore ipsis liceret, rescissis et abolitis contra eos latis sententiis, tam intra quam extra regnum: Omnia ab illis facta, tanquam pro regni salute facta, approbaret; eosque bonis ac dignitatibus restitueret: Deque iis, quæ nunc promississet servandis et exequendis, quibus posset, et æquius judicaret rationibus idonee caveret. Alia prætermittimus, pacis hujus componendæ capita, quæ ex inferius dicendis intelligere erit.

173. At rex, qui se victorem existimans, pacis rationes, non ab hostibus se accepturum, sed potius illis præscripturum credebat, indigne admodum tulit, tali tantaque audacia, hujusmodi conditiones sibi propositas fuisse, quod in sua voluntate ac potestate sponte futuros ipsos esse sperasset. Re igitur infecta, dimissis nuntiis, hi nihilominus ab eo impetrarunt, ut secum una in hæreticorum castra, ab ipso missus se Bironius conferret, cum publicis de pace mandatis, cum quibus tamen nil omnino profecit; ideoque paulo post Bironius ipse ad regem revertitur cum Navarræi et Colinii litteris, in quibus se pacem summopere expetere significabant, sed nonnisi publica religionis libertate promissa, ei assentiri in animo habere ostendebant, cum salva conscientia id neque possent, neque vellent.

174. Interea cum magna invidia laborarent hæretici, quasi pacis conditiones rejicerent, edito scripto, ut refert Thuanus, mense Martio culpam illius rei deprecati sunt, quod adversariorum astu factum dicebant, ut de pace mentio injiceretur, cum Catholicorum mentes longe a pacis consiliis alienæ essent; nam interea missos in Britanniam et Germaniam homines, qui pacem jam factam esse confirmarent, ut auxilia, quæ justæ causæ merito sperari possent, retardarentur, dum diversa parte a fœderatis et juratis Gallicæ tranquillitatis hostibus, pecuniâ, homines ac cætera subsidia undique compararentur. Raimundum a Papia Turcovallium regii apud Philippum oratorem, de ea re sæpius cum Hispanis egisse: eadem consilia cum Pontifice a Guisianis agitari; nuper vero missum in Germaniam Nicolaum Neovillum a secretis Epistolis, ut apud Maximilianum Cæsarem, sparsam hujus rei famam dilueret; qui, et Augusto Saxoni Septemviro persuadere conatus est, res in Gallia ad pacem inclinare; sed hæc omnia revinci haud occultis adversariorum machinationibus, qui odio reli-

gionis Protestantium, partes Romanæ Ecclesiæ in Anglia foverent; et Northumbrio et Vestumbrio Comitibus, in manifesta conjuratione deprehensis, ad alendas seditiones animos facerent. Id ex interceptis litteris, et aliis testimoniis constare, et præcipue, ex iis Caroli cardinalis a Lotharingia ad amicos et factionis conscios, quos Lutetiæ habebat, quibus mentionem pacis factam confirmabat, ut interea rex. tempus extraheret, dum a Philippo et Pontifice responsum, hoc est, consiliorum contra Protestantes in regni perniciem inter eos jamdudum agitatorum, summa definitio veniret. Hisque et aliis rationibus adductos, in propositas hactenus pacis conditiones nequaquam consentire potuisse affirmabant; eam se amplecti alioqui paratos, quæ nihil haberet insidiarum, et qua constituta, non solum in præsens, sed in posterum firma et sincera toto regno concordia sanciretur.

175. Hæc autem, quæ serio tanquam vera refert Thuanus, tantum abest ut hujusmodi fuerint, falsumque adeo ut cum Pontifice consilia agitaverit Carolus Protestantes perdendi, quod potius apud eum, obfirmato animo pacem cum rebellibus hæreticis, iniquissimis etiam, ut dicetur, conditionibus inire volentem, agere Pius studiosissime necesse habuerit, ut pacem hujusmodi cum iis minime iniret. Quod quidem tam allatæ, quam inferius ponendæ ipsiusmet Epistolæ docent; imo non sine ingrati animi vitio, nuper in se collatorum beneficiorum immemorem Carolum ipsum, non inscio modo sed acriter repugnante Pontifice, cum hostibus pacem confecisse, inferius narrabimus.

176. Deinde, si, ut Thuanus excogitavit, eo ipso tempore, quo pacis faciendæ rumorẽ Catholicis sparserant, hæreticorum perditionem cogitassent; quo consilio eos interim vires reficere, et quæ memoravimus, loca incendere, diripere permittebant? Nonne facilius paucos, et hinc inde dispersos, quam plures et una contactos opprimere potuissent? Qua mente, quoque animo auxiliares Pontificis et Hispani copias dimisit Carolus, qui, ut rebelles suos opprimeret, Pontificis et Hispani auxiliariis copiis egebat, sine quibus cum facinus aggredi non posset, pacem simulare cogeatur, ut ipse credit?

177. Et ex eo quidem quod sincerissime a Carolo cum hæreticis de pace actum compererit Pontifex, factum haud dubio est, ut omni studio, de ejusdem pacis negotio rursus hujusmodi litteris ¹ illum interpellare studuerit.

« Carolo Francorum regi Christianissimo.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

¹ Apud Goub. Epist. lib. Epist. 4.

« Pro Apostolicæ servitutis officio, ab omnipotenti Deo nobis, quamvis indignis commissio, animi nostri conscientia, ea qua possumus ratione satisfacere cupientes, prætermittere nullo modo debemus, quin majestatem tuam his nostris litteris paterne moneamus, ut in ea pace, quæ inter te et hæreticos Dei hostes, tuosque rebelles, vel jam convenisse, vel propediem conventura esse dicitur, conficienda, etiam atque etiam diligenter videat quid agat. Nos enim ab omnibus privatarum rerum nostrarum rationibus liberi, solum Dei causam, tuamque et istius regni salutem præ oculis habentes, explorata re, id quod certissimum simul ac verissimum est, monemus, talem pacem, non pacem, sed malorum istius regni causam fore. Hoc, si qui sunt, qui aliter credant, quique M. T. secus persuadere conentur; hi, credat nobis, aut ipsi se decipiunt, aut majestatem tuam assentatione corrupti decipiunt; qui tametsi falso utilitatis nomine objecto, religionis Catholicæ majestatisque tuæ insuper existimationis obliti, neque Deum, neque majestatem tuam reverentur; tamen illud saltem considerare deberent, ejusmodi pace conficienda, majestatem tuam infestissimos sibi hostes, ex aperto latrocinio, in domum suam, non sine maximo insidiarum periculo esse accepturam; quibus etiamsi (quod non putamus) ad insidiandum majestati tuæ voluntas deesset, tamen Deus, justo divinæ suæ providentiæ judicio, eam illis mentem immittet, ut hac maxime ratione, religionis suæ, præ utilitate propria neglectæ, pœnas exposcat. Quantum autem quamque horribile sit in Dei viventis manus incidere, qui non solum corruptos hominum mores bellis emendare, sed propter regum populorumque peccata, regna contere, eaque ab antiquis dominis ad alios transferre solet; id manifestius est, quam ut hoc exemplis docere necesse sit. Quæ, ut cætera deessent omnia, tamen ad faciendam hujus rei fidem, vel ipsa sola temporibus nostris Græcia sufficeret; quæ propter religionis Catholicæ contemptum, amisso veteris nobilitatis splendore, in durissimam infidelium servitutem est redacta. Itaque majestatem tuam hortamur, et per Omnipotentem Deum obtestamur, ut cæterorum exemplis edocta, diligenter cavere velit, ne adversus se regnumque suum divinæ animadversionis furorem exsuscitet. Hæc nos majestatem tuam, pro officio nostro, proque illa qua ipsam in Domino prosequimur paterna charitate, monere voluimus; quæ si paternis nostris monitis acquieverit, erit id cum majestati tuæ utilissimum, tum nobis gratissimum: sin minus, nos tamen in malis dolorem nostrum communionis reipublicæ Christianæ causa susceptum, hoc ipso saltem consolabimur, quod nullum eorum officiorum prætermiserimus,

quæ pro suscepta communis omnium patris persona, majestati tuæ in ejusmodi re præstare debebamus; cætera, quæ a nobis provideri non possunt, divinæ misericordiæ gubernanda relicturi, Deumque Omnipotentem, pro majestatis tuæ, regnique istius incolumitate, quod unum nobis superest, humiliter rogaturi. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxiii Aprilis m̄lxx, Pontificat. nostr. anno quinto ».

178. Quanto etiam doloris sensu, ab episcopo Cenomanensi, Gallico oratore, paulo ante sibi oblata conditionum capita, quibus pax cum hæreticis componenda esset, legisset Pius, ex Epistolis ab eo ad cardinalem Borbonium datis intelligere est. Ad eum siquidem sic scripsit¹:

« Dilecto filio nostro Carolo, cardinali Borbonio nuncupato.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Non facile verbis consequi possumus, quantam animi molestiam doloremque cæperimus, cum vener. frater noster episcopus Cenomanensis, charissimi in Christo filii regis Christianissimi apud nos orator, conditionum quarundam capita, nobis legenda obtulisset, quibus, inter majestatem suam Hugonottorumque principes pax futura esse dicitur. Sunt enim hujusmodi ut neque dari neque accipi possint, sine magno Catholicæ reipublicæ, fideique Christianæ detrimento. Eas circumspectionem tuam, pro sua eximia in Deum omnipotentem pietate, divinique honoris zelo probare, nullo modo existimare possumus. Quis enim eas pacis probet condiciones, quibus, principibus hæreticorum omnibusque eorum sectam secutis conscientia libertate concessa, eisdemque in duabus istius regni civitatibus, hæresum professione, adversus omnia divina humanaque jura impune permissa, bonis dignitatibusque restitulis, perpetua Christianissimi regis nomini macula inuritur; omne Catholicorum hæreticorumque discrimen tollitur, et hæreticæ pravitatis impunitas constituitur; ut nihil de aliis earumdem conditionum capitibus in præsentia dicamus, quæ non ideo prætermittimus, quia ea minus improbemus, sed ut hæc, quæ aperte inhonesta atque indecora sunt, potissimum attingamus? Itaque qualis ea pax futura sit, cujus condiciones nullus vir Catholicus æquis auribus accipere potest, non difficile est intelligere: Omnino vanum est putare, aliquam inter Catholicos et hæreticos istius regni pacem posse fieri firmam atque diuturnam. Regnare illi volunt, non pacem habere: regem in servitutem redigere, non regi obedire; idque ipsum toto hoc intestini belli tempore

¹ Ex Archiv. Vatic.

tam aperte præ se tulerunt, ut nemo dubitare possit, quod etiam, si illis propositum non esset, tamen erat majestatis Christianissimæ, homines Catholicæ religionis hostes, vel hoc solo nomine justis armis ulcisci potius quam amittendi regni metu, religionem Catholicam in ipso regno perditam iri; præsertim cum Deus ipse, cujus causa agitur, gemina victoria regi Christianissimo concessa, non dubiam prosperi successus spem illi dedisset. Nunc vero non mediocriter pertimescendum est, ne si majestas sua in admittendis ejusmodi conditionibus, tantam fidei labem dissimulaverit, Dei omnipotentis iram provocet adversus se; sic ut quod amittendi regni metu sibi faciendum esse existimat; id contra quod ille putat sibi regnoque suo exitiosum reipsa experiatur. Quod, ne accadat, circumspeditionem tuam hortamur, et quo majori animi nostri studio possumus, rogamus, ut memor ejus pietatis, quam turbulentissimis istius regni temporibus singularem semper ostendit; memor ejus, quam sustinet personæ, ejusmodi pacis consilia, auctoritate prudentiaque sua disturbare et dejicere conetur; nec ullo modo religionem Catholicam, talem tantamque plagam in isto regno accipere, pro sua parte patiat. Præstat enim regi millies mori et regnum amittere, quam ut, illo vivente et connivente, et Christianissimi cognomen obtinente, ad exemplum Jeroboam Israelis regis, aurei vituli in ejus regno adorandi permittantur. Erit hoc circumspeditionis tuæ officium; tali tempore Deo Omnipotentis acceptissimum, fideique tuæ, morumque integritatis et constantiæ, dignissimum; nobis autem ipsis, qui de istarum successu, pro nostra pastoralis sollicitudine maxime elaboramus, gratissimum; ad quod pluribus etiam te verbis hortaremur, nisi pro comperto haberemus, te in eo, quod ad religionem pertinet, nullius monitis hortationibusque indigere. Datum Romæ apud S. Petrum sud annulo Piscatoris, die II Martii MDLXX, Pontif. nostr. anno quinto ».

179. De pace autem cum hæreticis composita, seu melius componenda, non modo Lotharingium cardinalem ad amicos Lutetiæ consiliorum conscios, scripsisse, Thuano asserenti ultro concedimus: sed insuper addimus, ejusdem rei quoque certiorum redditum fuisse Pontificem; imo (quod deterius est) pacis ejusdem, etsi non auctorem, probatorem certe ipsum Lotharingium extitisse, Pio eidem fuisse delatum. Quid vero ex his? Forte quod Thuanus idem contendit, hæreticique vulgarunt, falso nempe hanc pacis compositæ ab eo ac Catholicis sparsam famam, ut interim acriores cum eodem Pontifice, in hæreticos insidiæ struerentur? Nil hoc magis a veritate alienum, ad eundem Lotharingium hoc ferme tempore a Pio scriptæ Epistolæ ostendunt. In illis siqui-

dem, non modo nil eorum, quæ hæretici iidem commentis sunt, ac Thuanus scripto mandavit, reperire est; sed Pius e contra, et graviter cardinalem objurgat, quod pacis ejusdem probator diceretur; et si non singula, graviora tamen ipsius capita refellenda suscipit, et ut ab ea regem revocet, totis nisibus incumbat, enixe cardinalem¹ ipsum hortatur. En Epistola:

« Dilecto filio nostro cardinali, a Lotharingia vocato.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Cum venerabil. frater episcopus Cenomansis, charissimi in Christo filii nostri regis Christianissimi apud nos orator, pacis, quæ inter majestatem suam et Hugonottorum principes, Catholicæque religionis hostes suosque rebelles, futura esse dicitur, conditiones, in notitiam nostram pertulisset; pro nostra erga regem ipsum Christianissimum benevolentia, paternaque rerum istarum cura, magnum accepimus animo dolorem. Eas enim conditiones, non modo probare nullo modo potuimus, sed sine magno Reipublicæ Christianæ fideique Catholicæ detrimento, et Ecclesiasticæ dignitatis imminutione, neque dari neque accipi posse intelligimus. Sunt enim tales, ut si rex ipse victus captusque esset, iniquiores accipere non posset; cujus rei molestia ex eo quoque vehementer est aucta, quod eas ipsas conditiones circumspectio tua dicitur non improbare: quod si verum est, quanquam prudentiæ tuæ multum tribuamus, tamen omnia animo diligenter circumspicientes, nihil adhuc in ejusmodi conditionibus invenire potuimus, quod animum nostrum, tum de religionis Catholicæ causa, tum de salute dignitateque regis sollicitum, vehementer non perturbet. Nam quod ad religionem pertinet, quid aliud est Hugonottorum principibus, reliquisque omnibus, qui eorum sectam secuti sunt, conscientiæ libertatem concedere, nisi hæresis unicuique suæ professionem impune permittere? Assignare autem eis duas civitates, in quibus quidquid eis collibitum fuerit facere possint, hoc vere nihil aliud est, quam hæreticam pravitatem, divinarum omnium legum humanarumque jure damnatam, constituere ac stabilire. Quod si Hugonottis, eorumque hæredibus bona dignitatesque justissime illis ademptæ etiam restituantur, judiciorum et sententiæ adversus eos lata rescinduntur, quemadmodum alio earumdem conditionum capite continetur; brevi futurum est, ut omne hæreticorum Catholicorumque discrimen tollatur; quo nullum religio Catholica majus incommodum accipere potest. Nec vero aliarum conditionum capita probamus, de quibus nihil dicimus; sed hæc, quæ mani-

¹ Ex Archiv. Vatic. sign. n. 2012. Secret. Thomas Aldobradini.

festè inhonesta indecoraque sunt potissimum prosequimur, quibus sic omnia hæreticis tribui, Catholicorum nullam rationem haberi videmus; quasi hæretici bonam, Catholici malam causam defenderint. Cur enim damna Catholicis illata resarciri, bonaque ablata restitui non jubentur? Cur Ecclesiæ Catholicorum, ab hæreticis incensæ et dirutæ, instaurari non demandantur? Quæ autem securitas aut utilitas potest esse in ea pace, quæ a Christianissimi regis rebellibus facta, pax futura non est, sed pactio servitutis? Nihil enim aliud eis propositum est, quam regem regnumque ipsum in servitutem redigere: qua de re dubitari fortasse posset, nisi toto hoc intestini belli tempore aperte præ se tulissent. Vanum est enim existimare pacem inter eos esse posse, qui inter se de religione dissentiant. Ut enim luci cum tenebris nulla est societas, sic nec inter Catholicos quidem et hæreticos ulla potest esse communio. Quin potius cavendum est, ne Deus, qui Christianissimo regi, religionis suæ causam armis aperte defendenti, rectisque sensibus eunti, geminata victoriæ signo, non dubium pii belli eventum polliceri visus est; idem nunc, eodem rege, tantum Catholicæ fidei detrimentum dissimulante, et in tot tantisque hæreticorum sceleribus connivente, ad iracundiam provocetur: sic ut quod majestas sua conservandi regni causa sibi faciendum esse judicat, id ei Redemptor noster in contrarium vertat, præsentisque temporis pœnas in alium diem reservet. Proponat sibi ante oculos rex Christianissimus Jeroboam regis Israelis exemplum, qui, cum timuisset, ne ditionis suæ populis Hierusalem ad sacrificandum Domino ascendentibus, ipse regnum recenter partum amitteret, vitulos aureos eis colendos adorandosque proposuit, cujus peccati gravitate commotus Deus, domum illius totam evertit, eique regnum ademittit. Ita quod ad conservandum sibi regnum utile esse judicavit; id sibi regnoque periculosum paulo post expertus est. Nihil enim aliud est christum regem, hæreticis loca in suo regno ad hæreses suas impune profitendas permittere; quam ut altare, præter altare Domini Dei, ædificetur concedere; quod a filiis Israel, filiis Gad et Ruben, maximi criminis in Deum loco objectum est. Quæ cum ita sint, circumspectionem tuam hortamur, ut officii, personæ, dignitatisque tuæ memor, totam hanc assimilata pacis actionem, prudentia auctoritateque sua, sibi disturbandam suscipiat; neque tantum adversus Redemptorem nostrum, atque adeo contra regem ipsum dedecus admitti patiatur; a quo, si nihil aliud, ipsum revocare, Christianissimi certe cognomen, tanta majorum suorum clarissimorum regum laude partum, deterere deberet. Quod si ea, qua es eximia in Deum pietate præditus, Catholicoque religionis zelo

succensus, eam quam soles prudentiam ad hujusmodi pacis consilia disturbanda adhibueris, quod te facturum esse, pro certo habemus; non desperamus fore, ut, et rex ipse Christianissimus, in eam, quam cupimus sententiam per te adducatur, et nos præsentis sollicitudinis molestia liberemur, et Deus ipse noster, ut æquum est, in tuis majestatisque suæ actionibus glorificetur. Quod autem ad eas pertinet litteras, quas tu nobis scripsisti, eidem ven. fratri episcopo Cenomanensi mandavimus, ut tibi super his nostram sententiam significaret. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XI Martii MDLXX, Pontific. nostr. ann. quinto ».

180. Revera tamen, et ex his Pii Epistolis, et ex illis quæ narrat Thuanus simul collatis, illud rite elicitur utrimque confectæ vel conficiendæ pacis rem, et male acceptam, et æque suspectam. Sicut enim hæretici fide pacem a Catholicis expeti vulgarique crediderunt, sic eadem de hæreticis Catholici quoque putarunt; hoc tamen inter utrosque discrimine, quod a delictorum conscientia, quæ supplicium undequaque sibi metuebat, hæretici in suspicionem merito ducerentur: Catholici vero, minime iis fidendum rite censerent, qui toties fracta in Deum ac regem fide, deteriora prioribus semper commoliti fuerant, et ex beneficiis pejores effecti essent. Ex animo nihilominus pacem utraque pars desiderabat: et rex quidem, ob ea quæ diximus; Hugonotti autem, quod jam ferendo bello se impares viribus agnoscerent, neque auxilia e Germania vel Anglia sibi supeditari posse sperarent. Ut pacem vero amplioribus conditionibus obtinerent, bellum pro viribus gerentes, varia ab illis loca sunt intercepta: et Colinius cum judicaret nunquam ad pacem, qui circa regem erant serio inclinatos, quandiu bellum longe ab aula, atque adeo e regni metropoli Lutetia Parisiorum gereretur; eo arma prius inferenda consuit, ut eorum incommoditatibus domito plebis furore, qui vulgi gratiam per bellum captabant, plebe consentiente, eadem postmodum bellum deestante, ipsi in pacem consentire cogerentur.

181. Inter hæc autem, cum ægrotasset Dux Andius, et ad comprimendos ingruentes hæreticorum conatus, rursus exercitum rex coegisset, parum utili ac felici consilio (ut narrat Davila¹), summum ejusdem imperium, Arturo Cossæo detulit, qui animo cum esset Calviniana labe infecto, non modo hostes, uti facile potuisset, minime oppressit, quin potius tarditate ac segnitie sua haud parum eis profuit, ut interim vires colligere, ac se in tutum recipere possent. Hujusmodi autem agendi modum reginæ potius consilio tribuisse Thuanus² visus est: imperatum

¹ D. Avil. Hist. ut sup. — ² Thuan. ut supra.

siquidem ab ea scribit, ut fœderatos, quantum posset, longe ante se pelleret, qui, si vim facere vellent, et in provincias viciniores regi penetrare conarentur, tunc vires contrarias opponeret. At præfatus Davila refert, quod regina, cum prudentia sua ac acri ingenio agnovisset, hinc Cossæum, illinc vero Damvillam novastruxisse consilia; de iisdem filiis admonitis, illos hortari cœpisse, ut ab eis, quæ pacis erant minime se abhorreere deinceps monstrarent, utpote quæ intelligeret, hominum perfidia, ex eo bello haud parum eis periculi imminere. Delegati igitur ad regem ab Hugonottis missi iterum veniunt, Tellinius, Bellovasius, unaque cum eis Cassetterius Navarro ab Epistolis, qui tandem decima Augusti, ut scribit Thuanus, vel octava, ut Soulierius putat, certis conditionibus cum rege conveniunt, et pacis edictum undecima ejusdem mensis in curia Parisiensi vulgatur.

182. Præcipua vero hujus pacis capita hic ponenda videntur, ut perspicue agnoscatur, quam jure merito Pontifex, præter allatas rationes, ex turpibus hujusmodi conditionibus quoque pacem hanc improbaverit, ac reprehenderit: quod in divinam simul ac regiam offensam, ac probrum, nimis eam redundare cognoverit. Ab Isselt¹ ipsa sic adnotavit:

« Ut omnes inimicitiae atque odia, quæ a belli primordiis exarserant, cessarent, eorumque memoria perpetua oblivione sepeliretur.

« Nulla propter offensas aut dissidentes opiniones fieret provocatio aut insultatio: sub pœna publicæ pacis perturbatoribus constituta.

« Ut Catholica religio Romana revocetur stabiliaturque omnibus locis et provinciis Galliæ, cujus exercitium libere et sine ullo impedimento fiat.

« Bona etiam ac proventus Ecclesiastici, vel aliorum Catholicorum, superioribus belli ab Hugonottis per vim occupata, restituantur in eodem statu, quo fuerunt, antequam legitimi domini illis exuerentur.

« Omnibus vero nobilibus, qui plenam jurisdictionem habent, exercitium novæ religionis permittatur, idque in ædibus suæ jurisdictionis, quas prius præfectis regiis nominare teneantur; idque habeant pro se, suis uxoribus, et familia, et accedere volentibus.

« Qui hujusmodi jurisdictiones non habent, ipsis pro se et familia tantum conceditur, nisi Baptismus sit celebrandus; quo casu etiam alii ad denarium numerum admittantur.

« Ut eadem religio in suburbiis duarum urbium, earum provinciarum, quæ in edicto exprimuntur (non autem cujuscumque, cum quædam in eo non nominantur), exerceatur. In omnibus etiam locis, ubi ea fuisset pri-

ma die Augusti, ante promulgatum edictum.

« Expresse autem edicto hoc prohibetur quodvis exercitium ejus religionis, vel administrandæ, vel docendæ publice; vel institutorum puerorum, aut aliorum, præterquam in locis prænominatis.

« Eadem religio, neque in aula regis, neque in aliquo loco aulæ ad decem millia propinquo exerceatur: totidem milliaribus ejus exercitium absit Lutetia, neque in ea urbe permittatur.

« Præfectis regiis mandatur ut loca humanis corporibus istorum religiosulorum idonea inveniant: procurent, ut cadavera nocte, absque ullo tumultu, non pluribus quam decem comitantibus efferantur.

« Matrimonia nulla inter affines aut consanguineos fiant legibus prohibita.

« Ut in scholas, xenodochia, aliaque similia pauperum loca, utriusque religionis homines promiscue recipiantur.

« Declarat rex, qui contra ipsum, et religionem Catholicam arma sumpserunt, se non in perduellium numero, sed fidelium subditorum habiturum: hac lege, ut omni fœderi et societati, tam in regno, quam extra illud renuntient, ab omni coitione populi, et exactionibus pecuniarum deinceps abstineant.

« Ut nulla vicissim damna regno præteritis bellis illata præstare teneantur.

« Ad dignitates etiam et publica munia admittantur.

« Ut captivi utrinque sine pretio dimittantur.

« Ut omnes sententiæ contra Hugonottas, a morte Henrici regis latæ, hoc etiam edicto aboleantur, et quisque suis bonis, honoribus et dignitatibus restituatur; nominatim autem Auriaco principi, et Ludovico Nassovio illius fratri, urbes, jura, principatus, tituli, privilegia, quæ in regno Galliæ habent, reddantur.

« Ut Rupella, Montalbanum, Cogniacum, et Charitæa custodiæ Hugonottarum in duos annos tribuantur, quo qui domum redire propter veteres similitudines non audent, ibi tuto commorari possint, quoad inimicitiae pœnitus sopiantur: his tamen conditionibus, ut principes Navarræus, Condæus, et alii viginti ejus religionis nobiles a rege nominandi, promittant, jurentque se præsidia in dictis urbibus, regio nomine habituros, easque biennio exacto reddituros cuicumque regi visum fuerit eo in statu, quo nunc sunt, nulla re in illis mutata; utque hoc spatio biennii elapsi religio nova in iis conservetur; ita tamen, ut et statim, et deinceps in perpetuum Catholica quoque religio in his libere et secure exerceatur.

« Ecclesiasticis liber ad eas pateat accessus, omniumque bonorum suorum permittatur integra possessio ».

¹ Sillich. ab Isselt. sub hoc ann.

183. Falsum autem humanæ prudentiæ commentum, quo rex amplissima ista Hugonottis concedens, pacem obtenturum credidit, exitus cito elusit, nam, ut narrat Thuanus ¹, vix per regni curias et inferiora tribunalia promulgato edicto, cum inde a Catholicis, inde a Protestantibus ingentes querimoniæ perlatae sunt, quibus, ut aliqua ex parte satis fieret, et ne qui motus ob eas excitarentur, Arturo Cosæo, et Philippo Garreo Protero libellorum supplicum magistro, negotium datur, ut Rupellam proficiscantur, et de vera edicti interpretatione et executione cum Protestantibus delegatis ex æquo agerent. Addit Spondanus ², quod quamvis pro tempore, Gallis pax ista gratissima acciderit, cæteris tamen, qui Catholicæ religionis integritatem incontaminatam desiderabant, regiamque auctoritatem in omnibus prævalere cupiebant, non adeo acceptam fuisse; qui tamen (inquit), si bellorum incommoda sensissent, si non piam, forte necessariam judicassent. Et quidem necessario forsitan amplectenda fuisset, si tamen (quod absit) apud Catholicos necessitas aliqua excogitari potest, quæ ad facienda mala, ut hujusmodi veniant bona impellere queat; si iniquis saltem iis conditionibus obtineri potuisset: verum, ut Pontificem ad regem non semel scripsisse vidimus, hujusmodi pax, non modo non pax, sed acrioris belli causa insuper extitit. Cunctis igitur Catholicis pax ista, sed præcipue Catholico regi, et merito infensa fuit, qui frustra opem Gallis se subministrasse cognovit, ut rebelles etiam suos in Auriaco et Nassovio comprimerent, quorum conatus in suum finitimum Belgium, deinceps transferri posse rite pertimuit. Sed, præ aliis gravissimam accidisse Pontifici, quod nullum omnino fructum consecuturum, nec regi, nec regno prævidisset; imo ex ea ingentem e contra malorum molem, et scriptores tradunt, et ex sequentibus ejusdem Epistolis ³ paulo ante quam pacem statutam credidisset, liquet.

184. Dilecto in Christo filio nostro Carolo cardinali a Lotharingia.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quamvis de pace, quam inter charissimum in Christo filium nostrum Francorum regem Christianissimum, et hæreticos Dei hostes, majestatisque suæ rebelles, cum sæpe alias, tum quam maxime hoc tempore conventura esse existimatur, quid sentiamus libere ad majestatem suam, et ad circumspeditionem quoque tuam antea scripserimus; tamen cum intelligamus nihilominus eam in præsentia conven-

turam esse existimari, prætermittere noluimus, quin circumspeditionem tuam, cujus et consilio et prudentia omnia istius regni negotia administrari compertum habemus, moneamus, ut etiam atque etiam videat, et diligenter consideret, quid agatur. Nos enim ab omnibus, aut rerumstrarum aut cujusquam alterius privatis rationibus liberi, solamque religionis Catholicæ causam, cum regis Christianissimi salute atque utilitate istius regni conjunctam, præ oculis habentes, re explorata, judicamus nullam Catholicis cum hæreticis pacem, nisi fictam aut simulatam esse posse; sed sub nomine specioso pacis, insidiosissimum proditoris fraudisque maleficium latere, quo illi Christianissimum regem, nihil tale metuentem, aut de improvviso adoriri, aut dolis ac fallaciis circumvenire, regnoque et vita spoliare cupiunt. Hoc autem, si qui sunt qui aliter credant, eos nos, aut præteritarum istius regni rerum parum memores ipsos falli, aut majestatem suam fallere velle arbitramur. Regem illum Christianissimum opprimere, et perfidiose circumvenire, non pacem habere, volunt. Quod ex eo majestas sua cognoscere poterit, quod quotiescumque auxilia externa habere potuerunt, ipsi primi pacis fœdera rupturi sint. Qua quidem pace, quid Christianissimo regi, totique isti regno perniciosius aut periculosius accidere potest? qua confecta primum quidem religioni Catholicæ, quod maximum accidere potest, vulnus infligitur: deinde ejusdem regis dignitati et existimationi turpissima ignominiae labe aspergitur; postremo infestissimis hostibus, ad occultas insidias et conjurationes aditus aperitur. Quibus quidem audendis rebus, etiamsi illis voluntas deesset, tamen Deus justo providentiæ suæ judicio, eam illis mentem immitteret, ut hac maxime ratione neglectæ suæ religionis pœnas, ab his qui eam neglexerunt, exposcat. Quocirca circumspeditionem tuam hortamur, et per Deum Omnipotentem obsecramus, ut memor pietatis, quam Omnipotenti Deo religionique Catholicæ debes, memor fidei, quam turbulentissimis istius regni temporibus egregiam præstitisti, semper, memor ejus, quam sustines personæ, ejusmodi de pace consilia atque actiones disturbare ac disjicere coneris, nec ullo modo aut Catholicam fidem, talem tantamque in isto regno plagam accipere, aut Christianissimi regni salutem, istiusque regni incolumitatem, in tale tantumque discrimen adduci patiaris. Erit hoc circumspeditionis tuæ officium, tali tempore Omnipotenti Deo acceptissimum, fideique tuæ constantia dignissimum. Nobis autem ipsis, qui de istius successu pacis, pro pastoralis nostræ sollicitudine maxime laboramus, gratissimum. Ad quod pluribus te quoque verbis hortaremur, nisi pro comperto haberemus, te in eo, quod

¹ Ibid. ut sup. — ² Gub. hoc ann. — ³ Apud Goub. Epist. lib. 4. Epist. 5.

ad religionis Catholicæ defensionem, regisque Christianissimi salutem tantopere pertinet, nullas officii tui partes esse prætermisurum. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die XIII Augusti MDLXX, Pontificat. nostr. ann. quinto ».

185. Et ad Carolum cardinalem Borbonium :
« Dilecto filio Carolo cardinali ¹ Borbonio.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quod pro pastoralis officio nobis, quamvis indignis, ab Omnipotenti Deo commissio sedulo fecimus, ut quotiescumque de pace inter charissimum in Christo filium nostrum Francorum regem Christianissimum, et hæreticos Dei hostes, majestatisque suæ rebelles conventura ad nos allatum est; de ea ipsa quid sentiremus, libere ad majestatem suam et circumspectionem quoque tuam scriberemus; id etiam hoc tempore, quod eandem pacem conventuram esse intelligimus, prætermittere nullo modo potuimus: nam, si quis est, qui aliquam inter Christianissimum regem, et nefarios hæreticos, communes omnium Catholicorum hostes, pacem veram ac stabilem convenire posse existimet, is, aut rerum istius regni præteritarum immemor seipsum imprudenter decipit, aut earum memor majestatem suam Christianissimam perfidiose decipit. Ut enim nulla esse potest Satanæ cum filiis lucis communicatio: ita, nec inter Catholicos quidem et hæreticos ulla pacis compositio, nisi ficta fallaciarumque plenissima fieri potest. Qua de re nemo sanæ mentis est, qui dubitare possit, qui modo improbissimorum hæreticorum nefarias conjurationes, contra regis Christianissimi caput, regnique incolumitatem antea sepe initas recordetur. Opprimere illum regem, sub falso speciosoque pacis nomine, eumque regno ac vita spoliare, non pacem habere, volunt. Quod ex eo majestas sua cognoscere poterit, quod quotiescumque illi auxilia externa habere poterunt, primi pacis fœdera rupturi sunt; quibus audendis rebus, etiamsi illis, quod non putamus, voluntas deesset; tamen Deus justo providentiæ suæ judicio, eam illis mentem immittet, cum viderit in hujusmodi pace, qua religioni Catholicæ, maximum quod accipere potest, vulnus infligitur, nullam divini sui honoris, ab his, qui debebant, habitam esse rationem. Quid enim aliud in tali pace, præterquam religionis Catholicæ in isto regno interitus, regis Christianissimi dignitatis et existimationis labe, ejusdemque salutis manifestum diserimen continetur? Quæ cum ita sint, circumspectionem tuam hortamur, et quo majori animi nostri

studio possumus, requirimus, ut pacis tam ignominiosæ tamque perniciosæ consilia et actionem totam impedire ac disturbare velit, et his, qui illam regi Christianissimo persuadere conantur, fortiter se opponere studeat. Hoc enim officium primo quidem Omnipotenti Deo debet, de cujus religione sanctissima, vel retinenda vel amittenda in isto regno agitur: deinde Christianissimo regi, cujus majestas in rerum suarum gubernatione, tuo polissimum consilio tuæque fidei nititur; postremo etiam personæ quam sustinet. Quam quidem ad rem, pluribus quoque te verbis hortaremur, nisi hæc ipsa satis esse putaremus, nisque firmiter speraremus, te in his rebus, quæ ad fidei Catholicæ regisque Christianissimi salutem ac dignitatem tantopere pertinent, nullas officii tui partes esse prætermisurum. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die XIII Augusti MDLXX, Pontific. nost. ann. quinto ».

186. Demum ad regem ipsum, sub ipsa die, perbreve hanc Epistolam ¹ Pontificem dedisse reperimus.

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo Francorum regi.

PIUS PP. V.

« Charissime etc.

« Scripsimus ad dilectos filios nostros cardd. Lotharingiæ et Borbonium sententiam nostram super pace, quæ inter M. T. et hæreticos Dei hostes, suosque insuper rebelles, conventura esse existimatur, de qua etiam alias Majest. tuæ, nos scripsisse meminimus. Quam quidem hortamur et vehementer in Domino obsecramus, ut quæ ad eos cum M. T. super hac ipsa pace communicanda scripsimus, diligenter attendere et considerare velit. Inveniet enim nostrum consilium, a paterna qua eam prosequimur benevolentia profectum, nihil aliud quam Dei Omnipotentis honorem, M. T. salutem, ac dignitatis conservationem, regnique illius incolumitatem sibi propositam habere. Cui quidem consilio, si M. T. acquieverit, erit cur illius, religionisque causa, vehementer in Domino gaudeamus. Sin minus ex ipsa tamen re, dolorem nostrum inde acceptum consolabimur, quod ipsi officio nostro functi fuerimus, reliqua Dei Omnipotentis providentiæ, cui confidimus, æquo animo permissuri. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die XIII Augusti MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

187. At cum Pius tandem intellexit pacem cum hæreticis ac rebellibus Carolum regem, suis posthabitis monitis, statuisset, vix verbis exprimi potest, quantum ex hoc dolorem conceperit. Datis nihilominus, et ad eosdem Borbonium et Lotharingum, necnon ad Strozium

¹ Ut supra Epist. 6.

¹ Ex Archiv. Vat. ut supra.

et Pelæum cardinales Epistolis, qua melius oratione potuit, eum illis, his verbis aperuit ¹:

« Dilecto filio Carolo cardinali Borbonio.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non tam facile verbis explicare circumspeditioni tuæ animi nostri dolorem possumus, quem ex istius inter Christianissimum regem et hæreticos pacificationis nuntio accepimus, quam tu pro tua prudentia, id existimare potes. Quantum enim nobis et bonis omnibus dolenda, quam periculosa, quamque majestati suæ pœnitenda sit ea pacificatio, in qua victi hæretici, victori regi tam nefarias tamque exitiales Catholicæ religioni leges imposuerunt, sine lacrymis exequi non possumus. Qui quidem rex, utinam id quod verissimum manifestissimumque simul est intelligere potuisset, majora nempe sibi confecta hac pace ab hæreticorum occultis insidiis atque fallaciis, quam durante bello, ab eorumdem aperto latrocinio pericula imminere; nunquam in eam sententiam adductus esset, ut ullam cum perfidiosissimis hominibus infensissimisque hostibus pactionem sibi tutam esse existimaret. Quo magis verendum est, ne et ipsum regem, et eos, qui hujusmodi pacificationi sunt assensi, dederit Deus in reprobum sensum, ut videntes non viderent, et audientes non audirent ea, quæ et videnda et audienda fuerunt. Quæ quamvis ita sint, et peccatis nostris facientibus, eas quas nunquam putaveramus in Christianissimo regno religionis Catholicæ labes videre cogamur; non tamen animo deficimus, sed fortitudinem nostram ad Deum custodimus, memores ejus nos vices in terris quamvis indignos gerere, qui custodit veritatem in sæculum, neque confundit sperantes in se. Quo autem pejore loco istius regni res sunt, quam quo adhuc fuerunt, eo magis te, et reliquos qui in eo sunt principes viros, et orthodoxæ fidei studiosos, excitandos, officiique sui admonendos esse putamus. Ex quorum numero, cum circumspeditionem tuam nemini pietati divinique honoris zelo concedere pro comperto habeamus, faciendum nobis esse existimavimus, ut eam turbulentissimo istius regni tempore ad fidem servandam, ad resistendum hæreticis, ad bonum contra eos certamen certandum, his litteris hortaremur. Meminisse autem debes, te unum esse ex numero venerabilium fratrum nostrorum, qui e nostro gremio, et hujus S. Catholicæ ac Romanæ Ecclesiæ sinu prodieris, qui te, sanctissimo jurejurando adhibito, ad profundendum pro ejus defensione sanguinem obstrinxeris: idcirco enim purpuream vestem indueris, ut vel hoc ipso signo ejus charitatis admonearis,

quam in defendenda orthodoxa religione Redemptori nostro, atque ejus sanctissimæ Ecclesiæ, cujus honorabile membrum factus es, præstare debes. Hæc igitur cogitans et in eo fiduciam tuam reponens, cujus dextera invenitur super omnes, qui illum oderunt, fac in illo virtutem, vocationem tuam firmiter tene, Catholicam religionem quovis periculo postposito defende, hæreticorum conatibus, quantum potes, obsiste, omnipotentis Dei causam sustine; et quibus potes auxiliis jacentem in isto regno religionis Catholicæ statum erigere stude. Quod si feceris, non solum laboris tui fructum æternæ præmii remunerationis a Redemptore nostro accipies; sed etiam apud homines gloriam et laudem consequeris. Si vero, quod absit, officium tuum tam necessario tempore, quavis de causa prætermiseris; non ideo tamen deerunt omnipotenti Deo viæ, quibus causam suam defendat, præsertim multorum, qui in isto regno reliqui sunt hominum, populorumque Catholicorum precibus adjuvantibus. Tu vero, nisi hoc tempore Deo ac religioni personæque tuæ, atque huic Sanctæ Sedi Apostolicæ, quod debes persolveris, frustra ad hoc agendum aliud tempus requisiturus es. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xxiii Septembris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

188. Ad cardinalem vero a Lotharingia :

« Dilecto filio Carolo cardinali ¹ a Lotharingia.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Certiores facti de pacificatione inter charissimum in Christo filium nostrum Francorum regem Christianissimum et hæreticos inita (si modo pacificatio appellanda est ea, in quam tam nefariæ tamque exitiales religioni Catholicæ leges ab hominibus improbissimis majestati suæ Christianissimæ sunt impositæ) magnum cæpimus animo dolorem : talem scilicet, qualem par fuit, nos ex tanta regni istius antea non minus rei militaris quam religionis laude florentissimi calamitate accipere. Nos enim ita existimamus majorem ex tali pacificatione regnum istud plagam accepisse, quam quantam superioribus annis acceperit, ex quo tempore intestinis hæreticorum seditionibus laborare incæpit. Regi autem ipsi Christianissimo majora nunc ab hostium fraude atque insidiis, manente tali pace, imminere pericula arbitramur, quam ea fuerunt, in quibus, durante bello, versari visus est. Quamvis autem, peccatis nostris facientibus, in eum locum adducta res sit, ut eas, quas nunquam putaveramus in regno Christianissimo religionis Catholicæ labes videre

¹ Apud Gânib. ut supra. Epist. 7.

¹ Ut supra Epist. 8.

cogamur; non tamen idcirco animo deficiamus, memores nos in eo spes omnes nostras collocatas habere, cujus vices in terris, quamvis indigni gerimus, in quo qui sperant non confunduntur ab expectatione sua. Sed quo pejore loco res istius regni sunt, quam quo hucusque fuerunt; eo te, et reliquos, qui in eo sunt principes viros, religionis Catholicæ studiosos, excitandos monendosque arbitramur, ut orthodoxam fidem, hæreticorum malitia, et Catholicorum segnitie, quotidie in deterius labentem, quantum est in vobis, sustentetis, fidem servetis, bonum certamen adversus nostri Redemptoris hostes certetis. Quod officium, si quis unquam Omnipotenti Deo, atque huic Sanctæ Sedi Apostolicæ præstare debuit, tu certe is es: propterea quod a Deo tot spiritualibus temporalibusque bonis ornatus, a Sancta autem hac Sede Apostolica tot honoribus beneficiisque sis affectus, ut æquum sit, eam his turbulentissimis temporibus potissimum a tua virtute atque constantia sibi præsidium ac solatium expectare. Meminisse debes te unum esse e numero fratrum nostrorum, qui e gremio nostro, et Romanæ Ecclesiæ omnium Ecclesiarum magistræ sinu prodieris; qui idcirco purpuream istam vestem indueris, ut ab ea illius jurisjurandi admoneris, quod S. huic Romanæ Ecclesiæ, ejusque Maximis Pontificibus præstitisti; quod scilicet te ad profundendum pro ea sanguinem, si opus fuerit, obstrinxisti. Hoc igitur cogitans, et in eo spem tuam repositam habens, qui super timentes se misericordiam suam corroboravit, sustine Dominum: honorificum ministerium tuum, et vocationem tuam ne deseras: Catholicam fidem, quovis proposito periculo constanter defende; hæreticorum conatibus, quantum potes resiste. Quod si feceris, quemadmodum te facturum esse pro certo habemus, non solum ab Omnipotenti Deo laboris tui fructum, æternæ remunerationis mercedem accipies, sed etiam apud homines tam præclaræ actionis nomine laudem maximam consequeris: si vero, quod absit, aliter feceris, illud cogita, res istius regni, quanquam pessimo loco sint, non adeo tamen desperatas esse, ut eas jacentes ac fere oppressas misericors et miserator Dominus multorum, qui adhuc in eodem regno reliqui sunt, fidelium, Catholicorumque hominum ac populorum precibus exoratus, excitare atque erigere non possit; cujus te coadjutorem non fuisse, tam tibi ignominiosum in posterum, quam omni quo vixeris tempore ærumnosum est futurum. Nam Deo quidem, cujus investigabiles viæ sunt, non deerit facultas, vel ex ipsis lapidibus filios Abrahamæ suscitandi. Tu, si hoc tempore officium vocationemque tuam deserueris, nec aliud tempus habere poteris, in quo religioni Catholicæ, personæ tuæ, nobis atque huic Sedi Apostolicæ, quod debes persol-

vere possis. Hæc ideo pluribus verbis ad circumspeditionem tuam scripsimus, quia id et rei ipsius magnitudo postulare nobis visa est, et quia nullas officii nostri partes ipsi prætermittere volumus, qui te ad id facendum hortabamur. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die XXIII Septembris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

189. Et quidem quam æquo jure hujusmodi pacem cum hæreticis, et hac præ cæteris vice improbaverit Pius; tum præsens, tum præterita facta abunde demonstrant. Cum enim alias rex, ac præcipue biennio ante, infelici consilio ac infaustiori exitu perduellibus ipsis pacem dedisset, quos potius, utpote victoriis inclytus, et Pontificiis suffultus auxiliis, facile et honorifice delere omnino potuisset; eo edoctus exemplo, nec oblatam peridenti rebelles occasionem, nunc dimittere debebat Carolus, nec pacem concedere, quæ majoris incendii fomitem, ut alias evererat, ministraret. Tanto igitur contra hanc pacem rationabilius animo commotus est Pontifex, quanto agnovit eum ærumnoso præteritarum rerum experimento minime instructum; seque rursus illud, utpote (qui post factam vice altera parum honorificam eam pacem, nihil jam amplius pecuniarum se Gallis collaturum edixerat, ne inopportuno hæreticorum beneficio, sacrum exhaureret ærarium; et nihilominus importunis ac fallacibus denuo, illorum verbis ac promissionibus victum, alia nunc ipsis auxilia suppeditasset), quorum faustos iterum effectus pax præsens, gloriæ et fidei pariter exitiosa, irritos redderet. Ad leniendum idcirco Pontificis ejusdem animum hac de causa, ut audisti, plurimum exarcerbatum, ad illum Carolum regem legationem misisse, scribit Spondanus¹, qua illi consilia sua aperiret, et quibus rationibus ad pacem se delatum fuisset, doceret. Verum hujus legationis apud alios scriptores nil penitus memoratum reperitur; et præterquamquod, quæ inferius ponenda erunt, nullatenus consilia sua Pio aperuisse Carolum monstrabunt; ea hujusmodi erant, ut Pio patefacta, potius quam demulsissent, absque dubio ejusdem Pontificis animum magis exasperassent. Interim vero Valesia regali domo deleta, ob prælatas religionis negotio politicas rationes, ereptum ei Galliæ regnum, aliisque (ut Pius prædixerat), traditum, nemo non novit.

190. E contra vero, licet Pius ipse jam cum hæreticis pacem, ut vidimus, compositam intellexisset, non tamen ob id animum despondit, ut iniquissimæ ejusdem pacis capita executioni non mandari totis nisibus curare desisteret. Nam præter ea quæ ad Lotharingium et Borbonium cardinales in Galliis commorantes scri-

¹ Spond. sub hoc ann.

psisse vidimus; triduo a datis ad illos Epistolis, magistrum Franciscum Bramantem, suum et Apostolicæ Sedis notarium misit, ut fidei, quas in Vaticano Regesto nacti sumus, ad ipsum regem Epistolæ perspicue docent, suntque hujusmodi:

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo Francorum regi Christianissimo.

PIUS PP. V.

« Charissime etc.

« Mittimus ad M. T. dilectum hunc filium magistrum Franciscum Bramantem, nostrum et Sedis Apostolicæ notarium, virum probum et spectatæ fidei, ut secum agat quibusdam de rebus, ut ab eo intelliget, valde ad nos hujusque Sanctæ Sedis Apostolicæ dignitatem pertinentibus; cui mandavimus, ut primo quidem debitum paternæ nostræ benedictionis ac salutationis officium M. T. persolvat, deinde ea, quæ a nobis habet mandata, exponat. Rogamus autem M. T., ut eum benigne atque attente audiat, illique eandem fidem habeat, quam nobis ipsis haberet, si præsentem cum ea loqueremur. Id erit nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xxv Septembris m^olxx, Pontif. nostr. ann. quinto ».

191. Ejusdem tenoris Epistolas scriptas fuisse ad reginam parentem, ad Andegavensem ducem, ad præmemoratos cardinales, ad duces Mercorensem et Montispenserii, docet Vaticanum Regestum. Bramantem vero non nisi hac de causa in Gallias missum, ut pacem, nimirum, cum hæreticis initam dissolvere contenderet, facile suadent, et quæ supra in medium protulimus, sub die xxii Septembris scriptæ Epistolæ; et ejusdem omnino exempli, sub die ejusdem mensis vigesima octava, ad cardinales Strozium, Pelæum et Armeniacum scriptæ aliæ; et quod demum a nullo in Gallia, magis quam ab isto, Pontifex hoc tempore premeretur negotio.

192. Cæterum ingrati pariter ac inurbani hominis fuit, non modo in hac pace male sibi Carolum, ut diximus, consuluisse, verum etiam, non nisi rerum suarum respectu habito, Pontificem amicum, qui ut ei opem ferret se periculo exposuerat, in eodem periculo ingratisse deseruisse: in ea nimirum conficienda, nec verbo quidem de Pontifice injecto. Nec oblatam opportunitatem, vel ignorarunt, vel prætereundam hæretici duxerunt, ac quidem statim ac de pace agi cœpit, ut Pontificem, quem sibi infensissimum esse sciebant, offenderent; fecissentque; ni Dei protegentis auxilium, dein Pii summa vigilantia ac prudentia malum avertisset. At de his audiendus Gabutius¹:

« At enim pace (inquit) regem inter et

Hugonottos conciliata, Admiralius Gaspar Colignius, de Avenione Venaisinaque ditione occupanda, copiis suis fretus, agitare consilia cœpit, ratus id sibi licere citra ullam de pace conditionum, in quibus nulla fieret mentio Pontificis, vel injuriam vel offensionem. Cogitabat enim cum esset urbs ipsa copiosa ac præmunita, in Provinciæ Galliæque Narbonensis finibus cis Rhodanum collocata, si ipsorum venisset in potestatem, fore, ut simul non modo validum præsidium, optimamque regionem; sed etiam adversus regem, si minus ille conventis stare voluisset, firmissimum se propugnaculum adepturos. Atque ita, pro rei gerendæ opportunitate, Arausicensi ditione in potestatem redacta, ad omnem Rhodani occupandam oram vires extensuros ».

193. Sic Gabutius; at longe ante quam pacem cum hæreticis Carolus statuisset, ac cum vix (ut innuimus) cum iisdem pacis cæperunt agitari consilia, illos Avenionensem ditionem occupare aggressos esse, eorumque molimina Pontificem, et cardinalis Armeniaci litteris ac nuntiis cognovisse, manifeste illius ad ipsum regem, sub die x Aprilis hujus anni datæ sequentes Epistolæ ostendunt:

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo Francorum regi Christianissimo¹.

PIUS PP. V.

« Charissime etc.

« Ex litteris et nuntiis a dilecto filio nostro Georgio cardinali de Armeniaco ad nos missis, cognovimus Gasparum de Coligny, Hugonottorum omnipotentis Dei tuorumque simul hostium in isto regno ducem, cum majori copia suarum parte in provincia Narbonensi, ad Fortinianum, quadraginta ab Avenione nostra civitate milliariis constitisse; præmissisque aliquot peditum equitumque ducibus, transitum Rhodani, qui a Catholicis tenebatur, occupasse; eo, quemadmodum existimatur, consilio, ut eos ipsos, qui a se præmissi sunt, cum reliquo toto exercitu paulo post ipse subsecutus, Rhodanoque transmissio, aditum habeat ad legationis nostræ Avenionensis loca atque oppida; atque adeo ad ipsam civitatem Avenionensem obsidendam. Quamvis autem nobis non desit animus, tali tantoque imminente rebus nostris periculo, quibus possumus viribus obsistendi; tamen considerantes eas, cum ipsas per se admodum esse exiguas, tum ob eam maxime causam, quod eodem tempore plura, neque levia diversis in locis periclitantis reipublicæ Christianæ substinendæ onera subire cogimur: M. T. rogamus, et per Omnipotentem Deum obtestamur, ut suis cum nostris auxiliis conjunctis, ad defendendam ejusdem nostræ legationis provin-

¹ Gabut. Vit. Pii V. lib. 2. cap. 5.

¹ Ex Archiv. Vatican. ut supra.

ciam nobiscum incumbere velit. Quod non solum ob eam causam M. T. facere debet, quod ea a communibus hostibus occupata provincia, magnum ipsa detrimentum acceptura esset; sed etiam quia, cum eam ipsam legationem a felic. record. Pio Quarto prædecessore nostro, Carolo cardinali Borbonio concessam, M. T. rogatu, de venerabilum fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, eidem cardinali ad vitam extendimus; in ea re concedenda promissa M. T. regiamque suam fidem præcipue secuti sumus, qua se civitatem illam, comitatumque nostrum Venaisinum, omni tempore defensurum esse, pro certo habemus. Sed non omnes tamen, quibus utitur, ministros sibi fideles esse existimamus. Experientia enim didicimus aliquos eorum, parum firma erga religionem Catholicam majestatemque tuam fide, in isto se bello gessisse, qui, si officio suo fungentes, eam, quam debuissent, majestati tuæ fidem præstitissent, non, oppido Naumasausi amisso, in tanto rerum discrimine in præsentia versaremur; quo fideliter defenso, tuti securique ea ex parte esse poteramus. Itaque magnopere nobis probaretur, ut ad subveniendum in tempore legationis nostræ Avenionensis periculo, aliquam eam copiarum partem, quas Helvetiis conductas M. T. paratas habere dicitur, in eas regiones mitteres, ex quibus adventantium communium hostium impetus repellere substitinerique posset. Quod ut faciat, utque communibus periculis obviam eat, M. T., quo majori animi nostri studio possumus, hortamur et rogamus. Nos enim, quantum exiguis nostris viribus consequi poterimus, dabimus operam, ut nos ditionemque illam nostram, ab impia hac nefariorum hæreticorum conspiratione, adjuvante Deo, tueamur: quam quidem cum omnia quæcumque potuimus, fecerimus, sicut reliqua omnia, omnipotentis Dei misericordiæ, cui potissimum fidem habemus, commendabimus: quæ si, peccatis nostris facientibus, in hæreticorum potestatem venerit, ad eam alio tempore recuperandam, nobis aut successori nostro, neque animum; neque vires defuturas esse in Domino confidimus: quem tamen pro sua misericordia speramus non esse permissurum, hæreditatem suam ab impiis perditissimisque hæreticis occupari. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die x Aprilis MDLXX, Pontif. nostr. ann. quinto ».

194. Eadem ad Catharinam reginam scripsit Pius, eademque etiam ad cardinalem Borbonium, cui præ aliis cordi esse debebat, ut suæ commissæ fidei Pontificiæ ditionis securitati consuleretur. An vero aliquid eorum, quæ Pius adeo juste petebat, Carolus præstiterit, inquirendum. Et quidem præstitisse, ab Epistola, sub die v Junii hujusmet anni ad Danvillam regium provinciæ Narbonensis gubernato-

rem, a Pontifice scripta elici posse videtur. In ea siquidem summis Danvillam ipsum laudibus evehit, quod Gasparis Colignii per eandem Narbonensem provinciam transeuntis, ut Avenionem sese conferret, astus elusisset, conatusque repulisset. En Epistola:

« Dilecto filio nobili viro domino Damville, gubernatori regio provinciæ Narbonensi ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Certiores facti ex litteris dilecti filii Georgii cardinalis Armeniaci, nobilitatem tuam in impediendo conatu Gasparis de Colignii, iniquitatis filii, per Narbonensem provinciam transeuntis, civitatisque nostræ Avenionensi comitatusque Venaysino periculose imminenti, egregiam nobis et reipublicæ Christianæ operam navasse; magnas omnipotenti Deo gratias egimus, ex eaque ipsa re magnam in Domino lætitiā dupliciter accepimus, tum propter religionis Catholicæ causam, ad ejusdem omnipotentis Dei gloriam egregie defensam, tum etiam propterea, quia tuis laudibus et estimationi faventes, gavisī sumus, te hac ipsa tam præclara actione confirmavisse illam opinionem, quam omnes boni, nosque in primis, de tua militari virtute ac prudentia semper habuimus. Quamvis autem persuasum nobis sit, te ad bene de omnipotenti Deo, religionisque Catholica merendum, nullis hortationibus indigere; tamen tua apud Redemptorem nostrum merita, quotidie magis augere cupientes, vehementer te, ad eandem operam præstandam excitamus, et in Domino hortamur: quod te, pro tua eximia in Deum Omnipotentem pietate, militarique prudentia facturum esse non dubitamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die v Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

195. *Pontifex ditionem Avenionensem tutatur, et expeditionem Arausicensem cogitat.* — At sicut, sine regis jussu ista a Damvilla egregie peracta credere nefas est: sic ad ipsum regem, de illius ministris a Pio (ut vidimus) delatæ querelæ parum profuissent, nisi opportuni remedia, malo ipse occurrisset, Avenionensibusque rebus Pontifex idem consulisset. Præterquam quod enim (ut audisti), incertæ illi fidei essent, inter se etiam (forte studio) de ratione belli administrandi dissidebant. Huic igitur malo, ut mature Pius quam oportebat medicinam adhiberet, quid egerit, ex Epistola intelligere est, quam ad dominum de Susa ², eadem die qua ad Danvillam dedit, et hujusmodi fuit:

« Dilecto filio nobili viro N. de Susa.

¹ Ex Archiv. Vatic. — ² Ex Vatic. Regest. ut supra.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili etc.

« Cum ex his quæ superioribus diebus de rerum istarum statu, et litteris et multorum nuntiis ad nos perferebantur, cognoverimus ministros charissimi nobis in Christo filii Caroli Francorum regis Christianissimi, qui in istis locis sunt, in administrando bello, non ita inter se consentire, quemadmodum et Catholicæ religionis defensio, et Christianissimi regis utilitas postulare videbatur; cæpimus de improvviso consilium, certum aliquem hominem, spectatæ simul virtutis et fidei, cujusmodi nobis dilectus filius Torquatus de Comitibus visus est, Avenionem mittendi, qui, rebus ipsis coram inspectis, certiora nobis de rerum istarum statu afferre posset. Quod quidem, non ob eam causam fecimus, quia de tua egregia virtute ac bonitate aliter existimaremus, ac semper existimavimus; sed quia in ejusmodi regionum ministrorum sententiarum varietate, Avenionensi nostræ civitati comitatuque Venaysino consultum esse cupiebamus; quin potius te vehementer in Domino hortamur, ut quibuscumque potes rebus, una cum prædicto Torquato, et voluntate et sententia, adversus hæreticos, Dei omnipotentis hostes, Christianissimique regis rebelles, conjunctus esse velis. Hoc enim si feceris, quemadmodum te facturum esse non dubitamus, non solum a Redemptore nostro præmium expectare poteris illud, quod omnibus religionis Catholicæ studiosis in Cælo paratum est; sed, et nos quibuscumque modis cum Domino poterimus, idonea occasione oblata, labores, pro religionis Catholicæ defensione a te susceptos, remuneraturos esse pollicemur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die v Junii MDLXX, Pontif. nostr. ann. quinto ».

196. Erat Torquatus Comes (inquit Gabutius ¹) et prima nobilitate Romanorum, utpote qui amplissimæ Comitum gentis præclarum germen existeret, quæ post tot consulatus, tot infulas, tot augustos triumphos, ad novem ex suis ad supremum sacrosanctumque Petri Cathedralæ apicem erectos gloriabatur: cuique tandem, ad sempiterni immortalisque, nostro hoc tempore accessit INNOCENTIUS DECIMUS TERTIUS; qui maximo Christiani nominis reique bono, Ecclesiam Dei, recens moderatus est. Eximia autem suæ fortitudinis (eodem Gabutio teste) jam Torquatus, Pio specimina præbuerat, cum nimirum, ejusdem jussu, Asculanam in exules ac prædones (iisdem summa celeritate partim extinctis, partim ex Piceno depulsis) expeditionem, summa cum laude confecerat; ita ut in ejus fide (ut idem scribit ²), atque virtute, Pontifex penitus conquiesceret.

Nonnullis igitur Gallis, quorum suspecta erat fides (licet primatum ope subnixis) se publicis ministeriis abdicare coactis, Avenionem Pontifex Torquatus (ut audisti) sese conferre mandavit. Ac præter armatas cohortes, quæ Pontificia ibi stipendia continenter merebantur, cum eo ingentem, Italicorum præsertim, et Romanorum, tum equitum, tum peditum numerum misit; mandavitque Torquato, ut auxiliares insuper, et subsidiarios in Gallia milites conscriberet, tum ad se suosque tuendos, tum ad omnem belli tempestatem fortiter ac tuto sustinendam. Quamobrem hostes (subdit Gabutius idem) quorum jam plurimi eo versus iter intenderant, negotio supersedere sunt coacti; et Admiralibus Rhodanum trajicere non ausus, in Arverniam protinus ire contendit.

197. His duo addit Castrucci ¹ insuper, quibus a proposito Avenionem occupandi perterritum Admiralium dicit; et primum quidem summa vigilantia ac prudentia Georgii cardinalis de Armeniaco, qui ei ditioni tunc præerat, ademitque hostibus vias omnes artesque elusit, quibus ejusdem potiri studuerunt. Alterum vero ac sane præcipuum, specialis quædam ac cœlitus manifestissime ostensa, Dei ac Beatissimæ Virginis protectio; nam accedentibus clam hæreticis, ut ex improvviso Avenionensem urbem occuparent, statim super ejusdem mœnia accensa quædam fax apparebat, mœniaque ipsa cuncta circuibat. Cum vero hoc commoti miraculo, ac excitati lumine limitanei milites cum civibus in arma insurgerent; tunc fax statim exstinguebatur; ita ut, sicut commolitus fuerat, nunquam hæreticus imparatam urbem deprehendere potuerit. De qua (quod tam dolosas perfidorum manus evaserit), rite tunc usurpari certe potuit Davidicum illud: ² *Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.*

198. Avenionensis hujus vero expeditionis occasione sublata, et sic divinitus, ab incæpto temere Admiralio depulso, tolli quoque stipendia, ac Torquatum Comitem Pontificem revocare debuisse videbatur. Pius nihilominus, quod rebus cautius consulendum arbitraretur, Torquatum ipsum, cum iis, quas secum duxerat copiis munitum, per duos annos ibi subsistere jussit; cujus præsidii deinde ope, in Allobrobus castellum, Auriolum appellatum, receptum est. Imo, nisi, et Torquati ejusdem probata virtus, et summa Pii cura, et faciendi sumptus munificentia rebus præsto fuissent; omnis ea ditio furentium hostium in potestatem facile pervenisset. Ista Gabutius. Quibus quidem addere non piguit, quæ de his agens, quem memoravimus, Castrucci quoque scriptum reliquit:

¹ Ibid. ut supra. — ² Ibid. ut. sup.¹ Castruce. Histor. Avenion. lib. 3, pag. 441. — ² Psal. 126.

« Periculi ditionis Avenionensis (inquit) Pius Quintus admonitus, sub anno 1570, Roma cum ingentibus Italicis copiis, Torquatam Comitum misit, nobilissimum domicellum Romanum, eximiaeque virtutis virum, qui summa vigilantia, fortitudine atque prudentia generalis imperatoris Avenionensis ac Venaisinae ditionum munere functus, utramque sic communivit, ut insidias astusque omnes hostium irritos penitus reddiderit, ac hæresis pestem omnino ablegaverit. Præclari hujus ducis corpus in Ecclesia S. Stephani Polonorum terræ amandatum est, sepulcro hac imposita Epigraphe, per quam cætera illius egregia facta intelliguntur.

D. O. M.

TORQUATO DE COMITIBUS, BARONI ROMANO, HENRICI FRANCORUM REGIS INTIMO FAMILIARI, SUB PAULO IV, PIO IV, ET PIO V SEDIS APOSTOLICÆ LEGIONUM SUMMO DUCI, BELLO NEAPOLITANO MURALIBUS TORMENTIS, ET UMBRE, PICENIQUE COPIIS MILITARIBUS, SUB PAULO IV PRÆFECTO. PAULI IV OBITU, SEDE VACANTE, CIVITATIS LEONINÆ PRÆSIDE; ANANÆ SUB PIO IV GUBERNATORI, MUNITIONUM PRÆFECTO. ASCULUM UT FACTIONES, AVENIONEM, UT HUGONOTTOS REPRIMERET, CUM IMPERIO PER PIUM V MISSE. VIOLANTES. FARNESIA CONJUGI CHARISSIMO. FILII, PATRI OPTIMO MÆSTISS. POS. VIXIT ANN. 53. MENS. 3. OBIT QUARTO NON. SEPTEMBRIS MDLXII.

Sic inscriptio ex qua elicitur, Torquatam a Gallica expeditione reversum, statim diem suum obiisse.

199. Cæterum nullum insuper finem fecit Pius, sicut præfatus Gabutius asserit, Gallorum regem suadendi. ut, vel sibi assentiretur Arausicensem expeditionem aggredi cogitanti; vel in eam iret sententiam, ut mitteret ipse rex, qui ditionem illam gubernarent; quam ubi in potestatem redegisset, eam Apostolicæ Sedi, ad ingentem auri vim, quam antea ipsi regi Pontificia donaverat beneficentia, compensandam tribueret; vel denique, aut coemptionis aut pignoris titulo concederet sibi, Avenionensique legato subiceret. Arausicensem namque ditionem, quod una cum præfecto suo hæreticæ pravitatis laboraret morbo, et Catholicis infesta esset quotidie magis, rebellesque foveret; ad exitialis contagionis cavenda pericula, jure posse ab ipsis Catholicis occupari, Pontifex cogitavit.

200. *Carolus Galliarum rex nullum benevolentiae signum negligit erga hæreticos.* — At tantum abfuit, ut hujusmodi monitis rex assentiri voluerit, atque hæreticis aliquod damnum inferre; quin potius nullam prorsus benevolentiae erga eos significationem, præ Catholicis ipsis, prætermiserit: ut, inter alia quæ retulimus pacis cum hæreticis factæ capita ostendunt illudque, quo præcipue Auriaci incolumi-

tati dignitatisque consultum est. Neque in hoc dumtaxat, sed in altero quoque matrimonii inter Lusitaniam regem et Margaritam regis Caroli sororem, pro quo adeo sollicitum fuisse Pontificem supra vidimus, Carolus ipse, non modo Pii jussa facere detrectavit, sed insuper, hoc eodem tempore, eum eludere connixus est, dum per Cossæum, quem missum ad Colinium, reginam Navarræ ac præcipuos alios hæreticorum diximus, ut cum iisdem, de capitum nuper initæ pacis interpretatione et executione ageret; de matrimonio quoque inter præfatam Margaritam et Henricum reginæ Navarræ filium agi voluit; vel quod id paci firmandæ opportunum videretur; vel quod, ut scribit Thuanus¹, insidiis tegendis optimum commentum, ne exitu careret, rite æstimaret; vel tandem, ut refert Adrianus, ut a nuptiis cum filia Saxonici Septemviri, quas maxime aversabatur, eundem Navarræum principem revocaret. Scrupulum quoque injecisse regi Thuanus addit, nimiam, ut sibi videbatur, sororis cum Henrico Lotharingio, Guisiano juvene, specie et indole præclaro, familiaritatem; quæ perculsum Carolum, de Guisio tollendo consilium cæpisse dicit, negotio dato Francisco Engolismensi fratri notho. Quo a Guisio cognito, ut omnem suspicionem ex regis animo deleteret, ex Annæ Atestinæ prudentissimæ fœminæ consilio, festinatis nuptiis, Catharinam Cliviam, Antonii Croii Porciani viduam, uxorem duxit.

201. Maximilianus imperator interea, ad Spiersia comitia cum conjugē Augusta, tribus filiis et duabus filiabus se contulerat; quarum natu minorem Elizabetham, ut diximus, jam uxorem sponderat Galliarum regi, qui pace modo cum rebellibus inita, de nuptiis prius contractis celebrandis egit. A Trevirensi archiepiscopo Septemviro solemniter sponso ad eum perducta, at Cæsaris nomine in ipsius manus consignata est. Majorem natu autem Annam tradidit Maximilianus Philippo Secundo Hispaniarum regi, illius avunculo, intercedente dispensatione Pontificis; qui utrasque nuptias curaverat, et cujus auctoritati ob id nonnulli, venenato animo, ex more detrachere ausi sunt. Qua de re audi ab Isselt²:

202. « Illam Pontificis dispensationem multi mirabantur, et qui potestatem Pontificis in dubium revocant, cūlumniabantur, ignorantes eum gradum, nec in Evangelio, nec in lege prohiberi: cum neque in Levitico inter gradus prohibitos inveniatur, et Libro Judicum simile exemplum reperiatur, ubi Caleb filiam suam Axam dat uxorem Othonieli suo fratri. Non igitur juris divini ea res est, sed positivi, in quo Pontifex, pro temporum, personarum et rerum ratione, dispensare posse creditur ». Sic ille.

¹ Ibid. ut supra. — ² Ab Isselt. *Histor. sui temp.*

203. Plura autem fuere, ipso scriptore teste, de quibus in Spirensibus hisce comitiis actum est; puta, de frænanda Germanorum militum exteris regibus militantium petulantia. De pace publica in imperio conservanda et defendenda. De Hungaricis arcibus contra Turcam muniendis. De Gothani belli sumptibus Augusto Saxoniae electori refundendis. De iustitia in iudicio cameræ administranda, litium decisionibus accelerandis. De provinciis ab imperio avulsis recuperandis. De matricula imperii moneta, opificum collegiis, pannis saneis, officinis typographicis, de sessione, ac demum de aliis, de quibus dereta publice edita adhuc extant.

204. Super gregem Dominicum vigilans vero Pius, ne forte contingeret aliquid inter hæc in ipsis comitiis agitari, quod in religionis perniciem verti posset; opportunis monitis, ac remediis malum avertere studuit; et ritè mandatis instructo apud Cæsaream majestatem Apostolico nuntio, et scriptis, tum ad eum, quem paulo ante memoravimus, Septemvirum archiepiscopum Trevirensensem, tum ad alios, sequentibus Epistolis. Ad Trevirensensem missa hujusmodi fuit:

«Venerabili fratri Joanni archiepiscopo Trevirensi, sacri Romani imperii principi electori¹.

PIUS PP. V.

«Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

«Fraternitatis tuæ erga Catholicam religionem studium, divinique honoris zelum bene cognitum habentes, non dubitamus illam omnino non defuturam esse in eo conventu: qui ad Spiram hoc ipso mense, a charissimo in Christo filio Maximiliano in imperatorem electo indictus esse dicitur: in quo, et si pro comperto habemus, eam neque personæ sibi ab Omnipotenti Deo impositæ, neque nostræ de sua eximia erga sanctissimam Dei Ecclesiam pietate expectationi defuturam esse; tamen prætermittere non debuimus, quin fraternitatem tuam his nostris litteris, ad officium suum in eo conventu, pro fidei Catholicæ, Ecclesiasticæque Ordinis defensione præstandum, vehementer in Domino hortaremur. Quia etiam hæreticorum consuetudo ea est, ut ejusmodi conventuum occasione sibi oblata, aliquid semper, vel ad confirmandam hæresum suarum pestem, vel ad hujus Sanctæ Sedis Apostolicæ majestatem auctoritatemque minuendam moliantur; idcirco fraternitatis tuæ partes erunt primum quidem, quantum in se est conari, ne in eo conventu aliquid de rebus ad religionem pertinentibus agatur: deinde, si hoc obtinere non potuerit, id quod proximum est saltem studere, ut ne quid statuatur, ac decernatur,

quod vel religionis Catholicæ statum, tot hæresum pestibus in ista provincia labefactatum, ad pejorem conditionem adducere, vel hujus Sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritati, majora quam quæ adhuc accepit, detrimenta adferre valeat. In quam eandem sententiam, quia dilecto filio magistro Melchiori Bilio notario nostro, et apud Cæsaream majestatem nostro et Sedis Apostolicæ nuntio, plura fraternitati tuæ communicanda scripsimus; idcirco fraternitatem tuam illius sermoni, quem super eadem re secum nostro est nomine habiturus, eandem fidem habere volumus, quam nobis ipsis præsentibus, secumque loquentibus haberet. Erit id nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die II Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto».

205. Ad archiepiscopum Moguntinum¹.

«Venerabili fratri Danieli archiepiscopo Moguntino. S. R. imperii principi electori.

PIUS PP. V.

«Venerabilis frater etc.

«Quoniam pro comperto habemus fraternitatem tuam, pro suo erga religionem Catholicam studio, affuturam esse in eo conventu, qui a charissimo in Christo filio nostro Maximiliano in imperatorem electo, ad Spiram proxime indictus est; idcirco prætermittere non debuimus, quin eam his nostris litteris ad officium suum omnipotenti Deo, ejusque sanctissimæ Ecclesiæ, et Ecclesiastico ordini fideliter fortiterque præstandum, vehementer in Domino hortaremur. Cujus quidem officii præstandi ratio illa futura est, primum quidem, ut si qui, quod Deus avertat, in eo ipso conventu fortasse fuerint, qui de rebus ad religionem pertinentibus agere velint, his, quantum est in se, constanter fortiterque obsistat. Deinde, si hoc omnino vitari non potuerit, det saltem operam, ut ne quid statuatur aut decernatur, quod vel religionem Catholicam, tot hæresum venenis in ista provincia afflictam, in pejorem adhuc statum adducere, vel huic ipsi S. Sedi Apostolicæ majus quam quantum hucusque accepit, detrimentum affere possit. Solent enim hæretici hujusmodi conventuum occasione sibi oblata, aliquid semper moliri, ad subtrahendum illud obedientiæ fundamentum, sine quo reliquum Ecclesiæ ædificium stare non potest. Qua de re plura dilecto filio magistro Melchiori Bilio notario nostro, et apud Cæsaream majestatem nostro et S. Sedis Apostolicæ nuntio, cum fraternitate tua communicanda scripsimus: cujus sermoni, quem in hanc eandem sententiam, nostro nomine secum habiturus est, eam ipsam, ut fidem habeat, quam nobis ipsis præsentibus, secumque loquentibus haberet, fraternitatem

¹ Apud Goub. lib. IV, Epist. 39.

¹ Ex Archiv. Vatic.

tuam rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die II Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

206. Ad episcopum Leodiensem :

« Venerabili fratri Gerardo episcopo Leodiensi ¹.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater etc.

« Quamvis persuasum nobis sit, fraternitatem tuam, quam pro suo officio affuturam esse non dubitamus in eo conventu, qui hoc ipso mense, a charissimo nobis in Christo filio Maximiliano in imperatorem electo, ad Spiram indictus esse dicitur, in eo ipso conventu, neque personæ sibi ab omnipotenti Deo impositæ, neque existimationi suæ ullo loco defuturum; tamen nullo modo prætermittere debuimus, quin sicut cæteros istius provinciæ archiepiscopos et episcopos, sic illam quoque hortaremur, ad officium suum in eodem conventu, pro Catholicæ fidei atque Ordinis Ecclesiastici defensione præstandum. Hæreticorum consuetudo quæ sit in ejusmodi conventibus, fraternitati tuæ minime obscurum esse putamus, quorum oblata occasione, aliquid semper novi moliuntur; vel ad confirmandas hæresum suarum pestes; vel ad sanctissimæ Ecclesiæ constitutiones labefactandas; vel hujus S. Sedis Apostolicæ dignitatem auctoritatemque minuendam. Quod idem, si nunc, quod Deus avertat, facere tentaverint, fraternitatis tuæ partes erunt, primum illud quidem conari, ne aliquid de rebus ad religionem pertinentibus agatur: deinde, si id obtineri non potuerit, id saltem studere, ne quid statuatur vel decernatur, quod, vel religioni Catholicæ, tot hæresum venenis afflictæ, pejora, quam quæ adhuc accepit, detrimenta inferre possit. Verum de tota hac re idcirco paucioribus verbis, quam quæ ipsius rei magnitudo postulat, ad fraternitatem tuam in præsentia scribimus, quia plura dilecto filio magistro Melchiori Bilio notario nostro, et apud Cæsaream majestatem nostro et Sedis Apostolicæ nuntio communicanda mandavimus; cujus super hac ipsa re sermoni proinde fraternitas tua fidem habebit, ac si nos præsentem, secum loquentes audiret. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die II Junii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

Archiepiscopi ac episcopi illi, ad quos ejusdem tenoris se litteras dedisse Pius dicit, in Vaticano Regesto sic recensentur: archiepiscopus Cameracensis, episcopi Spirensis, Eistensis, Bambergensis, Erbpolensis. Monasteriensis, Passaviensis, archiepiscopus Salisburgensis.

207. Et quidem in Spirensibus hisce comitiis, de Augustana Confessione actum fuisse putat Bzovius¹; et Maximilianum Cæsarem in eadem, qua prius sententia perstitisse scribit, ut perniciosus nempe hæreticorum conatibus fortiter obsisteret. Verum cum id educere contendat ex Epistola Stanislai cardinalis Hosii ad eundem Maximilianum, sub die vigesima Junii scripta, profecto ipsius narratio omnino fabulosa cognoscitur: « Laudatus (inquit), videlicet Maximilianus, eo nomine, ab Hosio cardinali Varmiensi, quod cum illi ipsi, qui superioribus mensibus magno studio contendissent, ut loco Christianæ Confessionis, Augustana induceretur, de qua tamen, inter ipsos confessionistas nondum satis conveniret, nec deinceps conveniet unquam, cum eam pluribus in locis, et in præcipuis Christianæ doctrinæ capitibus mutatam, versam, perversam, depravatam et adulteratam esse; quin, et qui suis eam scripsit digitis Philippum Melanctonem ab ea discessisse, etiam ipsi confessionistæ queritarentur, ut confusio magis quam confessio dici mereretur: quod istorum ipsorum perniciosus conatibus fortissime restiterit, nec eorum libidini quidquam concedendum esse putaverit. » Ista Bzovius. At cum ad comitia nonnisi decima tertia die Junii sese Maximilianus² contulerit, qua ratione Hosius, qui Romæ tunc morabatur, scire tam cito potuit eum hæreticorum ausibus restitisse, atque eo nomine ipsum laudare, scripta ad ipsum, ut supponit, sub die vigesima ejusdem mensis Junii Epistola? Sed quia si integram ipsam dedisset Epistolam Bzovius, erroris nimis facile coarguendus apparuisset; idcirco illius initium ac finem demit. Ex ipsius autem initio perspicue agnoscitur, non hoc quidem anno, sed priori, quo nos eam posuimus, fuisse scriptam; nam in ea Hosius meminit episcopi Olomucensis, apud Poloniæ regem Cæsarei oratoris, a quo ad Hosium Maximiliani litteræ delatæ sunt: quibus Hosius idem respondens, Maximilianum commendat, quod Augustanam Confessionem Austriæ populis non concesserit. Hæc autem, inter Maximilianum et Hosium, Lublinsensium comitiorum occasione intercessisse, suo loco anno præterito retulimus. Et revera eadem Hosii Epistola, nec data Romæ ubi modo morabatur; neque hoc anno, sed superiori in operibus ejusdem scriptoris Coloniam impressis legitur, ac recensetur.

208. Sed quæ præ omnibus ostendunt, nullam prorsus in Spirensibus his comitiis, de religione injectam esse mentionem, ea sunt, quæ Pontifex idem, ad Franciscum Montis-

¹ Ex Archiv. Vatic.

¹ Bzov. Annal. sub hoc ann. — ² Mellif. Histor. par. IV, sub Maximil. II, pag. 828.

Acuti comitem, ac Hispaniarum regis apud Cæsarem oratorem scripsit. Comes siquidem, datis ad Pontificem litteris, eidem significaverat se intellexisse jam ad Pium ipsum quorundam imperii principum delata consilia fuisse, quibus a Maximiliano petierant, ut quibuscumque, tam Ecclesiasticis quam secularibus, vel Lutheranam, vel aliam quamlibet a Catholica alienam sectam profiteri fas esset. Quibus si Cæsar annuisset, vicissim cuncta bona Ecclesiis erepta se restitutos pollicebantur, quibus, non clerici modo, sed alii quoque, licet hæretici, libere ac quiete perfrui possent. Ad hæc minas quoque dicebatur principes ipsos addidisse, cum nimirum, nisi ista a Maximiliano impetrassent, se vicissim Maximiliano eidem, nil eorum quæ ab ipsis postulasset concessuros edixerant.

209. Acceptis igitur his Montis-Acuti litteris, quamvis Pius summis laudibus ejusdem zelum commendandum duxerit, nihilominus, neque, quæ Comes idem putaverat sibi significata fuisse asseruit, neque de hujusmodi in comitiis, vel verbum injectum, aut injiciendum pro certo se compertum habere affirmavit. En Epistola¹, quam ad eum dedit:

«Dilecto filio nobili viro Francisco Comiti Montis-Acuti, serenissimi apud Cæsaream majestatem Hispaniarum regis oratori.

PIUS PP. V.

«Dilecte etc.

«Accepimus ex litteris tuis proxime ad nos scriptis, ex ista provincia allatum esse ad nos, aliquot sac. Romani imperii principes, qui in isto Spirensi conventu adesse dicuntur, a charissimo in Christo filio Maximiliano, in imperatorem electo, postulavisse, ut iis omnibus in ista provincia, tam Ecclesiasticis quam secularibus viris, Lutheranam sectam, seu aliam quamcumque a fide Catholica alienam profitendi libertatem concederet: cujus quidem libertatis adipiscendæ causa, eosdem principes, bonorum Ecclesiasticorum restitutionem suæ Cæsareæ majestati obtulisse, quibus non solum clerici, sed etiam fratres, quantumvis hæretici, sine ullo molestiæ periculo libere frui possent. Quod quandiu a majestate sua Cæsarea impetratum non est, tandiu nihil eidem majestati, ab eisdem principibus concessum iri illarum rerum, quæ ab eodem sacro Romano imperio postulaverit. His igitur litteris tuis respondentes, primum quidem eximiam tuam erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantiam, prudentiam ac vigilantiam tuam, vehementer in Domino commendamus. Non enim nobis

ea solum significasti, quæ super eisdem rebus diligenter exquisita esse comperisti, quod fuit vigilantiae; sed ne ea quidem nobis ignota esse voluisti quæ ex ista provincia utcumque ad nos allata audiveras, quod fuit prudentiæ. Deinde, quod proximum est, tibi affirmamus, non solum nihil unquam nos super tali re ab ullo, neque per litteras, neque per nuntios accepisse: sed ne, si accepissemus, quidem credituros fuisse. Si enim tale quidpiam nobis significatum esset, quod verum esse arbitrati essemus, hominem isthuc procul dubio, dedita opera misissemus, qui prædictorum principum consiliis atque actioni nomine nostro se opponeret; veluti duobus ab hinc annis, cum de Confessione Augustana, exclusis omnibus sectis, populis qui in patrimonio Cæsaris sunt, concedenda actum est, dilectum filium Joannem Franciscum titul. S. Cyriaci in Thermis presbyt. cardinalem Commendonum, in istam provinciam legatum nostrum de latere misimus, qui ejus actionis consilia disturbaret. Quod igitur tunc fecimus, idem pari vel majore periculo, quod scribis proposito sine dubio fecissemus. Reliqua, quæ ad nos etc. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris. Die 11 Novembris MDLXX, Pontific. nostri anno quinto ».

210. At si hæretici Germani nil obtinere in comitiis his Spirensibus tentarunt, Belgæ alii, eorum, quæ postularunt, quam certe noluisent, repulsam sunt passi. Ad comitia siquidem hæc misere ipsi, qui libello supplicis typis excuso, injuriam, quam se pati dicebant, principibus imperii exponerent, se clientes imperii esse dicentes. Illorum causas patrocinabantur, (ut narrat ad Isselt) quidam principes Protestantes, causantes immanem tyrannidem, et exterorum in Belgium introductionem, imperio Romano, et quidem proximis Belgio provinciis, fraudi damnoque futuram. Ex his scintillis magnum incendium excitatum iri, cum facile intelligerent, non de religione tantum, sed et de fortunis subditorum potissimum agi. Cum vero Belgicæ ditiones, feudi jure Cæsari essent obligatæ, eique, licet non immediate, in contributionibus pendendis subjectæ essent; fas erat, ut Belgæ, non minus quam ipsi Germani, sub Cæsaris tutela religionis pace fruerentur. Orare se igitur Cæsarem, ut secundo apud regem Hispaniarum (cui, cum pacificus princeps sit, nihil magis in votis est, quam cum natione Germanica amicitiam et pacem colere), intercederet, eumque permoneret, ut omnis persecutio cessaret; neminem rebus cum conscientia pugnantibus urgeret; nemo posthac, causa religionis relegaretur.

211. Inclinasse in rem Maximilianum, scri-

¹ Ex Archiv. Vatic. ut sup.

bit Meursius¹; cum legati ab Albano, et Catholicæ religionis reliqui principes, tum Belgarum audaciæ, tum Cæsaris levitati, tanta anima libertate ac robore obstiteret, ut eum prodere puderet ipsam cui adhæserat ex corde sententiam; illosque pœniteret, inani conatu magis prava cordis detexisse consilia; interposita siquidem statim a regis legatis protestatione, ostenderunt libellum eum supplicem, et rebellium hæreticorumque postulationem, regio nomine indignam, Belgio perniciosam, Christianæ religioni inutilem, nullisque rationibus subnixam esse. Quapropter, communi fere omnium voto, omnis supplicum postulatio ad legitimum judicem rejecta est; responsum: licere regi in rebelles pro arbitrio animadvertere, neque hanc curam ad imperium pertinere. Quod autem Pontificis Summi enixis precibus, venia nihilominus iisdem rebellibus impertita fuerit, inferius narrabitur.

212. Incassum e contra in his ipsis comitiis Spirensibus egit Pius, pro magistro ac Ordine S. Mariæ Theutonicorum, ut illis nimirum, quæ per vim fraudemque, ut alibi pluries narravimus, provinciarum Borussia pars magna ablata fuerat, ut æquitas postulabat, restitueret. Testantur hoc Epistolæ ab ipso scriptæ, quarum nonnullas hic inserere operæ pretium duximus. Ad Ferdinandum siquidem Austriæ Archiducem has litteras² dedit:

«Dilecto filio, nobili viro Ferdinando Archiduci Austriæ.

PIIUS PP. V.

«Dilecte etc.

«Quia persuasum nobis est, nobilitatem tuam, pro sua erga Deum omnipotentem pietate, justitiam sic diligere, ut singulis quæ sui juris sunt pro cuiusque dignitate tribui velit: idcirco studium auxiliumque suum non defuturum esse existimavimus, dilecto filio Ordinis Fratrum S. Mariæ Theutonicorum magistro, in eo conventu, quem charissimus in Christo filius noster Maximilianus in imperatorem electus, frater tuus, Spiræ habiturus esse dicitur, in quo intelligimus actum iri de controversia super provinciis Borussia, quas ad ejusdem, ut asseritur, prædictæ religionis magistri jus pertinentes, constat per vim aut occupatas esse, aut alioqui ab eodem alienatas. Quocirca nobilitatem tuam, quam in eodem conventu credimus esse affuturam, vehementer in Domino hortamur, ut ejus ipsius magistri, atque Ordinis justissimam causam, sibi pro sua æquitate tuendam, defendendamque suscipiat: quod si fecerit, non solum

factura est id quod principe æquitatis justitiæque studiosissimo dignum est; sed eodem quoque facto, tum reipublicæ Christianæ tranquillitati, tum animarum saluti optime est consultura. Non enim latere nobilitatem tuam pro sua prudentia putamus, quantum intersit ad dissensionum discordiarumque semina tollenda, eam ipsam controversiam, quamprimum pro justitia finire; qua finita, eisque ipsis provinciis magistro illius Ordinis, ut æquum esse dicitur, restitutus, non dubitamus illum, et officio suo adductum, ac paternis nostris monitis hortationibusque incitatum, omnia facturum esse, ut in eis provinciis, homines ad Catholicæ religionis regulam, a qua, susceptis novarum hæresum sectis aberravisse dicuntur, revocati revertantur: et ejus quidem tam boni tamque salutaris operis fructus, si eam rem, pro sua parte adjuverit, ad nobilitatem tuam non minima ex parte pertinebit: quæ quidem eo ipso facto, nostram quoque gratiam promerebitur, ut idonea occasione oblata, libenter paternæ nostræ voluntatis affectum, nobilitati tuæ declaraturi sumus. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxii Junii MDLXX, Pontificat. nostr. ann. quinto.»

213. Hoc exemplo, datas quoque fuisse litteras, ad Bavariæ et Juliæ duces, in Regesto Vaticano adnotatum reperimus: in quo etiam ad Ecclesiasticos principes, nempe ad archiepiscopum Trevirensensem, Saliburgensem, episcopum Herbipolensem, ejusdem tenoris alias scriptas fuisse invenimus, et quidem ad archiepiscopum Moguntinum missa hujusmodi fuit:

«Venerabili fratri archiepiscopo Maguntino¹ S. R. I. principi electori.

PIIUS PP. V.

«Venerabilis etc.

«Non dubitamus fraternitati tuæ notam esse super provinciis Borussia controversiam, quarum magna pars ad dilectum filium Ordinis fratrum S. Mariæ Teutonicorum magistrum, haud dubio jure pertinere asseritur, hoc tempore, aut per vim occupata, aut alioqui alienata esse dicitur: de qua cum actum iri intelligeremus, in proximo conventu, quem charissimus in Christo filius noster Maximilianus in imperatorem electus Spiræ est habiturus; fraternitatem tuam, quam in eo conventu affuturam esse credimus, his nostris litteris hortari voluimus, ut ejusdem prædictæ religionis magistri justissimam causam sibi tuendam adjuvandamque suscipiat. Quod eo quoque libentius, ac studiosius facere debet fraternitas tua, quia, et sublata hac contro-

¹ Jo. Meurs. in Vit. Gul. Auriaci, lib. III, p. 71. — ² Ex Archiv. Vatic.

¹ Ex Archiv. Vatic.

versia, omnia quæ inde oriri possent discordiarum dissensionumque semina tollentur: et is, qui earum provinciarum justus dominus esse dicitur, Teutonicæ religionis magister, si eas recuperaverit, curabit, ut in illis homines, ad religionis Catholicæ disciplinam, ab eis jampridem desertam, iterum amplectendam, fideliterque custodiendam revocentur; quod quam utile reipublicæ Christianæ tranquillitati, quàm fructuosum animarum salutis futurum sit, profecto vides. Quæ cum ita sint, fraternitatem tuam non dubitamus, quantum in se est, daturam esse operam diligenter, ut et favendo justitiæ, et reipublicæ Christianæ utilitate animarumque salute adjuvanda, uno eodemque tempore, et officiis suis partes expleat, et nostris paternis hortationibus et vocibus satisfaciatur. In quo fraternitas tua, tum factura est id quod æquitate sua dignissimum est; tum etiam a nobis ipsis hujus rei nomine, non mediocrem gratiam est initura; quam idonea occasione oblata, quibuscumque cum Domino poterimus fraternæ nostræ erga se voluntatis indicibus, fraternitati tuæ declarare non prætermitemus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxii Junii MDLXX, Pontificatus nostr. ann. quinto ».

214. At cum res Borussiae potissimum ad Polonicas pertinere Pius compertum haberet, idcirco Teutonicorum causam, non minus apud Polonos quam Germanos curandam existimavit. Quapropter, et ad archiepiscopum Gnesnensem, et ad episcopos Plocensem præpositum, ac demum ad ipsum regem, de eadem re diligentissime scripsit. En Epistola ¹ ad illum data:

« Charissimo in Christo filio nostro Sigismundo Augusto, Poloniae regi illustri.

PIUS PP. V.

« Charissime etc.

« Susceptum a nobis, quamvis indignis, Apostolicæ servitutis officium, et sollicitudo pastoralis postulare videtur, ut non solum ipsi, quantum in nobis est, justitiæ colentes, his quibus præsumus singulis, pro cuiusque dignitate jus suum adjuvante Domino tribuamus; sed ut indigentibus etiam opis nostræ, ad idem obtinendum, Apostolicæ commendationis officium impendamus. Quia vero in conventu, quem charissimus in Christo filius noster Maximilianus in imperatorem electus proxime habiturus esse Spiræ dicitur, intelligimus actum iri de controversiis, quæ sunt super provinciis Borussiae, quarum magna pars, quæ antea a dilecto filio Ordinis fratrum Teutonicorum S. Mariæ magistro obti-

nebatur, nunc per vim occupata, aut alienata esse dicitur; idcirco M. T. his nostris litteris in Domino vehementer hortamur, ut (quemadmodum principe justitiæ studioso dignum est,) velit ejusdem prædicti religionis magistri causam, pro sua justitiâ tuendam defendendamque suscipere; seque illi atque illius Ordini, ad ea quæ eorum juris sunt recuperanda, adiutorem præbere. Quod præterea duplici et utraque justissima de causa facere debet M. T. Primum quidem, ut hac controversia sublata, omnia discordiarum et dissensionum semina, quæ inde oriri possunt, tollantur: deinde quia, si is, quas justus Dominus esse asseritur, religionis Teutonicæ magister, eas ipsas provincias recuperaverit, curabit, ut in eis homines, ad religionis Catholicæ regulam, quam deservisse dicuntur, rursus amplectendam, fideliterque retinendam revocentur. In quo factura est M. T. quidem rem, non minus æquitate, quam suo religionis Catholicæ juvandæ studio dignissimam. Nobis verò adeo gratam, ut ejusmodi suo erga nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam obsequio, atque observantia, quibuslibet paternæ nostræ in se voluntatis officiis, idonea occasione oblata, libentissime simul semper responsuri. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xxii Junii MDLXX, Pontificatus nostr. ann. quinto ».

215. Nil æquius postulare Pius poterat, quam, ut Borussiae provinciæ ei militum Ordini restituerentur, qui strenue effusoque sanguine, eas sibi acquisiverant, ac in ipsas, idololatria depulsa, Christianam fidem invexerant. At vicissim, a nullo minus quam a Sigismundo Poloniae rege, justitiâ hæc expectanda erat, utpote ab eo qui deleta in Alberto Brandenburgico Teutonicorum Generali magisterio, quas memoravimus Borussiae provincias ipsas, in mundanam politiam et sæcularem principatum conversas, contra omne fas et jus eidem contulerat; qui statim nefarie populos eos a vera Catholica religione abduxerat, ac Lutheri erroribus contaminaverat. Et, quod deterius, Alberto præfato ac filio ejus et vivis sublatis, præterito anno, ut diximus, Alberto Friderico prioris nepoti, ditionem ipsam, tanquam hæreditariam, riteque a majoribus acceptam, in Lublinsibus generalibus comitiis adjudicaverat, ac solemnî pompa confirmaverat. Cui improbæ actioni, cum interfuisse quoque archiepiscopum Gnesnensem, Alexander Guagninus ¹ tradat: quæ spes in eo ponenda erat, ut nimirum, Teutonici jus reddi curaret, quod sine justissima Alberti Friderici, (cujus confirmationi consenserat,) abdicatione, reddi non poterat?

¹ Ex Archiv. Vatic., ut supra:

¹ In Respublic. Polonic. cap. X, in Prussia.

216. Apud Germaniæ principes, non plus etiam profuturam Teutonicorum justam expositionem sperare licuit. Cum enim tot ex illis, qui hæreticorum placitis adhæserant, potissimum ex eo moti adhæsissent, ut Ecclesiasticis se bonis ingurgitarent: si injuste ablata Teutonicis restitui, ut æquum erat, judicassent; nonne, uti eidem crimini obnoxios, sententiam contra se pronuntiassent, eique ipsi, cui Brandeburgicum, se pæne subjecissent? Quidquid igitur, et minis etiam intentatis, et Pii insuper auctoritate interposita, pro iuribus suis recuperandis, (moti præcipue ex his quæ in ipsorum perniciem Poloniae rex in Lublinensibus, quæ prædiximus comitiis egerat,) Teutonici iudicio experiri in Spirensibus comitiis cogitaverant: rei difficultate, ne dicam impossibilitate perspecta, satius prætermittendum ipsos cognovisse censemus: si tamen Maximilianus ac alii, de ipsa vel verbum facere non recusaverint, vel mentionem injici non prohibuerint.

217. *Attente invigilat Pontifex ne hæretici in Ecclesias et capitula Germaniæ obrepant.* — Et quidem apud Maximilianum frustra etiam Pius hoc anno egit, ut Magdeburgensis Ecclesiæ summo discrimini opportune subveniret. Joachimus Fridericus, ut nos suo loco retulimus, et narrat Thuanus ¹, Brandeburgicus, Joannis Georgii F. Joachimi II, Septemviri nepos, archiepiscopus Magdeburgici administrator, quem jam Albertus cardinalis, et post eum Sigismundus, ex eadem familia, tenuerant, novo et insolenti more, ex sodalium illius collegii consensu, eadem administratione servata, nuptiis Eustrini celebratis, uxorem duxit Catharinam Joannis Patru filiam, ex qua numerosam deinde sobolem suscepit. Facinus, ut æquum erat, indigne admodum Pius tulit, nihilque non egit, ut ei episcopatum abrogaret. Verum frustra Maximilianum sollicitavit, qui humanæ prudentiæ assuetis artibus dumtaxat innixus, et a prophanis erroribus non aversus, re in longum pertracta, vota æ preces Pontificis elusit; dignus idcirco, qui eo nomine a Thuano laudetur, qui intempestiva e contra Pii studia vocare non dubitat; et ex eo (inquam) quod rem in longum protraxerit, prudentiam Maximiliani commendat. At hujusmodi prudentiæ commentum detexit, et opportuna vicissim Pii consilia exitus approbavit: cum ex eo tempore de Magdeburgensi Ecclesia impletum fuerit, quod jam pridem de Jerusalem a Propheta fuerat pronuntiatum; quod nempe vigilasset jugum iniquitatum ejus in manu ejus, convolutæ essent et impositæ collo ejus; infirmata virtus, et quod denique dedisset eam Dominus in manu, de qua surgere non potuisset. Quod quidem ad nostra hæc usque tempora deploramus.

218. Cum autem cognovisset Pius, malum id Magdeburgensi Ecclesiæ non unius duntaxat Joannis Friderici, sed etiam sodalium Ecclesiæ ejusdem collegiique scelere accidisse; quod eis nempe consentientibus, ipse, ut diximus, sacrilegas nuptias contraxisset; idcirco, ne quid simile alibi in aliis Germaniæ Ecclesiis eveniret, prohibere sollicitus; cum audisset nonnullos hæreticorum, collegio ac capitulo Herbipolensis Ecclesiæ adseribi contendisse, ipsius Ecclesiæ capitulum ejusdemque episcopum commonendos his Epistolis existimavit:

« Dilectis filiis capitulo Ecclesiæ Herbipolensis.

PIUS PP. V.

« Dilecti etc.

« Pervenit ad aures nostras, quosdam a fidei Catholicæ professione alienos, omni studio conatos esse, ad istius Ecclesiæ capitulum collegiumque obrepere ¹. Quæ res animum nostrum, tum rei præsentis indignitate, tum futuri periculi magnitudine vehementer conturbavit. Reputantes enim nobiscum illam Apostoli vocem: *Modicum scilicet fermentum totam massam corrumpere*, intelligimus quanta cum capitulo totiusque collegii vestri periculo, ejusmodi hominibus aditus ad vos aperiatur. Sed in magno dolore nostro hoc fuit solatium, quod vos improborum hominum conatui fortiter resistitis, et ut eos decet, qui in Domini sortem vocati sunt, pro ejus Ecclesia murum constanter opposuisse cognovimus. Qua in re vestrum religionis Catholicæ studium, divinique honoris zelum debitis in Domino laudibus commendantes, dilectiones vestras hortamur, ut eadem fortitudinis constantia in posterum ad sui capituli collegiique custodiam diligenter advigilent; meminerintque illud, quod Germanicarum rerum experientia edocti didicisse potuerunt, facile esse rerum principii obsistere, et præsentibus malis amovendis, futura quoque ne se insinuent providere; quæ eadem postea corroborata difficilior tolli possunt. Hoc igitur considerantes, vobis omnibus et singulis, harum tenore litterarum districte præcipientes mandamus, ne quem a fidei Catholicæ professione alienum, aut alioqui hæreseos suspectum, quantum vultis illustrem aut potentem, in capitulum collegiumque istius Ecclesiæ recipiatis; a cujus quidem præcepti executione, nullius aut periculi denuntiatione terreri, aut quorumcumque hominum offensione avocari debetis, memores Deo Redemptori nostro magis parendum esse, quam hominibus. Quod si quid secus a vobis, aut factum esse, aut fieri contigerit; id omne irritum et inane esse decernimus. Datum Romæ

¹ Thuan. lib. XLVII, p. 635.

¹ Ex Archiv. Vatic.

apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXII Februarii MDLXX, Pontific. nostr. ann. quinto ».

219. Ad episcopum Herbipolensem ¹ :

« Venerabili N. episcopo Herbipolensi.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quia nuper ad nos allatum fuit, quosdam a fidei Catholicæ professione alienos, conatos esse ad Ecclesiæ tuæ capitulum collegiumque per factionem obrepentes aspirare; idcirco tum præsentis indignitate rei, tum futuri quoque periculi magnitudine commoti, dilectis filiis capitulo ejusdem Ecclesiæ litteras dedimus, quibus eis districte præcipientes mandavimus, ne quem a religione Catholica alienum, sive alioquin de hæresi suspectum, quantumvis illustrem aut potentem, in capitulum collegiumque istius Ecclesiæ ullo modo recipiant; ea de re visum nobis est ad fraternitatem quoque tuam scribere, eamque, ut facimus, in Domino hortari, ut pro pastoralis sollicitudine, quam debet Ecclesiæ suæ, hoc nostrum mandatum observari custodiri curet. Contra quod, si quid factum fuisset secus, fierique contingerit, id omne irritum atque inane esse decernimus. Facile omnino est ad hæreticorum pravitatem præcavendam, malorum initiis subsistere; sed, si patefacto semel ipsorum improbitati aditu, corroborata fuerint, difficile tot tantarumque hæresum nascentibus malis occurrere; quibus dein confirmatis, medicinam invenire non possumus. Hoc igitur et exemplo admonitus et fraternis nostris hortationibus excitatus, in eam curam sedulo incumbere, ut inimico homini ad superseminanda zizania omnes vias omnesque aditus intercludas: a quo quidem officio Ecclesiæ tuæ præstando, nullius te, aut periculi denuntiatio deterreat, aut quorumvis potentum vel offensio revocet, vel gratia illiciat: memor, si quid secus feceris, aut quod faciendum fuit omiseris, de eo æterno illi Judici reddendam esse rationem, qui non secundum faciem judicaturus est. sed ex singulorum merito unumquemque nostrum, æterna vel pæna vel præmio remuneraturus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die XXIII Februarii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

220. Quam æquo jure vero tanta sollicitudine incubuerit Pius, ne in Herbipolense collegium nefaria hæresis conspersus macula quis introduceretur; ex eo probatur, quod paulo post accidit: cum enim episcopi nominatio, aut electio penes Ecclesiarum capitula passim in Germania sit, et hoc ipso anno e vivis deces-

sisset Hildesiensis episcopus Burchardus; si in illius Ecclesiæ capitulo irrepsissent hæretici, sane periculum erat, ne ipsorum votis et factione, pro vero ac legitimo pastore, uti in Magdeburgensi Ecclesia paulo ante evenisse diximus, fur et latro ipsi Ecclesiæ præficeretur. Verum cum ab eo discrimine, et propria in fide firmitate, et Pii sollicitudine immunes essent; ideo Pontifici ipsi, præfati Burchardi audito obitu, sat fuit, decanum et capitulum ejusdem Ecclesiæ, super idoneo novo episcopo eligendo, sequenti Epistola ¹ commonere:

« Dilectis filiis decano et capitulo Ecclesiæ Hildesiensis.

PIUS PP. V.

« Dilecti etc :

« Certiores facti Omnipotenti Deo placuisse venerabilem fratrem nostrum Burchardum, illius Ecclesiæ episcopum ad se vocare, magnum ex obitu viri Catholicæ religionis studiosi, quique pastoralis officio diligenter admodum fungebatur, dolorem accepimus. Ejus mortem, pro vestra in eum charitate atque observantia, non dubitamus magnum vobis quoque luctum attulisse. Bonum enim præsulem ac fidelem, et in grege sibi credito pascendo diligentem pastorem, amisistis. Sed quoniam, et Dei voluntati acquiescendum est, omnia pro suæ providentiæ modo sapientissime gubernantis; et illum eo perventurum esse verisimiliter credimus, ubi operum suorum copiosam mercedem sit habiturus; idcirco, quod reliquum est devotiones vestras hortamur in Domino, ac vehementer requirimus, ut ad deligendum vel postulandum, in demortui locum virum, non minus illo Catholicum, animum adjiciatis: ut non solum nihil canonicum obstet, quominus episcopus recte a vobis, aut electus, aut postulatus, a nobis confirmari possit; sed etiam qui eis sit sacerdotalibus præditus, quæ ad tale tantumque episcopale onus sustinendum necessariæ sunt. Meminisse autem debetis in ea re, nihil aliud vobis præ oculis habendum esse, quam animarum vestrarum utilitatem et Omnipotentis Dei honorem. Quocirca vos nullus potentis vel metus terreat vel gratia alliciat, quominus eum Ecclesiæ vestræ præsulem eligatis, vel postuletis, qui, et propter vitæ integritatem ad tenendam Ecclesiasticam disciplinam, et propter Catholicæ fidei zelum, ad resistendum hæreticis idoneus reperiatur: qui Catholicos in veræ religionis amore continere, et ab ea aberrantes ad gremium sanctæ Matris Ecclesiæ revocare valeat; qui denique, non minus doctrina quam morum honestate ornatus, ovibus suæ fidei commissis se, tanquam lucem ostendat ac præferat, in qua secure ab

¹ Apud Goub. Ep. ist. lib. IV, Epist. 9.

¹ Ex Archiv. Vatic.

hæreticorum insidiis ambulent. Qua in re præstanda, etiamsi sanguis vobis profundendus sit, præclare vobiscum actum esse debetis existimare. Illud etiam officio vestro convenire existimamus, ut donec bonus fidelisque pastor a vobis lectus fuerit, quod, ut quamprimum fiat, omni animi nostri studio devotiones vestras hortamur, unusquisque vestrum his, quæ ad cujusque officium pertinent, rite ac sedulo exequendis Ecclesiæ ipsi pastoris providentia destitutæ, quidquid potest auxilii solatiique impendat; ut quam minimum fieri potest, interea detrimentum patiatur. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die XIII Octobris MDLXX, Pontificat. nostr. ann. quinto ».

221. Licet vero, inter cæteros Germaniæ populos ac urbes, ut alibi vidimus, et ex præcipuo cardinalis Hosii testimonio, singularis emerit virtus et Catholicæ religionis studium civitatis ac senatus Coloniensis; tamen hoc anno, (a quo nescimus), delatum est Pontifici eos, a primo quodammodo pietatis instituto studioque excidisse: cum videlicet, nec ut antea hæreticos omnes suis e finibus arcerent, neque ex eorum se consuetudine subducerent. Quod ubi Pius intellexit, vix credi potest, quanto fuerit mœrore affectus, unde ab imminenti periculo eos revocare contendit, salutari ad eos hac data Epistola ¹:

« Dilectis filiis consulibus et senatui civitatis Coloniæ Agrippinæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti etc.

« Allatum est ad nos, multos ex variis regionibus, potissimum autem ex ineriori Germania et Gallia, hæreticæ pravitatis labe infectos; multos item principum suorum rebelles seditiososque homines, in istam civitatem confluisse, in eaque facultatum suorumque negotiorum sedem et domicilium, concedentibus sive potius conniventibus vobis, collocavisse. Audivimus præterea apud uxorem quondam Comitis Agamontii, concionatores esse quosdam hæreticos, qui sine ullo pœnæ metu, libere hæreticam doctrinam, et profiterentur et prædicent. Quæ omnia, pro nostra erga vos civitatemque vestram paterna benevolentia, vehementi animum nostrum dolore commoverunt; nam cum præteritarum, hisce proximis superioribus annis, rerum experientia edocti didicerimus, quantopere civitatibus omnibus hæc hominum pestis timenda sit; sollicito animo esse cogimur de vestra salute, qui ex omnium genere scelerum natam, tantamque hæreticorum, rebellium et seditiosorum colluviem, intra civitatis vestræ tecta, atque adeo domi vestræ alatis: qui quoniam perniciose lo-

quendo, et nequiter vivendo non solum fidei, sed etiam morum integritatem corrumpunt; sine magno certe animarum vestrarum periculo, apud vos commorari non possunt. Cum enim unius sæpe improbi veneno sermonis, multa in Christo viventia membra inficiantur; quid ibi putatis fieri, ubi tot homines ad corrumpendos mores Catholicamque doctrinam depravandam sedulo incumbunt? His accedit, quod ne publice quidem utiles sunt, qui præsentis tantum temporis utilitate, et ea quidem perpetuo objecta, Reipublicæ pacisque fundamenta discordiarum dissensionumque seminibus convellunt atque conturbant; cujus rei recentissimum exemplum paulo ante vidistis in inferiori Germania, in qua horum ipsorum hominum furor atque audacia tot tantasque seditionum et domesticorum incendiorum flammæ excitavit. Quia igitur vos civitatemque vestram, prout debemus, ex animo diligimus, salvamque et incolumem esse cupimus; ac propterea etiam eam, quibus cum Domino potuimus, paternæ nostræ voluntatis indicibus prosecuti semper fuimus, sperantes nos, non modo hæreticos seditiososque homines in vestram civitatem non recepturos, sed etiam eis adversarios futuros, idcirco vos periculi vestri commonefacientes, atque ut ad salutis vestræ custodiam diligenter advigiletis, excitandos esse putavimus. Quod quidem paternum nostrum erga vos officium, ita accipere debetis, ut non solum, sicut est, ab optimo ipsum animo ac voluntate profectum esse cognoscatis; sed etiam, ut re ipsa declarante vos admonitionis nostræ, eam, quam par est, rationem habuisse; hæreticos omnes, rebelles, seditiosos, concionatores præsertim, non solum ejiciatis a civitate vestra, sed etiam procul ab ejusdem finibus discedere jubeatis: pro certo habentes id, non minus Omnipotenti Deo nobisque gratum, quam civitati vestræ salutare atque utile futurum. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die XXII Februarii MDLXX, Pontificat. nostr. ann. quinto ».

222. Ubi hanc Pii Epistolam consules senatusque Coloniensis acceperunt, vix verbis enarrari potest, quantum ex ea mœrorem doloremque conceperint; utpote qui recte factorum suorum sibi conscii, nil horum, de quibus apud Pontificem insimulati fuerant, se vel committere vel commisisse certi essent. Postquam igitur falso sibi illata crimina, scripta ad ipsum Epistola delere studuerunt, amarissimo animo, de se hujusmodi ad eundem delata fuisse, amanter conquesti sunt; quibus Pius ¹ in hunc modum respondit:

« Dilectis filiis, consulibus et senatui civitatis Coloniæ Agrippinæ.

¹ Ex Archiv. Vatic.

¹ Apud Goub. Epist. lib. IV, Epist. 41.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Magnam litteræ vestræ, xiii Junii die datæ, nobis in Domino lætitiā attulerunt, quibus vos purgatos esse voluistis, de his quæ ad nos superioribus diebus delata, dilectionibus vestris, per litteras nostras xxii Februarii datas, significanda esse, pro pastoralis officio nostro existimavimus; perspeximus enim ex illis, quantopere laboretis de vestra apud nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam existimatione retinenda: quod vestri erga religionem Catholicam studii et adversus hæreticos perfecti odii signum minime obscurum esse iudicamus. In primis autem illa nobis fuerunt gratissima, quæ ad vitandam hæreticæ pravitatis contagionem, super advenis, non passim, sed adhibita cautione, quales sint, recipiendis et approbandis, non minus religiose quam prudenter a vobis constituta sunt. Ut enim magnum in ea cautione momentum positum esse iudicamus, ad cives vestros ab omni prorsus hæresum labe custodiendos; sic eam a vobis adhibitam esse vehementer gavisi sumus, ejusque rei nomine, debitis vos in Domino laudibus prosequentes, devotiones vestras hortamur, ut ea, qua cœpistis vigilantia, ab hæreticorum venenata consuetudine, integram atque incorruptam tueri perseveretis. Videtis enim lupos, videtis apros de sylva, ad laniandas Dominicas oves, ad exterminandam Domini vineam ubique paratos atque intentos: qui si omne undequaque aditus sibi sollicitudine vestra clausos reperient, dentibus illi quidem suis frement, sed tamen tabescent, cum nullum sibi ad nocendum locum relictum esse conspexerint. Quod vero ad ea pertinet, quæ eisdem vestris litteris falso ad nos delata esse doletis, et si dolorem vestrum justa de causa susceptum esse non dubitamus; magis tamen, quod illa falsa fuerint, gaudendum, quam quod falso delata sint, tristandum vobis esse cognoscimus; quippe illud dolendum esset, si vere delata fuissent: quæ tamen, cum a viris spectatæ fidei, integritatis ac gravitatis nobis dicerentur, nullo modo potuimus ac debuimus ea, vel contemnere, vel dissimulare. Fieri tamen potest, ut qui ea nobis dixerunt, ipsi quoque audierint. Quod ita esse pro nostra erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantia, non magis optamus quam speramus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris, die xxi Augusti MDLXX, Pontificatus nostr. ann. quinto ».

223. A Coloniensibus insuper obtinere hoc anno studuit Pius, eorum utilitati intentus, ut Societatis Jesu alumni, qui in ea urbe morabantur, juxta proprii instituti rationem, discipulos,

qui ad illorum gymnasia confluebant, dirigere gubernare, eosque gratis omnino, quas potio, res necessariasque existimarent scientias, docere possent. Quin ea efficerent, impedimento erat Coloniensis generalis studii Universitas, vel quod eorum docendi modum non probaret, vel quod magistris ejusdem qui accipiebant, Jesuitas, non acceptis mercedibus, docere, damno esset. Pius igitur, qui optime consultum animarum saluti fideique integritati sciebat, ubi Societatis præfata sodales operam suam præstare possent, et ad consules senatumque Coloniensem, et ad ejusdem Universitatem sequentes litteras ¹ dedit:

« Dilectis filiis consulibus et senatui Coloniæ Agrippinæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti etc.

« Cum Apostolicæ vocis præcepto, etiam insipientibus debitores simus; multo magis sapientibus, et his qui vineæ Domini diligentes cultores sunt, commendationis nostræ favorem præstare debemus: quorum ex numero Societatis Jesu religiosos, assiduis laboribus, pro viribus sibi divinitus concessis, Dei Ecclesiam ædificantes, ea paterna benevolentia, atque amore in Domino prosequimur, ut eorum rationibus et commodis, quibus ipsis tamen publica Christianorum populorum utilitas non minima ex parte continetur, quantum in nobis est, provisum consultumque esse velimus. Quia vero eorum collegium apud vos esse accepimus, quod, et instituendis civibus vestris, et ad Christianam pietatem morumque integritatem firmandas magnopere civitati vestræ utile esse dicitur; idcirco vobis majorem in modum commendantes, dilectiones vestras hortamur, atque ab eis vehementer requirimus, ut prædicti collegii sodales, in sui instituti ratione et libertate conservanda, vestra auctoritate et opera tueamini. Audivimus enim eos expetiisse non semel a dilectis filiis rectore et Universitate studii generalis istius civitatis, ut sibi liceret, juxta suum Institutum scholares gubernare, nullam mercedem ab eis accipere, disciplinas illas profiteri quæ viderentur utiliores fore et aptiores discipulis; et, ut semel dicatur, rationem sui Instituti, et libertatem docendi, quam in aliis collegiis Germaniæ habent, apud eos habere posse, quod hactenus tamen obtinere non potuerunt. Quæ si vera sunt, date diligentem operam, quantum in vobis est, religiosis hominibus, civium vestrorum æque ac vos ipsi studiosis, quod maxime cupiunt et cupere debent, sua Instituta in rebus omnibus observare sine impedimento liceat. Hoc enim agentes, et ipsi quod justum et dignum est fecerint

¹ Ex Archiv. Vatic.

tis, et nobis gratissimum erit intelligere, nostram hanc commendationem, ut æquum est, illis apud vos maxime profuisse. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die III Julii MDLXX, Pontificat. nostr. ann. quinto ».

224. Ad Coloniensem Universitatem ¹ :

« Dilectis filiis rectori et Universitati studii generalis Coloniæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti etc.

« Societatis Jesu collegia, quæ quasi quædam Catholicæ doctrinæ Christianorumque morum seminaria, Dei providentia per diversas orbis Christiani provincias, calamitosis hisce reipublicæ Christianæ temporibus excitavit, atque adeo religiosos omnes prædictæ Societatis, ea benevolentia paterna prosequimur, qua digni videntur esse hi, qui de Ecclesia Dei quotidie melius mereri student, et in vinea Domini excolenda, egregiam assiduamque operam navare non desistunt. Eorum collegium, quod apud vos est, cum in tradendis bonarum artium disciplinis instituendisque pueris, tum in cæteris rebus, quæ ejusdem collegiorum propria sunt diligenter agendis, vehementer isti civitati utile esse, hominum fide dignorum testimonio accepimus : quod, quo verius esse intelleximus, eo magis eorum religiosorum vicem doluimus. Intelleximus enim sæpe illos expetisse, ut liceret sibi suum Institutum in suis ministeriis, quæ in ista civitate obeunt, observare; quod tamen hactenus obtinere non potuerunt; nam, et ad accipiendam lectionum a discipulis mercedem, contra collegiorum suorum instituta cogi dicuntur, et impediri quominus eisdem discipulis eas, quas utiliores aptioresque esse judicaverint, disciplinas facultatesque tradere possint. Quæ si vera sunt, quia prædicti collegii et illorum religiosorum ratio vivendi a Sede Apostolica comprobata, omnino servanda esse videtur; dilectiones vestras vehementer in Domino hortamur, ut ipsis in omnibus prædictis opem benigne afferatis; collegium ipsum libere et sine ullo impedimento, institutum suum sequi permittatis; ac neque ad accipiendam lectionum mercedem, contra ipsius consuetudinem compellatis; et quascumque maluerint ingenuas liberalesque disciplinas ac facultates legere, discipulisque suis, tradere sinatis; quod idem in omnibus eorundem collegiis, quæ in Germania sunt, observari accepimus; et si quid præterea expetunt ad sui instituti rationem pertinens, in eo vestrum beneficium non desiderent; in quo præterquam quod vos facturi estis id quod vestra in Deum pietate religionisque Catholicæ zelo dignum est, ut homines scilicet religiosos, vestrorum-

que civium saluti morumque integritati consulere cupientes, ea qua decet benignitate humanitateque prosequamini; nos præterea eandem vestram erga nos sanctamquæ hanc Sedem Apostolicam observantiam, gratissimo sumus animo accepturi; et nostram erga vos paternam benevolentiam, quibuscumque cum Domino poterimus, benignitatis indicibus declaraturi. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die III Julii MDLXX, Pontificat. nostr. ann. quinto ».

225. *Carolus Austriae archiducem hortatur Pius ut ludimagistros hæreticos e suis ditionibus expellat, et in auxilium mittit Societatis Jesu religiosos.* — Sicut autem in Societatis Jesu sodalibus, optimos sacerdotes, itidemque bonarum artium ac pietatis magistros, Coloniensibus commendandos Pontifex censuit; sic e contra haud multo post, cum Carolo Austriae archiduce agendum ei fuit, quod in ipsius ditionis quodam oppido, presbyter quidam et ludimagister cum commorarentur manifeste hæretici, non parvam incolis perniciem inferrent. Ut malo igitur statim occurreretur, qua potuit sollicitudine Pontifex curavit, scripta etiam ad eundem archiducem sequenti Epistola ¹, qua perfidos homines teneri et in episcopi potestatem quamprimum tradi sic postulavit :

« Dilecto filio nobili viro Carolo, archiduci Austriae.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Allatum est ad nos Coslahui, quod oppidum temporali jurisdictioni nobilitatis tuæ subjectum esse asseritur, presbyterum quemdam Matthæum de Pisino vocatum commorari, hominem manifeste hæreticum, qui nihil aliud magis studet, quam populos a fidei Catholicæ veritate, ad hæreticæ falsitatem avocare; et ubique hæresum, quibus est vehementer infectus, tum privatim, tum publice docendo, venenum disseminare conatur, magna cum Dominici gregis jactura, fideliumque Christo populorum scandalo. Quin etiam superioribus mensibus, prædicti oppidi domini filiam baptizasse dicitur, et in baptisate, veterem et sanctam Ecclesiæ Catholicæ formam minime servasse. In eodem quoque oppido quemdam Georgium esse audivimus scholæ magistrum, virum hæreticæ pravitatis labe infectum, qui non solum eos, quos docet pueros, sed etiam quoscumque potest, omnibus artibus seducens, eadem, qua ipse imbutus est hæresum doctrina, contaminat. Tuam vero nobilitatem decet episcopo, cujus diœcesi loca suæ ditionis subjecta sunt, ad tantæ pestis, animarumque

¹ Ibid. ut sup.

¹ Apud Goub. Epist. lib. IV, Epist. 40.

contagionem coercendam, auxilium favoremque suum, propenso animo impendere. Idcirco nobilitatem tuam hortamur in Domino, et ab ea requirimus, ut prædictos homines, per ministros suos comprehensos, istius diœcesis episcopi ministris tradi jubeat: quibus, nisi nobilitas tua, quam potest, opem suam, in rebus ad eorum officium pertinentibus præstiterit, brevi futurum esse videmus, ut non solum in eo oppido, sed in cæteris quoque suæ ditionis locis, omnes hæreticæ pravitatis labe inficiantur, magna cum animarum Jesu Christi Domini nostri sanguine redemptarum pernicie. Id autem, et nobilitas tua studiosius facere debet; quod eadem res, ad populos in fide et obsequio continendos, et tranquilla pace regendos, maxime pertineat; ut, si id fecerit, non solum id factura sit, quod decet; sed eodem quoque tempore ditionis suæ securitati consultura. Quod idem, ut nostra quoque causa facere velit, nobilitatem tuam rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die III Augusti MDLXX, Pontificatus nostr. ann. quinto ».

226. Malis oboriri solitis ob sacerdotes ac ludimagisros, qui sub ovina pelle lupinum cor contegere consueverant, ut facilius Christi oves diriperent ac perderent, cautum quoque fuisse hoc anno in diœcesi Trevirensi, opera potissimum religiosorum Societatis Jesu, scribit Sacchinus his verbis: « Per diœcesim Trevirensensem Hermannus Firæus collegii rector, et Joannes Berkellius, quod proximo anno instituerant, archiepiscopi missu discurrentes, præter cætera curarunt, ut sacerdotes atque ludimagistri editæ clara voce professioni Catholicæ fidei subscriberent, incassum repugnantibus principumque suorum nomine intentantibus minas hæreticis ». Sic Sacchinus, qui plura addit, de gestis ab ejusdem Societatis Jesu alumniis, pro hæreticorum coercitione, in comitiis et diœcesi Spirensi, in Badensi ditione, Augustæ, in Styria, Viennæ, aliisque Germaniæ locis, ut fuse videre est apud ipsum. Non parum tamen Catholicæ religioni attulit damni, quod ex ipsa Societate, imo quod deterius est, a fide defece- rit Adam Hellerius, ac hostibus junctus, maledictis et probris utramque impiissime lacessere non dubitaverit. Verum id, non hoc anno, sed præcedenti accidisse, ex Epistola Magii provincialis, data Viennæ, sub die tertia Aprilis anno MDLXIX, quam idem Sacchinus affert, evidentissime cognoscitur. Scelerum tamen debitas postea Hellerium dedisse pœnas, idem scribit, ut mox dicitur.

227. *Quid senserit Hosius de Altemburgensi colloquio.* — A colloquio autem Altemburgensi, inter molles et rigidos Lutheranos, ut suo loco diximus, habito, Catholicæ fidei veritas magis vires sumere ac præfulgere visa est: id præser-

tim agente incomparabili viro Stanislao cardinali Hosio, de quo ista Rescius¹: « Acta colloquii Altemburgensis typis mandata cum legisset Hosius, gratulatus est vehementer Ecclesiæ Dei quod magis ac magis divisum esset eorum. Tantis enim odiis, tantis maledictis certabant invicem, tot anathematismos secta contra sectam pronuntiavit, ut majore odio et impetu, magisque furenter, Ecclesiam Catholicam et doctrinam illius non fuisse persecuti viderentur. Cæterum hoc tulit molestissime, quod utraque secta fœdissimo homini Lutheri, Christum et Paulum in omni sermone et oratione admisceret, et eandem Christo et Lutheri auctoritatem et potestatem tribuere videbatur: verbi gratia: Sic docet *Christus et Lutherus; Matthæus et Lutherus; Paulus et Lutherus; Joannes et Lutherus*. Ac non sine quodam stomacho solebat sæpe dicere: accusant nos hæretici impietatis et idololatriæ; sed quæ potest esse major et verior, magisque genuina idololatria, quam Lutheri vel Calvinii verbum, eodem loco, quo Christi, quo Pauli verbum habere, illud: que pro Dei verbo adorare? Quod Deus per se, per Apostolos suos, per Ecclesiam sponsam suam loquitur, id pro figmentis hominum; quod autem Sathanas per Lutherum, Calvinum, Bezam, et alias hominum quisquilias, fanaticosque spiritus loquitur, id pro Dei verbo et Evangelio Christi recipere. Ac auctor etiam fuit Nicolao Sandero theologo suo, ut librum totum accuratius expenderet et refutaret, illum præsertim de justificatione articulum, in quo sibi cauti et prudentes videbantur illi disputatores; veramque illis ad unitatem et concordiam viam et rationem ostenderet. Et hoc etiam tempus maxime omnium idoneum esse reputabat, in quo Lutheri sectatores, de verbo Dei inter se maxime dissentiebant, ut utrique parti ostenderetur, quod neutra Verbum Dei intelligeret, quod non alibi, quam in Ecclesia Dei invenire liceret: cum præsertim auditæ fuissent voces quorundam in illo ipso Altemburgensi colloquio, quod citius se adduci paterentur, ut in papæ Romani, quam in Philippi vel Eberi sententiam descenderent ».

228. Ista Rescius de Hosio pat satius erit, ex ipsiusmet Epistolis tanti viri, pro Catholica veritate zelum, ac de Altemburgensi colloquio æstimare judicium. De illo itaque ista hoc anno scripsit, ad Stanislaum Barzium Palatinum Cracoviensem: « Legi nuper colloquium, quod est habitum Altemburgi, multis in locis conjungi, *verbum Dei et Lutheri, Deus et Lutherus, Christus et Lutherus*. Quæ potest esse minus toleranda blasphemia, quæ major idololatria, quam sit hæc? Scilicet jam duos Deos, duos Christos habent isti, qui dum de confessione

¹ Resc. Vit. Hosii lib. III, c. IV, p. 227.

Augustana litigant, et magna quadam animorum acerbitate mutuo se invicem condemnant et excommunicant; utramque tandem confessionem et ea, quæ fuit oblata Carolo Quinto Cæsari XL ab hinc anno, et eam, quæ postea, sicut Flacciani dicunt, per Philippum depravata fuit et adulterata, fœde cujusdam hæreseos arguunt. Quid autem hac quidem in re vere sentiant ex utraque parte, dubitandum non est. Nam sunt vere hæretici utrique, tam Flacciani quam Eberiani: nam hæc invicem sibi nomina tribuunt etc ».

229. Et iisdem fere verbis ¹ ad regem Poloniæ Sigismundum: « Legi (scripsit) nuper Altemburgense colloquium, cui præerat, novo more, novus quidam Pontifex Guilelmus Saxoniæ dux, et commissarii principis Electoris. Tractabatur ibi de concordia, non inter Lutheranos et Zuinglianos atque Valdenses; sed inter ipsos Lutheranos, quorum alii *Flacciani* vocantur, alii *Philippiani* vel *Eberiani*: tantum abfuit, ut aliqua concordia coiret inter eos, qui sunt ex ejusdem Lutheri schola profecti, quique pro Dei verbo, verbum illius ex utraque parte recipiunt: magis ut etiam discordes ab invicem discederent, quam unquam antea, seque mutuo condemnarent hæreseos et excommunicarent. Nam a Flaccianis falsi crimen Philippo fuit objectum, quod adulterasset primam illam Confessionem Augustanam, quæ Cæsari fuit anno XL oblata; et quædam addidisset, nonnulla detraxisset, alia mutasset arbitratu suo. Nec negatum est hoc ab Eberianis, quemadmodum ex scheda, quam inclusam his litteris mitto, majestas vestra cognoscet. Damnarunt igitur Flacciani Philippum et sectatores ejus, quod in quibusdam ad Pontificiam doctrinam, hoc est, ad Christianam fidem a Lutheri perfidia defecisset; in dogmate vero de Eucharistia, Calvinii sententiam secutus esset. Qui vero partes Philippi tuebantur, primam illam Confessionem oblatam Cæsari, propterea mutatam ab illo dicebant, quod in Manichæi veteris hæretici, pridemque damnati sententiam inclinasset. Itaque magis infestis animis discesserunt a colloquio, quam ad illud venerant. Sic non potuit inter eos fieri compositio, qui sunt ejusdem sectæ etc ».

230. Meminit demum ejusdem Altemburgensis colloquii in Epistola ² ad Melchiorum Billium, Apostolicum apud Cæsarem nuntium, his verbis: « Cæterum in ista mea rusticatione, legi quoddam ingens volumen, quod inscribitur colloquium Altemburgense, quod fuit habitum, inter ipsos Lutheranos, quorum uni vocantur *Flacciani*, alteri *Philippiani* sive *Eberiani*. Vidi quod non minoribus conviciis mu-

tuo se invicem, quam nos Christianos, quos illis Papistas vocare visum est, insectantur; et majore propemodum odio flagrant inter se, quam contra nos; neque dubitant utrique alteros errorum et hæreseos insimulare; quin, et ejiciunt alteri alteros ex communione sua; et habent quamdam phrasim, quam ego nunquam hactenus in scriptis Catholicorum legere me recordor, Flacciani præsertim. Dicunt enim: *Verbum Dei et Lutheri, Christus et Lutherus, Paulus et Lutherus*; ut non modo Paulo, sed nec ipso Christo, Lutherum inferiorem videri velint. Quid est autem, si hoc non est, soli Deo debitam gloriam in creaturas transferre? Habemus nos orbis Christiani lumina, non doctrinæ magis quam vitæ sanctimonia præsentis Ecclesiæ doctores; nunquam tamen ita quemquam, vel dicentem vel scribentem audiui: *Verbum Dei et Hieronymi, Christus et Augustinus, Paulus et Ambrosius*. Sed insana ista capita, non alio loco scripta Lutheri, quam quo Scripturas Canonicas haberi volunt: nec ad suos errores ex utraque parte confutandos quidquam adferunt, præter verbum Dei et Lutheri. Mirari satis non possum, quomodo possint aures hominis Christiani tantas ferre blasphemias. Accusant nos idololatriæ: quæ autem potest esse, si non est hæc, germana idololatria, cum Christo Lutherum conjungere? ut eodem loco sit Antichristus Islebiensis, qui cum sua nonna membra sua mortificavit, quo loco nos habemus Christum in Bethleem natum, et propter nos homines, et propter nostram salutem crucifixum et mortuum. Equidem horum hominum dementia satis mirari non possum, nec miror tantum; verum, et cæcitatem illorum satis deplorare nequeo. Vellem, ut dominatio vestra, si facultatem hanc habet, legeret colloquium hoc, quod illi futurum esse non parvo usui, et pleraque cum Cæsarea majestate communicaret, præcipue ubi Philippum arguunt Flacciani, quod adulteraverit Confessionem Augustanam: neque negant hoc Eberiani, qui rejiciunt primam illam Cæsari oblatam anno xxx, quod Manichæismum sapiat. Contra, Flacciani non admittunt posteriorem Confusionem, quod in quibusdam ad Pontificiam, hoc est, Christianam doctrinam, in capite vero de Eucharistia, in Calvinii sententiam inclinat. Verum de his hactenus. Datum Romæ xx Octobris MDLXX ».

231. *Maximiliani segnitias in plectendis hæreticis*. — Cæterum sub hujus anni initium, excogitatam fuisse rationem quamdam, colluctantestam acriter inter hæreticos componendi; eamque oblatam fuisse Maximiliano Cæsari, tradit Thuanus ¹, his verbis: « Cæsar tunc Pragæ erat; quo cum imperii principes ad natalem ejus celebrandum convenissent, comitia ad Quinti-

¹ Hosii. Epist. CXXXIII, p. 287. — ² Hosii. Epist. CXXXIV, p. 286.

¹ Thuan. Histor. lib. XLVII, p. 635.

lem proximum Spiræ Nemetum indicit. Interea Servestæ, quæ Cheruscorum olim sedes fuisse dicitur, x Martii formula concordiae a Jacobo Andreano præscribitur, qua controversiæ, de quinque articulis, inter Misenenses et Turingicos theologos, post Altemburgicum colloquium, per contentiones solutum exacerbata, aliquo modo composita sunt; Julio Brunswico duce et Wilhelmo Hessen principe operam dantibus, ut conciliationis via iniretur, et a verborum acerbitate, tam in concionibus, quam in librorum editione, ab utraque parte abstineretur. Cum Julius Pragam initio anni venisset cum Jacobo Andreano, et consilii sui rationem Cæsari exposuisset, prudentissimus princeps, qui sciret quantum ad imperii tranquillitatem, et belli, quod contra Turcam parabatur, gerendi rationes expediendas interesset, ut inter Protestantæ principes concordia sarciretur; eorum propositum non solum laudavit, sed ut in eo pergerent hortatus est. Itaque Jacobus Andreanus, longis per Germaniam itineribus hoc perfecit, ut complurium theologorum subscriptionibus corrogatis, libri tunc Servestæ publicati, auctoritatem confirmarent; qui postea a Telemano Hessio propalam in concionibus, et a Matthia Flacco Illirico, qui Melanthonem pacis studium tota vita exagitaverant, scriptis oppugnatus est; quod et in causa fuit, quod Vitembergenses theologi sententiam mutarent, et consensum revocarent, sicut ex scriptis ab utraque parte evulgatis abunde videre licet. Sic ille.

232. At quam longe abfuerit, ut Maximilianus propositum conciliandi inter se dissidentes hæreticos, non solum laudaret, sed etiam promoveret, ex eo quod eam pacem prudentissimus princeps, belli, quod contra Turcam parabatur, gerendi rationes expediendas interesse prospiceret; et nunquam excogitatum contra eosdem Turcas ab eo, ut diximus, bellum ostendit; et Venetorum ob id legatio ab eo repulsa demonstrat: et tandem manifeste declarat, quod scribit Hadrianus¹; nempe Maximilianum, non modo Pontifici hortanti, ut contra communes hostes arma sumeret, parere noluisse; sed insuper veritum, ne Turca contra se indignaretur, statim Constantinopolim misisse, qui ei assuetum vecigal, pro Hungarico regno singulis annis persolvendo, publice penderet. Quapropter studium Maximiliani, pro concilianda inter hæreticos pace, vel tranquillitatis imperii desiderio, vel potius in res hæreticorum veteri ipsius proclivitate tribuendum videtur.

233. Laudandus nihilominus aequaliter visus est Maximilianus ipse hoc anno, Catholicissimo viro cardinali Hosio, in allata Epistola² ad Melchiorum Biliam; in qua gaudens Hosius ipse, de ostensa divinitus super quosdam hæreticos

homines cælesti vindicta: quod intellexisse etiam, de perditissimi saltem cujusdam apostatae interitu, ac divinitus ostensa in illum animadversione, Maximilianum eundem gaudium vel concepisse, vel ostentasse, se lætari fatetur; cum alioqui, de ejusdem Cæsaris segnitie in nefariis ipsis hominibus puniendis, haud parum conqueratur. Sic enim scribit³:

« Ex litteris dominationis vestræ, valde mihi gratum fuit cognoscere, quandoquidem Viennæ nullus in causa Christi fuit executor justitiæ; quod ipse Christus, de quibusdam impiis, quod merebantur, supplicium sumpsit ». Et post nonnulla: « Sed non minus lætum est illud, quod Cæsarea majestas tanta lætitia mortem illius impii prosecuta est. Quare planum fecit omnibus, falsum fuisse, quod hic mussitabatur, non invita majestate illius, per impium apostatam illum, blasphemias illas evomi. Cujus perfidiæ fuerit hic apostata, nescio; nam certum est, quod fides non est nisi una, et quidquid est extra unam fidem, non fides, sed perfidia est. Verum hoc scire mihi videor, si diutius vixisset, quod multorum animas in illa civitate ad extremum interitum perduxisset etc ».

234. Fuisse autem apostatam hunc, quem Hosius memorat, eum, cujus paulo ante meminimus Adam Hellerium, ex his, quæ de istius gestis impiissimis ac pessima morte narrat Sacchinus², rationabiliter educi posse cognoscitur. Dicit enim: « Impudens transfuga, post desertam Societatem, religionis quoque Catholicæ infamis proditor, Viennæ propalam e loco superiore cum populo cœpit agere, Dei Ecclesiam, itemque Societatem proscindens maledictis, maximo popularium hæreticorum gaudio, eorumque favore, qui de senatu erant. Tandemque homo, et votorum sanctitate religiosorum adstrictus, et sacerdotalis castimonie devotus, tremendo Dei judicio, penitus in suarum cupiditatum potestatem traditus, incestas nuptias celebrare sustinuit, et insania et turpitudine contra sapientiam et sanctimoniam pugnans. Sed adeo exitiosam, exultantemque impudentiam diu divina mansuetudo non tulit. Pestilentia paulo post ipse, et quam duxerat, meretricula infelicem animam evomuere: quanquam fuit rumor, ipsum tandem morti proximum edidisse signa pœnitentiæ. Quidquid sit, Dei quidem infinita est pietas, sed justitia quoque formidanda ». Sic ille.

235. *Sanderi liber contra Altemburgense colloquium.* — Ut vero ad librum revertamur, contra Altemburgense Colloquium, ut ex Rescio³ audisti a Nicolao Sander, cardinalis Hosii jussu egregie conscriptum, hæc Sanderus⁴ ipse in

¹ Ut supra. Epist. cxxxiii, p. 286. — ² Sacchin. ut supra. par. 3, lib. vi, p. 252. — ³ Resc. in Vita Hosii ut supra. —

⁴ Nicolaus Sander. de justic. cap. collōq. Altemburg. in præfat. circa finem.

¹ Adrian. Histor. lib. xxi, p. 1525. — ² Ibid. ut supra.

eiusdem Præfatione adnotata reliquit : « Cæterum, ut illis satisfaciam, qui forte magis elaborata a nobis in hoc de quo jam agimus argumento expectassent, dicam nonnulla de hoc labore meo; quem si mea sponte suscepissem, frustra hoc in loco excusatione aliqua usus essem; cum potius oportuisset id dolum, quod deerat, per temporis opportunitatem, supplere, quam cur defuisset præmature exponere. Scripsi autem ista, non modo exul a patria, quæ omnia mihi ab scribendum necessaria copiosius supeditasset, verum etiam ab illa ipsa Bibliotheca mea, quam in Germania inferiore, annis plus minus decem, collegeram, magno locorum intervallo disjunctus. Scripsi præterea maximam partem, non in urbe aliqua celebri, sed ruri potius in arce Sublacensi, non ita longe ab eo loco, quem sibi ad pœnitentiam agendam sanctus Benedictus delegerat; ubi tantum aberat, ut mihi adesset insignis aliqua librorum copia, ut neque Bibliorum concordantias ibi habuerim, quibus memoriam adjuvare possem. Quod cum ita evenisset, necesse habebam totum me Scripturis sacris committere, et ex illis pæne solis, Catholicam fidem, alioqui notissimam et celeberrimam, contra Evangelicos tueri. Nam, si quid ex Patribus, aut Historiis Ecclesiasticis profero, id, aut memoria prius tenueram, aut per eam occasionem, qua in librum aliquem incideram, qua potui ratione, transcripsi. Cur igitur (inquit aliquis forte vestrum,) hoc tam grave et difficile argumentum in tanta penuria librorum aggressus es? Feci hoc, ex illustrissimi cardinalis Hosii jussu, cui quantum debeam, alias non semel palam aperteque sum testatus. Is primum admonuit, ut Altemburgensis Colloquii Acta perlegerem; deinde rei summam, de qua contendebatur, colligerem; ac demum, ut præcipua capita, quæ a fidei veritate aberrassent, confutarem. Scripsi ergo tanti viri et unici patroni mei auctoritate adductus, cum aliter facere non possem. Ubi vero quod potui, feceram, tametsi plerique, in quorum manus hi labores mei pervenerunt, vehementer optabant, ut quæ ex Scripturis hauseram, ea gravissimorum Patrum testimoniis, et perpetuo Ecclesiarum usu ornarem et perpolirem; tamen cum viderent id a me, sine librorum, et maxima copia et assidua lectione fieri non posse; nec brevis spes foret ad meam Bibliothecam perveniendi, et non desperarent posse hæc ipsa fructum aliquem apud eos parere, qui olim Scripturas a suis partibus stare opinati essent; tot gravissimorum hominum judiciis eo sum pertractus, ut hoc opus, quale jam est, in lucem exire permitterem. Quibus ita constitutis, reliquum est, ut nemo jam dicat: hic oportuit Concilia Œcumenica citata fuisse: hic Basilium, hic Hieronymum, hic Augustinum. Nulla enim lex imposita est necessitatis duro telo, cui solus dominatur

Deus, qui nulla necessitate constringi potest ».

236. Prodiit autem Sanderi liber, ut ex ipsa Præfatione ¹, ad alumnos Anglicanos Collegiorum Romani ac Duacensis conscripta apparet, anno dumtaxat reparatæ salutis millesimo quingentesimo septuagesimo octavo, et quidem summo Catholicorum plausu exceptus: quare in admonitiuncula ad ipsum præposita: « Magna (legitur,) et operosa de justificatione volumina passim habentur. Fateor; sed non Sanderi. Multa, eaque præclara, elaboravit Sanderus; sed non de justificatione, nec isto modo. Ecce ergo tibi damus, et Sanderum, et Sanderum de justificatione: virum magnum, de re longe maxime hoc sæculo controversa disserentem, modo quodam singulari. Nam sive se tuetur, sive ferit adversarium, videas illum, non aliunde hastas amentatas depromere, quam ex armamentario divinarum litterarum, quas ea torquet dextertate, ordine, multitudine, ut miretur Catholicus, percellatur hæreticus. Unde vir doctrina, auctoritate, religione clarissimus Stanislaus Hosius S. R. E. cardinalis professus fuit, multa se de justificatione legisse; qui sibi tam cumulate eo in genere satisfecerit, quam ista Sanderi elucubratio, vidisse neminem », Ita ibi.

237. *Præclara Hosii Epistola ad regem Poloniae contra Augustanam Confessionem.* — At quamvis tam acriter exagitata, a dissidentibus inter se, ut audisti, hæreticis hoc tempore Augustana Confessio esset; tamen, per dolum in Poloniae regnum eam introducere impii nonnulli, una cum aliis nefandissimis sectis contendunt. Rei vero, ex sententia conficiendæ, opportuna visa est occasio Comitiorum, quæ hoc anno Varsaviæ coacta sunt, quo universi regni Ordines convenere. In iis, ut Neugebayerus ² narrat, primum cœptum agi, de disquirendis et in ordinem redigendis privilegiis, ac veteribus Reipublicæ monumentis, ex occasione causæ Gedanensium, de qua plura præteritis annis, et quæ etiam Lublini agitata fuerat. Deinde, ex aliquorum suggestionem, tum Gedanenses, tum alios facile in ordinem redigendos, dictum est, dummodo Augustanæ Confessionis professio, libere eis permetteretur; quod hac unica ratione et populi in obsequio regis esse possent, et vere obsequentes populos rex habere valeret. Ita, (ut Scripturæ verbis utamur,) momordit serpens in silentio, publicæ concordie specie, Catholicæ religionis, in qua dumtaxat, cum vera fide ac charitate, pax etiam vera reperiri potest, exitium meditatur. Verum, ut ipsa Scriptura loquitur, non dormire neque dormitare, qui custodiebant Israel; nempe Pius et Hosius, qui ut rem hanc mussitari intellexit, vere sacerdotali libertate, has statim ad regem Sigismundum ¹ litteras dedit:

¹ Ibid. ut supra. — ² Neugebayer. lib. VIII, p. 628. —

³ Epist. Hosii 123, p. 272.

« Proprium semper hoc fuit regum et principum Christianorum officium, non sibi de causis fidei iudicium arrogare, sed quæ semel essent in Conciliis episcoporum, OEcumenicis præsertim, de fidei doctrina constituta, ea tueri atque defendere, nec ut quisquam de eis, non dicam judicare, verum etiam disputare, vel quicquam eorum, quæ decreta essent, in dubium vocare auderet, ulla ratione permittere; gravissimis etiam pœnis propositis, si quid secus ab aliquo tentatum foret. Cum itaque ad instantiam imperatorum Caroli et Ferdinandi beatæ memoriæ, et omnium regum ac principum Catholicorum) inter quos etiam fuit divus ille pater Majestatis vestræ, cujus in fide Catholica constantia toto celebratur in orbe; quin, et ipsa majestas vestra, quæ sicut hactenus fecit, sic deinceps etiam pientissimi sui parentis vestigia superincedit) Concilium Tridenti fuerit indictum et celebrandum, ad quod ipsa quoque majestas vestra oratorem suum legaverat, virum, et nobilitate generis, et doctrina, pietateque illustrem, R. D. Valentinum Herbortum, episcopum Premisliensem, qui decretis Concilii, nomine majestatis vestræ subscripsit, et eis consensit. Cum etiam hæc ipsa S. Concilii decreta, Parcoviæ in frequenti senatu, per illustrissimum dominum cardinalem Commendonum, tunc legatum Apostolicum, majestati vestræ fuerint oblata, simul ut S. Sedis Apostolicæ auctoritate fuerint approbata; et ea majestas vestra, tanquam obsequens Ecclesiæ filius, magna cum reverentia receperit, quæso majestatem vestram, ut ipsa secum expendat, quale sit eorum consilium, qui novam quamdam illi fiduculam obtrudunt, et eam iudicio majestatis vestræ comprobari volunt; quin et illud audent postulare, ne quid episcoporum, sed hæreticorum iudicio tribuat omnia. Qualem autem fiduculam offerunt? Eam certe, quam non solum Christiani, verum etiam ipsi rident Germani Lutherani, et eam vocant ocream Polonam, quemadmodum in libello Germanico, cujus verba in Comitibus Lublinsibus ipsa majestas vestra legit, perscriptum est. Itane jam delendus nobis erit e Symbolo Apostolico, quem in dies recitamus Articulus ille : *Credo Sanctam Ecclesiam Catholicam*; et illius loco ponendum : *Credo in non sanctam, et foetidam ocream Polonam*? Mirum est autem, quod videri volunt isti belli homines approbari a se Confessionem, vel, ut verius dicam, Confusionem Augustanam : cum in ea disertis verbis hæc scripta contineantur, secundum Evangelium, sive, ut loquuntur, de jure divino. Nulla jurisdictio competit episcopis, hoc est, quibus commissum ministerium verbi et Sacramentorum, nisi remittere peccata. Item cognoscere doctrinam, et doctrinam dissentientem ab Evangelio rejicere, et impios, quorum nota est impietas, excludere a com-

munionem Ecclesiæ. Quin et qui suis Confessionem hanc scripsit digitis, et eam toties mutavit, atque ad extremum, sicut ex Christiano Lutherano, sic ex Lutherano factus est postea Calvinianus in libello, quem hoc ipso argumento conscripsit Philippus Melancton; spiritus ministerium principibus adimit, sed externæ tantum disciplinæ conservandæ officium illis tribuit, in his, quæ ad primam tabulam pertinent. Et cujus verbum isti qui novam fiduculam offerunt majestati vestræ, tanquam Dei Verbum adorant, ut gravissimi idololatriæ criminis argui merito possint, Calvinus etiam ipse negat Ecclesiam cogendi potestatem habere, sed eorum partes esse dicit legibus et edictis Religionem sustinere : iudicandi vero partes illis adimit : et Ambrosii factum, qui numquam laicis ut de causis fidei iudicarent permittere voluit, atque Theodosium imperatorem ex communione piorum ejecit, vehementer probat : Ambrosium laudat Calvinus, quod episcopali sua jurisdictione contra Theodosium imperatorem usus fuerit; et isti, qui Calvini discipuli videri volunt, negant ullam habere jurisdictionem episcopos, sed eam in ovili Christi per vim usurpasse sibi dicunt. Sic isti, neque Calvinistæ, neque Lutheristæ, sed Suistæ sunt; hoc est, suæ cujusdam opinionis et fidei, si modo fides appellari debeat, quod est extra unam fidem. Nam tale quid, perfidiam potius quam fidem appellari debere docet Hilarius. Nec enim isti Suistæ, quod Lutheri, vel Calvini, sed quod sibi ipsis videtur, hoc pro verbo Dei volunt adorari. Videntur autem isti Suistæ me perstringere in Præfatione sua; quod ego libellum majestati vestræ dicaverim, in quo dissensiones hæreticorum inter se descripserim; quod ego factum esse a me non diffiteor in primo libro contra Brentium. Sed obsecro, per Deum immortalem, videat majestas vestra, quanta sit vis veritatis, et quemadmodum etiam per hostium veritatis jugula nonnunquam erumpat. Semel et iterum Catholicum vocant, qui librum hunc majestati vestræ dicavit. Quid autem aliud ea re, quam impios hæreticos se esse profitentur? Cum itaque, vel propria ipsorum hæreticorum confessione Catholicus illè sit, quem ipsi perstringunt in Præfatione sua; quis erit, qui Catholicus et orthodoxus dici et esse cupit, qui non Catholicus potius, quam alicujus hæretici doctrinam sibi sequendam esse persuasum habeat? quando minus, quæm Christianum, Catholicum et Orthodoxum regem esse scimus, ea de re dubitare debet? Quam autem impudens est hoc mendacium, quod consentire se, qui Calvinus, sive Bezæ perfidiam profitentur cum Lutheranis affirmant, cum invicem odio majori se prosequantur Lutherani et Calviniani, quam ipsos etiam Christianos, quos illis Papis libet appellare. Legat qui velit Germanorum Luthera-

norum libros, Flacci Illyrici, Nicolai Galli, Tili-
manni Heshusii, Joachimi Westphalii, Jacobi
Vigandi, Ciriaci Spingerbergii, Matthæi Judicis,
Joachimi Merlini, qui nunc episcopum se Regio-
montanum profitetur, et aliorum multorum,
qui nunc memoriæ non succurrunt, contra
Calvinum, et Bezam, quem bestiam appellant,
conscriptos; et quomodo conveniat inter Calvi-
nianos, et Lutheranos facile perspiciet: non
aliter certe quam inter murem et gattum, inter
ovem et lupum. Sed quid opus est hæreticorum
libros legere? cum illud in confesso sit, quod
Merlinus Dantiscanos superintendentes et mi-
nistros, pro hæreticis habet. Idem Dantiscani
sentiunt de Merlino; quin et ipsi Dantiscani et
Turonenses ministri, mutuo se vocant hæreti-
cos, nec aliam apud utrosque fere, præter hanc
unam veritatem, reperire licet. Tenet procul-
dubio memoria majestas vestra quid de Canvi-
ciis Fratribus, viris nobilitate primariis, de Se-
verino, de Auloco statuerit Merlinus: quemad-
modum eos, non senatu modo moverit, sed ex
ipsa etiam Borussia quosdam submoverit et
ejecerit auctoritate sua, plusquam episcopali,
propter hanc solam causam, quod impiam Cal-
vini Bezæque sectam profiterentur. Appellave-
rat Aulacus ad majestatem vestram a Merlini
sententia, et certe graves rationes produxerat,
quamobrem æque tolerari sectam ipsius Calvi-
niam sive Bezanam oppoteret, atque Luthe-
ranam, cum priores Lutherani a Christianismo,
quem hæretici Papismum vocant, defecerint, et
ideo priores etiam ex Ecclesia exterminandi
sint. Sed nullum ex appellatione sua fructum
tulit; quin qua de re graves querimoniæ fuerunt
apud me, sub ipsum discessum meum ex diœ-
cesi mea; per majestatem vestram Merlini sen-
tentia confirmata dicebatur, nullus ut Aulaco
deinceps locus esset in illius ducis consilio.
Quis autem satis mirari queat, cum semel ma-
jestas vestra sententiam tulisse videtur in senatu,
sive consilio subditi ducis non esse ferendos
Calvinistas, sive Bezistas; quod qui sunt ejus-
dem impiæ sectæ, non contenti, quod in senatu
majestatis vestræ tolerantur, audent insuper a
Christiano Catholico, et orthodoxo rege postu-
lare, ut impiam eorum doctrinam approbet,
Christianam rejiciat, et qui nihilo sunt Calvi-
nistis deteriores, Trideistas ex terris imperio
vestræ majestatis subjectis ejiciat. Audeo dicere,
peiores, et minus ferendos esse Calvinistas et
Bezistas, quam ipsos etiam Trideistas. Nam
præterquam quod non ignorat majestas vestra,
quales erga reginam suam in Scotia se Calvi-
nistæ gesserint, quos motus concitaverint,
quantis infortuniis illa regna mactaverint, Tri-
deistæ, quod peccant, simplicitate quadam pec-
care videntur; nam docti a Lutheranis, nihil
recipiendum esse præter Scripturas, quod
etiam affirmant in Præfatione sua Suistæ; cum

non viderent Scripturis nomen Trinitatis, nomen
Personæ, nomen Essentiæ de Deo dictum, no-
men Homousii, Deum Trinum et Unum, quem
in fine Præfationis confitentur Suistæ, Lutheri
sententiam sunt amplexi: nec sibi quidquam
credendum esse putaverunt, quod Scripturis
comprehensum non esset. At quid potest esse
Scripturis istis apertius? Accepto pane, dixit
Jesus; Hoc est corpus meum. Accepto calice
dixit: Hic est sanguis meus. Potuitne clariori-
bus verbis veritas Christi corporis et sanguinis
in Eucharistia demonstrari? Et huic tamen im-
pii Calvinistæ repugnare non dubitant. Non du-
bitant mendacii veritatem arguere, non dubitant
a majestate vestra petere, ut hoc etiam impium
dogma confirmet. Quod ipsam, quæ pietas illius
est et religio! nunquam esse facturam certe
scio. Nec enim clam est majestatem vestram,
quæ regum, quæ vero sunt sacerdotum pro-
pria. Nec illud nescit, quam graves pœnas de-
derit Saul rex, cum sibi sacerdotis munus usur-
passet. Core, Dathan et Abiron, nunquam tantas
blasphemias quales illi belli homunculi novæ fidi-
culæ conditores protulisse leguntur; quin eum-
dem cum sacerdote Aaron et Moyse Deum nove-
rant, pari lege et religione viventes unum et verum
Deum, qui colendus atque invocandus fuerat invo-
cabant: ob hoc tamen solum, quod sibi quæ pro-
pria sunt sacerdotum usurpabant, statim disrupta
est terra sub pedibus eorum, et aperiens os
suum devoravit illos cum tabernaculis suis, et
universa substantia eorum, descenderuntque
vivi in infernum operiti humo. Ora quoque, rex,
ut nihil dicam de Oza, quem Suistæ quoque si-
lentio prætereunt, cum arcam, quæ minari rui-
nam visa est, sustentasset, quam nemini tan-
gere, præter sacerdotes fas erat; repentina
morte statim ob solam hanc rem est extinctus.
Horum igitur exemplis, qualia plura com-
memorare possem, nisi vererer, ne quod majestati
vestræ fastidium adferrem, facile majestas ves-
tra deterrebitur, ne consiliis istorum novæ fidi-
culæ conditorum, qui nomina sua non adscrip-
serunt, loci quidquam det. Inspeci libellum;
quod obtrudunt majestati vestræ. Vidi quod in
eo Theodori Bezæ doctrina continetur: nam
eodem argumento scriptum Bezæ libellum lati-
num legeram in castro Ecclesiæ meæ Varmien-
sis Helispergensi. Non frustra majestatem ves-
tram admonueram ante biennium, ut quos ille
bipedum et quadrupedum omnium nequissimos
huc miserat Synagogistas, eos, si gravioribus
suppliciis afficiendos non putaret, saltem ex
regni sui finibus excedere primo quoque tem-
pore juberet: quod facile suspicabar, tale quid
eos parturire, quale nunc etiam peperisse vide-
mus. Ut autem sciat majestas vestra, quis vir sit
iste Beza, scribitur a viris fide dignis, quod om-
nem vitam suam in lustris, et ganeis, et in
omni libidinis genere traduxit. Ac indicat hoc

Epigrammatum liber per eum editus, in quo Catullos, Tibullos et Martiales, lascivia petulantiaque sua, si non superare, saltem æquare videtur. Qui cum in conventu Possiaco, tam distare Christi corpus ab Eucharistia, quam cælum a terra publice dixisset, lepide ex sodalibus ejus quidam : Quomodo credat, inquit, esse Corpus Christi in Eucharistia, qui vix Deum in cælo esse credit? Hic est ille Beza, qui ducem illum fortissimum Guisium, prælia Domini præliantem in Galliis, cum alia ratione vinci non posse videret, submisso sicario, non magis nomine quam re ipsa Poltrono, per summum scelus proditorie confodiendum curavit. Nec satis habuit hoc tam atrox facinus patrasse; verum etiam, edito libello, parricidium hoc defendere, laudare, tituloque pietatis ornare veritus non est. Quin, et insidiatoris illius tam horrendum flagitium, cum facto Moysis qui Egyptium, et Davidis qui Goliath interfecit, comparare : et cum, quod meruerat, supplicium de scelerato sicario sumptum fuisset, Poltronum inter martyres referre non dubitavit. Potestne vel cogitari scelus aliquod atrocius? At ille minime contentus fuit tam immane factum parricidæ laudasse; verum alios etiam ad imitandum illud ejus exemplo accendit : ac fas esse docuit, fallere fidem, heris insidiari, et eos quoquomodo tollere, juxta illud ;

Dolus, an Virtus, quis in hoste requirat ?

Sed quid ego plura scribam de Beza hoc, quo nihil umquam terra produxit scelestius? Hic enim est fax incendiorum omnium, fonsque caputque malorum omnium, quibus florentissimum quondam Galliæ regnum, tot jam annos est afflictum : qui propterea misit huc Synagogistas suos, ut eodem dejicerent hujus quoque majestatis vestræ statum, et in easdem illud calamitates adducerent. Quod si maxime pius et orthodoxus esset libellus, qui scriptus ab eo, vestræque majestati, nescio per quos, est oblatum; tamen vel propter hanc solam causam, quod ab homine tot flagitiis infami scriptus est, eum ut rejiceret majestati vestræ suadere non dubitarem. Nunc tanto magis id facere debet, quod nihil eo magis impium et blasphemum legisse unquam videor. Sed ego longior esse nolo, neque pluribus etiam verbis hortabor, et orabo majestatem vestram, ut ne pestilentibus hisce quorundam consiliis apud se locum esse velit : ne de constantia illius in vera religione dubitare videar. Hoc tantum ab illa majorem in modum peto, quandoquidem ita scriptus est hic libellus, ut rudium animos facile possit inficere, nec eo pestilentius quicquam esse potest, ut ne publice prostet, prohibere velit. Sic enim orbi facile declarabit universo, quod ab hoc genere blasphemiae vehementer abhorreat, et eorum spem debilitabit, qui sibi nescio quid pro-

mittunt de majestate vestra, quasi permissura sit, ut in Ocream Polonam credant. Quantam autem ea res apud homines laudem et gloriam; apud Deum vero gratiam esset majestati vestræ conciliatura, si publice profiteretur in comitiis, nihil esse, quod quisquam speraret, novam aliquam fiduciam a majestate vestra obtineri posse; se in his, quæ Patrum sunt acquiescere, nec ab his unquam discedere velle. Si præterea dignitates, præfecturas et munera publica, non aliis quam Catholicis mandaret. Quam, ut illi Deus mentem inspiret, simul, ut eam quam longissimo tempore salvam et incolumem conservet, et comitiorum felicem exitum tribuat, majestatem illius divinam precari non intermitto. Romæ XIII Maii MDLXX ».

238. *Sandomiriense colloquium, in quo hæretici frustra quærun inter se concordiam.* — Ex hac autem Hosii Epistola apparet, quod licet præcipuum quorundam studium eo tenderet, ut Augustana Confessio reciperetur, ac a rege in comitiis comprobaretur; tamen, eadem occasione arrepta, cæterarum sectarum ministros singulos singulas suas hæreses confirmari pariter curasse. Quia vero experimento didicerant, ut alibi diximus, omnes eorum conatus, usque adhuc irritos evasisse, propter mutuas inter se concertationes, quibus secta una alteram deturbare connixa fuerat, unde earum neutra incassum obtinere, quod concupierat, curaverat; ideo, ne quid simile in Varsaviensibus hisce comitiis etiam accideret, oleumque ac operam, ut antea, perderent, hoc ipso anno, priusquam comitia cogerentur, die decima quarta Aprilis, agente (ut narrat Hosius ¹), regni quodam primæ, quem hujus conciliabuli auctorem dicit, cum convenissent Sandomiriæ, unionem quamdam ac pacificationem inter se iniere. Regni vero Constitutionibus cautum fuisse, ne ejusmodi conventicula cogerentur, idem Hosius ² his verbis asserit : « Quis fuerit auctor hujus mendacii, obscurum non est; nimirum is, quo duce fuit conventiculum illud Sandomiriæ institutum; cum tamen regni constitutionibus ejusmodi conventicula fieri sit prohibitum, quorum executio, cum nullum habeat apud nos adversus hæreticos locum; qui supremus est bonarum omnium legum executor, debitas de eo Deus pœnas sumpsit. » In hac autem inter hæreticos concordia nullatenus comprehensos fuisse Tri-deistas et Anti-trinitarios, quos infensissimo odio utrique, nempe Calvinistæ et Lutherani persequabantur, et ex ipsa Epistola Hosii educitur, et manifeste testatur Regenvolscius ³ hæreticus, qui de hoc hæreticorum conciliabulo agens, sic scribit :

« Quare, ut tam funestis in Ecclesia distrac-

¹ Hosii Epist. CXXXIV. p. 288. — ² Hosii Epist. CXXXIV, ut sup. — ³ Regenvol. Hist. Eccl. Slavonicæ Provinc. libro I, p. 88.

tionibus, et scandalis Evangelici in Polonia occurrerent, consensum in fide et religione Christiana, inter Ecclesias majoris et minoris Poloniae, necnon Lithuaniae, juxta Confessionem Augustanam, Bohemicam et Helveticam, in Synodo generali Sandomiriensi anno MDLXX, xiv Aprilis, sanciverunt, et deinceps in aliquot Synodis Generalibus etc.» et inferius : « Pro eo consensu firmando ibidem in hac Synodo generali Sandomiriensi, Confessio tertia Helvetica sive Tigurina, lingua Polonica explicatius conscripta fuit x Aprilis. Hinc Sandomiriensis dicta, Confessionibus Augustanae et Bohemicae conformis etc. » Et paulo post : « Itaque hunc respiciendo consensum, Evangelici reformati, ita ab Augustanis Ecclesiarum in Polonia et Lithuania distincti, quemadmodum olim Sandomiriæ, ita postea in Generali Confessione doctrinæ suæ proposita anno MDCXLV, i Septembris in Conventu Turonensi professi sunt, se ei sententiæ accedere, quæ tum in Augustana Confessione superioris sæculi anno trigesimo imperatori Carolo V a principibus et civitatibus imperii Protestantibus exhibita; sive etiam invariata, sive repetita aut emendata dixeris; tum etiam in Bohemica et Sandomiriensi auctoritate Scripturarum explicata in Ecclesiis hujus regni reformatis, integrum jam fere sæculum obtinuit, prout tres illæ Confessiones, quamvis verbis nonnihil discrepantes, tamen re ipsa cum Scripturis et inter se mutuo quoad capita fidei necessariis consentientes, Sandomiriensi consensu, anno MDLXX in Ecclesiis receptæ unitæque sunt, atque etiam confederatione pacis, et securitate publica in hoc regno firmata ac munitæ; adeo ut eam Confessionem Sandomiriensem Augustanae consensu amico conformem, sequantur unanimiter in hunc usque diem Germani, Galli, Angli, Scoti, Britanni, Bohemi, Ungari ».

Addit vero ¹, de Antrinitariis in hac cætorum hæreticorum concordia minime comprehensis : « Ita, singulari Dei gratia, vinculo fraternæ charitatis, et fidei mutuo consensu, in Sandomiriensi Synodo anni MDLXX, constricta Evangelicorum Ecclesia erat, schismate Antitrinitariorum, de die in diem majoribus distracto contrariarum opinionum pugnis ».

239. Thuanus ² pariter, de inita in Sandomiriensi conciliabulo, inter hæreticos concordia, eadem fere, quæ Reginvolscius scripsit, his verbis confirmat : « Exorta inter Protestantes, in Lithuania et Samogitia contentio, quæ cum alii Germanicam, alii Helveticam Confessionem sequentes, aliter atque aliter de mediatore Christo ac Cæna Dominica sentirent ac loquerentur, Synodo Sandomiriensi, coacto xiv Aprilis, dirempta est, theologis, in id, quod primum caput respiciebat, consentientibus, ut meritis

Christi vis et efficacia a Christo Deo et homine, a Patre non homine, a Spiritu Sancto non homine procedat. De altero capite, sic decreverunt : Cænam Dominicam duabus rebus, juxta B. Irenæi sententiam, constare; terrena ac cælesti, neque elementa signave illa nuda esse et vacua; sed simul reipsa credentibus exhibere ac repræsentare fide, quod significant ». Addit hujusmodi decreto, in Posnaniensi altero conciliabulo prædictarum sectarum professores, post octiduum se subscripsisse; quod hoc eodem anno, sub die vigesima Maii, ut Reginvolscius præfatus narrat, pseudosynodum aliam ipsi sectarii Posnaniæ coegerint.

240. At quamvis, tum Thuanus, tum Reginvolscius, tam magnifice de hujusmodi concordia tamque serio agant, referantque hæreticos in id quod primum caput respiciebat, inter se consensisse; vel, ut verbis Reginvolscii ¹ utamur : « Quamvis verbis nonnihil discrepantes, tamen reipsa cum Scripturis, et inter se mutuo, quoad capita fidei necessaria convenerint » : tamen, et cardinalis Hosius, Epistol. 124, ut inferius audies, ad archiepiscopum Gnesnensem, et Catholici alii, concordiam hanc, (quam falso scriptores hæretici, sic jactant, cum ab ea tamen hæretici ipsi, et fere omnes abhorruerint, vel decepti tantummodo eidem subscripserint, ut ex præfate Hosio mox accipies,) merito irriserunt; inter quos Rescius ² ista habet : « Consensus mutuus (sic enim inscripserunt), in religionis Christianæ capitibus, inter Ecclesias Majoris et Minoris Poloniae, Lithuaniae, Russiae et Samogitiae, quæ juxta Confessionem Augustanam fratrum Valdensium, ut vocant, et Confessionem Helveticam, aliquo modo a se dissentire videbantur, factus in Synodo Sandomiriensi MDLXX, xiv Aprilis. Libet isto loco nonnullos articulos producere, ut ostendamus, ex iis, quæ deinceps consecuta sunt, et quæ quotidie oculis nostris subjecta habemus, unitatem extra Ecclesiam quæri posse, inveniri non posse. Ab istis certe minime omnium inventam et servatam ostendemus. Jubent ut ministri prædictarum Ecclesiarum, cum conciones, tum Sacramenta administrent et dispensent, ea forma et ritu eodem, quo usitatus est iisdem in illorum cætibus, cujus fuerint Confessiones. O cæcitatem plusquam talparum! An hic esse, vel unum granum concordiae potest, si sua quisque forma et ritu, conciones habeat et Sacramenta ministrabit? Nonne quot sunt Confessiones, tot habent ritus inter se diversos? jubent etiam, ut quoties minister cætus alterum cætum convenerit, cujuscumque sit Confessionis, debet eodem ritu fungi ministerio, ut est ejus cætus consuetudo. Et an nescitis, o Legivupæ, quod Lutherani Calvinistas, Calvinistæ

¹ Ibid. ut sup. — ² Thuan. lib. XLVII, p. 636.

¹ Ut supra pag. 89. — ² Resc. Evangelic. conventic. p. 159.

Trideistas, et Anabaptistas anathema maranatha reputant; et e contra? Quomodo poterit Augustanus aliquis, aut quicumque tandem Lutheranus minister, aut quomodi sciet Calvinistica, aut Anabaptistica sacra, vel Tygurina, vel Genevensia ministrare, aut e contra? o si legissetis Osiandri et Papii de his ritibus contentiones; aut Bezæ cum Jacobo Andrea, plusquam caninos et viperinos morsus! Jubent præterea, ut ministrum catechistam, auditoresque partis vel cœtus unius, pars altera nulla vel ratione vel occasione abstrahat. Cur itaque tam acerbe pro concione? Cur in omnibus libris tam acriter cœtus cœtum mordet et lacerat, nisi ut ab illo auditores ad suum cœtum pertrahat? Cur Anglicana Jezabel pœnas decernit in eos, qui ad Puritanorum cohortem e Calvinistico cœtu accesserint? Cur equites nostri subditos suos mulcta afficiunt, si ad alium, quam ad suum cœtum miser colonus abeat? Jubent adhuc, ne quisquam Ecclesiasticas Confessiones alterius in omnibus et doctrinæ et rituum punctis damnare, vel verbis vel scriptis ullis perstringere audeat. Cur Budneus Atheista damnat, et perstringit Czechovicium Anabaptistam? Cur Volanus Zuinglista, Budneum Atheistam? Cur Socinus Deista Crac. Danielelem Calvinistam? » Et post nonnulla: « Divisi et dissentientes venerunt; divisi et dissentientes abierunt, et permanserunt, et permanebunt in sempiternum, donec ad Ecclesiam revertantur, aut certe ad infidelitatis scopulos allidantur. » Sic Rescius, qui de his fusius agit, occasione alterius pseudosynodi Cracoviensis anno MDLXXIII coactæ, ut suo loco videbitur. Primatis vero illius, cujus opera, ut diximus, conciliabulum Sandomiriense coactum fuit potissimo studio, sectarios hanc concordiam jactasse, ac in immensum extulisse; scribit ad regem Sigismundum, his verbis Hosius¹: « Nam quod is, qui conscripsit Confessionem istam gloriatur, omnes qui Sandomiriam convenerant, variarum sectarum homines, in eam consensisse, falsissimum id esse constat: quod non obscurum esse M. V. persuasum habeo. Sed nec novum est, nec inusitatum istis præconibus nescio cujus novi Evangelii, mendacia pro veris asserere. Quis fuerit auctor hujus mendacii, obscurum non est, nimirum is, quo duce fuit conventiculum illud Sandomiriæ institutum. » Sic ille.

241. *Fortiter obsistit Hosius hæreticorum conatibus.* — Verum, sicut sectariis vanum fuit hujusmodi excogitatæ concordie in pseudosynodo Sandomiriensi commentum effinxisse; sic illius species, qua omnes simul sectæ, errorum eluvie totum Poloniæ regnum inficere meditabantur, in Varsaviensibus comitiis, fraude cognita, nec regem, nec orthodoxos cæteros

proceres decipere valuit. Rem diserte ac fideliter narrat cardinalis Hosius¹ in Epistola ad Joannem Syrakouuski palatinum Lenciniensem, Catholicæ fidei acerrimum propugnatorem in iisdem comitiis, hoc pacto:

« Etsi longius absum a patria, status tamen illius miserabilis, non minorem animo meo perturbationem affert, quam si præsens adessem; sic enim animo prospicere videor celerior illius, opinione multorum, interitum, sicut ea quæ cernuntur oculis. Quæ potest enim expeditior ad interitum esse via, quam si Christus negetur, qui solus in hoc tanto rerum discrimine servare nos potest? Atqui spargitur hic nihil aliud in proximis superioribus comitiis actum fuisse majore contentione, quam ut negare Christum, utque ab illius corpore mystico, pro quo verum ille suum et vivum corpus in mortem tradidit, disjungere liceret. Christus enim, non solum caput, verum et corpus est, et est unus Christus in corpore suo. Quisquis igitur ab illius corpore mystico separationem quærit, nec amplius, quod in Symbolo nobis præscriptum est, Sanctam Ecclesiam Catholicam credere vult; is non minus Christum negat, quam si Verbum carnem factum esse negaret. Hoc nihilominus ausi sunt importuni quidam homines, in proximis superioribus comitiis a regia majestate tanta contentione petere, vel extorquere potius; ut majore contentione nunquam res acta fuisse dicatur. Quæ res, ut initio scripsi, ingentem animo meo cruciatum attulit, cum præsertim, et hoc isti dicerent regie majestati, quod mihi tamen verisimile non sit, non omnino quod peterent concedere voluisse. Sed est hæc singularis, et nunquam prædicanda satis Dei bonitas et misericordia, quod cum in summum periculum adducta res fuisset, ostendit illi, quod sibi reliquerit adhuc septem milia, qui non curvarunt genua ante Baal, vel Islebien. vel Geneven. Proruperunt enim statim generosi Christi milites, et pro domo Dei murum se opposuerunt. Viri non solum illustri loco nati, verum, et ingenio, et judicio, et eloquentia, et prudentia præstantes, et excelso quodam animo præditi; qui tanto zelo fuisse dicuntur in tuenda et defendenda contra Bezanam perfidiam fide Christiana, ut eorum etiam zelum, ad quos magis proprie munus id pertinebat, superare videretur. Qui statim impiorum hæreticorum furorem represserunt, et ne qua fieret ad hoc discessio, prohibuerunt. Inter eos non postrema laus dominat. ves. tribuitur, quæ cum quibusdam aliis, quos consiliorum suorum socios habuit, nihil curæ, diligentiae, laboris prætermisit in conservanda fide Christiana; de qua prorsus abolenda, et in ejus locum Augustana perfidia substituenda, tantopere fuit a Mama-

¹ Epist. Hosii ut infra.

¹ Epist. 129, p. 282.

lucis laboratum. Vere dictum est ab illo S. Patre : quod fides non est nisi una; et quicquid est præter unam fidem, non fides, sed perfidia est. Perfidiam itaque, non fidem permitti sibi postularunt, quotquot, relicta Confessione Christiana, nescio quam Confessionem Augustanam, concedi sibi contendebant. Miror autem, quæ sit frons istorum hominum, qui Confessionis Augustanæ nomen, ei perfidiæ tribuerunt, quam qui sunt illius Confessionis maxime detestantur, et in eam, qui fuerunt in Sandomiriensi conventiculo se convenisse jactant, cum ab ea plurimos dissensisse constet. Si qui vero consenserunt, in eam prius approbarunt quam viderunt, et in quam perfidiam consenserint ipsi nesciunt. Quamvis autem æque perfida sit Augustana Confessio, sicut alia quæcumque, tamen et illud palam est omnibus, quod qui Confessionis Augustanæ videri volunt, Calvinistas sive Bezistas oderunt, cane pejus et angue, nec unquam eos dignos censuerunt, cum quibus colloquium sive collationem ullam haberent, quod esse manifestos hæreticos dicerent, non stylo, sive disputatione, sed sceptro magistratus refutandos. Itaque nunquam suis eos congressibus dignati sunt; atque adeo in his civitatibus, ubi purum Lutheri verbum, pro puro verbo Dei venditur, quicumque sunt ejus sectæ, receptus eis dari prohibetur.

» Interim nostri isti præclari viri, confusionis Augustanæ pallio, non solum Sacramentarios, verum et Valdenses tegi volunt; cum nihil sit apud Lutheranos, qui suam propriam hanc esse confusionem volunt, utraque secta detestabilius et magis abominandum.

« Hæc ego, non propterea scribo, quod Augustanam confusionem cæteris anteponendam esse, nec perinde fugiendam, ut alias censeam. Nam apud me Lutheristæ, Calvinistæ, Anabaptistæ, eodem sunt omnes numero, cum una sit et eadem omnium perfidia. Quamvis enim posteriores ii sint longius progressi, tamen æque sunt, ut primi, in suis erroribus submersi. Parum autem referre puto, num in littore maris, an in mediis illius fluctibus mergatur aliquis. Sed eorum impudentiam ferre non possum, qui se jactant esse confusionis Augustanæ, cum per quos ea condita fuit, ab iis non recipiantur, quin hostes Evangelii pronuntientur. Jam, quod ad ipsam attinet confusionem Augustanam, nec inter ipsos Lutheranos de ea satis convenit. Nam, quæ fuit oblata Cæsari ante annos XL., eam Philippus et qui sunt ejus partium Adiaphoristæ, Synergistæ, quod Manichæi sapiat hæresim, non admittunt, cum tamen Lutherus eam aperte professus fuerit. Flacciani contra, qui soli nunc restant germani Lutheri discipuli, quique verbum illius, non alio loco, quam quo Dei verbum

haberi volunt, nec addi quidquam illi vel minui permittunt; eam quam Philippus postea corripuit, vel ut illi loquuntur, corripuit, prorsus rejiciunt, suoque præceptori Philippo falsi crimen objiciunt, quem etiam diris aliquando devoverunt, et cum ipsum, tum omnes, qui sectantur doctrinam illius, e communione sua ejecerunt. Legi proximis superioribus diebus grandem quemdam librum, non sine magno fastidio, qui Colloquium Altemburgense inscribitur, in quo de corruptelis Augustanæ Confessionis longa fuit per menses aliquot inter Electorales et Saxonicos theologos, altero ab hinc anno, disceptatio. Bone Deus! quibus mutuis se homines illi conviciis insectantur; quantis inter eos odiis certatur, magis ut erga se invicem, quam erga Christianos, quos Papistas vocant, infestis animis esse videantur. Inter alia queruntur Electorales, quod eos ad cœtum suum vel ad conciones admittere Saxonici theologi noluerunt. Idem queruntur Saxonici de Electoralibus, quod cum Dresdam venissent, sumptis alis, in altum sese effeferentes, excommunicationem contra se protulerint, seque nullam habituros deinceps cum illis societatem, denuntiarint. Sic illi mutuo se invicem a cœtu fidelium ejiciunt, et hæreticos pronuntiant. Cur autem utrisque non credamus, quod sint hæretici et excommunicati? Vix ulla est veritas in scriptis eorum, quæ mihi certior esse videatur, quam una, et cui minus gravatim assentiar. Hæc ego propterea dominat. vest. scribenda putavi, ut intelligeret quam sit eorum absurda postulatio, qui de confusione Augustana tantopere laborant, cum ea, non solum a Christianis, verum, et quidem utriusque partis, tam Flaccianis quam Philippianis vel Eberianis, prorsus rejecta jam sit et explosa. Mihi quidem hactenus non magna fuit cum dominat. vestr. consuetudo: sed cum allatum esset ad nos, quanta contentione Christi causam, contra Mamalucos, in proximis superioribus comitiis defenderit; qua prudentia, qua eloquentia, quo animi robore conatibus hæreticorum impiis obstiterit, ut cum vita sanguinem etiam suum se prius profundere paratum ostenderet, quam ab eo, per quem vocati sumus in gratiam, in aliud Evangelium, quod cujusvis esse potius, quam Christi certo constat, translationem fieri permetteret; incredibili quodam illius amore exarsi, atque hunc illius animum, tam fortem in tuenda fide Christiana, sum exosculatus, neque tenere me potui, quandoquidem coram non licet, quin illi saltem per litteras gratularer; simul Deum precarer, ut confirmet hoc, quod operatus est in illa, suæque gratiæ dona magis in dies atque magis augeat etc. xiv Octobris».

242. Ejusdem fere argumenti ipsius Hosii

Epistolam alteram,¹ datam etiam reperimus ad Andream Opalenski, Polonici regni marescallum: qua illi in fide Christiana constantiam, invictumque ipsius animi robur, in hæreticorum conatibus propulsandis, in Varsaviensibus comitiis gratulatur: inter alia dicens:

« Dominationi vestræ præcipua laus tribuitur, quæ prudenter et fortiter hæreticorum impia consilia propulsasse, et eorum conatus refutasse prædicatur, Quo nomine quin illi gratularer, quamvis longius absim, non potui me tamen continere; nam huc etiam perlatæ sunt voces illæ, quibus Ecclesia Dei, et quam a majoribus nostris, per manus nobis traditam accepimus, sanam fidei doctrinam adversus fidei Christianæ hostes defendere conata est etc ».

243. Scribens² quoque ad Zbaski, qui nuper ab hæresum tenebris ad Catholicæ veritatis lumen redierat, hortansque, ut sicut plures, dum errorum laqueis irretitus esset, in perfidiæ barathrum trahere curaverat; sic modo, ad veram fidem, eos, qui ab ea aberrassent, revocare contenderet; exemplo ad id provocat nonnullorum, qui in [præfatis Varsaviensibus comitiis, pro vera religione tuenda se strenue gesserant, eorumque nomina recitat, dicens: « Quam autem cuperem, ut quemadmodum auctor nonnullis fuisse diceris, cum alibi, tum Bononiæ præsertim, ut in errores prolaberentur; sic nunc auctor esses multis, qui sunt serpentis astutia decepti, ut relictis erroribus, in viam veritatis redirent. Hoc esset plenè pro peccato tuo satisfacere, cui nullum posset a te, quam hoc offerri sacrificium, gratius. Fecerunt hoc in proximis superioribus comitiis viri clarissimi et sempiterna memoria digni, palatinus Siradiensis, palatinus Lenicoensis, castellani vero Przemeten., et Landen., et Judex Calicien., quorum nomina, procul dubio scripta sunt in Cœlis, nec de eorum laudibus ulla unquam ætas conticescet. Fuerunt autem, et hi serpentis astutia, quemadmodum et tu, aliquando seducti; et exciderunt a simplicitate, quæ est in Christo, cum alium quemdam prædicari Christum audivissent, quam qui fuerat ab Apostolis et eorum successoribus in Ecclesia Dei prædicatus; et cujus Evangelium jam inde a sexcentis et amplius annis in Polonia receptum est. Quam autem egregie suum errorem in proximis comitiis tlexerunt, cum se pro domo Dei murum opposuerunt contra hostes Evangelii, ac nullum se discrimen effugere velle demonstrarunt, dum fidem Christianam, contra perfidianam Calviniam sive Bezanam tueri et defendere possent. Equidem non dubito quin hac sua tanta pietate, quod ignorantes antea peccaverunt, pro eo plene Deo satisfecerint.

Nam tam ardenti zelo fuisse dicuntur in propugnando Christi Evangelio, ut si verum est quod hic narratur, etiam eos ad quod magis proprie id munus pertinet, superare viderentur». Quibus extremis verbis, vel regis, vel Ecclesiasticorum aliquorum, in præfatis comitiis, in tuenda fide segnitiam innuere voluisse censi potest. Commendasse nihilominus plurimum, inter episcopos, qui digne in his comitiis munere suo functi sunt, Valentium Herbartum D. Presmiliensem episcopum, et Jacobum Uchanskii archiepiscopum Gnesnensem, ex scripta ad hunc Epistola¹ apparet: nam inter cætera dicit: « Illud clam esse nolo D. V., quod accepi litteras ex patria, quibus mihi significatur, quod sub finem comitiorum, in tuenda religione. nemo se magis virum præstiterit et murum pro domo Dei opposuerit, quam D. V. cum Valentino Herbarto D. Presmiliensi episcopo, quo nomine plurimum illi gratulor etc.» Sic ibi.

244. Cæterum quam atrox fuerit in comitiis ipsis concertatio Catholicos inter atque hæreticos, unde qui istorum conatibus obstitere, præconio tanti viri digni habiti fuerint, colligere est ex altera ejusdem Epistola² ad Andream Opolenski Poloniae marescallum, cujus paulo ante meminimus: « Laboratum autem esse, (inquit) tanta contentione fertur, ut res a tumultu minimum abesse videretur ». Verum Deo bene disponente, dum acrius confligeretur, concidit Goliath ille, qui incircumcisorum agminibus præibat; quo plurimum illorum viribus detractum est, ut ipsemet ad eundem scribens his verbis subjungit: « Sed est, quod Patri misericordiarum et Deo totius consolationis agamus gratias, qui quamvis juste peccatis nostris irascitur, quæ tamen est illius paterna clementia, non est visum adhuc, ut in ira sua contineret misericordias suas. Primum e medio sustulit acerrimum perfidiæ Bezanæ propugnatorem, quo submoto, permultum hæreticorum viribus est detractum; deinde Spiritu suo sancto sic mentes quorundam regni senatorum inflammavit, ut se pro Dei domo murum opponerent etc ». Et in altera³ ad Melchiorem Billium Apostolicum apud Cæsarem nuntium, de apostata agens, divina ultione e vivis Viennæ, ut diximus, sublato: « Idem factum est (inquit) in comitiis, quæ nuper a serenissimo rege meo sunt habita Varsaviæ. Nam cum impius quidam, qui propemodum primas regni fuit, summa contentione laboraret, ut Christiana fides rejiceretur, et in ejus locum Augustana perfidia recipere-tur: quæ tamem cothurnus quidam erat, utriusque pedi aptus, nam et Zuvingliana cum illa

¹ Hosii Epist. 130, p. 283. — ² Epist. 131, p. 284.

¹ Hosii Epist. 124, p. 276. — ² Epist. Hosii 130, p. 280. — ³ Epist. 139, p. 286.

conjuncta fuit : ecce in medio cursu, sublatus est e vivis impius ille, contritus est, et nos per Dei gratiam liberati sumus ».

243. *Reprehendit Hosius regem Poloniæ, quod permiserit religionis negotium ad alia comitia rejici, et docet iniri non posse concordiam Catholicos inter et hæreticos.* — Importunis nihilominus ac seditionis sectariorum petitionibus, in his comitiis, tum rex, tum respublica aliquo modo acquievisse visi sunt, cum religionis negotium, de quo ulterius disputationem instituendam non esse merito decernendum erat, ad alia comitia rejectum est; imo cum de eo decretum, obscuris ambagibus involutum, conscriptum fuerit; de quo ista ad regem ipsum Hosius¹ : « Vidi litteras recessus comitiorum, quæ nuper habita sunt Versaviæ. Fatebor autem, quod res est; quod verba quidem intellexi, sed quis sensus eorum sit, assequi nondum potui, nam ita scripta sunt, ut non fere quicquam explicetur, sed ænigmata quædam sphynxis esse videantur, ut in quam partem accipi debeas, nescias. » Sic ille, qui id iniquissime ferens, has ad Jacobum Uchanskium archiepiscopum Gnesnensem Epistolas² dedisse reperimus : in quibus, quæ ex hoc, tam regi, quam regno plurima oboritura essent incommoda, præ oculis ponit :

« De turbis, quæ fuerunt in proximis superioribus comitiis concitata, varie narratum est. Verum, Deo sit gratia, quod talis qualis tandem finis illis est impositus, etiamsi nullus finis impositus videatur; verum tantum tempus prorogatum, ut hæretici possent instructiores ad futura comitia venire, ad suam perfidiam tuendam. Quæ res autem alia turbis istis causam dedit, præterquam illa pollicitatio, quod in futuris comitiis, quandoquidem jam est profecta illa benedicta unio, quæ nobis majorem disunionem peperit, (agit de proposita ab hæreticis unione,) de constituenda religione tractandum esset: quasi pridem ea non sit constituta, aut quasi per sexcentos istos et amplius annos, non fuimus hactenus Christiani, sed nunc demum a nescio quibus, novam quamdam fidem Christianam, quæ diabolica perfidia rectius dici potest, discere debeamus; cum certum sit fidem, si non una sit, perfidiam dici potius quam fidem oportere. Una autem erit, si eadem cum illa fuerit, quam a patribus nostris, avis, proavis et atavis per manus accepimus. Mihi quidem absurda nimis hæc pollicitatio visa est. Itaque Lubavcæ cum essem anno superiori, nam ibi primum ea de re certior factus fui, Romam proficiscens, majestati regię scripseram : quod ejusmodi pollicitatio, magnos esset motus in regno majestatis illius concitatura; scilicet, si in comitiis de religione tractari debet, aut de

alia nobis suscipienda religione deliberandum est, quæ diversa sit ab ea, quam a sexcentis et amplius annis, in Polonia receptam esse scimus et approbatam. Nunc manet eadem pollicitatio; res in alia comitia rejecta est. Quid autem aliud in his nobis quam graviores etiam motus sunt expectandi? Quorsum autem ambages hæ? Cur non clara voce pronuntiamus nos Christianos esse? Christum in Bethleem natum profiteri, nihil nobis cum Islebiensi, vel cum Genevensi, vel Valdensi, vel cum quocumque alio Antichristo commune esse : frustra a nobis aliam quam Christianam fidem expectari? Christianam autem cum dicimus, eam dicimus, quam parentes, avi, proavi, atavi et abavi nostri, et quotquot illos antecesserunt, jam inde a sexcentis annis, in Polonia sunt amplexi. Eam fidem integram et inviolatam perpetuo conservare certum est et indubitatum : prius vitam cum sanguine profusuri, quam vel unguem latum ab ea discessuri. In hanc sententiam, si diceret regia majestas, si subsequeretur primas regni cum aliis senatoribus Catholicis, tam spiritualibus quam sæcularibus, facile motus omnes tranquillarentur. Nunc autem, nescio quæ narrabantur hic, de concordia religionis tractanda. Sed mihi fuit Heliæ prophetæ cogitatio in re non dissimili : *Usquequo claudicatis, inquit, in utramque partem? Si Dominus est Deus, sequimini illum, si autem Baal, vel Islebiensis, vel Genevensis, vel Valdensis, vel quicumque tandem alius, sequimini illum. Nolite jugum ducere cum infidelibus.* Pejores autem sunt hæretici. *Quæ participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conventio Christi ad Belial? Aut, quæ pars fidelis cum infideli?* Qui autem consensus templi Dei cum idolis hæreticorum? qui suis phantasmatis, suique capitis somniis, nomen Dei Verbi tribuere non verentur, et extolluntur super omne quod dicitur Deus, ita ut in templo sediant, ostendentes tamquam sint Dii, neque dubitent, quod ipsi docent Dei Verbum, et Christi Evangelium appellare, ut jam tot videre Deos liceat, quot sunt hæreticorum idola. Cum tamen interim de hoc ipso Dei verbo, haud aliter quam Homerici illi dii, inter se pugnare ipsi videantur. Quamobrem nihil absurdius cogitari potest, quam si quis Christum cum Belial, sive electo ejus vase Lutheri conciliare velit. Coangustatum est stratum, dicit Propheta, ita ut alter decidat, et pallium breve utrumque operire non potest. Non possunt in eadem esse domo, hoc est, in eodem hominis corde, Christus et Lutherus, una cum suis discipulis Zwinglio et Calvino; alter excidat necesse est, non possunt eodem operiri pallio. Quoties tentatum est in Germania, si possunt eodem operiri pallio, qui sunt Augustanæ Confessionis, cum iis, qui se Tigurinæ vel Genevensis esse profitentur;

¹ Epist. 134, p. 287. — ² Epist. 124, p. 275.

neque tamen id unquam succedere potuit. Quin eo ventum est ad extremum, ut ab ipsis Lutheranis, ea Confessio Augustana, quæ Calvinii dogma condemnare non audet, qualis est ea, quæ Sandomiriæ nuper edita est, ocrea Polona vocaretur. Itaque jam in hanc ocream Polonam credendum erit? Procul a nobis Deus avertat hanc tantam vesaniam. Quamobrem a dominat. vestr. peto, velit regiæ majestati persuadere, ne quid ejusmodi deinceps polliceatur; quin ad ista comitia minora, quæ particularia vocant, per nuntios suos, quos ad ea miserit, expressam suam voluntatem testatam omnibus faciat, frustra a se expectari novam aliquam fidiculam, quam Lutherani Polonam ocream vocant. Se jam pridem Christum agnovisse; Christianis parentibus, avis et proavis prognatum esse; quam illi fidem professi sunt, eam se quoad vixerit salvam et inviolatam conservare; quin etiam, si necessitas postularet, sanguinem suum profundere pro illa velle. Quamobrem nugas istas missas faciant, neque sperent, se novam aliquam fidiculam unquam esse consecuturos, quam calculo suo regia majestas adprobet. Tales itaque nuntios, ad regni comitia majora designent, qui de religione nullum verbum faciant; sed de his tantum, quæ proposita fuerint, sententiam suam dicant: nec unquam futurum credant, ut regia majestas, oblita personæ quam gerit, pro Pontifice se gerat, et ea sibi, quæ propria sunt Pontificum arroget. Cum tali instructione, si nuntios suos ad minora comitia miserit, non dubito quin istæ contentiones facile cessaturæ sint. Et fuit hoc semel factum in Prussia, ni fallor, anno LVII, nam cum gravis impetus multorum contra me fuisset factus in religionis causa, nec in illis comitiis quicquam decretum esset, quæ regia majestas cupiebat; re ad alia comitia relata, misit nuntium suum regia majestas, ac ne qua fieret de religione disputatio interdixit; quod avitam fidem retinere certo deliberatum haberet. Mox paritum est, et contributio nihilominus decreta est, nisi quod, nescio quæ practicæ intercesserunt, de quibus ego celabar unum et alteram annum. Fuerunt enim in majoribus regni civitatibus cæremoniæ mutatæ, quod ego tamen, sciente et consentiente regiæ majestate, factum esse non puto. Memini cum essem in aula regia, quod multas instructiones ad comitia minora sæpe scripsi, quin et propositiones in comitiorum initio faciendas. Quamvis autem jam pridem secretarius esse desierim, et in consiliariorum numerum a XX et amplius annis relatus sim, tamen, et nunc, si regia majestas mandaret, secretarii munere fungi non dubitarem, et instructionem ipse scriberem, quod fortassis etiam absque mandato faciam, et regiæ majestati mittam. Erit hoc in illius majestatis arbitrio positum, num suis internuntiis talem instructionem dare

velit, necne illius correctioni subjecta erunt omnia. Hæc mihi nunc ratio succurrit, qua possit improbis hæreticorum conatibus obviam iri. Nunc hæ partes erunt dominat. vestr. dare operam, ut quam potest, plurimorum studia sibi conciliet; non eorum tantum qui senatores, verum etiam qui sunt et ex equestri Ordine, et quos apud populum præ cæteris gratia et auctoritate valere videt. Est quod immortales Deo gratias agamus, quod in his proximis superioribus comitiis, plures steterunt a partibus nostris opinione nostra. Quod nisi fuisset benedicta ista unio, de qua tot annis, nescio quod fructu laboratum est; per quam factum est, ut convenirent in unum principes sive procures Poloni et Lithuani, adversus Dominum et adversus Christum ejus, ut sicut primum, ex Magno Ducatu Lithuaniæ, sic eum deinceps etiam ex regno Poloniæ exterminarent, nihil proculdubio profecissent duo tantum palatini, qui Christum oppugnandum susceperant. Quamobrem, cum videamus nos adhuc non esse prorsus destitutos Dei gratia, in dies plurium studia nobis adjungere conemur. Plura scriberem, sed imbecilla valetudo mea, plura non permittit, ad proximum Sabbathum reliqua scribenda reservabo». Et post nonnulla: «Mitto autem illi prætersum in articulo de Cœna Domini consensum Sathanistarum, qui fuerunt Sandomiriæ congregati, in Germania typis mandatum; ut intelligat quam isti cupiant omnibus persuasum esse, quod ejusmodi conciliatio facta sit, cum tamen id, quemadmodum ipsa quoque in suis litteris meminit, purum esse mendacium constet. Sed ex eo Evangelio vel Cacangelio potius, cujus primus auctor fuit Lutherus, aliæ veritates prodire non possunt. Datum Romæ, ultima Augusti ann. MDLXX».

246. Juxta id igitur, quod in hac Epistola se animo concepisse dicit, paulo post, ad Poloniæ regem litteras Hosius dedit, unaque cum illis exemplar misit instructionis a se elaboratæ, quam ab eadem regiæ majestate, nuntiis ad minora seu particularia comitia mittendis, tradi concupivit. Digna quidem Epistola hæc est, quæ hic inseratur; tum quod iis, quæ diximus plurimam fidem astruat, eorumque veritatem confirmet; tum quod sacerdotale vere pectus animumque exhibeat, cujus virtus ac robur eo spectabiliora censenda sunt, quo rariora eorumdem offendantur exempla. Itaque sic se habet¹:

«Facit fides mea, qua M. V. sum obstrictus, facit studium atque observantia erga illam, a qua multis et magnis beneficiis affectum esse, et plurimum hoc nomine M. V. debere lubens profiteor; facit amor quoque patriæ, cui cum celeriore, opinione multorum, interitum im-

¹ Epist. 134, p. 186.

pendere, sicut ea, quæ cernuntur oculis, ita mente prospicere mihi videar; succursum omnibus modis, et eam ab extremo interitu servatam cuperem; ut me tenere non possim, quin, de quibusdam rebus majestati vestræ scribam, et ad animæ et ad fortunarum ad regni illius salutem pertinentibus. Supplico majestati vestræ, quandoquidem de rebus gravissimis agitur, nec alio spectat institutum hoc meum, quam ut vestræ majestati et regni illius incolumitati consuli queat, ut hasce litteras a fideli subdito et consiliario suo scriptas, non gravatim legere, vel saltem audire, cum lectæ fuerint, dignetur ».

247. Et de litteris recessus comitiorum, quæ nuper habita Varsaviæ fuerant, mentionem faciens, inter cætera subjungit: « Fit in eis concordie mentio, inter statum spiritualem et sæcularem; qua de re vero concordia ista tentari debeat, verbo non attingitur. Absum jam annum unum a patria, sed dum ibi essem, aut in Borussia, non animadverti, quod ulla esset discordia, inter statum spiritualem et sæcularem, vel de limitibus, vel de privatis quibuscumque rebus; nisi quod ab hæreticis magna contentione semper fuit laboratum, ut Christiana fides, quam a dc annis, et amplius Polonia suscepit, prorsus abrogaretur, et in ejus locum perfidia Calviniana sive Bezana reciperetur: et quo facilius id effici posset, ut omnis episcoporum auctoritas et jurisdictio tolleretur; quo sit unicuique liberum, quemadmodum vellet, credere, templa per vim occupare, sacra vasa diripere, et in profanos usus convertere, decimas, quas esse divini juris constat, non reddere liceret; ut impune quisque posset sacrilegia patrare, blasphemias in Deum jaculari, neque corpora jam, sed animas pretioso sanguine redemptas interimere.

« Itaque, quod quidem ego sciam, inter status nulla est discordia; sed inter hæreticos tantum, qui nullius in regno status sunt, et Catholicos; inter Calvinianos, sive Bezanos qui sunt Biesovæi Vuiarki, et inter Christianos. Quemadmodum autem inter istos pacificationem, concordiam et compositionem (libet enim uti verbis in litteris recessus positis) majestas vestra facere possit; equidem non video. *Quæ societas luci ad tenebras, dicit Paulus? Quæ conventio Christi ad Belial? Quæ pars fideli cum infideli? Qui consensus templi Dei cum idolis?* Et quod ille sanctissimus Apostolus, nulla ratione fieri posse dicit, id se majestas vestra perfecturam confidit, ut sit societas inter Ecclesiæ Catholicæ lucem, et eorum tenebras, qui se præciderunt ab illa; ut conveniat inter Christum et Belial, vel Islebiensem, vel Genevensem; ut sit pars fideli Christiano cum infideli hæretico? At non ita Scriptura: Coangustatum est, inquit, stratum, ita ut alter decadat, et pallium breve

utrumque operire non potest. Non possunt in eodem esse strato, hoc est, in eodem hominis corde, Christus et Lutherus, aut aliquis ejus discipulorum; sive Calvinus is nominetur, sive Beza: non possunt eodem operiri pallio. Quoties tentatum est in Germania, si possent eodem operiri pallio, qui sunt Augustanæ confusionis, cum his, qui se Tigurinæ vel Genevensis esse profitentur. At ea res adeo non successit, ut quo majore studio ea de re laborabatur, eo gravius inter eos dissidium oriretur. Nam in tantum odium res erupit, inter Lutheranos et Calvinianos, ut illos Lutherani, quamvis nihilo meliores, neque congressu suo dignarentur. Quoties optabat Calvinus, ut convenire cum Lutheranis et colloqui liceret, si qua fortasse concordie ratio inveniri posset: neque tamen obtinere potuit, quod tam essent abominabiles et execrabiles, apud ipsos etiam hæreticos Lutheranos, hæretici Calviniani, ut eos non esse dignos judicarent, quos in colloquium admitterent; sceptro magistratus, non stylo, non disputatione, sive collatione refutandos esse dicerent; ac ne receptum quidem eis darent in Saxonie civitatibus: sed simul, ut aliquam essent civitatem ingressi, facessere statim ex ea juberent. Qua de re multas querimonias in Joannis a Lasko et Vireti scriptis videre licet.

« Legi nuper Altemburgense colloquium, cui præerat, novo more, novus quidam Pontifex Guillelmus Saxonie Dux, et commissarii principis Electoris. Tractabatur ibi de concordia, non inter Lutheranos et Zwinglianos atque Valdenses, sed inter ipsos Lutheranos, quorum alii Flacciani vocantur, alii Philippiani, vel Eberiani: tantum abfuit, ut aliqua concordia coiret inter eos, qui sunt ex ejusdem Lutheri schola profecti, quique, pro Dei Verbo, verbum illius ex utraque parte recipiunt; magis ut etiam discordes, ab invicem discederent, quam unquam antea, seque mutuo condemnarent hæreseos et excommunicarent. Nam a Flaccianis falsi crimen Philippo fuit objectum, quod adulterasset primam illam Confessionem Augustanam, quæ Cæsari fuit anno xl oblata; et quædam addidisset, nonnulla detraxisset, alia mutasset arbitrato suo. Nec negatum est hoc ab Eberianis, quemadmodum e scheda, quam inclusam his litteris mitto, M. V. cognosces. Damnarunt igitur Flacciani Philippum et sectatores ejus, quod in quibusdam, ad Pontificiam doctrinam, hoc est, ad Christianam fidem a Lutheri perfidia defecisset; in dogmate vero de Eucharistia, Calvinii sententiam secutus esset. Qui vero partes Philippi tuebantur, primam illam Confessionem oblatam Cæsari, propterea mutatam ab illo dicebant, quod in Manichæi veteris hæretici pridemque damnati, sententiam inclinasset. Itaque magis infestis animis discesserunt a colloquio, quam ad illud venerant.

« Si non potuit inter eos fieri compositio, qui sunt ejusdem sectæ, qui se Lutheranos ex utraque parte profitentur, cum tanta contentione per menses aliquot laboratum in ea re fuerit; quanto minus id fieri posse sperandum est, ubi ex variis sectis, et earum diversis opinionibus, unum, quasi quoddam corpus conficitur, mirabiliter tamen dissectum? Qualis est ea Confessio, quæ proximis superioribus comitiis M. V. fuit oblata? Cujus generis Confessionem, sicut ostendi M. V. cum essem Lublini, vocant ipsi quoque Lutherani cothurnum quemdam, et ocream sive calceum Polonum, qui dum utrique pedi aptatur, neutri satis aptus esse videtur: nam quod is, qui conscripsit Confessionem istam gloriatur, omnes, qui Sandómiriam convenerant, variarum sectarum homines, (audiant Neugebaverus, Thuanus, Regenvolscius, alique hæretici scriptores) in eam consensisse: falsissimum id esse constat: quod non obscurum esse M. V. persuasum habeo. Sed nec novum est, nec inusitatum istis præconibus, nescio cujus novi Evangelii, mendacia pro veris afferre. Quis fuerit auctor hujus mendacii, obscurum non est, nimirum is, quo duce fuit conventiculum illud Sandómiriæ institutum: cum autem, regni Constitutionibus, ejusmodi conventicula fieri sit prohibitum: quorum executio, cum nullum habeat apud nos adversus hæreticos locum, qui supremus est bonarum omnium legum executor, debitas de eo Deus pœnas sumpsit.

« Quare meum est consilium, ut V. M., omnem cogitationem de conciliando Christo cum Belial abjiciat; nam et oleum, quod auct, et operam perdet. Cæterum fuit quiddam in litteris recessus, quod me nonnihil recrearet. Fatetur enim hoc V. M., quod pii reges et imperatores, ex eo tempore, quo Christianam fidem receperunt, omnes unanimiter sempersunt confessi, cognoscere de hæresi, vel de causa fidei, non esse sui muneris, nec ad se pertinere. Digna vox rege Christiano, Catholico, et Orthodoxo: executor enim est rex in causa religionis, non judex, aut cognitor. Quemadmodum autem exequi debeat, regni Constitutionibus docetur. Sæpe autem, et hæc vox a M. V. fuit audita, quod ab assere ad asserem, executionem statutorum facere velit. Cur ubi, Christi causa agitur, ibi cessat executio? Non placet hæreticis, scilicet, solum id quod hæreticis placuit, legis vigorem obtinere debet? Desinant esse hæretici, et non erunt executioni obnoxii. Nunc autem, quanto magis, quod pie sancitum est adversus hæreticos in regni Constitutionibus oppugnant; tanto se manifestius hæreticos esse demonstrant, alioqui nihil erat, quod ab executione sibi metuerent. Est autem in Castro meo Helisberg Calvinii libellus, quo docet recte supplicium capitis de hæreticis sumi, cui multi

superintendentes et ministri subscripserunt. Est autem Bezæ quoque, quo magistri sui sententiam confirmat. Utrumque, quando jusserit, mittet M. V. coadjutor meus. Si displicet illis regni statutum, quod mitius est, saltem placeat idolorum, quæ colunt isti hæretici, statutum Joannis Calvinii, atque Theodori Bezæ. Certe quorum verbum, tanquam Dei verbum amplectuntur, adorant; et eorum sententiæ contradicere non debent, cum præsertim illi, non magis id scripto comprobarint, quam reipsa præstiterint. Nam Servetum Calvinus, quamvis eo nihilo melior esset, vivum Genève comburi fecit. De Gentili quoque, qui cum nusquam alibi locum inter Christianos habere posset, ad asylum hæreticorum (sic enim Poloniam vocat Simlerus quidam Tigurinus minister), se receperat; posteaquam inde discessit, et in Helvetiam rediit, Bernæ capitale de eo supplicium sumptum est; quod, non modo non reprehendit Beza, verum etiam laudat vehementer, et scriptis ad M. V. litteris me reprehendit, quasi ego auctor fuerim M. V. ut Parzovien. decreta executioni ne mandaret. Ut autem in solos Trideistas et Anabaptistas animadverteret, hoc fateor me nunquam M. V. suadere voluisse, quando quidem eorum præceptores Calvinistæ, nihilo sunt illis meliores; et visa fuisset illorum, etiam ipsis Lutheranis execrabilis hæresis, quodammodo, per M. V. approbata, si tantum contra duo hæreticorum genera executio statuti, de hæreticis facta fuisset, quam quod V. M. inter mittendam in proximis superioribus comitiis, et omne negotium, de quo tractabatur in illis, in proxime futura comitia rejiciendum esse putavit; utcumque res se habeat, esse tamen tolerabilius hoc videtur, quam si postulatis hæreticorum assensa per omnia fuisset. Quanquam nisi mutaverit hanc suam sententiam, video quod eadem fortassis, quæ fuerunt in præteritis, et majores difficultates M. V. in proximis futuris Comitiis manebunt. Nam quod promittit in litteris Recessus, quod prius concordiam, nescio inter quos status, finire velit, quam reipublicæ negotia exordiantur; hoc sciat certo M. V., quod nunquam perficiet, ut inter Christum et Belial concordia fiat; atque ita, si stare promissis voluerit, nunquam de gravioribus, et magis ad suum officium pertinentibus regni negotiis, tractationem ordietur. Quid autem impedit, quominus M. V. memor illius, quod a Christo dictum est: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor, et ego eum coram Patre meo, qui in Cælis est. Si quis autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo, qui in Cælis est*; aperte Christum confiteatur; ne si factum ab ea secus fuerit, speciem quamdam negantis Christum coram hominibus habere videatur? Cur non aperte dicit, Christianus sum,

Christum semel in Baptismo indutus, et confessus, Christianis parentibus, avis, proavis, prognatus: Christum, quem semel confessus sum, negabo nunquam; Christianam fidem, quæ jam a ðc annis recepta est in Polonia, quoad spiritus hos reget artus, non deseram unquam; prius vitam cum sanguine profusus, quam ut illam, pro virili mea non tuear et defendam? Quamobrem apagite cum istis fidelibus vestris, nec vobis de me persuadete, quod illas aliquando sim recepturus. Fides non est, nisi una. Quidquid est extra unam fidem, non fides, sed perfidia est. Perfidiam ut ego approbem, absit hoc a me; nunquam faciam. Si quis venit alium Christum prædicans, quam qui prædicatus est ðc annis in hoc regno nostro; si quis alium spiritum accipit, quam qui tum acceptus est; si aliud Evangelium annuntiaverit, quam quod ex illo tempore in hunc usque diem, per longam episcoporum et sacerdotum successionem, nobis, quasi per manus, traditum est, memores illius, quod a Paulo scriptum est: *Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod accepistis, etiam si Angelus fuerit de Cælo: anathema sit*: non modo recipiemus talem, verum etiam aversabimur, tanquam pestem aliquam; in eo regni nostri Statutorum, juxta jusjurandi quo sumus obstricti religionem, executionem faciemus. Quamobrem, facessite cum istis nugis vestris, et de rebus ad regni salutem conservandam pertinentibus, quæ propius etiam spectant ad nos, cum de rebus Ecclesiasticis tractandi munus nostrum non sit, deliberationem suscipite. Si M. V. tandem ad hunc modum responderet hostibus istis Evangelii, publicæque tranquillitatis perturbatoribus; hoc illi pro certo polliceri possum, quod multo quietiorem rei sui statum esset habitura. Fecerat hoc semel M. V. in comitiis nostris Prusicis; nam cum in iis quoque polonizare nuntii cupissent, nec ad ea, quæ per nuntium V. Majestatis proposita fuerant, respondere quicquam vellent, nisi prius eis a Christo, et ab ejus corpore Ecclesia discessio permetteretur; atque ita, nulla conclusione facta ex comitiis discessum fuisset; M. V. quinto post mense, cum ad festum D. Michaelis comitia celebrarentur, misit iterum suum nuntium, cum instructione digna rege Catholico; monebat enim homines, ne quam de religione mentionem injicerent, neque sperarent quod M. V. aliquam illius mutationem esset umquam permissura, vel ab avita religione discessura.

« Simul ut hæc dicta fuerunt a nuntio M. V. statim de rebus ab eo propositis habita consultatio, et voluntati M. V. satisfactum est. Vellem ut inquiri faceret instructionem istam V. M. quæ scripta est, ni fallor ann. MDLXVI; est enim digna lectu, et asservatur in Archivo castri Ecclesiæ meæ Helispergensis diligenter; neque

dubito, quin etiam in Cancellariæ Registris M. V. inveniatur.

« Mihi dubium non est, si proximis in comitiis ad secundum modum M. V. rem ageret, et missis ad minora comitia nuntiis, prius in illis omnes hortaremur, ut ne quam de nova aliqua fidicula, per M. V. approbanda, spem conciperent; quosque miserint ad majora comitia nuntios, eos de religione sermones aliquos habere prohiberent, verum de Polonicis tantum rebus deliberationem suscipere juberent; si M. V. sic rem ageret, et aperte coram omnibus Christum confiteri vellet; non mihi dubium, quin eam vicissim Christus confiteretur, et consiliorum ejus felicem progressum et exitum largiretur. Quandiu vero tale nihil fit atque tolluntur animæ multorum, dum pendent expectatione quidnam sit in proximis comitiis futurum, Christiana fides, an Augustana perfidia sit in eis locum habitura; credat mihi M. V., quod nullus est bonus comitiorum finis expectandus. Negabit eam Christus, si eum aperte confiteri non fuerit ausa: spiritu consilii et fortitudinis eam destituet, et immittet spiritum vertiginis, quemadmodum in superioribus comitiis factum vidimus.

« Supplex a M. V. peto, ne verecundetur, neve formidet aperte confiteri Christum, nec ab aliquo quopiam sibi magis metuat quam a Christo. Quamvis enim longanimis est, et patiens, et multæ misericordiæ; tamen si quis divitias bonitatis illius et longanimitatis contemnat, tarditatem supplicii gravitate compensat. Multa de eo scribit Lutherus, quam sit metuendus, quamque fortis Diabolus, et quod Angelos fortitudine sua superet, et quam sit horribilis. Sed ego dico M. V., quod fortior est unus Christus, quam sint mille millia legionum Diabolorum omnium. Quamobrem ab illo sibi M. V. metuat, non a Sathana, vel a membris ejus; illum offendere caveat, illum sibi propitium reddere studeat: neque eos audiat, qui dicunt unam Christo, propitius ut sit, duas Diabolo; ne noceat offensus, esse candelas accendendas; ut si unum Christianum in senatum adlegerit, duos vel tres alios in eundem Bezanos sive Sathanianos cooptet. Impia vox hæc est, a qua merito Christianorum omnium aures abhorreere debent: quam tamen in regno M. V. cumprimis usitatam esse scio.

« Promitto M. V., et quidem in Dei nomine, cujus, quamvis indignus, minister tamen sum; quod si M. V. aperte Christum in proximis comitiis confessa fuerit; si solum illum reverendum, si solum illum sibi metuendum esse putaverit, omnemque curam et sollicitudinem in hac una re defixam habuerit, quemadmodum illum qui merito peccatis nostris irascitur, propitium sibi reddere queat; quod illi feliciter omnia sint cessura: tanquam numen aliquod,

omnes eam pii colent et observabunt. Impiis vero Sathanæ ministris, quibus, quanto sit contemptui videmus omnes, et ingemiscimus, tantum terrorem inculiet, cum viderint solum Deum ab illa metui; nihil ut, contra veritatem illius vel mutire sint ausuri. Si vero, quod absit, cognoverint hæretici, quos esse membra Diaboli, certum est et indubitatum, quod plus ab illo, quam a Christo sibi metuit, et hunc quam illum offendere malit: horret animus commemorasse, quæ sunt ad M. V., et ad regnum ejus infortunia, quæ calamitates ex ista Christi quasi negatione perventuræ. Nec enim illud sibi diutius Christus patietur, quem ego supplex precor, ut misereatur nostri, illuminet vultum suum super nos, auferat ex oculis mentium nostrarum, qua percussi videmur, cæcitatem et amentiam, ut impendentia peccatis nostris mala videamus, deque propulsandis illis cogitationem aliquando seriam suscipiamus. Denique, ut convertat nos a peccatis nostris ad se solum colendum et metuendum animos nostros inclinet, et sic quam commeriti videmur, avertat a nobis iram suam: quæ certe gravior imminere jam videtur, quam ut in illa continere possit miresicordias suas». Verum de his hactenus.

248. Sed post nonnulla rediens in ipsum, addit sacerdotali vere libertate: « Utinam aliqua gratiora M. V. scribere possem. Sed malo vera quam blanda: malo salutaria, quam quæ sunt auribus jucunda: malo, que pertinent ad regni conservationem, quam quæ sunt extremum interitum allatura. Provolutus ad genua M. V., per viscera misericordiæ Dei supplex ab illa peto, misereatur afflictæ Ecclesiæ, misereatur ruentis ad interitum regni sui, misereatur animæ suæ. Quod in hanc usque diem facere, (vide mirum hominis zelum), nescio qua de causa distulit, tandem aliquando Christum aperte confiteri coram hominibus incipiat: ut sciant omnes habere se regem Christianum, ne qui sunt hostes fidei Christianæ, quod quidam ex illis facere dicuntur, suarum illam partium esse gloriari possint. Unicum hoc remedium ad ea mala, quibus obrui videmur, propulsanda reperio, ad justam Dei iram placandam. Quod si Christum aperte coram hominibus confessa fuerit, vicissim et ipse M. V. coram Patre suo qui in Cælis est confitebitur, salubrica consilia suggeret, nec est M. V. sua gratia defuturus. Si minus... sed tacere malo, nam et dolor me plura dicere prohibet, cum et hæc nunc sine profusis lacrymis scripserim. Iterum, atque iterum oro et obtestor: Confiteatur Christum. Aliud quod scribam præterea non habeo, nec video quod aliud impendentibus nobis malis remedium afferri queat. Mussitatur etiam, quod M. V. a concilio nationali non abhorreat, scilicet, in Polonia viri, doctrina, pietateque præstantiores repariantur, quique melius causam religionis trac-

tare possint, quam fuerunt illi trecenti fere Patres, una cum aliis multis S. Theologiæ professoribus, ex orbe toto Christiano in sacro Concilio Tridentino congregati. Jam fortasse decimus annus agitur, quod in Galliis quoque tentatum tale quid fuit. Persuasum est feminæ, Papissam ut ageret, et una cum puero concilio nationali præsideret. Quem autem exitum ejus rei videmus? Statim ut conciliabulum illud absolutum est, bella horrenda sunt exorta, quæ sic regnum illud olim florentissimum affecerunt, ut vix ullum nunc calamitosius esse videatur.

« Quæso, per Deum immortalem, quorum exitum perhorrescimus, eorum facta ne velimus imitari. Non opus est ullo consilio: unum, unum tantum est necessarium, ut M. V. coram hominibus aperte Christum confiteatur. Fui secretarius M. V. aliquandiu, divi vero parentis illius per multos annos, crebras instructiones nuntiis qui mittebantur ad minora sive particularia comitia scripsi. Visum est, ut nunc quoque scriberem, quandoquidem securim ad arboris radicem positam jam video, si fortasse posset aliquod remedium inveniri, ne simul omnes opinione nostra citius pereamus. Eam M. V. mitto, quod visum illi fuerit de ea statuet; nihil autem illud, neque dicere, neque scribere scio, quam, ut confiteatur Christum, si vult, ut vicissim Christus confiteatur illam. Datum Romæ vii Octobris MDLXX ».

249. In exemplo autem instructionis ad regem una cum hac Epistola missæ, tradendæ nuntiis, (ut audisti) ad minora seu particularia comitia mittendis, cum eadem fere contineantur, quæ in præfata Epistola habentur: ideo exemplum ipsum hic ponere superfluum judicavimus; cum præsertim illud videndi studiosis, præsto sit inter ejusdem Hosii Opera, Colonia Agrippinæ excusa, sub anno MDLXXXIV. Cæterum tam apertam Christi et Catholicæ religionis Confessionem, ad quam Hosius regem impellere connixus fuit, nullatenus ab homine modicæ fidei, uti Sigismundus erat, Hosium expromere, allatis validissimis rationibus, potuisset, perspicuum est, ex his, quæ Hosium eundem inferius scripsisse, suis locis videbimus. Politicis siquidem Sigismundus idem abstractus abreptusque cogitationibus, temporalium vel amore vel metu, his spiritualia præferre, (ut debuisset), minime ausus est; a sincera, et publica nominis confessione illius, cui venti et maria obediunt, inani timore perterritus, majorem sibi metuens tempestatem. Verum, ut Hosius sapienter animadverterat, contra accidit, furentioresque in Polonia regno procellas hæreticorum perfidia ex hac regis segnitie, majores vires in dies sumente, exortas esse: quæ inferius dicentur, manifeste monstrabunt.

250. *Revocatur a rege Poloniæ mandatum hæreticis favens, unde a Pontifice commendatur.* — Ut autem in Catholicæ veritatis partes transire palam Sigismundus non est ausus; ita etiam ab hæreticorum consiliis omnino nequaquam se abduci passus est; quapropter cum hoc eodem anno subdole a regni cancellario sectarii mandatum quoddam extorsissent, quo magistratibus civitatis Derschoviensis facultas dabatur, ut in quibusdam Ecclesiis, juxta Confessionis Augustanæ morem, et haberi conciones, et administrari sacramenta possent: et earum ipsarum rerum ministri, in regiæ majestatis fidem ac protectionem suscipiebantur: Sigismundus. ut hoc cognovit, statim mandatum ipsum revocari præcepit: quo nomine, a Summo Pontifice sequenti Epistola ¹ commendari meruit et admoneri.

« Charissimo in Christo filio Sigismundo regi Poloniæ.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quanta superioribus diebus animi molestia affecti fuimus, cum in notitiam nostram perlatum esset, quorundam hæreticorum fallaciis, ab istius regni cancellario mandatum extortum fuisse, in quo majestatis tuæ nomine, magistratibus Deschoviensis civitatis dabatur, ut in quibusdam Ecclesiis, secundum Confessionis Augustanæ præscriptum, et haberi conciones et administrari Sacramenta possent, et earum ipsarum rerum ministri in M. T. fidem ac protectionem susciperentur: tantam postea lætitiā accepimus, cum a majestate tua tam pestiferum religioni Catholicæ mandatum, revocatum fuisse cognovimus. In quo revocando, sicut M. T. fecit, id quod suo majorumque inclytæ mem. regum perpetuo Christianæ orthodoxæque fidei studio dignum fuit: sic nos talem eximium suum erga Deum Omnipotentem pietatis affectum, debitum in Domino laudibus commendamus. Ex hoc uno hæreticorum ipsius regni crimine, facile est M. T. quid in reliquis omnibus animi audaciæque sit intelligere; quando non veriti sunt, ad spargendam Confusionis illius Augustanæ in vulgus venenum, regii tui nominis auctoritate turpiter abuti. Quod ne amplius audeant, neve adversus inveteratam tot annorum sæculis Ecclesiæ Catholicæ ac Romanæ auctoritatem, prophanas vocum novitates introducere studeant; decet te, charissime in Christo fili, omni qua potes adhibita diligentia, providere. Una est fides Catholica, ab Apostolorum temporibus, per longam Romanorum Pontificum seriem, usque ad Pontificatum

nostrum atque hæc tempora deducta; a qua, qui una in re deficit, factus est omnium reus. Augustana autem Confessio, et si similis est cæteris hæresum pravitatibus, tamen ob eam causam periculosior est, quod levius quam cæteræ, a Catholicæ fidei professione declinans, speciem quamdam religionis retinere videatur; eo perniciosior aliis, quo venenum ejus occultius latet, nec eminet foras, si putas eos uno Confessionis Augustanæ nomine atque errore contentos fore. Hoc illi principio M. T. patientiam tentant, initiumque solum, ab Apostolica doctrina, atque ab hac S. Sede desciscendi quærunt, quod illico atque obtinere potuerint. Regnum innumerabilibus dissentientium inter se hæresum discordiis miserabiliter distrahi lacerarique videbis. Hæc, quæ vera sunt, et ipsa rerum experientia comprobata, libere, sicut persona officioque nostro dignum est, ad M. T. scribere voluimus; hortantes eam in Domino, et quo majore animi nostri studio possumus, rogantes, ut, quod sui muneris regiæque personæ sibi ab Omnipotenti Deo impositæ proprium est, operam det, ne, et istic religio Catholica, (quod Deus avertat), ab hæreticorum fallaciis detrimentum aliquod patiat; et nos hic ea quæ nollemus, magno cum animi nostri dolore audire cogamur. Quod M. T. pro eximio suo fidei Catholicæ studio, et erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantia, facturam esse pro comperto habemus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die v Decembris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto».

251. *Poloniæ legati a duce Moschorum male habiti propter eorum detectas blasphemias.* — At ubi senior, quam oportuisset, in vindicandis injuriis regiæ ac divinæ majestati ab hæreticorum versutia ac temeritate illatis visus est Sigismundus; magno cum regiæ ipsius dignitatis dedecore, hæreticorum perfidiam, qua Deus adeo graviter offendebatur, magnus Moschorum dux in ejusdem Sigismundi legatis puniendam suscepit. In quas autem crudelitates debacchatus fuerit hoc ipso anno sævissimum monstrum illud, videre primum est, narratque Michael ab Isselt, licet hæc eadem, in sequentem Neugeubaverus ¹ rejiciat. Isselt igitur, Derbati in Livoniæ regem, facta a Magno duce Moschorum Joannis Basilidis creatione relata, quæ Moschæ Moscoviæ metropoli magnificentissime celebrata est, addit ²: «Ejus clementiam, nempe Basilidis, plerique admirabantur, erat enim Basilides hic, quovis Nerone aut Phalaride crudelior, cujus crudelitatis aliquot exempla eo lubentius hoc loco referam, quod hoc anno, imo hoc eodem tempore acciderunt.

¹ Epist. lib. IV, epist. 43, pag. 79.

² Neugeubav, lib. VIII, p. 830. — ² Michael ab Isselt sub anno 1570, p. 220.

Nam, præter insignia tyrannidis exempla, quæ præteritis annis, et quidem potissimum anno hunc præcedenti, in Polonos, Lithuanos Ruthenosque statuerat: per hos dies, ¹ fratrem suum germanum, a quodam suo consiliario Tizviak Wiskonati injuste accusatum, inaudita causa, tormentis exquisitissimis subiecit, eique, inter excarnificandum, omnem thesaurum extorsit. Inde semivivo, jussu illius securi caput carnifex amputavit. Fratriam in faciem, ante pedes ejus procumbentem et misericordiam implorantem, arripi jubet, exutisque vestimentis omnibus, turpissime nudam populo exhiberi. Jussus deinde miles equum conscendere, eamque funi alligatam, velocissimo cursu in flumen rapere, aquisque miserrime suffocare.

« Simili truculentia ipso die Eliæ Prophetæ (qui dies festus apud Ruthenos est celeberrimus), in arcem Moscoviæ ingressus, nobilem quemdam Serebrinum, et alium Missojedum (cujus uxorem et ancillam paulo ante constupratis, in superiore limine suarum ædium suspendi atque strangulari jusserat), nulla dicta causa, securi feriri præcipit. Quo peracto, ex arce ad carceres furibundus procedit. Cumque cives nonnulli, inusitato illius satellitio, nonnihi territi, de via deflecterent; eos, ut insequerentur suis mandat, correptosque frustatim dissecarent. Primum carcerem ingressus, tres captivos Polonos et Lithuanos produci imperat; ex quibus Petrum Bickouski, Albertum Bugatki, et Besum, tres antiquæ nobilitatis viros, propria manu interemit. Inde satellitium in reliquos quinquaginta captivos immisit et ut membratim eos dissecarent præcepit. Idem in secundo et tertio carcere fecit. In singulis enim, cum ipse tres interfecisset, reliquos ex a suis militibus discerpi curavit.

« Vigesimo deinde mensis Julii die, in urbe Moscovia octodecim grandes palos erigi jubet, eisque transversos, in modum furcarum superimponi. Satellites varia tormentorum genera ad eum locum ferebant, excitatoque luculento igne, vas ingens æneum apponebant, ut ebulliret et ferveret per multas horas. Processit tandem Dux Magnus, et juxta æneum militibus circumquaque dispositis, consedit. Adducti sunt ejus jussu trecenti nobiles Moscovitæ, quorum nonnullis venia data, in multos sævire incæpit. Cancellarium Joannem Michaellem Wicuvisekovvati, cum multis criminibus accusaretur a secretario, quorum nullius ille conscius se palam profitebatur; tandem ad furcas illas prono capite, ex pedibus suspendit. Cumque præfectus satellitum rogaret, quo eum genere supplicii mactari vellet, respondit dux: Vos omnes aulici mei, ordine ipsum excarnificare

debetis, et dilaniare. Præfectus igitur ex equo descendens, arrepto cultro auriculam dexteram illi abscidit: Accessit alius qui sinistram, et tertius, qui labia amputavit; atque ita ordine, omnibus illum membris mutilarunt. Secretarius deinde quidam ad extremum, ne quid crudelitatis deesset, pudenda præscidit; statimque exhalavit animam miser cancellarius. Videns magnus dux, ob membrum illud detruncatum cancellarium obiisse, indignissime tulit, incandescensque in secretarium inclamat: Oh! scelerate, expectes paululum, istud totum est tibi exedendum, quod ille exedere debuisset. Putabat enim secretarium ex commiseratione istud fecisse, ut citius e vivis cancellarius discederet. Cadaver, e furca depositum, in minutissimas partes consciderunt. Adductum deinde thesaurarium, simili tyrannide dilaniavit. Tres deinde secretarios dux educi jussit, eosque ordine, cum uxoribus et liberis coram se mactari. Denique ducentos nobiles captivos capite multavit, quos totidem electi ejus aulici interfecerunt.

« Ut autem hanc lanienam ipse egregia castastrophe finiret, venerabilem senem coram se sisti mandat, quem hasta transfixit; utque suam crudelitatem impleret, sexdecim vulneribus mortuum sauciavit. Tot funera dedit, tantamque immanitatem quatuor horarum spatio perpetravit. Relictis cadaveribus, avibus et feris, dux reversus est, et in thesaurarii uxorem, quam indignis modis sævierit, dicere aut scribere nefas esse existimo. Postridie iterum quamplurimos nobiles, a satellitibus laniari, eorumque uxores ad flumen adduci et submergi mandavit. Hæc aliaque plura Magnus Moscoviæ dux hoc anno perpetravit, quibus innatam suam tyrannidem ostendit». Ista ab Isselt, de Basilidis crudelitatibus. At quid Polonicis legatis acciderit modo videndum.

252. Fuerunt hi, ut Regenvolscius narrat, Joannes Crotascius palatinus Inouladislavinsis, Raphael comes Leferinius, capitaneus Redrezoviensis Poloni; quibus totidem Lithuani additi sunt: nempe Nicolaus Falvoscius, Castellanus Minscensis (postea Samogisiensis), et Andreas Juanovicius regis secretarius. Hi induciarum gratia in Moschoviam a Sigismundo directi sunt: verum, cum omnes hæresis labe infecti essent, vel rege nesciente, vel potius dissimulante, impium aliud, hac arrepta occasione, meditati sunt; ut, nempe suæ virus perfidiæ Moschoviam inficerent. Ad hoc ea in legatione, sibi socium ac ministrum Joannem Rokitam, natione Boemum, sed linguæ Polonicæ optime gnarum, adscivere. « Moschoviam urbem ingressi sunt igitur (Regenvolscii sunt verba,) tertia Martii. Inter cætera, cum iis legatis habuit etiam de re

¹ Memorat paulo ante mensem Maium.

¹ Regenvolsc. lib. I, p. 91.

ligione colloquium dux Basilides, homo alioquin ferox. Ministrum autem Evangelicum, (nempe Roxitam) Moschorum princeps, ad se in senatum adductum, et honorifice acceptum, Evangelicæ doctrinæ summam confidenter edisere jussit. Quod ille humillimis gestibus, imperantis animum præoccupando, modeste et graviter præstitit. Hanc fidei professionem a se, mandato principis Moschi conscriptum, Rokita toti senatui ipsius, eo præsentē, exhibuit. Tum Moschus dux, responsionem ad hanc Rokitæ, libro eleganter in quarto Ruthenicis litteris scripto, et pretiose tela auro texta ornato comprehensam, ei in manus porrexit. Auctor hujus Historiæ, vidit librum hunc in Bibliotheca eximii cujusdam patroni». Sic ille, qui addit, colloquium hoc, et quæstiones ultro citroque, inter Moschorum principem et Rokitam ministrum habitas, Latino idiomate descripsisse. Joannem Laficium, in theologia Moschovitica, Spiræ Nemetum ann. MDLXXXII edita, cum refutatione superstitionum Russicarum et Evangelicorum, atque ipsius Lutheri defensione: extareque dicit colloquium ipsum, fusi-
us, forma nonnihil diversa, sensu tamen eodem, apud Paulum Oderbonium in Vita Joan. Basilidis magni Moschoviæ ducis lib. 1. 3.: et apud alterum, qui ex eo hausit, Michaelem Gasparum Lundorpium continuatorum Historiæ Heidani, de statu religionis ac reipublicæ To. 2. lib. x part. III et seq. Ac tandem nonnulla de hac Rokitæ cum Basilide duce collo-
catione, Jacobum Augustinum Thuanum, in sua Historia narrare asserit.

293. Verum sicut ipse alique quos memorat, tanta diligentia adnotarunt, vel humiles gestus, quibus Rokita captare Moschi principis animum studuit; vel librum pretiose tela auro texta ornatum, eidem principi a Rokita porrectum; sic etiam præterire silentio minime debuissent, quam acri ipse odio ac furore Sathanæ ministrum, statim ac falsa illius dogmata percepit, abominatus fuerit ac execratus. Cujus rei fidelio-rem ideo relationem, Genebrardus in Chronic.¹ nobis subministrat, his verbis: « Joannes Rokita minister legatorum Sigismundi regis Poloniæ, a Joanne Basilio magno Moschorum Cæsare, sive imperatore, de religione Lutherana auditus, cum ignominia et conviciis, non Christiani, canis, onagri, Antichristi, etc. rejectus est; ac voce scriptoque principis refutatus, præsertim in capitibus de patribus sive doctoribus Ecclesiæ, de miraculis, de statu defunctorum, de bonis operibus, de sanctorum, potissimum de Virginis veneratione, de traditionibus, de jejuniis, de Liturgia sive missa, de imaginibus, de Votis et castitate, monachis etc.».

254. Idem confirmat Gothardus² Artus Dan-

tiscanus in suo Gallo-Belgico Mercurio; qui inter alia a Joanne Basilide Rokitæ exprobrata, ista refert: « Vos, de fide Evangelica gloriari consuevistis: sed factionibus ita divisi estis, ut jam omnem fere Europam vestris novis dogmatibus subverteritis: quod etiam incredibile foret, nisi illud nos, ex quotidianis fere nuntiis, magna admiratione audiremus. Intelligimus vero etiam sectæ vestræ placita, veterum hæreticorum dogmatibus inclusa, jam pridem in pluribus Conciliis, a vere doctis et Christianis hominibus explorata et severe vindicata esse. Quid igitur monstri est, quod incertarum hæresum propugnatores estis, et soli fidei justificationem adscribitis, cum venturus sit Dominus reddere unicuique mercedem secundum opera sua? Si sola fides beatitudinem adfert sempiternam; quid illo opus est judicio? et cur toties in Novo Testamento operum dignitas nobis inculcatur? Præceptorum hæc vestrorum, Hussi et Lutheri egregia sunt paradoxa, qui schismatibus et dissidiis orbem terrarum involverunt. Et quidem pro comperto habemus, nulla eos Scripturarum auctoritate, ut has turbas darent, adductos: sed temeritate potius, ac impetu plebis, cum semper imperitæ, tum in omni rerum novarum motu, absque ulla judicii ratione se gestientis, etc. »

255. Hæc, et alia plura a Basilide, in nobilissimorum procerum consensu dicta refert Artus, seu potius exprobrata; imo nervosius, et acrioribus, tum verbis, tum sententiis, impietatis ministro objecta fuisse narrat; eumque nugatur, quod hæreticorum dogmatum rationem, blasphemiarumque, Basilidi, prolixa oratione, quam ipse de suo cerebro finxit, se reddidisse jactaverit; ab eoque principe honorifice habitum, etiam pretiosa munera accepisse vulgaverit. Sed revera, tot injuriis exceptus, tot contumeliis a Basilide, una cum sectariis legatis ejectus fuit Rokita, ut quem paulo ante Regenvolscius memoravit, Joannes Lascicius hæreticus, in libro de Theologia Moschovitica, Spiræ, ut diximus, anno MDLXXXII edito, uti Genebrardus¹ habet in Chronico, ministrum fœde prostratum, erigere ideo commentis pluribus, licet frustra, connixus fuerit, juxta proverbium (inquit): Pinguis venter tenues sensus non gignit.

256. At quæ insuper sunt subsecuta, rem aliter, quam Regenvolscius, quosque ipse recitat, scriptores narrant, accidisse, perspicuum reddunt; non modo enim, ut ipsemet Genebrardus dicit, ex eo tempore Moschus sævior Polonis fuit, tamquam hæreticorum fautoribus, eosque magnis præliis fudit; verum etiam adeo male habuit, ut innumus, hæreticos regis Poloniæ oratores, tantoque cum dedecore sua

¹ Genebrar. in Chronic. lib. IV, p. 757. — ² Gothard. Art. Gall. Belg. Merc. Bzov., p. 815.

¹ Genebrar. ut sup.

aula detrusit, ut in eis jus gentium Sigismundus idem violatum fuisse conquestus fuerit, ac inducias cum Moscho initas, ea ratione dissolvere cogitaverit. Quamvis ab ea sententia, sapienter eum Hosius cardinalis, ¹ ista ad illum scribens, revocare studuerit:

« Jactatur nescio quid, quasi majestas vestra rata habere nolit inducias cum duce Moschoviæ. per oratores suos confectas, propter contumelias illis irrogatas. Quin hoc immane sit facinus barbari illius ducis, et animadversione dignum negari non potest. Verum interea renuntiatur, et hoc, quod non oratoribus vestræ majest. hæc fuerint irrogatæ contumeliæ, sed hostibus Evangelii, Christique Crucis inimicis, qui mendacii Christum, qui veritas est, arguere non exhorruerunt. Quod si Christianos oratores majest. vestræ misisset, fortasse tale quid non accidisset. Sed quoniam hostes Christi misit, qui multas in Christum blasphemias evocebant, dux ille, qui se Christianum profiteatur, pro suo zelo, qua Christi injuriam sibi vindicandam existimavit, tenere se non potuit, quin in eos tale quid statueret. Quod si res ita se habet, excusationem aliquam factum hoc illius mereri videtur. Quamvis enim et ille Catholicus non est, tamen cum istis hæreticis ad se missis collatus, propemodum Catholicus censeretur; dignus ut sit, cui veniam det majestas vestra, si Christum contumeliis affici ferre non potuit, et in blasphemos homines durius aliquid consuluit. Cum non oratoribus vestræ majestatis, sed blasphematoribus Christi, contumelias illas, de quibus queruntur, irrogaverit. Quamobrem, supplico majestati vestræ, quæ cum eo pactæ semel sunt induciæ, ne velit eas rescindi. »

237. *Laskium senatorem ab hæresi revocant dissidia et scandala sectariorum: Hosii ad eundem gratulatoriæ litteræ.* — Debuisset sane Sigismundus, tot experimentis edoctus, didicisse tandem, consilium illud humanæ prudentiæ, quo ut sibi sectariorum turbulentos animos conciliaret, non modo contra eos remissius agere quam oportuisset, sed muneribus ac honoribus etiam cumulare consuevit, semper ipsi sibi ac reipublicæ infaustum evasisse; cum ii, non quæ regis ac regni in omnibus, sed quæ sua quærent; et ab impio ac furente principe illud pietatis genus percipere, quo rex alte sanctius instructus: ² *Iniquos odio habuit, et abominatus est, et legem Dei dilexit.* « Usque adeo enim », inquit Augustinus, ³ « non omnis qui irascitur odit, ut aliquando magis odisse vincatur, si non irascitur ». Comitas hæc enim Sigismundi et hæreticis ipsis noxia, et sibi semper dedecori ac damno fuit. Quanto melius fuisset, si cum

Basilide eos iratus correxisset, quam permittere illos non irascendo interire? Accepta nihilominus contumelia, nec salubrioribus consiliis adhæsit Sigismundus, nec sectarii ab improbis, quas struxerant cogitationibus destitire; imo, cum cognovissent proximis Varsaviensibus committis, temerariis eorum ausibus, præ aliis tantissime obstitisse, qui ab illorum erroribus, ut diximus, ad Catholicam veritatem emergerant; inter hosque illustrissimum Albertum Laski, inclytum Poloniæ senatorem, quem hæresi pariter abnegata, ad Catholicorum partes transiisse, Hosii cardinalis opera, anno præterito narravimus; acerbo dolore perciti, ac summa hinc sibi incommoda metuentes, nil omnino prætermiserunt, quo transfugam revocarent, inter alia scripta ad eum sequenti hoc titulo Epistola ⁴.

« Præcones et universitas tota Christum profitentium in Polonia illustri domino Alberto Laski.

« Christi Jesu, Dei viventis Filii, Domini et Servatoris veram notitiam, tibi Alberto Laski, ex animo precamur. Factum est autem, dedisti Romano oscula Pontifici. Hoc illud est, captivus, in Babyloniam ductus es: Proh libertatem! Tametsi autem non dubitamus, te facti tui aliquas habere rationes, negamus tamen esse tales, quæ piis et fidelibus Christi Domini servis satisficiant: tantum abest, ut coram Deo aliquo loco esse queant. Nempe pudit te defectorum, vidisti multa in Ecclesia Dei scandala; certatim novas de Christo emergere opiniones, ne dicamus hæreses audivisti; num ideo in adversariorum doctrinæ Evangelicæ castra transeundum erat? Minime gentium. An sic didicisti Christum, ut illum Petram esse scandali nescires, et positum in signum, cui contradicatur? Qui nihilominus est lumen revelationis gentium et gloria Israelis; quique dominari debet in medio inimicorum suorum, ut illos regat et conterat. Vide quid Eliæ acciderat prophetæ Domini, quomodo coram Deo Israellem defectionis accusaverit, seque relictum solum, qui etiam quæretur ad supplicium: sed adhuc audit superesse millia virorum septem, qui poplitem non flexerunt coram Baal. Audit etiam punitum iri Israellem, qui a Deo suo factus est profugus, et prophetas Domini occiderit. Sic ille præstantissimus heros Jessides rex Israelis, num Dominum pernegat, quod videat sanctos deficere, et veritatem a filiis hominum diminui? Qui potius cum audit vana loquentes, ille Dominum poscit salutem. Et quamvis defectores hi corde loquantur, serio, inquam, rem agant, tamen ne nimium ferociant, Dominus se surrecturum pollicetur, ut inopiæ pauperum opem ferat. Adeum modum se res in Ecclesia Filii Dei habet. Quod etiam si bestiæ et prophetæ datum

¹ Hosii Epist. cxxxiv. p. 289. — ² Psal. 18. — ³ D. August. Serm. 16, de Verb. Dom. tom. 10, p. 15, cap. 28.

⁴ Extant inter Epistol. Hosii Epist. cxxvi. p. 277.

est grandia loqui, et vincere sanctos, ut de sanguine illorum ad ebrietatem nauseam, inquam, potet: nihilominus penes Agnum victoriam fore, quoniam ille sit Rex regum, et Dominus dominantium, et bestiam pessum cum pseudopropheta ituram. Alia vero causa sibi quærenda est, o magnanime Laske, quæ quidem in promptu et obvia est. Unicum exemplum tibi proponimus, sapientissimum regum omnium Salomonem, inquam. Quæ causa illi fuit fana ædificandi, et colendi Astharothen, Chamos, et Molochum, postquam templum Deo Israel ædificasset mandato ipsius? Quæsumus, collige te, et rerum conscientæ tuæ subduc rationes, et ultimum jam prope instare diem scito, quo viventes et mortui judicandi sunt, Domino nostro Jesu-Christo veniente cum virtute multa in gloria Patrissui, cui neque mors, neque sepulcrum eripiet quemquam, quominus ipsius sistatur iudicio. Hic iudicaturus est, secundum eum sermonem, quem nobis locutus est a Patre suo, non secundum placita aut inventa hominum. Nolumus te diutius detinere; habes multos ejusmodi casus, qui te commode instruere possunt, quid tibi faciendum sit, ut Domino Christo lucrifias et reconcilieris. Blandiatur quis tibi; satis est nos tibi quod verum est dicere. Vale ».

258. Sic Epistola, ex qua evidentissime patet, Laskum, ex eo potissimum adductum, ut hæreticam pravitatem abnegaret, quod perpetuæ iræ, dissensiones, odia et scandala inter sectarios hoc præcipue tempore ferverent; unde merito idcirco ridenda Regenvolsci, Thuani, Neugebavari, aliorumque hæreticorum scriptorum, quæ supra retulimus commenta, dum hoc ipso tempore, pacem tandem inter illos firmatam fuisse, incauto lectori suadere conantur; eodem certe animo, quo insuper gravissimis contumeliis, a magno Moschorum duce Polonicos ac Lithuanos oratores hæreticos affectos, amplissimis nihilominus muneribus cumulat, dimissos, fingere veriti non sunt, ut paulo ante commemoravimus.

259. Laskius autem, præfata Epistola accepta, eis quod merebantur, Catholico senatore dignum, tale dedit responsum ¹ :

« Litteras vestras non sine animi consternatione perlegi. Commotus enim sinistra admonitione perversi consilii, non possum non abhorere tam autores, quam eorum fucatas persuasiones. An me rationis expertem, desperatæ conscientiæ, vel levem arundinem ventorum procellis agitatam esse putabitis, ut a profundissimis errorum latebris, in manifestissimum lumen veritatis, gratia divina adductus, rursus in novas despiciatissimorum hæreticorum sectas, vestris vel aliorum stimulis me temere præcipitarem? Non sum quem putatis, neque quem in-

constantia accusetis. Incideram quidem, fateor, in atrocissimos falsæ doctrinæ fluctus, detestandamque seductorum tempestatem : errabam in deserto tenebrarum ovis morbida; persequeretur me luporum rabies ferocissima; sed immensa Summi Pastoris benignitate circumseptus, ad verum et unicum ovile humeris ejus propriis sum reportatus. Nunc jam cognosco unum in essentia Deum, hypostasibus trinum, Patrem videlicet, Filium et Spiritum sanctum, sed unum *ὁμοούσιον* perfectum Deum. Hunc Christum Jesum Æterni Patris Filium, æternum Pontificem et sacerdotem perpetuum, secundum ordinem Melchisedech, excussa omnis cæcitatis caligine, sincere cognosco, credo, adoro et invoco. Ecclesiam Catholicam, sanguine ejus pretiosissimo dedicatam, unam esse affirmo, quæ, ut est universalis, ita omnia Divinitatis mysteria in ea sola esse reposita firmiter teneo, extra quam, neque salus, neque remissio peccatorum hominibus contingere potest. Huic a Christo vicarius constitutus Romanus præsidet Pontifex : cui in regenda gubernandaque Ecclesia, non minor quam Petro Apostolorum principi a Deo concessa est auctoritas. Minime igitur mirum esse vobis videatur, si illi in fide lubens obedio, cujus potestatis imperio Christus ipse parendum mihi præcepit. Oscula vero illa, si tanquam sacrilegia mihi proponitis, erratis infelices. Talis enim et osculo dignus est vero, qui pascit me vitæ pabulo. An non a Christo Ecclesiæ subjecti sumus dignitati? Aut ego contemnerem eos, quos audire jubet his dictis : *Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit*? Nolo igitur temerariæ rebellionis stultitia inflammatus, spernere Christum in Romano Pontifice. Illum superiorem adora, hunc tanquam personam ejus in terris gerentem, fideliter observa. Neque ea ratione, ut vos somniatis, in Babylonicam ductus sum captivitatem, imo ruptis vinculis teterrimis pestiferæ hæresis, cujus dira contagione implicitus, miseram contaminaveram animam, in lucem veritatis, non in castra adversariorum, ut vos detorquetis, erumpere festinavi. Sed, quæso, num is recte aliis consulere potest, cujus doctrina inexplicabilibus nefandissimorum errorum sordibus est depravata? Numquid ex corruptissimo et amarissimo fonte, dulcis aqua emanabit? Turpe est doctori, cum se redarguit culpa. Vos mihi consulitis, qui Christum dereliquistis, Apostolos eorumque successores contempsistis, Ecclesiam suam abhorruistis, ex qua ut effrenis potentior vagaretur libido, improvisa et immoderata solutæ carnis licentia, ad quaslibet stupendissimas hæresum opiniones, insolenter vosmetipsos præcipitastis. Ibi orta jam scandala infinita, ibi dissensiones continuæ, ibi sceleratissimorum hæreticorum impurissimæ professiones, perpetua de religione pugna, miserabilis et afflictæ conscientiæ desperatio. Con-

¹ Inter Epist. Hosii Epist. CXXVII, p. 278.

siderate, quanta sit inter vos sectarum diversitas, quam auctorum numerosa differentia, in religione impostura, in fide blasphemia, in opere incontinentia. Nullus ordo, nullus status, nulla potestas, nulla dignitas Ecclesiastica, nihil inter vos, præter confusionem video, nil præter dissensionem expertus sum. Cum Deus non sit dissensionis Deus, sed pacis Deus. Atque cum ita sint, innocentis prophetæ querelas, Salomonem et Jessidem mihi proponere, importunæque obscurissimi sensus vestri consilio tentare non erubescitis? Pacata est mea conscientia, quieta religio, tranquilla fides. Et ipsa cum aliis Catholicis una, unum Baptisma, unus Deus, una Ecclesia, cujus caput est Christus, quæ regitur et gubernatur auctore Spiritu sancto. Hæc non errat, hæc non desipit, non delirat: firma stat et immobilis, perpetuo durat. Contra hanc pseudopropheta, horrendissimus Antichristus, qui est seductor et auctor profligatissimi erroris, miserandæque conscientiæ vestræ, cum bestia, quam scribitis, crudelissimas ferocissimæ naturæ suæ vires exercere nititur, hanc impugnare tentat, sed frustra laborat. Quandoquidem est fundata supra firmam petram. Ipsa autem bestia, cum pseudoprophetis vestris, Spiritu oris Domini, in vindictam sui nominis sanctissimi sanctorumque ejus, mirabiliter occidetur. Quamobrem admoneo vos, et per Spiritum Dei viventis obsecro, respiscite aliquando, vestrosque errores recognoscite et emendate. Revertimini ad unitatem, et gremium S. Matris Ecclesiæ, cujus uberibus estis nutriti, ne cum seditiosis et blasphemis aliis, quemadmodum Chore, Dathan et Abiron, vivi ad lacus infernales, et tormenta nunquam finienda in momento descendatis. Me vero amplius vestris scriptis, ne sollicitetis. Nam, neque persuasio, neque tribulatio, neque angustia, neque mors acerbissima, me a Christo et veritatis acceptæ constantia separabit».

260. Præclarissima vero hæc Epistola, cum ad manus cardinalis Hosii pervenisset incredibili lætitia affectus, se haud continere potuit, quin Laskio gratularetur; et quia hoc tempore erat Hosius ipse adversa valetudine præpeditus, ideoque Summum Pontificem adire non poterat; per alium, tum hæreticorum ad Laskium, tum Laskii ad eos, et ad Pium, et ad alios S. R. E. cardinales Epistolas deferri curavit; ut patet ex his, quæ ad ipsum Laskium¹ scripsit hoc modo¹:

« Vidi litterarum exemplum, quas ad D. V. dederunt præcones mendaciorum, et particularitas potius, quam universitas Antichristum profitentem in Polonia. Vidi et responsum, Catholico, vereque pio, et magnanimo, et aperte Christum profitente senatore dignum. Simul autem, ut legi, quoniam ipse per adversam vale-

tudinem S. D. N. convenire non potui, per alium litteras Sanctitati suæ exhibendas et legendas curavi: quæ zelum hunc dominationis vestræ, et in fide Christiana tuenda, et conservanda constantiam commendavit plurimum, et est eam sua paterna benedictione prosecuta. Communicandas etiam illas curavi cum nonnullis S. R. E. cardinalibus, qui cum legissent, fortem hunc animum D. V. (quæ se, nulla serpentis astutia seduci, nec ullis rationibus, de semel agnita vera fidei doctrina dimoveri patitur) in cælum usque laudibus extulerunt ».

261. Pluribus agit deinde de hæreticorum erroribus, commendansque eum, quod in proximis superioribus Versaviensibus comitiis, sectariorum ausibus constantissime restitisset; tandem incolumitatem a Deo, et fausta quæque ei precatur.

262. *Hosius monet alios Polonos de hæreticorum fraudibus.* — Muneris enim sui putavit Hosius idem, qui, uti Apostolus, cum infirmaretur potentior videbatur, nil eorum prætermittere, quibus fideles in vera fide confirmare, et ad eam, qui aberrassent, revocare. Nam sicut sectarii animas seducere totis viribus connitebantur; sic toto etiam conatu, vel seductas reducere, vel eas, quæ seduci poterant confirmare, vel tandem confirmatas adhuc magis in bono stabilire ac firmare Hosius suum esse arbitrabatur. Hinc ejus Epistola¹ ad Nicolaum Tomickii, qua hortatus est (quandoquidem cum hæreticis multum ei commercii crebro futurum erat), ut eorum doctrinis variis et peregrinis abduci se ne pateretur; atque falsæ doctrinæ vento circumferri se minime sineret; quinimo alios errantes, præcipue vero parentes suos, in viam revocaret. Hinc altera² ad Nicolaum Fitlejum Palatini Cracoviensis filium, qua gratulatur ei in Catholicæ Ecclesiæ gremium reditum; pariterque admonet, ut pro parentis sui conversione laboret. Ad hoc autem perficiendum, Epistolam ipsam, per patrem Stanislaum Varschevicium, de quo plura inferius, misit, ut familiariter Nicolaus (utpote cum viro, non vulgari doctrina, nec minore pietate prædito,) cum eo uteretur, et ut parens ejusdem idem faceret, Nicolaus ipse operam daret; quo veritati oculos facilius aperire posset. Et hinc demum illa ad Andreæ Comitem a Gorka castellanum Gnesnensem, qua virum laudavit, quod ad Petri Cathedram, in quadam lite dijudicanda confugisset; et ut eandem in religionis negotiis sequeretur, admonuit. Digna vero præ cæteris videtur hæc Epistola³ quæ hic inseratur. Dicit enim:

« Accepi litteras D. V., quæ mihi, vel hoc nomine cumprimis gratæ et jucundæ accide-

¹ Epist. 128, p. 279.

¹ Epist. 132, p. 286. — ² Epist. 120, p. 272. — ³ Epist. 121, p. 270.

runt, quod omnem dubitationem, quam de illa habui, prorsus ex animo meo excusserunt. Fatebor enim ingenue, quod res est, (quod bona tamen cum gratia D. V. dictum velim,) quod in hunc usque diem certi nihil habebam, an inter Christianos, an inter Lutheranos et Calvinianos, ea numeranda foret. Quamvis enim magis ad noslra, quam ad adversariorum partes inclinare visa est, inter vacillantes tamen ea censebatur potius a nonnullis, quam ut prorsus nostra judicari posset. Hic scrupulus nunc ex mente mea ejectus est; memor enim illius, quod a sancto Patre quodam scriptum est: qui Cathedræ Petri jungitur, mecum est; ambigere jam non possum quin illam inter nostros numerem, quandoquidem ad Petri Cathedram, in his, de quibus ei lis est cum quibusdam, sibi confugiendum esse putavit. Quod utinam similiter ab aliis fieret; minus nunc sectarum miserandum in modum inter se dissectarum, in patria nostra, magno cum animorum nostrorum cruciatu videremus: nam vere dixit ille: Quod non aliunde schismata et hæreses obortæ sunt, quam inde, quod sacerdoti Dei non obtemperatur; dum episcopus, qui unus est, et Ecclesiæ præest, superba quorundam præsumptione contemnitur; et homo dignatione Dei honoratus, ab indignis hominibus judicatur; nec unus in Ecclesia Dei sacerdos, et ad tempus iudex, vice Christi judicatur; cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversus sacerdotum collegium quidquam moveret; nemo, post divinum iudicium, post populi suffragium, postque episcoporum consensum, iudicem se, non tam Dei quam episcopi faceret; nemo dissidio, unitatis Christi Ecclesiam scinderet; nemo sibi placens ac tumens, seorsum foris novam hæresim conderet. An autem suis ipsa non cernit oculis, quam vere dixerit hæc sanctus ille martyr et pontifex? Quid enim factum est, postquam iudex, vice Christi, rejectus a multis est Romanus Pontifex? An tot fides nunc, quot voluntates videre non licet? An eo audaciæ et dementiæ progressum non est, ut quidam sibi placentes et tumentes, tanquam idola quædam, ab omnibus adorari contendant, dum quæ sunt somnia suorum capitum, ea tamquam Dei verbum et Evangelium ab omnibus accipi, nec alio, quam divini Verbi nomine censi volunt? Deinde sic ipsi dissident inter se, tantis contentionibus, quod quisque sentit, Verbum id esse Dei contendit, ut ab opinione sua dissentientem, alter alterum hæreticum appellare ne dubitet, et hæc est sola veritas, quam in scriptis eorum reperire licet. Sunt enim hæretici revera, dum seorsum ab Ecclesia novas opiniones quasdam eligunt, quas pro Dei Verbo populo venditant. Esset autem eo res unquam perducta, si Christi vice iudex unus, Petri successor in terris agnosceretur? Quam-

obrem D. V. satis laudare non possum, quod quamvis in alio quodam quam fidei negotio, ad Petri Cathedram confugit, in ea sibi jus discerni petit, sicut ex litteris D. V. ad Rescium meum datis intellexi; neque dubito quod facit in causa temporali, quinidem factorus sit in iis causis, quæ pertinent ad salutem animæ sempiternam, neque fanaticorum quorundam vocibus aures suas accommodabit, novas subinde doctrinas, et eas inter se pugnantes, pro Verbo Dei venditantium; sed si qua de re dubitaverit, Petri Cathedram sibi consulendam putabit, ad quam proprie iudicium de doctrina religionis spectat. Ego vero, quoad fides et religio mea patietur, etiam in hac temporali causa, pro virili mea D. V. libenter præsto sum adfuturus; multo libentius id factorus, quoties opera mea uti dignabitur in causis ad salutem æternam pertinentibus. Hoc enim certo sibi de me persuadere potest, nihil esse, quod ardentibus votis expetam, quam, ut et in hoc, et in futuro sæculo feliciter illi cedant omnia. Cujus, ut mei desiderii me Deus compotem faciat, suppliciter illius Majestatem imploro. Datum XIII Januarii. Romæ MDLXX ».

263. *Hosius calumnias Bezanorum diluit.* — Sed præ omnibus, quæ hoc anno, pro religione tuenda, ac Poloniæ regno ab erroribus expurgando egit Hosius, in illud potissimum curam omnem intendit, ut Bezæ Synagogistas profligaret: utpote omnium pestilentissimum hæreticorum genus, quod summa temeritate ac audacia, præ aliis, mendacia sua ac zizania in Ecclesiæ agro superseminare contenderet. Gavisus est idcirco, quod hoc ipso tempore rex Sigismundus, Palatinatus dignitatem Cracoviensis, in Stanislaum Barzii contulisset, Catholicum nempe ac pium virum, quem de officio idcirco admonendum duxit, inter alia hæc ad eum scribens ¹:

« Hæc igitur excelsa demoliri, quæ pietas est D. V., et ministros eorum, quoad ejus fieri poterit, ex omnibus præfecturæ suæ locis, præcipue vero ex ea civitate, quæ regni totius caput est, exterminare conabitur; procul dubio certo sibi persuasum hoc habeat, quod nullum offerre Deo sacrificium gratius poterit, quam si in exterminandas istas pestes, præsertim a Beza superioribus annis submissas, toto pectore, quod aiunt, incubuerit. Nam ab illis hæc Biesowa Wiarca, (id forte est quod alibi ocream Polonicam vocat) quam in proximis superioribus comitiis, (nempe Varsaviensibus) obtrudere majestati regiæ quidam sunt conati. Sed et regiæ majestati gratiam ea re sibi demerebitur, quæ proculdubio munus hoc, ob eam causam potissimum D. V. mandavit, ut habere possit eorum, quæ sancte per se decreta fuerunt, ex-

¹ Epist. 135, p. 293.

tremum executorem. Nec enim ignorat D. V. quod ante quinquennium in comitiis habitis Parcoviæ decretum fuit, præsentē etiam S. Sedis Apostolicæ legato, qui decreta Concilii Tridentini reg. majest. tum obtulerat, ut si minus alii, saltem externi ministri pellerentur ex Polonia. Sed cum, qui munus hoc, quod nunc est D. V. mandatum, antea gerebat, non solum executorem esse tam pii decreti recusaret, verum etiam impiorum Satanæ ministrorum, eorum præsertim, qui sunt a Beza missi protectionem susciperet, et eos in familiaritatem suam reciperet; magna cum regiæ majestatis, et gentis nostræ totius infamia, in spongiam, sicut ille quondam dixit, hoc decretum incubuit. Quod si nunc exequendum D. V. curaverit, et saltem Synagogistas a Beza missos, si non potest alios, ex his locis, in quibus præfectum agit, ejecerit; magnam ea re nomini suo laudem comparabit; summam, et apud terrestrem, et apud cælestem regem sibi gratiam conciliabit. Petiit autem hoc magna contentione ipse Beza a majestate regia, ut omnes externos ministros, juxta decretum a se Parcoviæ factum, quod etiam in cælum laudibus usque fert, ex regno suo proscriberet; quin et me graviter hoc nomine reprehendit: quod ego majestati illius, ne faceret, suaserim; quod falsissimum esse constat. Nam in eadem ego quoque fui semper, et nunc sum sententia. Supplex etiam ab illius majestate petivi, ut illud sanctum decretum executioni mandaret, et ab istis Synagogistis a Beza missis exordium sumeret. Quamobrem prompta semper fuit illius majestatis voluntas, verum quo ministro recte uti posset, in ejusmodi executione facienda, non habebat. Quem posteaquam nacta nunc est, bona spe sum, quod D. V. quæ sunt officii sui, facere non prætermittet, nec fallit eorum expectationem, quam omnes pii, de illius in fide Christiana tuenda zelo, conceperunt.» Et post nonnulla: «Quamobrem (tandem concludit) quanti facit communis regis et benefactoris nostri dignitatem, communis nostræ etiam patriæ salutem et utilitatem; quanti denique Christum ipsum facit, communem Deum ac Dominum nostrum, quem illi, qui sunt Biessowii Wiarkii, arguere mendacii, et plurimis afficere blasphemias non dubitant: tantum contendat et elaboret, ut si minus alios multos, saltem pestes illas a Beza submissas, ex præfecturæ suæ locis, arceat, nec eos virus suum, cuiquam afflare permittat. Quod si fecerit, non solum a regia majestate, cujus id plurimum interest, verum etiam ab illo, qui Rex est regum et Dominus dominantium, hujus tam præclari facti sui mercedem accipiet, nec in hac vita tantum, verum et in illa ad quam aspiramus, omni felicitatis genere cumulabitur. Romæ xvi Decembris MDLXX.»

264. Quod sibi per calumniam objectum a

Beza scribit Hosius, ut nempe regi Sigismundo suaserit, ut omnes externos ministros, juxta Parcoviense decretum, minime de Poloniæ regno proscribere; nil aliud certe fuit, quod cum Bezæ Synagogistæ, e Polonico regno Trideistas, aliosque sectarios ejicere totis viribus contenderent, ut liberius sibi solis sua errorum semina dispergere liceret; obstiterat Hosius, ac, vel cum Bezanis cæteros quoque hæreticos simul in regno tolerandos, ut mutuis inter se concertationibus, se vicissim everterent; vel cum sectariis cæteris Bezanos in primis pellendos ostenderat, ut supra vidimus.

265. Cæterum inani propemodum conatu, a Cracoviensi ditioe eosdem Bezæ Synagogistas exturbare Hosium connixum fuisse; ea ostendunt, quæ sunt subsecuta, narratque Rescius¹ in ejusdem Hosii Vita: nam refert haud multo post in ipsa civitate Cracoviensi illos officinam nequitiae, et omnium blasphemiarum diversorium, in domo, quam materna lingua *Brog*, latina *Acervum* dixeris, incredibili importunitate et audacia usi, in honorem Dei sui Calvinii et semidei Bezæ instruxisse, in qua Christum mendacii arguerent, qui dixit, accepto pane: *Hoc est corpus meum*: et accepto calice: *Hic est sanguis meus*. Quæ res, quantum dolorem Hosii animo attulerit, ex Epistolis, quas ea de re multas ad regem, episcopos, nuntios, palatinos, cæterosque cum auctoritate viros conscripsit; et ad reprimendam hæreticorum audaciam inflammavit, petere quisque potest. Nos eas, cæterasque, quæ ad hac rem pertinent, suo loco dabimus.

266. *Gedanenses ad regis obsequium reducti dant spem redeundi ad veram fidem, si calicis usus eis permittatur.* — Quia vero commemoravimus horrendas in Dominici Corporis et sanguinis Sacramenta, a Bezanis prolatas blasphemias: minime prætereundum est, hoc ferme tempore Gedanenses, ex Varsaviensium comitiorum decreto, tandem ad regis et regni obsequium revocatos, ad Catholicæ quoque Ecclesiæ gremium facile reversuros, nonnullos censuisse. Aliæ quædam Pomeraniæ civitates, agente potissimum Stanislao Karnkovuskii episcopo Wladislaviensi vigilantissimo, hoc ipso anno, e cæno errorum emersæ, ad veram religionem redierant; ideoque de Gedanensibus eandem pariter spem concipere, absurdum omnino non videbatur. Cui addas, quod spem eam injecerat Burgravius ipse Gedanensis, hac tamen conditione, ut Calicis usus Gedanensibus concederetur. De hoc egit is cum præfato Wladislaviensi episcopo, qui super hac re, de sententia rogavit Hosium. Verum, quod Hosius in his, et similibus, longo experimento edoctus, ac fovearum hujusmodi vulpium plenissime instructus

¹ Resc. in Vit. Hosii lib. III, cap. vi, p. 237.

ad Wladislaviensem responsum dederit; petendum est ab ipsius Epistola ad illum, quæ sic sese habuit :

« De diuturno silentio nihil erat quod se purgaret D. V. præcipue sub illud comitiorum tempus, quo quibus fuerit curis distracta, nemo est qui nesciat. De successibus Gedani, D. V. gratulor, nec mediocrem ex ea re lætitiā capio, quod in hunc statum res tandem est perducta : deinceps quietiora speranda sunt omnia. De Burgravio Gedanensi, semper fuit meum iudicium, quod ab Ecclesia Dei minus esset alienus, quam alii multi. Fortassis autem vix est alius in magistratu Gedanensi, qui propius ad nos accedat. Quod autem ille de Calice petit, si certum esset ejus concessione senatum populumque Gedanensem adductum iri, relicto Islebiensi et Genevensi Antichristo, ad Christum, cui jam ab annis aliquot nuntium remisit, rediret; equidem et manibus et pedibus enixe contenderem ut concederetur. Sed quid alibi fuerit consecutum, posteaquam concessus est Calix, videmus. Cujus autem ea de re testimonium pondus habere majus debet, quam Dudicii nunc hæretici, sed pro Catholico tamen habiti, priusquam fæminæ cujusdam amore cœperit insanire. Dixit is, cum esset in Petricoviensibus comitiis, non semel etiam in publicis congressibus, laboratum in consilio fuisse, ut Germanis Calix concederetur; sed per quos labor hic susceptus est, eos consilii sui vehementer pœnituisse. Num cum spes ostensa fuisset, quod per hanc viam Lutherani multi, ad Christianam fidem essent redituri; non modo nihil tale factum esse, verum etiam contrarium evenisse potius. Nam ex Christianis plerique facti sunt Lutherani: ex Lutheranis vix quisquam repertus est, qui non majore pertinacia perfidiam suam tueretur. Sic, nec interim Cæsarea majestas, qui plus etiam aliquid, nescio qua auctoritate permisit; nec concessio Calicis, per Pontificem facta, penes quem ejus rei potestas est, quicquam attulit adjumenti ad hæreticos, ad officium revocandos. Quin majora sunt inter ipsos hæreticos consecuta schismata quam ante concessionem ejusmodi fuerunt, et ad quidvis audendum, multo sunt facti projectiores. Vellem autem scire, cur Calix petatur? An sub altera tantum specie Christus integer esse non creditur? Potest autem hæresis esse magis horrenda, quam sit hæc, quæ tot seculis, non vivum corpus, quod sanguine carere non potest, sed mortuum cadaver, (totus, cum hæc scribo, contremisco,) sumptum a Christianis in Eucharistia fuisse contendit? Quorsum autem ventum est, per Deum Immortalem? Posteaquam de Calice litigari cœptum est, rem ipsam amiserunt, qui tantopere de Calice litigarunt. Altercationibus istis eo progressum est, ut veritas amitteretur, ut verum et vivum Christi Corpus, verus et vivus Christi san-

guis in Eucharistia præsens adesse negaretur. Verum hac de re versus quosdam germanicos D. V. mitto, quos ipsa per occasionem ad Burgravium Gedanensem perferendos curabit. Equidem non video, quid aliud in Calice petendo, quam ab Ecclesia divisionis initium quæratur; cum tamen Dominus Deus noster, non divisionis, non dissensionis, sed pacis et dilectionis sit Deus. Sicut ipse Christus divisus non est; sic hæreditatem suam dividi non vult, in hujus præsertim Sacramenti usu, quod signum charitatis, et symbolum est unitatis. Quotquot extiterunt hæretici nostro sæculo, non aliunde, quam a Calicis usu divisionis initium fecerunt; neque nostro solum, verum et superiore sæculo. Et in Bohemia, et in Moravia, non aliunde, quam Calicis usu divisionis exordium factum est. Quæ postea fuerint consecuta, cum eum propria quadam libidine usurparunt, D. V. per Moraviam transiens, oculis ipsa suis vidit. Fatetur hoc antesignanus nostri temporis hæreticorum, quod non aliam ob causam, quam in despectum Ecclesiæ, de Calice potari velit; quæ si statueret sub utraque communicandum esse, velut sub una, vel sub neutra: et eos omnes anathema pronuntiaret, qui sub utraque communicarent. Quanto melius faceret Burgravius Gedanensis, si secum ipse cogitaret, jam a sexcentis plus minus annis, non aliter, quam sub una specie Gedani communicatum esse. Egone majores meos condemnabo, qui sic usi sunt hoc venerabili sacramento? Condemnabo S. Adalbertum et S. Stanislaum, qui nobis Evangelium Christi sanguine suo signatum reliquerunt, a quibus non aliter, quam sub una specie sacramentum Eucharistiæ ministratum esse constat? Tradam eos Orco, qui tot ante sæcula vixerunt, quod contra expressum Dei verbum venerint; vel eos cæcitatibus arguam, qui vel ipsa luce clariorem Scripturam non intellexerunt? Quin ego me potius hallucinari credam, qui mihi plus in Scripturis interpretandis tribuam, quam oportet. Orbis iudicio meum anteponam? Cum præsertim tot jam intercesserint OEcumenica Concilia, in quibus nullum esse de Calice necessario sumendo præceptum declaratum est. Ecclesiam audire me jussit Christus, quam etiam in Symbolo me credere profiteor. Sempiternum autem Væ comminatus est prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, et nihil vident. Nolo esse propheta insipiens, nolo sequi spiritum meum, qui falli potest et fallere. Sequar eum, qui promissus est Ecclesiæ Spiritum Sanctum, quam, illo regente, nunquam errare certe scio. Quamobrem hanc parentem meam, qua decet pietate venerabor, illi me permittam, illi credam, illam audiam, illam secundum Deum reverbor; quæ de divinis rebus ipsa sentit, sentiam; quæ de humanis præscribit, faciam; quæ prohibet, citra dubitationem

ullam fugere conabor. Sic secum potius ratio-
cinari deberet Burgravius, quam ut majore cum
instantia Calicem peteret, ex quo bibat aliquis,
vel non bibat, parum ad salutem refert. Non
bibunt ex eo infantes, neque tamen propterea
contra Christi præceptum veniunt, qui dixit:
Bibite ex hoc omnes. Quin certum est et indu-
bitatum, si post Baptismum diem suum extre-
mum clauserint, in illa sua innocentia, quod
hæreditatem regni cœlestis consequentur. Bibit
ex Calice Judas, quem etiam ipse Christus mani-
bus suis illi porrexit: est nihilominus condem-
natus. Verum hac de re satis. Vehementer autem
D. V. gratulor, quod quasdam Pomeraniæ civi-
tates de manibus hæreticorum vindicaverit. Uti-
nam eandem illi felicitatem Deus tribuat in
Gedanensi quoque civitate, ut et illa possit ad
Christum, quem tot annis deserui, revocari, et
eo adduci, ut ejiciat Antichristos illos, qui sicut
pridem Papistæ, sic postea, neque Registæ esse
noluerunt: neque minus fortiter contra regem
quam contra papam, præsentibus etiam et modo
non audientibus regiæ majest. commissariis de-
clamarunt. Quod si fecisset Catholicus aliquis,
jampridem supplicium de eo sumptum esset.
Sed hæreticis omnia licent, haud aliter quam si
sacrosancti sint. Nemo eos audet attingere, quin
quod illis placuit, id in comitiis legis vigorem
obtinere, etiam si sit major pars contradicentium.
Quam ego patriæ meæ tantam calamitatem satis
deplorare non possum. Vivere videmur absque
rege; et hoc agi cernimus, ut simus absque sa-
cerdotio, et per consequens, absque Deo. Datum
Tyburi XII Octob. MDLXX ».

267. *Disputatio theologica inter orthodoxos
et hæreticos in laudem veritatis terminatur.* —
Novissimis hisce verbis, haud aliud Hosius,
quam nimiam regis Sigismundi cum hæreticis
comitatem, de qua nos pluribus supra, coar-
guere voluisse compertum est. Eodem vero
tempore, quo Gedanenses, postulato Dominici
Calicis usu, simulatam cum Orthodoxis concor-
diam inire velle ostenderunt; de sectariis aliis
in Lithuania, venerabile ipsum sacramentum
oppugnantibus, pro communione sub una tan-
tum specie certantibus, victoriam Catholici re-
tulere. Rem narrat his verbis Sacchinus¹: « An-
dreas Volanus, qui palatino Vilmensi a secretis
erat, adjuncto sibi Andrea Tricesio, et aulicorum
globo de eodem grege Calvinii cum Lutherano-
rum etiam concursu tentandam sibi Jesuitarum
facultatem putavit; et ad Collegium (recens in-
structum) profectus, de sacramento Eucharistiæ,
quid Patres sentirent, interrogavit. Qui cum
sententiam Catholicam ita explicassent, pro-
bassentque, maxime auctoritate S. Augustini et
Ambrosii, quibus se stare hæreticus aiebat, ut
nemo dissentire, nisi obstinata pertinacia pos-

set; tamen nihil commutatus discessit. Tum
tres ante omnia infringendos illos hæreticorum
spiritus, comprimeudamque plebis lace ssendi
procaciam rati; de cuncta Philosophia theses
atque ex Theologia, nominatim de vera Corporis
et Sanguinis Christi in Sacramento Eucharistiæ
præsentia, deque Communionem sub una specie,
sustinendas proposuerunt. Quæ cum ad valvas
templorum septem dies pependissent, ad dis-
putationem ventum est. Joannes Hajus Scotus,
Rethoricæ designatus magister, propugnabat,
præsidibus Versavio et Balthassare Hostonino.
Ingens ad audiendum etiam hæreticorum nu-
merus convenit; at ex his, quanquam semel
atque iterum ac tertio invitatis, nemo unus toto
triduo, quo disputatum est, conserere manum vo-
luit. Ita res inter Catholicos gesta, et hæretico-
rum argumenta serio tractata, et magnifice re-
futata sunt. Haud facile dictu est, quantum illæ
disputationes, aliæque subinde pari felicitate,
et eadem hæreticarum fuga editæ, Catholicorum
et animos confirmaverint, et vultus, itemque
adversariorum temeritatem frenarint, etc ». Ita
Sacchinus.

268. *Miserus ærumnarum Lithuaniae Ho-
sius, Sigismundum a bello abstinere monet.* —
Sed quia de Lithuania sermo incidit, haud in-
congruum videbitur hic opponere, quæ cardi-
nalem Hosium¹ ærumnarum illius miserum,
ad regem Sigismundum, sua sacerdotali chari-
tate simul ac libertate scripsisse reperimus:
« Dicitur (illius sunt verba) Lithuania magnam
ad vastationem esse redacta, propterea quod a
milite, quem tot annis aluerunt, durius quam
ab hoste tractati fuerint. Nam, qui propugna-
tores esse debebant, per vim omnia miseris co-
lonis eripiebant, nec eis vel ad victum saltem
necessaria relinquebant, ut nec quod semina-
rent in futurum annum haberent; quin etiam
si qui resistere vi factæ conabantur, eos crude-
liter occidebant. Iterum atque iterum supplex
oro, misereatur miserorum subditorum suo-
rum, nec eos ad internecionem usque deleri ve-
lit. Jam enim diffugisse multi, plures etiam
fame dicuntur interiisse, ut prope desolata sit
terra, de qua procul dubio jam actum erit, si
non dabitur a bellis aliqua requies, ut respirare
tantum miseris colonis liceat ». Hinc Christiana
qua consuevit libertate admonens, ut ab omni
prorsus bello se temperaret,² addit: « Ego
vero et hoc majestatem vestram oro et obsecro,
ut quoad ejus fieri poterit, ab omni bello pro-
rursus abstineat. Nam cum iratum peccatis nostris
Deum habemus; illo graviter offenso, cum præ-
sertim de placanda ira ejus nihil cogitetur, non
est quod feliciter nobis aliquid cessurum existi-
memus. Utinam aliqua gratiora majestati ve-
stræ scribere possem; sed malo vera, quam

¹ Sacchin. Histor. Societ. p. 3, lib. VI, p. 296 nu. 122.

² Epist. Hosii 134, p. 290. — ² Idid. ut supra.

blanda, malo salutaria quam quæ sunt extremum regni interitum allatura. Provolutus ad genua majestatis vestræ, per viscera misericordiæ Dei, supplex ab illa peto; misereatur afflictæ Ecclesiæ, misereatur ruentis ad interitum regni sui, misereatur animæ suæ. Quod in hunc usque diem facere, nescio qua de causa, distulit, tandem aliquando Christum aperte confiteri coram hominibus incipiat, ut sciant omnes habere se regem Christianum; ne qui sunt hostes fidei Christianæ, quod quidam ex illis facere dicuntur, suarum illam partium esse gloriari possint. Unicum hoc remedium ad ea mala, quibus obrui videmur, propulsanda reperio, et ad justam Dei iram placandam. Quod si Christum aperte coram hominibus confessa fuerit, vicissim et ipse majestatem vestram coram Patre suo, qui in Cælis est, confitebitur, salubria consilia suggeret, nec est majestati vestræ sua gratia defuturus. Si minus . . . sed tacere malo, nam et dolor me plura dicere prohibet, cum et hæc non sine profusis lacrymis scripserim. Iterum atque iterum oro et obtestor; confiteatur Christum. Aliud quod scribam præterea non habeo, nec video quod aliud, impendentibus nobis malis, remedium adferri queat». Sic Hosius.

269. *Pius Hosio Cromerum coadjutorem dat, cum titulo Posnaniensis Ecclesiæ.*—Eidem Hosio a Pio hoc anno, (ut etiam præterito inuimus,) Martinus Cromerus Varmiensis canonicus, ejusdem Varmiensis Ecclesiæ coadjutor, cum futura successione tribuitur. Placuit hic ea referre, quæ in Diario, et quidem autographo quod apud nos servamus, cardinalis S. Severinæ offendimus, utpote quod in illis Pii simul et Hosii et Cromeri, ad vivum quodammodo depictæ virtutes ac merita videantur.

«Die Veneris, feria sexta, xi Junii MDLXX, in Consistorio Sanctissimus proposuit necessitates Ecclesiæ Varmiensis, cujus administrator sanctissimus vir cardinalis Varmiensis intererat, quas ob hæreticorum circumstantium et insidiantium infestationem sustinet; et quomodo D. cardinalis ob residentiam in curia inde abesse cogatur, et ob ætatis grandævæ gravitatem illuc redire non facile possit; et quod, si vacaret, quod absit, in manus cujusque hæretici pervenire posset, non sine maximo illius Ecclesiæ ac populorum exitio ac perniciæ. Propterea venerabilem ejus fratrem cardinalem cogitare de subrogando coadjutore, etiam cum futura successione, qui illius Ecclesiæ gubernacula sustineret, et adversus hæreticorum impetus resistere, et illorum falsa dogmata respuere valeret. Et quamvis Sanctitas sua hactenus hujusmodi coadjutorias non concesserit, nec concedere intendat, ut sacri Generalis Tridentini Concilii illibata maneat auctoritas; in hoc casu, ob evidentem illius Ecclesiæ utilitatem, videtur dispensandum, nec etiam poterit trahi in exem-

plum, ut aliis concedatur vel ab illis petatur, cum similis casus vix unquam occurrere possit; ad quod tanto magis liberius concedendum Sua Sanctitas condescendit, quod rex Poloniæ, qui habet jus proponendi seu nominandi duos aut tres ex canonicis et capitulo ejusdem Ecclesiæ, è quibus unum eligant, huic coadjutoriæ constituendæ, non modo in gratiam ejusdem D. cardinalis consentit, sed et eam obtinere ob fidei Catholicæ zelum maximopere exoptat. Personam autem coadjutoris esse Martinum Cromerum canonicum ejusdem Ecclesiæ, et aliarum etiam cathedralium in Polonia; virum eruditissimum, et spectatæ vitæ atque scientiæ, notissimum in Germania et Polonia, ubi semper acerrimus extitit fidei orthodoxæ adversus hæreticos propugnator, verbo et scriptis etiam editis. De cujus probitate atque doctrina Sanctissimus undequaque habet locupletissimam testimoniam; unde et in illis partibus MALLEUS HÆRETICORUM APPELLATUR: et quod providendum esset de aliqua Ecclesia titulari, vel quæ esset apud infideles, vel de quadam ab hæreticis occupata eisdem partibus, ut etiam episcopalia munia posset implere. Sed quia adhuc non est resolutum, quid fieri vel sperari de ea Ecclesia posset; proinde sufficere nunc ipsum coadjutorem illius Ecclesiæ instituere, et deinde poterit creari episcopus; et insuper videri Sanctitati Suæ dispensandum cum eodem, ad retinendum canonicatus et præbendas, tam in d. Ecclesia, quam in aliis etiam cathedralibus, ne veniant in manus hæreticorum, defectu Catholicorum; qui non reperiuntur in eisdem partibus habiles ad illas consequendas; et quod eidem coadjutori reservaretur de mensa episcopali certa pars fructuum, ut congrue sustentari valeret; quæ juxta quod illarum partium moneta computabatur, excedebat medietatem; reliqua parte remanente cardinali Varmiensi episcopo; et quod in gratiam cardinalis, et meritorum Martini Cromeri coadjutoris, gratis transiret expeditio. Tunc SSmus rogavit sententias. Omnes patres collaudaverunt probum et utile propositum, atque consilium cardinalis Varmiensis, et S. D. N. deliberationem, uti illi Ecclesiæ maxime salutarem; collaudarunt personam coadjutoris, ex his, quæ de eo circumferuntur; probaveruntque coadjutoriam ex hujusmodi necessaria causa, et reservationem; et gratias egerunt pro gratia Domini cardin. Varmiensis. et eisdem placuit retentio, et commendarunt pietatem et liberalitatem cardinalis, qui plus cessit coadjutori, et sibi minus reddituum retinuit, contra morem cedentium, aut sibi successorem designantium; gratiæ quoque litterarum expeditionis, libentissime astipulati sunt.

«Nonnulli ex patribus dixerunt, hanc coadjutoriæ causam, non modo non esse contra Tridentini Concilii decretum; sed imo secun-

dum illud Sess. xxv. de reformat. General. cap. vii. Quod si urgens necessitas vel evidens utilitas postulet, causa cognita a sanctissimo Romano Pontifice, illam concedi posse. Aliquibus visum fuit, ut eidem coadjutori daretur Ecclesia, et fieret episcopus titularis, ut Pontificalia munera præstare potuisset; quia non esset moris in eodem sacro loco deputari quempiam coadjutorem cum futura successione alicujus episcopi, qui non institueretur simul et semel episcopus; præsertim ut pontificalia munera administraret, ad quem principaliter finem instituitur, et ut cum majori existimatione dignitatem fieri posset. Hujus objectionis fuit auctor D. cardinalis a Gambara, quem vera dicere Farnesius, et aliqui testati sunt. Sed . . . Commendonus, et quidam alii graviter responderunt, coadjutores, etiam non episcopos, deligi posse; morem non fuisse perpetuo servatum, expectandum tempus resolutionis illius Ecclesiæ, quæ ab hæreticis detineretur, commendandæ; semper opportunum esse, de ejus persona aliquam Ecclesiam titularem provideri; coadjutoriam non esse principaliter ad præstanda et implenda munia Pontificalia, sed ad exercendam jurisdictionem episcopalem; quod maxime patet ex sacris canonibus, tractantibus vel permittentibus coadjutorias sine futura successione: quod qui in eis deputabantur, episcopi non essent; præsertim cum a vicinis episcopis Pontificalia administrari possint, vel etiam cum non magnum dispendium sustineant, si eorum ministerium paulisper differtur, donec de Ecclesia illis commendanda consultius agatur. Et ita Sanctissimus illum coadjutorem cum futura successione, et retentione, et reservatione pronuntiavit». Sic ibi.

270. De eodem Cromero in Varmiensi Ecclesiæ coadjutorem electo, in Vita Hosii sic loquitur Rescius¹: «Hunc virum, propter studiorum et consiliorum similitudinem administratorem primo, deinde coadjutorem successoremque futurum, accedente regis consensu, ac Pontificis Maximi approbatione, tanto libentius (Hosius) designavit, quod meminerat, non solum hac tempestate nostra, qua versa et perversa in peiorem partem sunt omnia; sed majorum quoque nostrorum memoria, per ambitiosos et contentiosos homines Ecclesias perturbari solere; et a sanctissimis illis Patribus, Ecclesiæ Catholicæ columnis, Valerio, Augustino, Alexandro, Athanasio, imo et a Mose, qui loco suo vivus adhuc Jesum designaverat, et a Petro, qui Linum et Clementem, et aliis idem factum esse sciebat».

271. Cæterum Pius paulo post certiozem Sigismundum regem reddens de Cromero in coadjutorem cardinalis Hosii a se electo, quod

sibi antea magis sententia eorum placuisset, qui eundem episcopalis consecrationis honore decoratum voluissent, ut cumulatus pastoralia munera obire valeret; a rege ipso exquisivit, ut Posnaniensis Ecclesiæ titulo, quod ipsemet jam ei decreverat, cujusve nominatio ad eum pertinebat, Cromerum ipsum ornare posset; ut probat ad illum, quam hic damus scripta Epistola:

«Charissimo in Christo filio nostro Sigismundo Augusto, Poloniae regi illustri¹.

PIUS PP. V.

«Charissime etc.

«Cum a nobis M. T. per litteras vehementer petiisset, ut dilecto filio nostro Stanislao Tit. S. Priscæ, cardinali Hosio nuncupato, Martinum Cromerum, Varmiensi Ecclesiæ canonicum, virum cum doctrina, tum morum et vitæ integritate præstantem, in eadem Varmiensi Ecclesia coadjutorem cum futura successione constitueremus; nos, et M. T. postulatis satisfacere cupientes, et ejusdem cardinalis ætate jam prope decursum laboribus parcendum esse judicantes, M. T. voluntati morem gessimus, prædictumque Martinum eidem cardinali Hosio in episcopatu Varmiensi coadjutorem deputavimus. Sed quia is, nisi episcopus consecraretur, episcopi munera obire non potest; optimum nobis factum videtur, si accedente T. M. consensu, coadjutoria durante, Posnaniensis episcopatus titulus, et multis jam annis in Prussia vacans, illi a nobis conferatur; quod quidem eo magis M. T. probatum iri existimamus, quia non exigua Posnaniensis diæcesis pars, suæ ditioni subjecta esse asseritur, quæ non sine gravissimo animarum Christi fidelium detrimento, ad hunc usque diem proprio caruisse pastore est existimanda. Qua de re ad M. T. idcirco scribere voluimus, ut de sua super eadem sententia certiores nos facere non gravaretur. Futurum speramus, consilium nostrum M. T., non solum probaturam, sed ut ad effectum adducatur, operam quoque daturam esse. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xvi Junii MDLXXX, Pontific. nostri an. v».

272. Cum Varmiensi Ecclesiæ coadjutorem hunc Cromerum Posnaniensis titulo ornare voluit Pius; haud dubio Posnaniensi ipsi, non solum ea in parte, quæ regiæ ditioni, ut audisti, suberat, sed etiam in reliqua consulere voluisse perspicuum est: consultumque optime censuit, cum ejus qualemcumque curam eidem Cromero committere voluit. Pius siquidem sic omnium Ecclesiarum pastorem curam gerebat, ut singularum etiam peculiaribus prospiceret. Quod quidem testatur paulo ante ista scripta

¹ Vit. Hosij lib. II, c. xxxiv, p. 216.

¹ Ex Archiv. ut supra.

ab eo ad Benedictum Herbestum Posnaniensem canonicum Epistola, qui munus abjicere cogitabat, quo magno animarum profectu ea in Ecclesia fungebatur; ab eo enim consilio sic ipsum revocare contendit.

« Dilecto filio Benedicto Herbesto, canonico Posnaniensi ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Cum intelligamus te, ubi nunc es, Posnaniæ præsentem, ad animarum salutem multum proficere, et adjuvante Domino, populo isti, tum concionibus, tum sacramentorum administratione magnam utilitatem afferre; periculumque esse, ne si isthinc discesseris, magnum discessus tuus animabus istis detrimentum sit allaturus; moleste accepimus te hoc tempore de discessu cogitare. Quocirca faciendum nobis esse putavimus, ut te ab hujusmodi consilio dehortaremur, atque ad manendum tandem in ista, in qua a Deo positus es statione, paterne hortaremur, donec a ven. fratre nostro episcopo Posnaniensi, antequam isthinc discedas, aliqua ratione Ecclesiæ suæ consulatur. Quod eo quoque libentius facimus, quia mansionem isthuc tuam, non minus exterorum, quam tuæ saluti utilem esse arbitramur. Nam quod Apostolus Paulus de se ipso dicebat, væ sibi futurum esse, nisi evangelizaret; id sub ejus persona, omnibus dictum esse putari debet, qui ad aliquod certum opus a Deo vocati sunt. Itaque hortamur te, ut forti constantique animo sis, in mansionis istius molestiis perferendis; memove sis, qui semel obsequio Omnipotentis Dei se addixerunt, propriam esse voluntatem abnegandam. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXVII Maii MDLXX, Pontific. nostr. anno V ».

273. *Sueciæ regno Pius redivitum ad veram fidem procurare enititur.* Hoc vero anno Suecus rex tandem paci annuit cum Dano, quæ Cæsare et Gallo rege intercedentibus, Stetini confecta est. Oesilia et diocesis Revalliensis Friderico addictæ, Reculia et Wittensteinium regi Sueco. Redditum Elburgum Suecis, occupataque Norvegia, et naves ereptæ Danis, in integrum restitutæ sunt. Renuntiatum juri, si quod Suecus in Norvegiam, Gorlandiam, Hallandiam, Scaniam, Bleckingiam teneret; navigationi priscum jus; Lubecanis sua privilegia asserta sunt.

274. At de Catholica religione in Suetia restituenda, hoc anno, ad omnem occasionem intentus, sollicitè egit Pius. Cum enim, quem paulo ante commemoravimus, Stanislaus Verseviti, Societatis Jesu alumnus, Poloniam petere deberet; huic Roma decedenti, una cum

litteris, quas fidei vocant, ad regem Sigismundum et Annam ejus sororem scriptis, in mandatis Pontifex dedit, ut hac de re cum iisdem sedulo ageret: jussitque insuper, ut in Suetiam quoque, Polonici itineris occasione arrepta, sese conferret, ut ibi Catharinam Jangelloniam, alteram Sigismundi ejusdem Poloniæ regis sororem, et Joannis III Suetiæ regis uxorem, mulierem, inquit Rescius, Catholicissimam, suo nomine inviseret et salutaret. Ex Vaticano Registro ¹, quas diximus ad Annam, ejusque fratrem Sigismundum regem litteras nacti sumus, quæ ejusmodi fuerunt:

« Charissimo in Christo filio nostro Sigismundo Augusto, Poloniæ regi illustri.

PIUS PP. V.

« Charissime, etc.

« Dilecto huic filio Stanislao Verseviti Jesuitæ isthuc venienti mandavimus, ut debito primum paternæ nostræ salutationis officio M. T. persoluto, quædam ei nostro nomine exponat. Petimus a majestate tua, ut eum, qua solet humanitate exceptum, benigne audiat, et in his rebus, quas ei nostris verbis expositurus est, fidem habeat. Erit id nobis gratissimum. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die VIII Martii MDLXX, Pontific. nostr. ann. quinto ».

275. Altera ad Annam Poloniæ principem.

« Dilectæ in Christo filiæ nobili mulieri Annæ, regis Poloniæ sorori.

PIUS PP. V.

« Dilecta, etc.

« Fecit eximia tua in Deum omnipotentem pietas, singulare Catholicæ religionis studium, et erga hanc S. Sedem Apostolicam reverentia, ut dilectum hunc filium Stanislaum Verseviti Jesuitam isthuc proficiscentem, sine nostris ad te litteris venire noluerimus. Cui etiam mandavimus, ut nobilitatem tuam, nostro nomine invisens, debitumque ei salutationis officium persolvens, nostræ simul paternæ erga se voluntatis affectum, et honorificum de sua virtute judicium ad eam deferat. Quia vero tuus divini honoris zelus, ac piæ devotionis charitas notissima nobis est, et quantopere religiosi hominibus favere soleas perspectum habemus; idcirco non dubitamus nobilitatem tuam, non solum prædictum Stanislaum libenter visuram, benigneque audituram esse; sed etiam ab eo rogatam, quibuscumque rebus poterit, pios illius conatus pro parte sua adjuvaturam. Quod ut faciat, utque ejus verbis fidem habeat, ab ea vehementer petimus. Erit id nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub

¹ Ex Archiv. Vatic. ut sup.

¹ Ex Archiv. Vatican. signat. 2912. Sec. Thoma Aldobrandino.

annulo Piscatoris, die VIII Martii MDLXX, Pontific. nostr. anno quinto ».

276. At cum in his litteris nil penitus commemoretur eorum, quæ Versevitius cum rege ac sorore, Pii nomine agere debuerat; ea idcirco omnino incomperta nobis remansissent, nisi Sacchinus ¹ ipsa nobis saltem indicasset his verbis, ubi de Magio, Sunerio, ac Versevitio Jesuitis, a Vincentio Portico, Apostolico internuntio, Varsaviam evocatis agit. « Ibi quoque magna humanitate excepti, et Magio jam noto, rex in omnes usus patrocinium detulit; ejusdemque jussu, coram eo et senatu, et cunctis episcopis, Versavitius haud sine approbatione est concionatus. Ante omnes lætata reginula est. Ita vocabant sororem regis, nomine Annam, pietatis memorandæ virginem. Attulerat ei ab Summo Pontifice Versevitius litteras, per quas hortabatur, ut sororis suæ virum, Sueciæ regem Joannem, ad Ecclesiam revocandum susceperet ». Sic ille.

277. Epistola autem ², quam ad Catharinam Sueciæ reginam Pius deferendam dedit, hujusmodi fuit:

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ Sueciæ reginæ illustri.

PIUS PP. V.

« Charissima, etc.

« Cum Stanislaus Versevitius in Poloniam proficiscens, isthuc quoque in Sueciam venturus sit, eo tamen consilio, ut in Poloniam, ad collegium suum quamprimum revertatur, prætermittere noluimus, quin has ad M. T. litteras, nostræ erga se paternæ benevolentiae testes daremus, eidemque Stanislao mandaremus, ut M. T. nostro nomine invisat, eique nostræ primum salutationis, benedictionisque officio persoluto, voluntatis quoque nostræ erga eam propensionem studiumque significet. Intelligere enim M. T. cupimus, quanta eam in Domino charitate prosequamur; pro certo habentes, ipsam pari quoque erga nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantia semper futuram. Et quidem decet te, charissima in Christo filia, talem esse, ut quantum populis ditioni tuæ subjectis, potestate præstas; tanto eis pietatis in Deum Omnipotentem merito, et erga ejus Sanctissimam Ecclesiam devotione antecellas. Quo enim magis M. T. obsequium Redemptoris nostri, quemadmodum par est, omnibus rebus prætulit; eo quoque certius sperare potest, regnum suum a Deo confirmatum iri, in cujus manu sunt omnium potestates atque jura regnorum. Quam quidem ad rem M. T., quo majori animi nostri studio possumus, hortamur: non quod suo Catholicæ religionis

studio, et in Deum pietate quidquam diffidamus; sed ut nostram illi paternam sollicitudinem testificantes, hoc quoque debito nobis officio fungamur. Quod M. T. pro sua erga nos Sanctamque hanc Sedem Apostolicam reverentia, non ingratum futurum esse, pro comperto habemus. Rogamus autem M. T. ut prædicto Stanislao in his rebus quas illi exponet fidem habeat. Erit id nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VIII Martii MDLXX, Pontific. nostr. anno quinto ».

278. An vero Versevitius in Poloniam pergens, se in Sueciam contulerit, omnino incertum. Neque Sacchinus, nec alii de hac Suecica Versevitii missione verbum injiciunt. Illius enim regni, ad quod, ut diximus, fratre exturbato, recens Joannes evectus fuerat, res adeo pacatæ tranquillæque tunc forte adhuc non erant, ut illuc se conferre Versevitio tutum esset; ideoque ab ea legatione se abstinere satius putavisse: vel priusquam eam susceperet, cum Poloniæ rege ac sorore Anna rem antea maturius expendendam censuisse arbitramur. Præcipuum vero res Suecicas, quæ ad Catholicam religionem spectarent, curandi, auctorem Pontifici extitisse Hosium cardinalem; quæ narrat Rescius, nosque suis locis dabimus, facile suadent.

279. *Dux Albanus edictum generale, veniæ nuncupatum, promulgat, exclusis tamen quibusdam reorum classibus.* — Albanus dux interea, Belgio pacem reddere voluisse hoc ferme tempore visus est: nam die decima sexta mensis Julii hujus anni, regium Antuerpiæ edictum, sub nomine veniæ, seu gratiæ generalis, ratione turbarum vulgate fecit, signatumque erat Matriti sub die decima sexta Novembris anni superioris. Priusquam vero id perageret, ut Havensius tradit, Albanus ipse Lindanum Ruremundensem episcopum in aulam evocavit, ut suo et aliorum quorundam episcoporum consilio et opera, condonatio illa, in eos, qui infra trium mensium spatium a Geusianismi erroribus resipiscere vellent, publicaretur. Erant in eo inter cætera ista ab Haræo relata: « Quandoquidem multi illecebris, simplicitate, curiositate, et juvenili temeritate inducti, graviter deliquissent; rex Catholicus Philippus, Pii V Pontificis Max. summa clementia, iis pronam gratiam Matris Ecclesiæ patere intelligens, et ipse summo erga suos amore permotus, delictorum omnium gratiam, Ducis Albani consilio facere decernit, subditos potius amore et clementia, quam rigore et inclementia regere exoptans, nullamque occasionem patrium solum relinquendi eis dare volens; his tamen moderationibus et præscriptionibus. Nempe quicumque turbis et seditionibus præteritis, quocumque modo in placita, decreta, edicta

¹ Sacchin. *Histor. Soc. Jes.*, p. 3, lib. 6, p. 294, num. 114.

— ² Ibid. ut supra.

peccarunt; iis quidem pœnitentibus peccatum condonabitur, ea lege atque conditione, ut intra duos menses, post hujus remissionis publicationem, sinceram obedientiam, professionem, palinodiam, et omnium hæresum abjurationem exhibeant; seque salutarem pœnitentiam, qualis a deputatis Pontificia auctoritate statuatur, humiliter acceptaturos atque adimpleturos promittant. Ab hac tamen gratia exclusi censentur omnes concionatores et consistoriales novæ doctrinæ, et quicumque eos introduci curarunt, aut scienter hospitio receperunt; insuper omnes demolitores monasteriorum, templorum, aut rerum sacrarum. Hinc etiam exclusi omnes nominatim proscripti, omnes rebellionis auctores. Præterea qui cum rebellibus socia arma postremo sumpserunt, aut iisdem, comæatu, pecunia, viva voce aut scripto, aut quomodocumque auxiliati fuerunt. Insuper excluduntur omnes magistratus, senatores, consiliarii, publicis officiis præfecti, pensionarii, secretarii, advocati, procuratores, apparitores, lictores, et quicumque publici ministri, qui quoquomodo participes fuerunt præcedentium turbarum. Datum Matriti die xvi Novembris anno MDLXIX, et publicatum die xvi Julii hujus anni ».

280. Cum autem (ut audisti) generali hac venia templorum ac sacrorum rerum violatores comprehendere Albanus minime voluerit, hinc biduo priusquam eamdem gratiam vulgaret, nempe die decima quarta Julii, in Ultrajectinos, de quibus anno superiore plura, tanquam in læsæ Majestatis reos, quod nempe templorum violatores Iconomachos anno MDLXVI modo non impedivissent, quin etiam certa pacta conventa cum eis fecissent, damnationis sententiam dixit. De ipsa, hæc inter alia habentur apud Haræum ¹ in oratione pro Ultrajectinis habita a Veuselio, tum ad D. Petri ad Trajectum decano, mox senatore Mechliniensi, et Trajecti ad Mosam præposito, ad Hispaniæ regem: « Nemo (inquit) nostrum sententiam ferri audivit, neque primum exemplar videre potuit; nec ad eam audiendam excipiendamque ullus nostrum est citatus. Sed tantum tradito condemnationis exemplo, mox ad executionem est progressum; privilegiorum urbis scrinia ad arcem perlata; factus ingens apparatus disjiciendis urbis mœniis, paratique civibus teterrimi carceres. Interim sævit miles: oppressis nulla justitia. Hæretici clam in sinu gaudentes illudunt, causæque suæ iniquitatem æquissimam hac ratione incautis faciunt. » Hæc et hujus generis alia plura Veuselius, qui appellationem ab ea Albani sententia in Hispaniis coram rege prosecutus est: et secundo tandem anno, ut præfatus Haræus refert, eam revocari impetravit.

281. Uti vero Ultrajectini, e veniæ, quod prædiximus, generali edicto exclusi fuere; sic toto Belgio (quidquid sit quod narrat Havensis ¹, multos mempe vi edicti ejusdem, exules ad suas possessiones rediisse, et ab episcopis primum absolutos in foro conscientiæ relaxationem confiscationis, et suorum excessuum remissionem in aula esse consecutos) tam lata, inquam, ejusdem edicti exceptio, modicum admodum beneficium contulit, et delictorum gratia populis cunctis minus accepta, quia paucis utilis, omnibus dubia fuit; eo magis quod in ipsa propriæ voluntati rex reservaret privilegia locorum, quæ præteritis turbis occasionem præbuerant, vel adimere vel servare. Quamobrem (ut narrat Meursius ²) rari confidere ausi, domum redierunt, fueruntque hi homines nullius fere loci, quos fortunæ tenuitas, numerique infrequentia tutos præstitit. Cæterum ab aliis, qui in periculo animadvertendo sagaciores fuerunt, clam agitari cœptum plurima, palam per occasionem mox tentanda. Et quamvis Albani vigilantiam, vel feritatem, vix ejusmodi quidquam latere posse videretur; tamen quorundam hæreticorum concionatorum opera, nova Auriacus commoliri cœpit. Hi enim ignoti, per Hollandiam et Ultrajectinum agrum versantes, et occultis domiciliis apud religionis suæ socios usu, pro eodem Auriaco novas turbas meditante vim pecuniæ satis magnam corrasere; quippe in communi negotio (inquit Meursius), vindicandis conscientiis, patriæque libertati instituto, nulli magis efficaces. Commotos idcirco animos commovere, ac in sententiam attrahere, imo currentibus calcaria addere facile fuit; quapropter eo aliqui perducti sunt affectu in Auriacum, patriam ac in Albanum odio, ut non pecuniam modo, sed se quoque ipsos, ac sanguinem offerre, mortemque ipsam oppetere se non dubitare palam significaverint. Quod in Hollandia et Ultrajectino agro, idem quoque factum in Frisia et alibi ipse Meursius tradit.

282. *Sævit Albanus in iudices prævaricatores, et in adulterinæ monetæ fabricatores.* — Albanum interea hoc anno, ineunte mense Februario, Joannem Gronelfum, Spellam vulgo dictum, latrunculum et capitalium rerum prætorem, hominem valde crudelem, quod in tanta eorum, qui superioribus annis rei capitis agebantur multitudine, improbos plures avaritiæ causa dimisisset; et e contra (quod deterius est) innoxios quosdam iudicibus eorum loco obtulisset; cum duobus ministris suis criminum hujusmodi consciis et affinis, suspendio publice Bruxellæ meritissime necari curasse, scribit Haræus; qui addit Dordraci

¹ Haræus ut supra, p. 3.

¹ Havens ut supra. — ² Joan. Meurs. in Vita Gull. Aur., lib. 5, p. 173.

quoque monetæ præfectum, aliumque adulterandæ administrum in carcerem conjecisse. Et præfectus quidem ejus jussu capite damnatus fuit; alteri ob ætatis imprudentiam, multorum interventu gratia facta. Ut vero cautum esset in posterum fraudi, idib. Martii edicto prohibuit, ne cujuscumque argenteæ monetæ usus esset, quæ Philippi regis signo cusa minime fuisset. Rem utilissimam publice hanc visam esse dicit Meursius; verum magis privatim ipsi quæstuosam addit. At scriptoris hujus fidem, vel immensum in Auriacum studium, vel immortale in Albanum odium, dubiam merito reddit.

283. *Libros vetitos in flammis injici jubet Albanus, et typographis leges præscribit.* — Longe tamen his majora pro religione conservanda ac tuenda, quam pro politico rerum statu, hoc tempore in Belgio peracta sunt. In primis enim Albanus ipse, libris vetitis plane abstinere jussit, edito eorum Indice, Plantinianis typis hoc anno vulgato. Illum conficiendi theologis Academia Lovaniensis negotium dedit, qui, notatis auctorum locis, quæ majorum pietatem læderent, absolutissimum confecerunt. Curæ isti insuper additur Arias Montanus, vir egregia litterarum fama, qui sibi demandatam a Philippo Bibliorum editionem curaturus, recens ex Hispania advenerat. Exiitque Index cum hac cautione in diplomate eidem præfixo: « Ne in eo, sine præfecti aut senatus auctoritate, quisquam aliquid mutaret »¹. Signatum fuit die decima quinta Februarii anni sexagesimi noni; sed id intelligendum est (ut recte observat Haræus²) more tunc in ea curia recepto, anno illo non ante Pascha exeunte: quæ confusio perseveravit usque ad annum septuagesimum quintum, quo Requesensius edicto publico præcepit, ut omnes deinceps, non aliter quam a kalendis Januariis annum auspicarentur. Quod rite admonendum duxit Haræus ipse, ne quis miretur eadem aliquando ab uno auctore præsentis anno, ab altero præcedenti adscribi. Hadrianus³ sequenti tantum anno præfatum, contra vetitos libros edictum prodiisse scribit; verum in contrarium est cæterorum omnium scriptorum narratio. Thuanus⁴ hoc quidem anno confectum improbatæ lectionis Librorum Indicem vult, sequenti vero dumtaxat vulgatum; at cum aperte sub hoc anno publicationem hujusmodi omnes referant, non est certe unde in sequentem rejiciendam eam esse potius cum illo censeamus. Eodem hoc anno Typographis ac Ludimagistris leges præscriptas fuisse, narrat Meursius⁵: Nec prætereundum, quia de libris improbatæ lectionis loquimur, quod de Lindano episcopo Ruremundano, sub hoc ipso anno, his verbis narrat

Havensis¹: « Visitationem Ecclesiæ Weertensis aggreditur, ubi perpauci Catholici erant; profligato inde Petro Mosano pastore, cum clericis aliquot hæresi infectis, gregis Dominici veris pestibus, cæteros ad purioris vitæ formam revocavit, hæreticorum conventiculis abolitis, et ne in posterum fierent, severe prohibitis. Aliquot etiam plaustra librorum hæreticorum caute abscondita, sed multa D. Lindani solertia reperta, in foro publice erecto theatro, flammis tradita sunt ».

284. *Concilium provinciale Mechliniæ habitum, in quo recipiuntur decreta Concilii Tridentini.* — Inter alia vero², cum summopere Philippo regi illud cordi esset, ut Tridentinum Concilium toto Belgio reciperetur; hinc publicationi ac receptioni huic Albanus toto conatu animum adjecit. Jusserat id quidem rex ab anno MDLXV, ac deinceps rescriptis pluribus ac mandatis; sed quominus istis obtemperatum esset, tumultus impediærant; vel, ut verum fateamur, cum excitatorum tumultuum haud exigua hæc causa fuisset, ad eos componendos necesse fuit ab ea abstinere. His igitur quomodo nunc sedatis, concilium Mechliniæ indictum est, in quo tandem ad diu optatum finem res perduceretur. De hoc concilio ista habet Havensis³: « In initio anni septuagesimi pergit reverendissimus Lindanus, ut ante aliquoties fecerat, suos coepiscopos, et præcipue seniore D. Martinum Rithovium (qui jamdudum omnes in suis Ecclesiis residebant) ad Concilii provincialis indictionem urgere: demonstrans, quam perniciose illud tot annis differretur ». Et post nonnulla: « Ea quoque æstate celebratum fuit concilium provinciale Mechliniæ, omnibus comprovincialibus episcopis præsentibus; excepto solo archiepiscopo cardinale Granvellano Romæ tunc agente, quo concesserat propter gravissimas cum Egmondano comite et aliis quibusdam, sub initium tumultuum Belgicorum, contentiones; adeo ut multi rerum gestarum et occasionum earumdem ignari, in dictum cardinalem omnium tumultuum culpam temere rejicere non vererentur. Cæterum inchoante dicto Concilio, reverendissimus Lindanus in Festo D. Joannis Baptistæ, a precibus vespertinis acri admodum oratione publice dixit de abolendis in clero grassantibus vitiis et scandalis, de concubinato, simonia, luxu vestium tollendo, atque inexplebili plurius beneficiorum cupiditate, omnibus, ac potissimum qui reliquis dignitate præstarent, vitanda; atque de solida Belgicarum Ecclesiarum reformatione, a metropoli Mechliniensi inchoanda, ut inde cæteræ exem-

¹ Haræus, ut sup., p. 107. — ² Hadrian. Histor., pag. 1563. — ³ Thuan. Hist., lib. 47, p. 134. — ⁴ Meurs. ut supra.

¹ Havens. de Episc. Belg., lib. 2, c. 4, p. 113. — ² Ab Isselt. Histor. Haræus, et alii. — ³ Havens. de Episc. Belg., lib. 2, ca. 4, p. 12 et seq.

plum capere possent. Et ut breviter dicam: hoc agebat vir pius, ut collegæ episcopi, universique gregis Dominici custodes, sive pastores, accuratius solito suum quisque officium faceret, aut monastica professione devotum, aut beneficii Ecclesiastici susceptione promissum. Quod nisi resipiscentes tandem præstarent, futuras a Deo propediem plagas prædixit Belgio toti horribiliter impendentes; quas nunc consecutas per tot annos, summa miseria tolerat afflictissima Christi in Belgio Ecclesia». Sic ille.

285. Præfuit autem Synodo ¹, quem paulo ante memoravit Havensis, Martinus Rithovius Yprensus episcopus, tanquam senior comprovincialis, nomine et loco cardinalis Granvelli; super cujus absentia ista Patres decrevere: «Etsi non dubitet Synodus provincialis, suæ Sanctitati notas esse causas, propter quas illustrissimus cardinalis, reverendissimus D. archiepiscopus Mechliniensis, provincia sua ad tempus relicta, ad Urbem se contulerit; volens tamen officio suo satisfacere, juxta decreta Tridentina, excusationem sibi a generali vicario exhibitam, et positam recepit et admisit; sed ex singulari affectu, quo erga suum archiepiscopum tenetur, illum rogat et hortatur, ut quamprimum cessantibus causis licebit, ad Ecclesiam suam redeat, ut ipsius præsentia et auctoritate, universi ordines Ecclesiastici in hac provincia, in officio suo rectius contineantur».

Quod autem audisti ab Havensi, inchoante nimirum Concilio in Festo D. Joannis Baptistæ, Lindanum orationem habuisse, non ita accipiendum est, ut tunc tantummodo Concilium idem cœpisse existimetur; cum oppositum cuncti fere scriptores ² alii afferant; nempe illud undecima die mensis Junii cœptum, et quartadecima Julii hujusmet anni conclusum; sed potius, quod alicujus Sessionis initio eandem habuerit.

286. Primum igitur provincialis istius Synodi Decretum ³, quod summopere, tum rex, tum Albanus desideraverant, hoc fuit:

«Hæc Synodus provincialis Mechliniensis, in Spiritu sancto legitime congregata, in primis et ante omnia volens satisfacere dispositioni Concilii Tridentini, cap. xx, sess. 25, in quo de recipiendis decretis ejusdem Concilii Tridentini, et obedientia, professione fidei ac hæreseon detestatione agitur; post publicam decretorum ejusdem Concilii lectionem, statuenda duxit, et statuit ea quæ sequuntur.

«Decretum primum.

«In primis ordinat et præcipit, ut omnes, et singuli, qui ad hanc Synodum convenerunt, simpliciter et sine ulla protestatione, ea omnia

et singula, quæ a S. Synodo Tridentina definita et statuta sunt, palam recipiant; necnon veram obedientiam Summo Romano Pontifici spondeant et profiteantur; simulque omnes hæreses a sacris Canonibus, præsertimque ab eadem Synodo Tridentina damnatas, detestentur et anathematizent, secundum tenorem schedulæ sequentis:

«Tenor receptionis decretorum, et professionis fidei:

«Ego N. omnia et singula, quæ a S. Synodo Tridentina statuta et definita sunt, palam recipio; necnon veram obedientiam Summo Romano Pontifici spondeo, simulque hæreses omnes, a sacris Canonibus et Generalibus Conciliis, præsertimque ab eadem Synodo Tridentina damnatas, detestor et anathematizo».

287. Inter alia autem pie, utiliterque in hac Synodo sancita, illud certe memoratu dignum, quod Cap. quarto, de Sacramentis præcepit, sequenti Canone ¹:

«Quia superioris temporis negligentia, probatissimus ille Christianæ Ecclesiæ mos, quibusdam in locis est collapsus, quo puerperæ, certo post partum die, referre Domino Deo gratias solent; statuit sancta Synodus, ut ubique conformiter in usum revocetur, ac puerperæ ad Missæ Sacrificium veniant, et contra negligentes seu piæ consuetudinis violatores procedatur».

288. Terminant tandem Concilii decreta cum episcoporum subscriptionibus hoc modo ²:

«Etsi alia sint, quæ reformatione opus habeant, tamen cum non omnia eodem tempore fieri possint, et quædam in Concilio diœcesano commodius peragantur; ut de reparatione Ecclesiarum, de emolumentis pecorum, et lucris ex venditione vinorum, nonnisi in pium usum convertendis, post deductis sumptibus. Similiter, de non onerandis illis, qui ad beneficii possessionem admittuntur, solutione juri possessionis, priusquam ad perceptionem suorum fructuum pervenerint; et id genus aliis: episcopi, in proxima Diœcesana Synodo statuunt pro æquitate. Interim mandat eadem provincialis Synodus, ut omnia et singula supradicta, et in primis, quæ in sacro Concilio Tridentino decreta et statuta sunt, inviolabiliter observentur, sub pœnis in iisdem contentis, *submitte se suæque omnia beneplacito S. Sedis Apostolicæ*: quam humillime rogat, ut eadem, quo meliorem habeant progressum, sua auctoritate roborare dignetur. Actum Mechliniæ anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo, mensis Julii die decima quarta.

Sic subscriptum:

«Martinus Rithovius episcopus Yprensus, præses hujus Concilii, subscripsi.

¹ Labbe Concil. Tom. 15, Concil. Mechlin. p. 790. — ² Havens. ut supra. Haræus ut sup. Lab. ut sup. — ³ Lab. ut supra.

¹ Apud Lab. ut sup. — ² Apud Lab. ut supra.

« Franciscus Sonnius episcopus Antuerpien. subscripsi.

« Wilelmus Damasi Lindanus episcopus Ruremund. subscripsi.

« Cornelius Jansenius episcopus Gandaven. subscripsi.

» Laurentius Methius episcopus Buscodu-
censis subscripsi.

» Maximilianus Morillon vicarius generalis illustrissimi et reverendissimi D. cardinalis Granvellani archiepiscopi Mechliniensis, ejus nomine subscripsi ».

289. *Diœcesana Synodus Ruremundæ et Namurci.* — Synodos vero diœcesanas, ad quas plura ad reformationem et alia pertinentia, Concilium provinciale Mechliniense rejecisse vidimus, nullas penitus coactas fuisse hoc anno in eadem Mechliniensi provincia reperimus, præter eam, quam Ruremundensis episcopus Lindanus habuit; de qua ista Havensis ¹: « Inde (nempe Neomago, quo, ut infra dicetur, se contulerat) reverendissimus Lindanus domum reversus, Synodum alteram diœcesanam in sextam diem Septembris indixit. In qua orationem perquam insignem et doctam habuit, quæ etiam typis est excusa, tractans illud regii Prophetæ Psalm. cxxxī ²: *Sacerdotes tui induantur justitiam, et Sancti tui exultent*; atque eleganter demonstrans, ad instaurandam domum Dei et religionem, necessarium esse, ut sacerdotes suam induantur justitiam sacerdotalem, quæ tribus potissimum partibus absolvitur; videlicet: fidei orthodoxæ doctrina et professione, deinde piæ vitæ conversatione, tertio religioso Dei cultu. Quæ sacerdotalis justitiæ partes, si a sacro Ordine dignis moribus exprimantur, sancti omnes exultatione exultabunt, et Deum laudabunt; imo et totus mundus, populusque universus Dei servitio consecratus gaudebit, Deoque laudes decantabit, quod sui nominis tales ministros elegerit, quorum vita pura, incontaminata et religiosa, nomen ejus in dies magis magisque illustretur ac prædicetur.

» In ipsa vero Synodo promulgatum est Concilium Mechliniense et ut executioni illius decreta mandarentur, serio actum. Deinde fundamenta jacta sunt seminarii, et clerus inductus ad consentiendum in ducentessimum nummum, et quædam præclaræ edictæ Constitutiones Synodales, quæ et impressæ extant; De Sacramentis nimirum rite administrandis, deque cultu divino, et de vita et honestate clericorum, piarumque foundationum præstationibus. De scholis publicis et privatis, atque ludimagistrorum officio. De archipresbyteris et accurata ipsorum in oves sibi concreditas vigilantia. De sanandis et ad Ecclesiam revocandis hæreticis; atque de his aliisque similibus valde oppor-

tunis et necessariis ad reformandam Ecclesiam constitutis et ordinatis, clerum ad sua episcopus dimisit ». Sic Havensis.

290. Aliam pariter Synodum hoc anno coactam Cameraci, refert Meursius ¹; at corrigendus est, dum non Cameraci, sed Namurci, qui Metropolitanæ Cameracensi suberat, Diœcesana Synodus habita fuerit. Cameracense enim provinciale Concilium, jam ab anno MDLXV celebratum fuerat, sub Maximiliano a Bergis archiepiscopo et duce Cameracensi. De synodo igitur diœcesana Namurci habita, ista refert præfatus Havensis ²: « Cæterum in altero novo episcopatu, qui Cameracensi Ecclesiæ subest. hoc est, in Namurcensi, primus episcopus nominatus erat, uti superius dictum est, dominus D. Antonius Havelius Ordinis Dominicanorum S. T. doctor, concionator facundissimus, qui anno Domini MDLXX, die IX, X, XI, et XII Julii celebravit synodum diœcesanam, in qua utilia aliquot promulgavit statuta, prælo commissa Lovanii apud Joannem Bogardum anno MDLXXI ». Sic ille.

291. *Immunitates suas a decretis Concilii Tridentini læsas Belgæ arbitrantur.* — Sed ut ad provincialem Mechliniensem Synodum redeamus; certum est Belgis decretum illud non placuisse, quo nullo legum, privilegiorum, immunitatum, aut consuetudinum habito respectu, cunctis a Concilio Tridentino statutis et ordinatis parere jubebatur. Hujusmodi siquidem fuit ³:

« Ut autem decreta Concilii Tridentini, ab omnibus præsentibus in hac synodo provinciali jam reepta, et ab aliis, sive in hac eadem, sive in futuris Diœcesanis recipienda, ab omnibus fideliter observentur, et ne quid successu temporis, contra eadem decreta, ex lectione antiquorum statutorum, aut juramentorum, (quæ omnia, qua parte decretis aut statutis Tridentinis repugnant, irrita decernit et inania), in usum recipiatur; voluit et præcepit eadem Synodus omnibus et singulis provinciæ Mechliniensis episcopis, ut in Ecclesiis suarum respective civitatum et diœcesum, etiam exemptis, statuta et juramenta diligenter visitent, examinent: et si in nullo decretis Concilii Tridentini repugnent, mutent et reforment, et Tridentinis decretis accommodent. Injungit etiam earumdem Ecclesiarum universis prælatis, præpositis, decanis et capitulis, ut episcopo visitanti, et statuta vel juramenta, ut præmittitur, corrigenti et reformanti, pareant, sub pœnis arbitrio ipsorum imponendis ». Sic decretum, a Belgis, pro tempore magis dissimulatum quam acceptum, utpote id, a quo suam ac patriæ libertatem adeptam vel imminutam existimarunt.

292. *Causa Baiana iterum agitat scholas, et*

¹ Havens. ut sup. p. 113. — ² Psalm. 131.

¹ Meurs. in Vit. Guliel. Aur. lib. LI, p. 170. — ² Havens. de erect. Episc. lib. I et II, p. 50. — ³ Labbe ut supra.

imprimis Lovaniensem Academiam : qualis reipsa fuerit iste Baius ex Bellarmino. — Actum quoque fuisse in hac eadem Synodo de percelebri causa alias memorati Michaelis Baii Lovaniensis theologi, sub hoc anno legitur in Appendice ad illius opera ¹, his verbis conscriptum :

« Anno MDLXX ineunte, septima videlicet Februarii die, vita functus est Judocus Ravestyn, unus e præcipuis Michaelis Baii æmulis. Nihilominus junior quidam theologus, de quo jam non semel feci mentionem, nimirum, Cunerus Petri, in Sabbathinis Scholæ exercitationibus, et quidam Fr. Godefridus Leodius Minorita, in Concionibus, quas hoc anno MDLXX, per Quadragesimam in templo Fratrum Minorum Lovanii habebat, Michaelem Baium denuo exagitare cœperunt, tanquam qui Judoco Tilemano mortuo, novos motus excitaret, ac proscriptos articulos, audaciori animo defenderet.

» Has calumnias Michael Baius in modesto silentio sustinebat; donec tandem Martinus Rictovius Yprensis episcopus, Fanciscus Sonnius Sylveducensis episcopus, et Cornelius Jansenius episcopus Gandavensis, iniquius ferentes, tam exquisitæ eruditionis ac tam humilis patientiæ virum, hujusmodi æmulorum dentibus sic discerpi; ipsi die undecima Aprilis prætercurrentis hujusce anni MDLXX consulissent, ut se ab iis calumniis publicitus vindicaret, suamque mentem palam exponeret circa istos articulos.

» Ipsorum itaque consilio et suasu, Michael Baius, die decima septima Aprilis ejusdem anni MDLXX, hora decima, cœpit in scholis theologorum, quid circa hujusmodi articulos sentiret, cum multa humilitate ac modestia aperire : declarans nonnullos ipsorum esse falsos, ac jure confixos, sed a se nunquam traditos; alios esse arte ac dolo confictos, qui pravum sensum pati possent, quem nunquam tenuit, licet et in sano intelligi quoque facile possent.

» Die decima nona ejusdem mensis, explanationem, quam die decima septima susceperat, in publicis scholis prosecutus est; nec prætermisit dicere, quod quidam, cujus nomen tacuit, qui ejus sententiam non capiebat, duriora fuisset de ipso locutus; sed postquam ipse suam mentem ei aperuisset, veniam ab eo supplex petierit, et scripto quidem testimonio. Verum, neque his sedati sunt animi, in Michaelem Baium improbe commoti.

» Quidam enim apud ducem Albanum, Belgii eo tempore præfectum, quem Michaeli Baio infensum suis calumniis reddiderant, conquesti, quod ipse Pontificiæ Constitutioni, qua ejus, ut dicebant, errores fuerant proscripti, impune morem non gereret, eo obtentu, quod ista Constitutio, non solemniter fuisset pro-

mulgata, sed dumtaxat privatis in ædibus doctoris Tiletani, aliquot theologis doctoribus prælecta; institeruntque apud ducem, ut in publicis Lovaniensis Academiae scholis promulgaretur, eique subscriberent Michael Baius, cæterique sacrae theologiæ magistri.

» Cum itaque eodem hoc anno MDLXX, die undecima Junii, Mechliniæ Synodus haberetur omnium episcoporum Belgii, cui Martinus Rithovius episcopus Yprensis, cardinale Granvellano archiepiscopo Mechliniensi absente, præerat; dux Albanus ad eos de isto negotio scripsit, urgens, ut Pii V Bulla, adversus LXXVI articulos lata, solemniter publicaretur Lovanii, ac ei ab omnibus subscriberetur Lovaniensis Academiae theologi, doctoribus ac professoribus. Id se præstituros duci Albano polliciti sunt; licet per priorem, quæ anno MDLXVII contigerat, Bullæ intimationem, mandato Pontificis adeo plene fuisset satisfactum, ut a Pontifice nihil ulterius requireretur. Ut igitur fidem suam liberarent hi episcopi, in synodo constituerunt, præter præscriptum papæ, qui suæ Bullæ executionem cardinali Granvellano nominatim commiserat, Lovanium denuo mittendum esse eundem Maximilianum Morillon, qui Pii V Constitutionem ibi publicitus ac more solemniori publicaret, ac theologos induceret ad subscribendum.

« Id antequam exequeretur, visum est istius Synodi Patribus, ut ex ipsis duo, nimirum Martinus Rithovius, et Cornelius Jansenius episcopus Gandavensis, istud Synodi propositum Michaeli Baio communicarent, qui sacrae facultatis Lovaniensis erat senior. Illi itaque venerunt Lovanium, rem Michaeli Baio communicaverunt, quem ad omnia præstanda, quæ ad pacem, salva veritate, conducebant, invenerunt paratissimum. Indeque recedentes duci Albano promptum ad obediendum testificati sunt Michaelis Baii animum, quod ducem summopere mitigavit.

» Cum igitur consilium hoc omnibus istius Synodi episcopis, et Belgii præfecto probaretur, memoratus Morillon Lovanium iterum venit, ibique decima sexta Novembris die præterlabentis anni MDLXX, Pii V rescriptum, seu Bullam in Scholis publicis, ritu solemniter promulgavit, nullo tamen istius Bullæ exemplo relicto : instititque, ut theologiæ magistri huic censuræ subscriberent. Deinde petiit ab omnibus theologis, an litteris Apostolicis ab ipso præbitis vellent obtemperare : ad id se esse paratos clamaverunt omnes, sed de subscriptione cuncti siluerunt.

» Eodem die vesperi, rector, inscio decano P. Balthassare Textore Ord. Prædic., Bedellum Facultatis privata sua auctoritate misit ad singulos doctores theologos, cum quadam formula, qua profitebantur se reverenter amplecti Sedis

¹ In append. ad Opera Baii pag. 199.

Apostolicæ definitionem, circa recensitos LXXVI Articulos, seque in omnibus disputationibus, lectionibus ac responsionibus sententiam hanc definitioni conformem, fore secuturos. Statim ac decano exhibita est, ut ei subscriberet, ipse se hujusmodi subscriptionibus strenuus opposuit, ac postridie Facultati Theologicæ in majori collegio convocatæ declaravit, istius formulæ subscriptionem a theologis exigi. Hoc audito sacra Facultas respondit, primo se postulare exemplum Bullæ, ut plenius intelligere valeat, quomodo se debeat circa has censuras gerere. Quoad subscriptionem attinet, se existimare, quod per solemnem Bullæ promulgationem menti sit satisfactum episcoporum Synodi Mechliniensis.

» Igitur nulla subscriptio obtineri potuit a theologis, qui fraudes et insidias in novo isto subscribendi mandato subolfaciebant. Imo statim ac Maximilianus Morillon Lovanio discessit, ferebatur alteram hanc, proprio nutu, sub ementito episcoporum nomine, Pianæ Bullæ evulgationem suscepisse; novamque illam exegisse subscriptionem, ut, qui illi subscripsissent, veluti erroris ac relapsi convicti haberentur, ab iis qui eos criminabantur, etsi mendaciter recensitos tenuisse Articulos, etiam postquam Pontificio Diplomate fuissent proscripti.

» Ubi hujusmodi querelæ pervenerunt ad Morillonium, Martino Rithovio et Cornelio Jansenio per litteras significavit, quam moleste ferret, suspicionem hanc de ipso haberi, et quam vehementer ab ea liberari cuperet.

» Eam ob causam, ambo hi episcopi, die XXIII Decembris hujus anni MDLXX, sacræ Facultati Lovaniensi, scripserunt litteras, quibus illam certiore faciebant, quod Morillon, non privato suo nomine, sed ex commissione, quam gravissimas ob causas ei dederant Patres Synodi, Bullam Pii V in scholis Lovaniensibus novissime promulgasset, et præscripta formula subscribendum proposuisset. Deinde ipsam sacr. Facultatem rogant et hortantur, ut vana fraudis alicujus suspicione deposita, Pontificiæ subscribant censuræ, ad odiosissimam, ut aiunt, causam consopendam. At frustra id postulasse, ac Lovanienses theologos nunquam potuisse ad id adduci, ut Pianam censuram, sua subscriptione firmarent, facilis crediderim. Id enim ab eis præstitum, nullibi reperio ».

293. Sic in Baiana, cui fidem præbeat, qui ipsius auctorem seu editorem ignorat, prostitutum, nempe virum illum Gabrielem Gerberonum, qui in Jansenistarum gratiam, annuente seu connivente improbo altero Petro Coddæo, Baium e latebris rursus eduxit; Baiumque ipsum, humilitate, modestia, patientia, aliisque virtutibus sic exornatum exhibuit, ut minus esset, quo ejus perfidia, obdurataque nequitia, rebellisque obstinatio horrori esset; quam ut conte-

geret, ipsummet earundem virtutum pallio, se etiam contegere potuisse, facile suadet iniquissimæ subdolæquæ ejus sobolis agendi ratio; cum luce clarius eniteat, ad incautos decipiendos lupos istos sub ovina pelle semper incedere assuetos. Ut alibi monuimus, nos ejusdem, cæterorumque Jansenistarum singula commenta, toties, imo millies rejecta explosaque; vel in his, quæ ad Baium eundem, vel quæ ad illius asseclas, vel quæ ad alios demum theologos, imo ad totam Lovaniensem Facultatem pertinent, discutienda vel rejicienda minime suscepimus: nihilominus, ex eadem Baiana desumptam (si tamen in rerum natura umquam fuit) Yprensis et Gandavensis episcoporum Epistolam, ad Lovaniensem Facultatem, sic inserere duximus¹:

« Eximii domini et colendissimi magistri nostri.

« Litteris suis nobis exposuit D. vicarius Morillonius, quod apud vestras dominationes accusetur, ut qui privato facto suo, alienum nomen prætexere voluerit; dum nuper, tanquam ex commissione eorum Patrum, qui Mechliniæ provincialis Concilii causa congregati erant, in scholis theologicis publicationem fecit ejus rescripti Apostolici, quod de quibusdam propositionibus ad se missum acceperat; a qua suspicione vehementer liberari cupit. Nos vero ingenue fatemur hanc commissionem ei datam fuisse, tum ut fidem nostram liberemus apud ducem Albanum, cui id ante menses aliquot promiseramus; tum etiam quod res antea quidem solis magistris Facultatis sacræ theologiæ indicata, et ut tum sperabatur, silentio ponenda, jam longe lateque innotuisset, et non pauci obloquerentur et ægre ferrent non proponi publice, quod omnes ex æquo concerneret; quodque censurarum comminationem conjunctam haberet. Unde nobis videbatur occultatio, ultra cætera incommoda, etiam Facultati indignationem, et mali nominis periculum allatura. Approbationem autem et subscriptionem existimamus nihil difficultatis habituram esse. Nam cum solemne sit sacræ Theologiæ professoribus in omni resolutione difficiliore, promittere apertam protestationem obedientiæ erga eos, quorum est errantes in viam veritatis reducere; quid promptius erat, quam, ut Summi Pontificis etiam iteratæ definitioni acquiesceretur: præsertim dum satis constaret eos, qui occasionem quæritare dicuntur, dilationem interpretaturos esse recusationem, et inde traducendi majorem occasionem accepturos? Accidit, quod cum eximio D. M. N. Michaeli Seniori Facultatis, hæc tota res antea fuit communicata. et inde relata ad suam excellentiam, cui sic placui t, ut conceptam indigna-

¹ In Baiana, p. 149.

tionem pro maxima parte ei eximerit : placuit et præsi Viglio ; Patribus autem, quorum consilio Lovanium veneramus, in primis vero Reverendissimis dominis archiepiscopo Cameracensi piæ memoriæ, et episcopo Atrebatensi, usque adeo grata fuit, ut nos optimam operam navasse testarentur. Quod igitur tanto applausu ab omnibus probatum fuit, nescio an sine gravi causa possit omitti. Dominus Morillonius scribit quosdam esse, qui ex subscriptione æstimant, relapsus insidias alicui strui posse, et ob id tardiores esse ad subscribendum. Nos vero, ne lapsum quidem agnoscendum jam putamus, si bona fide probetur, et in signum candidioris mentis, etiam subscriptione corroboratur decisio S. Sanctitatis, ad cujus sententiam et definitionem, ex more Lovaniensis scholæ, semper omnia referunt. Proinde nisi aliis et gravioribus de causis DD. VV. moveantur, rogamus, ut quod tantorum virorum iudicio, ad sopiendam odiosissimam causam visum fuit utilissimum, et tam concorditer decretum, non differatur, propter vanum metum ; nostraque monitio, ex candore animi, et sincero affectu procedens, boni consulatur. Benignissimus Deus vestras dominationes conservet nostri memores. Decemb. XXIII. MDLXX.

« Vestris dominationibus addictissimi Martinus Rithovius, Cornelius Jansenius. »

294. Ex hac Epistola a probatissimis viris (ut asseritur) scripta, haud parum labefactari arbitramur argumenta, quibus tum theologorum Lovaniensium quorundam, tum Baii causam vindicare Jansenistæ contendunt. Neque enim facile quisque sapiens sibi suaserit, adeo graves (uti contenditur) ac vere rationabiles fuisse causas, ob quas theologi illi parere ac subscribere detrectarunt ; dum ipsamet nullius prope momenti, ac levissimas, ac solius vani metus nomenclatione dignas, præfati episcopi, et in Lovaniensem Academiam obsequentissimi, et erga Baium studiosissimi censuerunt. Hujusmodi siquidem fuisse, præ aliis, ex eo apparet, quod supra ex ipsa Baiana retulimus ; cum nempe famam et honorem Baii æmulantes episcopi iidem, audientes eum adversariorum dentibus discerptum, ut se ab iis calumniis publice vindicaret, suamque mentem circa damnatos articulos palam exponeret, hoc ipso anno consuluerunt.

295. Aliarum insuper rerum, quæ in relata Baiana recitantur, veritati haud parum detractum agnoscitur ab iis, quæ Robertus Bellarminus Societatis Jesu, egregius ille Catholicæ fidei assertor, ac deinde S. R. E. ob præclara merita cardinalis, qui tunc Lovanii morabatur, authentico scripto amandavit, fuitque hujusmodi ¹ :

« Ante annos circiter triginta, cœpit Lovanii nova quædam doctrina, de gratia, justificatione, meritis operum, aliisque id genus argumentis. Auctor primum fuit rector Michael Baii, qui hodie etiam superest. Is adjunxit sibi Joannem a Lovanio, qui, dum vixit, novam illam doctrinam mirabiliter auxit. Eos secuti sunt Thomas Gozeus, alique nonnulli ex novis magistris, ex quibus unus tantum cum ipso Michael, quantum arbitrator, vivit. Is appellatur Joannes Lenseus Belleolanus, Theologiæ professor in eadem accademia. Opposuerunt se novis illis opinionibus D. Ruardus Tapper decanus, quem audio circa mortem valde doluisse, quod Joannem a Lovanio ad magistrum promovisset, Jodocus Tiletanus, Cunerus Petri nunc episcopus in Frisia, Fr. Entichius Leodius Franciscanus, et si qui sunt alii. Et quidem Tiletanus, Articulos illos collegit ex libris Michaelis, quos Pius V Pontifex postea damnavit. Cunerus adversus eosdem articulos librum conscripsit, quem ego legi, sed non edidit. Fr. Eutichius articulos eosdem in Hispaniam primum, deinde Romam detulit. Parisienses quoque xv vel xviii ejusdem Michaelis damnaverunt ; ad quos ipse apologiam scripsit, quam ego legi.

« Cum ego Lovanium venissem anno MDLXIX, offendi scholam valde tumultuantem ; nam Tiletanus in gymnasio, inter disputandum, et Fr. Leodius in templo inter concionandum, in Michaelis doctrinam aperte invehebantur. Interim tamen pars maxima Universitatis Michaeli adhærebat, et privatim eum defendebat.

« Anno sequenti, hoc est MDLXX, die xvi Novbris promulgata est in scholis, per vicarium illustrissimi domini cardinalis Granvelani archiepiscopi Mechliniensis, Bulla Pii V, præsentem ipso Michael, aliisque doctoribus, et auditoribus theologis ; juramentum quoque postulatum est a doctoribus, de obedientia Summo Pontifici exhibenda in ejus Bullæ observatione ; quod et præstitum fuit, cum ingenti mœrore multorum, Michael etiam lacrymante. Sequenti die sub tempus lectionis, idem Michael percurrit breviter articulos Bullæ, et aliquot assruit non esse suos, aliquos autem suos quidem esse, sed ex S. Augustino desumptos dixit. Addidit postremo, quando sic placeat Pontifici, se eos articulos non amplius ex Cathedra, nec docendo, nec disputando traditurum.

« Non multum tempus intercessit, cum cœperunt sectatores Michaelis dicere ; Bullam videri subreptitiam ; tum quod non ostenderetur facile petentibus, tum et quod sine ullo ordine, et interdum sine ullo sensu, articuli positi fuissent in ipsa Bulla ; nam interdum simpliciter proponuntur, interdum additur, *Auctor dicit* ; interdum dicunt, et nec tamen

¹ Ex Mss. Bibliothec. Spad. Tom.º 213, p. 429.

explicatur, quis sit auctor iste, vel qui sint illi qui dicunt. Deinde ulterius progressi, cæperunt asserere Pontificem errare posse; firmitatem in Ecclesia esse, non in Pontifice. Aliquando doctor Michael in lectione admonuit, in Scripturis explicandis, majorem esse Doctorum Ecclesiæ quam Pontificum auctoritatem, idque probavit, ex Gratiano dist. xx. Can. Decret. : ex quo discipuli ejus deducebant, in iis, quæ ad fidem pertinent, magis divo Augustino, quam Summo Pontifici credendum esse.

« Circa idem tempus, cum ego a quondam illius audire quærerem, quid de Pontificis auctoritate sentiret: respondit ille continuo Pontificem in iis, quæ præcipit circa mores, in omnibus audiendum esse; circa fidem autem, cautius procedendum; propterea quod ipse quoque ea in re falli possit; et ideo SS. Patres consulendos.

« Alio tempore, cum quidam ex discipulis meis in scholis publicis positiones defenderet, ipso Michael presidente, qui tamen positiones antea non consideraverat; accidit, ut ea positio oppugnaretur, qua diserte asserebatur, Summum Pontificem in dogmatibus fidei definiendis errare non posse. Tum vero Michael palam affirmavit verba illa Domini, Luc. 22. *Oravi pro te, Petre, ut non deficiat fides tua*: non intelligi de infallibilitate aliqua Summo Pontifici a Christo impetrata; sed de perseveratione Petri in gratia fidei personalis, usque ad mortem; eumque esse sensum Sanctorum Patrum, solo Bernardo excepto.

« Item alias orationem prolixam habuit idem Michael in Scholis, dum quidam, ad gradum licentiæ promovendus esset. In ea oratione docuit, duo esse genera hæreticorum; unum eorum qui se ab Ecclesia manifeste separant, quique sacramenta alio ritu ministrant quam in Ecclesia fieri soleat; quales esse dicebat, Lutheranos, Calvinistas et similes. Aliud genus hæreticorum esse volebat eorum, qui nihil in Sacramentorum ritu mutarent, nec ab Ecclesia discessionem facerent, sed solum errarent in explicanda doctrina, de gratia, justificatione et similibus articulis. Hos hæreticos esse occultos dicebat, et in Ecclesia ipsa manere, nec posse vigentibus ejusmodi Hæresibus, veram fidem internosci alia nota, quam testimoniis Scripturarum: atque ad hoc demonstrandum, recitavit sub nomine Chrysostomi magnam partem Homiliæ XLIV. Operis imperfecti in Mathæum. Quem locum, tanquam hæreticis aperte faventem, expungendum curarunt ii, qui Opus illud imperfectum emendare voluerunt.

« Ex hac oratione multi deduxerunt, eos omnes Michaeli hæreticos videri, qui Bullam Pii V defenderent. Iisdem diebus unus ex nostris, qui Joannes Harbenicus dicebatur, quique anno superiore obiit, mihi secreto indicavit,

audivisse se Michaellem dicentem: Quis scit, an Romanus Pontifex non sit ille Antichristus, qui sessurus dicitur in Templo Dei?

« Pio V defuncto, cæperunt, ut mihi videbatur, utque ad auditoribus nostris aliquando intelligebam, liberius agere de articulis illis damnatis, ut satis appareret, errorem non abdicatum, sed linguam dumtaxat aliquantulum compressam. Jussi ego aliquando a Michaelle quæri, quam ob causam nos in hæreticorum numero haberet: responsum accepi, quia sentiebamus, non esse peccata omnia opera infidelium.

« Solitus est idem Michael sæpe numero queri de Pio V, quod articulos suos damnasset, non auditis utriusque partis rationibus; se enim misisse, vel obtulisse (nec enim recte memini) Apologiam, sed nunquam fuisse auditum, et solum pro imperio secum actum.

« Vir est prædictus Michael, magno ingenio præditus, et in divi Augustini lectione maxime exercitatus. Ad hæc, prudentiam, pietatem et humilitatem singularem præ se fert. Agit nunc, ut opinor, annum ætatis LXVI, et partim ob decanatus officium, partim ob eruditionis et pietatis opinionem, summa apud suos auctoritate floret».

296. Ista Bellarminus, quæ tamen scripto mandasse, anno tantum millesimo quingentesimo septuagesimo nono, sub eodem anno monstrabitur, quo alia plura etiam ad rem hanc pertinentia in medium producentur.

At ex his, quæ hic dicit, manifeste colligere est quinam homo fuerit Baius iste, cujusnam ponderis illius virtutes, (in Baiana, ut vidimus ac observavimus, præclaro adeo encomio descriptæ celebratæque), humilitas nempe, patientia et obedientia; et, an demum prudentia illa, qua præditus dicitur, alterius speciei fuerit, quam carnis, quæ inimica est Deo. In speciem siquidem, quoties opus fuit, ac de exhibenda Summi Pontificis decretis obedientia actum est, versutus homo humiliavit se. Verum (ut Scriptura¹ loquitur) *interiora ejus plena erant dolo*. Extrinsecus in vestimentis ovium procedens, intrinsecus lupo rapax. Ex Pii V Bulla, qua errores ejus reprobati sunt, tantum pervicax et superbus homo concepit dolorem, ut pareret iniquitatem illam, qua affirmavit, ut audisti, Pontificem Romanum in rebus fidei definiendis errare posse. Adeo enim errores suos dilexit eisque adhæsit, quod, ut sententiis suis infallibilitatis quodammodo privilegium assereret, (dum se nimirum non errasse deceptumque fuisse contendit) Ecclesiæ Capiti infallibilitatem detrahare non timuerit. Ex hoc autem putidissimo fonte rivuli illi manarunt, qui priscam erga Romanam et Apostolicam Sedem,

¹ Eccles. 190, n. 23.

Gallicanæ potissimum Ecclesiæ, (proh dolor!) devotionem et obedientiam corruerunt. Pestilentem hunc virum, non Apostolum quemdam, non Angelum de Cœlo annuntiantem sequuntur, qui fallaci eidem opinioni adhærent; et pseudopropheta illum, ambitiosæ ac rebellis doctrinæ, qui eam sectantur, nostris hisce temporibus, debent primum agnoscere auctorem.

At sunt et alia plura, quæ ex hæreditate Baii accepta, subdola solertia diligentissime ejusdem alumni servant. Ex his siquidem, quas in medium protulimus, præter damnatas a Pio Baii sententias, improbas alias plures illum sectatum fuisse docuissetque manifestum est: illaque semina quædam extitisse iniquarum sententiarum aliarum, quibus orbem fere universum infecerunt, negabit nemo. Hujusmodi sunt sacrarum Scripturarum recens invectæ versiones. Totius humanæ historiæ eversio. Temeraria Operum SS. Patrum cribratio. Actorum, imaginum, reliquiarum Sanctorum, ac hujusmodi contemptus, audaxque decretorum Apostolicæ Sedis spretus: piarum traditionum conculcatio ac irrisio; et ut uno verbo totum complectamur, sursum deorsum omnia evertisse, atque in dubium ad disceptationem vocasse. Quis vero non intelliget a Baianis hæc desumpta, ac a præfatis auctoritati Apostolicæ detractis juribus derivasse; cui, nimirum devote ac pie fideles, non modo in rebus fidei dijudicandis, sed in cæteris quoque acquiescebant? Ab eo fonte deductas istas, in summam Ecclesiæ perniciem putentes aquas, dubitari nequit, aliasque præterea veneno imbutas conclusiones, ex aliis Baianis principiis elicitas reperiri; qui studiose animadvertet, dilucide intelliget.

Nec est, quod dicas tot pravarum opinionum mala, longe ante Baianos Jansenistasque, a Lutheranis Calvinistisque sata fuisse, negari non posse: nam negari etiam nequit Baianos Jansenistasque omnium primos extitisse, qui ea vafritie zizania ista seminauerint, ut nihil ipsi credentes, cæterorum fidelium fidem corrumpere studeant, et inter Catholicos, ut vere Catholici versentur, impuneque suum illis propinandum venenum exhibeant. Quid plura? Prævaluit adeo, vel iniquorum hominum perfecte Baii simulationem imitantium malitia; vel obscura, imo obscurissima plurimorum cæcitas, ut audaciæ detractionisque crimen Catholicis quibusve viris impingere non vereantur, cum ab illis Baianarum, Jansenistarumque sententiarum, ab ipsisque probe elicitarum conclusionum, ac consequentiarum sectatores evincuntur; contumelioseque secum actum incautis suadere connitantur, quod Baiani Jansenistæque dicantur: licet dicantur non nisi quod sunt, ac esse non erubescant.

Persæpe nihilominus, ut videantur justè infausti nominis repulisse ignominiam, vel ab

aliquibus signanter damnatis Jansenianis, Baianisque erroribus, ad simplices decipiendos, se abhorrere ostentant; vel Ecclesiæ legibus, quibus reprobati sunt, contraire palam non audent. Perfidissimis profecto similes Eusebianis illis, qui mordicus Arii blasphemias adhærentes, Arianorum tamen cognomen ut evaderent, Nicæni Concilii decreta numquam reprobare præsumebant. Et quidem, si verum fateri volumus, uti nunc, mutato in illa criticorum ac eruditorum Jansenistarum nomine, Arianorum criticas et eruditos Eusebianos extitisse dicimus; ita eos, de quibus loquimur, Jansenistas Jansenistarum eorundem esse Eusebianos, asserere non veremur. At de his satis hoc anno.

297. *Anna Austriaca, uxor futura Philippi regis, per Belgium transit, et magna pompa excipitur.* — Anna Austriaca, Maximiliani Cæsaris filia, hoc ipso fere tempore in Hispaniam profectura, utpote sponsa Philippi regis, in Belgium descendit. De ipsius adventu, ac Lindani pro religione operibus, occasione quod ei obviam venerit, hæc monumentis mandavit Havensis: « Finito Concilio Mechliniensi, Lindanus domum veniens, Neomagum cogitat, ad excipiendam Annam Austriacam, Maximiliani Cæsaris filiam, quæ per Rhenum, secundo flumine in Belgium contendebat, ut inde in Hispaniam trajiceret, duobus fraterculis Alberto et Wenceslao comitata, tertia uxor Philippi II Hispaniarum regis futura. Ad quam salutandam excipiendamque, ut dixi, dum Neomagum Lindanus properat, intelligens sibi aliquid temporis superesse, ne illud sine fructu abiret; utque inciperet, quæ in Concilio Mechliniensi statuta erant, ad reformationem pertinentia paulatim exequi, in itinere eadem opera perlustrabat quasdam Ecclesias, ad citeriorem Mosæ tractum in Arsen, Afferden, Wel, totaque illa vicinia sitas: invenitque librarium, qui copiosam, sed occultam omnis generis infectorum librorum suppellectilem, seu officinam habebat, quos ipse ex Germania recipiebat, ac passim per Belgium, maximo quidem suo quæstu et lucro, Reipublicæ autem incomparabili damno distrahebat. Reperta quoque sunt aliquot centena exemplaria istius pestilentissimi libri, *Alvearii* dicti, quod tum haud ita diu in lucem prodierat. D. Lindanus omnes istos libros ad Mosæ ripam sub noctem publice exurendos curavit. Unde dominus de Wel, in hæresim propensior, ei non parum offensus fuit, petens suo librario damnum illatum refundi, sed Lindanus ejus offensam et minas flocci faciebat. Tandem Neomagum venit; ubi post aliquot dies reginam adventantem, duce Albano et omnibus Ordinibus Belgii præsentibus, solemni supplicatione comitante, e navi ascendentem excepit, et maxima pompa,

¹ Havens. de administr. Episc. Ruremund. lib. II, c. IV, p. 24.

populique concursu, ad Collegiatam Ecclesiam S. Stephani deduxit; in cuius ingressu eam, inter episcopum Monasteriensem, et magnum Ordinis Theutonici magistrum, Lindanus salutavit, et brevi oratiuncula illi omnia fausta comprecatus est; religionemque Catholicam, et has provincias Belgicas, quantum potuit, eidem hisce verbis commendavit :

« Serenissima regina.

« Gratulamur ex animo salvum vestræ majestatis, illustr. DD. Fratrum Austriacorum, totiusque comitatus ad has exultantis Belgicæ oras adventum, nobis Belgis ad unum omnibus, ut multo lætissimum, ita longe exoptatissimum. Proinde Deo Opt. Maximo immortales gratias agimus, quod ab Istro usque huc, majest. tuam deduxerit sospitem, et incolumem. Cæterum quia prolixius superest in Hispaniam usque iter: non desinemus supplices eumdem Deum Omnipotentem, terræ atque maris Dominum jugiter deprecari, ut majestatem vestram ad sponsum suum, regem Catholicum Philippum dominum nostrum clementissimum, salvam perducatur; et matrimonium istud hisce provinciis Belgicis exoptatissimum, beare, ac sua paterna benignitate benedicere, donisque cælestibus exornare dignetur. Quo hisce felicissimis ex nuptiis, ad exemplum Liæ atque Rachelis salutariter fecundam læti videamus te pulchra prole parentem, et quæ nobis beata felix iu lucem edas multos reges, pios Ferdinandos, fortes Carolos, invictos justosque Maximilianos. Sicuti enim illorum patrum et avorum tuorum opera sanctissima, Christus Dominus suam Ecclesiam hactenus salvam tueri ac propagare dignatus est; ita filiorum tuorum studio, tadem speramus propagatam iri salvam et florentissimam. Rogamus autem V. Majest. suplices, ut hanc Ecclesiam Neomagensensem, totamque diæcesim Ruremundensem commendatam habere dignetur, atque suo tempore serenissimo domino nostro regi Philippo clementissimo, una cum toto hujus Belgii populo, ejus majestati devotissimo, piis ac benignis vocibus commendare, ne gravetur. Offerimus porro nostrum omne obsequium, ut majestati V. ex animo deditissimum, ita semper in Domino devotissimum. Salve, atque vale diu incolumis, regina serenissima, et majestatem vestram salvam, et sospitem, ad regem sponsum perducatur Deus, terræ marisque Dominus, qui vivit et regnat in sæcula benedictus. Amen.

« Postquam ita peroravit, et respondisset nomine reginæ episcopus Monasteriensis, itum est ad chorum, ubi, cantato *Te Deum laudamus*, quisquesuum ad hospitium divertit. Altera vero die Lindanus, præsentem reginam, Albano, et principibus reliquis, solemne sacrum cecinit. Tum ad triduum extra portam in campo visuntur spectacula, hastiludia, atque concursus, et

velitationes militum, globique igniti per aera vibrati, aliique nusquam hactenus visi triumphi, qui sumptibus provinciarum Belgicarum, in gratiam reginæ illi exhibebantur. Tantus erat Neomagi tunc hominum concursus, ut etiam prælati aliquot scamnum (quod dici solet) declinare discerent; cogerenturque lectis destituti, ad quietem somnumque capiendum, in scamnis decumbere ». Sic Havensis.

298. Neomago, Albano deducente, regina Antuerpiam abiit, ubi regio pariter apparatu excepta a Belgii provinciis ultra Mosam et Scaldim positis, vota itidem ac munera accepit. Hinc in Zelandiam profecta, classem Ulissingæ VII kalend. Octobr. conscendit, ducente Maximiliano Bossuvio maris præfecto. In Hispaniam trajicienti, comites a Duce Albano dati Ferdinandus Toletanus filius, Rodericus Toletanus, et Christophorus Mondragonius, cum legione sua ea de causa Daventria evocata. Id sibi muneris, ut nempe novam sponsam regi marito deducere, enixe curaverat dux ipse Albanus, qui et antea successorem dari sibimet a Philippo petierat; vel honorificum ratus, per eam occasionem, abire Belgio, satis a se in præsens, turbis quomodocumque sedatis, regiæ obdientiae restituito, ac fundatis arcibus, uti putabat, in posterum communito; vel quod in ipsa regione se invisum cernens, ac populos vi quidem subactos, animo vero ab Hispanica subjectione, ex hoc ipso magis abalienatos, perspicaci quo pollebat ingenio intelligeret; ut novorum, quos prævidebat tumultuum invdiam vitaret, in specie rebus compositis, fama rei bene actæ discederet.

299. Initio petitioni Albani rex assensus non est; postea tamen (si iis credatur, quæ scriptor aliquis ¹ tradit) offensus aliquibus quæ in administratione idem Albanus egerat, ipsum revocare decrevit, successoremque nominavit Joannem a Cerda, ex Medinæ Cœli ducibus, vel Navarræ, vel, ut Hadrianus asserit, Siciliæ proregem: qui tamen, non nisi biennio post Belgium adivit, ac brevi, aliis remissa ea bellorum mole, in Hispaniam reversus est. At vero, licet nos rationes lateant, ob quas Philippus deinde consilium mutaverit ac Albani desiderio satisfecerit; illud certe compertum est, statim fere a reginæ e Belgio discessu, regem ipsum ejusdem Albani petitioni annuisse: nam cum illa septimo kal. Octob., ut diximus, classem conscenderit, quæ eam in Hispaniam evexit: nono kal. Novembris, de sua a Belgio emigratione, ac in Hispaniam mox secutura profectione, Albanus idem Summum Pontificem certiore reddidit, ut patet ex sequenti Epistola, qua illius litteris super hac re Pontifex ipse respondit ²:

¹ Fam. Srad. lib. VII, p. 225. — ² Ex Regist. Epist. Pii V, in Archivio Vatic. To. 3, complect. Epist. an. 5. Pontific. p. 269.

* « Dilecto filio nobili viro Ferdinando ¹ duci Albæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Litteras tuas xxiii Octob. datas accepimus, ex quibus te, ex ista Provincia propediem discessurum, et in Hispaniam ad charissimum in Christo filium nostrum regem Catholicum reversurum, significasti: in quo officio, pristinam tuam erga nos sanctamque hanc Sedem observantiam recognovimus, et in Domino vehementer laudavimus. Quamvis autem optabile nobis fuisset, ex rebus istius provinciae, tam prudenter tantaque cum tua laude compositis, ut ad constituendum et stabiliendum illius statum, diutius in ea manere potuisses: tamen cum et discessus isthinc tuus, non sine majore serenissimi regis Catholici utilitate sit futurus, et tu idipsum cupere videaris; facile et Majestatis suæ Catholicæ voluntati et nobilitatis tuæ desiderio acquiescimus. Omnipotentem Deum precamur, ut nobilitati tuæ semper præsto sit, eique prosperum reditum in patriam, et secundum divinæ suæ voluntatis obsequium, omnia semper agere concedat. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die vigesima septima Novembris, millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostri anno quinto».

300. Paulo post autem, re melius considerata, Epistolam alteram ad eundem Albanum Pius dedit, qua eum a sententia Belgio discedendi abducere studuit; quod oportere censeret, ad firmandam earum provinciarum tranquillitatem, ut ibi diutius Albanus permaneret. Epistola hujusmodi fuit:

« Dilecto filio nobili viro Ferdinando duci Albæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Post litteras nostras xxvii die Novembris, ad nobilitatem tuam datas, quibus super tuo ex ista provincia discessu, desiderium magis nostrum, quam sententiam leviter significabamus: statum ejusdem provinciae diligentius atque accuratius considerantes, judicavimus ea, quæ a te, pro ejus conservatione prudenter provisæ, et sapienter statutasunt, minime duratura, nisi ea in ea ipsa provincia aliquanto diutius tibi permanendum esse statueris: quod ut non solum religionis Catholicæ causa, sed ipsius quoque charissimi nobis in Christo filii regis Catholici utilitatis gratia facias, nobilitatem tuam in Domino vehementer et hortamur et rogamus; qui quidem discessus

isthinc tui tarditatem diuturnioremque moram in bonam semper partem accipiet. Id præterquamquod tua erga Deum Omnipotentem pietate, eximioque fidei Catholicæ conservandæ studio, dignum futurum est; erit præterea nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die sexta Decembris, millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostri anno quinto».

301. Videtur autem ex hac Epistola educi posse, importunis potius Albani precibus adductum Philippum, ut eum e Belgio evocaret, quam sua sponte, vel alia ex causa id fecisse. Diuturniorem enim ejusdem moram in bonam partem regem semper accepturum, Pius minime scripsisset, si in aliquibus offensus rex ipse, facultatem discedendi ei concessisset. An vero Pii officia apud Philippum intercesserint, ne Albanum e Belgio removeret; licet haud inverisimile videatur, nobis tamen incertum est. Eamdem nihilominus sententiam, tum Pii, tum Philippi animo insedissee; quod scilicet ex longiori in Belgio Albani mora, religionis securitatem, ac illius regionis obedientiam ac pacem magis ac magis confirmatam iri crediderint; pro certo existimamus.

302. At aliter sese res habuit, nam quo ad continendos in officio Belgas, ubi se in primis necessariorem ac præ aliis aptiorem, in Pontificis opinione intellexit Albanus; eo in proseguendis iis, quæ cœperat (utpote quæ non vituperationem, sed laudem potius apud probos consecuta essent), acrior ac petulantior insurrexit; ideoque ad Belgas concutiendos, ad exactionem decimæ vigesimæque rediit, conditionibus sæpe ab se mutatis, a populis sæpe rejectis, pari utrinque pertinacia. Cum Belgarum pertinaciam augeret rumor de Albani successore populis optatus ob idque creditus, unde iis a cadente minor metus: ac major ex hoc Albani indignatio, quod finem ejus præstolarentur. Verum hæc ex Hæreo et aliis in sequentem annum rejicienda.

303. *Archiepiscopum Bisuntinum, diu Romæ detentum, Pius ad suos redire permittit.* — Profuit autem alibi a nobis pluries commemorato archiepiscopo Bisuntino, Romæ adhuc a Pio detineri, quod is intercedere pro illo apud Albanum potuerit, ut damna sarcirentur abbatie suæ de Ciarlico a Barone quodam S. Remigii dicto, Hugonottorum duce, dnm in Gallias hæreticorum Germanicæ copię, per Burgundiæ fines trajicerentur, illata. Ab anno superiori ejusdem archiepiscopi precibus, idem curaverat Pontifex; at studiosius præsentem eodem officio perfunctus est, ut plane ex sequenti ad Albanum præfatum, data Epistola intelligere erit:

« Dilecto filio nobili viro Ferdinando duci Albæ etc.

¹ Ex Archiv. Vatic. ut sup. p. 273, et pag. 149.

PIUS PP. V.

« Dilecte etc.

« Scripsimus anno superiore nobilitati tuæ de re non pauca venerab. fratr. nostr. archiepiscopi Bisuntini, cujus abbatia, quæ appellatur de Ciarlico a barone S. Remigii, tamquam ab Hugonottorum quorundam duce, ob privatas quasdam offensiones, tota incensa esse asseritur eo tempore, quo hæreticorum exercitus ex Germania in Galliam ad oppugnandum charissimum in Christo filium nostrum Francorum regem Christianissimum transiit. In eis litteris, id a nobilitate tua impetrare volebamus, ut quantum prædictus archiepiscopus ab eodem barone detrimenti accepisset, tantumdem ei, de cujus ipsius bonis, quæ, tanquam serenissimi regis Catholici rebellis, in fiscum redacta esse dicebantur, reficerentur. Nunc vero, cum ad nos allatum sit, dilectum filium gubernatorem Burgundiæ, et senatorem unum, ad inspiciendum incendium, considerandamque illius rei jacturam deputatos, relatione facta, damnum illud existimavisse, nobilitatem tuam rogamus, ut, si id verum est, prædicti archiepiscopi detrimenti rationem habere velite eam, quam sibi pro sua æquitate habendam esse judicaverit. Qua de re quamvis ejusdem archiepiscopi, cujus non mediocris, ut cernis, res agitur, rogatu ad nobilitatem tuam scripserimus: tamen, ut hoc idem faceremus, multo magis officio nostro adducti sumus, cujus est omnium quidem Ecclesiasticorum hominum, præcipue vero ven. fratrum nostrorum utilitatem, et jura, quibus rebus, cum Domino possumus, semper tueri. Gratissimum igitur nobis fecerit nobilitas tua, si in hac quoque re nobis gratificanda, suam erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantiam devotionemque declaraverit. Quod, quamvis eam sponte sua, quoad ejus fieri potest, facturam fuisse pro certo haberemus; aliquanto tamen libentius atque alacrius commendatione nostra adductam, facturam esse confidimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xviii Julii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

304. Cum autem habeamus, in alias recensito cardinalis S. Severinæ diario, sub die decima sexta Junii hujus anni habitum fuisse consistorium, in quo (Diarri ejusdem sunt verba): « Postulatum est pallium pro archiepiscopo Bisuntino præsentem et concessum, ac mandatum exhiberi cardinali Carafæ primo diaconorum etc. », hinc verosimile videtur, hoc tandem anno ad propriam redire Ecclesiam, uti pastoralibus cunctis decoratus insignibus, ita quoque probatoribus moribus ornatum, ac ad meliorem frugem redactum, archiepiscopum ipsum Pium permisisse; cui etiam ad Albanum deferendam præfatam Epistolam tradidisse pro-

babiliter censeri potest; illum vero, nonnisi sub sequentis anni initium, Roma discessisse, suo loco dicetur.

305. *Sub rectæ intentionis specie tegit Auriacus piraticas deprædationes.* — Præsenti pariter anno, præter ea quæ recensuimus ab Auriaco structa, ut infamiam navium suarum bellicarum, quæ insolentius piraticam exercebant, ipse emendare ac moderari videretur; dato illis præfecto Lumbresio, edictis pluribus ipsarum licentiam adstrinxit, ut narrat Meursius¹: qui tanquam insigne aliquod facinus, illud extollit (specie quidem minime vituperandum) quod jusserit, nempe, procul ambitione omni et avaritia, boni tantum publici curam haberi, neque militem, nisi fama integrum legi, criminique aut lictori non obnoxium; additque concionatorem singulis item navibus imposuisse, qui pietatem et sacras preces exerceret. Verum nec pietatis certe, nec boni publici fuit, quod illico subjungit; nefarios videlicet eosdem prædones, non multo post diversis temporibus, naves circiter quinquaginta varie onustas contra fas omne et jus invasisse.

306. *Festo Omnium Sanctorum tremenda tempestate Belgium atteritur.* — Majora autem his consilia Auriacus animo agitabat, quippe qui de Enchusa, et aliis aliquot maritimis locis capiendis cogitaret, jamque in Amasi flumine naves copiasque parasset, et in Anglia præfatus Lumbresius, classem instrueret. At antevertit, quod eo ipso tempore prope horrendum accidit, narratque his verbis Haræus: « Hoc anno, Festo die Omnium Sanctorum kalen. Novembr. tanto pelagus ferbuit æstu, ut vesperi circa horam nonam, Antuerpiæ, aggeribus ruptis, novam urbem aliaque loca aqua invaderent, et cellaria locaque decliviora intra et extra urbem late implerent. Hinc pecora et homines multi misere submersi, summo damno tota passim civitas horribili hac inundatione affecta. Detrimentum in mercibus, marina aqua corruptis, æstimatum centenis florenorum millibus et amplius; in structuris Reipublicæ Antuerpianæ, utpote cataractis, actis, crepidinibus, urbis muris, publicisque ædificiis centenis quoque ut minimum millibus. Zelandi quoque casu hoc acerbo misere concussi; ubique locorum, maxime autem Romerswalle, et Saffringa prorsus submersa est; ita ut necesse fuerit, undique naves ocys eo mittere, ad miseros homines, qui adhuc in cacuminibus arborum et aggerum sedebant, eripiendos atque alendos. Auctor bonæ fidei, his verbis miseriam hujus exundationis describit: Vix æstimari, inquit, clades possit: et perire in sola Frisia hominum fere viginti millia, nec immunis Flandria in opposita Belgii parte fuit, Gravelinga, Donkerca, Neoportus, Ostenda,

¹ Meurs. in Vit. Auriac.

pagique plures experti : concussæ vehementer ipsæ Brugæ : eversa cataracta Gandensis, quæ Sassa vocatur : et Gandavum quoque, usque ad Cæsaris portum, aqua excurrit. Minus periculi Brabantia habuit, si Antuerpiam excipias, et pagos aliquot Scaldi vicinos. In Zelandia, præter reliquam pecorum et aggerum cladem, hominum tria millia absumpta. Gravissime vero Hollandia quoque laboravit. Dordraci, Roterdami, aliisque in urbibus ad tertium pedem aqua plateas supergressa est; ad Rapendrecum, et in insula Crimpensi, septem locis disiectus ager, incredibile quantum hominum pecorumque abripuerit. Pagos mari adjacentes eadem procella invasit, ac potissimum Scevelingam, ubi eversæ ædes centum viginti octo, naves in littore stabulantes, statione evectæ, per vicos, seu Oceano vectæ ferebantur; ingressa templum aqua in ipso sacrario gravem e ferro cistam subvertit. Immane damnum Amstelodamum etiam accepit, et qui Mudam ducit agger, tredecies perforatus. Partem cladis quoque Hollandia borealis sensit, et insulæ adjacentes. Zypæ, e centum quatuor ædibus, vix quidquam superfuit. Luctuosus certe Belgio casus, et qui præter cæteram jacturam, plus centum millia hominum creditur absumpsisse. Hispani justæ sanctorum iræ, his suis Feriis se vindicantium, rem imputabant, utpote quorum imagines et templa Belgæ violassent. Id nulli dubium, irati ob peccata Dei iudicium fuisse ». Hæc auctor ille. Quod igitur horrenda hæc procella, Auriaci, quæ inuimus, consilia antevertit; subjungit Haræus ipse his verbis : « Sed quia tempestas plures naves afflixerat, et egressæ ripas aquæ, incertum nautis alveum fecerant; dilatatum necessario propositum est, mox alia quoque impedimenta objecta ». Sic ille. Præ Hispanis, qui (ut audisti) justæ sanctorum iræ, ob imagines ac templa violata, damna et clades a sæva tempestate illatas Belgis, pie tribuerunt; simplicius eosdem Belgas iudicasse, scribit Meursius ¹; cum sanctos, nimirum, vindictæ cupidos minime existimarunt. At ignoravit profecto sectarius auctor, *iudicium illud conscriptum* ², quo omnes sancti gloriantur; et ad quod exercendum, a justissimo vindice Deo omnipotenti, dati sunt *gladii ancipites in manibus eorum, ad faciendam vindictam in nationibus, increpationes in populis* ³. Et quod demum non modo *lætabitur justus, cum viderit vindictam*; sed *insuper lavabit manus suas in sanguine peccatoris*.

307. *Moravius, nothus et infensissimus frater Mariæ Scoticæ, occiditur ab Hamiltonio ob privatam vindictam, non ex conjuratione.* — Manifesta autem ira Dei, ut verbis Apostoli utamur, hoc anno revelata est super hominem ope-

rantem iniquitatem in Anglia et Scotia, nempe Jacobum Nothum Moravium. Dum enim sedulo cum Elisabetha Angla agit, ut Scotorum regina sibi in manus tradatur, quo effrenem in eam suam rabiem exercere possit; eoque nomine Elisabethæ ipsi non obsides modo, ut vult Camdenus, sed ipsum quoque puerulum regem, uti anno præterito ostendimus, offert; et Northumbrium atque Westmorlandium tradere promittit; efficitque ut Rossanensis episcopus, tanquam rebellionis auctor, apud episcopum Londinensem in custodiam tradatur; deinde, ut Elisabetham beneficio demereretur, mense Januario in limitaneas Scotiæ versus Angliam provincias cum exercitu ingressus, ad Anglos rebelles indagandos, illorum paucis interceptis, tandem præfatum Northumbriæ comitem capit, et ad lacum Levinum custodiendum mittit. Eodem tandem Januarii mense, cum jam securo animo videretur, innumerabilium suorum sceleurum debitas pœnas luit; acciditque ei, quod Scriptura ¹ loquitur : *Cum dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*. Nam Limnuchi, ex insidiis, glande plumbea paulo infra umbilicum transfixus equoque dejectus, magnis clamoribus, obsecrationibusque et minis, inquit Conæus ², vindictam nequidquam ingeminans, devotam sæpius diris animam efflavit.

308. Cædem hanc insigni commolitione meditatam fuisse, Buchananus ³, ejusque insignis assecla Thuanus contendunt; eorumque posterior superioris iisdem usus verbis, sic rem prosequitur : « Moravius cum de insidiis undique afferretur adversus se structis ab æmula factione, quippe quæ, vivo illo, nullum consilii exitum reperiret; sublato, omnia voluntati suæ prona crederet; ad hoc inducta reginæ captivæ pollicitationibus, quæ Gallorum et Hispanorum auxilia brevi affore affirmabat : tamen is, sive talium periculorum natura contemptor, sive quod se satis, nobilitate latus assidue tegente, tutum existimabat, nihil de priore securitate mutavit. Hamiltonii conjurationis principes erant, qui quod Moravium regno inhiare dicerent, ac per eum stare quominus regina a suis in suo regno reciperetur, atque id agere, ut puero rege, quem tuendum in speciem contra matrem susceperat, regiam potestatem, atque adeo regnum ipsum in se paulatim ex occasione transferretur. Fœdus ad eum tollendum iniverant, Gulielmo Kircadio arcis Edimburgensis præfecto, ut creditur, minime ignaro. In eam rem Jacobus Hamiltonius, ex archiepiscopi Fani Andrææ sorore natus, operam suam ultro detulerat, tempusque idoneum patrando facinori

¹ Meurs. ut sup. p. 177. — ² Psalm. 49, v. 6, 7. — ³ Psalm. 57, v. 13.

¹ I Thess., c. v, v. 3. — ² Con. Vit. Mar. Huar. p. 113. — ³ Buchanan. lib. 19, p. 680 et seq. Thuan. Histor. lib. XLVI, p. 616.

aucupabatur. Cum insidiæ primum Glascuæ, ac postea Sterlini non processissent; postremo Limnuchi, loco, ut sibi videbatur, commodo, quippe quod in Hamiltoniorum clientela esset, rem exequendam suscepit. Cum igitur prorex, ab indicibus monitus ut sibi caveret, nam percussorem, inter tertias et quartas ædes, ab ejus hospitio diversari, nihil commotus, tantum per aliam portam regredi, et mutato itinere statuit; sed multitudine equitum eum operiente impeditus est, et suspecta loca celeriter in equo prætereuntem turba obsistens, cum remoraretur, percussore podio ligneo linteis operto, eum plumbea glande paulo infra umbilicum transverberat, et per posticum equo, ad id parato, elabitur, etc. » Sic Thuanus.

309. At Camdenus, licet et ipse hæreticus, cum tamen minori invidia in Scotiæ reginam feratur, et ex purioribus fontibus veritatem hausisse credendus sit; præfata omnia Buchananii ac Thuani deliramenta eludit, cum de cæde Moravii agens, sic scribit ¹: « Percussor erat Hamiltonius, qui in Galliam mox evasit, et annos aliquot superfuit, subinde protestatus, se privatam de Moravio vindictam sumpsisse, postquam patientia, ad injurias diutius obdurescere non potuisset. Moravius enim hominem, quod a regina steterat, proscripserat, et carcere condiderat, patibulum subinde minatus, donec prædiolo, quod per uxorem obvenerat, Moravii clienti cederet. Unde uxor mente capta, et ille in furorem versus, carcere effracto, cædem admisit. Nec persuaderi postea poterat in Gallia, cum homo ad facinus promptus videretur, ut in admiralium Colinium idem auderet; dictitans se justī sui doloris fuisse vindicem, cujus pœnituit; alieni vero, nec prece, nec pretio unquam futurum ». Sic ille: qui paucis interjectis evidenter ostendit, quam longe fuerit, ut Scotiæ regina Moravii cædis, aliquo modo, ut virulento calamo Buchananus et Thuanus tradiderunt, auctor extiterit, cum addit ²: « Ipsa Scotorum regina indoluit illum, nempe Moravium, tam repentina et violenta morte præreptum fuisse: priusquam, ut dixit, peccata in Deum, patriam et principem seria pœnitentia expiasset ». Quæ quidem attulimus ut improbos scriptores rite mendacii dumtaxat coargueremus; cum cæteroquin superfluum arbitremur ostendere, Scotiæ reginam, nullo modo cædis hujus esse potuisse participem; quo etiam posito, nulla ei criminis nota inurenda esset; cum eo facto justissime animadvertisset in improbum ac sceleratum fidei desertorem, propriæ principis, ac sanguinis fœtēs proditorem ac rebellem; ac demum in hominem innumeris prope criminibus obnoxium, a Deo et hominibus, ob immensa scelera minime ulterius ferendum.

310. *Nothi scelera.* — Nihilominus virum hunc, mortalium omnium terribilissimum monstrum, hæretici, inquit Conæus, ¹ tanquam Abrahamum aliquem luxere, famæque ipsius tanta pertinacia sunt patrocinati apud vulgus, ut ad hodiernum usque diem, bonus regens dicatur. Inter hos autem ridicula prope sunt, quæ Buchananus refert, qui qua pollet scribendi peritia; fictione, inquit Brietius ², quæ neque poetam sapit, neque Christianum, talem describit Moravium, ut tantum vix reperire sit inter probatissimos Ecclesiæ ac sæculi heroes. Sed merito destitutus ab omnibus a causa cognoscitur, et amicus quidem deprehenditur ejus, quem laudare vult; sed dum nimis in cunctis laudat, aliquid non potuisse reperire, quod merito laudaret, ostendit. Nos non aliunde, quam ex ipsius operibus, quæ de illo jure proferri possunt, comparanda esse censemus; et ex his satis agnosci posse arbitramur, Jacobum Moravium Nothum, facem diuturni belli extitisse; quod Scotorum regnum tot annis vastaverit; regiæ ac sacerdotalis dignitatis eversorem; fidei ac religionis turpissimum desertorem; adeoque superbiæ cornibus se evehentem Cacodemonem, ut inexplibilis ambitionis alis, etiam supra omne id, quod dicitur Deus aut creditur, extollere tentaverit. Iniquissimus siquidem prædo in peccato conceptus, religionem in tegumento sumpsit, ut Ecclesiæ spoliis se sibi que similes improbos expleret; atque in sororem reginam optime meritam injuriosissime ingratus, muliebri illius imbecillitati, innumeris fraudibus inhumane insultans, ut vaferrime demum suæ dominandi libidini inserviret, divina humanaque omnia miscuit.

311. *Hamiltonius ex Calvinista Catholicus.* — Næc prætereundum Jacobo Hamiltonio, qui maximo reipublicæ beneficio, impium hominem de medio abstulit, quemque in Galliam elapsum esse audivimus; ex eo facinore utilitatis plurimum accessisse: nam, ex malis nostris Deo bona faciente, cum Calvinii assecla prius esset, Brietio ³ teste, Catholicus effectus est; et de malo sicario, bonus Christi miles evasit.

312. *Elizabetha Nothi cædem ægre fert et Scotos fideles vexat.* — Nothi cædem Elizabetha, utpote quæ omnia fere cum eo inita contra puerulum regem ejusque matrem consilia antevertisset, ægerrime tulit; ex more tamen simulans, ad alias artes aliaque struenda facinora sese convertit. Nocte eadem; quæ proregis mortem subsecuta est, Thomam Carram Fernihurstium, et Waltherum Scotum Buchlujum viros inter limitaneos Scotos fortissimos, Scotorumque regiæ devotissimos, qui ab illa, usque ad exilium et fortunarum eversionem steterant, ultionem contra reginam Angliæ spirasse, quod pro-

¹ Camden. Hist. p. 2, 1570. p. 184. — ² Ibid. ut sup. p. 185.

¹ Ut supra. — ² Briet. Ann. hoc ann. — ³ Ibid. ut supra.

rex in ejus gratiam limitaneos afflisset, in Angliam cum Scotis et quibusdam Anglis rebellibus irrupisse, ac, pace violata, finitimum agrum ferro flammaque quasi solitudinem facturos devastasse, Camdenus et Buchananus scribunt. Verum, si Nothi mortem, non conjuratione aliqua ab Hamiltone, sed privata tantum vindicta patratam fuisse Camdenus vult, et insuper ipso Januarii hujus anni mense, quo ejusdem Nothi mors accidit, limitaneas Nothi ipse versus Angliam Scotiæ provincias ingressus, eorumdem limitaneorum potentiam ac vires depresserat: qua, quæso, ratione statim Fernihursius et Scotus, tanto validiores insurgere potuerunt, ut finitimam etiam Angliæ regionem vastaturi aggredirentur?

313. Verum hæc, et his similia plura alia, ab iisdem scriptoribus commenta, necessario proponenda erant, ut Elizabethæ facinus honestarent; atque ut illam, non vim aliquam Scotis illaturam, sed ad sui tantum justam defensionem, in regnum illud exercitum mox misisse ostenderent. Notho siquidem sublato, qui comolitionum ejus præcipuus fautor extiterat, rite sibi a Scotis illis metuit, qui tantæ tyrannidis jugum, ac propriæ ignominiam diutius non esse ferendam existimabant: priusquam igitur vires colligerent sumerentque, quibus eam injuriam vindicarent, eos opprimendos duxit, ac scelus, ut diximus, justæ defensionis specie contextit.

314. Innumera itaque prope damna fuere, quæ Svexius, qui cum exercitu Anglo Scotiam paulo post ingressus est, intulit. Per Trividalliam siquidem, villas et vicos Buchluy, et Carorum, ut ipse Camdenus ¹, Sotus, Philopatrus, aliique narrant, incendit, agros depopulatur, Pernihursium et Cralingum, Thomæ Carri propugnacula, subvertit; cum ex parte altera Henricus Baro Scropus eodem tempore occiduum Scotiæ limitem ingressus, Iostoni, et aliorum agros per Anandiam late devastat, viculos trecentos incendit, propugnacula quinquaginta plus minus dejecit. Agitur demum, ut in proditores, ac læsæ majestatis reos, in omnes illos, qui pro patriæ libertate, ac propriæ reginæ restitutione esse poterant; non modo, ut viribus destituti eam armis asserere non valerent; sed insuper, ut tanquam rebelles habiti in comitiis, in quibus novus prorex eligendus erat, nullum suffragii locum haberent.

315. Hoc injustitiæ ac iniquitatis horrendum prope commentum, incaute postmodum idem Camdenus ² detegit, dum relato, quod sævissime actum est, ab exercitu Anglo in Hamiltonios et alios, statim subjungit: « Jam Scotiæ proceres, qui a rege, submotis Hamiltoniis, et re-

liquis, quia regina abdicata steterant, de eligendo novo prorege conventuri, Elizabethæ consilium exquirunt. Illa in prorege creando, se nolle interponere respondit, ne Scotorum reginæ, cujus causa nondum judicata, præjudicium afferre videretur ». Poterat secure siquidem vaferima femina simulare modestiam, et se alieno illi juri detrudere nolle fingere, cui vi ac armis, iis sublatis qui a regina Scotiæ stare poterant, jam turpissime detraxerat: « Proceres autem Scoti, subjungit, Matthæum Lenoxiæ comitem, regis avum, primum interregem, et mox proregem creaverunt, Elizabetha non refragante. Causam vero, ob quam refragata non fuerit, incaute etiam patefacit, ac mulieris his verbis calliditatem ostendit: « Illum enim, nempe Lenoxiæ Comitem, et tenelli nepotis ex natura amantissimum, Anglorumque ex beneficio studiosissimum fore cognovit ». Sed hæc parum ei profuissent, nec suspicax ac ambitiosus Elizabethæ animus his acquievisset, nisi quod addit, adjectum esset: « et ad nutum futurum non dubitavit, cum ejus uxorem in potestate haberet ». Et hæc quidem summa negotii.

316. *Apud Philippum Hispaniæ regem agitur de liberanda Maria Scotiæ regina.* — Dum hæc, inaudita sævitie, ac diabolica fere versutia aguntur; de Scotiæ regina, quam innumeris artibus, ut audisti, perdere Elizabetha satagebat, tum Pius Pontifex, tum Catholicus rex Hispaniarum Philippus, summam sollicitudinem gerebant, ærumnarum ejus miseratione ac religionis Catholicæ zelo commoti. Et Philippus quidem ipsam Pii sollicitudinem superasse visus est; nam cum Pontifex ipse, de his agere cum eodem Philippo, Joanni Baptistæ archiepiscopo Rossanensi, Apostolicæ Sedis apud illum nuntio præcepisset; jam regem pro sua pietate, propria officia prævenisse reperit; ut apparet ex sequenti ab ipso Pontifice ad eum scripta Epistola ¹:

« Charissimo in Christo filio nostro, Philippo Hispaniarum regi Catholico.

P I U S P P. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ven. fratri Joanni Baptistæ archiepiscopo Rossanensi, nostro et Sedis Apostolicæ apud majestatem tuam nuntio mandavimus, ut quædam ei nostro nomine exponat, quæ ad charissimæ in Christo filiæ nostræ Scotiæ reginæ calamitatem sublevandam, Catholicorumque in Anglia, pro religione conatum, copiasque adjuvandas, vehementer pertinent. Ejus orationi ut fidem habeat majestas tua, rogamus: quam quidem valde lætati sumus in hac ipsa re eo functam officio fuisse, quod ex ejusdem nuntii

¹ Camden. ut sup. Sot. Histor. Angl. Philop. in resp. ad Edict. Elisabet. sect. 2, p. 168, n. 132. — ² Camden. ut. sup.

¹ Ex Cod. Mss. Archiv. Vatic. Epist. Pii V, ann. 5, n. 2917.

litteris cognovimus, et ad quod fungendum, eam pro nostra pastoralis sollicitudine hortaturi fuimus, nisi hortationem nostram, eximia sua in Deum Omnipotentem pietas, divinique honoris cultus ac zelus prævenisset: cujus rei nomine majestatem tuam in Domino laudibus commendamus, pro comperto habentes illam in his rebus, quæ ad Omnipotentis Dei causam pertinent, neque nostris, neque cujusquam alterius hortationibus ullum esse locum relicturam. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXI Februarii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

317. Lenioribus mediis egit igitur in primis per oratorem suum Philippus apud Elizabetham, ut Scotorum regina pristinae libertati restitueretur; quo etiam officio functus est, regis sui nomine, Galliae legatus Monlucius, qui sedulo rem hanc cum Anglia ipsa curavit: utrumque ad id etiam sollicitante, si Camdeno ¹ credatur, episcopo Rossensi, quem paulo ante diximus, quod Scotorum reginae favisset, Londinensi episcopo in custodiam tradito, e qua deinde liberatus fuerat. At frustra apud vaferriam feminam omnia hæc officia intercessere; nam licet serio de hoc agitari in aula crebra consilia velle simularet, ac si vehementer appeteret id a quo toto animo abhorrebat; tamen re in dies rationabilium specie rationum quarundam protracta, ac causata, inter cætera, quod Scotiæ regina Angliæ sibi coronam arripere contendisset; astutia hac sua et pessimis artibus, Catholicorum omnium principum conatus elusit.

318. His igitur jam pridem ultro cognitis, ad acriora remedia confugiendum fuit; ideoque mandatum Albano, qui, ut toties diximus, Philippi nomine Belgio præerat, ut Catholicis, et Scotis, et Anglis contra Elizabethæ tyrannidem auxilio esset. Nec Scoti Anglorum sævitie hoc ipso tempore exagitati, domibusque suis pulsati, hanc sibi opem deprecari prætermisere; id habes ex ipso Camdeno ² his verbis: « Hispanus captivæ reginae non defuit, sed curante Hamiltonio Dumbarensis Ecclesiæ rectore, e Belgio magnum armorum apparatus, pulveris nitrati copiam, vii tormenta majora, et aliquantum pecuniæ ad Huntleimum, reginae in Borealibus Scotiæ partibus præfectum submisit. Interim ille dux Castri-Heraldi et Argathelii locumtenentes reginae communi consilio, et reginae consensu Georgium Baronem Setonum ad Albanum legarunt, qui hæc coram persecutus est: se missum e regno, pace publica et principe optima, infidelium subditorum perfidia orbato: legationis summam in his constare: Ut suppetiæ ferrentur ad redimendam reginam, ex misera in aliena terra captivitate, et regnum ab aliena oppressione. Ut Scoti rebelles a commercio in His-

paniæ ditionibus exercendis prohiberentur; et decem milia aureorum, Scotorum reginae assignata dependerentur. Reginam ad Hispani sinum confugisse, cui nihil aliud, quam honor, justitia et pietas (objecta principe Catholico dignissima) animo obversantur; Albanum vero intercessorem adhibere, qui totus in hoc excubabat, ut salutaria illa Catholici regis cogitata perficerentur. Utilitatem hinc Hispano se proponere nullam, hoc enim esset tanta majestate indignum; sed perpetuam serenissimæ reginae fortissimæque gentis amicitiam, et certum obsequium animis gratissimis deferre, Caroli V patris gloriam, duce Florentino et Maumettano rege in pristinam dignitatem restituitis, longe lateque inclaruisset. At si ille restituat reginam Christianam, Christianæ religionis cultricem constantissimam, principem absolutam, maximis orbis Christiani principibus sanguine et fœdere conjunctam, duorumque florentissimorum regnorum hæredem certissimam; quam gloriosum fuerit, et quam incomparabile pietatis argumentum! Posse hinc non solum de Gallia, Dania, Lotharingia, Guisiis, Sanctissimo Patre, et universa Ecclesia Catholica optime mereri: sed etiam vestigiis paternis insistendo, principes injuste solio deturbatos sublevando et restituendo, paternam celebritatem æquare, imo longe superare. Ut perniciosum autem hoc abdicandi hæreditarios reges exemplum vindicaret, illius in primis interesse, quandoquidem maximus sit Europæ monarcha, ejusque ditiones tam longe dissipatæ, ut ejusmodi insolenti arrogantiae facillimas præbeant occasiones. Nec aliud præclarius aut fructuosius justitiæ exemplar posse extare. Eam enim restituendo, arctissimo amicitiae et fœderis vinculo devincit, reginam, Franciæ dotariam, Scotiæ absolutam, Angliæ hæredem indubitam, et nationemoticam, cujus inconcussa fides in fœdere Gallico observando, jam inde a Caroli Magni temporibus universo orbi est testatissima. Hinc præterea, modo animum se dignum gerat, patere viam ad ulciscendas ab Anglia injurias, quæ rebellibus in Belgio favet, pecuniam interceptit, legatum male tractavit, et subditorum bonis manum injecit. Torpere ultra, donec Scotia se Angliæ submiserit, ignava et supina esse concordia. Feminam illam tanto imperii incremento, et securitate domestica parta, vicinis formidabilem futuram; animumque masculinum, et sexum imperandi avidum, Hispaniam diuturno bello involvendi rationes facile excogitaturam. In quo si prævertatur, illam sui ipsius formidine facile coerceri posse, quandoquidem pauci in Scotia captivæ reginae adversentur. Nobiles plerique, et universi utriusque regni Catholici faveant, omnes Scotiæ portus in ipsius sint potestate; inque hoc tam sacrum bellum Pontificem Romanum Ecclesiasticis bonis haud parci-

¹ Camden. ut sup. — ² Camden. ut sup.

turum. Nihil igitur reliquum quam ut rex Catholicus in causa tam justa, pia et salutari vires suas exerat. Ab illo uno universos Britanniae Catholicos, solatium vel exitium jam expectare.»

349. Ut probati ac fidelis scriptoris munere fungeretur, debuisset sane docere (ut cætera studio prætermittamus), unde acceperit huic legationi, Scotiæ reginæ consensum accessisse, (quod tamen non diffitemur); nam cum eodem hoc tempore, ut ipsemet refert,¹ illa auctiori custodia, sub Huntingdoniæ comite adversario acerrimo et æmulo, quod non minus ac ipsa jus in regnum Angliæ non obscure præ se ferret), detineretur, difficile intellectu est, quo pacto horum particeps esse potuerit. Forte per litteras, cum non aliter liceret, egisse credendum videtur.

Verum, si hoc indicio negotii conscia deprehensa fuisset, nullatenus id silentio præteritisse Camdenum existimandum cognoscitur; nam cum ille totus in eo sit, ut Elizabetham probe ac juste egisse ostendat; adeo ut immane omne, quod in Scotia hoc anno egisse retulimus, juris regis pueri vindicandi prætextu, honestare contendat; rem hujusmodi, sic evidentissime testatam, quomodo tacere debuisset? Probabilius igitur censendum est, infidelem ac venalem scriptorem ista confinxisse, ut ex more Elizabethæ tyrannidem contegeret. Et revera paulo post, cum de reginæ Mariæ liberatione ageretur, ab illa vafferimum illud responsum factum refert:² « Inconsideratæ, et in primis periculosæ esse imprudentiæ, illam dimittere, quæ adeo aperte, malis artibus, ad regnum Angliæ aspirat: ut necessario adacta fuerit arctiori illam custodia mandari: e famulis, quos plures attraxerat, nonnullos amovere, et Huntingdoniæ comitem (in quo jus in regnum agnovit nullum, cognationem vero cum ipsa aliquam ». Inconsiderate et hic quoque ab Elizabetha dictum profert, quod contra ipse asseruit; « æmulum nempe comitem fuisse reginæ Scotiæ, cum non minus ac illa jus in regnum Angliæ non obscure præ se ferret. Salopiæ Comiti, quem custodem constituerat, adjungere, qui jampridem, de suorum fide suspicari cæperat, et plures in dies in Scotorum reginæ favorem pellectos senserat etc » Antequam Huntingdoniæ comitem reginæ Scotiæ custodiæ præficeret, amoveretque ejus famulos; poterat forsitan Elizabetha ejus artes ac molimina detexisse? Verum, quis non cognoscit, ad id ream feminam, non ratione aliqua, sed tantum suspicionibus, quibus perpetuo infelix animus cruciabatur, adductam? At hæc obiter.

320. Albanus igitur, ea legatione accepta, se eis quoquo modo profuturum pollicitus est. At commercia Scotorum rebellium, (cum id contra libertatem Belgicam esset), se interdicere

non posse dixit. Cum anim præteritis annis, ut vidimus, dissidium cum Elizabetha habuisset, ob naves Hispanas ingenti pecuniarum summa onustas ab ipsa interceptas, ipsum novo hoc ausu pæne compositum denuo suscitandum non duxit; cum præterea aperta hac interdictione apertum etiam cum Angla se suscipere bellum intelligeret; clam tamen, quantum effici poterat, et simulata cum simulata femina decertandum censuit. Verum hanc humanam prudentiam, negotium id funditus evertisse, suis locis dicendum erit.

321. Interim Pontifici, qui excommunicationis Bullam in Elizabetham anno præterito exaratam, per Nicolam Morthonum presbyterum in Angliam, ut diximus, deferri curaverat, ut quovis soluti fidelitatis Angli juramento, in ipsam acrius insurgerent, visum est eamdem toto eo regno, imo toto Christiano orbe esse vulgandam. At priusquam publice illam Ecclesiæ toti proponeret, licet vel Catholicorum, vel hæreticorum neminem impiissima notissimaque ejus facinora latere non posse certo sciret; tamen non nisi juris ordine servato, et probata ac cognita causa, desuperque eam, ut innuimus, coram stato judice Alexandro, nimirum, Riavio curiæ causarum Apostolicæ Camera generali auditore, juridico instructo processu, illam vulgari voluit. Ipsummet vero processum originalem, totidemque verbis, quibus illum exaratum reperimus, hic dandum censuimus; ut ex eo appareat, et hæreticos scriptores omnes, et Catholicorum etiam non paucos, rumores vulgi potius, quam veritatem aucupantes, turpiter fuisse hallucinatos; cum videlicet in tanti momenti re, Pium justitiæ studiosissimum, inconsulte inordinateque se gessisse scripserunt: ac ut ea ipsa occasione, turpissima, fædissimaque illa Anglicanæ Pseudo-Ecclesiæ facies detegatur; cujus labes pro virili, excogitatis falsitatibus obducere, schismatis successores, et hæresum assertores student. In eo igitur ista habentur¹:

322. « Articuli infrascripti probabuntur per duodecim testes, et plures.

« 1. Utrum regina Angliæ usurpaverit auctoritatem capitis Ecclesiæ Anglicanæ.

« 2. Utrum sua commissione episcopi et alii Ecclesiastici sint privati episcopatibus et beneficiis suis.

« 3. Utrum Ecclesiastici fuerint visitati auctoritate ejus.

« 4. Utrum dederit juramentum aliquod, contra auctoritatem Sedis Apostolicæ.

« 5. Utrum aliquas leges, contra eamdem auctoritatem fecerit.

« 6. Utrum episcopi et alii Ecclesiastici fuerint carcerati auctoritate ejus.

¹ Camden. *ibid.*, p. 191. — ² *Ibid.* ut sup.

¹ Elisabeth. Angliæ reginam sign. n. 3.

« 7. Utrum auctoritate ejus aliqui schismatici non sacerdotes fuerint constituti episcopi, et rectores.

« 8. Utrum auctoritate ejus aliqui manifestas et damnatas hæreses prædicent.

« 9. Utrum illa faciat Cœnam Domini, more hæreticorum.

« 10. An regina vivat more hæreticorum, non audiendo Missas, et alia divina Officia more Catholicorum; sed e converso faciat celebrari divina officia, more hæreticorum illa audiendo.

« 11. An confiteatur et suscipiat Eucharistiam more Catholico, seu potius faciat Cœnam more hæreticorum.

« 12. An servet delectum ciborum.

« 13. Et in specie, quam hæresim profiteatur; Calvinisticam, seu Lutheranam, aut aliam.

« 14. An audiat prædicationes hæreticas, et illas frequentet.

« 15. An hujusmodi prædicationes fiant in toto regno, et specialiter in civitate Londini, ubi ipsa degit.

« 16. Item, an si ipsa vellet, posset prohibere hujusmodi prædicationes, et usum aliarum hæresum, illasque extirpare, prout fecit quondam Maria regina ejus soror.

17. An super his posset prohiberi a senatu, vel Parlamento, vel concilio.

« Item, an ejus senatus, seu concilium constet ex hæreticis in toto vel in parte; et senatores, seu conciliarii eligantur ab ea, et sint amovibiles ad ejus nutum, et pendeat ab ipsa, et ejus voluntate ».

323. In eodem Processu :

Subjicitur alia schedula undecim solummodo accusationum capita continens; ex quibus novem prima eadem, ac recensita sunt hujusmodi.

« x. Utrum auctoritate ejus, aliqui, qui Missæ interfuerint, pœna pecuniaria et incarceratione puniti fuerint.

« xi. Utrum aliqua ex septem Sacramentis Ecclesiæ negaverit. »

324. In eodem Processu :

Sub ipsa Articulorum scheda hec nomina recensentur :

« Reverendus dominus episcopus Astaphen.

« Illustris dominus Riccardus prior Angliæ.

« R. D. Mauritius nominatus episcopus Bangoriensis.

« R. D. Nicolaus pœnitentiarius Sanctissimi D. N.

« R. D. Edmundus, decanus Ecclesiæ cathedralis Erefordiensis.

« R. D. Riccardus professor Sacr. Theologiæ.

« D. Thomas Kyrton.

« D. Henricus Henthian.

« D. Gulielmus Gyhlet.

« D. Eduardus Brombroughe.

« D. Gulielmus Allot.

« D. Henricus Kirton.

« Omnes viri docti et promoti in facultatibus suis.

325. Sequitur Processus ¹ idem p. 3.

« Sub die v Februarii MDLXX, Constitutus Romæ in palatio judiciali curiæ, et solitæ residentie illustrissimi D. Alexandri Riarii J. U. D. curiæ causarum cameræ Apostolicæ generalis auditoris, coram eo, meque etc.

« Illustrissimus, et R. Fr. Riccardus Scellejus prior Angliæ.

« Interrogatus

« An noverit vel cognoscat reginam Angliæ, et a quanto tempore citra, et ex qua causa:

« Respond. Maxime, et agnosco, et ipsam reginam Angliæ optime novi, et priusquam, et postquam regina fuit; vocaturque Elizabetha, quæ filia putatur Henrici VIII et Annæ Bolenæ reginæ. Pluries eam vidi, quia diu in Anglia mansi, et eo tempore, quo ipsa regnat, in Anglia fui, eandemque allocutus sum. Ex Anglia tamen discessi (si benememini) sub anno MDLIX, ut executionem cujusdam legis contra Apostolicæ Sedis auctoritatem in me anteverterem, effugeremque blasphemiam juramenti in eadem lege contentam. Quæ lex, nimirum, contra Sedis Apostolicæ auctoritatem tota versatur. Quia vero lex ipsa longo erat exarata dictamine, pluraque capita continebat, ex ipsa, ac authentico libro, ejusdemque reginæ privilegio edito, ac Anglicana lingua conscripto, formulam tantum juramenti exscripsi, quam fidelissime in Italicam linguam transtuli, translatamque apud me retineo, et modo a dominatione vestra requisitus exhibeo, ac hujusmodi tenoris est ».

326. In eodem Processu ponitur præfata formula juramenti, quæ cum plane cum ea consentiat, quam Camdenus in Annalibus Elisabethæ refert; ideo hic eam inserere superfluum judicavimus. Pergit deinde idem testis :

327. « Et ad afferendam ulterius præfatam legem, ac juramenti formulam, ab hac regina Elizabetha, modo Angliæ regina editam; a D. V. requisitus, et cuncta proferam, quæ de his certe scio, compertaque habeo; exemplum exhibeo Epistolæ domini Didaci de Guzman regis Catholici oratoris, sub die quinta Novembris anni MDLXIV. apud ipsam Angliæ reginam. Quam quidem Epistolam, de verbo ad verbum exscribere ipsemet feci. Verum quidem est, quod non memini, ad quem Epistola ipsa scripta fuerit; illud tamen certo scio ipsam scriptam, ac subscriptam fuisse ab illustrissimo ipsomet domino, tunc in Anglia oratore, quia optime illius scribendi rationem noveram; unde licet ipsum Epistolam hanc scribentem non viderim; plures

¹ In eod. Process. p. 3.

nihilominus alias ejusdem Epistolas, sic conscriptas inspexi, et scio D. oratorem hunc, huic Epistolæ conformem scribendi rationem habuisse : Epistolamque ipsam, ab ipso exaratam pro certo habitum fuisse. Ubi vero ejusdem originale manserit, nescio ».

328. Exhibetur in præfato Processu ipsa Epistola ¹, Hispanico idiomate conscripta, quæ in Latinum conversa hujusmodi est :

329. « Religionis res nulla in melius mutatione succedunt : quin et paucis abhinc diebus quidam ex iis qui pro illa carceribus sunt detenti, strictius angustiantur. Ego apud reginam, Catholici regis nomine, nihil officii prætermisi, quod profuturum Deo auspice reor ; quamvis regni leges in hac materia acerbæ sint, quas inter ea est, ut juramento homines firment, se principem et gubernatricem rerum, tam Ecclesiasticarum quam profanarum, reginam agnituros. Renuentibus, ut proditoribus pœna capitis imminet, legis vigore. Hinc episcopum affligunt Londinensem, qui huic Ecclesiæ præerat sub rege nostro Philippo, necnon et doctorem quemdam Padmes, homines nimirum litteris æque ac virtutibus conspicuos. Hinc dominatio tua facile intelliget rerum consecutiones, ni Deus adjuvet, ut quidquam operari possimus. »

« Interrogatus

« An sciat aliquid contra auctoritatem Sedis Apostolicæ juramentum fuerit delatum, vel aliquas leges contra eandem auctoritatem factas, de ordine dictæ reginæ ?

« Respond. Certe scio, uti supra dixi, tum ex juramento, de quo supra locutus sum, tum etiam ex ea Epistolæ parte præfati domini oratoris ; tum demum ex duabus Epistolis, sub anno DCLXIX, ad me missis ; quarum altera a meo nepote D. Thoma Coppleo, altera vero a fratre meo Thoma Scelleio ad me scripta est ; et quarum exemplar dominationi vestræ, si jusserit mihi, exhibebo ; imo, si opus fuerit, ad veritatem magis confirmandam, ipsamet originalia producam, eaque recognoscere faciam, licet in eis alia legantur, quæ ad rem hanc non sunt. Ipsis autem recognitis, acceptum mihi erit, si ex illis desumpto exemplari, quod originali concordet, originalia eadem mihi restituantur ».

330. Tenor autem Capitulorum dictarum Epistolarum est hujusmodi. Et prima quidem, quæ fratris fuit, nempe Thomæ Scellei :

« Cum res eo statu essent, ex commissione quadam reginæ recens ad omnes hujus regni provincias missa, ut vel quibusdam falsæ religionis articulis subscribere, eosque, uti bonos, ac Verbo Dei conformes publice approbare compulsus essem ; vel ut me subjectioni legis,

quæ dicitur : (la cicurta di buon portamento) adstringerem. Quod idem est, ac si quis infimæ servituti arbitrioque horum pseudoepiscoporum sese subternat ; qui nempe pseudoepiscopi, prout eis libuerit, carceribus mancipare, punire, vel pecuniam exprimere possunt ; decrevi, quia transire ad eos (del Noire) non poteram, potius patriam, uxorem et filios derelinquere, quam tantæ impietati assentiri, vel adeo sævam tyrannidem ferre ; ideoque, licet summo periculo, calamitatibusque circumdatus, tamen, Deo favente, Lovanium appuli, summa expectatione de his sollicitus, quæ nepoti nostro eventura sunt : quem tamen, potius quam tantæ blasphemiæ subscribat, absque dubio relicturum universam ditionem suam credo, quæ fisco adjicietur. Quare omnes familiæ nostræ, cum reliquis, tam diram persecutionem patientibus, bonisque omnibus exutis, misericordiæ Dei, pietatique eorum relinquimur, qui adeo iniquam impietatem execrantes, contra Atheismum hujusmodi, Dei et Christianæ tranquillitatis hostium, commovebantur ».

331. Caput alterius Epistolæ ¹, quod a nepote præfati testis, Thoma Coppleo, scriptum perhibetur, est ut sequitur :

« Visum est reginæ ac dominis consiliariis ejus, rursus commissionem ad D. vicecomitem, et ad nos gubernatores mittere, tam provinciæ Surriæ, quam ego incolo, quam ad alios, ad hunc finem : ut, videlicet, quisque nostrum manu propria subscribere teneatur, declarationi cuidam, pro libitu eorum exaratæ in favorem et pro defensione Parlamenti, et abusus Sacramentorum, juxta ipsorum hæresim ; cui subscriptioni addendum erat promissum et obligatio illorum conciones ac communionem frequentandi ; ut hoc, nimirum, signo et testimonio, conscientiam nostram panderemus, omnibusque in præfata commissione contentis assensus fuisse ostenderemus. Quod præstare renuissent, legi (del buon portamento) subderetur. Ubi primum declarationem hanc vidi, quæ ad me ante omnes, utpote eum, quem unum impetere contendebant (cæteri siquidem hujus provinciæ domini, jam præterito tempore, et antea his assensum præbuerant) delata est, concidi certe animo ; nihilominus, licet durum mihi visum fuerit patriam, uxorem, sex filios, ac ditionem meam derelinquere, cum cæteris terrenis facultatibus ac voluptatibus, quibus (ut Dominatio tua scit) copiose affluebam ; nihilominus tandem, re serio cogitata, cognovi me, uti Christianum, præponere debere æterna caducis ». Et statim addit : « Dominus avunculus meus mecum (Æterno Deo gratias), inter æumnas has, majorem conscientiae quietem animique voluptatem experti sumus, quam domi

¹ Ut supra pag. 4 et seq.

¹ Ibid. ut sup.

nostræ præteritis annis unquam degustaverimus xix. Decembris MDLXIX.

«Ego Fr. Riccardus Scelleius prior Angliæ».

332. «Constitutus¹ Romæ in palatio judiciali curiæ, et solitæ residentiæ illustrissimi ac reverendissimi Alexandri Riarii J. U. D. curiæ causarum cameræ Apostolicæ generalis auditoris, sub die sexta Februarii MDLXX, R. P. D. Thomas Godvellijs episcopus Asaphensis in Anglia, testis pro informatione.

« Interrogatus, ex qua causa ipse Rimus dominus episcopus Asaphensis recessit ab illis partibus, et accessit ad Urbem ?

« Respond. Ex Anglia ego discessi, quia fungi episcopi officio amplius non poteram, quod Angliæ regina episcopos omnes, quotquot tunc erant, expoliasset. Ipsa eadem est, quæ modo regnat, filia naturalis Henrici VIII. Ideoque cum essem episcopus Asaphensis, qui episcopatus in regno Angliæ est, nec Missam celebrare, nec Sacramenta ministrare, nec conciones facere, nec fidejussionem dare, uti alii episcopi, me e regno non egressurum, voluissem ; satius putavi me Romam conferre.

« Interrogatus. An ipse Rimus sciat et habeat notitiam, quod regina Angliæ Elizabetha prædicta usurpaverit auctoritatem capitis Ecclesiæ Anglicanæ, et quomodo, pro veritate dicat :

Respond. Primo præfata regina summam Ecclesiæ auctoritatem usurpavit ; quia noluit Sanctitatem N. D., Pontificumque pro tempore, nullam in regno suo auctoritatem habere. Deinde Decimas et Annatas omnium Ecclesiasticorum sibi vindicavit. Demum divinum cultum immutavit, deformemque contra S. M. Ecclesiæ præcepta intrusit. Et hæc quidem omnia scio, quia cum in episcopatu meo Asaphensi residerem, a diversis amicis meis, de his statutis legibusque, ab ipsa regina facti certior redditus sum, Et id factum notorium est ; ego vero hujusmodi leges statutaque non legi, videreque ac legere contra conscientiam, utpote a Catholica fide, et Ecclesiastica jurisdictione aliena, non quæsi.

« Interrogatus : An ipse Rimus dominus constitutus sit imformatus prædictam reginam Elizabetham mandasse privari, seu privasse episcopos, ac alias personas Ecclesiasticas episcopatibus et beneficiis suis ; et causam scientiæ reddat :

« Respond. Ex vera scientia scio præfatum reginam anno MDLIX, omnes Catholicos episcopos, Canonicos, Ecclesiarum rectores, aliasque Ecclesiasticas personas, ex eo tantum deposuisse, quia ipsæ Ecclesiasticæ Catholicæ personæ, decretis suis subscribere recusarunt ; ut, videlicet, eam gubernatricem summam Ecclesiæ particularis esse affirmarent : licereque ei

assererent, decimas et primitias, uti modo facit, sibi usurpare. Idque scio, quia in Angliæ provincia adfui, cum id edicto præcepit. Priusquam vero ego ex Anglia discederem, jam fere omnes Catholici episcopi, aliæque Ecclesiasticæ personæ deturbatæ fuerant : Et quoad episcopos, certus sum omnes deturbatos fuisse. Et quamvis omnes Ecclesiasticæ personæ tunc dejectæ non fuerint, tamen postea dejectæ sunt, eo, nimirum anno, quo ego discessi.

« Interrogatus

« An ipse Rimus dominus constitutus sciat auctoritate ejusdem Elizabethæ reginæ episcopos, et alias Ecclesiasticas personas fuisse carceratas, ac ejusdem auctoritate schismaticos, non sacerdotes, fuisse constitutos episcopos et rectores ?

« Respond. Scio ipsam Catholicos episcopos in carceribus retinere ; quod vero nescio, et alias præterea Ecclesiasticas personas, et adhuc in carceribus plures esse, tam episcopos, quam Ecclesiasticos, quorum aliqui in vinculis, ex hac vita decesserunt. Episcopum Londinensem, decanum Vicorniensem et nescio quot alios. Adhuc etiam carceribus mancipati sunt, episcopus Eliensis, episcopus Londiniensis et Cantuariensis, et archiepiscopus Armacanus. Substituit autem loco Catholicorum, tam vivorum quam mortuorum, quos expulit, auctoritate sua successores hæreticos, et non sacerdotes. Et ego præcipue duos successores habui, patres uxoratos in meo episcopatu ; et id quidem scio, ex amicorum litteris, et relatione eorum qui inde huc venerunt, a quibus etiam dominatio tua intelligere id poterit : quia eo tempore, quo ego discessi, deturbati dumtaxat fuimus, et fidejussionem non exeundi regno fere omnes dederamus ; at in carceres nondum conjecti, vel nobis fuerant successores suffecti. Elapso fere anno, hæc siquidem postmodum acta sunt.

« Interrogatus

« An auctoritate ejusdem reginæ in regno Angliæ manifestæ et damnatæ prædicentur hæreses ?

« Respond. Maxime, et quidem multæ in concionibus hæreses prædicantur, et præcipue quoad Sacramenta ; nam in eo regno, sacramenta fere negantur ; et præsertim ex auctoritate ejusdem reginæ docetur : Confirmationem, Ordinem, Extremam unctionem, et Matrimonium, Papistica esse Sacramenta, quæ vere et proprie Sacramenta dici nequeant. Et hæc omnia comperta habeo, quia hæc omnia incœperant priusquam ego discederem ; et præsertim edicto, una cum Missa Confirmatio vetita fuit, et scio præcipue illustrem dominum Valorauns nuncupatum, ob id in carcerem fuisse conjectum reginæ jussu, quia Missam audiverat ; quod quidem omnibus notum est, et ego hoc accepi

¹ Process. Original. p. 7.

a fratre ipso uxoris ejusdem, Georgio Nevello vocato, qui Romæ commoratur.

« Interrogatus

« An ipse Rmus dominus testis sciat prædictam reginam Angliæ fecisse facere Cœnam Dominicam, more hæreticorum ?

« Respond. Profecto id scio, patensque est omnibus, qui ex eo regno huc venerunt, relatione. Et ego scio quod ipsa Cœnam quamdam facit, quam Cœnam Dominicam vocant, super ligneam tabulam, absque ullo altari portatili, et illi, qui communionem percipiunt ex uno tabulæ latere, singuli panis buccellam recipiunt; ex altero vero latere, vinum sumunt. Et sicut intellexi, regina dicit, imo publice in concionibus prædicatur, Catholicos, quoad Cœnam hanc, pluribus erroribus obnoxios esse; in eo præsertim, quod nos dicamus, quod ibi non est substantia panis, et vini; et id est, quod scio, et nunc memini, et ita res se habuit, et veritas est.

« Ita deposui pro veritate ego episcopus Asaphensis ».

333. « Constitutus Romæ in Palatio etc. sub die vi Februarii MDLXX, R. D. Maurillus Clenoch Anglus, nominatus episcopus Bangoriensis.

« Interrogatus

« An sciat episcopos, et alios Ecclesiasticos fuisse auctoritate reginæ carceratos, et schismaticos non sacerdotes, episcopos, et rectores constitutos ?

« Respond. Id scio ex relatione, non quia id viderim; tempore siquidem, quo hoc factum est, non aderam.

« Ita pro veritate deposui Mauritius Clenoch clericus Bangoriensis ».

334. « Constitutus Romæ¹ in palatio etc. sub die vi Feb. MDLXX. R. D. Nicolaus Mortoni presbyter Eboracensis in Anglia, in Ecclesia S. Petri pœnitentiarius etc.

« Interrogatus

« An habeat notitiam et scientiam episcopos, et alios ecclesiasticos fuisse privatos episcopatibus, ac visitatores accessisse auctoritate Elizabethæ reginæ ?

« Respond. Ego id scio, plures scilicet episcopos et Ecclesiasticos beneficiis suis expoliatos fuisse, et ego ipse beneficiis meis privatus fui; et scio eos, non modo episcopatibus et beneficiis privatos fuisse, sed insuper ab ipsa regina in carcerem trusos. Et ego præcipue episcopum Londinensem in carcere constitutum, et doctorem quemdam Scotum, cujus modo nomen non memini, et episcopus erat, allocutus sum. Hi, et episcopatu dejecti, et in vinculis erant, quia legi et juramento præfatæ reginæ Elizabethæ, contra Ecclesiasticam auctoritatem assentire recusaverant. Et id in eo regno notorium est, et omnes presbyteri id testari possunt, quia verum

est; ego scio, et vidi insuper visitatores a regina missos, qui uti tales ab omnibus agnoscebantur Linconia, pluribusque aliis in locis, qui cunctas Ecclesias visitabant, exigebantque, quod supra memoravi, juramentum ab omnibus presbyteris, ex quibus illi, qui ipsum præbere detrectabant, vel in carcerem conjecti erant, vel illis ad deliberandum tempus, si recusabant, beneficiis privabantur, ut mihi accidit, quia fugam arripui, et hujusmodi juramentum non præstiti.

« Interrogatus

« An ipse habeat notitiam aliquos schismaticorum non sacerdotes fuisse in illis partibus consecratos episcopos et rectores, auctoritate et jussu ejusdem reginæ Angliæ ?

« Respond. Ego certe scio, modo, neque episcopum, neque sacerdotem reperiri, qui schismaticus non sit: et omnes hi episcopi creati sunt, et eis ex auctoritate et jussu reginæ beneficia collata. Et scio insuper, aliquos episcopos esse, qui mere laici sunt et uxorem habent; quos inter est Linconiensis, quem scio uxorem habere, filiam nobilis cujusdam ejusdemmet regionis, cujus nomen non memini; et id illis in regionibus factum notorium est; sed quia jam sex anni elapsi sunt, ex quo inde discessi, nomina singulorum, tam episcoporum, quam aliorum, tam schismaticorum, quam non sacerdotum recitare non valeo, nisi ut explicavi, et verum est.

« Interrogatus

« An dicta regina Angliæ faciat Cœnam Dominicam more hæreticorum, quod ipse testis sciat.

« Respond. Scio equidem, quia regina et ejus parlamentum Anglica lingua librum conferunt, qui liber de Cœna Dominica nuncupatur. Ego eum vidi, et pluribus in locis legi, quia typis editus est; in eo nulla est Catholico more consecratio, neque ad ullam consecrationem tenditur, quia verba non adhibent, quibus Ecclesia Catholica Romana utitur. Et in hoc est totum id, cujus, quoad id caput, nunc memini. Quoad alia, de quibus a dominatione vestra percunctatus sum, habeo ut dicam, quod in eo regno, neque etiam Confirmationem et Confessionem secretam, neque Ordinem, neque Extremam-Unionem habent. Et ego id scio, qui ibi fui, et vidi, his sacramentis eos nullatenus uti. Idque mihi etiam ejusdem regionis nobiles retulerunt. Idque etiam est factum notorium, et veritas est.

« Ego Nicolaus Mortonus ».

335. « Constitutus Romæ in Palatio etc. sub die vii Februarii MDLXX. R. D. Henricus Henthon presbyter Linconiensis Anglus.

« Interrogatus

« Ex qua causa ipse accessit ad Urbem ?

« Respond. Cum vidissem Catholice et Christiane dignam vitam me in Angliæ regionibus agere non posse, eas reliqui, et in Belgium,

¹ Process. Orig. p. 12 et 13.

ab hinc octo anni sunt, emigravi. In Belgio autem anno integro mansi, deinde Romam me contuli.

« Interrogatus

« An ipse constitutus ¹ sciat auctoritate et commissione reginæ Elizabethæ, fuisse privatos episcopos, ac alios Ecclesiasticos suis episcopatibus ac beneficiis; ac postea ejusdem auctoritate dictos episcopos ac Ecclesiasticas personas carceratas?

« Respond. In actis et legibus, quas vidi, una lex extat, qua statuitur, ut nemo privative exercere auctoritatem aliquam possit, absque præfatæ reginæ Elizabethæ Bolenæ auctoritate; cumque ego vidissem, quod plures commissarii privaverant multos, quia ego eosdem privatos allocutus fueram, et ego inter privatos eram; facile mihi suasi eos quoque, auctoritate reginæ privatos fuisse. Et id quidem notorium est. Et in præcepto mihi prima vice facto ad comparandum, extabat parvum reginæ sigillum, quia ad comparandum ante visitatores vocabar. Idem actum est cum tredecim aliis Collegii præsentibus, quia ego unus ex illis eram, collegii, nempe Linconiensis. Scio insuper plures episcopos privatos fuisse; nimirum episcopum Eboracensem, Londinensem, Eliensem, Linconensem, Badonensem, Lincaudinensem, Vicorninensem, Cerialensem, Estristensem, Piterbariensem; et plures eorum, postquam dejecti sunt, allocutus sum, et ab illis audiui, quod fuerant privati, et privatos vidi, et quod amplius episcopatibus non fruebantur. Et ab omnibus dicebatur, quod a regina privati fuissent. Et vidi insuper præfatos episcopos, in carceribus constitutos, uno excepto Pertebusiensi: et eorum aliquos in iisdem carceribus positos sum allocutus.

« Interrogatus

« An ipse constitutus habeat notitiam aliquos schismaticos *non sacerdotes* fuisse constitutos episcopos et rectores?

« Respond. Ego non vidi decretum reginæ, quo eos deputat. Scio tamen, ex auctoritate et assensu reginæ fuisse creatos, *et eorum plures uxorem habere*. Aliqui etiam sunt sacerdotes, et uxorem habent.

« *Ego Henricus Henthon presbyter Linconiensis* ».

336. « Constitutus Romæ in palatio, etc., sub die vii Februarii mdcclxx, R. D. Edmundus decanus Ecclesiæ Erefordiensis.

« Interrogatus

« An ipse sciat commissione reginæ episcopos, ac alios Ecclesiasticos fuisse privatos suis episcopatibus et beneficiis?

« Respond. Ego eram Londini, cum privati fuerunt, allocutusque sum eos postquam

privati sunt; quia propositum illis juramentum cum aliis Ecclesiasticis personis præstare recusaverant; et in specie episcopum Eliensem allocutus sum, et alios præsules, quorum omnium nomina modo memoria non teneo; et insuper memini me allocutum fuisse episcopum Linconensem, et alium archiepiscopum Lisfiliensem, æque privatos; et uti de his, sic de aliis quod privati fuissent, publicum et notorium erat in locis, in quibus morabar.

« Interrogatus

« An sciat nomine vel jussu ejusdem reginæ, episcopos sive alios Ecclesiasticos fuisse carceratos; ac alios successores in episcopatibus ac beneficiis ipsis a prædicta regina Angliæ datos, *non sacerdotes*, sed schismaticos ac uxoratos.

« Respond. Ego invisi et allocutus sum plures clericos et sacerdotes, jussu præfatæ reginæ in carceribus detentos, quod nolissent præfatum juramentum recipere. Et insuper novi plures episcopos, ob eandem causam in carceribus detentos. At eos alloqui in iisdem carceribus non potui, quia ingressum in locum, in quo ipsi erant, prohibebant. Ego quoque carceri mancipatus fui in domo cujusdam nobilis, quia præfatum juramentum præstare nolui, et decanatu Ecclesiæ cathedralis Sordensis privatus fui. Episcopi autem, qui in carceribus detinebantur, erant hi, videlicet Eliensis, Linconiensis, Cestriensis, Wincorniensis, Vintoniensis, Cariolen., Lincosiliensis, Londonien., et alii, quorum nominum non memini. Quo vero ad successores eorum, de quibus dominatio vestra me interrogat, qui nempe illis a præfata regina suffecti sunt: dico ipsis datos fuisse successores ab illa, schismaticos, et hæreticos, *non sacerdotes*, et eorum aliquos uxoratos; quorum nonnullos ipsemet ego vidi, et allocutus sum; de aliis, ab aliis idem intellexi.

« Interrogatus.

« An sciat Ecclesias aut Ecclesiasticos, auctoritate ejusdem reginæ fuisse visitatos?

« Respond. Cum essem Erfordiensis Ecclesiæ decanus, delegati quatuor venerunt a regina missi, ad eam Ecclesiam, totamque diocesim lustrandam; et ego præfatam commissionem legere audiui. Qua quidem commissione, auctoritas super Ecclesiasticos eis tribuebatur, ut eos nimirum privare, ac carceribus mancipare possent, et eos præcipue, qui articulis quibusdam hæreticis ac schismaticis subscribere nolissent. Articuli autem hujusmodi erant: quod divino jure et humano semper pertineret ad regem seu reginam Angliæ, tractare causas Ecclesiasticas et prophanas, privative quoad alias potestates, sicut in juramento. Secundum erat, ut unusquisque ea, uti bona et pia approbaret, quæ, quoad horarum celebrationem, et sacramentorum administrationem, Parlamen-

¹ Process., p. 25, et seq. — ² Process., p. 17.

tum sancivisset. Hi articuli, mihi quoque ante iuramentum exhibiti sunt, ut ipsis subscriberem; et, me præsente, omnibus etiam Ecclesiæ meæ, in qua decanus eram, sacerdotibus oblatis, ut ipsis subscriberent, et universo Capitulo coram me. Et ego eos vidi, vidique pariter magnum reginæ sigillum.

« Interrogatus.

« An illam reginam, quantum ipse comparens, sciat facere Cœnam more hæreticorum?

« Respond. Ego huiusmodi Cœnam celebrare non vidi, sed a pluribus sociis meis, qui in sacello ejus erant, audivi eos ordinem quemdam servare, quem in scriptis habent, et quod Catholico more non confiteantur. Qui liber, in quo descripta est ipsa Cœna, typis est editus, authenticus, ac in eo regno in usum receptus. Ego eum vidi, et quoad hoc scio insuper, et adfueram, cum regina Elizabetha in sacello esset, sub anno MDLIX, ubi Missam celebrante episcopo Calceoniensi, dum cantores Gloria in Excelsis canebant, ipsa unum qui a secretis ei erat, ad eundem episcopum misit, qui præciperet, ne Hostiam elevaret. At episcopus, ut accepi, respondit, se juxta Catholicæ Ecclesiæ consuetudinem, Hostiam elevare velle. Quare regina, antequam Evangelium diceretur, discessit. Et ipse a secretis mihi dixit, quod discesserat, ne videret Sacramenti elevationem. Et decanus reginæ nomine præcepit mihi, ut die S. Stephani celebrare deberem, sine tamen elevatione. Quod quidem facere recusavi. Quare illa postea sacellum suum, Minter appellatum, misit, qui absque elevatione celebravit; et videbam reginam, quæ aderat huic; quia ego quoque aderam, et præfatus presbyter non elevavit. Et hæc sunt, quorum memini eorum, quæ dominatio tua pro veritate a me scire cupit.

« *Ego Edmundus, decanus Ecclesiæ Erefordiensis* ».

337. « Constitutus Romæ¹ in Palatio, etc., sub die septima Februarii MDLXX, R. D. Eduardus Brumrogh sacerdos Vinconiensis.

« Interrogatus

« An regina mandaverit, quod ipse constitutus sciat, episcopos episcopatibus, ac alias Ecclesiasticas personas, beneficiis in illo regno privari?

« Respond. Notorium est, et ego optime scio, ipsam, omnes Angliæ episcopos privasse, uno dempto, qui forte voluntati ejus assensum præbuit; et alios præsules etiam ac inferiores, beneficiis, quæ obtinebant, privavit; et ego eos vidi, postquam privati fuerunt, ipsosque tum episcopos, tum inferiores sum allocutus.

« Interrogatus

« An ipse constitutus sciat auctoritate ejus-

dem reginæ aliquos schismaticos, non sacerdotes, fuisse consecratos episcopos?

« Respond. Postquam ipsa Catholicos privavit, eis hæreticos substituit tam episcopos, quam presbyteros et rectores. An vero hi fuerint, vel non, sacerdotes, perfecte exploratum non habeo. Scio tamen huiusmodi episcopos et rectores, fuisse hæreticos, quia multoties post illorum electionem eos hæreses prædicantes audivi. Audivi episcopum Londinensem et Saraburiensem: et hæreses, quas prædicabant erant contra auctoritatem S. Sedis Apostolicæ, sacrosanctæ Missæ Eucharisticæ, contra indulgentias, purgatorium, et alias plures, quarum modo non memini. Sed omnes a singulis non audivi, sed hunc illam, alterum aliam prædicantem; nec meis auribus cunctos eos percepi, sed aliquos tantum; quod jam sex vel septem anni sint elapsi, quod inde absum, horum bene non memini.

« *Ego Eduardus Brumbrog, sacerdos Vintoniensis* ».

338. « Constitutus Romæ¹ in Palatio, etc., die nona Febr. MDLXX, D. Gulielmus Alott laicus Linconiensis.

« Interrogatus

« An ipse sciat, loco episcoporum ac rectorum privatorum et carceratorum respective, auctoritate reginæ fuisse promotos schismaticos, non sacerdotes, episcopos et rectores?

« Repond. Ego agnosco eum qui Linconiensis episcopus vocatur, nomine Nicolaum Bolengian, qui mihi amicitia junctus erat, et familiariter cum eo usus sum; et scio ipsum non esse sacerdotem, imo hæreticissimum, et locum illum reginæ auctoritate occupavit. Qui episcopus, prompto animo, quidquid regina jubet, exequitur, quod quidem, ut apparet, contra Sedis Apostolicæ auctoritatem est. Semel ipsum allocutus sum, ex quo episcopi nomenclationem accepit; uti tamen episcopus ab omnibus habetur; et hinc etiam hæreticus agnoscitur, quod episcopi Catholici locum ex reginæ auctoritate occupat, uti est publicum et notorium omnibus illis populis.

« Interrogatus

« Si ipsa regina vellet, an posset prohibere prædicationes hæreticorum et hæreses, ut fecit quondam regina Maria ejus soror?

« Respond. Ego nullatenus dubito, quod si regina, non dicam, imperaret, sed tantum indicaret sibi placere, ut Catholice viveretur, statim id efficeretur; nam in Anglia multo plures sunt illi, qui Catholicam fidem, et Christiane vivere cupiunt, quam alii.

« Interrogatus.

« Si regina hoc facere vellet, an non posset

¹ Process. p. 19.

¹ Process. pag. 21.

a senatu, seu parlamento, vel consilio prohiberi, ne faceret?

« Respond. Absque dubio, si regina vellet, neque parlamentum, neque consilium, neque senatus se illi opponere auderet; quia domina est, et pro libitu consilium et partem etiam parlamenti amovere potest: ex Catholicis constare, qui Christiane libenter viverent: nam nobilium pars potior Catholice vivere desiderat, prout ipse cognovi, cum familiariter cum ipsorum aliquibus conversatus sim, istudque illorum desiderium agnoverim. Ulterius dico, quod anno quodam, cum Londini essem cum aliquibus nobilibus in domo dicta domini Morlei, et domini Arcton, ibi celebrare vidi, et Missam audiui more Catholico et Christiano; interfuique ipsi non semel tantum, sed decem vel duodecim vicibus, quia quotidie eam Catholice celebrare faciebant. Intellexi etiam, alios nobiles, idem facere consuevisse, et potissimum alium dictum mercatorem.

« *Gulielmus Aott Linconiensis* ».

339. « Constitutus Romæ¹ in Palatio, etc. die IX Februarii MDLXX, R. D. Riccardus Hallus, sacerdos Eboracensis, etc.

« Interrogatus

« An regina vivat more hæreticorum, non audiat Missam, nec alia divina Officia more Catholicorum; sed illa, e converso faciat celebrare divina Officia more hæreticorum, illaque audiat?

« Respond. In regno Angliæ, ut vidi, hæretice vivitur, nec Missa publice, nec alia divina Officia, more Catholico celebrantur. Et id quidem scio, quia, præterquamquod ipsemet hanc vivendi rationem propriis oculis conspexi; vidi insuper legem, seu decretum, quod legere incæpi; at videns in eo reginam, se ipsam in spiritualibus et temporalibus supremam gubernatricem vocare, ulterius legere supersedi. Qua lege et statuto, uti notum est et publicum omnibus locis et populis, Missæ sacramenta prohibebantur, et Christiane vivendi ratio multis in capitibus inhibebatur; et cum fide Christiana, alius vivendi modus tradebatur. In altero libro, quem vidi, et ex parte legi, partem alteram, ex alterius a me audita ejusdem lectione, didici. Docebatur a Catholico diversus ordo, et faciendæ consecrationis ordo invertebatur; sed tantum Dominicæ Cœnæ historia recitabatur, et hæc Communio vocabatur. Credo, uti publica fama et vox refert, reginam hanc, hæreticam vitam ducere, dum, nec Missam nec alia divina Officia Catholico more nunquam audit, et insuper his contraria sectatur. Imo (jam anni novem elapsi sunt) cum Londini in reginæ palatio concioni interesset, in qua Quadragesimale jejunium coarguebatur, dicebaturque illud

libera cæremonia, quam sectari nemo teneretur, nisi ex aliqua reginæ lege, quæ eo tempore piscium esum permetteret, ut interim agni, hædi, vituli, et hujusmodi animalia crescerent, et ad esum maturarentur; atque his similes rationes aliæ afferrentur quarum modo non memini. Et hujusmodi concio Quadragesimæ tempore habita fuerit, ego vidi præfatam reginam, toti ei concioni interfuisse. Concionator autem, non modo ob hæc reprehensus non fuit, imo eum omnes tulerunt. Erat his prætensus quidam episcopus Serfordiensis, ex reginæ auctoritate, ad munus illud evectus.

« Interrogatus.

« An, si ipsa regina vellet, posset prohibere hujusmodi prædicationes?

« Respond. Non dubito, quod si ipsa vellet hæreses hujusmodi prohibere, et convellere posset: sed quia ipsa episcopatus et beneficia hæreticis attribuit; hi hæreses prædicant. Quos episcopatus et beneficia si Catholicis daret, qui quidem non desunt, Catholice prædicarent et viverent. Et eo magis in hac defigor sententia, quanto aperte dignoscitur ex libro et commissione *Patris*, quod ipsa harum omnium hæresum auctrix est, easque fovet.

« Interrogatus

« An ipsa regina super hoc possit prohiberi a senatu vel parlamento vel consilio?

« Respond. Quod ad me attinet, non dubito, quod si regina hujusmodi hæreses evellere vellet, posset, quia nec parlamentum, nec senatus, nec consilium id ei prohibere possent: quia, præterquam ipsa consilium immutat, et quidquid libet, agit: neque parlamentum et senatus, qui idem sunt, aliquid potest, nisi ab ea prius approbatum fuerit et confirmatum.

« Interrogatus.

« An ipse sciat senatum, sive consilium ejusdem reginæ, constare ex hæreticis in toto vel in parte; et senatores, seu consiliarios eligi ab ea, et amovibiles esse ad ejus nutum et voluntatem?

« Respond. Parlamenti partem ipsa amovere potest v. g. circa dimidiam; pars vero altera, quam illa remove non potest, prætensi episcopi sunt, qui hæretici existunt; quos quamvis de jure et consuetudine illius regni remove non possit, de facto tamen eos amovet. Et hi hæretici sunt, et ab omnibus tales censentur, et ex publica voce, et fama omnibus populis et locis notum est, eos absque Summi Pontificis auctoritate creatos fuisse. Præter istos alii quoque in hoc parlamento reperiuntur, qui episcopi non sunt. Sed hi omnes nihil agere possunt, sine reginæ approbatione. Quo autem ad consilium quod, ut supra dixi, ipsa pro libitu movere et remove potest, fere omnes in eo hæretici sunt; et hi etiam sine reginæ approbatione aliquid agere non valent. Unde, mihi

¹ Process. Orig., p. 24.

videtur, notumque est omnibus, ex publica voce et fama, totum a sola ipsius reginæ voluntate et arbitrio pendere. Quod autem consilarii ejus hæretici sint ex publica voce et fama id scio, totique ei regno notum est, idque magis ex operibus, quæ videntur dignoscitur, quæ quidem auctoritate et jussu reginæ faciunt.

« *Riccardus Hallus sacerdos Eboracensis* ».

340. « Constitutus Romæ in Palatio, etc., sub die x Februarii. MDLXX, Riccardus Schellejus Anglus, etc. »

« Interrogatus

« An sciat auctoritate reginæ, aliquos schismaticos, *non sacerdotes*, fuisse constitutos episcopos et rectores ?

« Respond. Scio quemdam Ginellum nomine, qui Geneva venerat, quive hæreticus existimabatur, episcopum Sarum pro Catholico, qui jampridem ibi fuerat (uti publica vox et fama erat) ex auctoritate reginæ factum fuisse. Et hujusmodi hæreticum Oxonii vidi, qui ab omnibus episcopus Sarum vocabatur, et publice uti episcopus Sarum habebatur. Alterum etiam hæreticum vidi, qui hæreticus ab omnibus censebatur, factum episcopum Vintoniensem, vice alterius Catholici episcopi, qui episcopatu dejectus fuerat. Et id erat publica vox et fama in toto eo regno, et hujusmodi ut episcopi habebantur. Alios præterea his similes vidi, quorum modo non memini.

« Interrogatus

« An, si regina vellet, posset prædicationes prohibere, et usum hæresum ?

« Respond. Credo, quod licet Angliæ hæretici murmur tumultusque excitarent; ipsa tamen hujusmodi conciones impedire et convellere posset, dummodo Catholicos apud se stare vellet, uti hæreticos tenet, et absque dubio hæresim ablegaret atque extirparet.

« Interrogatus

« An super hac re posset regina prohiberi a senatu vel consilio ?

« Respond. Puto quod cum illa absoluta in Angliæ regno sit, neque senatus, neque consilium eam prohibere possent.

« Interrogatus

« An senatus seu consilium constet ex hæreticis in totum, vel in parte : et senatus sive consilarii eligantur ab ea, et sint amovibiles ad ejus nutum ?

« Respond. Existimo, quod in senatu, seu parlamento, ac in consilio hæretici reperiantur; et quidem agnosco ejusdem consilii aliquos, qui hæretici sunt; id est, qui a secretis est reginæ, et vocatur Cæcilius, et Magnus Cancellarius, et Comes Belfortius, quem, an consiliarius sit, nescio; scio tamen hæreticum esse. Et hoc scio a Catholicis hæreticos existimatos et Sedis Apostolicæ hostes. Et hi censentur et

habentur præcipui hæreticorum duces, suntque prædilecti reginæ administri.

« *Riccardus Schellejus Anglus* ».

341. « Constitutus Romæ ¹ in Palatio, etc., die x Februarii MDLXX, Henricus Kirton in utroque jure baccalaureus.

« Interrogatus

« An ipse constitutus sciat episcopos ac alias Ecclesiasticas personas, episcopatibus et beneficiis auctoritate reginæ fuisse privatos ?

« Respond. Ego vidi aliquos episcopos, et aliquos etiam Ecclesiasticos doctores, episcopatibus suis ac beneficiis privatos; nec modo privatos, sed carceribus traditos in Turri, juxta id, quod erat publica voce et fama, omnibusque notum, jussu reginæ præfata. Quorum nomina sunt episcopi Eliensis et Eboracensis, alter doctor Col nuncupatus, alius vero doctor Absil; et id scio, quia episcopos in carcere constitutos vidi et doctores præfatos in vinculis positos allocutus sum. Vidi insuper alios (adhuc in vivis ipsis præfatis episcopis agentibus) iisdem in duobus episcopatibus et beneficiis successores subrogatos; et ut publica vox, et fama ferebat, auctoritate reginæ.

« Interrogatus

« Quinam isti successores fuerint; recensent ?

« Respond. Ego scio quemdam doctorem Jone vocatum, qui uxorem habebat, in episcopatu Eboracensi successisse; et in altero Eliensi doctorem alterum, Cox dictum, pariter successisse, qui ambo hæretici erant, et uti hæretici ab omnibus censebantur, et adhuc vivunt, uti accepi; et hic similiter uxorem habebat. Idque ego comperit habeo, quia eos hujusmodi episcopatus possidentes vidi; vidique etiam uxores illorum, et uxorati ab omnibus publice censebantur. Ego quidem non adfui, cum uxores duxerunt, scio tamen mulieres illas, uxores illorum putatas fuisse, quæ in eorum domibus morabantur, et illorum uxores censebantur.

« Interrogatus

« An ipse sciat quas particulares hæreses profiteatur dicta regina, Calvinianam seu Lutheranam, aut aliam ?

« Respond. Secundum publicam vocem et famam, et juxta instructiones etiam, quas typis editas vidi, puto eam Calvinianam esse.

« Interrogatus.

« An si ipsa regina vellet, posset prohibere prædicationes et usum hæresum, prout fecit regina Maria ejus soror ?

« Respond. Pro certo habeo, ob magnam, quam in regno auctoritatem habet, quod si ipsa vellet, has hæreses evellere posset, et bonam ac Christianam fidem sectari.

« Interrogatus

¹ Process., p. 31 et seq.

« An super hac re posset prohiberi a senatu, vel parlamento, seu consilio, ne faceret ?

« Respond. Minime prohiberi posset, quia una ipsa cuncta miscere potest : et leges, et statuta a parlamento sancita nullius sunt roboris, si ab illa non aperte probantur.

« Interrogatus

« An ejus senatus, seu consilium constet ex hæreticis in toto, vel in parte, et senatores, seu consiliarii eligantur ab ea, et sint amovibiles ad ejus nutum ?

« Respond. Senatum et parlamentum omne ex hæreticis compositum esse mihi facile suadeo, quia a fide dignis viris audiui, quod cum in præfatum parlamentum seu senatum admittuntur, oportet ut juramentum præstent. Quod quidem juramentum, cum contra libertatem Ecclesiasticam sit, nonnisi hæreticos illud præstare posse puto. An vero ipsa remove parlamentum possit, nescio, quia hac de re non satis instructus sum. Quoad consilium, quod ipsa immutare pro libitu potest, notum est omnibus, quod in eo hæretici reperiuntur, et ex publica voce et fama, et ex actis illorum publicis : dum actis omnibus hæretice a regina factis, se subscribunt, ut notum est cunctis populis illis ; nam ego ea speciatim non vidi, eorumque non memini. Nomina autem consiliariorum horum hæreticorum, uti publica fert vox et fama, sunt Nicolaus Bacon, qui gerit officium cancellarii Angliæ, et Gulielmus Setil, et alii, quorum non memini. Est autem publica vox et fama, omnes esse hæreticos, et uti tales ab illis populis habitos.

« *Henricus Kirton. Anglus* ».

342. « Constitutus Romæ¹ in palatio, etc., sub die x Februarii MDLXX, R. D. Thomas Kirton presbyter Anglus diœcesis Sarisburiensis.

« Interrogatus

« An sciat aliquos schismaticos, et non sacerdotes, fuisse constitutos episcopos et rectores ?

« Respond. Ego scio Joannem Gricellum, celeberrimum hæreticum, ad episcopatum Sarisburiensem evectum fuisse ; et id quidem scio, quia post adeptum præfatum episcopatum, ipsum allocutus sum, et optime eum novi, utpote qui una cum eo in eadem domo in Anstruica educati sumus. Estque publica vox, aliquos alios fuisse promotos, et episcopos factos ex auctoritate reginæ, uti publice in illis regionibus creditur, qui sacerdotes non erant, et hæretici erant ; uti fuit etiam episcopus Lincolniensis.

343. « Interrogatus

« An si ipsa vellet, posset prohibere prædicationes, et usum hæresum, illasque extirpare ?

« Respond. Ego non dubito, quod prohi-

bere hæreticas conciones posset, et hæreses evellere : quia si non vellet hæreticas haberi conciones, uti prohibuit Christianas, non haberi, existimo ex sententia rem eventuram.

« Interrogatus

« An super hoc posset prohiberi a parlamento, sive a consilio, ne faceret ?

« Respond. Cum regina auctoritatem habeat supra parlamentum et consilium, absque dubio inferiori superiorem prohibere non posset. Quod autem illa auctoritatem hanc habeat supra parlamentum et consilium, mihi exploratum est : illa siquidem, absque ipsius consensu, nihil agere possunt, et sola ipsa ab obediendum populos compellere potest.

« Interrogatus

« An ejus parlamentum et consilium consent in totum, vel in parte ex hæreticis ?

« Respond. Ut mihi videtur, in parlamento non omnes hæretici sunt, quia in ipso nobiles extant, qui forsitan boni Christiani sunt. At in consilio potiore partem hæreticam puto, ex eo quod ex hoc consilio omnes fere hæreses in eo regno oriuntur, videlicet ab eorum Decretis. Extat in eo præcipue Cæcilus quidam Bacon, et Noles, qui ab omnibus populis illis celebrissimi hæretici censentur ; et eorum nonnulli, vel Genevæ, vel Basileæ fuerunt.

« Thomas Kirton presbyter Anglus ».

344. Depositiones aliæ in Originali desiderantur. In calce Processus habetur sententia a Pio lata, quam hic subnectimus :

» Christi nomine invocato, pro tribunali in throno supremæ justitiæ sedentes, solum DEUM præ oculis habentes, per hanc nostram declaratoriam et condemnatoriam sententiam, quam ex parte Dei omnipotentis, Patris, et Filii, et Spiritus sancti ; auctoritate quoque BB. Apostolorum Petri et Pauli, ac nostra ; deque etiam venerabilium fratrum nostrorum S.R.E. cardinalium consilio, fecimus in his scriptis, de et super quod cum a pluribus annis citra totum Angliæ regnum ab Christi infidelibus, schismaticis et hæreticis infestaretur et turbaretur, ejusdemque regni populi maculati, contra Catholicam fidem insurrexissent, hæreticeque viverent ; reginaque Maria hujusmodi sectas et damnatas hæreses totis viribus penitus extirpasset et eradicasset, ejusque regni populi ejus opera et industria ad fidem Catholicam conversi extitissent, debitamque obedientiam S. Sedi Apostolicæ et summis Pontificibus præstarent ; dictumque Angliæ regnum pacificum et quietum permaneret : eademque regina Maria vita functa, et Elizabetha ejus sorore in dicto regno succedente, quæ licet Mariæ sororis sanctis vestigiis insistere, eosdemque populos, ad Christiane et Catholice vivendum persuadere, ac benigne, prout tenebatur, hortari debuisset : attamen eadem Elizabetha prætensa Angliæ

¹ Process., p. 36.

regina, diabolica suggestione instigata, non sine maxima animi nostri molestia et perturbatione, ex notorio, inexcusabili, famaue publica accepimus, eandem Eliabetham assertam reginam, iniquitatis filiam; contra Apostolicam jurisdictionem cornua erigentem, populos dicti regni, et præsertim venerabiles fratres episcopos, archiepiscopos, archidiaconos, et alias Ecclesiasticas personas, auctoritate propria, ad præstandum præsertim iniquum et injustum juramentum, contra libertatem Ecclesiasticam de ejus ordine factum, de non recognoscendo aliam supremam gubernatricem, tam in spiritualibus et Ecclesiasticis, quam temporalibus, præter ipsam Elizabetham assertam reginam, nullique alteri dandam esse obedientiam, sub gravibus etiam corporis afflictivis pœnis cogere et compellere: eosdemque episcopos, et alias personas Ecclesiasticas, per ejus prætenso commissarios ejusdem reginæ jussu visitari; ac nonnullos ex hisce episcopis, et Ecclesiasticis personis, et Ecclesiarum rectoribus, ob dicti juramenti præstationis denegationem, eorum episcopatibus et beneficiis, rebus et bonis Ecclesiasticis, privare, spoliare, usurpare; ad eosdem episcopatus, beneficia et alias dignitates, schismaticis, hæreticis, uxoratis, non clericis ejusdem reginæ propria auctoritate conferre, ac de illis providere: præfatosque episcopos et rectores, ac alios Catholicos, necnon omnes alios divina officia et Missam juxta S.M.E. ordinem audientes, carceribus mancipari, marcescere, et mori permittere. Quodque detestabilius, et in non modicum populorum scandalum, et pessimum exemplum, leges et libros hæreticos, super administratione Sacramentorum, divinorumque Officiorum, condere, imprimere, publicare et contenta in eis observari; hæreticoque et Calvino more in præfato regno vivere et respective prædicari; damnatasque et manifestas hæreses tolerare, ac publicari permittere, causasque Ecclesiasticas cognoscere, sacerdotibusque, ne more Catholico et juxta ritum Catholicæ Ecclesiæ celebrent, prohibere; hujusmodique damnatas hæreses audire, et illis interesse, carnesque diebus prohibitis comedere; Cænamque Dominicam, more hæreticorum celebrari facere, aliaque enormia scelera patrare non esse veritam; cumque hujusmodi sint in toto orbe publica, inexcusabilia, notoria, ac non in modicum S. Sedis Apostolicæ contemptum redundant; nos nihilominus, pro majori præmissorum verificatione et cautela, commisimus, et mandavimus dilecto filio nostro Alexandro Riario I. V. D. Causarum Curie Apostolicæ generali auditori, ut se de præmissis diligenter informaret, testesque desuper examinaret, processumque opportunum conficeret. Et qui, ex præmissis et depositionibus dictorum testium, per eundem Alexandrum auditorem

examinatorum, et aliarum probationum, præmissa omnia et singula vera fuisse et esse constitit et constat; ideo pronuntiamus, sententiamus, decernimus et declaramus, præfata Elizabetham assertam reginam Angliæ hæreticam, excommunicationis majoris anathemate, aliasque censuras et pœnas, contra similia patrans editas, temere et damnabiliter incidisse et incurrisse; ipsamque Elizabetham assertam reginam perpetuo ac omnino regno Angliæ, illiusque jurisdictione aut dominio ac potestate penitus privatam, et inhabilem fore et esse; prout excommunicamus, anathematizamus, privamus, inhabilitamus, ac ab omnibus Christifidelibus arctius excitatis mandamus, litterasque insuper opportunas decernimus et concedimus. Et insuper populos prædicti regni Angliæ, a juramento illiusque vinculo per eos eorumque quemlibet quomodolibet præstito absolutos et liberatos fore et esse, prout absolvimus et liberamus: dictosque libros legere, et juramentum jussu, et auctoritate, et scientia dictæ assertæ reginæ Elizabethæ quomodolibet conditos et impressos extinguimus, et comburendos fore et esse, prout eis nullam fidem præstandam esse decernimus et declaramus, non solum isto, sed omni alio meliore modo etc ».

343. Sequitur mandatum, quo præcipitur processum hunc sigillis obsignatum, munitumque, in tabulario religiose cauteque reponi servarique; quod hujusmodi est :

« Illustrissimus dominus Alexander Riarius I. V. D. Curie Cameræ Apostolicæ generalis auditor, habuit a me notario integram copiam totius introscripti processus, de ejus ordine et mandato extractam, et mandavit claudi et sigillari præsentem processum, ejusque sigillo imprimi, prout fuit sigillatum. Et insuper decrevit et ordinavit hujusmodi processum non aperiri, nec amoveri sigilla, absque Sanctissimi N. D., seu illustrissimi ejusdem D. A. C. expresso ordine ac mandato, sub pœna criminis læsæ Majestatis, ideo etc. Datum Romæ, in ejus palatio judiciali, et Camera cubiculari, die xii Februarii MDLXX.

« Ita mandamus ex ordine Sanctissimi D. N. Alexander auditor.

« Franciscus Mirabilis notarius.

« Ita est. Franciscus Mirabilis, Archivi Romanæ Curie scriptor ».

346. Testium, qui in hoc processu juridice de Elizabetha, quæ audisti fidelissime deposuerunt, cursim non est hic prætereunda recordatio; tum quia debitus in Annalibus Ecclesiasticis virtuti eorum honorandus sit, tum quia eo magis probandum agnoscatur, quod gessit Pius, dum pæclarissimorum extorrum auctoritati (qua major in humanis rebus vix potest excogitari), potissimum ostendatur innixum.

De fratre Riccardo Shellejo, igitur, S. Joannis Hierosolymitani Angliæ priore, in libello *De justitia Britannica* pap. 32, ista habentur : « Riccardo Shellejus, Ordinis D. Joannis in Anglia prior, cum fratre suo Jacobo, ejusdem Ordinis milite, in exilio agit ». Iisdem fere verbis in calce Libri, cui titulus ; *Concertatio Ecclesiæ Catholicæ in Anglia*, eadem adnotantur : « Riccardo Shellejus Ordinis D. Joannis in Anglia prior, cum fratre suo Jacobo ejusdem Ordinis milite, eamdem cum reliquis sortem in exilio tulit ». Et Sanderus, *de Visibili Monarchia*, Lib. VII, pag. 706. (si tamen præfatorum Librorum ipse idem auctor quoque non sit) inter viros nobiles in exilio degentes, Riccardi ejusdem nomen etiam recenset.

Nec ipsius Riccardi fratrem alterum Thomam prætermittit, cujus Epistolam in processu productam retulimus. « Thomas Shellejus scribens Lib. VII *de Visibili Monarchia*, pag. 704 cum in comitatu Hantonensi præfuisset paci publicæ, ne si in officio mansisset, (Romanum) primatum abjurare cogeretur ; sponte in exilium se contulit, quem tres ipsius filii non ita multo post comitati sunt, quorum unus etiam in Carthusianorum Ordinem se contulit ». Complexusque, haud multo post, inclytam extorrum istorum familiam totam, Lib. eod. pap. 710, hæc addit : « Nec tantum singuli homines, (inquit) verum etiam integræ familiæ domum ac patriam reliquerunt, ut Sedis Apostolicæ unitatem non desererent. Quo in numero facile primas tenet Shellejorum antiqua stirpes et clara cognatio : ejus enim nominis et sanguinis fratres primum tres, hoc est, quotquot supersunt ; deinde alii tres patruales in exilio voluntario agunt ».

347. Quæ pariter referuntur in Epistola Thomæ Copplei ad præfatum Riccardum Shellejum ut vidimus, his verbis a Sandero confirmantur. Ibid., ut supra pag. 704 : « Thomas Copplejus, vir, tam generis nobilitate, quam pietatis et doctrinæ laude insignis, cum in Comitatu Surrenti publicæ paci procurandæ præfectus fuisset, patriam, officium, et patrimonium satis amplum ob Romani Primatus confessionem dimisit, jamque in exilio agit ». Totidem verbis idem asseritur in libello *De justitia Britannica* pag. 52. Et in calce Libri paulo ante memorati, cui titulus *Concertatio* etc. post ea verba : « Ob fidei confessionem dimisit » etc. hæc leguntur : « Et in exilio sanctissime obiit ».

Thomæ Goldwellii episcopi Asaphensis, qui proxime post Shellejum, in allato processu legitur, præter recensitos scriptores, ampliorem notitiam Joseph Silos in Historia Clericorum (hic si quidem religioso Theatinorum Ordini, nomen Goldwellius dederat) suppeditat. Nos, ex eo nonnulla dumtaxat dabimus, quæ Lib. XV pag. 637, his verbis tradit : « Non minimum ejus

(nempe Goldwellii) nominis morumque famæ momentum affert Cæsar cardinalis Baronius,¹ qui ineruditissimis ad Romanum Martyrologium vigiliis, cum de S. Wenefrida agit, complures quidem auctores laudat, a quibus præclara Virginis ac Martyris Acta hauserat, sed uberiorum eorum testem fuisse Asaphensem ait, illumque honestatum hoc elogio voluit, candidissime quidem, quod jam obierat : « Majora (inquit) his accepi, a fidelissimo teste oculato reverendissimo Thoma episcopo Asaphensi, Romani Pontificis, in obeundis Pontificalibus functionibus suffraganeo, vitæ sanctitate, fidei confessione atque doctrina conspicuo, nuper Romæ, dolore omnium optimorum, ex humanis sublato ». Hæc ille. Sanè, quod forte memorare in loco prætermisimus, inter viros doctissimos, quos Romani Martyrologii reformationi destinaverat Gregorius Pontifex Tertius Decimus, adlectus et Asaphensis fuerat, atque adeo in ea Congregatione, in qua Baronius primarum partium actor erat, cognosci ab eo intime ipsius virtus, sanctitas, eruditio potuit. Baronio adnectimus Nicolaum Sanderum, rerum Anglicarum scriptorem, qui ubi Goldwellium, inter proscriptos ab Elizabetha episcopos numeravit, hæc statim de illo : « Thomas vero Godwellius Asaphensis, plenus pietatis et dierum, viginti sex postea annos Romæ vixit, et non ita pridem, felicissime et sanctissime in Domino obiit ». Ac in eamdem sententiam Polinus, alter Anglicanæ rei, ac tragediæ textor, illum virtute, ac meritis cumulatissimum obiisse memorat etc. » Hæc Silos, quibus addendum quod Transtyberinæ Basilicæ S. Cæcilie, altaria quædam, sub anno MDLXXXIV, Gregorio XIII Pontif. Max. a Godwellis consecrata fuerunt, ut vetus testatur tunc posita inscriptio, quam uti usque modo in ejusdem Ecclesiæ porticu legitur, in nostro Opere, cui titulus : *S. Cæcilie Acta, et Transtyberina Basilica*. Tom. 2. pag. 407. Jesu Christi. Sæcul. XVI, Cæcilie XIV inseruimus. Uti, sub præterito anno, in Sepulchrali Lapide Roberti Pechami, ejusdem Goldwelli nomen adnotavimus.

348. Post Goldwellum in præfato Processu recensetur Mauritius Clenoch, qui dicitur nominatus episcopus Bangoriensis ; quem forte indicare voluit, qui in calce pluries memorati Operis : *Concertatio Ecclesiæ Catholicæ*, indicem contexuit personarum, quæ propter Catholicam fidem, in Anglia passæ essent ; nam dicit : « Mauritius Clenoch S. et episcopus designatus, obiit in exilio ». Ejusdem mentio etiam habetur in Libello *De justitia Britannica* pag. 35.

349. De Nicolao Mortono S. T. professore, ac Vaticanæ Basilicæ pœnitentiario, quem inter Ecclesiæ Eboracensis canonicos apud Sanderum recensitum offendimus. (*De Visib. Monarch. Lib.*

¹ Baron. in Not. ad die 3 Nov.

vii. pag. 992) superfluum est quærere; cum ipse ille sit, quem a Pio præterito anno in Angliam missum retulimus, ut certis illustribus et Catholicis viris, auctoritate Apostolica denuntiaret Elizabetham, quæ rerum potiebatur, hæreticam esse.

350. Cæterorum, qui in eodem processu ad comprobanda Elizabethæ crimina testes adhibiti sunt, in præfatis indicibus, apud Sanderum, et in calce Lib. *Concertatio etc.* uti in altero *De justitia Britannica etc.* nomina adnotata pariter reperiuntur; unde apud Sanderum ipsum præfato Libro vii de *Visibili Monarchia*, inter presbyteros beneficiis suis exutos, aut in exilio ob Romani Primatus confessionem degentes pag. 696. n. 1781, Eduardus Brumbrogus, legitur: uti etiam in indice *Concertat.* Et pag. ead. num. 1780, Thomas Kirton, qui etiam in Lib. *De justit. Britannica.* pag. 41 adnotatur, uti pariter adnotatum, sub præterito anno, tanquam testamenti procuratorem Roberti Pechami, in hujus sepulchrali lapide ostendimus. Inter Sac. Theolog. doctores insuper ob fidem, aut beneficiis privatos aut exules, pag. 100, apud Sanderum loc. citat. scripti reperiuntur: D. Richardus Hallus n. 184., et n. 1843. D. Gulielmus Alenus seu Aloto, qui in indice pariter habentur: in quo etiam invenitur Henricus Kirton: quemadmodum Riccardus Shelleius, inter viros nobiles, ob fidem Catholicam in exilio degentes pag. 706 n. 1930, recolitur; quem Libellus *de justit. Britannic.* non præterit, ut ex ejusdem pag. 55 videre est.

351. Edmundus decanus Ecclesiæ Erefordiensis non eo, similibusque muneribus tantum, sed, ut ex Processu, pag. 40., et sacellarii piæ mem. Mariæ olim Angliæ reginæ, et Elizabethæ sororis officio perfunctus est. Imo regii sacelli vicedecanus, cuncta quæ ad ipsum, illius cantores, et cætera pertinebant, optime administraverat, donec, e vivis sublata Maria, atque hæresi Elizabetha corrupta, loco ipse excedere, atque se Romam conferre coactus fuerat.

Unus est Henricus Henthon Lincolnensis, cujus, uti et duorum Guill. Allot Gyhlet, nomen apud præfatos scriptores desideratur; quod mirum videri non debere Sanderus prudenter monuit. Ubi enim indicem protulit canonicorum Cathedralium, qui ob Catholicæ fidei professionem passi fuissent: « Non sic autem res accipienda est (inquit), velut hi soli Ecclesiarum Cathedralium canonici, quos hoc in loco adscripsi, ob Sedis Romanæ confessionem, patria, opibus, libertate aut vita privati fuerint. Nec enim dubito quin alii præterea, valde multi, hanc laudem meriti sint: sed illos ego recensui, quos aut ipse noveram, aut ab aliis hac dignitate motos esse acceperam. Presbyteri vero parochiales, et alii sacerdotes, qui ob retinendæ Sedis Apostolicæ communionem, vel in vinculis defuncti,

vel adhuc vincti, vel in exilium ire cōacti sunt, multo difficiliter enumerari possunt etc. ». Hæc ille; quæ quidem dicta velim, ne, inquam, miretur quis, præfatos duos testes in Processu Elizabethæ adhibitos, Landerum aliosque, qui cuncta saltem eorum nomina quos impia sævaque ejusdem Elizabethæ persecutio vexavit, studiose adnotarunt, fugere potuisse.

352. Ex horum præclarissimorum testium confessione vero, quod inter alia notatu dignissimum constat, illud profecto est, ut alibi etiam in nostris Annalibus monuimus, Elizabetham, veram ac legitimam, ex veris episcopis, episcoporum in Anglia successionem, impio ac adulterino scelere corrupisse; ita ut, qui in eorundem locum postea subrogati sunt, nullatenus pro episcopis sint habendi; quippe qui, non a veris episcopis, sed a solis laicis, qui cum jurisdictionem ipsi non haberent, multo minus aliis conferre poterant, et non episcopi, alios episcopos efficere non valebant, primam originem ducant. Innuit id quidem Sanderus ¹, (ut supra diximus), dum refert, auctoritate Elizabethæ ejectis episcopis, cum nullus eos Catholicorum episcoporum consecrare voluisset, ex parlamenti decreto jussum fuisse, ut absque consecratione episcopalia munera exercere possent; unde hoc pacto electi, *episcopi parlamentarii* nuncupati sunt. At longe clarius, ex eorum, quos retulimus testimonio, id innotescit, ita ut ambigendi nullus prope locus iis remaneat, qui usque modo aliter censuerunt; nam præterea, quæ generatim, de abolito in Anglia Ordinis sacramento, tanquam mere Papistico dicitur; speciatim de episcoporum creatione testes agentes, non modo eos non episcopos, id est, episcopali consecratione non decoratos, sed nec quidem sacerdotali initiatos Ordine, uno, vel altero demptis, uno ore fatentur. Ubi insuper, (ut explicite faciunt), meros laicos eos non extitisse, diserte non explicant; cum tamen absolute, absque alio addito, uxoratos dicunt, non nisi laicos significare voluisse, ex modo loquendi apud Catholicos, quis nesciat? Cum enim percunctatur quis nostrum, de hoc, vel illo agens, an ille, vel hic, sit sacerdos, vel episcopus. Quid aliud ei respondetur, nisi: Quomodo id? Si uxorem habet? Et vicissim, si quis interroget, an iste, vel ille uxorem habeat? Quo pacto respondetur ei: Si est presbyter, vel episcopus? Ita ut, ex eo, quod quis uxorem habeat, vel non habeat, semper intelligatur sacerdotem, vel episcopum, vel aliquo alio sacro Ordine insignitum esse non posse, qui uxorem habet; et dixisse aliquem absolute uxoratum, semper significasse fuerit merum laicum.

353. At in toto, contra Elizabetham conflato processu, cum tres tantum testes habeantur, qui

¹ Sander. de Schism. Anglic. lib. III.

rem hanc ideo diserte non explicasse visi sunt; ut veritati sincerissimæ potissimum consulere-
tur, eorummet verba hic rursus in medium
proferre minime piguit. Igitur Processu eod.
pag. xi, 2.

« Interrogatus

« An sciat episcopos, ac alios Ecclesiasticos
fuisse auctoritate ejusdem reginæ carceratos;
ac schismaticos, *non sacerdotes*, episcopos ac
rectores constitutos?

« Respond. Id scio, ex relatione, non quod
viderim: tempore siquidem, quo hoc factum
est, non aderam ».

« Testis alter. Processu eod. pag. xx, 2 de iis-
dem interrogatus.

« Respond. Postquam ipsa Catholicos pri-
vavit, eis hæreticos substituit, tam episcopos,
quam presbyteros, et rectores. An vero hi fue-
rint, vel non, sacerdotes, perfecte exploratum non
habeo. Scio tamen hujusmodi episcopos et rec-
tores fuisse hæreticos, quia multoties, post illo-
rum electionem, eos hæreses prædicantes au-
divi ».

« Tertius demum, Processu eod. pag. xvi, 2.

« Respond. Ego non vidi decretum reginæ,
quo eos deputat; scio tamen, ex auctoritate et
assensu reginæ fuisse creatos, et eorum plures
uxorem habere. Aliqui etiam sunt sacerdotes
et uxorem habent ».

254. Verum trium horum testium, prior, se
quidem non vidisse, audivisse tamen episcopos
et presbyteros *non sacerdotes* constitutos fuisse
fatetur. Secundus, cum rem non satis explora-
tam habere dicit, eam proculdubio, neque affir-
mat, neque negat. At cum addit uuum illud se
scire, omnes, nimirum ab Elizabetha promotos,
hæreticos extitisse: potius *non sacerdotes, quam
sacerdotes* fuisse innuit; nam cum præcipue,
quæ tunc in Anglia grassabantur hæreses, Lu-
therana ac Calviniana extitissent; et Calvinianæ
potissimum Elizabetha adhæreret, a qua Ordinis
sacramentum speciatim convellebatur; ex ad-
hæsiōne eidem sectæ, et odio in Ordinis sacra-
mentum, eos in hujusmodi promotionibus ab
Elizabetha ipsa aliis prælatos censendum non
est, qui aliquo, forte Ordine, priusquam hæresi
nomen darent, insigniti, vel inviti characterem
gerebant, a quo ipsa, blasphemando, abhorre-
bat: ubi e contra meri laici, quique omnis prorsus
ordinationis expertes fuissent, tales erant
ac ipsa desiderabat, ac juxta hæresim suam esse
oportebat.

355. Addit idem testis rationem aliam, ob
quam exploratum sibi satis non erat, an ab Eli-
zabetha promoti episcopi ac presbyteri, sacer-
dotes essent, vel non; dum in calce ejusdem de-
positionis pag. xxi dicit: « Quod jam sex vel sep-
tem anni elapsi sint, quod inde absum, horum
non bene memini ».

356. At ab eodem regno diutius etiam ab-

fuerat tertius testis, qui ex episcopis ab Eliza-
betha creatis, nonnullos quidem uxoratos, sci-
licet laicos non sacerdotes, alios vero sacerdotes
et uxoratos fuisse dicit: Nam interrogatus Pro-
cessu eodem pag. xiv:

« Ex qua causa ipse accessit ad Urbem?

« Respond. Cum vidissem Catholico et Chri-
stiano dignam vitam iis in regionibus me agere
non posse, eas reliqui, et in Belgium, abhinc
octo anni sunt, emigravi. In Belgio autem anno
integrali mansi, deinde Romam me contuli ».

Cum igitur a sex vel septem annis secundus
testis Anglia abfuisset; mirum non est satis ei
exploratum non fuisse, an sacerdotes vel non,
essent illi, quibus sacerdotia et episcopatus Eli-
zabetha contulerat. In tanta siquidem, quæ erat
eo tempore, quo ipse discesserat, sectarum con-
fusione, rerumque ad religionem spectantium
commixtione, quomodo sese res certo haberent,
internoscere, et testi illi, et omnibus aliis, ne-
dum difficile, sed fere impossibile fuisse cen-
sendum est. Plures enim meros laicos uxores
habentes, rectorias et sacerdotia obtinuisse per-
spicuum est. E contra vero, vel effreni actos li-
bidine, vel ne rectorias et sacerdotia amitterent,
fide Orthodoxa ejurata, sacerdotes plures uxo-
rem duxisse, quis in dubium vocare potest?

357. Quapropter, quod addit tertius testis,
nimirum hæreticos reginæ auctoritate creatos,
partim laicos fuisse, partim fuisse sacerdotes,
ex iis verissimum etiam comprobatur, quæ San-
derus¹, imo Camdenus² ipse scripto amandavit.
Diutius siquidem quam duo alii (toto nempe octen-
nio) Anglia is abfuerat; fueratque ibi eodem fer-
me tempore, quo Catholicis episcopis ac pres-
byteris, sedibus suis deturbatis, in eorum locum,
ab Elizabetha hæretici subrogati sunt. In hac
autem subrogatione, illam se alia ratione ges-
sisse putandum non est, quam ea, qua in abdi-
candis delendisque cæteris Catholicis ritibus,
ac dogmatibus se gessit. Qua de re præfatus
Camdenus³: « Ita religio in Anglia mutata,
orbe Christiano mirante quod tam facile et sine
motu. Sed illa, non subita mutatio (quæ haud
unquam facile feratur) verum lenta et grada-
tim ». Cum igitur paulatim Ecclesiastica quoque
hierarchia dejicienda esset, ad Ecclesiasticas
dignitates ac gradus, non statim omnes laicos
promotos fuisse ab Elizabetha existimandum
est; sed partim sacerdotes, qui Catholicam fi-
dem abjurassent, partim laicos; et id quidem
necessitate etiam quadam cogente; tot siquidem
fuerunt Catholici sacerdotes e gradu dejecti; ut
totidem, qui in eorum locum sacrilege suffice-
rentur hæreticos, Elizabetha reperire non potu-
erit; ideoque Camdeni⁴ ejusdem sunt verba:

¹ Sander. de Schismat. Anglic. Ibid. ut sup. — ² Camden. An-
nal. Elizabeth. Ibid. ut sup. — ³ Camden. sub ann. 1559, p. 27.
— ⁴ Ibid. ut supra, p. 27.

« Multi ex officina mechanici, et non minus illiterati etc. dignitates Ecclesiasticas, præbendas et optima sacerdotia consecuti sunt ».

358. Non sic autem paulatim sublatam, cum cæteris sacris validam episcoporum consecrationem, et una cum ea, legitimam episcopatus successionem etiam putandum est. Nam cum omnes Catholici episcopi, sub anno MDLIX, vel paulo post sedibus suis pulsati sint, et qui illis sunt subrogati, pseudoepiscopi, a nullo, nec Catholico, neque hæretico episcopo (ut scribit Sanderus¹) consecrationem obtinere potuerint, quis non videt de illis successoribusque eorum usque ad hanc diem impletum, quod in libro Esdræ² habemus his verbis: *Hi quæsierunt scripturam genealogiæ suæ, et non invenerunt, et ejecti sunt de sacerdotio*. Et frustra idcirco eos insudare ut scripturam suæ genealogiæ quærant inveniantque, cum ipsa nunquam in rerum natura: fuerit vel quod genealogiam veram successionem a veris episcopis primi illi pseudoepiscopi obtinere non potuerint, ut diximus. Non enim ex eo quod a teste uno, unus episcopus defecisse dicatur, inferri potest hunc novis pseudoepiscopis manus imposuisse; (id siquidem nemo unquam somniavit); vel etiam, quod obtinere non contempserint, quod præ alio non minus certum agnoscitur. Quis enim rite non putabit sensibus suis Elizabetham in primis ad dictos selegisse, et adscitos vicissim se demonstrasse eos, qui ad episcopatum ab ea sunt promoti? Illa autem Calvinistica peste eousque quo ad hoc infecta fuit, ut non modo Ordinis sacramentum negaret (sed, ut ex allatis testibus constat) publice et palam contra Sacramentum ipsum, ex instituto concionari præciperet. Quæ cum ita sint, cui in mentem venire poterit, vel illam sollicitam fuisse de Ordine suscipiendo a promotis a se; vel eosdem promotos suscipere, vel aliis conferre studuisse, quod ab ipsa maxime nominatimque detestatum scirent; nec sine crimine, ejusdemque idcirco offensa, suscipi posse perspectum haberent; metuereque sibi jure etiam deberent, ne loco dignitateque, quam illis contulerat, merito irata femina deturbaret?

359. Atsicut qui ex Anglia secesserat testis ab anno MDLXII, cum ab ea discessit, nondum cuncta, quæ ad Ecclesiasticam Hierarchiam evertebam (episcopalis, scilicet ac presbyteralis, cæterosque Ordines) pertinerent, omnino abolita esse conspiciens, sincerissime, sed indistincte, partim sacerdotes uxorem habentes, partim non sacerdotes æque uxorem habentes, sacerdotia obtinere testatus est; sic aliquot annorum spatium elapso, quo penitus non minus ac fuerat episcopalis, sacerdotalis Ordo impie profligatus

quoque fuerat; testes cæteri, uno ore fassi sunt pseudoepiscopos, Anglicanas Ecclesias occupantes, non sacerdotes, videlicet, nec ut antea forte aliquando ex simplicibus presbyteris assumptos, sed meros laicos extitisse, qui nempe et ipsi seipsos omni legitima ordinatione destitutos agnoscentes, sæculare brachium, ut suo loco diximus, invocare coacti fuerint; cujus auctoritate dicerentur, ac haberentur, qui vere non esse ipsimet fateri vel inviti cogerentur: uti rêvera non fuisse (etiam si cætera deessent) eo tempore, quo rite ac jure Processus, de quo loquimur, contra Elizabetham confectus est, Processus idem perspicue demonstrat: ex quo adeo clare intelligitur, de successione legitima episcopatus, inani propemodum conatu Anglos pseudoepiscopos hodiernos sibi blandiri, ut ratio nulla suppetat, qua contra veritatem, præclaris adeo sincerisque testibus assertam, vanam suam præsumptionem tueri valeant.

360. Ex ipso vero etiam Processu, alias a nobis rejecta merito et objurgata, nec satis unquam explodenda dignoscitur, improbi insipientissimique scriptoris illius temeritas, qua pro temporum personarumque ratione, Janseniana arte, nunc defendens quæ impugnavit, modo impugnandum quod defendit suscipiens, modoque se Catholicum, novatorem modo se præbens; solemnem improbaque impostura asserere veritas non est, in reordinandis (ut semper consuevit) Anglis, Ecclesiam Romanam non illi fundamento innixam esse, quam fabulosæ narrationi primi ordinatoris ac ordinati Matthæi Parkeri pseudoarchiepiscopi Cantuariensis, ad id munus ab Elizabetha promoti. Videat, inquam, Processum hunc juridice instructum vir insipiens et linguosus et confundatur; erubescatque valde velociter Ecclesiæ Romanæ, cujus bonis sic se immerito ingurgitavit, hanc importasse calumniam; dum videlicet in summi momenti re, cujusmodi est Sacramentorum iteratio, non nisi re, et quidem ab initio exploratissima, ac ad evidentiam plene probata, præclarissimam ipsam fidei magistram se semper prudentissime gessisse, diffiteri non poterit.

361. Et ex eo quidem, quod in Processu eodem, laici, et non sacerdotes, a tot fide dignissimis testibus, Anglicani pseudoepiscopi asserantur; illud quoque, quod innueramus, et alibi retulimus, de non sublata in novis pseudoepiscopis creandis, trium episcoporum manuum impositione, quod Camdenus narrat, intelligitur. Si enim verorum ac legitimorum episcoporum, ex veris episcopis descendantiam, post parlamentarium decretum a Camdeno ipso relatum, sub anno MDLXVI in favorem episcoporum editum, qui vel jam creati fuerant, vel deinceps creandi essent, hi omnes manuum impositionem acceperant; iidem meri laici, non sacerdotes, a Catholicis his testibus, nequaquam, juxta

¹ Sander. de Schismat. Anglic. libr. 3 et 400. — ² Esd. lib. I, c. XX, v. 62.

Catholicas regulas, dici haberique nequivissent. At quia compertum ipsi habuerunt, tam consecratos, quam consecrantes meros laicos extitisse, qui nunc aliunde quam ab Elizabetha ac Parlamento originem ac successionem haberent; idcirco jure merito, (licet forte, quam Camdenus memorat, pseudoepiscoporum manuum impositio intercessisset), non nisi laicorum vocabulo, se illos censere posse existimarunt; quippe qui nullam omnino a laicali manuum impositione, consecrationem obtinere potuissent. Sicut, ob eamdem rationem, qui eis deinde successerunt, non nisi laicos inanem tantum laicorum manuum impositionem adeptos, putandos habendosque esse nemo non videt.

362. Quoad alios vero ab Elizabetha ad episcopatum promotos, qui sacerdotali caractere insigniti fuissent; forte quia testis unus, vel alius sacerdotes eos extitisse dixit, ideo tamen cum ad episcopatum illos promotos fuisse asseruit, episcopali ordine decoratos simul affirmavit? Id profecto testium nemini, ut significare vellet, nec in mentem venit. Quapropter ad episcopatum promoti hi, sacerdotes extiterint, non tamen absque episcopali consecratione episcopi evadere potuerunt; cumque hanc, vel non acceperint, vel ab iis acceperint, qui eam prius validis ex legitima et vera successione, ut diximus, non assecuti, aliis idcirco præbere non poterant; quid idcirco de hujusmodi etiam sacerdotibus ab Elizabetha ad episcopatum promotis eorumque promotione censendum sit, nemo non videt. Uno verbo, cum testis nullus, in laudato Processu, de promotis ab Elizabetha ad episcopatum agens episcopalem memoret consecrationem, sed adhuc eos, *vel non sacerdotes, vel sacerdotes quidem, sed hæreticos* dicat; quis ex his non intelligit verum episcopum esse noluisse, qui nec fieri voluit sacerdos? Et episcopum fieri despexisse, qui per hæresim, quoad fieri poterat, Ordinis sacramentum a se nefarie ablegaverat?

363. Hoc igitur sacrilego ab Elizabetha patrato facinore effectum, ut dicere incæperamus, ut non modo, ex non episcopis, qui eis successerunt episcopi censendi non sint; sed nec presbyteri, nec diaconi, nec alterius cujusvis Ordinis caractere præditi putandi, qui ab ejusmodi pseudoepiscopis ordinati, vel ab iisdem non ordinatis episcopis; Ordines susceperunt. Adeo ut Elizabethæ impietas, sub ipsum fere sui schismatis initium, ad profundum illud malorum venerit, quo nonnulla Orientalium Ecclesiarum schismata, vix vel potius nequaquam pervenerunt; nam licet in eis, tum episcopalis, tum alii Ordines illicite conferantur; quia tamen ab episcopis, qui veri episcopi cum essent, veros episcopos consecrare potuerunt; iique vicissim, ut veri episcopi, successores veros episcopos consecrare, usque in hanc

diem valent, legitimam, ac nunquam interruptam successionem cum ducant, valide tum episcopalem, tum alias Ordines ab iis conferri, nemo ambigere potest. Et hinc, tum a veris episcopis, tum a veris presbyteris, id est, valide ordinatis presbyteris, et episcopis, quamvis illicite, valide tamen confecta esse sacramenta, nemo rite in dubium vocabit. E contra in Anglia, radicitus in episcoporum sacrilega illa electione ac subrogatione, evulso Ordinis sacramento, sicut in eo, nec veri episcopi, nec veri ab eis ordinati presbyteri remanserunt; sic una cum iis cuncta quoque, quæ ab episcopis et sacerdotibus sacramenta conficiuntur, penitus abolita sunt et deleta; ita ut in infelicissimo eo regno, ut olim de Judæis prædictum est) nec sacerdotium, nec sacrificium reliquum fuerit.

364. Quia vero sciebat Pius, non esse in regia plerumque potestate, ea omnia mala ac scelera prohibere, quæ impetu quodam regiones ac regna pervadere solent; idcirco explorari voluit, priusquam in Elizabetham judiciali sententia publice animadverteret, an ea omnia religionis damna, quæ Angliæ regnum patiebatur, Elizabetha ipsa, vel lubens vellet, vel potius coerere non valens, pateretur invita. Speciali idcirco modo super hoc examinatos testes voluit, qui licet ex aliis, quæ dixerant, satis superque eam, ac ipsius consiliarios, scelerum omnium auctores innuissent: tamen facinus, id distincta inquisitione perquiri, ac comprobari jussit ut Processum eundem legentibus in aperto est.

365. Necesse fuit hæc omnia ordine digere, ut appareat, jure ac ordine, ac per allegata et probata, Pium contra Elizabetham processisse; nam licet ipsius scelera, luce clarius omnibus innotescerent, tamen, cum de judiciali sententia in eam, coram tota Ecclesia proferenda agendum fuit, illius causam, non nisi districtissimo judiciali ordine peragendam Pontifex existimavit.

At circa tempus, quo Bulla ipsa prodierit, videndum, quid in primis scriptores censuerint. Natalis ab Alexandro, Spondanus. ac alii, hoc anno datam referunt: imo in ipso Bullario, sub anno eodem recensetur. E contra vero Pollinus, Bzovius, Morerus, Natalis Comes, Campana, ab Isselt, et Camdenus sub præcedenti datam scribunt. Et quidem ipsius Bullæ exemplari seorsim tunc impresso, quod ex Archivo cardinalis Alexandrini accepimus, sub anno MDLXIX data legitur.

Verum facile ex supra allatis sententiæ conciliantur, dum luce clarius patet duas fuisse Bullæ hujus editiones, primam quidem sub anno MDLXIX, per Mortonium solis Anglis communicandam; alteram vero sub anno MDLXX, tota Ecclesia vulgandam, ac revero vulgatam: ac prioris quidem exemplar, nempe Anglicanæ,

secutum Camddeum, sub anno MDLXIX, suis Annalibus Pii Bullam inseruisse. Alios vera scriptores sub præsentī anno MDLXX, adnotasse; quod revera toti Ecclesiæ, præsentī duntaxat anno, proposita fuerit. Prioris autem editionis, in gratiam Anglorum factæ, ea causa fuit, quod Bulla ipsa Pius (ut anno præterito narravimus) eorumdem Anglorum contra Elizabetham conatibus sollicito præsentique auxilio esse voluit, ut diserte his verbis narrat Sanderus: ¹ « Multi ex nobilitate hæreseos, et status præsentis pertæsi, præsertim in Septentrionalibus regni partibus arma ad sui defensionem contra hæreticos, et homines novos, qui Elizabetham in istam adduxerunt insaniam, sumpserunt. Quorum primi fuerunt antiqua nobilitate clarissimi proceres Thomas Northumbriæ et Carolus Westmerlandiæ comites, eisque se adjunxerunt, ex inferiori nobilitate equites aurati, alique non pauci: sed reliquis Catholicis, propterea, quod adhuc per papam non erat publice contra reginam lata excommunicationis sententia, nec ab ejus ipsi absoluti viderentur obedientia, se non adjunctibus; facile a regiis copiis in vicinam Scotiam fugati sunt ». Sic ille. Uti vero summis laudibus extollenda fuit ea Catholicorum Anglorum religio, quæ nihil contra Elizabetham, cui fidelitatis juramento se obstrinxerat, nisi ab eodem jurejurando, a Romano Pontifice absoluta fuisset, sibi licere fassa est: sic dignis encomiis prosequenda etiam dignoscitur Pii prudentia, quæ qua majori potuit celeritate edita Bulla, ac in Angliam missa, ea impedimenta statim remove curavit, quæ rei Catholicæ plurimum obesse posse intellexit; ac nova deinde ejusdem adornata editione, studiosius morbo, tanquam salutarem medicinam applicuit. En illa:

« Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

« Regnans in excelsis, cui data est omnis in cælo et in terra potestas, unam Sanctam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam, extra quam nulla est salus, uni soli in terris, videlicet Apostolorum principi Petro, Petrique successori, Romano Pontifici, in potestatis plenitudine tradidit gubernandam. Hunc unum super omnes gentes, et omnia regna principem constituit, qui evellat, destruat, dissipet, disperdat, plantet et ædificet; fidelem populum, mutuæ charitatis nexu constrictum, in unitate spiritus contineat, salvumque et incolumem suo exhibeat Salvatori.

« § 1. Quo quidem munere obeundo, nos ad prædictæ Ecclesiæ gubernacula, Dei benignitate vocati, nullum laborem intermittimus, omni opera contententes, ut ipsa unitas, et Catholica religio, (quam illius auctor, ad pro-

bandam suorum fidem et correctionem nostram, tantis procellis conflictari permisit) integra conservetur. Sed impiorum numerus tantum potentia invaluit, ut nullus jam in orbe locus sit relictus, quem illi pessimis doctrinis corrumpere non tentarint, adnitente præcipue flagitiosorum serva Elizabetha, prætensa Angliæ regina, ad quam, veluti ad asylum, omnium infestissimi profugium invenerunt. Hæc eadem, regno occupato, supremi Ecclesiæ capitis locum, in omni Anglia, ejusque præcipuam auctoritatem atque jurisdictionem monstruose sibi usurpans, regnum ipsum, jam tum ad fidem Catholicam et bonam frugem redactum, rursus in miserum exitium revocavit.

« § 2. Usu namque veræ religionis, quam ab illius desertore Henrico Octavo olim everSAM, clar. mem. Maria regina legitima, hujus Sedis præsidio reparaverat, potenti manu inhibito, secutisque et amplexis hæreticorum erroribus, regium consilium, ex Anglica nobilitate confectum, diremit, illudque obscuris hominibus hæreticis complevit, Catholicæ fidei cultores oppressit, improbos concionatores atque impietatum administros reposuit, Missæ sacrificium, preces, jejunia, ciborum delectum, cælibatum, ritusque Catholicos abolevit, libros manifestam hæresim continentes, toto regno proponi, impia mysteria et instituta, ad Calvinī præscriptum a se suscepta et observata, etiam a subditis servari mandavit. Episcopos, Ecclesiarum rectores, et alios sacerdotes Catholicos, suis Ecclesiis et beneficiis ejicere; ac de illis et aliis rebus Ecclesiasticis, in hæreticos homines disponere, deque Ecclesiæ causis decernere ausa; prælatis, clero, et populo, ne Romanam Ecclesiam agnoscere, neve ejus præceptis sanctionibusque canonicis obtemperarent, interdixit; plerosque, in nefarias suas leges venire, et Romani Pontificis auctoritatem atque obedientiam abjurare, seque solam in temporalibus et spiritualibus dominam agnoscere jurejurando coegit; pœnas et supplicia in eos qui dicto non essent audientes imposuit, eademque ab iis, qui in unitate fidei et prædicta obedientia perseverarunt, exegit. Catholicos antistites et Ecclesiarum rectores in vincula conjecit, ubi multi diuturno languore et tristitia confecti, extremum vitæ diem misere finierunt. Quæ omnia, cum apud omnes nationes perspicua et notoria sint, et gravissimo quam plurimorum testimonio ita comprobata, ut nullus omnino locus excusationis, defensionis aut tergiversationis relinquatur.

« § 3. Nos multiplicantibus aliis atque aliis super alias impietatibus et facinoribus, et præterea fidelium persecutione, religionisque afflictione impulsī, et opera dictæ Elizabethæ, quotidie magis ingravescente; quoniam illius animum ita obfirmatum atque induratum intel-

¹ Sand. de Schis. Angl. Lib. III, page 416.

ligimus, ut non modo pias Catholicorum principum, de sanitate et conversione preces monitionesque contempserit; sed ne hujus quidem Sedis ad ipsam hac de causa nuntios in Angliam trajicere permiserit; ad arma justitiæ contra eam de necessitate conversi, dolorem lenire non possumus, quod adducamur in unam animadvertere, cujus majores de republica Christiana tantopere meruere. Illius itaque auctoritate suffulti, qui nos in hoc supremo justitiæ trono, licet tanto oneri impares, voluit collocare, de Apostolicæ potestatis plenitudine declaramus prædictam Elizabetham hæreticam et hæreticorum fautricem, eique adhærentes in prædictis, anathematis sententiam incurrisse, esseque a Christi corporis unitate præcisos.

« § 4. Quin etiam ipsam prætenso regni prædicti jure, necnon omni et quocumque dominio, dignitate privilegioque privatam.

« § 5. Et item proceres, subditos et populos dicti regni, ac cæteros omnes qui illi quomodocumque juraverunt, a juramento hujusmodi, ac omni prorsus dominii, fidelitatis et obsequii debito, perpetuo absolutos, prout nos illos, præsentium auctoritate absolvimus et privamus eandem Elizabetham prætenso jure regni, aliisque omnibus supradictis. Præcipimusque et interdiciamus universis et singulis proceribus, subditis, populis, et aliis prædictis, ne illi, ejusque monitis, mandatis et legibus audeant obedire. Qui secus egerint, eos simili anathematis sententia innodamus.

« § 6. Quia vero difficile nimis esset præsentibus quocumque illi opus erit perferre, volumus ut earum exempla, notarii publici manu, et prælati Ecclesiastici, ejusque curiæ sigillo obsignata, eandem illam prorsus fidem in judicio, et extra illud, ubique gentium faciat, quam ipsæ præsentibus facerent, si essent exhibitæ vel ostensæ.

« Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, anno Incarnationis Dominicæ MDLXX, Pontific. nostr. anno quarto ».

366. *Diluantur objectiones circa hujus Bullæ promulgationem.* — Non prætereundum interim quod huic Pii sententiæ detrudere fere scriptores cuncti, non heterodoxi modo, sed Catholici etiam ausi sunt; vel ex eo quod juris ordine servato prolata non fuerit; vel ex eo quod Pius Elizabetham, licet hæreticam, exauctorare, nec a fidelitatis juramento illius subditos solvere potuerit; vel ex eo quod Catholici ipsi principes eam nihil duxerint; vel ex eo tandem, quod hinc in deterius Catholicæ religionis res fuerit prolapsa.

367. Et primi quidem, qui de non servato juris ordine conquesti sunt, apud Thuanum ac Camdenum leguntur; qui nempe scriptores, cum undique coacervare studuerint quidquid in Pontificiæ potestatis opprobrium verti posse

arbitrarentur: dum illius culpam ostendere existimarunt, propriam ac rudem nimis suam inscitiam prodire. Quicumque enim fuerint, Catholici, videlicet, vel hæretici, qui Pontificiam Bullam improbarunt, quod nulla ex jure admonitio eam præcesserit, certe turpis ingnaviæ coarguendi agnoscuntur, cum obvium ac tritum etiam illud nescisseprehenduntur; duplex, scilicet, excommunicationis genus, quorum unum ferendum dicitur, nec nisi præviis admonitionibus inferri consuevit; aliud autem latum nuncupatur, idque nulla prævia prorsus admonitione infigitur. Delictis vero, ob quæ hæc latæ sententiæ excommunicatio incurritur, abunde fuisse obnoxiam Elizabetham, ultro dignoscitur. Nam cum in primis omnes hæretici, hanc ipso jure sententiam incurrant, ut in cap. ad abolendum in princ.; et cap. excommunicamus 13. de hæreticis, et cap. novit. 49. de sent. excom.; et insuper defensores, et receptatores hæreticorum, quique eos domi suæ tenere, vel fovere audent. Cap. Sicut 8. de hæret. et cap. Quicumque 2. eodem in 6.

« Qui dicunt Romanam Ecclesiam non esse caput aliarum Ecclesiarum, contra id quod habetur in C. felicis. § per hoc quoque. de pæn. in 6. Qui servari fecerint statuta, et consuetudines contra libertatem Ecclesiæ; ac eo magis, qui ea statuerint, ut in C. noverint 49. de sent. excom.; et quicumque demum similibus aliis sceleribus sese deturpaverit; ipso jure Ecclesiastica excommunicationis pœna irretiatur, absque eo quod præviæ admonitiones ex jure eam præcedere debeant. Quis Elizabetham, non modo hæreticam, et quæ non unius, vel alterius hæretici, sed totius orbis hæreticorum, in Belgio, Galliis, Germania, fautrix fuit; quæ, contra omne jus, se caput Ecclesiæ statuerat; quæ innumeros Ecclesiasticos viros ac Ecclesias expilaverat; quæ tanta ac tam dira in eas statuerat, hisque ac innummeris aliis gravioribus sceleribus ream, quibus eadem proposita pœna erat; absque prævia admonitione, recte ac juris ordinē servato, a Pio excommunicatam non dixerit?

368. Quod si admonitiones faciendas fuisse dixerint, ut, juris ordine servato, delictis se purgare Elizabetha posset: corrueat procul dubio quod asserunt ex cap. Cum delictis de purg. Can.; nam purgatio ibi tantum permittitur, ubi crimen non est notorium; at ubi adeo publicum est, ut nullus justificationi locus penitus existat, (ut pacta cujus universæ vicinæ populus testis fuit); non esse reo indicendam purgationem, sed in eum condemnationis sententiam promulgandam esse decernitur. Quale autem scelus adeo publicum et notorium esse potuit, ut innumera fuere Elizabethæ facinora, quam non modo unquam eorum puduit, sed meretri-

cio insuper fastu, sicut Sodoma, peccatum suum prædicavit?

369. Et quidem, ex notoria ejus in nefandis sceleribus impudentia, permotum Pontificem in illam sententiam tulisse, facile deprehendes, ex supra commemoratis sententiæ verbis: « Quæ omnia (ibi dicitur) cum apud omnes nationes perspicua et notoria sint, et gravissimo quamplurimorum testimonio ita comprobata, ut nullus omnino locus excusationis, defensionis, aut tergiversationis relinquatur etc ». Quamvis tamen ex jure non teneretur, nihilominus pius Pastor admonuisset, si per ipsam sibi licuisset: verum illius animum ita obfirmatum atque induratum intellexit (ut ipse fatetur) ut non modo pias Catholicorum principum de sanitate et conversione preces monitionesque contempserit; sed ne Apostolicæ quidem Sedis ad ipsam hac de causa nuntios, in Angliam trajicere permiserit. Cuiusmodi igitur rationabili fundamento inniti potuere querimoniæ de Pio factæ, ob non præmissas de jure admonitiones, cum illas Pontifex, nec facere teneretur, nec sibi eas fieri Elizabetha permiserit? Verum ad quid ista? si non nisi juris ordine servato, et probata, et cognita causa, desuperque eam, (ut innuimus), coram stato iudice, juridico instructo Processu in Elizabetham Pontifex sententiam dixit. « Et quidem gravissimo (ut ipsemet Pius dicit) quamplurimorum testimonio ita comprobata, ut nullus omnino locus, excusationis, defensionis, aut tergiversationis relinqueretur ». Processum ipsum, ut res in aperto esset, jam in medium produximus.

370. Quoad aliud vero, quod videlicet Pio nullum dethronizandi Elizabetham jus fuerit; « Æquitatem sententiæ in Elizabetham latæ (inquit Natalis ab Alexandro) ¹ natalium ejus vitium manifeste probat. Spuria enim erat Henrici Octavi proles, ex adulterio cum Anna Bolena suscepta; quare nec jure natalium, nec regni legibus capax erat successionis in regiam dignitatem. Jus evidens erat Mariæ Scotiæ reginæ. Henrici quidem voluntate, et comitiorum edicto, sed palam iniquo, regnabat Elizabetha. Id attendens Pius Quintus reginam intrusam, quæ potestate male parta ad Catholicæ religionis eversionem abutebatur; quæ tyrannidem in Catholicos præsulēs et sacerdotes, priscæque fidei professores exercebat; quæ subditos suos ad ejurandam Romani Pontificis obedientiam juramento obstringebat; quæ se unam, pro Ecclesiæ Anglicanæ capite, seu gubernatrice gerebat, prætenso jure regni privatam, subditos a juramento fidelitatis absolutos denunciare se posse existimavit, seu declarare, quod evi-

dentissimum erat, nullum jus ipsius fuisse nec esse ad regnum, nullumque esse vinculum juramenti, quo fidelitatem suam ac obsequium ipsi Angli obstrinxerant; nec teneri ad parendum impiis ejus mandatis ac legibus, contra fidem, religionem, ac fidem Romanam et Summi Pontificis primatum. Hic sententiæ, a Pio V latæ, sensus est; unde et ipsam Elizabetham, *prætensam Angliæ reginam* vocat; *Mariam* vero, cui successerat, *reginam legitimam*, ipsamque *regnum occupasse*, id est, usurpasse scribit. Quæ de re Sanderum audire juvabit lib. II de Schismate Anglicano: Sæpe quidem (inquit) conata est Maria illam ab omni successionis sorte, vel propter hæresim, vel propter crimen læsæ majestatis (multa enim contra sororem et rempublicam commiserat), vel, quod magis constabat, propter impurissimos natales excludere. Nam, ex Clementis VII sententia juridica, prætensum Henrici cum Anna matrimonium, et proles ex illa suscepta, expresse definiuntur esse illegitima. Idemque Henricus postea a perturbatione factus liberior, in publicis regni comitiis discerni curavit, omnesque sibi subditos a juramento, quod Annæ Bolenæ vel ejus soboli prius præstiterant, absolvi jussit: porro contestatus in senatu suorum, Annam illam, nec fuisse, nec esse potuisse uxorem suam, propter certam causam, quam dixit se Cantuariensi episcopo secreto insinuasse. Et licet Henricus anno trigesimo quinto regni sui, impetrata potestate ab Ordinibus nominandi successores suos, voluerit etiam Elizabetham habere in ordine regnandi locum; quod, et illorum comitiorum decreto approbari fecit, (ex quo solo parlamentario edicto, et nullo nativitatis jure, ista est postea adepta imperium, et ita in hunc diem tenet); tamen, nec ab Henrico patre, nec a se ipsa ullo statuum decreto, aut matris cum patre conjunctio, aut natales ipsius fuerunt unquam postea approbati, aut facti legitimi. Quin et Ordines primo anno reginæ Mariæ, lege perpetua approbarunt conjugium Henrici cum Catharina, et prolem ex eo genitam, omni divino et humano jure, legitimam fuisse declararunt: omnia contraria Acta, Processus et sententias abrogantes, ac proinde altera cum Anna, Catharina adhuc superstite, veræ nuptiæ esse non potuerint; nec ex illis suscepta soboles legitima, nec Anglicani sceptri, secundum leges municipales, quæ spurios non admittunt, vel natura, vel ulla prerogativa capax esset: quod tamen Senatusconsultum, nec ab ipsa Elizabetha rescissum est hactenus: Quæ licet jus regnandi vendicet, regnumque sibi deberi ab omnibus in primis regni sui comitiis agnosci voluerit; tamen nusquam jus suum naturæ, sed Parlamento adscribit: hoc præterea variis postea decretis cavens, ne quispiam, sub pœna capitis affirmet, non esse in potestate principis

¹ Natal. ab Alexan. Hist. Eccl. Sæcul. 15 et 16. part. I, pag. 251.

et statuum positum, ut quem velint regem designent. De natalibus autem suis probandis aut reformandis nullus sermo, sed altissimum ubique silentium ».

371. Ista ex Sandero Natalis, qui alia etiam ratione excusari posse censet hanc Pii in Elizabetham sententiam: quod, nempe nihil ea novi, sed jura dumtaxat a decessoribus quibusdam suis, Pontificiæ Sedi attributa, sibi tribuerit; nihilque per hoc derogari existimat Pii Quinti sanctitati quod eum excusare longe facilius et proclivius sit, quam Gregorium Septimum, sanctissimum pariter Pontificem; nam Gregorium Septimum nullum exemplum habuisse dicit, quo regum exauctorandorum potestatem sibi ac Sedi suæ tribueret. Gregorii Septimi et aliorum quorundam post ipsum Pontificum exempla, et inter alia Pauli III in Henricum VIII Angliæ regem judicium recens, Pium Quintum præ oculis habuisse existimat: ideoque et ipsius factum contra Elizabetham jure merito excusandum censet.

372. His ille excusare contendit Pium, quem hujusmodi excusatione minime egere censemus; neque hac ratione excusari Pium voluisse judicium et acta, quibus inconcussum Apostolicæ Sedis jus tuebatur, manifeste perhibent ipsiusmet verba, quibus se unum, tamquam Petri successorem, super omnes gentes, et omnia regna, principem constitutum asserit, ut evellat, destruat, dissipet et disperdat. Hoc jure purgandum erat (si tamen purgatione opus fuisset) Pii factum; ex quo tamen præfatus, jureque, ob hæc et alia damnatus scriptor, nolle (dicit) argumentum trahi contra supremam, et a Deo solo dependentem in temporalibus dumtaxat regum et principum supremorum auctoritatem; neque ex eo colligi, Ecclesiæ, aut Romano Pontifici potestatem indirectam in eorum temporalia convenire, qua ob hæresim saltem exauctorari possint. Additque, hanc opinionem in aula scholisque Romanis tunc vigentem; et quorundam, e superioribus Pontificibus exempla secutum Pium V reges hæreticos exauctorare se posse existimasse. Quam quidem opinionem Parisiensem Facultatem ac Gallicanam Ecclesiam verbo Dei, cum scripto, tum tradito, respuere ac improbare affirmat.

373. At melius procul dubio dixisset, si illam, quam tunc viguisse dixit in aula scholisque Romanis opinionem; vel adhuc vigere asseruisset, et ipsi quoque olim fidelissime adhæsisse Parisiensem Facultatem ac Gallicanam Ecclesiam fassus esset; priusquam videlicet assentatorio aulæ et novatorum ingenio in oppositam se abripi sivisset. Hoc verbo Dei, tum scripto, tum tradito, æquius explicato, fideliusque posteris demandato, magis congruere ingentia volumina ostendunt, pro Apostolicæ Sedis juribus edita; magis quam ea, quæ ad tuendam futilem

adinventionem Gallici nonnulli scriptores nuper tumentibus verbis congesta ediderunt. Utriusque partis libros consulat, qui utriusque rationum pondus, ac jura, quanti sint habenda, cognoscere cupit. Nobis in libro librum conscribere non vacat, illudque tantum testatum volumus, inconcussæ opinioni, quam Gallicana Ecclesia respuere ac improbare modo dicitur, olim firmiter adhæsisse; adeoque turpius ab ea defecisse, testimonio allato Gallicani Catholici anonymi scriptoris, qui, ex superiorum Gallorum Catholicorum præcepto, in libro ¹ *de justa abdicatione Henrici III Gallorum regis*, de qua inferius, inter alia hæc scripsit:

« Jus in Ecclesia reges abdicandi esse cum dicimus, non id volumus quod calumniæ loco nos dicere objiciunt hæretici, penes Romanum Pontificem, aut qui infra illum sunt, esse, ut principes, arbitrato suo, seu, ut loquuntur, pro animi libidine, dejicere, regni jura immutare, leges abrogare; in eos denique, ut in episcopos et reliquos Ecclesiastici Ordinis homines, plenam et directam jurisdictionem exercere possint. Id volumus, cum ille Christi Vicarius sit, ut videat, ne quid Christo, ne quid ejus Ecclesiæ, ac religioni injuria fiat; ne quid, vel populi, ac regni, vel regum ipsorum salutem impediatur, cujusmodi sunt hæresis, schisma, perjurium, apostasia, et similia, quæ sine gravi Ecclesiæ detrimento in regibus esse nequeunt; id ei licere, ut cum nihil leniter admonuisse profuerit, cum censuras contemni audierit, cum periculum grave Ecclesiæ e tali regimine imminere, deponi denique, et utile, et commodum esse agnoverit, tum populos obedientiæ vinculo eximat, detque operam, ut alteri commodiori, grex a Christo redemptus committatur. Quod jus ei in solos Christianos reges propterea concessum est, quod, ut Gentiles nullo se jure Ecclesiæ subjecerunt: ita et reges Christiani se suæque, hoc est, imperium suum totum submiserunt. Quippe cum non aliter Christianis imperandi jus cuiquam esse possit, quam si regum Regi Christo, ejusque sponsæ Ecclesiæ obedientiam promiserit. Neque vero justius quicquam esse potest, quam ut in quos jus Ecclesia Christi habet, ab iis illa provideat, ne reliquo gregi suo noceatur. Quod ne quis divinitus datum Ecclesiæ esse inficias ire possit, Scripturæ utriusque Testamenti auctoritas, exemplaque, et perpetuus in Ecclesia usus efficiet. »

« Ac primum occurrent illa ², quæ e veteri Testamento deprompta, jus illud Ecclesiæ in reges, jam ab illo tempore extitisse docuerunt. Sic Samuel Saulem ³ regem a se institutum prius, quia spiritualem functionem usurpasset,

¹ De just. Henric. III abdicat. e Francorum regn. lib. IV. Lugduni apud Jo. Pilleotte S. Unionis Gallicanæ Bibliopolam 1590. Ex præcepto superiorum. Lib. I, cap. L. — ² Ibid. cap. VI. —

³ I Regum 13.

quia mandata Dei transgressus esset, quasi excommunicatum, regni jure privavit ¹, et in Davidem illud transtulit. Prorsus, ut ab eo tempore quidquid Saul gessit, ut quod sacerdotes Nobe numero octoginta per Doeg Idu-mæum interfecit, quod Samueli ac Davidi vitam adimere conatus est, tyrannum, non regem se præbuerit; manifesta quoque ademptæ regalis gratiæ signa ostenderit. Sic Jeroboam ², cum vitulos aureos posuisset, contra eum et domum ejus totam, Propheta divinum judicium pronuntiavit: et ne mingentem quidem ad parietem de ea reliquum futurum esse prædixit. Sic monente Azaria Propheta ³, Asa rex Juda idola comminuit, et Nachaam matrem, eo quod libidinosum Priapi simulacrum coleret, de Augusto imperio deposuit. Sic Oziam Azarias sacerdos, de templo primum, mox etiam de regno ejecit. Sic Athaliah Joiada sacerdos, regno simul et vita privavit. Elias Achabo et Jezabeli in os restitit; Ochosiæ duos quinquagenarios, eorumque milites numero centum igne cœlitus immisso perdidit; quadringentos et quinquaginta pseudoprophetas, invitis rege reginaque, interfecit. Hazaelem regem Syriæ ⁴, Jehu regem Israelis, Eliseum vice sua prophetam instituit, cum ea potestatis significatione, ut qui fugeret gladium Jehu, interficeret eum Eliseus; unde de Elia Sapiens ⁵: *Qui dejecisti reges ad perniciem, et confregisti facile potentiam ipsorum, et gloriosos de lecto suo.*

« Apertiora sunt, quæ de nova lege præ-nuntiata primum, mox in eadem instituta repe-riuntur. Priora sunt illa, de futura Ecclesiæ in reges potestate vaticinia ⁶: *Et erunt reges nutritii tui, et reginæ nutrices tuæ; vultu in terra demisso adorabunt te, pulverem pedum tuorum lingent; et scies quia ego Dominus.* Et rursum ⁷: *Gens et regnum, quod non servierit tibi, peribit.* Et illud ad Hieremiam ⁸ insigne: *Ecce constitui te super gentes, et super regna, ut evellas et destruas, et dissipas, et ædifices, et plantes.* Et in Psalmis ⁹: *Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei;* et alibi ¹⁰: *Reges eos in virga ferrea, et tamquam vas figuli confringes eos.* Reliqua sunt hæc: Quod Christus ¹¹ Petro oves suas (et reges igitur) pascendas commisit; quod claves, ligandique ac solvendi potestatem dedit. Quod D. Paulus; ¹² *omnes præpositis subjacere jussit.* Quod idem consuetudinem ¹³ cum hæreticis interdixit. Quod iisdem D. Joannes ¹⁴, nec Ave quidem dici permisit. Quomodo enim id facere, nisi ab obedientia regis, qui talis quidem esset, absolvere posset? Quam ne spiritualem tantum

postestatem esse quis putet, prodibit mortuus, increpante Petro ¹, cum uxore Saphyra Ananias; traditus Corinthus ² in interitum carnis. Ener-gumeni item, jubente Paulo, ³ Hymenæus et Alexander. Et quod ait idem Paulus ⁴: *Nescitis quia Angelos judicabimus? Quanto magis sæcu-laria?*

« Eodem illa potestatis Ecclesiasticæ exem-pla spectant. Ut quod Babylas Antiochenus epis-copus, unicum eo tempore Christianum imper-ratorem, Numerianum (Philippum alii ⁵, alii Decium dicunt) ob percussum regis cujusdam filium, obsidis loco in fœdere sibi datum, ex-communicavit. Et propter id a Numeriano inter-fectus, ut Martyr a D. Chrysostomo celebratur, et ab Ecclesia colitur. Sanctus Ambrosius Theo-dosium, ob cædem Tessalonicæ factam excom-municavit, et ad pœnitentiam inter laicos pu-blice agendam, Mediolani compulit. Innocentius Primus Arcadium imperatorem, ejusque con-jugem Eudoxiam ⁶, eo quod episcopo suo S. Joanni Chrysostomo resisterent, eumque persequerentur, imo in exilium misissent, ex-communicationis sententia percussit. Grego-rius II Leonem Tertium imperatorem hæreti-cum excommunicavit, et omni, quod in Italia habebat imperio, privavit. Et Zaccharias ⁷, abdi-cato Childerico, et Gallos a fidelitatis juramento absolvit, et Pipinum in ejus locum substituit. Leo III Pontifex, imperium ab Grecis, ob religi-onis contemptum, ad Germanos transtulit. Sed et Germani imperatores, ob schismata, hæreses et sacrilegia a Pontificibus dejecti sæpe nume-rantur. Cujusmodi sunt Fridericus Primus, Fridericus Secundus, Otho Quintus, Ludovicus Quartus, et famosus ille Henricus Quartus, quem Gregorius Septimus ⁸, ob simoniam, homicidia, adulteria et Sodomiticam turpitudinem excom-municavit, et imperio privavit. idem Gregorius Septimus ⁹ Boleslaum II Poloniæ regem, ob cædem S. Stanislai episcopi ad Altare sacrum, excommunicavit regnique jure destituit. Qui, et a suis derelictus, imo oppugnatus, in fugam se conjecit, et ad extremum, mortem sibi con-scivit. Sic propter hæresim Georgius Boemiæ rex primum excommunicatus, deinde a rege Hungariæ, regno expulsus est. Notandaque omnino Gregorii Magni sententia est, qui in eo privilegio, quod Sancti Medardi monasterio in Galliis concessit, ita decernit ¹⁰: Si quis regum, antistitum, judicum, vel quarumcumque perso-narum sæcularium, hujus Apostolicæ auctorita-tis, et nostræ præceptionis decreta violaverit, cujuscumque dignitatis vel sublimitatis sit,

¹ Ibid. 15. — ² Ibid. 22. III Reg. 24. II Paralip. 15. II Para-lip. 26. — ³ IV Reg. 2. III Reg. 18. IV Reg. 1. — ⁴ III Reg. 18. III Reg. 19. — ⁵ Eccles. 48, cap. VII. — ⁶ Isai. 49. — ⁷ Isai. 62. — ⁸ Hier. 1. — ⁹ Psalm. 71. — ¹⁰ Psalm. 2. — ¹¹ Matth. 6. Matt. 13. — ¹² Heb. 47. — ¹³ Tit. 3 — ¹⁴ Epist. Joan. 2.

¹ Act. 5. — ² I Corint. 4. — ³ I Tim. 1. — ⁴ I Corint. 6, 7. — ⁵ Videtur fuisse Philippus: Chrysost. in Vit. Babil. Sozom. lib. VII, c. XXII. Theod. lib. V, c. XVII. — ⁶ Niceph. lib. XIII, c. XXXIV. — ⁷ Zonar. to. 3. Paul. Æmil. lib. II, xv, 96, alius. — ⁸ Trithem. in Chronic. — ⁹ Cromer. lib. III. — ¹⁰ To. 3 Concil.

honore suo privetur. Accedit his Concilii Tole-
tani Quarti ¹, nobile et meritò litteris aureis
consignandum decretum : Sane de futuris re-
gibus hanc sententiam promulgamus, ut si quis
ex eis contra reverentiam legum, superba dam-
natione, et fastu regio, in flagitiis et facinore,
sive cupiditate, crudelissimam potestatem in
populis exercuerit; anathematis sententia a
Christo Domino condemnetur, et habeat a Deo
separationem atque iudicium : propterea quod
præsumpserit prava agere, et in perniciem
regnum convertere. De Simithilana vero, qui
propria scelera metuens seipsum regno privavit,
et potestatis fascibus exiit; id cum gentis con-
sultu decernimus, ut neque eum, vel uxorem
ejus, propter mala quæ commiserunt, neque
filios eorum unitati nostræ unquam consociem-
us, neque eos ad honores, a quibus ob ini-
quitatem dejecti sunt, aliquando promoveamus.
Quique etiam sicut fastigio regni habentur ex-
tranei, ita a possessione rerum, quas de mise-
rorum sumptibus auxerant, maneat alieni.
Quæ profecto sententia tanto ad severitatis
exemplum magis notanda est, quod vel in ejus,
qui se sponte regno abdicasse (quod pœnæ
omnis instar videri poterat), tum caput, tum
posteror ac cognatos ita deseruit, ut ne socie-
tate quidem hominum dignos haberi vellent.
Quid enim de perseverante in peccato Patres
illi statuerunt, qui vel pœnitentem, ac se sub-
mittentem, tam austere punierunt » ?

374. Sic ille, verum ac germanum Gallicanæ
Ecclesiæ sensum, quem olim fidelissime secuta
est, perspicue ostendit, eumque, præ altero,
verbo Dei cum tradito, tum scripto, firmatum
demonstrat. Illud quoque adversariorum evertit
vanissimum commentum, Gregorium nempe
Septimum primum fuisse, qui exactorandi
reges sibi jus usurpaverit; quod et Gregorius
Secundus, et Zacharias, et Leo, alique, qui
Gregorium Septimum longe ante præcesserunt,
idem sanctissime justissimeque jus officii di-
gnitatisque pastoralis proprium exercuerint.

375. Catholicos autem principes commer-
cium cum Elizabetha ideo non abruptisse, ex
præfata Pii excommunicatione, dicendum est;
vel quod licet anathemate ab omnium fidelium
communione disjuncta censenda esset, specia-
lis tamen in Bulla, ut fieri consuevit, de ipsis
mentio facta haud fuerit; vel quod Bulla ipsa
ad prætenso Elizabethæ subditos directa dum-
taxat videretur; colligique posse cognoscitur
ex toto ipsius contextu, in quo, præter illos, qui
ei obsequabantur, nemo commemoratur.

376. Demum, quod nullus ex hac excom-
municatione effectus; imo, quod illa gravissi-
mum Catholicæ religioni damnum attulerit,
licet fateri necesse esset; non tamen hinc rite

Pio detrahendum. « Curam (scripserat olim ad
Eugenium Bernardus ¹) exigeris, non curatio-
nem. Denique audisti: Curam illius habe; et
non: Cura, vel sana illum. Verum dixit quidam ²:

Non est in medico semper relevetur ut aget.

« At melius propono de tuis tibi; Paulus
loquitur: *Plus omnibus laboravi*. Non ait plus
omnibus profui, aut plus omnibus fructificavi,
verbum insolens religiosissime vitans; alias
autem noverat homo, quem docuit Deus, quia
unusquisque secundum suum laborem acci-
piet, non secundum proventum. Et ob hoc in
laboribus potius, quam in profectibus glorian-
dum putavit. Sicut alibi quoque habes ipsum
dicentem: *In laboribus plurimis* ». Sic ille.
Sicut autem ex eo, quod magis induratum
fuerit cor Pharaonis cum Moyses et Aaron, Do-
mino præcipiente, ab illo obtinere connixi
sunt, ut ad sacrificandum populum Dei dimit-
tere vellet; ac præfectis operum et ejusdem
populi exactoribus dixerit ac præceperit ³:
*Nequaquam ultra dabit is paleas populo ad con-
ficiendos lateres sicut prius; sed ipsi vadant, et
colligant stipulas. Et mensuram laterum, quam
prius faciebant, imponetis super eos, nec minuetis
quidquam: vacant enim, et idcirco vociferantur,
dicentes: Eamus, et sacrificemus Deo nostro.*
*Opprimantur operibus, et expleant ea, ut non
acquiescant verbis mendacibus.* Ita plane, quod
vaferrima mulier, Catholicos magis opprimere
contenderit, ac cor ejus, eo amplius fuerit
obduratum in eos, ut minime acquiescerent
verbis Romani Pontificis; non huic, qui juxta
canonicas sanctiones, quodammodo Domino
præcipiente, in illam invectus fuerit; sed illius
potius perviciæ crimen id tribuendum; uti
non Moysi ac Aaron, sed Pharaoni dandum,
quod fidelem populum tot oneribus ac ærumnis
depresserit. Nec a rei exitu, sed a re ipsa res-
pensanda cognoscitur. Quidni, si cum Ambro-
sius, ob Thessalonicensium cædem, magnum
illum Theodosium anathemate percussit, hic
rem ægre ferens in Ambrosium ipsum ac
pastores cæteros sæviisset; criminis forsitan ex
rite lato anathemate coarguendus esset Ambro-
sius? vel e contra Ambrosius tantum ex hoc lau-
dandus perhiberetur, quod Theodosius juste con-
tra se latæ excommunicationis sententiæ, sese
animo piissimo subjecerit? Non incerto igitur
rerum exitu, qui ut plurimum, incertam etiam
providentiam nostram latet, res judicandæ, sed
in iis ipsis potius earum meritum, aut vitium
explorandum, unde vel vituperari, vel dignis
commendationibus extolli mereantur.

377. Alia insuper ratione Pii factum purgare
contendit, qui ⁴ Libellum de *Justitia Britannica*

¹ De Consid., lib. 4, cap. 5. — ² Ovid. p. de Ponto Eleg. 10.

— ³ Exod. c. 5. — ⁴ Lib. de Justit. Britannic. impress. Ingol-
stad. ex officina Typograph. David. Sartorii anno MDLXXXV.

¹ Concil. 4. Tol. C. 74.

luculenter conscripsit. Cum enim de illis agit, quæ post Bullam in Angliam a Mortonio, ut diximus, delatam, de qua mox verba facit, acciderunt, ejusque infelicem exitum refert; inter alia hæc habet:

« Qua denuntiatione multi nobiles viri adducti sunt, ut non solum sibi ipsis consulerent, verum etiam de fratribus ab hæreticorum tyrannide liberandis cogitare auderent. At sperabant illi quidem Catholicos omnes, tam pio instituto, summis viribus affuturos esse; verum etsi aliter quam illi expectabant res evenit, vel quia Catholici omnes nondum probe cognoverant Elizabetham jure publico hæreticam declaratam esse, vel quia Deus tam gravem ejus regni defectionem, gravius punire decreverat; tamen illorum nobilium laudanda consilia erant, quæ certo suo eoque felici successu minime caruerunt. Quanquam enim omnium fratrum suorum animas, e schismatis puteo educere non potuerunt, tamen et ipsi fidem Catholicam egregie confessi sunt, et multi eorum animas pro fratribus (qui summus est charitatis gradus) posuerunt, et reliqui seipsos, tum ex peccati servitute in libertatem vindicarunt eam, qua Christus nos liberavit. Exhortatus fuerat olim D. Bernardus Christianos ad iter Hierosolymitanum, nec tamen ex illa profec-tione Orientalis Ecclesia liberata est, sed ii potius qui fratres suos a Saracenorum jugo eripere conabantur, gloriosam ipsi mortem oppetierunt. Accidit autem (ut refert Godfridus monachus Clarevallensis in lib. 3. Vitæ S. Bernardi, cap. 4), ubi primum, de Christiani exercitus dissipatione lamentabilis intra Galliam insonuerat rumor, ut illuminandum Dei famulo filium cæcum offerens pater, multis precibus vinceret excusantem. Et imponens sanctus puero manum, orabat ad Dominum, quatenus si ab eo verbum prædicationis illius exierat, si prædicanti spiritus ejus affuerat, in illius illuminatione ostendere dignaretur. Dum vero post orationem, orationis præstolaretur effectum: Quid facturus sum? ait puer; video enim. Attollitur illico clamor astantium. Plures enim, non modo e fratribus, verum etiam e sæcularibus aderant, qui ut puerum videre videntem, multipliciter consolati, Deo gratias referebant. Paulo ante vero idem Godfridus, de eadem re præclare scriptum reliquit in hæc verba: Quod placuit Deo tali occasione plurimorum eripere, si non Orientalium corpora a Paganis, at Occidentalium animas a peccatis, quis audeat dicere illi: Quid fecisti sic?

« Quæ verba in eum finem retuli, ne quis ex solo eventu externo rem totam metiatur, cum multa sæpe divinitus, ob occultas quidem, sed tamen gravissimas causas fiant, de quibus homines judicium ferre non possunt.

« Nam si Deus illam Hierosolymitanam

expeditionem, quæ infeliciter successit, tamen per miraculum a se profectam esse declaravit; quis nunc, nisi consiliorum divinorum ignarus, dicere audeat, illam fidei confessionem, quam nobiles quidam Angli armati ediderunt, a Deo profectam non esse? Sic ille.

Verum, cum ad rem religionis maxime pertinuerit, ut Bulla hæc, quam antea Mortonius, ut ostendimus, perpaucis Anglis proposuerat, omnibus innotesceret; idcirco Pontifex provinciam hanc præ aliis Albano duci, Belgii gubernatori committendam ratus, una cum ejusdem exemplari, ad ipsum sequentes litteras¹ misit:

« Dilecto filio, nobili viro, Ferdinando Duci Albæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Pro commisso nobis, quamvis indignis, ob Omnipotenti Deo Apostolicæ gubernationis officio, Anglorum regnum, quantum in nobis est, ex impudenti hæreticæ feminæ dominatu eripere, atque ad nostram hujusque S. Sedis obedientiam revocare, in eodemque regno Catholicorum animos confirmare, hæreticos deterrere cupientes: Litteras Apostolicas, sub plumbo, adversus eam, quæ se pro Angliæ regina gerit, nuper edidimus, quas una cum his litteris ad te mittimus, nobilitatem tuam hortantes, et in Domino vehementer obsecrantes, ut eas in ista provincia, quæ fidei tuæ regenda est commissa, præcipue autem in locis maritimis, quorum cum Anglicis hominibus, illuc mercaturæ causa commeantibus, major solet esse communio; adhibita per idoneos homines, ea quam speramus diligentia, publicandas promulgandasque curet; ut ex ejusmodi locis, Angliæ vicinis, earundem litterarum facilius ac celerius fama, eo, quo cupimus pervenire possit. Qua in re, etsi te tua sponte facturum esse id quod et rei magnitudo postulat, et tuo Catholicæ religionis ardentissimo perspectissimoque nobis studio dignum est, compertum habebamus; tamen devotorum Ecclesiæ filiorum affectum, paternis vocibus augeri scientes, speravimus nobilitatem tuam, nostra paterna hortatione excitatam, idem alacriori promptiorique animo facturam. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxx Martii MDLXX, Pontificat. nostri anno quinto ».

378. *Feltonii invictum animi robur, tum in Bullæ affixione, tum in diræ mortis perpessione.* — Pii desiderio minime Albanum defuisse, quæ subsecuta sunt manifeste declarant, narratque his verbis Sanderus², cum de Pii Bulla, ac Joan-

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra. — ² Sander., lib. 7, de Visib. Monarch., et in libro concer. Eccles. Cathol. in Angl., p. 2, p. 42.

nis Feltonii, ob ejusdem publicationem, glorioso martyrio agit: « Hanc sententiam cum Pius V Romæ typis mandari jussisset, voluissetque ut earum litterarum exempla, notarii publici manu et prælati Ecclesiastici, ejusque curiæ sigillo obsignata, indubitam fidem in judicio, et extra illud, ubique gentium facerent; ita divinitus comparatum est, ut exemplum quoddam hujus declaratoriæ sententiæ in Angliam ad Joannem Feltonium deferretur, virum, et generis nobilitate satisclarum, et animi fortitudine multo clariorem. Is enim Catholicæ fidei studio zeloque adductus, cum pæne desperatam patriæ suæ valetudinem, non nisi acerbissima aliqua medicina restitui posse animadverteret, noluit committere, ut hæc sententia Summi Pastoris cives ac proximos suos lateret. Itaque anno Domini MDLXX, in ipso Corporis Christi Festo, dictam Pii V sententiam in civitate Londinensi, ad fores episcopi, juxta summum templum publice affixit. Steterunt Litteræ in loco publico, sub clara luce pæne usque ad horam octavam sequentis diei, et a plurimis visæ, a nonnullis etiam transcriptæ esse dicuntur. Et alius quidem, qui Feltonio eas litteras affigenti adstabat, cum ex insula profugeret, admonuit Feltonium, ut sibi quoque per fugam consulere. Feltonius recusavit id facere, contestatus se in omnem eventum, per Dei gratiam, paratum fore. Cum vero de hac re diligentissime quæreretur, Joannes Feltonius tandem apprehensus, dignum se Jesu Christi et primatus ab eo instituti testem exhibuit. Interrogatus enim, quid sibi videretur, de his litteris, paululum cunctatus, tandem respondit: *Si pere Pii Quinti Pontificis Maximi Litteræ essent, merito sibi eas venerandas videri. Se enim agnoscere illum esse Jesu Christi Vicarium in Terris.* Qua confessione facta, primum in vincula ductus, ac deinde in judicium Duodecimvirale productus est, ubi de Litterarum ejusmodi affixione palam interrogatus: *Ego, inquit, libero vos omni ulteriore sollicitudine et labore, meque fateor hisce Litteris affigendis operam dedisse.* Mox ubi acclamatum esset Feltonium esse insignem proditorem, omnium judicium sententiis condemnatur.

« Die igitur octavo mensis Augusti, ad supplicium trahendus in ipso carceris vestibulo, vestem holosericam, qua induebatur exuens, ad populum adstantem dixit: *Se ob fidem Catholicam mori, eo quod Summi Pontificis primatum confiteretur, negaret vero prætensam reginam, summum Ecclesiæ caput esse.* Moxque in cratem injectus, conjecit oculos in Cælum, et Psalmos Pœnitentiales intentissimo studio recitavit. Ubi ad locum supplicii ventum erat, e crate levatur; cumque pavorem mortis aliquem sibi obrepere sentiret, seipsum allocutus: *Quid hoc est, inquit, Feltoni? An mortem times?*

Moxque scalam jussus conscendere, illam januam in conspectu habuit, in qua sententiam Pii V affixerat, et manu ad illam extenta: *Vere, inquit, ibi Litteræ Pontificis Maximi, contra prætensam reginam propositæ fuerunt; et nunc pro fide Catholica mori paratus sum.* Interpellant eum, qui aderant, et admonuerunt, ut veniam a regina peteret; quibus ille ait: *Non læsi eam; sed si quem læsi, ab illo, inquit, atque adeo ab omni mundo veniam peto.* Ita cum oculos ad Cælum levaret, ac in Dei manus animam fidelem commendaret, torque in collum injecta, de scala dejectus est. Ubi cum aliquantulum pependisset, funis præscindi jubetur, ut vivus adhuc reliqua tormenta subiret. Cui vero id officii commissum erat nonnihil moratus dicitur, ut pœnæ hominis parceret. Verum, urgente magistratu, vivus in terram demittitur. Ibi amputantur virilia, et in ignem propositum conjiciuntur. Tum autem venter aperitur, viscera eruuntur, ipsum cor effoditur, ac neque adhuc finis; nam, et caput præscinditur, et membra in partes quatuor dissecantur. Quo spectaculo, ac præsertim tanta nobilis viri constantia, sic animi hominum commoti sunt, ut nulla res æque, aut fidem Catholicam promoveri, aut prætensæ reginæ causam lædere potuerit. Sic Sanderus.

379. Et certe hæreticos ipsos Joannis Feltonii invictum animi robur miratos esse, ex his, quæ Camdenus ¹ dicit æstimare est: « Deprehensus (inquit), cum fugere nollet, in judicium vocatus, intrepido animo factum confessus, etc. » Quisnam vero fuerit, qui Pontificiam Bullam affigenti Feltonio astitit, ac deinde sibi fuga consuluit, Sanderus ipse in Epistola hoc ipso anno ad cardinalem Hosium Lovanio scripta ² his verbis innuit: « Qui erat a sacello Hispaniarum regis in Anglia oratoris, cum sententiam Suæ Sanctitatis contra Elizabetham paulo ante editam in loco publico affigere in animo haberet; in consilium adhibuit nobilem quemdam virum ac præstantem Catholicum, cui nomen erat Feltonius. » At nomen prodit Polinus ³, qui scribit sacellarium hunc fuisse Petrum Bergam, natione Laletanum, ac Ecclesiæ Tarraconensis alumnum, qui Pontificiæ sententiæ exemplaria, ab Albano, jussu Pii, ad dominum suum Hispanum oratorem forte missa, hac ratione obtinere, ac egregium cum Feltonio facinus meditari potuit.

380. Gravi terrore percutitur Elizabetha ob sententiam a Pio latam. — Cæterum hæretici palam, ut ipse Polinus ⁴ ac Sanderus ⁵ tradunt, ut puerorum terribilia, Pii sententiam, se

¹ Camden., ut sup., p. 197. — ² Apud Resc. in Chalaris. p. 497. — ³ Polin. histor. Eccles. Angl., lib. 3, p. 467. — ⁴ Polin. ibid., p. 467. — ⁵ Sander. de Schism. Anglic. lib. 3, p. 428.

prorsus contemnere simularunt; ideoque eam, tanquam vanum verborum fragorem contemptam fuisse Camdenus ¹ scribit. Verum paulo post sibi ipsi contrarius ², variis ex ea ac Norfolcii conjuratione suspicionibus, Elizabetham excruciatam fuisse, ac legationem ideo ad captivam Scotorum reginam, ut infra videbimus, decrevisse, affirmat. Et revera, ut Sanderus refert ³ confirmatque Polinus: « Fortissima illa perpeffione sua Feltonius omnium Calvinistarum animos ita percussit et fregit, ut non fuerit dubium, quin ab ullo spectaculo victi disceserint. Imo celeberrima hujus nobilis viri morte, tam aperte sententiam Pontificis promulgatam fuisse dicit, ut nemo exinde, quod juste obtenderet, habiturus videretur. Confirmansque ⁴ quæ de Elizabetha Camdenus innuit, de illa ac una sectariis aliis hæc profert: « Sicut enim de Saule legitur, quod post auditam Samuelis sententiam, spiritus timoris ac vexationis, furor etiam et incredibile odium in sacerdotes Dei perturbatum ejus animum invasit; ita etiam in istis contigit, ut ex illo die nunquam animo quiescere potuerint, quod Ecclesiæ Catholicæ semper exinde crescentis augmentum non minori eos molestia affecit, quam Saulis animum Davidis prosperitas affligebat. Illud autem in primis eos male habuit, quod hoc judicium, non ab alio Pontifice profectum sit, quam ab eo, qui omnium bonorum calculis sanctissimus, et ipsorum Protestantium opinione in optimis multorum sæculorum Pontificibus, habebatur ». Addit Polinus ⁵, immenso propemodum dolore præ aliis a Pii sententia Elizabetham perculsam, quod tantam Sanctissimi Pontificis in animo existimationem haberet, ut, et electionem illius in summum Ecclesiæ Pastorem divinitus factam censeret, et supra humanas vires se illius vitam exerere existimaret.

381. *Pii studium pro confirmatione et executione Bullæ.* — Verum præ cunctis, quæ tum conceptam ex Pii anathemate immensam ab Elizabetha formidinem manifestant; tum veritatem eorum, quæ Sanderus ⁶ monumentis mandavit, astruit; detegitque demum hæreticorum scriptorum inane commentum, quod, nempe sectarii iidem: « Licet ista se prorsus contemnere simulerent, revera tamen, de rei eventu, quæ ex omni antiquitatis memoria luctuosum fore esse cernebant, vehementer dubitantes, dicerentur secreto Romæ, per quosdam magnos viros, de sententiæ revocatione plurimum, sed frustra laborasse ». Horum, inquam, veritatem præ aliis illud perspicuam reddit, quod revera, Elizabetha, ad imperatoris Maximiliani opem

confugerit, ut eo videlicet agente, Pontifex sententiam revocaret. Tantum enim periculi, ex illa (ut dicebamus) sibi metuit superba mulier, adeoque animo dejecta est; ut nolens licet et invita, illius tamen, quem aspernari ostentabat, misericordiam deprecari coacta fuerit. Castigata tamen, sed non mortificata, precibus minas miscuit; quæ omnia mediatoris officio functus Maximilianus, ad Pium detulit. Verum hic, nec minis territus, nec ficta ac coacta humiliatione commotus, sequens Maximiliano responsum reddidit, quod quamvis anno dumtaxat sequenti fecerit, quod serius Maximiliani preces ad Pium delatæ fuerint; ad ea tamen, quæ hoc acciderunt, jure optimo referendum videtur. Scribit igitur ¹:

« Charissimo in Christo filio nostro, Maximiliano, Hungariæ et Boemiæ regi illustri, in Romanorum imperatorem electo.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Majestatem tuam ea quæ agit, bono animo prudentique consilio agere non dubitamus; nec aliter de quovis Christiano Catholicoque principe, nedum de majestate tua judicare debemus. Verumtamen, quod litteris tuis xxviii die Septembris datis, qua sero admodum, nec prius quam heri accepimus, majestas tua a nobis postulavit, ut sententiam et excommunicationem adversus Elizabetham, prætensam Angliæ reginam, superiore anno a nobis promulgatam, revocemus. Id ejusmodi est, ut quanquam in ea re majestati tuæ, de nobis rerumque Christianarum statu sollicitæ, gratias agere debeamus et agamus; tamen quamdiu prædicta prætensa regina, ab Ecclesiæ Catholicæ corpore, atque ab hujus Sanctæ Sedis communione, a qua ipsa se abscidit, separata permanserit; sententiam et excommunicationem contra ipsam latam revocare nullo modo posse videamur, quam, multis bonis Catholicisque viris a nobis poscentibus, adversus eam publicavimus. De qua quidem sententia, cur tantopere labore, satis intelligere non possumus. Nam si sententiam excommunicationemque nostram magni æstimat; cur ad sanctæ Matris Ecclesiæ gremium, a quo discessit, non revertitur? Si vero eam nullius momenti esse existimat; cur de ea tantopere laborat? Nam quod ad ejus minas, et in nos odium pertinet, tantum abest, ut id vel pertimescamus, vel vitare velimus, ut si illud profundendo nostro sanguine explere posset, multo id nobis gratius acceptiusque futurum esset, quam Pontificatus ipse, quem ab Omnipotenti Deo, quamvis meritis imparibus, acceptum gerimus. Temporum autem conditio, quæ a majestate tua, non

¹ Camden. ut sup. p. 197. — ² Ibid. p. 199. — ³ Sander. ap. Resc. ut sup. Polin. ut supra. — ⁴ Sander. de Schism. Anglic. ut supra, lib. 3, p. 428. — ⁵ Polin. ut supra. — ⁶ Sander. de Schism. Anglic. lib. 3, p. 428.

¹ Ex Regist. Epist. Pii V. Archiv. Vat. To. 2912, p. 283.

minus amanter quam prudenter consideratur, et si apud prudentes quosque suam vim habere debet, tamen apud nos non debet esse tanti ponderis, ut quidquam admittamus, quod divinæ Majestatis oculos offendere, hujusque Sanctæ Sedis majestatem imminuere possit. De ipsa autem sententia, adversus eandem prætensam reginam publicata, præterea non imprimenda, quod hucusque factum est, id revocari infectumque fieri non posse, majestas tua intelligit; ne autem posthac imprimatur, id omnino non est in nostra manu. Cæteris rebus, si quid majestati tuæ cum Domino gratificare poterimus, nulla unquam, quantum in nobis erit, paternæ nostræ voluntatis indicia ab ea desiderari patiemur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die quinta Jannuarii, millesimo quingentesimo septuagesimo primo, Pontificatus nostri ann. quinto ».

382. Optime norat Pius iniquum feminæ ingenium; nec ab acrioribus remediis cum ea abstinendum, quod aliqua ex hoc spes effulgeret, a flagitiis se deinceps temperaturam: ideoque in sententia perstitit, ex qua commoto populo, si a Catholicorum procerum aliquo in Elizabetham tunc arma mota sumptaque essent, nulli dubium (inquit Polinus ¹) quod in summum ipsa discrimen fuisset adducta. Quod quidem ipsa perspicue agnoscens, adeo laboravit, ut audisti, ut Pontifex prolatum in se anathema, vel revocaret, vel typis edi non sineret, vel edita ejus exemplaria vulgari minime permitteret.

383. *Omnem operam impendit Pontifex in succurrendis Catholicis.* — Quo tempore autem Pius apud Albanum egerat, ut Bullæ in Anglia publicatione, Elizabethæ contra fidem Catholicam ausus coercerentur; nullatenus curare prætermiserat, ut ipsemet opportuna Catholicis contra illius tyrannidem auxilia præberet: nec iis contentus, quæ ad Philippum Hispaniarum regem scripsisse paulo ante retulimus, ad eundem Albanum hæc scripsit ¹:

« Dilecto filio, nobili viro Ferdinando Duci Albæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« De motu rerum Anglicarum, a Catholicis ejusdem regni contra hæreticos, atque adeo contra illam, quæ se pro Angliæ regina gerit, excitato, certiora et majora in dies cognoscentes; pro suscepto Apostolicæ servitutis officio, anxio et sollicito animo esse cogimur de illorum salute, qui pro restituenda in eo regno Catholica religione, non minus piis quam justis armis susceptis, periculum fortunarum et ca-

pitibus sui, pro Dei omnipotentis causa, neglexerunt. Quia vero, propter istius cui præes regionis cum eo regno vicinitatem, te unum maxime omnium Anglorum copias multis modis juvare posse intelligimus, idcirco nobilitatem tuam hortamur, et quo majore animi nostri studio possumus, rogamus, ut si hoc charissimi in Christo filii nostri studio possumus, rogamus, ut si hoc charissimi in Christo filii nostri Hispaniarum regis Catholici voluntate et commodo facere potest; quidquid ad eas ipsas copias, vel tuendas, vel augendas, vel adjuvandas conferre valet, id ne prætermittere velit. Ut enim, si eorum, qui ferre auxilium possunt, subsidio destitutæ fuerint; periculum est, ne vel ab adversariis opprimantur, vel per se ipsæ dissipentur: sic etiam, si adjutæ fuerint, sperandum est per eas in regno illo religionem Catholicam restitui posse. Quæ res, si, Deo in primis adjuvante, teque omnibus quibus potes rebus adnitente, acciderit; vides ipse, quantam ex ea re, quamque solidam veramque gloriam sis consecuturus. Quod nisi res ipsa, per se satis loqueretur, pluribus verbis tecum ageremus: sed quia, et hæc ipsa quæ diximus, et cætera quæ in eandem sententiam dici possent, nobilitati tuæ, pro sua prudentia et maximo rerum usu, perspectissima esse scimus, ipsamque ad bene de religione Catholica merendum, satis sua sponte incitatum esse intelligimus: idcirco non dubitamus, eam libenter et prompte, quidquid poterit, pro fidei Catholicæ causa facturam; in eaque re nullum, neque nostris, neque cujusquam hortationis locum relicturam. Quod ut faciat, pro nostro tamen officio, vehementer in Domino rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die iv Febr. MDLXX, Pontificat. nostr. ann. quinto ».

384. Videtur autem hæc a Pio scripta Epistola (quæ apud Goubau, ut vidisti, die iv Februarii, in Regesto vero Archivi Vaticani, sub die iii ejusdem mensis data legitur), ad Albanum, ut suppetias præcipue ministraret Thomæ Comiti Northumbriæ, et Carolo Westmerlandiæ, qui anno præterito, ut vidimus, pro Catholica religione asserenda, in Elizabetham insurrexerant. Hi enim de suscepto egregio facinore statim Pontificem certiores reddere, præcipue per Robertum Rodolphum Patritium Florentinum, jam e carcere liberatum, curarunt; ut, pro assueta benignitate Pius eis auxilio non deesset. Omnem opem pro viribus se eis Pontifex allaturum respondit; verum ejus litteras in Regesto Vaticano, nec alibi reperire potuimus. Idcirco illas tantum dabimus, quas haud multo post scripsit ad eosdem, in quibus, quæ antea ad ipsos miserat, memorat, et sic se habent ¹:

¹ Polin. ut supra. — ² Epist. apud Goub., lib. 4. Epist. 36, p. 363.

¹ In Reg. Vatic. et apud Goubeau Lib. IV, Epist. 40. p. 290.

« Dilectis filiis, nobilibus viris Thomæ Northumbriæ et Carolo Comiti Westmerlandiæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, nobiles viri, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ex litteris vestris VII Novembris die ad nos datis, quibus XVI Februarii ad nos allatis subito rescripsimus, istius florentissimi regni miseria et calamitates, ne antea quidem nobis incognitas, certius subtiliusque cognoscentes, eo animi dolore affecti sumus, quem, et eorum malorum quæ in vobis patimur indignitas, et paternus noster erga vos, cæterosque Catholicos in isto regno viros animus noster afferre debuit. Nam præter illud commune pastoralis charitatis officium, quo in omnium Christifidelium, singulorumque provinciarum, in quibus nomen colitur Christianum, salute vel calamitate, lætari aut dolere debemus, præcipua quadam amoris benevolentiaque prærogativa, erga istud regnum afficimur, quod beatissimi Gregorii, Romani Pontificis prædecessoris nostri, post Deum Omnipotentem, opera atque industria, a cultu lignorum ac lapidum, aliquando ad Christianam fidem conversum, moribus doctrinaque Catholica, per idoneos viros isthuc ab eo missos institutum esse meminimus; quodque egregiam fidem, devotionisque sinceritatem, Apostolicæ Sedi præstare consueverat. Itaque, quantopere vestris regnique istius malis his, quæ eisdem litteris, non minus vere quam miserabiliter deploravistis, doleamus ac conturbemur, non facile verbis consequi possemus. Dolemus tot tantaque nefariarum hæresum venena, tamque mortifera Reipublicæ Christianæ vulnera, in nostri Pontificatus tempora potissimum incidisse. Conturbamur, quia de vestro cæterorumque Catholicorum periculo solliciti esse cogimur: sed tamen cum ejus orationis efficaciam recordamur, qui pro B. Petro, ne ejus deficeret fides, rogavit; quique Ecclesiam suam in tribulatione dilatans, eo admirabilius occulti sui consilii providentia gubernat, quo magis eam perturbationum fluctibus cernit agitari; non desperamus quin, quod aliis temporibus factum esse accepimus, idem nostris quoque, adjuvante Domino, fieri possit: ut quæ hæreticorum invalescente persecutione sæpe visa fuerit conculari; hæc eadem, Domino cum ea signum in bonum faciente, in antiquæ felicitatis statum redeat; et in eo incrementum accipiat, in quo visa sit detrimentum pertulisse. Ecce enim nunc, qui, ex veteribus nova, et ex novis vetera facit Dominus noster Jesus Christus, per vos clarissimos viros, non minus generis nobilitate quam Catholicæ pietatis studio insignes, veterem Ecclesiæ Romanæ regnique istius conjunctionem renovare et confirmare fortasse constituit; ac propterea mentem istam vestræ fidei

Catholicæ zelo dignissimam vobis iniecit, ut vos regnumque istud, ex turpissima muliebris libidinis servitute ereptum, ad pristinam hujus sanctæ Romanæ Sedis obedientiam revocare tentaretis. Quem quidem pium ac religiosum animi vestri conatum, sicut æquum est, debitis in Domino laudibus commendantes, et ea, quam petitis, benedictione nostra prosequentes, nobilitates vestras, ad nostram hujusque sacrosanctæ Sedis cujus se auctoritati subjiciunt potestatem tutelamque confugientes, ea qua decet benignitate recipimus atque excipimus: hortantes vos in Domino, et quo majore possumus, animi nostri studio rogantes, ut in hac tam egregia voluntate laudabilique instituto vestro signanter perseveretis, pro comperto habentes; Omnipotentem Deum, cujus perfecta sunt opera, quique vos ad bene de religione Catholica in isto regno merendum excitavit, vobis auxilio suo affuturum. Quod si etiam in asserenda Catholica fide, hujusque Sanctæ Sedis auctoritate, mors esset vobis oppetenda, profundendusque sanguis, multo præstat, pro Dei confessione, gloriosæ mortis compendio ad æternam vitam convolare, quam turpiter et ignominiose viventes, impotentis feminæ cupiditati, cum animæ vestræ detrimento servire. Nolite enim putare, dilecti filii in Christo, male cum illis, vel episcopis, vel principibus istius regni Catholicis, quos nominatis, actum esse, qui, quoniam a fidei Catholicæ confessione deficere noluerunt, aut in carceres coniecti, aut aliis suppliciis immerentes effecti sunt: horum enim constantiam, etiam nunc recenti, ut arbitramur, beati Thomæ archiepiscopi Cantuariensis exemplo confirmatam, nemo satis pro dignitate laudare potest. Hanc eandem vos quoque imitati, forti constantique animo estote, nec ullorum periculorum denuntiatione aut minis ab incæpto desistite: potens est enim Deus, in quo spem vestram repositam habere debetis, qui Pharaonis currum et exercitum ejus projecit in mare, adversariorum suorum vires potentiamque frangere: sic, ut per vos pristina religio, et antiqua dignitas isti regno restituantur. Quod quidem ut fiat, nos non solum his, quæ postulastis, apud eos, quos vultis Christianos principes fungendis officiis adjuvabimus; sed etiam ea pecuniæ summa, in præsentia conferenda, quam, pro nostris viribus, petentibus vobis suppeditare poterimus, quemadmodum a dilecto filio Roberto Rodulpho, clarius et copiosius intelligetis; daturi quoque operam, ut aliquanto etiam majorem, quam quantum virium nostrarum imbecillitas ferre potest, conferamus; piumque conatnm vestrum, omnibus, quibus cum Domino poterimus, rebus facultatibusque nostris, prompto atque alacri animo adjuvemus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die XXII Februa-

rii MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

385. At, cum anno præterito dictum sit, Pontificem aureorum nummum centum quinquaginta millia Rodulpho curasse, ut Catholicorum conatibus, contra Elizabetham adesset; eoque subsidio Rodulphum primum carcere præpeditum, Catholicis subvenire non potuisse; deinde tamen certam ejusdem pecuniæ partem illis dinumerasse, qua munitis in locis, et propugnaculis sustentare se ipsos possent; aliam inde partem Norfolcio duci, aliam vero aliis, ut in sententiâ persisterent, impendisse; dicendum videtur, ea summa minime illam comprehensam, quam in præsentia se præstitisse Rodulpho Pontifex dicit. Sed audiendum, quod de ejusdem Rodulphi legatione ad Pontificem, Gabutius ¹ narrat:

« Cæterum, ut optimis quibusque fundamentis ea niteretur conjuratio, Rodulphum conjurati cum mandatis legarunt ad Pontificem, cui omnia, quod in ipsis erat, comparata esse renuntiaret; ut, et vindicandæ religionis negotium, et suam in sedem restituendæ Scotorum reginæ causa suscepulum conficeretur; eaque ipsi Norfolcio Duci, in matrimonium collocaretur. Ac Pio suggereret, incitandum esse regem Catholicum, ad ea quæ posebant conferenda subsidia ». At Pius, rerum serie optime perspecta, eademque probata, Rodulphum per causam offerendæ de fœdere pactionis, ad Hispaniæ regem cum litteris misisse, anno sequenti dicendum erit, quo etiam Epistolas dabimus hac de re, tum ad Scotiæ reginam, tum ad ipsum Hispaniarum regem ab illo scriptas.

386. Perspicue autem apparet, ex allata Pii Epistola ad comites Northumbriæ ac Westmerlandiæ, cum eam scripsit Pontifex, nondum sibi innotuisse, fraude Nothi Moraviæ Comitis, ut dictum est, Northumbrium captum, cæterorumque Catholicorum conatus ejusdem insidiis fuisse compressos. Quibus tamen cognitis, certum est, minime Pium animo concidisse; imo quo majori in dies expositam in Anglia et Scotia discrimini fidem Catholicam agnovit; majori etiam eam conatu ipse relevare contendit; uti, tum quæ innuimus, tum quæ infra dicentur, manifeste monstrabunt.

387. *Elizabethæ in Scotos crudelitas.* — Eo tamen processerat in Elizabethæ tyrannidem odium, ut licet toties tantisque modis prostrati subditi, tamen, ut durissimum jugum excuterent, nova rursus moliri nullatenus prætermitterent. Ideoque nobiles etiam quosdam Norfolcianos, de duce suo, quem in carcerem præterito anno Elizabethæ jussu conjectum narravimus, liberando, consilia agitasse, narrat Camdenus: ut, cum populus, nimirum, ad nundinas Harlstoniæ conflueret, clangente tuba mul-

tudinem cogerent, colore quæsito expellendi ex Anglia Belgas, qui magno numero ¹, propter Albani severitatem, in illam oram sese receperant. At ex his aliquot in judicium tractos, et læsæ majestatis damnatos, de tribus tantum supplicium fuisse sumptum, auctor idem scribit. Quod, nempe, magnæ ac insigni Elizabethæ clementiæ tribuit, utpote quæ paucorum supplicio, multorum potius emendationem quam vindictam exquisierit. Verum, quæ mox egit, oppositum potius docere videntur; quod ipsa, videlicet, potius quam nocentes dimiserit, in tribus illis extrema pœna affectis, injuste innocentibus oppresserit, ad id, non sceleris probatione, sed suspicionibus dumtaxat adducta. Quo enim pacto, si tam atrocem propter Norfolcium conjurationem in se constructam vere detexisset, eodem ferme tempore Norfolcium ipsum, liberiori custodiæ, ex arce Londinensi, ut idem scriptor refert, in proprias sese ædes recipere, Elizabetha eadem permisisset, ac liberam maximam conjuratorum partem abire passa esset? Inconsultam hanc agendi rationem, sanæ mentis neminem Elizabethæ rite tribuere posse, in comperito est. Ad quod adstruendum, illud pariter facere videtur, quod inconsiderate paulo post scriptor idem ² tradit: « Non defuisse, nempe qui Norfolcium, composito jam liberatum existimarunt, ut in majus discrimen impelleretur. Nam plura certe quam ille suspicabatur, postea in dies diluxerunt fide eorum, qui illi ab intimis consiliis erant, spe aut corruptela labefactata ». Quo ostendatur, suspicionibus magis quam evidentissimis probationibus, uti oportebat, res tunc ad Norfolcium pertinentes, ab Elizabetha gestas. Norfolcius tamen, liberio rem hanc custodiam promeruisse ab ipso Camdeno dicitur, quod per imprudentiam se lapsum confessus esset, pœnitentiamque tantam præ se tulisset, ut non solum animus a nuptiis, sed aures ab earum commemoratione abhorrerent, fidemque scripto obligasse, de matrimonio cum Scotorum regina, Elizabetha inconsulta, nihil jam sibi futurum. Subindeque subjungit Camdenus idem, Cæcilium, de quo pluribus infra, ducis studiosum satagisse, ut ille aliquam aliam matrimonio sibi conjungeret, quo minus ab eo jam inde timeretur, et publicæ tranquillitati consuleretur. At cum horum veritati, Camdeno fideiiores alii scriptores, minime adstipulentur, merito penes auctorem ipsarum fidem relinquimus.

388. Comprobat autem, quæ paulo ante diximus, videlicet, omnia tunc non jure, sed suspicionibus, quæ ab Anglia a malo spiritu exagitata gerebantur inniti, Camdenus ³ ipse,

¹ Gabut. Vita Pii, lib. 3, c. 9, p. 405.

² Camden. ut sup. p. 196. — ³ Ibid. ut supra. — ³ Ibid. ut supra.

dum statim subjungit: « Tempora jam erant, inquit, suspicionibus et conjurationibus plenissima. Conspirarunt enim ad Scotorum reginam e custodia liberandam Thomas et Edwardus Stanlæi, filii junioris Comitis Derbiæ ex filia Thomæ Ducis Norfolciæ; Thomas Gerardus, Rolstonus, Hallus et alii in comitatu Derbiensi. Sed Rolsthoni filius, qui ex cohorte erat nobilium stipatorum, conspirationem aperuit; et illi in carcerem coniecti, præter Hallum, qui in Manniam insulam evasit, et inde episcopi Roffensis commendatione transmissus ad Dubritonium, ubi castro postea expugnato, deprehensus, Londini tandem extremo supplicio affectus. Ipseque etiam Roffensis episcopus, nuper custodia emissus, iterum Londinensi episcopo in custodiam traditur, quod clandestina colloquia, cum Southamptonio, Romanæ religioni devotissimo, conseruisset ». Verum horum clandestinorum colloquiorum specie, cur Roffensem episcopum denuo custodiæ tradere, si aliunde, ob commendatum, nimirum Hallum (in quem, tanquam in læsæ majestatis reum, ultimo supplicio animadversum deinde est) causa abunde suppetebat, unde in eum inveheretur? Et hæc quidem, quoad Roffensem: nam, quoad cæteros, quis sanæ mentis unquam satis detestari poterit monstrum horrendum illud sævitæ, quod uno eodemque tempore, tam sibi, specie saltem opposita crudelitatis facinora patrare potuit, cum æque, tanquam in regalis juris detractores invecta Elizabetha sit; tam in eos, qui illud abripere, quam in alios qui tueri contenderent? In Scotos siquidem, qui regale ac legitimum suæ reginæ jus relevare connitebantur, tanquam sæva leena debacchata est; et itidem in Anglos, qui illegitimum idem jus sibi detrahare suspicax femina existimavit, omni crudelitatis genere inhumane desæviit. Sane non ignoramus, inauditam Elizabethæ in Scotos barbariem, tuendi juris pueruli regis prætextu, a scriptoribus hæreticis pro viribus honestari. Verum facile ejusmodi commentum diluitur, si serio animadvertatur, vel jus nullum modo in Scotia puerulum regem obtinere potuisse, ad quod tuendum, vel ipsi, vel ejus nomine aliis, insurgere liceret in matrem: quod regina Maria superstite, regni ejusdem sola legitima domina ac hærede, regnandi jus in filium derivabatur: vel frustra, contra reginam illiusque sectatores objectum, ejusdem pueruli regis tuendi jus, ac si illa jus idem præcidere filio vellet: cum, ex scriptorum omnium sententia, eundem unice dilexisse constet; nec modo diadema ei adimere, sed magis firmare ex animo vellet.

389. Præter recensita, alia nihilominus scelera in Scotia Elizabetha hoc anno admisit; ut habemus, tum ex Camdeno¹, tum ex Anna-

libus Anglicis Joannis Stoi, his verbis: « Post quinque deinde menses, aliam protectionem suscepit Comes Suffexius in Scotiam, cum magno exercitu, qui ex civitate Cadiensi egressus, die xxii Augusti, venit ad domum valde munitam nomine Annonam Baronis Harisii, qui reginæ Mariæ partes sequebatur, eamque penitus everterunt. Idem fecerunt arcibus Hudbim, Kenel, Domfries, et sumptuosissimo cuidam palatio reginæ Scotiæ, cujus custos erat Baro Harisius. Idem etiam fecerunt oppidi Corohils, Pontrach, Carlavorak, et aliis, ferro et flammis, et pulvere tormentario omnia consummentes ». Hactenus Stous.

390. *Ab Elizabetha decernitur legatio Cæcilii ad Mariam Scotiæ reginam: qualis fuerit iste Cæcilius.* — Dum immania hæc vero Elizabetha in Scotia per duces suos facere prævaleret, interim tamen, ut dicebamus, animo premebatur, ut Camdenus refert, ex illa, quam contemnere ostentabat, Pii Bulla, et conspirationis quoque Norfolciensis suspicione; ideoque variis interque se pugnantibus curis, sollicitudinibus anxietatibusque, infelix mulier misere distenta; dum ex parte una², ad internecionem omnia perducere meditatur, ex altera pacem inire cum Scotiæ regina contendit vel potius simulat. Ad id igitur perficiendum, Cæcilium et Walterum ad ipsam misit, quæ Charlesvourthi in agro Dublinensi tunc agebat, ut cum ea consultarent, inquit Camdenus, qua ratione commodissime dissidium in Scotia componeretur, atque Elizabethæ securitati filioli que incolunitati consuleretur.

391. At priusquam hujus legationis Acta prosequamur, operæ pretium duximus, quisnam fuerit Cæcilius (de quo non semel, sed tamen obiter supra egimus) præcipuus ex oratoribus ad Mariam missis, ostendere; tum quod eo cognito, ejusdem legationis cætera facilius intelligentur; tum quod de illo frequens in nostris Annalibus habenda erit mentio; tum demum, quod his, uti primus prodiit in scenam, ita postremus perstitit, auctor et actor universæ fabulæ, imo poeta, et histrio, et mimus ejusdem: ac verissimus totius calamitatis Anglicanæ architectus: ex eo profecto nequior, quam cæteri æstimandus, quo ficta illius moderatio, detestanda magis, quam furor manifestus deprehenditur. De illo igitur Andreas Philopatrus, scriptor fide dignissimus², ac presbyter Anglicanus, hæc narrat:

« Fuit Cæcilio, inquit, humile valde et obscurum initium. Pater enim ejus, cui nomen fuit David Cæcilius, loco pæne infimo, inserviit regio vestiario. Avus vero ex militibus fuit præsidiariis, qui ad regii corporis custodiam de-

¹ Camden., ut supra. Joan. Stor. Annal. Anglic.

² Ibid. ut supra, p. 157. — ² In Resp. ad Edict. Reg. Angl. sect. 1, p. 37.

signantur, et diversorium insuper et tabernam publicam habuit in oppido Stamfordiano. Hic vero noster, post aliquot annos in litterarum studio in Universitate Cantabrigensi positos, Eduardi regis initiis, soceri sui adjutus auctoritate, contulit se in famulatum Edovardi Semeri, Ducis Somersetani, regis avunculi, qui protectoris appellatione, universo regno, auctoritate regia per id tempus præerat. Huic cum aliquandiu a secretis inserviisset, et per eum in consilium etiam regium inductus fuisset, et permutationi religionis Catholicæ, quæ eodem tempore Somersetani ducis maxime auctoritate fiebat, non parum cooperatus, animadvertit homo callidus, non satis esse, vel prudentiæ, vel opis in Somersetano, ut se suosque contra Joannem Dudlæum Comitem Warvicensem tueretur, qui manifestis indiciis ad locum et dignitatem Somersetani aspirabat. Itaque mutandum sibi ratus velificationis cursum Cæcilius, summa perfidia Somersetano prodito atque deserto, contulit se ad Dudlæi partes, cui accusationis materiam ac testimonium præbuisse dicitur, quo Somersetanum Dudlæus facilius opprimeret; in cujus rei mercedem Dudlæus postea, Somersetano extincto, cum ipse solus rerum omnium potitus, et Dux Northumbriæ creatus fuisset; curavit, ut Cæcilius cum rege Edovardo rediret in gratiam, et in consilium dignitatem recuperaret.

« Deinceps vero Maria regnum post Edovardum adepta, et Northumbrio ob scelera capitis condemnato, Cæcilius, ut hac etiam rerum tempestate suum ad commodum uteretur, summum primo religionis Catholicæ zelum simulat, Ecclesias frequentat, Missarum solemniis quotidie interest, Rosarium, quod vocant B. V. de manibus nunquam, aut raro deponit, precandi globulos diligenter versat, Litanias suppliciter cum sacerdote in Ecclesiis recitat; ex suggesto etiam Ecclesiæ suæ parochialis Stamfordianæ, ut nonnulli referunt, devote aliquando concionatus, dixit ad contribules suos: se Edovardi regis tempore, errore quidem juventutis lapsus, sed modo veritate perspecta, resipuisse, et pœnitentia ductum, rediisse ultro ad Ecclesiæ Catholicæ ac Romanæ gremium: hortari se omnes serio, ut idipsum faciant, et si qui forte illum secuti fuissent errantem, sequantur modo pœnitentiam agentem.

« His rebus, cum satis se probasse Catholicis Cæcilius existimasset, vel saltem satis dissimulationi suæ fecisse fucum, cœpit tum per se, tum etiam per amicos sollicitè agere, ut pristina ei dignitas senatoris ac secretarii redderetur: a qua sententia, non longe sane aberant nonnulli viri præcipui partis Catholicæ, et in primis cardinalis Polus, qui plurimum eo tempore auctoritate valebat; et vir optimus cum esset, aliorum animos e suo metiens, existima-

bat, tam istum, quam Elizabetham principem, ex animo vere locutos, cum verbis tantopere religionem Catholicam profiterentur. Itaque in eam partem inclinabat, ut Cæcilio, tam senatoria dignitas, quam secretarii officium restitueretur. Idem perurgebat Guilielmus Petrus Eques auratus, qui hac ipsa tempestate Mariæ reginæ a secretis erat, et officium suum in hunc ipsum Cæcilium transferre (quod ipse serio laboraret) cupiebat: quod certe si factum fuisset, etiamsi quamplurimum sine dubio in homine errassent, quem putabant Catholicum, minime tamen fortasse abs re fuisset. Est enim omnium constans opinio, quod Anglicana Respublica, nunquam in has calamitates venisset, si eo tempore Cæcilii ambitioni satisfactum fuisset: neque enim ille alia de causa sequentis regni initia turbavit, nisi ut opes et honores assequeretur, quos, stante priori reipublicæ forma, consequi nulla ratione potuisset.

« Sed quamquam, ut dixi, non deerant viri Catholici, qui hoc ipsum tunc sentirent, Mariæ tamen reginæ, quæ hominis hypocrisisim optime omnium noverat, nunquam persuaderi potuit, ut ei fideret, aut suorum consiliorum participem illum faceret. Quod cum ille tandem penitus perspexisset, ne nihil ageret, alias statim cogitationes iniit, seque ad spem quamdam orituri solis convertit; contulit enim se ad principis Elizabethæ observantiam et famulatum, in cujus exitium paulo ante, cum Duce Northumberlano, ipse etiam nominatim, et scripto chirographo conspiraverat. Cum tamen Elizabethæ paulo post regnandi vices ex insperato fere obvenissent; non fuit Cæcilio perdifficile intimè ei se insinuare ad persuadendum quæ vellet; habuit tamen primis illis diebus non exiguam difficultatem, ut eam induceret ad religionis formam publice permutandam; non quod illa religionem ullam magnopere curaret, sed quod res ipsa magnas in se difficultates ac nonnihil etiam periculi habitura videbatur; eo quod omnium regni ordinum præcipua pars, religionis Catholicæ magno studio teneretur. Sed contra Cæcilius atque Baconus affirmare, expedire penitus reginæ, ut religionis forma, ad tempus saltem, permutetur, ne illa Pontificis Romani approbare videatur auctoritatem; cujus decreto matris suæ cum Henrico nuptiæ improbatæ fuerant, et consequenter ipsamet Elizabetha, ab omni regni hæreditate, tanquam illegitima excluderetur: non defuturas imposterum redeundi cum Pontifice in gratiam, rebus suis bene compositis, si ita videretur, occasiones, nec timendam aliquam regni perturbationem aut procerum hac de causa defectionem; se enim in capita sua recipere id omne pacifice ac tranquille perfecturos: nec viam dissimulant, qua id sint aggressuri; quæ via cum reginæ etiam non displicuisset, res omnis eorum arbi-

trio ac potestati permissa est; illi autem hac impostura, quam dicam, negotium omne confecerunt.

« Erat eo tempore clarissimus inter omnes regni Anglicani proceres Comes Arundelius, non tam familiæ nobilitate, qua primum locum in comitiis tenebat, sed aliorum etiam procerum affinitate, et observantia. Dux enim Norfolciæ, qui omnium erat potentissimus, Arundelii filiam in uxorem duxerat. Hunc Comitem delegerat Cæcilius, licet opinione Catholicum, ut sibi esset instrumentum ad religionem Catholicam evertendam; nec deerat ad hoc facinus peropportuna quædam occasio. Nam Arundelius per hæc ipsa tempora uxore viduatus, nescio quid inanis spei de reginæ nuptiis conceperat. Dux etiam Norfolcianus, amissa conjuge Arundelii filia, aliam quamdam deperibat sanguine sibi conjunctam, quam per leges Ecclesiasticas ducere non poterat, nisi Pontifex ea in re dispensaret; nonnulla autem erant, quæ Pontificem in eo negotio difficiliorem, quam dux ipse animo conceperat, reddidere.

« Utramque igitur occasionem arripuit Cæcilius, tum ut ira magis ducem accenderet in Pontificem, tum etiam ut cupiditate comitem inflammaret ineundi cum regina matrimonium; cujus rei certissimam ei spem faciebat, si ad regiam se voluntatem in religione, ad tempus saltem commutanda, conformaret. Quod ille avidissime arripiens lethalis istius cupiditatis facibus adeo incensus ac inflammatus fuit, ut omnia statim miscere ac profundere cæperit, imo prorsus insanire; cum enim maturæ jam ætatis vir esset, ad juvenilia omnia et puerilia descendere, quo reginæ adolescentulæ placeret, conviviis, jocis, tripudiis, aliisque ineptiis, dies noctesque terere; quoad tandem, exhaustis rebus omnibus, et ad summam fere paupertatem redactus, delusus a Cæcilio, derisus a regina, derelictus ac contemptus ab omnibus, miserrimo dolore confectus periit.

« Interim tamen Cæcilio ac reginæ contra Deum deservierat, in religione, comitiorum auctoritate, mutanda. Regina enim sua id auctoritate efficere nunquam potuisset. In comitiis autem, quæ universam rempublicam repræsentant, cum duo præcipua hominum genera sint, qui suffragia ferunt, aliud episcoporum ac præsulum Ecclesiasticorum, aliud procerum ac principum laicorum; de primis desperantes hæretici, laborarunt tantum de secundis pervertendis, quos Arundelii ac Ducis Norfolciani generi sui opera sic perverterunt, ut cum maxima eorum pars Catholici essent, alii tamen cœperint eorum precibus permoti dissimulare, alii abesse comitiis eo die quo de religione tractabatur, alii tacere, alii proceribus hæreticis suffragiorum suorum potestatem facere, alii penitus deficere, ac sententiam pro hæreti-

cis ferre: denique eo usque valuit Cæcilii fraus et astutia, ut tandem, ex omni nobilitate laica, quæ præsens aderat, trium suffragiorum numero Catholici superarentur; quibus elati hæretici, tanquam legitima comitiorum sententia pro se lata, Ecclesiasticos (quorum vota locum principem ac pondus præcipuum in comitiis habere debuissent), præter omne jus ac fas prætereunt, locisque eos deinde per vim movent, dignitatibus ac honoribus spoliant, carceribus, quod eis consentire nollent, includunt; nec his contenti, ministris etiam suis, id est, partis hæreticæ buccinatoribus, episcopatus aliasque dignitates Ecclesiasticas iniquissime attribuant; atque hac ratione Evangelium suum legitime in Anglia introductum ac stabilitum proclamant, et proditorem patriæ decernunt, quicumque rem postea in controversiam vocare præsumpserit.

« Ut autem criminis hujus (proditionis nimirum, et læsæ majestatis reginæ) justam aliquam speciem haberet, atque toti huic negotio major fucus præpararetur in posterum, contra Catholicos (solent enim ab antiquo hæretici humanæ magis, quam divinæ majestatis rationem habere, magisque offensas, quæ in mortales principes committuntur, quam quæ in Deum exaggerare), lege sancendum his primis comitiis curaverunt, ut omnes, verbis conceptis jurarent: reginam esse supremam in causis Ecclesiasticis gubernatricem ac judicem, et omnia jura, et potestatem Pontificis Romani in regno Angliæ, in ipsam comitiorum horum auctoritate translata esse. Quæ perjurandi ac blasphemandi formula, cum ipsis etiam legis conditoribus impia et ridicula videretur, subdole per Cæcilium, et sui similes suggestum fuit, ut se ipsi lege eximerent, quam aliis ferebant; quod et factum est. Nam eisdem cavetur comitiis, ne legis istius pœna ad magnates parlamentares (ut ipsi loquuntur) extendi possit; sed alios tantum inferiores involvat. Exemplum sane illustre hæreticæ fraudis, impietatis atque nequitiae, quæ se ad tempora et homines accomodat, nec conscientiae, sed utilitatis suæ negotium agit.

« Ex hoc fonte manavit omnis illa multitudo proditorum ac criminum læsæ majestatis, quibus Catholici Anglicani deinceps implicati sunt, et hodie opprimuntur; ita ut nihil fere de religione sua proferre, aut affirmare, aut exercere possint, quod ad aliquod læsæ majestatis caput ac criminationem non pertineat. Cum enim totius negotii ad religionem pertinentis jus, ad civilem magistratum translatum sit (hujus autem decretis non obedire, rebellio quædam ac perduellio vulgo videatur), facile effectum est, ut omnia fere religionis Catholicæ capita, quæ in Anglia per hæreticos non admittuntur, læsæ majestatis crimina censeantur;

atque hoc Cæcili, præ cæteris, subdola; malitiosa, ac plene Julianica astutia factum est¹, ne Catholici propter fidem afflicti, propter fidem videantur pati, quod honorificum est; sed ob flagitia ac proditioes, nomine nimirum, odiosissimo.

« Atque cum hoc rerum cursu uterentur Cæcilius et Baconus, et omnia suo arbitrato soli gererent, reginamque penitus sua haberent in potestate, ita ut nullo fere numero apud illos vel illam totius regni nobilitas antiqua haberetur; tunc sane (licet sero) pœnituit tandem magnates illos, de summa illa levitate atque inconstantia, qua Dei causam, proh dedecus! in comitiis tam infeliciter atque abjecte paulo ante prodidissent; et homines sordidos atque insolentissimos sua extulissent et armassent auctoritate, in sui scilicet contemptum, ac reipublicæ ruinam. Inierunt itaque, quale tunc poterant, consilium, quam ratione, aut via huic tanto malo remedium aliquod adhiberi posset; quod hac occasione aggressi sunt.

« Turbatis jam omnibus fere vicinis regnis per Cæcili molitiones, præcipue vero Gallia Scotique, venerat recentissime in Angliam, Elizabethæ invitatu, Maria Stuarda, regina Scotiæ, auxilii recipiendi causa, contra hæreticos suos Cæcili maxime instigatione rebellantes. Cum autem Mariæ in custodiam, contra fidem datam traditæ, Cæcilius nobilitatem Anglicanam bene cupere intellexisset; veritus, ne si Elizabetha sine liberis moreretur, Maria ei succederet, cœpit miscere ac turbare omnia, ne hoc accideret; et inter cætera librum quemdam idiomate Anglicano conscriptum clam emitti ac vulgari curavit, quo seditiosissime assereretur, non ad Scotiæ reginam, quæ ex prima Henrici regis sorore descenderat, sed ad comitis Herefordiensis filios, qui ex secunda ejusdem Henrici sorore (illegitimo licet connubio) prognati erant; et quibuscum ipse Cæcilius ac Baconus, nescio quam affinitatem jam contraxerant, regni successionem jure pertinere.

« Hac tam insigni nequitia atque insolentia lacessiti proceres (erat enim hæc eadem plane fraus, quam Northumbrius paulo ante, Edovardi regis tempore, pro Jana ducis Suffolciensis filia molitus erat), convenerunt frequentes Londini ad annum Domini M^oXLVIII, qui fuit Elizabethæ regni decimus, in domo Marchionis Vintoniensis, viri longe prudentissimi ac regni thesaurarii, ubi præsentem erant, præter ipsum Marchionem, dux etiam Norfolcius, comes Arundelius, comes Pembruchius, et alii primores viri, quos modo nominare non est necesse. Pembruchius vero filium etiam natu majorem, qui modo superest, et hæreticorum partibus totus obsequitur (a paterna maxime magnanimitate degenerans) in

eum secum conventum adduxit, quo puer etiam addisceret: (Sic enim erant patris ad eum verba) Rempublicam, contra perditissimorum hominum nequitiam defendere. Intererat etiam eidem consilio Robertus Dudlæus comes Lecestrensis, partim quia nondum penitus a religionis Catholicæ amore, quam pater ejus moriens plurimum ei commendaverat, nec ab antiquorum procerum observantia desciverat; partim etiam, quod magna eo tempore æmulatione et odio cum Cæcilio certaret (ut inter rivales fieri solet) uter utro magis apud reginam auctoritate valeret.

« In hoc consensu principum totius regni potentissimorum, post multas querelas de præsentis rerum gubernatione propositas, quarum omnis culpa in Cæciliū et Baconum merito videbatur conjicienda, sentiis tandem omnium decretum fuit, ut proximo frequenti senatu, dux Norfolciæ, cæteris comitatus proceribus, utrumque reipublicæ nomine puniret, idque ea ratione, ut a senatu regiaque abreptos, ad curiæ januas in crucem agi præciperet: et re perfecta, omnes illico ad forum progressi, explicarent populo, tum hujus facti rationem, tum successionis etiam regnandi legitimam seriem. Si quid forte reginæ humanitas accideret, cui tamen cæteris in rebus omnibus, quæ ad officia sua et fidelitatem pertinerent, se fore obsequentes ac promptissimos semper; novo etiam juramenti sacramento eo ipso loco confirmarent.

« Sed hoc eis consilium non successit; eo quod perfidia Lecestrii, tota res statim patefacta reginæ fuit, quæ tanto procerum suorum consensu perterrita, vocatum ad se Cæciliū docuit de universo periculo; cumque nulla alia elabendi via relicta sibi videretur, hortatur, ut statim ducem Norfolciensem supplex adeat, oret, obsecret et obtestetur, officiis, lachrymis et promissis flectat; quod ille cum diligentissime, tum multo etiam sibi felicius, quam vel duci, vel reipublicæ perfecit: duce enim adito, cum in genua provolutus, vim lacrymarum profudisset, deprecatus præterita, et omnia in posterum officia pollicitus; injecta etiam ejus rei spe, quam tunc sciebat ducem expetere, eique fore exitiosam (matrimonii nimirum cum regina Scotiæ ineundi), ad eamque rem reginæ consensum se procuraturum promittens; obtinuit facile a duce, homine non valde neque prudente neque constante, et suæ futuræ calamitatis inscio, et nonnulla etiam cupiditate obcæcato (et quod caput est, quia Deus religionem ab illo proditam, hac ratione ulcisci voluit), ut procerum designationem in præsentia remoraretur; quod illi tamen cum intellexissent, iniquissime tulerunt, et renuntiandum duci jusserunt, eo se die parasse sibi a Cæcilio laqueos ac perniciem; quod eventus paulo post declaravit. Cæcilius enim in hujus beneficii

¹ Div. Greg. Nanzianz. Orat., p. in Julian.

mercedem, præcidendum duci caput, intra biennium curavit; cæteri vero magnates in provincias suas regressi, partim ejus vi, qui pro libidine res jam omnes administrabat, partim indignatione, quod tam insolentem potentiam ferre non possent, exigui temporis intervallo, fere omnes confecti sunt.

« Solum Northumbriæ ac Westmerlandiæ comites, sumptis armis ad partes Angliæ Boreales, rem prosequendam judicabant; sed hyberni temporis incommoditate, rerumque necessariorum inopia afflicti, diu sustinere bellum nequiverunt. Itaque Westmerlanus in Belgium, Northumberlanus vero in Scotiam se recepit, ubi ab hæreticis brevi proditus, contra jus gentium ac regnorum, pecunia venditus, reginæ paulo post ad supplicium traditus fuit. Exinde Cæcilius nobilitatem Anglicanam, sic affligendam, sic opprimendam, et inter se committendam, sic etiam exhauriendam, et ære alieno onerandam, hæresique inficiendam curavit; ut istiusmodi periculi metu nunquam postea laboraverit ».

392. Ista Philopatrus, quæ licet a nobis alibi suis locis, vel commemorata, vel commemoranda, tamen hic necessario recitanda, ut evidentius præ oculis poneremus, quisnam fuerit Cæcilius ille, quem ad componendas cum Scotiæ regina res Elizabetha de industria misit; hominem, videlicet, qui bene composita Angliæ et Scotiæ regnorum cuncta, sua dominandi libidine turbaverat ac diripuerat; pessimorum omnium consiliorum auctorem, et hominem demum, ab initio semper exitiosissimum, et omnium fere malorum in Catholicos machinatorum; ita ut haud dubitari queat, hoc etiam nomine Scotorum reginæ fuisse infensissimum hostem, cum verum Catholicorum Aman, Philopatrus ipse eum nuncupare non dubitaverit.

393. Nec cursim prætereundum, quod vix verbo innuere videtur, allato loco auctor ipse, de prætenso nimirum Cæcili ad regnum Scotiæ jure; qua ridicula ambitione actus, haud dubio, quod legitimæ reginæ infensor extiterit. Rem eodem opere, sed alibi Philopatrus ¹ idem fusius his verbis prosequitur:

« Paucissimis, nimirum, abhinc diebus, dum hæc scriberem, Epistolam quamdam Cæcili manu diligentissime exaratam vidi, qua exploratori cuidam suo Antuerpiæ latitanti, generis sui nobilitatem eo usque dilatat, ut non solum a Tyris nobilibus, verum etiam ab antiquissimis quoque Cambrobritannæ seu Walliæ principibus, qui Angliæ regno olim potiebantur, ortum se gloriatur; quod, an quisquam Anglorum legere possit sine stomacho, nescio, sine risu nemo certe, opinor. Si enim hoc, aut verum, aut ferendum sit, quid aliud expectandum,

quam ut stirpi quoque regiæ aliquando se ingerat Cæcilius, et sordes suas abjectissimas in principum etiam antiquissimorum Genealogias transfundat, quo regnum tandem sibi aut suis affectet; quod jam nunc agitare animo, a non paucis existimatur, per Arbelle scilicet cum nepote suo ex filio connubium; quæ puella ex reginæ Scotiæ stirpe prognata, nonnihil juris ad regni quoque successionem prætendit »? Hæc ille; verum vanissima ambitione nepotis connubio innixa, non hoc tempore, sed postea, cum videlicet connubium ipsum curavit, Cæcilius jactatum fuisse dicendum est; licet modo et ipsum hoc vir callidus commoliri potuerit, et aliunde sibi jura præcipue in Scotiæ regnum suppetere existimaverit. At prosequamur impiissimi nebulonis legationem.

394. *Iniquæ pacis conditiones per Cæcilium propositæ rejiciuntur.* — Mense Octobri pervenit ille cum socio Chattersuorthum ad Scotorum reginam, cum qua præ aliis illud agere studuit, quod innumeris artibus ac insidiis jam cum prædefuncto Notho Moraviæ comite, ut supra vidimus, conventum fuerat; ut nimirum parvulus rex, in Angliam perduceretur, ac in Elizabethæ manus traderetur. Hæc siquidem ineundæ pacis, si tamen Camdeno credatur, proposita capita fuere:

« Tractatus Edemburgensis confirmaretur; illa titulo et juri in Angliam, dum Elizabetha et ex ea liberi legitime nati superessent, renuntiaret.

« Cum nullo principe, contra Angliam fœdus renovaret aut observaret.

« Exteros milites in Scotiam nonmitteret.

« Cum Anglicis aut Hibernicis nulla, inconsulta regina, consiliorum haberet commercia.

« Profugos Anglos et rebelles redderet.

« Damna Anglis limitaneis illata resarciret.

« In cædem tam Darlæi mariti quam Moravii, ex lege inquireret.

« Filium in Angliam obsidem traderet.

« Cum nullo Anglo, nisi regina Angliæ consulta, nec cum quovis alio, Ordinibus Scotiæ invitis, matrimonium contraheret.

« Scoti in Hiberniam, nisi impetrata ex Anglia licentia, non transmitterent.

« Ad hæc firmanda, regina et delegati constituendi syngraphas et sigilla apponerent.

« Sex obsides, quos regina Anglorum nominaret, in Angliam mitterentur.

« Si regina Scotiæ aliquid contra Elizabetham, per se aut alium moliretur, ipso facto omni jure, quod in Angliam vendicat, excideret.

« Castra Humium et Fastcastell in tres annos ab Anglis tenerentur.

« Monumentum itidem aliquod in Gallovidia, vel Cantita Anglis in manus traderetur, ne Scoto-Hiberni inde Hiberniam infestarent.

« Postremo, Ordines Scotiæ hæc singula,

¹ Philopatrus. ut sup. Sect. 3, p. 239.

parlamentaria auctoritate confirmarent. » Ista concordiae firmandae capita.

395. Ad hæc Scotorum regina (subdit Camdenus) primum pro sua prudentia provide sane extemplo respondit; verum pleniorē respon- sionem retulisse scribit ad episcopum Roffensem, suum in Anglia legatum, Alexandrum Gordonium episcopum Gallovidiensem comitis Huntlæi patrum, et Gulielmum baronem Levingstonium, a suis in Scotia locumtenentibus delegatum: qui deinde, ex his articulis alios admiserunt. rejecerunt alios. Responderunt siquidem, si pariter eidem scriptori sit fides:

« Tractatum Edemburgensem confirmandum. Titulum, Elizabetha superstite, renuntian- dum. De antiquo illo cum Gallo fœdere con- siderandum. Quod si non observaret regina, dotem amitteret. Gens Scotica, e qua centum cataphracti Equites, centum viginti quatuor sagittarii satellites aluntur, mercatores, studiosi plures qui hæreditates in Gallia adierant, et sacerdotia tenent, pensionibus et immunitati- bus, quibus gaudent maximis, exuerentur, et ejicerentur; Scotique potentissimæ gentis ami- citia et subsidio nudaretur. Quæ nisi Angli cum- mulate resarcirent, nullo modo se fœderi Gal- lico posse renuntiare. Milites autem externos nolle admittere, nisi ejusmodi rebellio proruperit, quæ domestico milite comprimi non poterit.

« Reginam Scotorum, nulla cum subditis Anglis consiliorum commercia in Angliæ dam- num habituram; si modo regina Angliæ vicis- sim cum Scotis subditis nulla in damnum Scotiæ habuerit.

« Si qui sint profugi Angli et rebelles in Scotia, illos penes Scotos rebelles esse, et ab iisdem repetendos.

« Damna illata a delegatis examinanda; in Darlæi et Moravii cædem, ex legibus Scoto- rum inquirendum.

« Regem obsidem in manus tradere non posse; cum ille sit penes illos, qui regis nomen rebellionis contra reginam obtendunt.

« Novum et inauditum esse, ut liberæ prin- cipi, in matrimonio contrahendo, a principe extero et suis subditis præscriberetur.

« Scotos in Hiberniam in damnum reginæ Angliæ, sine licentia non transmittendos; si reciproce Hibernici eadem lege teneantur, ne in Scotiam transmittant.

« Ad securitatem firmandam consenserunt obsides dare, quoscumque regina Angliæ nomi- naret, præter ducem Castri Heraldii, Nontle- jum, Argatellium et Atlojum.

« Præterea Scotorum reginam omni succes- sionis jure in Anglia excludendam adsenserunt, si aliquid contra reginæ Angliæ jus moliatur; modo regina Angliæ pari aliqua pœna vicissim

teneatur, si illa quid contra Scotiæ reginam moliatur.

« De Castro Humio et Fust-Castello rogant, ut baroni Humio proprietario domino restituere- rentur, nec diutius ab Anglis tenerentur.

« Munimenta in Gallovidia aut Cantira ex- teris tradere, nihil aliud esse, quam novam bello materiam suppeditare ».

396. His relatis, subdit Camdenus, quod cum inter se convenire partes minime possent, et interea auxilia ad Scotorum reginam liberan- dam, a Pontifice Romano, Gallo et Albano effla- gitari, sparsis rumoribus divulgaretur, Angli- que rebelles Westmerlandius, Northumbriæ comitissa et reliqui e Scotia subducerentur, (quibus Pontifex, per episcopum Roffensem duodecim millia aureorum suppeditarat), plane nihil ex hoc tractatu provenit, nisi quod Eliza- betha, (quæ tanquam honoraria arbitra, ad clavum totius Britanniae sedit), conventum ordinum Scotiæ prorogari et inducias sæpius agitari, pro sua auctoritate jusserit. Deinde ex more inconsideratæ hujusmodi protelationis conventuum Scotiæ rationem asserens, subdit:

« Partium enim duces, Scotiam gravissime ubique afflixerunt ». Ex quo rite educitur, id ab Elizabetha factum, quod Scotorum ordines, ad comprobandas iniquissimas firmandæ pacis conditiones ab se propositas, nullatenus descen- suros callida mulier cognoverit.

397. Illud pariter ridiculum, quod addit: tractatum, nempe hujusmodi, infectum reddi- disse, quod Scotiæ proregis delegati minime venissent. Cum enim comes Lenoxius prorex, omnino e nutu Elizabethæ penderet, ut ipse superius asseruit; quis sanæ mentis censere poterit, delegatos suos Lenoxium ipsum debito tempore mittere prætermisisse, si id ex animo Elizabetha voluisset? Quo vero ad auxilia ex- terna, quæ ad liberandam Scotorum reginam instrui dicebantur; id, non ad infringendum pacis tractatum, sed ad celerius firmandum potius impellere debuisset, priusquam exteri ipsi Angliam vel Scotiam ingressi; Scotiæ reginæ vires addidissent: his autem parum, aut nihil fidisse reginam Mariam, ex mox appo- nenda ipsius ad Pontificem Epistola, evidentis- sime patebit.

398. Præterea, ut infectæ concordiae culpam in eandem reginam ejusque adhærentes venalis scriptor rejiceret, vel saltem ostenderet, per Elizabetham non stetisse, quin ea firmaretur; rudiora quam fuerint certe eorumdem responsa, propositis ab Angla capitibus, refert; quod pariter perspicue agnoscendum erit; ex ea, quam innuimus Mariæ ad Pium Epistolâ; in qua, licet (ut præ omnibus durissimum) illud referat, quod unicum filium Angli sibi in manus tradi deposcerent: minime tamen ab eo consilia aliena cognocitur; ut cætera prætereamus, quæ

ad rem comprobendam afferri possent, sed plusquam nostri instituti ratio patitur, prolixiora existerent.

399. Ex paucis his tamen, absque alicujus injuria dicendum cognoscitur, hanc ab Elizabetha decretam fuisse ad Scotorum reginam legationem, non eo fine, ut res componendi ratio aliqua iniretur; sed ad sedandos dumtaxat tumultus, quos, ex Pontificis Bulla, et recenti Norfolciensis conjurationis suspicione, tunc exorituros existimavit, ob id præcipue, quod Scotiæ reginam inhumane adeo injusteque haberet. Ejus siquidem miserrimam sortem, populi undique indignissime ferebant. Ut aliquod idcirco, in speciem saltem, erga illam lenitatis officium exercere ostentaret, eam legationem decrevit,

400. Quod autem rem, quam maxime avertabatur, sibi summopere cordi esse, callida femina subtilius simularet; non quemlibet, sed quem præ omnibus sibi adhærentibus dilectissimum existimari, omniumque regni negotiorum ducem primarium esse, et haberi pro comperto habuit, intimorumque suorum consiliorum participem, quem paulo ante descripsimus, Cæcilium misit; qui, nempe, indignissimis ineundæ pacis conditionibus propositis, illud tandem efficeret ut Elizabetha, quæ sui muneris essent partes implevisse monstraret; totamque invidiam non firmatæ concordiæ, in Mariam ei que adhærentes rejiceret, quod ejusdem conditiones abnuissent.

401. Cæterum, quoad regem puerulum, certum est illud semper Elizabethæ animo inesse, ut illum in suam potestatem, in Angliam translatum, redigeret, quo tutius Scoticarum rerum dominaretur. Ob id impia ea cum Notho, Moraviæ comite, quæ supra diximus, consilia inierat, ut ipse, nimirum, Elizabethæ eundem traderet; illaque vicissim Mariam reginam Notho concederet; cujus sacrilega manu haud dubio, quod ipsam deinde interficiendam curasset. Ubi hæc impia commolitio evanuit, debitas sceleris insignis proditiōis pœnas luente Notho, ad alias protinus artes impia femina convolvit, ea ipsa conditione, quod sibi puerulum filium daret, calidissime finxit. At manifesto Dei consilio factum credimus, ut conditionem hujusmodi Scoti omnes, regina prudentiores ac sagaciores, semper constantissime recusaverint; nam illud certi eventurum est, quod in libro Machabæorum¹ legitur, cum videlicet, proditor ille Tryphon dolo Jonatham cæpisset. Cum enim cognovisset Triphon ipse, quia surrexerat Simon loco fratris sui Jonathæ, et quia commissurus esset cum eo prælium: *Misit ad eum legatos* (sacræ paginæ ipsa sunt² verba) *dicens: Pro argento, quod debebat frater*

tuus Jonathas in ratione regis, propter negotia, quæ habuit, detinuiimus. Et nunc mitte argenti talenta centum, et duos filios ejus obsides, ut non dimissus fugiat a nobis, et remitemus eum. Et cognovit Simon, quia cum dolo loqueretur secum; jussit tamen dari argentum et pueros, ne inimicitiam magnam sumeret ad populum Israel, dicentem: Quia non misit ei argentum, et pueros, propterea perit. Et misit pueros et centum talenta, et mentitus est, et non dimisit Jonatham; quem paulo post, una cum filiis occidit. Quod pariter facturam Elizabetham, si ex sententia puerum regem obtinere potuisset, quæ cum matre ejus egit, facile suadere posse cognoscitur.

402. *Pii litteræ consolatoriæ ad Scotiæ reginam, et Mariæ responsum ad Pontificem.* — Immerito ac perperam nihilominus Spondanus¹, Conæus², alique ex nostris scriptoribus, illud Elizabethæ crimen impenxere, ut inter cæteras nimirum conditiones reginæ Mariæ propositas, illa quoque fuerit, quod Catholicam fidem abdicaret. Hoc scriptores hæretici, qui id, tanquam insigne aliquod pietatis Elizabethæ facinus, in cælum usque extulissent, nec quidem commemorarunt. Sed, quod majus est, ipsa regina, hac de re, nec verbum quidem injecit. Cum enim mense Octobri hujus anni, Elizabethæ oratores ad eam pervenissent, atque de conditionibus pacis cum ipsa egissent, illa tamen, in pluries memorata ad Pontificem Epistola, ultima ejusdem mensis Octobris die scripta, in qua de iisdem conditionibus durissimis sibi propositis agit, hanc nullatenus memorat; imo omnibus se assentiri velle demonstrat, eo usque, ut proprium filium obsidem daret, ut diximus, salva duntaxat conscientia et honore; et licet in re religionis, nunquam a Catholicæ Ecclesiæ communione, vel cruciatibus, vel præmiorum pollicitationibus se distrahi passuram profiteatur; tamen hac in re, minime constantiam suam hactenus tentatam fuisse, dicit: sed potius iis verbis nobilem animi sui præparationem, si forte accidisset ab hostibus hac etiam ratione urgeri, innuere voluisse, manifestum est; nec, salva conscientia, assentiri conditionibus velle, dicere potuisset, si inter illas præcipua ea fuisset, ut Catholicam fidem abjiceret; quam præ cæteris duriorem, præsertim ad Pontificem scribens, ducere absque dubio demonstrasset. Quibus addas, in religionis negotio Elizabetham multum laborasse, minime existimandum; non modo, quod ipsa, nulli propemodum religioni addicta, nullius etiam religionis causa sollicita esset; tum quod etiamsi fides Catholica a Maria abdicata, multorum animos ab illa

¹ Machab. lib. I, cap. XII. — ² Ibid. ut supra pag. 43.

¹ Spondan. Annal. sub. hoc anno. — ² Con. Vit. Mar. Stuar. Remund et alii, etc.

abalienasset; tamen multo plurium tum exterorum sibi gratiam conciliasset, qui ejusdem causam defendendam, contra illius tyrannidem suscepissent. Sed jam quas reperire potuimus, et Mariæ ad Pontificem, et Pontificis ad Mariam, hoc anno scriptas Epistolas in medium proferamus. Pius enim ejusdem litteris, ultima die Aprilis hujus anni scriptis, ac per nuntium quemdam missis, in hunc modum respondit¹:

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ, Mariæ, Scotorum reginæ.

PIUS PP. V.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non solum majestatis tuæ litteras, ultima die Aprilis ad nos datas, libenter legimus, quibus ad nostras nono die Januarii scriptas rescibit; sed etiam nuntium ipsum qui eas attulit, de tuo rerumque tuarum statu nobiscum copiosius loquentem, et benigne, quemadmodum debuimus, excepimus, et attente audivimus. In ipsis autem Litteris majestatis tuæ, duo nos præcipue vehementer in Domino delectaverunt. Primum, quod quamvis multis magnisque calamitatibus afflicta, consolationem tamen nostram majestas tua sic suscepit, ut ea ipsa non modo levatum esse dolorem suum, sed sanatum esse significet. Alterum, quod Omnipotentis Dei benignitati ac misericordiæ sic confidere videtur, ut firmiter speret, se nullis, neque periculorum ac tormentorum denutationibus, neque præmiorum pollicitationibus, ab Ecclesiæ Catholicæ communiōne atque obedientia avelli posse. In altero animi tui patientiam divinæ voluntati acquiescentem; in altero perseverandi voluntatem spei desiderio incensam, debitis in Domino laudibus commendantes, majestatem tuam hortamur, ut eam ipsam in Redemptore nostro spem, omni studio retinere studeat; nam si in miseriis posita, per patientiam et spem Dominum expectabit, viasque ejus perseveranter custodierit; potens est Dominus, non solum majestatem tuam exaltare, ut post brevem hanc vitam hæreditate capiat regnum cœleste; sed etiam, ut in hac vita constituta, ex tot tantisque calamitatibus aliquando erepta, in pristinam regni temporalis possessionem restituatur. Quam quidem ad rem, quæcumque potuimus adjumenta, et antea majestati tuæ attulimus, et quæ deinceps poterimus, semper afferemus. Ut enim nihil est, quod suæ isti singulari erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam devotioni, et religionis Catholicæ studio, deberi non existimemus; sic nulla umquam paternæ nostræ erga se voluntatis officia, patiemur ab ea desiderari. Reliquis autem de rebus, de quibus prædictus nuntius suus, nobiscum majestatis tuæ nomine

egit, quid respondendum quidve statuendum duxerimus, ex ipsomet majestas tua subtilius cognoscere poterit, cujus nos orationi referimus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xiii Julii MDLXX, Pontificatus nostri anno v ».

403. His Pontificis Maximi litteris, Scotiæ regina¹ sequens responsum reddidit:

« Beatissime pater.

« Post sanctissimorum pedum oscula. Sub Octobris initium, Sanctitatis tuæ litteras tert. id. Julii datas accepi, quibus intellexi, non solum quod ad me beatitudo tua misit Apostolicæ benedictionis munus, quod mihi fuit eritque perpetuo quam gratissimum; sed etiam quam aperte illa testatur, se mihi fore consolationi, et quam libenti animo sua me benevolentia dignaretur. Ego vero mirifice recreabar antea, cum singulari pietate, quam mihi beatitudo tua, gravissimis alioqui rebus occupato, datis ad me litteris peclarabat; tum etiam quod ei placuisset et me, et res meas potentissimis quibusque principibus, ac præsertim serenissimis Galliarum, Hispaniarumque regibus commendare. Verum enim vero altera ex parte reliquum esse video, Christianos impellere, ut arcissima inter se conflata societate, nullis aut vigiliis aut laboribus aut sumptibus parcendum putent; quo aliquando possint crudelissimum illum Turcarum tyrannum, nihil aliud assidue molientem, quam ut nobis universis bellum inferat, prorsus debellare. Atque utinam cætera omnia, meæ responderent voluntati! Nam quid subinde fieret a me, Sanctitati tuæ plane indicaret eventus; foretque, ut non solum ego, sed etiam qui in mea sunt auctoritate, omnes, animis viribusque conjunctis, una cum cæteris Christianis universis, extrema quæque experirentur. Sed quid miserabilius spectari potest, quam me ex eo, in quo florebam antea statu felicitatis, in tot tantasque miseriis dejectam intueri? Quid majore dignum commiseratione, quam, ex libera, quæ eram, servam factam esse? Ad has autem miseriis, illud accedit etiam incommodi, quod tot tantisque calamitatibus oppressa et dissipata, totque Anglorum incursionibus afflicta reperitur patria mea, ut pagi quamplurimi incendio conflagrarint, multaque castella et sacratæ ædes funditus eversæ conspiciantur. Sed quod pejus est, ditionum mearum incolæ, subjectique mihi populi, ab hostibus nulla vel minima lacessitis injuria, sunt crudelissime contrucidati. Sed quid? An mihi de me nihil est dicendum? An vero quispiam ignorat, quam certis variisque in periculis assidue verser? Testem invoco Deum, qui novit optime, quam magnis miseriarum fluctibus, ad hanc usque diem sim perpetuo conflictata. Atque interim hac ipsa sæ-

¹ Apud Goub. Epist. lib. IV, Epist. 37, p. 365.

¹ Apud eumd. Goub. ibid. ut sup. Epist. 38, p. 367.

va tempestate furente, quotidie magis, qui rebus providendis auxilio se mihi futuros esse pollicebantur, ii mox promissis minime stantes, nullam prosus mihi opem attulere, neque spes est deinceps eos allaturos : nisi forte hæc hominum ingenia in tutandam rem meam pro tempore propensiora fiant, et ad ejusmodi pro me suscipienda negotia aliquando commoveantur. Verum, ut quod sentio libere dicam, tametsi ex transmarinis gentibus copiæ exercitusque fortissimi cogerentur; tamen non sine gravi periculo brumalibus diebus in Scotiam trajici possent per Oceanum, qui per id tempus turbulentissimus ac fluctuantissimus esse solet. At vero altera ex parte Angli, qui nullo interfluente amne dirimuntur a Scotis, ipsis bellum queunt inferre : qui quidem, vel minima inter se orta contentione, in armis confestim esse consueverunt. His ergo gravissimis adacta consiliis, nisi velim et vitæ et patriæ meæ rationibus summa conflare pericula, facere nullo modo possum, quin conditionibus mihi, vel incommodissimis, cum Anglis pacem faciam : *Salvis tamen semper, ut dici solet, honoris et conscientie legibus*. Honor enim in administratione civili necessarius, ad rempublicam recte moderandam; conscientia vero, tamquam vis et regula divina mortalibus indita, solet eos ad optimum quemque finem dirigere. Quæ licet aliquando calamitatibus prematur, nullis tamen unquam, vel cruciatibus, vel præmiorum pollicitationibus, ab Ecclesiæ Catholicæ communione, et obedientia, distrahi mihi potest, vel exturbari. Sed inter cætera, illud unum sane acerbissimum Sanctitati tuæ referendum putavi : nempe rem eousque processisse, ut cupiant adversarii unicum filium meum regniq[ue] hæredem, Anglorum in manus, tamquam obsidem ad tempus dari : sic tamen ut mihi interim sit integrum, quos velim ei moderatores et consiliarios adjungere, ac proinde libere pateat aditus, non modo mihi, sed etiam iis omnibus, quos ad eum visendum in Angliam mittendos, ipsa decrevero. Neque vero Sanctitati tuæ dubium esse debet, quin ipse bonis sanctisque moribus præditus sit futurus, quamvis in medio nationis pravæ esset ei vivendum, perfectum Catholicæ Apostolicæque membrum Ecclesiæ, ad ejus opem semper paratissimum. Verum ne longior fiat Epistola, clausula sit, omnino velle me Beatitudini tuæ identidem nuntiare de statu et successu rerum omnium, quæ inter hoc genus hominum et me fiunt hoc tempore, et item earum, quæ paulo graviores gerantur in dies. Et vero quoniam omnia litteris tradere difficillimum est; idcirco de rebus meis omnibus edocui Dublinensem antistitem, quippe qui mihi semper fidelissimus fuit internuntius, idemque Sanctitatis tuæ et sacrosanctæ Sedis Apostolicæ studiosissimus; cui sane in rebus universis, quas ille meo nomine tecum aget, Bea-

titudo tua fidem habere poterit. Interea vero Deum Dominum nostrum supplex oro ut pro sua infinita clementia, a perniciosis hostium suorum cogitationibus Ecclesiam Catholicam protectam velit : in qua nos omnes in Sanctitatem tuam, tanquam in lumen clarissimum oculos mentemque defixam habemus; abs te, in nomine divinæ majestatis sanctissimam benedictionem tuam continenter expectantes; atque ita cuncti simul animis conjuncti, Sanctitati tuæ precamur longissimam vitam, ad Omnipotentis Dei gloriam, priorumque omnium consolationem. Catisvorthi in Anglia prid. kalend. Novemb. MDLXX ».

404. *Quædam explanantur in litteris Mariæ Scoticæ.* — Præter ea, quæ adnotavimus, ex hac ipsa Epistola patet, tantum abfuisse, ut Angli Mariam reginam ad abjiciendam fidem Catholicam compellere voluerint; quod potius ad alliciendam ipsam, ut filium traderet, id ea conditione effecturam polliciti sunt, ut ipsa eidem filio in Anglia constituto, quos vellet orthodoxos moderatores ac consiliarios tribuere posset; cui promissioni innixa, filium ipsum perfectum Catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ membrum futurum, nimis credula, Pontifici spondit.

405. Quinam vero fuerint, de quibus ipsa conqueritur, quique rebus providendis auxilio se illi futuros polliciti erant, deinde promissis minime stantes, nullam prorsus ei opem attulerant; haud facile est æstimare, ex iis quæ mox subjungit, de exterorum auxiliis et aliis; quæ deinde acciderunt, nos autem non incongrue id tribuendum præsertim Albano existimamus¹, qui licet plurima verba faceret, ac se ad suppetias Mariæ suppeditandas semper paratissimum exhiberet, tamen cum ad rem ventum esset, maximo religionis incommodo, re verbis in dies protelata, extremam tandem, ut suo loco dicetur, tum reginæ, tum fidei in Anglia et Scotia perniciem attulit.

406. Causa autem, ob quam de fœdere contra Turcas ineundo Pontifex ad Mariam scripserit, non eam fuisse credimus, ut eidem illa se quoque conjungeret; cum optime Pontifex compertum haberet, a captiva principe nil tale exigi posse; sed eo animo forte fecit, ut una cum Catholicis aliis principibus, nomine eo fœderi dato, iisdem viribus conjunctis, quibus primum Turcarum tyranni ausus comprimerentur; postea etiam regina ipsa in libertatem, ac regnum restitueretur. Fidei siquidem ardore succensus Pius, pro religione, vel tuenda, vel dilatanda maxima semper animoolvebat.

407. *Trocmortonus veneno sublat.* — Debitas tandem hoc anno in Anglia iniquitatum pœnas luit Nicolaus Trocmortonus, præcipuus (ut multoties vidimus) impiorum Elizabethæ in

¹ Gabut. Vit. Pii lib. 3 c. 9. p. 105.

Scotia consiliorum administer, veneno, Camdeno teste (ut creditur) sublatus. Et ipsa Angliæ terra in operibus ejusdem Elizabethæ maledicta, novum protulit hæreticorum tribulorum germen, quod *Unctorum*, nuncupatum est; de quo ista Rescius²: « Uncti (Sandro teste) orti sunt anno MDLXX in Suria Comitatu Angliæ, apud Banstedium, ex Calvinistarum secta, Unto quodam duce; docent autem:

« Peccare neminem, nisi qui veritatem ab ipsis prædicatam non recipit.

» Totum Novum Testamentum dicunt rerum tuturarum prædictionem esse.

» Christum, quem semel venisse non negant, iterum ante diem judicii reditum expectant.

« Docent etiam, cui semel remissa sunt peccata, eum iterum non peccare.

« Doctis autem viris omnem prorsus fidem abrogant ». Istam Rescius ex Sandro, quæ etiam confirmat Genebrardus³ in Chronico.

408. *Elizabethæ jugum prægrave excutere tentant et ipsi Hiberni.* — Quod demum audisti, inter capita ineundæ pacis cum Scotorum regina, illud pariter fuisse, ut cum Hibernis hæc nulla consiliorum habere posset commercia; id factum scias, quod hoc ferme tempore, tyrandis Elizabethæ jugum Hiberni nonnulli excutere contendissent. Verum incaute commolitione detecta, nullum ex ea, vel religioni, vel reipublicæ beneficium accessit. Hac de causa Thomas Stuclejus Anglus, qui strenue Elizabethæ restiterat, ex Hibernia in Italiam transmisit; ubi cum Pio consiliis pluribus agitat, de restituenda religione, tandem ex sententia facinus, quod suo loco narrandum erit, generoso animo aggrediendum suscepit.

409. *Sigismundus Poloniæ rex, pacis sequester inter imperatorem et principem Transylvanum; unde Pontificis litteræ gratulatoriæ.* — Dum vero in Anglia religionis ac regni res potissimum armis aguntur; ea quæ diu in Maximilianum Cæsarem, et Joannem Sigismundum Transylvaniæ principem dissidia intercesserant, tandem Spiræ (occasione comitiorum, quæ, ut dictum est, ibi habita sunt) terminantur; sive quod hic a Turcica societate, quæ, ut plurimum noxia atque infida esse consuevit, plus damni quam utilitatis in se derivasse cognoverit; sive quod rerum suarum securitati, aliter prospiciendum quam antea fecerat, existimaverit. Per utriusque igitur principis legatos, inter cætera in hoc præcipue conventum est, ut Transylvanus regio nomini et titulis, pro quibus et pater ejus et ipse per annos ferme quinquaginta funestis bellis acerrime dimicassent, impostorum cederet, et quodcumque aliud, præter re-

gium, sumeret: e contra vero Maximilianus eum, uti a regibus progenitum, serenissimi principis titulo decoraret. Ad concordiam hanc vero magis firmandam, illud animo meditabatur Transylvanus, ut ex propinquis Cæsaris aliquam sibi uxorem duceret, verum priusquam res ad effectum perduceretur, e vivis sublatus est, non tamen hoc anno, ut Neugebavarus¹, et Adrianus² contendunt, sed sequenti, ut dicitur; in quem perperam e contra Spondanus pacificationem hanc rejicit.

410. Pacis hujus vero præcipuus auctor fuit Sigismundus Augustus Poloniæ rex, Transylvani ejusdem principis avunculus, qui per Adamum Posnaniensem episcopum, eam curavit. Qui quidem Adamus, re ex voto feliciter confecta, de ea certiore reddidit Summum Pontificem; illud etiam adjiciens, se minime diffidere Transylvanum ad Ecclesiæ Catholicæ gremium revocari posse. Id totum elicitur ex Epistolis, tum ad præfatum episcopum, tum ad eundem Poloniæ regem scriptis a Pio, cui nihil jucundius innotescere potuit, quam quod hac concordia, viribus Turcarum detractum fuerit; sive, quod perditam ovem, ad Christi ovile redire posse, spes aliqua illucesceret. Ad episcopum scripsit igitur³:

« Venerabili fratri Adamo episcopo Posnaniensi.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Gavi vehementer sumus in Domino fraternitatis tuæ litteras, decima nona die mensis Augusti Spiræ datas legentes, quibus de pacificatione, inter charissimum nobis in Christo filium Maximilianum in imperatorem electum, et serenissimum Transylvaniæ principem, opera tua inita, nos certiores fecisti: qua ex re speramus eas omnes, ad rempublicam Christianam, adjuvante Domino, perventuras esse utilitates, quas, et tu prudenter adscribis, et nos una cum iis, quos ex ea ipsa pacificatione magnam lætitiæ percepturos esse significas, Christianis principibus agnoscis. In ea re, non solum charissimi nobis in Christo filii Poloniæ regis constantiam ac prudentiam laudavimus, qui salutaris populo Christiano reconciliationis, quamvis antea frustra tentatæ consilium nunquam abjecit: sed etiam tuum juvandæ reipublicæ Christianæ studium, charitatem, solertiam ac dexteritatem, debitis, ut par est, in Domino laudibus commendamus; qui rem adeo impeditam, et per tot annos sine ullo successu agitatam, ex tua omniumque bonorum sententia confecisti. Quia vero, ut hujus pacis et cæterorum omnium

¹ Camden. ut sup. — ² Resc. Evangelic. sect. p. 412. — ³ Genebrard. in Chronic.

¹ Neugebar. lib. VIII, p. 628. — ² Hadrian. lib. XXI, p. 1558. — ³ Ex Registr. Vatic. Vol. 2912. Epist. Pii V. ann. 1570, p. 214.

honorum auctor est Deus, qui quod, et majestas sua in actione tam præclara suscipienda plantavit, ut fraternitas tua in ea ad optatum exitum perducenda rigavit, et incrementum dare dignatus est? idcirco et nos, hujus pacis nomine, eas quas debuimus Omnipotenti Deo gratias egimus, et te idem pro tua spectatissima nobis erga Redemptorem nostrum pietate fecisse non dubitamus. Quod nisi propter eximiam bonitatem tuam, et singulare Catholicæ religionis studium, egregiamque de republica Christiana benemerendi voluntatem, omnem exhortationem nostram supervacaneam esse intelligeremus; hortaremur fraternitatem tuam et ejusdem Transilvaniæ principis, qui se ob eas, quas prudenter commemorat, causas spem percepisse scribit; ad Catholicam fidem reversionem, quibuscumque rebus posset, adjuvare. De cujus quidem principis in re militari virtute, nos eam opinionem habemus, ut existimemus eum Christianis partibus adjunctum, magni ad bene res contra Turcas gerendas momenti futurum. Sed quia pro certo habemus te, et hanc ipsam rem, et reliquas omnes quas reipublicæ Christianæ utiles esse perspexeris, diligentissime curaturum; neque ulli, de religione Catholica Christianoque populo bemerendi, tempori aut loco defuturum; idcirco hoc minime necessario hortationis officio prætermisso, fraternitati tuæ significamus, gratissimum nobis accidisse, quod de toto istius pacificationis negotio, quid ab ea actum, confectumque sit, quidque imposterum, de eo ipso principe sperandum esse judicet, ad nos subtiliter diligenterque perscripserit. Quod idem posthac, reliquis de rebus fidenter facere poterit, et ut oblata idonea occasione faciat, fraternitatem tuam in Domino vehementer hortamur ac requirimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die decima quinta Septembris MDLXX, Pontificatus nostr. anno quinto ».

411. Altera Pii Epistola ¹ ad regem Poloniæ, sic se habet :

« Charissimo in Christo filio nostro, Sigismundo Augusto, Poloniæ regi illustri.

P I U S P P. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Certiores facti de concordia inter charissimum nobis in Christo filium Maximilianum in imperatorem electum, et serenissimum Transilvaniæ principem, majestatis tuæ nepotem, inita, gratias egimus omnipotenti Deo, qui nos et reipublicam totam Christianam tali tantoque misericordiæ suæ dono prosecutus est, simulque majestatis tuæ virtutem ac constantiam laudavimus, quæ reconciliationis diu antea frustra agitata consilium nunquam intermisit, donec ad-

juvante illo, a quo omnia bona sunt, Redemptore nostro, eam ipsam reconciliationem ad optatum exitum perduxit; in quo venerabilis fratris nostri Adamiepiscopi Posnaniensis, qui majestatis tuæ nomine ejusmodi negotium tractavit, singularem erga Deum Omnipotentem pietatem, eximiumque de religione Catholica benemerendi studium, satis commendare non possumus : quippe qui rem omnium difficillimam atque impeditissimam, sic prudentia ac ingenii dextérité explicaverit, ut nos et omnes Christianos Catholicosque principes, ingenti tam felicitis successus lætitia in Domino affecerit. Restat nunc, ut quoniam, adjuvante Deo, tam præclara tamque utilis reipublicæ Christianæ reconciliationis optatum exitum habuit, majestas tua reliqua, quæ expectamus, persequatur; et eum ipsum serenissimum Transilvaniæ principem, ut religionem Catholicam profiteatur, nosque, et sanctam Romanam Ecclesiam communem omnium Christi fidelium matrem agnoscat, hortetur : tum præterea viros Catholicos, et idoneos in Transilvaniam mittat, per quos populi illi, ad veterem fidei Catholicæ professionem atque cultum, quoad ejus fieri potest, revocentur; quod eo quoque studiosius facere debet majestas tua, quo gloriosius futurum est, eum principem ac populos illi subjectos, omnipotenti Deo et ejus sanctissimæ Ecclesiæ, quam Cæsari reconciliavisse. Quam quidem ad rem, et si majestatem tuam ita hortamur, ut majore animi nostri studio hortari non possimus; speramus tamen eam, pro suo divini honoris eximio zelo, etiam sine nostra hortatione id ipsum facturam esse: ut quam apud Deum omnipotentem gratiam, et apud homines laudem, tam salutaris reconciliationis actione suscipienda atque ad effectum adducenda sibi comparavit; hanc eandem tu veteri ac pristina apud eam gentem religione Catholica restituenda, magis augeat; sicut et in terris diu ac feliciter regnare, et in cœlo æternæ beatitudinis præmium accipere mereatur. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xxii Septembris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

412. Pontificis zelus in purgando hæreticis Transsylvania. — Verum ex his, quæ, ut audisti, sibi significaverat Posnaniensis episcopus, de Transilvani principis conversione, tanto ejusdem desiderio cor Pontificis exarsit, ut sibi videretur nec hac Epistola ad Poloniæ regem scripta, satis suo pastoralis muneris satisfecisse; sequentem alteram idcirco, haud paulo post addidit, ¹ in qua vehemens Catholicæ religionis in ea provincia propagandæ suum studium, his verbis aperit :

« Charissimo in Christo filio nostro Sigismundo Augusto regi Poloniæ illustri.

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra, p. 221.

¹ Ex Archiv. Vatican. ut supra, et apud Gaub. Epist. lib. IV, Epist. 42, p. 377.

PIUS PP. V.

«Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

«Quamvis superioribus diebus pacificationis inter charissimum in Christo filium nostrum Maximilianum in imperatorem electum, et serenissimum Transilvaniæ principem nepotem tuum nuntio accepto, majestati tuæ, totique reipublicæ Christianæ eam pacificationem, per litteras gratulati fuerimus; et quædam etiam de ipso principe ad religionis Catholicæ professionem per majestatem tuam inducendo, adjecerimus; tamen pro nostro erga eam paternæ benevolentiæ affectu, cupientes, ipsam omnipotentis Dei, cujus perfecta sunt opera, virtutem, eo ipso adjuvante, quoad ejus fieri potest, imitari, majestatem tuam vehementer in Domino hortamur, eidem sernissimo principi nepoti suo omni, quam apud illum habet auctoritate interposita, persuadere conetur, ut in locis ditioni suæ subjectis veræ Catholicæque religionis cultum, quamprimum recipere, receptum constanter tenere, atque inde hæreticos advenas expellere velit. Quod si fecerit, pro certo habeat, nullum se, quam hoc, in rebus adversis, contra infideles firmitus tutiusque præsidium esse habiturum. Vanum est enim existimare, quemquam, vel potentissimum principem imperii sui fines civitatesque tueri posse, nisi eas Dominus custodiverit. Quomodo autem eas Dominus custodiet, nisi ei princeps per veræ religionis professionem adhæreat? Quo quidem officio, eo studiosius fungi debet majestas tua, quo, ut aliis ad eam litteris scripsimus, aliquanto ipsi gloriosius futurum est, nepotem tuum, omnipotenti Deo, atque huic Sanctæ Sedi Apostolicæ, quam Cæsari reconciliavisse. Etenim Cæsare reconciliato, videri potest illius imperio consuluisse. Si vero eundem Redemptori nostro sanctissimæque illius Ecclesiæ communioni restituerit, non solum de imperio illius conservando, sed de animæ ipsius salute sollicita fuisse videbitur; cujus quidem animæ, si ille in sua ditione religionem Catholicam non admittens, detrimentum patiatur; quid ei, non modo Cæsaris reconciliatio, sed etiamsi universum mundum lucretur, prodesse poterit? Decet autem præcipue majestatem tuam, serenissimo illi principi nepoti suo, ita consulere; ut quæ in eo pretiosior est, animam scilicet, ante omnia salvam atque incolumem esse studeat. Nam, quemadmodum est apud Apostolum: *Qui suis non providet, et maxime domesticis, fidem abnegat, et est infideli deterior*. Quæ omnia, non ideo pluribus ad majestatem tuam verbis scripsimus, quod ejus erga serenissimum nepotem suum charitati pietatique diffidamus; sed ut nostro ipsi officio fungentes, paternæ nostræ erga utrumque vestrum voluntatis affectum, majestati tuæ declaremus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo

Piscatoris, die VII Octobris MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto».

443. Secundum has Pii preces et monita, hoc erga nepotem pietatis officio Sigismundum perfunctum fuisse ignoramus. Unum id scimus, nec hæreticos advenas Transilvania ejectos; nec hæresi Ariana, in quam lapsus fuerat, ejurata, infelicissimum principem, tam salutaribus monitis acquievisse; sed potius, quod horrendum prope est, inter hæreticorum manus, inter quos præcipuus Blandrata, miseram ac blasphemam animam, immatura morte præreptum, paulo post evomuisse, ut sequenti anno dicetur. Quo Pii dictum satis superque ac summo suo damno impletum est: nam, animæ cura neglecta, ex reconciliato Cæsare parum aut nihil utilitatis degustare potuit.

444. Infixus ipse fuerat magis quam antea hoc anno in limo profundi et in luto fæcis præfata nefariæ Arianæ hæresis, ab ipsis hæreticorum ministris, occasione disputationum, quas illi ad populum Transilvanum magis obcæcandum, Albæ Juliæ instituerunt; de quibus ista Rescius¹: «Sumptis alis, erectisque ad omnem audaciam animis, Ariomanitæ post Varadinensem disputationem, studio ac voluntate sui principis longe quam ante liberius uti abutique ceperunt: et promulgata in omnes partes Evangelii profitendi libertate, tanquam signum quoddam erexerunt, ad quod omnes Christi inimici, armis et animis armati concurrerent; Alcuius, Socinus, Stancharus, Paleologus etc. Tum demum vero, omni mente, metuque projecto, omnia, et auribus Christianis intolerabilia, in Christum Dei Filium, et in nomen Sanctissimæ Trinitatis evomere, sine chamo et fræno cæperunt, tum libris editis, tum institutis publicis colloquiis et disputationibus. Extant Albanæ disputationes octo, ni fallor, a Blandrata editæ; extant aliæ et theses et disputationes editæ ab ejus discipulo Francisco Davidis; in quibus nil aliud agebatur, quam loca Scripturæ sacræ, tam a Catholicis, quam a Calvinistis, pro Christi divinitate collecta, scriptisque comprehensa, malitiosissime insidiosissimeque refutabantur; quæ nec hujus temporis, nec nostri instituti est isto loco, vel producere, vel refutare; plerisque enim in Capite IV de SSma Trinitate attigimus; et omnia copiosissime, solidissimeque, et comprehensa et refutata sunt a viro doctissimo, et nobis amicissimo patre Bellarmino, insigni Societatis Jesu Theologo, lib. primo de Christo». Sic ille, qui addit Calvinistas nihilominus sibi causæque suæ nunquam defuisse; quia, ait, facilius est unum sanum ferre duos ægrotos, quam duos ægrotos se invicem, ut hæreticus Calvinista, Trideistam. Ideoque multos et acerbos liberos Antitrinitarios in Blandratam et Davidem

¹ Resc. in Evang. Conventic. p. 154.

edidisse refert, eos accusantes, quod Mahometismo, et Judaismo viam sternerent, nec alia in re a Turcarum perfidia dissentirent, nisi quod Christi nomine, et Christianorum Scripturis uterentur. Meminit autem præfatæ Albæ-Julienensis conventiculæ præter alios, etiam Remundus ¹.

415. *Pius statuit evellere abusus e quibusdam Hispaniæ Ecclesiis.* — In Hispania tandem hoc anno, ut superiori inuimus, Granatensi bello finis impositus, id præcipue curante Pio; qui Constitutione quarto Nonas Januarii edita, quamve perperam Bzovius ² sub anno MDLXVIII ponit, ex Hispaniarum quibusdam Ecclesiis, qui irrepserant quosdam abusus evellere studuit. Quinam vero ii fuerint, accipe, ex Constitutione ipsa ³, quam hic damus:

«Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

«Quam plenum sit periculi, noxia populis ingerere, nimium his temporibus afflicta religio testatur: quod malum, cum in cæteris ministris, tum præcipue in Ecclesiarum prælatis animadvertendum est, quod ab his temere profecta, longe maxima Ecclesiæ Dei conferant detrimenta. Rem sane indignam audivimus, quod non solum quondam Gomesius Tello Giron, temporarius administrator Ecclesiæ Toletanæ, sed etiam quidam Hispaniæ Ecclesiarum præsules, officii paterni prætextu, facultates sibi a sacris canonibus concessas excedentes, litteras suas in ipsorum civitatibus ac diæcesibus ausi sunt publicare, quibus inter cætera periculosa deprehenditur, quod cuicumque illas accipienti, certa soluta pecunia, licitum sit, quem voluerit, sibi sumere sacerdotem, qui Confessione audita ipsum absolvere valeat, non in eis tantum casibus, in quibus simplex sacerdos absolvere potest, sed etiam in eis, qui solis episcopis reservata reperiuntur; aliquo præterea casu admixto, veluti Simoniae reatu, qui ad examen hujus Sanctæ Sedis esset referendus. Non animadvertentes ipsi præsules et administratores, quam periculosum sit ea passim incertis personis committere, quæ ad episcoporum iudicium arbitriumque idcirco deferuntur, ut qui melius lepram a lepra discernere norint, causis et circumstantiis, subtili indagine exploratis, salutaria cuique morbo remedia valeant adhibere. Ad hæc ipsi, in dispensandis cælestis gratiæ donis nimium prodigi, iis sic litteras prædictas accipientibus, Indulgentias et pænitentiarum injunctarum remissiones, nulla cum re temporali conferendas, profusius et indiscrete largiuntur. Quibus et aliis licentiis prædictis, non pauci fluctuantes et infirmi, veniæ facilitate inducti, ad peccandum procliviores fiunt, quando tot et tantorum delictorum remissionem, certo et uti-

lissimo pretio acquirere posse confidunt. Indicem præterea casuum et Indulgentiarum ædibus sacris appendi jusserunt, quo palam significatur solventibus suprascripta concedi; et inter alia, absolvendi facultatem ab esu prohibitarum tribui, itemque indulgeri Missæ Sacrificium, et sepulturam tempore Interdicti; assumptionem duorum pluriumve compatrum ad sacrum baptismum, præter eos, qui Synodaliibus, ut dicunt, Constitutionibus asciscuntur; reparationem Ecclesiarum, erectionem Confratrum, et alias pias causas prætexendo.

«Cum igitur, inter cætera scandala, etiam Simoniae pravitas redoleat ex prædictis sacri Concilii Tridentini decretis et aliis sanctionibus canonicis: nostræ præterea Constitutioni ¹, de Indulgentiis ad quæstum non emittendis averseatur, clavium auctoritas vilescat, et pœnitentialis satisfactio enervetur. Nos his malis celeri remedio occurrendum, eademque opera futuris præcavendum fore censentes: de Apostolicæ potestatis plenitudine, supradicta omnia, quæ ipsa Toletana et quibuscumque aliis civitatibus, diæcesibus, et locis, tam Hispaniæ quam aliarum quarumcumque provinciarum et regionum, quocumque prætextu hucusque emanarunt; perpetuo abolemus, ac nulla et irrita nuntiamus; jubemusque litteras, et indices, necnon scripturas, et monumenta quæcumque publica et privata, per ipsos locorum ordinarios, et alios Ecclesiarum rectores, ubicumque reperiuntur, dilacerari penitusque deleri. Et ne talia de cætero a quoquam fiant publicentur vel concedantur, districtius prohibemus.

«Quicumque secus egerint sive attentaverint antistites, etiam si cardinalatus honore præfulgeant, ab ingressu et perceptione fructuum suarum Ecclesiarum, tamdiu suspensi jaceant; donec satisfactione prævia, illis per Sedem prædictam suspensio relaxetur. Inferiores vero ab episcopis sententiam Excommunicationis incurrant, a qua nisi in mortis articulo constituti, ab alio, quam Romano Pontifice absolutionis beneficium nequeant obtinere. Decernentes etiam irritum et inane, quidquid secus, per quemcumque, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter contigerit attentari.

«Volumus autem etc. Datum Romæ apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ MDLXX, quarto nonas Januarii, Pontifical. nostr. anno quinto». Ejus autem publicatio hoc anno, quem prædiximus die, facta fuit.

416. *Mira fidei Catholicæ propagatio inter Mexicanas regiones.* — Ex nova autem Hispania, in qua Dominus, gentibus ejectis, et abolito idolorum cultu, Catholicæ fidei vineam secundissimam plantaverat; tot tamque uberes fructus hoc anno ad Pium allati sunt, ut merito aliud

¹ Remund. Hist. hæres. lib. V, cap. x, p. 52. — ² Bzov. ad ann. 1568. — ³ Extat in Bullar. estque Const. 30.

¹ Extat in Bullar. Constit. 99, p. 302.

sibi semen dedisse Deum fateri posset, pro eo, quod hæresis in Anglia, Transilvania, aliisque regionibus immanissime occiderat. Romam siquidem pervenit Stephanus quidam Faruffinus, natione quidem Italus, quippe qui Alexandriæ in Mediolanensi ditione ortus fuerat, sed tunc incola Mexicanus, qua, in civitate domicilium fixerat: vir summæ probitatis, detulitque ad Pontificem plura, quæ ad Ecclesiarum earum regimen regimen pertinebant. Quibus Pius libentissime auditis, pro pastoralis universalis Ecclesiæ suæ munere, singulis quibuslibet rebus consilere satagit, atque in primis, ad Mexicani archiepiscopi litteras ¹, in hunc modum respondit:

« Venerabili fratri Alphonso archiepiscopo Mexicano.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Lectis litteris tuis, quas xxx Martii die, superioris anni datas, per dilectum filium Stephanum Farruffinum, fraternitas tua ad nos misit, magnas omnipotenti Deo egimus gratias, quod de populorum istorum pio devotionis affectu, et Catholicæ religionis studio, atque ad Christianam doctrinam percipiendam propensione, ea ad nos scripsit, quæ vehementer nos cupiebamus; quæque cognita, magnam in Domino lætitiā merito nobis attulerunt. Quod enim in istis regionibus ita augetur sanctæ Ecclesiæ populus, ut quandoque (sicut scribis) quinque millia hominum una die a fraternitate tua baptizati sint; hoc divinæ misericordiæ præclarum munus esse dignoscitur, quæ, quod in variis orbis Christiani partibus, hisce calamitosissimis temporibus, suggerente diabolo, Christiani nominis hoste, Ecclesiæ Dei subtrahitur; hoc tot tantisque isthic animarum lucris, sarcire ac compensare dignatur. Qua in re fraternitatem tuam id solum monemus, diligenter operam det, ut qui baptizandi sunt, antequam Baptismum suscipiant, ea, quæ fidei Christianæ sunt edoceantur, et quantum satis est catechizentur; ne si illotis, ut aiunt, manibus, ad tale tantumque sacramentum accedant, ad infidelitatem rursus revertantur. Quanquam vero, ubi plurimæ segetes sunt, ibi manifesta sit fortitudo bovum, ob eamque causam supervacaneum esse videatur, te ad pastorale officium Ecclesiæ tuæ præstandum incitare; tamen pro officio nobis, quamvis indignis, ab omnipotenti Deo commissio, fraternitatem tuam in Domino hortamur, ut presbyterorum inopiæ, qua laborare istam Ecclesiam scribis, quibus potest remediis, mederi conetur; quod fieri potest, tum hi qui ad religionem Christianam propensiores videntur, ad suscipiendum sacerdotium excitentur, tum eorum ipso-

rum qui adsunt sacerdotum industria acuat. Quod autem a nobis postulas, ut quarundam isthic mulierum, quæ habitum S. Claræ suscepunt, clausuram confirmare, eisque professionis faciendæ potestatem permittere velimus; id libenter fraternitati tuæ concessimus, confirmationisque litteras nostras Apostolicas scribi, atque ad te mitti mandavimus. De Indulgentia quoque, qua tibi, ad maiorem istius Ecclesiæ frequentationem, a nobis concedi vis, morem gesimus voluntati tuæ: tibi que decem annorum Indulgentiam concessimus. Stephanum vero ipsum Faruffinum, quem nobis commendas, probitate sua testimonioque tuo adducti libenter vidimus, et ea, quæ decuit benignitate audivimus; paternam erga eum benevolentiam voluntatemque nostram, quibuscumque cum Domino poterimus indiciis, semper declaraturi: quem nos vicissim fraternitati tuæ multum et ex animo commendamus; quidquid in eum beneficii, nostra indutus commendatione, contuleris, grato animo accepturi; cujus etiam orationi, in his, quæ tibi exponet, fidem habebis. Omnipotens Deus te, venerabilis in Christo frater, pro nobis orantem semper custodiat. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die 11 April. ann. millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostr. anno quinto ».

417. Sub eodem etiam die, alteram quoque ad ipsum Mexicanum archiepiscopum scriptam a Pio Epistolam reperimus, qua illi mandavit, ut *Gloria Patri* etc. in tribus Canticis, non organi sono modulari, sed in tota Mexicana provincia, chori vocibus in Ecclesiis cantari præciperet. Illud siquidem moleste ferentes aliqui, sed præcipue quidam Petrus Lopez medicus, ea de re apud Pontificem conquestus erat; et insuper enixe petierat, ut in omnibus religiosorum Ecclesiis Symbolum caneretur. Epistola Pii igitur ad archiepiscopum Mexicanum ¹, sic se habuit:

« Venerabili fratri Alphonso archiepiscopo Mexicano.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quorundam istius provinciæ piorum hominum divini honoris zelo devotionique, quantum in nobis est et ratio postulat, satisfacere volentes, qui hunc versiculum *Gloria Patri, et Filio* etc. in fine trium Canticorum; hoc est: *Nunc dimittis*, etc. *Magnificat* et *Benedictus*, cantari solitum, cum in diebus præcipue festis, submissa voce a choro recitari, ob eamque causam, illo devotionis affectu, quem ex ejus auditu aliqui percepturi fuerant, se privari moleste admodum ferant; fraternitati tuæ mandamus, ut posthac, in omnibus Ecclesiis istius provinciæ, in

¹ Ex Cod. 2912. Archiv. Vat. Epist. Pii V. an. 5, p. 63.

¹ Ibid. ut supra, p. 72.

quibus divina officia celebrantur : eundem versiculum, non quemadmodum huc usque factum esse audivimus, submissa, sed alta voce cani jubeas atque constituas. Quod ita demum commode fieri continget : si primus quisque eorumdem Canticorum versus, chori vocibus cantuque inchoabitur, non autem cum organi sono modulabitur ; quemadmodum re ipsa fraternitas tua experiri poterit. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die 11 April. ann. millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostr. anno quinto ».

418. Ad Lopez autem rescripsit :

« Dilecto filio Petro Lopez medico. ¹

PII US PP. V.

« Dilecte fili, salutem etc.

« Litteras tuas superiore ann. xxii die Martii ad nos datas, libenter legimus, et postulatam tuam de hoc Versiculo *Gloria Patri* etc. in tribus, quæ scribis Canticis, ipsius chori vocibus humanis canendo, non autem organi sono modulando, libentissime cognovimus. In ea re pietatis tuæ studium amavimus, piumque istum erga Omnipotentem Deum tuæ devotionis affectum, vehementer in Domino commendavimus, et commendamus. Scribimus autem super ea re ven. fratri nostro archiepiscopo Mexicano, eique mandamus, ut posthac in omnibussive Ecclesiis, sive monasteriis, in quibus divinorum Officiorum laudes cantu celebrantur ; cum, quem scribis, morem servari jubeat. Symbolum quoque in omnibus Ecclesiis Religiosorum vocibus cani volumus etc. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die 11 Aprilis MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

419. Ita, dum diabolica fraude decepti, ac deceptores pulidissimi hæretici in Transilvania, ut nuper dicebamus, sanctam ac individuum Trinitatem nefarie blasphemant : eodem ipso tempore fidelium se canentium ora Deus aperit, ut non deficiat laus ejus de ore hominum ; et Pius, uti de magno illo Gregorio refert Joannes Diaconus, ² more sapientissimi Salomonis, inter innumeras Pontificalis oneris curas, modulationis ac cantus rationem scite distinxit ac temperavit. In Ecclesia autem Mexicana, inter cætera officia illud recenseri quoque consuevisse ejus, ad quem organum pulsare pertinebat ; illa ostendunt, quæ in Concilio Provinciali Mexicano haud multo post celebrato, anno nempe Domini MDLXXXV, habentur his verbis : « Officium organistæ, qui organa in diebus festivis, et aliis temporibus, ad votum prælati, vel capituli pulsare teneatur. » De Alphonso vero hoc archiepiscopo Mexicano, ista leguntur in Catalogo præsulum ejusdem Ecclesiæ, ab amplissimo cardi-

nali de Aguirre ¹, in maxima sua Collectione Conciliorum Hispaniæ edito :

« Secundus archiepiscopus numeratur D. Fr. Alphonsus de Montuphar, natus Logiæ in Hispania, professus in Religionem S. Dominici, in Cænobio S. Crucis Granatensis : ob pietatem et doctrinam electus ad eam Ecclesiam regendam, anno MDLVIII, in qua magnò cum animarum fructu, et admiranda erga egenos misericordia præfuit ac profuit, usque ad annum MDLXIX, vitæ octogesimum, in quo, post longam infirmitatem, spiritum Deo reddidit ». Sic ibi ; ex quo facile cognoscas, cum ipsius litteræ ad Pium delatæ fuerunt, vel Pius ad illum rescripsit, jam e præsentī vita migrasse.

420. Nihilominus Summi Pontificis monita, Alphonso etiam e vivis sublato, nil minus eidem Ecclesiæ profuisse, facile colligere est ex his, quæ in præfato Mexicano provinciali Concilio ², deinde de baptizandis statuta sunt ; vel quod Pii præceptis Patres ii prospexerint, vel quod experientia tandem didicerint, quam prudenter, quam probe et caute ambulandum cum iis, qui sacris Christianorum initiarentur, Pontifex præcepisset ; nam inter cætera ista decrevisse reperimus :

« Cum plerique fidei documenta, ac vim et rationem sacramentorum ignorent ; quaque debeant animi dispositione ad sacramenta accedere non intelligentes, eadem infructuose suscipiant, quo fit, ut Christiano caractere insigniti, Christianum institutum minime teneant ; ne hoc malum latius manaret, statuit hæc Synodus, ut nullus curatus, sive secularis, sive regularis, sacramentum Baptismi adultis tribuat, si prius fide Catholica instructi non fuerint, aut saltem lingua sua familiari non didicerint Orationem Dominicam, Symbolumque Apostolorum, decem præcepta Legis, ac de peccatis suis aliquod doloris signum præbeant. Quod ut melius fiat ³, parochi antequam adultos, temporibus statutis, sancto Baptismate intingant ; qui, et quam sint idonei Baptismum suscepturi, episcopo, seu ejus vicario, ubi commode fieri poterit, notum faciant, etc. » Et præfato Titulo ⁴ de Baptismo : « Quoniam adulti prius baptizari non debent, quam in rebus fidei Catholicæ sufficienter instruantur, ut titulo de Summa Trinitate et fide Catholica præmissum est ; ideo, ubi adultorum numerus reperitur, ut accuratius ii erudiri procurent, deque eorum sufficientia melius constare possit ; duo solemnes Baptismi, juxta consuetudinem primitivæ Ecclesiæ celebrentur ; alter in Resurrectione Domini, alter vero in Pentecoste. Ante Baptismum autem Cathecumeni examinentur,

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra p. 73. — ² Jo. Diacon. Vit. S. Greg. Magn. lib. II, cap. VII, p. 23.

¹ Aguirr. Collect. Max. Concil. Hisp. p. 485. Conc. Mexic. S. 14. Ibid. ut sup. p. 413. — ² Concil. Mex. ut supr. lib. 1, tit. 1, §. 1, de Sacrament. doct. Christ. p. 298. — ³ Titulo de Baptismo et ejus effectu. — ⁴ Ibid., ut sup., lib. 3, tit. 16, p. 358.

adhibita diligentia, ut eo intervallo temporis, quod est inter unum et alium Baptismum, mysteria fidei ediscant. Heri vero servorum qui baptizandi sunt, eos mittere compellantur ad locum, ab episcopo deputatum, ut ibi documentis Christianæ fidei imbuantur ».

421. *S. Claræ cœnobium in Mexicana civitate Pius confirmat.* — Super clausura etiam mulierum, quæ habitum S. Claræ in civitate Mexicana susceperant; eadem, quæ ad archiepiscopum, ad cives Mexicanos scripsit ¹ hoc modo :

« Dilectis filiis civitatis Mexicanæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quod a nobis litteris vestris trigesima Martii die superioris anni datis postulavistis, ut quarumdam in ista civitate feminarum, quæ habitum S. Claræ susceperunt, clausuram confirmare litteris nostris Apostolicis velimus, eisque faciendæ professionis potestatem permittere; id libenter, tum vestro, tum venerabilis fratris nostri archiepiscopi vestri testimonio adducti fecimus; confirmationisque litteras dilecto huic filio Stephano Faruffino ad vos perferendas dedimus; quem quia virum bonum ac pium cognovimus, idcirco dilectionibus vestris commendamus; cujus orationi in his, quæ vobis exponet, fidem habere poteritis. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die secunda Aprilis millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostri anno quinto ».

422. *De pluribus ad Ecclesiam Ilascalensem pertinentibus agit Pontifex apud legatum Faruffinum.* — De aliis pluribus autem, ad earum regionum Ecclesias pertinentibus, quæ nos latent, egisse cum Pio præfatum Stephanum Faruffinum; et ex his, quæ proposuimus vel mox addenda erunt, tum præsertim, ex Epistola, quam ad episcopum et capitulum Ecclesiæ Ilascalensis dedit, manifestum apparet. Dicit enim :

« Venerabili fratri episcopo, et dilectis filiis capitulo Ecclesiæ Ilascalensis.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, et dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quæ dilectus filius Stephanus Faruffinus, ad istam Ecclesiam pertinentia, fraternitatis tuæ capitulique tui nomine, nobis exposuit, attente, et ea qua decuit benignitate audivimus; eumque ipsum Stephanum a vobis commendatum, virum bonum, et Catholicæ religionis admodum studiosum cognovimus; cui etiam

nostram, quibuscumque rebus cum Domino possumus, tum sua tum vestra quoque causa gratificandi voluntatem significavimus. Ei autem ad vos revertenti mandavimus, ut super eisdem rebus, de quibus vestro nomine nobiscum egit, animi nostri sensum, uberius ad vos deferat. Itaque ejus orationi in his, quæ vobis nostro nomine (adjuvante Domino) expositurus est, fidem, sine ulla hæsitatione præstabitis; pro certo habentes, nos in his, quæ ad obsequium Omnipotentis Dei, vestræque Ecclesiæ utilitatem pertinebunt, quemadmodum debemus, nullo vobis unquam loco defuturos. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die secunda Aprilis MDLXX, Pontificatus nostri anno quinto ».

423. *Antequarensi Ecclesiæ inopia laboranti subvenire Pius hortatur Hispaniæ regem.* — At inter cætera ad Pium ex nova Hispania delata, ex quibus gaudium ac lætitiā accepit, unum tamen fuit, quod animo ipsius non levem molestiam attulit. Audivit siquidem Antequerensem Ecclesiam adeo inopia laborare, ut quod juxta Tridentini Concilii decreta, ejusdem Ecclesiæ episcopus seminarium instituerat, infectum deserere cogeretur. Eo vero redacta illa Ecclesia fuerat, quod regii ministri ipsius ei redditus detraxissent; nam quod populi, decimarum nomine, Ecclesiæ eidem solvere consueverant, id isti in regium conferre tributum cogeantur. Hoc autem, plusquam excogitari queat, gentium illarum conversioni incommodum afferebat; nam cum in ea regione, messis quidem esset multa, operarii vero pauci, sublato seminario, ex quo ministri ac sacerdotes idonei, qui animarum lucris ac saluti incumbere, prodire possent; præ ipsorum sacerdotum inopia, gentiles illi, e tenebris infidelitatis emergere nequibant, unde futurum erat, ut juxta illud : *Parvuli peterent Verbi Dei panem, et non esset, qui frangeret eis.*

424. Huic malo occurrere volens igitur, pro pastoralis officii munere Pius, ubi de his certior effectus est, ista statim ad Catholicum regem Philippum ¹ scripsit :

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quo magis majestatis tuæ eximia in Deum omnipotentem pietatis, et singulare Catholicæ religionis studium nobis perspectum; eo libentius ad ejus opem confugimus in his rebus, quas ad divini cultus observantiam pertinentes, auxilio favoreque suo indigere cognoscimus. Quia vero nuper ad nos allatum est,

¹ In Registr. Vatic., ut supra, p. 67.

¹ Ex Archiv. Vatic., ut supra, p. 61.

Ecclesiam Antequerensem, quæ est in partibus Indiarum in nova Hispania, ad majestatis tuæ ditionem spectante, ob exiguos illius redditus, magna inopia laborare; sic ut, ob eam causam, neque institutum ab ejus episcopo, ex Concilii Tridentini decreto, seminarium hucusque absolvi potuerit, et divinus illic cultus, non parum detrimentum accipere cogatur; idcirco visum est nobis majestatem tuam, quemadmodum his litteris facimus, vehementer in Domino hortari, ut qua commodiori poterit ratione, ejus inopiam Ecclesiæ sublevare, animarumque illarum saluti consulere velit. Ut enim nos, pro officio nobis, quamvis indignis, ab Omnipotenti Deo commisso, omnibus Ecclesiis spiritualia quæcumque cum Domino possumus officia libenter præstamus; sic majestatem tuam decet, pium hoc nostræ voluntatis studium, pro sua parte adjuvantem, temporalia bona, sine quibus Ecclesiarum status consistere non potest, indigentibus Ecclesiis, his præsertim, quæ in regnis suis constitutæ sunt, suppeditare; ut hac maxime ratione, et majestatis tuæ erga omnipotentem Deum merita augeantur, et sacerdotes ipsi tuæ benignitatis auxilio adjuti, pro majestatis tuæ salute, regnorumque tuorum incolumitate, pias ad Deum preces fundere possint. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die secunda Aprilis, anno millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostri anno quinto ».

425. Optime (ut innuimus) noverat Pontifex causam, ob quam Ecclesia ista egestate premebatur; nihilominus ad regem scribens, ut illi opem deprecaretur, prudenti ac vere Christiano consilio negotium aperuit, criminis vero auctores reticuit, ut cum remedium malo præstolatur, alicui damnum non inferret; abs re enim non erat censere regem justa indignatione commotum, severissime animadversurum in eos, qui regii sui juris specie, Ecclesiæ decimas subtraxissent. Hæc enim, rege ipso inscio, perpetrata fuisse, absque dubio existimandum est.

426. Eadem vero moderatione ac prudentia, de his cum Philippo coram agere mandavit Pontifex archiepiscopo Rossanensi, suo ac Apostolicæ Sedis apud illum nuntio; ad quem tamen de hoc negotio paulo liberius hoc modo scripsit:

« Venerabili fratri archiepiscopo Rossanensi ¹, nostro et Sedis Apostolicæ apud regem Hispaniarum nuntio.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Magno cum animi nostri dolore, nuper cognovimus venerabilem fratrem nostrum epis-

copum Antequerensem, cujus Ecclesia est in partibus Indiarum in Nova Hispania, magna ab illius Ecclesia, canonicorumque suorum redditus inopia laborare; sic, ut neque institutum a se, ex Concilii Tridentini decreto, seminarium hucusque perficere potuerit, et alia multa ad animarum fidei suæ commissarum salutem necessaria, prætermittere cogatur; quo fit, ut divinus illic cultus, religiosus ob eandem causam deficientibus; non parvum quotidie detrimentum accipiat. Hoc autem idcirco fieri intelligimus, quoniam quod populi illi decimarum nomine solvere solebant, id in tributum regium conferre coguntur. Quarum rerum calamitate atque indignitate, non secus ac æquum est commoti, his tot tantisque ejusdem Ecclesiæ incommodis, qua ratione possumus, mederi volumus. Sed quia, si hæc a te, uti ad nos delata sunt, serenissimo regi Catholico exponerentur, majestati suæ odiosa, et nimis molesta fore videbamus; ideo quanquam te hæc ipsa scire voluerimus, tamen eadem majestati tuæ ita dicere nolumus: sed adhibita quadam, quæ adhiberi potest, dexteritate, cum majestate sua diligenter agere jubemus, ut qua commodiori potest ratione, ejus Ecclesiæ inopiam velit sublevare. Cujus quidem officii fungendi, nullam ipsi fraternitati tuæ rationem præscribimus, sed totam ipsam rem solertiæ ac prudentiæ tuæ gubernandam relinquimus. Hoc tamen majestatem tuam intelligere cupimus, ejusmodi negotium, perinde ac æquum est, nobis cordi esse, Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die secunda Aprilis, anno millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostri anno v ».

427. De his vero, quæ apud Catholicum regem egerat, certiore reddidit Pontifex ipsum episcopum Antequerensem, ejusdem litteris his verbis respondens ¹:

« Venerabili fratri episcopo Antequerensi in partibus Indiarum in nova Hispania.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Dilectum filium Stephanum Faruffinum, qui fraternitatis tuæ litteras xii die Martii superioris anni datas, nobis reddidit, libenter admodum vidimus, et nobiscum loquentem, qua decuit, benignitate audivimus; virumque bonum ac pium, quemadmodum fraternitas tua eisdem litteris testatur, judicavimus, cui etiam et testimonio tuarum litterarum adducti, et commendationis tuæ eam, quam debemus, rationem habere volentes, quibuscumque rebus cum Domino poterimus, libenter gratificabimur. Te autem in regenda ista, cui Omnipot-

¹ Ex Archiv. Vatic., ut supra, p. 68.

¹ Ibid. ut supra, p. 65.

tentis Dei providentia præpositus es, Ecclesia, nihil earum, quas potes, rerum omittere, gregemque fidei tuæ creditum, salutari doctrinæ pabulo diligenter pascere, adeo libenter accipimus; ut et ipsi, magna ex ea re lætitia in Domino affecti fuerimus, et ob eam causam Redemptori nostro gratias egerimus, qui sicut te ad animarum curæ tuæ commissarum salutem sedulo providendam excitavit, sic etiam laboris tui meritum non deseret. Quæ vero ad nos scripsisti, de religiosorum inopia; de his, qui vel propter locorum longinquitatem sine Extremæ-Uctionis sacramento e vita discedunt; vel propter fidei imbecillitatem sanctissimam Eucharistiam sumere et sacros Ordines suscipere prætermittunt; ea nobis, ut par est, molesta fuerunt; fraternitatemque tuam hortamur, et quo majore animi nostri studio possumus, rogamus, ut quantum fieri potest, his incommodis mederi conetur. Confessorum inopiæ, vel excitandis ad sacerdotium his, qui ad pietatem Christianam propensiores videbuntur, sublevare; vel eorum ipsorum, qui adsunt sacerdotum accuratiori diligentia sarciri potest. Imbecillitati autem fidei succurrendum est, populis istis frequenter monendis, hortandis, et ad Catholicæ religionis studium, verbo et exemplo, quoad ejus fieri potest, excitandis atque inflammandis; nam quia, ut scribis, doctrinam Christianam et libenter percipiunt et perceptam memoria retinent; desperandum non est eos, adhibita quæ adhiberi debet diligentia, ad perfectiorem pietatem, adjuvante Domino, proficere posse. Gratissimum quoque nobis fuit, et seminarium, quod scribis, triginta virorum, ex sacri Tridentini Concilii decreto instituisse, in eaque re studium tuum, divinique honoris zelum vehementer in Domino commendamus. Quod vero ob exiguos istius Ecclesiæ tuorumque canonicorum redditus, vereri te scribis, ne hoc opus a te institutum deserere cogaris, ob eamque causam, nostrum auxilium favoremque imploras; nos ea de re ad charissimum in Christo filium nostrum Hispaniarum regem Catholicum scripsimus, eumque ad sublevandam Ecclesiæ inopiam, religionisque Catholicæ cultum, apud istos populos, quibus potest facultatibus adjuvandum, diligenter hortati sumus. Scripsimus etiam eodem tempore ven. fratri Joanni Baptistæ archiepiscopo Rossanensi, nostro et Sedis Apostolicæ apud eum nuntio, ut eadem de re apud majestatem suam Catholicam, nostro nomine diligenter ageret, speramusque eam, ob eximiam suam in Deum omnipotentem pietatem, tuis Ecclesiæque tuæ incommodis, aliquam opem esse allaturam. Reliquis de rebus, ad Ecclesiarum istarum statum pertinentibus, prædicto Stephano mandavimus, ut tibi cæterisque fratribus coepiscopis animi nostri sensum copiosius significaret,

cujus orationi fraternitas tua fidem habebit. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum sub annulo Piscatoris, die secunda April., ann. millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostri anno quinto ».

428. *Repellit Pontifex instantias episcopi Mecuanensis contra regulares.* — At cum communis omnium novarum Hispaniarum episcoporum, ut audisti, ea esset querela ad Pium delata, de paucitate videlicet operariorum in magna messe: hinc haud parum miratus est Pontifex, cum ex Epistolis Mecuanensis accepit, et ipsum pariter conqueri, quod ad propagandum in ea regione Christi Evangelium ministri ac sacerdotes deessent; deinde vero querimoniam apud se moveret, de Eremitanis Ordinis S. Augustini Fratribus, aliisque religiosis hominibus, qui primi omnium fidem in barbaras eas nationes invexerant; quod ii, privilegiorum suorum auctoritati innixi, episcopalem majestatem parvipendere viderentur. Qui quidem excessus, etiamsi adfuisset, pro tempore saltem, tum tolerandum vel dissimulandum cognoscebatur; ne earum gentium conversioni inopportune mota quæstio, ac excitatum dissidium, impedimento esset. Ad præfatum episcopum igitur, justa indignatione commotus Pontifex¹, ista respondit:

« Venerabili fratri episcopo Mecuanensi.

PIUS PP. V.

« Ex litteris tuis XXI Martii die superioris anni ad nos datis, magna cum animi nostri lætitia cognovimus id, de quo venerabilis quoque frater noster archiepiscopus Mexicanus, suis litteris eodem ferme tempore scriptis, nos certiores fecit: populos istos, scilicet, quæcumque fides nostra Catholica credenda proponit, ea omnia fideliter ac firmiter credere, doctrinamque Christianam memoriter tenere; aliquos vero ex his, etiam fidem nostram, materna ac vernacula illorum lingua, cæteris prædicare. Cujus rei nomine, omnipotenti Deo eas, quas debuimus, gratias egimus, qui homines ad imaginem similitudinemque suam creatos, non passus est in errorum tenebris infidelitatisque cæcitate permanere. Quamvis autem pro certo habeamus te gregi fidei tuæ credito pastorale officium diligenter præstare, tamen memores omnium Ecclesiarum sollicitudinem nobis, quamvis indignis esse a Deo impositam, prætermittere pro officio nostro non possumus, quin te ad idem fraternis quoque nostris hortationibus excitemus; quam quidem ad rem plurimum conferre videtur divinæ charitatis cogitatio; nam si qua Christus universam Ecclesiam charitate dilexerit, tecum reputabis: admirabilem quamdam exardescere in te sen-

¹ Ex Archiv. Vatican., ut sup., p. 71.

ties erga tuam Ecclesiam benevolentiae magnitudine. Si vero, quæ bonis fidelibusque pastoribus reposita sit in cælo merces, cogitabis; omnia tibi in terris vilescent, de cælestibus præmiis cogitanti. De Fratribus autem Augustinianis, cæterisque, quos animarum curam, Ordinarii quoque officium sibi vindicare scribis, nos, etsi eos episcopis, eam quam decet reverentiam præstare volumus, eis tamen privilegiorum suorum jus adimere nolumus. Non enim de religione Catholica, quam in istis locis primi omnium, ante constitutos omnino episcopos, longe lateque propagaverunt, sic meriti sunt, ut illis favere non debeamus; quin potius miramur fraternitatem tuam, sacerdotum paucitatem, Ecclesiasticorum ministrorum inopiam in suis ad nos litteris deplorantem, Fratrum ipsorum præsentium operam aspernari, quæ tibi, cæterisque fratribus coepiscopis nostris, in Ecclesiasticarum rerum ministerio utilis esse potest, absentium requirere, qui non sine summa difficultate haberi possunt. Cæteris in rebus, quæcumque cum Domino poterimus, fraternæ nostræ voluntatis indicia libenter tibi tribuimus. Stephanum autem Faruffinum, qui nobis tuas litteras attulit, fraternitati tuæ commendamus; cujus orationi, in his quæ tibi exponet, fidem habebis. Omnipotens Deus, te, venerabilis in Christo frater, pro nobis orantem custodiat. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die secunda Apr. ann. millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostri anno v ».

429. *Confirmat Pius Acta Concilii Goani, et laudat Cochinchensis episcopi pietatem et zelum.* — Habuit pariter ex Orientalibus Indiis hoc anno Pontifex, unde lætaretur, maximis videlicet incrementis, in illis regionibus Catholica religione sese protendente, strenua opera, tum episcoporum, tum religiosorum Ordinum S. Dominici, Franciscanorum ac Jesuitarum, concordie animarum zelo collaborantium, uti habemus ex ejusdem Pii Epistola, ad fratrem Gasparum Goanum archiepiscopum scripta, qua Goani provincialis Concilii librum ab eo missum, accepisse fatetur, ejusdemque decreta examinanda, et quatenus opus fuisset, corrigenda tradidisse scribit. Et ipsum insuper archiepiscopum ¹, ut pastoralis officio suo strenue fungi pergat, hortatur; ac demum Dominicanos, ac alios, quos memoravimus, religiosorum Ordinum alumnos, infidelium conversioni addictos, hac ratione confirmat:

« Venerabili fratri Gasparo archiepiscopo Goano.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Provinciale Concilium, in ista civitate a fraternitate tua celebratum, ejusque librum ad nos missum, libenter accepimus; teque hoc tam pio Ecclesiasticæ disciplinæ vel corrigendæ vel conservandæ, tamque necessario functum esse officio, vehementer in Domino gavisi sumus: studium tuum, operam, diligentiam, religionisque Catholicæ zelum, tum in convertendis ad verum omnipotentis Dei cultum infidelibus, tum in his qui conversi sunt sana fidelique doctrina instituendis, debitis in Domino laudibus commendamus. Fraternitatem tuam, ad hæc et similia pastoralis sollicitudinis munera constanter exercenda, et in custodia sibi credita perseverandum, vehementer hortamur. Nihil enim nobis gratius accidere potest, quam cum intelligimus tuo, cæterorumque fratrum coepiscoporum nostrorum labore vigilantiaque, novos quotidie animarum fructus in æterna horrea afferri, novosque Ecclesiæ Catholicæ palmites crescere. Quorum quidem tuorum laborum, quamvis amplissimum æternæ beatitudinis præmium in cælo tibi repositum sit illud, quod etiam omnibus bonis fidelibusque omnipotentis Dei Ministris paratum est, tamen nos ipsi quoque tuis honestis desideriis satisfacere, tibi quoque, quæcumque cum Domino poterimus, fraternæ nostræ benevolentiae atque amoris officia præstare parati sumus. Quia vero ex charissimi nobis in Christo filii Portugalliæ regis litteris intelligimus, fratres quoque S. Dominici et S. Francisci, similiterque Jesuitas, in eadem infidelium conversione, pro sua parte sedulo laborare; idcirco fraternitatem tuam illis benedictionem nostram impertiri, simulque eis significare volumus, hos, quos pro animarum salute divinaque gloria labores suscipiunt; præterquamquod copiosam in cælo mercedem sunt habituri, nobis quoque gratissimos esse. Quod autem ad ipsum Concilii tui provincialis librum ad nos missum pertinet, nos eum congregationi fratrum nostrorum S. Romanæ Ecclesiæ cardinalium, quos ejusmodi Conciliorum examini præposuimus, legendum dedimus; ut si quid in eo corrigendum sit diligenter considerent. Quod cum illi fecerint, tum fraternitatem tuam de omnibus rebus certiolem fieri curabimus. Omnipotens Deus, te, venerabilis in Christo frater, pro nobis orantem custodiat. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die prima Januarii, ann. millesimo quingentesimo septuagesimo, Pontificatus nostri quinto ».

430. Quia vero inter episcopos, qui eidem Goano provinciali Concilio interfuerant, maxime præfulgere Pius accepit in convertendis infidelibus, conversisque instruendis, Cochinchensis episcopi ¹ pietatem et zelum; idcirco

¹ Apud Goub. Epist., lib. 3, epist. 52, p. 356.

¹ Ex Archiv. Vatic., ut supra.

peculiaribus his eum litteris est prosecutus :
« Venerabili fratri episcopo Cochinesi.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Certiores facti, provinciale Concilium, a venerabili fratre nostro Gaspare archiepiscopo Goano, nuper celebratum esse, magnopere in Domino gavisi sumus, tam salubri Ecclesiasticæ disciplinæ corrigendæ conservandæque adhibito remedio, istius provinciæ statui consultum fuisse. Quia vero compertum habemus, te, in convertendis ad verum omnipotentis Dei cultum infidelibus, et in his, qui conversi sunt, salutarī Catholicæ doctrinæ pabulo pascendis, egregiam Redemptori nostro operam navare : idcirco eximium hunc tuum animarum salutis zelum singularemque pietatem, debitis in Domino laudibus commendantes, fraternitatem tuam, quam præsentes non possumus, absentes fraternæ charitatis affectu complectimur : teque ad pastoralium virtutum perseverantiam, et ad commissi sibi gregis curam simul hortamur : ut ab eo pro tuis laboribus æternum beatitudinis præmium accipere merearis, qui misericordiæ suæ dono, nomen te voluit habere pastoris. Quod quanquam ita sit, tamen pro isto tuo singulari divini honoris zelo, omnia nostræ erga te fraternæ voluntatis officia, te a nobis quoque expectare volumus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die vii Januarii anno MDLXX, Pontificat. nostr. anno quinto ».

431. *Gloriosum martyrium Jesuitarum a Calvinianis piratis occisorum.* — Quam merito autem multo magis Religiosorum Ordinum hominibus grati animi sui affectum, ob ea, quæ pro infidelium conversione gerebant, in Epistola, ut vidimus, ad archiepiscopum Goanum testatum Pontifex voluerit; illud ostendit, quod ipsi, non modo (ut paulo ante innuimus, cum Occidentali- bus Indiis loqueremur) primi laboraverunt, et episcopi deinde in labores eorum introierunt; sed insuper, quod (de nullo certe episcopo in Indiarum partibus hoc tempore constituto id legitur), veram fidem, non semel effuso pro Christi nominis sanguine, asseruerint. Quod quidem hoc anno accidisse Thuanus¹, Brietius², Tarcagnota³, Sacchinus⁴, aliique referunt. Navigantibus enim Ulyssipone in Brasiliam sexaginta novem Jesuitis, cum Aloysio Azebedo illius provinciæ præfecto, una ex classis navibus, quæ præcesserat aliās, in qua triginta novem ejusdem sociis vehebantur, ad Fortunatas insulas incidit in classem prædatoriam insignis piratæ Calvinistæ Galli Jacobi Soræ; qui ejus-

dem potitus, quotquot invenit Catholicæ in ea fidei ministros, immanissime occidit. At de eorum felicissimo martyrio audiendus, præ aliis est Petrus Diaz, quem hoc ipso anno ista ad Leonem Henricum provinciæ Lusitanæ ipsius Societatis Jesu præpositum¹, scripsisse reperimus:

« Exponam his litteris felicem exitum Ignatii Azebedi Brasiliæ præpositi provincialis, et comitum. Nonis Junii, cum Aloysio, ejusdem provinciæ Brasiliæ pro Lusitanæ rege præfecto, classe navium septem Ulyssipone profecti, octavo die, Maderam hanc insulam, prospera navigatione tenuimus. Novem circiter et sexaginta in universum, e societate nostra conscenderamus, in tres onerarias distributi. Quæ *Sancti Jacobi* dicebatur, ea cum Didaco Andradio, multisque aliis e nostrorum numero vehebatur Ignatius. Francisco autem Castrio cum fratribus duobus et pueris orphanis, Joannis Ferdinandi obtigerat navis. Me, sociis cum amplius viginti, eadem, quæ Aloysium præfectum, navis exceperat. Et quoniam certis de causis in hoc Maderæ portu aliquandiu subsistere decreverat Aloysius, vectores et nautæ *S. Jacobi*, quod multa negotia haberent in Palma, ex Canariis seu Fortunatis insulis una, magnopere efflagent, uti sibi liceret præire: se expeditis mature negotiis, adveniēti reliquæ classi præsto futuros. Atque initio quidem recusabat Ignatius, in tanto maris et piratarum discrimine, a cæteris digredi periculosum ratus; verum deinde victus precibus, abeundi veniam ab Aloysio petiit; qua impetrata, quasi divinaret ea, quæ postea consecuta sunt, Pridie ejus diei, qui Apostolum principi sacer est, sacramento Confessionis et Communionis præmiandos curavit omnes; et simul divisit iis Agni Cælestis cereas imagines aliquot, a Summo Pontifice consecratas, et alia quædam religiosa munuscula, quæ ex urbe Roma secum attulerat.

« Hisce peractis, solvere prid. kal. Julii, vento secundo, qui tamen eos in medio cursu defecit. Porro Dominico die proximo, quinto nonas Julias, allatum huc est Jacobum Sorian maritimæ rei, pro Navarræ regina præpositum; (is, Calvinii sectator egregius, capitales inimicitias cum Papistis, sic enim Catholicos, per ludibrium hæretici appellant, exercere sese palam profitetur ac prædicat) stare cum navibus circiter septem in portu, ad quinque leucas hinc sito, cui a S. Cruce nomen est. Perturbavit is nuntius vehementer omnium animos, statimque Aloysius, oppidique præfectus, cum populo universo ad pugnam comparavere sese. Itaque Sabbati luce, quæ consecuta est, cum se Jacobus Soria in conspectum nostrum dedisset, occurrentibus sibi Catholicis, qui probe instructa militibus tormentisque navigia decem eduxe-

¹ Thuan. Histor. lib. LXVII, p. 559. — ² Briet. sub hoc anno. — ³ Tarcagnot. p. 3, lib. XIII, p. 212. — ⁴ Sacchin. lib. VI, p. 38, et seq.

¹ In calc. ad Hist. Indiar. Maff. p. 469.

rant, perterritus cessit fugaque sibi consuluit. Hostem fugasse contenti nostri, postridie revertuntur: ille vero hoc perfunctus periculo, Canariaspetiit, ac die Jovis insequenti, ad aspectum usque Palmæ insulæ, et onerariæ nostræ, quæ portum capere nunquam potuerat, vento destituta, sane feliciter est proventus. Eo autem ipso die Ignatius mane cum cæteris fratribus ad Tertiæ Cohortis (id loco nomen), vicum a portu leucas quinque circiter, scapha contenderat, eo consilio, ut si daretur facultas, ad portum terrestri itinere perveniret. Sed cum res exitum non haberet, in navim se denuo recipere sunt coacti; ut, vel ex hoc satis appareat, expetendum id genus mortis, paratum illi fuisse divinitus; eoque magis, quod iter illud leucarum octoginta, vix diebus quindecim ab ipsis emensum, addo, navi minime impedita, vento etiam initio (ut diximus) valde secundo; id iter totum. navibus quinque (et quidem earum nonnullis admodum onustis, non plus triduo a Jacobo Soria decursum est. Postridie nostri eadem Malacia novem fere millia passuum a littore detenti, ubi adventantes Calvinianos aspiciunt, paucis dispositis tormentis ad defensionem extemplo parare sese. Ignatius autem, sumpta Mariæ Virginis imagine, quam Roma secum extulerat, prout res et tempus postulabat, ad officium atque pietatem cunctos hortari. Interea unum e navigiis hostes ad nostram onerariam applicant, in eamque tres primo in iis nauclerus, magna apud eos existimatione transiliunt; atque ii quidem, statim a Lusitanis interfecti; sed majore deinde hostium irrupente numero, diutius absisti non potuit.

« Tum Jacobus Soria, ubi cognovit nostræ Societatis homines ibi versari, omnes ad unum occidi imperavit, vociferatus: « Interfice, interfice, quoniam ad prava dogmata disseminanda Brasiliam petunt ». In eorum numero, qui onerariam occupaverant, erat Jacobi cognatus quidam, qui cum vitam aliquot Catholicis promississet, id jussit Jacobo renuntiari. Quæsivit ille, cunctine presbyteri (sic enim nostros vocabat) essent interempti: cum interemptos esse responsum fuisset, tum ab aliis manus abstinere non vetuit: quo facto sane præclare suum in nos odium exprompsit, præsertim, quod paucis ante diebus, intercepto navigio, quo Franciscani concionatores duo totidemque sæculares, ut appellant, sacerdotes in Lusitaniam vehebantur, eorum nulli necem intulit. Nactus deinde nostros, magna ex parte adolescentulos tyronesque, nulli pepercit omnino. Mactatus est autem, omnium primus Ignatius, quem obviam hostibus prodeuntem, elata manibus ea, quam dicebamus Imagine, magnoque animo profitentem sese cum suis esse Catholicum, lanceæ tribus ictibus confoderunt, et sacram imaginem extorquere frustra conati sunt. Tum Didacus Andra-

dus, in amplexum ruit Ignatii; atque ita conjuncti simul, ambo confecti vulneribus præcitantur in mare, una cum ipsa Imagine, quæ de Ignatii manibus nunquam exciderat. Inde tabulata onerariæ subeunt; quo Ignatius in eo tumultu, fratres octo et triginta (tot enim erant, cum ex hoc portu prosecuti) condiderat, binosque ac ternos ordine deinceps eductos ad navis marginem, ac talaribus tunicis, quanquam exigui admodum pretii, exutos, adactos bis terve singulis in viscera pugione, semianimes e navi deturbant: quorundam etiam præcidunt brachia, ut omnem prorsus evadendi spem iis adimant. Atque hunc exitum felix ille comitatus sortitus est. Postea quæsitum de trium illorum cæde, qui ex hostium classe, in onerariam primi trascenderant. Ejus auctores cædis, onerariæ gubernatorem, cum administris duobus ad se perduci, furore percitus jubet Soria; ibi ipso, non solum imperante, sed etiam inspectante, viventium pectora dissecantur, et extracta crudeliter intestina dejiciuntur in pelagus.

« Jam vero hanc immanitatem Calviniani illo etiam scelere cumulant; in onerariam revertuntur, sacrosanctum caput unius ex S. Ursulæ sodalibus, quod solatium neophytorum Ignatius in Brasiliam afferebat, e carchesii fune contumeliose nefarieque suspendunt: deinde arreptam aliam Virginis Deiparæ effigiem, egregio perfectam opere, quam item Roma Ignatius avexerat, cum sacris aliis Imaginibus permultis, in angulo navis per ludibrium collocant, in easque, ut in scopum sicas ejaculari, lascivientes incipiunt. Rosaria vero benedicta ac Sanctorum reliquias, librosque de religione, et alia scripta quædam ad Brasiliæ provinciæ rem magnopere pertinentia, ut sibi minus utilia, vel supervacanea potius, alto mandarunt. Hujus rei gestæ seriem totius a Lusitanis duobus accepimus, qui spectatores affuerunt, cum per eos dies a Calvinianis captivi detinerentur. Qui a nostris occisi sunt, æque novitii ac veterani, præclaris erant adjumentis rerum gerendarum instructi; itaque ad rem Christianam promovendam valde habebantur idonei.

« Obstupesco sane mecum ipse considerans mutationes, migrationesque nostrorum, e navi in navem Olyssipone primum, deinde in hac insula Madera: ut felix ille manipulus, sicuti Gedeonis quondam milites, pene viritum a Domino lecti fuisse videantur. Me in S. Jacobi navem imponere, ipse apud Aloysium præfectum remanere Ignatius jam probe decreverat; sed mutavit deinde consilium, partim, ut equidem existimo, ne laborem atque periculum snbterfugere voluisse videretur; partim etiam, quod ego tanto indignus bono, videlicet fui. Reliqui sumus nunc Societate ad triginta. Cæptum iter, numinis fiducia persequi certum est: utrum eo dem eventu, nescimus; illud quidem intelligi-

mus, Jacobum Soriā id vehementer expetere, nobisque tendere insidias. Sed jam instat hora profectionis, itaque finem scribendi facio, meque, et comites, tuis cæterorumque sacrificiis ac deprecationi commendo. Ex insula Madera decim. quint. kal. Septembris MDLXX». Sic Epistola.

432. *Longe lateque in extremum Orientem diffunditur fides per operarios Evangelicos.* — Verum piis Petri Diazii votis haud defuit misericors Deus, ipsaque illius animi demissio, qua mortem pro Christo oppetere se indignum censuit, ideoque præreptam sibi ab Azebedo felicem sortem quodammodo doluit¹, martyrii munere sequenti anno, ut videbimus, decorari meruit; patebitque ex Epistola Francisci Henrici, quam suo loco dabimus, et ex qua manifestissime error etiam deprehenditur Henrici Spondani², qui alteram hanc Jesuitarum cædem hoc anno ponit. Perperam etiam Spondanus ipse Natalem Comitem³, scriptoresque alios fide dignos redarguit, quod de rege Sinarum dixerint, superioribus annis illum per Jesuitas ad fidem conversum; et hoc anno a subditis pulsum, per Lusitanos fuisse restitutum, centumque hominum millia, post ejus reditum baptismum suscepisse. Perperam (inquit) reprehendit, dicens hoc de Sinarum rege nequaquam intelligi posse; cum ex Jesuitarum Historia Sinensi, Trigault, lib. II, cap. III constet, S. Franciscum Xaverium eam quidem expeditionem designasse, sed morte interveniente, non perfecisse; nec ullum alium ex ea Societate, aut alia, pedem in regnum Sinarum intulisse, ante annum MDLXXXII, nec nisi post non parvum temporis, quemquam ex Sinensibus Baptismum suscepisse, nedum regem, ut ex eodem Trigault cap. V, sed hoc intelligendum de aliquo rege Japoniæ, ubi a multo tempore, ejusdem Xaverii opera Evangelium fuit receptum, atque ut patet speciatim, de Bartholomæo Omuræ principe, de quo inferius anno MDLXXXV n. 8.

433. At unde necessitas Spondano incubuerit, dissertationem hanc de Sinarum regno, quod serius hoc tempore Evangelicis ministris paterit, instituendi, ex Natali Comite, profecto ignoramus, cum nunquam hic, nec verbo quidem Sinarum regem memoraverit; hæc enim ipsius sunt verba: «In novis Indiis multi populi Christianam fidem, per Jesuitas complectabantur, inter quos fuit rex Sionis; post eam etc.» Numquid unus, ac idem est rex Sinarum ac Sionis?

434. Verum nec Natalem Comitem, nec alios in Sionicarum rerum relatione inoffenso etiam pede processisse; ex eo patet, quod una simul cuncta hoc ferme tempore fere accidissee referant, quæ aliis et quidem præteritis annis

evenisse certissimum est; illud enim præ cæteris, quod per Lusitanos, regno Sionis rex restitutus fuerit, anno præterito jam accidissee narravimus.

435. Nihilominus, ex hoc anno Catholicam fidem in his Occidentalium Indiarum regionibus mirifice propagatam fuisse, opera potissimum eorumdem Societatis Jesu Patrum, narrat Sacchinus¹. Nam refert in Salsettis additum novum templum Deo, in S. Andræe honorem, in eoque sacerdotem cum socio constitutum, ac non. Aprilis, magnifico apparatu sacrosanctam Hostiam primum immolatam.

436. Coccini etiam ad septingentos baptizati; duæ novæ conditæ Ecclesiæ; altera in pago Palurti, in regno Porcaensi altera. Verum Christianis progressibus haud parum obfuit, regi Ternatino Cacili Aerio intempestive illata mors. Hic per plures annos Lusitanorum opes et rem Christianam profunda diraque simulatione attriverat; ideoque à Lusitano homine, manu prompto, qui Martinus Alphonsus nuncupabatur, interfectus est. Spondebant inde sibi Europæ gentes potentissimo proditore sublato, rerum suarum cursum secundiorē: at facinus id semen bellorum fuit; nam Ternatini comperta sui regis nece, incitante etiam proditi ejusdem regis filio Babu, ad arma statim confugientes, Lusitanorum arcem gravi obsidione cinxerunt, eamque tam pertiuaci conatu presserunt, ut licet Consalvus Pereira ex Amboino, et Joannes regulus ex Baviano auxilium tulissent, nunquam tamen hostes obsidionem solvere coegerint; adeo ut propugnatores, ad deditionem tandem compulsi fuerint, ut sequenti anno dicitur.

437. Meacensis quoque Ecclesia in Japonia persecutionum fluctibus jactata est a Nichioxine Bonzio, viro in primis diserto, et propter egrégium rei militaris peritiam, (ut scribit Ludovicus Trojus in Epistola² ad Antonium Quadrium), magna apud regem auctoritate, qui, cum e longa disputatione super immortalitate animorum cum eodem Trojo habita, turpiter victus abiisset; in eam exarsit rabiem, ut nunquam, ex eo die, Societatis Jesu Patribus perniciem moliri destiterit. Cujus furori et amentię cum locis omnibus aperte sese Vatandonus quidam, non modo consilio, sed etiam armis opponeret; nec illum usquam consistere pateretur: superatus ille viri constantia, ubi se viribus imparem sensit, omni deinceps dolo et insidiis grassari constituit. Dissimulata igitur in tempus iracundia, falsis criminationibus circumventum Vatandonum, eo tempore ægotantem, adeo artificiose et callide apud Nabunangam accusavit, ut rex mendaciis oneratus adeuntem ad se valetudine recuperata Vatandonum, non modo aditu con-

¹ Apud Maff. ut sup. p. 471. — ² Spondan. Annal. sub hoc ann. — ³ Natal. Com. Hist. lib. XXI, p. 446, et alii. Spondan. ibid. ut supra.

¹ Sacchin. Hist. Societ. Jesu par 3, lib. VI, n. 191. — ² Apud Maff. Epist. Indie. lib. IV, p. 45.

gressuque per summam ignominiam arcuerit, sed etiam aureorum viginti millium annue redditu, et nobili in primis arce mulctarit. Quo ille tam insigni accepto incommodo, tantum abest, ut quicquam idcirco de suscepta in Jesuitas benevolentia studioque remitteret; ut etiam palam dictitaret venientibus ad se consolandi gratia principibus, præclare vero secum actum esse, Jesuitarum causa, in tantam calamitatem incidere contigisset; atque adeo quo illustrior esset amor ipsius erga eos, quanquam tanta facta, et rei familiaris, at dignitatis immutatione: tamen diligentius etiam, quam antea, ubicumque opus foret, illis omni ope curaue affuturum. Ex ejus nihilominus infortunio, palmam non diu retulit Bonzius: nam justo Dei judicio compluribus ejusdem flagitiis ac facinoribus patefactis, haud ita multo post a Nubunga multis verbis male acceptus, et omni dignitate spoliatus est: et anno vertente nempe (ut videtur) præsentī, Vatandonus cum Nubungam, qui tunc forte Meacum redierat, sordidatus venisset, divino prorsus beneficio, amicorum deprecationibus, ad causam dicendam admissus, tantam suæ cladis misericordiam excivit ut illum rex, meritis et probitate perspecta, in pristinum gratiæ locum restituerit¹, et insuper dena aureorum millia ad viginti quibus antea fruebatur addiderit. Cætera ad eundem Vatandonum spectantia, in sequentem annum sunt rejicienda.

438. Cosmus vero Torres, quem alibi memoravimus, sub hujus anni initium, Ludovicum Almeida alterum Societatis Jesu sodalem ad Bungi regem destinavit, ut multa e religionis usu commendaret, quæ a Sacchino recensentur. Exceptus est igitur summa humanitate ab eo rege Almeida, litterasque quas petiit ad alios reges statim obtinuit. Ludovicum ipsum abeuntem rex Bungi Aquizunquiensi toparchæ in Chicugeno regno, ad quem proficiscebatur, commendavit, ideoque cupidissime ibi exceptus est. Eo in loco Almeida diebus decem moratus est, ubi assidue disputans adversus lenxuanorum impietatem, quæ Aquinzuqui hæresis dominatur, totum interire hominem, docentium; tandem civium triginta, (ex quibus viginti ex doctioribus ac nobilioribus extitere) revicit, edocuit, baptizavit.

439. De Bartholomæo demum Omuræ principe, de quo speciatim intelligenda esse, quæ de Sionis rege narrat Natalis Comes, Spondanus, ut audisti, opinatur, ista sub hoc anno refert Sacchinus: « Capralis Almeidam secum ducens Omuram venit, ubi solemne lustricum jam splendide paratum erat, distulerat ad hanc diem Bartholomæus conjugis, matrisque, et filiorum baptismum, ne festinans popularium animos su-

pra modum offenderet; quod tametsi consilio faciebat optimo, tamen plurimos ab religionis amplexu retardabat, ancipiti cura suspensos: cum hinc Bartholomæum quidem ipsum Christianum scirent; inde nequaquam communicare cum intimis eadem sacra viderent. Quæ Bartholomæus intelligens, et usu Cosmi (Torres) vehementer ad capescendam vere pietatem incensus et provinciæ rebus jam tranquillioribus, convocato procerum cœtu in hæc verba eos fertur allocutus: Quo spatium haberetis plane ac penitus de veritate legis cognoscendi, ad hanc diem domus meæ conversionem distuli. Nunc autem quoniam vobis satis existimo nota atque perspecta omnia; decrevi operam dare, ut mei omnes Christiano baptismo expientur, tum, ut eorum, quantum in me est, salutis prospiciam; tum ut vobis, cæterisque omnibus palam faciam, debere apud me majoris momenti esse Dei metum, eique gratificandi studium, ut id exequar, quam cujusque rei respectum, ut negligam. Quod si forte cuiquam vestrum ingratum est; ego et mea domus hac sumus contenti sorte, ut cum Deo maneamus. Vos aliam domum deligatis licet. Hæc bonus princeps tanta ingenuitate constantiaque dixit; ut procerum una vox fuerit quod videretur de se suaque domo consuleret; sibi nihil esse cur Dominum mutent. Ergo rite omnibus comparatis, conjux, cui Maria; filius, cui Sancius inditum nomen; filia et mater, cæterique sanguine juncti, ac fere centum e populo, sacro fonte magna cæremonia et gratulatione lustrati». Sic Sacchinus, qui addit paulo post, nempe sext. non. Octobris pluries memoratum Cosmum Torres, lætum, quod fidelium triginta circiter superstitem millia, præter ingentem numerum jam vita functorum in Japonia relinqueret: quo nulla ante ejus cum S. Francisco Xaverio adventum aura Christianæ lucis aspiraverat, in cælum migrasse.

440. *Terræ motu concutuntur insula Tertia et complures Italiæ urbes.* — Etiam hoc anno, eodem Sacchino¹ teste, Tertia insula motibus, post hominum memoriam immanissimis et creberrimis contremuit, nam fuit cum uno die decies et octies movit. Nec vero labascens dumtaxat, solum mortales exanimabat; sed verebatur insuper, ne quod in S. Michaelis, aliaque insula factum; ruptis nempe cavernis alicunde flammaram sese torrentes ejicerent, quibus omnes involverentur.

441. Nec solum in longinqua ea orbis parte omnipotens Deus hoc anno respexit terram, et fecit eam tremere; sed in Italia quoque, Ferraria, mense Novembri gravissime terræ motibus concussa est, quorum violentia multæ domus corruerunt. Ante terræ motum vero factus est hiatus terræ, aer obscuratus, maxima vis tur-

¹ Ibid. ut supra. — ² Sacchin. ut sup. n. 199.

¹ Sacchin. ut sup. p. 305.

binis. Post horam rediit cælo serenitas, apparuit iuxta lunam stella crinita; iterum cælum obscuratum, et alii terræmotus subsecuti; quibus multæ ædes, et sacra, et magnifica ædificia corruerunt; unde necesse fuerit Ferrariensi duci cum uxore, tentoria sibi sub dio erigere in pomeriis ad vitæ conservationem; cum feminæ passim discurrentes ac ejulantes (inquit Natalis Comes)¹ extremum mundi diem adventasse crederent; nam intra quadraginta horarum spatium, centum et quinquaginta terræmotus facti sunt.

442. Ubi ista ad Pium delata fuerunt, summo dolore percitus, consolatorias statim litteras ad eundem Ferrariæ ducem misit; eique Apostolicam benedictionem dedit,² sic ad eum scribens:

« Dilecto filio, nobili viro, Alphonso Estensi, Ferrariæ Duci.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Magno dolore affecti fuimus, ex his, quæ de istius urbis calamitate ob vehementes in ea terræ motus excitatos, ad nos allata sunt: quibus multas ejusdem civitatis partes, magna cum ædificiorum publicorum et privatorum ruina, hominumque etiam ipsorum strage afflictas esse cognovimus. Quibus tuis incommodis commoti, totque hominum miserabilem casum dolentes, nobilitatem tuam, quam paterno charitatis affectu vehementer in Domino diligimus, in eodem his litteris consolari volumus. Quamvis autem ejusmodi terrarum motus naturalibus ex causis oriantur; tamen diligenter attendendum est, ne illis peccata nostra causam fortasse attulerint. Solet enim Deus his quoque rebus iram suos in populos, atque adeo in ipsos principes, non obscure quandoque significare: quam pro sua misericordia, ut ab ista civitate populoque avertere velit, humiliter in puritate cordis est obsecrandus: quod, nec ipsi pro nostro officio prætermittimus, et ut idem nobilitas tua et ipsa faciat, et a piis hominibus faciendum curet, magnopere illam in Domino hortamur. Dilecto autem filio Turoni Bertano, internuntio apud nos, tuo nomine a nobis benedictionem petenti, libenter admodum dedimus; omnipotentemque Deum precamur, ut actiones tuas, ad sui nominis gloriam, subjectorumque tibi populorum utilitatem dirigere misericorditer dignetur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Decembris MDLXX, Pontificatus nostr. anno quinto. »

443. Venetiæ pariter, Mantua, Mutina, Re-

gium, Corregium, ac Finalis in Liguria terræmotu concussæ sunt; tamen nullam iis urbibus is cladem importavit. Hæc vero iræ divinæ fuisse testimonia, quam hominum impietas in se provocaverat, ejus temporis scriptores existimant, inter quos Michael ab Isselt¹ hæc habet: « Eo enim excreverant tunc hominum vitia, ut alius libidine insaniret, alius abdomini serviret, alius invidia laboraret, alius cæca et in gladios ruente ambitione: nemo alteri cedere vellet opulentia atque hinc avaritia, omnium fraudum, fallaciarum, perfidiarumque mater: nemo honoribus, hinc contentiones, odia, inimicitiae bella. Homo, sacra res homini, per lusum et jocum occidebatur. Voluptas ab omni parte quærebatur, et hinc luxuria, fornicatio, stuprum et adulterium, ne quid dicam pejus. Nam adhuc in proces suerant vitia: inveniebat luxuria quotidie aliquid novi in quod insaniret; inveniebat impudicitia novam contumeliam sibi deliciarum; non erat terminus epulorum; vestium, suppellectilium nullus erat modus; honesti oblivio invaserat; nihil erat turpe, cujus aut pretium placebat, aut voluptas delectabat. Humana dico, nam divinarum, aut nulla, aut perexigua, idque apud paucos erat observantia ». Sic ille, post relata in totius Europæ pæne partes immissa flagella.

444. — *Balduini et Brentii obitus.* Obiit hoc anno Franciscus Balduinus jurisconsultus clarissimus, qui aliquo ab hinc tempore e Calviniano veneno convalescens, sui doctoris et ministri, Catholicus factus, pudenda detexit.

445. Joannes Brentius pariter e medio sublatus est, pestis nimirum illa, quæ Ubiquitariorum sectam peperit, ac Eutychis improbatos errores suscitavit, quibus asseruit, tam humanitatem, quam divinitatem Christi ubique esse, tam in Baptismo, quam in Cæna Domini, imo in ipso quoque inferno. Lutherum et Osian drum is conciliare connixus est; ejusque doctrinæ sectatores esse theologos Tubingenses, testatur Staphylus in defensione, apud præfatum ab Isselt, unde, et Lutherosiandrani a quibusdam appellantur. De falsa hujus doctrina Remundum Florimundum², Sanderum aliosque consule; de qua tandem illud dixisse sufficiat, quod in Pseudosynodo Dresdensi sequenti anno unanimi Superintendentium Saxonum et Witembergensium ac Lipsiensium consensu coacta. « Ubi quitas hæc condemnata fuit, tamquam Satanæ commentum », ac multo atrocius a Zuvinglianis et Calvinistis. Brentius una cum aliis nonnullis Protestantibus anno MDLI, a principibus Germaniæ ad Concilium Tridentinum missus, mense Januario anni sequentis, libellum Confessionis obtulit, qui a Patribus lectus, ob insignes blasphemias improbatum fuit.

¹ Natal. Com. Hist. lib. XXI, p. 4463, et 464. Genebrar. in Chronic. lib. IV, p. 764. Isselt. o. 220. Adrian. lib. XXI, p. 4552. — ² In registr. Vatican. et Apud Goub. Epist. lib. IV, Epist. 45, p. 384.

¹ Michael ab Isselt. sub hoc anno, p. 221. — ² Remund. de multit. sect. in Lutheranism. lib. II, cap. xiv, p. 170.

446. *Laudibus exornat Pius opus a Surio concinnatum.* — Meruit e contra approbari, dignisque laudibus a Pio hoc anno commendari præclarum Opus Vitarum SS. a Fratre Laurentio Surio concinnatum, eidemque oblatum Pontifici, qui ad ipsum scriptorem honorificas idcirco has litteras dedit :

« Dilecto filio Fr. Laurentio Surio Carthusiano.

P I U S PP. V.

« Dilecte fili etc.

« Librum Sanctorum Patrum Vitas continentem, a te nuper editum, atque ad nos missum, libentissime accepimus; qui quidem eo gratior nobis fuit, quod opus in se continet, a nobis semper desideratum, et ad refellenda hæreticorum in easdem SS. Patrum Historias maledicta, aptissimum. Laudamus vehementer hunc pium laborem tuum, atque, quod coram Domino vacuus apparere nolueris, sed in ejus domum, pro facultate tibi ab eo concessa, quidquid poteris ultro obtuleris, debitis in Domino laudibus commendamus; cujus tamen laudabilis laboris tui gloriam, in primis ei tribuendam esse memento, a quo accepisti et velle et perficere, quod et a nobis, et ab omnibus piis et Catholicæ religionis studiosis merito laudaretur. Hortamur autem te, ut hujusmodi operi proseguendo, et de Ecclesia Dei benemereri, et tibi apud Omnipotentem Deum merita augere ne desistas: securus te a Redemptore nostro laborum tuorum centuplum esse fructum percepturum. Dat. Romæ apud Sanctum-Petrum etc. die II Junii MDLXX, Pontific. nostr. anno V ».

447. *Pius Ortonensem Ecclesiam in cathedralem erigit, et Dublinensem episcopum exulem Ecclesiæ Vasionensi pastorem sufficit.* — Sub finem hujus anni, nempe, ut adnotatur in toties memorato cardinalis S. Severinæ Diario, snb die octava Novembris, Pius Ecclesiam Ortonensem in Aprutio citeriore, in cathedralem erexit, vel potius eidem episcopalem honorem restituit. En Diarii verba: « Die etc. cardinalis Maffejus optime proposuit erectionem Ecclesiæ Ortonen. et præfectionem D. Joannis Dominici Rebibæ; erexit in civitatem, et cathedralem, et præfecit gratis, pro nepote cardinalis, omnibus collaudantibus et cætera. » De ipsamet Ortonensi Ecclesia hæc scribit Ughellius²: « Episcopatum hunc antiquum fuisse suspicari facit Concilium Romanum, sub Martino I Pontifice, in quo legitur subscriptio Victoris episcopi Ortonensis. Nec vero objici ibi pro Ortonensi legendum esse Ortanensem; nam ibidem paulo superius legitur subscriptio Victoris episcopi Ortanensis. Sed clare hoc ipsum affirmare facit

Gregorii Magni Epistol. 39. lib. III. Indict. XII, ad clerum et plebem Ortonæ, de obitu eorum episcopi, et visitatione ejusdem Ecclesiæ-Barbaro episcopo commissa. Quo tempore episcopalis sedes hæc sublata fuerit, incompertum: id certum est, episcopatum hunc a Pio Quinto recens erectum, vel potius restitutum fuisse anno MDLXX, et Theatino archipræsuli suffraganeum constitutum. » Sic ille.

448. Ex præfato Diario sub eodem, quem memoravimus die, ista pariter habentur: « Sanctissimus D. N. proposuit Ecclesiam Vationensem in Avenionensi provincia vacantem mensibus præteritis, per obitum N.... patriarchæ Alexandrini, pro episcopo Dublinensi, exule cum familia a regno Scotiæ, nunc vicario S. Mariæ Majoris et suffraganeo Urbis vicarii. » Fuisse autem Dublinensem hunc episcopum Scotiæ reginæ apud Pontificem oratorem, ex supra relatis satis superque apparet.

449. *Beatæ Claræ de Montefalco sanguis mirum in modum ebullit.* — Hoc etiam anno sanguis præclaræ Virginis beatæ Claræ de Montefalco Ordinis S. Augustini¹, qui in vitreo vase servatur, mirum in modum colliquefieri, et ebullire visus est; præsagium (inquit Vitæ ejus scriptor) mox futuræ regni Cyprii amissionis, quod sequenti anno summa Christiani nominis perniciæ Turcarum tyrannus Venetæ reipublicæ eripuit, ut dicitur.

450. *Nicosiæ casum Gambaræ carmine deplorat et describit.* — Ejusdem vero Cyprii regni calamitatem, ac captam hoc anno, ut vidimus, a Barbaris Nicosiam, Laurentius Gambaræ² ad Ormanettum Patavinum episcopum scribens, sequenti carmine una deploravit, et descripsit:

Nunc quoniam Ismaria Turcarum Rector ab arce
Extulit, et belli signum, et crudelia bella
Movit in insontes Venetos: quos federe rupto
Impius invasit; dehinc Cypri vexit ad horas
Bellantum turmas, urbemque obsedit, et illam
Diripuit: tu casum urbis plagamque recentem
Mecum una desle, cladem miseratus acerbam,
Ormanette; suas cui tradidit ætheris auctor
Pascendas pecudes, quæ mollia gramina tondent
Teque bibunt liquidos fontes pastore, levesque
Medoaci carpunt secunda ad flumina somnos.
Turca ferox, animisque furens, infensus et hostis
Nominis ille tui, nunc clementissime Christe,
Florentem Cyprum invasit furialibus armis,
Everitque tuam gentem, fusoque tuorum
Sanguine inondarunt fossæ; ceu flumina multis
Imbribus aucta solent ripis spumare, virosque
Fæmineumque genus, prædamque abduxit ad oras
(Reliquias belli) qua Bosphorus insonat undis
Hellespontiacis, jacuere inhumata per agros
Corpora pugnantum, nec erat, qui rostra ferarum,
Aut volucrum arceret, nec qui tellure jacentes
Obrueret terra injecta: tua templa tuorum
Sanguine fœdavit miles pharetratus, et ense

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra. — ² Tom VI, in Epid. Ortonens, p. 966.

Vit. B. Clar. p. 3, cap. XXVIII, p. 266. — ² Laurent Gamb. lib. ver. sacr.

Horridus et nostri sitiens, avidusque cruoris.
 Tu vero Pater omnipotens, miserere gementum
 (Qui summo tristes fundunt suspiria Cælo,
 Quos vinclis tenet ille (suæ ludibria genti)
 Et (sint multa licet) tamen obliviscere nostra
 Crimina, nostrorumque patrum, procedere nec tu
 Longius hanc iram permittas; quæ velut ignis
 Est accensa, tuas (in eos sed mitis) habenas
 Effunde irarum in Turcam, qui teque, tuosque
 Despiciat, atque alium, non te vocat in sua vota.
 Nec fundatorem cæli terræque fatetur;

Numen adumbratum sed adorat, et insuper illi
 Tempia dicat, precibusque idem tua templa nefandis
 Polluit, atque tuas sceleratis ritibus aras.
 Affer opem, dicat ne forsitan hostis: ubi nam est
 Illorum Deus? et dictis insultet amaris.
 Nunc tu sterne solo, gentique obsiste feroci,
 Nostraque conspiciant vindictam lumina, qua tu
 Disperdes meritis infensos cladibus hostes.
 Tunc tua dicemus sacro facta inclyta templo,
 Ante tuam positi multis cum laudibus aram.

PII V ANNUS 6. — CHRISTI 1571.

1. *Cæcilius ab Elisabetha baronis titulo insi-*
tur.—Christi anno millesimo quingentesimo sep-
tuagesimo primo, indictione XIV, Elisabetha
*Anglorum pseudoregina*¹, honoribus honesta-
vit Guilelmum Cæcilium a secretis, Baronis
Burgilæi titulo eidem collato; quod optime de-
legati sui munere functus apud Scotiæ reginam,
versutia sua ac dolosis artibus sic cum ea de
concordia egisset, ut uno eodemque tempore,
et Elizabetham pacem ardentissime expetere si-
mulasset, et eidem paci quæque subdole po-
tuisset impedimenta objecisset: si tamen in ob-
scurissimo eo nebulone, illustrissimam ac no-
*minatissimam Cæciliorum*² *Romanorum gen-*
tem, ex qua ortum ducere vir vanissimus se ja-
ctabat, revelare contempsisset, sagax mulier exi-
stimanda non sit.

2. *De abdicatione reginæ Scotiæ agitur.* —
 Ut populorum ac exterorum principum sum-

alibi memoramus) Buchananano conquisitis; imo
 et ex nefaria Calvini auctoritate, populares ubi-
 que magistratus, ad regum libidinem mode-
 randam constitutos esse; iisque licere malos
 reges carceribus coercere et regno exuere, pro-
 bare conati sunt. Quod iniquissime Elisabetha
 audivit; cum enim tota in eo esset, ut nutans
 usurpatum a se regnum firmaret, ideoque Sco-
 tos in legitimam suam principem concitasset:
 ex effreni licentia ab eis hac occasione arrepta,
 et generali contra regalem dignitatem ipsorum
 definitione, in idem se periculum coniectam
 animadvertit, in quod æmulam reginam conje-
 cerat; ac in laqueum propemodum se incidisse
 doluit quem alteri paraverat.

3. Conceptum tamen ex insolentissimo
 scripto dolorem animo silentio pressit, ac de-
 legatis illud respondere sat habuit. Ex his quæ
 attulerant, reginam abdicandi justam causam,
 eos habuisse sibi satis comprobatum non iri;
 ideoque rationes alias exquirere, quibus res
 Scoticæ componi possent. De hoc igitur actum
 est apud ædes Baconi magni sigilli custodis, de
 quo plura suo loco dicenda erunt, inter utrius-
 que partis delegatos. Verum, tum ex iniquis
 conditionibus propositis, tum ex his quæ Ba-
 conus ipse edixit, reginæ Scotiæ delegati jam
 tandem intellexerunt, certum deliberatumque
 Anglis fuisse, ut nunquam eam regno suo res-
 tituerint, atque in Angliā perpetuo retinerent.
 Post plures igitur hinc inde habitas concerta-
 tiones, ex quibus nullum effectum consequi
 posse perspicue Scotiæ regina agnovit; tandem
 Londino suos delegatos abire jussit, ibidem
 tantum, ejus mandato, apud Angliæ reginam
 oratore suo Roffensi episcopo remanente. Eli-
 zabetha vero, ad Ordines Scotiæ proxime con-
 venturos, inter Scotorum factiones componen-
 dam in primis concordiam, rejecit.

¹ Camden. hoc ann. p. 205. — ² Andr. Philopater in Respons.
 ad Edict. Reg. Angl. Sect. 3, p. 249. — ³ Ibid. ut supra.

4. *Proceres qui pro regina stabant vexantur: archiepiscopus S. Andreæ suspenditur patibulo.*

— At cum inter cæteras ineundæ pacis conditiones ab Anglis, et rebellibus Scotiæ delegatis propositas, illa præcipuum pæne locum obtineret, ut summi nempe Scotiæ proceres, qui a reginæ Mariæ partibus erant, in Anglorum manus, tanquam obsides traderentur, eo consilio, ut infelix princeps, omnium fidelissimorum amicorum præsidio orbata, adversariis ac rebellibus in prædam exponeretur, illique radicitus exterminarentur: ipso tempore, quo Elizabetha, concordiæ simulata specie, hoc nititur obtinere, idque Mariæ munimentum hac ratione detrahare satagit: illos etiam aperta vi penitus opprimere tentat; ad facinus id patrandum (uti præterito anno pariter vidimus) a præfatis quoque comitiis in Scotia quamprimum habendis compulsa: in quibus, ut nullum suffragii ferendi locum, qui reginæ Mariæ favabant, habere possent, tamquam seditiosi ac rebelles insectati sunt. Gravibus igitur damnis (ut Camdenus refert) ii affecti fuere; plures eorum cæsi, Dumbritionium ad Glottæ, sive Cluidæ, æstuarium munitissimum Scotiæ propugnaculum captum; et quod omni scelere deterius fuit, Jacobus Hamiltonius archiepiscopus S. Andreæ, Ducis Castri Heraldi frater, infami patibulo, ut regicidii conscius, suspensus. Tantum scelus contegere, vel aliquammodo saltem honestare Camdenus ipse contendit, referens, tam indigne habitum nobilissimum eum præsulem fuisse, ex indicio sacrifici, qui quondam Santandream præfati criminis fuisse reum, ex regicidis inter confitendum audivisse affirmarat: verum emendicata a sacrilegio ejusmodi excusatio, nimisque a longe quæsita, perspicue ab omnibus cognoscitur; ideoque illam silentio præterire scriptor idem debuisset; nam posito etiam, quod res, ut astruit, sese ita habuisset, non ex hoc tamen nefandorum illorum hominum sævitia justa haberi posset, ex eo saltem, quod ipsemet addit: innocentissimum, nempe, archiepiscopum, ne in judicium quidem more patrio vocatum, ad patibulum fuisse pertractum.

5. *Fingit Elizabetha se nuptias exoptare cum Andium comite.* — Ipsa regina Scotiæ, interruptis simulatæ concordiæ tractatibus, sævius quam antea habetur; dum famuli omnes, præter decem, et sacerdotem, qui sacra faceret, ab ejus famulatu amoventur. Elizabethæ vero aliis simulationibus aditus aperitur, dum misso hoc anno in Galliam Thoma Sachillo barone Buckhurstio, ut Carolo Gallorum regi, de nuptiis nuper cum Elizabetha Austriaca Maximiliani imperatoris filia celebratis gratularetur: Catharina ejusdem Caroli regina mater, de nuptiis cum eadem Elizabetha, ac Henrico duce Andio filio suo natu minori, hac occasione

agere cœpit. Licet enim animo a maritali jugo Elizabetha abhorreret; tamen, ut cognovit hac spe Gallorum animos sibi devinctos obtinere posse, nil prætermisit, quo rem ex corde exoptare ostenderet, vanamque eorum hanc expectationem aleret. Missi idcirco hinc inde, ex utraque parte articuli fuere, quibus hæ nuptiæ concluderentur; verum cum toto fere anno, de iis actum frustra fuisset, et ex hoc ficto negotio, ut infra dicetur, Elizabetha fructum plurimum retulisset; tandem Galli spe sua frustrati, et justo Dei judicio, ex malis artibus, quibus rem consequi, maximo religionis Catholicæ damno, tentarunt, utilitatem nullam reportantes, a femina illusi sunt, resque infecta remansit.

6. *Pius de sorte Mariæ et Orthodoxorum anxius.* — Interea Rodolphus, quem anno præterito a Catholicis Anglis ad Pontificem missum vidimus; quique ab eo, ad Catholicum Hispaniarum regem pariter missus fuit, ut pro captiva Scotiæ regina, et Catholicis ipsis auxilia imploraret, egregie legatione sua functus est: nam eidem regi Pontificis litteras reddens, ejusdem illi retulit consilium, ad tam illustre facinus aggrediendum, dandaque illico postulata subsidia eum cohortantis. Quam ad rem Pontifex, se non modo quidquid posset collaturum auxilii, sed etiam, si opus fuisset, ut optime de Christiana Republica mereretur, præsentem se affuturum, cunctaque Sedis Apostolicæ vectigalia, et item sacros calices, cruces, atque adeo vestimenta sua ob id oppignoraturum pollicebatur. Cumque hæc verissima esse constaret, illud satis esse videbatur, si rex Catholicus, ex Gallia Belgica in Angliam armatas cohortes trajiceret, ductore Chiappino Vitellio, ubi Albanus esset impeditus. Litteras, ut vocant, credentiales, a Pontifice Rodolpho traditas reperimus in Regesto Vaticani Archivi; quas hic apponendas duximus:

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Has litteras nostras majestati tuæ reddet dilectus filius Robertus Rodolphus, qui, adjuvante Deo, nonnulla ei præsens præsentem exponet, ad honorem ejusdem Omnipotentis Dei, ac reipublicæ Christianæ utilitatem non parum pertinentia; super quibus, ut ipsi, sine ulla hæsitatione, majestas tua fidem habeat, vehementer eam in Domino requirimus ac rogamus; a qua pro eximia sua in Deum pietate illud majorem in modum petimus, ut rem ipsam, de qua cum majestate tua acturus est, animo ac voluntate suscipiens, quidquid ad eam conficiendam opis, atque auxilii afferre se posse judicaverit, id sibi faciendum esse existimet.

Quod tamen a maiestate tua sic postulamus, ut eam intelligere velimus, nos eam ipsam rem iudicio ac prudentiæ maiestatis tuæ totam per-mittere. Redemptorem nostrum toto interea corde rogaturi, ut quæ ad ejus gloriam diri-guntur, his pro sua misericordia, prosperos successus largiri dignetur. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die quinta Maii, millesimo quingentesimo septuagesimo primo. Pontificat. nostr. ann. sexto ».

7. In eodem Codice adnotatur, ejusdem exempli litteras, sub die decima tertia ejusdem mensis et anni, ad Lusitaniæ quoque regem scriptas fuisse. Verum Rodolphus, licet ex man-dato Pontificis præfatum regem adire etiam cogitasset, ab ea tamen legatione postea, ali-quibus intercedentibus causis, se abstinuisse arbitramur; inter quas eam præcipuam fuisse censemus, quod controversiæ, ut anno præte-rito inuimus, quæ inter Lusitanos et Anglos mercatores intercesserant, dum hi lucrosam pro puro auro mercaturam in illa Africæ ora, quam Guineam vocant cum Nigritis, ab anno MDLII exercuissent; illi vero, qui primi ea littora aperuerant, vi et armis, quantum potuerant, prohibuissent; adeo ut nonnunquam navali bello depugnassent, et naves utrinque detinuissent. Hæ, inquam, controversiæ hoc ferme tempore compositæ sunt; nam rex Lu-sitaniæ Sebastianus, si Camdeno ¹ et Thuano ² credatur, ut paci consuleretur, Franciscum Ger-ardum in Angliam misit, qui cum Elizabetha fœdus his conditionibus firmavit: Ut perfecta amicitia esset, et liberum utrinque commer-cium. Neuter quicquam in alterius præjudi-cium attentaret, nec hostibus rebellibus aut proditoribus alterius auxilium præstaret. Mer-ces, pecunia, naves sub aresto detentæ, resti-tuerentur. Et ad gratificandum regi Lusitaniæ, Elizabetha Anglis prohiberet, ne quis naviga-tionem in maria et terras subditas Portugalliæ institueret. Quod si aliter fecissent, istorum pe-riculum esset, si bonis, aut vita, a Lusitanis privarentur. Excipiebantur tamen Portugalliæ regna, et Algarbiæ, Insulæ, Azores, Madera, et littus Barbariæ, in quibus libera negotiatio pro-missa fuit.

8. Ex compositis igitur hoc tempore et hac ratione Lusitanos inter et Anglos rebus, spe-randum Pio non fuit, ut contra Elizabetham Lusitani ipsi arma sumere vellent; et ideo Ro-dolpho mandasse credimus, ubi ista rescivit, ut a Lusitanica legatione abstineret, ut diximus.

9. Non solum autem (ut Gabutius ³ scribit), Pius præfatum Rodolphum, per causam offe-rendæ de fœdere pactionis contra Anglam, ad Hispaniæ regem cum litteris misit: sed ad

Norfolcium ducem insuper præscripsit, uti bono animo esset ac certo sciret, se nulla in re illi unquam defuturum; quin etiam ejusdem exempli litteras (uti legitur in Regesto Vaticano) ad captivam Scotiæ reginam dedit, quæ ejus-modi fuerunt:

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ Mariæ Scotiæ reginæ illustri.

PIUS PP. V.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Dilectum filium Robertum Rodolphum, qui maiestatis tuæ litteras et nobilis viri ducis de Norfolch, die vigesima Maii anni superioris datas, nobis reddidit, cum ipsum per se liben-ter vidimus, tum etiam libentius illa cognovi-mus, quæ utriusque nomine nobiscum com-municavit. Quia vero causam, ob quam huc ad nos profectus est, satis ipsa per se nobis homi-nem negotiumque totum commendat; idcirco nihil necesse est pluribus verbis cum maiestate tua agere; cui illud solum dixisse sufficiat, nos cum serenissimo rege Catholico, et officio functos esse quo fungi voluisti, remque ipsam maiestati suæ, utpote melius quam nos, de re-bus istis edoctæ, prudentiæ permisisse; nihil-que posthac prætermisso eorum rerum, quibus huiusmodi negotium omnibus modis juvare possimus. Quod si fortasse hac æstate res geri non poterit, non idcirco maiestas tua animo deficere debet, sed donec opportunitas ejus gerendæ adfuerit, temporis moram patienter sustinere. Nos enim eodem semper animo erimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die quinta Maii MDLXXI, Pon-tificatus nostri anno sexto ».

10. Nec prætereundum, quod suo muneri minime Pius defuerat apud Catharinam quoque Gallorum regis matrem, pro eadem Scotiæ regina, Anglisque orthodoxis. Cum enim per-sensisset a præfato forte Rodolpho, vanis ac fallacibus Protestantium pollicitationibus (ut vidimus), seductam, protectionis suæ ipsam subsidium illis subtrahere cogitasse; ac contra datam fidem, promissis cum ipsis minime stare; sacerdotali libertate, ab eo consilio, et per nuntium suum, et per Epistolas revocare contendit, officiiq; commonuit, quo rerum Catholicarum defensionem suscipere tenebatur. Epistola hujus anni initio ad illam scripta, sic se habet ²:

« Charissimæ in Christo filiæ Catharinæ reginæ, matri Christianissimi Gallorum regis.

¹ M. S. Archiv. Vat. Signat., n. 2913.

² Apud. Goub. Epist., lib. 5. Epist. 10, pag. 427. Et apud Bzo-vi. sub hoc ann., pag. 990.

¹ Camden., sub hoc an., p. 226. — ² Thuan., lib. 51. — ³ Ga-but. Vit. Pii, cap. 9, lib. 3, pag. 105.

PIUS PP. V.

« Charissima nostra in Christo filia, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Beneficiorum, præsertim afflictis in rebus atque in periculis acceptorum, memorem sese præbere, non solum principes decet, sed illis est id quoque valde necessarium. Sic enim, et aliis in ejusmodi difficultatibus animus additur in posterum, et ii, qui male se gesserint, non sine suo dedecore meritis pœnis afficiuntur. Nullam porro nos virtutem, hac ipsa grati animi, majorem æstimamus, qua efficitur, ut non modo terrena regna stabiliantur, sed effratae ac barbaræ quoque gentes arctiori amoris vinculo consociantur. Debet igitur majestas tua in hac cogitatione sibi constare, neque pati, ut inanibus Protestantium hæreticorum pollicitationibus, ea bona de mente deducaris, quam antea prætulisti Anglicis optimatibus, atque iis omnibus, qui Scotorum reginæ partes sustinent, protegendis. Ex quibus, ut perspicuum est, pendebit tranquillitas Gallicarum rerum, quæ absque illorum ope, proximis temporibus in magnis plane periculis versabantur. Etenim, quando admirabilius Colignius, acie instructus, multis quæ illi submittebat Anglia fulciebatur auxiliis, eodem tempore, si pessima illa regina, se Colignio favere aperte declarasset (quod inhibitum fuit, ne Protestantium artibus accideret); proculdubio Galliarum regnum, in maximum ruinæ discrimen incurrisset. Quamobrem, ex Anglia nobiles complures, solum ut Christianissimam majestatem, cæterosque Catholicos, Mottæ antistite ejus in Anglia oratore suadente, Robertoque Rodulpho intercedente, sustentarent, perversis improbæ illius feminæ consiliis obstiterunt; atque tum aperte, tum clanculo perfecerunt, ne tam duro Gallia conflagraret incendio. Atque hujus quidem rei optimus testis esse potest ipse Mottensis antistes; cui, nomine nonnullorum principum, ex ipsis optimatibus Rodolphus enuntiavit, majestatem Christianissimam posse in eorum studiis conquiescere. Nam se curaturos, quod deinde curarunt, ne Anglorum, quam vocant regina, illi se hostem aperte profiteretur. Quod si facere illa voluisset, sese illi opposituros esse, ejusque conatibus summis viribus adversaturos: ea tamen lege, ut Galliarum rex, se illis auxilio fore, Scotiæquæ reginæ, legitime ipsis imperantis, causam omnino defensurum polliceretur. Quod quidem desponsum est, atque illis, Christianissimæ majestatis nomine, ab antistite Mottensi renuntiatum: scilicet illis, per omnem occasionem suppetias latum iri, ipsis nobilibus ad moliendum novas res excitandis, atque interim duobus hominum millibus mittendis in Scotiam. Quod etiam fieri cœptum est, exercitu per speciem in Anglia

mature comparato. Sed posteaquam rex voti sui factus est compos, atque cum admiralio rediit in gratiam, illi ipsi deserti sunt, ac licet sæpe fuerit postulatum, tamen illis promissa minime servata sunt. Quia etiam spe quadam ducebantur fore, ut certo tempore nonnulla fierent ac dicerentur, neque futurum cogitabant, ut si ob res inde gestas nobiles ipsi perderentur, regnum istud in easdem incideret difficultates: cum præsertim nemo nesciat Elizabetham, reginæ isti majestati promissa non esse perfecturam, vigente pessimo quo utitur consilio, suadentium non posse eam tuto regnare, nisi quantum in se est, Galliæ Belgiq̃ue Protestantium causam tueatur. Itaque levissima quaque sumpta occasione, non habens illa, qui ejus prava temperare consilia queat; facile se Galliarum hostem esse palam demonstrabit. Quo quidem tempore majestas tua plane cognosceret, quam ingens in se detrimentum incideret, ex tot nobilium Anglorum facta jactura; qui si protegantur, magno erunt Galliæ præsidio. Ad hæc autem deseri nullo pacto debet causa Scotorum reginæ, cui majestas tua, et affinitatis et antiqui fœderis jure plurimum debet. Quod si, volente Deo, Anglicum illa regnum obtineret, Gallicos tumultus nunquam sane pateretur: neque fieri posset, ut ea insula veniret in ditionem principis alicujus ex Protestantibus, qui proculdubio Galliam ac reliquam omnem rem Christianam vexare non desisteret. Galliæ vero Protestantes, quamvis eos majestas tua in pace contineat, perpetua tamen habent in Anglia commercia, eamque reginam admonent earum rerum, quæ non modo in Gallia, sed etiam in toto orbe Christiano geruntur. Atque hisce artibus magis ac magis confirmantur in dies, ut exitiosa consilia sua aliquando possint obtegere nefariasque cupiditates explere. Quod utinam cito non videamus! Etenim nobis exploratum est illos, eo quod habent in Anglia subsidio munitos, coacervandis pecuniis continenter operam dare, quas præter stata ac publica vectigalia, quæ ex Anglicis cogunt Ecclesiis, ex latrociniis quoque et Catholicorum bonis ad mare direptis, colligere consueverunt. Quod sane damnum incredibile, redarguitque vehementer omnium principum conscientiam, id mali non avertentium. Siquidem liquido constat, Protestantibus illos, propriis Catholicorum bonis armatos, bellum renovaturos, idque primo quoque tempore haud dubie facturos: cum non satis tutos se fore arbitrentur, nisi quatenus Christianissimam majestatem implicitam tenuerint: eandemque sui ipsorum auxilio necessario indigere, ac per specimen Gallici regni fines amplificandi, in Hispaniam bellum inferre curaverint; idque ad ipsorum factionem magis constabiliendam, adigendumque regem, ut cum ipsis moderatius se

migrante, cum hæretici, quos publica lege ante cohibuerat, summa rerum potiti essent, in primis Joanni Storæo mala omnia intentabant, ac in primis nimiam hominis crudelitatem calumniabantur. De crudelitate vero sua id in publicis comitiis Joannes ipse, regnante jam Elizabetha, respondit, se nulla in re alia peccasse; nisi quod omissa radice, nescio quos ramusculos præcidisset, cum potius debuisset robustissima quæque zizania radicibus evellere; quod factum si fuisset, jam (inquit) non tot ac tanta videremus impietatis genera ubique stare atque adeo florere. Sectarii hoc totum de ipsa regina Elizabetha, quæ radix peccati fuisse videbatur, dictum interpretantes, ab illo die novam criminationis materiam, tum arripere, tum colligere non destiterunt, donec invictæ constantiæ virum, ob fidei Catholicæ liberam confessionem, in vincula coniecissent. Cum vero aliquot annis in carcere mansisset, quadam die oblatam sibi sese liberandi occasionem videns, arripuit, erupit, ac tamdiu in privatis amicorum ædibus latitavit, donec in Belgium trajiceret. Lovanii autem cum esset, diu multumque ea cogitatione torquebatur, quod insignem martyrii locum, ad quem Deus eum vocasse videretur, culpa sua amisisset. De hac sæpius cum uxore, cum amicis aliquando, mecum semel serio locutus, quærebat, utrum liceret ei sese iterum in potestatem hæreticorum tradere, an non? Ego ei non audebam auctor esse, ut in custodiam reverteretur; Dei enim consilio videri eum esse liberatum, nec satis tutum fore, ut periculum sibimet crearet, quem Deus in tuto collocasset. Ille vero pœnitentiam se acturum professus, locum ei rei aptum apud Chartusianos Lovanii delegit, nec recusavit, quominus in religionem aliquam ingrederetur, si uxor ejus idem etiam propositum se suscepturam sponderet. Illa conditionem recusante, Storæus tamen in proposito pœnitentiæ agendæ ita permansit, ut frequentius apud Carthusianos quam domi ageret: cum ecce, inopia rei familiaris oppressus, præsertim nepote suo ac nepte ad eum ex Anglia transmissis, cæpit de victu quærendo sollicitus esse.

24. « Erigebatur eo tempore novus magistratus apud Belgas, qui videret, ne quid mercatores exportarent in Angliam, aut etiam inde inveherent, contra leges a Catholico rege latas. Hic magistratus cum Parkero cuidam deferretur, is Joannem Storæum juris consultissimum virum rogavit, ut sibi adesset, consilioque suo et auxilio hominem juvaret. Admonebant Storæum amici, ne quid istiusmodi tentaret: esse enim rem, et in se odiosam,, et ipsius persona indignam, ut mercium nescio quarum explorator haberetur. Ille tamen nonnullis responderet, se ab eo munere alienum fore, tamen

lucri (ut videbatur) spe illectus, temperare sibi non potuit, quominus Parckerum, quibus posset modis juvaret. Audivit ergo navim quamdam in Zelandia esse plenam prohibitarum mercium, quam si deprehendisset, magno ea res lucro, et Parckero et sibi futura esset. Hac esca illectus, primo Belgas, inde in Zelandiam se conferens, ad eam navim delatus est, quæ certorum hominum consilio ad hoc ipsum in insidiis collocata erat, ut simul ac Storæus in eam ingressus esset, vela ventis committeret, hominemque carceri, quam sponte reliquerat, non invitum redderet. Quamquam enim eo tempore nihil minus cogitavit, potiusque alios capturum se sperabat, quam ne ipse caperetur; tamen postquam, Anglia ob oculos proposita, quid actum esset intellexit, Deo gratias egit, qui se iterum martyrii loco restituisset, rogans etiam, ut martyrii locum sibi palmanque concederet. Quid quæris? Hæretici mercatores ingenti gaudio perfunduntur, sibique de suo consilio ac stratagemate supra modum gratulantur; Catholicos vero, majorne stupor an dolor teneret, difficile dictu est. Storæus Londinum perductus, primo in Lolbardorum, deinde in Londinensem Turrim includitur. Quæstio in illum habetur; quid ab initio responderit, ignoramus, id tantum ad nos perlatum est, nunquam ullum subditum in Anglia tam libere et confidenter locutum. Negabat enim se jure in principis Angliæ, sed potius in Catholici regis potestate esse.

25. Anno autem Domini MDLXXI, vigesimo quinto die mensis Maii, productus in judicium, perduellionis reus peragitur, velut qui conjurationem cum certis viris apud Belgas in civitate Antuerpiensi, contra Elizabetham inivisset, religionemque schismaticam, quæ jam in Anglia regnat, in Catholicam commutare tentasset. Facta vero pro se dicendi potestate, fori tantum exceptionem proposuit, negans iudices ipsos ullam in se potestatem habere, qui jam, non Anglicanæ principi, sed potius regi Catholico subjectus esset. Interrogatus vero, utrum in Anglia natus non fuisset? Fatebatur, sed addebat se justissima de causa solum vertisse. Nam et Abrahamum patriarcham, Dei jussu de terra sua et cognatione olim exiisse, ne peccato idololatriæ, quo tunc Chaldæa tenebatur, involveretur: cujus exemplum se imitatum esse, eo quod videret, patriam suam schismatis ac hæresis peccato implicatam teneri; atque ideo membrum alterius reipublicæ factum esse. Reges enim defendendi ac protegendi populi causa primum constitutos fuisse; itaque, cum vidisset reginam Angliæ, adeo ipsos non protexisse, ut pro derelicto potius haberet, atque adeo, ob id solum quod Catholicus esset, injuste illum persequeretur; eo se animo in regis Catholici provincias commigrasse, ut sub

ipsius protectione, tam sibi quam fidei suæ consuleret. Inde se primum dolo malo, deinde aperta vi, contra jus omne abreptum esse, nec legibus jam ullis apud illud tribunal reum sisti. Judex vero interlocutus est Storæum, nisi quid aliud pro se afferret, statim experturum esse, non deesse leges, quibus in regno illo condemnaretur. Cum autem Storæus dixisset, se quod bonum et æquum videretur prolocutum, nec ullo modo posse illius iudicii auctoritatem agnoscere: mox, absque ulla criminis, vel confessione, vel probatione, non tantum morti, velut contumax addicitur, sed etiam perduellionis nominatim condemnatur. Storæus autem biduo post, cum ad uxorem Lovanii agentem scriberet, deque hujus sententiæ injustitia quereretur, significavit perfacile sibi fuisse, si apud alios iudices actum esset, id quod de conjuratione contra Elizabetham facta objiciebatur, confutare. Cujus rei testes citabat illos ipsos, quibuscum Antuerpiæ hac de re egisse dicebatur. Verum quia hoc, quod probe sciret, nescire non posset: integrum sibi non fuisse, aliter causam dicere, quam dixisset: Intellexit vero se probe scire, prætensam Angliæ reginam, per declaratoriam Summi Pontificis sententiam, ob hæresim manifestam, omni jure regni dominioque privatam esse; ac propterea magistratum nullum ab illa creatum, eique adhærentem, a se agnosci posse, ne forte ipse etiam eodem anathemate innodaretur. Ut igitur conscientiae suæ consuleret, ac Summi Pontificis communionem retineret; sanguinem suum profundere non curavit. Ac nimirum in iisdem litteris ad uxorem suam, non solum gratias agebat Deo, quod in ea causa moriendi sibi esset; verum etiam uxorem et amicos omnes congratulatos ei dicebat, si vere nossent, quanta cum alacritate ad mortem illam properaret, cujus brevi compendio, septuaginta fere annorum delicta per Dei gratiam expiaturus esset.

26. « Pridie autem kalendas Junii, cum præfectus carceris a Storæo quæreretur, utrum ante obitum suum consilio cujuspian ex Dei ministris indigeret; ille postulavit, ne quis profanus et schismaticus introduceretur, se enim cum nullo tali communicaturum esse, cum Catholico autem presbytero libenter se colloqui velle. Imperatum igitur est, ut reverendus archimandrita dominus Fecnamus, qui eodem in carcere, ob fidem Catholicam tenebatur, ad illum accederet, qui per totam prope noctem collocuti esse dicuntur de iis rebus, quæ ad æternam salutem pertinebant. In ipsis ergo kalendis Junii, tantus Dei martyr injectus crati, ad locum supplicii trahitur.

27. « Inde in currum translatus, fune prius in collum imposito, dicebat se ut moreretur adesse, ac fatebatur quidem gloriosa Dei voluntate factum esse, ut in Angliam, subeundi sup-

plicii causa, quod multo gravius peccata sua merita fuissent, perduceretur; nam alioqui se admonitum, non semel, quantum ipsi periculum immineret; nunquam tamen illud prospicere potuisse: nunc autem Deo gratias agere, inimicis ignoscere, cum omnibus hominibus pacem habere, corpusque suum libentissime carnifici traditurum, ut per brevem pœnam, ad æternam gloriam, merito sanguinis Jesu Christi aspiraret. Porro, de iniquitate iudicii, quod in ullum exercuissent, deque crudelitatis calumnia, cujus ei notam inuississent, pauca locutus; tandem se mori contestabatur in ea Catholica fide, in qua baptizatus fuisset, quæque illi, cum rege suo Philippo, cæterisque Catholicis principibus et populis communis esset. Adstantes vero, ac præsertim adolescentes admonebat, ut unam Ecclesiam crederent, unum ovile, pastoremque unum, et illum D. Petri successorem; extra cujus Ecclesiæ unitatem servari nemo posset. Interrogatus autem a comite Bedfordiæ, utrum esset subditus reginæ? Non sum, inquit. Tum Baro de Hundeno intulit: At natus es Anglus. Cui Storæus: Nascitur quisque liber, eique tota superficies terræ patet, ut si uno certo in loco habitare non permittatur, alibi tamen posset degere. Tunc quidam ex ministris Anglicanæ Synagogæ quæsit, utrum non crederet reginam immediate sub Deo supremum caput esse Ecclesiarum Angliæ et Hiberniæ? Non disputandi causa, inquit Storæus, huc veni, nec mea negatio vobis fidem fecerit, aliter se rem habere. Vix hoc dixerat, quin illi, qui aderat veriti, ne gravius aliquid in profanum illum et sæcularem reginæ primatum dicturus, aut manifestius verum Primatum Romanæ Ecclesiæ confirmaturus esset, abduci currum jusserunt: atque ita, cum ad breve tempus fuisset suspensus, vivus adhuc in terram demittitur, præciduntur genitalia, aperitur venter, viscera eruuntur, caput amputatur, membra dissecantur, ac ne sic quidem excarnificatus immani ac barbaræ spectatorum crudelitati satisfecit.

« Aderat inter eos spectator Cæcilius, qui Elizabethæ a secretis est, et præterea comites duo, ac unus baro. Istis ergo cum talis mors parum acerba visa esset, statim duos libellos ediderunt, in quibus venerandi senis ac sancti martyris reliquias, infamæ notis aspergere conati sunt, ut omnes intelligerent, tantas Joannis Storei virtutes fuisse atque esse, ut neque post funera ejus ipsorum livor et invidia conquiescat. Hucusque Sanderus, ex cujus narratione, quanti facienda sint ridicula prope Camdeni de Storæo commenta, facile æstimandum est.

At inter alia a nostris scriptoribus relata quæ hoc tempore, dum Catholici innocentes passim ad supplicia rapiiebantur, acciderunt; istud in civitate ac universitate Oxoniensi evenisse memorabile narrant. Roulandus quidam

vel (ut innuimus) Elizabethæ favorem sibi capere cupientes, illiusque nuptiarum cum duce Andio spe vana illecti; contra omne fas et jus, promissis, et fidei Anglis Catholicis datæ, ac Dei et Religionis negotio, insanias has falsas præposuere. Et Albanus demum, qui sicut immani sua sævitia Belgarum gentem, Hispaniarum regi, et fidei Catholicæ sese fere subtrahere coegit; ita intoleranda ambitione, privatæ suæ rei, et publicum bonum, et optimam regis sui mentem, mandatumque, et Orthodoxorum tandem Anglorum exterminium, insigni infamia antepone non pertimuit.

16. *Rodolphus hujus expeditionis præcipuus ordinator, in Gallia subsidere cogitur.* — Infelicissimus expeditionis exitus, quanto mærore, tum Pontificem, tum Philippum Hispaniarum regem affecerit, haud facile verbis referre, ut præfatus Gabutius ¹ pariter his verbis narrat: « Id autem quam ingentem dolorem attulerit Pontifici, verbis explicari vix potest. Rex deinde Catholicus coram cardinali Alexandrino in Hispaniam, uti dicitur, ad eum legato, collacrymans aiebat, nullum unquam hoc ipso, vel præclarius vel sanctius compositum stratagemma fuisse; neque vero majorem unquam visam esse conjuratorum sive concordiam, sive constantiam. Siquidem per tot dies, nihil unquam ab ipsis temere enuntiatum erat, magnaue rei bene gerendæ, atque opportuna sese offerebat occasio. Sed enim summus ille mundi opifex, cujus nutu omnia gubernantur, seu mortalium peccatis id emerentibus, seu ut ex Anglia, vigente persecutione, plures interim Christi martyres, uti deinceps factum est, in Cœlum evolarent; hos alioqui pios conatus irritos esse permisit ». Hactenus ille.

17. Rodolphus interea, qui huic expeditioni tam egregie operam suam navaverat, ideoque bonorum omnium præconio dignissimum sese præbuerat, postquam regis Catholici, ulteriora quæ memoravimus mandata ad Albanum in Belgio detulit, in Gallias concessit, ut inde in Angliam trajiceret. Sed inter hæc triste nuntium accepit; negotium omne detectum, ac inter alios, se quoque ad necem ab Elizabetha quæsitum. Mutato idcirco consilio pergere supersedit, ut ipsemet fatetur in sua quadam Lutetia Parisiorum, sub die trigesima Septembris hujus anni, ad Scotorum reginam scripta Epistola; quam inter alia antiquitatis monumenta, cum anno MDCCVII Florentiæ commoraremur, reperimus apud præclarissimum virum, nobisque amicitia conjunctissimum Comitem Laurentium Magalotum, a consiliis secretioribus regiæ Celsitudinis Cosmi III Magni Ducis Etruriæ, et doctrina ac multiplici eruditione toto orbe clarissimum: unde, ex his rite Thuanus erroris coarguitur,

qui Rodolphum in Angliam hoc anno rediisse scribit.

18. *Roffensis episcopus in arcem Londinensem detruditur.* — Præter ea vero, quæ diximus, ex Gabutio, acta ab Elizabetha post eam quam narravimus detectionem in Norfolcium ducem et alios, peculiare aliud addendum non videtur, nisi quod inter illos, qui hac de causa in custodiam traditi fuere, Roffensis quoque episcopus fuit, Scotorum reginæ, ut toties memoravimus, apud Elizabetham orator; qui nempe ejus jussu (postquam pronuntiatum est contra illum, quod legatorum privilegiis excidisset) in arcem Londinensem deductus est. Præterire tamen non valemus, quod Camdenus scripsit, inter cæteras videlicet scripturas, ab Elizabetha hac occasione interceptas, commentarium quoque fuisse satis prolixum, de consiliis suis, a Scotiæ regina exaratum; et quasdam ejusdem amatorias litteras ad ducem Norfolcium, privato inter ipsos caractere latenter missas. Nam quidquid de commentario fuerit, quoad amatorias litteras a regina Maria ad Norfolcium missas, certum est, id a nostris scriptoribus, tamquam injuriosum hæreticorum figmentum semper fuisse rejectum; vel quod illa nunquam coram Norfolcium viderit, in cujus amorem adeo perditæ exardescere potuerit, ut aliqui adnotarunt; vel quod nimis inverisimile videatur eam, in summis calamitatibus undequaque demersam, a vanissimi amoris illecebris sic potuisse abstractam esse et illectam.

19. *Diversa decreta sancita contra Catholicos.* — Spe vero frustrata Elizabetha, quod Pontifex prolatam contra seipsam anathematis sententiam revocare vellet, hoc anno ab Ordinibus Angliæ ¹, qui Westmonasterii convenerant, ista contra fideles sanciri curavit:

« 1. Ne quis Elizabetham, hæreticam, schismaticam, infidelem usurpatricemque, sub pœna capitis vocet.

« 2. Item, ne quis aliam quamcumque certam personam nominet, cui regnum, vel in vita, vel post mortem ipsius deberi dicatur, excepta Elizabethæ naturali prole ». In eam enim (inquit Sanderus), vel adulationem, vel necessitatem ista perduxit hæresis, ut quod illud nobilissimum regnum illegitimæ ullius regis sui proli ægre unquam concessit; nunc naturali, idest, spurie soboli reginæ, in cujus sexu fornicationis peccatum est fœdius, non denegarint; pariter, et Reipublicæ, ex proximi successoris ignorance, extremum periculum, et Elizabethæ incontinentiam prodentes. Sic ille; in inconsulta ea verba Decreti; quæ pariter haud dissimili animadversione, alii etiam scriptores adnotarunt. Quare ipse Camdenus.

¹ Gabut., ut supra.

¹ De Schism. Anglic., lib. 3, pag. 429. — ² Pollin. et alii. — ³ Camden., ut supra.

« Incredibile est (scribit) quos jocos improbi verborum aucupes sibi fecerunt, ex clausula illa, *præter naturalem ex ipsius corpore sobolem*. Cum jurisperiti liberos extra nuptias quæsitos, quos sola natura, non conjugii honestas genuit, naturales dicant, legitimos vero ex formula juris Anglici, vocent: *liberos, ex corpore legitime procreatos*. Adeo ut tunc juvenis audiverim dictitantes, verbum illud a Leycestrio in legem ingestum, eo consilio, ut aliquem ipsius ex pellice spurium, pro reginæ sobole naturali, Anglis tandem aliquando obtruderet ».

20. Horum Decretorum alteri ea pœna imposita fuit, ut qui in illud peccasset, tanquam læsæ Majestatis reus haberetur; alteri vero, ut qui ipsum violasset, prima vice carcere, ac dimidia bonorum parte privaretur: sed, si iterum idem crimen perpetrasset, omnium bonorum amissione, et perpetuo carcere plecteretur. Quod quidem, iisdem hæreticis (ut præfatus Camdenus scribit), grave visum est, quod et ipsi, certo designato hærede, regni tranquillitatem constabiliendam censuissent.

21. Contra Catholicos insuper sancitum est, ut qui Bullas aut alia Pontificis Romani rescripta reciperet, aut aliquem Romanæ Ecclesiæ reconciliasset; tum ipse, tum ii, qui reconciliati fuissent, læsæ Majestatis pœnam subirent.

Qui reconciliantes (nempe sacerdotes), sustentassent; Agnus Dei, Grana, Crucifixos, aut alia a Romano Pontifice consecrata in Angliam importassent; omnium bonorum amissionis, et perpetui carceris pœna afficerentur.

Qui reconciliantes non detexissent, proditionis cælata crimine tenerentur.

Qui Pontifici Romano devoti, spreta legum auctoritate, se in exteras regiones, sine reginæ venia magno numero in dies subduxerant; cautum, pœna amissionis bonorum (ne extra regnum haberent, unde se alerent), ut intra statum tempus redirent, et se submitterent. In quas quidem leges (inquit Sanderus), cum multi devoti Catholici, vel vere offenderent, vel saltem calumnia legum irretiti tenerentur; alii carceribus, alii bonorum proscriptione, alii etiam morte, tam sacerdotes, quam utriusque sexus omnium ordinum laici mulctabantur.

22. Temerario ausu, illud quoque in eo Westmonasteriensi conventu propositum fuit, ut si Scotorum regina, rursus contra Anglicanas leges peccasset; in ipsam ex lege, tanquam in uxorem Paris regni Angliæ ageretur. At Elizabetham sua auctoritate intercessisse, quo minus id sanciretur, scribit Camdenus. Nos autem, ipsa nesciente, de hoc actum fuisse, minime existimamus; rei vero postea, ne ad effectum perduceretur, sese specie objecisse, credimus, ut simulatam benignitatem erga æmulam, ex more ostentaret.

23. *Storei præclarum martyrium: multiplicia*

iræ divinæ signa. — Simul ac Junio ineunte regni Ordines dimitterentur, de Joanne Storio sive Storæo, consultatur: cujus siquidem, et vita, et mors pretiosa, a Sander¹ descripta, digna est, quæ Annalibus Ecclesiasticis inseratur. « Joannes Storæus (inquit) ab ineunte ætate in studiis litterarum tantas progressiones fecit, ut tum juris utriusque doctor, tum regius professor in Oxoniensi Accademia fieret, ubi cum ad aliquod tempus magna cum laude officio suo functus esset, Londinum evocatus est, ut illius urbis episcopo in cancellarii munere obeundo inserviret. Erat tunc status rerum Angliæ, usque adeo perturbatus (propterea quod Henricus Octavus, repudiata legitima uxore sua Catharina, in ejus adhuc viventis locum, Annam Bolenam supponeret, monasteria everteret, nobilissimos quosque et optimos viros neci daret), ut Joannes Storæus, ut melius sibi, et securius arbitraretur, si viveret in ordine laicorum, quam si ad clerum accederet. Accepta igitur in matrimonium honestissima virgine Joanna Uvarsæ, cum ob fidem, ingenium, doctrinam, eloquentiam et constantiam celebris apud omnes merito esset, non difficulter obtinuit, ut quoties publica regni comitia indicebantur, ipse velut decurio præcipui alicujus oppidi, quod jus suffragandi habebat, sententiam suam in comitiis diceret. Ubi tantam in dicendo gravitatem, lepore quodam orationis conditam adhibebat, ut inter omnes minorum gentium senatores, facile princeps haberetur. Is igitur, cum videret, Henrico jam defuncto, sub impuberi filii Eduardi Sexti ætate rem in pejus ferri, et a manifesto schismate ad manifestam hæresim devenire; huic malo summis viribus obsistendum ratus, pro fide Catholica doctissime constantissimeque peroravit. Qua in oratione audacter libereque dixit, jam tunc in regno Angliæ impletum esse verbum illud Salomonis; *Væ regno illi denuntiantis, cujus rex puer esset*. Offenderat ea oratio certorum principum animos, qui per impuberis adhuc regis Eduardi ætatem, ex bonis Ecclesiasticis crescendo non parvam spem cæperant: quos cum sibi valde infestos Joannes noster haberet, contra morem antiquum, qui summam dicendi libertatem omnibus decurionibus in publicis comitiis concessit, in custodiam conjicitur. Unde cum ægre tandem liberatus fuisset, temporari cedendum ratus, in Belgium se contulit, ubi cum usque ad mortem Eduardi Sexti permansisset, regnante demum felic. mem. regina Maria, in patriam reversus, et hæreticæ pravitatis inquisitor factus, illud munus ita administravit, ut impiissimis quibusve severus iudex, bonis autem non minus gravis, quam æquus censor videretur. Maria vero ad superos

¹ Sander., lib. 7, de Visibil. Monar.

gerat. Quod si Anglia, cujus ope ipsi maxime nituntur, undeque subsidio cuncta petere perpetuo solent, ab illis aliquando fuerit abalienata, fovendis optimatibus illis et populis qui ad Catholicæ veritatis lucem redire desiderant, fieret, ut Christianissima majestas tutior esset ab hostibus, qui eam assidue circumstant, ac fortasse contra illam conjurant. Quin ipsa regno suo toti liberius imperaret, atque universo terrarum orbi magis quam unquam antea se terribilem præberet; ac præterea Deo pergratum faceret, quodque sui muneris est egregie præstaret. Quæ cum ita sint, debet omnino iis stare promissis, quibus te ipsa jam obligasti, nobisque spopondisti, ad universæ Christianæ rei salutem. In quo si fuerit ipsis optimatibus satisfactum, poteris ipsa deinceps rationes excogitare, quibus commodius fieri possit, ut in regnum illud regina Scotiæ succedat, ac magno Catholicæ religionis beneficio, nobiscum ineat belli societatem. Quandoquidem quæcumque a nobis dari subsidia poterunt, ea desiderari non patiemur, ac magnam eorum partem jam comparavimus: neque aliud quidquam præstolamur, nisi ut consilia sua expediat majestas tua, quæ præter sibi a Deo in futura vita reposita præmia, gloriam apud homines inde referet immortalem. Quod reliquum est Sancti-Populi episcopus coram explicabit: qui tum de hac ipsa, tum etiam de fœdere universæ Christianæ reipublicæ tantopere necessario, aliisque de rebus ad istius regni utilitatem pertinentibus, nostro nomine cum majestate tua fusius tractabit. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, XVIII kalend. Januarii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

11. Existimasse videtur Bzovius ¹, hanc a Pontifice scriptam ad Catharinam Gallorum reginam fuisse Epistolam, quod missus a Gallicana aula in Scotiam Vernacius quidam, e cubiculariis regis, magnificis promissis Catholicorum animos erexisset; cum et litteras non modo ad principes partiariorum reginæ Mariæ, sed ad multos quoque, qui neutri factioni sese addixerant, attulisset; ac nomine Christianissimi regis, ut in eadem constantia Catholicæ fidei perseverarent, orasset; pollicitus regem auxilia etiam majora quam rogabant, cum primum commode posset, missurum. Verum cum Pontifex, nec Vernacium, nec etiam Scotos in allata Epistola commemoret; totusque tantum in eo sit, ut quæ per Rodolphum et Mottensem antistitem gesta fuerant, ac orthodoxis Anglis promissa ad effectum perducerentur: non recte idcirco a Bzovio ad res Scoticas præfatam Epistolam referri perspicuum est; uti etiam Jacobi Moraviæ Comitis mortem, aliaque plura, quæ præterito anno accidisse narravimus, in præ-

sentem perperam ab ipso rejecta cognoscimus.

12. *Hæreticis piraticam exercentibus favet Elizabetha.* — De hæreticis autem, qui piraticam exercebant, de quibus Pius in præfata Epistola amarissime (ut audisti) conquestus est, multa suis locis narravimus; sed multo plura sub hoc anno Michael ab Isselt ¹ his verbis refert: « Piratica Hugonottorum factio nondum in mari conquiescebat. Jampridem enim aliquot navium classem Rupellæ, consilio reginæ Navarræ instruxerant, cui Castellionæum præfecerunt. Is mare universum infestum habebat. Postea in Angliam ad Castellionæum cardinalem apostatam profectus est, et cum eo consilia communicavit. Videbat enim se portubus et littoribus Angliæ difficulter carere posse, et jam Conquæsto proximus, a Britonibus, ne descenderet, prohibitus fuerat. Castellionæus non difficulter ab Angliæ regina impetravit potestatem Catholicos et eorum naves ubique intercipiendi, ea lege, ut tertia pars prædæ communi Calvinianorum utilitati, quam *causam* nominabant, obveniret. Qui huic militiæ adscripti fuere, *Causarii*, et ipsa factio *Causa* dicebatur. Hujus *Causæ* vim et injuriam, Genuenses, Veneti, Belgæ, Hispani, Galli, brevi tempore sensere. Habebant hi piratæ tutum in portubus Angliæ receptaculum. Hinc reges Hispaniarum et Lusitaniæ, quibus maximi thesauri erant ab his nebulonibus adempti, apud reginam de vi conquerebantur. Illa negabat se alicui represaliorum litteras dedisse: idcirco, si capi possent, qui has prædas egerant, pœnas luerent. Interim nemo aliquid, colludentibus inter se principibus hujus factionis, recuperat. Castellionæus, cum jam diu *Causam* Hugonoticam graviter apud homines egerat, apud Deum causam propriam acturus, a Condæo in prælio Bassacensi vocatus, trucidatur. In ejus locum sufficitur Sora quidam, homo sceleratissimus, et archipirata celebris. Hic se admirallium seu architalassum Navarræ, auctoritate accepta a Joanna d'Albret regina ejusdem regni jactans, non Britannicum tantum, sed Athlanticum Aquitanicum, et totum Oceanum Occidentalem, suis latrociniis, furtis et rapinis infestabat ». Et paulo inferius ²: « Exules Belgæ, cum animadverterent negotiationem esse quæstuosissimam, quæ ex Geusiis, hoc est, mendicis, brevi opulentos facere posset: volentes et ipsi *Causam* agere, comparatis aliquot navibus, piraticam longe lateque exercere cæperunt. Hi ad distinctionem *Geusiorum Sylvestrium* qui in sylvis grassabantur, *Geusii Aquatici* dicebantur, et auctoritatem potestatemque suam ab Auriaco habebant. Duces eorum erant D. Checinius Hannoniensis, Joannes Brackius Amsteloda-

¹ Bzov., sub hoc ann., p. 994.

¹ Michael ab Isselt. Sub hoc anno, p. 248 et seq. — ² Ibid., pag. 149.

mensis, Wilelmus de Fiennes, Bartoldus Entius, Egmondanus quidam Hollandus, Embiensis Junior, et alii. Hi naves omnes a Septentrione aut Occidente venientes et Belgium petentes intercipient, et nisi gravi lytro redimerentur, diripiebant. Rupellæ Embdæ in quibusdam insulis Hollandiæ et maritimis locis Angliæ tuta habebant receptacula. Armarunt contra hos piratas Daniæ Sueciæque reges, et dux Albanus quædam navigia, quæ mare ab iis rapinis tutum redderent. Sed in Oceano tam lato et spatioso, deprehendi et capi difficulter potuerunt. Accedente tandem Lummæo, e comitum Marckensium prosapia nobili apud Eburos, colluvies hæc eum in modum crevit, ut Albanus apud reginam conquestus sit, quod reciperet ac foveret hostes regis Hispaniarum, contra antiqua pacta et societatem inter Anglos et Burgundos initam; nec hostes tantum regis, sed publicos piratas, latrones et grassatores, qui nullo discrimine amicos et inimicos spoliarent. Hac exostulatione Albanus tandem id effecit, ut regina nefario huic hominum generi, omnibus portubus, littoribus, locisque maritimis Angliæ interdixerit, ut suo loco diceretur. Interim prudentiores quique, et qui rerum Belgicarum erant expertiores, suadebant Albano, ut præsidia quædam, e mediterraneis locis evocata, in maritima loca Hollandiæ ac Zelandiæ induceret: majus enim ipsi a mari, quam a terra imminere periculum. At ille, ut hoc faceret, nunquam induci potuit; parum memor illius Taciti ¹: *Principem sua scientia non posse cuncta complecti, nec unius mentem tantæ molis esse capacem: adsumat igitur in partem curarum alios. Qui enim (ait Livius ²) nec ipse consulere, nec alteri parere scit, is extremi est ingenii*. Ita ab Isselt; sed de his inferius.

13. *Zelus Pontificis et Hispaniæ regis in ornanda expeditione contra hæreticos Anglos irritus cadit per Albani invidiam.* — At non modo Pius paternis commonitionibus suis apud Catharinam quidquam non profecit, ut ex Gallia, nimirum, promissa Catholicis Anglis subsidia mitterentur: quin diabolicæ ejusdem Catharinæ prudentiæ potius tribuendum sit, ut ipsius Pontificis ac Hispaniarum regis conatus pro ipsis Anglis irriti redderentur; iidemque ab Elizabethæ tyrannide fere opprimerentur.

14. Ubi enim Catholicus rex Philippus Pontificis litteras legit, ac de Anglicarum rerum statu a Roberto Rodulpho certior est factus; quo erat Orthodoxæ religionis studio præditus, statim per tabellarium (uti Pius innuerat) Albano mandavit ³, ut Chiappinum Vitellium, in Angliam cum copiis trajicere faceret: et interim, procurante eodem Pio, aureorum ducenta

millia in eam rem in Belgio dinumerari præcepit. Hanc expeditionem interea præviderat Albanus, cumque de illa in Hispania ageretur, summo conatu curaverat, ut pro Vitellio, Fridericus filius suus eidem præficeretur; sed irritò eventu, cum is, tum a rege, tum ab illius consilio rejectus fuisset. Qua ex re adeo immen- nem indignationem vir ambitiosus concepit ¹, ut nil penitus prætermiserit, quo regis sui pia studia impediret, ac egregii facinoris effectum everteret. Sed audiamus, quod de hac re diserte admodum Gabutius in Vita Pii monumentis mandavit:

15. « Id vero cum rex ipse fieri mandavisset (quod, nempe, ex Belgio in Angliam armatas cohortes trajiceret, ductore Vitellio) intercedens Albanus variis difficultatibus negotium obstructum esse (ut suspicionibus implicita sæpe sunt principum consilia) renuntiavit: nam si eam expeditionem, inscio Gallorum rege; Catholicus aggrederetur, fore ut indignati Galli, sua et Anglicæ simul arma in Belgas converterent; verentes nimirum, ne Anglia in Hispanorum caderet potestatem. Quod si etiam Galli, cum intestinis bellis impediti, cum primum possent, Anglicanam expeditionem per se suscepissent, suspicandum esse Catholico regi, ne eodem illi regno potirentur. Neque vero Pontifex ipse, quod satis utrisque esset, poterat tuta cuncta polliceri.

« Hæc igitur momenta rerum impedimentaque omnia considerata regi per litteras Albanus proponebat. Cui dum rex imperat denuo, ut nulla re impediretur, quin in juvandis in Anglia sociis cæptam navaret operam, ad eum misso Rodulpho cum pecunia in eam rem, interim divino judicio permissum est, ut de rerum serie tota, ad Elizabetham referretur a nonnullis Galliæ regno, politice magis quam pie consulentibus, statusque jure, quod Pius *Diabolicum Jus* appellare solebat, atque vana suspitione implicitis, ne scilicet Anglia recepta, Galliarum regno potirentur Hispani. Quamobrem majori adhibita diligentia Norfolciæ ducis litteras Elizabetha interceptit, cum aureorum duodecim millibus, quæ ipse in Scotiam, ut copias instruerent, ad socios submittebat. Extemplo ducem arctius illa constrinxit, aliosque præterea multos in vincula conjecit; quo in numero fuit is, qui ipsi Duci erat a secretis, qui in quæstionem datus, ubi arbitrariæ litterarum notæ delitescerent, indicavit, etc. ». Sic ille; ex cujus aliorumque narratione perspicue ii agnoscuntur, qui Anglicanam pro Catholica religione expeditionem, opusque impie dejecerunt: Galli, nimirum, qui, vel ex ea re, ex Catholicorum sententia succedente, sibi periculum imminere inani metu suspicati sunt;

¹ Annal. 3. — ² Liv., lib. 22. — ³ Pollin., lib. 4, cap. 15. Gabut., lib. 1, cap. 9.

¹ Pollin., ut supra. Hadrian., lib. 31, p. 3573.

Gisneus, pro Catholica religione reus habitus, causam dicturus ante iudicem sistitur. Hic in illum, (quod plebeius esset) iudicium de præcidendis auribus profert. At vix hanc sententiam hæreticus ac injustissimus iudex in eum pronuntiavit, cum morbus repentinus et exitialis prætorium illud universum invadens, nec alia loca civitatis aut homines attingens, solos ipsos iudices et assessores omnes; imo et ipsum summum provinciæ præfectum subito corripuit, duodecimque præterea juratos ad hoc viros, ut pro consuetudine, hominem, vel reum, vel innocentem denuntiarent, sic occupavit, ut isti statim, iudices vero, assessores, et præfectus prædictus, aliqui non post horas multas, reliqui post paucos dies, ad unum omnes interierint, et cum illis eodem morbo, loco et tempore correpti, non minus quam quingenti, variis extra urbem locis paulo post extincti fuerint.

Elizabethæ consilarii hoc casu, vere admiratione dignissimo, attoniti, mox Londino quosdam miserunt, qui philosophis et medicis illius Academiæ sibi adjunctis, unde ista lues, ante inaudita, advenire potuerit, studiose disquirent; sed aliis alia conjicientibus, nec ulla in natura causa rei adinventæ probabili, tandem magicis artibus rem omnem a Papistis procuratam fuisse pronuntiarunt.

Eodem tempore haud dissimile aliud accidisse narrat Pollinus¹ de Vurito quodam legum doctore, et Oxoniensis Ecclesiæ pseudo-archidiacono. Cum enim hic, pro more in Ecclesia sacram Scripturam legeret ac exponeret, illa verba Pauli ad Ephesios offendit, quæ dicunt²: *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores et doctores, etc.* Quibus subintulit statim homo blasphemus ut Elizabetham sibi gratificaret, ac Pontificem Romanum, qui excommunicationis sententiam in illam dixerat, irrideret: *De papa hic nullum verbum auditis.* Verum hæc impia verba subsecuta est e vestigio divina sententia: vix enim illa protulerat, cum gravissimo correptus morbo, elinguisque pæne factus, e cathedra sublatus in lectum, haud multo post sacrilegam Diabolo animam tradidit.

Ipsa terra innumera hæreticorum scelera in Anglia ulterius ferre non posse visa est, dum inusitatis motibus, hoc anno concussa, Omnipotentis Dei injurias, se increpasse ac vindicasse propemodum ostendit. Id inter alios his verbis narrat ipse Camdenus³: «Prodigiosus terræmotus (inquiens) in Orientali comitatus Herefordiensis parte, ad Kinaston viculum factus est. Duodecimo enim kalend. Martii vesperi, hora sexta, terra decessit, monsque cum subjecta

caute ingenti mugitu primum et stridore, ut a vicinis longe exaudiretur, tamquam si ex diuturno somno consurrexisset, se extulit, et in superiorem locum, relicto cubili profundo, ascendit, secum una deferens arbores infixas, caulas et ovium greges. Arborum quædam terra obrutæ jacuere, aliæ monti accedendo adjunctæ ita coaluerunt ac si eo loco, primum radices egissent. Quo loco discesserat, hiatum quadraginta pedum latum, longum octoginta ulnas reliquit. Ager omnis, viginti jugerum plus minus erat; inter eundem sacellum obvium evertit. Taxum in cæmeterio sitam, ab Occidente in Orientem transtulit. Eadem vi publicas vias cum caulis, sæpibus, et arboribus insitis protrusit. Ex culta pascuam, ex pascua rursus cultam effecit. Terram eminentiorem, cui obviam occurrit, provolutam, et vi majori actam, in montem celsiorem, tamquam aggere facto, redegit. Ita cum vespere die Saturni usque ad meridiem die Lunæ obambulasset, tanquam ex itinere fessus, et mole sua laborans, substitit». Sic ille.

In Scotia hoc anno, Mattheus Comes Lenoxiæ, quem pro Moraviæ comite Jacobo Notho, Scotorum proregem electum fuisse supra pluries diximus, dum Sterlini, ubi ejusdem regni pueruli regis, sui que nepotis nomine, Ordinum conventum indixerat, ageret; a proceribus qui reginæ Mariæ nomine Edemburgi comitia habuerant, cum Davide Spensio Wersmestonio interemptus est. Ob necem Lenoxii, quem a nutu penderet Elizabethæ multoties monuimus, denuo hæc spe excidit, quam conceperat, ut puerulus idem rex sibi in manus traderetur. In demortui Lenoxii locum, Joannes Areskinus Mariæ comes suffectus est, qui et ipse paulo post fati concessit, ut suo loco dicendum erit.

28. In Belgio autem hoc anno in specie pax multa summaque tranquillitas visa est; nam licet Hermannus quidam Ruyterus Buscoducensis, jam pridem mercator Boarius, solo trium sociorum stipatus auxilio, Lostestenim ditionis Chivensis seu Ravostaniæ arcem prope Gorcomium in insula Bomelensi sitam ad Mosæ et Wahalis confluentes, sub vesperam, circa Christi præteriti anni Natale, Franciscano habitu ingressus, incredibili audacia occupasset, ac præfecto cæso, cum viginti quatuor, quos undique corraserat commilitonibus, locum muniisset; tamen paulo post, a supervenientibus Hispanis oppressus, equita nihilominus ingenti hostium strage, vulneribus obrutus periit; ejusque caput Buscoducum allatum, supra patibulum adfixum fuit. E sociis, decem capti, ac Antuerpiam abducti; ex iis quindecim laqueo suspensi, duo in rota excarnificati, pœnas luere. Cumque eodem fere tempore Albano duci renuntiatum esset, quod Sonoius Hæstrechtijs, Wesembeccius, alique in Cliviam profugi, pro Auriaco turbas struerent, datis ad Clivensem senatum litteris,

¹ Pollin., Hist. Anglic., lib. IV, cap. xvi, p. 577. — ² Ephes. 4 — ³ Camden., ut sup., p. 242.

eorum ausus comprimere studuit; et quia naves bellicæ Auriaci, ut diximus, et infesto mari ingentem sæpe prædam abducebant, et mense Martio Monikendam astu cæperant et expilaverant; itemque monasterium in Texela spoliatum, flammis adsumpserant; ne aliquem in littore locum firmum occuparent, cohortes aliquot præfati mensis fine Leidam et Alcmariam ire iussit, moxque alias postridie non. Maii evocatas, Delphis imposuit; opposuitque suas naves quæ pacem abrumperè videbantur.

29. Belgium idcirco a se domitum, primitivæque tranquillitati opera sua ac virtute restitutum credens Albanus, incredibili animi levitate, trophæum æternum sibimet erigere aggressus est. Stetit illud (ut narrant scriptores) hoc anno perfectum in arce Antuerpiensi. Statua, nimirum ex tormentis æneis perduellibus in Frisia adeptis conflata, Albanum eundem forma ac statura plane referens, nudo capite, sed cætero corpore armis induto. Pedibus hæc hominem premebat, gemino capite ac manibus quatuor; in quarum prima fax accensa; in secunda malleus fractus; in tertia clava nodosa; in quarta securis: e collo ejus bulga appensa, e qua serpentes præserpebant: subter latus vero larva conspiciebatur, ad cujus aures mendicorum duæ scutellulæ. Quibus omnibus Geusiorum hypocrisis, avaritia, impietas et pauperies notabatur. In basis frontispicio, majoribus characteribus, incisa, hæc legebatur inscriptio:

FERDINANDO ALVAREZ
A' TOLEDO, ALBÆ DUCI
PHILIPPI II HISPAN. REGIS
APUD BELGAS PRÆFECTO.
QUOD EXTINGTA SEDITIONE,
REBELLIBUS PULSIS,
RELIGIONE PROCURATA,
JUSTITIA CULTA,
PACEM FIRMARIT.
REGIS OPTIMI
MINISTRO FIDELISSIMO
POSITUM.

Ab una parte aræ legebatur inscriptum. *Deo Patrum Nos.*; atque in basi: *Pietas*. Utrunque, tanquam belli spolia, variæ armorum species cingebant. In dextero trophæi latere, pastor erat, qui jam in pace ad pascua oves suas educabat, quem lupi et leones fugiebant. Aurora quoque radii orientes et omne malum fugantes, vesperilionibus bubonibusque, illius radiis percussis avolantibus, cum inscriptione: ΑΛΣΙΚΑ-ΚΟΣΗΩΣ; idest, *Aurora fugans mala*. Sub statua scriptum erat: *Jungelingi opus, ex ære captivo*. Præter hanc, quam, ut diximus, in Antuerpiensi arce Albanus erigi voluit, alteram pariter statuem fieri curasse, ab Isselt scribit, quam in

Hispaniam secum deferret. At prioris illius ingens invidia apud multos fuit, etiam Hispanos, qui regi ipsi potius trophæum istud debitum dicebant, cujus armis et stipendio omnia gesta. Eam paulo post Requensius Albani successor, sustulit ac dejecit, licet opere ac artificio mirabili facta esset. Et unde sibi æternitatis monumentum gloriosum comparasse Albanus idem existimaverat, non ex eo modo, quod citius sublata fuerit, sed quod erexerit, perpetuam sibi intolerandæ vanitatis ac superbiæ notam inussit.

30. *Novis impositis vectigalibus turbas excitat Albanus, cui dux Medina Cæli subrogatur.* — Interim vero, dum vindicatæ pacis adeo magnificum titulum sibi extollit, omnem propemodum lapidem movet, ut e Belgio pacem eliminet, novosque tumultus revocet. Antebiennium, ut narrat Haræus, pro impetrata decimi et vigesimi nummi exactione, vicies centena millia in annos duos Albanus ipse obtinuerat; id igitur tempus, cum nunc fere elapsum esset, ille consilia priora revocare ad animum decrevit. Edictum idem idcirco, sed in speciem moderatius, rursus proposuit. Sed eædem fere provinciarum querelæ, quæ per legatos singulæ deprecatæ sunt ne propositum exequeretur; quod si faceret, se metuere brevi Rempublicam nullam habiturum; potius tributum aliud imperaret, minus publice perniciosum. Nonnulli etiam exceptione usi sunt, aperta ea protestatione, non aliter indictioni se acquievisse, quam si communis consensus foret: nunc quando Ultrajectini recusarent, causamque suam in Hispania prosequerentur, nec se teneri. Hoc responso indignatus Albanus, cum Ultrajecto præsidarii Hispani, aliquando abfuissent, Geusiorum Aquaticorum prohibendis incursibus, per diversas Hollandiæ civitates distributi, ut innuimus, illuc denuo, ad illius civitatis cervicositatem comprimendam, redire jussit. Decim. quart. kal. Decembris redit itaque antiquum præsidium; et licet binis litteris Ultrajectini deprecati, questi essent, et publici ærarii, et civium suorum egestatem, et dudum exhaustos, nequaquam amplius necessaria posse suppeditare, et alia plura; tamen perstitit immobilis in sua sententia Albanus; et præsidarii æque ac prius Ultrajectinos affligerunt; imo eo insolentiae pervenere, ut ipsi civitatis magistratui minime parcentes, et Joannis Fatii Amerongii consulis filium, graviter vulneraverint; imo ipsum consulem domi suæ pæne occiderint.

31. *Hispaniæ rex a Pio obtinet decimas Ecclesiasticas pro hæresum extirpatione.* — Præter pecuniam, quam hac ratione a Belgis expromere Albanus connitebatur, rex quoque Philippus, decimas omnium Ecclesiarum Hispaniæ, a Summo Pontifice obtinuit, eo præcipue nomine, ut in Belgio et Anglia religionis rebus

consulere posset, data ei illas exigendi potestate, sequenti Diplomate ¹:

« Pius papa Quintus ad futuram rei memoriam.

« Sane alias nos cum accepissemus, charissimum in Christo filium nostrum Philippum, Hispaniarum regem Catholicum, ad provincias Flandriæ hæresis infectas veneno hujusmodi liberandas, liberatasque conservandas, de proximo ac de re decrevisse etiam validissimum exercitum equitum, et reditum versus provincias præfatas iter fecisse;

» Nos atteudentes maxime necessarium et utile esse, pro extirpatione hæresum hujusmodi, nedum in prædictis, verum etiam in aliis provinciis, quod exercitus præfati prædicti regis, et ipsi eo proficiscerentur; ipsumque Philippum regem in expeditione hujusmodi, ac protectione religionis Christianæ, contra immanissimum Turcarum tyrannum, maximos et innumerales sumptus præclar. mem. Carolum Quintum Romanorum imperatorem, ipsius Philippi regis genitorem, ac ipsum Philippum regem, pro conservatione et defensione dictæ religionis Christianæ, hactenus factos, ejus ærarium penitus consumptum esse crederemus: dignum et æquum fore censuimus, eidem Philippo regi per venerabilem fratrem Joannem Baptistam archiepiscopum Rossanensem, modernum et pro tempore existentem in regione Hispaniarum nuntium nostrum, aut aliam seu alias personas Ecclesiasticas, ab eodem nuntio deputandam seu deputandas, unam demum post duas, quæ uberiores et opulentiores decimas habuissent, quam maluisset in qualibet parochia sæculari, quam cujusvis Ordinis Regularis, ex universis parochiis in regni dominiis Hispaniarum, et insulis eidem regno adjacentibus consistentibus, dominandi et eligendi, et ab ipsa domo illiusque domino seu dominis, ac habitatore seu habitatoribus, decimas tritici, hordei, vini, agnorum, lanæ, olei, casei, et aliorum quorumcumque fructuum et rerum, ex quibus decima, tam de jure, quam de consuetudine, quam de privilegio solvi et dari consuevissent et deberentur, petendi, et infrascripto modo exigendi, et levandi, ac recuperandi, liberam et commodam potestatem ad quinquennium concessimus, dedimus et largiti sumus etc. Datum Romæ die xi Maii, anno Domini MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

Nec ambigendum, quod Pius, copiosa adeo rerum Ecclesiasticarum elargitione Philippo facta, præter negotium religionis in Belgio, expeditionem etiam, ut inuimus, Anglicanam, quam antea vel eodem ferme tempore animo conceperat, cogitaverit: nam id non obscure significare videntur ea Diplomatis verba, quibus fa-

tetur a se ejusmodi decimarum concessionem regi prædicto factam, quod commigrationem Hispani exercitus in Belgium, pro hæresum extirpatione, nedum in hiis, verum etiam in aliis provinciis utilem duxerit ac necessariam. At cum legatur apud scriptores, hoc ipso anno a Philippo rege prid. kalendas Octobris, loco Albani, Belgii gubernatorem renntiatum fuisse Joannem Cerdæ Medinæ Cœli Ducem, censendum pariter agnoscitur, ideo a Belgarum gubernatione hoc ferme tempore Albanum eundem a Philippo tandem fuisse amotum, quod præfatum ipsam expeditionem, tam turpiter tantæque regis ejusdem injuria ac dolore, malis suis artibus evertisset. Quapropter iis minimè assentimur, qui credidere, urgente Albano, eo demum munere a rege illum levatum esse; sed aliis potius fidem adhibendam putamus, qui simulate id a Philippo petiisse Albanum existimarunt, ubi, nimirum, jam ex sententia senatus Hispanici, ita contra se decretum fuisse sibi innotuisset. Novus tamen gubernator, cum Laredo solvisset, adversa diu tempestate jactatus, tandem in Hispaniam cum classe reversus est, ubi ver proximum ad profectionem expectare coactus fuit.

32. *Lindani Ruremondensis episcopi sollicitudo pastoralis*, — Circa mensem Februarii hujus anni, Lindanus Ruremondensis episcopus, ut Havensis ¹ narrat, secundo ad oppidum Weertensem, in quo hæresis virus plura corruperat, se contulit, ut nuper inchoatam visitationem perficeret. Inquisitione in primis igitur librorum damnatorum, per suum promotorem et loci prætorem, ejusque satellites aliosque facta, magnum illorum librorum acervum congestum, iterum in foro publice in nundinarum die exuri mandavit. Deinde capitibus aliquod conceptis, ab Albano duce, et aula postea approbatis, Weertanam rempublicam, ad Catholicæ Ecclesiæ canones revocavit, reformavitque sua ordinaria et aulæ auctoritate iisdem publicatis, et observari jussis, quæ etiam illic et in aliis locis robur obtinebant, perficiebanturque, cum ista præfatus Havensis, monumentis mandaret. Sacerdotes vero, quorum tunc magnus erat numerus, in ordinem redactos, in officio et disciplina continuit. Hæreticorum autem præcipuos ad se evocatos paterne instruxit, monuit et exhortatus est, ut ad Ecclesiæ Catholicæ gremium tandem redire vellent, et cum eorum concionatoribus, pravis et indoctis hominibus, qui conventiculis præfuerant, frequenter de controversis fidei nostræ articulis disceptans, illos ad meliorem mentem traducere studuit.

Inde Ruremundam reversus, Synodum tertiam diocesanam, cui decani, canonici ac pastores fere omnes interfuere, celebravit. Visita-

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

¹ Havens. ut supra.

tionem deinde Geldriæ, atque totius viciniae instituit. In Vœchdia, ubi colonos in paludibus prope Comitatum Mosensem commorantes, et Ecclesiæ ibidem Wykerke subjectos, ad S. Antonium in Aldekerk in Ammaken, ut vocabant, parochiæ, quæ Capella dicebatur, transtulit: expulsoque hæretico ludimagistro, ac plurimis hæreticis libris deprehensis, iterum Missas per annos quatuor intermissas et neglectas concelebrari imperavit. Adhibitis præterea opportunis remediis, abusus multos sustulit, iique, qui impuram ducebant vitam, ad castitatem suo statui congruentem, ab eo revocati sunt; unoque in loco novem, in altero duodecim nondum conjugatis, legitimo matrimonio conjunctis, concubenarios multos graviter mulctavit et ad caste vivendum adegit.

33. De Concilio autem Mechliniensi et articulis quibusdam, quæ ad instaurandam Catholicam religionem mense Februario exhibuerat, egit etiam Lindanus cum civitate et magistratu Ruremundensi, ac aliis quibusdam oppidis. Quid autem Ruremundenses responderint, habetur ex actis politicis hujus anni. Cæterorum oppidorum magistratus, Lindani desiderio ac petitioni difficultates nonnullas objecere. Soli Gravienses, se ad omnem episcopi obedientiam promptos protulerunt. Hoc ipso anno ejusdem Lindani opera ac diligentia, impetrata est Bulla sex præbendarum S. Servatii Trajectensis capituli in Ecclesiam Ruremundensem transferendarum. Ad extruendas porro duas Ecclesias in Wegberk, et Rayers apud Mœrs, in aulam Lindanus ipse profectus, egit, ut populus regius malis pastoribus, qui extra regiam provinciam agebant, subtractus, sanioribus veri Evangelii Catholicæ religionis pabulis pasceretur. Verum id frustra tunc ab eo tentatum. Feliciori exitu, igitur dominicalem scholam Ruremundæ magistris aliquot auxit, magno totius Ruremundensis juventutis beneficio; et id quoque beneficium aliis locis collatum, in quibus Lindanus boni ac vigilis pastoris munere tam egregie est functus: adeo ut intra biennium, (uti præfatus Havensis asserit) a suscepto episcopatu, plane alia fuerit per Geldriam et Falckenburgum Ecclesiæ Dei facies, ab ea quam ipse repererat,

34. *Aliorum episcoporum socordia a Pontifice reprehenditur.* — Hujus episcopi zelo ac pastoralis sollicitudini, minime vero hoc ipso tempore responderunt cæterorum pæne Belgii episcoporum studia, si iis credatur, quæ ad Pontificem Maximum delata sunt; qui idcirco eos pro officio commonere suum duxit, sequenti Epistola ad episcopum Tornacensem: ejus exemplo in Vaticano Regesto datæ etiam aliæ leguntur, ad episcopos Brugensem, Atrebatensem, Gandavensem, Yprensem, uti ad archiepiscopum Cameracensem, et episcopos Hartemensem, Dau-

laticensem, Buscoducensem et Antuerpiensem. Ad Tornacensem ¹ igitur sic scripsit:

« Venerabili fratri episcopo Tornacensi.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quo magis manifestum est, eos, quos Deus et Sancta hæc Sedes Apostolica, Ecclesiarum rectores animarumque pastores constituit, non ad socordiam atque ad quietem, sed ad laborem atque sollicitudinem esse vocatos; eo majore animi dolore sumus affecti, intelligentes fraternitatem tuam, et cæteros istius inferioris Germaniæ episcopos, in commissarum sibi ovium custodia, negligenter admodum se gerere. Quæ res eo videtur indignior, quod quo tempore, Philippo Hispaniarum rege Catholico postulante, plures ac novi episcopatus in ista provincia a felic. record. Paulo IV et Sancta Sede Apostolica constituti sunt; id eo consilio factum est, ut pluribus quasi speculatoribus adhibitis, et res ipsæ Ecclesiasticæ diligentius ac commodius gubernarentur, et animarum saluti melius consuleretur. Quod quidem consilium, non modo secus, quam existimabatur cessisse, sed etiam contrarium exitum habuisse, valde certe dolendum est. Itaque debito pastoralis nostræ sollicitudinis officio incitati, cum venerabiles fratres coepiscopos nostros ejusdem provinciæ præsules, ad officium suum gregibus sibi creditis, diligentius posthac præstandum hortaremur; fraternitatem tuam quoque ad idem hortari volumus. Quæ meminisse debet, episcopum, si in rebus religionis fuerit negligens, ut ab episcopatu deponatur mereri. Non enim parvum aliquid, sed animarum salutem negligit, quas, ut a peccatorum servitute redimeret, Deus proprii Filii sanguini non pepercit. Hæc itaque cogitans, in primis vitam tuam iis quibus præpositus es, quasi regulam quamdam, pie ac religiose vivendi, ac imitationem propone, ut ejus similitudine, qui boni sunt, confirmentur, dissimilitudine, mali a peccato deterrentur, omnes ad pietatem morumque integritatem alliciantur. Quia vero magni interest, ut qui populis justitiæ, sanctitatisque lumen præferre debent, ipsi omni nequitia vitiorumque macula careant, idcirco stude, ut clerus tuus, cæterique tuæ diæcesis presbyteri sacerdotalem vitam vivant; ex quibus, si qui Reipublicæ criminiosi fuerint, vel sanæ disciplinæ adversantes, hos canonicis pœnis coercere ne pretermittas. Ante omnia ab hæreticorum insidiis ac fallaciis gregem tuum custodi, ministerium tuum imple; opus fac episcopi in omnibus ad Ecclesiæ tuæ gubernationem pertinentibus: eam, quæ episcoporum actiones maxime commendat, vigilantiam diligentiamque adhibe,

¹ Ex Ms. Cod. Vatic. signat. nu. 2913.

ut ante æterni Judicis tribunal constitutus, ab auditione mala non timeas, sed illius vocem te in gaudium suum vocantis, audire merearis. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris. Die II Julii MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI».

35. Ista ad Tornacensem ac præfatos alios episcopos, de quorum socordia, plura (ut audisti) ad eum delata fuerant. His autem deteriora, de eximio quoque episcopo Lindano, quem paulo ante memoravimus, ad ipsum Pium perlata fuisse, existimare licet ex eo, quod Lindanus idem, ad sui justam defensionem, libellum exarare coactus fuerit, quo se apud eundem Pontificem purgaret, ut præfatus Havensis his verbis ¹ narrat: « Quemadmodum ex defensicula ejus, (nempe Lindani) liquet, cui titulum fecit Galeatus, quam hoc anno septuagesimo primo Romano Pontifici, quorundam æmulorum et falsorum fratrum ejus accusatio, postulabat, transmittendam: cui, et testimonia Illmi ducis Albani sunt conjuncta, quibus præclarum D. Lindani per biennium illud commendat, religionis reformandæ pietatisque miserandum in modum labefactatæ, instaurandæ studium. Sed magis hoc ipsum regis litteræ ad dominum Lindanum datæ Matriti, tunc recens allatæ, confirmabant, quibus hortabatur ipsum, ut in cæpto Ecclesiæ suæ instaurandæ cursu pergat, nulla re ipsi defuturum pollicitus; eisdemque singularem in D. Lindanum affectum, ac propensam voluntatem testabatur ». Sic Havensis.

36. *Decernitur in Consistorio nullum jus competere capitulo Cameracensi in electione sui præsulis.* — Mortuo autem Maximiliano archiepiscopo Cameracensi, ejus Ecclesiæ capitulum, Ludovicum Berlemond pastorem postulaverant. Pontifex de ipsius probitate certior redditus, eandem ei Ecclesiam committere non detrectavit. Verum quod nullum jus postulandi eidem capitulo pertineret, in ejusdem electione id primum examinari voluit, ac deinde decerni. Non piguit, quæ de his fuse in cardinalis S. Severinæ Diario reperimus adnotare:

« Die II Aprilis MDLXXI.

« Fuit Consistorium, et eo clauso Sanct. Sua dixit vacasse Ecclesiam Cameracensem, quæ in erectione Ecclesiarum illarum in Gallia Belgica, in Cathedrales, fuit erecta in Metropolitana, per fel. record. Paulum IV, et exempta ab omni subjectione, et sub immediatam Sedis Apostolicæ protectionem recepta; et illius provisio reservata Sedi Apostolicæ, cum declaratione, quod capitulo nullum jus competeret etc. Et quod alias vacans fuerit provisiva de persona electi per capitulum, sed annullata electione; unde cum mensibus præteritis vacaverit, capitulum fecit quamdam postulationem de persona Ludovici Berlemond; et quod Sanctitas Sua vo-

luit informari, de fide, religione, moribus, vita et doctrina dicti Ludovici a multis et fide dignis personis; et sibi placuit persona, et ideo illum intendit præficere dictæ Ecclesiæ, rejecta postulatione, nolens perire jura hujus Sanctæ Sedis.

« Nonnulli hallucinabantur, volentes reservari jus capitulo, et quod ad provisionem præsentem Ecclesiæ ipsius, cum id fieri non posset, ex eo quod actus legitimi non recipiunt diem neque conditionem, juxta juris regulam: quodque episcopus semel Ecclesiæ datus, ab ea sine causa non sit separandus, propter conjugium spirituale quod invicem contrahunt; et quod in eventum contrariæ sententiæ, ille non debet esse sine Ecclesia: unde jus reservandum erat super petitorio juris eligendi in alium eventum, si tamen reservandum erat.

« Sciendum est, pluribus diebus esse controversum super jure capitulo Cameracensis eligendi, illud promovente, nomine Cæsaris, Romani imperii oratore Cæsareo, eo quod camera ejus episcopatus est princeps imperii; et sic comprehenditur, secundum ipsos, sub compactis Germaniæ; unde capitulo competit electio, tanto magis, quia capitulum in erectione ejus in metropolitanam, non consenserat. Unde SS. D. N. instante imperatore, commisit extrajudicialiter cognitionem cardinali ab Ecclesia, qui audivit oratorem et ejus agentes, et cardinalem protectorem Germaniæ Augustanum, et alios faventes negotio, ut Commendouum et plures; et demum, quia reperiebatur Sedes Apostolica in possessione providendi dictam Ecclesiam, fuerat resolutum, ut Sanctitas Sua provideat. Sed si capitulum deinde aliquod jus prætendat, præsertim super petitorio, intentet, et Sanctitas Sua ministrabit justitiam. Sed certe dominus cardinalis ab Ecclesia (ut credo) non viderat Bullas ac cedulas erectionis, et provisionis, declarationis, et decreti facturum, et prolatis in Consistoriis, per sanct. mem. Paulum IV. Nam ex his habetur, nihil omnino juris prætendi posse a dicto capitulo, neque quoad possessionem, neque quoad ipsum jus eligendi.

« Cardinalis Augustanus, qui erat primus; dixit plurima, pro prætensis juribus imperii circa civitatem Cameracensem, et illius prælatum, ut Romani imperii principem, et de jure eligendi competentem ipsi capitulo, vigore concordatorum Germaniæ: unde supplicabat SSmo D. N., ut rationem capitulo et imperii haberet; et plura alia dixit humiliter, se tamen remittendo Sanctitati Suæ. SSmus autem E. D. respondit abunde, quod d. Ecclesia fuit exempta ac liberata ab omni superioritate et subjectione Ecclesiæ Remensis prius suæ Metropolitanæ, et alia quacumque spirituali et temporali, et erecta per S. Sedem in metropolitanam; et declaratum illam spectare ad Sanctam hanc Sedem, et Ca-

¹ Ibid. ut sup.

pitulo nullum jus eligendi competere; sed illius provisionem reservatam Sedi Apostolicæ, quæ alias providit per resignationem cujusdam cardinalis Leonis X, de ea re, absque consensu capituli. Et quod per Paulum IV, proponente bo. me. cardinali Neapolitano, fuit tamquam de tali provisum, rejecta prætensa electione facta per capitulum declaratione etc. Et quamvis archiepiscopus sit princeps imperii, non tamen comprehenditur sub concordatis, cum sit in Flandria, et quia illa intelliguntur de Ecclesiis, in quarum provisione capitula erant in possessione, et plura etc.

« Et replicante D. cardinali dixit, potuisse etiam a suis prædecessoribus, etiam sine capituli consensu id fieri, quia omnis potestas Ecclesiastica derivatur ac dependet ab auctoritate et potestate Sedis Apostolicæ; et prælati et capitula ab illa habent, et non aliunde, unde debent illius potestatem agnoscere et obedire.

« Cardinalis Farnesius dixit hactenus dubitasse de ea re, et audiverat ab his, qui nomine imperatoris agebant, propter præjudicium imperatoris et Romani imperii; et visis scripturis, et cedula consistorialibus, quæ penes ipsum, ut vice cancellarium in Actis consistorialibus conservantur, super hujusmodi erectione et provisionibus factis, nihil dubitat, quia Sanctitas Sua possit, et debeat, pro jure hujus S. Sedis tuendo, illi providere, cum aliter facere non debeat.

« Cardinalis item Perusinus, nescio quid, sed videbatur probare sententiam summi Pontificis.

« Cardinalis S. Georgii laudavit provisionem SSmi D. N.

« Cardinalis Cornelius, seu Cornarius idem.

« Cardinalis Granvellanus dixit plura quæ non intellexi.

« Cardinalis Armin. nescio quid submurmuravit.

« Cardinalis Paceus dixit, quod Sanctitas Sua optime faciebat, et jure suo: cum Ecclesia illa per Sanctam Sedem fuerit provisa hactenus, et præsertim quadraginta anni aguntur, cum per eandem, et vacans per rassignationem fuerit provisa de episcopo: (quod a Farnesio et a papa confirmatum est :) Et persona est proba et Catholica et docta, et quod Illmus dux Albæ plura in ejus commendationem scripsit; et apud nos est educatus, et doctor factus, videlicet Bononiæ; et quod ideo probabat sententiam Sanctitatis Suæ. «

Cæterorum cardinalium recensitis deinde sententiis, quas singulas referre longum esset, concludit tandem Diarium:

» Sanctitas Sua præfecit D. Ludovicum Berlemond dictæ Ecclesiæ in archiepiscopum, et pastorem, in forma nullam declarandi prætensam postulationem (cujus cardinalis ab Ec-

clesia nolebat ullam haberi mentionem, quia papæ non fuerat præsentata, nec in tempore legitimo) nullam et irritam, nec ullo jure reservato dicto capitulo etc. »

37. *Leodienses in oppugnandis hæretici strenui.* — Inter hæc autem laudanda visa est Pontifici Leodiensium civium, eorumque episcopi, pro Catholica religione tuenda studium; quod inter exitiosos nempe Belgarum tumultus, omni prope conatu hæreticorum ausibus sese opponerent, sequenti Epistola ¹, quam ad Leodiensem senatum Pii nomine detulit Levinus Torrentius, ad D. Lamberti canonicus, et in Ecclesia Leodiensi Brabantiae archidiaconus, quem episcopus ac urbs Leodii ad ipsum Pontificem miserant; cum videlicet, legatione sua functus, Roma ad suos hoc eodem anno reversus est:

« Dilectis filiis senatui ac civibus Leodiensibus.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Magna nos in Domino lætitia affecit dilectus filius Lævinus Torrentius internuntius vester, vir, quemadmodum nobis quoque perspectus est et probus, et in negotiis vestris procurandis diligens, cum de vestra in nos, Sanctamque hanc Sedem devotione atque observantia, ea nobis proposuisset, quæ cum vetere istius civitatis instituto, pristinoque vestro religionis Catholicæ juvandæ studio egregie consentiunt. Ex quo et illud cognovimus, quam fortem quamque egregiam operam, adversus hæreticos novissime tumultuantes, nobis, ac toti Reipublicæ Christianæ præstiteritis. In ea ipsa re, sicut fortitudinem pietatemque vestram, in eodem Domino laudamus; ita vos paterne hortamur, ut majorum vestrorum exemplo incitati, in obedientia hujus sanctæ Sedis Apostolicæ constanter perseveretis; cumque venerabili fratre nostro episcopo vestro in rebus istius civitatis gubernandis concordi animo consentiatis; ita et patriæ vestræ quieti, tranquillitati que optime consulitis, et ad eam perturbandam, hæreticis omnem aditum præcluditis. Quæ quidem facto vestro, non solum (quod caput est) divinam civitati vestræ gratiam conciliabitis, sed etiam nos ipsos ad majora gratificandi propensiores reddetis. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die IV Maii anni MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

38. Nec muneri suo, et a sibi insito religionis zelo commoti, et his Pontificis monitis confirmati, tum episcopus Gerardus Groesbekanus, tum cives Leodienses defuere in hæreticorum insolentia comprimenda. Cum enim inter alia, die XXV Februarii hujus anni, monasterium Ro-

¹ Ex Archiv. Vatic., ut supra.

berti Montis monialium Ordinis Cisterciensis, a civitate Leodiensi quarta milliaria in sylvula situm, nocte intempesta Lutherani grassatores invasissent, ac nemine contradicente, rebus quibuscumque pretiosissimoliassent, et insuper parochialem Ecclesiam Stenbiernensem, in Marchionatu Franchimontensi sitam, eversis aris, dissectis fractisque imaginibus, ac ornamentis cæteris ablatis, impiissimi iconoclastæ diripuerunt; ac demum Ecclesiam Hasselensem, eodem diabolico furore acti, everterunt, ac alibi præterea, tumultibus excitatis, prædas ingentes egissent: tot sceleribus rite commotus episcopus Gerardus, ad diem vigesimam quintam Junii comitiis habitis in civitate Leodiensi, ac oppidis suæ diœcesis, Catholicos omnes ad arma excitavit, quibus tandem sectariorum intoleranda pæne insolentia coerceretur.

39. *Litteræ Pii gratulatoriæ ad Surium Carthusianum Coloniensem.* — Lovanii vero inter illius Universitatis theologos, ac alios, qui Michaelis Baii partibus adhærebant, magna concertatio hoc anno intercessit, super damnatis a Pontifice Baii ejusdem articulis; ea fuse refertur in narratione chronologica causæ ipsius Baii, nuper typis edita. Nos quænam ejusdem Chronologiæ scriptori fides sit adhibenda, et supra innuimus, et suo loco ostendemus. Interim vero, quia de litteraria re (hujusmodi siquidem vocabulo, ut virus contegerent, et tunc, et deinceps Janse- niani nefariam controversiam illam honestandam curarunt) sermo incidit, præterire non possumus paternum veræ charitatis officium, quo Pius Fr. Laurentium Surium, de sacra eruditione, ob exaratas Sanctorum Historias optime meritum prosecutus est; nam præter ea quæ, anno superiori, ad ipsum scripsisse retulimus, hanc pro eo, ad Coloniensis Carthusiæ priorem¹, præsentī anno Epistolam dedit:

« Dilecto filio priori Carthusiæ Coloniensis.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Officio pietatis et Apostolicæ benignitatis impellimur providere, ut qui sacrarum litterarum studio dediti, laboribus suis rempublicam Christianam juvare conantur, ad hoc præstandum, tanto magis excitentur, quanto se id commodius noverint, persuorum præpositorum indulgentiam exequi posse. Quocirca, et si dilectus filius Laurentius Surius monachus Carthusianus, qui opus de Sanctorum historiis, laboriosum illud quidem, sed utilissimum Christiano populo futurum jam pridem inchoavit, et magna ex parte perfecit, nihil unquam super onerum sui Ordinis allevatione impetranda, aut ipse nobis supplicaverit, aut per alios suppli-

candum curaverit, tamen, nos illi qua prædictus Fr. Laurentius est ætati, magnis præsertim studiorum laboribus adjunctis, parcendum esse cognoscentes, dilectioni tuæ ipsum vehementer in Domino commendamus: volentes, ut ejus valetudinis, et commodorum eam habeas, pro tuæ circumspectionis modo, rationem, quam et illa ætas jam ingravescentis exposcere, et suscepti ab eo operis ratio postulare videtur. Hoc enim, præterquam quod charitati rationique consentaneum est, erit præterea nobis admodum gratum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Julii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

40. *Ex mutuis hæreticorum in Germania col- luctationibus, necnon ex zelo Alberti Bavarie ducis, spem concipit Hosius status melioris.* — Dum vero Pius sic eruditum virum, pro Christiana republica laborantem, inter innumeras Pontificalis oneris sollicitudines, impense colere atque fovere non obliviscitur; hæretici, qui plus sapere quam oportebat summa temeritate præsumebant, invicem in Germania digladiabantur. Fridericus siquidem Electus Palatinus, cum cognovisset Anabaptistarum sectam, in vicinis atque etiam in suæ ditionis urbibus, in dies magis augeri, in Valle Francolina, inter Spiram, Nemetum, et Vormatiam Vangionum, quarto idus Aprilis, (uti Thuanus² refert) sectariorum publica fide interposita, colloquium indixit. In eo, contra eorumdem Anabaptistarum doctrinam, capita ad disputandum a Petro Datgeno, et Venceslao Zulegero proposita fuere; quibus Gulielmus Xilander, et Martinus Neander, qui notariorum munere in ea actione defungerentur, additi sunt. A quinto igitur kalendas Junias ad tert. decim. kal. August., cum Anabaptistis de Religione rebusque ad eam spectantibus hi disseruere. Verum cum adversarii, nullis Scripturæ testimoniis, nullis rationibus, (quippe qui nullam Scripturæ interpretationem admitterent, et solis Scripturæ ejusdem verbis insistentes, veterum omnium Patrum testimonia rejicerent), e sententia dimoveri possent, ac in erroribus semel animo conceptis immobiles perseverarent; irritum effectum colloquium solum est. Fridericus vero, magistratus jure in Anabaptistas usus, gravissima proposita pœna, ne in sua ditione docerent, ac sibi subjectos populos inficerent, districte prohibuit.

41. Irritati etiam Aldemburgensi disputatione, et Flaccianorum clamoribus ac scriptis Molliores Lutherani, sive Eberiani; et ipsi tandem Pseudosynodum Dresdæ, quæ Electoris Saxonici sedes est, coegere. Ad eam omnes superintendentes, Lipsienses, Virtembergenses, ac reliqui Electorales ministri convenerunt². Acer-

¹ Extat in Reg. Vatic. ut sup.

² Thuan. Histor. lib. LVIII, p. 763. — ² Ex Resc. Evangelicæ Conventionis. p. 155.

bissima in ea, contra Flaccianos statuta sunt, decretumque; ne ipsos, vel ad templum, vel ad consuetudinem, vel ad suas conciones admitterent; imo publice in eos anathema Maranata pronuntiarunt; ac omnes, qui cum illis sentirent, aqua etiam et igni interdixerunt, et contra æmulos, omnibus præsiidiis, argumentis, rationibus, scriptis libellis, pictisque etiam tabellis armarunt. Præterea, ex unanimi, ut aiunt, consensu Accademiarum Lipsiensium et Virtembergensium, trium Consistoriorum, ac denique Superintendentium universorum et singulorum, qui in earum regionum Synagogis edocebant, contra doctrinam de ubiuitate Corporis Christi, quam Brentius (ut supra retulimus) et ex Rigidioribus nonnulli profitebantur: esse horribilem prophanationem omnium articulorum Symboli, ac omnium hæresum renovationem, pronuntiatum est. His enim verbis, Stanislaus Rescio teste¹, usi sunt: « Commentitia illa ubiuitas, horrendum in modum corripit omnes pæne articulos fidei de Christo: ac discrimen divinæ ac humanæ naturæ in Christo in primis delet, ac evertit ». Et alio loco: « Commentitia illa commutatio physica, quæ nostro primum tempore, cum ubiuitate corporis Christi introduci cæpta est; universæ Orthodoxæ Ecclesiæ, et toti orbi Christiano, usque ab initio incognita fuit, atque etiam nunc a Pontificiis ipsis rejicitur, et taxatur acerrime ». Sic illi, qui (inquit idem Rescius) in Philippi sui doctrina et sententia permanendum decreverunt, et sic conventum dissoluerunt.

42. Ex his mutuis inter se hæreticorum collocationibus ac rixis, vix fando exprimi potest, quam magnam lætitiā amplissimus cardinalis Hosius conciperet; sperans fore, ut hac ratione sectarii se invicem consumerent, vel saltem, ut plurimi, qui eorum tenebris tenebantur, tandem ad veritatis lucem pervenirent. Cum igitur hoc anno Archidux Carolus, Dux Styriæ, Alberti Bavarie Ducis filiam uxorem duxisset; occasione, qua de tam nobili tamque Christianæ Reipublicæ proficuo conjugio, eidem Alberto, qui oratores suos tunc Romam miserat, gratulatus est; de iisdem Lutheranorum perpetuis dissidiis, ista ad eum scripsit²:

« Cum venissent huc oratores celsitudinis vestræ, inter alios, quos hic habet, sibi addictissimos servitores, me quoque perbenigne verbis illius salutarunt, omniaque benevolentissimi principis officia mihi detulerunt: quæ res mihi tanto gratior accidit, quanto lætiores ad nos rumores adferebantur, de singulari studio celsitudinis vestræ, quo Christianam fidem propagatam, Lutheranam vero perfidiam, ex terris imperio suo subjectis, quam longissime cupit exterminatam. Cujus rei præclara quædam do-

cumenta, magno cum fructu proximis superioribus mensibus edidisse renuntiatur. Nam qui novis rebus studuerant, non aliam ullam ob causam, quam ut esse Symbolum aliquod eorum a Christo vero Deo in Bethleem nato, ad Antichristum Islebiensem defectionis, in ejus etiam sacramenti usu, quo maxime cum Christo conjungimur, et unus cum eo spiritus efficimur, a Christi corpore, quæ est Ecclesia, se disjungentes, eorum multa millia, ab erroribus suis revocanda et in viam veritatis reducenda curavit: quæ res majorem quam facile credi queat in hac Urbe multorum animis lætitiā attulit. Celebratur nomen illius ab omnibus, et in celum usque laudibus fertur: supplices a Deo precantur omnes, ut Ecclesiæ suæ tantum defensorem, tamque fortem Evangelii propugnatorem in multos annos incolumem servet, omnique felicitatis genere cumulet; quod illo superstite, futurum omnino sperant, ut non solum ex Bavaria, verum et ex reliqua Germania, zizania, quæ seminavit inimicus homo, evellantur, et succrescere verbi Dei triticum incipiat. Utinam autem celsitudini tuæ similes principes aliquot haberet Germania: non est dubium, quin id celerius multorum opinionione factum videremus. Verum pro dolor! quos olim fixos et stabiles, nimirum supra petram fundatos, videre licuit, quo nomine suscipiebantur ab omnibus, et ut orbis totius imperium ad eos deferretur digni censebantur; eos nunc omni vento doctrinæ tanquam arundines quasdam circumferri cernimus. Et est res certe stupenda, quod cum ipsi suis oculis perspiciant nihil esse constans in variis illis et peregrinis doctrinis, quibus adducti, et in aliud, sicut ipsi vocant, Evangelium, ex diametro cum Evangelio Christi pugnans, traducti sunt: cum aliud hodie, cras aliud a magistris suis doceri, aliud eos loqui stantes, aliud sedentes: cum et illud non ignorent, quod simplex est veritatis oratio, quoque non possit esse verum, nisi unum, falsum vero semper sit multiplex. Hæc omnia, cum suis ipsi oculis videant, cum suis auribus audiant, nihilominus persistunt in erroribus suis, nec ab eis ulla ratione revocari se patiuntur. Legi superioribus hisce mensibus Altemburgense colloquium quod habitum est inter ministros quosdam duorum principum, et sanguinis et locorum in quibus degunt propinquitate sibi conjunctorum. Bone Deus! quantis inter se certant odiis, quanta pugnant animorum acerbitate, dum suam utraque pars opinionem tueri conatur. Quæ convicia, quæ probra, quæ maledicta non ejaculantur in se mutuo ut etiam cum Christianis, quos illis Papistas vocare visum est magis infestis animis, nunquam dimicasse videri volunt; et quod lingua dicere, quod calamus horret scribere, eodem Antichristum Islebiensem quo Christum in Bethleem natum, Deum, Deique Filium loco se habere non obscure ferunt.

¹ Resc. ut supra. — ² Epist. Hosii 146, p. 304.

Nam est illis, Flaccianis præsertim, usitatum ita dicere : Christus et Lutherus, Verbum Dei et Lutheri; nonnunquam etiam Paulus et Lutherus. Deum immortalem ! Quæ potest esse magis horrenda, magis etiam abominanda, quam sit hæc idololatria ? Sicne jam duos Deos, duos Christos quidam adorant in Germania, unum in Bethleem natum, ex Deo Patre, et Virgine Matre, alterum Islebii ex Diabolo Patre (nec enim clam est, quis ejus pater fuerit), et ex impura muliere matre ? Mirari satis hominum istorum tantam cæcitatem non possum, qui quorsum impietatis prolapsi sint cernere nequeunt, et me certe misere teorum vehementer, nec a Deo quicquam precor ardentius, quam ut illis oculos reddat, quibus lucem aspicere veritatis, et errorum in quibus versantur fœditatem contemplari queant. An autem et hoc stupendum non est, quod cum ex utraque parte se vocent invicem hæreticos, et e cœtu piorum ejiciant, et non eam tantum, quam a Philippo Melanctone depravatam fuisse Flacciani queruntur, verum et eam, quæ anno trigesimo pientissimo Carolo imperatori fuit oblata, Confessionem hæreseos condemnent, nec ulla sit in eo libro manifestior veritas, quam hæc : huic tamen tam apertæ veritati non creditur, et si quæ falsa dogmata per utramque partem adferuntur, in his potius eis fides adhibeatur. Erat mihi quidem propositum plura scribere de colloquio hoc ad celsitudinem vestram, sed vereor, ne modum Epistolæ excedam, et erit fortasse alius hac de re scribendi locus. Quamobrem eo, unde digressa est redeat oratio. Optandum est, ut multos haberet Germania principes celsitudini tuæ similes. Quoniam vero peccatis nostris factum est, ut excepta inclyta domo Austriaca, vix alium in ea videre liceat, qui Christum in Bethleem natum vere confiteatur, cum eorum pars multo maxima, partim ad Islebiensem, partim ad Genevensem, vel Tigurinum Antichristum a Christo desciverit; non possum consilium hoc celsitudinis vestræ non laudare plurimum, quod quamvis antea quoque sit inclytæ huic domui Austriacæ arctissima propinquitate conjuncta, tamen arctius etiam cum ea copulari voluerit, tradita in matrimonium filia sua serenissimo principi Carolo Archiduci Austriæ, cujus virtus, integritas, singularis in Deum pietas, et in fide Catholica tuenda et propugnanda constantia, toti orbi Christiano spectata est et probata. Et hac in re minime vulgaris elucet religio celsitudinis vestræ, quæ, non cum hostibus, sed cum defensoribus Evangelii novam affinitatem, qua cum eis actibus etiam colligaretur, sibi contrahendam esse putavit. Deum precor, ut matrimonium hoc fortunet, ut natæ suæ natos, et eos, postquam adoleverint, itidem cum principibus aliis Christianis affinitatem contrahentes videre possit, ad Christi nominis gloriam, et ejus fidei propagationem. Quod superest etc. Datum

Romæ 11 Januarii, anno Domini MDLXXI ».

43. Quod Albertum Baviaræ ducem in hac Epistola Hosius laudaverit, quia multa hominum millia, ab erroribus suis revocanda, et in viam veritatis reducenda curaverit; ac asseruerit novarum rerum studiosos, non alia de causa in ejus etiam sacramenti usu, quo maxime fideles Christo conjunguntur, unusque cum eo Spiritus efficiuntur, novum aliquid petiisse, quo Symbolum esset defectionis eorum a Christo vero Deo ad Islebiensem Antichristum; ad illud putamus certe referendum egregium ejusdem Alberti facinus, qui a nonnullis sibi subjectis rogatus ut calicis usus sibi concederetur, nam ea ratione se in Catholica fide immobiles permansuros pollicebantur : Albertus sperans, tumultuarios homines, ea, quam enixepetebant conditione impleta, quieturos, et a Romano Pontifice Calicis ejusdem usum eis impetravit, et ipse ad hunc usum plures elaborare calices fecit. Verum cum paulo post, ex ea concessione audaciores facti, alias in re religionis ab ipso met obtinere conniterentur : iratus Albertus, inquietos ac pestilentes homines, e tota sua ditione ejecit, et elaboratos calices omnes confringi imperavit.

Acceptis igitur ab Hosio ¹ hujusmodi litteris, tale ipsis Albertus responsum reddidit :

« Quod illustrissima vestra dominatio filiae nostræ dilectissimæ matrimonium, et suo studio probat, et auctoritate juvare voluerit, valde nobis gratum accidit. Et nos quidem ejuscemodi benevolentiam, cum a reverendissima vestra dilectione, tum etiam ab ipso sanctissimo domino nostro jam antea nobis pollicebamur; causa, quam ad reipublicæ Christianæ dignitatem, Deique provehendam gloriam institueramus freti. Ad quem finem quoque pertinent alia nostra omnia, de quibus reverendissima et illustrissima vestra dilectio, litteris suis amantissimis, et nobis in primis gratis, insigni suæ erga nos charitatis contestatione agit. Cui ut respondeamus, et nostram Deo et Ecclesiæ Catholicæ fidem ac pietatem comprobemus, tam enitemur sedulo, quam et possumus et certe debemus. Cæterum Altemburgenses digladiationes, et vidimus nos, et Ecclesiæ, quæ pacem inde suam sperat, gratulamur. Non sane possunt esse istorum hominum, vel consilia vel scripta alia; cum sint eorum omnia contra Dominum, qui emissio inter eos spiritu vertiginis, dum altercando veritati vim struunt, ipsam veritatem amittere illos facit. Pergant itaque hoc in genere, seseque conficiant ipsos, et redibit ad exempla priscorum temporum; de hæresum discordia, Ecclesiæ suæ tranquillitas. De qua, ob fœdam istam novorum dogmatum dissectionem, et inconstantiam, jam etiam sperarem melius, nisi

¹ Inter Epis. Hosii Epist. 147, p. 303.

humani alicujus pudoris, ac ipsius, quæ alienis bonis velum præfigit avaritiæ, compedes, hominum animos tam potenter in errore tenerent. Christ. Opt. Max. clementer faxit, ut isti oculos animasque aliquando resumant, suamque, quam nefariis impietatis ministris temere concredunt, salutem rectius tueantur. Reverendissimæ et illustrissimæ vestræ dilectioni quam et amamus et colimus, officiose, felicia omnia precamur ex animo. Datæ Monachii, xvi die Februarii, ann. etc. MDLXXI.

44. Ex eximio hujus principis zelo, ac præfatis inter se hæreticorum colluctationibus, spem Hosius concepit, ab errorum in quo jacebat lethargo, tandem Saxonicum Septemvirum posse expergisci; idcirco ad egregium id facinus aggrediendum, ubi præfatas Alberti accepit Eoistolas, ipsum impellendum duxit; inter cætera hæc ad eum scribens¹, postquam pluribus de Allemburgensi colloquio egit:

« Audio, quamvis celsitudo vestra cum illustrissimo domino principe Electore Saxonie non conveniat in fidei doctrina, (nam quæ societas luci ad tenebras), convenire tamen in aliis rebus politicis, et in diversitate fidei, quamdam esse nihil ominis inter vos animorum conjunctionem. Ingens operæpretium ab Illustrissima dominatione vestra factum mihi videretur, si persuadere posset illi principi, qui minus longe jam a regno Dei abesse dicitur, ne gravaretur audire, de quibus rebus inter Lutheri ministros Eberianos et Flaccianos tantæ nunc sunt altercationes; et quæ fuerit semper, et est, et erit, de illis constans Ecclesiæ doctrina, demonstrantes. Esset hoc nihilominus in illius arbitrio positum, vellet eam recipere necne: cognosceret illa procul dubio, quod multa, per summam audaciam atque impudentiam affinguntur Ecclesiæ Dei, quæ nunquam illa docuit et docet. Paulatim aperirentur istorum oculi, qui nunc in tantis tenebris, tam atrociter inter se pugnant: impertiret suam gratiam Deus; ut claram Evangelii lucem aspicerent, et ad veritatis agnitionem redirent. Nam scribit, humano quodam pudore, quorumdam animos impediri, quominus in viam revertantur; utinam adduci modo possent, ut sicut audiverunt jam tot annis Evangelium Islebiensis Antichristi, sic etiam audirent Evangelium Christi Dei nostri. Tantum de benignitate Dei polliceor, quod eam esset illis mentem daturus, ut quanta sit illius virtus agnoscerent; cum Paulo dicerent; *Non erubesco Evangelium*; seque tandem aliquando de potestate tenebrarum ereptos esse gauderent ».

45. Illud, præ aliis, Hosio durissimum videbatur, quod, inter tam acres pugnas, quæ religionis causa in Germania perpetuo commitebantur, soli a certamine Catholici excluderentur;

quorum ope ad veritatis agnitionem tandem aliquando, ab ipsa aberrantes pervenire possent; idcirco in eadem Epistola flens dicit: « Nunc in Saxonia audiuntur Flacciani, audiuntur Eberiani, seque mutuo condemnant hæreseos, (et est hæc justissima utrorumque de sese invicem sententia), non autem audiuntur Christiani, qui media quadam via incedentes, istis in tenebris, Andabatorum more, ut est in proverbio, tam infestis animis inter se pugnantibus lucem aliquando adferre possent, qua illustratis, facilius in viam veritatis, a qua deflexerunt, eis redireliceret; sed inauditi condemnantur. Quare, quid, vel dici, vel cogitari potest iniquius! » Et eo magis hac de causa Hosiusangebatur, quod nonnulli, qui Catholici principes censebantur, suis in ditionibus (uti minime debuissent) hæreticos versari ministros, ac venenata sua semina spargere passim ac impune permetterent: « Cur autem, (dicebat Hosius) qui discesserunt a nobis, idem in suis quoque terris, de doctrina Catholica fieri non permittunt, ut illa quoque vulgo prædicetur, quo sic penes quem judicium de ea esse volunt, rectius de utraque judicare possit: cum non solum Eberianos et Flaccianos, qui suo se mutuo judicio condemnant, et sibi sunt invicem hæretici, verum etiam ipsos audierint Christianos? »

Tandem, ut Bavarie Ducem, ad dandam operam apud Saxonem, ut Catholicis aures etiam præberet, egregium eidem Duci, quod quo religione Catholica facinus aliud in Marchionatu Badensi jam pridem patraverat, in mentem revocat, dicens: « Præclarum fuit illud, quod renuntiatur de celsitudine vestra, quod proximis superioribus mensibus, multa millia animarum in marchionatu Badensi Christo lucri fecerit: cum in ea ditione plurimi, serpentis astutia seducti excidissent a simplicitate, quæ in Christo est, cum aliis illis Christus prædicaretur, quam qui fuit ante mille annos prædicatus. Ingentem ex ea re laudem apud pios omnes, nec mediocre apud Deum est mercedem consecuta. Sed multo certe redderet nomen suum illustrius, multo gloriosiore coronam in cælo sibi repositam esset habitura, si rationem aliquam inveniret, qua perfici posset, ut quæ terra in Germania primum excidit a simplicitate quæ est in Christo; unde excedit eo rediret, ut sicut multis iis quinquaginta annis fuit mater erroris, sic esset nunc iisdem dux a crassis istis errorum tenebris resipiscentiæ: quod qua ratione perfici posse putet, vehementer cuperem, ut ad protectorem imperii, quem ego summo studio et observantia prosequor, illustrissimum dominum cardinalem Augustanum perscriberet. Daturus is esset operam proculdubio, quas cumque vias et rationes ostenderet celsitudini vestræ, quibus id perfici posset, ut ea, quem cupimus progressum et exitum habere possent. Ego quoque, pro

¹ Hosii Epist. 148, p. 331.

tenui mea parte, si quid ad rem adferre possem adjumenti, nihil essem curæ, diligentiae, laboris prætermisurus ».

46. *Albertus Hosio exponit cur ab errorum tenebris hæretici, imprimis principes, tam difficile emergant.* — Certum est in optimo duce Alberto, ex Hosii sententia, ad rem hanc gerendam, neque studium, neque zelum defuisse: utpote qui nullo etiam suadente, jam pridem ipsam tentaverat. At ex hoc ipso, quod experimento didicerat, se oleum ac operam in ea perdidisse, visum est ei negotium innumeris ac insuperabilibus prope difficultatibus obseptum. Digna est, quæ hic inseratur Epistola, quam super eo, ad præfatum Hosium rescripsit, utpote quæ vera et præcipua capita, ob quæ, ab errorum tenebris hæretici, præsertim principes, ex heresum cæno haud facile emergant, evidentissime prodant. Sic igitur se habet¹:

« Quod nuper reverendissima et illustrissima vestra dilectio, pro suscipiendo ad reducendum ad veritatis viam illustrissimum Saxonie electorem studio, pie et doctissime ad nos perscripsit; magni quidem facimus, nec deesset in in nobis sanctæ hujus persuasioni, vel animus propagandæ Catholicæ religioni devotus, vel explicandorum, qui hunc principem, cum multis aliis per Germaniam constrictum tenent errorum occasio. Quam etiam rem, ab eo tempore, quo nobis familiarior cum illo consuetudo intercessit, non semel tentavimus, anima certe salutem ejus sitiente, at fructu non ita magno. At videmus in hoc negotio, non tam ipsam seductorum vel obstinationem, vel malitiam, quam alia quædam, quæ cujusvis potius, quam Dei sunt, Catholicorum zelo studiisque obstare. Ingens est adulterati, quod pro divino sibi obtrudi patiuntur, verbi administratorum impudentia. Nihil hi subterfugiunt laborum, quo eam per quam longe lateque dominantur impietatem tueantur et conservent. Et quamvis capitum deliramentis, propriisque somniis longissime ad invicem discedant, ac non desint fortasse sub illis cordati ac prudentes homines, qui palpare manibus incipiunt effrenem improbissimorum deformatorem audaciam. Sic ut ad principes etiam suos, et magistratum pertingere queat, non esse hanc de Deo deque Dei verbo illorum altercationem, nec finiri debere propter Deum hanc tragediam, propter quem cæpta non sit, (quæ vel una fuit, ex tot plaustis mendaciorum vera vox;) tamen iis, quæ ad decipiendum valent, persuasionibus, veluti cauda quadam impurissimæ doctrinæ connexi manent. Sunt hæc infinitorum errorum, veluti duo fasciculi, Ecclesiæ Catholicæ contemptus et scelerum impunitas: dumque prius illud urgent, et clamant per summam audaciam passim omnes dum Ec-

clesiam et summum ejus in terris Pastorem persequuntur, et carpunt omnes; evenire solet incautis suis auditoribus, ut quæ ementitæ hujus doctrinæ buccinatoribus ubique est, non animadvertant, aut videant miseri discordiam, atque ita pugnantissima haud difficulter admittant, si solam eam adferant impiam pacem, quæ Romano Pontifici opponatur. Sic Saxonia tolerat Flaccianos, Adiaphoristas, Syncretistas, et quamvis aliam adorati idoli sobolem; non quod eandem doceant constanter fidem, sed quod papam et Catholicos eadem improbitate audacter oderint et insectentur. Hoc remanere apud illos unum ex innumeris, quæ per quinquaginta hos annos pessime edocti sunt, nemo non videt. Hæc est seductorum istorum concordia, perquam inventis suis auctoritatem aliquam addunt: hæc, quam principibus suis imponunt fascinatio. Cui oportune subjungunt alterum improbitatis suæ asylum, communem istam quidvis audendi tentandique licentiam. Quæ proposita cupidorum animos et penetrat occupatque facilius, quo nemo est, quem graviorem videant, præsentemque magis suavis istius libertatis hostem, Pontifice Summo. His veluti clypeis duobus, et fidem aliquam faciunt suis commentis hæretici, ne discordes appareant, qui et linguis sunt et calamis disjunctissimi inimici; et superiorum etiam expugnant cupiditatem, et possessionem animant atque confirmant. Quibus in rebus donec ipsa conscientiae vi ad veritatis et æquitatis agnitionem et reverentiam adigantur; donec, quam ex perversis doctoribus male addidicerunt doctrinam ad ipsos novitatis et audaciæ hujus fructus sistant ipsi; atque eam, quæ in Catholica est salutis certitudinem, per veram pœnitentiam, sanamque diu fascinatæ mentis usum redire cogitent, parum effecerimus, tam Rmus, et Ilmus cardinalis Augustanus, dominus, amicus et compater noster charissimus, quam nos ipsi. Novit enim sua Illma et Rma dilectio patriæ morbos, novit horribilem illam cæcitatem, novit nescimus cujus humani pudoris violentiam, novit denique, quam gratum sit, quamque radices altas egerit apud seductos privati commodi patrocinium, quod ex novo novi Evangelii Islebiensis theatro facillime desumitur. Oramus autem Dei misericordiam, ut contingant aliquando satisfaciendi animo nostro rationes commodiores, quam eæ, quæ tentatæ hucusque fructum suum non sunt assecutæ. Temporis fortasse beneficio et effervescente nimium reprobi, in quem dati sunt, sensus improbitate, tandem fiet, ut videre oculos, intelligere mentem patiantur, qui humanarum traditionum stulto odio, in ipsum humanorum commentorum et errorum baratrum sese præcipitant. Hæc fusius tractare placuit, ut appareant Rmæ Illmæ vestræ Dilect. quæ nobis, quæ Catholicis omnibus impedimento sint, ut

¹ Extat inter Hosii Epist. epist. 149, p. 303.

non tentemus libenter privatim, aut inutiliter laboremus, ut plurimum. Quod publicæ illæ et sanctissimæ ejusdem Rmæ et Illustrissimæ vestræ dilect. aliorumque Ecclesiæ Catholicæ doctorum admonitiones, non statim assequuntur. Ex quo tamen spes est minime dubia, reddituram omnem Ecclesiæ tranquillitatem, cum palæ hæreticorum, et seminata inimici zizania, contra purum istud fidei triticum durare non possint. Cujus rei etiam videmus exemplum, quod discipulorum audacia præceptorum insanias hinc inde explodat. Sic Lutherum Philippus, sic hos passim succendit Calvinus, donec fumi isti omnes evanescant, et cum priscorum hæreticorum figmentis novi illi immensi librorum et mendaciorum acervi, ad archetypum et fontem Diabolum suo quodam jure redeant. Sed gratiam quoque non habebunt ipsi, quod per Rev. et illustrissimæ vestræ dilectionis virtutem et labores, suæ supervivere cogentur stultitiæ: quas, an irrisura sit magis posteritas, an deploratura, non facile dixerimus. Hoc certum est, tam vanas esse et impudentes, ut vel ad primum illarum aspectum explosas et ejectas non fuisse mirum videatur. Non immerito Badensis Marchionatus injustam habemus curam, cum, ut sævientes ibidem hæreses arceantur, tum, ut principum juniorum, qui nostri sanguinis charissima sunt portio, tutior aliquando possessio constituatur. Nec infelicitè procedit negotium, quamvis crepent odio et indignatione hæreses, quæ vicinam veteris Christianismi, non ita diu ante labefactati restaurationem, eo ferunt iniquius, quo occidit illis in sperato magis. Sed et de Bavariæ nostræ Catholica tranquillitate, de eversis hæresum errorum aris, et restituta prisca sanctæ religionis sinceritate, ut intelligat reverendissima vestra dilectio, brevi curabimus. Quæ omnia, si quid habent laborum meritorumque nostrorum, Dei oramus bonitatem, ut id ad fidei profectum, et subditorum salutem conducat feliciter. Bene valeat reverendissima et illustrissima dilectio vestra, in ornamentum et usum Ecclesiæ Catholicæ diu salva, et incolumis. Datæ in castro nostro Staremburgis xxii die Junii MDLXXI ».

47. *Hosius censet nil remittendum esse de cura quam Albertus impenderat ad conciliandos hæreticos*; — Tam gravi, tam pio, tamque prudenti optimi principis responso, nihilominus Hosius minime acquievit, quod, ut quidam¹ scripsit: « Amor non capit de impossibilitate remedium, sed dum exæstuat, se ipsum non capit, superfluit sibi, immensitatem æmulatur, dum metam nescit affectui ponere ». Sic enim Hosius, charitate ac fide exæstuans, quæ sibi ab Alberto, tam rationabilia tamque gravia objecta sunt; præ animarum salutis amore, parva ac

prope nulla existimans, eidem proluxiori Epistola¹ respondit dicens: Quod, licet ad præclaram illius voluntatem, qua religionis rem, tam enixo studio in Marchionatu Badensi magna cum sui nominis laude gerebat ac in Bavaria egerat; quaque ex Germania tota turbulentos errores cupiebat extirpatos, propter nimis obstinatos ac in perfidia obfirmatos quorumdam animos, non illa, quam ipse vellet, facultas suppeteret; non tamen propterea spes omnis abjicienda, deque cura et sollicitudine, quam gerebat in his Christo lucrificandis, qui ab illius corporis compage sese divulserant, quidquam remittendum esse censebat; ne, vel de misericordia Dei diffidere, vel de potentia ejus dubitare viderentur, qui etiam de lapidibus poterat filios Abraham suscitare. Quod Abraham crediderat in spem, contra spem, ut multarum gentium pater fieret. Quapropter et ipsi eandem adferre fidem oportebat, si multarum gentium patres esse voluissent, vel saltem unius alicujus Germaniæ partis, nimirum ejus, ex qua hæreses primum prodiisse atque originem sumpsisse, tamque longe lateque dispersas esse videbant et ingemiscebant. Se iis, qui novas et peregrinas doctrinas hoc infelici sæculo in eandem Germaniam invexerant, tantum fidei nullatenus tribuere posse, quin multo majorem Alberto etiam tribueret; cum ex parte altera certo persuasum id haberet nihil esse tam arduum, tamque difficile, quod ubi firma fides adesset, perfici non posset. Conatus aliquis adhibendus, manus idcirco admovendæ, faciendum tandem esse aliquid; nam facientes Deus adjuvat. Uti verissimum approbat, quod Albertus aiebat, hæreticos nempe, licet inter se capitibus dissectos, caudis tamen esse colligatos, exemplo vulpium Samsonis, ut in Pontificiam dignitatem simul inveherentur, quo ex Ecclesiæ navi gubernatorem tollere valerent; quia sic eam fluctibus agitatam, et ad saxa collisam, discissam et submersam iri confiderent. Verum id, (ait) non novem, aut suo tantum sæculo fieri cœptum, sed etiam iis temporibus accidisse, quibus tot Pontifices, tot sancti Martyres fuerant; cum non aliunde hæreses obortæ aut nata fuisse schismata legerentur, quam ex eo, quod unum in Ecclesia, vice Christi, judicem non agnovissent, cui secundum divina magisteria, universa fraternitas obtemperaret. Ideoque concidere animo non oportebat, nam si quis in eam curam incubuisset, ut illis persuadere conaretur prius ut explorarent, num vera essent, quæ de Pontificibus Romanis, tam impudenter perfidiæ ministri mentiebantur; rem ille magnam profecto et summa laude dignam præstaret, neque de Germania solum, verum etiam de universa Republica Chistiana præclare mereretur.

¹ Gilbert. Ab. Germ. 19 in Cantic.

¹ Epist. Hosii 150. p. 306.

Unde, si adduci posset Saxonicus princeps, ut prius audire tantum dignaretur doctrinam, quam condemnauerat inauditam; in certam spem se venturum dicit, quod statim idolo illi suo Islebensi nuntium remitteret, atque ad Christum in Bethleem natum, se totum converteret; et ita sublato odio, quo per suos ministros inflammatus fuisset, primo quoque tempore, ad unitatem Ecclesiæ sese aggregaret. Quod quidem negotium, a nullo magis recte confici posset, quam per ipsum Albertum dicit, qui si ad Saxonem aliquem mitteret, qui cum eo de hac re ageret; vel per occasionem id ipse faceret, si quando præsentem illo potestas daretur; tantum de misericordia Dei se confidere asserit, quod tam piis illius conatibus minime esse defuturum existimaret. Initio vero nil aliud, quam explorandum animum illius se censere dicit, an scilicet laturus esset, ut aliquis ad eum Catholicus mitteretur, ex quo quænam esset Ecclesiæ doctrina de rebus controversis expiscari posset. Si facile se laturum innueret, tunc, suo iudicio ablegandum esse Canisium, non magis doctrina, quam pietate insignem et in controversiis istis cum primis exercitatum, cuius, et eruditione, et exemplo profectus multus sperari posset; de qua tamen re, nisi prius Summo Pontifici communicato consilio, statui quidquam nollet. Quod curæ futurum cardinali Augustano sacri imperii protectori non dubitat. Denique pluribus, ac enixis precibus eundem Albertum obsecrat, ut operi manu admoveat, et sic Epistolam terminat.

Data autem legitur Sublaci sub die vigesima quarta Augusti hujus anni, quo, ad intolerandos prope Romanos calores declinandos, Hosius sese receperat: non, ut in ea solitudine voluptatibus, comensationibus, jocis, aut otio, aut desidiæ vir sanctissimus sese daret; sed ut, velut alter Hieronymus ex illa eremo contra hæreses ad animarum salutem vehementiores rugitus emitteret. In calce autem Epistolæ hæc postscripta leguntur:

« Illud quoque latere celsitud. vestram nolo, quod ante menses aliquot accepi litteras ex patria, quibus certior factus sum, quod quidam nobilis adolescens non ita pridem Lipsia redierit, ubi dedit aliquando litteris operam, et quamvis inter non Christianos degeret, non tamen propterea Christianus esse desiit: cum narrasse scribitur, quod interdictum Lipsiæ fuerit, ne, vel in templis, vel in scholis, Lutheri scripta quisquam allegaret, sed Philippi Melanctonis tantum. Cui rei suspicor causam dedisse disputationem Aldemburgensem. Nam Viniarienses ministri ferre nulla ratione potuerunt, ut ex eo libro Philippi, quem inscripsit corpus doctrinæ, testimonia citarentur. Nunc in eorum odium factum fuisse, verisimile est, quod solum Philippum, non autem Lutherum Lipsienses

allegare volunt. Ex quo sperare nobis licet, quandoquidem tot jam annis Lutheri verbum, pro Dei verbo semper habitum, eo loco haberi jam desiit; quod idem non multo post eveniet etiam Philippi verbo. » Quæ quidem ad Dresdensem conventum, de quo paulo ante egimus, referenda esse perspicue apparet.

48. *Albertus novas Hosio objicit difficultates.* — At ex ista, tanta fide ac spe referta, Hosii Epistola, piissimus dux Baviaræ nil aliud elicere potuit, quam immensum cordis mærorem. Adeo siquidem, juxta illud Prophetæ, hæretica perfidia Saxonice ditionis concluderat vias lapidibus quadris, ac veræ fidei subverterat semitas; atque adversus animas, quas captivas duxerat¹ circumædificaverat ut non egrederentur, eorum que compedem aggravaverat, ut nulla prorsus via, nulla ratione auxilium illis, ac lumen inter tot tenebras, in quibus versabantur, præberi posset. Hæc itaque ad Hosium² rescripsit Albertus:

« Nihil sane ad ulteriorem hanc piam valde, Christianamque dilect. vestræ cohortationem adjici nobis potuit, aliud quam non exiguus quidam mentis dolor, quod multis, imo omnibus pæne rebus ejuscemodi nostra studia arcere videmus isto loco, ex quo tam illustris et utilis Ecclesiæ victoria speraretur. Scripsimus ea impedimenta superioribus nostris prolixè satis, necdum etiam videmus, qua ratione tentari possit felicius quam antea negotium illud non ita leve. Ac a nobis quidem desideratur in primis, quod principem illum cognoscendi, ex contrariis suæ opinioni scriptis, veri nondum ita cupidum esse intelleximus, ut oblatos saniores libros facile admittat. Penes alterum vero, quod æque magnum est, ut videlicet disserentem quempiam virum doctum et pium, libenter et pacate audiat; tantum omnino difficultatis apparet, quantum est huic rei periculi ex iis quibus inveteratæ jam consuetudinis, quasi quodam morbo captivus propemodum addictus est, non malus alioqui princeps, pessimorum consiliorum auctoribus. Quibus quidem, non tam fortasse religionis odio, quam privati, quod illis est, ex directis Ecclesiæ bonis, commodi gratia, diversum a nobis suadentibus, continget facile, ut porrectas nobis principis aures (impiis, quod sciunt si semel salutaribus monitis pareant consiliis suis posthac minus parituras) penitus obturent et avertant. Quod, vel tum maxime accideret, si doctoris Canisii, aut similis alicujus excellentis theologi fama loca illa perterreret. Quales certe, si principi et aliis cordatis viris loqui prohibeant (librorum etenim aditus facile prohibetur,) magnam putant in eo sitam esse rerum suarum fiduciam: nec certe falluntur etiam. Nam, vel ipsa generosæ mentis vis

¹ Thren. Cap. III. — ² Inter Epist. Hosii Epist. 151, p. 311.

atque bonitas, post auditam veritatis explicationem, si non errores statim omnes, at ipsam profecto turpem et miserandam sub impurissimo et iniquissimo hæreticæ colluviei dominio servitutum et captivitatem aperiret; eamque squalidi cœtus, (quam Ecclesiam suam jactitant insani isti divini verbi deprædatores) tyrannidem nobilissimis animis invisam redderet. Ac, oh utinam! hoc solum nobis aliquando detur, ut, si non statim obsequentes, liberas saltem aures reperiamus, aut non omnino surdas. De fructu tam non dubitarem, quam est impetratu non difficile, ut eductus aliquis ex tenebris, postquam lucem aspexerit, videre se jam fateatur. Ea autem in re instituenda promovendaque plus sane spei aleremus, si vel unus esset princeps Catholicus, aut saltem non prorsus ab æqui iudicii usu remotus consiliarius, cujus opera et fide, aliqua possent poni bona initia. Sed Domini exercituum, cujus est hæc causa, ingenti miseratione fieri potest, ut offusæ nebulae cecidant, solisque beneficium admittant tandem, atque ita piis multorum piorum conatibus restituatur, quod paucorum impietate est dejectum, et eversum. Quod si effectum aspicere poterimus aliquando, (juvare et promoveri malle-mus equidem,) tum demum, et vitæ nostræ gratulabimur, et posteritati, de magnis illis convulsæ religionis motibus, timebimus minus. Bellissime valeat reverendissima vestra dilectio, cui ad sinceræ amicitiae studia et officia sumus omnino paratissimi. Datæ in civitate nostra Monachii, sexta die Octobris anno MDLXXI. »

49. *Hosius ad Carolum Austriæ archiducem se convertit.* — Eadem arrepta gratulandi Carolo Austriæ archiduci de nuptiis cum Bavarie ducis filia nuper contractis occasione, cum eo religionis de re etiam serio egit Hosius; insigni suo exemplo docens urbanitatis officiis ita perfungi Ecclesiasticos viros debere, ut semper solidum tamen aliquid præbeant pietatis, ex quo a sæcularibus differant, ac in omnibus Deum tantum præ oculis habere ostendant. Epistola igitur ad Carolum, ab Hosio ¹ scripta hujusmodi fuit :

« Quod celsitudo tua matrimonio sibi copulari voluit ejus principis filiam, qui nunc solus propemodum e Germaniæ ducibus (inclytam Austriacam domum semper excipio) Christianam fidem, quemadmodum ea nobis a Christo et Apostolis ejus, per longam episcoporum et sacerdotum successionem, quasi de manu in manum tradita est, aperte profitetur et fortiter luetur: non possum hoc sanctum illius institutum non vehementer laudare, et summa gratulatione prosequi: nec enim aliud in hoc matrimonio contrahendo spectasse videtur, quam sanctam educationem, et in præclara fide

Christiana eximiam institutionem. Deum precor, ut id felix, faustum et fortunatum esse velit. Quod proverbio dici solet: *Pares cum paribus facillime congregantur*: hoc nunc, singulari quadam Dei benignitate, non sine magna piorum omnium lætitia factum esse videmus; nam nec celsitudo tua sponsam, nec illa sponsum habere potuit sanctiorem; cum uterque vestrum ita sit supra firmam petram fundatus, ut quamlibet magna pluvia descenderit, quantumque fluviorum torrentes venerint, quamlibet vehementes venti flaverint et irruerint, nunquam tamen futurum sit, (Christo quod operatus est in utroque confirmante,) ut a soliditate fidei, quam semel amplexæ sunt vestri. celsit., vel minimum se dimoveri patiantur. Incidimus, pro dolor! in ea tempora, quibus cum his hominibus vivitur, in ista præsertim terrarum orbis parte, qua vix fuit olim in Christiana fide constantior; ut magnum quiddam, et maxima laude dignum præstitisse censeatur, si quis uni viro, cui semel in Baptismo desponsus est Christo, se Virginem castam exhibeat, nec seductus astutia serpentis excidat a simplicitate, quæ est in illo, nec doctrinis variis et peregrinis abduci se, et ab eo, quod simul ut Christo desponsus fuit, recepit Evangelio, in aliud nescio quod cujusvis potius, quam Christi Evangelium traduci patiatur. Hanc laudem, si quisquam aliorum principum, certe celsitudo tua non mediocrem est consecuta, quæ non solum se ipsam Virginem castam exhibere Christo semper studuit; verum etiam, ut idem ab aliis quoque fieret, imperio præsertim ditionique suæ subjectis; ac si qui fornicati sunt a Christo, quorum infinitus jam est numerus, ut ad sponsum revocari possent, pro virili sua modis omnibus contendit et elaboravit. Sunt autem in Germania (quod sine magno animi mei dolore commemorare non possum) tot ac tantæ fornicationes a Christo, jam exortæ plures et majores, ac magis abominabiles, ut a sæculo nunquam fuisse videantur. Nam quo nunc impietatis ventum non est? Initio Deus illis visus est Lutherus, et quod vel diceret, vel scriberet, idolum hoc Islebiense, Dei verbum et purum Evangelium esse credebatur. Non multo post rejectum est idolum hoc, et impletum est quod Scriptura dicit: *Væ qui spernis, nonne et ipse sperneris?* Sprevit ille Romanum papatum, et eum evertere conatus est. Ecce nunc spretus ipse quoque jacet, et prius eversus ejus papatus: nec jam deinceps ampliusque a Luthero, sed quod a Zuvinglio vel Calvino docetur, id verbum Dei vocatur; ut in Germania paucos jam Lutheristas, ex magna vero parte videre licet omnes Calvinistas, qui fuerunt a duce Vinariensi ad habendum colloquium Aldemburgense cum electoralibus designati, penes se solos verbum Dei, (sic enim Lutheri doctrinam

¹ Epist. Hosii 157, pag. 313.

appellant,) purum et incontaminatum asservari gloriantur: quibuscum autem in disputationem descenderant, eos graviter accusarunt, quod in præcipuis quibusdam doctrinæ Christianæ capitibus, ad Papismum, (sic enim appellare illis libet Christianismum,) in dogmate vero de Eucharistia, ad Calvinismum inclinaverint. Qui post eam disputationem, tantas Wittembergæ jam radices egisse dicitur, ut ejus Catechismi loco quem scripserat Lutherus, nunc is in scholis publice legatur quem Calvinus edidit, etiam vicinis Wittembergensibus, Lipsiensibus frustra reclamantibus. Et constat hoc ex Aldemburgensi colloquio, quod non minori, quin majori etiam odio mutuo certent inter se Vinarieenses, quos Flaccianos et Edimburgenses, quos Eborianos vocant, dum se invicem hæreseos condemnant, quam quanto Pontificem Romanum prosequuntur. Cujus jugum postquam excusserunt, suum quoque mutuum papatum ferre non possunt. Nam, nec Flacciani, nec Wittembergæ, nec Eberiani, ut in reliqua Saxonia formulæ religionis aliquis cum auctoritate præscribat, sibi tolerandum esse censent: verissimum, ut illud esse jam videamus, quod non tam in priscorum Patrum scriptis legimus, quam oculis ipsi nostris cernimus. Quod non aliunde sunt hæreses abortivæ, vel nata schismata, quam inde, quod sacerdoti Dei non obtemperatur; nec unus in Ecclesia sacerdos iudex, vice Christi cogitatur. Cui, si secundum divina magisteria fraternitas obtemperaret universa, nemo dissidio unitatis Christi Ecclesiam scinderet; nemo sibi placens ac tumens, seorsim foris novam hæresim conderet. In diebus illis, dicit Scriptura, *non erat rex in Israel, sed unusquisque quod sibi rectum videbatur, id faciebat*. An hoc totidem verbis nunc quoque vere dici non potest? In diebus istis non est Pontifex in bona Germaniæ parte; et unusquisque, quod sibi rectum videtur, id credit, id scribit, id alios quoque docet, nec iudicium cujusquam de doctrina sua ferre potest; sed ab omnibus obsequium exigit, nec alio loco, quam quo Dei verbum, quidquid a se scriptum, haberi vult. Ut non amplius Ecclesiam in bona Germaniæ parte, quæ tanquam acies castrorum ordinata est, verum Babylonem quamdam videre liceat, in qua nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. Ex quo factum est, ut novum quoddam Pontificum genus oriretur, de quo maxime queruntur Lutherani ministri, Flacciani præsertim, eorum sævitiam experti, qui vocant eos politicos Antichristos, et pro uno Romano Pontifice, nunc innumeros existere lamentantur; qui a forensibus rebus ad Ecclesiasticas transcendunt, et non contenti suis metis, cum sceptro, gladiis et tulmine Jovis, novas religionum formulas fere quotannis exhibent, quibus, aut applaudendum sit, aut in extremum discrimen

veniendum. Quale Pontificum genus, utinam in Catholicorum quorundam principum terris, videre quoque non liceret.

« Verum ad rem redeo. Babylonicæ confusionis hujus in Germania primus fuit auctor Martinus Lutherus, qui se nolle dixit iudicium, sed obsequium requirere. Cæterum, quæ postea non sunt hæreseon portenta consecuta? Nonne videmus a Lutheranismum ad Calvinismum, a Calvinismo ad Anabaptismum, ab Anabaptismo ad Trideismum, a Trideismo ad Atheismum jam esse ventum? Et uno Confessionis Augustanæ pallio, tam execrabiles hæreses istæ conteguntur omnes. Quod sibi licere voluit Lutherus, ut suum verbum, pro Dei verbo populo vendicaret; hoc idem Zuvinglius, et qui eum secuti sunt alii deinceps omnes, eodem jure sibi licere voluerunt. Quod adeo ferre non potuit quidam, quamvis insignis hæreticus ipse quoque, (quam ob causam ex Italia fugere fuit coactus,) ut etiam Dialogum quemdam ederet, contra sectam terrenorum Deorum quorundam, sive paparum, qui suum verbum, tamquam Dei verbum adorari vellent; quos multo sceleratiores etiam et crudeliores futuros affirmavit, quam unquam fuerint papæ Romani. Scribit autem de his, quibuscum partim Genevæ, partim Tiguri complures annos fuerit versatus. Qui cum eum longius quam ipsi volebant progressum vidissent, ferendum esse non putaverunt; inter alia, sic de illis loquitur: Non est quod speres eos unquam recantaturos, aut se Ecclesiæ subjecturos. Volunt, ut Ecclesia ipsorum, non ipsi Ecclesiæ arbitrio credant; id quod nihil est aliud, quam si quosdam papas terrenosque Deos esse velle, et in hominum conscientias tyrannidem exercere, ac dominos esse fidei illorum qui sunt in Ecclesia, velleque ut ipsorum arbitratu credant homines; quinimo docent (inquit), scribuntque ministri contra quam ipsi credunt, ut cum mundo consentiant, neque cum Christo infestentur. Hoc fuit hominis hæretici, de iis hæreticis iudicium, quibus cum bonam vitæ suæ partem traduxerat, quos præ cæteris, dum viveret Lutherus, execrari visus est. Nunc hi cathedram illius occupasse Wittembergæ, suamque fœdam hæresim in ea publice profiteri feruntur. Alius autem Germaniæ princeps, etiam Anabaptismum recipere dicitur, et cum alia, pleraque impia et absurda, tum et illud in disputationem vocari vult: Num aliquis apud Christianos esse debeat legitimus magistratus, qui gladii jus in sontes habeat. Sed in his recensendis longior esse nolo, quæ non alia de causa verbis putavi commemoranda pluribus, quam, ut suis ipsa cerneret oculis celsitudo tua, quam vere dictum sit illud: Impius facit opus instabile. Fuit revera, quod fecit impius Lutherus, instabile opus; jam illius doctrina prorsus esse videtur explosa. Successit

autem alia multo detestabilior, quæ et ipsa stabilior futura non est, cum aliæ subsequuntur magis etiam hæreses execrandæ, quæ priores illas evertant. Quo major est laus celsitud. tuæ, quæ cum viro sanctissimo, doctissimoque Basilio, vere gloriari potest, quod quam a puero sententiam de recta fide, a beata matre, deinde a nutrice sua recepit; illam et non aliam justis incrementis auctam, et adultam in se ipso conservaverit. Non enim alias post alias, maturescente ratione sumpsit; sed tradita ab illis principia absolvit, et ad perfectionem deduxit; quin etiam, quo facilius in proposito perseverare possit, cum interdixisse Dominum sciret, ne cum habitatoribus Chanaam amicitiae jungerentur, neque de filiabus eorum uxor acciperetur; huic interdicto fideliter paruit, et ejus filiam in conjugem accepit, quo nullus est in tota Germania Christianæ fidei, non solum tuendæ, verum et propagandæ studiosior, et quem rectius inter illos numerare liceat, de quibus dicit regius Propheta: *Beati omnes qui timeant Dominum, qui ambulant in viis ejus.* Quod cum de celsitud. tua quoque non minus recte dici possit, quæ et ipsa timorem Domini singularem semper præ se tulit, nec a viis illius deflexit unquam; eadem illa benedictione prosequi licet, qua benedixit sanctus ille rex et propheta hominem, qui timet Dominum. Benedicat tibi Dominus ex Sion, et videas bona Jerusalem omnibus diebus vitæ tuæ, et videas filios filiorum tuorum, non solum secundum carnem, verum etiam secundum spiritum. Utinam videre nobis aliquando contingat bona Jerusalem, quæ visio pacis interpretatur! Utinam videre liceat veram pacem super Israel, non talem pacem qualis extorta fuit armis anno abhinc, nisi me fallit memoria, vigesimo: quæ pax quidem Religionis vocabatur, sed verbo Domini, quod manet in æternum, verissime dictum est: *Non est pax impiis*, eventus etiam ipse comprobavit: nam ex hac falso nominata pace, plura dissidia religionis exorta vidimus, quam unquam antea fuerint. Verum talem pacem, utinam videre nobis liceat, qualis fuit ad imperii gubernacula sedente proavo tuo Maximiliano, qui sui nominis gloria terrarum orbem implevit universum. Fuit eo tempore Germania labii unius et sermonum eorumdem; fuit multitudinis credentium cor unum et anima una. Nullum fidium ludum, sicut nunc, videre tunc licuit; unus Deus ab omnibus colebatur, una fides ab omnibus retinebatur. Non audiebantur tot hæreticorum tam portentosa nomina; non pudebat fideles a Christo nomen ducere; Christiani tunc vocabantur, et fuerunt omnes, non Lutherani, multo minus Calviniani, nec eis vile videbatur et contemptibile, sicut nunc quibusdam, nomen Christianorum, ut Evangelici vocari mallent, cum scirent Evangelium, non

ab alio, quam a Christo nobis esse traditum. Quamobrem ab illo perpetuo vivente magistro nomen ducere maluerunt, quam a mortua littera, quam nunc ita misere torqueri, et ejus non solum diversos, verum et adversos sensus proferri cernimus, dum unaquæque secta suo sensui Scripturas attemperat, scum illi proprium sensum adstruit; non suum Scripturis jungit, neque pro sententia divinarum Scripturarum, sed pro sua dimicat; ut non quod Scriptura, sed quod sentit ipse, purum Dei verbum haberi velit. Talem itaque pacem super Israel, qualis fuit, imperante proavo tuo, nobis, ut videre liceat, precamur omnes. Quod opera tua perfectum iri confidimus: habes enim fratrem ejusdem nominis, cujus fuit proavus ille tuus, eadem imperii gubernacula moderantem, et quem nomine, eundem pietate quoque referentem, qui nuper adeo præclara dedit ejus rei documenta; quantopere cupiat veram pacem, qualis fuit sub proavo tuo super Israel in Germania restitutam. Habes alterum fratrem, cujus quidem zelus incredibilis in extirpandis erroribus, et Christiana fide tuenda prædicatur ab omnibus. Estis itaque tres fratres. *Funiculus triplex difficile rumpitur.* Trium imperatorum, et quidem excellentissimorum, nomina vobis sunt imposita, proavi, patris ac patru. Summa de singulis est omnium expectatio, piorum præsertim. Quod vero nomen gerit celsitudo tua, peculiare quiddam nobis promittere videtur; nam qui primus Saxones ad amplectendam fidem adduxit, ei Carolo Magno nomen fuit: armis hoc ille perfecit, et ei cessit feliciter. Tentavit idem armis, non minus Magnus alter Carolus Quintus imperator, celsitudinis tuæ patruus, ac successerat quidem initio, sed eum tamen, quem pii cupiebant, progressum, res non habuit. Fortassis penes alium, quamvis minus potentem, hanc esse gloriam Deus voluit; ut quod armis patruus tuus efficere non potuit, id ille quietis consiliis ad optatum finem perduceret. Ut autem mortuo Maximiliano I, Germania terra unius labii et eorumdem sermonum esse desiit, ac in Babyloniam quamdam est conversa; sic imperante Maximiliano II, de quo secunda nobis omnia pollicemur, in suum pristinum statum reducat, in quo fuit, regnante proavo vestro; idque urgente maxime et instante Celsitud. tua: quo sic illius opera dispersionibus Israel congregatis, si non in tota Germania, saltem in Saxonia, quam nunc Babylonem ingemiscences cernimus, ex ea civitas ædificetur Jerusalem, sic in idipsum: ut idipsum in ea dicant, idipsum sentiant, idem sapiant omnes; ut fiat multitudinis credentium cor unum et anima una, fiat unus pastor, et unum ovile, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, qui per prophetam suum se factorum promittit, si qui duriores videntur ex

eorum carne, se cor lapideum ablaturum, et daturum illis cor carneum, ut in præceptis ejus ambulent et judicia ejus custodiant; simul facturum, ut sint illi in populum, et ipse sit eis in Deum. Quem precor, ut iterum atque iterum Celsit. tuæ simul, et illustrissimæ sponsæ illius benedicat, ac in multos annos utrumque servet incolumem, omnique felicitatis genere cumulet: cui me diligenter commendo. Datum xiv Septembris Vicovari MDLXXI ».

50. *Colloquium inter Substantiarios et Accidentarios desinit in mutuum dilacerationem.* — At mirari sane poterit quisquam, cur objectis pluries tot prudentibus solidisque a Bavarie duce rationibus, quibus Hosius a sententia tentandæ Saxonicæ provinciæ, ejusque principis ad Catholicam fidem conversionis, rite revocandus videbatur; ille tamen, neque animo ob id exciderit, neque rei hujusmodi conficiendæ (ut ex hac etiam ad Carolum archiducem scripta Epistola apparet) spem abjecerit, ac immobilis in ardentissimo suo studio perstiterit. Verum nos, præter allatas supra rationes, a ferventissima illius fide ac charitate merito desumptas, id certe tribuere non valemus, nisi horrendis digladiationibus, quibus in se diviso, plusquam alio fortasse tempore, hoc anno, hæreticorum regno, certissimam desolationem comminari visum est. Licet enim illos in eo unanimes ac colligatos esse Hosius sciret, quo contra Romanam Ecclesiam desævirent; in cæteris tamen, tot litigiis, tot jurgiis, tot probris se invicem lacessere, ut si non fidei ac veritatis, quietis ac pacis saltem amore, plures impellendos ad tranquilliorē viam ea, qua perditē ambulant, exquirendam, sapienter existimaverit. Spem eam, ut pluries vidimus, jam antea ille conceperat, sectarios se nimirum invicem consumpturos; ideoque in Poloniæ regno, vel omnes tolerandos, vel simul omnes ejiciendos, ut diximus, pronuntiaverat. Idipsum in Germania, unde expelli non poterant, futurum crediderat; unde cum audisset hoc tempore innumeras eorum rixas, ac prope crudelia certamina, eo magis spes illa profundas adeo in ipsius corde radices egit, ut a nullis, quas objicere valuit sapientissimus Albertus, rationibus, ullatenus convelli potuerit. Præter enim recensita¹ ab Eberianis contra Flaccianos Dresdæ statuta, inter ipsos magnum chaos, magna scissura, repullulante Manicheismo, cujus semina Flaccius Iennæ, post se ante novem annos reliquerat, intercedebat. Incendium istud, ut Joannes Guillelmus dux restingueret, inter *Substantiarios* et *Accidentarios* colloquium institutum censuit. Ideoque hoc anno MDLXXI, mense Julio, concionatores suos Wigandum, aliosque ex Academia Iennensi, Vinariam accersivit,

eodemque per litteras invitavit Wolratum comitem Mansfeldensem, hortatusque est eum, ut superintendentem Mencilium et Spangenbergium secum adduceret. Erant hi duo factionum duces in Comitatu Mansfeldico, hic *Substantiariorum*, ille vero *Accidentariorum* acerrimus propugnator. Voluit itaque princeps, ut hi cum suis Iennensibus, de controversia hac colloquerentur: cui colloquio ipse cum Wolrato Comite aliisque nonnullis interesse decreverat, facturus periculum, an ad concordiam distractos redigere posset. Venit cum suis Vinariam Wolratus; cumque princeps, indicto Conventu, causas exponeret, cur Mencilium superintendentem et Spangenbergium evocarit, nimirum, ut cum ministris Iennensibus, de controversia, quæ de peccato originali in his regionibus exarserat, placide conferrent: Mansfeldici difficiles sese præbuerunt, causati non esse sibi integrum, ut nec ante moniti et prorsus imparati, re cum sociis non prius communicata, de negotio tam arduo cum Iennensibus in colloquium descenderent. Quamquam vero urgerentur a Iennensibus, et instanter quidem, perstiterunt tamen in proposito, nec ullis rationibus induci potuerunt, ut ad principis voluntatem sese adjungerent. Tandem huc descensum fuit, ut Wigandus Accidentariorum sententiam, quam contra Flaccium, ejusque socios tuebatur, una cum argumentis præcipuis scripto comprehensam, offerret principi, qui deinde scriptum illud ad Mansfeldicos ministros examinandum mitteret: nimirum, ut notationibus additis corrigerent, si quid in ea deprehenderent dignum censura, suumque judicium, de universa hac causa perscriberent. Atque ita, tum quidem discessum est. Erat jam sparsus in publicum de hoc argumento Wigandi tractatus quidam, quem princeps paulo post Mansfeldicis ministris transmisit, additis litteris, quibus de hac controversia iudicium ipsorum exquirebat. Mencilius superintendens, ad cujus officium ea res pertinebat, Wigandi scriptum ministris per civitates omnes et satrapias misit, unaque monuit, ut singuli hoc ipsum legerent, expenderent argumenta, suumque de eo iudicium litteris obsignatis ad se perscriberent. Quod cum fieret, Spangenbergius, et qui cum eo partes Flaccii sequebantur, Wigandi scriptum, velut erroneum libere repudiaverunt; imo et Mencilio superintendenti cæterisque ministris persuadere conati sunt, de his litteris, ut et ipsi calculum suum adjungerent, et scriptum, quod diximus, condemnarent. Mencilius, et qui ei adhærebant Islebienses, non simpliciter omnia rejicienda sine delectu; sed si quid erroneum inesset, revocandum ad censuram corrigendumque; cætera vero probanda censuerunt. Dum ad hunc modum, datis ultro citroque litteris negotium ventilatur, factum

¹ Ex Rescio et aliis.

est, ut a scripto Wigandi sensim ad controversiam ipsam dilaberentur. Tum vero Mencilius cum Islebiensibus Accidentariorum sententiam defendit, qui naturam ipsam, et essentiam hominis, a peccati contagione discernendam asserunt. Spangenbergius vero, quique partes illius et Flaccii dictum sequebantur, Manichæorum dogma, de substantia hominis in peccatum transformata, omnibus præsiidiis tueri conati sunt. Hunc in modum, cum in duas turmas dissiliissent, experiri placuit instituto congressu, num conciliari sibi mutuo possent, et in eosdem cancellos redigi. Ventum est ad colloquium in hunc finem institutum Islebii, cui et Comites interfuerunt Mansfeldenses.

51. Fecit initium actionis Mencilius superintendens, et receptam inter Lutheranos originalis peccati definitionem, in medium proposuit, ex Smalcaldicis articulis desumptam. Postulavit vero, ut qui præsentis erant profiterentur libere quid de ea sentirent, probandamve censerent, an rejiciendam? Ea definitio; peccatum originis, fœdam asserit esse totius humanæ naturæ corruptionem. Hanc Mencilius cum suis probandam iudicavit et retinendam. Spangenbergius vero, propter motam controversiam censuit corrigendam, hunc in modum, scilicet, ut peccatum originis, non corruptio naturæ, sed universa hominis perdita atque corrupta natura diceretur. Videbant adversarii, quorsum ista spectaret mutatio, ut nimirum hoc involucre Flaccii Manichæum delirium, de substantia animæ in peccatum transformata occuleret. Itaque assentiri prorsus noluerunt. Post multam disceptationem, cum neutri cederent, huc itum est tandem, ut utrique sententiam suam, additis rationum fundamentis, scripto complecterentur; ea vero scripta Comites ad vicinos aliquot mitterent Lutherane professionis principes, eosque rogarent, ut de causa hac universa, ministrorum suorum sententias exquirerent, quorum iudicio, quin deinde acquiescerent, neutris recusandum. Interea temporis, dum aliorum iudicia exquiruntur, utrisque paci studendum et tranquillitati, nec faciendum in concionibus hujus controversiæ mentionem, sed omnia potius ad Synodum rejicienda, quæ postmodum, ad dirimendum hoc dissidium, convocanda videatur.

52. His ita constitutis, delecti sunt principes quidam, velut arbitri, Joachimus Fridericus administrator Magdeburgensis, Julius dux Brunswicensis, Joannes Albertus et Ulricus duces Megapolitani, Wolfgangus et Philippus Grubernhagii fratres, de stirpe Brunswicensium, et Joachimus Ernestus princeps Analtinus, quibus comites scripta utriusque partis, ad censuram revocanda litteris additis transmiserunt. Isti principes, non eamdem viam ad exquirenda suorum suffragia ingressi sunt. Magdeburgensis

Hallenses tantum, et qui Magdeburgi erant prædicantes in consilium adhibuit; Julius vero Brunswicensis tantum sui ducatus præcones. Megapolitani, non omnes promiscue, sed Facultatem Theologicam in Academia Rostochiensi consuluerunt. At Grubernhagii fratres, et Analtinus ad præcipuos quosdam et delectos iudicium de scriptis Mansfeldicis retulerunt. Jam et Mencilius privatim litteras dedit ad delectos ministros in ditione Analtini; quæ res Substantiariis occasionem præbuit, ut postea censuras ministrorum, veluti illegitime conquisitas, rejicerent. Cæterum omnes, qui super hac controversia consulti fuerunt, Magdeburgici, Brunswicensis, Magapolitani, Grubernhagii et Analtini, calculo suo probarunt Accidentariorum sententiam; et Flaccii, sociorumque dogma, veluti erroneam rejecerunt. Quanquam vero de rei summa convenirent omnes, alii tamen aliis acerbum in Substantiarios scripserunt. In primis Magdeburgici et Grubernhagii stylo paulo asperiore sententiam suam declararunt. Negari non posse dicebant, peccatum originale, si sit hominis substantia, creaturam dici oportere, aliam ab ea, quam initio condidit Deus; cujus Creator cum Deus esse nequeat, proculdubio Sathan sit habendus, a quo proveniat omne malum: Flaccium igitur, aiunt, dum hunc errorem astruit, loco Dei constituere Diabolum, eumque facere humani generis creatorem, ab eo tempore, quo lapsi sunt in peccatum protoplastæ: quæ, quin germana sit Manichæorum hæresis, non esse dubitandum. Nam, nec peccatum vere dici substantiam posse, quin nova sit creatura, nec creaturam istam alicui cuiquam adscribendam, quam Diabolo creatori. Itaque Flaccii et Substantiariorum sententia de peccato originis, velut portentosum, blasphemum et plane diabolicum dogma detestantur; quod, ne serpat longius, sed tempestive potius opprimatur, principibus et magistratibus, summo studio connitendum iudicant. Grubernhagii vero, ubi sententiam suam de controversia exposuerunt, exemplis e Scriptura propositis, iram Dei comitibus et horrendam vindictam minantur, nisi magno studio in eam curam incumbant, ut novum hoc et blasphemum Flacci dogma de peccato originis radicitus extirpetur. Cavendum omnino dicunt, ne ditio Mansfeldiensium comitum, in qua natus est Lutherus, doctrinæ novæ instaurator, Flaccii Spangenbergique detestandis erroribus contaminetur. Colligant ergo eorum scripta de hoc argumento prodita, eaque flammis injecta prorsus aboleant; nec quicquam, quod a Flaccio, Spangenbergio, cæterisque factionis istius consarcinatum sit, excudi deinceps in ditione sua patiantur. Quod si Spangenbergius objiciat sese pertinaciter, et in erroribus perseveret, ejiciendum e Comitatu, et

pervicacis hominis contumaciam, severitate perdomandam.

53. Comites, collectis omnium censuris perlectisque, Accidentarios deinceps fovendos susceperunt: Spangenbergius vero, et qui in ea ditione ductum illius sequebantur, recalcitrarunt perpetuo, neque censuris istis sese submittere voluerunt, quod suffragia ministrorum dicerent non essent collecta legitime. Itaque tandem e ditione Comitum Mansfeldensium, veluti hæretici pertinaces, ejecti fuerunt. Eandem fortunam aliis in locis, et alii quidam experti sunt.

54. Cæterum ad Flaccium ipsum quod attinet, ducem et caput istius factionis, is, ob impii dogmatis infamiam, variis fortunæ casibus, miserandum in modum jactatus fuit. Nam quocumque venit, post motam hanc controversiam, ab omnibus pæne desertus, in odio hominum, in ærumnis et afflictionibus miseram vitam duxit; Nec facile quemquam invenias, qui tot contumelias adversariorum, tantam tamque diuturnam oppressionem, tam acres inimicitias sustulerit. Unde Spangenbergius eum in Antigallo Martyrem appellavit. Neque vero a Catholicis passus est homo miser, sed a Sacramentariis partim aliisque id genus sectariis; partim, et in primis quidem, ab iis, qui per Germaniam Augustanæ Confessionis dogmata profitebantur; a Wittembergensibus, inquam, Lipsibus, Melancthonis, Adiaphoristis, Majoristis, Synergistis, ac demum ab Accidentariis; qui omnes acerbissimo ac prorsus implacabili odio sunt hominem persecuti, ac si in perniciem ipsius conspirassent. Id e scriptis illorum satis manifestum est, Wittembergensium cum primis, quæ sub nomine Scholasticorum edita fuerunt, adeo virulenta et contumeliosa, ut in hoc genere, post Lutheri furiosos libros in Angliæ regem, in archiepiscopum Moguntinum, in Georgium Saxonem et in Henricum Brunswicensis Germaniæ principes, nihil magis asperum et venenatum ducas extare. Quod si Flaccianum habuissent præsentem boni scholastici, cum istos libellos scriberent, dubium non est, quin laniaturi vivum fuissent, vel minutatim dentibus incisuri. Interim absentem confixerunt stylo quam poterant venenosissimo, et ne injuriam ipsi facere videantur, iis coloribus miserum Flaccium depingunt, ut si quis eum intueatur, hominem omnium sub sole sceleratissimum coram videatur intueri. Ista ex Ulebergio in Flaccio: sed ad Carolum Archiducem, de quo loqui cæperamus, revertamur.

55. *Pius monet principes Germanos ne quid mali subditis Catholicis eveniat.* — Laudari rite Catholicus hic princeps ab Hosio, ut audivimus, meruit, ob id præsertim, quod hoc anno orthodoxæ fidei præcipuum ostenderat studium, cum, nimirum, nonnulli ipsius ditionis populi, sese omnes in ejus obsequio futuros polliciti sunt, dummodo sectariis cunctis, eorumque mini-

stris, quiete agere, ac in hæresibus suis impune vivere liceret. Qua de re certior factus Pius, ut ab ea indigna pactione Carolum eundem revocaret, tum ad ipsum, tum etiam ad Albertum Bavarix ducem, ejusdem principis socerum, sequentes Epistolas dedit:

« Dilecto filio nobili viro Carolo ¹ Archiduci Austriæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non facile verbis consequi possumus, quantum nobis dolorem attulerit id, quod nobilitati tuæ, a quibusdam suæ ditionis populis hæreticis exhibetur, quos omni studio in eam curam incubuisse intelligimus, ut nobilitatem tuam ad pactionem secum faciendam adducant, quæ sibi et cæteris omnibus, qui sunt ejusdem sectæ, quos pastores vocant, cautum sit, ut nec eos nobilitas tua per se ipsam perturbet, nec per alios perturbari permittat; quod illi, si ab ea (quod Deus avertat) obtinere potuerint, non dubitamus, quæ illorum in corrumpenda religione Catholica audacia et astutia esse solet, brevi futurum ut Catholicis sacerdotibus seductis, et agricolis, qui fere omnes ad hanc usque diem fidem Catholicam integram atque incorruptam, adjuvante Domino, tenuerunt, in hæresim inductis, nullæ amplius in ea provincia Catholicorum reliquiæ relinquantur. Quocirca, etsi pro comperto habeamus nobilitatem tuam, pro sua in Deum Omnipotentem pietate, eximioque Catholicæ religionis studio, nullis, neque pecuniarum sollicitationibus, neque terrorum minis impelli posse, ad ea concedenda, quibus non modo existimatio sua in certissimam infamiam, sed etiam animæ salus in manifestum periculum adduceretur; tamen rei periculi magnitudine commoti, prætermittere, pro nostro pastoralis officio nolimus, quin subito has ad nobilitatem tuam litteras daremus, quibus eam, quamvis currentem, eo quo majori possumus animi nostri studio hortamur, ut ne se ad ea concedenda ullo modo admiscere velit, quæ ad fidei dogmata resque Ecclesiasticas pertinent. Scit enim nobilitas tuæ, et patre principe Catholico nata, et in Catholicæ fidei professione educata est, sæculares principes, in ejusmodi rebus, nullam neque potestatem, neque jurisdictionem habere; ac propterea se gravissime peccaturum, si, quod nulli seculari licet, Arcam Domini contingere, hoc est, sacerdotalem potestatem sibi vindicare ausa fuerit. Sed nos a nobilitate tua nihil tale timeamus, non solum ob eam causam, quia ipsa singulari pietate prædita, Deum Omnipotentem timet, deque animæ suæ salute, eam, quam par est, sollicitudinem habet, atque adversus omnes

¹ Ex Ms. Cod. Archiv. Vatic. ut sup.

hæreticorum conatus, constantissimo animo parata est; sed etiam quoniam iis utitur consiliariis, quos magna cum animi nostri lætitia, non minus prudentes quam Catholicos esse accepimus. Nihil est autem, dilectissime in Christo filii, quod timeas, ne si hæreticorum conatibus in ejusmodi petitione obstiteris, ipsi te populi tui deserant, neque in defensione tuæ ditionis, sicut par est, præsto sint. Primum enim Deus, cujus sanctissimam religionem præ omnibus rebus prætuleris, ipse te divina sua ope nunquam destituet. Deinde sperare debes cæteros omnes Christianos Catholicosque principes tibi affuturos, apud quos, pro tuendo ditionis tuæ statu, parati sumus omnem auctoritatem nostram interponere, ac si de nostræ Sanctæque hujus Sedis Apostolicæ conservatione ageretur. Quæ etiam si omnia defutura essent, tamen quidvis nobilitati tuæ perpeti præstat, quam tale in animam suam peccatum, et in existimationem dedecus admittere, perpetuamque Austriacæ familiæ splendori, violatæ religionis maculam atque infamiam incurrere; quod quidem nobilitatem tuam nunquam commissuram esse pro exploratissimo habemus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die II Martii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

56: Ad Ducem vero Bavarie ¹:

« Dilecto filio, nobili viro, Alberto Bavarie Duci.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Incredibili cum animi nostri dolore nuper accepimus, dilectum in Christo filium nostrum Carolum Archiducem Austriæ, magna in molestia ac perturbatione versari, propter negotium, quod ei a quibusdam suæ ditionis populis hæreticis exhibetur; qui omni conatu, in eam unam cogitationem incubuerunt, ut ab eo pactiorem extorqueant, quæ ipsis et reliquis omnibus hæreticis, qui ejusdem sectæ sunt, quos pastores vocant, cautum sit, ne, et ipse eos per se ulla molestia ac perturbatione afficiat, nec per alios affici perturbarique patiat. Quod quidem eo animo et consilio factum, ut sibi licitum posthac sit impune, hæresum suarum venena in vulgus spargere, et Catholicorum reliquas, quæ in eadem provincia ad hanc usque diem, Dei beniginitate integræ atque incorruptæ permanserunt, contaminare atque corrumpere; quippe qui nihil aliud sibi magis propositum habent, quam ut principis sui, quem Catholicum esse sciunt, existimationem animæque salutem perditum eant. Quamvis autem illius principis in Deum pietas, et religionis Catholicæ studium, nobis sit perspectissimum, ejusdemque adversus om-

nes hæreticorum conatus constantiæ vehementer confidamus; tamen quia eos ipsos hæreticos qui illius nunc patientiam tentant, obstinatissimos esse compertum habemus; satisquiescimus eos omnem lapidem moturos esse, ut ab eo aliquid extorqueant, quo et eorum sectæ augeantur, et religio Catholica majus detrimentum accipiat; idcirco et eum ad obsistendum hæreticorum conatibus, per litteras vehementer in Domino proxime hortati sumus, et eo ipso tempore, eadem de re ad nobilitatem tuam scribere voluimus, majorem in modum ab ea petentes, atque in Domino rogantes, ut quando ad vetera propinquitatis vincula, quæ nobilitati tuæ cum prædicto Archiduce intercesserunt, nova hæc postremo affinitatis conjunctio accessit, cujus causa eum ipsum principem filii loco habere debet; velit apud eum per litteras, sive per nuntios, dedita opera ad illum mittendos, auctoritatem suam interponere; qua ille permotus, cæterisque tam divinis quam humanis rationibus adductus, quas pietati prudentiæque considerandas, atque ipsi subjiциendas relinquimus; ab omni ejusmodi consilio se omnino alienum constantissime se præstet, quo ulla hæreticis, aut impunitas, aut securitas in sua ditione concedatur. Ut enim cætera omnia in præsentia omitamus, quibus ille ab ejusmodi rebus concedendis alienissimus esse debet; illud certe tacere nullo modo possumus, si post dispensationem Apostolicam tuæ ac suæ nobilitati a nobis concessam, qua omnibus testatum esse voluimus, nos utrumque principem, fidei religionisque Catholicæ studiosissimum, acerrimumque defensorem existimare; talem tamque insignem contumeliam acciperemus: justissimam nobis ac Sedi Apostolicæ querelæ adversus utrumque causam proculdubio datum iri. Quod, ne accidat, neve ille ad ea, quæ ad fidei Catholicæ dogmata resque Ecclesiasticas pertinent, quarum in concessione rerum, nulla secularibus principibus facultas, aut jurisdictio data est, ullo modo se admisceat; debes pro tua parte in primis providere. Quo quidem officio, etiam si antequam has nostras litteras acceperis, apud eundem archiducem functus fortasse fueris; vehementer tamen cupimus, ut nostra causa eo ipso rursus fungaris: idque non solum studiose et efficaciter, sed etiam primo quoque tempore facias. Non modo enim rem ipsam in magnum periculum esse adductam intelligimus, sed ne ullæ quidem moræ locum aut spatium dari accepimus; quandoquidem super ea ipsa re, ad quintum diem Martii conventus indictus esse dicitur. Plura in eadem sententiam scriberemus, nisi res ipsa, periculi magnitudo satis ipsa per se apud nobilitatem tuam pro nobis loqueretur: quam quidem iterum, et quo majore animi nostri studio possumus, in Domino rogamus, ut prædicto officio apud eundem principem no-

¹ Ibid. ut supra.

stra causa quamprimum efficacissime fungatur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris; die secunda Martii MDLXXI, Pontificat. nostr. anno sexto ».

57. Hac etiam de causa Pontifex ipse, ad episcopum Gurgensem de cujus probitate ac veræ religionis zelo, a Bartholomæo de Porzia Abbate Modiensi (qui nuper a visitatione diæcesis Aquileiensis, suo jussu, ut supra retulimus, peracta redierat), certior factus, alias litteras dedit, quibus vehementer hortatus est, ut ipse quoque apud præfatum archiducem pastoralia sua officia interponeret, ne structa ab hæreticis consilia prævalerent. Litteræ ejusmodi fuerunt:

« Venerabili fratri episcopo Gurgensi.

PIUS PP. V.

« Dilectus filius Bartholomæus de Porzia abbas Modiensis, quem superiore anno totius Aquileiensis diæcesis visitationem, a nobis constitutam, ad dilectissimum in Christo filium nostrum Carolum archiducem Austriæ, ejus ipsius visitationis exequendæ causa, cum litteris ad nobilitatem tuam fraternitatemque tuam nostris venire voluimus; ex istis locis nuper ad nos reversus, multa de eximia tua in Deum pietate et erga sanctam hanc Sedem Apostolicam observantia significavit, quæ nobis magnam in Domino lætitiā attulerunt. Non quia de fraternitate tua eadem multo antea nobis explorata nonessent, sed quia ipsius testimonio delectabamur, qui quæ ad nos de tuæ Catholicæ religionis studio afferebat, hæc ipsa tui præsentis ope, ad prædictum visitationis munus obeundum præsens ipse adjutus, reipsa ita esse cognovisset. Quocirca fraternitatem tuam, debitis in Domino laudibus plurimum commendantes, certio-rem facere voluimus, ea ipsa officia, quæ nostra atque hujus Sanctæ Apostolicæ Sedis causa eidem præstitit; præterquamquod personæ sibi ab Omnipotenti Deo impositæ convenientia fuerint, nobis præterea, sicut esse debuerunt, gratissima atque acceptissima fuisse; paratosque esse nos illa, quibuscumque cum Domino poterimus, nostris erga fraternitatem tuam charitatis officiis remunerari. Quia vero maxime decet, te, qui in sollicitudinis nostræ partem a Deo vocatus es, pro ea, quam habes, non solum apud eundem archiducem, sed etiam apud istos populos auctoritate, religionis Catholicæ incolumitati consulere ac prospicere; idcirco fraternitatem tuam in Domino hortamur, ut officii sui memor, causam Dei et fortiter suscipere, et perseveranter tueri, omnibusque novarum sectarum auctoribus et conatibus obsistere velit; præsertim his, quibus, et superioribus diebus adnixi sunt, et hoc quoque tempore adnuntur, ut sibi a prædicto archiduce aliquid

concedatur, quod illis et omnibus, qui sunt ejusdem sectæ cautum sit, ne super ejusmodi earum sectis, ulla perturbatione molestiave afficiantur. Qua de re ad nobilitatem suam scribimus, et fraternitatem tuam requirimus, ut partes ipse quoque suscipiat, nobilitatis suæ, ab ejusmodi concessionibus dehortandæ, ad quæ nulli sæcularium principum licet se admiscere. Quod si nobilitas sua fecerit, præterquamquod religionis Catholicæ violatæ maculam Austriacæ familiæ spendori inureret; mortiferam præterea plagam, et ipsi orthodoxæ religioni in sua ditione infligeret. Qui enim nunc talia tamque inhonesta, tam impudenter postulare audent; quid facturi sint, novarum sectarum impunitate sibi concessa, non est fraternitati tuæ difficile existimare. Quam et si nos sponte sua religionis Catholicæ causa non defuturam esse pro certo habemus; voluimus tamen, pro commisso nobis, quamvis indignis, Apostolicæ servitutis officio, fraternitatem tuam, ad idem præsentibus litteris magis excitare. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die secunda Martii MDLXXI, Pontific. nostr. anno VI ».

58. *Pontifex imperatorem laudat quod suis monitis obtemperaverit.* — Nulli dubium, quin apud archiducem, juxta Pii monitum, tum Bavarie Dux, tum Gurgensis episcopus optime officio perfuncti fuerint, cum id utriusque facile pietas ac religionis zelus suadere possit. At ipsa archiducis pietas, contra hæreticorum conatus firmissimum orthodoxæ fidei propugnaculum fuit; ideoque ad Pontificem rescripsit, se hucusque nil in religionis detrimentum sectariis cessisse; quin nec unquam hac in re, vel minimum aliquid inscio Pontifice acturum. Quapropter Pius, tam eximium illius propositum, debitis laudibus commendandum rite censuit, ac in eo magis eum principem confirmandum, sequentibus litteris¹ duxit:

« Dilecto filio, nobili viro Carolo Archiduci Austriæ.

PIUS PP. V.

« Accepimus litteras nobilitatis tuæ quibus adea rescripsit, quæ nos super molestia et negotio ab hæreticis suæ ditionis sibi superioribus diebus exhibito, pro nostra erga se paterna benevolentia, proque officio Apostolicæ servitutis, ab omnipotenti Deo nobis quamvis indignis commissio, ad nobilitatem tuam scribenda esse judicavimus. Ex quibus quidem litteris suis cognovimus id, quod jam pridem, de sua eximia erga Redemptorem nostrum pietate, singularique nostræ Catholicæ religionis studio perspectissima habemus; nobilitatem scilicet tuam omnibus animi sui sensibus, in eam unam curam, et antea incubuisse, ei nunc quam maxime

¹ Ibid. ut sup.

¹ Ibid. ut supra.

incumbere, ne quid Catholica fides in ista cui a Deo præposita est provincia detrimenti patiat. Quam in re fecit prius, et in præsentia quoque facit id, quod principe pio et Catholico dignum est, et a veteri clarissimorum majorum suorum orthodoxæ religionis zelo non discedit. Itaque nobilitatem tuam, debitis in Domino laudibus commendantes, gratias agimus omnipotenti Deo, qui his perturbatissimis reipublicæ Christianæ temporibus, tantum nobis in illius pietate ac virtute præsidii ac solatii misericorditer collocavit. Quod autem eisdem litteris nobilitas tua nobis confirmavit, se, non nisi præscientibus nobis quidquam in causa religionis novi concessuram esse; id neque inviti in præsentia accipimus, et quod ea ipsa de re, iterum ad nos scribere, sententiamque nostram exquirere velit, vehementer laudamus. Interea tamen, partes ipsi nostras, quas sine Dei offensione non possumus, prætermittere nolumus, quin nobilitatem tuam, quam singulari quodam paternæ charitatis affectu in Domino diligimus, studiose etiam hortemur, ad eandem quam hucusque præstitit, adversus novarum sectarum importuna postulata constantiam et perseverantiam, in posterum quoque retinendam. Quas ut libentius alacriusque faciat, nobilitatem tuam considerare volumus, quod ipsa quoque in litteris suis testificatur, hujus constantiæ perseverantiæque fructum maximum uberrimumque se habere; religionem videlicet Christianam, a principio sui regiminis ad hoc usque tempus, illibatissimam, ut scribit, conservatam. A qua constantia si nobilitas tua quibusvis novarum rerum studiosorum importunitatibus expugnata recesserit, primum quidem auctoritatem majestatemque sui principatus infringet, quæ ad populos in officio debitaque erga principes suos reverentia continenda maxime valet; deinde religioni ipsi in ipsa sua ditione mortiferam plagam infligeret. Ut enim ea, de qua scribit, inclytæ memoriæ patris sui, propriæque in novis sectis dissimulandis conniventia, ad reliquias Catholicorum in istis partibus conservandas aliquid profecerit; quod nos tamen nobilitatem tuam, non temere affirmare, sed ita persuasum habere existimamus; ipsa certe concessio, quæ eorumdem non solum impunitati, sed etiam tranquillitati consuleretur; sine ullo dubio eisdem Catholicæ religioni in ista provincia interitum allatura esset. Nobilitas autem tua eas, quibus ab ipsorum improbitate afficitur molestias, quia præsentibus sunt, fortasse nimis considerare cogitur; mala vero, quæ ex hujusmodi concessione evenire necesse est, quia nondum præsentia sunt, non tantopere timentur; sed tamen est prudentiæ suæ, non solum præsentem populorum suorum statum, sed etiam eum, qui ejusmodi concessione facta futurum esset, diligenter animadvertere. Illud quoque memine-

rit nobilitas tua, ad vitanda quævis pericula atque incommoda, sibi a populis istius ditionis suæ imminencia; nullum se majus periculum habere posse, quam si quam Orthodoxam fidem semel corde suscepit ad justitiam, eandem semper ore non profiteatur ad salutem; quod certe non faceret, si quidquam illis novi contra illam concederet. Ut enim nihil perniciosius esse potest, quam Deum omnium bonorum auctorem relinquere; sic vanum est majorem ab hominibus quam ab eo spem expectare, qui et potior est cunctis hominibus, et dat salutem regibus, et eos qui in eo confidunt beatos fore prædixit. Cujus rei nobilitatem tuam memorem, nihil unquam facturam esse pro comperto habemus, quod divinam illius majestatem offendere, aut perpetuam Catholicæ fidei maculam clarissimæ familiæ tuæ inurere possit. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die ultima Maii MDLXXI, Pontificat. nostr. anno VI ».

59. Et quidem, nec ex nostris scriptoribus aliquis, et, quod majus est, nullus hæreticorum, qui ex more relatum de adeo Catholico principe triumphum tuba canere ac jactare minime prætermisisset, si quid vel minimum ab eo iidem hæretici obtinuissent; nil omnino in sectarum commodum factum, aut ab Archiduce Carolo statutum memorat. Quare ipse, ut audisti, paulo post, ob Religionis Catholicæ studium, ab amplissimo cardinali Hosio præcipuis laudibus commendari meruit; unde rite eliciatur, ad expugnandam ipsius constantiam sectariorum conatus omnes irritos evasisse.

60. *Hosius gratulatur Mendoza quod averterit imperatorem a concedenda Bohemis Confessione Augustana.* — Nec minus strenue eorundem audaciam hoc ipso tempore compressit Maximilianus Cæsar ipse frater, in comitiis Bohemicis mense Junio habitis, nobili siquidem Bohæmorum globo, Augustanam Confessionem petenti, eam gravi ac severa oratione pernegavit. Cumque ex iis impudentior quidam, inter postulati causas, ausus esset addere, quod id ipsum gratum Maximiliano futurum esset, ea loquendi licentia graviter Cæsar ipse suboffensus, mentiri hominem respondit, ac iniquam postulationem indignatus rejecit. Avellanæ Societatis Jesu alumni potissimum opera, Maximilianum tam egregium Catholicæ religionis specimen dedisse, Sacchinus ¹ scribit. At, ex cardinalis Hosii testimonio, alias commemorato, Francisco de Mendoza Montisacuti comiti, et apud Cæsaream Majestatem Catholici regis oratori, in ea re plurimum est tribuendum. Ab eximio enim studio, quo illis comitiis Orthodoxæ religionis negotium is gesserat, licet sibi nulla familiaritate conjunctus esset, sequentem ad illum Epistolam scribere Hosius quodammodo compulsus fuit, ut ab ipsa intelligitur:

¹ Sacchin. *Histor. Societat. Jesu* p. 3, lib. VII, p. 342, n. 62.

« Credibile non est quantam ex ea re voluptatem acceperim, quod majestatem Cæsaream aperte Christum confiteri audio. Nam proximis superioribus annis fuit quorundam opinio, quod, quamvis ipsa Catholicum se præstaret, subjectis tamen sibi populis, hac ipsa parte, nimio plus indulgere videretur. Hanc suspicionem diluisse penitus proximis hisce diebus videtur, quando cum nonnulli peterent, ut sibi quoque liceret relinquere fidem Christianam, et sequi perfidiam Augustanam; non modo tale nihil petitioni eorum concessit, verum etiam graviter eos objurgavit, quod eo venissent impietatis et impudentiæ, ut pro fide perfidiam sibi concedi postulerent. Præclarum est hoc imperatoris Catholici factum, et omni laude celebrandum. Quoniam vero talem, ut se præstaret, aperteque Christum confiteretur, neque sibi cum Islebiensi antichristo commune quidquam esse palam omnibus faceret; id magna ex parte singulari studio dominationis vestræ perfectum esse dicitur, quæ suis prudentissimis ad eam rem consiliis, illius majestati præsto semper adest; equidem tenere me non potui, quin etiam ardentem hunc tuendæ conservandæque Christianæ fidei zelum, litteris hisce meis gratularer. Nam et si mihi cum dominat. vestr. nulla familiaritas intercessit, nec eam vel de facie saltem unquam cognovi, tamen excellens hæc illius virtus, et minime vulgare studium tuendæ fidei Christianæ, nomen illius tam reddit illustre, præsentem ut contemplari, et in amplexus viri tanta pietate præditi ruere mihi videar. Quamquam etiam superiore anno, ex patre Joanne Polanco nonnihil audiveram, quod ad comitia Spirensia missus fuerit, ad majestatem Cæsaream, a vere Catholico rege vir quidam, et genere illustris, et pietate multo magis illustris, qui zelo quodam arderet incredibili, perfidiam omnem hæreticam abolendi, fidemque Christianam in iis locis, in quibus, (proh dolor!) vehementer est collapsa, restituendi. Nunc video præclara ejus rei fundamenta, per dominat. vestr. quam ille tantopere prædicabat, jacta: quam quidem ob rem plurimum illi gratulor, ac serenissimum regem illum, qui non magis nomine, quam re, se vere Catholicum declarat, satis laudare non possum. Qui quibus in locis labefactatam Christianam fidem, et ex ea ludum fidium factum esse videt, ad ea tales mittit oratores, qui non magis de privatis suis, regnique sui negotiis, quam de publica totius orbis Christiani causa, nimirum, de Christiana fide promovendâ atque tuenda, sint solliciti. Servet Deus pietissimum regem hunc in multos annos incolumem et felicem, qui non solum novum quemdam orbem, ad fidem Christianam convertendum, verum et veterem, cujus Germania non postrema pars est, in ea tanto studio retinendam curat. Ex Turcis et Mauris devictis, majorem is

laudem et gloriam non reportabit, quam si perfecerit, ut isti Genevenses et Islebienses Antichristi debellantur; et eorum loco, sicut factum est memoria patrum, et avorum nostrorum, aperte Christus ubique prædicetur. Neque debet illius majestas dubitare, quanto magis in curam hanc incubuerit, quin illi contra veteres Christiani nominis hostes, quibuscum nunc bellum gerit, omnia tanto felicius sint eventura. Nihil est autem, quod miretur dominat. vestr. cum mihi nihil cum illa unquam intercesserit, quod nihilominus ad eam ita libere scribo. Nam hoc dominationem vestram scire volo, quod etiam patria mea, quicumque sunt in religione motus excitati, non aliunde fere, quam ex hac vininia profecti sunt. Quod enim concessum esse finitimis videbant, id ut sibi quoque concederetur, jure se postulare persuasum habebant: adeo verum est quod Proverbio dicitur: *Aliquid malum propter vicinum malum*. Quod si constans, ut sit in hoc tam sancto instituto suo Cæsarea majestas illi persuadebit, non solum Bohemiam et alias provincias illi subjectas, verum et Poloniam in fide Catholica conservaverit; et multos errantes in viam reduxerit; quo nomine plurimum illi debemus omnes, nec erit quicquam, quod ad comparandam sempiterni nominis gloriam dominat. vestr. magis pertinere queat. Ab illustri dominat. vestra peto, si qua in re consilio illius et auxilio rev. D. orator serenissimi regis mei uti voluerit, ut ei deesse ne velit. Si quid erit vicissim, in quo ego dominat. vestr. possim hic inservire, semper me promptum et paratum offero. Datum Romæ x Junii MCLXXI ».

61. *Sedes Viennensis in Austria diu vacat propter excelsum quod vocant regimen, cui subicere certant politici cæteras etiam sedes egiscopoles.* — Quanti autem fecerit Mendoza hanc Hosii Epistolam, ac laudari a tanto viro, uti idem Hosius erat, pietate ac eruditione toto Christiano orbe clarissimo, litteris ad illum redditus significavit; ex quibus vicissim Hosius majora audendi pro fide Catholica ac Ecclesia animum sumens, altera ad eundem data Epistola urgere non prætermisit, ut apud Maximilianum operam navaret, ut idem, ipsum, quem Pragæ ostendebat fidei ac religionis zelum, tum in aliis suæ ditionis locis, tum præcipue Viennæ demonstraret. Ea siquidem in urbe, Cæsarum imperiali sede, errores inpune versari videbantur; et ipsa a decem et amplius annis proprio viduata pastore ac episcopo, luporum incursionibus, ac singulari fera depasta conspiciebatur. Nullus vero ipsi præpositus a Pontificibus Romanis fuerat præsul, propter excelsum quoddam regimen, quod supra episcopum ipsum, dominationis iniquissimum jus exercere ac sibi vindicare præsumperat; cui etiam episcopi cæteri, per vim sese subicere compellebantur. Ad tollenda igitur gravissima hæc mala, quam innuimus Epi-

stolam ad Mendozam scripsit Hosius,¹ ut ille, nimirum, pro viribus conniteretur, ut ipsa auferrentur. Ejusmodi ea fuit :

« Gratas accidisse litteras meas dominat. vestr. gaudeo; simul etiam quod Praga Viennam incolumis venerit, gratulor. Sed et illud non potest mihi non esse gratum, quod ei lucubrationes nostras probari video, in quibus scribendis, non aliud certe spectavi, quam ut eos, qui doctrinis variis et peregrinis abducti fuerunt, in patria mea præsertim, in viam reducere, et fluctuantes in prisca religione conservare possem. Nec enim aliis, quam Polonis meis hæc scripta sunt. Si verò non improbantur etiam his nationibus in quibus multi, sicut ingeniis, ita iudicio doctrinaque longe sunt præstantissimi, tanto majores Deo, cujus hoc est beneficium, ago gratias. De Cæsarea majestate, semper ego præclare sensi, cum sit excellenti quodam ingenio, minime vulgari prudentia, pietate quoque singulari prædita. Sed visa tamen esteanonnullis paulo cum illis remissius agere, qui Christi rejecerunt Evangelium, et in aliud cujusvis potius, quam Christi Evangelium se transferre passi sunt. Quod ego non aliunde natum esse puto, quam quod cum suis subditis indulgentius in causa religionis ageret, quam imperatoriam majestatem decere videretur. Cæterum in proximis superioribus comitiis Pragensibus, virum se præstitit, vereque se Catholicum imperatorem declaravit; quod cum singulari studio dom. vestr. factum fuisse cognovissem, non potui tam præclarum hoc officium illi non gratulari plurimum. Utinam autem, quod fecit Pragæ, faceret idem Viennæ quoque, quæ civitas cum sit sedes imperialis, quodammodo religionis exemplum aliis etiam esse deberet; cujus quis sit status, nihil est quod ego scribam. Videt ipsa suis oculis domin. vestra, videt et ingemiscit procul dubio, civitas hæc sedes imperialis est, et episcopum non habet jam inde a decem et amplius annis; cujus rei non minima causa esse creditur, quod est ibi quoddam, ut vocant, excelsum regimen, quod episcopum habere sibi subiectum velle dicitur. Quod quoties illi visum est ut se sistat coram excelso regimine, mandat, ac formulas illi religionis præscribit, et quid e superiori loco docere populum debeat, eum instruere conatur; quasi vero legem ex hujus excelsi regiminis, non autem ex ore sacerdotis requirere, Scriptura doceat. Quod etiam ipsis Lutheranis, quamvis a fide Christi sint alieni, prorsus intolerabile videtur, quemadmodum ex scheda litteris inclusa, Dominat. vestr. cognosceat. Cum ante biennium fere, per quasdam terras inclytæ Austriacæ domus iter facerem, audivi quemdam insignem episcopum, sororis Cæsareæ majestatis filium, cum nescio quæ profana

causa iudicio disceptaretur, coactum ab excelso regimine fuisse, ut personaliter compareret; cumque ille recusaret, utque per procuratorem agere sibi liceret multum instaret, et idem peteret illust. P. ejus, (quo nullus nunc est in Germania princeps, pietate præstantior, et qui majore studio Christianam religionem tuendam et propagandam curet,) nihil apud hoc excelsum regimen proficere potuerunt. Coactus est ille, et episcopus, et Cæsareæ majestatis nepos in civili causa coram, apud excelsum regimen se sistere. Mihi quidem hæc barbara quædam immanitas, et immanis esse barbaries videtur. Et apud Judæos, et apud Ethnicos etiam, semper fuit magna episcoporum et sacerdotum reverentia; nec in illos juris quicquam civilis magistratus vendicabat. Quare si vult dominat. vestr. de universa Germania benemereri, Deoque cum primis gratum sacrificium offerre; det operam, ut episcopum ista civitas habere possit, in qua sedem imperii sui majestas Cæsarea collocasse videtur. Episcopum autem, nisi salvis Ecclesiasticis iuribus et privilegiis haberi vix poterit. Quis enim volet ibi episcopum agere, ubi magistratum civilem, sibi, quod est proprium episcopi munus, viderit usurpare; magnam ex ea re laudem apud homines dominat. Vestr. consecuta fuerit, magnam etiam Dei sibi gratiam conciliaverit etc. Datum Sublaci, septima die Septembris MDLXXI ».

62. *Cardinalem Madrucium Ecclesiæ suæ Tridentinæ possessionem non obtinentem, Romam redire permittit Pontifex.* — Et quia de illata a Viennensi magistratu episcopali dignitati tam enormi injuria Hosius justissime, ut audisti, hic queritur; ad toties memoratas Tridentinæ Ecclesiæ pressuras revocamur, cum ejus siquidem libertatem ac jura opprimere vi, ac sibi vindicare archidux Ferdinandus contenderet. Neque enim ad dissidium id componendum, aliquid contulit, Pio suadente, Viennam ipsum cardinalem Madrucium episcopum (ut narravimus) petiisse. Quare, ubi se oleum et operam perdidisse cardinalis ipse cognovisset, discedendi ex Cæsarea aula facultatem a Pontifice petiit, ut se denuo Romam conferret. Petitioni ejus annuens Pontifex hanc ad Madrutium perbreve dedit Epistolam, qua dolet, post tot ab eo pro Tridentina Ecclesia suseptos labores, adhuc illius possessionem obtinere minime quivisse. Epistola¹ talis est :

« Dilecto filio Ludovico cardinali Madrutio vocato.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Graviter ac moleste tulimus, circumspeditionem tuam, tot tantisque laboribus frustra

¹ Epist. Hosii 140, p. 319.

¹ Extat in Reg. Vatic. ut sup.

susceptis, Ecclesiæ suæ Tridentinæ possessionem adhuc obtinere non potuisse; idque tum sua, tum Ecclesiæ ipsius causa. Sed quanto hoc ita, quod dolemus accidit, circumspeditionem tuam paterne monemus, ut quæ acciderunt humaniter ferat. Interea consilium aliud probamus, ut ad nos, uti primum commode facere poterit, proficiscatur. Nos enim eam libenter visuri sumus, quemadmodum antea fecimus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xxvi Aprilis MDLXXI, Pontificat. nostr. anno vi. At ad Hosii Epistolam redeamus.

63. *Ernestus, episcopus Frisingensis, licet imperatoris nepos, coram tribunali excelsi regiminis adstare cogitur.* — Episcopum, Maximiliani Cæsaris nepotem, filiumque principis, quo nullus tota Germania erat, vel pietate præstantior, vel qui majore studio Christianam religionem tuendam ac propagandam curaret, Ernestum forte, Alberti Baviaræ ducis filium, episcopum Frisingensem extitisse arbitramur; qui licet, ob insignia patris merita, ac sanguinis propinquitatem præcipuo honore coli ac venerari debuisset, tamen eo invaluerat in excelso illo magistratu, dignitatem episcopalem pessundandi luxuria, ut cæteris posthabitis, illud tantum spectaretur.

64. *Queritur Hosius quod in Indice librorum in Bohemia vetitorum, nulla facta sit mentio librorum Lutheranorum.* — Nihilominus, præter id, quod laude dignum, pro religione in Boemicis comitiis egisse Maximilianus hoc anno visus est, factum quoque ante ipsa invenimus, ut bibliopolis prohiberetur, ne improbatæ lectionis libros divenderent; qua de re Pius jampridem monuerat Antonium archiepiscopum Pragensem¹, inter cætera, ista ad eum scribens: « Præterea curare te oportet, ut in urbe Praga, aliisque Bohæmiæ locis, habeantur indices sive catalogi librorum, quorum lectio prohibita fuit; ut Catholici noscant, a quibus libris abstinere debeant ». Idcirco existimare non dubitamus præfatum decretum, opera potissimum ejusdem Pragensis archiepiscopi prodiisse (licet ad alias etiam ditionis Austriacæ regiones se extenderit), eo magis, quod Melchior Bilius ad cardinalem Hosium scribens, præcipuum ipsius archiepiscopi zelum ac pietatem commendans, illum quoque huic rei toto conatu incubuisse, non immerito censendum videatur. In decreto autem prohibitionis hujusmodi, unum nihilominus Hosius idem animadvertit, quod animo illius mærori simul ac admirationi fuit; nam Zwinglistarum ac Calvinistarum librorum lectio ac venditio quidem expresse inhibebatur, de Lutheranorum autem scriptis, nulla prorsus mentio occurrebat.

Quapropter Bilius ejusdem Epistolis respondens, gravissime de hac re queritur sequenti Epistola, quam etiam dignis laudibus, tum ipsum Bilium, tum memoratum Pragensem antistitem prosequitur; illosque insuper hortatur, ut qua possunt strenuitate, pro novi Viennensis episcopi electione laborent; ac de causa Olomucensis episcopi, quam alibi memoravimus, optimum jam exitum obtinuisse ipsius Bilius opera sibi persuasum esse, in hunc modum dicit¹:

« Sollicitudinem hanc dominat. vestr. de religione tuenda et conservanda satis laudare non possum. Facit enim, quod verum et fidelem S. Sedis Apostolicæ legatum facere decet. Quæ vero scribit de domino archiepiscopo Pragensi, magnam animo meo voluptatem attulerunt, cum præsertim is per me consecratus fuerit Viennensis episcopus. Quamobrem vehementer exhilaror, cum ita prædicari pietatem ac religionem illius audio. Utinam opera vestra mutua perfici queat, ut aliquis Ecclesiæ Viennensis pastor et episcopus idoneus constituatur! Quæ cura, quamvis ad dominat. vestr. spectet, non minus tamen pertinere videtur ad ipsum dominum archiepiscopum, qui decimo abhinc anno, Ecclesiæ illi renuntiavit, ut omnem diligentiam adhibeat, quo possit idoneum habere successorem. Est enim verissimum, quod hæc decem jam annorum vacatio, non potuit illi civitati maximum detrimentum non afferre. De causa domini episcopi Olomucensis mihi persuadeo, quod ea, patrocinio dominat. vestr. jam est optatum exitum consecuta. Decretum, quo prohibentur bibliopolæ, ne libros hæreticorum divendant, cujus exemplum se mittere mihi scribit, non vidi; nam in ea scheda, quam his litteris adjunxit, non fit expressa mentio nisi de Zwinglistis et Calvinistis; de his vero, ex quibus ii nati sunt, Lutheristis, verbum nullum; quasi vero magis ii tolerandi sint Calvinistis, quibus nihilo sunt meliores, fortassis etiam deteriores. Quis enim alius fuit, qui omnem agnitionem Dei prorsus ex Ecclesia primus tolleret, præter Lutherum? qui cum sacerdotium et sacrificium sustulerit, externum discrimen omne sustulisse videtur, quo Dei cultus ab eo cultu, qui recte præstatur hominibus, discerni possit, ut mihi nihil aliud, quam Atheismum docuisse videatur. Fecit autem hoc, a magistro suo Diabolo edoctus, sicut in libro suo quodam fatetur ipse: quem etiam patrem illius fuisse, viri multi graves, et fide digni scriptum reliquerunt: nam, ex Incubo, et ex impura muliere quadam natum esse constat: et hujus tamen verbum, quo nihil impurius, nihil arrogantius, nihil sceleratius, hæc nostra sæcula produxisse videntur, Dei verbum, et Christi Evangelium quidam vocare non verentur.

¹ Apud. Goub. Epist. lib. 2. Epist. 14.

¹ Epist. Hosii 144, pag. 299.

« Cum legerem Disputationem Aldemburgensem, plus minus quadraginta reperi locos, in quibus Christus cum Luthero conjungitur, et cum Verbo Dei. Verbi gratia: contra Christum et Lutherum; teste Luthero et Scriptura sacra; Scriptura et Lutherus; juxta Verbum Dei et Lutheri; ex Verbo Dei et Lutheri; ex ipso Verbo Dei et Lutheri; cum Verbo Dei et Lutheri; Christus et Lutherus; ut nos docent Christus et Lutherus; non est discipulus Christi et Lutheri; Deus et Lutherus; cum Dei ipsius, tum Lutheri testimonia; acquievit Spiritui Sancto Philippus et Luthero; ipsi Filio Dei et Luthero cogentur Eberiani rationem reddere, etc. Quæ potest esse major impietas, quam quod eodem loco habeant Antichristum Islebiensem, ex Diabolo natum, quo Christum Deum verum, ex vero Deo progenitum? *Misericordiæ Domini quia consumpti non sumus.* Misericordiæ Domini, quod terra nobis non dehiscit, cum eæ tam impiæ tamque blasphemæ voces dicuntur et audiuntur. Quod si non aliud impius hic et nefarius scelus patrasset, quam quod perpetuam professus continentiam et voto castitatis obstrictus, contra jusjurandum suæ religionis, perfractis pudoris repagulis, ac ruptis pudicitiae claustris, cum nonna sive sanctimoniali suam libidinem explevit, et huic incesto sacrilegio, conjugii nomen prætexuit; vel hoc solo nomine dignus erat, quem tanquam pestem aliquam abominarentur et execrarentur omnes: cum etiam apud Ethnicos tam fuerit hoc detestabile facinus existimatum, ut si qui fuissent in eo deprehensi, vivi defoderentur humo. Et extant etiam leges imperatoriæ, jam inde a mille ducentis annis latæ: Si quis, non dicam rapere, sed attentare tantummodo jungendi causa matrimonii, sacratissimas virgines ausus fuerit, capitali pœna feriat. At nunc monstrum hoc horrendum, immane, ingens, non solum quas fuit meritis pœnas effugit vivus; verum etiam Christo Dei Filio, diaboli filius jam ad inferos detrusus, exæquatur: nec audent eum Christiani principes, inter hæreticos numerare, qui fons caputque fuit hæresum omnium: qui præter alia multa flagitia, rusticos contra nobiles, nobiles contra dominum suum, cui jurejurando fuerunt obstricti, nunquam satis laudatum pientissimum illum Carolum imperatorem, ut arma sumerent, concitavit. Mihi vero multo rectius videretur, ut hoc genus edicti non promulgaretur, quo canonizari quodammodo Lutheri scripta videntur, dum solius Zwinglii et Calvinii libri prohibentur. Primo loco debebant poni Lutherani, postea Zwingliani et Calviniani. Hoc demum edictum fuisset Christiano principe dignum. Sed ego tamen bona spe sum, etiam Lutheri libros, brevi prohibitum iri, quandoquidem Lipsiæ graviter interdictum esse dicitur, ne quis illum auctorem citare, vel in scholis,

vel in templis audeat. Quod autem citatur nihilominus Philippus, quem in Calviniana perfidia mortuum esse constat; hoc huic Edicto prorsus contrarium est, nisi quod inter Lutheranam et Calvinianam perfidiam ego discrimen video nullum. Nam si panis manet in sacrosancta Eucharistia, cui dubium esse potest, quod ibi Christi Corpus non est? Incarnatum enim esse Christum legimus: impanatum autem, nec in Scripturis, nec apud ullum Catholicum doctorem videre licet; ut cum jure merito rideant Calvinistæ. Quamobrem, si dominus archiepiscopus instat, ut prohibeantur hæreticorum libri, primo loco Lutheranos curet nominandos. Quod si non potest impetrare, satius est, ut liberum cuique permittant, etiam Calvinii libros, qui nihilo deterior est, legere. Mirum est autem, quod cum ipsi Lutherani doctores, sicut in Aldemburgica disputatione videre licet, invicem se condemnent hæreses, Eberianos Flacciani, Pelagianismi et Calvinismi: Flaccianos Eberiani, Manicheismi et Arianismi, et excommunicent etiam, et ex Ecclesiis suis utrique alteros ejiciant, nec ulla major veritas ab illis proferatur, quam cum se mutuo vocant hæreticos, quorum libri prohibendi sint, in suis edictis recensere. Quamobrem ubi Lutheranos nominari non video, nullum edictum contra hæreticos factum video; nec est quod quisquam ullam, vel apud pios laudem, vel apud Deum mercedem se consecuturum speret, quandiu non perfecerit, ut quoties hoc genus edicta scribuntur, primum inter hæreticos omnes locum Lutherani, qui sunt principes omnium, obtineant. Et certe cum ante sesquiannum Viennæ fuisset, fui non parum admiratus, quod cum apud Calcographos pestilentissimos quoque Lutheranorum libros, in Officinis Bibliopolarum reperire liceret, nulli tamen inter eos Calvinianorum libri visi fuerint, qui nihilo Lutheranis deteriores judicari possint. Romæ xxviii Aprilis MDLXXI ».

65. *Lutherum ex impura muliere et dæmone incubo natum Hosius pronuntiat.* — An vero prudentissimis suis commotionibus aliquid profecerit Hosius, vel apud Cæsarem Pragensem archiepiscopi et Billii officia, incompertum. Illud vero cursim prætereundum non videtur, quod de Luthero, ex Incubo et impura muliere nato, idem Hosius in hac Epistola memorat; ne forte, non modo mere excogitatum a nostris, verum etiam, quod fieri nequiverit, alicui videri possit. Hac igitur de re agens Augustinus, lib. xv, cap. 23, de Civitate Dei, ista habet: « Et quoniam creberrima fama est, multique se expertos, vel ab eis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non est, audisse confirmant, Sylvanos, Panes, et Faunos, quos vulgo *Incubos* vocant, improbos sæpe extitisse mulieribus, et earum appetuisse ac peregissee concubitus:

et quosdam Dæmones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam, et tentare, et efficere plures talesque asseverant, ut hoc negare impudentiæ videatur; non hinc, etc. ». Quæ Augustini verba, disertissimus ejusdem Scholiastes Leonardus Coquæus, sic illustrat: « Supra, lib. viii, cap. 4, videtur dubitasse, (nempe Augustinus,) an essent *Incubi*, et *Succubi*. Verum hoc loco asserit esse adeo certum, ut sine impudentia negari non possit. Egyptii incubos esse fatentur, sed succubos negant. Græci fatentur utrumque, imo quædam sunt gentes, quæ gloriantur se a Dæmonibus originem habere: ita referunt Martinus del Rio, lib. vii. Disquis. Magic., quæst. 15. Clivensium Ducum Stemma, huc retulerunt nonnulli. Inde etiam fortasse natæ fabulæ Poetarum, quod homines a Diis geniti sunt. Egregiam vero laudem, quasi non satius foret referre originem suam in prædones ac perditissimos homines, quam in ejusmodi nefarios spiritus, Deï Creatoris sui, ac generis humani infensissimos hostes. Hanc sententiam D. Augustini, de *Incubis*, et *Succubis*, sequitur communis schola theologorum. Hallensis I. p. Quæst. 78. D. Thomas, Bonaventura, Scotus, Durandus, Gabriel in 2 dist. 8. Abulens. in cap. 6 Genes. Quæst. 8, cap. 7, et cap. 7 Exod. quæst. 12. *Incubi* autem Dæmones dicuntur, quando mulieribus commiscantur, quando vero viris, et patiuntur muliebria, *Succubi*; et idem Dæmon, qui est primo *succubus* ad virum, est postea *incubus* ad mulierem, in quam transfundit semen a viro recisum. Ita D. Thomas p. part. Quæst. 51, art. 2, ad. 6. Neque vero, qui ex hujusmodi semine, recepto primum a viro, et postea transfuso in feminam per Dæmonem generaretur, dicendus esset filius Dæmonis; sed illius, a quo semen recisum est, ut docuit D. Thomas loco citato, et quodlibet 6, artic. 8, ad 6, et colligitur ex doctrina D. Augustini, lib. 3, de Trinitate, cap. viii et xiv ». Sic ille, et nos de his obiter satis, occasione Lutheri, quem ex impura muliere et incubo natum Hosius retulit.

66. *Decreta Concilii provincialis Salisburgensis, a Sancta Sede approbata, observari curat Pontifex.* — Pontifex autem hoc anno totus in eo fuit, ut provincialis Concilii Salisburgensis decreta, quæ anno præterito sancita fuerant, in morēs inducerentur; eaque de causa, ista ad Maximilianum Cæsarem¹ scripsisse reperimus:

« Charissimo in Christo filio Maximiliano, in Romanorum imperatorem electo.

PIUS PP. V.

« Charissimè in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Magna cum animi nostri lætitia cognovi-

mus venerabilem fratrem nostrum archiepiscopum Salisburgensem, in provinciali sua Synodo ex sacr. Conc. Tridentini decreto superioribus mensibus convocanda et celebranda, digna pastorali sua sollicitudine curam diligentiamque adhibuisse. Quia vero pro comperto habemus ejus ipsius Synodi decreta, si ad effectum adduci potuerint, moderandis clericorum laicorumque Germanicorum moribus, corrigendis excessibus, componendisque controversiis, quæ omnia provincialibus Conciliis proposita esse solent, magnopere fore utilia: idcirco majestatem tuam vehementer in Domino hortamur, ut pro sua erga Deum Omnipotentem pietate, animarumque salutis studio, velit ordinariis illius Provinciæ, ad exequenda tam salutaria Synodi decreta, omnem opem, potestatem auctoritatemque suam præstare. Quod quidem majestas tua ea maxime ratione consequetur, si earumdem civitatum temporalibus rectoribus, per litteras mandabit, ut non modo impedimento non sint episcopis, quo minus libere, ut decet, exequi possint ea, quæ corrigendo clero, emendandisque populorum diœcesi suæ subjectorum moribus, accommodata esse judicaverint; sed etiam, ut idem facilius facere possint, temporali eos auxilio ac potestate juvare non prætermittant. Hoc enim, si ab eis factum fuerit, non dubitamus eam rem, ad tollendas hæreses, ad tuendam fidem Catholicam, ad pium omnipotentis Dei cultum in tanta caligine retinendum, magnum esse adjumentum allaturam. Si vero (quod non putamus) secus fieret, parum, aut nihil profuturum est celebratum esse ab eodem archiepiscopo provinciale Concilium; quandoquidem ea, quæ in eo statuta sunt, sine temporalium magistratuum ministerio habere executionem nullo modo possunt; quibus ut voluntatem suam in adjuvandis locorum ordinariis significet, majestatem tuam valde rogamus. Quam quidem, et si eo divini honoris zelo præditam, eoque Catholicæ religionis studio incensam esse sciamus, ut hæc ipsa, ad quæ illam hortati sumus, sponte sua factura fuerit; tamen tali tempore officii nostri partes prætermittere nolimus neque debui-
mus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xv Febr. M^oDLXXI, Pontific. nostr. an. vi ».

67. Ejusdem Concilii Salisburgensis causa, sub ipsa die, alias etiam Pontificem litteras dedisse, ad Ferdinandum et ad Carolum pariter Austriæ archiduces, necnon ad Albertum Bavarix ducem; legitur ac adnotatur in Regesto Vaticano, unde præfatam ac sequentes Epistolas decerpimus hic inserendas. Nam ad ipsum Salisburgensem archiepiscopum¹, qui Concilium idem coegerat, in hunc modum scripsit:

¹ In Regist. Vatic. sign. 2913.

¹ Ibid., ut supra.

« Venerabili fratri archiepiscopo Salisburgensi.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quia compertum habemus provincialibus Synodis illud esse propositum, ut in moderandis moribus, corrigendis excessibus, componendisque controversiis versentur; ac propterea, non sine maxima causa a sacro Tridentino Concilio decretum esse, ut singulis trienniis celebrarentur; ea de causa, magnam in Domino lætitiā accepimus, cognoscentes fraternitatem tuam, in provinciali tua Synodo nuper convocata et celebrata, dignam pastoralī sollicitudine diligentiam curamque adhibuisse. In qua quidem Synodo, quod ea decreta fuerint, quæ tuendæ fidei Catholicæ, hæresibus tollendis, corrigendis moribus, accommodatissima esse dicuntur; hoc prudentiæ, constantiæ pietatisque tuæ potissimum acceptum referimus, ejusque rei nomine, et Omnipotenti Deo bonorum omnium auctori gratias agimus, et fraternitatem tuam, debitis in Domino laudibus commendamus; cujus sacerdotalis zelus, et in grege sibi a Redemptore nostro commisso custodiendo vigilantia, eo majoribus est laudibus prosequenda, quo propter multiplicium hæresum venena, talibus remediis istius provinciæ mala magis indigere cognoscuntur. Præstat nunc, ut quæ tam salutariter tamque utiliter in ea Synodo, communi coepiscoporum tuorum consensu statuta esse intelligimus, hæc, ut ab omnibus his, qui tuæ diocesi subjecti sunt, fideliter observentur, omni studio diligentiaque efficere contendas. Quam quidem ad rem, fraternitatem tuam sic hortamur, ut eam meminisse velimus, frustra tot tantosque ab ea labores in celebranda Synodo susceptos fore, si ea, quæ recte statutis rebus maxime desideratur, executio defuerit. Proinde necesse est, ut non solum ipse, pro tua parte cures ea, quæ semel decreta sunt servari; sed etiam cæteros coepiscopos tuos, qui eis ipsis decretis sanciendo interfuerunt, ut idem faciant, diligenter admoneas: quod eo quoque studiosius diligentiusque fraternitatem tuam facere volumus; quia pro comperto habemus, eorum ipsorum decretorum executione, et cætera, quæ retinendæ in ista provincia religionis Catholicæ causa, præclara effici possunt, ex fraternitatis tuæ potissimum auctoritate pendere; quippe cui, ad bene de Ecclesia Dei deque hac Sede Apostolica merendum, neque voluntas neque facultas desit. Hæc igitur, venerabilis in Christo frater, utque alia sunt officio pastoralī digna, quod tibi ab Omnipotenti Deo commissum est, sedulo meditare, et exquire, atque ad gregis fidei tuæ crediti curam constanter invigila: eos qui integram incorrup-

tamque fidem Catholicam hucusque servaverint, ad perseverantiam hortare; errantibus ad Ecclesiæ gremium revertendi viam ostende; denique nihil earum rerum prætermitte, quæ animarum pretioso Redemptoris nostri Sanguine redemptarum, salutī necessaria atque utilia esse judicaveris: ut eo copiosius remunerationis mercedem expectare possis, quo uberiores adveniēti æterno judici laboris tui fructus obtuleris. Datum Romæ, apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xv Februarii MDLXXI, Pontificatus nostri ann. vi ».

68. De iisdem etiam rebus, occasione ejusdem Concilii, admonuit Urbanum episcopum Passaviensem, Davidem episcopum Ratisponensem, Joannem Thomam coadjutorem Brixinensem, Ernestum, quem paulo ante memoravimus, administratorem Frisingensem, Urbanum episcopum Gurcensem, Christophorum episcopum Chiemensem, Petrum episcopum Secoviensem, ac demum Georgium episcopum Lavantinensem; uti etiam capitulum et canonicos Passavienses, Ratisponenses, Frisingenses et Brixinenses. Quæ vero ad Salisburgenses scripsit, ejusmodi fuere:

« Dilectis filiis capitulo et canonicis Ecclesiæ Salisburgensis.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Posteaquam certiores facti sumus, quam prompto paratoque animo, ad provincialem synodum, a venerabili fratre archiepiscopo vestro, magno, ut audivimus, coepiscoporum suorum consensu celebrandam superioribus mensibus conveneritis, magna in Domino lætitiā affecti sumus; vestramque erga Deum Omnipotentem pietatem, ac religionis Catholicæ studium, in Domino vehementer commendavimus. Cui quidem, eo etiam nomine gratias egimus, quod rei, moderandis tam clericorum quam laicorum moribus, corrigendis excessibus, componendisque discordiis omnium maxime accommodatæ, bonum exitum pro sua misericordia concedere dignatus est. Et quidem vos potissimum decuit, dilecti filii, talem tamque egregiam voluntatem ostendere ad opus animarum salutī tantopere necessarium atque utile conficiendum; quippe quod ad vestram clerique istius in primis honestatem, existimationemque redundaturum sit. Etsi enim hoc universali quoque Ecclesiæ utile sit, nullius tamen magis quam vestra interest, vos in sortem Domini vocatos, piam, sobriam honestamque vitam viventes, animas vestras salvas facere, pro quibus nulla est, juxta Salvatoris nostri vocem, quæ a vobis dari possit commutatio. Restat nunc, ut qui vos in ejus Synodi celebratione promptos alacresque præbuitis, iidem

illius decretorum diligentes sitis custodes, primique omnium, cæteris obedientiae exemplum prodatis. Si enim, ut speramus, primi vos eo quod decet studio prædictæ Synodi decreta servabitis, vestro exemplo cæterarum Ecclesiarum capitula permota, ad idem agendum vehementius incumbunt. Ita, qui ab initio in celebranda provinciali Synodo fructus omnibus propositus fuit, hunc, adjuvante Domino, per vos omnes consequentur. Quæ quidem res, quantum ad vestra apud Omnipotentem Deum merita, et apud homines laudem augendam, momenti ponderisque habitura sit, pro comperto habemus dilectiones vestras, etiam sine ullis nostris verbis, intelligere. Quocirca vos in Domino hortamur, non solum ad ea, quæ tam salutariter atque utiliter in prædicta Synodo statuta esse accepimus, fideliter observanda; sed etiam, ad alia omnia sedulo agenda, quibus et Domini cultus augeri, et religio Catholica in pristinum isthic statum restitui, et vetustissimæ Ecclesiæ Romanæ ceremoniæ retineri possint. Hoc si feceritis, pro certo habere debetis, Deum Omnipotentem, vestris omnibus actionibus auxilio suo affuturum, vobisque in præsentī vita pacem, et in futura gloriam æternam daturum esse; ad quam, ut vos per suam misericordiam dignetur perducere, humiliter eum rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xv Februarii anno m^olxxi, Pontificatus nostr. ann. sexto ».

At quam proficuum fuerit insigni huic Ecclesiæ, ac illius provinciæ cæteris, vel eam Synodum congregasse, vel ipsius Synodi decretis, juxta Pii monita, fideliter postmodum adhæsisse; facile æstimare est, ex præclaris, tum fidei, tum pietatis ac doctrinæ exemplis, quibus Germaniæ toti, inter errorum tenebras versanti, tanquam sol splendidissimus semper illuxit.

69. *Portenta in Germania.* — Apud eandem urbem Salisburgensem, mense Januario hujus anni, accidit etiam portentum quoddam, quo Omnipotens Deus cujusdam nobilis viri tenacitatem, juste admodum punire voluit. Cum enim ab eo unus ex suis agricolis, qui numerosam prolem habebat, parum frumenti, quo ille abundabat, ab ipso peteret, unde familiam alere posset, ipseque immaniter denegasset; in desperationem miser actus, domum reversus, tum uxorem, tum filios omnes interfecit. Denuo tamen paulo post, famis vehementia impellente, divitem adiit, ac ei facinus quod admiserat retulit. Cujus ille atrocitate commotus, cum saccos ad frumentum accipiendum afferri imperasset, horreo aperto, pro frumento serpentes ac venenata alia animalia reperit.

70. E contra in nonnullis Silesiæ locis, terræ inopiæ copiose supplere Cælum visum est; nam raro præter naturam beneficio, mense Junio, pisa, rapula, frumentum ac triti-

cum pluit, ex quo panis optimus confectus est; cui simile alias, sub Carolo V imperatore in Carinthia contigisse, ab Isselt narrat.

71. *Elector Brandenburgensis veneno interfectus.* — Joachimus vero elector Brandenburgensis, hoc anno die tertia Januarii mortuus est. Hic, avita patris pietate, ac Catholica religione abjecta, matris Lutheranam perfidiam amplexus fuerat. At qui veram fidem ejuraverat, merito ab infideli e vivis sublatus est: præfata enim die hilariter cænatus, vi veneni extinguitur, quod in Malvatico, ipsi cubitum ituro, Judæus quidam familiaris miscuerat: quod scelus tandem, ab ipsius Judæi uxore proditum fuit.

72. *In locum Joannis Transylvaniæ principis, cum Arianismi macula defuncti, sufficitur Balthorius Catholicæ fidei egregius instaurator.* — Joannes pariter Transylvaniæ princeps, a medico suo, ut fama est (inquit Neugebavarus ¹) medicamentis enectus obiit, anno, postquam Transylvaniam a Ferdinando rege suo deficientem occupasset, decimo quinto, ætatis vero suæ trigesimo primo vel secundo, ut Brietius ² contendit; sed immerito, cum ipse Budæ natus anno m^oxl septima Julii perhibeatur. At de ipsius tum infirmitate, tum ei subsequuta morte audiamus, quæ Isthuanfius ³ rerum Hungaricarum scriptor, monumentis mandavit. Ubi enim egit de concordia, inter Maximilianum Cæsarem, ac Joannem ipsum firmata, opera, ut diximus, Posnaniensis episcopi, ac, ut dicit ille, Bequessii ejusdemmet legati, de qua pluribus anno præterito egimus; ac retulit non aliud restare visum esse, quam ut promissa a Cæsare neptis, sive illa Bavari, sive illa Juliæcensis principis filia foret, eidem Bequessio legato solemnī more traderetur; statim subjungit:

« Sed languenti in Transylvania principi, a Bequessio perscriptum erat, Bavaricum matrimonium obstinatius recusare, quod Arianæ sectæ principi nubere nollet: Juliæcensem vero nondum deliberasse, sed eam minus genio respondentem videri, quod, et forma rudior esse, nec aliam, præter Germanicam linguam, callere diceretur. Quæ cum illi, atrocioris morbi vi exagitato, haud mediocrem mœrorem attulissent, tum etiam ægritudinem auxere: adeo ut epilepticis etiam accessibus haud parum laceraretur.

« Sed cum, ut sæpe numero accidere solet, non adeo morbus sæviret, quin nonnunquam remitteret, in proximas sylvas venatu se oblectaturus secessit, cum præ alta nive cooperta tellus, animum ad id exercitii genus invitare videretur. Unde primum ad arcem Vechiam

¹ Neugebav. Hist. Polon. lib. 8, pag. 628. — ² Briet. Annal. hoc anno. — ³ Nicol. Histhu. lib. 24, pag. 519 et seq.

ventum est: ubi etiam equum conscendit, et per sylvas erravit, nulla tamen e latebris prodeunte fera, ideoque irrita venatione. Deinde cum ad alteram arcem Gergeniam venisset, incertum, an ex nimia corporis agitatione, quod gracile atque imbecillum erat, aut intempestivæ computationis interventu, qua forte erat usus, morbus recrudit, et eum lectulo affixum ita afflixit, ut, per quadraginta quatuor dies, horribilibus tormentis excrucietur, nec ad illum cuquam, etiam familiarissimo, præter Blandratam et Chaquium, detestabiles Arianæ perfidiæ sectatores, ac Christophorum Magimasium, ac paucos quosdam ejus farinæ homines, aditus pateret. Jam enim eo flagitii erat eventum, ut corruptis Blandratæ opera principe, ac Bequessio, nemo nisi Arianus in pretio foret, nemini magistratus nec præfecturæ, nisi ea peste infectis darentur; plurimique officiorum ambitu, nec ullo conscientiae pavore, ad eam fœdissime atque impudentissime prolaberentur.

« Postremo cum iterum, remittente morbo, se revehi posse sentiret, suppositis in curru pulvinis, et cervicalibus sustentatus, lento itinere Albam reversus est: ibique, recurrentibus subinde morbis, postridie iduum Martiarum e vita migravit; et in eo stirps Zapoliana, ab Emerico Diaco Stephani Palatini germano fratre ducta, quam primus Joannes Hunniades, ac postea Matthias rex ejus filius indulgentissime et liberalissime ad tantas opes et divitias extulerat, sic interiit, ut in hoc tertio nepote prorsus extingueretur. Fuit ab Isabella matre, præter Georgii Monachi et Petrovitii voluntatem, qui tutores a patre relictis erant, pessime educatus, ita ut administrando regno inutilis ab ea reditus, quæ malis artibus illud sibi retinendum putabat inter sordes vilissimorum hominum, vino et epulis immersus; neque hebetis ingenii indole, neque moribus quicquam ingenuo principe dignum attulisset; cum clarorum hominum, prudentiaque et militari virtute præstantium congressum, quantum posset, vitaret, ac paucissimorum fæce et colluvie vulgi familiaritate oblectaretur, usque adeo, ut ab iis, veluti mancipium, pro libidine, possideri videretur. Periit in primo flore juventæ, cum alterum et trigesimum ætatis annum nondum explevisset; Christo Deo, impium pestiferi dogmatis assertorem, divinæque suæ gloriæ dirum obrectatorem, immatura morte sublatum, ad æternas inferorum pœnas haud dubie detrudente. Sic tamen, ut prius testamentum conderet, quo Selymo aureas equestres phaleras gemmis ornatas, Cæsari et conjugi ejus equos, et aliquantum antiquorum, ex auro et argento numismatum numerum legabat. Regi autem Poloniae avunculo, præter tentoria phrygio opere elaborata, ac castrensem apparatus, ac argenti vivi pondo quadraginta millia, peculia-

ribus codicillis legata; quod reliquum gazæ erat, eidem cum tribus sororibus Sigismundi Primi regis filiabus, quas ex Barbara Zapoliana, patris Joannis sorore, priori matrimonio susceperat, æquis partibus dividendum dari jubebat». Sic ille, de infirmitate ac morte infelicissimi principis.

73. De his autem, quæ ad illius funus spectant ac regni successorem, ita statim subjungit, hic merito apponenda:

« Obitum ejus Bequessio præscribere amici e Transylvania, hortantes, ut Cæsare ejus rei admonito, aliis omnibus omissis, quamprimum reverteretur. Eo forte tempore dysenteria importuna laborabat, sic ut ad iter celerius conficiendum, ob virium imbecillitatem, equitare non posset. Cæsare itaque jubente, atque disponente rhedas, sive vehicula, ad vitandam omnem cœli injuriam, corio et pellibus tectas, ubique per viam accepit, quibus ad alterum quodlibet, ac tertium milliare permutatis, brevi in Transylvaniam pervenit, cum litteris a Cæsare ad provinciæ proceres nonnullos datis, quibus, ut datæ fidei memores essent, ac saluti et permansioni Reipublicæ, quam rectissime consultum vellent admonebantur, qui tunc interregni tempore omnes fere armati Albam convenerant. Ibi postquam cadaver fato functi principis Ariano funeris honore, hoc est tumultuario et enormi, nec ulla in parte ad morem priscum et Christianum, ex arce in templum deductus esset, marmoreoque sepulcro compositum; variæ de successore eligendo disceptationes obortæ sunt, cum Bequessius prætoriani militis largitione ad se illecti studio et opera, atque aliorum, quos variis artibus sibi conciliaverat suffragiis, principatum affectaret. Favebat etiam ei Cæsar, ita ut eum per litteras manu sua ad quosdam, qui consilio atque auctoritate pollebant, scriptas, privatim commendare non prætermitteret: publice autem Ordinibus significaret, se tranquillitatis quietisque causa, liberam eis electionem principis permittere, dummodo ad eum deferretur, qui juxta recentia pacta, partes suas tueri, sibi que sacramento obstringi nequaquam detrectet; et quem a defuncto quoque principe sibi successorem destinatum esse facile meminisse possent.

« Quo scripto haud obscure Bequessium intelligi, nemo erat qui non facile animadverteret. Sed multo maxima pars nobilitatis, cui Bequessius, cum ob fastum atque arrogantiam, quam vivente Joanne Sigismundo nimiam et formidolosam induerat; tum vero, quod multitudo promiscua, ob innovatos Arii errores magnum in eum odium conceperat, in Stephanum Bathorium Somilianum, omnibus cæteris formæ ac staturæ dignitate, rebusque domi forisque præclare gestis facile anteferendum, propensiores

animos gerebat: isque exercitu etiam, quo tempore interregni Ordines ad decem millium armatorum numerum conscribi jusserant, eique Christophorum Bathorium fratrem ejus germanum præesse voluerant, haud parum spei ac præsidii collocatum habebat.

«Sed et prætorianus miles, cui Joannes Sasa et Michael Vadassus præerant, præter Bequessii spem et expectationem, commutata repente voluntate, desertis partibus ejus, ad defendendam rempublicam, ac liberæ electionis jura tuenda consenserat: et ii, sive largitione, sive ingentibus promissis onerati, Stephanum ad principatus fastigium evehendum, atque extollendum susceperant. Selymus quoque, et ejus purpurati, quanquam Bequessius, Ariani dogmatis professione, quæ a Turcica superstitione haud longe distaret, eos sibi æquiores fore sperasset, tamen alio magis inclinabant; et aderat Chausius internuntius, qui præterito eo, alium principem nomine illorum, a quibus venerat, creandum contendebat.

«Igitur xxvii die Maii, publicis omnium suffragiis Stephanus Bathorius Somilianus, magna populorum acclamatione, princeps salutatur; ac e comitio nuntii ad Cæsarem simul, et Selymum certiores ejus rei reddendos, dimittuntur, a quibus brevi post ejus electio confirmata fuit; et a Cæsare quidem ea conditione, ut se pactis nuperrime initis accommodaret, quibus erat conventum, ut qui Joanni Sigismundo successurus esset, fiduciarium quidem Vaivodæ titulo, sub Cæsaris clientela esset; sed absoluta rerum omnium potestate fungeretur: quod ille sese facturum haud cunctanter est pollicitus». Hucusque Isthuanfius.

74. Nihilominus Ræmundus¹ asserit Joannem Transylvaniæ principem licet non occulte Arianismo faventem, pœnitentia tamen ductum Maximilianum imperatorem sibi successorem nominasse; quo posito, aliter certe intelligenda fuissent, quæ Maximilianus ipse publice ad Ordines scripsit, ut nempe ejus, quem a defuncto principe sibi successorem nominatum esse scirent, recordarentur; id enim de Bequessio accipiendum non esset, ut Isthuanfius contendit; ac famam honoremque Maximiliani tueretur, cui haud parvam inussisse notam Maximilianus ipse visus esset, si nullo prorsus habito religionis ac fidei respectu, hominem nimirum Arianum, ad summæ illius dignitatis apicem, ex quo innumera prope vulnera Catholicæ professioni infligere poterat, evehendum curasset.

75. Verum quæ Ræmundus statim subjungit, ipsius narrationis fidem infirmare agnoscuntur: ideo Transylvanos, nempe Maximilianum eligere sibi in principem detractasse, quod exterorum imperio pertæsi suæ gentis principem optarent:

Lutheranis in primis et occultis Sacramentariis id curantibus, quod parum tutos se futuros arbitrentur, si principatus ad Catholicæ religionis studiosissimum, et summa prudentia præditum devolveretur. Stephano autem Bathorio, quamvis Catholico, fidisse, quod, ob principatum adeptum, Maximilianum, quem ipsi odebant et metuebant, ei æmulum futurum non dubitarent. Et quidem nos iis assentimur, quibus ostenditur, exterorum odio, suæ gentis potius sibi principem Transylvanos deligere voluisse; at non ideo necessitas incubuit Catholicum eligendi, cum ex proceribus Transylvanis, plures novarum sectarum falsis dogmatibus nomina jam dedissent, ex quibus sectarii ipsi unum seligere poterant, quem ad principatum attollerent, etiam Bequessio excepto, quem ob innovatam Arianam perfidiam, odisse retulimus. Tutius igitur censendum putamus, vel ipsos sectarios, in hac electione parum se immiscuisse; vel potius indiscriminatim electores omnes, religionis negotio minime ob oculos versato, uni tantum reipublicæ temporali bono ac utilitati in Bathorii electione prospexisse. Cæterum, quo excusatione dignior Maximilianus censendus esset, si præfata vel scripsisset, vel ad sui commodum egisset, quam si pro Bequessio, eo inverisimilior, (ut verum fateamur) existimandum cognoscitur, quod in Transylvaniæ principem se eligi posse putaverit: non quod forte oblatum honorem rejecturus fuisset, sed quia, si affectasset, rem aliter egisset. At perspicue cognovit ille, frustra se ea spe ali. Selymus enim, licet Transylvani totis viribus Maximiliani electionem perficere cogitassent, pro virili sua eam deturbare, neque ad optatum pervenire exitum unquam permissurum, quis dubitat? Ex eo autem, quod Selymus idem, ut nonnulli scribunt¹, Bathorium ad principatum promoverit, facile colligere est, quam ingentia ac præclara fuerint illius virtus ac merita, quæ a Barbaro ipso coli ac venerari promeruerunt.

76. Sicuti vero laude dignus Maximilianus visus non est, cum Bequessio Transylvaniæ principatum tradendum curavit; sic e contra summam bonorum omnium commendationem Alberti Bavarie ducis filia promeruit, cum nimirum, Transylvani principis, ut audisti, nuptias detestata est, eo tantum nomine, quod impiis erroribus addictus esset, et a Catholica religione abhorreret; tam Orthodoxi principis vere pientissima proles, quæ fidei rei omnia jure postponenda existimavit. Hanc illam fuisse credimus, quæ deinde, et quidem hoc ipso anno, ut non semel innuimus, Carolo Archiduci Austriæ nupsit, Maria nuncupata, quæ Carolo ipsi Ferdinandum II postea imperatorem peperit. Sic aucto fœnore, pro hæretici viri conjugio, animo plus-

¹ Remund. Histor. Hæres. lib. IV, c. VII, p. 349.

¹ Mellific. Histor. p. 4. sub Maximilian. n. 11, p. 838.

quam femineo, ex fidei religionisque ardore contempto, aliud contraxit, ex quo augustissimorum Cæsarum sobolem deductam lætamur.

77. Stephanus Bathorius interea, ad principatus apicem sublimatus, nil antiquius habuit, quam ut avitam Catholicam religionem, innumeris sectariorum flagitiis in Transylvania, ut multoties narravimus, exagitata, restitueret. Quia vero animadvertit (inquit Remundus¹) subditos vi ad Catholicam religionem se revocare non posse, leniora remedia adhibenda duxit. Quapropter Claudiopoli, ubi erat Arianorum multitudo, Societatis Jesu collegium extruxisse asserit. Verum de his Sacchinus² agens, hæc dicit: « Venerunt ab Stephano Bathorio creato Transylvaniæ principe (Vaivodam ipsi appellant) accuratæ litteræ, quibus subsidia Societatis in eam provinciam postulabat, item ipse contestans, in iis maximam sibi restituendarum religionum fixam spem esse. Ex Ordine Minorum religiosus vir Albertus nomine, dum passim per Transylvaniam divina ruunt, sustinuerat Sonlii, quod gentis Bathoreæ hæreditarium castellum erat. Is jam, et ætate, et valetudine sibi diffidens, ne cuncta secum pessum irent, Stephanum monuit, ut successorem mature quæreretur. Ea Stephano, dum omnia circumspectat, et fortassis Alberti ejusdem monitu, prima fuit causa postulandæ societatis, quam principio, dum paulatim viam in urbes aperiret, Sonlii collocaret.

« Pater Magius, qui tunc in Styria versabatur, de collegio Græcis constituendo cum Carolo Archiduce agens, collaudato ponderosa Epistola, cum gravi cohortatione pii principis studio, curaturum se apud societatis propositos, respondit, ut si qua ratione, in tanta paucitate operariorum, ejus postulationi justissimæ et conatibus optimis ne deessent etc. » Sic ille, qui tamen de Claudianopolitano collegio nulum verbum facit, unde illius erectionem, in aliud tempus merito rejiciendam esse putamus.

78. Addit Bzovius,³ ad Stephanum in principatu confirmatum, Pium litteras dedisse, ac nuntium misisse, qui ad Catholicam fidei professionem et defensionem hortaretur, ac ut Arianam hæresim e suis ditionibus extirparet. At licet hæc a sollicitudine Pii aliena non esse agnoscantur; tamen, nec litteras hac occasione ab eo ad Stephanum scriptas, nec nomen quidem nuntii ab ipsomet ad illum hoc anno, ut asseritur, missi, nullibi reperire potuisse, ingenue fateri cogimur.

79. *Sigismundus, Poloniæ rex graviter ab Hosio reprehenditur ob concessum hæreticis in ipsa urbe Cracoviensi templum.* — Dum vero in

Transylvania Catholica religio aliquantulum resurgere visa est; in Polonia gravi admodum offensa hæreticis, incuria Sigismundi regis, est impetita. Hi enim eo audaciæ pervenere, (ut anno superiori innumimus), ut synagogam suam in ipsa Cracoviensi urbe aperire aggressi fuerint. Quod ubi Hosio innotuit, quo consuevit zelo infremuit, pluribus in insectandis sectariis, regia segnitie exprobrata. At audiamus quæ Stanislaus Rescius,¹ in ejusdem amplissimi cardinalis Vita, his verbis refert:

« Eodem fere tempore, in civitate Cracoviensi, officinam nequitiae, et omnium blasphemiarum diversorium, in domo, quam materna lingua *Brog*, latina *acervum* dixeris, incredibili importunitate et audacia usi hæretici, in honorem dei sui Calvini, et semidei Bezæ instruxerunt; in qua Christum mendacii arguerent, qui dixit, accepto pane: *Hoc est Corpus meum*: et accepto calice: *Hic est Sanguis meus*; et magistros suos Sacramentarios adorarent, qui dicere ausi sunt: Non est verum, quod dicit Veritas: *Hoc est Corpus meum*: *Hic est Sanguis meus*. Quæ res, quantum dolorem Hosii animo attulerit, ex Epistolis, quas ea de re multis, ad regem, episcopos, nuntios, Palatinos, cæterosque auctoritate viros conscripsit, et ad reprimendam hæreticorum audaciam inflammavit, petere quisque potest. Ad regem certe Sigismundum his eum verbis esse usum legimus: Ego nullis, o rex, laboribus, neque vigiliis parco, dum inservire V. M. regni-que commodo et tranquillitati cum aliquo fructu contendo. Sed me conantem id facere, nemo magis impedit, quam ipsa M. V. Quid igitur faciam? Nisi demoliri soloque æquari abominationem illam, templum illud Blessovii, hoc est Sathanæ fabricatum, (*Bies* enim lingua nostra Diabolum significat) jusserit; quandoquidem rumor ea de re magis atque magis percrebrescit; vix in conspectum hominum audebo prodire. Quæ enim nota vestræ majestati major inuri potuit, quæ regno major infamia afferri, quam ut totus mundus videat, quod in primaria regni civitate, connivente V. M. *Bies fowa miarka*, hoc est, Sathanæ vel Bezæ fidicula propagatur? *Biessovii* templum fabricatur? *Bies* pro Deo colatur? Nec est quisquam, qui prohibeat, nec est ulla potestas in terra, quæ tam effrenatam hæreticorum audaciam coerceat. Stupenda res est, quod ita Diabolus metuitur, quod ita Deus contemnitur, et pro nihilo ducitur. Supplex oro L. V. per viscera misericordiæ Dei, ne ferat abominationem istam, ne dicatur quod illi populo ab Elia dictum esse legimus: *Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum: Si autem Baal, sequimini eum*. Si Christus vobis Deus est, sequimini eum; credite illi dicenti: *Hoc est corpus meum*: Si autem Ge-

¹ Remund. ut supra ibid. — ² Sacchin. *Histor. Societ.* p. 3, lib. VII, n. 56, p. 340. — ³ Bzov. sub hoc anno p. 1014.

¹ Resc. in Vit. cardinalis Hosii lib. XXX, cap. vi, p. 237.

nevensis antichristus Deus est, sequimini eum, et Prophetis ejus credite dicentibus : Non est verum, quod dicit Veritas : *Hoc est Corpus meum* : Quam longe distat Christi Corpus, ab Hostia consecrata. Hæc enim fuit vox istius *Biessi*, cui templum ædificatur Cracoviæ, in illo conventu, quem regina Galliæ Posiaci celebravit : quam cum audiret homo quidam Christianus : Quomodo credat, inquit, Bies iste Christum esse in Eucharistia, cum ne in Cælo quidem esse Deum credat? Et hic est ille Deus Bies, cui nunc templum Cracoviæ fabricatur? Certe, o rex, duos Deos, ut coli patiaris in civitate tua; eum primus horrenda et abominanda res est. Non est Deus, nisi unus; non est fides, nisi una. Si feres duos Deos, cito videbis duos reges, cito videbis totius regni interitum. Unus est solus et verus Deus, Deus Patrum nostrorum : cui vero templum Cracoviæ ædificatur, Antichristus est, non Christus. Et ut regem magis etiam permoveret (sequitur Rescius) ad facinus audendum pro Christo; ex Theodoret, Sozomeno et Metaphraste exempla collegit, ubi Gainas, trux quidam Scythæ, et Arianus, ab imperatore Arcadio unum ex sacris templis, suæ sectæ dari postulavit; quod tamen imperator negaverit, et quam fortiter Gainæ conatibus restiterit. Addidit etiam marginales, ut vocant, notationes, in quibus illius temporis Gainam ostendit esse Palatinum Cracoviensem hæreticum; regem autem, ut Arcadium esse velit, admonet, et Joannem Chrysostomum desiderari deplorat. Theodosii vero contra hæreticos legem, quam Joannes coram Arcadio producebat; Sigismundi Primi legem esse memorabat, ann. Dom. 1524. Cracoviæ latam, qua pro officio Christiani principis, subditis suis in regno, cæterisque dominiis constitutis præcepit, ut eam ipsam religionem, a Patribus ordinatam, ac per sanctam Romanam Ecclesiam directam, atque a majoribus nostris per manus traditam; ac per se denique, et gentes suas multo sanguine et clarissimis victoriis (gratiæ Deo) hactenus defensam tenerent : atque labe hæretica his temporibus, in vicinia emergente, integram et immaculatam conservarent ». Sic Rescius. qui cum referat, ut audisti, plures super hoc negotio gravissimas ab Hosio Epistolas fuisse conscriptas; non abs re visum est hic eam inserere, quæ ad regem, inter alias ejusdem legitur¹, estque hujusmodi :

« Refertur hoc, ex hæreticorum sermonibus, quos vulgo spargunt, in his comitiis, non hoc, ut Christiana fides prorsus aboleatur, actum iri; sed ut illi perfidia quædam adjungatur, quæ *Biesowa Wiarka* vocatur; et jam in ea civitate, quæ sedes aliquando regni caputque fuit, ædificari templum dicitur, in quo *Bies*, sive *Belial* colatur. Quæ res, quantum animo meo pertur-

bationem afferat, nullis verbis exprimere satis possum. Nam, sive temporalia spectemus, sive sempiterna, quorsum hæc, nisi ad interitum, et fortunarum et corporum, et animarum, tam V. M. quam illius subditorum spectare videntur? Ubi sunt duæ fides, quis prohibebit, quominus ibi sint duo reges quoque, sicut in Gallia factum esse scimus? Per viscera misericordiæ Dei nostri supplico majestati vestræ, ut se regem Christianum, Catholicum et Orthodorum esse declaret. Si vult agnosci pro rege, agnoscat ipsa quoque Regem regum, et Dominum dominantium, nec alium, præter illum, pro Deo coli, more majorum suorum patiatur. Nam si secus fecerit, ingens esse periculum video, ne Rex ille regum, alium quempiam excitet, qui velit et ipse pro terreno rege coli. Nunquam Gallia tantis calamitatibus afflicta fuisset, nisi nimio plus hæreticis indulsisset. Quanquam audio M. V. pro rege, jam propemodum in plerisque locis non agnosci. Quo loco sit in Prussia, scit ipsa M. V.; sed in majore quoque Potonia, quid actum sit, procul dubio non ignorat, ut me scribere necesse non sit. Res est, et admiratione, et commiseratione digna, quod, præsentibus etiam legatis V. M. in illius civitate Gedanen. si liberum fuit, aperte contra M. V., ex superiore loco Sathanæ ministro cuidam debacchari, et ad seditionem populum incitare : in civitate vero V. M. Posnaniensi Dei ministro, et quidem episcopo, non esse liberum, dicitur, Christum prædicare, et contra Autichristum, vel Islebiensem, vel Genevensem, verbum aliquod proferre. Jam autem etiam conventicula fieri dicuntur, de quibus quid regni Constitutionibus cautum sit, M. V. clam non est. Cur autem in hac re sola cessat executio, cum tamen in ea salus totius regni agi videatur? Videmur esse absque rege et absque lege, et hoc agitur per ministros *Biesowe*, ut simus etiam absque sacerdote, absque sacrificio, et absque Deo. Quem sit ea res exitum habitura, quæso diligentius ut secum reputet M. V. cujus nisi fidelis subditus, et senator essem, nisi tot et tantis beneficiis V. M. magis obstrictus, quam ullus alius mortalium : credat mihi M. V. quod possum ego quoque, ab hoc genere scibendi mihi temperare, mecumque cogitare; Quid ad me? Pereat, quando sic vult, serenissimus rex meus, una cum regno suo, dummodo illius gratia et benignitate ad tempus perfrui possem. Sed prohibet me fides mea, prohibet amor meus, prohibet studium et observantia erga regem dominum, et benefactorem meum. Quamobrem igaoscat, quæso, justo dolori meo quem ex his rebus percipio, quas ad interitum V. M., et regni illius pertinere video. Salus mea mihi carior non est, quam salus V. M., quam si morte mea repræsentare possem, Christo, vires mihi suppeditante, non dubitanter eam essem appetiturus. Hoc enim a me, maxima V. M. be-

¹ Hosii Epist. epist. 156, p. 314.

neficia, hoc et fides, qua illi sum obstrictus, exigere videntur. Sublaciviii Septemb. MCDLXXI».

80. *Litteræ Pontificis gratulatoriæ et Hosii simul increpatoriæ ad palatinum Cracoviensem.* — Sub superioris anni finem nihilominus Stanislaus Barzium, vir Catholica pietate clarissimus, ut vidimus, ad Cracoviensis Palatinatus dignitatem a Sigismundo evectus fuerat, loco alterius hæretici ac perditissimi hominis, qui sectariis publice favebat, cujusque ope innixi, de Synagoga sua Cracoviæ aperienda construendaque cogitasse verosimile est. Munus Barzio ipsi non modo cardinalis Hosius anno præfato gratulatus fuerat, ut suo loco commemoravimus, sed etiam Pontifex, præsentis initio, sequenti Epistola cum ipso eodem officio perfunctus est :

« Dilecto filio, nobili viro, Stanislao Barzio, Cracoviensi palatino ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Magnam nobis in Domino lætitiā attulerunt litteræ dilecti filii magistri Vincentii, nostri et Sedis Apostolicæ apud serenissimum Poloniæ regem nuntii, ex quibus te Palatinum Cracoviensem nuper creatum esse cognovimus. Cum enim ex ejus litteris, et aliorum gravissimorum virorum testimonio, perspectissima sit eximia tua erga Deum Omnipotentem pietas, et religionis Catholicæ studium ; speramus te, non solum provinciam tibi creditam juste administraturum, sed etiam ejusdem religionis causam in isto regno vehementer laborantem, omni ope et studio, pro tua parte sublevaturum. Quam quidem ad rem, sic te paternis nostris vocibus hortamur, ut majore animi nostri studio non possimus. Nihil certe hoc tempore præclarius, aut tibi ipsi gloriosius, vel animæ tuæ salutaris facere potes, quam si te Catholicæ fidei, quibuscumque rebus poteris (poteris autem multis) acerrimum defensorem propugnatoremque præstiteris, venerabilique fratri nostro Philippo archiepiscopo Cracoviensi, ad exequenda ea, quæ sui officii sunt, auctoritate potestateque tua auxilio fueris ; atque, una cum eo perniciosis hæreticorum consiliis et conatibus, summa contentione restiteris atque obviam ieris : qui semper aliquid contra Ecclesiasticam libertatem et contra hujus sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritatem potestatemque moliri solent. Quibus quidem rebus sedulo agendis, non modo beatitudinis æternæ præmium in altera vita consequeris ; sed etiam de nobis sanctaque hac Sede Apostolica, quam omnes Christi fideles piam ac benignam erga se matrem experti sunt, optime promereberis.

Quod quidem, quamvis te tua sponte facturum fuisse putaremus ; tamen, pro nostri muneris officio præterire noluimus, quin pietatem tuam nostris quoque paternis monitis ad idem incitarem. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die xvi Januarii MCLXXI, Pontificatus nostri sexto ».

81. Et revera, nec muneri suo, nec Pontificis monitis defuisse Barzium, perspicuum ex probatissimo testimonio cardinalis Hosii apparet ; qui tamen haud parum miratus est, cum audivit sub adeo Catholico præside, eo temeritatis hæreticos pervenisse, ut in ipsa Cracoviensi civitate, ut dicebamus, in sententia templum construendi adhuc pertinaciter obstinateque persistenter. Officii idcirco eum admonere suum duxit, eo magis, quod se suadente, Palatinum Cracoviensem illi rex potissimum demandaverat. Hæc igitur ad illum scripsit ¹ :

« Ingentem ex ea re voluptatem cœperam, quod dominationem vestram divina majestas ejus civitatis Palatinum et præfectum constituit, in qua primum ego lucem hanc aspexi ; nam quin a Deo factum sit hoc, qui cor serenissimi regis nostri in hanc voluntatem inclinavit, mihi dubium non est. Respexit is oculis misericordiæ suæ civitatem istam, cui si talis Palatinus et præfectus contigisset, qualis fuit proximus antecessor D. V. jam fuisset actum in illa de fide Christiana ; jam in ea, pro Christo coleretur Genevensis antichristus, cujus hæresis non solum Catholicis et orthodoxis, verum et ei, qui primus nostro tempore fuit hæresum omnium architectus, adeo visa est execrabilis, ut qui tueretur illum, cum his ne tractatus quidem ullos habendos censeret, et eos etiam inauditos, condemnandos et proscribendos esse judicaret. Quod etiam in Saxoniae plerisque civitatibus observatum esse scimus, et adhuc observari. Vocat eos fures et latrones, vocat Sathanæ ministros, et haud aliter homines ab illis, quam a Sathanæ veneno sibi cavere jubet. Hanc igitur tam execrabilem hæresim, ut effugere liceret, a Deo supplex sum precatus, et ut is eo regiæ majestatis cor inclinaret, quo talem huic urbi Palatinum et præfectum daret, qui non solum eam grassari latius non permetteret, verum etiam quoad ejus fieri possit, radicitus extirpare conaretur. Et cum non alium ad eam rem esse magis idoneum judicarem, quam dominat. vestram ; et si, quantum apud majestatem regiam commendatio mea pondus habeat, nescio : nominatim tamen ab illius majestate petivi, ut dominationi vestræ honores istos mandaret ; ac factus quidem sum in hac parte voti mei compos. Verum interea pestilentissimam hæresim hanc latius in dies in illa civitate, quæ caput regni est, propagari, majo-

¹ Ex Regest. Vatic. sign. n. 1913.

¹ Epist. 178, pag. 347.

resque progressus facere, magno cum animi mei cruciatu audio; cujus sectatores, jam eo dicuntur audaciæ prorupisse, ut etiam templum Belial ædificare præsumant, aut quid simile in ea civitate, quæ caput regni est, cujus Palatinus et præfectus, insigni pietate vir, est Christianæ fidei strenuus propugnator. Quod permissu regiae majestatis fieri, quem Christianum, Catholicum et orthodoxum regem esse scimus, ut credam, nulla ratione adduci possum, quia hoc mihi persuadeo; si tam audax facinus ad majestatem illius delatum fuerit, quæ pietas est illius, et religio, quod ea non sit permissura, ut in illius regia civitate, quæ totius regni princeps est, simul colantur et adorentur Christus et Belial.

« Nunc a dominat. vestr. peto, quam spem de illius in tuenda fide Christiana robore concepimus, ut eam non modo non debilitet, verum etiam confirmet, ac tam audax et sacrilegum facinus, in ea civitate, in qua summa cum potestate versatur, designari non permittat. Quod si forte major est vis hæreticorum, quam ut prohiberi queat, quod mihi tamen verisimile non sit; a regia majestate præsidium imploret, quod illi non esse defuturum certo mihi polliceor. Nam si concessum fuerit illis semel, ut in primaria totius regni civitate templum habeant Belial suo ædificatum, quam horrendum ea res exitum habitura sit, horret animus dicere; non solum isti civitati, verum et universo regno celerior, opinione multorum, interitus impendere videtur: quem ego, sicut ea, quæ oculis cernuntur, ita mente prospicere mihi videor. Quamobrem forti animo huic tam sacrilegæ audaciæ obviam eat. Adhuc sibi Deus in terra Cracoviensi, cujus Palatinus et præfectus est dominat. vestra, reliquit sibi plusquam septem millia virorum, qui non curvaverunt genua coram Baal, vel Islebiensi vel Genevensi; sed videat, quæso, quorsum res tandem evaserit. In Germania primum idolum Islebiensi colicæptum est, mox Tigurinum vel Genevense: nunc apud Palatinum Rheni principem electorem eo res perducta est, quemadmodum ex ea scheda, quam dominat. vestr. mitto, cognoscet, ut idolum utrumque rejectum, et in ejus locum sit Anabaptismus receptus, qui non video, cur æque tolerari non debeat, sicut Lutheranismus et Calvinismus, cum sit in eo major species pietatis, quam vel in Lutheranismus vel in Calvinismo. Et in disputatione, quæ habita est sub regno Palatino, Anabaptistæ multo superiores evasisse dicuntur; simul ut autem receptus fuerit Anabaptismus, quem et in Polonia nostra, quam vellemus, altius in plerisque locis egisse jam radices audivimus, quid impediret quominus recipiatur, et Trideismus, et Atheismus? Quamobrem obsecro dominationem vestram, ut principiis obstet, nec templum illud Belial

ædificari patiat: quod, ut ita faciat, pluribus verbis illam hortarer, orarem etiam et obsecra-rem, nisi certo persuasum haberem eam esse pietatem, eum in Christiana fide tuenda zelum dominat. vestr.; tam etiam promptam in re voluntatem, ut hortationibus meis non indigeat. Ego vero Deum precor, ut illi sana consilia suggerat, et ad spiritum consilii spiritum fortitudinis adjungat, quo facilius et felicius hæreticorum conatibus, et eorum huic sacrilegæ audaciæ obviam ire possit, etc. Datum die decima quarta Septembris, anno MDLXXI, Vecovari ».

82. Ex hac Epistola, in qua Hosius asserit Anabaptismum in ditione Palatinatus Rheni fuisse receptum, id illi falso relatum fuisse, cognoscitur ex iis quæ supra proposuimus; cum oppositum potius acciderit, quod, nempe Anabaptistæ hoc anno a toto Palatinatu magistratus auctoritate ejedti fuerint. Cum vero Thuanus aliique asserant, ab adversariis ipsos nulla propemodum ratione potuisse convinci, utpote qui solius sacræ Scripturæ textui mordicus inhærentes, antiquiorum Patrum testimonia ac auctoritatem omnimode rejicerent; ea tantum ratione verum putamus, quia ob irrati-
onabilem ac temerariam illam insuperabilitatem, victores se evasisse dixerint (quia nempe a ratione ulla se vinci passi non sunt), ac triumphum cecinerint; ob idque sibi delatum, Hosius hostibus superiores Anabaptistas eosdem evasisse existimaverit.

83. At quoad templum Cracoviæ a Calvinianis construi cæptum, rege licet (si tamen quid ipse egit) ac Barzeo prohibentibus, et frustra Hosio ac aliis reclamantibus, perfici a sectariis potuisse putandum videtur; imo id evidentissime educitur ex Epistola, quam anno sequenti eundem Hosium ab Nicolaum Firlæum, alterius Palatini Cracoviensis filium scripsisse reperi-mus; in qua se sperare dicit, eum summo studio curaturum, ut templum præfatum, proximis superioribus mensibus, non sine magna totius Poloniæ gentis infamia, Cracoviæ excitatum, solo æquaretur, ut suo loco commemorabimus.

84. *Hosius Elbingensium sedem ut suam vindicat.* — Et magna revera erat, hoc præsertim tempore, Sigismundi regis erga sectarios conniventia, maxima comitas, ut educitur ex altera ipsius Hosii ad illum Epistola, scripta occasione, quam ab ipsa intelliges; et qua amaro animo eum deprecatur, ut, sicuti Elbingensem burgimagistrum, quamvis hæreticum, ac læsæ majestatis reum, in suum tamen consulatum restituerat; ita se quoque ad episcopatum suum, uti divina humanaque jura exposcebant, apud eosdem Elbingenses restituat. Epistola hujusmodi est, ut nimirum regis erga sectarios studium, dum propriam causam agere

demonstrat, graviter, sacerdotali constantia, objurgare non vereatur. Dicit enim ¹:

« Unus jam et alter annus intercessit, quod Burgi magister Elbingensis Brensducidenus, læsæ majestatis vestræ crimine judicatus, et alii quidem Gedanenses, in suspicionem ejusdem criminis vocati sunt. Quod quam sit enorme, quis est qui melius quam ipsa majestas vestra cognoscere queat? Ego nihilominus, quamlibet crimen hoc illorum detestarer, personæ tamen sacerdotalis, quam gero, memor, me pro illis deprecatum esse recorder, et coram et per litteras, ut cum illis majestas vestra clementius agere dignaretur; nec unquam impedire volui, quo minus illi suis sedibus restituerentur, dummodo prius ego restituerer ad munus meum episcopale, quo me V. M. Elbingæ fungi voluit; de quo, per summum sacrilegium, jam inde a multis annis, per burgimagistros fui deturbatus, cum præsertim non modo nihil tale egissem unquam, quamobrem de cathedra de qua et munere meo dejici debuerim; verum etiam in colenda majestate vestra, in illius dignitate tuenda et conservanda, in gratia illius omnibus officiis et omni servitutis meæ genere promovenda, me talem præstiterim, nulli ut fidelium vestræ majestatis subditorum concedam, quod majore illam fide et observantia coluerit unquam, quam ego feci, facio, et faciam semper, quoad spiritus hos reget artus. Verum, quæ mea sit hæc infelicitas, nescio, quod qui convictus esse videbatur læsæ majestatis, restitutus est in locum suum; ego vero, qui semper illam summa cum reverentia colui, nunc iterum deturbo de cathedra mea episcopali, cujus perexiguam beneficio majestatis vestræ possessionem habeo: majorem enim partem burgimagister possidet cum Sathanæ ministris, quos ad abducendum variis et peregrinis doctrinis a Christiana religione populum, ingenti stipendio conductos habet. In exigua parte illa, quam possideo, quietiora jam esse videbantur omnia, cum ecce, posteaquam burgimagister ille venit, qui læsæ majestatis vestræ reus actus, modo non peractus est, iterum de possessione mea deturbo, nec ministri Dei, quos alo, saltem pauperibus mendicis administrare Sacramenta permittuntur, qui si fuissent ejus civitatis incolæ (quandoquidem hæc temporum horum est malignitas, fieri tamen id facilius potuisset): nunc autem cum essent advenæ, ex Masovia, quæ sola fere nunc fidem Catholicam integre profitetur, in ea ab infantia sua nutriti et educati, non sunt permissi Catholico ritu sacramenta percipere, quemadmodum ex domino Martino Cromero, Ecclesiæ meæ coadjutore, majestas vestra procul dubio jam cognovit. Quæso, velit secum ipsa, quale sit hoc diligen-

tius reputare, quod qui tanti criminis accersitus, et nondum ab eo plene, quod ego sciam, est absolutus, is non contentus officio fungi burgimagistri, insuper et episcopum agere velle videtur; et quominus legitime constitutus episcopus libere suo munere fungatur, impedire conatur. Palam etiam jactare dicitur, quod ego quoque, cum Elbingæ fuisset ante biennium, audisse me ex illius ore memini, quod Romanam fidem prorsus abominetur; si quam vero perfidiam (nam fides nisi una nulla ratione esse potest), in synodo nationali constitutam viderit, eam se amplecti velle profitetur. Quæ cum ex illo voces audiuntur, quas emittere crebrius renuntiatur, in eam opinionem multi veniunt, quasi novum quoddam perfidiæ genus in Synodo, nescio qua, excogitari, et auctoritate V. majestatis debeat approbari. Sic miseri homines dementantur, et quominus Evangelium Christi recipiant, Lutheri vero sive Calvinii caevangelium rejiciant, absterrentur. Et jam complures anni sunt, quod sæpe M. V. me dixisse scripsissequer recorder, quod ejusmodi voces ab hæreticis de illa sparguntur; neque tamen prohibere quemquam video, quominus etiam nunc spargantur. An autem illa verba, non solum a Christianis, verum et ab ipsis Lutheranis recte majestati vestræ dici non possunt? Quousque animas nostras tollis? Quousque suspensos ita multorum animos majestas vestra tenebit ut, quid sibi promittere debeant, nesciant? Nolo nunc de aliis dicere. De Prussia non dubitanter hoc affirmavero, si primum in ea regnum Dei quæsitum fuisset ante biennium, et justitiæ ejus, quod ista et cætera, de quibus commissarii missi fuerant, multo facilius adjici potuissent. Nunc quorsum res evaserit, quem fructum laborum suorum majestas vestra tulerit, ipsa videt. Et certe quominus eum, quem optabamus, consiliorum suorum exitum V. M. consequeretur, non minimam ei rei causam præstiterunt Sathanæ ministri, qui Dantiscæ et Elbingæ, præsentibus etiam ac modo non audientibus V. majestatis commissariis, in Deum et in majestatem vestram plurimas blasphemias et conviciâ jaciebant, ac propemodum populum ad rebellionem concitaverant: quod M. V. clam non esse scio, nam eorum sonitus in has terras usque etiam pervenit. Obsecro M. V. quanti suam regnique sui salutem facit, tantum det operam, ut qui scrupulos multos mali habet, eum ex animis mortalium eximat, claraque voce pronuntiet, frustra novitatem a se religionis expectari; se tantum unam fidem Christianam nosse, quam, qualem a suis majoribus jam inde a sexcentis annis per manus sibi traditam accepit, integram inviolatamque retinere, et ad posteros etiam suos transmittere, nec ullam aliam unquam recipere velle. Hoc si fecerit M. V., jam spe sua burgimagister decidet, et

¹ Epist. Hosii 145, p. 300.

ego, si minus in totum episcopatum meum, saltem in bonam illius partem paulatim ero restitutus. Nunc autem, dum ita pendent animi multorum, etiamsi maxime cuperent plerique Christum aperte profiteri, tamen burgimagistri metu non audent, dum alium fore paulo post in terris Vest. maj. fidei et religionis statum, illo referente, persuasum habent; quod ex multis Elbingæ non semel fuit auditum. Ego vero satis mirari non possum, cum V. M. regem agat Christianum, Catholicum et orthodoxum, nec in his, quæ pertinent ad religionem, ullam sibi jurisdictionem arrogat, sed episcopos munere suo libere fungi permittat, quomodo ferre possit, ut qui subjectus esse debet vestræ majestati burgimagister, plusquam regiam, plusquam Ottomanicam vel Sulimanicam sibi tyrannidem usurpet; et episcopos, quique sunt ab illis missi legitime Dei ministri sacerdotes, quominus ea, quæ sunt sui muneris exercere possint, prohibeat. Inde, serenissime rex, rebelliones, inde læsæ majestatis crimen, inde quidquid est malorum exit. Nam, qui divinam lædere majestatem non dubitant, quis eos prohibebit, quin idem de humana faciant? Divina majestas dicit: Quod episcopos posuit Deus regere Ecclesiam suam; nunc isti divinæ majestatis contemptores, non episcopos, verum se positos esse dicunt, ut regant Ecclesiam, et se esse superiores illis persuasum habent, vestræ quoque majestati esse subjecti recusant. Supplex iterum atque iterum oro majestatem vestram, ne velit hanc tantam Elbingensis burgimagistri insolentiam ferre diutius; ac ut ministros Dei, qui per me missi sunt Elbingam, in fidem protectionemque suam suscipiat; et quem, ita volente majestate vestra, coadjutorem Ecclesiæ meæ Varmiensis constitui; eum in sua jurisdictione tueatur, nec illum burgimagistro, sed burgimagistrum illi, in his quæ pertinent ad religionem, subjectum esse jubeat. Sic futurum est, ut propitium sibi Deum reddat; et sibi quoque burgimagistros in temporalibus magis dicto audientes experiatur, etc. Datum Sublaci xxvii Julii MDLXXI ».

85. *Totis viribus Pius avertit Sigismundum a divortio.* — Verum id nil aliud erat, quam surdo canere. Sigismundus enim, partim temporalium amore abstractus, partim vero hæreticorum consiliis illectus, salutaria hæc monita non admittebat. Suggestere siquidem illi hoc ipso tempore; vel potius in ejus animum alias excogitata separationis consilia revocarunt, inter eum ac reginam Catharinam ipsius conjugem, lectissimam fæminam, Ferdinandi filiam ac Maximiliani imperatorum sororem: quo universo Poloniæ regno ac Catholicæ fidei summam, plusquam excogitari possit, cladem afferrent. Salomon Cadanus, Instuanfio ¹ refe-

rente, causam aversi a Catharina Sigismundi animi, et regio de divortio conatus, sterilitatem assignat: sed magis forte fuisse, ab aliquibus creditur, repulsa Ducatus Barensis, qui ad maternam ipsius Sigismundi hæreditatem in Apulia pertinebat. Rex enim, cum Adamum Konarscium Posnaniensem episcopum, postulatam ipsius Ducatus possessionem ad regem Philippum cum litteris Maximiliani misisset; atque is nonnisi aliquot aureorum millia, qui Sigismundo regi quotannis, ex Hispania, census nomine, pro pecunia a matre regina Bona, Philippo eidem Hispaniarum regi mutuo data numerabantur, retulisset, de Ducatu vero Barensi altum silentium, et desperata ejus per legatos petitio videretur. Ea agendi Hispanorum ratione, Sigismundus adeo commotus asseritur, ut, cum alio modo ulcisci nequivisset, per divortium Catharinæ, acceptam ab Austriacis injuriam vindicandam existimaverit atque decreverit.

86. Secretiorem nihilominus exquisiti hujus a Sigismundo divortii causam fuisse eam censemus, quam ex inferius apponenda quadam Pontificis Summi Epistola expiscari posse non immerito existimavimus: quod, videlicet, ipse ideo legitimam uxorem abjicere in animo haberet, quod pedissequæ cujusdam captus amore teneretur. At quidquid extiterit, certum est sterilitatis Catharinæ solum prætextum Sigismundum palam obtendisse, ut eam repudiaret; eoque, tum apud Cæsarem, tum apud Pontificem facinus tentasse.

87. Pio autem vix innotuit, quod Sigismundus inique meditabatur, statim malo occurrere, pro suo officio ac viribus studuit; ideoque per tabellarium dedita opera missum (ut adnotatur in Regesto Vaticano), sequentem illico ad ipsum Epistolam dedit:

« Charissimo in Christo filio nostro Sigismundo Augusto, Poloniæ regi illustri ¹.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quamvis exploratissimum nobis sit M. T. ea esse prudentia atque in Deum pietate præditam, ut nihil, aut temere, aut minus pie factura sit; tamen non potuimus omnino nihil commoveri eo rumore ac fama, quæ huc allata est ad nos, M. Tuam, de serenissima regina uxore sua omnino dimittenda, et alia insuper ducenda cogitare; cui quidem rumori ac famæ quotidie magis increbrescenti, etsi nullam fidem habendam esse putabamus, prætermittere tamen, pro officio nostro noluimus, quin subito has ad M. T. litteras daremus, quibus non solum illi significaremus animi nostri molestiam ac do-

¹ Istuanfi. Lib. 24. Cadan. Lib. 8.

¹ Ex Reg. Vat. ut sup.

lorem, quem ex tali rumore utcumque divulgato accepimus; sed etiam, ut si quid ea res, quod non putamus, fundamenti haberet, majestatem tuam ab ejusmodi consilio dehortaremur. Quæ quidem ante omnia illud debet considerare, eos qui successione spem M. T. prætendentes, talia illi persuadere conantur, aut hæreticos ipsos esse, aut hæreticorum fautores, quibus nihil magis propositum est, ut M. T. ad religionis Catholicæ fines semel transiliendos adducant; pro certo habentes, si quid tale ab ea impetrare aut extorquere potuerint, reliqua illis fore faciliora: sicque brevi futurum, ut regnum istud, una cum majestate tua, in eadem, in quam ipsi, suggerente Diabolo humani generis hoste, ceciderunt, ruinam trahant. Quorum venenata consilia, pestiferique conatus, eidem M. T. manifestius patebunt, si rem ipsam, quam sibi suadere volunt, qualis sit attentius perpenderit. Est enim talis, ut si eam M. T. admisit, primo quidem Redemptorem nostrum, ejus sanctissimo Matrimonii sacramento violando, gravissime sit offensura; deinde nos ipsos, qui ejus, quamvis indigni, vices in terris gerimus, magna sit contumelia affectura. Præterea omnibus Christianis Catholicisque principibus, magnum scandalum obiectura. Denique nomen suum regium, majorumque suorum inclytæ memoriæ regum splendorem, qui ad hanc usque diem purus permansit, fœdæ ignominiae macula suscepta, vehementer obscuratura. Nam, quod ad successionem pertinet, cujus spe M. T. allicere volunt, considerare debet M. T. omnium regnorum successionem positam esse in manu Dei, qui eam, quibus vult dat, et quibus vult adimit; a quo eo minus illam sperare poterit, quo magis ejus habendæ gratia, divinam suam majestatem offenderit. Præter hæc, ea est ætate M. T., ut primo quidem, valde incertum sit, utrum filios sit susceptura, necne; deinde, etiamsi ex alia uxore non legitime superinducta filium procreatura esset, non tam ipsi exploratum esse potest, illum regni successorem futurum, cum ne ipsi quidem regno expediat, regem ætate tam puerili, sub aliorum tutela futurum habere; quæ res omni illa quidem tempore periculosa, his vero tam turbulentis ejusdem regni temporibus periculosissima foret. Id tamen, vel ex eo majestati tuæ notum esse potest, quod hac nostra tempestate, in quibusdam ex majoribus Christianæ reipublicæ regnis accidissee vidimus. Quibus justissimis honestissimisque causis, illa quoque accedit, quod serenissimo Transylvaniæ principe nepote tuo nuper mortuo, non expedit M. V. novarum rerum consilia inire: ea præsertim, quæ Christianorum principum M. T. affinitate conjunctorum animos offendere possint, ne hac sibi occasione oblata, immanissimus Turcarum tyrannus, et aliæ infideles

nationes isti regno finitimæ, ad invadendam eam provinciam, utantur. Quæ cum ita sint, M. T. vehementer hortamur, et per Omnipotentem Deum obtestamur, ut memor Dei ac nostri, memor propriæ salutis atque existimationis, majorumque suorum inclytæ memoriæ regum splendoris, omnem tam periculosi atque ignominiosi consilii cogitationem, si quam forte, quod non putamus, suscepit, longe a se abjicere velit: pro certo habentes, nos, ad hoc sibi suadendum, nulla alia re moveri magis quam ab officio nostro, et eximio quodam paternæ charitatis affectu, quam erga M. T. habemus. Quæ, si, quod non credimus, paternis nostris monitis non auditis, omnino id sibi faciendum esse existimaverit, quod hominum rumore ac fama vulgatum: nihil aliud facere poterimus, quam id ipsum, quod factum fuerit, ægerrime ferre, suamque et istius regni vicem dolere; nostramque, atque adeo totius reipublicæ Christianæ calamitatem deplorare. Speramus tamen, quæ sua est erga Deum Omnipotentem pietas, et erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam obedientia et reverentia, a qua, et ipsa, et majores sui tot beneficia acceperunt, M. T. saniora, tutioraque consilia sectaturam esse, neque quidquam commissuram, quod sibi, regnoque suo perniciem, nobis atque omnibus Catholicis principibus dolorem, cunctisque Christi fidelibus scandalum allaturum sit. Hujus etiam rei causa Laurentio Magio Societatis Jesus religioso mandavimus, ut ad M. T. se conferat, et hæc quæ illi scripsimus, et si quæ alia sunt, in eandem sententiam præsens præsentem M. T. copiosius exponat. Cui, sine ulla hæsitacione, fidem a M. T. haberi volumus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxii Aprilis m^olxxi, Pontificatus nostri anno sexto ».

88. Juxta hæc igitur, quæ hic Pius dicit, litteras ad Magium etiam dedit, de quo ista Sacchinus¹: « Pii jussu provincialis Austriæ Laurentius Magius, hoc anno, adulto Vere, Poloniam revisit. Ferebat fama Sigismundum regem, de dimittenda ob sterilitatem conjugem (ea Cæsaris Maximiliani soror erat) ducendaque altera agitare: quod in tam eminenti persona, exemplum erat toti Christiano orbi offensionis magnæ futurum. Ergo vigil pastor, non modo ad bestiarum vim ab sancto Christi grege, sed ad morborum quoque luem arcendam intentus, tum datis ad regem, et ad suum internuntium litteris, tum destinato eam ob causam Laurentio, cujus noverat auctoritatem multum apud regem valere, tanto flagitio ire obviam maturavit, etc. » Epistola autem ipsa die vigesima secunda Aprilis ad Magium scripta, ejusmodi fuit:

¹ Sacchin. *Histor. Societ. Jesu.* part. 3, lib. 7, n. 45, pag. 337 et seq.

« Dilecto filio Laurentio Magio Jesuitæ, Germanicæ provinciæ præposito ¹.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quoniam magno cum animi nostri dolore huc ad nos rumor allatus est, charissimum in Christo filium nostrum Poloniae regem, de serenissima regina uxore sua omnino dimittenda, atque alia ducenda cogitare; idcirco nos, quamvis ejusmodi famæ temere credendum esse non arbitremur, nil tamen, pro pastoralis officio nostro prætermittere volentes, quod ad M. S. a tam præcipiti inhonestoque consilio dehortandam, utile esse existimemus; et ipsi subito ad eam litteras dedimus, quibus illum ab ejusmodi mente revocare conati sumus, et tibi præsentium tenore litterarum mandamus, ut illico, atque eas acceperis, ad eundem serenissimum regem Poloniae te conferas, studeasque omnibus modis, quibus recte potueris, M. S. a capiendi tali consilio deterrere; in quo eam diligentiam, celeritatemque adhibere te volumus quam et rei ipsius magnitudo et periculi exposcit; quemadmodum a dilecto filio Melchior Billio notario, et nostro ac sanctæ Sedis Apostolicæ apud Cæsaream majestatem nuntio, plenius intelliges. Cujus litteris aut sermoni, super his quæ vel ad te scribet vel tecum loquetur, sine ulla hæsitazione fidem habebis. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XXI Aprilis MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

Epistolæ vero (ut vöcant fidei, pro eodem Magio ad regem Sigismundum haud paulo post scriptæ, ejusmodi fuere :

« Charissimo in Christo filio nostro Sigismundo Augusto, Poloniae regi illustri ².

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Mandavimus huic dilecto filio Laurentio Magio Jesuitæ, Austriæ provinciæ præposito, quem ad majestatem tuam dedita opera venire jussimus, ut tibi quædam nostro nomine exponat, non minus ad animæ tuæ salutem, quam ad nostram sanctæque hujus Sedis Apostolicæ dignitatem vehementer pertinentia. Quocirca petimus a majestate tua, ut non solum ei secum de illis ipsis rebus sermonem habituro, perinde fidem habeat, ac si nos ipsos audiret; sed etiam, ut his, quæ illi exponet, diligenter consideratis atque perspectis, de toto negotio id statuatur, quod fuerit e sua salute et nostra dignitate. Id etiam M. T. erit utilissimum et nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum,

sub annulo Piscatoris, die XXII Maii, Pontificatus nostri anno sexto ».

89. Simul primum (inquit Sacchinus ¹) litteras, et mandata Pontificis Magius accepit, quanquam Melchior Billius apud Cæsarem internuntius, ex quo plura jubebatur cognoscere, jam diem suum obiisset, et profectio in tempus incidisset provinciæ perincommodum; raptim nihilominus, absoluto quem habebat provinciali conventu, dedisse sese in viam refert.

90. Hoc siquidem anno, sub finem Aprilis præfatum Billium, ex hac vita migrasse, educitur ex Epistola Pii ad Maximilianum, quæ in Regesto Vaticano legitur data, sub die IX Maii hujus anni. Loco autem Billii, ad Cæsarem missum fuisse Apostolicæ Sedis nuntium Delphinum episcopum Torcellanum, inferius dicitur.

91. Et litteris ad regem Sigismundum scriptis, et Laurentio Magio ad illum directo, cum tamen Pontifex plene muneri suo non satisfecisse sibi videretur; de hac ipsa re Epistolæ, divini honoris zelo refertas, dedit insuper ad episcopos Plocensem, Chelmensem et Kioviensem, ut adnotatur in Vaticano Regesto; ad archiepiscopum autem Gnesnensem ² scripsit hoc modo :

« Venerabili fratri Jacobo archiepiscopo Gnesnensi.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Etsi pro certo habebamus, te vocationis officiique tui memorem, sicut æquum est, memorem honestatis, personæque ab Omnipotenti Deo impositæ, quam cujusquam alterius rationem esse habiturum, tamen rei, de qua agitur, magnitudo, et commissæ nobis, quamvis indignis, Apostolicæ servitutis sollicitudo, cogit nos nihil prætermittere earum rerum, quas ad medendum tali tantoque, quod ad nos magis magisque in dies certius exploratiusque affertur, regni istius ac Reipublicæ Christianæ malo, utiles atque accomodatas esse judicamus. Quocirca, cum acceperimus charissimum in Christo filium nostrum regem Poloniae, de serenissima regina conjuge sua dimittenda, et alia ducenda sic cogitare, ut paratam habere jam dicatur pedissequam quamdam, quam invitam a parentibus abductam, legitimæ uxori superinducere velit; faciendum esse putavimus, ut fraternitatem tuam, necessario tempore officii sui admonentes, vehementer, sicut facimus, in Domino hortaremur, ne tam gravi tamque manifesto scandalo, ullo pacto assentiatur; sed potius sacerdotali zelo accensa, animique sui contentione obviam eat. Meminisse debet fraternitas

¹ Ex Archiv. Vatican. ut sup. — ² Ex Archiv. Vatic. ut supra.

¹ Sacchin., ut supra. — ² Ex Archiv. Vatic., ut supra.

tua, quo illius dignitas et istius regni primatum excelsiore in loco posita est, quoque plura ab Omnipotenti Deo beneficia accepit, eo potiores magisque peculiares partes suas esse debere, in tam aperto peccato detestando, et quantum pro sua parte facere potest, prohibendo. In quo ipso peccato, si nihil aliud, quam ipsius rei turpitudine, perpetuaque regiae familiae macula inesset, hæc ipsa tamen per se satis esse poterant, quibus unusquisque bonus Catholicusque vir deterri debet, quominus ejusmodi rei indignitati assentiretur. Nunc vero res ita se habet, ut cum singulari quodam illius dedecore, istius regni perniciem religionisque Catholice interitus conjunctus futurus sit. Nihil enim aliud propositum est his, qui successionis spe objecta, tantum crimen serenissimo regi persuadere conantur, nisi, ut hoc, quasi aditu ad cætera quæ jamdiu moliuntur extorquenda patefacto, M. S. hoc, quasi beneficio, sibi ad quidvis in posterum concedendum, vel certe in perniciosissimis eorum hæresibus connivendum, obstrictam habeant. Est enim hoc Diaboli humani generis hostis, valde proprium, ut ex uno semine mali, plura semper malorum genera disseminare conetur. Quibus jam imminetibus, nisi aperte quantum potes restiteris, primum quidem gravissimum in Deum animamque tuam peccatum admittes; deinde proprium officium deseres, religionis Catholice causam prodes, regem ipsum, atque adeo regnum totum in maximam miserrimamque calamitatem conjicies; denique omnium animarum, quas ob hoc ipsum ad æternum mitti cruciatum contigerit, rationem in districto illo judicii die reddere debebis. Non est autem desperandum regem ipsum, si id quod facturus esse dicitur, a principibus sui regni, Ecclesiasticis præsertim viris, improbari, atque apud eos detestabile esse cognoverit, paratosque eos esse, quidvis perpeti potius quam ut tanto dedecori assentiantur: adjuvante Deo, resipiscere, atque ad mentem corque suum redire posse. Atque utinam Deus cordi tuo, pro sua misericordia aperire dignetur, quanto sibi ipsi præstet, si ita necesse esset, vitam amittere, et sanguinem profundere, quam officii proprii religionisque desertæ ignominiosam fœdamque memoriam apud posteros relinquere. Etenim vita ipsa mortalis, brevis: quam tu, si in officio permanseris, certe hac tam præclara ratione, valde honestabis; si vero ab eo recesseris, nomen tuum infamium catalogo adnumerabitur. Quæ cum ita sint, fraternitatem tuam fraterne monemus atque hortamur, ut Dei salutisque suæ memor, propriique officii non oblita, non patiatur partes suas a nobis, atque ab hac Sancta Sede Apostolica tam necessario tempore desiderari. Quod si fecerit, vehementer nos rei ipsius, tuaque insuper causa, in Domino gau-

debimus; sin minus dolorem nostrum exoneratæ a nobis conscientiae nostræ solatio consolabimur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die III Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

92. His Pontificis monitis excitatum Jacobum Uchanskium Gnesnensem archiepiscopum, muneri suo minime defuisse, ea ostendunt, quæ narrat Cadanus ¹, qui palam illum regis conatibus obstitisse, remque insolentem in Polonia tentari, Sigismundo coram dixisse narrat. In re autem, quæ omnium gravissima merito censebatur, siluisse maximum illum fidei ac Polonici regni defensorem Hosium, minime censendum est. Nihilominus, ex multis ab eo hac de causa conscriptis Epistolis, ut Rescius asserit, nec unam quidem inter ejus litteras reperire potuimus. Rescium enim ipsum, qui illas undequaque collegit, inter ipsas, eas data opera inserere prætermisisse, quæ de hoc negotio agebant, ne nimiam horrendamque Sigismundi turpitudinem palam magis mundo faceret, existimamus. Fragmenta tamen nonnulla refert in Vita ejusdem Hosii ², quam conscripsit, dum illius ad avertendam regii conjugii separationem conatus narrat his verbis:

93. « Moliebantur interim in Polonia hæretici, nescio quæ separationis consilia, inter regem Sigismundum, et reginam Catharinam Ferdinandi filiam; quæ si ad finem perduxissent, magnam universo regno et Christianæ religioni securim inflixissent. Sed adest semper Ecclesiæ suæ Deus, qui Hosium excitavit, ut istorum conatibus obviam eundum esse existimaret: et regni senatores primo, deinde ipsum quoque regem, ad commune hoc quasi incendium extinguendum inflammaret, qua de re in eam sententiam alicubi scripsit: Totus perhorresco, cum quæ consilia capiantur, et quæ sint hominum cogitationes audio, quæ non alio spectare videntur, quam ad avertendas, quas hic habet fortunas, majestas regia, ad existimationem illius, quin et regni totius salutem, labefactandam et convellendam, denique ad multorum animas, tam facientium, quam consentientium, in profundum Barathri demergendas. Non credo, quod ullus fuerit a sæculo pestilentior hæreticus, quam impius ille Bernardinus Occhinus, qui num etiam Deus esset, aut num ulla rerum humanarum cura tangere-tur, in dubium ausus fuit revocare. Hujus tamen hominis nefarii consiliis, in patria nostra locus dari dicitur: quæ, si, quod absit, progressum haberent, etiam elementa contra nos insurgerent, nec tam atrox facinus ferre possent. Totum orbem concitarem contra nos, et opinione nostra celerior, certissimus regni totius interitus sequeretur. Quamobrem,

¹ Cadan. ut supra. — ² Vit. Hosii, lib. 3, cap. 6.

quantum regiæ majestatis, regnique totius salutem conservatam cuperent, tantum eniterentur, ut his pestilentissimis consiliis obviam iri queat, quo totus orbis intelligat, quæ sparsa sunt esse vanissima, nec ulla de re minus in Polonia, quam de hoc tam execrando flagitio cogitatum fuisse. Regiæ quoque Majestati diligenter supplicavit, ut nascentis mali initia opprimeret, nec aures ullo pacto præberet eorum turbulentis consiliis, qui reges et regna perdere non dubitant, ut fidem Catholicam simul evertant. Tanti facio (ait, ad eundem regem scribens), et fortunarum et animæ præsertim Vestræ Majestatis salutem, ut mihi salus illius mea ipsius salute charior non sit, neque dubitaverim de gratia apud M. V. quin et de corporis mei salute prius in dubium venire, quam ut aliquod eorum prætermittam, quæ ad salutem V. M. conservandam pertinere putarem. Nosse me jam debet M. V., quandoquidem totis jam fere annis XL, M. V. simul et domino parenti illius ita servivi, fidem ut illi meam et integritatem satis probasse videar. Fumos istos, quibus multorum oculi perstringuntur, ambivi nunquam, quod scitipsa M. V.: imo ut ad alios transferrentur, petivi; quod ipsum et Romæ feci ante annos duodecim. Et quamvis totos xv annos in aula majestatis vestræ, dominique parentis illius fuerim versatus, nunquam tamen aulice loqui vel scribere didici, nec tam privatis meis rationibus, quod hominis cauti et aulici esse videtur, quam publicis cavendum et consulendum putavi. Factus autem episcopus, cum per xxii annos ab aula abessem, ac totus sacris libris evolvendis, quibus nihil est cum illa commune, immersus fuisset, longius ab ea scribendi consuetudine, et ab his moribus, quos aula requirit, fui remotus. Quo majore venia dignus esse videor, si solita mea simplicitate, apud majestatem vestram in scribendo et dicendo utor. Non contra te, o rex, scripsi quod scripsi. Pro te saluteque tua scribo, quidquid scribo. Memento, o rex, per quem regnas. Memento cujus minister es; memento pro quo gladium portas; memento rationem tibi reddendam esse, et cogitationum et actionum tuarum omnium; non solum autem tuarum, sed et eorum, quos regendos suscepisti populorum eorum illi justissimo vivorum et mortuorum, judici Christo.

« Non poteris ibi dicere: nolens feci, ignorans feci, coactus feci. Ecce ego, quamvis indignus, tamen sacerdos et episcopus tibi annuntio hoc, quod agitur, quod tibi suggeritur, ad id comparatum et institutum esse, ut religio primum, deinde regnum quoque hoc tuum evertatur; quibus eversis, quid de te futurum sit, cogita. Non enim subtrahet personam cujusque Deus, qui est vere omnium dominator, nec verebitur magnitudinem cujusque, quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et æqualiter est illi cura

de omnibus; fortioribus autem fortior instat cruciatio. Quamobrem, quod olim in simili negotio majest. vestr. respondit omnibus regni consiliariis, quid impedit quominus, et nunc clanculariis istis consiliariis respondeat? *Quid prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? Aut, quam dabit homo commutationem pro anima sua?* Non tantum tibi fuerat regium diadema; non regni tam ampli, tam copiosi; non tam adjunctarum illi terrarum imperium, ut eorum amittendorum metu faceres quod facere te, salva fide religioneque tua, non posse putares. In eadem plane te quoque nunc esse sententia, palam omnibus ostende. Non admittit ratio fidei Christianæ allegationem necessitatis. Nulla est necessitas delinquendi, ubi una est necessitas non delinquendi. Fortior enim est unus Deus, quam mille millia legionum Diabolorum, et hæreticorum omnium. Ponant illi contra cælum castra, ordinent contra te acies, tu semper habebis commilitonem Deum. Malo, serenissime rex, scribere salutaria quam blanda, malo vera quam grata: et fideli senatore atque servitore, at adulate atque assentatore, me rex meus nunquam utetur: cum hæc duo simul consistere nequeant. Quod olim scripsi, idem etiam nunc dico. Si, quod pro sua misericordia procul Deus avertat, de sublimi Ecclesiæ turri labentem regem, dominum et benefactorem meum viderem, etiamsi certa mihi mors esset oppetenda, Christo tamen robor mihi suppeditante, corpore meo ruentem excipere, et illius interitu salutem ejus redimere nihil hæsitarem. Quamobrem, te quoque supplex oro, Domine Jesu Christe Salvator et Redemptor noster, per acerbissimam et ignominiosissimam crucem tuam, et gloriosam Resurrectionem tuam, averte pestem hanc a nobis, et libera nos ab hac tanta ignominia, et a gravissimis Diaboli tentationibus. Dissipa consilium Achitophel. In te semper, a puero, meam spem et fiduciam habeo collocatam, nec unquam ea sum frustratus, nec nunc me frustratum iri confido. Exaudi preces servorum tuorum, et miserere nobis ».

94. Sic apud Rescium Hosius, qui cum totam invidiam criminis, quod Sigismundus meditabatur, in Bernardinum Occhinum rejiciat; id justissime ab eo factum scias. Nefarius siquidem ille hæresiarcha, dum in Polonia esset, inter alia scelerata scripta, librum de Polygamia composuit, illumque Sigismundo dicavit; in quo Veteris Testamenti auctoritate, Christianis licere plures habere uxores, demonstrare connititur. Idemque dogma ab eodem Cracoviæ pro concione publice jactatum, præfatus Rescius scribit. Ideoque, inquit Ræmundus ¹, non minor fæmineum ibi sexum

¹ Ræmund. lib. 3, cap. 5, n. 6, pag. 230.

pavor ac consternatio invaserat, quam Romanas olim matronas, a Papyrio Prætextato deceptas.

95. Ab iniquissimo igitur ac turpissimo hoc apostata, zizania illa in corde Sigismundi superseminata, adeo radices altas jecerat, ut haud facile ipsam convellere fuerit. At de Magio ad illum a Pontifice misso, scribit Sacchinus ¹, quod expeditæ obedientiæ quidem fructum non amisit; causam tamen Vincentii Portici, apud regem internuntii, egregiam fidem, adjunctamque prudentiæ animi magnitudinem, eo loci jam perduxisse asserit, ut Magius minus necessariam operam suam ratus fuerit; unde ad alia suæ societatis sese converterit. Verum, quo magis commendandæ hujus scriptoris sinceritas cognoscitur, qui nil suis præter simplicem veritatem arrogat; eo ab illius relatione discedere ex his quæ sunt deinceps consecuta, cogimur. Si enim per Porticum, ut ipse dicit, cuncta jam fere composita erant; quænam, quæso, Pontifici Maximo necessitas incubuit, ut eadem de causa cardinalem Commendonum, hoc ipso anno in Poloniam legatum mitteret? Dum enim Commendonus apud Maximilianum Cæsarem ageret, occasione quam suo loco memorabimus, rem etiam, quam præ manibus habebat, infectam relinquere jussus, in Poloniam protinus, magnis itineribus sese conferre a Pio præcipitur. De qua ejusdem cardinalis legatione, ista Gratianus ² in ipsius Vita, monumentis mandavit:

96. « Causa properandi in Poloniam Commendone fuit, quod, et rumor in dies percrebrescebat, et multorum afferebantur litteræ, Augustum regem, veteri sua repudiandæ uxoris cupidine agitatum, nova per hæreticos moliri consilia, *Nobilem puellam*, insigni forma, e sororis gynecæo abductam seposuisse, et per absentiam uxoris, liberius jam novo conjugio viam sternere. Nam regina (ut supra demonstratum a nobis est) cum nullis precibus suis suorumque impetrare a viro potuisset, ut in domum conjugalemque convictum reciperetur, pertæsa contumelia, excesserat regno, seque in Austriam ad Maximilianum fratresque contulerat, atque Lintzii, in fraternæ ditionis oppido, cultu modico, et paulo supra privatæ vitæ modum agebat, cum præsentī mœrore ac sollicitudine afflicta, tum anxia futuri, nec effrænatae regis cupiditatis, nec eorum quæ tum maxime moliretur ignara. Cum secundo Istro navigans Viennam descenderet Commendonus, Lintzicumque visendi causa reginam appulisset (est enim in ripa fluminis situm), illa multis cum lacrymis precibusque se ei famam salutemque suam commendaverat, quæ de novis regis adversum se machinationibus cognove-

rat, edocuerat. Quidam studio assentandi, seque in regis gratiam insinuandi, sopitam spem ejus exsuscitaverant iterum, et cui rei vehementer Commendonus se semper objecerat, eo adduxerant, ut et litteras ad Pontificem Maximum, tentandi causa animum ejus daret, et litteras secuturi mox legati fuerint, qui sterilitatem reginæ, inopiam liberorum, necessitates regni, populorum studia precesque afferentes, dirimi matrimonium postularent. Profectus igitur Commendonus, ad V kal. Decembris, maxime sævo anni tempore, ægre superatis nivibus, quæ in frigidissimis regionibus omnia tenebant, in Poloniam pervenit. Et quamquam multi principum, ex veteri amicitia affines, illi testandæ benevolentiæ, atque officii causa præsto fuerunt, a quibus pleraque de præsentī statu rerum accepit; tamen antequam pergeret ad regem, qui Varsaviæ in regno erat, substitit apud Petricoviam, simul corporibus suo suorumque ex longinqui maximeque incommodi itineris labore reficiendis; simul quo certe omnia exploraret, omniumque gnarus in regiam veniret.

« Interea, qui salutem regi, adventumque suum nuntiarem, multaque quæ ante statuenda præparandaque erant curarem, Varsoviam me antecedere jussit. Omnibus demum satis exploratis comparatisque, ipse aliquot post dies advenit, omnibus honoribus, qui deberi ejus fastigii viro videbantur, acceptus, cultusque cum a rege ipso, tum a principibus gentis: et rex quidem, quamvis ex recenti morbo infirmus, et podagræ doloribus ægre pedibus consistens, tamen intranti regiam scipione nixus, per scalarum gradus occurrit, comiterque congressus, ei latere dextero, honoris gratia, cessit; atque inde, quoties, aut in regia, aut in templo congressi sunt, semper eum supra se collocavit ». Sic Gratianus. Reliqua autem de his, quæ cum Sigismundo egit, ad sequentem annum pertinere agnoscuntur; cum enim præsentī jam dilabente Polonicum iter Commendonus arripuerit, in eoque reginam Catharinam inviserit; aliquo insuper dierum spatio Petricoviæ substitit; ac demum, ut idem Gratianus asserit, non statim cum rege, de negotio, ob quod præcipue missus fuerat, egerit; evidenter apparet, in sequentem annum cætera, quæ ad ipsum spectant, esse rejicienda.

97. Ex litteris autem tentandi causa ejus animum, a Sigismundo ad Pontificem datis, Pontificem ipsum adductum fuisse existimamus, ut Commendone Polonicam hanc legationem demandaret; nam eas, quas proposuimus litteras, tum ad illum, tum ad archiepiscopum Gnesnensem, aliosque scripsit, certum est regis ejusdem, de dimittenda uxore consilium, ab aliis quidem, non vero ab eo Pontificem rescivisse; ex quorum etiam relatione compulsus

¹ Sacchin. ut sup. — ² Gratian. Vit. card. Commendon. lib. 3, cap. 9, pag. 289 et seq.

Pius idem, Laurentium Madium in Poloniam direxit. Qui Madius, opera Portici omnia composita existimasse censemus, quod rex simulatione cum eo usus, illius monitis se acquievisse monstraverit, quia alia ratione, nempe per suos data operâ missos ad Pontificem legatos, cum eo de divortio agere decrevisset. Quem Sigismundi animum, cum ex illius Epistolis, tentandi causa ad se missis, Pius exploratum habuisset, agnovissetque se frustra in ea re operam Portici ac Magii adhibuisse, tandem ad Sigismundum ipsum Commendonum mittere statuit, ut illum a sententia deterreret.

98. Illud insuper, quod ad archiepiscopum Gnesnensem scripsisse Pontificem vidimus, regem nempe sic cogitasse de conjuge dimittenda et alia ducenda, ut paratam jam habere diceretur pedissequam quamdam, quam invitam a parentibus abductam, legitimæ uxori superinducere vellet, iis minime opposita quæ Gratianus tradit censenda sunt; nam pedissequæ nomen haud immerito tribuere Pius potuit nobili etiam puellæ, ex eo videlicet, quod qualiscumque fuisset, ex sororis nihilominus tandem gynæceo esset; gravoso illo usus, nimirum, vocabulo, ad Sigismundi impietatem atque turpitudinem animo amarissimo exaggerandam. Si tamen (quod magis veritati consonum nobis est) eo nomine censere Pontificem voluisse existimandum non sit, vilissimam pellicem, cujus amore tam perdit rex tenebatur, ut multorum opinione, ad Pium fortasse delata, eâ in reginæ locum subroganda crederetur. Et revera, ut idem Gratianus tradit, adeo vulgaris hujus scorti cupidine implicitus Sigismundus tenebatur, ut Commendonus ea de causa, de re, ob quam a Pontifice missus fuerat, cum Sigismundo verba facere, supersedere posse existimaverit: et, quod majus est, paulo post, ut dicetur, e vivis sublata regina, cum conjugali vinculo soluto, eidem Sigismundo liberum esset ad alias nuptias transitum facere; ipse tamen infamis ejusdem scorti blanditiis delinitus, novum connubium ulterius, neque exquisierit, neque optaverit.

99. *Annam, regis Poloniæ sororem, Pontifex cumulat laudibus et gratiis spiritualibus.* — Et quia, de sorore Sigismundi, alias memorata, mentio incidit, præclaro illius et religionis Catholicæ zelo et pietati, ob ea præcipue, quæ Pio monente cum sorore Catharina Sueciæ regina egerat, illustre testimonium perhibet hoc anno, a Portico Apostolico internuntio, ad cardinalem Alexandrinum scripta Epistola; quæ a proprio originali accepta¹, ac ex Italico, Latino sermoni reddita, sic sonat:

« De serenissima infante jam scripsi: nunc vero longiorem cum ea sermonem protraxi,

eo quod ipsa, rege abeunte, Varsoviæ continuo maneat. Repetam igitur, quod propter eximium religionis zelum, ac studium quod ipsi inest, operâ illius in hisce partibus, ob publicum bonum, magni facienda est. Ideoque, si Sanctitas Sua, vel rosa benedicta, vel diplomate indulgentiarum Urbis, vel utroque eam decoraret; id non nisi justum ac proficuum judicarem. Præcipue scripsit, uti quoque ego feci, ad serenissimam Catharinam sororem suam, nunc Sueciæ reginam, ut eam adduceret, inter læta in quibus versatur, ut sollicitè apud conjugem ageret, ut, novis opinionibus abjectis, ad securitatem ac puritatem Catholicæ religionis redire velit. Tanto siquidem fervore officia charitatis ac devotionis amplectitur, ut nil ulterius ab ea desiderare habeam. Varsoviæ die XXIII Decembris MDLXXI ».

His igitur aliisque pietatis ac fidei serenissimæ hujus principis studiis permotus Pontifex, Indulgentiarum munere hoc anno eam cumulare decrevit. Quod illa Pontificiæ liberalitatis donum gratanter accipiens, sequentem ad Pium Epistolam reddidit; quam nos, ex proprio originali¹ hic inserendam transcripsimus: ea nonnihil differt ab illa, quam Bzovius, Gaubau alique edidere:

« Sanctissime ac beatissime pater et domine, domine clementissime, observantiam meam, et fidem perpetuam, cum humillimorum servitiorum, et orationum commendatione Sanctitati Vestræ reverenter defero. Quoties mecum recogito, beatissime pater, quam luculenter, et quoties S. V. clementiam, et vere paternum erga me affectum litteris suis testari dignata sit; toties sentio me trepidare de merito et obmutesco, et quibus verbis gratias agam non reperio. Vellem equidem, clementissime pater, re ipsa posse præstare, quæ pro servitio S. Sedis Apostolicæ desiderarem; sique Sanctitati Vestræ optimam reponere gratiam. Verum quod volo, non valeo. Novit multis in rebus reverendus dominus legatus propensam voluntatem, dum pro munere suo religionis sollicitam curam gerens, mecum aliqua familiariter contulit. Quod autem novissime cumulatis suæ gratiæ donis, in stationibus transmissis, me complexa sit paterna charitate ejus beatitudo; vere mihi in gloriam Dei causa est lætandi, qui ut a me multum diligeretur, tot indulgentias per ejus vicarium donavit: et ut mirabilem mihi faceret gratiam suam, in eam hæc spiritualia munera contulit, in qua meritorum suffragia non invenit. Ipse igitur, qui Sanctitatis Vestræ ministerio gratiarum est auctor, ne sub tantis beneficiis succumbat infirma, det mihi virtutem, ut in illis pie me exerceam; et beatitudini suæ omnium, et terrenarum, et cœlestium rerum

¹ Ex Mss. Cod. Arch. Bonell.

¹ Ex origin.

felicitatem concedat. Quod superest, per hanc mihi respondendi oblatam occasionem, pro exoneratione conscientiae cogor, et pro eo quod religioni renascenti et Ecclesiae Dei in hoc regno debeo aperte dicere, quod si possem S. V. in praesentem regni statum perducere, ut videre possit, quos fructus, splendor, dignitas cum bona vita et modesta prudentia tractandi mores gentis nostrae, tranquillitati regni, et superandis quae instant difficultatibus adferret: procul dubio S. V. pro suo erga religionem zelo, et erga felicitatem hujus regni paterno affectu, me regiam majestatem, Catholicos et pios viros, ad idem intendentes diutius suspensos non detineret in ornamento et accessione supremæ dignitatis in hoc nuntio Apostolico, in quo, in hoc necessario tempore, et religio, et regni tranquillitas id exigere et exposcere videntur. Hoc solum, pro majori fructu desiderari notorium est. Interim bene valere S. V. cupio: cui perpetuum studium et observantiam, uti obsequentissima filia polliceor et defero; optoque, ad multos annos, incolumitatem, et Christianæ ac Catholicæ pietatis propagationem. Datum Varsoviæ iv Aprilis MDLXXI.

« Ejusdem S. V. obedientissima filia Anna, infans Poloniæ ».

100. Utinam Sigismundus, qui hoc praesertim tempore, pro voto impudicarum mulierum (ut narrat Gratianus, nosque alibi narrabimus) cuncta gerebat, piissimæ hujus suæ sororis exemplis ac sensibus adhæsisset; aliter enim proculdubio, tum regni, tum religionis res sese habuissent. Verum illa, quod volebat obtinere, nullatenus valebat; obturatas siquidem a turpi sua concupiscentia habens aures et cor, salutaria remedia Sigismundus, in summam sui atque Reipublicæ perniciem, nullatenus admittebat.

101. *Præclaro elogio Nicolaus Radzwil commendatur.* — Peculiari quoque elogio commendandum visum est Pio Catholicæ religionis studium, in præclarissimo Nicolao Radzwil, scripta ad eum sequenti Epistola¹, in qua ejus virtutes recenset:

« Dilecto filio nobili viro, Nicolao Radzwil.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quæ de tuo religionis Catholicæ studio, divinique honoris zelo lætiora et exploratiora in dies ad nos afferuntur, hæc, ut par est, tanta nobis in Domino animi lætitia afficiunt, ut ad eam tibi quoque significandam, has ad te litteras nostras dandas existimaremus. Omnino præclara quædam de tua pietate in nostram notitiam perlata sunt, ex quibus cognovimus

te, non solum domi tuæ neminem habere velle, secus quam Catholica Romanaque fides doceat, de Christiana religione sentientem; sed etiam e domo fratrum tuorum, quosdam hæreticos magistros, datis eis Catholicis ministris, expulisse. Præterea bona Ecclesiastica his, quibus erepta fuerunt, restituere; ac quotidie aliquid agere, quod omnibus piis Catholicisque viris magnam afferat spem, te ad profanas vocum novitates reprimendas, quæ, suggerente Diabolo, Christiani nominis hoste, in isto regno non ita pridem exortæ sunt; veterisque religionis corruptam doctrinam, in pristinum statum restituendam, non parvum, exemplo tuo, momentum esse allaturam. Laudamus pium istum animum tuum; quæque ejus declarandi causa fecisti, debitis in Domino laudibus commendamus. Intellexisti enim id, quod multi ab hæreticis seducti, impudenti quodam pudore præpediti, adhuc intelligere non potuerunt: ea, quæ corde ad justitiam creduntur, ore confitenda esse ad salutem; nec propriæ animæ incolumitatem esse erubescendam. Quia vero recte factorum conservatrix est perseverantia, sine qua regnum Cælorum obtineri non potest, idcirco te hortamur, ut salutem tuam non desis, sed quæ semel, adjuvante Domino, inchoasti, ea ad exitum perducere constanter perseveres; meminerisque nihil generis tui nobilitati magis convenire, quam ut eam religionem omni studio, atque etiam proprio sanguine tuearis, quam ab Apostolorum temporibus, ad hanc usque ætatem deductam, S. Catholica Romana semper tenuit Ecclesia: quamque ipsa Polonia, per longam sæculorum seriem, ante hos quinquaginta annos, constantissime retinuit. Quod multis tu quidem modis facere poteris, præcipue autem jurisdictione tua, ab omni hæreticorum pravitate, quam tu pateris, purganda: ut exemplo tuo commoti cæteri istius regni procures, ad idem præstandum excitentur. Quod, quamvis te, pro tua pietate facturum esse speremus; tamen paternis nostris hortationibus inflammatum, aliquanto acrius atque vehementius præstiturum esse, existimavimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xii Aprilis MDLXXI, Pontificatus nostri ann. vi ».

102. *Joannes Chodkwic et Schalichius in gremium Ecclesiæ redeunt.* — Inter tot Poloniæ regni calamitates atque procellas, a quibus tum religio, tum ipsius regni status supra modum jactari visus est; nonnulli tamen, ex errorum naufragio, in veræ fidei portum sese hoc anno recepere. Inter quos adnotatur Joannes Chodkwic Samogitiæ capitaneus, ac Livoniæ gubernator; cui, ad Catholicam Ecclesiam reditum, hac Epistola gratulatus est Hosius: qui etiam in ea, demandatam cardinali Commendono, a Pontifice Polonicam, quam paulo ante retuli-

¹ Ex orig.

mus legationem, memorat; ac cum eodem cardinali, Francisci Toleti in ipsum regnum adventum. Scripsisse autem ¹, sub finem hujusmet anni, ex ipsius verbis apparet, quæ ejusmodi sunt:

« Novum hunc annum dominat. vestræ faustum, felicem et fortunatum precor, idque tanto majore studio, quanto lætiorem accepi nuntium, quod veterem hominem exuerit cum moribus et actibus suis, et novum induerit, qui secundum Deum creatus est, in justitia et sanctitate veritatis; exuerit antichristum Genevensem, et induerit D. N. Jesum Christum in Bethleem natum; exuerit illum, qui cum sit mendax et mendacii pater, ausus est arguere mendacii Veritatem dicentem, accepto pane, et calice: *Hoc est corpus meum, et hic est sanguis meus*; induerit autem ipsam veritatem, quæ sicut falli, sic et fallere nescit. Credibile non est, quantum ex hac illius novitate lætitiæ animo conceperim, ut major etiam non fuerit qua fui perfusus, cum allatum huc esset de insigni victoria, quam Christianorum classis ex sempiternis Christiani nominis hostibus retulit. Nam et ipsa dominatio vestra, non multo est minorem triumphum consecuta, quandoquidem Antichristum Genevensem superavit, qui variis ausibus illam oppugnatam, in suam quodammodo captivitatem redegerat. Quamobrem, hanc tantam victoriam dominat. vestræ gratulor vehementer, atque ut illam perpetuam esse velit, majoremque in dies in illa progressum esse factum videamus, Deum supplex precor. Certe, si quemlibet copiosum Moschorum exercitum superasset, majorem ex ea re, et apud homines laudem et apud Deum gratiam consecuta non esset. Cum vero divina gratia et misericordia factum id est, illi pro munere suo gratiæ sunt habendæ maximæ. Vestræ vero illustri dominationi summo studio contendendum est et elaborandum, ut quo magis offendet superioribus annis majestatem divinam, dum a Christi Corpore et ipsa se disjuxisset, et alios non solum verbo, verum et exemplo, ad eadem consilia separationis amplectenda incitasset; eo nunc ardentius instet, ut non modo justum, ex anteacta vita dolorem præ se ferat, verum etiam ab his erroribus, quibus ipsa fuit implicata, quamplurimos explicare, et in viam veritatis reducere possit. Quam ad rem, dominat. vestram hortarer, orationeque mea inflammarem, nisi illam id quotidie sua sponte facere cognovissem; ut currenti, quod aiunt, calcar addere necesse non sit. Præclare autem cecidit, quod sub hoc ipsum tempus missus est isthuc a S. D. N. Sanctæ Sedis hujus legatus, vir insigni doctrina pietateque præditus, illustrissimus cardinalis Commendonus: quæ ego, sicut

D. Petrum ad Cornelium centurionem divinitus missum esse non dubito; ut quæ ille Cornelio, ea præstaret hic dominat. vestræ, non ut eam baptizaret, absit enim, ut quem semel Baptismum rite suscepit, eum iteret; sed ut illi diceret, quid eam oporteat facere, ut ad illius Ecclesiæ gremium, a qua semel se disjuxit, quasi postliminio redire, et reconciliatione facta, ab ea recipi queat; quem, ut omni humanitate benevolentiaque sua prosequatur, et ei se dicto audientem in omnibus præstet, ab dominat. vestra peto. Quanto magis in illius familiaritatem insinuaverit, tanto majorem ex ea re voluptatem et utilitatem percipiet, et eam consuetudinis, quam habuerit cum illo, minime pœnitebit. Habet autem etiam, et in comitatu theologum quemdam insignem, nec eruditione magis quam pietate præstantem P. Franciscum Toletum. Cum eo recte de rebus omnibus ad religionem spectantibus conferre poterit, neque dubito, si quis adhuc in illius mente scrupulus residet, quin eum dominationi vestræ facile sit exempturus. Romæ xxix Decembris MDLXXI ».

103. Ad insignem victoriam, qua Turcarum vires hoc ipso anno a Christianis attritæ sunt, procul dubio, quod de iisdem dicit referendum est. Habemus insuper, ex alia ejusdem Hosii hoc eodem tempore scripta Epistola, Schalichii cujusdam hæretici in Ecclesiæ Catholicæ gremium reditum; scribens enim ad Laurentium Magium, inter cætera hæc dicit ¹: « De Schalichio nihil mihi novi scribit, quin fuit apud me tabellarius quidam ab eo missus proximo mense Januario, qui libellum hunc una cum aliis, litteras etiam a Schalichio scriptas mihi reddidit; quibus conjunctæ fuerunt etiam litteræ Monasteriensis episcopi, quibus mihi Schalichium commendat. Cui rescripsi, gratulari me Schalichio, quod ad mentis redierat sanitatem. Quod autem per me Schalichium adjutum vellet, id in comitiis, ab ipsa regia majestate et regni cancellariis rectius peti posse. ² Addidi me Schalichio nihil respondere, propterea quod metuerem, sicut consuevit facere, ne typis mandatas litteras meas pervulgari curaret. Sed me tamen illi resipiscentiam hanc gratulari plurimum. Est quod agamus Deo gratias, quod ad Ecclesiæ gremium plerosque redire, misericordiam Dei consecutos videmus; etc. ». In eadem Epistola, pluribus etiam agit de calumniis, quibus Societatis Jesu alumni, qui præ omnibus hæreticorum conatibus sese objiciebant, ab iisdem impetebantur. Verum, qui fusiora de his desiderat, Sacchinum consulat, qui prolixo ea dictamine, in sua ejusdem Societatis Historia prosequitur.

104. Cromerus, coadjutor Varmiensis, datis litteris a Pio laudatur. — Summo autem gaudio

¹ Epist. Hosii 152, p. 321.

¹ Hosii Epist. epist. 143, pag. 298. — ² Scripsi vel quid simile.

affecere Pontificem, et missa fidei professio, et scripta ad ipsum Epistola Martini Cromeri, quem ejusdem cardinalis Hosii Varmiensis Ecclesiæ coadjutorem, Pium elegisse, anno præterito narravimus. Id testatur Epistola, qua ad ipsum respondit, quaque dignis laudibus prosecutus Cromerum, eundem ad pastorale munus alacriter subeundum, hortatur.

« Dilecto filio Martino Cromero, Varmiensis episcopi coadjutori.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Gratae fuerunt nobis litteræ tuæ xv Februarii die ad nos datæ, cum quibus fidei Catholicæ professionem quoque accepimus, quam apud Vincentium Porticum notarium nostrum, ac pro nobis et Sede Apostolica in isto regno nuntium professus est. In ea re pietatem tuam; et Christianæ religionis studium, multo antea nobis perspectissimum, in Domino laudavimus, teque ad onus tibi a Redemptore nostro, cujus in terra vices quamvis indigne gerimus, impositum, libenter ac fortiter ferendum sustinendumque hortamur. Jugum enim ipsius suave est, et onus illius leve his, qui ejus misericordia freti, omnia in illo possunt qui eos confortat. E quorum numero, cum unum te præcipuum in tanto regno esse sciremus, qui gregem tibi creditum, non minus exemplo, propter vitæ integritatem, quam verbo, propter doctrinam pascere possis: in coadjutoria Ecclesiæ Varmiensis fidei tuæ mandanda, non tibi dare beneficium, sed ad laborem sollicitudinisque nostræ partem te vocare voluimus. Quod quidem munus eadem te voluntate ac studio administraturum esse non dubitamus, quo in Catholica religione, non solum observanda, sed etiam propugnanda et propaganda, et antea usum te esse scribis et in posterum usurum esse persuasissimum habemus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die 11 Maii MDLXXI, Pontificat. nostr. anno VI ».

105. *Moschi suæ immanitatis dant pœnas.* — In Livonia, sub anni præsentis initium, Moschi, ut narrant Neugebavarus ac Thuanus, post solutam Revaliæ obsidionem, Finlandiam Sueciæ provinciam ingressi, atrociter populati sunt. Qua re graviter commoti Germani, qui Moscho militabant, et in iis quidam Reinoldus Rosa, Equitum præfectus, in diœcesi Derpartensi moratus, re cum Joanne Taubio et Elardo Crusio, qui immanitatem tyranni, qua in subditos sæviebat, odisse, et ab eo deficere cœperant, collata; Derpartum ex improvise occupare, eamque Moschi tyrannidis jugo liberare conatus est. Verum cum Rosa minus caute ageret, nec a civibus Derpartensibus Germanis, consilii

ipsius ignavis, adjuvaretur, a Moschi præsidio repulsus, et cæsus, exitium oppido, cui libertatem parabat, acceleravit: plerisque civibus a Moschis crudeliter trucidatis, ac bonis eorum direptis. Taubius et Crusius, quos ad summum dignitatis fastigium Moschus evectos, sæpe a fide commendarat, male sibi conscii, ad Poloniæ regem transfugerunt. Verum, tot innocentium clades a Moschis patratas e vestigio subsequi divina justitia visa est; nam eodem fere tempore Moscuam, totius Moscoviæ metropolim, ingentis ambitus urbem, sed paucis ædificiis exceptis, totam ligneam, Tartari Præcopenses, gens vaga, ex inopinato irruens, sub Prempsecchio duce, injecto igne penitus exardere fecerunt; quo incendio innumerabilis pæne populi multitudo flamma fumoque absumpta est. Una arx principis, lapide structa, et ampli oppidi instar, incendio ac igni superfuit. Magnam captivorum copiam hostes inde abduxerunt, ingentem prædam. Abeuntes autem cum ea, dum Moschi ardentius insequuntur, a Tartaris fugere creditis circumcincti, omnes ad unum interfecti sunt. Ita Deus (inquit ab Isselt) nonnunquam tyrannos inter se committit, et immanitatem unius, alterius feritate plectit, juxta illud: Castigabo inimicos meos de inimicis meis.

106. *Carolus Galliæ rex agit cum Navarræa regina de conjugio inter ejus filium et sororem suam ineundo.* — In Gallia, dato, ut diximus anno superiori, a rege Arturo Cossæo, et Philippo Gurtæo Proterio, libellorum supplicum magistro, negotio, ut Rupellam proficiscerentur, et de vera edicti pacificationis interpretatione cum Protestantibus agerent, Januario ineunte, ad eandem urbem pervenere, ibique cum illis, ut narrat Thuanus, in occulto actum de matrimonio inter Margaritam regis sororem, et Henricum Navarræ principem, ac bello in Belgio contra Hispanos movendo, Auriacoque rebelle adjuvando. Excussis deinde variis disputationibus, controversis Edicti capitibus, cum de iis Cossæus ad regem se relaturum dixisset, sectarii de sua in regem obedientia plura præfati, egregia perspecta ipsius erga se voluntate, se non posse, dixerunt, non iniquo animo ferre, ut qui causam tumultibus præbuissem, et hactenus puerum regem in sua potestate haberent, et falsis præjudiciis illius animo præoccupato, ipsum ad arma contra eos sumenda impulissent, vel potius coegissent, nunc adhuc in aula rerum potirentur: quibus alias plures querimonias addidere, quas pro viribus delinire Cossæus connixus est, suspensionesque eorum, rationibus oppositis diluere; quibus quidem, regina Navarræa ac admiratio Colinio exceptis, alii acquiescere visi sunt.

107. Haud multo post, alios etiam delegatos suos rex ad ipsos sectarios misit, nempe Teli-

nium Bricomotium, et Cavagium, ut Navarrum et Colinium, de egregia ipsius erga illos voluntate ac pacis desiderio certiores redderent, eademque confirmarent, quæ prius a Cossæo et Proterio proposita fuerant: nimirum, de conjugio inter Navarrum ipsum ac regis sororem ineundo, deque bello Hispanis in Belgio inferendo. Bricomotium et Cavagium e vestigio, rege ipso præcipiente, subsecutus est Armanus Guntaldus Bironus, qui de iisdem cum illis ageret, ac præcipue de nuptiis; quarum spe iis illectis, pertrahere in aulam ipsos connixus est. Pulcherrimam offerri occasionem, dixit, res in posterum ad quietem firmandi: quam si prætermitterent, fore, ut rege juste indignato, Guisiani, quos illi metuebant, paratique erant ut a principis consortio sese separarent, rursus in aula rerum potirentur. Quibus alia superaddidit. Quarum summa fuit, ut tandem in aulam sese conferrent, ne mora sua optimum in eos regis animum offendere viderentur, neque sui dissidentiam ea protelatione diutius alerent.

108. Ad hæc Navarræ regina, actis, composita oratione, regi, ob insignis in se, filium ac socios benevolentie monumenta gratiis, respondit, rem huiusmodi esse, de qua statim sapiens quisquam deliberare non posset, ac licet agnosceret eam sibi magnam utilitatem allaturam, tamen adhuc pendere animo, quod salva conscientia, an illam complecti posset, adhuc hæreret. Cum principe enim, quæ Romanam religionem profitebatur, filium, qui ab ea abhorrebat, an rite collocare in matrimonium posset, sibi incompertum. Si tamen, consultis theologorum suorum sententiis, id sibi permissum intellexisset; se libentissime perfecturam, neque aliquid prætermisuram eorum, quibus regi ac reginæ parenti obsequium suum ac observantiam testaretur, atque in totius regni utilitatem ac commodum, pro quo proprium sanguinem fundere parata esset, cedere existimasset.

109. *Pseudosynodus Hugonottorum Rupellæ coacta.* — Interea ibidem Rupellæ, Navarræ ejusdem ac cæterorum hæreticorum principum opera, pseudosynodus coacta fuit, de qua ista Rescius ¹, sub hoc anno:

« Mense Martio istius anni, Rupellæ habita est universalis synodus Ecclesiarum Reformatarum. Aderant ex omnibus Galliæ provinciis eruditiores; Antonius Candæus nobili familia natus, Nicolaus Galatius et complures alii. Eo et principum litteris, et a senatu Genevensi impetratus venit Beza; et illi synodo, pro more, suffragiis electus præfuit. Hunc etiam conventum sua præsentia honestarunt Navarræ, princeps, amiralius, et multi proceres, et nobiles viri, titulo religiosi. Actum est de instauran-

darum Ecclesiarum ratione, et doctrinæ caput tractatum; de disciplina Ecclesiastica, cujus novam quamdam rationem Joannes Morleius jampridem invehere moliebatur ». Sic Rescius.

110. Negat Thuanus conventui huic Theodorum Bezam interfuisse; sed opposita cæterorum scriptorum sententia verosimilior censenda videtur. E contra asserit (quod nemo dixit) conventum, nempe ipsum, regis auctoritate fuisse coactum; impetrato etiam ab eo Diplomate, cum hac tamen clausula, ut qui a rege iuberetur, ei regis nomine interesset. Nobis autem satius sit æstimare, inscio quidem rege habitum non fuisse, sed tamen rem dissimulasse, utpote, qui ea arte sibi tunc cum sectariis utendum censeret. Cæterum scripto Diplomate (quod statim undequaque vulgare hæretici, occasionem omnem, qua falsis suis dogmatibus decorem ac existimationem augere possent, aucupantes, minime prætermisissent), regem Sathanæ hanc synagogam comprobare quodammodo voluisse, a veritate omnino alienum cognoscitur; quo enim sic hæreticorum sibi gratiam comparasset, eo acriores in se Catholicorum omnium, tum regni, tum exterorum, ac præcipue Pontificis simulates concitasset; quum tamen, nullam omnino super hoc contra illum ac de illo a Pio (quem id certe latere non potuisset) querelam motam reperiamus.

111. Quod vero pertinet ad clausulam, quam in ipso Diplomate positam Thuanus idem excogitavit, ea ipsa demonstrat, Diploma illud, non regis jussu conscriptum, sed pro libidine, qua hæreticorum partibus semper consulere Thuanus idem consuevit, non ab alio quam ab illiusmet calamo exaratum. Ea siquidem una conditio, omne hæreticorum, in eo cogendo congressu, consilium antevertisset: nam religionis negotium non nisi pallium fuit quoddam (inquit Rescius ¹) secretorum consiliorum. « Quid enim (ejusdem sunt verba) dissolutissimis Hugonottis cum disciplina Ecclesiastica? Sed ibi de regis et omnium Catholicorum oppressionem actum disputatumque est, et quidem acriter et studiose, quod in lucem postea prodiit ». At hæc coram eo, qui regis nomine quicumque esset, præfuisset, agitari potuisse, quis unquam sanæ mentis excogitabit? Quibus addas, ad hoc ejusmodi concedi Diplomata consuevisse, ut omnibus, ad quos pertinet, palam sit, tuto ad locum, in quo congressus habendus est, qui conventui interesse debent conferre se posse; quo pacto igitur Diploma, quod in primis Catholicis notum esse oportebat, ne sectariis ad pseudosynodum confluentibus impedimento essent, nostri omnes scriptores ignorarunt, ac uni Thuano innotuit? Certe apud prudentes quosque tanti ponderis ea esse videntur,

¹ Resc. Evangelic. Convent., p. 437.

¹ Resc. ut supra.

quæ contra illud attulimus, ut licet Diploma ipsum in medium aliquis vel protulisset vel prolaturus esset, omnino commentitium habendum foret.

112. In ipsa etiam pseudosynodo, sectarios Commentaria Lanciloti cujusdam Voyssin Popliverii, de rebus horum temporum damnasse et proscripsisse, idem Rescius scribit : propterea, quod pure et simpliciter, ad historiæ veritatem, non ad causæ gratiam (ita suam perfidiam vocitabant), omnia narraret. Minime tamen, de omnibus ad religionem pertinentibus statutum est; quinimo plura in alteram pseudosynodum rejecta, quam Nemausi, magno ministrorum concursu, sequenti anno celebratam fuisse, suo loco dicetur.

113. *Cum Salviato, legato Pontificio, denovo agitur de matrimonio principis Navarræi cum Margarita regis sorore, ut rei Catholicæ utilissimo.* — Hujus autem initio, Antonium Mariam Salviatum S. Papuli episcopum, et Cameræ Apostolicæ clericum, Pontifex in Galliam direxerat, ut apud regem Apostolicæ Sedis nuntium ageret, cum his fidei litteris, quas in Vaticano Regesto reperimus :

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo, Francorum regi Christianissimo.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Mittimus ad M. tuam venerabilem fratrem nostrum Antonium Mariam Salviatum episcopum S. Papuli, et Cameræ nostræ Apostolicæ clericum, virum nobilitate, virtute atque integritate insignem, quarundam rerum causa, ad honorem Omnipotentis Dei ac reipublicæ Christianæ utilitatem vehementer pertinentium. Petimus autem a M. T. majorem in modum, ut non solum eum benigne a se exceptum, ea qua solet humanitate, attente audiat; sed etiam, ut pro sua eximia in Deum pietate, et erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantia, consilio opeque omnium rerum sic juvet, ut et ipse, pro tali tuo erga Redemptorem nostrum obsequio, divinam gratiam uberius promerearis, et nos difficillimis Christianæ reipublicæ temporibus, auxilium tuum frustra non desideravisse in Domino gaudere possimus. Quod M. T. pro sua erga eandem rempublicam Christianam studio facturam esse, pro certo habemus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die III Februarii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

Eodem ferme modo scripsit insuper Pius, ad Catharinam regis parentem, ad Elizabetham ejusdem regis uxorem, ad Henricum ducem Angdegavensem, ad cardinales a Lotharingia, Bourbonium, Estensem, et Pelleum, ad dominum de

Maravilliers, et ad alios quorum nomina in Ms. Cod. non habentur.

114. Cum Salviato igitur tam rex, quam regina parens, quæ sanguinis necessitudine ipsi conjunctissima erat, serio egerunt de nuptiis inter Navarræum principem ac Margaritam ejusdem regis sororem contrahendis; ad hoc, videlicet, ut Pontifex ipse impedimenta, propter cognationem proximiorum et religionis dissensionem removeret: obtendentes conjugium hoc, in maximum Catholicæ religionis beneficium cessurum; nam hac ratione, ex inimicorum manibus, abducto eo principe, facile videbatur, propter ætatis teneritudinem ac ingenii docilitatem, ad Ecclesiæ gremium esse cum reversurum: ipsiusque deinde commotos exemplo, innumeros alios, ex hæresum cœno emersuros.

115. *Hæreticis addictus Carolus, unde pluribus in locis tumultus et cædes.* — Verum Pontifex, qui semper alia via aliaque ratione ab ea, qua in Gallica aula Catholici utebantur, cum hæreticis agendum existimaverat, neque his artibus eorum flecti posse cervicositatem duxerat; et licet consiliorum inscius, quæ sub hoc velamine rex ac regina commoliebantur, in eorum nihilominus sententiam se abripi nullatenus passus est; ac gratiam, quæ enixe petebatur, constanter denegavit. Quo non obstante, rex idem ac regina a proposito easdem nuptias ineundi tractatu sese minime abstinuere: quinimo eas magis urgere, per Ludovicum Nassovium, Arausionensis principis fratrem, cum nempe in aulam se contulisset, minime prætermiserunt; egeruntque insuper cum eo de bello Hispanis inferendo, quod jampridem se in animo habuisse monstrarunt. Verum quia res gravibus admodum difficultatibus obstructa videbatur, ideo eidem Ludovico suasere, ut admiralio Colinio, quem summum huic bello ducem destinabant, auctor esset, ut quamprimum ad aulam sese conferret, cujus quidem optimo consilio, quæ objiciebantur, difficultates dilui possent. Nassovius igitur, cui summopere cordi erat, ut quæ ad Belgicam expeditionem, ex qua summum sui ac fratris, cæterorumque Belgarum perduellium commodum pendere arbitrabatur, pertinebant, quantocius perficerentur, Rupellam et admiralium reversus, nil eorum prætermisit, quibus ad aulam proficisci admiralio suaderet: adeo ut Colinius, licet conscientia præteritorum delictorum remordente, suspicionibus perpetuo agitatus, anceps tunc etiam hæreret; tandem et illius monitis devictus, et quampluribus aliis regiæ in se clementiæ monumentis superatus, omni deposita suspitione, aulam tandem adire decreverit. Et quidem summo honore a Carolo exceptus fuit, ut narrant Thuanus et alii, ac ingentibus insuper muneribus cumulatus, adeo ut Catholici,

quos regis latebat consilium, magnam indignationem ob id conceperint; eo magis, quod pristinus illi in regio consistorio locus restitutus fuerit, ita ut inter Equitum tribunos medius sententiam diceret. Cæteri quoque Hugonottorum honoribus aucti, cum quibus statim denuo actum, ut quamprimum rationes belli contra Hispanos gerendi in principibus Confessionis Augustanæ sociis fœdus percuteretur, idemque cum Elizabetha Angla renovaretur.

116. Cum ea insuper jampridem a rege, de nuptiis inter ipsam ac ducem Andium contrahendis, ut diximus, cœptum negotium demandatum fuisse excardinali Castillionæo, scribit Avila, certis conditionibus, quæ ad rem atque exercitium religionis pertinebant; non quod Castillionæum ipsum aliquid ad effectum perducturum speraret Carolus, cui jam plenissime ingenium Elizabethæ innotuerat, quæ a jugo maritali ac conjugis præcipue exteri abhorreret: (quidquid de hoc sibi ambitio Catharinæ parentis inaniter blandiretur); sed, ut injecta ipsius matrimonii mentio, sinceræ ac certæ suæ erga Protestantes voluntatis pignus esset, ne Elizabetha occulte nuptiarum cum principe Navarræ, quem sorori suæ maritum destinaverat, tractatum interrumpere. Verum irritò exitu, non modo per Castillionæum, qui paulo post infelicissime obiit, sed etiam per legatum Anglum in Galliam missum, ac insuper per oratores Gallos a Carolo in Angliam ad hoc legatos, de his actum fuisse; cum de rebus Anglicis ageremus, supra retulimus.

117. Dum innumeris igitur modis ac artibus, majorem sinceritatis et constantis de pace constituenda desiderii, rex Hugonottis fidem facere contendit; nil e contra prætermittit, quo se animo a Catholicis abalienatum ostendat; eamque rem, tum cum ipsa regina, tum cum Andio fratre, tum etiam cum Guisiis, non verbis tantum, sed rebus ipsis testatam facit; et vicissim, ac si regis gratia excidissent, mærentes, quasi de infortunio dolere simulant. Sed quia totius hujus negotii summa in eo constituta erat, ut id, quod commoliebatur, consilium contra sectarios nulli omnino nec in suspicionem veniret; ideo hac de causa ejusdem regis jussu, Lignerolius, ut narrat Davila, a Georgio Villocclaro Guerchiæ vicecomite, a Carolo Mansfeldio, a Sanitannio Mongomerii fratre, et aliis eorum comitatus, multis vulneribus interficitur. Lignerolius enim, cum Duci Andio, in cujus familia principem locum obtinebat, percharus esset, secretorum illius non erat idcirco aliquid quod eum lateret. Cum igitur illum Andius ipse, per imprudentiam secreti regis participem fecisset, illeque majore imprudentia, ut se in regis (qui de Hugonottarum impudentia ac importunis petitionibus, inter loquendum querebatur) gratiam, magis, per

assentatoriam vanitatem insinuaret, id regi patefecisset; Carolus, qui secretum nec quidem subodorari volebat, ira quam conceperat dissimulata, cædem illius; ab iis, quos memoravimus, patrari mandavit. Sic Avila. Verum, qui contendunt eo tempore regem, generalem eam Hugonottarum cædem, de qua anno sequenti dicendum erit, nondum excogitasse; non summum id Lignerolio patefactum arcanum, sed ejusdem cædis alias rationes afferunt, quas singulas hic recensere nostrum non est.

118. Catholici vero Galliæ populi, quibus nihil erat cum aulicis simulationibus commune, contra sectarios rem alia ratione aggressi sunt: nam quarto non. Martii, ut narrat Thuanus, Rothomagi cum Protestantes ad preces suas per portam Caletensem mane exirent, qui in postremo agmine erant, a portæ custodibus, primo dicteriis, mox apertis conviciis petiti, ad extremum injuriose pulsati sunt. Quo initio audaciores redditì custodes ipsi, cum sub vesperam Hugonottæ domum reverterentur, in incautos majore impetu invecti, ex iis quinque interfecerunt, reliquis, aut graviter vulneratis, aut contumeliose habitis, huc illucque disturbatis. Idem quoque Dieppæ, Rothomagensium exemplo tentatum, sed a præfecto repressum. At Arausione seditio sine Hugonottarum cæde non fuit. Mense siquidem Februario hujusmet anni, Arausicana plebs sub ducibus Miguonio juniore et Michaelè Balma, a Venasciensis ditionis proximæ, quæ Pontifici paret, populis concitata, per triduum, ex sectariis plures, vel interfecit, vel vulneravit; et ultra strages ac furor processissent, nisi Momejanus arcis præfectus ad se confugientes recepisset, et ipse cum præsidiariis arce egressus, furentes coercuisset. Qua de re cum Ludovicus Nassovius ad cujus fratrem Arausionensis ditio pertinebat, graviter apud regem conquestus esset, ac petiisset, ut juxta edictum eidem suo fratri liceret, quem vellet oppido et arci præficere, rexque annuisset; Berchonium quidam intra oppidum acceptus est, qui arce præsidio firmata, eos, qui seditionis auctores vel conscii fuerant, alioque securitatis causa sese receperant, ut domum redirent incitavit. Quod cum illi fide publicâ freti fecissent, post aliquot menses, clam eorum Berchonium inquisitione facta, ipsos comprehendi jussit, ac auctoritate regia accersitis ex proximo Delphinatu iudicibus, in reos convictos animadvertit; quibusdam supplicio affectis, aliis alio pænæ genere mulctatis, et absentibus proscriptis; cui turpissimæ prodicionis crimini, a Berchonio patrafo, summæ moderationis nomen tribuere Thuanus tamen non veretur.

119. Lutetiæ etiam tumultuatum est hac occasione, quam idem Thuanus¹ his verbis refert: « Ante triennium Philippus Gastineus,

¹ Thuan. ut supra.

locuples mercator Parisiensis, de cætero vir probus, postulatatus fuerat, quod conventus nocturnos in ædibus suis contra regis edicta habuisset, cœna more inter Protestantes recepto celebrata: ob id ille, accensis ardente bello odiis, ad mortem damnatus est cum Ricchardo fratre. Nicolaus Croquetus, locuples item mercator, ipsius sororius, quod conventui interfuisset, eadem pœna affectus est prid. kal. Jul., bonis omnibus fisco addictis. Cum vero Gastineus, veneranda canitie senex, et, si religionis odium demas, vicinis suis atque adeo universæ urbi, de qua optime meritus erat, charissimus, ad supplicium traheretur; multos ad misericordiam commovit, magnamque factiosi (nempe Catholici) in Urbe invidiam eo nomine apud bonos (nimirum Sectarios) sustinuerunt; quod iudicibus partim prensatis, partim subornata plebe, quæ iudices senatu exeuntes cum minis domum prosequeretur, terrore plerisque injecto effecissent, ut crimen quod primum pecunia aut exilio expiatur, Gastineo viro, aliqui innocentissimo, capitale esset. Additum, ad iudicii severitatem, ut damnati domus in vico Sandionysiano, in qua conventus habitus fuisset solo æquaretur, et area publico cederet; in qua ad perpetuam rei memoriam, ex publicatis Gastinei bonis monumentum erigeretur, quo sententia in ipsum lata ære incisa, trans-euntibus legenda proponeretur.

« Dum autem edicto nuper facto cautum esset, ut sententiæ decreta, iudicia belli tempore in Protestantes, religionis odio facta, rescinderentur, et damnati bonis, famæ et honoribus restituerentur: et quæcumque monumenta earum rerum superessent, ad præteritorum oblivionem sancendam abolerentur, delegati (nimirum hæreticorum) petierunt, ut iudicium contra Gastineum et Croquetum irritum declararent, ac pyramis in domus illius area erecta, quæ Crux Gastinea vulgo appellabatur, ad abolendam facti memoriam, dirueretur; et æquum quidem petere visi sunt regi delegati. Sed qui seditiosorum (Catholicorum, videlicet, ut diximus) factionem fovebant, metuendum dicebant, ne si res sacra ac religiosa in gratiam Protestantium tolleretur, inconsiderata plebs, Catholicæ religioni injuriam ac præiudicium fieri, interpretaretur. Itaque media sententia tenuit, ut pyramis illa noctu ad vitandum tumultum, in proximum S. Innocentii cæmeterium transferretur, inducta ænea tabula; in qua sententia contra damnatos lata prostabat, et ejus loco altera in Crucis honorem inscriptione apposita; nam sic utrisque, et Protestantibus, et plebi Parisiensi satisfactum iri. Rei exequendæ negotium datum Claudio Marcello, qui tunc mercatorum præfectum agebat. Verum res tanto silentio peragi non potuit, quin coitione a seditiosis facta, ad arma con-

clamatum sit; et summo mane, discurrentibus per urbem armatis, in aliquot ob religionem suspectorum ædes vicinas, direptionibus sævitum. Verum mox accurrente Francisco Memorantio, summo urbis præfecto, antiquæ probitatis et disciplinæ viro, et ex obviis aliquot cæsis, atque uno vilissimæ conditionis, qui punica mala vendebat, comprehenso, et ad cæterorum terrorem, ad proximam ædium fenestram gula fracta suspenso, disturbati huc illuc factiosi, in domos quisque suas diversi abierunt. Quod, ut magnam prudentis juxta ac præsentis animi opinionem Memorantio conciliavit, qui seditioni pessimi exempli, et quæ dissimulata, regiam auctoritatem in urbe regni primaria, ut alias accidit, evertere potuerat, in tempore occurrerit; ita implacabile plebis, jam æmulo-rum factione præoccupatæ, odium adversus ipsum concitavit ».

120. Sic Thuanus, quem in hoc Parisiensi tumultu, inque eo comprimendo, tam egregium erga regalem auctoritatem studium ostendere, juste miraberis; cum e contra nullum prope sensum præ se tulisse animadvertes, cum de innumeris toto regno ejusque urbibus, imo fere oppidis, a sectariis contra regem excitatis tumultibus ac seditionibus, scripsit. Certum est, præter innumera, quæ ex proposita illius narratione expungenda, ut falsa et commentitia, scripsit, ea præterea prætermisisse, notatu dignissima, quæque ipsum latere nullatenus debuissent, quibus Omnipotens Deus Gastineæ Crucis, eo loco eaque ratione divulgæ, factum improbasse, manifestissimis indiciis testatum voluit. In primis enim refertur sceleris supplicium minime evasisse fabrum illum, qui impias manus ad Crucem ejiciendam admovit. Deinde, ut Spondanus ¹ alique narrant, eodem momento, quo salutiferum Redemptionis nostræ vexillum dejiciebatur, cælum visum esse, quasi flammis ardere, erupisse impetuosissimos ventos, visa pavenda fulgura, audita horrenda tonitrua, quamvis esset media Hyems, grandinemque et imbrem densissimum decidisse; adeo ut putaretur urbs mox interitura.

121. Dum hæc autem Catholici in hæreticos commoliebantur, plura ab hæreticis passos Catholicos fuisse, narrat longo ac prolixo dictamine Faustinus Tassus ²; verum ea in aliud potius tempus esse rejicienda arbitramur. Hoc siquidem tempore, quo cum rege ipsi pacem composuerant, rexque vicissim innumeris prope benignitatis officiis eos delinire contendebat, ab eoque obtinere videbantur plura quam expectare potuissent; inverisimile omnino est (si aliqua excipias his similia, quæ Catholicos in hæreticos patrasse diximus), sceleratis ausibus

¹ Spondan. sub hoc anno. Belleford. ibid. — ² Faust. Tass. Hist., lib. 5, p. 229 et seq.

tum regem ipsum, tum Catholicos omnes contra se concitasse : cum alia via aliaque ratione, ea quæ desiderabant consequi possent.

122. At, sicut laborabat rex (qua sane justitia, quæ pietati ac fidei consona regula, nescimus), ut Catholicorum, quos recensuimus, ausus in sectarios comprimere ; sic pariter Pontifici connitendum fuit, ut ipsorum Catholicorum zelum contra eos cohiberet ; eo enim in Bisuntina Ecclesia processerat, ut sacrorum Canonum statutis minime staret ; sed juris ordine violato, quæ archiepiscopalis jurisdictionis erant, laici, religionis vel obtentu vel studio, usurparent. Ad eos igitur in officio continendos, Pius sequentes litteras (ex quibus perspicuum redditur id, in quo ipsi Ecclesiæ jus læserint), scripsit : et in primis ad senatum Dolæ¹, ad quem Bisuntinæ civitatis regimen pertinebat ; hoc modo :

« Dilectis filiis senatui Dolæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Allatum est ad nos unum quemdam ex ministris hæreticorum, ex oppido Monpelier, cujus nomen ignotum nobis est, qui superioribus diebus habitu religiosorum Ordinis S. Francisci Conventualium indutus, Bisuntinam civitatem ingressus fuisse dicitur, isthic a vobis captum detineri. Quia vero facile fieri posse intelligimus, ut pro vestro conservandæ fidei Catholicæ studio, illum, si ita meritis est, capitali supplicio affici decernatis ; idcirco vos in Domino vehementer hortamur ac requirimus, ut ejus capitalem pœnam tantisper differri jubetis, donec venerab. frater archiepiscopus Bisuntinus, qui isthuc brevi profecturus est, ad vos perveniat, Magnopere enim et reipublicæ vestræ et religioni utile esse putamus, nihil vos de hujusmodi hominis supplicio prius statuere, quam ab ipso archiepiscopo vestro coram intelligatis ea, quæ vobis nomine nostro est expositurus. Cui quidem officio nobis gratissimo futuro, vos omnino non defuturos esse speramus, pro vestra erga nos sanctamque hanc Apostolicam Sedem reverentia. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxvi Februarii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto».

123. *Pius Bisuntinos ad pacem et jus reducere studeat.* — Quo tempore e Bisuntina sua Ecclesia abfuerat archiepiscopus, a Pio, ut toties diximus, Romam vocatus, ibique usque ad præsentem annum detentus, ut Ecclesiastici pastoris dignis moribus imbueretur ; Catholici regis administris, religionis tuendæ, vel prætextu, ut diximus, vel studio, vel utroque in alienam messem manus extenderant ; idcirco,

ne inscio archiepiscopo ipso, in re ad illum pertinente, aliquid ultra facere auderent, Dolæ (ut audisti) senatores Pius admonuit : et cum tandem ad Ecclesiam archiepiscopus reverteretur, ad Ducem Medinæ Cœli, quem jam ex Hispania in Belgium tunc trajecisse existimabat, ut eidem regioni, ac finitimis ad Hispaniarum regem pertinentibus præset, sequentes per eum litteras misit ; et insuper ad gubernatores civitatis ejusdem Bisuntinæ, ac demum ad capitulum et canonicos ipsius Ecclesiæ scripsit, ut in omnibus ac singulis, præsulī suo obedire, eique in regimine pastoralī, præsto esse vellent. Ad Ducem Medinæ Cœli igitur¹ :

« Dilecto filio nobili viro Duci Medinæ Cœli.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Has litteras nobilitati tuæ reddet ven. frater noster archiepiscopus Bisuntinus, qui nonnulla etiam tibi exponet, ad religionem Catholicam, atque hujus S. Sedis Apostolicæ majestatem vehementer pertinentia. Ex quibus præcipua sunt, quod charissimi nobis in Christo filii regis Catholici ministri, majestate sua, ut arbitramur, insciente, certe quidem nolente, in ista provincia, contra libertatē Ecclesiasticam agere dicuntur ; nullam, aut admodum parvam existimationis auctoritatisque nostræ rationem habentes. Hortamur nobilitatem tuam, quam pro comperto habemus, et Deum timere et homines revereri, et animæ tuæ salutem non negligere, ut si hæc ita se habere compererit, velit providere, ne quid de jure, potestate ac libertate Ecclesiastica, ab iisdem posthac detrahatur ; neve hujus sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritatem, dignitatemque nostram violari permittat. Quam, si quis, aut ipse negliget, aut ab aliis neglectam, cum juste possit, vindicare omittit, se ipsum multo magis quam nos lædit. Etsi autem non dubitamus, te in ista, quæ tuæ fidei credita est provincia regenda, tua sponte facturum esse, officio pii et Catholici principis ; tamen de eo a nobis admonitum, aliquanto te id libentius atque alacrius facturum esse existimamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die octava Januar. MDLXXI, Pontificat. nostr. anno sexto».

124. Ad gubernatores vero civitatis Bisuntinæ², scripsit hoc modo :

« Dilectis filiis gubernatoribus civitatis Bisuntinæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Proficiscente ad vos venerabili fratre

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

² Ex Archiv. Vatic. ut supra.

nostro archiepiscopo Bisuntino, ea mente atque animo, ut gregem sibi ab Omnipotenti Deo creditum, præsens præsentem, qua decet, pastoralis cura sollicitudineque gubernet, visum nobis est, has ad dilectiones vestras litteras scribere, quibus vos in Domino vehementer hortamur, ut prædicto archiepiscopo, præsulī vestro, non solum ad exequenda ea, quæ ad sui muneris officium, pertinebunt, omnem opem, potestatem auctoritatemque vestram prompto animo impendatis; sed etiam ut consentientibus in publicam utilitatem animis, eam cum illo concordiam et ineatis et conservetis, quæ his temporibus tam turbulentis valde necessaria est, ad religionis Catholicæ integritatem retinendam. Quod si ulli civitatum gubernatores facere debent (faciendum est autem omnibus), id eo vos studiosius facere debetis, quo magis civitas ipsa vestra vicinarum hæresum periculis exposita est. Nihil autem, non modo animarum saluti, sed etiam publicæ uniuscujusque civitatis tranquillitati utilius est, quam cum temporalis spirituali potestati inservit: et (quemadmodum par est) illi præsto est in exequendis his, quæ ad pietatis religionisque cultum spectant. Quæ cum ita sint, omni studio eniti vos decet, ut pastorem animarum vestrarum, ea, qua par est, observantia reverentiaque prosequentes, quibuscumque rebus potestis, semper juvetis: ut ex tali vestra cum illo conjunctione, omnibus improbis hæreticisque hominibus, ad labefactandum civitatis vestræ statum, aditus præcludatur. Quod vos, pro vestra erga Deum pietate, præsulēque vestrum charitate facturos, pro certo habemus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die septima Januarii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

125. Ad capitulum et canonicos demum Ecclesiæ ejusdem Bisuntinæ¹:

« Dilectis filiis, capitulo et canonicis Ecclesiæ Bisuntinæ.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum venerabilis frater noster archiepiscopus Bisuntinus cum nostra ad vos benedictione proficisceretur, eo animo, ut gregi fidei suæ ab omnipotenti Deo commissio, præsens præsentī debitam ibi curam impenderet, sine nostris ad vos litteris ipsum venire nolimus: quibus devotiones vestras in Domino vehementer hortamur, ut ipsi, tanquam animarum vestrarum pastori vestroque præsulī, eam, quam par est, obedientiam obsequiumque præstetis; et his, quæ pro corrigendis emendandisque cleri sui moribus constituerit, ac-

quiescentes, prompto atque alacri animo obtemperetis. Sic enim futurum est, ut, et ille vobis ad ea, quæ animarum saluti utilia sunt exequenda adjutoribus usus, commissio sibi pastoralis munere, facilius (adjuvante Domino) fungi possit; et vos in debito illi honore, reverentiaque tribuenda, divinam vobis gratiam magis concilietis. Cui officio, quanquam putabamus vos pro vestra pietate, et erga præsulē vestrum charitate, nullo modo esse defuturos; tamen paternis nostris vocibus excitatos, aliquanto id promptius atque alacrius facturos esse existimavimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die vii Januarii MDLXXI, Pontificatus nostri anno vi ».

126. Præter violatam a regis Hispaniarum ministris Ecclesiasticam jurisdictionem, dum ii, nimirum, nimis justi, ea quæ archiepiscopi erant officia sibi usurpaverant; patet insuper ex novissimis his litteris, non modo contentiones inter illos ac archiepiscopum, canonicos Ecclesiæ, ac civitatis gubernatores, ob eandem causam jurgia intercessisse. Et quidem, inter Epistolas Pii a Gaubau typis editas duæ leguntur (quas suo loco dedimus) quarum altera est ad præfatum capitulum et canonicos, altera vero ad gubernatores Bisuntinos¹, sub die vii Februarii anno MDLXIX, quibus vicissim hortatur et gubernatores, ut cum capitulo et canonicis consentiant, et istos, ut cum gubernatoribus concordiam ineant et custodiant.

Hac siquidem lenitate magis quam alia ratione dissidia hæc tollere Pontifex satagit; ne, videlicet, acrioribus remediis adhibitis, magis animi inter se exasperarentur; eoque facilius finitimarum et circumadjacentium aëresum forte in illam regionem erroribus panderetur ingressus.

127. *Monet Pontifex cardinales a Lotharingia et Pelleum ut abstineant omni consuetudine cum episcopo Valentino hæretico.* — Bisuntinos vero dum pace conciliare studet, gladium e contra ac separationem ponere curat, inter toties anathematizatum dejectumque episcopum Valentinum, ac cardinales a Lotharingia, et Pellæum, qui episcopi ejusdem amicitiam fovebant, ac familiaritate utebantur. Nam ad Pellæum² scripsit:

« Dilecto filio nostro, cardinali Pellæo nuncupato.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Nisi te vehementer in Domino diligere-mus, tuæque bonæ famæ atque existimationi maxime consultum esse vellemus, nunquam tibi scripsissemus ea, quæ alioqui sine gravi

¹ Ex Archiv. Vati. ut sup.

¹ Gaubau. Epist. lib. 3, epist. 6 et 7. — ² Ex Archiv. Vatic.

culpa dissimulari atque a nobis reticere minime poterant. Allatum est ad nos, te, hominis omnibus piis Catholicisque viris detestabilis, episcopi quondam Valentini, consuetudine uti. Quod si verum est, magnopere te hortamur, ut eum, qui a S. Inquisitionis hæreticæ pravitatis officio, hæresis inquisitus, ob eam ipsam causam, episcopatu a felic. recordat. prædecessore nostro, atque omni Ecclesiastica dignitate privatus est, non modo ipsum post hanc in domum tuam non recipias, sed etiam regi reginæque Christianissimæ studeas, ut eundem hominem nullo modo ad se adire permittant; sed eum, quemadmodum regem reginamque Christianissimam decet, procul a se expellant, ut omnes cognoscant majestates suas hujus Sanctæ Sedis sententias ac decreta observare, Romanamque Ecclesiam, cæteris magistram, ea qua debent pietate, revereri. Non patitur (nobis crede) ejus quam geris personæ dignitas, ut tali cum homine consuetudinem habeas, a quo, etsi credibile non est, te propter eximiam bonitatem tuam, et in Catholica fide profitenda constantiam, summa cum doctrina conjunctam, in errorem aliquem induci posse; tamen ne qui hoc vident existiment, te eorum falsam doctrinam approbare, ab ejus amicitia removeere te debes. Quale enim et quantum existimas te scandalum atque offenculum objicere omnibus Christi fidelibus, qui te ejusdem hominis familiaritate uti vident; quem ad te venientem, et Catholicam doctrinam non afferentem, recipere in domum, atque ei AVE dicere vetaris? Accedit ad hæc omnia timor pænæ, omnibus illis a Deo propositæ, qui se a tabernaculis impiorum separare nolunt; quæ, ut alia omnia taceantur, non minus pondus habere debet, ut te, ab hujusmodi viri consuetudine deterreat. Quam si circumscriptio tua, quemadmodum pro certo habemus, sibi posthac devitandam esse statuerit, præterquamquod famæ existimationique suæ melius consulat, nobis præterea rem gratissimam facies. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die v Martii MDLXXI, Pontificatus nostri anno vi ».

128. Paucis immutatis, eadem pariter scripsit ad Carolum cardinalem a Lotharingia; sic enim se habuit Epistola ¹, quam ad eum dedit:

« Dilecto filio nostro Carolo cardinali, a Lotharingia vocato.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quo magis te ipsum, ex animo in Domino diligimus, tuamque dignitatem existimationemque salvam atque integram esse cupimus; eo minus nobis dissimulanda reticendaque

illa esse existimavimus, quæ animæ tuæ salutem bonamque famam tuam, apud nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam in discrimen adducere posse videbantur. Intelligimus, magna cum animi nostri molestia, te, hominis valde omnibus piis Catholicisque viris detestabilis, episcopi quondam Valentini, consuetudine uti. Id si verum est, valde tua causa dolemus, si eum, cujus, vel hæresis nomine suspecti, amicitiam vitare debuisti, ne nunc quidem, postquam a S. Inquisitionis officio, hæresis inquisitus, et a felic. record. prædecessore nostro, tanquam hæreticus condemnatus, episcopatuque et omni Ecclesiastica dignitate privatus est, accersas, vel utro ad te recipias. Quamvis enim ea sit animi tui constantia, ut accedente præsertim excellenti rerum Christianarum doctrina, timendum non sit, te in errorem induci posse; magnum tamen scandalum atque offenculum objicis his, qui cum Catholici sint, hæreticorum cum Catholicis amicitiam, nullo modo probare possunt. Est præterea valde ab ea, quam geris persona, ejusmodi hominum amicitia aliena; quos quidem, ut tu optime nosti, venientes ad nos, et Catholicam fidem non afferentes, recipere in domum atque eis AVE dicere vetamur. Huc accedere debet timor pænæ, quæ illis a Domino parata est, qui ab impiorum tabernaculis recedere nolunt. Quibus de causis justissimis adducti, circumspeditionem tuam vehementer in Domino hortamur, atque requirimus, ut non modo ipsa se, ab hujusmodi hominis amicitia removeat, sed etiam regi reginæque Christianissimæ auctor sit, ne posthac talem hominem amplius ad se recipiant, sed procul a se expellant; ut omnes homines cognoscant majestates suas hujus S. Sedis Apostolicæ sententiam ac decreta observare, Romanamque Ecclesiam, cæterarum omnium magistram, ea, qua Christianissimum regem decet, pietate revereri, in quo, præterquamquod famæ tuæ consules, nobis præterea rem gratissimam acceptissimamque facies. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die iii Martii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

129. Et rite admodum, de his Lotharingum ac Pellæum admonendos censuit Pius; quod non modo humano jure ac canonico, a Summis aliis Pontificibus ac Conciliis edito, sed jure quoque divino, hæreticorum commercia sint devitanda. Eam enim, quam Pius (ut audisti) Apostoli Joannis ¹ doctrinam auctoritatemque profert, Apostolus ipse, non modo verbo, sed etiam exemplo ac opere testatam voluit, cum in balneum videlicet ingressus, mox ut in eo hæreticum Cerinthum conspexit, ex eo se proripuit, dicens suis, ut Irenæus ² ac Eusebius

¹ Ex Arch. Vatic. ut sup.

¹ Joann. 2, v. 10, 11. — ² S. Iren., lib. 3, cap. 3.

narrant¹: « Fugiamus ocyus, ne balneum in quo est Cerinthus, veritatis adversarius, corruat ». Et revera, ut S. Hieronymus² refert, vix Apostolo egresso, Cerinthus a balneo ruente una cum sociis oppressus interiit. Et hanc, in vitanda hæreticorum consuetudine, severissimam semper in Catholica Ecclesia perseverasse censuram, abunde demonstrant, quæ antiquissimi Patres fere omnes, ad unum usque, scriptum reliquerunt: ut Polycarpus, Martialis, Ignatius, Clemens Romanus, Irenæus, Hilarius, Cyprianus, Hieronymus, Athanasius, Chrysostomus, alique, quos hic recensere piguit; qui omnes memores doctrinæ etiam alterius Apostoli³: *Sermo eorum* (nempe hæreticorum) *ut cancer serpit*; a venenatis sectariorum colloquiis ac improba consuetudine, tum sibi, tum fidelibus cunctis cavendum censuerunt, quamvis merito de his dici posset, quod in fide radicati ac fundati essent.

130. Nunc autem, proh dolor! infelicissima hac nostra tempestate, in qua in illud potissimum omnes incubuisse videntur, ut antiquitatis monumenta omnia e latebris eruantur; quo in labore vanissime ut plurimum et frustra consumuntur; inter innumera, quæ oblivioni tradita, ad hominum notitiam revocasse jactant, hoc unum eos latet, tantopere prædicatum a veteribus salutis monitum, ut scilicet hæreticum hominem devitent, cum quotidie inspiciamus sciolos quosque, vel eos, quorum scire nihil aliud sit, quam de librorum diversitate ac impressione disserere, homines, inquam, quorum frequens turba inter doctos recensetur; qui nulla doctrina imbuti, nulliusque scientiæ solido fundamento innixi, ab omni vento doctrinæ facile ideo circumferuntur, et ad doctas fabulas convertuntur: hujusmodi, dico homines, de nulla propemodum re magis gloriari, quam ut hæreticorum consuetudinem habeant, cum iisque familiaritatem ineant, eorum colloquio perfruantur; etsi coram non licet, assiduum tamen per litteras mercimonium cum illis habeant: idque eruditionis fucata specie, ac si adeo inter nos litterarum studia periissent, ac si adeo supra nos hæreticorum ingenia scientia quavis pollerent; ut ex eorum tantum acumine, rerum intellectus a nobis mutuandus esset. Quid plura? Ipsa, ab Ecclesiæ exordio, rebus imposita nomina, ab ineptis his antiquitatis nostri hujus ævi sectoribus, immutata videmus; ita ut hæreticorum vel hæresis nomine minime notare velint hæreticos; sed vitiosis ac emendicatis aliis vocabulis, vel circumlocutionibus ipsos designent, ne proprio eos vocabulo nuncupando, ipsos erga se minus gratos minusque benevo-

los reddant. Hinc jactare eorum scripta, hinc ipsorum eruditionem summis laudibus in cœlum usque efferre, hinc semper ipsorum libros præ manibus habere, aliisque legendos tradere; apud quos scriptorum opinionem summo studio connituntur augere.

131. Est tamen aliquid, quo factum id, cæteroquin a se ipso modis omnibus improbandum, honestent; illudque est, quod se cum hæreticis amicitias colere dicant, vel solo, ut innumis, humanarum litterarum studio, vel quod facilius ad veritatis lumen, comitate hac, eos pertrahere posse, se persuasum habere dicant. Verum frivolæ ac nullius prope momenti hæ rationes habendæ, si serio consideretur antiquorum exemplum, apud quos adeo nunquam certe prævaluit scientiarum humanarum cupiditas, ut ideo ab Apostolicis monitis¹, quibus omnimoda hæreticorum consuetudo, evidentissimis notis prohibetur, sibi recedendum putarent; utpote qui optime scirent, ut quidam scripsit, hæreticorum patriarchas, nonnisi philosophos extitisse; ac inanibus subtilitatibus ac inquisitionibus primum corrupta ingenia in rebus humanis, se facile ad audenda, quæ supra hominem sunt, inaniter sublevare. Quo vero ad aliud, illud quod Chrysostomus² scripsit afferre sufficiat: « Rerum natura est (inquit) ut quoties bonus malo conjungitur, non ex bono malus melioretur, sed ex malo bonus contaminetur: diversitas enim rerum, nunquam potest habere concordiam, et multos sollicitat felicitas nefanda ». Quod utinam experimento accidisse nobis comprobatum non esset! Sed ad id, unde digressi sumus, redeamus.

132. Sanctissimis Pii monitis eruditi cardinales Pellæus ac Lotharingius, an se a Valentini episcopi consuetudine subduxerint, necne, incompertum nobis est. Tamen, si conjectare licet, considerata temporum iniquitate, id ab eis effectum nullatenus censendum est. Cum enim Gallicana aula, hoc præcipue anno, ut vidimus, tota in eo esset, ut benignitate ac beneficentia animos sibi hæreticorum devinceret, eisque rex extraordinariæ benevolentiae signa præberet, quo magis conceptum in illos consilium contereret; qui censendi non sunt ejusdem penitus inscii, præcipue Lotharingius, illius artes sibi fas obsecundare putasse censendum est; quod certe haud fecisset, si hæresis nomine a Valentino episcopo sese abalienasset.

133. Alia etiam ratione cum eodem sibi dirimendam non esse amicitiam, forsân existimasse putabit aliquis; ex eo, videlicet, quod hæresis reum episcopum ipsum non duxerint. De illo enim hæc scripto tradidere Sammarthani Fratres in Gallia Christiana³, ubi de Va-

¹ Euseb. cap. 3. lib. 13. — ² S. Hieronym. contr. Lucifer. — ³ 2. Timoth., 2, 17.

¹ Tertullian. de Præscrip. — ² D. Jo. Chrysost. in Matth. — ³ Gall. Christ. Tom. 3, pag. 1120.

lentinensibus episcopis agunt: « Joannes de Monluc, id erat episcopo de quo loquimur nomen, frater Blasii Equitum Franciæ tribuni, et Vasconiæ progubernatoris, viri bellica disciplina illustris, Francisco patre Monlucii et Massencomiæ toparcha, et Francisca de Stillac nobili loco apud Condomenses genitus, ad episcopatum promovetur anno MDLIII. Vir sane ingentis animi, judicio et facundia pollens, consiliorum Catharinæ reginæ Mediceæ, turbatis temporibus, ad res pæne omnes auctor fuit. Ille Italiam, Germaniam, Angliam, Scotiam, Poloniam, Constantinopolim, ac universam pæne Europam celeberrimis legationibus, apud principes (quas sexdecim omnino numerant) magna rerum gerendarum dexteritate illustravit, etc. Laudatur a Petro Ronsardo in Poematibus, Marco Antonio Mureto, Jacobo Cujacio, et Jacobo Augustino Thuano. Cæterum quia Franciscus Belcarius Pequillo, Scipio Dupleixius, rerum Francicarum historici, atque insuper Henricus Spondanus Apamiarum episcopus, et Julius Cæsar Bulengerius Historiarum sui temporis lib. primo; ex fide Hieronymi Catenæ et Antonii Gabucii hominum Italorum, asseruere, damnatum hæreseos Romæ a Pio IV, et ejus damnationem Pontifice Romæ latam, promulgatam Quinti mandato in Gallia; placuit Columbo, Apologetica dissertatione, nomen episcopi vindicare. Hic igitur, citatis historicis, libello per singula capita articulatim respondit: et ostendit illos, ea, quæ adversus Joannem scripserunt, accepisse ex Palatinorum rumoribus, quibus causam fecerat lis de hæresi, a Felice Vermundo decano Valentino, et Catharinæ reginæ eleemosynario, per singularem vesaniam dicta suo antistiti apud majus consilium regis. Sed optandum fuisset, ut Gallici scriptores præfati, edictum illius consilii, datum MDLX, xiv Octobris, quod asservatur in Tabulario Valentino, suis libris insererent. Omnes ex eo nunc intelligerent infelicem decanum, calumniæ damnatum fuisse, jussumque pendere omnes stultæ litis impensas, ac nudo capite, flexoque genu, veniam a Monlucio petere, et lacerationi suæ accusationis interesse ». Sic illi, qui certe, quam tam acriter reprehendunt aliorum scriptorum ignaviam, corrigere debuissent in egregio, quod edidere opere præfatum edictum inserendo, ex quo præsulis hujus nomen ac fama vindicaretur. At cum illud prodiisse affirmant anno MDLX, haud facile intelligitur, vel quod ipsum aliaque ad hanc causam pertinentia Pontifices postea latere potuerint, ita ut edicto eo non obstante, damnationis sententiam (postquam ad experiendam judicio suam causam legitime ac publice Monlucius citatus fuisset) in eum dixerint; vel cur Monlucius idem extrajudicialiter saltem, vel per Galliæ oratorem apud Pontifices eosdem sese purgare

prætermiserit; cum ex calumnia tantum sibi hæreseos illatam notam probare ac ostendere palam posset. Non igitur, quod scriptores Itali ediderunt, ex Palatinorum rumoribus, sed ex authenticis ac fide dignissimis publicisque monumentis accepisse credendum est; neque ex vana alicujus vociferatione, sed ex ipsis jure factis processibus, et damnationis sententiam, in eum Pii Quartus et Quintus protulerunt, ut suo loco fusius, originalibus actis in medium productis, ostendimus, et Pius Quintus, quas proposuimus Epistolas hoc anno scripsit. Quibus aliqua ratione motos cardinales præfatos a Monlucii consuetudine se minime subduxisse si censere velimus, id egisse procul dubio putandum, non ex eo, quod illum criminis, de quo insimulabatur, expertem crediderint; sed quod, ut diximus, quæ tunc in Gallicana aula secreto agitabantur consilia, impedimento essent. Et quidem Monlucium, et antea, et modo, et semper hæretica labe infectum, quæ deinde in Catholicæ religionis perniciem egit, ut suo loco narrabimus, abunde monstrabunt.

134. *Cardinalis a Lotharingia virtutes.* — Cæterum, quia de cardinali Lotharingio, Catholicæ religioni addictissimo, ac eo potissimum nomine hæreticis omnibus invisio, mentio incidit, hic obiter inserere placuit, quæ in Historia Rhemensi¹, sub hoc anno de ipso habentur:

« Rege Metas pergente, Carolus itineris comes esse voluit, quo facilius Ecclesiæ sub præfecti tyrannide gementi pacem conciliaret; sacrisque in æde principali, prima Dominica Quadragesimæ celebratis, rege præsentem, perelegantem habuit concionem, qua testimoniis Scripturæ et Patrum, ostendit hæreticos, Dæmonibus pervicaciores esse, cum Filii Dei divinitatem confitentes, potentiam negarent in transubstantiatione; licet Dæmon dixerit: *Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant*. Nihil reliqui faciebat vir bono publico natus, quin singulis momentis Ecclesiæ proficeret. Certior factus Pontificem reprobasse breviarium, a Sanctæ Crucis cardinale collectum, quod contractius esset et nimis abbreviatum; capitulo confestim significavit, monens, ut vetus Rhemense, quo clerici per totam diocæsim utebantur, reformaret. Nova insuper supellectile sacerdotum suæ cathedralis Ecclesiæ locupletavit, thesaurumque auxit ditissima Cruce auro illita, in cujus pegmate inclusa servatur pars notabilis Ligni vitæ, Coronæ spineæ, Vestis purpureæ, Arundinis, etc. Dedit præterea insignem Lipsanothecam, qua sanctissimum deferretur Sacramentum, cum Baldacchino frigio, gemmis et auro texto: tum se gravioribus præpeditum cernens negotiis eo tempore, quo ætas vergebat ad occasum, ne inter varias, quas pro regni

¹ Hist. Rhem., lib. 4, pag. 821.

salute obire solebat peregrinationes, mors irreperet, hæreticorum sibi insidiantium dolo, testamenti tabulas confecit, quæ tanti cardinalis pietatem in Deum, firmitatem in fide, ac mundanæ gloriæ contemptum egregie testantur; quas in Historia vernacule scripta subjecimus.

« Antequam discederet, de erigendo Rhe-mis seminario, in quo juniores clerici ad vir-tutes et cæremonias Ecclesiæ erudirentur, juxta Concilii Toletani decisiones, Tridenti renovatas, serio cogitavit; perfecitque, ut ante obitum, fundamenta ponerentur amplissimæ cujusdam domus, in vico, qui Barbastrum nuncupatur, constructæ, per integros octodecim annos, prædictum stetit Seminarium; ex inscriptione lapidi incisa ad exterius portæ fastigium, et quæ etiam num remanet, etc ». Sic ibi. .

135. *Queritur Pius quod Aquensis episcopus, licet hæreticus, ornatus fuerit legatione ad Turcas.* — Ad Gallicanos pariter episcopos pertinet, quod ex pervetusto etiam Ms. Cod., quem videre contigit anno MDCCLVII, cum Florentiæ degeremus, accepimus; inter alia nempe a Pontifice, Salviato Apostolico suo apud Gallia-rum regem, ut diximus, nuntio in mandatis data, cum denuo (uti suo loco dicitur) eum in Gallias direxit, illud quoque fuisse, ut ipsius Pii nomine, apud Carolum, de legatione ad Turcarum imperatorem Aquensi episcopo de-mandata, expostularet. Erat is Franciscus Noail-lius, quem, una cum Valentino, hæresis pariter a Pio damnatum supra retulimus; eratque idcir-co, præ aliis omnibus quibus rex Galliæ munus id tradidisset, Pontifici suspectus: utpote quem sua, quæ tunc meditabatur contra Turcas con-silia, evertere posse, ex insito Catholicæ reli-gionis odio, et in Apostolicam Sedem rabie, ju-re merito judicaret.

136. *Odeti Castillionei, olim cardinalis, mors infausta.* — Diem demum suum obiit extre-mum hoc anno Odetus, seu Odo Castillionæus, olim episcopus Bellovacensis, atque S. R. E. cardinalis: qui non modo extra suam Bellova-censem, sed etiam Catholicam Ecclesiam, infe-licissimam animam, Calviniana labe infectam, misere efflavit, Cantuariæ in Anglia decim. sext. kal. Martii, seu die XVI Aprilis, cum an-num quadragesimum sextum attingisset. Nihilo-minus triennio ante ex hac vita migrasse in sua Gallia Purpurata, scribit Petrus Frizon¹, nempe salutis anno millesimo quingentesimo sexage-simo octavo. At contra eum, communis fere est cæterorum scriptorum sententia, inter quos Thuanus², cum de morte Odeti præfati, sub hoc anno agit, hæc profert: « Is, cum superiori bello in aula Elizabethæ Anglorum reginæ, Protestantium causæ procuracionem suscepis-

set, et in magna auctoritate apud eam esset, ob familiæ amplitudinem, et virtutis ac integritatis opinionem; rebus in Gallia compositis, a Gas-paro fratre revocatus, petito a regina commeatu Amptonam venerat, ubi subito morbo correptus, jam tum non sine suspitione veneni, mag-no sui relicto desiderio, decessit XVI kal. Martii, haud major quinquagenario, et Cantuariæ se-pultus est. Vir magnitudine animi, candore, æquitate, et rara hoc ævo fide; ad hæc acri in rebus æstimandis judicio, cum paucis compa-randus ».

137. Sed nostri scriptores, indignum apos-tatam, simili Thuani elogio, haud prosecuti sunt. Unde præfatus Frizon, de illo loquens: « Efflavit (inquit) miser animam Cantuariæ in Anglia, etc. Ferunt domesticos odio ductos in pellicem Odeti, toxicum præparasse in ferculis. Odetus, re non cognita, cibos gustavit, et vene-no est infectus. Alii referunt pulvere concoctivo, veneno admixto, extinctum. Cantuariæ sepultum est cadaver, et anima ad Christi tribunal evo-cata, rationem villicationis male gestæ reddi-tura ». Ita ille, qui subdit: « Nec solus e Galliæ prælatis fidem Catholicam deseruit; alii etiam, ut Joannes de Saint Gelais episcopus Uticensis, professus Calvinii hæresiarchæ errores, ejurato episcopatu. Jacobus Spifame præsul Nivernen-sis, pœna capitis Genevæ mulctatus vigesima quinta Martii, anno MDLXV. Antistes Tricassinus, Joannes Antonius Caracciolus, principis Mel-phitani F. quondam Abbas S. Victoris Pari-siensis ».

138. Licet hæresi pollutus, incessit tamen multo tempore purpuratus Odetus; idque in Pii Quarti Pontificis contemptum¹, qui anno salutis sexagesimo tertio supra millesimum quingentesimum, pridie kal. Aprilis eum hære-ticum declaraverat, episcopatu Bellovacensi, aliisque sacerdotiis ac cardinalitia dignitate privaverat. Eo enim accepto nuntio, statim purpuram resumpsit, quam deposuerat, illo-que habitu in Ecclesiæ Catholicæ spretum, duxit uxorem, imo concubinam, sequenti anno. Verum effectum est Pii V studio, ut non modo cardinalis habitum volens nolens dimit-teret, sed etiam locus ei in consilio utroque regio denegatus fuerit; quare Ecclesiæ Catho-licæ desertor et transfuga, ad paludes Anglica-nas, hæresis limo infectas, se convertit, ut libe-rius in cœno se volutaret; ubi dum agit, ut supra monuimus, inani conatu, de matrimonio cum Duce Andio ac Elizabetha, regis Galliarum jussu, infausta morte, dignam scelerum suo-rum mercedem consequitur.

139. *Soucherii cardinalis et Espencæi in-signis theologi obitus.* — Haud multo post tamen, nempe X kalend. Novembr. hujusmet anni, quo

¹ Frizon. Gal. Purp. lib. 4, pag. 591. — ² Thuan. Histor. lib. 50, pag. 761.

¹ Ibid. ut sup.

Gallicana Ecclesia pestiferi illius hominis contagione liberata fuit; lucerna, et quidem splendidissima, quæ ipsi totique Christiano orbi mirifice illuxerat, bonorum omnium summo mœrore, extincta est; nam ex hac vita migravit Hieronymus Soucherius, quem inter S. R. E. cardinales a Pio adscriptum, suo loco diximus. Felicissimum igitur cum audisset tanti viri transitum Pius ¹, alta voce dixisse perhibetur: *Moriatur anima mea morte iusti hujus*, et ad adstantes conversus: « Miror (inquit), quod ad tam sancti viri ex hoc mundo discessum, omnes Urbis campanæ ultro non pulsent ». Et in proximo demum Consistorio ad Patres verba faciens: « Sublato (dixit) cardinali Clarævallensi, magnum Ecclesiæ lumen extinctum ». Nec immerito tanti habitus a SSmo Pontifice fuit; nam ipse nunquam universæ Ecclesiæ defuit. Ante cardinalatum enim, in Colloquio Poissiano adversus Bezam strenue decertaverat; et in regni comitiis, tum Aurelianensibus, tum Parisiensibus, sese fortiter ac strenue opposuerat; in Tridentino Concilio sententias doctrinæ pietatis ac prudentiæ plenissimas dixerat. Ac tandem, ubi inter Romanæ Ecclesiæ cardinales locum renuens ac reluctans obtinuerat, scriptis etiam voluminibus, pro Ecclesia ipsa pugnaverat. Dignus idcirco qui a Thoma Bozio, nostræ ² Congregationis presbytero, in præclaro suo opere de signis Ecclesiæ Dei, in selecto præstantissimorum virorum, qui hoc tempore flourunt, numero recensetur, quique sacrum cardinalium collegium sanctitatis ac sapientiæ suæ radiis illustrarunt. De illo magni cardinalis alterius, Hosii ³ nempe, extat illustre pariter hoc testimonium: « Abbatem Clarævallensem familiariter novi, quo non puto, quod habeat Gallia, vel doctrina vel omnium virtutum genere excellentiorem virum ». Et alibi ad cardinalem ⁴ a Lotharingia scribens: « Multum (inquit) et hoc nomine celsitudini tuæ debeo, si fratrem Edmundum, quem sancto illi cardinali Clarævallensi, cujus anima sit in benedictione, non mediocriter charum esse scio, diligenter commendatum habueris ».

Obiit autem Romæ Soucherius, sepultusque est in Ecclesia S. Crucis in Jerusalem, in qua, nobili sepulcro condita illius ossa asservantur. Sexaginta tribus, quos vixit annis, plura fecit, pluraque etiam, ut innumus, reliquit suæ pietatis, ac religionis scripta monumenta, quæ Ciacconius in sua cardinalium Historia recenset.

140. Claudius Espencæus insignis Galliarum alter theologus, die quarta Octobris hoc pariter anno defunctus est. Hic æque ac Soucherius, in

Poissiacensi colloquio, egregiam operam pro defensione Catholicæ veritatis impenderat; nec minus doctrina quam sanguinis nobilitate illustris, quippe qui paterno genere, ex Espencæorum clara in Campania familia: materno, ex Illma Ursinorum in Italia ortum duceret. Fuisse dicitur (inquit Spondanus) aliquando in existimatione cardinalatum adipiscendi; sed obfuere (subjungit) nonnullæ propositiones, ab eo non satis considerate assertæ. Quinimo extat inter Bezæ Epistolas una ad ipsum scripta, qua significat eum aliquando Genevam se contulisse, et in multis cum Calvinistis sensisse: ideoque illum acriter arguit, quod non constans in veritate, cui semel adhæsisset, perseverasset. Quod si verum est (inquit Spondanus ¹ idem) dicendum est virum simplicem ignorance magis aut indiscreto zelo, quam malitia in aliquot opiniones erroneas impigisse. At hæc a Spondano allata Espencæi excusatio, nimis pugnare cognoscitur, cum tanta doctrinæ laude, quam ei ipsemet tribuit; unde nobis magis arridet Brietii ² sententia, qui per calumniam Bezam crimen hoc Espencæo, quem acriter oderat, objecisse existimat, ut illius honori ac famæ detraheret. Certum est in Communione Catholicæ Ecclesiæ, sumptis sacramentis Espencæum pie admodum ex hac vita migrasse, instructissimæ suæ Bibliothecæ cardinali Lotharingio et septem doctoribus Sorbonicis relictis hæredibus. At pietatem illius ac fidei Catholicæ studium ea etiam legata commendant, quæ Mendicantium Religiosorum Ordinibus, domibus Sorbonæ et Navarræ, necnon Ecclesiæ S. Cosmæ, in qua sepeliri voluit, liberaliter reliquit. Funus autem illius Christiano more curatum est, convocatis videlicet omnium collegiorum et Ecclesiarum Ordinibus, ac innumeris prope accensis cereis honestatum.

Præter Apologiam (ut laudatus idem narrat Spondanus), et alia opera typis impressa, posthuma etiam scripta reliquit, quibus se ab hæreticorum deliriis et furiis alienissimum præbet; et in vita et in morte, inquit Brietius ³, ab omnibus Catholicis, religiosissimus simul ac eruditissimus habitus est.

141. *Burdigalæ magicæ artis cultores.* — Hoc autem tempore, quo in Gallia, ex hæresum pestifera contagione, parum abfuit quin in errorem inducerentur (si fieri posset) ipsi etiam electi et Catholici, non per ministros suos tantum, sed per seipsum etiam homines dementare, animasque illorum a Deo abripere Diabolus visus est. Cum enim in Magos ⁴ instituta esset quæstio, vetula quædam Burdigalensis Maga, apud judices confessa est: se cum

¹ Ciaccon. sub a. 1566. Tom. 3, pag. 134. — ² Boz. de Sign. Eccles. Dei, tom. I. — ³ Hosii Epist. ad Anton. card. Caraff. — ⁴ Idem Epist.

¹ Spondan. hoc anno. — ² Briet. hoc anno. — ³ Ut supra. — ⁴ Bodin. lib. Dæmon., lib. 2, cap. 5. Theat. Vit. human. liit. M., pag. 590.

aliis per hebdomadas singulas fuisse exportatam, ubi magnus hircus aderat; quo auctore, Deum abnegabant, seque Diabolo famulatu- ros spondebant, ac illius pudenda singuli oscula- bantur; postque saltationes, pulveres quisque accipiebat. Cumque Beltus quidam, libellorum supplicum magister, dicente maga se nihil posse, nisi e carcere educta esset, volens rei veritatem explorare, eam duci jussisset; illa cum se nudam certo adipe inunxisset, velut mortua expersque sensus corrui- t: deinde post horas quinque reversa, exurgensque permulta narravit, quæ variis locis ita se habere ut dixe- rat, postmodum compertum est.

142. *In regionibus etiam conterminis Carolus fovet hæreticos.* — At magis; quam a Diabolo pertimescendum sibi censuit Sabaudia dux ab admiralio Colinio. Cum enim is ante quadrien- nium Carlottam Lavalliam uxorem Aureliani amisisset; de secundis nuptiis cogitanti, de Jacoba Intramontana, Claudii Batarnei Anto- nani reguli, pugna Sandionysiana occisi, vidua, nobilissimæ et juxta opulentia in Sabaudia familiæ hærede, quæ hæreticorum doctrinæ in occulto favebat, mentio injecta est. Quod cum rescivisset præfatus Sabaudia dux, publicatio- nis bonorum addita pœna, prohibuerat, ne quis ex sua ditione, injussu suo, cum quoquam alterius ditionis matrimonium aut affinitatem contraheret. Cumque rex postea, in rei com- mendationem ad ducem sæpius scripsisset, ut edicti prohibitorii gratiam Intramontanæ face- ret, et nihil ab eo impetrari potuisset, quod dux ab admiralio, novarum rerum insigni com- molitore, idem plane incendium in propria ditione excitandum, quod in Gallia tota suc- cenderat, ut scribit Avila, pertimesceret; Intra- montana tamen Colinii amore acta, quippe quæ vanissime se futuram jactaret novi Catonis novam Martiam, Sabaudia duce injussu, metu- que proscriptionis spreto, Rupellam se contulit, ubi Colinium eo tempore ibi commorantem maritum duxit.

143. Præter hæc etiam Pseudo-Ecclesiæ Valdensium hoc eodem anno, unionem ac con- cordiam inter se confirmarunt ea lege, ut si earum aliqua, pro religionis re molestia aliqua afficeretur; cæteræ auxilio illi esse deberent; si fides tamen sit Petro Gillo ¹ in sua Ecclesia- rum Reformatarum Historia, in qua etiam in- seruit Epistolam quamdam, a Carolo Gallorum rege ad Sabaudia ducem, sub die xxviii Sep- tembris hujus anni scriptam; qua intercedere studet pro aliquibus, nefaria eadem hæresi infectis, qui justissima animadversione ab ipso duce premebantur: ex eo quod præcedentibus Gallia bellis Hugonottarum partibus adhæsis- sent, iisque auxilium præbuissent.

144. Addit præterea ¹, quod cum clerus Ro- manus in Salutarum Marchionatu, sub an- no MDLXVII, decima nona die Octobris, publicari decretum obtinuisset, nomine ducis Nivernen- sis, regis Gallia citra montes locumtenentis, quo viris reformatæ (ut dicit) religionis, qui naturales regis ejusdem subditi non fuissent, præcipiebatur, ut intra tres dies, e tota ea di- tione, una cum familiis egrederentur; ideoque duo e pseudopastoribus earumdem Sathanæ Synagogarum, quod edicto non paruis- sent, in carcerem fuissent conjecti. Hoc demum anno, cum Salutienses hæretici ministrum quemdam Galeatum ad regem misissent, eorum tandem liberationem asserit impetrasse, licet ea exe- cutioni, nisi anno sequenti, demandata non fuerit.

Et certe omnimode hæreticorum libidini undique habenas laxasse Carolum visum esse, præter ea quæ diximus, haud obscure intelli- gi etiam posse arbitramur ex iis, quæ sub die decima quinta Decembris hujus anni Pius Pon- tifex Salviatum ² in mandatis dedit, cum, ut infra dicendum erit, jam Romam reversum, rursus in Gallias misit; nam inter alia ista præcipue leguntur:

« Apud regem queratur, quod Hugonottæ a Christianissima majestate se assecuturos esse gloriantur, ut citra montes et in Salutarum Marchionatu, liberum sectæ suæ morem exer- cere possint. Idque admiralium Colinium, se ab eo impetraturum spondidisse jactent: ita ut in posterum, per impietatis ministros, palam errores suos prædicare cogitent ».

145. *Apud Pium frustra agit Carolus in gratiam Comitissæ S. Severini hæresis insimulati.* — Sed quod majus est, non modo rex ipse, tum suæ ditionis, tum finitimarum hæreticos, propensius quam debuisset, fovit: (non enim, ut Apostolus ³ prædicat, *sunt facienda mala, ut eveniant bona*); ideoque, quæ pro illis gessit, minime excusari possint ex eo consilio, quod contra ipsos meditabatur; sed exterorum etiam, Christianissimo rege haud dignam protectio- nem, ac defensionem suscepit in Galeatio eo Sanseverino, quem Pii jussu, ab Alexandro principe Farnesio Parmæ comprehensum, et ab ejusdem Parmæ et Placentia Duce Octavio Far- nesio Romam missum, præterito anno narra- vimus. At irritò conatu, quia cum Pontifice res illi fuit, qui præfato Salviato, Apostolico suo apud eum nuntio, sub die quinta Februarii hujus anni ista mandari imperavit ⁴:

« Cum cardinalis Rambovillietus graviter apud Sanctissimum Dominum nostrum questus sit, quod dominus Galeatius Sanseverinus, Par- mæ, jubente eodem Sanctissimo domino nostro,

¹ Petr. Gill. Hist. Eccles. refor. c. 35, pag. 240 et seq.

¹ Ibid. c. 36, pag. 247. — ² Ex Instruc. Sal. in At. S. Cod. Com. Macalotti Floren. — ³ Rom. 3, v. 8. — ⁴ Ex Ms. Cod. ut sup.

ac sacræ Inquisitionis officio instante, captus fuerit; Sanctitas sua dominationi vestræ præcipit; ut majestati suæ significet, prædictum D. Galeatium ideo carceri mancipatum fuisse, quod plus quam quatuor abhinc annis, indiciis gravissimis, hæresi adhæsisse deprehensus fuerit. Unde quod eadem Sanctitas sua fieri voluit, id ex muneris sui debito ab eadem factum M. S. sciat. Quod vero idem Galeatius, unus ex Equitibus Ordinis majestatis suæ sit; id rem minime inficere existimat, cum persuasum sibi habeat Sanctitas sua, eandem majestatem Christianissimam, si certo comperisset illum vere hæretica labe infectum: ipsum etiam, e Gallia Romam missurum ac sibi traditurum. Si vero rex his rationibus minime acquiescere velle cognoverit, cum secunda vice de re ipsa cum illo sermonem habere contigerit, hujusmodi officia a sacris canonibus prohibita esse respondebit, monebitque, ut iis se absteat; nam, qui illis perfunguntur, pœnas contra hæreticorum fautores propositas promerentur. Quod si post hæc rex adhuc in sententia perstiterit, cum tertio se cum de hac re sermonem injecerit, Majestati suæ palam denunciabit: Sanctitatem suam, nec debere, nec posse indignum aliquid Optimo Pontifice efficere, quo Deus offendatur, ac orbi Christiano scandalum afferatur». De hoc autem nonnulla etiam inferius.

146. *Friburgenses monentur ut causam Lausanensis episcopi defendant.* — Eadem Apostolica libertate, Pontifex insuper sese hoc ipso anno gessit cum Helvetiis pagi Friburgensis, in causa episcopi Lausanensis, cujus episcopalia bona ac jura hæretici occupaverant; et quod ipsorum superfuerat, Friburgenses præfati usurpaverant; nam ad eos sequentem Epistolam¹ scripsisse reperimus:

«Dilectis filiis Helvetiis pagi Friburgensis, Ecclesiasticæ libertatis defensoribus.

PIUS PP. V.

«Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

«Sollicitudinem nobis, quamvis indignis, ab Omnipotenti Deo esse impositam, venerabilibus fratribus coepiscopis nostris, in ejusdem sollicitudinis partem ab eodem Domino vocatis, ad nostrum hujusque sanctæ Sedis Apostolicæ auxilium confugientibus, nostræ commendationis præsidium negare sine gravi culpa non possumus. Nuper, cum magno animi nostri dolore intelleximus venerabilem fratrem nostrum episcopum Lausanensem, omni sua diœcesi spoliatum esse, propterea quod majorem illius partem, quæ sub Helvetiorum hæreticorum temporali ditione posita est, illi ipsi hæretici occupa-

verunt; altera, quæ ipsi in vestro dominio reliqua erat, a vobis occupari dicitur. Quæ si vera sunt, minus nos quidem mirati fuimus, eos qui a Catholica fide defecerunt, ipsarum quoque Ecclesiarum jura, occupatis earum bonis atque redditibus, violare ausos fuisse; illa vero indigna nobis visa est, vos, qui (adjuvante Domino), in fide Catholica permansistis, quorum errorem, hæreticamque pravitatem, magna cum nominis vestri laude, devitandam vobis esse existimastis, eorum facta, occupandis episcopi vestri bonis, imitari voluisse. Quem quidem vos, religionis Catholicæ causa, ab hæreticis indigne habitum, redditibusque suis spoliatum, sublevare, non insuper novis a vobis injuriis afflictum, opprimere debebatis. Itaque, pro pastoralis officio nostro, paterne vos monemus, et in Domino vehementer hortamur: et, quatenus opus sit, districte vobis præcipimus, ut episcopum, animarumque vestrarum pastorem, ea qua debetis obedientia reverentiaque recipientes, primo quidem omnem illi suam jurisdictionem, præeminentiam, auctoritatem, bona, redditus omnes restituatis; deinde ipsum eo honore habeatis, quo tantæ dignitatis gradus, divina providentia ad animarum salutem institutus, ab omnibus Christifidelibus haberi meretur. Illud pro certo habentes, eos qui pastores suos spernunt, Deum spernere, quique eos recipiunt, Deum recipere; qui ut honorem in ministris suis sibi tributum multo majorum bonorum mercede compensaturum se esse pollicetur; ita, si quid secus ab hominibus in eosdem admissum fuerit, æque se illud ac proprium injuriam vindicaturum esse edixit, sæpe reipsa comprobavit. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris die xv Martii MDLXXI, Pontificat. nostri anno sexto».

147. *Carolus Borromæus ludimagistros hæreticos ab Helvetiæ pagis ejici curat.* — At quia de rebus Helveticis sermo incidit, prætereundum minime est, quod inter causas et consilia suscepti in eam provinciam a Carolo sanctissimo cardinali Borromæo itineris superiori anno memorati; illud præcipue beatissimum præsulem spectasse, ut ludimagistros, qui in Cisalpinis eorundem Helvetiorum pagis, docendarum litterarum prætextu, Calvinianis erroribus juventutem, quæ litterariæ rei operam dabat, inficiebant, tolleret atque amoveret. Ea vero de re, cum apud principes gentis Carolus egisset, responsum hoc acceperat: Si pagi illi, in quibus magistri morarentur, alicui Helvetiorum parti subjecti essent, posse partis ejus principes inde eos dimittere, atque prohibere, ne id docendi munus ultra exercerent: nunc autem quia toti Helvetiæ Reipublicæ commune jus in iis locis esset, in communi etiam gentis concilio rem esse tractandam.

Lucernæ brevi id erat cogendum; quod ubi ad Carolum delatum fuit Ambrosium Fornerum

¹ Ex. Archiv. Vaole. ut supra.

e familiaribus suis. et ipsum inter Helvetios natum, ideoque patrii moris notitia et linguæ commercio perferendis postulatis idoneum,¹ ad illud misit. Præter id, quod de magistris proposuimus, postulabat insuper cardinalis (ut narrant Ripamontius² et alii) ne gentis illius adolescentēs, educationis causa, in loca hæretica mitterentur; ac demum, ut quoties hæreticus præfectus in loca cis Alpes imperio Helvetico subiecta mitteretur, nullum ei jus esset in iis quæ ad statum causamque religionis spectarent.

148. Cum his mandatis in Helvetios missus igitur Ambrosius, habuit, inquit præfatus Ripamontius,³ et hoc sibi a cardinali præceptum, ut muneribus et epularum comitate, eos delinire sat ageret, quorum prima in Concilio auctoritas gratiave inter populares præcipua esset. In id, et præsentī pecunia, et syngraphis opportunis, amplissime instructus ierat. Itaque præparatis principum animis, petitoque senatu, Concilium ingressus, quæ in mandatis habebat, exposuit. Et initio quidem murmur, et fremitus, recusatioque ob hæreticos qui congressui inerant, nonnulla fuit. Cæterum ad extremum, tum rerum æquitas, tum cardinalis opinio ac nomen prævaluit, cunctis quæ petierat impetratis. Gravissimum idcirco decretum in primis factum de magistris, in quos, si ultra præstitum tempus (brevisimum autem definitum fuit), in Catholicis Helvetiorum pagis reperti fuissent; pœna capitis proposita est. Ejusdem vero decreti litteras, cum sibi tradi Fornerus curasset, profectus ipsemet ad magistros, inde illos secum adduxit, ac cardinalis sumptibus, trans montes eos deportavit. Ex iidem pagis, parentibus mittere in loca Calvini falsis dogmatibus corrupta filios, litteris imbuendos, pariter prohibitum. Quo vero ad præfectos, qui ipsimet pagis præpositi fuissent, Locarnensi magistratui demandatum est, ut in eam curam attente excubaret, ne Catholicorum res præfectorum hæreticorum malitia detrimenti aliquid pateretur; neve unquam ipsis Ecclesiasticis negotiis sese immiscerent.

149. *Humiliatorum Ordo extinguitur.* — Ut facto autem Pontifex comprobaret, quæ ad Friburgenses scripsisse vidimus, de summo videlicet honore ac reverentia, qua episcopos prosecutos vellet; hoc anno scelus, ab Humiliatorum Ordinis alumnis, in præfatum cardinalem Borromæum admissum, præter pœnas, quas qui illud patraverant luisse retulimus, insigni ac memorabili punitione mulctatum voluit; unde uno et altero Diplomate, sept. et sext. idus Februarii edito, eorundem Humiliatorum Ordinem omnino extinxit. Eorum Diplomatum alterum, quod hujus extinctionis præcipuas causas continet, licet omnibus præsto sit in Bullario,¹ tamen, ad

rerum, quas retulimus perspicaciorem intelligentiam, hic inserere non piguit. Dicit igitur:

150. « Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

« Quemadmodum sollicitus pater, quem unice charum educavit filium, via salutis egressum revocare cupiens, primum hortatur, indulget, prætermittit, increpat, alia præterea atque alia tentare non desinit, dum quod expetit modo aliquo consequatur; omnia denique expertus, cum nihil jam proficere intelligit, desperata prorsus salute, omnem de illo parentis animum ejicit, domo expellit, indignum existimans qui parta hæreditate fruatur: sic Romanus Pontifex, quem divina Majestas patrem et pastorem omnium Ecclesiæ suæ Ordinum constituit, si-cubi quampiam sacrarum Congregationum, a regula et vitæ præscripto aberrare percipit, modo admonendo, modo concedendo, modo corripiendo connititur eam, vel primis institutis restituere, vel certe quo pacto emendatam in aliquo statu illis magis cohærenti continere: omnibus tandem ad illius sanitatem conquisitis, ubi salutaria remedia fastidire, et in viam iniquitatis obstinatius procedere; atque adeo in prævum indurescere animadvertit, ut potius confringi quam corrigi possit: omnicuratione rejecta de ipsa removenda decernit, ne inveterati atque indomiti mali vis in alias insurgat, eisque exitio sit futura. Quod (ut nostrum hac in re studium flagitat) cum in plurimis, tum maxime in Fratrum Humiliatorum familia curavimus, nihil inexpertum relinquentes, quin illa, multis jam pridem modis affecta, et si non protinus, certe accomoda rerum moderatione directa, ad pristinum institutum paulatim regrederetur.

« § 1. Etenim postquam dilectus filius noster Carolus tit. S. Praxedis presb. cardinalis Borromæus, hujus Ordinis protector, et Apostolicæ Sedis delegatus, animadvertens dictos fratres in luxum jam pridem effusos esse, multa de ratione cultus divini de obedientia, et vita, ut ante communi, deque modo recipiendorum et educandorum Religiosorum, providenter statuerat: cum intelligeremus, eos illa cæteraque omnia Regulæ suæ instituta omnino aspernari, vitamque omnium voluptatum varietate confertam ducere, ac præpositos, et qui ex eo Ordine rerum administrationem habebat, bonam magnamque fructuum partem, veluti propriam, in vanitatibus mundanis turpitudinibusque flagitiose profundere, innumeraque scelera committere.

« § 2. Nos vias omnes, quæ illos in aperta hujusmodi pericula atque incommoda conjece-rant, excindere conati, pleraque alia de ipsorum vita, moribus et proprietate, Regulæ inimica; deque modo et tempore gubernandæ cujusque præposituræ; necnon ratione administrationis bonorum, et dispensatione proventuum

¹ Giuss. Vit. S. Carol. lib. 2. cap. 29. — ² Ripamont. Histor. Eccles. Mediol. par. 3. lib. 3. — ³ Ut supra.

aliisque muneribus et officiis, ad prolapsi hujus status, et disciplinæ regularis reparationem maxime conferentibus, edidimus, sperantes illa prosperos tandem successus dicto Ordini allatura.

« § 3. Sed obsistente bonarum rerum perturbatore, plerique omnes, (quoniam otio et desidia nimium assueverant) Regulæ instituta, et emendationem abhorrentes; et si statuta et præcepta nostra communi consensu palam acceptarunt; clam tamen, quibus illa modis supprimerent comminiscences, nefarias protestationes in occulto fecerunt; necessarios suos, et alios potentiores laicos ad intestinas seditiones concitarunt; suasores præterea et impulsores ad intimos Summorum Principum ministros dimiserunt, qui magnis præmiis et pollicitationibus eos pellicerent, in animos prædictorum principum inducere, ut nos ad illam rescindendam inclinarent; multaque alia, de ea tollenda pravis artibus suis conati, ut turpem illam et flagitiosam vitam suam retinerent, lethalesque mundi voluptates sequerentur. Inter quos non defuit, qui altius præcipitatus, etiam a Catholica fide ad hæreticos, et impia illorum dogmata declinavit. Quibus cognitis, omnium gravissimum, impœnitentiæ peccatum in eis animadvertimus, qui toties frustra correpti, in eadem obstinatione perdurare contendunt, non satis habentes talia attentare, nisi et iis, qui inter ipsos posse putant, illis in primis, qui saluti eorum sedulo invigilant, exitium machinentur; illius stimulis concitati, qui scelestum Judam in funestum avaritiæ morbum injecisse non contentus, etiam ad prodendum Dominum suum, pecunia impulit. Hujus nimirum spiritus nequissimi ductu, quondam Hieronymus Lignana præpositus præposituræ S. Christophori Vercellensis, et plures alii conscelerati hujus Ordinis, in necem dicti Caroli cardinalis propitiatoris sui conspirantes, ut pecuniam ad tantum nefas expetitam conficerent, de trucidando in primis dilecto filio Fabio Simoneta fratre dicti Ordinis, proventuum præposituræ Bredæ Mediolanensis depositario, apud quem nummos invenire credebant, secreto convenerunt: inde ad Ecclesiam dictæ præposituræ, in qua ipsum orantem laqueo suffocare decreverant, profecti; sed inter se de modo aggrediendi, misericordia Salvatoris nostri discordes, hoc conatu destiterunt, mutatoque consilio, vasa sacra aurea et argentea furati sunt. Quibus clam venditis, seu pignori datis, prædictus Hieronymus, quondam Donatum Farinam conprofessorem suum, apostatam, pacta pecunia induxit, ut ipsum Carolum cardinalem occideret; qui nacta loci et temporis opportunitate, in eum vesperi, de more, in sacello cum familia precantem, ut transverserbareret, sclopum glandibus confectum, igne admoto exoneravit; sed telorum parte ad vestes orantis exinanita, aliis

utrinque in proximo, violentia ictus, defixis; innocentem divina pietas salvum et incolumem conservavit. Quare ambo, et quidam alii hujus nefandi criminis participes postea capti, pœnas debitas persolverunt.

« § 4. Quando igitur familiam prædictam, nulli studio ad Ecclesiæ Dei utilitatem proficienti incumbentem, nulli disciplinæ Ecclesiasticæ deditam, nullum omnino futuræ virtutis specimen ostendentem: tam atroci sacrilegio contaminatam, et præterea impœnitentem atque incorrigibilem agnoscimus; omni de illa spe proposita exclusa, ipsam tandem tollere constituimus tanquam malam arborem fructus pessimos proferentem. Habita itaque cum fratribus nostris deliberatione matura, de illorum consilio, et nobis attributæ potestatis plenitudine, extinguimus et abolemus Ordinem prædictorum Fratrum Humiliatorum, et officium præpositi generalis, ac provincialium, et quæcumque alia ministeria Ordinis sic suppressi; necnon omnia et quæcumque statuta, consuetudines et decreta ejusdem, etiam juramento, confirmatione Apostolica vel alia quacumque firmitate munita, et pariter privilegia et indulta generalia et specialia, quorum omnium tenorem, ac si ad verbum insererentur præsentibus, habemus pro expressis; quibuscumque illa concepta sint formulis, necnon irritantibus aliis decretis et vinculis roborata.

« § 5. Privamusque generalem, ac cæteros omnes præpositos, et fratres, omnibus præposituris, dignitatibus, administrationibus, officiis et beneficiis Ecclesiasticis, cum cura et sine cura: necnon domibus, conventibus, et locis immobilibus, mobilibus et semoventibus in Italia, et ubicumque gentium constitutis. Sacra quoque et communi suppellectile, ac ipsorum omnium usu, usufructu, administratione ac possessione spiritali et temporali; ac etiam jure et actione, sive per statuta nostra, sive alias quomodolibet pertinente: ac tollimus eis omnimodam facultatem, usum et auctoritatem, generalia, provincialia et alia Capitula de cætero celebrandi.

« § 6. Volumus tamen, ut omnes fratres, qui nunc sunt, qui professionem regularem emisierunt, deinceps indomibus et locis, quos eis cum victu et aliis necessariis proxime assignandos curabimus, omnino redigantur; ut ibi vitam ducant regularem suæ professioni conformem, sub cura et visitatione ordinariorum, aut alterius, vel aliorum, quos eis duxerimus delegandos; vel juxta juris communis dispositionem, transeant ad pares vel strictiores Ordines approbatos.

« § 7. Novitii vero et alii non professi, detracto religionis habitu ex professorum consortio et domibus expellantur.

« § 8. Quibus professoribus nominatim præ-

cupimus atque interdicimus, ne post hoc, quemquam expulsum, aut omnino alium, etiam voventem ad professionem vel habitum admittant: nec novas domos, vel loca recipiant, vel acquirant. Quod si secus fiat, professio sit inanis, neminemque obliget, neque in specie, neque in genere, sic professum. Novarum domorum seu locorum receptiones vel acquisitiones viribus et effectu careant, et contrafacientes excommunicationis sint sententia eo ipso innodati, a qua nullus, nisi in mortis articulo constitutus absolvi possit, absque Romani Pontificis licentia speciali.

« § 9. Cæterum intendentes, et cultui divino, et Ecclesiæ ministris quamprimum prospicere, omnes præposituras, dignitates, personatus, administrationes, officia, cæteraque beneficia Ecclesiastica, cum cura et sine cura, quæ deinceps sæcularia sint, per privationem prædictam apud Sedem Apostolicam vacantia: necnon domos, conventus, loca, suppellectilem, bona, res, actiones, et jura supradicta, eorumque proprietatem et dominium; nostræ, et dictæ Sedis liberæ dispositioni specialiter et expresse reservamus. Decernentes irritum et inane quidquid secus, per prædictos, aut quoscunque alios, scienter vel ignoranter contigerit attentari.

« § 10. Volumus autem, ut præsentium exempla, notarii publici manu, et personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ sigillo obsignatæ, eandem illam prorsus fidem in iudicio, et extra illud, ubicumque locorum faciant, quam ipsæmet præsentibus facerent, si essent exhibitæ, vel ostensæ.

« Nulli ergo etc.

« Datum Romæ apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ MDLXXI, septimo idus Februarii, Pontificatus nostri anno sexto.

« EGO PIUS CATHOLICÆ ECCLESİÆ EPISCOPUS.

Utinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas justificationes tuas.

« Jo. cardinalis Moronus, episcopus Ostiensis.

« Ego Otho cardinalis Augustanus, episcopus Prænестinus.

« Ego A. cardinalis Farnesius vicecancellarius, episcopus Tusculanus.

« Ego Jo. cardinalis Politianus, episcopus Albanensis.

« Ego Fulvius card. Perusinus.

« Ego Scipio cardinalis Pisarum.

« Ego Jacobus card. Sabellus.

« Ego Jo. Fr. card. de Gambara.

« Ego Indicius de Avalos card. Aragona.

« Ego M. A. card. Columna.

« Ego P. card. de Sancta Cruce.

« Ego Jo. Franc. card. Commendonus.

« Ego M. A. card. Bobba.

« Ego Hugo Boncompagnus card. S. Sixti.

« Ego Flavius card. Ursinus.

« Ego Antonius card. Cribellus.

« Ego B. card. Lomellius.

« Ego Guillelmus card. Sirletus.

« Ego Fr. Michael B. card. Alexandrinus.

« Ego Fr. Hieronymus card. de Claravalle.

« Ego F. cardinalis Alciatus.

« Jo. Paulus card. ab Ecclesia.

« Ego Jo. Antonius, card. S. Georgii.

« Ego Aloysius card. Camerarius.

« Ego Antonius card. Granvellanus.

« Stanislaus card. Varmiensis.

« Ego Franc. card. Pacecus.

« Ego M. Ant. card. Amulius.

« Ego Hieronymus card. de Corrigio.

« Ego M. Ant. card. Maffeus.

« Ego Julius Ant. card. S. Severinæ.

« Ego G. cardinalis de Grassis.

« Ego C. card. Rambovillietus.

« Ego F. A. card. de Theano.

« Ego Fr. Felix, card. de Montalto.

« Ego P. cardinalis Placentinus.

« Egg I. card. Aldobrandinus.

« Ego Fr. Vincentius, card. Justinianus.

« Ego Hieronymus, card. Rusticucci.

« Ego Jo. Hier. card. Albanus.

« Ego Hieron. card. Simoncellus.

« Ego Ferdin. card. de Medices.

« Julius card. de Acquaviva ».

151. Priusquam lethalem hanc sententiam Pontifex in Humiliatorum Ordinem diceret, rumor de consilio, quod Pontifex ipse commoiebatur, ad cardinalis Borromæi aures perlatus est, qui auctor fuit Aloysio præposito generali eorumdem Humiliatorum; ut Romam se conferret, ibique Pii animum delinire studeret. Idipsum deprecata est urbs Mediolanensis, datis ad Pontificem ipsum litteris, quibus enixe petiit, ne paucorum culpam, universi Ordinis pœna emendatam vellet. At nihil obtentum, cum fixum esset Pii animo, nulla ratione corruptum penitus corpus, ad sanitatem redire posse. Sententia igitur abolitionis in Ordinem illum prolata, tunc cognita Pontificii consilii soliditas, et quam perspicue, infirmi ægritudinem medicus intellexisset, qui ea incisione opus esse censuerat. Eo siquidem deleto, in recognoscendis familiis, adeundaque possessione, pleraque quidem etiam alia reperta et detecta sunt, ex quibus id comprobatum est: maxime vero insigne vestigium licentiæ hominum illorum hoc fuit, quod narrat Ripamontius¹ his verbis:

« Ordo censebatur universus sive domiciliiis nonaginta quatuor; quarum familiarum sive domiciliorum unumquodque centenis hominibus alimenta, non necessaria modo, sed etiam lauta suppeditare posset. At numerus ille fratrum in toto Ordine est inventus, ut ne bini qui-

¹ Ripamont. lib. 3. p. 175.

dem in singula monasteria descripti, ad monasteriorum numerum convenirent. Quippe præpositi inutiles, iidemque sumptuosi, voragine et hiatu, libidinibusque suis cuncta hauriebant. Græcales cæteri, cum tam pauci in tanta opulentia fuissent, ut etiam nimium multi viderentur, faciebat ipsa præpositorum aviditas, sordideque et serviliter alebantur. In delendo Ordine quicumque reperti sunt, decretum a Pontifice est, ut annua ex iisdem fructibus pensione sustentarentur, et abiere læti, credo, ex domiciliis eis; et dies ille, qui apud homines alios funestissimus fuisset, veluti natalis dies visus hominibus, qui tetra et avara, simulque dissoluta præpositorum dominatione liberati sunt. » Sic ille.

152. Putandum tamen non est, inter eos, qui præfato Humiliatorum Ordini adscripti erant ac degenerem duxisse vitam referuntur, non fuisse usque ad unum, qui a semita justitiæ non declinaverit. Nam Pius ipse (ut habemus in cardinalis S. Severinæ Diario), cum sub die septima Februarii hujus anni, de ejusdemmet Ordinis extinctione in Consistorio cum cardinalibus verba fecit; ac plura de eorumdem monachorum excessibus, incorrigibilitate et mala vita dixisset; tandem, quem paulo ante memoravi- mus generalem, virum bonum esse pronuntiavit.

153. Idipsum (ibidem refertur) asseruisse cardinalem Moronum, qui pariter de Humiliatorum vita et moribus corruptis testatus est; « Sed commendavit (Diarii sunt verba) generalem et abbatem S. Abundii, uti bonum etc. »

Eumdem S. Abundii abbatem laudavit pariter cardinalis S. Georgii. Quæ quidem ea mente retulimus, ut agnoscatur, quam inconsulte profani homines persæpe de religiosis Ordinibus obloquantur, ac si adeo a suorum institutorum primævis regulis aberrent omnes, ut nemo inter eos reperire sit, ¹ qui genua Baal non curvaverit. Cum tamen perspicuum sit in Ordinibus ipsis, licet plurimi a puriori disciplina desiliverint, in eorum tamen aliquibus, Deum semper (ut Propheta ² loquitur) virtutis ac probitatis sibi semen reliquisse, ut in Humiliatis istis apparet; inter quos nonnullos extitisse justos honestosque homines, præter ea, quæ diximus, illud etiam ostendit in eodem Consistorio propositum a cardinali Aldobrandino dubium; cum nimirum, se extinctioni Humiliatorum assentiri declaravit, si tamen in Processu contra illos instructo, crimina Humiliatis ipsis objecta, deducta fuissent, et si tota Congregatio peccasset. Cui satisfaciens cardinalis Albanus (Diarii sunt verba) « Disputavit juriste, an posset tota Congregatio puniri etc. et conclusit, quod sic; propter delicta singularum personarum, in crimine hæresis, læsæ Majestatis et offensæ cardinalium. (C. felicitis de pœnis in 6). » Ad quid enim eam con-

ditionem apposuisset Aldobrandinus, cum nempe se extinctioni assentiri dixit, dummodo tota Congregatio peccasset; et ad quid Albani responsum, quo in quibusdam casibus, propter singularum personarum crimina, Congregationem totam puniri posse ostendit; si vere, vel tota Humiliatorum congregatio peccasset; vel illius extinctionem, ob singulorum tantum delicta fieri, in aliquibus casibus posse, comperit non esset? Et hæc obiter, ad rejiciendas, ut diximus, frequentissimas profanorum hominum dicacitates, quibus, vel privatorum crimina toti religiosorum communitati impudentissime impingunt; vel adeo corruptas easdem prædicant, ac si in eis plures non sint qui cæterorum criminibus non teneantur. Qua de re, qui plura desiderat, D. Augustini in Psalm. xc explanationem consulat.

154. Humiliatorum Ordinis huic extinctioni, neminem fere fuisse repertum, qui contradiceret apud Pontificem; plures vero, qui eam urgerent, narrat a Basilica Petri ¹: utpote, qui in Beneficiorum distributione sibi aliquid dare curarent.

155. *Humiliatorum bona in meliorem usum Pontifex convertit.* — At quinam ii fuerint, qui commodum id ex Humiliatorum extinctione se accepturos speraverint, explicare profecto scriptor hic debuisset; ne tam generali sententia, quos non deberet, immerito comprehensos quis censeret. Quod ad cardinales pertinet, licet plures in extinctionis sententiam descenderint, tamen multi, præter recensita, alia objecerunt; et inter hos cardinalis Commendonus, ut in eodem Diario legitur, « extinctionem quidem probavit, sed quod bona illorum monasteriorum, publico commodo deservirent, vel in illud converterentur » dixit. Quisquis autem is extiterit, cui in curanda Humiliatorum extinctione ea mens fuit, certe ex labore, quo in eam rem incubuit, modicum aut nullum fructum retulisse censendum est. Non enim Pius muneris sui esse duxit ut tantum exelleret et destrueret; sed multo magis ut ædificaret et plantaret. Cuncta idcirco bona Humiliatorum, statim ac Ordinem illorum delevit, non in suum neque aliorum commodum convertit; sed potius tradidit (ut Scripturæ ² verbis utamur) aliis agricolis, qui fructum redderent temporibus suis; neque, ut Humiliatorum familia fecerat, panem Ecclesiæ otiose comederent. Dignum est, quod hic inseratur Diploma, ³ paulo post a Pontifice ipso super ista expeditum:

156. Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

« Quoniam per extinctionem Ordinis Fratrum Humiliatorum, ac privationem generalis ac cæterorum omnium præpositorum et fra-

¹ Reg. 3. 19. v. 18. — ² Isai. i. v. 9r

¹ In Vit. S. Carol. — ² Matt. c. 21. — ³ Extat in Bull. Const. 120.

trum illius, omnibus præposituris, dignitatibus, officiis, et beneficiis Ecclesiasticis, cum cura et sine cura, nuper a nobis, de fratrum nostrorum consilio, et Apostolicæ potestatis plenitudine factas, intendentes et cultui divino, et ministris Ecclesiasticis quamprimum prospicere; præposituras, dignitates, officia et beneficia prædicta, quæ deinceps sæcularia essent; necnon bona, domos, redditus, res, actiones et jura Ordinis sic suppressi, nostræ et Apostolicæ Sedis dispositioni, specialiter et expresse reservavimus. Præterea voluimus, ut omnes fratres, qui professionem emiseraut regularem, deinceps in domibus et locis, quæ eis cum victu et aliis necessariis assignandos curaremus, omnino redigerentur, ut ibi vitam ducerent regularem, suæ professioni conformem, sub cura et visitatione ordinariorum locorum, aut alterius vel aliorum, quos eis delegaremus; vel juxta juris communis dispositionem, transirent ad pares vel arctiores Ordines approbatos.

« § 1. Nunc autem ad inducendum novum in dictis præposituris et locis statum, cuique quantum potest convenientem, et item subveniendum aliis Ecclesiis, conventibus, piis locis, officiis et ministris, ad religionis cultum, et fidei Catholicæ propagationem et tutelam utilibus et necessariis; simulque, ad prædictorum fratrum distributionem, et divini officii celebrationem, paterna charitate intenti, ut ea, quæ facere instituimus, omni impedimento soluta, plenarium consequantur effectum; de simili potestatis plenitudine, dissolvimus omnes et quascumque uniones, annexiones, et incorporaciones, perpetuas et temporales præpositurarum S. Mariæ Elizabeth de Busto parvo, Mediolanensis diœcesis, et Sanctæ Catharinæ Cremonensis, ac forsitan aliarum, quæ nominatim præsentibus exprimuntur; sive, ut aliæ aliis, sive, ut invicem, aut alias quacumque causa antehac factas; restituentes eas in liberum et solutum statum, quantocumque ipsæ tempore, ut unitæ pacifice sint possessæ.

« § 2. Rursus verum annum valorem fructuum, reddituum et proventuum singularum præpositurarum, necnon Ecclesiarum, capitulorum, domorum, conventuum, collegiorum, hospitalium, et aliorum locorum omnium, præsentibus comprehensorum, secundum communem illorum æstimationem, et quantumque sint; necnon fructuum reservationes, et pensionum assignaciones, quos et quas perpetuo, vel ad tempus seorsum facere intendimus, præsentibus pro expressis habentes, perpetuo unimus, annectimus et incorporamus: præposituram S. Petri Bergomensis, cum omnibus rebus et juribus suis, et quæ ei competunt actionibus, præposituræ SS. Simonis et Judæ; ac simili modo præposituram S. Mariæ Ticini, Novariensis diœcesis, præposituræ Sanctæ Cru-

cis Novariensis; et præposituram S. Jacobi Moncaletii, præposituræ SS. Trinitatis Aviliani Taurinensis diœcesis; et præposituram S. Jo. Baptistæ de Damaso, præposituræ S. Ursulæ de Surrigo; et præposituras S. Michaelis de Paganica et S. Corpeti, præposituræ S. Mariæ Cigoli; et præposituram S. Bartholomæi Aquensis, et præposituram S. Georgii Canturii, mensæ capitulari Ecclesiæ S. Vincentii plebis Galliani ad Canturium; et præposituram S. Siri Alexandrini, cui cura parochianorum imminet animarum, Hospitali pauperum SS. Blasii et Antonii, cura et parochianis omnibus ad viciniorem parochialem Ecclesiam, quam ordinarius loci aptiorem commodioremque viderit, translatis; et præposituram S. Bartholomæi Veronensis, Officio Inquisitionis hæreticæ pravitatis, Apostolica auctoritate ibi statuto. Ad hæc in singulis domibus de Canonica et S. Jo. Evangelistæ, et SS. Trinitatis Mediolanensis, et S. Bartholomæi Bergomensis, et S. Francisci Paduani, et S. Marci Terdonæ, et S. Oderici, et omnium SS. Papien., et etiam omnium sanctorum Modætiæ, supprimimus perpetuo et extinguimus nomen, titulum, dignitatem, et essentiam præposituræ, omniaque insignia veteris instituti dividimus et separamus; omnia harum sic suppressarum præpositurarum bona, res, actiones et jura a sua quaque Ecclesia et domo, necnon hortis, viridariis et pertinentiis, intra clausuram cujusque domus consistentibus, in hos, qui sequuntur usus, perpetuo assignatis. Siquidem concedimus Ecclesias, ædes, hortos, viridaria et pertinentias, intra prædictam clausuram existentes ipsarum suppressarum præpositurarum; videlicet, de Canonica Sancti Joannis Evangelistæ et SS. Trinitatis Mediolanensis, ad usum seminarii, seu aliorum collegiorum, congregationum et hospitalium; prout dilecto filio Carolo cardinali Borromæo, Ecclesiæ Mediolanensis præsuli, videbitur utilius expedire. S. Francisci vero Paduani, ad eundem usum seminarii, arbitrio episcopi statuendi: et omnium SS. Papien. Ordini et Fratribus Carthusien., necnon S. Oderici, collegio Ghisleriorum, quod in Universitate studii Generalis Papien. nuper institutum. Et S. Bartholomæi Bergomensis, tam cum hortis, viridariis et pertinentiis intra suam clausuram existentibus, quam etiam ei contiguis terrenis, pratis et vineis suis, Fratribus Ordinis Prædicatorum, regularis Observantiæ, provinciæ Lombardiæ, juxta morem ejus Ordinis, qui illam ad mores suos reformat; et S. Marci Terdonen. Fratribus domus S. Francisci Ordinis Minorum, qui hac sua domo, et ejus Ecclesia, episcopo et capitulo Terdonen. pro illorum futura loco occupatæ cathedrali relicta, in dictam Ecclesiam S. Marci debeant demigrare; ac etiam concedimus Congregationi Regularium Sancti

Pauli decollati, Barnabitarum nuncupatæ, Ecclesiam, et domum præposituræ suppressæ omnium Sanctorum Modoetiæ, cum omnibus bonis, rebus, juribus et actionibus suis, ubicumque constitutis, ut illas habeant et instituant, quemadmodum aliæ suæ Congregationes diriguntur.

« § 3. De præposituris autem Lugani, Lucarni, S. Laurentii de Canobio, et S. Catharinæ de Pallenza, earumque bonis, rebus, juribus et actionibus hac vice disponendis, prædicto Carolo cardinali, qui in ipsarum Lugani et Lucarni erectione et restitutione qualicumque, laboriosam operam præstitit, delegamus vices nostras; ut, vel ipsas Societati Jesu, vel alteri congregationi, aut Ordini approbato, vel seminario, ad usum collegiorum, seu etiam hospitalium, aut aliorum piorum operum tribuat: sive illas uniat, appropriet et applicet, vel alias de illis, earumque bonis et proprietatibus prædictis, aliisque modis libere disponat; uti temporis, rerum et temporum qualitas, conditione et necessitate perspecta, noverit commodius convenire.

§ 4. Postremo applicamus et appropriamus perpetuo omnia et quæcumque alia bona, actiones et jura, divisa et separata prædictarum præpositurarum suppressarum; videlicet de Canonica S. Jo. Evangelistæ et SSmæ Trinitatis, præposituræ Bredæ Mediolanensis, et alia S. Bartholomæi Bergomensis, præposituræ SS. Simonis et Judæ; et alia S. Francisci, domui et Fratribus B. Mariæ Paduanæ dicti Ordinis Prædicatorum; et alia S. Oderici et omnium Sanctorum, domui et Fratribus S. Thomæ Papien.: super quibus, videlicet S. Oderici et Omnium Sanctorum, pensionem annuam omnino liberam et exemptam centum ducatorum auri in auro de camera, infirmariæ domus, a nobis constitutæ S. Crucis, et Omnium-Sanctorum, ad oppidum Boschi ipsius Ordinis, annis singulis integre persolvendam: seu per priorem et fratres dictæ domus ad Boschum, si et quoties maluerint, super pinguioribus et liquidioribus proventibus illorum propria auctoritate erigendam; et in prædictæ infirmariæ usus penitus convertendam, perpetuo reservamus: et alia S. Marci, pro dimidia, in dotem unius archidiaconatus, et unius cantoriæ dignitatum, prædictæ Ecclesiæ Terdonen.; et pro alia dimidia parte, domui S. Martini Terdonæ constitutæ, ad usum Fratrum dicti Ordinis Prædicatorum, in ea superioribus annis introductorum, ita ut liceat, tam futuris omnibus principalium præpositurarum præpositis, necnon Aquensi capitulo Ecclesiæ Canturii, rectoribus hospitalis SS. Blasii et Antonii, ac ministris Officii Inquisitionis Veronensis, unitarum præpositurarum, prout cuique tangit, quam etiam aliis omnibus, quibus Ecclesiæ, domus, et

aliarum suppressarum præpositurarum conceduntur, quorumque præposituris, domibus, collegiis et locis, bona, res et proprietates, actiones et jura prædicta appropriantur, per se, vel per alium, seu alios corporalem possessionem illorum, necnon jurium et pertinentiarum suarum omnium, propria auctoritate libere apprehendere et perpetuo retinere; ac fructus, redditus et proventus, jura, obventiones, et emolumenta omnia eorundem, in suos, necnon præpositurarum, domorum, mensarum, collegiorum, hospitalium, officii et locorum prædictorum usus, et utilitatem convertere, diœcesanorum locorum, aut quorumvis aliorum licentia, super his minime requisita ».

157. Eodem Diplomate statuit, quonam pacto etiam sustentarentur, quamque rationem vitæ inire eos vellet, qui ex suppresso Ordine fuerant: quibus, ut innuimus, annuam pensionem attribuit. Et vere effecisse Pius visus est, quod in Evangelica ea parabola pigro ac inutili servo dictum recolitur: *Tollite ab eo talentum, et date ei, qui habet decem talenta: omni enim habenti dabitur, et abundabit: ei autem, qui non habet, et quod videtur habere, auferetur ab eo*. Inutilibus siquidem ac pigris Humiliatis, ablatum a Pontifice talentum, traditumque fidelioribus servis, ac in primis Carolo cardinali Borromæo, maxima Ecclesiæ Catholicæ utilitate, lucrum plurimum retulit; ut videre est ex iis, qui ejusdem sanctissimi cardinalis gesta conscripserunt. Præfatum autem Diploma datum legitur sext. id. Februarii hujus anni, extatque in Bullario.

158. *Contentiones inter Fratres Eremitanos et canonicos regulares Papiæ commorantes.* — Senatus autem Mediolanensis, quem frustra apud Pontificem egisse vidimus, ut Humiliatorum Ordini misericordiam deprecaretur; minime irritum exitu apud ipsum questum fuisse censemus, de contentionibus, quibus invicem concertari cæperant fratres ac canonici Regulares Sancti Augustini in urbe Ticinensi; uti educi posse cognoscitur ex iis, quæ ad ejusdem senatus Epistolas respondens Pontifex, scripsit hoc modo¹:

« Dilectis filiis præsidi et senatui regio Mediolanensi.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ex litteris vestris tertia die Februarii datis, cognovimus ea, quæ super discordia inter fratres Eremitanos Ordinis S. Augustini, et ejusdem canonicos regulares in urbe Ticinensi excitata, scribenda nobis esse judicavistis. Qua in re, piam de cultu divino sollicitudinem ves-

¹ Ex Arch. Vatic. ut sup.

tram in Domino commendavimus, et commendamus; daturi operam, ut pro pastoralis officio, nobis, quamvis indignis, ab Omnipotenti Deo commisso, his, quæ Apostolicæ providentiæ correctione indigere, comperta fuerint, salutaribus remediis, adjuvante Domino, medeamur. Quod quanquam nostra ipsi sponte facturi fuimus; multo tamen libentius faciemus, vestris ad eam rem litteris excitati. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Martii, Pontificatus nostri anno vi ».

159. *Pius Papiæ gymnasium instituit.* — Acerbas ac diuturnas concertationes semper intercessisse, inter canonicos ac fratres Eremitanos S. Augustini in urbe Ticinensi, omnibus in confesso est, quibus illorum Ordinum Historiasolvere libuit. At, de hoc tempore excitato inter utrosque dissidio, apud scriptores nullum prope vestigium reperire potuimus. Illud tantum a Gabrielle Penotto ¹ adnotatum reperimus; quod bona, a Leone X abbati commendatario monasterii S. Petri in Cælo aureo, in quo B. Augustini corpus requiescit, sub anno MDXVII reservata, Pius Quintus, collegio Papiæ a se instituto, abbatiali titulo abrogato, applicaverit. Illud, ad patriæ suæ commodum et ornamentum, sed præcipue Ghislerie gentis in gratiam, in Ticinensi gymnasio, amplum et magnificum Pius ipse ædificavit: in eoque, ut narrat Gabutius ², saltem quatuor et viginti adolescentes, rei familiaris inopia laborantes pie educari voluit, dum bonarum artium studiis operam darent; idque certis vectigalibus annuis instruxit; ei etiam, ut vidimus, ex Humiliatorum deletio Ordine, redditibus aliquot attributis; ea tamen lege, quod per consanguineos et gentiles suos in perpetuum administraretur: effecitque, ad ipsius decorem ac commodum, ut nonnullis libertatis ac immunitatis beneficiis a Catholico quoque rege ornaretur.

160. *Finalium occupat Hispaniæ rex.* — Ipse autem rex, copias, quas hoc anno Gabriel a Cueva Alburquercii dux, ac Mediolanensis ditionis gubernator, conscripserat, in usum belli contra Turcas suscepti, in Liguriam misit, ac ab iis arcem Alphonsi Carreti, Finalis Marchionis, in reipublicæ Januensis dominio sitam, obsideri ac demum occupari voluit. Huic rei causam dedisse tradunt, suspicionem in Hispanorum animo injectam, ne subditi ejusdem Marchionis, cum Gallis convenissent, ac arcem præfatam illis tradere cogitassent. Hispanis initio fortiter Finalenses restitere, tamen paucos post dies, tantis viribus se minime repugnare posse animadvertentes, deditionem fecerunt, conditionibus quas refert Natalis Comes ³. Hoc tamen facto cæteros Italiæ principes haud me-

diocriter fuisse commotos, ac in primis Cosmum, magnum Hetururiæ ducem, scribit Thuanus ¹: additque de Cosmo ipso, quod cum malo erga se animo Hispanos esse intellexisset, ac Orbitelli, Plumbini, et ad Portum Herculis, custodias esse duplicatas videret; eo sibi cautius agendum existimavit, Solani in Umbriæ finibus ad fanum Martini, Mugelli et Pistorii munitionibus perficiendis, et novis præsidiis imponendis intentus; ne exemplum a Finalio cæptum, in Senensem provinciam, cui inhiare Hispanos sciebat, forte desineret.

161. *Causa præcedentiæ inter magnum Etruriæ ducem et ducem Ferrariensem agitata ad Pontificem deferretur.* — Et revera, ut narrat Gabutius, de magni Hetururiæ ducis titulo, a Pontifice, anno superiore, ut vidimus, Cosmo collato, nonnulli per invidiam, secus ac res esset, Hispaniarum regi detulerant, multaque affligerant, quibus ejus animum a Cosmo ipso alienarent. Nec minus, contra rem ipsam, per oratorem suum, ac per litteras, et insuper scriptis aliis, præter ea, quæ anno præterito recensuimus, adhuc Maximilianus Cæsar reclamabat; ad quem, paulo post hujus anni initium, quod sequitur, Pontificem reddidisse responsum reperimus:

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano, Hungariæ et Bohemiæ regi illustri, in Romanorum imperatorem electo ².

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Reddidit nobis dilectus filius Prosper majestatis tuæ apud nos orator litteras tuas, die xxvi Decembris datas, quas et ipsas libenter legimus, et ea, quæ idem orator super eo ipso negotio, de quo in litteris agebatur, scripta nobis obtulit, ea qua decuit benignitate cognovimus. Quæ omnia eadem diligentia et æquabilitate sic expendi curabimus, ac si in eo negotio; de nulla nostra actione ageretur. Atque, ut ipsi nobis conscii sumus, ea nos voluntate atque animo fuisse, ut nihil de majestatis tuæ, et sacri imperii juribus detractum esse voluerimus; ita nullo loco ei justitiæ defuturi sumus, quam neque ea ipsa de qua agitur, neque in cæteris actionibus nostris, violatam a nobis unquam volumus. Quod reliquum est, Deum Omnipotentem precamur, ut M. tuæ, et in præsentis vita prospera omnia concedere, et in futura beatitudinem æternam, pro sua misericordia largiri dignetur. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris die xxiv Februarii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

162. At licet nullum penitus de Cosmo, de-

¹ Gabriel. Penot. lib. 3, c. 36, p. 718. — ² Gabut. Vit. Pii V, lib. 6, c. 5, p. 210. — ³ Natal. Com. Hist., lib. 22, p. 476.

¹ Thuan. Histor., lib. 50, p. 737. Idem Adri. lib. 24, p. 1565. — ² Gabut. Vit. Pii, lib. 4, cap. 8, p. 143.

que magni ducis titulo eidem attributo, Pontifex hic verbum faciat; tamen ex argumento huic Epistolæ in Ms. Cod. Vatic. opposito, quod huiusmodi est: « Super Magnum Ducem Hetruriæ », evidenter negotium intelligitur, de quo in eadem Epistola agit.

163. Interea vero, dum quid in hac causa sibi decernendum esse Pontifex cogitare voluit, ac demum haud multo post, re mature considerata, ac secundum jura, ponderata, eidem Cæsari per cardinalem Commendonum legatum suum significavit, ut infra dicitur: ab Alphonso Ferrariæ duce litteras accepit, quibus dux ipse respondens litteris, quas supra retulimus, ad se a Pontifice missis, purgare se contendit, quod suo nomine gestum fuisse ad Pium delatum fuerat, super nimirum provocato, in causæ præcedentiæ cum magno Hetruriæ duce, Cæsaris tribunali. Alphonsus enim, qui factum negare non potuit, rei actæ tamen culpam omnem in procuratorem suum in aula Cæsarea commorantem rejicere studuit; cuius tamen errorem jam se correxisse, Pontifici significandum curavit; qui summo idcirco affectus gaudio, ejusdem testem ad eundem Alphonsum hanc Epistolam¹ dare voluit:

« Dilecto filio nobili viro Alphonso, Ferrariæ duci.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quantum molestiæ superioribus¹ diebus, ex illius petitionis actu accepimus, de quo, atque in nostram notitiam perlatus est, per litteras nostras, sicut par fuit, cum nobilitate tua questi sumus, tantum deinde in Domino gavisi fuimus, per dilectum filium Bertazzolum consiliarium suum, non modo sincerum animi sui sensum super huiusmodi negotio nobis significavisse; sed etiam errorem procuratoris sui apud Cæsaream majestatem commorantis, quemadmodum debuit declaratione apud nos suæ voluntatis adhibita, emendavisse. Sicut enim non poterat nobis non esse molestum, prædictum procuratorem, consentiente nobilitate tua, ad huiusmodi petitionis actum processisse, qui non minorem suo, quam nostro, atque huius S. Sedis Apostolicæ juri, detrimentum attulisset; sic non potuit nobis non esse gratissimum, nobilitatem tuam, eo erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam animo esse, quo esse debet. Restat nunc, ut qua ejusdem suæ voluntatis declaratione apud nos usa est; ea super eodem actu, apud majestatem suam Cæsaream, per procuratorem suum utatur; quod cum factum fuerit, nobilitatis tuæ satisfactio plenam apud nos integritatem habebit. Quod idem, quamvis

ex prædicto Bertazzolo certius atque expressius cognitura sit, cuius nos super ea ipsa re, sermoni referimus; tamen hoc ipsum nostris quoque litteris, nobilitati tuæ testatum esse volumus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VII Januarii MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

164. *Musici concentus prohibentur in Majori Hebdomada.* — At Alphonsi verbis et super illis innixæ Pii spei, facta minime respondisse, ex ea manifeste educitur, quam haud multo post ad Alphonsum ipsum dedit Epistola, in qua rem totam, ut dicitur, ab ovo exorsus, fere juridice his verbis eum convenit¹:

« Dilecto filio, nobili viro Alphonso, Ferrariæ Duci.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Dilectus Filius Hercules fisci nostri Apostolici procurator, nuper nobis exposuit, a Pio IV felic. recordat. prædecessore nostro, quibusdam fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, alias datam fuisse commissionem tenoris infra-scripti V. G. etc. Motu proprio etc. Controversiam, quam jam multis annis præteritis, inter dilectos filios nobiles viros Cosmum Medices Florentiæ, et Alphonsum Estensem Ferrariæ duces, eorumque oratores de præcedentiæ, sive ab ipsorum principum dignitate, sive alias quomodolibet eis tribuenda, mota extitit, eo quo semper imbuti fuimus pacis inter omnes, præsertim vero inter principes, nobis ac Sedi Apostolicæ obsequentes, conservandæ studio, motam sopire ac terminare cupientes: ut ipsius controversiæ faciendæ decisio sit eo majoris auctoritatis, quo plurium graviorumque personarum interventu fuerit examinata. Motu simili, venerabilibus Fratribus nostris Rudolpho episcopo Ostiensi, et decano, et Frederico episcopo Tusculano J. U. D.; necnon Ptolomæo tit. S. Crucis in Hierusalem dela Cueva, archipresbytero, Jo. Michaeli tit. S. Anastasiæ Sarraceno, Jacobo tit. S. Mariæ in Via, de Puteo, Jo. Baptistæ tit. S. Clementis, Cicada, Bernardo tit. Sancti Matthei Tranensi, Jo. tit. Sanctæ Priscæ Reomano, Jo. Antonio tit. S. Pancratii Capizucchio, Philiberto tit. S. Sixti della Burdegera, Jo. Francisco tit. S. Marcelli de Cambara nuncupatis S. R. E. presbyteris cardinalibus J. U. D.: ac etiam dilectis filiis, Alexandro S. Laurentii in Damaso archidiacono de Farnesio, ac Vitellotio S. Mariæ in Porticu de Vitellis, et Carolo S. Martini in Montibus Borromæo S. R. E. diaconis cardinalibus pariter U. J. D. vel illis ex eis, qui pro tempore in curia præsentibus fuerint: ut causam et causas huiusmodi inter duces, et eorum orato-

¹ Ex Archiv. Vatic.

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

res prædictos. de et supra dicta præcedentia, rebusque aliis coram eis deducendis, summarie, simpliciter, et de plano, sine strepitu, et figura iudicii, audiant; et de utriusque partis iuribus et rationibus informant, et deinde competenti informatione capta, ipsius causæ merita, nobis in Consistorio nostro secreto, ubi eam terminare et finire intendimus, referant, præsentium tenore committimus et mandamus: cum potestate duces et eorum oratores prædictos in Romana curia, et extra eam, citandi, ac eis, et quibus, et quoties eis videbitur, inhibendi, aliisque facultatibus opportunis, quibuscumque in contrarium non obstantibus. Datum etc.

« Exposuit insuper, cum ejus commissio- nis, sub die viii Junii MDLxi, prædictis cardinalibus præsentatæ vigore, jam, et citatio cum inhibitione sub excommunicationis aliarumque Ecclesiasticarum sententiarum ac censurarum, ad decem millium ducatorum auri cameræ Apostolicæ applicandorum pœnis decreta, nobilitatiq; tuæ personaliter intimata, dati articuli, testes examinati, legitimeque processus institutus fuisset; litteras quasdam, sub forma brevis, ad charissimum in Christo filium nostrum Maximilianum in imperatorem electum a nobis, sub die x Julii MDLxvii, scriptas emanavisse, quibus ea ipsa præcedentiæ causa, cujus iudicium coram eisdem cardinalibus, ex delegatione ejusdem felic. record. Pii papæ Quarti prædecessoris nostri, super petitorio adhuc pendebat indecisum, ab ipsis ad nos interim advocata; in eundem serenissimum Maximilianum, non ut imperatoria dignitate præfulgentem, sed tanquam in arbitrum, et utrique affinitate conjunctum, de nostro consensu compromissa fuit; hæc tamen adjecta conditione, ut nisi intra annum, ab illis ipsis litteris inchoandum, terminata fuisset; illo elapso, statim ad eosdem cardinales in statu et terminis, in quibus tunc reperiebatur, devolveretur, ac revertetur, eoque ipso devoluta ac reversa esse censeretur. Ex quo successive factum esse asseruit, ut cum elapso annuo tempore, in eisdem litteris nostris statuto, ejusmodi causa decisa non fuerit, iterum ad prædictos cardinales et nos devoluta sit. Quarum quidem rerum cum nobilitas tua cognitionem haberet, ob eamque causam intelligeret, sibi in tali causa ulterius progredi non licere: nihilo tamen minus, non solum eam coram ipso prosequi procuravit, censuras et pœnas, quæ in prædictis inhibitoriis litteris continentur, incurrendo. Ad hæc omnia, illud quoque adjecit, quod in ejusmodi præcedentiæ causa, de privilegiorum et titulorum tibi et antecessoribus tuis, ratione ducatus Ferrariensis a Sede Apostolica concessorum, iuribus, atque interpretatione agitur; quorum cognitio et iudicium, ad neminem alium, præterquam ad nos eandemque Sedem Apostoli-

cam jure spectat; ac propterea, pro suo officio, instantèr admodum a nobis requisivit, ut sub pœnis privationum omnium feudorum Ecclesiasticorum, nobilitati tuæ inhibere vellemus, ne in ejusmodi præcedentiæ causa ulterius progredi alibi quam apud nos auderet; et nihilominus interea citationem contra nobilitatem tuam decerneremus, qua citaretur ad videndum declarari se in censuras Ecclesiasticas, et alias pœnas in prædictis inhibitoriis litteris contentas incidisse. Quæ quamvis ita sint, nos tamen Apostolicæ mansuetudinis benignitatisque memores, paterne tecum agere volentes, prædicti Herculis fisci nostri procuratoris petitioni, in præsentia annuere naluimus, sed illud tibi, præsentium tenore litterarum districte precipiendo mandamus ut misso ad nos procuratore de causis, ob quas contra præmissa tibi procedere licuisse persuaseris, studeas nos diligenter primo quoque tempore edoceri; ut omnibus auditis, quod justum et equum esse cognoverimus, decernere possimus. Interea vero dum hoc fiat, nobilitati tuæ, pro eo, quanti gratiam nostrum charam habet, mandamus ut ab ejusmodi causæ prosecutione, coram prædicto serenissimo Maximiliano in imperatorem electo, sive ab eo deputatis aut deputandis, et ipsa abstineant, atque a quocumque actu supersedeant et suspendi faciant. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die nona Aprilis MDLxxi, Pontificatus nostri anno sexto ». At quid in hac causa, inter Alphonsum Ferrariæ ac Cosmum magnum Hetruriæ duces, actum a Pio hoc ipso anno deinceps fuerit, dicendum inferius.

165. Lucæ in eadem Hetruriæ provincia hoc anno Alexander Guidiccione episcopus Synodum diœcesanam habuit, cujus etiam Constitutiones edidit. Districte etiam proposito edicta, inhibuerat is, inter alia, ne in majori Hebdomada, ac subsequentibus Paschatis diebus, exquisitissimi quidam, ac prope profani concentus musici in Ecclesiis haberentur; quod hi, nec loco nec tempori congruerent, quo ob amaram quæ recolitur Passiõis Redemptoris nostri memoriam, in luctum cithara Ecclesiæ versa est. Verum quarundam exemptionum prætextu, adeo salutarî mandato ejusdem urbis quædam Ecclesiæ sese subicere detrectaverant. Quod ubi ad Pium delatum est, rem minime ferendam existimans, quibusvis exemptionibus non obstantibus, universe omnes episcopo suo, et in hoc, et in cæteris, quæ ad Missarum divinorumque officiorum celebrationem pertinerent, parere voluit, scripta ad episcopum ipsum sequenti Epistola.

« Venerabili fratri Alexandro, episcopo Lucensi. ¹

¹ Ex Archiv. Vati. ut sup.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Nihil æque divinæ majestatis oculos offendit, quam cum ad celebrandos sacros solemnesque dies, quos Spiritu sancto illustrata sancta instituit Ecclesia, non ea, quæ illis debetur pietas ac sinceræ mentis puritas; sed potius teneræ voluptatis illecebra, et indigna hominibus Christianis lascivia adhibetur. Quod cum in omnibus sacris temporibus, tum in eo præcipue cavendum, vitandumque est, quod Dominicæ Passionis memoriæ recolendæ, ab eadem Ecclesia statutum assignatumque fuit. In quo ipso tempore maxime decet omnes Christi fideles, tota mente ad contemplandum tale tantumque Redemptoris nostri beneficium conversos, seipsos ab omni cordis sensusque impuritate immunes liberosque præstare. Nuper, non sine magno animi nostri dolore intelleximus in ista civitate, cujus episcopatum geris, abusum quemdam valde detestabilem irrepisse, exquisitissimas omnis vocum instrumentorumque generis musicas, in Ecclesiis per Hebdomadam Sanctam adhibendi; ad quas potius, quam ad divina officia audienda, omni utriusque sexus juventute, magna frequentia, cupidissime confluente; gravia peccata nec minora scandala committi, experientia comprobatum est; quibus ira Dei Omnipotentis, quæ in ejusmodi diebus, sanctitate atque integritate vitæ placari debet, impietate atque lascivia magis irritatur. Quia vero, quamvis fraternitas tua, edicto superioribus mensibus proposito, ejusmodi abusum in omnibus istius civitatis Ecclesiis, de Dominica Palmarum, sequentique Hebdomada sancta, tribusque insuper Paschatis proxime sequentibus diebus, prohiberet; adhuc tamen quosdam isthic reperiri accepimus, qui se ab episcopali tua jurisdictione exemptos esse prætendentes, prædictas musicas in Ecclesiis, quas obtinent, proxime Hebdomadæ Sanctæ diebus adhibendas, audent præparare. Idcirco nos pro officio pastorali providere volentes, ne ea, quæ tollendis scandalis removendisque peccatorum causis recte statuta provisæque sunt, ullis cujusvis exemptionibus impediatur; fraternitati tuæ præsentium tenore litterarum districte præcipimus, ut quæ a fraternitate tua edicta sunt, non solum ad prædictas musicas eis, qui supra dicti sunt diebus, tollendas, sed etiam ad debitum Ecclesiis utendi, et in eis missas et divina officia audiendi modum, reliquumque divinum cultum pertinentia; hæc omnia, ab omnibus et quibuscumque Ecclesiis, quantumvis exemptis, cures inviolabiliter observari. Non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis, privilegiis, exemptionibus, immunitatibus, quibusvis personis, sub quibuscum-

que tenoribus et formis; etiam a Sede Apostolica concessis, et specialem derogationem requirerentibus, cæterisque contrariis quibuscumque. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die IV Aprilis MDLXXI, Pontificat. nostri anno VI ».

166. *Ecclesias et alia loca sacra, etiam exempta, episcopi visitare adstringuntur.* — Ut autem in his quæ audisti, episcopi Lucensis parere legibus, omnes, qui etiam se ab illius jurisdictione immunes prætendebant, Pontifex imperavit; sic etiam hoc eodem anno decrevit, ut juxta sacri Tridentini Concilii statuta, omnes et singuli locorum episcopi, alique superiores, tanquam Apostolicæ Sedis delegati omnes et quascumque parochiales Ecclesias, cæteraque suarum civitatum et diœcesum beneficia Ecclesiastica, quibus animarum cura immineret, ad Melitensem religionem, ejusque milites, cappellanos, ministros, rectores, quomodolibet pertinentia: etiamsi in eis religio ipsa episcopalem et temporalem jurisdictionem haberet; ejusque rectores, vicarios ac ministros (in his tamen duntaxat, quæ animarum curam, illiusque exercitium, ac sacramentorum administrationem respicerent), visitare, omnesque actus visitationem concernentes exercere possent ac deberent. Imo rectores cæterosque hujusmodi ministros, animarum curam exercentes, minus idoneos repletos, siquidem ad nutum amovibiles fuissent, statim amovere: sin vero titulares essent, illico suspendere, ac eorum superiores monere, ut intra aliquem brevem terminum, in amotorum locum alios idoneos, prius tamen per ipsos episcopos, aliosque superiores examinatos, et approbatos; titularibus vero suspensis, alios deputarent idoneos pariter examinatos et approbatos in coadjutores, seu vicarios, juxta Concilii Tridentini decreta subrogare cogerent. Quia omnia, hujusque generis alia plura, ad dirimendam litem, inter Meliteasem religionem, locorumque ordinarios agitatum, Constitutione complexus est, quæ inter eas Pii centesima sexta est, extatque in Bullario, ac data legitur sub die XXII Septembris hujus anni.

167. *Abusus circa missæ sacrificium tollit Pontifex.* — Quod vero ad Missarum celebrationem pertinet, de qua etiam in præfata ad Lucensem episcopum Epistola agit; alteram ejusdem Pii Epistolam habemus, ad archiepiscopum Tarraconensem hoc pariter anno scriptam, qua plurès, qui circa ipsius sacrosanctum missæ sacrificium in Hispania abusus irrepserant, convellere pariter studuit; quæ talis est:

« Venerabili fratri, archiepiscopo Tarracoenensi ¹.

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quantum ex recte ordinatis Ecclesiarum rebus, præcipue autem his, quæ non solum ad debitum in primis sanctissimo Eucharistiæ sacramento cultum et venerationem exhibendam, sed etiam ad providam et decentem illius sumptionem et administrationem pertinent in Domino gaudemus; tantum, ex eisdem neglectis, ac prope destitutis, pastoralementque sollicitudinem desiderantibus, mœrore afficimur. Allatum est ad nos, non sine magno animi nostri dolore, in omnibus fere illius provinciæ diœcesibus tantam a sacerdotibus, in celebrando sacrosancto Missæ sacrificio, negligentiam irreverentiamque adhiberi, ut multi vel plerique eorum hostiis maculosis, calicibus sordidis, indecentibusque pannis coopertis, corporalibus immundis, mappis albis et aliis, ad ejusdem sanctissimi sacramenti usum destinatis, sordibus obsoletis, maleque compositis utantur: sic, ut quivis fidelium talem tantamque sacerdotum irreverentiam, vix ab impietate sejunctam, existimare posse videatur. Ad hæc mala, alia quoque, non minus gravia periculosaque accedere intelligimus; quod iidem, post pretiosissimum Sanguinem sumptum, nullam vel parvam adhibent curam, ne reliquiæ sanguinis in Calice remaneant, nihil eo tempore attendentes, majorne an minor ablutio adhibenda; quæ calicis parte assumenda sit; cum utrumque manifestum sit, nec minore quantitate omnino attrahi, nec per aliam partem, quam qua sacratissimus Christi Sanguis transiit, ablutionem assumenda, calicem ipsum bene abstergi posse: quem quidem eos purificandum etiam laicis et plerumque sordidis servis tradere, eisdemque pacem quoque cum patena, audientibus missam deferendam dare consuevisse, accepimus; qui præterquamquod illotis manibus, etiam sæpe peccatis mortalibus onerati, nullo modo ad tale ministerium admittendi sunt. Aliquos autem in præparanda tanti sacrificii celebratione, non guttam tantummodo aquæ, quemadmodum fieri debet; sed plus aquæ quam vini, aut tantumdem aquæ quantum vini, in calice infundere. Quæ, si vera sunt, quoniam a tanti sacrificii dignitate manifeste aliena, ac præterea simplicibus hominibus, talia tantaque mysteria irreverenter tractare cernentibus, scandalum magnum afferre dignoscuntur, idcirco fraternitati tuæ mandamus et districte præcipimus, ut ea in tua diœcesi diligenter, per te, vel per idoneos viros inquisita, quam primum corrigi atque emendari jubeas: clerumque tuum, tam in Synodis quam in reliquis congregationibus, quas cum tuis clericis et curatis habueris; tuo nostroque itidem nomine sedulo moneas at-

que horteris, ut, et his, quos supra diximus, abusibus, et reliquis, si qui fortasse eorundem sacerdotum incuria irrepserint, omni studio caveant, omnemque posthac operam diligentiamque suam in eo ponant, ut sacrosanctum hoc Missæ sacrificium, quanta maxima fieri potest, non solum interiori cordis puritate ac munditia; sed etiam exterioris devotionis, pietatisque specie peragatur atque administretur.

« Volumus etiam, ut concionatores in tua diœcesi verbum Dei prædicantes, populum ipsum, ad debitum SS. Eucharistiæ Sacramento Latriæ cultum, qui vero Deo debetur, adhibendum, frequenter hortentur, et quibuscumque recte poterint modis excitent. Est enim valde timendum, ne si tale tantumque sacramentum, vel a sacerdotibus irreverenter tractari, vel a populo negligi contigerit, ab utrisque illis Deus (quod absit), quemadmodum ab hæreticis, auferri permittatur. Ita igitur fraternitas tua hæc, et si quæ alia sunt ad Ecclesiasticam disciplinam pertinentia, exequi studeat, ut et nobis, quæ de te audire cupimus, semper renuntientur: et cum Pastor pastorum apparuerit, ab auditione mala tibi timendum non sit. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VIII Januarii MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI».

168. Eodem exemplo eodemque die scriptum etiam in Regesto Vaticano adnotatur, ad alios pariter Hispaniæ episcopos, videlicet ad Barchinonensem, ad Gerundensem, ad Vicensem, ad Illerdensem, ad Urgellensem, ad Dertusensem, ad Valentensem, et demum ad Majoricensem; ex quo intelligimus, eosdem, qui in Tarraconensi, in iis quoque Ecclesiis abusus irrepsisse, quibus tollendis studiose adeo incubuit Pius, ut collapsam erga sacrosanctam Eucharistiam ac venerabile Missæ mysterium venerationem ac cultum restitueret. Nec præteriiit quin eadem gravitate ac severitate, episcopum Calaguritanum admoneret, quod in ejus civitate ac diœcesi plura esse intellexisset, quibus Ecclesiarum in iisdem locis constitutarum honori haud parum detrahebatur. Ad illum siquidem hoc modo scripsit:

« Venerabili fratri, episcopo Calaguritano ¹.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Nihil Omnipotentis Dei Redemptorisque nostri cultui magis adversatur, quam cum ad eum colendum, qui humilitatis magister est, superbia et indigna homine Christiano ambitio adhibetur; et ea, quæ augendæ erga divinam Majestatem pietatis devotionisque causa, ab Ecclesia sunt instituta, hominum ambitione, ad

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

discordias et inimicitias trahuntur, non sine magno animarum salutis detrimento, fideliumque populorum scandalo. Nuper, cum magna animi nostri molestia accepimus, homines privatos diœcesis tuæ Calaguritanæ Calceatenque subjectos, suggerente Diabolo humani generis hoste, ob inauditam quamdam superbiam, et perniciosum proximos suos supergrediendi studium, eo usque dementiæ progressas esse, ut dum una pars, quæ ab ordinariis tributis oneribusque sæcularibus immunis esse dicitur, quos *Hydalgos* vocant, alteri parti earumdem immunitatum experti, quos *Pechieros* appellant, præcedere student; nec solum in Ecclesiis sublimiores sedes habere, primæque ad oblationis et pacis osculum, et ad percipienda sacramenta accedere, sed etiam in publicis privatisque processionibus, una cum uxoribus suis præire vult; nonnunquam concitatis alterius partis animis, res ad manus devenit; itaque, jam eo a tempore binæ in omnibus Ecclesiis factiones esse incœperunt, ad se sibi mutuo infestæ, ut tam in divinorum Officiorum, quam processionum publicarum vel privatarum celebratione, magnæ contentiones seditionesque exortæ sint. Quod, cum sæpe alias, tum præcipue, de anno MDLXVIII, in oppido quodam Osio appellato, in processione Corporis Christi accidisse asseritur; in qua, ob eandem præcedentiæ causam, tumultu excitato, rector oppidi interfectus, et alii complures occisi, graviterque vulnerati esse narrantur. Quibus ex rebus, utriusque partis animi sic incensi sunt, ut religionis mutuæque charitatis studio obliiti, nihil aliud sibi propositum magis habeant, quam ut se invicem contumeliis atque injuriis afficiant; quo fit, ut Christianæ fidelitatis unionem dissoluta, Ecclesiæque pace turbata, non solum Ecclesia ex orationis domo, in latronum speluncam convertatur, sed etiam, ut propter intimum odium, crudelissimumque inter utramque partem dissidium excitatum, multorum hominum, in mortali peccato viventium ac morientium animæ, pretioso Domini nostri Jesu Christi Sanguine redemptæ, miserabiliter pereant; quies et silentium divinis rebus exhibendum perturbetur; Sacramentorum usus frequentior intermittatur; odia, et innumera mala oriantur, quæ, non sine lacrymis recenseri possunt. Ad quæ omnia, illud quoque incommodum accessit, quod, cum convocato a venerabili fratre archiepiscopo Cæsaraugustano propter has ipsas causas provinciali Concilio, statutoque, ut quilibet episcopus, sub gravissimis pœnis ac censuris a singulis Ecclesiis, diœcesi suæ subjectis, ejusmodi abusus tolleret; nec sic quidem tanta seditio sedari potuerit, et ad concordiam pacemque revocari. Judices sæculares, tollendarum ejusmodi discordiarum prætextu, ad ea, quæ sui non erant

officii, temere se admiscentes, divisim per longitudinem Ecclesiis, utrique parti proprium latus; hoc est, immunibus dextrum, non immunibus sinistrum assignare, pœnisque pecuniariis corporalibusque positis, his, qui immunes non sunt interdicerere ausi fuerint, ne quis eorum imposterum, aut in dextero Ecclesiæ latere sedens divina officia audiat; aut in processionibus ad dextrum incedat; aut ad oblationem pacisque osculum prior accedat. Quæ quidem ex re, non modo dissidii mala non sublata, sed potius vehementer aucta roborataque sunt. Quibus tot tantisque malis, pro pastoralis officio, nobis, quamvis indignis, ab Omnipotente Domino commisso, obviam ire et mederi volentes; primum quidem quæcumque super eisdem locorum assignatione, ab omnibus et quibuscumque iudiciis sæcularibus, quolibet prætextu statuta constitutaque sunt, omnia quatenus jurisdictioni Ecclesiasticæ præjudicium afferunt, sicut revera sunt, irrita atque inania esse decernimus ac declaramus; sicut, ut neque eis observandis quisquam tuæ diœcesis subditus obligari, neque pœnis propterea statutis ullo modo subjici potuerit. Deinde eisdem, sub pœna excommunicationis latæ sententiæ ipso facto incurrendæ interdicens, ne posthac, ad ejusmodi discordiarum causas tollendas vel sedandas se immisceant. Præterea, ex divinæ Scripturæ eloquiis compertum habentes, omnes, qui Christiana fide per unum Baptisma recepta ad pium Omnipotentis Dei cultum præstandum in Ecclesia conveniunt, unum esse corpus unamque Catholicorum fidelium communionem congregationemque; neque ullam esse personarum acceptionem apud Deum, sed in omni gente, qui illum timent, et operantur justitiam illi esse acceptos; ob eamque causam, qui ipsi purius sanctiusque venerantur, propius accedere. Scientes etiam Prophetam ipsum aperte dicere: Non habituros in domo Dei, qui faciunt superbiam; qui etiam ducum superbiorum sedes destruere, eorumque memoriam perdere solet; præsentium tenore litterarum statuimus ac decernimus, nullum intra quoscumque privatos homines tuæ diœcesi subjectos, tam ab ordinariis tributis oneribusque sæcularibus immunes quam non immunes, ad Ecclesiam, pro Missarum solemnitatibus, divinisque officiis audientibus, sacramentisque percipiendis; vel ad processiones publicas, vel privatas, statutis ab Ecclesia vel aliis diebus celebrandas, convenientes, discrimen, aut præeminentiam posthac attendi debere; liberumque esse cum ea, quæ æquum est, reverentia, in ea, qua maluerit Ecclesiæ parte assistentem, vel sedentem, vel Missæ Sacrificio interesse, vel divina officia audire: quod idem in publicis privatisque processionibus observari volumus. Eos qui contra

fecerint, ipso facto excommunicationem incurrisse declarantes, mandantesque fraternitati tuæ, in virtute S. obedientiæ, ut præsentis nostræ constitutionis decretum, ab omnibus cures inviolabiliter observari. Et, si qui contra facere ausi fuerint, eos per prædictas censuras, et pœnas Ecclesiasticas, ac etiam pecuniarias, arbitrio tuo infligendas, aliaque opportuna juris remedia, omni et quacumque exceptione appellationeque postposita, auctoritate nostra, quam tibi propterea, præsentium tenore litterarum, plenam liberamque damus, ad obediendum compellas. Non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis, Indultisque et Privilegiis, quibusvis personis concessis; et quorumvis iudicum tam sæcularium quam Ecclesiasticorum sententiis, declarationibus et appellationibus quomodolibet factis et interpositis, cæterisque in contrarium facientibus quibuscumque. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIV Februarii MDLXXI, Pontific. nostri anno VI ».

De Concilio Cæsaraugustano, cujus in hac sua Epistola Pius meminit, ista habet cardinalis Aghirre¹: « Concilium Cæsaraugustanum provinciale coactum anno MDLXV, ut memorat Spondanus, ubi supra, et fusius Carillo in Catalogo præsulum Cæsaraugustæ, pag. 281. Præfuit in eo D. Alphonsus de Aragon archiepiscopus, et nepos D. Ferdinandi regis Catholici. Interfuerunt episcopi Uticensis, Pampilonensis, Calaguritanus, Oscensis et Jaccensis. Plura pie et sancte ordinata sunt, juxta Concilium Tridentinum. Acta illius expectata diu ab illustrissimo capitulo Ecclesiæ metropolitanæ Sancti Salvatoris (a quo plura alia monumenta sacra accepimus), nondum habere licuit ». Sic ille.

169. *Sodalitates Doctrinæ Christianæ nuncupatæ*. — Quia vero perspectum habuit Pius hujusmodi scandala, sacrarumque rerum, mysteriorum, ac locorum spretum, non aliunde potissimum oriri, quam ex inscitia, qua (ut Propheta² loquitur) viam sapientiæ nesciebant, neque semitas Domini commemorabant; ac divinæ legis jugum necdum pertulerant; sed fere ab adolescentia sua ignoraverant; ideo hocmet anno Constitutionem edidit, qua omnibus toto orbe locorum ordinariis præcepit: ut ad pueros aliosque divinæ legis non imbutos, bonis moribus, sanaque doctrina instruendos, juxta etiam Concilii Tridentini mentem, Sess. 24, cap. 4. Sodalitates Doctrinæ Christianæ instituerent³: « Attendentes (inquit) quod infantes et pueri bonis moribus et exercitiis educati, quasi semper vitam pudicam, honestam et exemplarem, ac aliquando sanctam agunt; e converso autem, qui parentum carentia, seu

paupertate, aut incuria, vel ignavia, non sic educati, persæpe ducuntur in exitium, et quod pejus est, secum ducunt plures in interitum: unde, si diligenter educati, et in Doctrina Christiana instructi fuerint, a vitiis et multis aliis erroribus retraherentur: considerantes etiam, prout ex fide dignis relationibus intelleximus, quod nonnulli approbatæ vitæ Christi fideles, charitate, omnium suprema virtute, circa hoc tam pium tamque Reipublicæ saluberrimum opus accersiti, in singulis festivitatibus et Dominicis diebus, diversis Ecclesiis et locis, opus sanctissimum amplexi sunt, et ibi eosdem infantes, et pueros, ac alias miserabiles personas, Christianæ veritatis ignaras, congregari faciunt, et eos bonis moribus et sana doctrina instituunt, ac diligenter in via mandatorum Domini dirigunt; ex quo salutiferi fructus hactenus proveniunt, et in dies magis, auxiliante Domino, speramus. Et quod si ad hoc opus sanctissimum, ubique locorum exercendum, præfatos Christi fideles, paternis favoribus et Indulgentiarum muneribus invitaremus, proculdubio non solum eorumdem infantium, et puerorum, ac personarum aliarum saluti consuleretur; verum etiam devotio Christi fidelium omnium, ad præfatum opus amplectendum multo magis augetur ».

170. Quoad primum Congregationis Doctrinæ Christianæ Romæ institutorem, referre sufficiat, quæ Olimpius Riccius in erudito Opere, de Jubilæis Universalibus, Romæ edito typis Maschardi, sub anno MDCLXXV, cap. 102, p. 226 et 227, §, ultimo, his verbis narrat: « De origine Societatis Doctrinæ Christianæ Romæ, invenio quod Marcus Sudi Mediolanensis, pileorum artifex, sub Pontificatu Pii Quarti, sub anno MDLX eam instituit. Cœpit autem in Ecclesia S. Apollinaris, eique ab initio non nisi sæculares homines adscribebantur; temporis tamen progressu, sacerdotes, alique litterati viri ei nomen dederunt. Cum vero a præfata S. Apollinaris Ecclesia archipresbyter et canonici amoti fuissent, ibique sub anno MDLXXIII collegium Germanicum erectum esset; qui præfata Doctrinæ Christianæ Sodalitatis erant, loco quoque excedere coacti sunt; cumque inter eos, ut diximus, litterati, et sacerdotes extitissent, cum locum certum non haberent, modo in his, modo in illis Urbis parochialibus Ecclesiis, Christianæ doctrinæ rudimenta tradebant. Tandem sub anno MDCXVI, a Clemente VIII, in perpetuum S. Agathæ Ecclesiam, in regione Transiberina cum parochiali onere obtinuerunt. Ecclesia hæc in paterna sua domo, post matris mortem, quæ ex pestilentia e vita decessit, a Gregorio II sub anno MCCIV, fuit ædificata ». Huc usque Riccius.

171. Laudabilis igitur iste mos Christianam doctrinam edocendi, felicibus auspiciis, (ut

¹ Collect. max. Concil. Hispan. p. 121, to. IV. — ² Baruch. —

³ Extat in Bull. Const. 137.

audisti) Romæ cœptum; Pontificali hac Pii Constitutione, Indulgentiarum elargitione, ac benedictione, toto etiam orbe Christiano magnum incrementum accepit. Nonnulli vero ex confratribus, qui Romanæ, quam diximus, Sodalitati nomen dederant, ac clericali militiæ jam adscripti erant, ut majori sedulitate tam eximio charitatis operi incumbere possent, in commune tandem vivere cum cœpissent, ex eisdemque clericis, atque aliis, una demum Doctrinæ Christianæ in Urbe Congregatione constituta; Paulus Quintus eam in S. Petri Basilica in Archiconfraternitatem erexit, suumque vicarium, illius protectorem deputavit, amplissimisque Indulgentiis, ut ex ipsius Constitutione xxxvi *Et credito* apparet, exornavit. Hujusmodi autem clerici huic Congregationi Romanæ adscripti, novitiatus anno clapso, votum cum juramento de manendo sponte in eadem emittunt; illudque sibi, ac successoribus suis Romanis Pontificibus Gregorius Decimus quintus Constit. 12. *Ex incumbenti* reservavit.

172. Nec minus ea, quæ fidei, quam quæ Christianæ charitatis essent hoc etiam anno curasse visus est Pius; cum videlicet Constitutione edita, cardinali Augustano, archiconfraternitatis Sanctissimæ Trinitatis protectori, in ejusdem commodum ac favorem amplissimam jurisdictionem attribuit. Extat ipsa in Bullario, estque cxxiii, ex qua nonnulla excerpere, hicque inserere placuit. Dicit enim:

« Nos Archiconfraternitatem, seu Societatem prædictam, in qua piissima charitatis et misericordiæ opera, tam pauperes, et alias quasvis personas utriusque sexus, Christi fideles, ex quibusvis mundi partibus ad Urbem peregrinantes ad hospitale hujusmodi, devotionis causa confluentes recipiendo, et eos tribus ac quandocumque pluribus diebus hospitando, et nutriendo, ac charitative tractando; quam pauperes convalescentes, qui dum ab infirmitate liberi, sed debiles, ex aliis Hospitalibus emissi, quo se recipiant non habentes, in eodem suo hospitali similiter excipiendo, ac eos, non solum corporaliter, donec robustiores evadant, pie alendo; verum etiam rudes ac ignaros interrim, dum ibidem morantur, in mandatis Domini erudiendo, in divini nominis obsequium, et S. Romanæ Ecclesiæ exaltationem exercere noscuntur, quantum cum Deo possumus sublevare volentes. Motu simili etc. Datum Romæ apud S. Petrum duodec. kalend. Aprilis ann. MDLXXI, Pontificatus anno VI. »

173. *S. Philippus Neri fundator Archiconfraternitatis peregrinorum et convalescentium.* — Fuisse S. Philippum Nerium, nondum sacris Ordinibus initiatum, ideoque laicum, sub an. Christi MDXLVIII, tam præclari operis fundatorem ac institutorem, haud semel in Ecclesiasticis Annalibus memoratum reperitur; nosque

peculiari Opusculo ex authenticis Monumentis an. MDCCXXX typis edito, comprobavimus. Quibus addere supervacaneum non duximus, hoc ipsum nuper fuisse a Pontificibus Maximis Benedicto XIII et Clemente XII comprobatum. Eorum siquidem prior, dum sub anno MDCCXXVI. Festum S. Philippi Romæ ejusque districtu, de præcepto celebrandum decrevit; inter alia, quæ animum ejus, ad decernendum eidem (nulli omnino, ex recentioribus Sanctis concessum) honorem hujusmodi illud diserte fuisse asserit, quod novus quidam Urbis apostolus, ibidem præter Oratorii Congregationem, Archi-Hospitale insuper Sanctissimæ Trinitatis Peregrinorum ac Convalescentium fundaverit.

174. Approbante vero, ac confirmante Clemente XII, sub die xv Maii recurrentis anni MDCCXXXIV, Sacra Rituum Congregatio¹, ista decrevit:

« Humillime Sanctissimo domino Nostro Clemente XII supplicantibus vicario, sacerdotibus, et confratribus Archiconfraternitatis Sanctissimæ Trinitatis peregrinorum et convalescentium Urbis, quatenus ipsis facultatem in posterum celebrandi Festum, cum Officio proprio et Missa S. Philippi Nerii, ut illorum Ecclesiæ et Archiconfraternitatis specialis protectoris, et *Fundatoris*, sub ritu duplici primæ classis cum Octa., prout, vigore Indulti Apostolici, de mense Augusti MDCCXXXI. a confratribus sacerdotibus Oratorii S. Philippi Nerii de Urbe peragitur, perbenigne impartiri dignaretur: hujusmodique instantia a Sanctitate Sua, ad sacram Rituum Congregationem remissa, atque relata, Sacra eadem Congregatio, sacerdotibus, tam præfatæ Ecclesiæ servitio addictis, quam Archiconfraternitati adscriptis, juxta petita, concedendam esse censuit ».

175. In prædicta vero Archiconfraternitatis Ecclesia, cum ejusdem S. Philippi solemnibus celebrandis Dominica infra ejusdem Octavam sit præfinita; in Indulgentiis indicendis in ea solemnitate ipsam visitantibus ex benignitate Apostolica concessis, cardinalis vicarius, non aliis, quam relatis utitur verbis; ut ipsius Sodalitii, cujus famæ in omnem terram sonus exivit, fundatoris titulo semper S. Philippum honestet. At de hoc obiter, et satis.

176. *An S. Philippus Neri methodum orationis mentalis didicerit a S. Ignatio, et in ejus societatem ingredi postulaverit?* — Quoniam vero nonnulli recens ac temere ausi sunt S. Philippo Nerio foundationis hujusmodi laudem præripere; e contra non defuere, qui nuper zelo ducti eundem parentem optimum ad sua castra traducere pro viribus, conati sint; quibus tamen, ut infra patebit, divino sane consilio, nunquam ipse voluit accenseri. Etenim

¹ Ex Regist. ejusd. Cong.

inter ea, quæ Tomo VII Julii agentes de S. Ignatio Loyola Bollandiani scriptis consignarunt; hæc leguntur, quæ nos summa fide totidem verbis hic inserenda existimavimus :

« Pater Gabriel Venustus, Societatis Jesu professor, bonus admodum religiosus, plurium collegiorum rector, ac demum in Collegio Romano rerum spiritualium præfectus, facile bis mihi narravit, quod dum in Seminario Romano esset alicujus cubiculi præfectus, ivissetque cum patre nostro Rubino ad Ecclesiam Novam, ad videndam quamdam picturam, recenter admodum expositam; occurrit sibi S. Philippus, ac quæsierit quales essent. Responderunt ei; *Societatis Jesu*. Subjunxit Beatus : *Estis filii magni patris : ego ipsi obstringor. Magister Ignatius me docuit facere orationem mentalem*. Hoc totum, quod mihi narravit pater Venustus; id quod me ex ipso audivisse fidem facio his manu mea scriptis ». Citat. P. Ignatium Pinium in Spicilegio Romano.

177. De gloria vero posthuma ejusdem S. Ignatii agentes cap. 6. §. 1. n. 455. pag. 850, ista habent ¹ : « De gloria S. Ignatii, ex S. Philippo Nerio profecta, agit Lancicius in Opusculo spirituali cap. 20. Et vero quam tenere vir ille sanctissimus, erga nostrum Ordinem ejusque parentem esset affectus, inde conficitur, quod ante institutam a se Congregationem Oratorii Romani, petierit ab illo recipi in Societatem. Audiatur Lancicius : Ego sane, inquit, anno MDCXXVI, hoc publice a Bellarmino, tunc nostro rectore, in Collegio Romano audiui. Imo et causam ei, a S. Philippo narratam, tanquam sibi valde caro, ob quam illum admittere ad Societatem nostram noluit S. Ignatius. Hoc ipsum anno MDCXXX, reverend. Pater Mutius Vitellescus, noster præpositus generalis, mihi hoc sciscitanti dixit : Se audivisse sæpissime, ex ore S. Philippi, quod petierit a nostro P. Ignatio admitti ad nostram Societatem. Postea cum Roma discessissem, et ejusdem R. P. Mutii concessione, ad instantiam provinciæ Bohemiæ illuc migrassem; cupiens, ad perpetuam rei memoriam, hac de re extare in Archivio nostro Romano testimonium R. P. Mutii; hoc ab illo petii XXII Maii, anni MDCXXVI, per litteras ad eum Olomucio datas, et id ab eo obtinui, per litteras ab eo ad me datas Roma XXVIII Julii ejusdem anni, subscriptas ejus manu propria, et sigillo præpositi generalis ob-signatas, quas penes me habeo, et diligenter conservo, præter aliud earum exemplar, quod Romæ in Archivio Societatis asservatur, (cujus egraphum, a patre Ignatio Pinio ibi per me transcriptum ante oculos habeo, ubi tamen pro Julii notatur Junii.)

178. Hæc Bollandiani, quorum narrationem, ut verum fateamur, satis mirari non potuimus.

Scripserant siquidem antea, de S. Ignatio agentes §. XXI. n. 207. pag. 448. acriterque rejecerant, quod Jo. Baptista Castaldus Theatinus, his verbis monumentis tradiderat : « Anno Domini millesimo quingentesimo trigesimo sexto, S. Ignatium Venetiis, dum socios Lutetia præstolaretur, a beato Cajetano Theatinorum præcipuo conditore instituisse, ut in illum se Ordinem reciperet. Sed Cajetanum, postquam consulisset precibus Deum, sine dubitatione respondisse e majori Dei gloria fore, si novam ipse condidisset familiam, actuosiore, quæ totam se in auxilia proximorum impenderet. In quæ verba Bollandianus scriptor :

« Ego autem (inquit) sic existimo : Factum hoc sanctis Cajetano Thienæo atque Ignatio imputatum, nulla ratione verosimile, necdum credibile esse; imo vero, tot tantisque potius laborare difficultatibus, vel inter se, vel cum ipsa re, quæ obtruditur, neutiquam cohærentibus; ut ineptum et paradoxum omnino censeri debeat ». Verum si hæc apud illum fabella, paradoxum, ineptia; cur se facilem adeo præbuit, ut multo longius a verosimili aberrantem alteram in medium hic proferret?

179. Et primum quidem, quod pro sancto Ignatio contra Theatinos argumentum producit, hujusmodi est : « Quia hæc res nova est, et in Societate nostra (inquit) ante tempora Castaldi, inaudita. Argumentum hoc (subjungit) quantum sit negativum, ut vocant, et in multis aliis controversiis, non semper satis solidum ac firmum; in hac tamen causa magnam firmitatem habet. Nam initia Societatis, ut recte Sacchinus monet, resque Venetiis a B. Patre gestas, socii ejus Lainius, et Simon Rodericius, in Commentarios retulerunt, nec pauca notavit Faber. Et tamen nulla usquam mentio invenitur objectæ Ignatio cogitationis, nulla vocis Cajetani, qui dixerit, præstabilius fore, et gloriosius Deo, si novam familiam condidisset ». Sic ille.

180. Eodem negativo argumento, (addita ei in nostro casu, et jure merito, quam in suo ipse vult firmitate) dicat igitur scriptor hic, quisnam fuerit ante Lancicium, qui audierit S. Philippum, apud S. Ignatium instituisse, ut in Societate ab ipso condita reciperetur, ab eoque rejectum; ut propterea, non paucis tantummodo, sed omnibus nova hæc res, ac inaudita non fuerit? Nonnullis ex una Societate, quid inter S. Ignatium, ac Cajetanum intercessisset, inexploratum fuisse; argumentum positivo præcipuum efficit; ita ut, quod iidem reticuerunt, non nisi fabella, paradoxum, ineptia habendum sit. Quid de silentio igitur decernendum, a tot gestoribus S. Philippi scriptoribus coævis posterioribusque servato; de re, quam Pontificum Maximorum nemo, S. R. E. cardinalium omnium nullus; in quorum ore frequentissima fuit, tum ante, tum post obitum, sanctissimi viri, factorumque

¹ §. 56. p. 521. n. 587.

ejusdem mentio? Quid plura? De Roma ipsa, cui spectabilissimus fuit, ante unum Lancicium, nec verbum quidem de hoc audisse, remque novam ac inauditam extitisse? Satne id erit, ut hoc quoque commentum, ad fabulas amandetur?

181. Verum quo pacto hujusmodi res astrui poterit, si non tantum suamet novitate dejecta, sed insuper ab ineluctabili positivo argumento penitus eversa dignosceretur? Non modo enim falsa ex eo evincitur, quod illam omnes silentio præterierint, unde nova fuerit omnibus, ac inaudita, cum cunctis scriptoribus tacentibus, primus Lancicius edidit eam; sed ex eo etiam, quod unanimiter ac pari consensu, a primo ad ultimum omnes contrarium asseruerint nemine excepto; diserteque tradiderint, omni conatu studuisse Sanctum Ignatium, ut Societati suæ S. Philippus nomen daret, vicissimque S. Philippus, summa semper constantia renuise.

182. Ulterius, quo confugeret Bollandianus scriptor, ut Lancicium suum, ab enormi lapsu purgaret, si apertissimi mendacii, a suis ipsis Bollandianis redargueretur? Et actum agere, et inutiliter tempus terere, ac plane incongruum esset, hoc in loco congerere ea omnia, quæ ad id comprobandum præsto sunt; ideoque studio, cæteris omissis, unum illud afferre sat erit, quod Tomo VI Maii scribit Bollandianus scriptor alter his verbis pag. 524: « Vita II. (Sancti Philippi Nerii) per R. P. Hieronymum Barnabæum, Congregationis Oratorii S. Mariæ in Vallicella, dum viveret, præpositum, ex processibus compilata, nec hactenus in lucem edita ». Duplici titulo scriptori huic, nos certe obstrictos fateamur; et primo quidem quod nova operis editione, sancti parentis nostri gloriam curaverit; deinde, quod non qualemcumque, sed omnibus numeris absolutissimam, ac non aliunde, quam ex processibus jure factis ejusdem gestorum narrationem ediderit. In ea igitur videndum, quid de proposita quæstione; et certe, ut diximus, omnibus exploratissima dicatur. Ibidem, ut supra, Vit. Cap. 3. pag. 530. num. 2: « Multos præterea, vel innumerabiles potius, cum adhuc esset laicus, his ferme artibus, non modo ad sobrietatem et continentiam, sed etiam ad contemptum rerum humanarum, et ad salutaria CHRISTI consilia convertit: qui in varias deinde religiosorum familias se receperunt. Quamobrem S. Ignatius Societatis JESU fundator, qui per id tempus in Urbe præcipua sanctitatis laude florebat, *Campanæ* nomine illum appellare consueverat. Quemadmodum enim campana populum convocat ad Ecclesiam, cum ipsa maneat in turri; ita plane Philippus alios ad Religionem adducebat, nec tamen ipse a sæculo recedebat, DEO nimirum pro nobis melius aliquid providente, ut ea ratione sanctimoniam ac pietatis exemplo sæcularibus etiam homini-

bus præluceret: et novo quodam, seu potius antiquo illo Ecclesiæ instituto revocato, mortaliū animos ad omne officium atque virtutem vehementer accenderet. Hinc porro factum est, ut quanquam ab ipsomet S. Ignatio, non semel invitatus, adduci numquam potuerit, ut in Societatem sese reciperet. » Sic ibi. Hæc a primo antiquioreque Bollandiano scriptore, ex authenticis processibus fidelissime desumpta, quomodo cum superioribus cohæreant, profecto non apparet.

183. Sed ex iisdem authenticis processibus, rem magis explicatam habemus. Cum enim S. Philippus adhuc laicus, proximorum saluti procurandæ eo ferme tempore se dedisset, nempe ab anno MDXXXVIII, et deinceps, quo S. Ignatius se Romam contulit, ubi Societatis prima fundamenta jecit; quamvis ejusdem S. Ignatii ac sociorum doctrinam ac probitatem passim omnes debita veneratione prosequerentur, et magnificaret eos populus; nemo tamen audebat se conjungere illis. Constat siquidem felicissima ea societas, adhuc pusillus grex, ex paucis ferme, et diversarum exterarumque nationum viris: quibus se addere, et præsumptio erat, et metus. Cum igitur S. Philippus, ut dictum est, divini verbi sagena in mare tunc missa, ex omni genere piscium congregaret, pluresque ad Religiones (ut dicitur in processu) Cappucinorum, Dominicanorum, Theatinorum, sæculo ereptos, mitteret: in Societatis JESU vineam, operariorum indigam, etiam misit; imo ipsum, omnium primum Italos ad amplectendum Societatis JESU institutum impulsisse, in Processu originali autentico f. 150. Antonius Gallonius, ejusdem S. Philippi discipulus, probitate, eruditione, librisque editis toto orbe celeberrimus, testatur his verbis: « Ulterius eum (S. Philippum videlicet) referentem audiui, se primum omnium extitisse, qui in Societatem JESU Italos miserit ». Quæ quidem, a Petro Jacobo Baccio, qui in margine Vitæ ejusdem S. Philippi, Bononiæ sub anno MDCLXVI editæ, propria manu scripta postilla Lib. I. Cap. 7. n. 6., quæ in Vallicellano nostro Archivo servatur, iisdem fere verbis confirmantur. Ex quo quidem dimanasse putatur laudatissimus ille mos, quem aliæ Religiones, puta Dominicanorum, adhuc religiosissime servant, ut in accepti videlicet beneficii gratam animi significationem, societatis JESU integrum novitiatus collegium, una cum rectore suo, quotannis infra ejusdem Octavam, die præstituta, ad visitandum S. Philippi Sepulcrum se conferret; ibique sacro ab eodem rectore celebrato, novitiorum ipsorum singuli, sacro Eucharistiæ pane reficerentur. Quam quidem dignissimam consuetudinem, ex hoc quod diximus merito acceptam, paucis abhinc annis (ejusdem nempe optime meminimus), nescio qua de causa, videmus sublatam.

184. Licet igitur patefactis Societatis ejusdem januis, Italos quamplures in illam intrare sanctus Philippus compelleret, ipse tamen immobilis in sæculo persistit; quod non mirari S. Ignatius non potuit, unde cum ei identidem occurrebat: « Tu es, dicebat, ut campana, quæ populos ad Ecclesiam vocal, cum ipsa maneat in turri; nam alios. ad Religiones mittis, ipse Religionem ingredi renuis ». His proculdubio verbis, ad eandem, ad quam tot alios miserat, Societatem ingrediendam invitare volens. At Philippus certe divino spiritu ductus, non modo Sancti Ignatii verba sæpius sibi repetita serio nunquam excepit; sed e contra, joco recitare amicis consueverat dicens ¹: « Cum Pater Ignatius occurrit, scitis quo me nomine interpellat? Campanam me vocat, eo quod alios in suam Societatem mittam; ipse vero in eam ingredi nolim ». Et certe in processu, hoc modo, rem hanc, vocabulumque *Campanæ*, sibi a sancto Ignatio attributum, jocosè ac per risum Sanctum Philippum sociis referre solitum fuisse, diserte asseritur.

185. Et quidem, si sic res sese non habuisset, ac obfirmato animo Societatem S. Philippus ingredi noluisse; vel, ut melius dicam, si Societatem ingredi absolutissime decrevisset, (neque enim, et semel, et iterum (ut contendunt), in eam recipi postulasset, nisi id antea statuisset:) cur solitarium præ aliis (ut Gallonius² refert) vitæ genus amplecti in animo habuit? Cur tandiu ab omni Ordinum gradu se abstinuit? Qua ratione unum illud exoptavit, ut laicus permaneret; et revera, nonnisi ex Confessarii obedientia, ut ad sacerdotium promoveretur, demum acquievit? Ignorasse forte dicendum erit, in Societate, neque laicum, multo minus anachoretam agere sibi concessum iri? Istave, quæ animo volvebat, consilia a prudentissimo Sancti Ignatii judicio, qui hominem scientiis instructum, in laicali statu delitescere minime permisisset, ejusque instituti mandatis penitus abhorreere Philippum necesse?

186. Nec minus injuriosum cardinali Bellarmino videtur illud, quod de eo profertur testimonium. En, quæ de ipso in Vita Sancti Philippi a Bollandianis iisdem laudata, a Petro Jacobo Baccio³ conscripta, reperiuntur: « Robertus cardinalis Bellarminus, tum litteris, tum vitæ integritate et probitate conspicuus, cui sacra rituum Congregatio, ipsum in Sanctorum Ordinem asserendi causam demandarat; perlectis testium publicis Actis, totque effusas elemosynas intuitus etc. ». Sacra Rituum Congregatio, totam causam sancti Philippi cognoscendam Bellarmino demandavit; idque ille, qua

consuevit solertia, ac insigni probitate præstitit, publicis Actis studiosissime perlectis pensatisque. Si sic res se habuit, ex publicis iisdem Actis, quid intelligere, imo disertissime Bellarminus cognoscere potuit? Nonne quod tantum abfuit, ut S. Ignatius a Societatis instituto amplexando S. Philippum rejecerit: ut potius ex iisdem constet oppositum, quod, nempe S. Ignatii iuvitantis ac allicientis, ut eidem Societati se adderet, S. Philippus monita vocesque nunquam exaudierit? In hac igitur hypothesisi, si vera fuere quæ Bellarmino adscribit Lancicius, falsa proculdubio sunt, quæ referuntur in Actis; et si falsa vicissim, quæ referuntur in Actis, qua ratione ut vera, Sacra Congregationi, imo Ecclesiæ toti, a Bellarmino fuere exhibita, ac ab ipso approbata? ita ut vel in primo casu verum non dixisse, vel falsum in secundo approbasse invincibili necessitate fatendum sit. Verum, quis in gratiam unius Lancicii, tanto viro tantum scelus inusserit, conspuendaque Acta publica, ejusdem S. Philippi testimonio obsignata censebit? Quis non credit, Bellarminum, ne Sacram Rituum Congregationem, in eaque Ecclesiam totam falleret, si falsa aliqua in Actis ipsis inserta deprehendisset, sui muneris non fuisse ducturum, ut publice, palam, juridiceque improbaret? Si autem Acta publica, quæ probavit, approbandaque Sacra Congregationi obtulit, vera fuere, (ut par est de tantæ virtutis ac doctrinæ viro credere): qua via, quo casu, qua ratione vera esse potuerunt, quæ ab illo dicta Lancicius prodidit?

187. Quæ de Bellarmino, eadem dicas oportet de Mutio Vitellesco. Fuerit is quantalibet virtute dignitateque præclarus; vera habenda sint, quantumlibet, ipsius testimonia. Quanto autem, ob hæc pluris facienda habendaque agnoscuntur; eo certius ruunt, quæ contra publicis in Actis juridice comprobata, et diu ante omnibus populis et linguis vulgata, et imperturbata, tot annorum perpetua traditione firmata, unus scriptor ei tribuere cogitavit; cum a tali tantoque viro, hæc nullatenus processisse, omnino putandum sit; nec hujusmodi sint ponderis monumenta, ex quibus ea, quæ Vitellesco tribuuntur consignata sunt, ut ab opposito, innumeris argumentis, testibus, ejusdemque S. Philippi testimonio firmato, non dicam deleta, sed obruta omnino non sint censenda.

188. Nec semel et iterum tantum Societatis JESU contubernium detrectasse S. Philippum dicendum; sed immutabili animi proposito insuper, quavis propria idoneaque ad id efficiendum oblata occasione posthabita, de illo nunquam cogitasse; perspicue, quæ in illius Actis, a Barnabæo descriptis, ac a Bollandianis relatis elicitur; nam Maii Tom. vi. Vit. Cap. V. pag. 533. n. 46. ista in illis habentur: « Interea, de iis, quæ a Patribus Societatis JESU feliciter

¹ Ex Proces. ut supra. — ² In Vit. S. Philip. ut sup. — ³ Lib. 2. C. XI p. 114. n. 6.

in India gerebantur, fama per universum orbem quotidie percrebrescebat : quamobrem, quæ de Catholicæ religionis progressu litteræ ferme quotannis, ex iis religionibus afferebantur, quo tempore pomeridiana exercitia initium habuere, lectitari consueverant. Hac porro lectione, mirum quantum Philippi animus, ad cupiditatem propagandæ Christianæ Religionis exarsit. Itaque cum videret messem quidem multam, operarios autem paucos ; ipse etiam tantorum exemplo virorum, in extremas terras proficisci decrevit, et sanguinem (siquidem opus esset), pro Dei gloria animarumque salute profunderet. Hæc eadem cupido incessit nonnullos ejus in spiritu filios, quorum primus fuit Franciscus Maria Taurusius Politianus etc. Joannes etiam Baptista Modius, et Antonius Fucci, nobiles medici etc.

« 47. Hi omnes numero fere viginti, admirabili consensu, atque alacritate, Philippo duce, ad Indos eo consilio navigare constituunt, ut in conversionem infidelium, toto pectore incumberent, palmamque martyrii studiose reportarent. Quapropter Philippus ex iis aliquot, sacro presbyteratus Ordine initiandos curat, paratosque ad profectionem esse jubet ; quo, nimirum, post acceptam a Pontifice facultatem ac benedictionem, in viam se daret etc. »

Hæc ibi, in quibus plura certe notatu digna contineri, inficiabitur nemo ; ac sicut negare haud poterit, Jesuitarum litteras, egregia Jesuitarum exempla, ac eadem, quæ incolebant infidelium loca, in corde S. Philippi mirabile vehemensque illud incendium suscitasse, quo succensus, filiis ferventioribus aggregatis Indicum iter, Indicamque pro Catholica Ecclesia contra diabolicos hostes expeditionem suscipere decrevisse ; sic fateri cogetur, tanto facinori feliciter adimplendo, nil conducibilius esse potuisse, quam ut se Jesuitis jungeret, copulatisque cum eis viribus, factoque uno agmine, hostes simul aggredierentur. Idem enim utrique scopus, palestra eadem, idem gloriæ Dei, ac propagandæ religionis, proximorumque salutis vehemens studium ; idem denique in cunctis patiendi pro Christo, fundendique sanguinem desiderium. Quibus addas potiori absque dubio fructu, faciliorique aditu, ad vineam eam studiosissime, ut optabant, excolendam S. Philippum ac socios introduci potuisse, si exceptus a Jesuitis, iisque aggregatus, loca ingressus esset, in quibus eorum prævio labore, jam segetes albæ videbantur ad messem. Nullamque præterea occasionem opportuniorem satisfaciendi antiquo suo desiderio in Societatem ingrediendi Sancto Philippo hac offeri potuisse : quod, præter spiritualia lucra, Societas ipsa, ob copiosissimam messem, paucosque operarios rogabat Dominum, ut operarios alios mitteret in vineam suam ; unde eo minus Philippum

repellere poterat ac debebat, quo novo hoc subsidio indigebat, ut facinora ab ipsa ad DEI gloriam proximorumque salutem suscepta, (quæ forte paucitas præpediebat operariorum), ad optatum tandem finem perducere posset.

189. Et nihilominus horum nihil Sancti Philippi menti nec quidem occurrisset, ex his quæ proposuimus evidentissime liquet. Ex litterarum Jesuitarum lectione, Spiritus Sancti ignis in corde sancti Philippi exarsit, succrevitque in flammam ; ita ut in Indiam, sociis aggregatis se conferre, ibidemque proximorum infidelium conversioni ac saluti se dicare decreverit. Verum, nihil commune in his, et aliis cum Jesuitis habere voluisse, tota simul narrationis series ostendit ; nulla cum Jesuitis de Indico hoc itinere communicata consilia, nullum ab illis, vel expetitur documentum, nec imploratum auxilium, nullus ex ipsis inter socios admissus. Unus aciei dux Philippus electus, commilitonumque numero, nonnisi illi adscripti, quos ipse probasset ; a nemine tandem tantum opus agrediendi facultate, nisi a Summo Pontifice requisita : Societatis denique, ne quidem nomen injectum. Quidnam fuit hoc ? Adeo igitur Philippus delere ex animo potuit, servans, desiderium illud, quo motus (ut contenditur), et quidem ab iis, quæ ad Dei gloriam, proximorumque salutem in ea gerebantur, apud S. Ignatium, licet haud semel repulsam passus, institerat, ut in Societatem reciperetur ? Cur tepescere, imo extinguere omnino debuit, et quod pluris faciendum, extinctum penitus cognosci voluit, ex iis ipsis, ex quibus (si verum unquam extitisset) rursus extinctum suscitari debuisset, utpote non nisi a Jesuitarum Indicis litteris succensum ; et quod eadem vellet Philippus, quæ Societas, et volebat, ac in praxim adducebat : et vicissim Societas nil aliud vellet, curaretque, nisi, quæ Philippus volebat ? Quid per hoc datur intelligi, nisi illud, quod nunquam Philippo media arriserint, quæ sanctissime, ac prudentissime a S. Ignatio suis proposita, minus tamen sibi convenire cognovit ; ideoque, nec Societati adscribi voluit, ac voluntati S. Ignatii, qui illum Societati eidem aggregare curavit, se committere noluit ; quod revera ipsum, in opus aliud divina providentia segregatum voluisset ?

190. At referre pudet insulsum aliud commentum, quod ex testimonio cujusdam patris Venusti, Bollandianus scriptor S. Philippo tribuere non veretur ; quod nimirum eidem Venusto S. Philippus idem fassus fuerit : *Orationem mentalem sibi S. Ignatium facere docuisse*. Et quidem ea erat humilitate præditus S. Philippus, quo si verum extitisset, non modo id fateri non pudeisset ; sed potius, ad instar maximi illius doctoris Hieronymi, qui a Gregorio Nazianzeno sacras litteras didicerat,

sub tanto doctore, orationis prima documenta accepisse gloriatus fuisset; quod quidem comprobari videtur, ex ea grati animi ac humilitatis simul significatione, qua multo inferioris notæ viris, quidquid devotionis a puro imbiberat, Dominicanis fratribus tribuere consuevit, ut passim scribunt suæ Vitæ scriptores; quos inter Barnabæus, a Bollandiano scriptore relatus, Vit. Cap. 1. pag. 525. Tom. vi. Maii, nu. 6. «Frequentabat (dicit) per hos dies Philippus, præ ceteris, Ecclesiam S. Marci, in qua Dominicani patres habitant: ibique spiritus primitias accepit. Quamobrem cum deinde in Urbe ad eum quispiam veniret ex eadem familia (veniebat autem sæpissime): si quid boni, inquebat, a prima ætate in me fuit, id totum patribus S. Marci acceptum refero.» Sic ibi; quæ dicta volui, ut ostenderem, quod multo magis professus fuisset (ut dixi) si, S. Ignatio præceptore, prima orationis rudimenta didicisset.

Verum id falsum penitus, et quidem ex sola annorum supputatione deprehenditur; immeritoque idcirco perperamque S. Philippo tribuitur. Ipse siquidem sub ann. MDXXXIII, Florentia relicta, ad oppidum, cui a S. Germano nomen, se contulit, cum ætatis haberet (utpote ann. MDXV natus) annos sexdecim. An vero, cum ibi fuit, in meditatione cælestium omnino inexpertus ac rudis esset, evidentissime ab ipsius Vitæ scriptoribus intelligi potest: «Eminet (scribit Baccius) ad Cajetæ Portum, non procul a S. Germano, mons admodum celebris, ex iis unus, qui, ut communis viget traditio, moriente CHRISTO Domino scissi sunt. Hic mons tribus vastissimis hiatibus, a summo usque ad imum dehiscit, quorum medius latius patet. Sublime hinc saxum assurgit, unde sacellum apparet, perantiqua Crucifixi imagine insignitum, quam nautæ, dum subjectum sulcant mare, tormenti bellici edito fragore, salutare consueverunt. Huc frequenter Philippus divertens, Dominicæ Passionis Mysteria ferventius contemplantur. Quamobrem quotidie etc.»

191. Iisdem fere verbis eadem confirmat Barnabæus, asseruntque ambo biennio tantum apud avunculum commorasse; et subinde, Romam (inquit Gallonius) se contulit anno post Christum natum millesimo quingentesimo trigesimo tertio, atque ætatis decimo octavo. Ibidem, cui vitæ generi statim se addixerit, quæ statim addit Gallonius ipse, declarant: «Urbem ingressus, domum Galeotti Ceciæ civis Florentini divertit, in qua aliquot diversatus annos, non obscura dedit suæ in Deum pietatis indicia. Vitam victu asperam, sed continuis meditationibus suavem, ac plane cælestem ducens». Sub anno vero Domini MDXXXIV, ac ætatis decimo nono ac vigesimo, postquam retulit Philippum, Philosophiæ se studio tradidisse: «Quanquam Philosophiæ deditus (inquit)

frequens orandi studium, et consueta pietatis officia prætermissa non fecit: quinimo orationi, divinarum rerum meditationi multum temporis tribuebat assidue». Sub anno autem MDXXXV, xxxvi, xxxvii, ac ætatis Philippi 21, 22, 23, «Noctu (scribit) longas vigiliis trahebat, atque juxta Apostoli monitum, invisibilia Dei, per ea, quæ facta sunt intellecta conspiciebat; sempiternam quoque ejus virtutem, atque divinitatem, quantum homini corruptioni obnoxio fas est, scrutabatur». Sub ipso demum Christi anno MDXXXVI, ac ætatis Philippi 23 scribit: «Oratione nihil Philippo suavius, nihil dulcius, nihilque jucundius: orabat ille dies, orabat noctes; nihilominus non explebatur orandi sitis orando, sed excitabatur magis».

192. «Sub anno igitur Christi MDXXXI et xxxii, et ætatis decimo sexto ac septimo, ad Cajetæ Portum, Dominicæ Passionis Mysteria ferventius Philippus contemplantur. Sub anno MDXXXIII, ætatis decimo octavo, Romæ continuis meditationibus, suavem ac plane cælestem vitam duxit. Sub anno MDXXXIV, ac ætatis decimo nono et vigesimo, Philosophiæ vacans, orationi, divinarumque rerum meditationi multum temporis tribuebat assidue. Sub annis MDXXXV, xxxvi, xxxvii, ætatis 21, 22, 23, invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciebat, ac sempiternam quoque ejus virtutem ac divinitatem, quantum homini corruptioni obnoxio fas est, scrutabatur. Ac eodem anno orabat dies, orabat noctes, etc.». Et hoc tempore tandem, orationis ac meditationis sub Sancto Ignatio, S. Philippum tyrocinium possuisse, asserere Venustus potuit.

Sed si, hoc dilabente dumtaxat anno MDXXXVII, vel potius sequenti MDXXXVIII, Romam primum S. Ignatius se contulit; nec alibi antea, nec Philippus Ignatium, nec Ignatius Philippum, videre alloquive se vicissim potuerunt. Si longe (inquam) ab invicem sejuncti, neque hic ab alio discere, neque alter quivit illum docere; qua ratione, qua via, vel suscipere ab Ignatio Philippus, vel prima orationis rudimenta Philippo tradere Ignatius potuit? Si diu, priusquam Romam Ignatius veniret, ut ea quæ hucusque retulimus, abunde declarant, Philippus in oratione instructissimus fuit; quo pacto prima orationis documenta deinde ab Ignatio sumere debuit? Si præfato demum ingressi Romam Ignatii anno, nedum alicujus discipulus, sed aliorum potius magister Philippus evaserat; utpote, qui ad divinarum rerum perscrutationem, quantum mortali homini fas est, jam felicissime pervenerat: qua ratione, qui altissimum contemplationis apicem attigerat, retrogrado ordine, prima orandi elementa apprehendere necesse habuit?

193. Verosimilius aliquid tamen ad ambo- rum gloriam excogitari posse videtur. Sancti

Ignatii conversio anno salutis MDXXI passim tribuitur, neminemque laet singulari orationis dono statim fuisse a Domino decoratum. Agebat vero eo ipso tempore, vel sextum vel septimum ætatis annum S. Philippus, quem valde diluculo (ut aliis plerisque sanctis concessum legimus), in benedictionibus dulcedinis, ideoque orationis etiam dono fuisse præventum ex his quæ de illo referuntur, facile cuique elicere est. Incongruum igitur non videtur, si censeatur, utrumque eodem ferme tempore, in orationis vinariam cellam a Spiritu sancto fuisse introductum, cœpisseque simul sanctorum scientiam ediscere; ita ut, quod ad tempus magisteriumque unum alteri, utpote ambo docibiles Dei, minime fuerit prælatum. Ad rem redeamus.

194. *Religiosorum familias novis muneribus ornat Pontifex.* — Novis etiam privilegiis hoc ipso anno Pontifex Magistrum Generalem ac alios sui Prædicatorum Ordinis prælatos auxit; dum sub die XXI Martii, Diplomate ¹ concessit, ut ex ipsius Ordinis Fratribus illi creare ac deputare quosdam possent, qui pro Apostolicorum mandatorum executione notariorum munere fungerentur. Quod quidem illis se concessisse fateatur, quod notarios, tam sæculares laicos, quam clericos, ubi de mandatis, concessionibus, gratiis, privilegiis, indultis, aliisque Apostolicis re-scriptis, tam ad publicam, quam ad privatam utilitatem, ac commodum pertinentibus, dominis temporalibus, sive potestatibus, regibus, ducibus, principibus, Marchionibusque, aliisque his similibus, intimandis ac insinuandis ageretur; variis confictis respectibus, sive humano timore præpeditis, contra eorumdem officii liberum publicumque exercitium, debitumque, in non modicum publicæ ac privatæ utilitatis detrimentum, ejusdem muneris sui partes nullatenus implere auderent. Quod quidem, se adhuc in minoribus constitutum, prudenter animadvertisse perspicue profitetur.

195. Eisdem sui Prædicatorum Ordinis Fratribus, privilegium etiam aliud indulsit, ex causis, quas ipsemet prodit his verbis: « Exponi nuper nobis fecit dilectus filius prior provincialis provinciæ Hispaniæ, Ordinis Fratrum Prædicatorum, quod cum in Bulla Cruciatæ sanctæ, et aliis privilegiis, quæ ab Apostolica Sede concedi solent, detur facultas eligendi confessorem idoneum, ab ordinario approbatum, qui possit Christi fideles absolvere a casibus Ordinario reservatis, et a quibusdam etiam, quæ dictæ Sedi reservata sunt, religiosi dicti Ordinis, sive eorum nonnulli, etiam his facultatibus uti præsumunt, et illarum prætextu eligunt confessorem aliquando, præter eos, qui a suis prælatis, pro audiendis eorum confessioni-

bus deputati sunt: quod aliquando, in speciale eorum vergit detrimentum. Quare prædictus prior nobis humiliter supplicari fecit, quatenus in præmissis opportune providere, de benignitate Apostolica dignaremur.

« Nos igitur, hujusmodi obviare volentes, ac eundem priorem, a quibusvis excommunicationis, suspensionis et interdicti, aliisque sententiis, censuris et pœnis, a jure vel ab homine, quavis occasione vel causa, si quibus, quomodolibet innodatus existit, etc. hujusmodi supplicationibus inclinati, talem concessionem Cruciatæ Sanctæ, et aliorum indultorum particularium, quantum ad prædictum articulum eligendi confessorem, et absolvendi a casibus reservatis, cum fratribus et sororibus Monialibus totius Ordinis prædicti, tum provinciæ Hispaniæ hujusmodi, quam extra eam, ubilibet locum minime habere, nec censi, sed nostræ intentionis existere, quod iidem fratres et moniales, quantum ad Sacramenti Pœnitentiæ seu Confessionis administrationem, dispositioni suorum prælatorum subjecti sint Apostolica auctoritate, tenore præsentium perpetuo declaramus; eisdem tamen prælatis, ut in usu hujus potestatis, se cum subditis benignos et faciles exhibeant, præcipientes et mandantes.

« Et insuper, quia sacrum OEcumenicum generale Tridentinum Concilium concessit episcopis, ut absolvere possint in foro animæ seu conscientiæ ab omnibus peccatis, et dispensare in irregularitatibus, prout Sess. XXIV, cap. VI habetur, ne prior conventualis et superiores prælati dicti totius Ordinis, tam in dicta provincia, quam extra eam ubilibet, in hac parte deterioris conditionis, quam clerici aut sæculares existant; eidem priori conventuali, et superioribus prælatis, ut ipsi per seipsos idem omnino possint in fratres et moniales dicti Ordinis sibi subditos, quod possunt episcopi in clericos et laicos sibi subjectos, tam quoad absolvendi et dispensandi hujusmodi, quam alias quascunque facultates, eadem auctoritate et tenore, etiam perpetuo concedimus, etc. ». Data autem hæc legitur, sub die XXI Julii hujus anni.

196. At idibus ejusdem mensis, alio Diplomate ampliorem hac jurisdictionem prælatis Congregationis Cassinensis, alias S. Justinæ Monachorum Ordinis S. Benedicti contulerat: uti videre est ex ipso, quod in Bullario ¹ extat, ac ordine centesimum vigesimum nonum locum obtinet. Societatis Jesu presbyteros quoque, Constitutione altera ², septima die ejusdem mensis data, eorumque religionem ex Mendicantibus esse declaravit; eorumque privilegiis et gratiis, tam concessis, quam concedendis perfrui voluit. Idemque paulo ante, nempe sub die XXX Martii fratribus Eremitis S. Hieronymi,

¹ Extat in Bull. Constitut. 144.

¹ Extat in Bull. Const. 129. — ² Ibid. Constit. 131.

Congregationis B. Petri de Pisis ¹, præstiterat. Et præter ea quæ præposuimus, suis Prædicatorum Ordinis Fratribus collata privilegia, aliud quoque elargitus est ², quo Confraternitatem nominis Jesu, seu juramentorum, in civitatibus, oppidis et locis, totius Christiani orbis, in quibus præfatorum fratrum Prædicatorum Ecclesiæ fuissent, in his dumtaxat institui posse decrevit: in his vero locis, in quibus ejusdem Ordinis domus non extitissent, eandem Congregationem, absque licentia prioris provincialis (in cujus districtu Ecclesia sita fuisset, in qua ipsa Societas esset instituenda) minime ut erigi liceret, sub die XXI Junii hujus anni sancivit.

197. *Pius Mendicantium privilegia quoad sæcularium confessiones restringit.* — Sicut autem religiosorum sacras familias, novis muneribus ornare ac amplificare Pius hoc anno studuit; sic ut iisdem Apostolicis muneribus sese dignas illæ exhiberent, curare minime prætermisit. Ad hoc igitur eam edidit Constitutionem ³, qua electionis et officii Ministri Generalis aliorumque Superiorum Ordinis Minorum S. Francisci de Observantia, necnon in eundem Ordinem novitios recipiendi, rationem ac modum, sub die vigesima octava Maii præscripsit. Et cum antea, nimirum anno MDLXVII, plura indulta Ordinibus Fratrum ac Monialium Mendicantium, confirmasset ⁴, et noviter concessisset, ac circa ea Concilium Tridentinum extendisset ac declarasset; re deinde melius considerata, juxta illud: *Sapientis est mutare consilium*, hujusmodi extensionem ac declarationem, in iis, quæ ad excipiendas sæcularium Confessiones spectabant, revocandam censuit, sequenti altera ⁵, in qua, inter alia, hæc dicit:

« Nuper quasdam declarationes et moderationes, circa nonnulla Concilii Tridentini Decreta Regulares Personas Ordinum Mendicantium, eorumque instituta concernentia, edidimus et promulgavimus. Et quia, uti accepimus, illarum vigore sacerdotes Regulares prædictorum Ordinum (nempe Mendicantium aliorumque quorumcumque), quandoque minus idonei et inhabiles, Confessionibus sæcularium audiendis, ab eorum superioribus præpositi, absque aliqua episcoporum, sed sola Magistri Ordinis Generalis, aut Provincialium ministro-rum approbatione admittuntur; nos super his, pro debito pastoralis Officii, prout tenemur, salubriter providere volentes, tenore præsentium, hac nostra Constitutione perpetua sancimus et declaramus, Decretum Concilii Tridentini, de approbatione regularium audiendis Confessionibus Sæcularium præpositorum, ab episcopis facienda, observari debere, etiam in

omnibus Regularibus, quorumvis Ordinum, etiam Mendicantium, etiam sub Regulari disciplina viventium, etiamsi sint lectores, aut in Theologia, etiam de superiorum suorum licentia, graduati vel promoti, vel a suis magistris Generalibus, vel Provincialibus ministris, sæcularium confessionibus audiendis expositi. Volumus tamen eos, qui semel ab episcopo in civitate et diœcesibus suis, prævio examine approbati fuerint, ab eodem episcopo, iterum non examinari. Ab episcopo autem successore, pro majori conscientie suæ quiete, examinari de novo poterunt, etc. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum anno MDLXXI, octavo idus Augusti, Pontificatus nost. anno VI ».

198. Hanc Pii Constitutionem, qui ei proxime in Pontificatu successit Gregorius Decimus Tertius pariter confirmavit. Const. 9. *In tanta*: et Clemens VIII, Constit. 115. *Quæcumque*. Privilegia vero, et indulta omnia (ut adnotatur in Bullario ¹) etiam per modum communicationis concessa militiis, hospitalibus, collegiis, capitulis, religionibus, societatibus, congregationibus, et Ordinibus, tam Mendicantibus quam non Mendicantibus, cæterisque locis piis, et eorum, sive earum respective personis sæcularium personarum, confessiones audiendi, absque ordinarii approbatione et examine, Urbanus Octavus Const. 29. *Cum sicut*: omnimode revocavit.

199. *Clericorum avaritia fortiter comprimitur.* — Plus tamen laborandum fuit Pio, ut sæcularium clericorum vitia corrigeret, ad quorum comprimendam in primis avaritiam, Constitutionem edidit centesimam trigesimam quartam ², quæ regressuum, accessuum, et coadjutoriarum quibuscumque ad Ecclesiastica beneficia concessarum, revocationem continet, hac de causa ab eo facta: « Volentes, inquit, omnem hæreditariam beneficiorum Ecclesiasticorum successionem de Ecclesia Dei tollere, ac libertati beneficiorum hujusmodi providere; et ut de persona magis utili et idonea, prout requiritur, facilius provideri valeat; omnes et singulos regressus, et accessus et ingressus, etiam eventuales aut pœnales, ac coadjutorias, etiam de consensu, aut alias quomodolibet, sub quibuscumque tenoribus et formis ac cum quibuscumque efficacissimis, etiam motu proprio, et ex certa scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, clausulis irritantibus; et aliis decretis quomodolibet per quosvis Romanos Pontifices prædecessores nostros, ad beneficia Ecclesiastica, cum cura et sine cura, sæcularium et quorumvis Ordinum regularia; etiamsi sæculares canonicatus et præbendæ, dignitates, personatus, administrationes vel officia in cathedralibus, etiam metropolitanis, aut collegiatis

¹ Ibid. Constit. 125. — ² Ibid. Constit. 130. — ³ Ibid. ut supra. Constitut. 28. — ⁴ Const. 41. — ⁵ Extat in Bull. Constit. 133.

¹ Ibid. ut supra. — ² Extat in Bull. Constitut. 134.

Ecclesiis, et dignitates ipsæ in cathedralibus etiam metropolitanis, post Pontificales majores, seu collegiatis Ecclesiæ hujusmodi principales; regularia vero beneficia hujusmodi, monasteria etiam consistorialia, prioratus, præposituræ, dignitates etiam conventuales, personatus, administrationes, vel officia, etiam claustralia, ac hospitalia: et præceptorias etiam hospitalis Sancti-Joannis Hierosolymitani, etiam quarumvis aliarum militiarum, quibusvis personis, cujuscumque status, gradus, ordinis et conditionis existentibus, etiam episcopali, archiepiscopali, patriarchali dignitate, aut cardinalatus honore pollentibus concessos, etc. auctoritate Apostolica, tenore præsentium revocamus, cassamus et abolemus, etc. Datum Romæ apud S. Petrum, anno MDLXXI, prid. id. Septemb. Pontific. nostri anno sexto ».

200. In eamdem insuper rem incumbens, hoc anno pariter testandi et quovis alio modo, de acquisitis, ex Ecclesiasticis bonis disponendi, ac de aliis rebus proprio etiam labore partis, seu patrimonialibus, ad illegitimorum quamvis legitimorum, non tamen hospitalibus expositorum, et orphanorum commodo, facultatem revocavit. Omnemque eorumdem illegitimorum habilitationem in bonis seu rebus feudalibus, et emphiteuticis, a piis locis profectis, succedendi, Constitutione ¹ die v Martii hujus anni edita, abrogavit; quam etiam, die pariter quinta Martii sequentis anni, extendit. Ea tamen minime Pontificem illegitimis subtrahere voluisse alimenta, quæ quibuscumque filiis omni jure debentur; Romana Rota, in Bononien. Alimenterum coram Penia, sub die xxviii Maii postmodum declaravit.

201. Sed contra omnimodam avaritiam ac ambitionem quibus haud parum justitiæ in Ecclesiastica ditione detrahebatur, majori etiam conatu hoc anno Pontifex mucronem Apostolicum evaginavit: ut ex Constitutione illius centesima quadragesima patet, in qua inter cætera ista profert: « Sane licet alias, ne ordo justitiæ perverteretur, et ex certis aliis inibi expressis causis, per civiles Constitutiones salubriter fuerit statutum, ut judices, et alii justitiæ administratores, sine quoquo suffragio fieri debeant, gravissimis etiam injunctis pœnis, qui præmissam Constitutionem transgredi ausi quoquomodo fuissent; accepimus tamen nuper, non sine animi nostri displicentia, nonnullos, pro consequendis officiis et dignitatibus, jurisdictionis exercitium habentibus, pecunias et alias res solvere, et promittere aliquibus curialibus, quorum intercessionibus et favoribus talia officia et dignitates obtinent; licetque nos, pro nostri pastoralis officii debito, præmissa coniventibus oculis pertransire nequeunt, om-

nem adhibuerimus diligentiam, ut tam ambiciosi hujusmodi, quam pecuniarum hujusmodi receptores et stipulatores, tam publice quam secreta reperirentur; nihilominus exinde, nihil certi expiscari hactenus potuimus.

« Cupientes igitur præmissis modum aliquem imponere, ac eos, quos civilium pœnarum timor a similibus non coercet, per canonicas sanctiones auctoritate Apostolica omnino deterreri, et avaritiæ hujusmodi genus, juri et justitiæ hujusmodi tam obnoxium, de medio tollere: Constitutionis civilis ac pœnarum per illam statutarum tenorem et formam præsentibus pro expressis habentes; motu simili, etc., et ex certa nostra scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, omnes ac singulas leges, Constitutiones, statuta et decreta, contra delinquentes hujusmodi, tam a jure civili, quam a sacris canonibus facta, ac in illis contenta; punitiões et pœnas quascumque in tales inflictas, harum serie innovamus, eosque idem robur eandemque vim obtinere volumus atque statuimus, quod et quam habuissent et haberent, si hactenus ad unguem observatæ fuissent, vel a nobis per præsentem emanarent.

« Insuper quoque, ut earum usus pœnarum multiplicatione stabiliior efficiatur, hac nostra perpetua valitura Constitutione, quamque vim legis etiam inviolabilis habere sancimus, legibus, Constitutionibus, statutis et decretis prædictis præjudicium non inferendo, quinimo illis addendo, decernimus et ordinamus, quod de cætero perpetuis futuris temporibus, nemini cujuscumque dignitatis, status, gradus, ordinis et conditionis fuerit, liceat, mediante pecunia, vel solutione, et traditione, ac promissione aliarum rerum, etiam per interpositas personas, aut alias quovis modo faciendas; aliquas dignitates et officia, exercitium et administrationem jurisdictionis habentia, procurare, assequi vel obtinere; ac si quis his præsentibus contravenisse quoquo modo dici aut censi potuerit; ipsum contravenientem eo ipso confiscationis omnium bonorum, degradationis et amissionis tam privilegii doctoratus, quam quorumcumque per eum obtentorum officiorum, tam sæcularium quam Ecclesiasticorum, ac demum ultimi supplicii pœnas irremissibiliter incurrere volumus.

« Cæterum, ut fraudibus, quæ circa præmissa exoriri possent facilius occurratur; pari modo statuimus, quod ubicumque et quodcumque compertum fuerit, per interpositam personam aliquas pecunias, seu alias res traditas, seu promissas fuisse alicui curiali, familiari, vel cuicumque alteræ personæ, pro officiis et dignitatibus jurisdictionis administrationem habentibus: is, qui officium hujusmodi obtinuerit, se a præmissis, attenta interpositione personæ hujusmodi, nullatenus excusare

¹ Extat in Bull. Const. 427.

queat : quinimo , nulla admissa ignorantia excusatione, ipso jure præsumatur solutionem et promissionem hujusmodi, de eorum, qui officia et dignitates similia obtinuerint, consensu et mandato penitus esse facta ; iisdemque propterea pœnis subjacere, omnino intelligatur. Postremo, ne ii, qui in præterito talia officia seu dignitates, solutionibus seu promissionibus mediantibus, impetraverint, credant se, per præsentis absolutos esse, eisdem motu, scientia et potestatis plenitudine perpetuo declaramus, eos pœnas in tales a jure communi inflictas incurrisse, et contra eos ad pœnarum hujusmodi prosecutionem procedi posse.

« Eos vero, qui similibus mediis aliqua officia et dignitates, similiter jurisdictionis administrationem habentia, obtinent, si in futurum quidpiam unquam, vigore præcedentium promissionum, in assecutione officii hujusmodi factarum, solverint ; ipso jure et facto pœnas in hac nostra Constitutione contentas, incurrere, præsentisque nostras, tam eos, qui in futurum officia similia et dignitates, solutionibus et promissionibus præcedentibus obtinebunt ; quam eos, qui jam obtinuerunt, si in futurum aliquid manutentionis in eis, aut alia causa solverint, ligare volumus, etc. Datum Romæ apud S. Petrum, non. Decembris, anno sexto ».

202. Sequenti autem anno, prid. id. Februarii, altera Constitutione edita, hanc, quam proposuimus, declaravit magis ac extendit ; eodemque justitiæ zelo hoc anno quænam essent illicita cambia explicavit, ac quinto kalen. Februarii prohibuit ; quia sæpe numero, ob illiciti quæstus cupiditatem, eorum prætexu a nonnullis usurariam pravitatem exerceri animadvertit. Illam pariter justitiam exercens, qua cujusvis operi debita merces rependenda est, et e contra neganda illis, qui quod debent, implere negligunt, contra habentes beneficia Ecclesiastica ¹, ac canonicas Horas recitare prætermitterent, Lateranensis proxime celebrati Concilii decreta renovavit ac explicavit ; decernens ², ut qui Horas omnes canonicas, uno vel pluribus diebus intermisisset, omnes beneficii seu beneficiorum suorum fructus, qui illi vel illis diebus respondissent, si quotidie dividerentur, perderet ; qui vero Matutinum tantum, dimidiam ; qui cæteras omnes Horas, aliam dimidiam ; qui harum singulas, sextam partem fructuum ejusdem dici, amittere deberet. Et si aliquis choro addictus non recitans, omnibus Horis Canonicis cum aliis præsens adfuisset, fructusque et distributiones forte aliter assignatas, sola præsentia, juxta statuta, consuetudinem, foundationem, vel alias sibi lucrificasse prætendisset ; præter fructum, etiam ditributionem amitteret. Illum vero, qui

primis sex mensibus Officium non dixisset, nisi legitimo impedimento excusatum, gravi se crimine obnoxium reddidisse, scire voluit : declarans insuper, præstimonia, præstimoniales portiones, et qualiacumque alia beneficia, etiam nullum omnino servitium habentia obtinentes, cum prædictis pariter convenire. Ac demum quemlibet alium, pensionem, fructum, aut Ecclesiasticas alias res, uti clericum percipientem, pari ratione ad recitandum parvum Beatæ Mariæ Virginis Officium teneri voluit ; et pensionum, fructuum, aliarumque similium rerum amissioni esse obnoxium.

203. *Officium B. Mariæ Virginis, sed non-nisi a se vel a S. Sede approbatum, edi curat.* — Et quia Officium parvum Beatissimæ Virginis memorare contigit, sciendum est, hoc eodem anno, quinto idus Martii, Constitutione ¹ altera, illud nuper reformatum, recitandum Ecclesiæ Pium tradidisse, interdictis aliis quibuscumque, quæ antea recitari consueverant ; illis tamen exceptis (dummodo vulgari sermone non fuissent composita), quæ ab ipsa eorum institutione, supra tamen ducentos annos, assidue in Ecclesiis, monasteriis, domibus, et locis utriusque Ecclesiasticorum sexus, observatum fuisse constitisset. Quibus sic adstrictis et obligatis, sicuti inveteratum illum ritum recitandi ac psallendi Virginis Officium non ademit ; ita eisdem, si forte, quod proposuit suum magis placuisset (dummodo episcopus, vel prælatus, universumque capitulum in eo consensisset), ut illud etiam in choro recitare ac psallere possent, indulsit.

204. Præterea eis, qui ad ejusdem Officii Beatæ Virginis recitationem minime tenerentur, omnem etiam Officiorum, vulgari sermone quomodolibet compositorum, atque similis vulgaris idiomatis orationum, aliis etiam Latini sermonis Officii insertarum, usum penitus interdixit ; idque, ne fideles vanis superstitionum erroribus involverentur, quod multæ in iisdem Officiis, sub falsis et confictis Sanctorum nominibus, confictæ pariter Orationes insertæ fuissent ; de quibus, sicut de Indulgentiis, peccatorumque remissionibus, quæ eas recitantibus, in appositis iisdem Orationibus rubricis, promittebantur ac concedebantur : nullam certe extare apud Ecclesiam rationem, fideles pro certo habere voluit.

205. Ut autem eorumdem fidelium pietati ac devotioni satisfaceret, una cum eodem parvo Deiparæ Officio, uno complexas volumine, alias insuper a se, et ab Ecclesia approbatas preces edi jussit ; ac tum ipsum, tum has recitantibus, Apostolica liberalitate, de injunctis eisdem pœnis, misericorditer in Domino relaxavit : Verbi Dei concionatoribus, atque confessariis

¹ Ibid. ut supra Constitut. 118. — ² Extat in Bull. Constitut. 135.

¹ Extat in Bull. Constitut. 122.

mandans, ut abolitionem a se factam Officiorum atque Orationum aliarum populis significarent : eosque, ad amplectendum suum, quod proponebat, Officium, quam maxime possent, hortari non prætermitterent.

206. *Pius animarum pastor.* — In Urbe Roma ¹, plures etiam hoc anno custodes constituit, ut vigilias super gregem suum custodirent: nam undecim perpetuas vicarias in totidem Basilicis et Ecclesiis, cum portionum et obventuum pro earum singulis assignatione, sapiens Pastor instituit: quod considerasset, animarum messem multam, operarios autem qui eidem colligendæ insisterent, paucos esse; ac communiter eam curam, quæ capitulis earumdem Basilicarum et Ecclesiarum incumberebat, sæpe negligi consuevisse animadvertisset. Nonis Novembris hujus anni, edita super hoc Constitutio ² legitur: cum prius, nempe duodecimo kal. Aprilis, animarum simul ac corporum, tam Romanorum, quam Urbem devotionis gratia adventantium peregrinorum, utilitati ac bono prospiciens amplissimo altero Diplomate, cardinalem pro tempore protectorem archiconfraternitatis SSmæ Trinitatis, quam S. Philip-pus Neri, cum aliis, jam pridem ad pauperes peregrinos atque convalescentes recipiendos pieque alendos instituerat, decorasset; ad hoc, videlicet, ne litibus ad varia tribunalia pertracta, earumque impensis gravata, tam eximiis charitatis officiis exercendis minus studiose incumbere cogeretur.

207. Nec Venetiarum urbis minor cura fuit Pio hoc ipso tempore, ut divinus cultus in ea restitueretur, et animarum saluti totis viribus insisteret, clericorumque ac laicorum corrigendis depravatis moribus insudaret, ut patet, ex sequentis, quam ad Aloysium Mocenigum, Venetæ Reipublicæ ducem ³ scripsit Epistola:

« Dilecto filio, nobili viro, Aloysio Mocenigo, duci Reipublicæ Venetæ.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Commissum nobis ab Omnipotenti Deo, quamvis indignis, Apostolicæ servitutis officium, ad ejusdem gloriam, ea, qua debemus, diligentia exequi volentes, prætermittere sine gravi culpa non possumus, quin de omnium Christianorum populorum, qui ubique terrarum fidei nostræ crediti sunt, incolumitate, paterno et sollicito animo cogitantes, omnia sedulo et conemur et agamus, quibus eorundem primo quidem animarum saluti, deinde etiam quieti et tranquillitati consulatur. Quod cum aliis nos quidem temporibus, quantum in

nobis est, adjuvante Domino, præstare semper debemus; tum hoc præcipue tamen tempore, ad id præstandum tanto magis impellimur atque excitamur, quanto id tot tantarumque calamitatum periculis Christianæ Reipublicæ imminentibus, magis necessarium esse cognoscimus. Quia vero semper existimavimus his tam multis, tamque magnis perturbationibus, quibus eadem Respublica Christiana, hinc ab hæreticorum pravitate atque insidiis, inde ab infidelium armis vexatur, corruptos in primis sacerdotum mores, deinde populorum quoque peccata causam præcipue attulisse, dicente Domino: *Justitia elevat gentem, miseros autem faciunt populos peccata*; et propter peccata labiorum, ruina proximat malo; effugiet autem justus de angustia; idcirco jam inde a principio suscepti a nobis Summi Apostolatus officii, diligenter studuimus, omnia, quæ divinæ majestatis oculos offendere posse videbantur, non modo ex hac Urbe, quæ cæteris pietatis, sanctitatisque exemplum esse debet; sed etiam ex aliis civitatibus ac locis, Ecclesiæ ditioni subjectis, remove. Quod idem, ut in aliis quoque orbis Christiani partibus fieret, ab his, qui in sollicitudinis nostræ partem vocati sunt, nunquam antehac paternis nostris monitis atque hortationibus apud eos instare destitimus. Nunc vero, cum non modo quidquam de populi Christiani calamitatibus imminutum, sed ad vetera mala, nova quoque incommoda accessisse intelligamus, magis magisque quotidie in eam curam cogimur incumbere, qua corruptis clericorum et laicorum moribus, ad veterem vivendi regulam disciplinamque ubique revocatis, tot tantisque Reipublicæ Christianæ vulneribus mederi possimus. Quocirca nobilitatem tuam, atque inclytum istum senatum, in Domino vehementer hortamur, ut sine ulla hæsitatione fidem habentes his, quæ venerabilis frater episcopus Neocastrensis, noster et Sedis Apostolicæ apud vos nuntius, super emendandis, reformandisque clericorum laicorumque istius civitatis moribus nostro nomine vobis exponet, animum intendatis, ad opus tam pium, tamque animarum saluti necessarium, pro vestra parte adjuvandum: in quo illud in primis a vobis requirimus, ut venerabili fratri nostro Venetiarum patriarchæ, ad exequenda ea, quæ ejusmodi morum correctioni et reformationi accommodatæ erunt, omnem opem, favorem, auctoritatemque vestram præstetis: pro certo habentes, quanto vos majore studio morum honestati, religionisque Catholicæ cultui augendo, extirpandisque vitiis, atque abusibus tollendis incubueritis; tanto magis Omnipotentem Deum Rempublicam istam, ab omnium internorum externorumque hostium impressione atque oppugnatione defensurum; vobisque, ad immanissimi Turcarum tyranni

¹ Ibid. ut supra, Constit. 139. — ² Ibid. Const. 123. — ³ Ex Archiv. Vatic. Ibid. ut supra.

bellum propulsandum, majora in dies præsidia, unde minus expectatis, esse allaturum. Cui quidem officio, vos defuturos non esse speramus, pro vestra in Deum Omnipotentem pietate, et erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantia. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxvii Martii MDLXXI, Pontificatus nostr. anno sexto ».

208. Et ad patriarcham Venetiarum ¹, haud multo post :

« Venerabili fratri Joanni patriarchæ Venetiarum.

PIUS PP. V.

« Venerabilis frater, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Ad exequendum Apostolicæ servitutis officium, nobis, quamvis indignis, ab Omnipotenti Deo commissum, oportet nos omnium qui in sollicitudinis nostræ partem vocati sunt auxilio, tanto studiosius adjuvari, quanto Ecclesiæ graviora mala ac turbulentiora imminere perspicimus; ad cujus nos quidem statum commodiorem, tranquillioresque in locum redigendum, nullum unquam salutarius remedium esse judicavimus, quam his malis mederi, unde illa ipsa, quæ oculis cernimus, ejusdem Ecclesiæ tot tantaque incommoda profecta sunt. Constat autem ea, non aliunde magis orta esse, quam ex corruptis et depravatis clericorum moribus, qui nequiter et dissolute viventes, omnem sibi apud populos doctrinæ sanctitatisque auctoritatem abrogarunt. Ita enim, quod a Redemptore nostro multo ante prædictum fuit, factum est, ut evanescente, tamquam sale, eorum sapientia, qui cæteris hominibus pietatis integritatisque lumen præbere debebant; populi Christiani corda infatuata, ad nihilum aliud plus valeant, quam ad omnes veteris disciplinæ obedientiam abjiciendam, et gravissima peccata novis quotidie peccatis magis cumulanda. Quibus rebus non dubitamus, Omnipotentis Dei iram adversus nos commotam, super veteres calamitates gemitusque nostros, quos, ob multiplices hæresum pestes populorumque discordias adhuc sustinemus; novo insuper majorum, ab immanissimo Turcarum tyranno periculorum metu, Rempubicam Christianam, hoc tempore affligere. Cui quidem crudelissimæ Christianique sanguinis avidissimæ genti, perniciem nostram molienti, ne prosperitatem multitudo nostrorum præbeat peccatorum; omni studio, ad ea remedia confugere debemus, quæ emendatis clericorum laicorumque moribus, eundem Omnipotentem Deum, placabilem nobis reddere possint: ut quibus resistere viribus humanis non valemus, his divina indignatione placata, obsistere possimus.

Quocirca fraternitatem tuam vehementer in Domino hortamur, et quatenus opus sit, ei præcipiendo districte mandamus, ut omni studio, primo quidem, ad clericorum sibi subditorum, deinde etiam laicorum depravatos mores corrigendos reformandosque incumbat. Audivimus enim (quod non sine magno dolore dicimus) clericos isthic moribus valde dissolutis vivere, sic, ut eos non pudeat, publice ac palam concubinas habere, in quos quidem oportebat jam pridem fraternitatem tuam, pœnis canonicis animadvertisse. Quod, quoniam hucusque sponte non fecit; saltem nunc paternis nostris hortationibus excitata, facere quamprimum studeat; ne, quod ab ea prætermissum fuerit, id nos, ut fiat, pro officio nostro cogamur aliquam rationem inire. Id autem, ut commodius facere possis, damus fraternitati tuæ omnimodam potestatem, ut discolos incorrigibiles, aut alioqui dissolute viventes ac rebelles, pro eorum cujusque delicto debitis canonicisque pœnis afficiat; ut contra omnes et singulos, præsertim in criminibus publicis ac notoriis, summarie ac sola facti veritate inspecta, procedat. Speramus autem dilectum filium, nobilem virum, istius civitatis ducem, inclytumque istum senatum, ad opus tam pium, et animarum saluti tam necessarium adjuvandum, omne fraternitati tuæ auxilium, favorem auctoritatemque suam esse præstituros; eaque ipsa de re, ut cum nobilitate sua eodemque senatu, nostro nomine ageret, ven. fratri episcopo Neocastrensi, nostro et Sedis Apostolicæ apud istam Rempubicam nuntio, nuper mandavimus. Igitur fraternitas tua, hoc nostrum mandatum exequi studeat, ut et ipsa pro tam pio labore sua apud Deum merita augeat, et a nobis atque omnibus hominibus laudem promereatur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxviii Maii MDLXXI, Pontificatus nostr. anno vi ».

209. Nec frustra in hanc curam Pius intendit, si iis credatur fide dignissimis, quæ Gabutius ¹ in ipsius Vita his verbis profert: « Acre porro studium ac diligentiam Pius adhibuit, tum Venetorum sacerdotum ordinandæ disciplinæ, tum in omni illa ditione Christianis moribus, et institutis, sive restituendis, sive etiam conservandis. Diligebat enim eam ipse Rempubicam, atque universis illius, vel decretis vel legibus tuendis, quatenus æquitas ferret, paratum sese semper præbuit. Cum igitur Joannem Antonium Fachinetum, qui postea Innocentius IX ² appellatus, bimestrem Pontificatum sanctissime gessit, virum summo rerum usu, eximia juris prudentia et integritate ornatum, apud eum senatum internuntium Apostolicum (est hic

¹ Ibid. ut supra.

¹ Gabut. Vit. Pii V. lib. 3. cap. 43. pag. 443. — ² Ciaccon. Tom. 4. in Ianoc. IX.

episcopus Neocastrensis, quem in præfatis suis Epistolis Pius commemorat), toto Pontificatus sui tempore decrevisset; ejus opera complura ibi, eaque præclara et utilia confici negotia procuravit. Ut autem disciplinam ordinaret, Venetis considerandum proponebat hæreticos, quemadmodum nullo certo pravitate suæ nituntur fundamento; ita depravatis quorundam clericorum moribus objectandis, falsam et iniquam sectam suam prætexere solere, imperitæ multitudinis animis obcæcatis. Cumque magno Italiæ ornamento esset illa Respublica, in qua tamdiu Christiana religio floruisset, quoniam divinis legibus, ac sanctæ Romanæ Ecclesiæ antea Veneti obtemperassent; summo quoque studio curandum, ut pietatis in officio se omnes continerent, populorumque, in primis vero sacerdotum, mores ac disciplina recte sese haberet. Neque enim cujusvis Reipublicæ satis esse, si princeps unus bonus ipse fuerit, subjectis interim sibi populis data peccandi licentia, ex qua demum Reipublicæ perniciēs manaret et exitium. Cujus rei, cum aliæ provinciæ complures, tum in primis Galliæ reliquas gentes, non sine magno suo malo, commonerent. Statuit porro, ut quod olim sacris legibus cautum erat, ne cum mulieribus habitarent sacerdotes, ac ne ita multi sacris initiarentur Ordinibus; in eaque re major, et morum et eruditionis ratio deinceps haberetur. Satiū enim esse, in ordinatione præcipue sacerdotum, paucos bonos, quam multos malos habere ministros; quia ¹ *si cæcus cæcum ducit, ut ait Christus, ambo in foveam cadunt*. Edixit præterea, ut adversus execranda in Deum sanctosque maledicta; publice constituti viri, in eos animadverterent, qui in sacrosanctam Romani Pontificis, Ecclesiæque, vel auctoritatem, vel dignitatem obloquerentur. Nam obtreccationes hujusmodi, argumenta quædam et initia quondam fuisse immutandæ religionis, ac rerum status convellendi. Hæc, et id genus alia complura Pius Venetis præcipiebat, quæ magno, et sacris, et profanis rebus pie componendis aut constituendis adjumento fuere. Nam his monitis illi permoti, ad Pontificis juvanda consilia, jussaque faciendæ sese converterunt. Itaque sacrarum antistites sunt in sua quisque loca profecti: abbates, et Ecclesiarum administri, alique præterea sacrati Ordinis, Ecclesiasticam servare disciplinam, moresque componere, omnes jussi; alii quidem paruerunt, alii vero, qui contumaces, cæterisque præberent offensionem, per illam ditionem omnem, vel ad saniora consilia revocati, vel expulsi, vel alias propositas pœnas subire coacti sunt. Hæc Gabutius.

210. *Joannes, Austriæ dux, summus imperator præficitur classi contra Turcas dirigendæ.* —

Præ cæteris tamen, quibus summam suam erga Venetam Rempublicam dilectionem testatam Pius voluit, illud certe fuit, immensum prope studium, quod hoc anno ei Turcarum tyrannide oppressæ, omni prope conatu auxilio esse contendit, sacro ei fœderi, innumeris laboribus perficiendo incumbens, quod præterito anno, inter se, Philippum Hispaniarum regem, ac eandem rempublicam percuti curasse vidimus; ex quo totius Christiani orbis salus pendere censebatur. Illud vero tantum eidem penitus constabiliendo deesse videbatur, ut totius classis summus imperator deligeretur, qui communiter decreta pro imperio exequeretur; cuique omnes, ipsique summi præfecti dicto audientes essent. Fœderatorum enim singuli jam propriæ classi ducem creaverant: nam Pontifex Marcum Antonium Columnam; Philippus rex Joannem Austriam fratrem nothum; Venetus senatus Hieronymum Zanem, suæ unicuique præfecerant. Ex his igitur unus erat eligendus (ut diximus), cui omnes obtemperarent, vel alter quærendus, cui id muneris demandaretur, ad quod plures nominabantur, omnes fere Italiæ principes. Contendebant magnopere Hispani, ut iis prætermisiss, Joannes Austrius omnibus præponeretur, qui recentis Granatensis belli egregie confecti præ aliis gloria fulgeret: quodve summum gerendarum rerum arbitrium ei essetribuendum contenderent, qui summam sumptuum partem præ cæteris ferret. Quod Veneti initio prorsus recusarunt; sed cum Pontifex eis ostendisset regii sanguinis dignitati idtribuendum, ac demonstrasset Joannem Austriam, sine maxima ipsius ac regis fratris injuria prætermitti non posse; tandem datum est hoc, et Philippi gratiæ, et regii generis altitudini, ut supremus imperator Austrius crearetur. Eum vero tam enixe Hispani petierant, non modo, ut in suum principem honorem hunc collatum viderent, sed etiam ut eidem jus esset, quem vellet sibi, legatum cum imperio substituendi, quoties a classe belloque ipsum abesse contigisset; crebro siquidem Austriam, a classe abfuturum existimabant; ideoque, ut omnis rerum potestas penes se semper remaneret, ubi primum Austrio locum impetrarunt, mox secundum appetere ea ratione aggressi sunt, insignem contumeliam tanto principi, regisque fratri fieri contententes, si suum locum, suumque munus, cui libuisset, mandandi potestas ei eriperetur. Sic enim non modo Andreæ Auria, vel Aloysio Requesentio navale imperium struebant, sed etiam Columnæ, quem non rectis oculis aspiciebant, dignitatem impedire moliebantur. Verum tum Pontifex, tum Veneti nimis ab Auria (quem, ut anno præterito vidimus, sibi iniquum, totque signis, animo ab ipsorum causa et consiliis alienum experti fuerant), abhorrebant; imo a quovis

¹ Matth. 15.

altero Hispano idipsum sibi metuebant; quod non sincero animo rem eos agere sæpius dubitassent. Nihilominus de hoc senatus Venetus consultus, ne ipsemet consiliorum cursus retardare videretur, simulque, ne Philippum tam alieno tempore sibi irritaret, Hispanorum voluntati se cessurum simulavit; tamen, quia ea re Pontificis auctoritas minui videbatur, ipsumque sciret sui juris retinentissimum; quasi nihil id sua referret, rem totam ad Pium rejecit: « At Pontifex, (ut narrat Folieta ¹: Illi vero (inquit), quod ad se attinet viderint; et quidem citius mortem oppetiero, quam ut quidquam de sancti hujus solii jure, ac de Pontificia dignitate imminuam », acresque ac vehementes per tabellarium magna celeritate continuo ad regem litteras dedit, quibus ostendit, summi imperii mandandi jus suum esse, qui dignitatis primas, summumque in Christianis locum, non omnium populorum dumtaxat et principum concessu, sed ab ipso Omnipotente Deo sibi traditum fuisset; ideo æquum extitisse, ut qui Pontificiæ classi præfectus constitutus a se fuisset, summum etiam in fœderatorum classe jus haberet; se tamen augusto generi Austrio, ac tanti imperatoris filio, tantique regis fratri eum honorem censis; quem nihilominus, si a classe rebusque gerendis abfuisse contigisset, se non passurum, ut legatus aliquis al illo nominaretur, aut res per legatum administrarentur; sed alium se summum ducem, in absentis locum suffecturum, quem jam tunc nominare in animo haberet: hanc sibi omnino stare sententiam, oleumque ac operam amissurum affirmavit, si ab obfirmato hoc animi sui proposito, quis se abducere posse existimasset. Quæ res, si minus sibi probata fuisset, tum penitus instituta omnia de societate consilia esse interpellanda.

211. His Pontificis acceptis litteris, rex piissimus cedendum illius voluntati ratus, statim suis mandavit, ne rem ultra morarentur, et ad Pium respondens, cujus esse fatebatur, vel legatum, vel summum ducem, vel quem magis liberet, creare: tres ei significavit, quos tanto muneri aptos judicabat; Aloysium, nempe Requesensium, et Andream Auriam, quorum paulo ante meminimus: ac demum (ut Pontificis ejusdem gratiam iniret), Marcum Antonium Columnam. Reddidit autem Pius Philippi obsequio gratiam, Austriumque fratrem, non modo classis ac navalium rerum, sed terrestrium quoque copiarum, ac totius belli imperatorem creavit; quo absente, eadem munia a Columna obeunda esse decrevit.

212. Inter principes vero Italos, qui summa Austrio collata præfectura, digni habiti sunt, tum generis nobilitate ac vetustate, tum opibus

ac finium amplitudine, lateque patente populorum imperio, Emanuel Philibertus Sabaudix dux, cæteros facile anteibat: quem præterea, bellicarum rerum usu et scientia commendatum, Pontifex nominaverat. Veneti etiam haud alium cupiebant. At periculose Sabaudus, a veteri sua ditione recenter recepta, eaque hominibus novarum sectarum æmulis circumfusa, ac rebus nondum stabilitis, abfuturus erat. Sed, præter hæc, Hispani præpotenti principi, et quotidie incrementa capienti, tantum armorum ac belli arbitrium, non dissimulanter, ut scribit Gratianus, committere negarunt.

213. *Columna a Pio ad regem Hispaniæ mittitur, ut obstantia fœderi dirimat.* — His transactis, omnia quæ ad fœdus pertinebant jam composita credebantur, cum ab Hispanis, ut narrat Gratianus, illa rursus controversia mota est, (quod Africam spectarent), ut non in Turcas solum, sed adversus omne Mahumetanum nomen id fœdus percuteretur. « Negarunt cardinales, (quibus de his agendi negotium a Pio datum fuerat) æqua eos postulare: regem enim Persarum (præfati scriptoris ¹ sunt verba), qui Mahumetanus esset, non solum hostem judicari (quod eo capite fieret) non debere, sed etiam conandum esse omni studio, ut in eandem armorum societatem traheretur. Et Veneti, nisi vis omnis belli in Turcas, atque in Græciam intenderetur, nihil sibi fœdere opus esse, aperte denuntiabant. Nec regii quidem minus præcise fœdus abnuebant si eo Tripolis, Tunetum, Algerium Africæ urbes non comprehenderentur: negantes aliter Hispaniæ populis, quorum maxime ope gerendum id bellum esset, fieri satis posse, simul illud quoque tentare consilium sunt aggressi, ut arma Turcis non inferrentur, quando iis pares esse ipsi non possent, sed vis tantum eorum arceretur. Id vero a Venetis perinde est acceptum, ac si manifesto deprehensæ insidiæ in se Hispanorum essent ». Hæc Gratianus.

214. At cum anno præterito idem consilium ineundæ contra Mahumetanos omnes societatis; propositum ab Hispanis fuisse narraverimus, ac rejectum; ad res denuo turbandas, quas (sublatis obstaculis, aliis, quibus fœdus impedire connixi erant, jam demum perfici metuebant), nunc illud eos denuo revocasse censendum est. Quapropter Pius, cum nullum altercandi finem fieri videret, Pompeium Columnam, spectatæ virum industriæ nec bellicæ modo rei, sed civilium quoque actionum prudentem, cum litteris ac mandatis in Hispaniam misit, mandavitque, ut rerum statum Philippum doceret, ac verbis suis demonstraret, ipsi quidem Pontifici illius pietatem ac virtutem, præstansque in tam justa et pia causa studium, quod nullis stimulis egeret,

¹ De sac. Fœd. lib. 2. p. 79.

¹ De bell. Cypr. lib. 2. p. 114.

perspectum ac minime dubium esse : cæterum bonam istam mentem, nisi pares administratorum suorum sensus comitarentur, inutilem plane futuram. Proinde illis imperare ne gravaretur, ne controversias alias, ab aliis quotidie serendo, spem conceptam suam diutius frustrarentur, sed inanibus disputationibus et captiosis præcisis, inchoata consilia ad effectum perducere paterentur. Quod nisi ipse fecisset, ac nisi illi sedulo paruissent, instituta colloquia jam demum omnino dirimere æquius esset.

215. Quid ad hæc Philippus responderit, his verbis refert Folieta ¹ : « Quantum ac quam incensum suum sit in pietatis et religionis causa studium, cum præteritæ vitæ perpetuum cursum, tum vero postremum hoc bellum Flandricum declarare, quo subjectos suos, religionis in primis causa, ab ipso dissidentes persequatur. Quod bellum magni et ancipitis eventus, omnia regna sua immanibus et continentibus impendiis exhauriat, quibus parcere potuerit, ac cum subjectis suis in gratia et charitate esse, illosque bene obedientes, ac provinciam pacatam et tranquillam pacem agentem habere, si paululum modo illis de Ecclesiæ disciplina remittere voluisset, atque aliquid in religionis cultu indulgere. Sed optare ut divinum numen vitam ipsam atque omnia sibi prius adimat, quam optimum hunc sensum, a majoribus suis traditum, quem usque ad extremum spiritum, vel omnibus regnis suis profundendis retenturus sit. Id bellum sese excusare potuisse, a nova se societate alligando, omnesque sibi æquis animis fuisse daturos, si tanto bello implicitus nova ac tanta sese mole onerare noluisset. Cæterum religionis studium omnibus respectibus præponderasse : hocque se pietatis suæ cumulatam munus, et divino numini, et Pontificis gratiæ, ac voluntati, qui hac in re in illo tantum videat, persolaturum. cujus Pontificis adhortationes divinorum monitorum sanctitatem apud se obtineant. Quod ne verbis tantummodo facere videatur, sese jam præter triremium, quæ præsto sit, magnam onerariarum ac corbitarum vim, multis ex locis corrogasse. Præterea decem Germanorum millia, atque octo Hispanorum, totidemque Itolorum, in usum hujus belli scribi jussisse : Joannemque fratrem quamprimum in Italiam missurum, imperaturumque, ut copiis acceptis, ac classibus sociorum conjunctis, in bello acriter atque impigre gerendo, nihil de summa contentione remittat. Quod procuratores sui inutilibus controversiis extrahere dicantur; id illos, præter voluntatem suam facere : litteras se igitur acres et vehementes ad illos daturum, enixeque imperaturum, ut a supervacuis abstineant, Pontificisque voluntati atque imperiis

obsequantur. Sed invitum se nonnulla subjecturum : neque enim libenter se de alienis factis detrahare, aut alieno crimine lætari, sed rem ita cogere. Vereri se vehementer, ne tot labores ac tanta sollicitudo, inutiliter a sancto et pio Pontifice capiatur. Non enim se credere Venetos sincere ac cum fide de societate agere. In hanc se opinionem adducere, cum Venetorum ingenium, illorumque perpetuum ab armis tractandis, et bellis gerendis abhorrens : tum quod cognitum, sibi compertumque sit illos instituta colloquia de pace, nunquam diremissee; eaque de causa nuntios inter ipsos et Turcam continenter commeare. Putare igitur se illos hac societatis quærendæ simulatione abuti, ad Turcam, metu hoc injecto, ad æquiores pacis condiciones adducendum. Cæterum quacumque tandem mente illi utantur, quam optet a Deo immortalis illis et omnibus optimam dari; aut quodcumque tandem sit illorum consilium, se partes suas cumulate impleturum, enixurumque, ut neque Christianus populus in se pii regis, ac digni Catholici nomine a parentibus tradito, neque ipse Pontifex obsequentis filii animum unquam desideret. » Ista Philippus, ex Folieta.

216. Venetos cum Turcis de pace egisse eodem tempore, quo contra illos fœdus inire Pius tot conatibus satagebat, in confesso apud omnes est. Verum id dumtaxat illos curasse scribunt, cum novis cavillationibus, fœderis ejusdem leges abruptere (ut mox dicetur) Hispani rursus tentarunt. Nihilominus cum Gratianus, Folieta aliique asserant, ut audisti, Philippum per Pompeium Columnam monuisse Pium, ut caveret, ne Veneti simulando de societate agere pacis interea consilia coquerent, fœderisque nomine ad æquiores condiciones impetrandas abuterentur, sibi que compertum esse occultos inter ipsos Turcasque nuntios commeare; non abs re censendum videtur id ab eis prudenter factum, quod Hispanorum artibus obstrusum nimis fœderis negotium considerassent; ideoque ejusdem incerti fœderis præsidiis, ad tam periculosum bellum prosequendum, minime fidere, suæque Reipublicæ causam credere, nullatenus deberent. Quibus addas, quod licet Venetorum plurimi fœderis studio tenerentur, potior tamen ac sanior illorum pars, ac inter alios dux ipse Mocenigus ab eo abhorreret, ut inferius dicetur.

217. *Cavillationibus cardinalis Granvellani impulsu Veneti a fœdere declinant, et ad componendam pacem cum Turcis attrahuntur.* — Et revera jam omnia inter fœderatos tandem conventa pactaque erant, cum Pontifex cum eorundem fœderatorum legatis, nonis Martiis, quo S. Thomæ Aquinatis solemnitas agebatur, in Ecclesiam S. Mariæ supra Minervam sese contulit, rem divinam facturis, et junctam inter se,

¹ Ibid. ut sup.

Philippum regem, ac Venetam rempublicam adversus Turcas societatem populo ac aliorum regum oratoribus, qui in Urbe morabantur, denuntiaturus. Ibidem igitur, antequam ad sacra prodiret, Hispanos Venetosque legatos vocari jussit, ut de more fœderis capita uniuscujusque chirographo consignarentur : cum ecce cardinalis Granvellanus scriptum edidit, quod non modo consiliorum effectum retardavit, sed contentionum et certaminum causas renovavit; eoque prope factum est, ut in re tanti moliminis exhausti labores, ad effectum perducenda, irriti omnes atque inanes evaderent. Scripti autem hanc fuisse summam scribit Folieta : « Quoniam hoc anno, quæ inter fœderatos convenerunt, comparari nullo modo omnia possunt, et tamen adversus Turcam communem hostem, summa omnia facienda et tentanda sunt, legati et procuratores celsissimi regis Philippi denuntiant, regem suum, non plus quam septuaginta triremes hoc anno paratas habiturum, eas omnibus rebus ornatas et instructas quamprimum, atque, ut longissimum ante exitum appetentis Maii daturum; cupereque regem, ut fœderati nihil de summa contentione remittant, in quanto maximo triremium numero possunt comparando et instruendo; Venetique, qui alveorum et omnis navalis instrumenti amplissima navalia referta habent, usque ad eum numerum enitantur, ut triremes fœderatorum omnino sint ducentæ quinquaginta. Regem enim omnem hominum, remorum, bellicorum apparatus, armamentorum, com meatuum faciendam impensam, pro portione conventa sese subiturum; ac Venetis refectorum spondere, quem etiam facultatem facere remigii, quantum necesse fuerit, ex regnis et provinciis suis corrogandi cum eo, ut rex instruere ipse quoque naves suas posset ».

218. Hoc scripto, reque præter omnium expectationem nova, Veneti oratores perculsi, primo obstupuerunt, deinde tam perfidiosam ludificationem execrantes, cum paululum successissent, tandem responderunt, nisi pactis conditionibus staretur, senalum sibi per litteras consulendum, ejusque mandata expectanda. Ab initio siquidem cœptæ rei, inter fœderandos decretum fuerat, ut dum de fœderis legibus ageretur, præpararentur perinde omnia ac si perfecta res esset, ne quid bello inde gerendo moram afferret. Sed, præ aliis inopportunum illud scriptum Pontificis animum vehementer offendit, et (ut Gratianus scribit), maxime a Granvellano alienavit, quem ad omnia evetenda, veluti insidiatum publicæ causæ, gravissimis verbis objurgatum ab se repulit, quanquam omnia sibi voranda statuisset, ne salutaris negotii actio abrumperetur. Hinc Venetos oratores consolatus, ad senatum scribere suis verbis jussit, curæ sibi fore, ut fœde-

ris legibus satis a rege fieret.

219. At priusquam cætera prosequamur, insignem Thuani ¹ lapsum præterire nullatenus debemus, qui scribit, reverso a Philippo rege ad Pontificem Pompeio Columna, eo, quem retulimus, responso; alias difficultates ineundæ societati, non quidem ab Hispanis, sed ab eodemmet Pio, qui negotium tantopere urgebat, excitata fuisse, ratione sumptus quem in bellum conferre ipse debuisset. At incaute ipse ab Huberto Folieta id accepisse cognoscitur, qui de hac quidem re agit, post relatum ex Hispania Columnæ reditum, sed nulla prope habita temporis ratione, quo ista agitata fuere : unde, quoad tempus ipsum, dum Pontifici notam inurere nititur, Folieta ² narrationi ipse perperam addit, quod nullatenus ipse Folieta scripsit, ac veritati minime consentaneum fuisse manifeste deprehenditur, cum de his, anno potius præterito actum fuerit; licet hoc quoque, quæstionem ipsam forte Hispani (non vero Pontifex, commoverint, utpote qui ad negotium, ut vidimus, turbandum, omnem prope occasionem aucupaverint.

220. At Veneti, ubi oratorum suorum litteras, eaque quæ Granvellanus egerat ac scripto ediderat, acceperunt; animum a belli consiliis ad paciscendum cum hoste converterunt, procuratorum Philippi tot, ut dicebant, iniquitatibus offensi. Nam ea factio, quæ a fœdere perpetuo abhorruerat ac paci studuerat, in qua, ut innuimus, erat dux ipse Aloysius Mocenigus, ac plerique ex senatoribus, qui ætate et sapientia antecellebant, quæque adversus alterius factionis animorum ardorem, aperte tendere antea ausa non fuerat; occasionem hanc arripiendam rata, labantes illius animos, quo velent impellendi, palam contra fœdus vociferari ac de pace consiliis tandem acquiescendum suadere cœpit. Ejusdem componendæ peropportuna facultas tunc forte oblata visa est. Marcus Antonius Barbarus legatus siquidem, post bellum indictum, cum Bizantii domi suæ non arctissime custodiretur, Nicosiæ deditione audita, locum aliquem agendi de pace quærebat; quod unam hanc rationem esse putaret, qua et propriæ libertati, et Reipublicæ suæ incolumitati consuleretur. Per Salomonem igitur quemdam Judæum, medicinæ scientia Mahumeto charum, qui ventitare ad se solebat, cum Mahumete ipso, de captivis permutandis agere cœpit, ac dum de his ageretur, simul de pace mentionem injicere Judæo jussit; a qua cum Mahumetem, non modo non abhorrere, sed etiam operam ac studium suum in eam rem collaturum audisset; scribam suum ea de causa Venetias mittere (ut sibi liceret), ac una cum eo unum ex Turcicis interpretibus venire impetra-

¹ Thuan. Histor., lib. 49, p. 722. — ² Folieta. ut sup., p. 84.

verat. Hi igitur, tum forte Venetias appulerunt, patribusque litteras ac mandata Barbari reddidere, cum de Granvellani et Hispanorum inopinata recusatione eo anno præstandi, quæ ex fœdere debebant, allatum est. Itaque decemviri, cujus magistratus summa est in civitate potestas, re cum senatu, quo occultior esset, non communicata, certum hominem ea de causa Constantinopolim mittere decreverunt; idoneusque rei bene gerendæ visus est eis Jacobus Ragazzionus, vir impiger atque ingenio promptus, quique rerum Otthomanicarum magnum usum habebat. Cui idcirco, præter ea, quæ palam de senatus sententia data fuerunt ad captivos permutandos, occultis etiam instruxere mandatis in eas conditiones, quæ ipsi, et Barbaro magis e Reipublicæ et e fide eorum visæ fuissent pacis conficiendæ.

221. *His edoctus Pontifex Venetias mittit Columnam qui persuadeat senatui ut fœdus accipiat.* — Hinc tamen inchoati fœderis colloquia minime omittenda censuere, sed mutandam tantum consiliorum rationem existimaverunt. Unde cum Romæ quotidie, Pio urgente, conveniretur, Veneti oratores (ut sibi mandatum a supremo illo magistratu fuerat), nil aliud quam ad rem extrahendam multa opponere studebant, moras nectere, ac varia causari, quibus rei exitus, non quidem penitus præcluderetur, sed distraheretur. At Pontifex animo angī, ac Christianorum cæcitatem lamentari, qui privatarum rerum respectu, Christiani nominis communem causam proderet minime vererentur, quique viribus conjunctis, longe illis superiores futuri: separatis consiliis, singuli impiissimo tyranno, se conficiendos delendosque præberent. Nec eum latuit Ragazzoni legatio, imo illa, tum ejus sollicitudinem, tum suspicionem auxit, ne id, quod res erat, captivorum simulatione, pacis consilia a Venetis agitarentur. Ut autem erat animo excelsus, innumeris his difficultatibus minime fractus, ut cunctandi Venetis omnem prope viam præcideret, optimum factu judicavit, virum aliquem, genere, fide et auctoritate præstantem, reipublicæque acceptum, ad eos mittere, cum summa rerum potestate, ut præsens difficultates omnes dilueret, in quibus singulis transigendis et expediendis, frustra usque modo tempus tritum fuerat; visusque est in primis obeundo huic muneri aptus Marcus Antonius Columna, in quem proxime post Joannem Austriam Pium ipsum summum totius sacri fœderis imperium contulisse narravimus. Consilii hujus ac legationis, Pontifici cardinalem Comendonum auctorem fuisse, Gratianus scribit. Reperimus autem in Vaticano Archiv¹ fidei litteras, quas duci ac Veneto senatui porri-

gendas Columnæ tradidit, quas hic damus:

« Dilecto filio, nobili viro, Aloysio Mocenigo, Duci Venetiarum.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Mandavimus huic dilecto filio, nobili viro, Marco Antonio Columnæ, qui nobilitati tuæ has litteras reddet, ut quædam illi, inclytoque istius Reipublicæ senatui exponat, super fœdere, de quo a nobis, atque ab hac sancta Sede Apostolica, cum charissimo in Christo filio nostro Hispaniarum rege Catholico, et nobilitate tua, adversus communes Christiani nominis hostes Turcas ineundo, jamdiu actum est. Quocirca, a nobilitate tua vehementer petimus, ut illi super hoc ipso negotio perinde fidem habeat, ac si præsentem tecum loqueremur. Id erit nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die sexta Aprilis MDLXXI, Pontificat. nostri anno sexto ».

222. Columna igitur, cum his litteris ab Urbe profectus, cum per dispositos equos celesiter Venetias pervenisset, adissetque senatum, quæ in mandatis habebat exposuit. Ejus vero oratio (inquit Gratianus¹), nihil speciosi, ad eloquentiæ ostentationem ab inani verborum apparatu habuit; sed naturali facundia de rebus ipsis ex usu disserendo, quæque in rem essent pollicendo, movere senatus voluntatem studuit. Ante omnia Pii egregiam mentem, ardoremque ad id bellum, et ad rem Venetam tegendam, verissime prædicavit: hunc intueri Venetos debere, qui et auctoritate perducere ad æqua Hispanos et retractantes præclare ulcisci; sed et eos in Pontificis Maximi potestate futuros, et illum, quo magis sibi obnoxios beneficio faceret, quæ ad eam diem regis accuratissimis precibus pernegasset, de pecuniarum exactio-nibus ex Hispaniæ sacerdotiis; ea omnia in Venetorum gratiam, hujus belli causa concessurum; ipsum vero, Romanæ Ecclesiæ facultes huc omnes collaturum, pecunia, militibus, commeatu, et quibuscumque rebus posset, rem Venetam ajuturum. E Piceno et Flaminia frumenta exportari Venetias passurum: eorum præfectis, educendi e Romanis provinciis conductos pretio milites, quot vellent, potestatem facturum; et in præsentia, sua pecunia scripta tria millia peditum, in Dalmatiam missurum, quibus, donec classes in Græciam convenissent, ad tuendos Reipublicæ fines, Veneti uterentur. Quinas decimas, quas postulassent, conferre eis sacerdotes Venetæ ditionis jussurum; nulla denique eis re, nullo officio virum ardentem Christianæ pietatis studio defuturum, cui insigne communis omnium parentis no-

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

¹ Gratian. ut sup. p. 119.

men, non magis ex fastigio honoris, quam ex animo in Rempublicam vere paterno, debere-
tur. Ad hæc omnem daturum operam, ut in
eamdem fœderis societatem, Cæsarem quoque,
Germanosque, et equitatu validam Polonorum
gentem, et alios item reges adduceret, legatis
ad id amplissimis viris, e cardinalium collegio
missis. Ad hæc alia plura adjecisse Columnam,
idem Gratianus scribit; quibus in primis Vene-
torum animos in Hispanis sibi infensos ac
exulceratos leniret, et demum ad amplecten-
dum fœdus provocaret.

223. Quod vero, inter alia Venetæ Reipu-
blicæ præfectis pollicitus sit Columna, Pontifi-
cem potestatem facturum, quot vellent, con-
ductos milites e Romanis provinciis educendi,
id ab eo dictum scire operæ pretium est, quod
jampridem Pius, e suis ditionibus quemquam
exterorum principum militiæ nomen dare,
gravi edicto prohibuisset. Cujus rei causam,
his verbis prodit Maurocenus¹: « Galliarum
regis parentem imperio, ac beneficiarium
quemdam, religionis causa carceri Pius manci-
paverat; neque, per nobilem e suis Romam
missum, ejus liberationem petenti, obsequi
voluerat; quibus acciderat, ut ne quidpiam in
se hostile reges (nempe Maximilianus Cæsar,
quem Pio iratum, ob collatam in Cosmum
Medicæum Magni Hetruriæ Ducis dignitatem,
et Carolus Francorum rex) molirentur veritus;
e suis ditionibus neminem, in aliorum princi-
pum militiam adscribi, edicto vetuisset ». Et
haud multo post, frustra a Venetis oratoribus
in hoc tentatum Pontificis animum referens,
scriptor² idem subjungit: « His de causis, nihil
de militum delectu in Pontificibus ditionibus
habendo impetrari poterat, atque severa adeo
edicta Pius pronuntiari jusserat, ut præfectos
quosdam, qui facultate non impetrata, Reipu-
blicæ nomine milites conscripserant, in vincula
tradi præciperet: Agesilaumque Monaldes-
chium, exilio ac bonorum publicatione mul-
ctatum, ægre a senatu sæpius rogatus, revoca-
verit, etc. ». Beneficiarium autem Galliarum
regis, religionis causa carceri a Pio mancipa-
tum, haud alium extitisse arbitramur, quam
Galeatium Sanseverinum, pro quo inani studio
Carolus regem, intercessisse supra narravi-
mus. Ad componenda vero dissidia, allatis de
causis, Pontificem inter ac præfatos principes,
Venetos sui senatus scribam Joannem Formentium
Romam ad Pontificem misisse, scribit
Bzovius³, additque Pium respondisse: ea sibi
curæ fore, quæ, vel ex Cosmi titulis, vel ex
justa hæretici castigatione, Veneti ipsi ex vano
metuerent; ideo sibi illa relinquerent. At Mau-
rocenus, decretam quidem a senatu Formentii

legationem asserit, sed biduo post revocatam
scribit, mandatumque oratoribus, qui Romæ
essent, ut officio, quod apud Pontificem For-
mentius obire debuisset, ipsi perfungerentur.

Sublata igitur severa ea in Ecclesiastica
ditione conscribendi milites prohibitione, Pon-
tificis nomine, aliisque pluribus, quæ ad rem
egregie pronuntiavit Columna, in societatis
sententiam Venetorum animos pertrahere con-
nixus est. Cum autem ancipiti deliberatione
ipsi distraherentur, et totos dies consultando,
nihil explicantes fatigarentur, Paulus Theupo-
lus, unus e decemviris, cui non probabatur
summum civitatis consilium de rē tanta celari,
ac de eo, in quo reipublicæ summa verteretur,
non consuli, auctor fuit collegis, de pace bel-
loque referendi ad senatum, ejusque judicio
utendi. Ex quo factum (ut fusius Maurocenus,
Gratianus, aliique harum rerum scriptores nar-
rant) ut tandem omnium suffragiis, rejecta pace,
Columnaque in curiam accito, coram eo decre-
tum initæ societatis recitatum fuerit; et prin-
ceps (quod Pio sociisque, ac Christianæ reipu-
blicæ feliciter verteret), fœdus senatum acci-
pere renuntiaverit. Collaudatis autem Patribus,
Columna ipse, atque affirmatis, quæ prius Pii
nomine pollicitus fuerat, eadem qua Roma Ve-
netias venerat celeritate, Venetiis in Urbem se
contulit.

224. Non defuisse (scribit Gabutius⁴) qui
objicerent Pio, cum de Columna ad Venetos
mittendo cogitaret, uequaquam dignitate Pon-
tificia factum videri, abs se aliquem ea de re
illuc mitti: quibus, tanto Pontifice dignum hoc
ipse reddidisse responsum subjungit: « Se pro
communi Christianæ rei beneficio, indigna
quæque perpeti velle, atque extrema virium
experiri. Quod si Veneti sua explicare consilia
noluissent, sacratissimum Christi Sanguinem
pro iis, quos Turca jam captivos tenebat, effu-
sum, de illis pœnas repetiturum ».

225. *In consistorio solemniter fœdus percu-
titur: hujus fœderis condiciones.* — Veneto
igitur decreto lætus Pontifex, cum jam obsig-
nando fœderi nil amplius obsistere cognosceret.
Consistorium habuit, de quo ista in suo Diario
Firmanus⁵: « Die Veneris, vigesima quinta Maii,
Sanctissimus tenuit secretum consistorium,
quod, auditis cardinalibus, statim fuit clau-
sum. Sub ejusdem finem nos cæremoniarum
clerici, oratores regis Catholici, et Venetorum,
qui duo erant, ad consistorium perduximus,
eosque in scamnorum hiatu, coram Pontifice
genuflectere jussimus, hoc modo: videlicet,
Hispano oratore a dextris, a sinistris vero
Venetis oratoribus genuflectentibus. Reveren-
dissimus cardinalis Pacecus, regis Catholici

¹ Mauroc. Hist. Venet. — ² Ibid. ut sup. — ³ Bzova Ann. sub hoc an.

⁴ Gabut. Vit. Pii, lib. 4, cap. 3, pag. 135. — ⁵ Ex Diar. Firman. an. 1571, pag. 159.

procurator, capite detecto in loco suo stetit. Datarius similiter stetit prope solium sive sedem Pontificis. A sinistris, gubernator Urbis, auditor Camerae Domini nostri, de Torres clericus Camerae, et multi familiares Suae Sanctitatis, alique nobiles steterunt retro scamnum cardinalium diaconorum. Tunc datarius legere coepit instrumentum Ligae, et paulo post SSmus dominus noster jussit Rmo Paceco, ut sederet, prout fecit, semper tamen capite detecto, et omnibus aliis praedictis, ut starent, uti fecerunt. SSumus Dnus noster, pro observatione contentorum in Instrumento Ligae, juravit tacto pectore; idem fecit Rmus Pacecus. Ad instantiam datarii vero, juraverunt tactis sacrosanctis Evangeliiis in libro meo juramentorum. Testes fuere gubernator Urbis, auditor Camerae, clericus Camerae de Torres, praefectus cubiculi Suae Sanctitatis, D. Florentius de Auximo cubicularius secretus, et nos clerici caeremoniarum. Et haec omnia Datarius publicis tabulis commendavit». Ista Firmanus.

226. At fusiora de hoc percelebri Consistorio, ex praclaro cardinalis S. Severinae Diario, prout in eo jacent, dare non pigeat:

« Die xxv Maii, feria sexta MDLXXI.

« Fuit Consistorium in Sala Magna de more aestivi temporis, in quo SSmus D. noster egit, et dixit de foedere, divina gratia concluso, inter charissimum ejus filium regem Catholicum, et illustrissimum Dominium Venetum, et Sanctitatem Suam: et quod desuper sunt conficiendae debita cautela, atque instrumenta, et obligationes bonorum; cumque ipse nulla habeat bona, nisi quae Ecclesiae, oportet illas facere, de consensu et consilio venerabilium fratrum; sperans et rogans Deum, ut per hoc foedus ineundum, communis hostis immanissimus Turcarum tyrannus reprimatur, cujus potentia et crudelitate, regna atque provinciae invasa et capta sunt atque direpta, fideles occisi vel in captivitatem adducti, Ecclesiae destructae, etc. Et quia principaliter intendunt evertere religionem Christianam. Et quia relictus est locus aliis regibus, et principibus, intendit mittere legatos ad regem Romanorum, electum imperatorem, ad Christianissimum regem Galliarum, et regem Poloniae, aliosque reges, invitaturus eos, contra communem, et Christiani nominis hostem. Et quamvis a seipsis id facere deberent, nihilominus ipse vult eos hortari, rogare, et obsecrare, et invitare, opportune et importune, atque etiam praecipere. Quod si ipsi convenient in commune bonum Christianae Reipublicae, bene quidem; sin autem minime, Sanctitas Sua erit excusata omni populo Christiano, quod fecerit quod ad se spectaverit. De personis autem mittendis, tractabit in alio consistorio, et alia multa in hanc sententiam dixit, quae non audivi, rogans patres, si placeret.

« Cardinalis Tridentinus, episcopus Portuensis cum esset caput Ordinis sui, laudavit propositum Sanctitatis Suae, atque mirifice commendavit labores, pietatem et prudentiam Suae Sanctitatis, in conficiendo hoc opere; atque sibi placere conclusionem et stipulationem, necnon missionem legatorum ad reges, et alios etiam principes Christianos inferiores, et praesertim Italiae, qui essent invitandi; imo censuit mittendum esse etiam ad principes rebelles, et inobedientes hujus Sanctae Sedis, id est, haereticos, ut quaque via invitarentur ad pacem, atque concordiam, et alia multa dixit, quae non audivi, et gratias agendas esse Deo, pro tanta gratia.

« Cardinalis Augustanus probavit sententiam Sanctitatis Suae, et gratias egit; sed verba, non fuerunt ab omnibus audita, et de Deo gratiis reddendis.

« Cardinalis Farnesius probavit obligationem bonorum, et missionem legatorum; sed ad principes tantum Christianos, laudans et gratias agens: asserens rogandum esse Deum pro diuturna Suae Sanctitatis incolumitate atque felicitate.

« Cardinalis Pisarum gratias egit, laudans Sanctitatem suam de laboribus et patientia propter ea susceptis, et probans sententiam suam, et Deo gratias esse agendas. Sic et cardinalis Sabellus, et Cornelius paucis verbis.

« Cardinalis Pacecus in idem, de gratiarum actione et oratione pro salute papae; et probavit sententiam.

« Cardinalis Amulius in idem, sumens thema ex Apostolo: *Omnis anima subdita sit potestatibus: et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.*

« Cardinalis Gambara similiter omnia colaudavit atque probavit: sed quod legati mittantur ad reges, sed ad alios principes alii praelati.

« Cardinalis Gesualdus submurmuravit nescio quae, sub lingua, quae non..... quod credo idem.

« Cardinalis Sermoneta in idem probans stipulationem, et missionem legatorum.

« Cardinalis de Aragona similiter sub lingua nescio quae murmuravit: credo in idem.

« Cardinalis Columna in idem; laudans Summi Pontificis diligentiam, prudentiam, et probans, etc.,

« Cardinalis S. Crucis plura in idem, probans omnia.

« Cardinalis Ursinus quaedam, in idem probans.

« Cardinalis Cribellus pauca quaedam in laudem papae, et approbationem propositorum.

« Cardinalis Lomellinus aliqua, in idem similiter.

« Cardinalis Sirletus plura alia in eam sen-

tentiam, et de missione legatorum, et de omni conatu adhibendo in conjungendis istis principibus, et in eis invitandis, precibus, obsecrationibus et præceptis, atque pœnis; ut saltem sit excusationi omni populo Christiano, ut Sua Sanctitas dixerat.

« Cardinalis Alexandrinus, et Alciatus quædam pauca in idem.

« Cardinalis Maffæus laudavit Summi Pontificis industriam in conficiendo hoc opere, et probavit omnia.

« Cardinalis ab Ecclesia dixit simpliciter: Omnia mihi placent.

« Cardinalis Cervantes dixit, placere sibi omnia dicta a Sanctitate Sua, veluti angelico ore proposita.

« Cardinalis S. Severinæ dixit: Placet confectio Instrumentorum tam sanctissimi fœderis; placet etiam consilium, de legatis mittendis; sed juxta distinctionem Rmi domini mei cardinalis de Gambara, ut legati ad reges, inferioris vero gradus personæ, velut prælati, ad alios principes. Cæterum summæ et immortales gratiæ habendæ sunt Deo et Sanctitati Vestræ, quæ pro singulari sua providentia atque sollicitudine, et prudentia, opus tamdiu ab universa Republica Christiana exoptatissimum, confecit.

« Cardinalis Cæsius laudavit Sanctitatem Suam in suscepto hoc opere, et commendans de laboribus patientia, et probavit omnia.

« Cardinalis Rambovillietus dixit sibi placere omnia.

« Cardinalis Theanensis dixit: Placent omnia; sed quod legati mittantur ad hæreticos.

« Cardinalis Montaltus idem; sed quod non mittantur legati ad hæreticos, propter anathema, ac involvantur Catholici peccato eorum, et irascatur eis Deus; ut Josue iratus est, propter anathema Achab.

« Cardinalis Placentinus probavit omnia, commendans Sanctitatis Suæ pietatem atque prudentiam.

« Cardinalis Aldobrandinus idem; testans se scire Suæ Sanctitatis zelum, atque pietatem, et optimam mentem.

« Cardinalis Justinianus in idem pauca, suggerens esse mittendum ad regem Portugalliæ, de quo non est facta mentio. Sed Sanctitas Sua dixit, in primis ad eum mittendum esse.

« Cardinalis Rusticuccijs tacite omnia.

« Cardinalis Albanus plura in idem, et Suæ Sanctitatis commendationem.

« Cardinales de Medicis et Acquaviva, diaconi, tacite omnia.

« Tunc SSmus Dnus noster egit de placando Deo, et de cura adhibenda, ut illum propitium habeamus, et de agnoscendis nostris peccatis et culpis atque criminibus, et de vita et

morum emendatione, ut Deum Opt. Max. propitium habere mereamur; ut præsertim de proposito bene vivendi, et deserendi malam vitam, et de convertendis erratis in bona et pia opera, in orationes et pœnitentiam, et deplorandis excessibus, et divino auxilio implorando contra sui nominis hostem, qui ex nostris peccatis et culpis est effectus potentior; non solum ut alias anno præterito ordinavit fieri in Ecclesiis Urbis, et a nobis ut rogetur Deus pro præsentibus necessitatibus, sed etiam ut specialiter nunc ad eum conversi recurramus, ut non solum non potiamur fructu hujusmodi fœderis, sed etiam pereamus, et perdamus reliqua, ab immanissimis hostibus superati. Unde hortatus est cardinales, ad emendationem vitæ, ad sanctos mores instituendos, ad pia opera prosequenda, ad aliis bonum exemplum dandum, et ad attrahendum et alliciendum, et monendum familiares nostros, servitores et alios ad pœnitentiam, et ad deploranda peccata, et ad implorandum divinum auxilium, precibus, lacrymis, confessionibus, usu sacramentorum, et aliis pietatis operibus, et fusius in hæc locutus est.

« Tum (inquit) ut Deo de concluso fœdere gratias agamus, et ut effectum ipsius, et executionem tribuat, rogemus ejus divinam bonitatem. Die Dominica erit cappella in S. Petro, ubi celebrabitur Missa. Die Lunæ erit processio ad S. Spiritum, ubi etiam Missa celebrabitur. Die Mercurii erit processio ad S. Jacobum Hispanorum, veluti qui fuerit patronus et protector adversus hujusmodi infideles et Mahumetanos Christianis sæpissime. Die vero Veneris a Minerva ad S. Marcum protectorem Venetorum; et cardinales possunt convenire in S. Maria supra Minervam, et hoc dierum ordine: nam Sabatho sequenti, cum sit Vigilia Pentecostes, clerus esset impeditus propter Fontium benedictionem, et alia, etc. Et dabitur Jubilæum, et plenaria etiam plenissima Indulgentia, et facultas absolvendi ab omnibus casibus, et commutandi vota, religionis dumtaxat exceptis, de more, etc. Demum pulsato tintinnabulo, accesserunt magistri cæremoniarum, venit datarius stipulaturus instrumentum fœderis, ingressi sunt auditor cameræ patriarcha Alexandrinus, et gubernator Urbis Mons Valens, et quidam alii, ac familiares Sanctissimi, ejus nepotes, Hieronymus et Michael; Prosper Columna, duo magistri cameræ, et cubicularii secreti, et assistentes, et Cæsar Glorierius secretarius Apostolicus.

« Intromissi autem sunt DD. Joannes de Zuniga orator regis Catholici, cum Antonio Barba secretario legationis, et ambo oratores Veneti cum eorum secretariis, et filio Senioris Senatoris, ac nobili Veneto canonico Paduano. Quibus genuflexis ante Sanctissimum, ex

adverso datarius cœpit legere proemium, et loco Pii Quinti, dixit Pii Quarti, et de anno Pontificatus, etc.

« Tunc fecit Sanctissimus eos surgere, et secuta est stipulatio, altero secretario Veneto copiam aliam habente, et secreto legente. Sanctissimo Domino Nostro jurante in pectore, cardinali Paceco, uti regis procuratore itidem faciente; et, tactis Scripturis, oratore regio et oratoribus Venetis jurantibus, in manibus magistri Cæremoniarum. Sed ego curavi, ut jurent in manibus suis, prout postea fecerunt, lectis mandatis. Deinde lecta sunt mandata, instantibus cardinalibus Cæsio et Aldobrandino; nam aliqui pro lectis haberi volebant.

« Quibus completis, atque rogatis testibus, prædicti cardinales Pacecus et oratores osculati sunt pedes Sanctissimi respective.

« Et dimissum est Consistorium quod duravit per tres horas ». Sic ibi.

227. At jam in medium producat, ex ipsomet Vaticano Autographo ¹ acceptum tanti fœderis Instrumentum :

« Invocato Dei Omnipotentis nomine, Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen.

« Anno ab ejusdem Domini nostri Jesu Christi Nativitate millesimo quingentesimo septuagesimo primo; Pontificatus vero beatissimi in Christo patris et domini nostri D. Pii divina providentia Papæ Quinti, anno sexto; die vero xxv mensis Maii Romæ in Palatio Apostolico, in aula residentie sacri Consistorii ejusdem Sanctissimi D. N. papæ, ac reverendissimorum DD. S. R. E. cardinalium infrascriptorum ibidem præsentium atque adsistentium, quorum nomina sunt, videlicet: Christophorus episcopus Portuensis, Tridentinus nuncupatus. Otho episcopus Prænестinus, Augustanus nuncupatus. Alexander episcopus Tusculanensis, Farnesius nuncupatus, S. R. E. vicecancellarius. Scipio tit. S. Mariæ in Transtiberim presbyter, de Pisis nuncupat. Jacobus S. Mariæ in Cosmedin presbyter, de Sabellis nuncupat. Aloysius tit. S. Marci presbyt. Cornelius nuncupat. S. R. E. camerarius. Franciscus tit. S. Crucis in Jerusalem presbyt., Pacecus nuncupat. Marcus Antonius tit. S. Marcelli presbyt., Amulius nuncupat. Joannes Franciscus tit. S. Priscæ presbyter, de Gambarara nuncupat. Alphonsus tit. S. Cæcilie presbyter, Gesualdus nuncupat. Nicolaus tit. S. Eustachii presbyt., de Sermone nuncupat. Innicus tituli S. Laurentii in Lucina presbyter, de Arragona nuncupat. Marcus Antonius tit. SS. XII Apostolorum presbyt., de Columna nuncupat. Prosper tit. S. Mariæ Angelorum presbyt., de S. Cruce nuncupatus. Flavius tit. SS. Petri et Marcellini presbyt. de Ursinis nuncupat. Alexander tit. S. Mariæ in

Araceli presbyt., de Cribellis nuncupat. Guilielmus tit. S. Laurentii in Pane et Perna presbyt., Sirletus nuncupat., Fr. Michael tit. S. Mariæ supra Minervam presbyter., Alexandrinus nuncupat. Franciscus tituli S. Mariæ in Porticu presbyt., Alciatus nuncupat. Joannes Paulus tit. S. Pancratii presbyt., de Ecclesia nuncupat. Marcus Antonius tit. S. Callisti presbyt. Mafæus nuncupat. Gaspar tit. S. Martini in Montibus presbyter, Cervantes nuncupat. Julius Antonius tit. S. Bartholomæi in Insula presbyt., Sanctæ-Severinæ nuncupat. Petrus Donatus tit. S. Vitalis presbyter, Cæsius nuncupat. Carolus tit. S. Euphemie presbyt., Rambovillietus nuncupat. Fr. Archangelus tit. Sancti Cæsarii presbyt., Theanensis nuncupatus. Frat. Felix tit. Sancti Hieronymi Illiricorum presbyter, de Monte Alto nuncupat. Paulus tit. S. Pudentianæ presbyt., Placentinus nuncupat. Joannes tit. S. Simeonis presbyt., Aldobrandinus nuncupat. Fr. Vincentius tituli S. Hieronymi inter Imagines, presbyt., Justinianus nuncupatus. Hieronymus tit. Sanctæ-Susannæ presbyt., Rusticucius nuncupat. Jo. Hieronymus tit. S. Joannis ante Portam Latinam presbyt., Albanus nuncupat. Ferdinandus Sanctæ-Mariæ in Dominica diaconus, de Medices nuncupat. Julius tit. S. Theodori diaconus, de Acquaviva nuncupatus.

« Cum idem SSmus D. noster, accepto nuntio, quod immanissimus Turcarum tyrannus, magno belli apparatu, Cyprum insulam, omnibus locis Chsistianæ ditioni subjectis, Terræ-Sanctæ, in qua Dominus noster Jesus Christus natus, passus et mortuus est, propinquiorem, barbara quadam immanitate invadere minaretur: juxta Ezechielis prophetæ vocem, venientem gladium annuntians populo, principesque Christianos ad resistendum communibus hostibus, communi consilio atque ope excitare studuisset: ob eamque causam serenissimo Philippo Catholico regi, illustrissimo duci, senatuique Veneto auctor fuisset, ut secum, pro reipublicæ Christianæ defensione, ac ejusdem sævissimæ Turcarum gentis offensioe fœdus inirent; utrosque ad hoc hortatus, tum ex eo quod uterque Omnipotenti Deo fideique Christianæ ac religioni Christianæ deberet; tum etiam gravissimi communisque periculi et utilitatis nomine. Cumque præfatus serenissimus rex Catholicus, majorum suorum inclytæ memoriæ regum vestigiis insistens, et a veteri suo erga commune Christianæ religionis bonum studio, prompte admodum ad reverendissimos DD. cardinalem Antonium Granvellanum nuncupat., et Franciscum cardinalem Pacecum, et illustrissimum D. Jo. de Zuniga, suum apud illius Sanctitatem oratorem mandatum misisset, quo eis, vel altero eorum legitime impedito, duobus ex eis, de eo ipso fœdere agendi, illudque concludendi potesta-

¹ Ex Autog. Vatic. Arch.

tem fecit. Similiterque idem illustrissimus dux ac senatus Venetus, de reipublicæ Christianæ salute ac dignitate, in maximum discrimen adductæ, pro antiqua eorum erga Deum Omnipotentem pietate solliciti, ejusdem fœderis tractandi, concludendique mandatum, illustribus equitibus Michaeli Suriano, et Joanni Superantio, suis apud eandem Sanctitatem oratoribus misissent. Cumque per aliquot dies ea de re actum esset, inter Sanctitatem Suam, et ab ea deputatos et præfatos dominos procuratores et oratores; tandem, juvante potissimum Omnipotentis Dei auxilio, ad hanc conclusionem et conventionem devenit; hoc est, quod prædictus serenissimus rex Catholicus, per eosdem dominos procuratores; videlicet, Rmum dominum Franciscum Pacecum cardinalem, et illustrissimum D. Joannem de Zuniga, absente in regno Neapolitano illustrissimo D. Antonio cardinale Granvellano; ipsius ac successorum suorum nomine contrahentes, seque obligantes, et ad majorem firmitatem, ac sine præjudicio præsentis puræ stipulationis et obligationis, ejusque executionis, pro eo promittentes, illum pro se successoribusque suis: omnia quæ in præsentī Instrumento continentur, infra tempus quatuor mensium rata habiturum; et publicum ratihabitionis Instrumentum, cæteris confœderatis traditurum. Et præfatus illustrissimus dux, senatusque Venetus, per eosdem clarissimos oratores, procuratoresque suos, ejusdem illmi ducis et senatus, successorumque suorum, ac reipublicæ nomine contrahentes, seque obligantes, pro quibus similiter promittunt eos, cuncta, quæ hoc Instrumento continentur, infra idem tempus, rata habituros, et publicum ratihabitionis Instrumentum, cæteris confœderatis tradituros; virtute dictorum suorum mandatorum, quæ ibidem in publica et authentica forma, in manu mei datarii ab eis exhibita, et coram eodem Sanctissimo domino nostro, ibidem lecta fuerunt; quorumque tenores inferius inserentur una cum sanctissimo D. nostro Pio divina providentia papa Quinto præsentē et assistente, volente et consentiente, sacro reverendissimorum dominorum S. R. E. cardinalium collegio, nomine Sedis Apostolicæ successorumque contrahente: ad gloriam sanctissimæ et individuae Trinitatis Patris et Filii et Spiritus Sancti, et ad ejus sanctæ fidei Catholicæ exaltationem, tale inter se fœdus inierunt, eo modo, iisque conditionibus, quæ infrascriptis capitulis continentur:

228. « I. Et primo, quod hujusmodi fœdus, quod ad ejusdem Turcarum immanissimæ gentis vires, Deo Omnipotente adiutore, destruendas, prædicti contrahentes inter eos initum esse voluerunt, sit perpetuum, et non solum ad ipsorum contrahentium, et eorum qui eidem

conventioni ac fœderi adhæreant Statuum dominiorumque, ab eadem Turcarum gente defensione: etiam ad ipsius gentis, ab omni terræ marisque parte offensionem atque invasionem, Algerio, Tuneto et Tripoli etiam comprehensis.

« II. Ad ejus autem fœderis executionem et observationem, inter eos convenit, ut copię tam maritimæ quam terrestres, quibus in hac expeditione utendum sit, ducentis triremibus, centum onerariis navibus, peditibus Italis et Hispanis et Alemannis quinquaginta millibus, equitibus levis armaturæ, quatuor millibus et quingentis constant, et constare debeant; adjuncto idoneo bellicorum tormentorum numero, una cum munitionibus reliquisque rebus necessariis: utque singulis annis mense Martii, vel ad summum Aprilis, in mari Orientali prædictæ copię omnes comparatæ, coactæque omnino inveniantur; quibus copiis earum duces, ad ea, quæ illi, pro occasionum temporumque ratione expedire magis videbuntur, utantur, ad communis hostis majus damnum et detrimentum, vel ad majorem confœderatorum principum et reipublicæ Christianæ utilitatem. Quoniam autem fieri posset, ut dum expeditio adversus aliqua hostis loca institueretur, aliunde Turca suas vires, contra aliqua confœderatorum loca mittat; teneantur duces hoc casu, vel de copiarum parte necessaria defensione eorum locorum providere; vel etiam, si opus fuerit, relicta expeditione, vires omnes convertere ad ea loca defendenda, quæ a copiis Turcicis invaderentur.

« III. Teneantur autem principes confœderati, per suos oratores, Romæ cum Summo Pontifice, singulis annis, Autumnali tempore statuere, de expeditione sequenti anno suscipienda, et de copiis sequenti Vere comparandis, majoribus vel minoribus, vel de eo, quod pro statu rerum agendarum videbitur.

« IV. Super communem vero impensarum faciendarum collationem, inter eosdem fœderatos, ita convenit; quod prædictus sanctissimus D. noster, et sanctæ Apostolicæ Sedis nomine, una cum reverendissimorum DD. cardinalium consilio et assensu, pollicetur in hanc ipsam expeditionem, tam defensionis quam offensionis causa suscipiendam, duodecim triremes, omnibus rebus necessariis instructas, ut inferius dicetur, conferre; adjunctis pro sua portione terrestrium copiarum tribus millibus, equitibus ducentis septuaginta.

« V. Præfati vero procuratores et oratores serenissimi regis Catholici, majestatis suæ suorumque successorum nomine promiserunt, illum totius impensæ in eandem expeditionem faciendæ, tres sextas partes collaturum. Oratores vero reipublicæ Venetæ, qui supra nominati sunt, illustrissimi ducis, senatusque Veneti, ac

successorum, et Reipublicæ nomine, promiserunt eos totius prædictæ impensæ, duas sextas partes, collaturos.

« VI. Præterea iidem prædictorum regis et Venetorum procuratores, eorundem principum suorum, ut supra, nomine, promittunt se alterius sextæ partis impensæ, cui conferendæ Apostolica Sedes in fœdere anni MDCXXXVII obligata erat; residuum illud esse collaturos, quod, sanctissimus dominus noster et Sedes Apostolica supra propriam collationem supra positam conferre non potest; ita videlicet, ut eo residuo in quinque partes diviso, serenissimus rex Catholicus partes tres, Venetorum Respublica duas solvere teneantur: hoc modo, videlicet, quod prædictis duabus partibus Respublica viginti quatuor triremes, omnibus rebus necessariis instructas contribuet, ea conditione, ut si hoc ad integras illas duas partes implendas non suffecerit, teneantur id, quod defuerit supplere: si vero superaverit ipsis, a prædicto serenissimo rege Philippo, aliis in rebus reficiatur.

« VII. Ad hoc iidem oratores Veneti pollicentur, eumdem illustrissimum ducem, senatumque Venetum, Sanctissimo D. nostro ac Sedi Apostolicæ, si Sanctitatis Suæ ejusque successoribus placuerit, prædictas duodecim triremes, omnibus navalibus instrumentis tormentisque bellicis, et aliis ad eorum tormentorum usum necessariis rebus instructas, commodaturum, quas idem Smus D. noster eis restituere debeat, prout salvæ fuerint.

« VIII. Item quia in prædictarum triremium naviumque numero, aliisque rebus expeditioni necessariis, a rege Catholico et Republica Venetorum comparandis, quemlibet illorum plus conferre oportebit earum rerum, quarum illi major copia et facultas fuerit; idcirco inter eos convenit, ut quidquid quisque illorum plus harum vel illarum rerum contulerit, quam pro rata parte impensæ ad eum spectantis teneatur; id ei, ab altero, aliis in rebus reficiatur.

« IX. Item victualia, quæ quotidie consumuntur, si ea defuerint in aliquo loco aliquibus ex confœderatis, possint capi ex terris et locis illorum, apud quos fuerint; honesto tamen pretio; et teneantur extractiones aperte, ad beneficium expeditionis, quatenus necessitas ipsorum locorum, unde pro provisione suarum copiarum confœderati extrahere volent, ferre potuerint; præsertim cum quilibet confœderatorum statim majorem copiam, quam pertulerit victualium hujusmodi, comparare debeat. Ne autem aliud, quam vera necessitas ab hac obligatione excuset; nulli concedi debeat extrahere ex illis locis, in quibus ejusmodi necessitas prætendatur, aliquam victualium quantitatem, nisi prius confœderatis ex eisdem locis provisorum fuerit pro suarum copiarum maritimarum

et terrestrium indigentis; ita tamen, ut Catholico regi liberum sit, ex regno Neapolitano et Siciliae victualia Goletæ, Melitæ, et suæ classis providere. Quibus autem in locis, pro exportatione certum aliquod vectigal pendi solitum est, id, ne in præjudicium exportationis confœderatorum augeri possit. Quibus vero in locis certum esse non solet, sed arbitrarium, id certam quamdam honestam pretii summam, ne excedere possit; sicut in regno Neapolitano, non amplius pro curru solvant, quam ducatorum quindecim monetæ illius regni, quantumvis hanc summam impositio, quæ aliis fiat, excedat; si vero minor impositio erit, minorem tantum, sicut alii, solvant confœderati. In regno vero Siciliae, pro extraordinaria impositione, non amplius pro qualibet Salma solvant, quam aureos duos illius monetæ, quantumvis major impositio aliis imponatur, si vero minus, minorem, sicut alii, solvant, neque eorum causa provisione suarum copiarum eo ire, vel mittere contigerit.

« X. Item, ut quotiescumque prædictus serenissimus rex Catholicus a Turcis, et nominatim etiam ab Algerio, Tuneto et Tripoli, eo videlicet tempore, quo aliqua communis fœderatorum expeditio non fiat, invasus fuerit; prædictus illustrissimus dux, senatusque Venetus, majestati suæ Catholicæ quinquaginta triremes bene instructas, atque armatas, subsidio mittere debeat; sicut majestas Catholica anno præterito eidem illustrissimo duci, senatuique Veneto subsidio misit. Quod idem serenissimus rex Catholicus pari casu facere debeat, quotiescumque ipsi illustrissimi Veneti invasi fuerint: ita tamen, ut invaso, cui ea de re credi debeat, petenti hoc subsidium, negari non possit, dummodo pro sua defensione, majores auxiliaribus, quas petierit copias, suis sumptibus habeat; neque tamen hujus capituli provisione, his, quæ de generali defensione in primo capitulo continentur, derogatum esse intelligatur.

« XI. Præterea, si ita contigerit, ut prædictus serenissimus rex Catholicus, Algerinam, vel Tunetanam, vel Tripolitanam expeditionem susceperit, aliquo anno, quo, neque aliqua communis fœderatorum expeditio suscepta sit, neque Turcarum classis talis extiterit, ut verisimile sit prædictam Venetorum rempublicam sibi ab invasione Turcarum timere debere: prædicto serenissimo regi quinquaginta triremes bene instructas atque armatas subsidio mittere debeant; sicut majestas sua Catholica anno præterito, eidem illustrissimo duci, senatuique Veneto auxilio misit; et vicissim idem serenissimus rex Catholicus pari casu, et conditionibus idem auxilium reipublicæ Venetorum præstare teneatur, quandocumque respublica aliquam expeditionem intra sinum

Adriaticum, ab Apollonia vulgo Valona nuncupata, Venetias usque suscepit; primo tamen loco auxilium debeat regi, deinde Reipublicæ; nisi, si rege non petente Respublica petierit: quo casu, sequenti loco auxilium regi debeat.

« XII. Item, si contigerit terras, et loca quæcumque Sanctissimo domino nostro, et sanctæ Sedi Apostolicæ subjecta, invadi; prædicti confœderati teneantur, omnibus eorum viribus, prædicta loca, et Sanctissimum D. nostrum juvare et defendere; salvis tamen aliis quibuscumque eorum erga Sanctitatem suam sanctamque Sedem Apostolicam obligationibus.

« XIII. In belli administratione omnibus consiliis habendis, et deliberationibus faciendis, tres generales duces confœderatorum convenire ac interesse debeant; quodque ipsorum trium major pars probaverit, hæc communis omnium sententia censeatur; et per eum, qui fœderis dux generalis fuerit, etiamsi eum unum ex illis ipsis tribus esse contigerit, ad effectum adducatur.

« XIV. Sit autem generalis dux classis, et copiarum terrestrium; quæ classi inservituræ sint, illustrissimus dominus Joannes de Austria, qui voto suo cum votis generalis triremium Sux Sanctitatis, et generalis triremium illustrissimorum dominorum Venetorum adnumerato, id exequatur, quod majori eorumdem parti visum fuerit expedire; juxta ea, quæ in capitulo proxime antecedenti præscripta sunt. Quod si ille, quocumque impedimento, et causa, aut non venerit, aut eo tempore, quo classis jam instructa navigatura fuerit, absens sit, aut alia quacumque de causa expeditioni præsens non adfuerit; sit generalis illustrissimus dominus Marcus Antonius Columna dux Palliani, a majestate Catholica nominatus, et ab aliis confœderatis approbatus, etiamsi eundem, vel Pontificæ, vel Catholici regis, vel illustrissimorum dominorum Venetorum classis generalem esse contigerit: ea cum auctoritate atque imperio, quod in Apoca omnium Confœderatorum manu subscripta plenius continetur. Quicumque autem fœderis hujus dux generalis fuerit; is proprio vexillo non utatur, sed tale quale ejusdem fœderis generalem ducem nominet. Si vero expeditio aliqua particularis, eo modo, quo supra conventum est, fiat, ejus expeditionis dux generalis sit is, quem volent esse ii, in quorum favorem eadem expeditio fiet.

« XV. Item hujus ineundi fœderis honoratissimus locus, serenissimo Maximiliano electo imperatori, Christianissimo regi Francorum, Portugalliæque regi relinquatur; quibus huic fœderi adhærentibus, ea pars impensæ, quæ ad ipsos adhærentes pertinebit, in augendas fœderis vires conferatur.

« XVI. Item ut Sanctissimus D. N. paternis exhortationibus excitare debeat serenissimum Maximilianum in imperatorem electum, Christianissimum Francorum regem, Poloniæ regem, cæterosque reges et principes Christianos, qui sanctissimam hanc expeditionem juvare possunt, ut omnibus eorum viribus illi adesse, communique Christianorum saluti consulere velint. Quam quidem ad rem, serenissimus quoque rex Catholicus, ac senatus Venetus omnem opem, operam auctoritatemque suam conferre debeant.

« XVII. Item quod partitio eorum locorum qui hujusmodi fœderis armis acquirantur, fiat inter confœderatos juxta id, quod in fœdere anni MDXXXVII conventum est: dictis Tuneto, Algerio et Tripoli exceptis, quæ ad prædictum serenissimum regem Catholicum pertineant. Tormenta vero bellica, ubicumque acquirantur, pro rata ejusque fœderatorum parte, inter eos dividantur.

« XVIII. Item Ragusium, cum universo ejus territorio, locis rebusque omnibus; nullo damno, molestiæ a confœderatis, eorumque copiis maritimis, vel terrestribus affici, neque aliquod ab eis detrimentum pati debeat; nisi ex aliqua justa causa Sanctissimo domino nostro ejusque successoribus videbitur.

« XIX. Item sanctissimi hujus fœderis stabilitati providentes convenerunt, ut nulla controversia, quæ ex quavis causa ad hujusmodi fœdus pertinente, inter prædictos confœderatos oriretur oriri posset, impedimento esse possit, quominus hæc ipsa expeditio fœdusque continetur: quarum quidem controversiarum omnium, et quarumcumque arbitrium et iudicium, ad Sanctissimum dominum nostrum ejusque successores pertineat.

« XX. Eademque ratione convenerunt, ut nemo ex principibus confœderatis, per se vel alium possit agere de pace, aut de induciis, aut aliâ de concordia cum Turcarum tyranno ineunda, sine cæterorum confœderatorum scientia, participatione et consensu: utque omnia, quæ in singulis supradictis capitulis continentur, a principibus confœderatis, bona fide observari debeant, ut reges et principes Christianos decet; et adversus ea, vel aliquid illorum, a nemine fiat. Quas omnes et singulas conventiones, et capitula, prædictus SSmus Dnus noster, suo et sanctæ Sedis Apostolicæ nomine, mandatarii vero et procuratores prædicti, suorum quisque principalium nomine, bona fide, omni dolo et fraude semotis, exequi et inviolabiliter observare, et a suis principalibus observatum iri, solemni stipulatione intercedente, promiserunt et promittunt; ac jurejurando Sanctitas Sua, manibus pectori apposis, in verbo Romani Pontificis: mandatarii vero et procuratores prædicti, in anima

suorum principalium, videlicet prædictus Rmus D. Franciscus cardinalis Pacecus, tacto manibus pectore; prædictus vero illustrissimus D. Jo. de Zuniga, et prædicti clarissimi equites DD. Michael Surianus et Joannes Superanzius, tactis ad delationem mei datarii sacrosanctis Scripturis, confirmaverunt, et confirmant: obligantes ac hypothecæ supponentes propterea mutuo et vicissim; videlicet SSmus D. noster, de consilio pariter et assensu prædictorum reverendissimorum S. R. E. cardinalium, omnia et singula S. Romanæ Ecclesiæ, et cameræ bona temporalia, stabilia et mobilia, præsentia et futura. Mandatarii vero et procuratores prædicti serenissimi regis Catholici, omnia et singula regna, status et bona stabilia et mobilia prædicti serenissimi regis; et mandatarii ac procuratores illustrissimi ducis, et dominii Venetorum, bona quæcumque stabilia et mobilia; et in horum fidem et testimonium fœdus hujusmodi, et capitula, quæ supra continentur, propriis eorum manuum subscriptionibus, suisque sigillis confirmari voluerunt: ita ut hujusmodi subscriptiones cum sigillis, vim publicæ scripturæ et contractus solemniter stipulati habere censeantur, atque ita inviolabiliter observentur. Super quibus omnibus et singulis petierunt dicti contrahentes a me Antimo Marchesano, prædicti Sanctissimi domini nostri papæ datario, unum vel plura confici Instrumenta. Acta fuerunt hæc in aula Consistorii, ut supra, præsentibus ibidem reverendis patribus, dominis Monte de Valentibus almæ Urbis gubernatore, Alexandro Riario electo patriarcha, et cameræ Apostolicæ auditore, Ludovico de Torres, ejusdem cameræ Apostolicæ clerico, Alexandro Casalio magistro Cameræ, et Theodosio Florentio cubiculario secreto ejusdem Sanctissimi domini nostri: ac magnificis Antonio Barba Osorio, Catholicæ Majestatis apud Sanctissimum dominum nostrum legationis secretario: Marco Antonio Donnino, et Francisco Vianello, illustrissimi Venetorum domini secretariis: et reverendis dominis Cornelio et Ludovico de Firmanis magistris cæremoniarum ejusdem SSmi Dni nostri, testibus ad præmissa omnia et singula habitis, vocatis et rogatis.»

229. Leguntur post hæc in eodem authographo inserta, tum Venetæ Reipublicæ, tum Catholici regis mandata; et hujusmodi quidem, ex Hispanico in Latinum idioma conversi tenor hujusmodi est:

« Philippus Dei gratia rex Castellæ, Arragonum, utriusque Siciliæ, Hierusalem, Hungariæ, Dalmatiæ, Croatia, Legionis, Navarræ, Granatæ, Toleti, Valentis, Galliciæ, Majoricarum, Hispalis, Sardinis, Cordubæ, Corsicæ, Murciæ, Giennæ, Algarabum, Algeziræ, Gibraltaris, insularum Canariæ, insularum Indiarum,

et Terræ firmæ, maris Oceani: archidux Austriæ, dux Burgundiæ, Brabantis et Mediolani: comes Barchinonis, Flandriæ et Tirolis: dominus Cantabriæ et Molinæ: dux Athenarum et Neopatriæ: comes Cilionis et Cerdaniæ: Marchio Oristani et Gotiani, etc. Quandoquidem pater Sanctissimus noster Pius Quintus, servitii Dei nostri, honoris sui sancti nominis, incrementi suæ fidei, publici Christianitatis beneficii zelo addictus, intelligens, quam sit necessarium, ut principes et potentatus Christiani in unum conjungantur, uniantur et colligantur ad resistendum et se opponendum, et offendendum et invadendum Christianitatis ipsius communem hostem Turcam, ac cæteros infideles qui tam continuis tamque magnis classibus et exercitibus eam infestant et damno afficiunt; nos fuit hortatus, et a nobis petiit et injunxit, ut ligam et confederationem, et unionem cum illustrissima Venetorum republica iniremus; Nos perspecto sancto fine, et intentione, atque ipsius juxta exhortatione, in hac parte convenimus et condescendimus, ut de dicto fœdere atque unione pertractetur, atque ad ipsius conclusionem deveniatur; et ut hoc majori brevitate fieri possit, et evitentur dilationes quæ possint incidere, si ea de re in nostra curia ageretur, aut ex ea ad id persona mitteretur; et propter fiduciam, quam habemus, de prudentia, dexteritate, Christianitate, de singulari animo, et devotione, de voluntate, quam erga nostrum servitium habent multum reverendi in Christo patres D. Antonius Perenottus, cardinalis Granvellanus archiepiscopus Mechliniensis, ex nostro consilio rerum status; et D. Franciscus cardinalis Pacecus de Toledo episcopus Burgensis, et ex nostro consilio, nostri multum et multum dilecti amici. Et D. Joannes de Zuniga, ex nostro consilio, et noster orator Romæ: decrevimus eos constituere, et facere, prout per præsentis litteras constituimus, creamus, ac facimus nostros procuratores, ac actores legitimos ac veros; et eis damus nostram commissionem et facultatem, ac nostrorum mandatorum, plenum, integrum, sufficiens in amplissima forma, quanto majus et melius de jure possit ac debeat esse: ad hoc, ut convenientes omnes tres aut ex ipsis duo, existente altero juste et legitime impedito, cum deputatis et commissariis prædicti illustrissimi domini, et aliis personis, quæ ab ejus Sanctitate fuerint constitutæ; cum ejus sancta auctoritate atque interventu, res tota transigenda est; possint pro nobis, et nostro nomine, ac si nos ipsi possemus, tractare, capitulare, concordare, resolvere, ac concludere id, quod ad ipsum fœdus, unionem, ac confederationem attineat, cum ipsa Illustrissima Venetorum Republica, aut cum aliis personis, cum conditionibus, legibus, pactis, constitutionibus, et sub

obligationibus, firmitatibus, et vinculis, et pœnis, quæ eis videbuntur ac bene visæ fuerint; etiamsi sint tales atque ejus qualitatibus, ut expressa aut speciali mentione egeant; quia in omnibus et ad omnia, volumus quod habeant et teneant, utantur et possint uti prædicto mandato et commissione: ac promittimus in nostro verbo regio custodituros nos, impleturos et observaturos id, quod per prædictos nostros procuratores et actores, nostro nomine erit contractum, capitulatum ac concordatum in eo, quod attinet ad dictam ligam, unionem et confœderationem; ac non ituros, neque venturos, sed neque consensuros, ut eat, aut veniat pro nostra parte, contra prædicta, in toto neque in parte; et quod ratificabimus, approbabimus, et ratum, gratum et firmum habebimus totum, quod sic per prædictos nostros procuratores fuerit tractatum et stabilitum; ac de eo mandabimus, si necesse fuerit, confici solemne Instrumentum, et scripturam manu nostra subscriptam, et nostro sigillo signatam. In quorum fidem mandamus dari has nostras litteras, nostra itidem manu subscriptas, et nostro sigillo signatas. Datum in civitate nostra Hispali, XVI Maii MDLXX.

Ego Rex.

Antonius Perez.

Loco Sigilli, etc. ».

230. Reipublicæ Venetæ mandatum aliud :

« Aloysius Mozenigo, Dei gratia dux Venetiarum.

« Cum magis magisque in dies animadverteremus Turcarum tyranni vires atque audaciam augeri, remque Christianam in maximum vel dignitatis vel salutis suæ discrimen adduci, cum ad ejus perniciem, suas ille omnes cogitationes intendat, eamque aggredi modo ex una, modo ex alia parte nunquam desinat, ut eam hoc pacto debilitatam facilius erueret; et quod uno ictu non potest, multis vulneribus ad interitum, quoad ejus fieri possit, redigeret: statuimus, ab antiqua reipublicæ nostræ in Dei Opt. Max. pietate non discedere, atque animum omni cogitatione ad rempublicam nostram defendendam atque augendam transferre; ut communis hostis omnes conatus irritos faceremus, et facilius ipsius nimis structæ et exaggeratæ opes everti deprimique possint, qui nulla pacis, quam nobiscum confecerat nuperrime sancitæ, nulla jurisjurandi sui habita ratione, nostra loca illico multo milite invadere, Cyprumque insulam nostram, instructissima classe atque ingentibus copiis aggredi ausus est; quam, omni pudore remoto, tanta est ejus regnandi libido, prius a nobis petiit, ut ultro ei dare vellemus. Itaque, cum Sanctissimo domino nostro Pio V, divina providentia Pontifice Maximo, qui nos, ob ejus incredibile in Rempublicam Christianam stu-

dium, prudenter sane atque amanter est adhortatus; cum serenissimo potentissimoque Philippo Hispaniarum, etc. rege Catholico, quem ad bellum pro religione nostra gerendum, egregie excellenterque animatum esse scimus, cumque cæteris principibus Christianis, qui nobiscum societatem inire volent, fœdus inire instituimus; quo non solum reprimere possumus acerrimi hostis impetus atque conatus, sed etiam injurias ab eo illatas ulcisci, et aliquando Christianam rempublicam, in eum, unde temporum iniquitate delapsa est, amplitudinis et dignitatis gradum restituere. Quamobrem, de senatus nostri sententia, dilectissimos nobiles nostros Michaellem Sorianum, et Joannem Superantium, equites oratores nostros apud Pontificem Maximum, quorum virtus et integritas perspecta nobis jampridem cognitaque est; pro nobis nostrisque successoribus, ac Venetorum republica, procuratores nostros, syndicos, ac legatos fecimus et creavimus; hisque litteris facimus et creamus, ut cum Sanctissimo Dno nostro Pio Pontifice Maximo, vel ejus procuratoribus legitimis: et cum iis, qui a Catholica majestate potestatem idoneam habebunt; cumque cæteris Christianorum principum procuratoribus, hujusmodi fœdus, tam ad defensionem quam ad offensionem contra Turcas tractare, firmare, sancire confirmareque possint: etiamsi fuerint ejusmodi, ut de his singulatim mentio facienda esset; eisque in animam nostram jurandi, nos successoresque nostros, quibuscumque conditionibus obligandi, facultatem damus. Pollicemur enim quæcumque ab eis, in ejusmodi fœderis consensione pacta, approbata, firmata fuerint; nos ea rata, grata et firma habituros, et quidquid denique ii promiserint, esse præstituros. Datum in nostro ducali palatio, die octava Septembris, Indictione XIV, MDLXX.

« Nos Aloysius Mozenigo, Dei gratia dux Venetiarum, etc. ».

231. Post ista mandata, hæc statim in autographis præfatis tabulis subjiciuntur:

« Quod quidem mandatum erat munitum plumbo appenso cordula canapina. Et quia ego Antimus Marchesanus, prælibati Sanctissimi in Christo patris et Dni nostri Pii, divina providentia papæ Quinti datarius, præmissis omnibus et singulis, dum sic, ut præmittitur, fierent, agerentur, et promitterentur, una cum prænominatis testibus, præsens fui; et de eisdem supradictum Instrumentum alterius manu scriptum exinde publicavi, in fidem, robur et testimonium omnium et singulorum præmissorum.

« Ita est M.

« F. Cardinalis Paceco.

« Don Juan. de Zuniga.

« Michael Surianus, orator.

- « Joannes Superantius, Eques orator.
 « Annulus Piscatoris.
 « Sigillum cardinalis Pacechi.
 « Sigillum oratoris serenissimi regis Catholici.
 « Sigillum oratoris Suriani.
 « Sigillum oratoris Superantii ».

« His completis (verba sunt Firmani in suo Diario ¹) reverendissimi duo diaconi cardinales iverunt ad assistentiam; deinde reverendissimus Pacecus ivit ad osculum pedis, manus, et oris Suæ Sanctitatis: idemque post eum fecerunt prædicti oratores, quo Consistorium completum est ». Sic ille.

232. Priusquam tamen adeo publica solemnitate fœdus id percuteretur ac firmaretur (uti etiam ex allatis tabulis apparet); Apoca, in qua fœderis ejusdem capita continebantur, a fœderatis omnibus, quarto decimo kal. Junii hujus anni subscripta fuerat. Fuit autem hujusmodi, ut ex autographo:

« Pius V Pontifex Maximus, Philippus Hispanorum rex Catholicus, et Veneta Respublica fœdere perpetuo junguntur, tum ad inferendum bellum, quam ad illatum quoque propellendum adversus Turcam, et omnes, quas ille possidet, ditiones, Julia Cæsarea, quæ nunc Algeria appellatur, Tuneto ac Tripoli etiam comprehensis.

« 2. Bellicus apparatus fœderatorum sit, triremes ducentæ, onerariæ centum; Italicorum, Hispanorum et Germanorum peditum quinquaginta millium; equitum levis armaturæ quatuor millia et quingenti; bellicis tormentis, tum majoribus, tum minoribus, commeatu, cæterisque rebus necessariis instructi.

« 3. Opes et apparatus ejusmodi, quotannis mense Martio aut Aprili ad summum in promptu sit in Orientali mari: ut iis rebus belli duces, ad fœderatorum, et Christianæ Reipublicæ utilitatem, pro opportunitate rerum ac temporum uti possint.

« 4. Quod si hostes adversus sociorum loca bellum susceperint, classium præfecti, vel cum omnibus copiis, vel cum earum parte, ante suscepta expeditione relicta, opem ferant, omnesque vires ad auxilium vexatorum convertant.

« 5. Fœderatorum principum oratores, quotannis per Autumnum, de suscipienda in annum insequentem expeditione, ac de copiis comparandis, cum Summo Pontifice deliberent decernantque.

« 6. Pontifex Sedesque Apostolica, duodecim triremes, rebus omnibus necessariis ornatas, ac tria millia peditum equitesque ducentos et septuaginta præbeat.

« 7. Pontifex sextantem, Rex Catholicus

semissem, Veneti trientem totius sumptus bellici tribuant.

« 8. Sumptus, quos Pontifex facere non possit, pro ratione suarum partium, rex et Veneti suppleant. Si quid Veneti plus sua portione dederint, id rex compensare teneatur.

« 9. Veneti commemoratas duodecim triremes, bellicis tormentis et armis præmunitas, Pontifici commendent; quas ipse remige, milite et commeatibus instruat, et confecto bello instructas Venetis reddat, nisi quid belli vis absumpserit.

« 10. Et quoniam fieri potest, ut rerum bellicis usibus necessariorum, major uni, quam alteri copia suppetat; si quis plus sua portione contulerit, ab alio cæteris in rebus compensetur.

« 11. Si commeatus fœderatis deesset, eum sibi e locis suis, aut aliunde, prout commodius fuerit, capere liceat moderato pretio: sintque rei frumentariæ exportationes, sociis omnibus liberæ, ad usum copiarum. Nemini vero fas sit, ex his locis commeatum exportare, in quibus inesse contigerit, nisi prius fœderatorum classibus copiisque provisum fuerit. Liceat tamen Catholico regi, commeatum, arbitrato suo Guletanis, Melitensibus, classisque suæ necessitatibus, ex Neapolitano Siculoque regnis de vectum providere.

« 12. Ubi vero certum vectigal exportantibus est impositum, id in sociorum detrimentum augeri non possit; at, ubi ordinarium portorium non existit, id mediocrem summam non exsuperet.

« 13. Quod si Turcæ, præsertim ab Algerio, Tnneto, Tripolive regem Catholicum bello petant, quo tempore fœderatorum nulla fieret expeditio: tum Veneti quinquaginta triremes bene munitas, regi subsidio mittant; quod ipsum fiat ab eo rege, si Turca Venetos aggredetur: atque id auxilii negari non possit, dummodo qui bello premuntur, majores non habeant vires, quam si fortasse, quod petunt subsidium.

« 14. Si vero contra Algerium, aut Tunetum, aut Tripolim, Hispanus bellum suscipiat, quo tempore, nulla sociorum communis fiat expeditio, vel nullum a Turca Venetis grave periculum immineat; tunc Veneti quinquaginta bene validas et instructas triremes ei mittant auxilio. Idipsumque pariter auxilium Hispanus Venetis simili conditione submittat, quando ipsi, in Adriatico sinu, ab urbe Appollonia, quæ nunc Velona dicitur, Venetias usque bellum gererent.

« 15. Si quis Pontificiæ ditionis locus bello tentaretur, reliqui fœderati nitantur periculum avertere, ad ejusque tutelam et defensionem conspirent.

« 16. Omnibus rebus, et consulendis, et decernendis, et administrandis tres fœderato-

¹ Firmam. Diar. ut supra.

rum principum summi duces intersint: ratumque sit, quod, vel tres communi consilio, vel duo decreverint:

« 17. Bellicæ societatis hujus, et totius Christianæ classis, maritimarumque et terrestrium copiarum omnium summus imperator sit Joannes Austriacus; qui, vel de communi cum cæteris fœderatorum præfectis, vel saltem unius de consilio, rebus omnibus moderetur. Quo absente vel impedito, summa cum potestate præsit Pontificiæ classis dux Marcus Antonius Columna.

« 18. Summus imperator in communi expeditione, fœderatorum vexillo utatur. In propria vero expeditione, cum proprio vexillo præsit, qui illam susceperit.

« 19. Honorificus porro locus Cæsari, et Gallorum, Poloniæ, et Lusitanorum regibus pateat ad hanc belli societatem ineundam; qui pro sua singuli portione, fœderis vires adaugeant.

« 20. Hos, et cæteros Christianos principes, Pontifex, pro sua auctoritate paterne adhortetur, ut hoc inito sociali fœdere, viribus et armis Christianæ reipublicæ consulant. Quod ut fiat, cæteri quoque fœderati, operam omnem et auctoritatem adhibeant.

« 21. Loca, communibus fœderatorum armis recepta, inter ipsos distribuantur, ut in fœdere anno MDXXXVII, Tuneto, Algerio, Tripoli exceptis, quæ oppida sint Philippi regis. Tormenta vero apparatusque bellici, ubivis gentium venerint in potestatem, pro ratione sumptuum, inter fœderatos dividantur.

« 22. Epidaurum, Ragusium nunc appellatum, ejusque ager, nullum a fœderatis detrimentum aut incommodum accipiat; nisi aliqua justa de causa, vel Pio Pontifici, vel ejus successoribus visum fuerit.

« 23. Neque vero, per ullam causam, inter fœderatos controversia objici possit, aut impedimentum, quominus vel expeditio, vel fœdus continetur; atque hujusmodi controversias quælibetque dissidia judicare, tollere vel componere, sit Pii Pontificis, ejusque successorum.

« 24. Nec cuiquam ex fœderatis liceat, aut per se, aut per alium, cæteris sociis inconsultis, ac non approbantibus, agere de pace, aut de induciis, aut de ullo amicitiae genere, cum hoste communi. Atque hæc quidem omnia, bona fide plene et integre, ut Christianos principes decet, servari studeant fœderati.

« 25. Maximilianum Cæsarem, Carolum Galliæ, Sigismundum Poloniæ, Sebastianum Lusitanæ reges, in belli societatem adsciscere Pontifex nitetur ».

233. Fœdus igitur, his conditionibus firmatum, sacro cardinalium collegio præsentem ac consentientem, Pontifex cum Hispano ac Veneto percussit; iisque servandis quæ proposuimus

(ut ex allatis Diariis audistis) Pius idem, manu pectori admota, se obstrinxit; quod pariter fecit cardinalis Paceus; Zuniga, Soriano ac Superantio, tactis sacris Scripturis, ad idem præstandum se obligantibus. At haud parum miramur Bzovium¹, postquam de his egit, firmatumque fœdus quartodecimo kalend. Junii hujus anni, hac eadem ratione scripsit, paulo post subjunxisse. tert. dec. kal. Junii conclusas et stabilitas ejusmodi fœderis condiciones fuisse; addidissequ, id a se, ab authenticis actis acceptum: imo ad majorem rei confirmationem hoc anno diem vigesimam Maii, qua hæc facta sunt, in Dominicam iucidisse, ac sequenti die Veneris, ejusdem mensis vigesima quinta, consistorium deinde quod retulimus, Pium coegisse.

234. Præter idcirco illa, quæ ab eo sibi ipsi contrario afferri possunt, ut adstruatur, non quidem die vigesima, sed decima nona Maii fœderis capita a fœderatis fuisse conscripta; hoc etiam evidentissime ostendit Epistola, quam sub eadem die decima nona Maii Pontifex ad Aloysium Venetorum ducem dedit, qua eum Venetumque senatum commendat, quod voluntati suæ fœderis conclusionem commiserint; ac respondet super quadam exorta controversia, inter Venetos ac Hispanos oratores, ob sumptus militum, quos Veneti ipsi coegerant, qui tamen, neque classi, neque alii a fœderatis suscipiendæ hoc anno expeditioni, deservire potuissent. Illa siquidem hujusmodi fuit²:

« Dilecto filio, nobili viro, Aloysio Moconigo, Duci Venetiarum.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum dilecti filii nobilitatis tuæ oratores nobis exposuissent, nobilitatem tuam, inclytumque istum senatum, præter triremes a se coactas, peditatumque illis deserviturum, jam præscriptum, magnum præterea peditum numerum variis in Dalmatiæ Albanæque locis, Corcyrensi, Cretensique, et aliis insulis depositum habere; qui omnes, vel classem ipsam consensuri, vel ad alia loca profecturi sunt, earum expeditionum causa, quæ necessariæ judicabuntur. Cumque inter eos, et a serenissimo rege Catholico deputatos, orta esset dissensio, de sumptu illorum peditum, qui, neque prædictæ classi, neque aliis expeditionibus, a confœderatis suscipiendis et exequendis essent hoc anno deservituri; ob eamque causam, cum iisdem nobilitatis tuæ, amplissimique istius senatus oratores, a nobis denique postulavissent, ut hanc ipsam rem in nos suscipientes, de ea id statueremus, quod nobis justum æquum-

¹ Bzov. Annal. sub hoc anno. — ² Ex Archiv. Vatican.

que esse videretur; non solum prædictam rem, sed conclusionem ipsam fœderis facultati voluntatique nostræ permittentes. Nos, hac illorum permissione libenter accepta, multis vigentibus de causis adducti, iudicamus non esse, ipsam fœderis, et capitulorum, quibus vires hoc anno comparandæ, cæteraque ad idem pertinentia comprehensa sunt, conclusionem et subscriptionem propterea omittendam; prout in nomine Omnipotentis Dei factum est. De ea autem ipsa re, quæ supradicta est, id faciemus, quod nobis convenire et rationi consentaneum esse videbitur. Quibus de rebus nobilitatem tuam certiores facere subito voluimus, cui illud simul persuasum esse cupimus, Deum ipsum, qui post tot difficultates in hoc negotio superatas ei prosperum exitum, pro sua misericordia concessit; hujus sanctissimi fœderis progressu, in dies magis magisque aucturum, si quod de tua, inclytique istius senatus pietate, et erga Rempublicam Christianam studio sperandum est; omnes suas actiones, et consilia, ad ejusdem Dei gloriam, religionisque Catholicæ propagationem conservationemque direxerint. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XIX Maii, anno MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

235. Sed quia, inter cætera fœderis capita, unum commemoravimus, quo Raguseorum reipublicæ indemnitati cautum fuit; scire operæ pretium est, id Pontificis jussu factum, quod ipsamet Respublica, ut suo loco narravimus, ad suum potissimum præsidium confugisset, ipseque vicissim Hispaniarum regi enixe illam commendasset. Caput idcirco illud, quo ad ipsam spectaret, inter fœderis cætera, Pii (inquam) mandato insertum est, minime obstantibus Hispanis, Venetis tantum reluctantibus, quos animadvertisse Surianus orator asseruit, Raguseos a Turcis blande tractari, et una bene convenire, esseque ipsorum exploratores, quippe quod nihil dici, aut fieri, imo cogitari inter Christianos posset, quin per eos Turcis innotesceret, quibus in omnibus gratificarentur. Quapropter rite timendum erat, ne nova securitate ista ac fidejussione, insolentiores evaderent. Nihilominus cum Pontifex professus esset, se minime posse populum illum non valde protegere, quem semper, et Catholicæ fidei, et Apostolicæ Sedi addictissimum comperisset; inter alia fœderis capitula illud pariter, quo Raguseorum incolumitati prospiceretur, appositum fuit.

236. *Promulgatur fœdus coram populo.* — Postridie autem diei, qua in Consistorio (ut diximus) solemniter fœdus percussus est, in Vaticana Basilica Missa celebrata, universo populo fœdus idem promulgatum fuisse, Bzovius scribit; at erroris convincitur a Firmano in suo Diario: nam cum die Veneris vigesima

quinta Maii (ut ipsemet Bzovius haud diffitetur) consistorium prædictum habitum fuisse asserat, addit deinde: « Die Dominica, vigesima septima Maii, Sanctissimus dominus, cum pluviali pretioso ac mitra, delatus descendit ad Basilicam S. Petri, interfuitque Missæ, quam celebravit reverendissimus cardinalis Augustanus, episcopus Prænestinus de Spiritu-Sancto, quadraginta duobus cardinalibus cum cappis rosaceis intervenientibus; assistentes qui supra. Completa Missa, et data benedictione rev. dominus Nicolaus de Aragonia dictæ Basilicæ canonicus, et referendarius cum rochetto et cappa, Pontificis osculato pede tantum, obsignato se signo crucis, recitataque secreto *Ave Maria*, habuit orationem de liga inita inter Suam Sanctitatem, regem Catholicum, et dominum Venetorum contra Turcas. Deinde capite detecto, legit Instrumentum ligæ stipulatum ut supra, ac mandata prædictorum regis et Venetorum senatus contra Turcas; postea abiit, et Sanctissimus dominus stans sine mitra incæpit: Te Deum laudamus, etc. Quo completo, duobus acolytis cum candelabris adstantibus, dixit versiculos, et orationes infrascriptas V. G.

« ✠ Pater noster.

« ✠ Et ne nos inducas in tentationem.

« R Sed libera nos a malo.

« ✠ Date magnificentiam Deo nostro.

« R Dei enim perfecta sunt opera.

« ✠ Dies sanctificatus illuxit nobis.

« R Venite, gentes, et adorate Dominum.

« ✠ Magnificate Dominum mecum.

« R Et exaltemus nomen ejus in idipsum.

« ✠ Gloriamur, Domine, in virtute tua.

« R Et repleatur terra gloria tua.

« ✠ Non nobis, Domine, non nobis.

« R Sed nomini tuo da gloriam.

« ✠ Domine exaudi orationem meam.

« R Et clamor meus ad te veniat.

« ✠ Dominus vobiscum.

« R Et cum spiritu tuo.

OREMUS.

« Deus, qui pretiosissimo Sanguine dilecti Filii tui humanum genus redimere, et per Apostolos ejus jacentem in tenebris mundum, ad Evangelii lucem reducere dignatus es: tribue quæsumus, ut adversus impias Turcarum gentes, cunctasque nationes, vivificæ Crucis inimicas, fideles Christianorum principes ita uniantur, et uniti semper permaneant, ac potenter arma suscipiant; ut pro tui nominis gloria militantes, virtutis tuæ brachio sublevati, ad Ecclesiam tuam victricia signa reportent. Per eumdem Dominum nostrum Jesum Christum, etc. ».

Post ista statim etiam addit Firmanus.

« Die præcedenti (nempe XXVI Maii) fuerat notificatum per affixionem cedularum in locis solitis Urbis, quod prædicta die debebat cele-

brari Missa ut supra, et publicari Liga, et dari benedictio sollemnis in Lodia; et hoc ex mandato reverendissimi vicarii Suæ Sanctitatis. Signa lætitiæ in arce S. Angeli, et aliis locis consuetis die sabbati prædicto de sero tantum facta fuerunt; sic mandante Sanctissimo domino ». Sic ille, ex quo magis Bzovii lapsum compertum habes.

237. *Divinam opem implorat Pontifex.*—Sic autem promulgato fœdere, tum ad agendas divinæ majestati gratias, tum ad cœlestem opem implorandam, ut ea res bene ac feliciter eveniret, ut in consistorio se facturum sponderat, publicas in Urbe Pontifex supplicationes, et amplissimum per universum Christianum orbem jubilæum, hoc Diplomate ¹ indixit:

« Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

« Universis Christi fidelibus præsentibus litteras inspecturis, salutem et Apostolicam benedictionem. Cum præsentem reipublicæ Christianæ statum, et imminetia nobis undique quotidie malorum pericula consideramus; magno dolore afficimur, ac de salute omnium fidelium Christi populorum sollicito animo cogitantes excubamus, hujus obscurissimæ noctis, in quam nostri Pontificatus tempora inciderunt, vigiliam super gregem Domini, fidei tutelæque nostræ, ab Omnipotenti Deo commissum vigilantes. Sed, ex omnibus calamitatibus, quarum, vel præsentium dolore affligimur, vel impendentium metu terremur, nihil æque nos sollicitos habet, atque extremum discrimen, quod tanquam ea quæ oculis cernuntur, ab immanissimo Turcarum tyranno sanctæ fidei, Christianoque nomini cernimus imminere. Reputantes enim nobiscum, et veteres illas superioribus temporibus, et hasce recentes ætate nostra ab atrocissima gente acceptas clades: intelligimus magno cum animi nostri dolore, illius vires atque potentiam, et proprio furoris impetu, et Christianorum principum, quibus peccata nostra causam dederunt, discordiis eo progressam esse, ut non jam quodammodo superiorum Pontificum prædecessorum nostrorum temporibus, de recuperanda Asia, sanctoque Redemptoris nostri sepulchro, de infidelium potestate eripiendo; sed de his miserrimis Christianæ reipublicæ reliquiis, ab atrocissimorum hostium crudelissima servitute vindicandis agitur. Horret animus noster meminisse, quot ditissimas Asiæ atque Europæ provincias, quot opulentissima regna, quot nobilissimas nationes, incredibili quadam celeritate, ferro atque armis in turpissimam servitutem redactas impotentissimo dominatui, tyrannidique suæ parere coegerit;

quibus tantis progressibus usa, Asiam magna ex parte tenet, Lybiæ pleraque possidet, Græciam et Hungariam, quarum altera mari Italiæ, altera terræ Germaniæ, ad hæc usque tempora propugnaculum fuit, fere omnes in potestate habet; nec unquam inexplebili dominandi cupiditati finem factura esse videtur, donec cunctis Occidentalibus regnis sublatis, deletoque, si possit, Christiano nomine, nefariam ac detestabilem Mahumetis sectam ubique terrarum constituat; quod, ut omnibus Christianis principibus notum esset, superiori anno sævissima ac fœdifraga rupto palam fœdere, quod ad eam usque diem ipsi cum inclyta Venetorum republica fuerat, cuique ipsius tyranni manus propria subscripserat, ingentibus maritimis terrestribusque copiis coactis, Cyprum, ejusdem amplissimæ reipublicæ insulam atque regnum, occupare aggressa, ingenti peditum equitumque numero in terram exposito, Nicosiam ejus insulæ urbem, maxima vi expugnavit. Et quidem horrescimus, adhuc memoria recolentes ea, quæ in ea civitate ab efferata gente, Turcicæ atque adeo barbaræ crudelitatis exempla sunt edita: liberos a parentum complexibus abstractos, in miserrimam servitutem abduxit; Sanctissimi Redemptoris nostri, ejusque Sanctorum templa spoliavit; sacerdotes interfecit, domus diripuit, denique ululatu, Christianoque sanguine omnia replevit; quibus nostris malis nondum contenta, adhuc majora molitur, jamque totius populi Christiani cervicibus imminens, Italiæ vastationem, urbibus incendia, omnibus Christifidelibus exitum minatur. Cui quidem apertissimo reipublicæ Christianæ discrimini succurrere, et quantum in nobis est, adjuvante Domino obviam ire cupientes, cum intelligeremus id, quod experientia sæpe jam comprobatum est, nullius Christianorum principum vires, seorsum ab aliis acceptas, Turcarum potentiæ pares esse posse: jam inde ab initio superioris anni, per litteras et nuntios charissimum in Christo filium nostrum Philippum Hispaniarum regem Catholicum monere hortarique pro officio nostro pastoralis non destitimus; et inito nobiscum Aloysio Mozenigo Venetiarum duce, inclytoque Venetæ Reipublicæ senatu fœdere, communibus armis atque animis, ad propulsandos sævissimi tyranni Draconisque impetus incumberet. Quibus ille paternis monitis, hortationibusque nostris, prompto alacrique animo, pro sua eximia erga Deum pietate cum morem gessisset; cumque simili Christianæ religionis, communisque utilitatis studio, Venetorum respublica ad nostram auctoritatem, voluntatem suam accommodasset; placuit Omnipotenti Deo, in cujus manu sunt omnium regum et principum voluntates, ut fœdus, quod votis omnibus expetiveramus, inter nos sanc-

¹ Ex Archiv. Vati. ut sup.

tamque hanc Sedem Apostolicam, et majestatem suam Catholicam, inclutamque Venetorum Rempublicam, in ejus nomine tandem uniretur atque conficeretur. Quia vero certum est, ejusdem fœderis felices prosperosque successus nihil magis adjuvare posse, quam si populus Christianus, in humilitate cordis ad Deum conversus, ea removere studeat, quæ divinæ suæ majestatis oculos offendunt, tot tantisque rei publicæ Christianæ cladibus causam attulere, eodem Domino, per Prophetam suum dicente: *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos, et Deum vestrum*; et peccata vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exaudiat; hoc autem si fecerit, sperandum est, Deum, ut est benignus, multusque ad ignoscendum, et præstabilis super malitia; qui non vult mortem peccatorum, sed magis ut convertantur, et vivant; quique non obliviscitur misereri, sed ipse nos ad pœnitentiam invitat, dicens: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*; fidelibus suis affuturum, neque ab infidelibus hæreditatem suam occupari dissiparive passurum: idcirco, ex parte Omnipotentis Dei, et per viscera misericordiæ illius, omnes et singulos utriusque sexus Christi fideles, toto orbe Christiano, et ubique locorum, in quibus Christum colentes habitant, consistentes; monemus atque hortamur, et enixe requirimus, ut in tali tantoque Reipublicæ Christianæ discrimine, ad Dominum Redemptoremque nostrum humiliter toto corde conversi, conscientiam suam diligentè studeant examine discutere, jejuniisque et orationibus et eleemosynis, qui potuerint, pro eorum devotione vacare; qui non potuerint, hæc ipsa aliis, quæ potuerint, suorum confessorum, ut infra approbandorum arbitrio, bonis operibus compensare studeant; quod, ut eo libentius faciant, quo ejusmodi conversionis fructus uberiores noverint se esse percepturos: nos, de Omnipotentis Dei misericordia, ac BB. ejus Apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi, et pro illa, quam nobis, licet indignis, Deus dedit ligandi ac solvendi, et thesauros Ecclesiæ aperiendi potestate; prædictis omnibus et singulis utriusque sexus Christi fidelibus, qui postquam harum litterarum notitiam habuerint, proximæ vel secundæ immediate sequentis hebdomadæ Quarta et Sexta feria, et Sabbato jejnaverint; et eadem, seu subsequenti hebdomada confessori idoneo peccata sua confitentes, devote primo quidem Omnipotenti Deo, pro felici prædicti fœderis conclusione gratias egerint; deinde vero pro ejusdem prospero successu, majorique in dies Christianorum principum unione, expeditionisque adversus communes hostes Turcas susceptæ victoria, pias ad Deum preces fuderint; et pro suæ devotionis affectu, sicut supra dictum est, in pauperes eleemosynas erogaverint, sacram-

que Eucharistiam postera die Dominica devote perceperint, plenissimam omnium suorum peccatorum indulgentiam et remissionem, quæ Christi fidelibus Ecclesias almæ Urbis, et extra eam ad id deputatas, anno Jubilæi visitantibus concessa est, in Domino misericorditer elargimur; dantes eis potestatem, pro hac vice tantum, eligendi quem voluerint confessorem, sæcularem presbyterum, vel cujusvis Ordinis Regularem, ab ordinario loci, vel ab hac sancta Sede Apostolica approbatum; qui, eorum audita confessione, ipsos, et quemlibet ipsorum (quibuscumque hæreticis, et libros damnatos; sine auctoritate nostra et Sedis Apostolicæ, scienter quomodolibet legentibus, aut in domibus suis tenentibus, aut imprimentibus, aut portantibus, seu disseminantibus, aut Officium S. Inquisitionis, sub quocumque prætextu, vel colore impediens exceptis) a quibusvis peccatis, vel criminibus, ac delictis, ac excessibus quantumvis gravibus et enormibus, etiam Sedi Apostolicæ reservatis, et in Bulla, quæ in die Cœnæ Domini legi consueverit, contentis; et a sententiis, ac censuris Ecclesiasticis, ac pœnis, in quas quomodolibet incurrerint; injuncta eis pro modo culpæ salutari pœnitentia, in foro conscientiæ ac pœnitentia dumtaxat absolvere; et quæcumque vota ab eis emissa (castitatis dumtaxat ac religionis exceptis), in alia pietatis opera commutare valeant. Præterea eisdem Christi fidelibus, qui aut adversa valetudine, aut aliquo alio impedimento detenti, præmissa omnia vel alia implere nequiverint; ut illa in alia pia opera, arbitrio suorum confessorum commutare possint, quibus super hoc facultatem impartimur; similiterque iis, qui in itinere fuerint, si cum primum iter perfecerint, præmissa, ut dictum est, adimpleverint; de ejusdem Omnipotentis Dei misericordia, ac BB. Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, plenissimam, et eam, quæ Christi fidelibus Ecclesias, ut præfertur, ad id statutas, anno Jubilæi visitantibus concessa est, indulgentiam, et omnium peccatorum suorum remissionem, tenore præsentium, misericorditer in Domino concedimus et elargimur. Quia vero, ad Dei iram placandam, et eam, quam cupimus, victoriam obtinendam, nihil efficacius esse potest, quam ut populus Christianus universus, non solum indictis a nobis his Apostolicis litteris, diebus, sed reliquo etiam tempore, eadem aliaque bona, et pia opera, toto animo amplectantur; nec fieri potest, ut universus talis sit, nisi unusquisque ad suæ vitæ emendationem correctionemque incumbat: idcirco, et ipsi omnes præfatos utriusque sexus Christi fideles et singulos paterne monemus, et ut a singulis locorum ordinariis, et quarumlibet Ecclesiarum rectoribus, per se et alios ad id idoneos frequenter moneri mandamus, ut

mores suos emendantes, et peccata corrigentes, vitam Christianæ professioni convenientem, posthac ducere velint. Eosdem, qui in hac alma Urbe sunt, plurimum in Domino hortantes, ut solemnibus processionibus, quas cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus, Christianorumque regum ac principum oratoribus apud nos existentibus, omnibusque prælatis et Romanæ curiæ magistratibus, die Lunæ, quæ erit xxviii hujus mensis, a Basilica S. Petri usque ad Ecclesiam S. Spiritus in Saxia: et deinde die Mercurii subsequenti, ab eadem Basilica S. Petri, usque ad Ecclesiam S. Jacobi, Hispanorum nuncupatam; ac deinde Veneris subsequenti, ab Ecclesia S. Mariæ supra Minervam usque ad Ecclesiam S. Marci facere decrevimus. Reliquos vero alibi consistentes, his, quos post missarum solemnias ab Ecclesiarum patriarchalium, metropolitanarum, cathedralium, cæterarumque particularium rectoribus, postquam harum nostrarum litterarum notitiam habuerint, vel earum transumpta, etiam impressa ad eos deferri contigerit; diebus ab eis illorum arbitrio statuendis, celebrare, præsentium tenore mandamus, devote interesse velint. Cupientes autem has litteras primo quoque tempore ad omnium notitiam perferri, universis et singulis venerabilibus fratribus nostris, patriarchis, primatibus et archiepiscopis mandamus, ut cum primum poterunt, eas sive earum transumpta, sine ulla fraude aut lucro, et promulgent ipsi in civitatibus suis, et a suffraganeis suis promulgandas curent. Ipsi vero episcopis, ut primo quoque tempore, per parochos suæ cujusque civitatis ac diocesis, eas faciant publicari. Quod, ut facilius fieri possit, harum ipsarum litterarum transumptis, etiam impressis, manu tamen alicujus publici notarii subscriptis, signoque munitis, alicujus personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ, fidem sine ulla dubitatione haberi volumus atque decernimus. Prædictis omnibus et singulis notariis Ecclesiasticisque personis, sub excommunicationis pœna districtius præcipientes, ne ejusmodi publicationis, subscriptionis, obsignationisque prætextu, quicquam, etiam a volentibus et ultro offerentibus, pecuniæ exigere, aut aliquid lucrum vel minimum facere audeant. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxiv Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno vi». Prædictarum autem supplicationum modum, his verbis refert. præfatus in suo Diario Firmanus¹:

238. « Die Lunæ xxviii Maii, hora octava, Sanctissimus dominus, accepta faldâ in parva camera consueta, cruce præcedente, et cardinalibus subsequentibus, descendit ad S. Pe-

trum, oratore Cæsaris caudam faldæ portante: et cum orasset aliquantulum ante Sanctissimum Sacramentum, cantores incœperunt Litanias, et dixerunt usque ad versiculum *S. Maria*, et tunc Sanctissimus dominus dixit: *S. Maria, Sancta Dei Genitrix, Sancta Virgo Virginum*; cantoribus respondentibus, qui postea reliqua cecinerunt usque ad versiculum: *Ut regibus et principibus Christianis initam concordiam donare digneris R. Te rogamus*, etc. *Ut Turcas, et tuæ sanctæ fidei hostes perdere, et ad nihilum reducere digneris. R. Te rogamus*. Quibus dictis Sanctissimus dominus noster perrexerat processionaliter, semper legens in suo parvo Diurno, et aliquando populo benedicens, ad Ecclesiam S. Spiritus, cum societatibus, religionibus, et clero Urbis. In præfata vero Ecclesia oravit ante Altare majus, a quo remotum fuerat Sanctissimum Sacramentum, ivit ad sacellum, in quo cepit paramenta, interfuitque Missæ, quam celebravit reverendissimus Cribellus, qui dixit Missam de Spiritu Sancto, cum Collectis de B. Virgine, et contra Paganos; mutato tamen verbo *Paganorum* in aliud *Turcarum*; interfueruntque Missæ quadraginta cardinales, assistentes qui supra, et indulgentiæ fuerunt decem annorum. Missa completa, et data benedictione, Sanctissimus dominus descendit ad Faldistorium, et sine mitra genuflexit, et tunc cantores voce flebili et mæsta dixerunt Psalmum: *Exaudiat-te Dominus*: deinde Sanctissimus dominus stans dixit versiculos et Orationes, ut infra:

« *Ÿ Pater noster.*

« *Ÿ Et ne nos inducas in tentationem.*

« *R. Sed libera nos a malo.*

« *Ÿ Domine, non secundum peccata nostra facias nobis.*

« *R. Neque secundum iniquitates nostras retribuas nobis.*

« *Ÿ Ne respicias peccata nostra, Domine.*

« *R. Sed fidem Ecclesiæ tuæ.*

« *Ÿ Exaudi, quæsumus, Domine, supplicum preces.*

« *R. Et confitentium tibi parce peccatis.*

« *Ÿ Concede, quæsumus, populo tuo, ut sit.*

« *R. In observatione, cor unum, una fides, et anima una mandatorum tuorum.*

« *Ÿ Fiat misericordia tua, Domine, super nos.*

« *R. Quemadmodum speravimus in te.*

« *Ÿ Aperi, Domine, manum tuam super nos.*

« *R. Et reple nos benedictione tua.*

« *Ÿ Ad nihilum redige inimicos nostros.*

« *R. Gentes, quæ non noverunt nomen tuum.*

« *Ÿ Domine exaudi orationem meam.*

« *R. Et clamor meus ad te veniat.*

« *Ÿ Dominus vobiscum.*

« *R. Et cum spiritu tuo.*

¹ Diar. Firman., p. 161.

Oremus.

« Pientissime Domine, qui iniquitates etc. ut supra.

« Concessit Sanctissimus Dominus Jubilæum, ad exorandum Deum pro liberatione populi Christiani, de manibus Turcarum, qui magnam undique minabantur perniciem.

« Die Mercurii xxx Maii, sanctissimus Dominus cum falda de panno, et stola, ut antea die Lunæ præcedenti, venit ad S. Petrum; oravit ante Sanctissimum Sacramentum, et omnia fecit, ut in altera Processione, perrexitque ad Ecclesiam S. Jacobi Hispanorum, in qua Sanctissimus dominus oravit, accepit paramenta in sacello, et interfuit missæ, quam celebravit Rmus Tarraconensis, de S. Jacobo, cum Collectis omnium Sanctorum, mutato verbo *celebritate*, in aliud *commemoratione*; et tertia Collecta, contra Turcas. Interfuere quadraginta duo cardinales. Assistentes qui supra. Indulgentia decem annorum, quam publicavit Rmus celebrans. Missa completa, Sanctissimus dominus descendit ad faldistorium, et cantores dixerunt Psalmum: *Deus noster refugium et virtus* etc. Postea ipse Sanctissimus Dominus dixit versiculos, et Orationes, ut in die Lunæ. Depositis deinde paramentis, ad Ecclesiam S. Mariæ supra Minervam se contulit, ibique mansit usque ad diem Veneris subsequentis; quod inde processionaliter procedere ad Ecclesiam S. Marci deberet.

« Die Veneris prima Junii, Sanctissimus dominus discedens ab Ecclesia B. Mariæ supra Minervam processionaliter, ad Ecclesiam Sancti Marci se contulit; ibi paramenta accepit, interfuitque Missæ, quam celebravit Rmus cardinalis Amulius, cum Collectis contra Turcas, et pro Sanctissimo domino nostro. Intervenerunt quadraginta duo cardinales. Assistentes, ut supra. Missa completa, Cantores dixerunt Psalmum: *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam* etc. et Sanctissimus Dominus in faldistorio recitavit versiculos, et orationem ut supra ». Ista fidelissime Firmanus.

239. *Invigilat Pontifex ut quam primum unusquisque fœderatorum suas partes impleat.* — Dum vero tanto tamque enixo studio Pontifex divinis vacat, ut inito fœderi cœlestem opem imploret, eidem adjuvando humana consilia minime prætermittit; imo tanta diligentia his incumbit, ut nil eorum facere videretur: statim enim ac primam a fœderatis, quam memoravimus, tandem capitum fœderis subscriptionem obtinuit, de expeditione hujus anni sollicitus, ad cardinalem Granvellanum¹ regni Neapolitani proregem, sequentes litteras dedit:

« Dilecto filio nostro Antonio, cardinali Granvellano nuncupato.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum placuisset Omnipotenti Deo, pro sua misericordia, ejus nos rei compotes facere, quam omnibus animi nostri votis expetiveramus, ut fœdus contra Turcas, de quo inter nos, serenissimum regem Catholicum, et inclytam Venetorum rempublicam ineundo, quod tu quoque non ignoras, multum diuque actum est, aliquando tandem confectum cerneremus. Visa nobis res digna est, de qua circumspectionem tuam etiam certiores faceremus, eique de ea ipsa re, quemadmodum facimus, gratularemur; pro comperto habentes ejus ipsius fœderis confecti voluptatem tibi, pro tua erga Deum pietate, et Reipublicæ Christianæ studio, nobiscum; et cum toto populo Christiano esse communem, quem universum ex unius hujus Urbis gaudio conjicimus, magnam ex eadem re in Domino lætitiā esse accepturum. Quia vero ejusdem fœderis exequendi, nos in primis initium facere volumus, ob eandem causam dilectum filium nobilem virum Marcum Antonium Columnam, classis nostræ generalem, una cum duodecim triremibus nostris Hydruntum primo quoque tempore mittere decrevimus; ut illius celeritas cæteræ fœderatorum classis, eodem serius navigaturæ tarditatem compensare possit; idcirco circumspectionem tuam vehementer in Domino hortamur ac requirimus, ut et ipse, pro communis expeditionis utilitate paratas instructasque habere cures, saltem octo triremes, quibus prædictus Marcus Antonius, postquam isthuc appulerit, ad nostram classem adjunctis, tuto Messanam in Siciliam navigare possit: et ad ejusdem Siciliæ proregem scribas, ut et ipse cum triremium numero, quem majorem habere potest, paratum instructumque habere curet; eo consilio, ut omnibus simul conjunctis, eadem nostra classis Messana Hydruntum tuto deinceps navigare possit. Hoc enim, ut fiat, necessarium esse videmus, propter piratarum navigia, quæ mare ipsum jam diu infestum reddere incæperunt. Quam quidem ad rem, pluribus verbis circumspectionem tuam hortari idcirco superse-demus, quia, ut res, communisque expeditionis utilitas, pro nobis, ipsa ad te loquitur; sic tuum erga Rempublicam Christianam studium, nobis jampridem perspectum, nullam majorem hortationem requirere videtur. Datum Romæ, apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxii Maii MDLXXI, Pontificat. nostri anno vi ».

240. Scripto seorsim confecto, a generalibus quæ attulimus fœderis capitibus, statutum inter fœderatos fuerat, ut præsentī anno, quamprimum (non tamen toto mense Maii (ut scribit Bzovius) quod id fere impossibile esset, cum jam pene Maius elapsus fuisset, cum id decretum

¹ Ex Arch. Vatic. ut sup.

firmatum fuerat) octoginta Hispanicæ triremes, viginti naves, præter Pontificias, Sabaudas et Melitenses, cum classe Veneta Hydruntum se conferrent; sed quia, ut infra dicetur, et ex allata ejusdem Pii Epistola apparet, mare infestum Turcæ piratæ reddebant: ideo, ut classi suæ tutior Hydruntum petendi iter esset, juxta conductum, ac ipso tempore sollicitudinis in hac expeditione exemplum fœderatis aliis, ac præcipue Hispanis, quorum segnitiam ac artes adhuc metuebat, præberet; præfata Epistola Granvellanum ad opus urgere et excitare Pius voluit, sibi que una ac suæ classi consu- lere.

Et certe eodem animo suspicaci, studiaque ac consilia eorumdem Hispanorum metuente, Philippum regem crebris litteris sollicitasse, perspicuum est. Desunt ea, quæ triduo post subscriptum fœdus, ad eum scripsisse adnotatum reperimus. At ex illis, quæ sub die xxvi Maii ad ipsummet et ad Joannem Austrium¹ scripsit, quæ asserimus, manifesta redduntur. Sunt enim hujusmodi:

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Triduo ante, majestati tuæ litteras dedimus, quibus ei gratulati sumus de fœdere, quod in nomine Omnipotentis Dei, inter nos, sanctamque hanc Sedem Apostolicam, majestatem tuam, et inclytam Venetorum Rempubicam, adversus communes Christianorum omnium hostes Turcas, tandem aliquando confectum fuit. Eisdem litteris, majestatem tuam vehementer iu Domino hortabamur, ad id, ad quod etiam his litteris item eam hortari voluimus, ut classem, scilicet, suam, una cum dilectissimo filio nobili viro Joanne de Austria fratre suo, ad has nostri maris oras, primo quoque tempore mittere velit. Opus est enim celeritate, quæ si ab his, qui eam præstare debent adhibebitur, speramus aliquid adversus communes hostes posse profici: sin minus multa timenda sunt, quæ M. tuæ, pro sua prudentia non ignota esse arbitramur. Quocirca illam majorem in modum rogamus ac requirimus, ut quod fieri oportet, id, ut quamprimum fiat, opem det; nihilque prætermitti patiatur earum rerum, quas ad suæ classis in hæc loca trajectionem accelerandam necessarias atque accomodatas esse intelliget. Quod M. tuam facturam esse non dubitamus, pro sua prudentia, et erga Rempubicam Christianam studio. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxvi Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno vi ».

Et ad Joannem de Austria:

« Charissimo in Christo filio nostro Joanni de Austria¹.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quamvis biduo ante nobilitatem tuam certiore fecerimus, de fœdere inter nos, sanctamque hanc Sedem Apostolicam, serenissimum Hispaniæ regem Catholicum fratrem tuum, et inclytam Venetorum Rempubicam, in nomine Omnipotentis Dei confecto; eaque ipsa de re, nobilitati tuæ gratulantes, magnopere jam eam hortari fuerimus, ad trajiciendum primo quoque tempore, cum ejusdem serenissimi fratris tui classe, in has oras nostri maris, ut conjunctis omnibus maritimis copiis, communium hostium impetus facilius propulsari possit; tamen cognoscentes, quantum Reipublicæ Christianæ intersit, expeditionis adversus Turcas communiter susceptæ Christianorum confœderatorum classes unum in locum quamprimum congregari: idcirco nobilitatem tuam his nostris litteris hortari iterum voluimus, ut in trajiciendo, quam maximam potest, abhibere celeritatem velit. Quod ut faciat, non solum ob eam causam desideramus, quia eam ipsam celeritatem magno ad rem bene gerendam adjumento fore cognoscimus; sed etiam, quia nobilitatem tuam [videre et alloqui vehementissime cupimus; ob eamque causam de sua in hæc loca nostra trajectione quamprimum audire desideramus. Cui etiam eo nomine gratulamur, quod hanc illi Deus primam contra infideles expeditionem obtulerit, in qua militaris ejus virtus splendescere potest. Ejus autem desiderii, quo nobilitatis tuæ videndæ et alloquendæ tenemur, ut nos, pro sua misericordia compotes faciat, eundem Deum Omnipotentem rogamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xxvi Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno vi ».

241. *Pius Sorianum, fœderis egregium propugnatorem, apud se retinet: signa lætitiæ apud Venetos et Hispanos.* — Ut autem fœderatorum nemo speciem aliquam rite obtendere posset, qua excusaretur, quo minus partes suas implere posset; statim quæcumque potuit, ac ab eo expeti quibant, illis subsidia Pius præstitit. Hinc cum intellexisset Venetos, ferme supra vires, bellicorum sumptuum magnitudinem, bello contra Turcas gerendo sustinere; clementer illis indulisit, ut in universa Veneta ditione, ab sacratis viris aureorum nummum centena millia, in annos quinque, durante fœdere, per sacros administros colligere possent. Cum Sorianus vero Venetus, apud Pontificem orator,

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

¹ Ibid. ut supra.

vix firmato fœdere, in patriam reditum, vel cogitaret, vel cogitare compulsus esset (quod jam ab anno superiore, ut vidimus, utpote nimis bello ac fœderi studiosum, cum Veneti Patres offensum haberent): societatisque jam initæ, utilitati, opportunus nimis Soriani discessus ab Urbe ¹, Pio idcirco videretur, ad senatum ipse litteras sequentes dedit ², quibus virum summo ingenio, admirabili rerum usu insignem, per aliquot menses apud se manere petiit, ut si quid, quod ad fœdus ipsum attineret pertractandum foret, ab eo, qui ab initio ad exitum usque virtute ac prudentia in Reipublicæ egregiam operam navasset, conficeretur.

« Dilecto filio, nobili viro Aloysio Mozenigo, Venetæ Reipublicæ duci.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum exposuisset nobis dilectus filius Sorianus, tuus ad nos orator, se a nobilitate tua, inclytoque isto senatu isthuc revertendi, quam petierit licentiam obtinuisse; magnam ex illius præpropere discessu molestiam accepimus. Itaque magnopere ab eo, et pro officio pastoralique nostra sollicitudine, contendimus, ne omnino ex Urbe ante discederet, quam nobilitas tua, ad has nostras litteras rescripsisset; quibus ipsam eundemque senatum vehementer rogamus, ut illum adhuc aliquot mensibus apud nos tantisper morari jubeant, donec ea, quæ pertinent ad fœdus superioribus diebus contra Turcas initum, eo, quo cupimus, certius maturiusque dirigatur. Nam quoniam rebus his, quæ majoris momenti fuerunt, hucusque semper interfuit, æquum videtur, illum etiam non prius ex Urbe discedere, quam reliqua ad idem negotium spectantia, progressum aliquem accepisse agnoscantur. Est enim iudicio nostro vir, ob ingenii dexteritatem et prudentiam, valde idoneus ad quælibet negotio tractanda, et ad id, quorum id fœdus interest, satisfaciendum. Quocirca in hoc, quod a nobilitate tua impetrare volumus, non aliam ob causam petamus, nisi quia id, et communiter omnibus fœderatis, et privatim tibi, rei que isti publicæ utile esse intelligimus; justum videtur, te una cum amplissimo isto senatu, in ea re iudicii voluntatisque nostræ rationem, quam par est, habere. Quod vos facturos esse non dubitamus, pro vestro erga Rempublicam Christianam studio, et erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantia; erit id certe nobis gratissimum. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Junii MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

Haud gravate id Pontifici a Venetis conces-

sum, quod certe non aliud quam commune fœderis bonum spectare cognoscerent, Maurocenus ¹ scribit; qui etiam refert initæ societatis Venetias nuntio allatæ, vix dici posse quanto omnes civitatis illius ordines gaudio perfuncti fuerint, cum toti orbi Christiano summa tantæ rei expectatione defixæ, quo tempore minus sperandum videbatur, diu exoptata lux affulsisset. Hinc illius eximia lætitiæ signa edita fuisse narrat, cumque præco, senatus scriba perlegente, ingenti voce fœdus Romæ ictum in hæc fere verba pronuntiasset: « Deo Opt. Max. Beatissima Virgine votis Pii Summi Pontificis annuentibus, perpetuum inter Apostolicam Sedem, Philippum Hispaniarum regem Rempublicamque Venetam fœdus, adversus Turcas fuisse percussum, Maximiliano imperatori, Carolo Christianissimo Galliarum regi locum in eo amplissimum relictum. Deum Opt. Maxim. ab omnibus subnixæ exorandum, ut sociis hisce principibus prospera cuncta, ad Venetorum incrementum, totiusque Christianæ Reipublicæ commune bonum largiretur. » Verba hæc summo silentio audita, ingentibus acclamationibus, ac innumeræ fere multitudinis, quæ forum, publicas privatasque aedes compleverat, plausu excepta fuisse, idem asserit.

242. *Sumptibus belli Pius providet.* — Nec minoris, tum publice, tum privatim lætitiæ signa edidit Philippus Hispaniarum rex, utpote qui firmissimo animo ac recta mente, (quidquid fuerit, quod, aut segnitie aut malitia administri ejus sæpe interpellassent) fœdus exoptasset. Ad illius autem ferenda onera, multiplicem Pius cogendæ pecuniæ ei facultatem attribuit: ipsique centum triremes, quæ ad maritima Italiæ tutanda præsidia, Pii IV concessu, Ecclesiæ vectigalibus sustentabantur, confirmavit. Nec prætereundum memorabile quoddam, quod inter hæc a Pio dictum, Gabutius ² refert: subjicientibus enim nonnullis, opportune factum iri, si per eam occasionem, optimos proventus, aut alia commoda consanguineis suis apud regem ipse procuraret: « Se sacrarum facultatum mercatorem nequaquam esse, respondit; sed ejusmodi subsidia, ad Christianæ Reipublicæ salutem, se gratuito ac libenter concessisse, ut fœdus ictum, eo liberalitatis vinculo sanctius devinceret ». Et quidem id verum: neque enim ea, ut prius concederet, adduci unquam potuerat, quod nullam ejusmodi causam subesse existimasset.

243. Qua vero ratione, ad bellum ipse gerendum pecuniam cogere instituerit, Gabutius ipse his verbis dicit: « Et quoniam, propter multa, eaque maxima, quæ, et Melitensibus et Cæsari in Pannonia contra Turcas, et Gallorum regi, et Belgis Britannisque Catholicis adversus

¹ Murocen. Hist. lib. 10 p. 400. — ² Ex Archiv. Vatic. ut supra.

¹ Ut supra. — ² Ut Vit. Pii lib. 4. c. 7. p. 139 Nota.

hæreticos pugnantibus, tum pecuniarum, tum vero copiarum auxilia sæpe miserat, exhaustum erat ærarium Pontificium; ex Urbanis magistratibus nonnullos, bellici hujus subsidii causa vendere, ut moris est, prope cogebatur. Quare cardinali Alexandrino sororis suæ nepoti, camerarii munus, quod ei superiore anno contulerat, abrogare, venaleque habere constituit. Id vero cardinali minime ingratum accidit; quin etiam is, Christianæ Reipublicæ causa, in gratiam Pontificis, tali munere libentissime sese abdicans, Pio id postulanti respondit: Si vellet, eo genere subsidii ad ejusmodi occasionem uti; id majoris se in beneficii loco positurum, quam eo ipso recipiendo posuisset. Hunc igitur magistratum, qui suapte natura venalis erat, vendidit Pius septuaginta millia nummum aureorum: eademque de causa cameræ Apostolicæ clericorum numerum, cum antea septem essent, adauxit ad duodenarium; e quibus centum et viginti quinque millia nummum aureorum collegit. Duodecim ditioribus cænobitarum Ordinibus, qui postea triginta duo aureorum millia in annos singulos se collaturos esse transegerunt, quadrigentorum millium aureorum tributum imperavit. Ex quibus *Fidei Montem* instituit, eumque *Religionis* montem appellari decrevit. Atque eisdem Ordinibus ipsius subsidii causa nonnulla bona sua vendendi fecit potestatem. His et aliis præterea cænobitis, senas decimas imposuit: habitaque Mendicantium Ordinum ratione, illorum tributum, ad tres decimas, ex antiqua æstimatione revocavit. Super alios itidem sacros fructus ac pensiones, per Italiam, excepta Venetorum ditione, sex decimas indixit. Ad hæc, usus quoque semel est menstruo fructu nonnullorum Romanæ curiæ magistratuum. Statuit demum, ut exules, tum clerici, tum laici, de exilio revocarentur; in eos imposita mulcta, per viros ad id idoneos definienda». Sic ille, qui tamen erroris convincitur in eo, quod hoc anno camerarii munus cardinali Alexandrino abrogatum fuisse scribit; nam, id superiori factum, minusque idem, quo se Alexandrinus abdicavit, cardinali Cornelio collatum fuisse, suo loco narravimus, patetque ex ipso abdicationis originali Diploma-te, quod nostris ipsi oculis legimus.

244. Fuisse autem, qui per hanc occasionem belli, ac initi fœderis Pio proponerent, ex usu maxime futurum, si ad Ecclesiastica beneficia regressus sacerdotibus concederet; (idem Gabitius¹ tradit): nam inde decies fere centena aureorum millia colligi posse, monstrarunt. Verum horum consilio minime acquiescendum sapienter Pontifex existimavit: « Quod ea res, ad alia multa, et indigna, et indecora viam patefaceret. Sic enim fore, ut Ecclesiastica bona,

quæ viris probis ac sapientibus, Pontificum arbitrio essent distribuenda, sensim ineptorum et indignorum hominum fierent quasi patrimonium; atque ita, non virtuti, atque Ecclesiarum utilitati, sed carni ac sanguini, atque adeo impuris interdum administris consuleretur. Denique nullam tantam esse posse necessitatem, quæ principem quemvis bonum, nedum Pontificem Summum, ad ea, quæ vel divinis vel humanis legibus minime consentanea sunt, publice concedenda inducere possit ». Hinc est, quod hujusmodi consilio non modo non adhæsit, sed adeo illud aversatus est, ut paulo post, nempe idibus Septembris hujusmet anni, Constitutione edita, hujusmodi regressus et accessus, et coadjutorias ad Ecclesiastica beneficia quibuscumque concessos, revocaverit, ac districte, ut alibi diximus, inhibuerit.

245. *Hortatur litteris Pontifex imperatorem, necnon Galliarum et Poloniæ reges ut ad fœdus initum accedant.* — Memor vero ejus, cui se in fœdere præcipue obstrinxerat, ut nempe Christianos alios principes, pro sua auctoritate paterne cohortaretur, ut huic ipsi fœderi nomen darent, haud multo post ab illius publicatione, eo sibi injuncto munere perfungi cœpit, ut apparet ex his, quas ad Maximilianum Cæsarem, et ad Galliarum regem Epistolis dedit. Et ad primum quidem hoc modo:

« Charissimo in Christo filio nostro Maximiliano, Hungariæ et Bohemiæ regi illustri, in Romanorum imperatorem electo¹.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Arbitramur ad M. tuam jam allatum esse de fœdere, quod in nomine Omnipotentis Dei, superioribus diebus, contra immanissimum Turcarum tyrannum initum fuit inter nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam, serenissimum Hispaniarum regem Catholicum, generum suum, et amplissimam Venetorum Rempubicam. Quia vero, peccatis nostris facientibus, ita crevit Turcarum potentia, ut ad eam debilitandam, non nisi coactæ in unum Christianorum regum ac principum vires suffecturæ videantur; idcirco M. T. principem inter eos locum obtinentem, hortamur in Domino, ut ad hoc tam necessarium Reipublicæ Christianæ fœdus se adjungens, nobiscum Redemptoris nostri causam adjuvandam suscipere velit. Quod quidem M. T. ob eam non solum rem facere debet, quia ei in primis Christianæ religionis, ac sanctæ Ecclesiæ contra infideles tuendæ, patrocinium a Domino commissum est; sed etiam quia exemplo suo reliquos Christianos principes, ad idem faciendum proculdubio est impulsura.

¹ Ibid. ut sup.

¹ Ex Archiv. Vatican.

Sicut autem nemo est illorum omnium, te uno, charissime in Christo fili, excepto, qui vel opportunitate locorum, vel pedestrium equitumque copiarum numero ac robore, communem Christianorum contra Turcas expeditionem magis juvare possit: ita etiam majorem hac occasionem ipse habere non potes, sive ad res ipsas Transylvaniae constituendas, sive ad eam partem Hungariae, quae superiorum temporum cladibus amissa est, recuperandam; sive ad vires ferocissimae atque avarissimae gentis imperii tui finibus periculose admodum imminenti labefactandas; quod quidem, adjuvante Domino nostro, arbitramur difficile non fore, si tu, cujus auctoritatem, ut diximus, caeteri Christiani principes secuturi sunt, intrare volueris illud foedus, quod a confederatis omnibus ea spe initum est, ut pro certo haberent te simul, atque illius confecti occasio tibi oblata esset; neque religionis causae, neque communi Reipublicae Christianae, cum tua propria utilitate conjunctae, pro Catholici imperatoris officio, ullo modo esset defuturum. Quo fit, ut omnium Christi fidelium, nostrique paterni oculi in te potissimum coniecti sunt, cui te communi opinioni expectationique respondere, vel ob unam eam causam, aequum est. Quod si hoc Christianae Reipublicae bene gerendae tempus amiseris, periculum est, ne posthac aliam id faciendi occasionem frustra sis desideraturus. Nec vero nobis res est cum hoste, ut multi existimant, invicto; sed cum eo, qui et superiore aetate, a Christianorum exercitibus saepe victus, et nostris temporibus, ut caetera sileamus, ab uno Hierosolymitanae religionis Ordine, magna cum ignominia repulsus est. Hanc autem ipsam potentiam, ob quam plerisque formidolosus videtur, non tam militari virtute, quam perfidia, et fallaciis, nostrisque discordiis collectam habet. Dum enim singulis Christianis regibus ac principibus bellum infert, cum aliis interim pacem simulat; facile illi fuit, nemine, qui ejus conatibus resistere posset, repugnante, ad hunc potentiae gradum pervenire; ad quem, sicut non propria virtute, sed Christianorum principum inter se dissidentium discordiis ascendit; sic non difficile futurum est de illo ipso, eorumdem concordia, adjuvante Domino, cujus justam causam fovemus, disturbari. Quod si ab hoc consilio, M. T. induciae ipsae fortasse deterrent, quas cum Turcarum tyranno habet; cogitare debes nullas esse posse Christianis cum infidelibus tam firmas inducias, nulla foedera tam stabilia, quae illi omnium gentium perfidiosissimi violare non audeant. De quo, ut vetera omittantur, dubitare nos vetat recens exemplum foederis, ab ea cum Venetorum Republica nuper impudentissime violati. Ad quod illud quoque accedit, quod Turcae domestici tui hostes sunt, qui veterem Christiani

imperii ditionem, ejusdem domicilio, ac sede per summum scelus occupata, sibi injuste vindicarunt; e quorum manibus, ejusdem foederis auxilio illa quae tui juris sunt eripere, non minus tibi in posterum gloriosum, quam in praesens utile futurum est. Quae cum ita sint M. T. iterum eo, quo majori possumus, animi nostri studio hortamur, ut tam opportuno tamque necessario Reipublicae Christianae tempore, communem Christianorum omnium causam deserere nolit; sed quemadmodum sua majorumque suorum inclytae memoriae regum atque imperatorum gloria dignum est; ad illud se foedus primo quoque tempore adjungat, in quo communis salutis consilia, adversus immanissimos Turcas inita sunt. Hoc enim si feceris, et in hoc saeculo regnare, et in altero aeterna perfrui beatitudine poteris. Si vero (quod absit) id facere omiseris, cogita tibi cum caeteris, ad aeterni Regis et Judicis tribunal veniendum esse, qui unicuique reddet secundum opera sua; cui te nunquam excusare poteris, si ejus honori, et populi sui saluti, occasione tam idonea oblata, defueris. Qua de re, quae plura dici possunt, ven. fratri episcopo Torcellano, quem nostrum, et hujus S. Sedis Apostolicae nuntium ad M. T. mittimus, exponenda mandavimus; cujus orationi fidem habebit M. T. ac si nos ipsos secum loquentes audiret. Datum Romae apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die ultima Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

Præcipuam nihilominus ad Maximilianum mittendi episcopum Torcellanum causam fuisse arbitramur, quod paulo ante, nempe sub finem Aprilis, Melchior Bilio, quem multoties memoravimus, Apostolicus in aula Caesarea nuntius, extremum diem obierat; uti evidentissime colligitur ex altera Epistola Pii, die nona ejusdem mensis Maii ad ipsum Maximilianum; qua illius litteris, sub vigesima octava Aprilis scriptis, respondet, in eaque Bilii jam vita functi meminit; quae in Regesto Vaticano habetur, ut supra etiam meminimus.

246. Sed, ut ad rem redeamus, frustra Pius per Torcellanum nuntium ac praefatis litteris in suam sententiam Maximilianum pertrahere connixus est. Maximilianus enim, icti foederis nuntio accepto, licet magnam laetitiam praese tulisse visus esset, attamen Venetorum oratori, qui et ipse sui senatus nomine, ad foedus subeundum invitaverat, multisque ad egregium capessendum opus hortatus fuerat, nihil aliud responsum dederat, nisi Deum Omnipotentem foederatorum rebus, propitium futurum. In magna siquidem (ut refert Maurocenus¹) consiliorum ambiguitate ac perplexitate versabatur; Turcarum arma, quae jam pridem expertus fuerat

¹ Mauroc. Histor. lib. 10. p. 400.

veritus, ægre in gravissimas belli curas ac sollicitudines se demissurum videbatur; cum præsertim Transylvaniæ res, quæ bellum portendere olim existimabantur, Joanne principe modo extincto, Stephano vero Bathoreo, generis nobilitate ac propria virtute insigni, a primoribus illius provinciæ principe nuncupato, tunc interquiescerent. Ista Maurocenus; at nos probabilis forte censemus, diversis ab his cogitationibus Maximiliani animum divexatum fuisse, quippe qui Bathorei (ut diximus) electioni minime faverat, ac ad principatus apicem a Turcis evectum sciret; in quos idcirco haud facile arma, sed in se potius, si contra Turcas eosdem bellum intentare aggressus fuisset, conversurum Bathoreum ipsum existimaret; ut prætereamus consilia, quæ Maximilianus idem tunc commoliebatur, de Polonico regno, in familiæ suæ aliquem adsciscendo. Quidquid fuerit, certum est, nec Pii litteras, nec cardinalis Commendonii legationem apud eum, ut infra dicitur, profecisse, ut sacro fœderi nomen daret.

247. Cum Carolo Francorum rege, ut innuimus, de hoc ipso egit etiam Pontifex¹ hac Epistola :

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo, Francorum regi Christianissimo.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum placuerit Omnipotenti Deo, omnis sanctæ conjunctionis concordæque auctori, charissimum in Christo filium Hispaniarum regem Catholicum, et inclytam Venetorum Rempublicam, nobiscum et cum sancta hac Sede Apostolica, mutuo adversus communes Christianorum hostes Turcas, superioribus diebus fœdere conjungere; non dubitamus majestatem tuam, pro Christianissimi regis officio, ejus rei nuntium lætissimo animo accepisse. Cum enim intelligamus, et pro suscepto a nobis, quamvis indignis, Apostolicæ servitutis munere, et pro ejusdem fœderis executione, præcipuas nostras partes esse, reliquos etiam Christianos reges, ac principes, ad id fœdus intrandum hortari M. T., quam pro certo habemus, nemini illorum pietate et erga Rempublicam Christianam studio concedere, ad hoc ipsum excitare nostris litteris in primis voluimus: quæ quidem, et si regnum suum nulla cum Turcis finium propinquitate conjunctum habeat, ob eamque causam, ab eorum impetu remotius esse videatur, quam ut illorum armis vexari facile possit; cogitare tamen debet, non esse dignitatis suæ, in communi cæterorum Christianorum periculo, privata sibi consilia quærere; et aliis

cum infidelibus bellum gerentibus, ipsam solam cum eis pacem habere, præsertim cum, quod M. T. parum decet, idem etiam securitati sit inutile; cui quidem parum certe consules, si vicinorum populorum ac principum tectis, Turcicis bellis ardentibus, dum ad te flamma perveniat, expectabis. Noli enim putare, charissime in Christo fili, immanissimum Turcarum tyrannum, tot opulentissimis Christianorum regnis, in Europa, Africa, atque Asia, te unum præcipuum, cujus regno parcat, esse habiturum. Simulat ille interdum amicitiam cum aliquibus Christianis principibus, privati commodi causa; revera autem omnibus infensus est. Tibi vero, regnoque tuo, eo quam cæteris infensior, quo magis virtutem Francorum novit, et ex rerum ab eis in Asia contra infideles gestarum magnitudine, illorum fortitudinem, magnitudinem, ac rei militaris gloriam perspectam habet. Ad hæc illud quoque accedit, quod si nobiscum et cæteris Christianæ Reipublicæ regibus ac principibus, quos pro certo habemus, hujus fœderis atque temporis opportunitati non defuturos, communem hanc contra infideles expeditionem susceperis; non parum, hac etiam ratione, regni tui tot hæreticorum perturbationibus afflicti, quieti tranquillitatieque prospicies. Nihil enim accomodatius esse potest, ad exhauriendam ex tuo regno seditiosorum perniciosam sentinam, quam si procul ab eo, in diuturnam ac longinquam militiam mittantur. Sed faciamus hæc, (quæ, ut ipse quoque intelligis, non parvi momenti sunt,) nullum aut exiguum admodum pondus habere, et ad ea jam veniamus, quæ sunt maxima, quia cum animæ tuæ salute conjuncta sunt. Vocat te ad hoc sanctissimum fœdus intrandum, ratio communis Reipublicæ Christianæ salutis, in extremum fere jam discrimen adductæ. Vocat te Christianissimi regis cognomen, cujus proprium est semper cum infidelibus bellum gerere. Vocat Deus, qui te suo pretiosissimo Sanguine redemit, de cujus religione ac fide agitur contra communes hostes tuenda. Vocamus et nos, qui et si indigni, divina tamen dispensatione illius vices in terris gerimus. Dei voces si homo neglexerit, quis præterea audietur? Sui patris monita si filius aspernatus fuerit, quis ei obtemperabit? Quæ cum ita sint, M. T. hortamur, monemus, et per Omnipotentem Deum obtestamur, ut publicæ salutis subveniat, quæ ob communium hostium potentiam nimis auctam, non nisi communibus omnium Christianorum principum armis defendi potest; quos quidem et ipsos vehementer speramus, tum proprio officio, tum etiam auctoritate tua adductos, communem Dei causam non esse ullo modo deserturos; seque primo quoque tempore ad illud fœdus, prompto alacrique animo esse adjuncturos, in quo communis salutis adversus imminetia pericula pro-

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

pulsanda. consilia juncta sunt; quod Majestatem quoque tuam, pro Christianissimi regis officio, facturam esse non dubitamus. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, sub annulo Piscatoris, die ultima Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

248. Quæ ad hæc Carolus responderit, nobis incompertum; verum ex iis, quæ Maurocenus narrat Venetorum oratori ab ipso dicta, elici posse videntur, quæ Pontifici responsa reddiderit: « In Carolo Galliarum rege (ejusdem Mauroceni¹ sunt verba) qui sæpius ad pacem senatum cohortatus, ob id nuper Aquensem episcopum legatum Bizantium designaverat, cum percussi fœderis a Venetorum oratore certior factus, ne se a communibus Christianæ Reipublicæ rationibus sejungeret, incitaretur; aversus a communi societate animus non obscure conspiciebatur, quippe qui, bellis civilibus in Gallia laborante, omnes cogitationes et consilia ad gravissimas sedandas tempestates contulisset, neque rebus suis conducere existimaret, si præpotentem principem, cujus amicitiam Galliarum reges semper coluerant; ejusque viribus, ad æmulum sese efferentium potentiam opprimendam, usi fuerant, nulla illata injuria, bello lacesseret. Itaque legato respondet, quod in fœdere ineundo Respublica sibi proposuerat, id, ut consequeretur summopere exoptare; quod in concordiam incubuisset, totius Reipublicæ Christianæ causa permotum, fecisse. Si fœderati cœptis insistant, ac reliqui principes in societatem nomina dent, Venetis præsto futurum; interim suis rebus minime conducere arbitrari, cum a Turcarum finibus longe absit, quidquam ab Otthomannorum potentia sibi pertimescendum sit, eorum amicitiam, vel negligere, vel abrumperè ». Sic Maurocenus. Nihilominus Pium omnem movere lapidem non destitisse, ut, ex obfirmato eo animi proposito, quo Galliarum rex Turcicam amicitiam sibi colendam statuerat, abduceret, mox dicendum erit. Et licet frustra, ut anno præterito videmus, ad sumenda contra Turcas arma Sigismundum Augustum Poloniæ regem impulsisset, tamen perculso, quod diximus, inter se, Hispanum ac Venetos sacro fœdere, rursus illius animum tentandum censuit; si forte fœderatorum aliorum principum exemplo commotum, in suam sententiam pertrahere potuisset sequenti Epistola²:

« Charissimo in Christo filio nostro, Sigismundo Augusto, Poloniæ regi illustri.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Non dubitamus M. T. pro sua pietate, et

erga rempublicam Christianam studio, magnam accepisse lætitiā, postquam certior facta sit de fœdere, quod contra immanissimum Turcarum tyrannum, inter nos, Sedemque Apostolicam, serenissimum Hispaniarum regem Catholicum, et inclytam Venetorum Rempublicam, superioribus diebus, in nomine Omnipotentis Dei initum confectumque fuit. Quamvis autem, eo inito, fundamenta quædam publicæ Christianorum omnium salutis jacta esse videantur; tamen eamdem M. T. pro sua proderentia intelligere arbitramur, ad impetum potentissimæ gentis vel sustinendum vel frangendum, majores adhuc vires necessarias esse, quam quæ conferri possint ab his, qui in eodem fœdere hucusque comprehensi sunt; et revera ita est, ut nisi ad repellendum dejiciendumque communem hostem, omnium Christianorum principum voluntates viresque consentiant; omnis noster conatus vel debilis vel vanus futurus sit. Itaque illa nobis nunc, pro sollicitudine pastoralis reliqua cura est, quomodo reliquos Christianos reges ac principes, qui nondum hujus fœderis socii facti sunt, ad illius societatem adjungamus. Quam quidem ad rem, quia compertum habemus, magno nobis adjumento fore, auctoritatem majestatis tuæ, idcirco eam in primis, ad tam gloriosam sanctissimamque fœderis societatem nobiscum ineundam excitare atque hortari voluimus; ad quam, præter illas officii sui partes, quæ sibi cum cæteris Christianis principibus communes sunt, religionis fideique nostræ adversus infideles tuendæ: illa præcipue res M. tuam impellere debet, quod illa in hanc causam aperte descendente, quæ locorum opportunitate et invicto fortissimi equitatus robore communem expeditionem juvare plurimum potest; verisimillimum est, nullam moram facturos esse cæteros Reipublicæ Christianæ principes, ac statim omnes concordibus animis ad idem esse consilium consensuros: quod etiamsi ita futurum non esset, ipsum tamen commune periculum, quod ab avidissima imperandi Turcarum gente omnibus regibus Christianis impendit, animum tuum sollicitare deberet, ad eamdem nobiscum expeditionem suscipiendam, qua, et communi Reipublicæ Christianæ saluti, tantopere periclitanti succurrere, et tibi, tuoque regno privatim prospicere possis. Neque enim existimare debes, ejusdem sævissimæ gentis atrocissimum tyrannum soli Venetorum Reipublicæ esse infestum, propterea quod illius opulentissimum Cypri regnum, superiore anno oppugnare aggressus, nobilissimam urbem Nicosiam, brevissimo tempore, magna cum eorum clade vi expugnaverit. Non ita est, charissime in Christo fili, sed quod ille bellum, rupto impudentissime fœdere, cui ille manu sua subscripserat, adversus eam Rempublicam, altero jam anno, reipsa

¹ Maurocen. ibid. ut supra. — ² Ex Archiv. Vat. ut sup.

gerit; hoc jam inde ab initio tyrannidis a se susceptæ, omnibus regibus principibusque Christianis animo induxit, nec unquam quieturus est, donec, Orientalibus regnis omnibus fere in potestatem redactis, Occidentalia etiam impotentissimo dominatui suo cogat obtemperare. Quanto igitur præstat M. T. occasione hac utendi, tam præclaræ Christianorum principum consensionis justum bellum, cum inimicissima sibi gente gerere, quam vicinorum tectis ardentibus, dum ad seipsum quoque flamma perveniat, expectare. A quo quidem gerendo M. T. detertere non debent induciæ, quæ illi cum eadem gente sunt; primum, quia non est dignitatis suæ, cæteris principibus, tum his, qui prædicto fœdere comprehensi sunt, tum his, qui in ejusdem societatem venturi sperantur, cum Turcis bellum, sive gerentibus jam, sive adjuvante Deo, gesturis, ipsam in communi periculo, privata sibi consilia quærentem, cum eis inducias habere: deinde, quia nullæ satis firmæ induciæ, nulla satis stabilia Christianis cum infidelibus fœdere esse possunt. Qua de re, ut vetera omitamus, dubitare nos vetat recens exemplum fœderis, quod cum Venetis habebant, nuper ab eis impudentissime violati. Quod igitur ipsi facere semper parati sunt, propriæ tyrannidis propagandæ vel conservandæ causa, ut quascumque cum Christianis principibus inducias ac fœdera violare non pertimescant; id M. T. tuendæ religionis causa facere dubitat? Nec vero res futura nobis est cum hoste invicto, sed cum eo, qui, et superiori ætate, majorum tuorum inclytæ memoriæ regum, cæterorumque Christianorum principum exercitibus sæpe victus; et paulo ante, ut cætera sileamus, ab uno Hierosolymitanæ religionis Ordine, magna cum ignominia repulsus est. Hanc autem ipsam potentiam, ob quam plerisque formidolosus videtur, non tam militari virtute, quam fallaci quadam perfidia, nostris insuper discordiis, collectam habet. Undecim singulos Christianos reges seorsim aggressus cum aliis interim simulavit; facile illi fuit, nemine adversante, ad hunc in quo nunc est potentiæ gradum pervenire; ad quem, sicut non propria virtute, sed Christianorum principum inter se dissidentium discordia ascendit; sic non difficile futurum est de illo ipso, eorumdem concordia adjuvante eo, cujus justam causam defendimus, deturbari. Quæ cum ita sint, speramus M. T. non commissuram esse, ut in tanto Christianæ Reipublicæ discrimine, sola Omnipotentis Dei causæ ac publicæ saluti defuisse videatur; pro quibus, quævis pericula subire et proprium sanguinem fundere M. T. non minus apud Deum fructuosum, quam apud homines gloriosum esse futurum. Quod si, oblata tam præclara fœderis occasione, facere nunc prætermiserit; non videmus quomodo æterno illi Judici se excusatura sit, ante

cujus tribunal, omnibus simul veniendum est, et eorum, quæ quisque bene ac secus gesserit aut prætermiserit, vel præmia accipienda, vel supplicia subeunda sunt. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VII Junii, an. MDLXXI, Pontificat. nostr. anno VI ».

At expectandum non erat a principe tunc temporis femineis cogitationibus penitus addicto, ut arma capessendi consilium caperet. Debuit nihilominus Pontifex, pro suo dignitatis munere, tam turpiter jacentem ac delicias inter obdomientem excitare, ac officii sui admonere, non per litteras modo, sed quacumque alia ratione, ut infra dicetur.

249. *Messanam convenire præscribitur variis navibus Christianæ classis.* — Inter hæc autem Columnæ celerem expeditionem, pro qua, ut vidimus, statim percusso fœdere, ad cardinalem Granvellanum Neapolis proregem Epistolæ dederat, urgere Pontifex ipse minime prætermisit. Quapropter Columna, militibus classique die ad Centumcellas conveniendi dicta, inde id. Junii solvit. Mercede autem conduxerat Pius a Cosmo Magno Hetruriæ Duce duodecim longas naves, pro quarum singulis quingentos nummos aureos mense singulo solvere pepigit. Armis erant hæc, milite, et omnibus rebus optime instructæ. His quatuor Melitenses, ac totidem a Sabaudia Duce acceptas, adjecit: et omnes Pontificiam classem efficiebant; quæ tertia die, postquam Centumcellis solvit, Neapolim appulit. Inde, paucos post dies, cum viginti dumtaxat triremibus Siciliam Columnam petiisse, scribit Gratianus; ex cujus relatione facile intelliges, apud Granvellanum frustra Pontificem egisse, cum, ut audisti, saltem octo triremes instructas habere monuit, cum Columna Neapolim appulisset, ut Pontificiæ classi eas adungere posset, quo tutius Messanam in Siciliam hæc pergere valeret. Alia igitur ratione, ubi Granvellani segnitie, ne dicamus iniquitate, eo præsidio classis ejusdem securitati provideri non potuit, eidem ipsi consulendum fuit, jam Turcica classe mare tenente. Exploratoria igitur navigia duo Columna præmisit, quibus imperavit, ut custodias turrium quæ speculando propugnandoque adversus prædones per Calabriæ oram sunt constitutæ, adirent, singulisque præciperent, ut intente mare observarent; si pauciores xx naves conspexissent, unico igne signum ederent, sin plures, usque ad xxv binis ignibus; ac sic deinceps, pro conspectæ classis magnitudine.

250. Triduo postquam Neapoli egressus fuerat, ac Tropeæ classis appropinquasset, Columnæ defertur ad Lxx triremes, quas Turcicas verebantur, conspectas fuisse. At sequenti die cum speculabundus progredederetur, obviam ei fuere duæ Venetæ triremes, quibus Catarinus Maliperius, et Nicolaus Lipomanus præerant, a

quibus Columna accepit Venerium cum Veneta classe in Siculum mare se contulisse, atque ad Spartiventum sociorum adventum præstolari. Ubi igitur Messanam applicuisset Columna, ad Venerium misit, ut si ei videretur, Messanam transiret, ubi, et rerum copia major afflueret, et de rebus agendis commodius colloquia miscere ac instituere liceret. Quod cum Venerius probasset, honorifice ipsum acceptum Columna Messanam deduxit, ubi pari consensu Joannem Austrum expectare decreverunt.

251. *Consistorium in quo legationes ad Christianos principes decretæ, et hæreticorum consortium repulsum.* — Pius vero, Columna dimisso, licet litteris jam, ut vidimus, Maximilianum imperatorem, Carolum Francorum, et Sigismundum Augustum Poloniæ reges, ac sacrum fœdus invitasset, ne aliqua desset officii sui pars, quam non impleveret, die decima octava ejusdem mensis Junii (ut habet in suo Diario Firmanus ¹) secretum consistorium coegit, in quo duos, e cardinalium numero, legatos creavit, nempe Michaellem Bonellum cardinalem Alexandrinum, ex nepte sua, ut suo loco diximus, genitum, et Joannem Franciscum cardinalem Commendonum, multiplicibus legationibus, prudentia ac rerum usu insignem. Huic licet tunc Roma absenti, ad Maximilianum Cæsarem, et ad Augustum Poloniæ regem, quos maxime in hujus belli societatem adducere, ut vidimus, Pontifex exoptasset; alteri vero, ad Philippum Hispaniarum, et ab Sebastianum Lusitaniæ reges legatio demandata est.

252. At de hoc Consistorio, ac legationibus in eo decretis, audire præstat, quæ S. Severinæ cardinalis his verbis in suo Diario adnotavit :

« Die XVIII Junii fer. II, MDLXXI.

« Fuit consistorium, in quo Sanctissimus D. N., post auditum cardinalium proponentium, proposuit causam mittendorum legatorum ad imperatorem et regem Poloniæ, et ad regem Catholicum et regem Lusitaniæ seu Portugalliæ, scilicet, pro fœdere contra Turcas, et bello gerendo adversus eos.

« Cardinalis Tridentinus, Portuensis episcopus, pro decano comprobavit; et quia ipse in præcedenti consistorio dixerat de mittendis legatis ad principes discolos, et invitandis hæreticis, et hanc suam sententiam improbaverant aliqui ex reverendissimis cardinalibus; nunc intendit assignare causas, et rationes, quibus ad eam dicendam fuerat motus, et propter distantiam loci, non intellexi omnia, sed paucissima quædam, quarum summa hæc erat :

« Quod in sacra Scriptura non erat prohibitum, uti opera infidelium in gerendo aliquo bello; et quod Machabæi, viri strenui, miserant legatos ad Romanos et Spartiatas, qui erant

Gentiles, et infideles, et alias auctoritates sacræ Scripturæ, ex libro Regum adduxit : unde non censet absurdum esse mitti nuntios et legatos etiam ad hæreticos et schismaticos principes, et præsertim, qui sunt Confessionis Augustanæ, qui non sunt ita perversi, sicut Sacramentarii, et alii, ut Comes Palatinus; et ad eos, qui sunt discoli vel schismatici, ut dux Moscovitarum; et quod ad istos possent mitti non in habitu et pontificalibus, sed privatim, quia hæc esset occasio eos lucrificandi, et redeundi, et deveniendi ad aliquam concordiam cum eis : et quod ad Sanctitatem Suam pertinebat cura illorum salutis, quam procurare debebat omni via et modo; et quod ex hoc veniebat, ut vel reducerentur ad unitatem fidei, vel destrui facilius possent. Nam aut nos erimus victores contra Turcas, et ipsi, si pertinaces essent, possemus etiam eos debellare; aut si Turcæ nos vincerent, et ipsi quoque periti et cæsi essent; nam scriptum est : *Vindicabo me de inimicis meis*, et plura alia peroravit in hanc sententiam, ut invitarentur hæretici per legatos, et per medium aliorum principum.

Cui Sanctissimus D. N. respondit : « Nullam concordiam vel pacem debere vel posse esse inter nos, et hæreticos, et cum eis nullum fœdus esse ineundum vel habendum. Nam, et Josaphat rex justus, a Propheta redargutus est, quod suppetias tulisset Achab regi Israelitarum impio. Illud autem, de legatis missis a Judæis ad Romanos et Spartiatas, fuit, quia ipsi erant socii Romanorum. Præterquam quod verissimum sit, deteriores esse hæreticos Gentilibus, et quod sunt adeo perversi et obstinati, ut prope modum infideles sint, nam in multas perditissimas hæreses pervenerunt traditi in reprobum sensum. Et quantum ad eos, qui sunt Confessionis Augustanæ, Sanctitas Sua credit cum B. Augustino, esse magis vitandos et periculosos, qui in aliquibus nobiscum conveniunt, ut in fide Trinitatis et similibus; et in cæteris dissentiunt, quam qui in omnibus veluti infideles seu hæretici perditissimi, ut est Palatinus, Sacramentarii, Impurii, Trinitarii, et Anabaptistæ : nam isti, non tantum nocere possunt, cum ab omnibus vitentur, veluti, qui impii, et manifeste infideles existimantur; sed illi, qui in aliquibus sunt hæretici, plus nocere possunt, ex eo quod nobiscum in pluribus ritibus conveniant. Eo quod si venirent in auxilium, possent alios inficere contagione hæretica, et potius Deum irritare, quam placatum redderemus.

« Cardinalis Augustanus dixit plura, quæ non audiui, etc.

« Cardinalis Farnesius probavit causam legationis propter hujusmodi fœdus, et dixit Sanctitatem Suam prudenter agere, et ita fieri consuevisse a majoribus, ut propter hanc cau-

¹ Firman. Diar. p. 164.

sam legati mitterentur ; et ita fecit Leo X et Paulus III. etc. Sed quod ad principes Catholicos mitterentur.

« Cardinalis Politianus pertransivit. Pisarum S. Georgii, et Sabellus idem.

« Cardinalis Varmiensis, denuo submissa voce locutus est, ut percipi non potuerit, nisi a proximis ; sed videbatur dicere, de non aspernandis aliis principibus Germanis, et quod hæretici et alii essent invitandi, et quod ipse Summus Pontifex teneretur illorum salutem et reconciliationem procurare, et alia id genus similia, exemplo Apostoli dicentis : *Factus sum omnibus omnia, ut omnes lucrificiam.*

« Cui Sanctissimus D. N. respondit, ut supra. Et eidem cardinali replicanti super his, et plura disserenti, et quod saltem ageret cum eis per medium Catholicorum, et ut invitarentur Catholici principes, et dux Baviaræ : et quod dux Baviaræ, et imperator possent tractare cum prædictis principibus hæreticis, et agere de eorum conversione, occasione hujus belli et fœderis. Sanctitas Sua respondit hoc mandare, ut legatus ad Cæsarem agat cum principibus Catholicis, et cum imperatore, et duce, pro eorum conversione ; sed non cum illis, quia perditum sunt.

« Cardinalis Pacecus, quod legati mittantur ad principes Catholicos, et non ad hæreticos, nisi esset spes eorum conversionis.

« Cardinalis Gambara laudavit omnia dicta a Sanctitate Sua, et fere omnes iverunt in eandem sententiam, ut mittantur legati ad principes Catholicos.

« Cardinalis Sirletus plura in idem et auctoritate et exemplis.

« Cardinalis S. Severinæ : Placent omnia dicta per Sanctitatem Vestram, et quod legati ad principes tantum Catholicos mittantur ; nam cum infidelibus fœdus iniri, conjunctiones, et amicitias, et affinitates contrahi, non solum humanis legibus, verum etiam divino jure prohibitum est, ut sæpius legere est in Penta-teucho. Quod non solum de infidelibus et gentilibus, sed etiam de hæreticis et schismaticis cautum esse censeo. Ubi : *Recedite (inquit) a tabernaculis eorum, scilicet Chore et Abyron rebellantium Dei sacerdoti ; ne insimul eorum iniquitatibus involvamini.* Quæ verba etiam Apostolus Paulus repetiit. *Quæ enim conventio luci ad tenebras, et Christi ad Belial?* ut idem inquit ; quod et pluribus posset exemplis confirmari, nedum redargutione Josaphat, quod tulisset auxilium impio regi ; sed illo, quod Heraclius imperator, dum Catholicus et pius esset, exemplo ostendit et docuit ; nam accersitis auxiliis Turcarum, victoria potiri nequivit, nisi illis abeuntibus, cum adversus Persas plena victoria potitus est : unde dixit : Deum Christianis suis reservasse victoriam, et nolle

cum eis infidelium auxilium, ut nomini suo, et non humanis auxiliis victoria tribuatur.

« Cardinalis Cæsius dixit : In præterito Consistorio actum est de causa, et legatis mittendis ; nunc non restat, nisi ut personæ disignentur. Idem cæteri.

« Cardinalis Montaltus, improbens sententiam cardinalis Tridentini, docuit ex sacra Scriptura et sacris Canonibus, cum hæreticis non esse ineunda fœdera, nec matrimonia, neque amicitias, et cætera.

« Cardinalis Albanus, nescio quæ de fœdere cum hæreticis. Et diaconi per nutum.

« Hoc acto, Sanctissimus D. N. proposuit cardinalem Commendonum, pro legato ad imperatorem et regem Poloniæ.

« Cardinalis Tridentinus, probavit, et quod cum eo sit expediens mittere aliquem de natione, ut auditorem Rotæ Gropperium ; nam alias, cum legato destinato in Germaniam mitebatur aliquis de natione, qui esset in curia, et auditor.

« Sanctissimus D. N. dixit, quod Commendonus legatus non indiget, et cardinalis replicavit.

« Cardinalis Augustanus idem.

« Cardinalis Farnesius idem, et quod posset mitti dictus auditor, quia vere consueverant mitti, et alias missi sunt hujusmodi.

« Polianus idem.

« Pisarum idem, probans personam et omnes per *placet*, idem dixerunt.

« Tunc Sanctissimus D. N. deputavit ipsum cardinalem Commendonum absentem legatum de latere ad imperatorem, et ad regem Poloniæ, et ad alios Catholicos principes, cum facultatibus etc.

« Deinde mandavit exire foras cardinalem Alexandrinum, et egressum de camera consistorii, dixit se destinasse, et velle mittere cardinalem Alexandrinum, ejus nepotem, ad regem Philippum Catholicum, et regem Lusitaniæ ; et Deus testis, quod hoc non agit, nisi pro publica causa, quamvis aliqui possint alias interpretari.

« Cardinalis Tridentinus probavit et laudavit. Ita cardinalis Augustanus, Farnesius, et cæteri per *placet*, vel idem, præter cardinalem Sirletum, qui collaudavit. Cardinalis S. Severinæ, non ferens tacite, et sine laude legationem hujusmodi committi in Alexandrinum cardinalem nepotem suum, dixit :

« Quod Sanctitas Vestra illustrissimum et reverendissimum D. meum singularem cardinalem Alexandrinum, tam maximo munere legationis ornare dignatur, gratias ago Sanctitati Vestræ ingentes et immortales, certo sperans, quod ejus opera Vestræ Beatitudinis expectationem non fallet : jamdiu enim agnovi illius animi candorem et vitæ innocentiam, et ad

commune bonum pia vota ; ac perspectissimam habeo probitatem et integritatem, quod citra adulationem omnem dictum velim. Cæterum est, ut illi incolumitatem, felices successus, rem confectam, et celerem reditum, Sanctitati autem Vestræ diuturnam vitam omnes deprecemur.

« Cardinalis Cæsius collaudavit : Et quod videntes principes Sanctitatem Suam mittere nepotem suum charissimum, et tam alieno tempore, cognoscent desiderium Sanctitatis Suae pro bono publico. Unde gratias egit. Cæteri idem.

« Cardinalis quoque Aldobrandinus gratias egit Suae Sanctitati ; et hoc idem Albanus, qui collaudavit etc.

« Deinde Sanctitas Sua deputavit, et fecit cardinalem Alexandrinum de latere legatum ad regem Catholicum et Lusitaniæ regem, cum facultatibus et auctoritatibus, juxta tamen Concilii Tridentini reformationem ; et ipse osculatus est pedes, et eidem tradidit crucem cum precibus, et deinde venit ad oscula cardinalium.

« Tum papa abeunte, venimus in regiam aulam, ubi de more cardinalis Alexandrinus salutavit omnes, et nos singuli salutavimus eum ». Hucusque Diarii verba.

253. « Alexandrino autem proficiscenti (inquit Gabutius) complures lectissimos sacros proceres, virosque præstantissimos comites esse Pius voluit. In his fuere præcipui Hippolytus Aldobrandinus, jam ab ipso Pio primum Romanæ Rotæ lectus auditor, hujusque legationis ac negotiorum omnium moderator, postea Clemens VIII, Pontif. Max. Alexander Riarius, Apostolicæ Cameræ auditor, patriarcha Alexandrinus. Hippolytus Rubeus episcopus Ticinensis. Joannes Franciscus S. Georgius, Comes Blandratæ, mox Urbis præfectus, et episcopus Aquensis. Matthæus Contarellus legationis hujus, deinde Gregorii XIII datarius. Franciscus Maria Taurusius (nostræ Congregationis Oratorii Urbis, ac ipsius S. Philippi Nerii alumnus) mox Avenionensis, nunc Senarum archiepiscopus, omnes postea cardinales. Cæsar Specianus, post Novariensis, nunc Cremonensis episcopus. Gulielmus Bostonus, nunc episcopus Ticinensis. Vincentius Herculanus, et Bartholomæus a Lugo, ambo ex Dominicano Ordine theologi ; ille ad Sarnensem primum, inde ad Forocorneliensem, mox ad Perusinum ; hic ad Interamnensem episcopatum, assumpti. Franciscus Borgia, ex Gandiæ duce religiosus, tunc præpositus generalis Societatis Jesu (ob insignes virtutes, merita ac miracula, postea a Clemente papa Decimo inter sanctos relatus.) Annibal Crassus, Cameræ Apost. clericus, post episcopus Faventinus. Pyrrus Tarus, et Jo. Petrus Gislerius, præsules Romani. Omnes viri pietate, rerum

usu, integritate, sapientia, cæterarumque virtutum splendore conspicui, ut præclarum hunc comitatum, Romanæ aulæ florem, et episcoporum, cardinalium, Summorumque Pontificum, quasi seminarium fuisse, nec immerito dixerimus.

« His et aliis omnibus Pius cautum esse jussit, ne ullum omnino donorum genus, seu a principibus, seu ab aliis acciperent ; neque se ipsis, neque pro aliis legati gratia apud ipsos principes uterentur ; suum enim esse, meritis præmiis eorum quemlibet afficere. Neque vero moram ullam interponere legatum passus est, summa diligentia maturandæ protectionis primum ad Catholicum regem, in quo majora earum momenta rerum posita esse videbantur ». Sic Gabutius. Verum vix percipi posset, cur tanta sollicitudine Pius Alexandrinum ad Philippum regem mittere vellet sacri fœderis causa, cum jam fœdus ipsum, uti Pontifex concupierat, percussum fuisset ; nisi Gratianus ejusdem Pii animum detexisset his verbis : « Ineunte Junio, proficisci ab Urbe M. Antonium Columnam, et jungere se Venetorum classi jusserat, ut sic Hispani, quod apparebat facturos, (ita segniter ab iis cuncta agebantur) abire gerendæ rei tempus sinerent, ipsi Rempublicam tuerentur. Consenserat cum Venetorum voluntate Pius, ut protinus, postquam conjunctæ fœderatorum classes essent, peteretur hostis, nec ulla pugnae mora fieret. Nam et Veneti quocumque modo finire bellum festinabant, cujus oneri ferendo non erant, nec adversæ pugnae vulnus lethalius sibi, quam ipsum bellum, si protraheretur, ducebant ; et Pius partim cœlestis opis fiducia, partim metu, ne non diu illa duraret societas, æque rem decernendam prælio dari cupiebat ; idque ante omnia proficiscenti ab Urbe Columnæ imperaverat ». Ista Gratianus, ex cujus verbis necessitas agnoscitur, quæ Pio incubuit sollicitæ decernendæ ad Hispanum legationis, quod, nempe ministrorum artibus, primum hoc anno infici, ac demum penitus abrupti initum fœdus rite pertimesceret.

254. *Cardinalis Alexandrinus aulam Hispanam petit, et cum rege agit, tum de rebus ad bellum contra Turcas pertinentibus, tum de causis dissidiorum tollendis.* — Pridie kal. Julii, Roma igitur profectus Alexandrinus, et in itinere, cum ab aliis Italiæ principibus, tum in primis a Sabaudia duce magnis acceptus honoribus, apud eum biduo commoratus, atque ejus et principis Gulielmi Jojosæ, Gallia Narbonensis proregis ductu, per medios Galliarum hæreticos, Avenionem usque incolumis deductus est actandem tert. kal. Octob. hujus anni Mantuam Carpetanorum, (vulgo Madritum) pervenit ; ubi a rege, qui honoris causa, regio cum comitatu ei obviam processerat honorificentissime et

humanissime exceptus fuit. Ei legatus, sequentes Pontificis litteras ¹ porrexerat :

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Mittimus ad M. Tuam, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, in nomine Omnipotentis Dei, nostrum et Sedis Apostolicæ de latere legatum, dilectum filium fratrem Michaellem, tit. S. Mariæ supra Minervam presbyterum cardinalem Alexandrinum, nostrum secundum carnem pronepotem, qui cum omnium nostrorum consiliorum particeps, atque intimi nostri senatus conscius sit, ex eo existimare poterit M. T. illo mittendo, quasinostmetipsos a nobis ad eam missos fuisse. Quamvis autem illius præsentia, qui inter cæteros, unus præcipue labores nostros sustinere solitus est, non sine magno simus incommodo carituri; tamen hoc non solum nostræ erga se paternæ benevolentiae, sed etiam negotiorum, de quibus secum acturus est, magnitudini libenter dedimus; ut ipsum ad majestatem tuam potissimum mitteremus, quo nobis conjunctionem mittere non poteramus. Qua ex re intelligere potest, quantæ nobis illæ res curæ sint, quarum gratia eum, cujus opera tam necessaria utebamur, mittendum esse decreverimus. Quibus de causis, suaque maxima erga nos sanctamque hanc Sedem observantia adducti, non dubitamus majestatem tuam, non solum eo ipso honore, charitateque esse accepturum, qua Deus ipse ministros suos accipiendo esse præcipit; sed etiam illi in omnibus rebus, perinde ac nobis ipsis fidem esse habituram. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris die xx Junii MDLXXI, Pontificatus nostri anno vi ».

Personarum habita ratione, eodem exemplo scriptum quoque a Pio fuisse ad Isabellam Catholicam Hispaniarum reginam, ejusdem Philippi uxorem, ad Joannam principem Portugalliæ, ad cardinalem Spinosa, ad commendatorem majorem de Alcantara, ad Antonium de Toledo, ad ducem Feriæ, ad ducem de Sessa, ad ducem de Francavilla, Italici consilii præsidem, ad Joannem de Cerda, Medinæ Cœli ducem; et Joannem de Zuniga, Castellæ majorem commendatorem; testatur Vaticanus Regestus.

235. Habemus autem a Gabutio, præcipua quædam rerum capita, de quibus legatus Alexandrinus, cum Philippo egit: « Redditis (inquit) a Pontifice litteris, legatus ostendit, tam ardenti communis salutis studio Pium teneri, ut si per ætatem licuisset, ipse ad hæc

cum rege peragenda venturus fuisset; sed quoquo modo posset, id absentem agere, quod coram præstare impediretur. Summo Dei beneficio, socialis belli fœdus in Turcam sancitum esse; nunc incundam esse rationem, non modo ne auxilia quæ pepigissent minuerentur, sed ut nova, eaque majora, si fieri posset, adderentur. Regi, ad rem Christianam tuendam et conservandam nato, omnia tentanda et conanda esse, ut furentem Christiani nominis hostem, reprimeret, ejus opes et imperium quotidie magis augescere, Christianorum imminui: nisi conando, audendoque rex aliquid pro viribus moliretur, periculum imminere, ne, ut cœpisset, res Christiana laberetur. Si bellum contra Turcam rex ardentius suscepisset, cum non modo illata ab eo vulnera ulcisci, sed etiam tota Africa potiri posse. At si Venetorum vires frangerentur, regi graviora impendere pericula: cladibus, quas Pannoniæ et Austriacis ejus cognatis passim hostis intulisset, plus satis ostendi, quo in discrimine res Hispana et Italica versaretur. Cæteris quidem principibus Christianis minus turpe fore, si alienis periculis neglectis, sua tuerentur; Philippum vero, qui opibus et auctoritate tantum valeret, ut merito columnen Christianæ reipublicæ religionisque præsidium haberetur: vix [quod pace tantæ Majestatis dictum vellet] effugere virtuperationem posse, si quos principes aut nationes, a Turca opprimi pateretur. Omnium sive existimatione sive efflagitatione, neminem magis decere quam Philippum, libertatis Christianæ vindicem se præbere. Illi ergo, ut Christianæ rei, sibi que consuleret, difficillima quæque superanda esse. Icti namque fœderis viam, quæ a primis rerum agendarum consiliis duxisset, ad deliberationes magnas difficultates habuisse; sed illam majores habituram, quæ a deliberationibus ferret ad exequenda absolvendaque ea quæ decreta fuissent. In primis igitur diligentiam adhibendam esse, ut, statutis rebus ac temporibus, rerum bellicarum apparatus et copiæ præsto essent; cum plerisque in rebus tarditatem et procrastinationem obesse, tum hoc bellum celeritate indigere. Consilia, ut rex ipse optime nosset, esse temporum quæ in horas mutarentur; cum negotiorum maturitates præterissent, rerum opportunitates sero et nequaquam quæri. Ad rem igitur bene gerendam, magni interesse, belli rationes ita constitui, ut ex re et tempore consilia capi possent: ne in rebus subitis et angustiis, cum maturato opus esset, rex semper consulendus, interjectoque longo terrarum spatio, ex Hispania deliberationes semper essent expectandæ. Omnia præterea regem experiri et tentare oportere, ut Maximilianus Cæsar, et Carolus Galliæ rex, in hanc belli causam descenderent; omnia autem prospere processura, si hostis terrestribus Christia-

¹ Ex Archiv. Vat. ut sup.

norum et navalibus copiis urgeretur. Hæc, in quibus, secundum Deum, spes salutis consisteret, Pium non solum petere, et obtestari, sed etiam quasi debita ad eo rege poscere, cujus, Deo bene iuvante, quam maximæ in orbe terrarum opes essent.

« Legatum hæc et alia referentem, benigne rex audivit. Pio, qui de Christiana republica nunquam, nisi divine cogitasset, se maximas gratias agere, majores etiam habere; primum, quod tali mente esset, quale caput et summum column rei Christianæ esse deceret; deinde quod Alexandrinum cardinalem, consiliorum et pietatis avunculi effigiem ad se misisset. Pii mandata sibi curæ futura, omniaque, prout tempus et res sineret, se diligenter acturum. In primis enim Joanni Austriaco, in eam expeditionem profecturo mandavit, ut expleta ejus anni navigatio, cum triremibus cunctisque bellicis opibus in Italia subsisteret: quamvis, paulo ante eidem jussisset, ut hibernatum rediret in Hispaniam. Deinde, ut nulla de re ad initam societatem pertinente, ex Hispania dehinc Romæ aut in classe expectanda deliberatio esset, liberam potestatem cognoscendi et discernendi quæ ex usu essent, Granvellano et Paceco cardinalibus, Zunicæque oratori suo permisit. Quidquid illi Romæ constituissent, id ratum firmumque, perinde ac si apud se actum esset, futurum. Præterea jussit, ut præscriptis temporibus, decreta subsidia præberentur: denique per litteras, et Cæsarem, et Galliarum regem, ad ineundam fœderis societatem, ut legatus Pii verbis postulaverat, graviter cohortatus est ».

256. Hactenus Gabutius, qui statim narrationem subjungit de aliis, de quibus Pii jussu legatus cum eodem regē egit; quæ et si non ad belli rationem, ad causas tamen dissidiorum tollendas, Apostolicam Sedem inter ac Hispanicam aulam pertinerent. Pio enim (Alexandrinus dixit), semper id animi fuisse, ut amicos, et Sedis Apostolicæ studiosos reges, non modo nihil sui juris deperdere, sed etiam dignitate, gratia et honore auctiores esse vellet. Quæ cæteri Summi Pontifices, in Neapolis Siciliæque reges olim contulissent, ea ita firma esse debere, ut ne quid de sacrosanctæ Sedis jure derogetur. Sed in eorum regnorum administrationem multas corruptelas irrepsisse, quæ sacris legibus ac Pontificiæ auctoritati repugnarent; ut, inter alia, quod regii, constituta in Sicilia monarchia, quæ ad Apostolicæ Sedis patrimonium pertinet, in sacros viros jus sibi vindicarent, et in Neapolitani regni finibus, Concilii Tridentini decretis non obtemperaretur; Pontificiisque litteris et Constitutionibus, quæ decreti regii, quod *exequatur* appellant, immunes esse deberent, obsisteretur. De his et aliis, legatum Pii verbis, ne a superiorum temporum institutis,

et ab jure tamdiu retento recederetur, regi petiisse, præfatus scriptor asserit: quod non magis id Apostolicæ Sedis, quam ipsius regis interesset, ut iis malis occurreretur. Quia, ubi Ecclesiastica jura violarentur, ibi, nescio quo divino consilio, fieret, ut turbulentæ seditiones pestiferæque hæreses exorirentur: populique, communicatis consiliis, in caput et in fortunas principum conjurarent. At ubi principes cuncta post religionem habuissent, et humana imperia, sacræ auctoritati submittenda probe pieque sensissent; ibi eos, pulsus curis atque periculis, solido ac tuto rerum statu frui: idque tum vetustis, tum recentibus exemplis constare. Cæterum Pio curæ esse, non modo, ut sine querela res administrarentur. Eum præterea postulare, ut controversiæ Mediolanensis Ecclesiæ, finis imponeretur, et jus amissum, veterum archiepiscoporum culpa, qui diutius abfuerant, restitueretur. Electionem æconomi ipsius Ecclesiæ, quam sibi regii usurpaverant administrari, Summo Pontifici, ad quem unum id jure spectaret, relinquendam esse. Regem, qui ad æquitatem omnia referre vellet, Pio pergratum facturum, si suis præcepisset, ne se alieno juri immiscerent. In regno Neapolitano, et in Mediolanensi ditione, ad sustinendum bellum Turcicum, sex decimas Pium induxisse: eam collationem meram esse Ecclesiasticam, eamque pecuniam veteri instituto ab Ecclesiasticis administris exigendam esse: neque vero quicquam regiis impertiendum; si quid eis antea tributum esse, id Summorum Pontificum indulgentia factum fuisse, neque ejus rei certam ac perpetuam legem posse constitui. Nunc vero Pium postulare, ne pecuniam ad bellicos usus erogatam, ad suorum lucrum revocari rex pateretur.

257. Illud etiam haud minorem Pontifici curam attulisse, Alexandrinus Philippo fassus est, quod de Cosmi Medicæi Magni Hetruriæ Ducis titulo, nonnulli per invidiam, secus ac res esset, regi detulissent, multaque affinxissent, quibus a Cosmo regis ejusdem animum alienarent. Sed non esset, cur id regi, aut ægre ferendum esset, aut æmulis credendum putaret. Principem Italum esse neminem, qui afflicta Christiana republica, se ad omnes casus paratorem ac constantiorem præbuerit, quam Cosmus. Officia ejus et studia eum aliis occasionibus, tum præcipue proximo bello Gallico perspicere potuisse. Præclarum hunc virum, et de Ecclesiâ optime meritum, consilioque et pietate florentem, dignum judicasse, quem Magni Ducis titulo pro potestate decoraret. Testem esse Deum, se neque ambienti, neque petenti, sed ultro hunc honorem detulisse. Quo consilio, et qua spe hunc æmuli oppugnassent, regem conjectura assequi posse. Cosmum, qui in eam rationem semper incubuisset, ut æqui

et iniqui intelligerent, se fide et observantia erga regem cæteros anteire; etiam in potestatem omnia facturum, cum ingenti significatione suæ erga tantam majestatem propensæ voluntatis.

258. Ad hæc illud Pio pariter molestum accidisse, legatum subjunxit, quod de Marco Antonio Columna, Philippo delatum esset, eum, nempe a Pio delectum, quem Pontificiæ classi præficeret, summique fœderatorum imperatoris vicarium constitueret, non ut quidam per invidiam querebantur, quod alios ab Hispanis propositos, minus quam par esset, vel æstimaret Pius, vel privatis rationibus ductus quemquam posthaberet: sed quod Columnam clarissimi nominis ducem, et bellicæ virtutis gloria præcellentem, Catholici regis studiosissimum cupidissimumque perpetuo cognovisset. Hæc omnia ea mente constituta fuisse, ut regi gratificaretur. Alios præterisse, qui principum quidem opibus et studiis commendarentur, sed minus multa virtutis suæ documenta dedissent. Superiores Summos Pontifices, vix aut nunquam adduci potuisse, ut hujusmodi honores intimis regum clientibus deferrent. Quod igitur Pontifici, pro sua in regem charitate, gratiam conciliare, vel augere debebat, id Columnæ invidiam conflasse. Sed quod gloriæ esse par erat, id vitio verti minime oportere. Denique, non ut Pii gratia Columnæ prodesset, sed ne obsesset regem rogari.

259. Pontificem insuper (adjecit legatus) magnum aliud opus conari, eumque spe quadam obtentari, fore, ut Uchialius Calaber, Christianæ religionis desertor, tunc Algerii præses, archipirata notissimus, idemque terrestrium ac navalium certaminum usu insignis, ad pristinum veræ religionis cultum reverteretur, si ei de ditione aliqua, vel certo stipendio in Italia provisum esset: ea namque de re, Pium recentibus litteris factum esse certiore. Itaque regem optime Reipublicæ Christianæ consulturum, si tam bellicosum ducem, et tam multa audentem, Turcis detraxisset. Quod si conatus irriti cecidissent, tamen id boni sua sponte secuturum, ut ob eam rem, Uchialius Turcis invisus et suspensor ad omnia redderetur. Et quidem (Pio) nec inanis spes injecta esse videbatur, si inter Christianos principes illud teneretur institutum, ut huic hominum generi opportuna et commoda degendæ vitæ subsidia tribuerentur, fore, ut non modo Catholicæ fidei desertores, sed ex ipsis quoque Turcis non pauci, ad Christi castra confugerent.

260. Demum posse Rempublicam inclinatam erigi, Alexandrinus asseruit, si quæ præclare inchoata essent, constanter ad exitum perducerentur. Pontificem spem omnem rei bene gerendæ, secundum Deum, in spectatissima regis pietate positam habere: quam si iis miseris

temporibus præstitisset, imminetia pericula longe fore leviora. Spe impetrandi, se lætum ad talem tantumque regem venisse, lætorem discessurum, si responsum super tantis rebus, quale magnifica et generosa regis instituta sponderant, retulisset.

Ad hæc regem, non minore quam antea benignitate respondisse, idem Gabutius scribit: regni Neapolitani Siculique ditiones, eo se jure tenere, quo a majoribus traditas accepisset; et, uti aliena occupare non vellet, sic hæreditarias et justas possessiones tueri æquum judicare. Et quamvis possessione et causa se superiorem existimaret, tamen Pontifici se inorem gesturum, hominemque rerum peritum ex suis Romam missurum; id, quod ante recusasset, qui in re præsentī, de iis controversiis disceptaret. Ista ex Gabutio.

261. *Singula capita quæ inter regem Philippum et cardinalem Alexandrinum tractata fuere.* — At his fusiora invenimus in schedis felic. recordat. Cæsaris cardinalis Baronii, qui ipsas sub anno MDLXIV ab Antonio SS. Quatuor Coronatorum cardinali Fachinetto, summæ probitatis ac doctrinæ viro, ac Innocentii papæ Noni pronepote, refert accepta: quæque, licet inseruerimus in Opere tribus tomis comprehenso, quod præcipiente Clemente XI Pontific. Max. de Siciliensi Monarchia, ejusque titulo, possessione, ac excogitata quadam concordia, legationis, de qua loquimur, cardinalis Alexandrini occasione, composita, omni, quæ valuimus, sedulitate elaboravimus, cum videlicet de ipsa monarchia est quæstio iterum revocata: hic tamen, ex illis præcipua nonnulla, uti in proprio loco, ponenda, propriisque verbis, ut consuevimus, fidelissime duximus referenda ac inter ea in primis, ab Alexandrino proposita, regisque nomine reddita illis responsa, ut sequitur:

Legati propositio.

« Instat legatus, quod quia majestas sua, non æquo titulo, gaudet auctoritate monarchiæ in Siciliæ regno; cum alium titulum non habeat præter illum, qui ei a Bulla Urbani II Ruggerio olim Siciliæ Comiti concessa tribuitur. Qui quidem titulus, quamvis bonus legitimusque extiterit, tamen hujusmodi esse desiit, cum Bulla ipsa ad solum Ruggerium Comitem, ejusque filium, vel alterum hæredem, se extendit, iisque limitibus circumscribatur. Precatur ideirco M. S. ut præcipiat, ne contra conscientiam suam alterius progredi sinat hujusmodi abusum, minuitque jurisdictionem auctoritatemque Apostolicam, decernatque statim quid agere velit; ne, ut anteacto tempore, in longum res protrahatur; cum videlicet regia eadem majestas, super hoc a Sanctitate Sua conventa fuit.

Responsum.

« Monarchiæ privilegium adeo vetus existit, et in in praxim adductum, ac inviolate in eo

regno custoditum, a papa Urbano II regibus ac successoribus eorum, ob tam justas rationes concessum est, ut qui eas non intelligat, nemo reperiatur. Sic enim propter bonum regimen, subditorumque quietem necessarium agnoscitur; ut sine præeminentia hac, ex sui natura regnum id ægre gubernari, conservarique posset. Quapropter, cum res ita sit in morem inducta observataque, quæque habetur et ab Apostolica Sede refertur accepta, nullo ob illam, Majestas Sua scrupulo afficitur. Et quidem, si incumbatur, abusibus tollendis, ut inferius dicitur, qui hic proponuntur; quorumque indicem scripto consignatos, jam cardinalis Justinianus exhibuit; quosve modo etiam reverendissimus legatus in medium profert; in quo quidem omnium summa consistere videtur, quæ corrigenda videatur: certe ipsa Sanctitas Sua scrupulum omnem deponet. Matriti die xxx Octobris MDLXXI.

« Quæ contra Ecclesiasticam jurisdictionem libertatemque, in regno committuntur, ac sacræ Catholicæ majestati considerata proponuntur, hujusmodi sunt:

Primum.

262. « Nomen id Monarchiæ, quod unius tantum principatum significat, in Sicilia regno tum novum, tum scandalosum.

Responsum.

« Hoc nomen in regiis provisionibus, nunquam usurpatum est.

II.

263. « Monarcha in eo regno, unus est, ex presbyteris proregi famulatio adscriptis, ab eoque, sine aliquo personæ delectu, eo nomine insignitus, quique eo munere ab eodem deturbari potest. Ad hunc omnes Ecclesiasticæ causæ et tam appellationis, quam recursus, et aliæ, per supplices libellos diriguntur, qui hunc præferunt litulum; *Sanctissimo et beatissimo Domino nostro etc.* Et tandem, ab hoc presbytero, vel potius a iudicibus mere laicis, sub hujus nominis velamine, edicta legesque promulgantur, omniaque judicia contra episcopos, archiepiscopos proferuntur: imo res multoties eo pervenit, ut in ipsos supremos inquisitores procedatur: et quod prope indignum est, contra etiam cardinalium personas. Quod quidem publicum Christianæ religionis scandalum, ac Ecclesiastici Ordinis vilipendium esse nemo non videt.

Responsum.

« Præcipiet M. Sua personam Ecclesiasticam eligi, dignitate et litteris, ut convenit, præditam.

III.

264. « Ecclesiasticus ordo in hoc regno, ob hanc monarchiam confunditur; viaque recta rerum cunctarum subvertitur, nam ibi a plebe ad episcopum provocari non potest; neque ab

episcopo ad archiepiscopum, et tandem, ad Apostolicam Sedem; ideoque unicuique declinandi jurisdictionem liber aditus patet; et id etiam in prima instantia, ab Ordinariis ablatiis causis. Et hac abutuntur auctoritate, ac si alter papa monarcha existeret. Nec papa hujusmodi malo occurrere potest; quia, nec primas quidem citationes, Roma missas admittunt. Et insuper quamlibet Ecclesiam, monasteriumque indistincte, nulloque privilegio muniti, visitandi rationem usurpant: quod certe regnante bon. memor. Carolo Quinto, ausi non fuerunt.

Responsum.

« Præcipiet majestas sua, primas secundasque instantias, libere ordinariis ac metropolitani, juxta ordinem et Concilium dimitti: quoad alia, quæ ad visitationem Ecclesiarum monasteriorumque pertinent, intelligere studebit, quonam modo sese res habeant, ut inconvenientia tollantur.

IV.

265. « Illud vero, quod manifeste temerarium videtur, est quod idem ipsi, qui Sedis Apostolicæ auctoritatem habere jactant, ac Pontificis legati vocantur, appellationes ac provocationes a suis decretis sententiisque, quæ ad ipsum Pontificem haberi possunt, denegant, imo appellantes hujusmodi severe puniunt.

Responsum.

« Id quod peragitur, ex titulo Apostolico et immemorabili more fit.

V.

266. « Monarchia hæc in pluribus negotiis ita se gerit, itaque circa ea rescribit, ut in omnibus videri possit, vel æqualem, vel etiam Summo Pontifice superiorem se esse; nam litteras et Apostolica rescripta, vel gratiosa, vel commissionis, imo indulgentias et Jubilæa plenaria executioni mandari non permittit; et multoties accidit, ut ipsa moderetur, ac circumscribat, ita ut in una parte scribat, *Exequatur*, in altera vero: *Non*. Quæ quidem non tantum æqualitatis, sed etiam superioritatis sunt argumenta. Evenitque aliquando, ut plenaria Jubilæa, quæ a Pontificibus Summis, ob gravissimas causas, toto orbe vulganda mittuntur, quæ passim Jubilæa trium juniorum nuncupantur, vulgari ob aliud non permittantur; nisi ne mercatores nonnulli perturbentur, qui conductas habent Cruciatæ Bullas, ut facilius, videlicet, Bullas easdem distribuere possint.

Responsum.

« Ut facilius intelligatur, quod circa hoc peragitur, et cur scribatur ad proregem, ut doceat quid sit, ac provideri possit præcipique quod convenit, ut inconvenientia auferantur.

VI.

267. « Cum executoriæ litteræ conceduntur; hæc, nisi soluta pecuniæ summa, non dantur.

Responsum.

« In hoc pecuniam solvi rex non vult : nihilominus, si pecunia aliqua intercedit, M. S. inhibebit, ne fiat.

VII.

268. « Monarcha præfatus, contra episcopos et præsules, consilio et Jure Canonico licet prohibentibus, in causis criminalibus procedit; omnique reverentia posthabita, ad regiam curiam personaliter eos vocat; imo, contra easdem procedens personas, illos in carcerem conjiciendo; et absque causæ declaratione aliqua eos advocat, dicens, ut veniant ob regis servitium.

Responsum.

« In hoc, juxta Apostolicam Bullam, ex immemorabili proceditur : nihilominus M. S. ad suum proregem scribere faciet, ut in hoc Concilii dispositio observetur.

VIII.

269. « Vi etiam, in animarum perniciem, episcopi coguntur ad excommunicandum, vel absolvendum, ad laicorum judicium nutum.

Responsum.

« Uthi provideatur, ad proregem scribetur, ut doceat quomodo sese res habeat.

IX.

270. « Vectigalia insuper iis imposuerunt, qui beneficia obtinuerunt ab Apostolica Sede; quæ quidem interdum centum vel biscentum scuta non excedunt.

Responsum.

« Non sic se habere hujusmodi vectigal intelligitur; et quando aliquid esset, tolli mandabitur.

X.

271. « In hoc regno plures sunt leges, atque Pragmaticæ contra Ecclesiasticam libertatem; interque eas una, quod præsules, et Ordinarii, Officiales, Barones, regiosque ministros excommunicare non possint; quod quidem ad omnes fere jam extenditur.

Responsum.

« Id, ob particulares causas, ad custodiam et defensionem illius regni mandatum est.

XI.

272. « Et quamvis in impositione subsidii ejusdem regni, in quo presbyteros etiam comprehensos volunt honestis verbis, summas presbyteris ipsis impositas contegere studeant, dum facultatem sibi a Summo Pontifice datam asserunt : revera tamen, nec facultas, nec consensus aliquis requiritur; et si aliquando requisitus fuit, id tamen effectum, vera causa et veritate suppressa; et ita pauperes presbyteros, ad Ecclesias, quæ juri patronatus subjectæ sunt, onerant : ita ut, nec pia legata, nec Missarum elemosynæ, nec ipsa patrimonialia bona pauperum, ab hujusmodi gravaminibus libera sint.

Responsum.

« Ad proregem scribetur, ut quæ circa hæc aguntur, referat. Et quoad dispensationem, quæ requiritur, quatenus aliquid opus sit, a Sanctitate Sua suppliciter postulabitur.

XII.

273. « Provincialia Concilia in Sicilia regno non celebrantur, ob metum manifesti damni, quod Ecclesiasticæ libertati inferretur : nam monarcha contendit sibi convenire, ut iisdem nomine suo quis intersit, ac præsules omnes præcedat, et alia insuper, quæ rite ab episcopis timentur.

Responsum.

« Plurimas ob causas, convenit hæc interressentia, ideoque Sanctitas Sua ipsam ratam habere debet.

XIII.

274. « Spolia episcoporum, abbatum, priorum, aliorumque præbendatorum, et fructus Ecclesiarum vacantium, a regis ministris ita exiguntur, ut nec sacris vestibus, neque calicibus, nec quibusvis aliis ornamentis Deo dicatis, in cappellis et oratoriis parcant.

Responsum.

« Huic jam responsum redditum.

XIV.

275. « Ordinariorum litteras ad presbyteros defendendos missas non admittunt, neque illas notificari sinunt; imo eas lacerant, et qui eas deferunt vexant, ac in carcerem conjiciunt.

Responsum.

« Id fieri minime intelligitur : nihilominus, ad plenioris satisfactionem, ad proregem scribetur, ut studeat ne id committatur, nec litteræ lacerentur, neque qui eas deferunt incommodum ullum patiantur.

XV.

276. « Presbyteros ad proprios judices non remittunt, neque declarationem ab illis fieri permittunt; nisi primum interposito corporali juramento, deponant in interrogationibus iisdem factis : et si hoc præstare recusant, in carcerem conjiciunt, comminanturque torturam.

Responsum.

« Ad proregem scribetur, ut provideat, ne circa hæc vexatio fiat, nec male ii tractentur, qui ad notificandas et præsentandas litteras se conferunt, judicium Ecclesiasticorum Ordinariorum. Quod ad juramentum spectat, illo in regno a reis non accipitur.

XVI.

277. « Cum presbyter aliquis ante illos, ut capitalium criminum reus delatus est, nisi compareat, contumax reputatur, reusque declaratur ultimæ pœnæ capitalis; nihilque ei prodesse excusatio vel per procuratorem vel per alium potest.

Responsum.

« De hoc etiam informatio requisita est, ut

provideatur quidquid conveniet; iterumque præcipietur, ut quamprimum mittatur.

XVII.

278. « Consideret etiam rex Serenissimus quam incongruum videatur, ut post primas regales Epistolas, Matriti sub die duodecima Julii anno MDXIV datas, quibus insigni tanta devotione ac pietate, præcipit, ut Concilii Tridentini decreta reciperentur ac observarentur; aliæ eodem loco et anno, sub die XXI Octobris datæ fuerint, quibus prioribus, non modo robur omne ablatum fuit; sed ex eis causa præstita ministris fuerit, ut sacri Concilii eadem decreta contemnant.

Responsum.

« Imperavit majestas sua, imperabitque ministris suis, ut observantiam executionemque Concilii curent. Madriti xxx Octobris MDLXXI ».

279. *Mera fabula, concordia a Roccho Pirro excogitata.* — Hæc ex præfatis monumentis. Ut habemus ex Diario legationis, quod in percelebri Chisiana Bibliotheca asservatur, Matriti cardinalis Alexandrinus usque ad decimam octavam Novembris diem mansit: quo temporis spatio, præter ista, quæ proposuimus, nil aliud ab aula Hispana illum elicere potuisse, certum est. Quæ scribunt Catena et Gabutius, confirmare videtur Thuanus ipse, cum relatis Philippo factis ab Alexandrino propositionibus dicit: « Ad quæ Philippus jura majorum suorum, quæ in illis regnis ac ditionibus fuerunt, uti ea acceperit, ita per suos magistratus hactenus servasse: cæterum ad eos scripturum, et si quæ sint, quæ juxta Pontificis desiderium corrigi possint ac debeant, pro ea, qua ipsum ac S. Sedem colat observantia in vero, se sedulo facturum ». Et statim addit: « Cum hoc ambiguo responso, dimissus legatus ».

280. Et hæc quidem necessario præponenda, ut deliramenta detegantur eorum, qui Alexandrinæ legationis occasione, *Concordiam* quamdam in re Siculæ monarchiæ compositam fuisse confixerunt; fabulam hanc nimirum, præcipue a Roccho Pirro abbate Netensi, in sua Siciliensium Ecclesiarum Notitia¹ mutuati. Enejusdem verba: « Non omiserim hic, anno circiter MDLXVI, Pium Quintum Pontif. Maximum, cardinalis Alexandrini in Hispania legati opera usum, cum rege Philippo, de legationis Apostolicæ munere, seu *Monarchia*, ut vocant, *Regis*, in Sicilia convenisse: illudque D. Garziæ de Toletto, ab rege injunctum, ut in eo munere Ecclesiasticæ personæ, dignitate auctæ, constituerentur; neque laici homines jus dicerent in posterum ». Et alibi²: « Jam vero scribit, ab anno MDLXX, circiter, Pio Quinto rem promotente, per cardinalem Alexandrinum legatum,

constitutus est judex ordinarius, qui judex regiæ monarchiæ dicitur. Is vero esse debet in dignitate Ecclesiastica constitutus: deligitur autem a rege, sed sufficitur a prorege, si ille, vel obeat, vel in suspensionem veniat, ob quam judex sedere in quæstione aliqua haud posse videatur. Et judici dati sunt proventus Abbatiae S. Mariæ Torranæ, de jure patronat. Reg. » Additque: « Non pigebit ordine recensere, quotquot hactenus hujusmodi fuere iudices: nam ad rem meam pertinet; sæpe ad hunc judicem disceptanda veniunt, quæ ad antistites spectant ». Inter autem hos iudices primum recenset Nicolaum Stizia, quem nonnisi sub Gregorio XIII, anno MDLXXIV judicem agere cœpisse, scribit.

281. Verum in his, quæ scriptor hic asserit, plura errata quam verba contineri perspicuum existit: sciscitandus siquidem in primis ipse est, si ab anno circiter MDLXX, legato Alexandrino agente, constitutus est judex ordinarius, a Philippo rege; cur tamen judex hic, et quidem omnium primus, non nisi anno MDLXXIX esse cœpit? A concordia inita, cur quæso, diuturna adeo intercapedo? Cum enim cardinalis Alexandrinus in Hispaniam, sub die XXIX Septembris anni MDLXXI pervenit, Garziæ de Toletto, non modo Siciliæ prorex non erat, sed neque, qui ei suffectus fuerat, Piscariæ Marchio, eo munere fungebatur; nam hic, Thoma Costo teste¹, sub finem Julii ejusdem anni MDLXXI, extremum diem obierat, ejusque munus Terrænovæ dux obtinuerat; ita ut sic Pirrus de proregibus agit, ut non gesta modo, sed personas etiam confundat.

282. Quod autem hujusmodi gesta, modo sub anno circiter MDLXVI, modo vero MDLXX referat, ac æque in utroque erret, non mediocris et ipse lapsus habendus est; sed præ cunctis, quæ penitus fuisse confictam *Concordiam*, a Pirro eodem, vel relatum vel suppositum ostendunt; ea ipsa, quæ proposuimus, postulationum Alexandrini capita, illisque reddita, Philippi nomine, ab Hispanis responsa, demonstrant; nam cum in illarum pluribus, se velle a prorege doceri Philippus edicat, quonam modo sese res haberent; de illis qui non videt, nihil fuisse cum Alexandrino statutum, ut ea prætereamus, quæ penitus leguntur ab ipso rejecta? Cum vero inveniamus Philippum regem de his Terrænovæ ducem, litteris ad ipsum sub die XXVIII Decembris hujusmet anni MDLXXI datis, interpellasse, ac circa eas de sententia rogasse: ac vicissim Terrænovæ ducem, non nisi sequenti anno MDLXXII, sub die VI Septembris eis respondisse; quis adeo demens erit, ut putare possit præcedenti anno, ac coram Alexandrino ista fuisse composita? Verum, qui de his plura

¹ Notitia Eccl. Panormit. p. 182. — ² In Not. Eccl. Trojens. p. 457.

¹ Hist. Noæ.

desiderat, quæ prædiximus prolixa satis nostra Commentaria consulat, in quibus plenissime habentur, ea etiam quæ in sequentes annos sunt rejicienda. Hic interim præterire nequimus, ad majorem rerum explicationem, utpote ad annum hunc (ut innuimus) pertinentem, ad Terræ-Novæ ducem Philippi regis Epistolam, licet nil fere continere videatur, nisi quæ ab Alexandrino ac cum Alexandrino jam acta, in Hispana aula retulimus, quæ sic se habuit ¹:

283. « Illustris dux Terræ-Novæ, primus noster præses, et capitaneus generalis etc.

« Inter alia, quibus cardinalis Alexandrinus Sanctitatis Suæ legatus, ejusdem nomine se gravatum doluit, unum fuit illud, de ratione ac modo, quo ibi monarchia exercetur, contendens hujusmodi præeminentiam, solido titulo non innixam; et licet, quod decebat, huic fuerit redditum responsum, nihilominus cum acceperimus in dicto regno, qui hoc munus exercet, unum ex presbyteris esse, qui famulatio proregis addicti sunt, et his quidem, absque delectu, huic oneri præpositum, ad eumque Ecclesiasticas omnes causas, tam appellationis quam recursus, et alias per supplices libellos deferri, hoc titulo inscriptioneque obsignatas, nimirum: *Sanctissimo et beatissimo patri domino nostro*: ac tandem quod presbyter præfatus, vel potius iudices mere laici, sub hujusmodi monarchiæ nomine, edicta, ac leges, cunctaque judicia promulgant; quinimo etiam censuras, contra episcopos et archiepiscopos, eo usque rem pervenire, ut contra inquisitores et ipsas cardinalium personas, magno scandalo religionis, ac Ecclesiastici Ordinis vilipendio, procedatur. Nobis vobis præcipere visum est, ut in posterum summo studio curetur, ut hujusmodi monarchiæ officium, personæ Ecclesiasticæ, sic litteris ac dignitate insignitæ demandetur; ut Sanctitati Suæ, tam ipsa, quam modus, quo eo in regno hac via proceditur, placere queat.

« Nobis insuper significavit, quod hujus monarchiæ præeminentiæ causa, non modo eo in regno Ecclesiasticus Ordo confunditur, sed etiam rerum omnium recta via evertitur; nam neque ab episcopo ad archiepiscopum, neque ab hoc ad Apostolicam Sedem recurritur: quinimo cuique ejus jurisdictionem effugere volenti janua patet; et hoc quidem etiam in prima instantia, ordinariis causis ereptis, ac si alter papa, monarcha existeret. Cui quidem malo, nec ipse Pontifex occurrere valet, cum nec primæ citationes, Roma missæ, admittantur. Sibi quoque monarcha vindicat, indistincte, et nullo certe munitis privilegio, ut quamlibet Ecclesiam ac monasterium visitet. Et quia, quoad primum, excessus omnis non approbandus, curabitis, ut primæ secundæque instantiæ,

libere apud ordinarios et metropolitanos, ut decet, præcepitque Concilium, fiant. Quo vero ad Ecclesiarum et monasteriorum visitationem spectat, docebitis quomodo sese res habeat, cuique fundamento innitatur, ut ei sic consulatur, ut inconvenientia desinant, quæ ex his oriri possent.

« Idem ipse retulit nobis, quod illi ipsi, qui se habere jactant Sedis Apostolicæ auctoritatem, et papæ legati nuncupantur, apellationem ac recursum, qui ad eundem papam haberi potest, ab eorum sententiis decretisque negant, ac severe castigant, qui ab illis appellant. Cumque hæc magni ponderis existat, quæ merito summa consideratione examinanda est, idcirco scire volumus, quomodo vere sese habeat: famulatuque nostro pergratum erit, si nobis significabitis, qua ratione, quoque titulo id agetur, ac in praxim exerceatur; et insuper, ut suggeratis quod circa hanc rem peragi possit.

« Retulit etiam, quod qui monarchæ munus exercet, pluribus in negotiis, ea gerere, taliterque in eis rescribere consuevit, ut quilibet, vel æqualis vel Summo Pontifici superior videri possit: persæpe non permittens rescripta, et Apostolicas litteras, vel hæc gratiosæ, vel sint commissionis, utpote vel Jubileæ, vel indulgentiarum executioni mandari; et sæpe sæpius eas moderatur, ex una parte rescribens *Exequatur*, in altera vero *Non*. Quod quidem non æqualitatem modo, sed superioritatem significat. Aliquando etiam, quæ in universo mundo vulgari plenaria jubileæ indicit Pontifex Maximus, ac passim trium dierum jejunii nuncupantur, prohibita sunt, non alia ex causa, nisi ob id, quod iis impedimento sint, qui Cruciatæ Bullam conductam habent; ut illo tempore illam elargiri distribuereque valeant. Et quia intelligere cupimus, quid revera agatur, speciali modo famulatum erga nos vestrum exhibebitis, si de hoc plene docebitis, ut id quod convenit fiat, et inconvenientia tollantur.

« Significavit insuper, quod quoties Executoriæ dantur, hæc minime conceduntur, nisi prius pecuniæ summa quædam persolvatur: et quia id minime decere videtur, curabitis, ut in posterum pecunia nulla, ob id non intercedat, sed gratis executoriæ concedantur, ut in regno quoque Neapolitano fieri mandavimus.

« Questus est etiam, quod monarcha, contra episcopos præsulesque, absque ulla reverentia procedat; contra canonum Conciliique statuta in causis criminalibus, personaliter ad regiam aulam eos vocando, contraque easdem illorum personas procedendo, ac in carcerem conjiciendo: ac causa non explicata, illud tantum edicat, eos ob nostrum servitium accersiri jussos. Et licet Bullæ Apostolicæ virtute, et ex immemorabili consuetudine id fieri arbitremur; nihilominus cupientes Sanctitati Suæ morem gerefe,

¹ Ex Ms. Cod. card. Bar. ut sup.

quoad hoc caput, quod Concilium statuit, observari mandabit.

« Doluit insuper, ab ipso cogi episcopos, juxta voluntatem judicum laicorum, in animarum perniciem, ut, vel excommunicent, vel absolvant. Et quia huic rei providendum esse cognovimus, idcirco speciali ratione de illa a vobis doceri imperamus : et quam exactiorem dabit de iis quæ geruntur, magis famulatui vestro partes implebitis.

« Vectigal quoque super Ecclesiastica beneficia, ab Apostolica Sede impetrata, impositum dicit, quod quidem centum ac ducenta scuta excedit. Et quia id penitus ignoramus, plene nos de hoc edocebitis, ut si aliquis in hoc excessus reperitur, conveniens ei remedium aptari possit.

« Retulit præterea, quod quamvis in impositione subsidii illius regni, in qua etiam clericos comprehensos volunt, rem verborum lenocinio honestare studeant, ad solutionem provocantes, quod id sibi a Pontifice Summo concessum fuerit : revera tamen concessio hujusmodi ac facultas ab ipso minime requiritur : et, si aliquando requisita fuit, id effectum est, vera causa, et facti veritate, vel simulata vel silentio pressa : ex quo enascitur, ut pauperes clerici, juripatronatui non subjecti, sic importabilibus oneribus opprimuntur, ut nec pia legata, et nec quidem patrimonialia pauperum sacerdotum bona, ab oneribus hujusmodi sint immunia : et quia nos cupimus specialim hæc intelligere, distinctam de hoc relationem mittetis, et dispensationis, qua petitur ; ut, quatenus opus sit Sanctitatem Suam exorare, id efficiatur.

« Illud etiam significavit, Epistolas ab Ordinariis pro suorum clericorum defensione scriptas, rejectas esse, imo laceratas, illisque modis ipsas deferentes vexari. Et quia æquum non est sic eos male haberi, easdem litteras admitti, nec lacerari, nec earum latores concuti curabit.

« Dicit pariter ad suos iudices, nisi interrogationibus ipsis factis, interposito corporali juramento, non respondeant ; quod si præstare recusent, in carcerem tradunt, comminanturque torturam. Et quia æquum non est hoc excessum committi, curabit ne ita clerici videntur, nec male tractentur, cum ad notificandas præsentandasque ordinariarum Ecclesiasticorum judicum Epistolas se conferunt ; quo vero ad juramentum, in isto regno a reis minime extorquetur.

« Cum (dicit) clericus aliquis accusatur de capitali delicto ; ni compareat, contumax pronuntiatur, atque a regno ejectus, excusatione qualibet vel per intermediam personam, vel per procuratorem rejecta : qua de re, cum seiscitatus fuisset Piscatoriæ Marchio, cum cardinalis

Justinianus hic morabatur, ut doceret, quomodo res vere sese haberet, verosimile est, de hoc jam actum fuisse : nihilominus, id vobis significare voluimus, ut curetis plenius nos de his instruere, et de illis quæ istic geruntur, ut plenius ac distincte instructi, super hæc, aliaque capita decerni possit, quod convenit, ac Sanctitati Suae rationabiliter satisfacere, ut toto animo optamus, possimus : idque tamen monemus, ut majori quæ potest brevitate efficiatis.

« Cum vero adeo expresse præceperimus, ut simul cum observantia decretorum sacri Tridentini Concilii, sic eorumdem specialis cura, ut justum est, et ipsorum qualitas postulat, habeatur ; putandum idcirco est et id jam factum fuisse, et nunc quoque fieri, cum id, ut nobis relatum est, adeo sit necessarium. Cumque apud nos de hoc Sanctitas Sua rursus institeret, præsentibus in hanc potissimum curam incumbere denuo voluimus, ut intelligatis gratum animo nostro futurum, ut in hoc Sanctitati suæ vere pergratum faciamus, ea executioni mandantes, quod Concilium ipsum decrevit. Matriti xxviii Decembris MDLXX.

Ego Rex. »

284. Ab eodem rege Philippo, sub ipsa die xxviii Decembris hujus anni, Epistolam invenimus ad cardinalem Granvellanum scriptam, in qua ad quadraginta rerum capita inserit, in quibus Alexandrinus secum ipso conquestus fuerat, sacras leges, ac Tridentini Concilii decreta in Neapolitano regno violari ; et Granvellanum eundem super iisdem de sententia rogat. Quid vero is responderit, sequenti anno dicendum erit.

285. *Constitutio pro utriusque Siciliæ regnis.* — Longe tamen antequam Alexandrini legatio decerneretur, ac de his cum Philippo ipse ageret, nempe kalend. Martii hujusmet anni ; pro regnorum utriusque Siciliæ episcopis, Constitutionem ¹ Pium edidisse reperimus, cujus hæc sunt verba :

« Muneris nostri est, aditum prohibere quem salubris delictorum animadversio perperam disturbatur. Nefarium etenim facinus, in plerisque episcopatibus regni Siciliæ citra et ultra Farum audivimus exoriri, quod cathedralibus Ecclesiis præsule viduat, vicarii a capitulis constituti, gratia, timore, odio vel sordibus, quæ volunt inquisitiones, et testimonia rerum et causarum criminalium violant, subripiunt et lacerant, ne delictorum cognitio vel vindicta uspiam consequatur.

« Hos ad hoc malum qua potest industria coercendum, pro nostro officio intenti præcipimus omnibus archiepiscopis et episcopis dicti regni præsentibus et futuris, ut deinceps inven-

¹ Extat. in Bull. Const. 131.

tarium authenticum omnium et quarumcumque suæ curiæ querelarum, accusationum, inquisitionum, denuntiationum, testificationum, instrumentorum, processuum, cæterorumque actuum, causarum, et negotiorum criminalium, etiam mixtorum, quæ apud curiæ suæ notarium fuerint, quotannis in perpetuum conficiant; confectum, et dicti notarii manu subscriptum, penes se custodiant, donec super iis fuerit iudicatum etc.». Quam quidem Constitutionem, pro utriusque Siciliæ (ut diximus) regnis factam, nobis in memoriam revocavit futilis nonnullorum excogitatio, qua adstruere connixi sunt obistente sibi monarchia, nil penitus Pium in Siciliæ regno agere statuereque potuisse.

286. *In quibus rex Hispaniæ æquum se præbuerit legati postulationibus.* — Quo ad alia vero rerum capita, uti de Mediolanensis Ecclesiæ jure, de œconomatu, de decimarum rationibus, in auctoritate se summi Pontificis penitus futurum, respondit Alexandrino Philippus. Uti etiam de Cosmo, licet alii secus scripsissent, aut coram locuti essent, tamen se Pio crediturum potius, nec solum in Cosmum se eum futurum, quem Pius esse voluisset; sed Maximilianum Cæsarem, qui ei, ob novitatem honoris valde succensuisset, leniturum, pollicitus est. De Columna quanti eum faceret, cum res ferret, operibus comprobaturum; ac non modo de conservanda, sed de amplificanda etiam illius dignitate, libenter cogitaturum. De Lucialio tamen vereri, ne medicina morbo esset inferior; nam et si ea Pontifici sapientia esset et auctoritas, ut ipse ab eo, non Summus Pontifex ab se deberet admoneri, tamen indicandum quid vere sentiret ab hujusmodi hominum ingeniis, qui ad omnem auram spei mobiles essent et infidi, nullam bonam frugem esse expectandam; se tamen cogitaturum quid commodius fieri posset. Denique (concludit Gabutius) omnibus in rebus rex promisit, officium, fidem et pietatem præstaturum: et Pio Pontifici, quem ipse unice diligeret et coleret, quibuscumque in rebus posset, obsecuturum. Quod certe uti Catholicum regem decuit, semper præstitit; licet optimam illius mentem administrorum suorum artes persæpe anteverterint. De Lucialio scribit Catena, optimum quidem fuisse Pii consilium, verum non ea, qua oportebat dexterritate, illum cui res demandata fuerat in eam curam incubuisse; ac experimento comprobatum deinde fuisse dicit, quam opportune ac necessario Pontificem id curasse.

287. *Cardinalis Alexandrinus Lusitanum regem adit, a quo nihil nisi vanas promissiones obtinet.* — Rebus in Hispanica aula hac ratione compositis, die decima octava Novembris, legatus Madrito discessit, et ad Sebastianum Lusitanæ regem progressus, Olyssiponam die tertia Decembris pervenit: ubi honorificentissime ex-

ceptus fuit. Epistolæ vero ¹, quas regi eidem Pontificis obtulit, hujusmodi fuere:

« Charissimo in Christo filio nostro Sebastiano, Portugalliæ et Algabiorum regi illustri.

PIUS PP. V.

» Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem. Non dubitamus M. T. pro sua pietate magna lætitia affectam esse, accepto ejus fœderis nuntio, quod superioribus diebus, adversus immanissimum Turcarum tyrannum initum est inter nos, sanctamque hanc Sedem Apostolicam, serenissimum Hispaniarum regem, et amplissimam Venetorum Rempubicam, magno certe cum gaudio hujus Urbis; ex cujus unius magnitudine, non difficulter est cæterorum quoque Christi fidelium, quanta ejusdem rei nomine futura sit voluptas, conjicere. Quod cum ita sit, unum jam nobis illa cura incumbit cæteros Christianos reges ac principes, eodem fœdere nondum comprehensos, ut ad illud, primo quoque tempore, se adjungant, paternis nostris vocibus ac monitis excitare atque hortari. Nam, ut nunc se res habet, communis Reipublicæ Christianæ salutis hoc fœdere ineundo, quasi fundamenta quædam esse videntur, parum tamen ad reliquum publicæ securitatis ædificium statuendum firma futura, nisi cæterorum Christianorum principum, ad idem consentientium, animi viresque accesserint: quippe usque adeo nostris discordiis nostraque socordia crevit Turcarum potentia, ut non nisi communibus omnium illorum armis, atrocissimæ gentis impetus sustineri frangique possent. Quæ res nos impulit, ut ad majestatem tuam dilectum hunc filium Fr. Michaelem tit. S. Mariæ supra Minervam presbyterum cardinalem, Alexandrinum nuncupatum, nostrum ex sorore pronepotem, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio et assensu, nostrum et Sedis Apostolicæ de latere legatum, mitteremus; ut is eam de cujus præcipuo erga rempublicam Christianam studio, omnia nobis egregia pollicemur, nostro nomine vehementer hortetur in Domino; et quo majore potest, animi sui studio requirat, et obtestetur, ut huic fœderi adjutor, quamprimum accedere velit. Magna enim, si hoc feceris, rei Christianæ publicæ spes in tua virtute, tuorumque militum fortitudine, repositam habere poterimus; quos quidem in præliis adversus Turcas gerendis exercitatissimos, magno ad communem expeditionem adjumento futuros esse intelligimus. Ut autem M. T. id prompto animo facturam esse speremus, non solum ea causa adducimur, quia suum in propaganda religione Christiana studium perspectissimum habeamus, sed etiam quia proprium esse vide-

¹ Ex Archiv. Vatic. ut supra.

tur Portugalliæ regum, pia bella libenter suscipere, et cum infidelibus præliari; quod ex rerum abipsis contra eos gestarum magnitudine, facile quisvis potest cognoscere. Quam quidem ad rem, si unquam opportunitas affuit, maxima certe adesse cernitur hoc tempore, quo majores Christiani principes, nullis dissensionibus discordes, sed potius fere omnes mutuis inter se affinitatum vinculis adstricti, ad impetum sævisimi tyranni frangendum, magna ex parte conspirare jam cœperunt; ut nisi per alios steterit, ineundæ inter se contra communes hostes concordiae initium fecisse videantur. Quod quidem initium, te, charissime in Christo fili, potissimum decet adjuvare, cui hæc ipsa communibus armis suscipienda adversus Turcas expeditio, non solum in posterum gloriosa, sed etiam in præsens utilis est futura. Cui enim dubium est, si undique communis hostis, consociatis omnium principum Christianorum armis et viribus urgeatur, M. T. facile fore regnorum suorum fines in Africa sibi vicina propagare: quod tametsi ita non esset, ipse tamen communis hostis metus, deberet M. T. ad hoc fœdus instandum excitare. Neque enim arbitrari debet, eum, qui omnium regum Christianorum regna, spe atque animo jam devoravit; non etiam de tui regno excidio atque perniciæ cogitare. Ad hæc omnia accedit ratio communis omnium Christi fidelium salutis, quæ te ad hoc vocat, et proprium T. M. officium, cui nisi oblata tibi, tam præclara sanctissimi fœderis occasione hoc tempore satisfeceris, nullo modo te Redemptori nostro excusare poteris in illo extremo iudicii die, cum ante illius iudicis tribunal veneris, cui omnia nuda et aperta sunt. Accedunt etiam paterna nostra monita, et hujus S. Sedis Apostolicæ voces, quibus, quo nobis atque illi fidelior et obsequentior existimaris; eo magis te obtemperare decet, ut auctoritate exemploque tuo, reliqui etiam Christiani principes commoti, ad idem faciendum excitentur; quemadmodum idem legatus M. T. præsentis præsens copiosius exponet; cujus orationi super hac atque aliis rebus eandem fidem adhibebis, quam nobis ipsis adhiberes, cum nosse possis illum, omnium nostrorum consiliorum et cogitationum participem esse; qua ex re intelligere potes, quantæ nobis curæ sit id, de quo tecum acturus est, cum tali adjutore, qui nostros labores et curas levare solitus est, curare maluerimus, quam reipublicæ Christianæ saluti, ea qua magis expedire putavimus ratione deesse. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Junii, anno MDLXXI, Pontificatus nostri ann. VI ».

288. Juxta has Pii Epistolas, fuere verba Alexandrini legati ad regem, apud quem omnem argumentorum vim adhibuit, ut illum in suam

ac Pontificis sententiam pertraheret. Verum cum eadem fere rex audisset (inquit Gabutius¹) superiori anno a Ludovico de Torres internuntio, eadem ferme ac ille a Sebastiano etiam responsa legatus retulit: Pontificis nempe benevolentiam, paternam charitatem atque prudentiam, non solum diligere, verum etiam admirari. Quæ vero causæ ante obstitissent, quominus auxilia præberet, easdem etiam nunc manere; et, ut nunc se res haberet, non solum mansuras, sed ad veteres difficultates novas etiam accessisse; multo majores copias, quam singulis annis in Indiam miserit, transmittere oportere. Ibi quoque, bono publico, sibi cum Turcis bellum gerendum. In illis item regionibus ubi omnia infesta essent et hostilia, ubi incolæ insociales advenas pæjus omnibus malis odissent, portus imperii magnis operibus præmuniendos esse: et quanquam appeteret Hyems, tamen classem instruendam esse, et contra hæreticos quosdam piratas educendam, qui, oppressis plurimis navibus, cum multis alios, tum sacerdotes nonnullos obtruncassent. Sibi præterea compertum esse Seriphium Mauritanie regem, qui proximo superiori anno insulas Canarias depopulatus esset, nunc magno conatu classem ædificare, ad terrestres copias maritimas addere, et vires augere; non cunctandum videri, quin huic hosti occurreret. Ingentem præterea classem parandam, et ita distribuendam, ut alia pars Minæ, alia Congii regno, alia insulis tuendis sufficeret. Porro famam percrebuisse, hæreticos, pace facta, ex Gallia et Britannia piraticas naves deducturos, et Lusitanie maritimam oram populaturos; hos aliarum triremium apparatu coercendos esse. Itaque circumspectis regni viribus, nihil superesse, quo amicis principibus auxilio esse posset; sperare tamen se Pium hæc in bonam partem accepturum.

289. Hoc a Sebastiano (ut diximus) Alexandrinum responsum retulisse scribit Gabutius¹; istaque palam et aperte ostendisse asserit, quod secreto, ut postea magis compertum est, bellum Mauritanum meditaretur. Verum rem aliter narrare videntur Gratianus et Folieta; quorum alter scribit: « Sebastianus juvenili, nec satis consulto ardore laudis elatus, non infensus modo Turcis Maurisque erat, sed armis eos persequendi cupidine flagrabat. Ergo quantas posset navales copias, magna voluntate vel ultro consociatum fuisse respondit, nisi Huguottorum insidias vereri cogeretur: (hoc nomine Gallie hæreticos appellant, qui licentia religionis, tantum opum collegere proximis annis, atque ita seditionibus armisque cuncta miscere sunt aggressi, ut scelere atque audacia

¹ Gabut. Vit. Pii Lib. 4. Cap. 9. pag. 146. — ² Grat. de bel. Cyp. Tolet. de Sac. Fid.

perciti, vexandam sibi Christianam rempublicam desumpsisse videantur) hos non solum infesta classe regni sui oras populabundos circumvehi solere, sed Mauros Africam contra Lusitaniam insolentes, in se sollicitare. Se tamen in Pii potestate futurum, suasque vires ei fœderi, quod pro Christiana religione contractum esset, haud dubitanter sequenti anno adjuncturum; nam tum quidem, ad classem ornandam satis ætatis non superesse; quam quidem classem in Græciam ne mitteret, an per se circa Rubri Maris oras bellum cum Turcis gereret, atque ita eorum distineret vires, cum ipso Pontifice consilium habiturum; eaque de re mandata legato suo, qui esset Romæ apud Pium, daturum, omniaque ab eo ita fieri, quemadmodum maxime Pius vellet, jussurum ».

290. Eadem fere (ut innuimus) habet Folieta, qui eandem animi promptitudinem, ad arma in Turcas convertenda, in rege Sebastiano, ab Alexandrino legato repertam fuisse refert; quæ quidem minus convenire rite putarentur [ut diximus] cum his, quæ Gabutius narrat, nisi adjiceret ipsemet, ex negatis auxiliis (videlicet contra Turcas), adeo contristatum legatum, ut conceptum animo mœrorem, etiam tristi vultu præ se ferret; adderetque hanc Alexandri tristitiam, rem prolapsam aliqua ex parte restituisset. Quibus autem legibus Sebastianus se in Pontificis potestatem futurum dixerit, ex inferiori suo loco ponenda ejusdem regis ad Pium responsiva Epistola, perspicuum erit.

291. *De legatis in Persiam mittendis agitur.* — Postulatum quoque a Sebastiano est, ut legatos in Persiam mitteret, ad concitandam in Turcas eam gentem, quæ ipsius regis finitima regnis, amicitia et societate inter se attinebantur. In eandem sententiam Alexandrinus, tum Antonius Teupulus Venetorum legatus, etiam cum Philippo Hispaniarum rege, egerant. Ideoque utrique a Philippo responsum, nihil videlicet in se passurum desiderari, quod sibi, aut dignitas sua, et perpetuum in Christianam rempublicam studium, aut fides initi fœderis imponeret: Pontificisque auctoritatem antiquissimam semper habiturum, quæ tanti esset sibi, ut haud minori cupiditate parendi, gratificandique Pii voluntati, quam Reipublicæ quod deberet, præstandi consulendique teneretur. Sebastianus etiam de ipsis legatis in Persiam mittendis respondit se facturum, quod Pius postulasset; ostendit tamen exiguum spei in Persa, propter ignaviam ac senium regis, se intelligere esse ponendam.

292. « Miserant et Veneti (inquit Gratianus) initio belli ad Tammasum regem Persarum Vincentium Alexandrium, qui per Germaniam et Poloniam itinere facto, Moldaviamque inde emensus, ad Moncastrum navem conscenderat, trajectoque Eaxino Mari, Sinopi in terram

egressus, inde per Armeniam regionesque hostium, Turcico cultu ac Turcicæ linguæ gnarus, eoque tutus, inter barbaros, Taurim regiam Persarum urbem pervenit. Sed a rege inertissimo, ac fœminis simillimo, in quarum gregibus vitam agebat, pæne sine responso dimissus, nihil inde spei Venetias retulerat. Nam Tammasus, patre natus Ismaele, cui Sophio cognomen fuit, clarissimo ejus gentis rege, ac Turcis infestissimo, adeo Turcarum formidabat arma, turpi otio ac pecuniæ deditus, ut Ismaelem filium, virum acrem et bellicosum, et ut nominis, ita odii in Turcas aviti hæredem, virtutisque æmulum, degener ipse, complures annos in diligenti custodia habuerit, verens, ne ferocia ejus Turcicum sibi bellum conflaretur». Sic ille.

293. Nihilominus, vel quod horum ignarus esset, vel quod, quæ fere impossibilia aliis videbantur, Pii zelo fieri posse viderentur, certum est ipsum, antequam certior fieri posset de Sebastiani super hac re sententia ab Alexandrino, datis ad Persam aliosque ethnicos principes litteris suo loco recitandis, ad arma in Turcas capessenda hortatos eos esse.

294. *De nubendo Lusitano rege Pontificis irriti conatus: an reipsa Jesuitæ juxta severiorem normam hunc principem educaverint?* — Præcipuam autem legationis ad Sebastianum rationem fuisse, ut cum eo ageret Alexandrinus de ducenda uxore Margarita Valesia, scribit Folieta: quod quidem facile suadent, et ea, quæ præteritis annis narravimus, summum videlicet de hujusmodi nuptiis Pii studium, et Epistolæ, quas hoc ipso anno ante hoc tempus scripserat, ut, et dissidia, inter regem ipsum, et reginam Catharinam ejus aviam componeret, et connubium, quod diximus, tandem aliquando contraheretur. Ad Sebastianum siquidem has Epistolas dederat:

« Charissimo in Christo filio nostro Sebastiano, Portugalliæ et Algarbiorum regi illustri.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum dilectus filius M. T. apud nos orator, superioribus diebus nobis exposuisset, charissimam in Christo filiam nostram, Portugalliæ reginam, ejusdem T. M. aviam, de suo ex isto regno discessu, atque in Hispaniam protectione cogitare; adjecissetque etiam Serenissimum regem Catholicum, et ipsi amitæ suæ voluntati cogitationique vehementer favere, deque eo negotio ad M. T. scripsisse; incredibile est quantam ex ea re animi molestiam doloremque acceperimus. Intelligimus enim propter summam in rebus istius regni gubernandi ipsius prudentiam et experientiam, magnum illius discessu M. T. regnoque tuo detrimentum alla-

tum iri; periculosumque esse, ne ex hujusmodi profectione multa accidant, quæ nolle-mus, quæque non minus sibi quam nobis molesta essent futura. Quibus justissimis causis illa quoque accedit, quod ne ipsa quidem M. T. æquo animo, ac sine magno dolore caritura est aspectu et consuetudine charissimæ aviæ nutricisque suæ, quæ ob eam quoque causam parentis locum apud ipsam obtinere, et ab se magna pietate reverentiaque coli debet; quod M. T. non solum educandæ, sed etiam regis moribus virtutibusque instituendæ laborem magna ex parte pertulit. Quocirca M. T. vehementer in Domino hortamur, ut ad ea officia, quibus sponte sua antehac functa est, ut illam ab hujusmodi consilio menteque revocaret, nostra causa alia adjiciat posthac quæcumque ad eam in isto regno retinendam, utilia accomodataque esse judicaverit. Quod quidem M. T. ea potissimum ratione efficere poterit, si singularem quemdam amorem, reverentiam, gratique animi memoriam ob illius in se beneficia susceptam illi declarabit; si in omnibus actionibus suis, tum privatis, tum publicis præ se tulerit illius consilia; opiniones omnes magni apud se ponderis esse, quando nemo præter eam, amplius M. T. aut fideliora aut amantiora consilia dare posse existimandum est. Si denique, ut illi obsequatur moremque gerat, præsertim in extremo vitæ suæ curriculo jam constitutæ, nonnunquam de propriæ voluntatis studio aliquid remittendum, et multa contra animi sui sensum agenda esse decreverit. Quæ, si M. T. fecerit, præterquam quod pro certo habemus illam nihil sibi super mansionem suam petenti negaturam, nos ipsi præterea, maximam ex ea re lætitiā in Domino sumus accepturi. Judicamus enim talem serenissimæ aviæ tuæ tractandæ rationem, non solum officio, existimationi gloriæque tuæ vehementer convenire, sed etiam tuorum regnorum quieti et tranquillitati esse utilissimam.

« Et quoniam hæc nobis ad M. T. scribendi occasio semel oblata est, ne illud quidem in præsentia prætermittere voluimus, nos, postquam dilectus filius Aloysius de Torres de isto regno reversus est, idcirco nihil de tuo cum Christianissimi regis sorore matrimonio ad ipsam scripsisse, quia justis de causis nobis visa est M. T. ab ejusmodi negotio tam cito concludendo abstinuisse. Verumtamen illud, quod nullo modo dissimulare debemus, M. T. quoque meminisse volumus, ejus ipsius matrimonii celerem conclusionem, nobis in Domino lætitiā esse allaturam. In quam quidem sententiam, non solum iisdem causis impellimur, de quibus antea ad M. T. scripsimus, sed etiam, quia eam virginem, eximia pietate præditam, et omnium virtutum genere præstantissimam intelligimus, non solum ex ordinariis

nuntiis, ministrisque nostris, quos in eo regno jamdiu habemus; sed etiam ex his, quos illuc dedita opera ad hoc investigandum misimus; quod ad M. T. scribere voluimus, non solum, ut sciret nobis in tali negotio eas curas fuisse, quæ esse debuerunt, sed etiam, ut intelligeret nobis, ob nostram erga M. T. paternam benevolentiam, gratissimum futurum, talem conjugem tibi potissimum, quemadmodum optavimus, contigisse. Datum Romæ apud S. Petrum, die prima Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

295. Ad Catharinam vero Sebastiani aviam litteræ hujusmodi fuerunt:

« Charissimæ in Christo filiæ nostræ Catharinæ, Portugalliæ et Algarbiorum reginæ illustri viduæ.

PIUS PP. V.

« Charissima in Christo filia nostra.

« Non facile verbis consequi possemus, quantam nobis admirationem simul ac dolorem attulerit, id quod superioribus hisce diebus intelleximus M. T. de suo ex isto regno discessu, atque in Hispaniam profectione cogitare; idque ob eam potissimum causam, quia persuasum habemus, aliquid molestiæ ex rebus istius regni susceptis in animo M. T. penitus insedissee, quod eam in ejusmodi mentem sententiamque impulerit. Nisi enim de hoc ita esset, nullo modo fieri posse existimavimus, ut M. T. ætate jam propemodum decursa, vellet ex his locis discedere, in quibus tamdiu valetudine integra firmaque usa est, eosque populos relinquere, a quibus omni amoris reverentiæque cultu, sic diligitur atque observatur, ut nullibi magis diligi observarique posset. Et quod omnium caput est, eum nepotem, vel filii charissimi filium deserere, cujus solatio omnes perturbationes atque incommoda, quibus senectus laborare solet, consolari ac lenire deberet. Errat enim vehementer M. T., si existimat se sine magno valetudinis incommodo, animæque perturbatione ac molestia, ejusmodi a serenissimo rege nepote alumnoque suo discessum absentiamque perferre posse. Quocirca M. T. quo majore possumus animi nostri studio obsecramus, ut si causæ, quibus ad tale consilium capiendum impellitur, ejusmodi sunt, ut ipsis aliquam medicinam ac remedium afferre valeamus, de his nos certiores facere velit, illud sibi pro certo persuadens, nihil nos earum rerum esse prætermisso, quas M. T. desiderio ac voluntati satisfacere posse judicabimus. Interea vero M. T. in eodem Domino majorem in modum hortamur, ac per Redemptorem nostrum obtestamur, ut omne discessus profectionisque suæ consilium ac voluntatem deponat atque abjiciat; quippe, quod multis periculis atque incommodis plenissimum est,

quæ nos prudentiæ suæ consideranda relinquere, quam litteris committere maluimus. Illud certe reticere non possumus, M. T. cogitare debere, consilium, auctoritatem præsentianque suam, quamdiu serenissimus rex nepos tuus, tam flexibili est ætate, isti regno valde necessariam esse; nec posse M. T., sine gravi Omnipotentis Dei offensione, illum auxilio solatioque suo spoliatum deserere. Quibus iustissimis honestissimisque causis, illa etiam accedit, quæ non solum propter paternam nostram erga se benevolentiam, sed etiam ob suam erga nos, sanctamque hanc Sedem Apostolicam observantiam, apud M. T. non parvum pondus habere debet, quod si M. T. paternis nostris monitis hortationibusque, quemadmodum æquum est, acquiescens, discedendi consilio abjecto, serenissimum regem nepotem suum, ut hucusque fecit, consilio juvare, populosque istos, sui studiosissimos, præsentia sua fovere perseveraverit; et nos ipsi ex ea re magnam in Domino lætitiā sumus accepturi, et M. T. hujus sui tam pii fructuosique laboris, æternæ beatitudinis præmium a Deo consecuturū. Tali autem erga nos M. T. devotionis atque obedientiæ obsequio, parati semper erimus, his omnibus paternæ nostræ voluntatis officiis indiciisque respondere, quæcumque cum Domino M. T. præstare poterimus. Datum Romæ apud S. Petrum, die 1 Maii MDLXXI, Pontificatus nostri an. vi ».

296. Delatum fuerat Pontifici, e regno Lusitanico abscedenti consilium, a Philippo Hispaniarum rege Catharinæ injectum: et licet Philippus se ejusdem rei nescium omnino, alibi, ut vidimus, probare contendisset, eoque nomine ab eodem Pio plurimum commendari meruisset; tamen aliter quam Philippus assereret, vere sese rem habere cognovisse Pontificem postmodum facile educere est ex Epistolis, quas hoc eodem tempore, imo sub ipsa die, qua ad Sebastianum et Catharinam, quas proposuimus litteras dedit, ad illum scripsit; quibus regem ipsum enixe deprecatur, ne studium Catharinæ regno Portugalliæ excedendi fovere, neve magni hujus criminis auctor esse velit, deprecaturque insuper, ut operam det, ut tandem aliquando, ad ducendam uxorem Margaritam Valesiam, Sebastianus animum inducat. En Epistola ad Philippum scripta:

« Charissimo in Christo filio nostro Philippo, Hispaniarum regi Catholico.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Allatum est ad nos M. T., sive sponte sua ad hoc commotam, sive aliena suasionē compulsum id agere, ut serenissimam Portugalliæ reginam amitam suam, ex eo regno, in quo per

tam multos annos commorata est, ad se in Hispaniam revocet; eaque de re ad charissimum in Christo filium nostrum Portugalliæ regem nepotem suum jam scripsisse. Ea res magnam nobis admirationem doloremque simul attulit. Arbitramur enim illius ex Portugallia discessum, neque Omnipotentis Dei obsequio, neque tuæ suæque majestatis utilitati et existimationi convenire; idque ob multas variasque causas, quas facilius erit M. T. pro sua prudentia considerare, quam nobis litteris committere. Ex quibus illa est præcipua, quod quamdiu rex ipse tam flexibili est ætate, non videtur regnum illud tam prudentis et in eo gubernando exercitiæ consilio, præsentia, atque auctoritate, sine magno periculo carere posse. Quod cum ita sit, M. T. in Domino vehementer hortamur ac rogamus, ut non solum ipsa in ejusmodi negotio, si modo verum est, quod accepimus, longius non progrediatur; sed etiam, ut omni conatu omnibusque officiis eandem serenissimam reginam, ab ea sententia et consilio, auctoritate sua abducere ac revocare contendat: quin potius illi persuadere conetur, ut hujusmodi consilio abjecto, velit regis nepotis sui, atque adeo totius regni, de ipsa optime meriti, salute ac tranquillitate præsentia sua consulere. Qua in re, præterquam quod M. T. rem factura est prudentia suæque in Deum pietate, et erga regem illum nepotem suum charitate dignissimam, nos ipsi præterea magnam ex eo lætitiā in Domino sumus accepturi. Illud etiam, quin ad majestatem tuam scribamus prætermittere noluimus, videri nobis non alienum futurum M. T. ejusdem regis nepotis sui animum, super matrimonium cum Christianissimi regis sorore contrahendo, iterum tentare, idque, ut primum faciat, valde illam hortamur ac rogamus. Neque enim diffidimus, accedente ad nostras paternas hortationes suasionē sua, illud negotium ex nostra et M. T. sententia confici posse. Quod nos, quia Reipublicæ Christianæ tranquillitati utile esse existimamus, non possumus non vehementer in Domino desiderare. Datum Romæ apud S. Petrum, die prima Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno vi ».

297. Henrico cardinale Infante potissimum suadente, has litteras, tum ad Philippum Hispaniarum, tum ad Catharinam et Sebastianum Portugalliæ reges dedisse Pium, patet ex Epistola, quam ea ipsa die ad ipsum scripsit Henricum; inter quem et Catharinam, præcipua licet dissidia ferverent, quæ totius Lusitanicæ aulæ statum pacemque perturbarent, cardinalis tamen eo rem perducere noluisset, ut propterea regina regno excederet, utpote qui id in maximam regni regisque perniciem futurum prudenter animadverteret, suspectaque idcirco merito haberet Hispaniarum regis studia, qui

cum adhuc ex eo tempore forsán eidem regno inhiaret, eique adipiscendo nervis omnibus callide incumberet, domesticas Lusitaniæ discordias propterea aleret, ac Sebastiani ingenium a nuptiis abhorrentis, non improbare. Epistola Pii ad cardinalem, a quo de his per Antonium Pintum, ac per ejusdem litteras, certior factus fuerat, sic se habet :

« Dilecto filio Henrico, Tit. SS. Quatuor coronatorum presbytero cardinali, Infanti Portugalliæ nuncupato, de latere legato.

PIUS PP. V.

« Reddidit nobis dilectus filius Antonius Pintus circumspeditionis tuæ litteras, xvi die Februarii datas, ex quibus et ex illius sermone, non solum cognovimus ea, quæ serenissimæ reginæ causam dedisse videntur, ut de suo ex isto regno discessu, atque in Hispaniam profectione cogitaret; sed etiam illa, quæ circumspectio tua, non minus sapienter quam amanter fecit, ut ab hujusmodi illam mente consilioque revocaret, quibusque et incommoda perturbationesque prudenter admodum consideratas, et tu adjecisti, et prædictus Antonius orator suus diligenter est subsecutus, quæ ex tali ejusdem serenissimæ reginæ discessu accidere possent. In his omnibus prudentiam operamque tuam vehementer in Domino laudamus, quodque nos de omnibus rebus singillatim certiores feceris, in eo tuam erga serenissimum regem nepotem tuum benevolentiam, et erga nos sanctamque hanc Sedem fidem observantiamque cognovimus. Super eo scribimus, ex consilio tuo, ad charissimum in Christo filium nostrum Portugalliæ regem, nepotem tuum, et ad serenissimam reginam S. M. aviam, itidemque ad serenissimum Hispaniarum regem Catholicum. Scribimus autem in eam sententiam, in quam circumspectio tua scribendum a nobis esse judicavit. Magnam autem in Domino spem habemus, omnes pro spectatissima illorum pietate, et erga sanctam hanc Sedem Catholicam reverentia, hunc Deo et nobis honorem esse habituros, ut in eo, quod ab illis petimus, honestissimæ voluntati desiderioque nostro gratificentur. Te autem hortamur, ut eisdem, quibus hucusque functus es officiis, posthac fungi perseverans, non solum serenissimæ reginæ persuadere coneris, ne regem nepotem suum, regnumque istud, quod de majestate sua optime meritum est, solatio præsidioque suo destitutum deserere velit; sed etiam serenissimum regem, pro ea quam habere debes apud eum auctoritate, monere ne desistas, eandem reginam aviam suam omnibus rebus sic tractet, ut ipsa se ab eo tantum, quantum illius erga ipsum merita postulant, amari honorarique cernens, nullam habeat justam causam de discessu cogitandi. Utrique autem nos-

tris verbis significare te volumus, nos, sicut ex utraque re magnam in Domino lætitiám sumus accepturi; sic tantum de utriusque erga personam nostram studio ac reverentia nobis polliceri, ut pro certo habeamus, nos, in re præsertim justissima, illorum obsequium non esse frustra desideraturos. Circumspectionem autem tuam requirimus, ut quidquid successerit, de eo nos suis litteris, quam primum commode poterit, certiores reddat. De negotio vero, de quo chirographo suo in iisdem litteris incluso, ad nos scripsisti; gratum fuit ea nobis cognovisse, et quamvis in eo procurando defatigati essemus, faciendum tamen esse existimavimus, quod a nobis postulasti, quemadmodum cognosces ex litteris, quæ ad serenissimum ipsum regem nepotem tuum scribimus. Datum Romæ apud Sanctum-Petrum, sub annulo Piscatoris, die prima Maii MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

298. Pii officiis paternisque monitis commotum Sebastiani animum, omnem pæne lapidem movisse certum est, ut aviam Catharinam deliniret, atque a consilio abscedendi a regno revocaret. Verum cum illa se nulla alia ratione acquieturam pronuntiaret, nisi a regni administratione longe illi ablegarentur, quibus ipsa, et regis, et regni ejusdem incommoda omnia tribuenda esse persuasum habebat, Patres, videlicet, Societatis Jesu, et hi vicissim, plus æquo forsán, ut innuimus, ab Henrico cardinali colerentur ac foverentur, hinc inter illam et ipsum dissidia majora exarsere.

299. Assueta sollicitudine occurrit Pontifex, ut hanc quoque discordiarum flammam primeret, quæ priorem non tam extinxisse, quam auxisse videbatur, ad regem Sebastianum sic scribens :

« Charissimo in Christo filio nostro, Sebastiano, Portugalliæ et Algarbiorum regi illustri.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Laudamus M. T. quod quemadmodum illam superioribus diebus hortati fuimus, serenissimæ reginæ aviæ suæ animum mitigare, et eam apud se retinere, modis omnibus conatur; id quod tibi maxime et rebus tuis conducere existimamus. Sed illud nobis nuper non mediocrem attulit molestiam, quod, dilecto filio oratore apud nos tuo referente, cognovimus, ab eadem regina fuisse quædam M. T. proposita, quibus rerum istius regni administratio parum probari videretur, non sine magna dilecti filii nostri Henrici cardinalis infantis offensione. Quamobrem considerantes, si aliqua inter eos oriretur dissensio, non parva illa incommoda et damna tibi et regno allatura

esse: M. T. hortandam duximus, ut ejusmodi zizaniae semina, antequam altius radices agant, extirpare omnino et tollere studeat, ad idque potissimum animum suum intendat, ut reginam et cardinalem, concordibus animis et mutua benevolentia conjunctos, in regni cura et custodia apud se contineat. Ii enim sunt, quibus tum propter arctam sanguinis conjunctionem, et summam erga te charitatem, tum ob eximiam prudentiam, fidem et rerum istius regni usum maxime confidere, et tanquam vitae tuae ac regni firmis columnis ac praesidiis inniti debes. Quod si aliqua illorum concordiae ac mutuae benevolentiae officere videntur in tuis ministris aliisque personis, ei rei ut provideas, suademus. Hortamur praeterea eandem M. T. ut in removendis, cum oportere judicaveris, a publicis muneribus et honoribus iis, quos clarae memoriae rex avus tuus, aut regina ipsa praefecerunt et ornarunt, ea circumspectione agas, ut reginam in primis, non sine justa causa id fieri certiore reddas, caeterisque in rebus, quibus recte poteris, ejus voluntati ac desiderio prompto animo satisfacias. Illud iterum, ac saepius te pro eximia nostra, et vere paterna erga M. T. benevolentia hortari non desistemus, ut Matrimonium cum Christianissimi regis sorore Margarita contrahere ne diutius differas. Cum enim de praestante illius virginis religione, probitate ac virtute certa indicia ac testimonia habeamus, sicut etiam aliis litteris nostris ad te scripsimus, tale conjugium maxime aptum M. T. et Christianae etiam reipublicae salutare existimamus; idque, ut ad optatum effectum, primo quoque tempore adducatur, cupimus et optamus. Quam ad rem operam etiam et auctoritatem nostram, si opportunam esse censueris, promptissimo animo deferimus ac pollicemur. Datum Romae apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die III Augusti MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

300. Ad reginam Catharinam vero, sub eadem die sic scripsit:

« Charissimae in Christo filiae nostrae Catharinae, Portugalliae et Algarbiorum reginae illustri.

PIUS PP. V.

« Charissima in Christo filia nostra, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Superioribus diebus scripsimus ad M. T. de iis quae ad nos delata fuerant, de tuo ex isto regno discessu, et in Hispaniam protectione, hortantes maxime atque petentes, ne ullo pacto, tam necessario tempore, serenissimum regem nepotem atque alumnum suum, tenera adhuc et flexibili aetate, regnum praeterea et populos, adeo M. T. devotos, deserere velles. Eas litteras M. T. redditas esse, teque earum, et auctoritatis

nostrae, quam debes, rationem habituram esse confidimus. Sed tamen, quia M. T. et regem regnumque, ac totam nationem praecipua in Domino charitate prosequimur, atque de vestra omnium quiete, assidue solliciti sumus, illud nobis nuper molestum admodum fuit, quod est ad aures nostras perlatum, M. T. quaedam ipsi regi proposuisse, quibus significavit, publica se rerum istius regni administratione parum contentam esse, non siquidem dilecti filii nostri Henrici cardinalis infantis offensione. Quamobrem, cum persuasum habeamus, cardinalem, summa fide, probitate, prudentia, integritate, religione, regni istius curam habere, et erga M. T. semper studiosissimum et observantissimum eum cognoverimus, ac sciamus illum habere alium neminem praeter regem, cujus amplitudini, commodis et saluti magis inservire, et possit, et debeat; ac praeterea meminerimus, regni regimen abs te dimissum, M. T. procurante, illi traditum fuisse; valde mirati sumus ullam justae quaelae seu culpae causam adscribi ei potuisse. Itaque illud existimamus M. T. ad id aliquorum suasu fuisse impulsam, qui animum tuum a cardinali alienatum cupiant, ac per discordiae vestrae occasionem, rege firmioribus fidelioribusque consiliis destituto, aditum sibi ad ea exercenda patefactum sperent, quae ipsi regno et regi parum utilia essent futura. Sed M. T. pro sua prudentia, talibus suasoribus, si qui sunt, aures occludere debet, sicuti facturam eam confidimus, et cardinalem, quo debet loco habituram. Hoc enim a nobis persuasum tibi omnino cupimus, expedire maxime regi ac regno isti, M. Tuam isthinc non discedere; sed eam, et cardinalem concordibus animis et mutua charitate, in regis cura, et regni administratione procedere, multaque ex hoc bona, auxiliante Domino, esse proventura. Quod cum facies, sicut speramus, et dignum Omnipotenti Deo pietate tua obsequium praestiteris, et eo regi ac regno optime consules; nobis vero qui prospicimus, si aliter factum fuerit, multa ex eo mala oriri posse, nihil gratius facere poteris. Si qua vero huic concordiae vestrae, et bono regni regimini, ac publicae utilitati obstare videantur, aut si qui ministri, vel consultores regis et cardinalis, minus tibi grati, aut parum probati sunt; opportunum ei rei remedium, a serenissimo rege et cardinali adhibitum iri, eosque omnibus in rebus, quibus recte poterunt, voluntati ac desideriis M. T. satisfacturos esse non dubitamus, quemadmodum illis scribimus. De his autem, deque aliis rebus propediem, Deo dante, tecum nostro nomine pluribus loquetur dilectus filius Michael cardinalis Alexandrinus legatus noster. Officium, quo M. T. functa est apud regem, ut non maneat solus, sed uxorem ducat Christianissimi

regis sororem, valde nobis placuit, atque eo magis quod eam virginem, sicut alias scripsimus, singulari probitate, ac religione, ac dignis inclyto genere suo virtutibus, ornatam esse compertum habemus. Nos quoque idem regi suadere conamur, et si nostra ad id auctoritate opus erit, libenter eam interposituri sumus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die tertia Augusti MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

301. Quam vero scripsisse ad cardinalem infantem Pontifex innuit Epistolam, non habemus. Ex allata nihilominus ad Catharinam educi posse cognoscimus, Pium ejusdem querelas postulataque non satis forte rationi æquitati innixa existimasse. Quod quidem multis argumentis adeo comprobare Sacchinus¹ contendit, ad Societatis suæ alumnorum famam honoremque tuendum; ut prudentissimæ reginæ nomini (cujus petitionum querelarumque justitiam deinde exitus abunde rexit) quodammodo detrudere videatur. En ejus verba: « Tres erant, ex quibus administratio regni pendebat: Sebastianus rex adolescens decimum septimum annum agens; ejus patruus magnus, cardinalis Henricus, et Catharina regina avia. His singuli erant e Societate confessarii, Sebastiano Ludovicus Consalvus, ejusdem inde usque a puero institutor. Henrico cardinali Leo Henricus, Catharinæ reginæ Michael Turrianus, viri consilio, pietate, muneribus iis pares. Regina Catharina regalibus precibus extorsit, ut Consalvus ab Urbe Roma, et assistentis munere evocatus, summe licet oblutans, et quæ evenere prædicens, pueritiæ regis formandæ, magister apponeretur. Et quidem usquedum sub tutoribus puer Sebastianus fuit, rerumque summam moderata ipsa est, mirifice Ludovicus ei et cardinali satisfacit. At ubi tutelæ suæ factus est, et administrare Sebastianus regnum cæpit, cardinalis, ut qui interius norat res incorruptiusque æstimabat, nihil unquam nisi summe laudavit Ludovici operam: quin etiam cum ageretur de removendo eo ab confessionibus regis, ne id fieret, acerrime decertavit; et paulisper amotum, ut revocaretur effecit. Regina vero, postquam ab gubernaculis vacationem accepit, ægre ferens (ut evenire solet) quemadmodum se abjectam, conqueri de nepote cæpit, et interdum etiam de Ludovico, cuius consilio agi Sebastianum opinabatur, etc. ». Sic ille.

302. Verum, quis sanæ mentis notam hanc, quam Sacchinus Catharinæ infert, veram existimabit; quem non latuerit ipsam adeo a studio dominandi alienam animo fuisse, ut ultro delatam regis tutelam regniue administrationem contempserit, nec totius regni Ordinum

magnis precibus acquiescere voluerit, minusque illud sponte in cardinalem rejecerit; ut quod in regni administratione se abjectam cognoverit, propterea in regem nepotem ac Jesuitas exarsisse dicenda sit? Quis rite censebit adeo ægre ferre potuisse, se a regni gubernaculo semotam, cum regere principique jam non liceret, quæ, cum licuit, seipsam regni administratione sponte abdicavit? Sit, quod semel avulsa ex corde dominandi libido, denuo pullulare possit; at unde probare id valet Sacchinus, asserereque hinc commotum Catharinæ animum, quem justissima perturbatione actum, innumera soleque clariora alia argumenta asserunt! Nam quod ipse scribit¹ his verbis: « Porro quod pertinet ad obtrectionum iniquitatem, haud difficile est fontem intelligi. Nam in rege, si quod exemplum spectabatur rarioris virtutis, offendebat oculos mundi sapientum. Levissimi porro homines, qui voluissent irreperere ad animum adolescentis corrumperendum, interclusos sibi aditus, rabie in custodes versa, querebantur. Ad hæc, cum ad antiquam multa severitatem redigerentur, et Ordinum Militarium disciplina etiam regerentur, et bona eorum Ordinum, quæ jam tenebantur, a multis velut hæreditaria assererentur; nimirum, pro intoleranda injuria, qui damnum faciebant justitiæ vigorem ducebant. Hinc linguæ in Jesuitas acuebantur, hinc totum per orbem terrarum, famosæ litteræ volitabant ». Quæ (inquam) ille sic narrat, Sebastiani educationem a Societatis Patribus factam magnificare contendens, ex superius relatis facile rejiciuntur. Licet enim plurimum commendanda illorum opera fuerit, quod juvenem a vitiis illecebrisque abstractum servare sategerint; nihilominus (uti exitus ostendit), illorum certe non fuit principem erudire, neque ea quæ principis essent, uti opportunisset, docere.

303. Quo vero ad leges, quibus (ut ipse loquitur) multa ad antiquam severitatem redacta sunt, audiendus est Hieronymus Conestaggius: « Corruptelam et debilitatem regni, quæ ex deliciis Asiaticis nata erat, in educatione regis Sebastiani animadverterunt, et fugare studuerunt Patres Jesuitæ, qui in sanando hoc morbo non mediocriter laborarunt: sed nesciverunt adhibere remedia corpori tam languido convenientia:

« Neque enim considerarunt fieri non posse, ut gens adeo corrupta, a summa licentia qua utebatur, subito ad rigidam majorum suorum innocentiam et parcimoniam rediret, id quod in angusto monasteriorum suorum circuitu (nedum in regno universo), difficulter obtinuissent. Tulerunt leges sumptuarias ita

¹ Sacchin. Hist. Soc. Part. 3. L. 7, a. 1571, pag. 352 et seq.

¹ Ibid. ut sup.

severas, et in primis de cibis, ut olim vix in veteri illa Sparta receptæ fuissent. Exprimebant leges nominatim genera ciborum, qui, vel permittebantur vel vetabantur : item quibus rebus comparandis, quamque pecuniam suam impendere fas esset : adimebant ipsi usum omnium, quæ ex aliis regnis importantur, quæ, vel deliciis vel commoditati hominum inserviunt. Itaque remedia tam violenta, non solum inutilia fuerunt et ridicula, verum etiam confirmarunt opinionem illorum, qui statuunt homines Ecclesiasticos, non esse aptos ad Reipublicæ administrationem, non magis quam sint magistratus civiles, ad tractanda Ecclesiastica idonei ». Sic Conestaggius.

304. Ad cujus narrationem comprobendam, mirum est, quod Sacchinus ipse inter alia ista referat :

« Denique, nec generali præposito (erat is S. Franciscus Borgia) nec cuiquam omnium Societatis præsidum probabatur ea consuetudo atque conjunctio (quod nimirum Lusitanicam aulam Societatis Patres, regalesque personas pro libitu agerent) seminarium vulgi rumorum, seges invidiæ apud omnes, mali apud domesticos exempli. Nec pigebit litterarum caput inserere, quas hoc anno Laurentius Magius, Austriæ provincialis, ad Borgiam, mense Martio Praga dedit; unde constet, quanta res gravitate, quantaque libertate tractaretur. (Hic, inquit, multus est sermo, et ex Hispania scribitur, Lusitaniæ regem multa facere cum regni dolore : et nostros qui eum regunt auctores esse et velle eum Jesuitam efficere. Nec deest, qui dicat, eos ob stare, ne regis Galliæ sororem ducat. Nihil dubito, quin paternitas tua omnia norit, et quam optime prospiciat. Nam res est ejusmodi, quæ, ut materiam sermonum et invidiæ subdit : ita magnam Societati perniciem, cum publici boni jactura creare potest. Nec vero crediderim quicquam nostros suscipere, quod non et rationi consentaneum, et præsentī temporī maxime conveniens sit. Cæterum summe dolerem, si qua per eos occasio, aut justa causa obtreptioni et malevolentiae præberetur. Habeo enim compertum, nihil esse, quod odiosius acquirere Societati nomen queat, quam si videamur in principum ac regnorum administrationem velle nos immittere, et negotia eorum tractare. Per Deum, pater, etiam atque etiam hæc cura vigilet : *observeturque decretum*, de non tradendis nostris in aulas principum. Nam liberalitas hac in re, maximo nobis damno erit.) Talia, non Magius modo, sed alii gravissimi Patrum scribebant, et aliunde, et ex Lusitania ipsa ».

305. Hæc Sacchinus, qui addit ad querelas, quas iniquas vocat, (licet et a Magio, et a gravissimis Societatis Patribus prolatis dixerit, ut audisti) tollendas, editum etiam hoc anno fuisse

in provinciali ejusdem suæ Societatis conventu decretum, ut quam fieri posset, paucissimi in aula versarentur : et per provinciam edictum, ne quod cujusquam negotium Patribus iis commendaretur. Quod si quid ad pietatem magnopere censeretur referre, præpositus provincialis admoneretur, et adjicit ¹ : « Hæc sapienter consulebantur. Verum quid ageres? Neque impetrari ab Sebastiano, ut Ludovicum, neque a Catharina poterat, ut Turrianum dimitteret ». Enimvero, si tam immerito Jesuitæ communibus probris afficiebantur, quod Lusitanam aulam incoherent; quæ, quæso, necessitas ostendendi Sacchino fuit, invitos eos in eadem aula retentos, neque illis ex ea declinare permissum? Ulterius, ad quid, decretum illud, ut quam fieri posset, Societatis paucissimi in aula versarentur, si ejusdem Patres hoc quasi remedio, malo occurrendum non æstimassent? Delicata certe nimis fuisset, (ut verbis Bernardi ² utamur) medicina, prius alligari quam vulnerari; membrum non percussum plangere; necdum suscepto ictu, admove manu, fovere unguento, ubi non doleret, amplastrumque adhibere, ubi cæsura non fuisset.

306. Subdit vero Sacchinus, mortuo Borgia, decretum aliud a tota provincia editum, cum quæsitum est rursus, an expediret, ut duo ex Societatis Patribus, quorum alter regi erat a confessionibus, alter cardinali, id muneris deponere deberent : tum quod multi ipsius Societatis alumnos, de sæcularibus negotiis assidue convenirent, efflagitantes, ut sibi liceret per eos Patres apud regem vel cardinalem hujusmodi negotia conficere; quod quidem a tranquillitate regularis vitæ, et a proprii instituti ratione, omnino abhorreret. Et addit : « Provinciali Congregationi visum esse, non solum id muneris non esse detrectandum, sed etiam ingentes gratias Deo Optimo Maximo agendas, quod eorum Patrum labore totum regnum illud, et universa Christiana religio plurimum utilitatis perciperet ». Si regnum totum, ex illorum Patrum labore tantam utilitatem percipiebat, quis negabit regnum igitur illud adeoque etiam regem, pro libitu Jesuitas moderatos esse, ac de hoc idcirco, non injustas, sed veras querelas fuisse motas? Siquidem eorum ope (sequitur ex Sacchino decretum præfatum) et consilio, fides, justitia, morumque integritas, non modo in toto regno conservaretur, sed etiam apud exterarum nationes longissime propagarentur. Nec vero imperitæ multitudinis, ad impiorum hominum detractationes hac in re esse curandas : quippe quæ ex eorum improbitate noscerentur, quod tantum bonum impedire niterentur.

307. Et quidem haud alia rationis specie, nisi summæ pietatis ac religionis adductos

¹ Ut supra 140. — ² D. Bern. Apol. ad Guliel. par. 2. pag. 990.

Societatis Patres, deinde probasse, quod antea improbare visi fuerant, censendum est. Verum ex eo quod optima intentione ducti id existimaverint, non sequitur ideo decipi nequivisse, cum præcipue melius regis et regni bono utilius fuisset, quod Catharinæ videbatur, ut nempe a regni ipsius administratione præfati Patres se temperarent, sicut res ipsa exitusque comprobantur; ideoque, tantæ Societatis salva bona mente, Sacchini intemperantiam reprehendendam semper censumus, qui posthabita quavis ratione, ex qua justissimæ Catharinæ querelæ processissent, id totum optimæ ejusdem reginæ, aliorumque qui eadem ac ipsa existimassent, vitio tribuit.

308. Cæterum, postquam ipse plurimis argumentis ostendere connixus est, e regis regnique Lusitani, imo fortius fere e bono Christianæ Reipublicæ fuisse, ut Societatis suæ patres in Lusitana eadem aula residerent; de S. Francisco Borgia, qui cardinali Alexandrino in legatione, de qua est sermo, ut diximus, additus fuerat, agens, hæc scribit¹: «Quamquam pater generalis, quod absens nunquam conari destiterat, jam præsens cum aliis Lusitanis patribus, omnes eo vires intendit, ut reginam placaret, et bonam patribus ex aula missionem impetraret etc.». Qui quidem sanctissimi generalis conatus, non alii procul dubio tribuendi sunt, quam ei spiritui, quo ducti cæteri sanctissimi viri, sæcularia hujusmodi commercia, pro viribus religiosi cujuslibet instituti hominibus, declinanda semper duxere; inter quos mirificus ille Bernardus Abbas Clarævallensis², præcipua licet benevolentia pientissimum Xampaniæ Comitum Theobaldum prosequeretur, hic tamen ab eo nullis precibus extorquere potuit, ut aliquos ex monachis suis, secum in aula retineret, qui proprias facultates in pauperes erogarent; quod tam sanctum, tamque religioni conveniens munus, improprie tamen exercendum a monachis Bernardus arbitraretur, si in aula residerent. Acceptum enim, sine controversia, sancti omnes id retulere ab Apostolo; qui ad Timotheum³, quamvis episcopum scripsit, quod *Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus, ut ei placeat, cui se probavit*. Quod quidem (inquam) si episcopum non decet, qui sapientibus et insipientibus debitor sit, quemve præesse in sollicitudine convenit; et qui demum, pro animabus ipsorum regum, uti cæterorum, rationem est redditurus: quo pacto cūjvis alterius generis ac instituti hominibus licere rite æstimabitur? Sed ad legatum redeamus. Tristitia, quam præ se tulit, restituit ipse, ut diximus, aliqua ex parte rem prolapsam. Nam ipso (inquit Gabutius) Pii verbis, ut Margaritam

Valesiam sibi uxorem adjungeret vehementer hortante Sebastianum, iste demum, ut alicui ejus petitioni obsecutus videretur, se in potestate Pontificis futurum pronuntiavit, dotis nomine nihil aliud postulans, nisi ut Gallorum rex cum aliis Christianis principibus in Turcas belli societatem iniret; ut ex Epistola ejusdem regis inferius ponenda apparebit.

309. *Commendoni legatio ad Maximilianum de fœdere ineundo: responsio dilatoria imperatoris*. — Dum in his, aliisque quæ diximus, cardinalis Alexandrini versaretur legatio, legatus alter cardinalis Commendonus, muneri suo haud defuit. Ipse, cum a Pontifice hæc ei provincia demandata est, ex superiorum annorum instituto, urbanos calores vitandi, ætatis initio Roma discesserat, nec minus, quam nova itinera, novasque legationes meditabatur. Cum (inquit Gratianus¹) Pius, paucis ante diebus, sexdecim præstantes viros, (ut suo loco vidimus) sacra purpura decorasset, superiorum Pontificum secutus morem, haud aliis, quam quos ipse amplissimo honore affecerat, mandaturus tam claræ, tam exoptatæ legationis munus credebatur. Verum Pio omnibus rebus, antiquior Reipublicæ usus atque utilitas semper fuit; unde, præterquamquod Commendonum, haud secus quam si abse cardinalis factus fuisset, in suis habebat, nec illi fidei, industriæ, prudentiæque laudibus quemquam anteferebat; ipsum notitia illarum gentium regumque ad quos mittebatur, facile omnes antecellere intellexit.

310. Magnis igitur itineribus Commendonus Verona, quo ad ætatem agendam concesserat, mense Septembri, ut scribit Folieta, in Cæsaream aulam se contulit, ac Apostolica mandata Maximiliano explicavit. Duabus vero maxime de rebus cum Cæsare agere a Pio Commendonus jussus est. Illud scilicet primum, ut, quantum posset, vi atque arte orationis Maximilianum eundem in belli societatem perducere contenderet; alterum vero de Cosmo Medicæo, a se decorato, de quo inferius.

311. Ad primum vero quod attinet, exploraverant ante Maximiliani animum Veneti, ut paulo ante inuimus, misso ad eum Jacobo Sorantio legato, qui, pertentatis Cæsaris amicorumque ejus sensibus, exiguam spem Venetias retulerat; nam ipse, vel nihil aliud respondit, uti Maurocenus² scribit, nisi Deum Omnipotentem fœderatorum rebus propitium futurum; vel, ut Gratianus adnotavit, transacto tempore induciarum, quæ sibi cum Turcis essent, tum demum, si quæ sibi a fœderatis condiciones offerrentur, ex iis consilia esse habiturum. Cumque omni studio contendisset Sorantius, ut promeret, quas condiciones optaret, exprimere

¹ Ut supra n. 149. — ² Vit. S. Ber. l. 2. c. ultim. — ³ Ad Tim. 2. c. 2. u. 4.

¹ Grat. Vit. card. Commend. lib. 3. c. 7. pag. 272. — ² Maurocen. Hist. lib. 10. p. 400. Gratian. de bel. Cypr. lib. 3. pag. 145.

nunquam potuisse idem asserit; qui in Vita Commendoni addit ¹, Maximilianum, ne negotium id penitus cum eis interrumperet, aliquando etiam spe lactasse, se belli cupidum ferens, petensque idcirco, ut quæ auxilia fœderati missuri ad se essent, si bellum susciperet, promerent.

312. Erat enim Maximiliano (eodem Gratiano ² teste), tum corpus invalidum atque imbelles, tum ingenium haud ferme ullius magni discriminis capax; ideoque arte et consiliis, quam armis certare aptius promptiusque habebatur; nec ipsi tanto bello gerendo satis virium, nec Germanis movendis satis erat auctoritatis; quæ gens, nec crescere Cæsarum opes creditur velle; et propulsando magis, quam inferendo bello, alacrior habetur. Venetorum præterea constantiæ haud satis fidebat, utpote qui vereretur, ne ab iis in medio bello desereretur, cujus omnis inde impetus in se unum ingrueret: usu doctus, infirmas solutasque fœderum ac plurium societatis vires esse solere. Philippus etiam Hispaniarum rex, qui unus, et suppeditare ipsas vires, et impellere ad conandum posse videbatur; quique, ut diximus, precibus cardinalis Alexandrini legati, ad ineundam fœderis societatem Maximilianum, per litteras graviter cohortatus erat, uti refert Gabutius, clam retrahebat, ideoque, fecte omnia ac simulate agebantur. Nam Philippi ejusdem orator, palam Maximilianum accendere, hortari, non defuturum ei regem polliceri; secreto, ne se in præcipitem rerum suarum dimicationem daret.

313. Quapropter Cæsar speciem cupientis bellum præ se ferens, quod animo aversabatur, Pium ac Venetos, ea ipsa spe alebat, qua illudebat.

« Ad hunc itaque affectum, (inquit Gratianus ¹ cujus ipsissima verba dābimus) Commendonus cum venisset, missum se ait a Pio, non tam adhortatum, ut secum et cum Philippo rege ac Venetis bellum adversus Turcas susciperet, quam ut scirent, si capesseret impigre arma, omnia sibi expectanda ab eo esse, quæ a parente in filium proficisci in tali re possint. Etenim si ad id, quod, et imperatoris nomen munusque, et suum ipsius ac rerum suarum tempus ei imponeret, ac res ipsa perspicua atque ante oculos posita posceret, sua sponte non ferretur, ne alienas quidem adhortationes satis efficaces fore apud eum, quem tot proprii stimuli non moverent. Pium quidem in cogitatione imminentis Christianæ Reipublicæ a præpotente ac internecino hoste periculi, cum ad conciliandos inter se, pro salute communi, reges mutuis odiis suspicionibusque laborantes, humanis consiliis destitueretur; inde ab inito

Pontificatu sæpe intimis animis precatum esse Deum, ut ipse nobis viam, sua sacra, suam religionem vindicandi, immanisque belluæ vim atque impetum refringendi atque coercendi aperiret. Haud irritas fuisse preces videri, nisi nos exitio insistimus nostro. Tyrannum barbara vanitate atque arrogantia elatum, eundem voluptatibus, vino luxuque confectum, ex illo superbiæ ac luxuriæ solio ultro bellum aggressum non esse, ac non Cyprum modo se Venetis adempturum, sed Italiæ bellum illatum, minari. Hanc adeo mentem, atque hunc illi objectum a Deo furorem credere Pium, ut, quod a Christianis regibus jus ratioque impetrare ad id locorum nequivit, id aliquando necessitas exprimat, et pudor, si abs tam turpi ebriosoque vincantur. Et id esse bellum hujusmodi, quo obrui dormientes, atque in pristino languore dissidioque manentes facile possimus, erectis animis, et consociatis viribus occasione incumbentes, victoriam in manibus esse habituros. Quantæ enim cumque sint Turcarum opes, imperante ignavissimo mortalium, desidiaque ac mollitia fluente rege, nullas profecto futuras: quin ipse, se ubi impulsæ fuerint, magnitudine collident ac frangent, ut navis, quæ vel egregie viris armisque instructa, si imperito gubernatori pareat, ad primum tempestatis impetum evertatur necesse est. Atque hujus victoriæ, nec fructum majorem ad ullum perventurum, quam ad ipsum, nec tam exploratæ spei, communis avertendæ pestis, reique Christianæ erigendæ deesse quemquam minus debere. Quippe ipsum, et dignitate honoris omnes anteire reges, et ejus maxime officii esse Christianum tueri nomen: ut si cessaret hoc tempore Pius, partes ipsius forent suscipere publicam causam, et reliquos excitare reges, atque ad gerendum pariter bellum adhortari. Non se commemoraturum inflictas parenti suo sibi que a Turcarum gente clades, ne communia cum Republica familiæ suæ vulnera refricaret; ac ne assiduas quidem injurias atque incursiones, quibus in ipsa pace ab rapacissimis atque insolentissimis barbaris, quotidie carpitur. Neque enim incitandum esse, eum adversus illum hostem, a quo Hungariæ pulsus regno, inducias infidelissimas, quotannis grandi pecunia emere cogatur, quem, nec sic quidem satis arcere paterni imperii finibus possit. Unum Turcis opprimendi Christianos viam singulos disjunctosque aggrediendi; eandem nobis cladium causam semper fuisse. Dum enim quisque alterius damna ad se non pertinere existimat; omnibus simul per periculum esse contractum, scilicet præsentī otio gaudentes, peti nos per sociorum clades, pravis excitati studiis; non sentimus. Nunquam terra simul marique a Christianis bellum cum ea gente gestum, quo eorum destineri vires potuerint, aut quiescen-

¹ Grat. Vit. card. Commend. lib. 3. cap. 7. — ² Idem de bell. Cypr. ut supr. — ³ Gratian. de bell. Cypr. ibid. ut sup.

centibus Venetis, maritimo metu vacuos in Hungariam incubuisse, aut compositis Hungariæ rebus, totusque ab terrestri bello impetum in Venetos avertisse. Societatis inter Pium ac Philippum Venetosque junctæ eas facultates esse, ut si ipse sibi rei que publicæ non defuerit, haud dubiam spem percipiant homines, everti Turcarum opes, aut certe accidi, atque enervari tyrannidem posse. Classem cæcl longarum navium fore, quantam ne hostes quidem essent habituri; ad hoc L. M. peditum, quinque equitum, unde se ipse adjunctis Germanis paulum modo connixus, impressionem in Hungariam fecisset, unica profecto expeditione, non modo recepturum regnum, unde pater ipseque exacti essent, sed hostes imparatos immunitosque in Thraciam usque summoturum, atque Byzantio ipsi terrorem injecturum. Non Pium sociosque, non denique ullum regum principumque Christianorum, hæc conanti defuturum. Ne Polonos quidem, inclytam bello nationem, atque æquitatu pollentem, quicquam dubituros, quin, Pontif. Max. auctore, Cæsare duce, in communem causam descenderent; quibus adjunctis non fugere eum, quanta accessio virium futura esset, ut si hanc unam oblatam divinitus occasionem elabi cunctatione aut socordia nostra patiamur, tum æstimare sit, iratum Deum mentem nobis consiliumque eripuisse ».

314. His plura alia a Commendono Maximiliano dicta recenset etiam Folieta, quæ quidem cum assensu Maximilianus ipse audiebat; sed cum animus ad conandum deesset, nullum certum responsum ab eo legatus exprimere poterat. Aliquot demum diebus deliberando extractis, tandem, quod alias fere idem reddiderat responsum in hanc sententiam scriptum tradidisse, his verbis præfatus Gratianus refert :

« Vinci Turcas nemini aut optatius, aut utilius esse, quam uni sibi, qui pestem illam lateri suo adhærèntem habeat; sed infenso animo, et adjuvare pium bellum armisque urgere perennem hostem cupienti, inducias cum tyranno manere, quarum cum tempus non exisset, fide se ac jurisjurandi religione obligatum teneri. Ad id cum maxime omnium periculo objectus esset, ne in se temere bellum irritaret, expectandum esse sibi, quid rex Poloniæ, quid cæteri principes de eodem bello starent ».

315. Quid ad hæc legatus responderit, auctor idem subjungit, dicens :

« Præposteram consilii viam ingressum, dicere Commendonum; nam utros tandem incitare alios ac præire exemplo debere, qui perpetuis vexatus injuriis, prope faucibus hostis premeretur, an qui longe terrarum ab eo dissi, nullo præsentis discrimine urgerentur? Non ipsi aliorum expectanda de publico bello consi-

lia decretave esse, sed suam aliis auctoritatem, quam sequantur præferendam : et qui cæteros reges honore præfulgeat, eum ducem, et rei, et consilii, non comitem esse oportere. Quem si ipse cunctetur, aut hunc ardorem ad reliquos ciendos habiturum, aut si maxime habeat, tanti apud sua sponte retractantes futurum? An a seipso Pii verbis cum Polonis, aliisve populis agente, non idem omnes illico quæsituros? Quid Cæsar? Quæ consilia, quos apparatus belli habet? quibus si secuturum eum aliorum conatus narret : jam nunc intelligi posse, quid spei esset relaturus. Sed quid aliorum, quiescente eo, inanes spes agitet? Ipsos Venetos, ubi scripta ejus hæc responsa legerint, ubi irrita promissa accendentis nuper eos ad arma esse, ubi cum integro, et omnes vires in unum navale bellum conferente hoste sibi certamen fore senserint; falli eum, si eadem constantia perseveraturos in bello, qua initum est ab iis, putet. Succumbent dimicationi, cui nisi terrestris ipse ab Hungaria hostis accedat, pares esse diu non possunt. Proinde si undequaque concedi Turcis tradique victoriam ante bellum placeret, atque illud fœdus dissolvi, quo nunc uno, veluti objecto clypeo, tegi viderentur, pergeret his responsis, non solum se fractum infirmumque fateri, sed aliorum quoque deterere ac debilitare animos. Nam de induciarum fide, quam prætexuerit, supervacaneum esse refellere : ipsum enim sæpe apud se questum, sæpe in Germanorum consiliis professum esse, sibi induciarum nomen cum Turcis, re continens bellum manere. Et Barbaris non ullo Dei metu, sed libidine animi stare fidem, et pacis jura ab his, non incursionibus modo in suum regnum, sed oppidorum expugnationibus, quotidie violari ac proteri. Itaque videret, ne, in quo universa proditur ac deseritur religio, in eo Cæsarem nimis religiosum esse, Christiani populi prædicarent. Se quidem, quod officii atque fidei suæ sit, non ultra dilaturum quin Pontificem de omnibus rebus faciat certiore : quam ea in partem, et Pii ipsius, et maxime Venetorum animos motura sit, ipsum pro sua prudentia cogitare debere. Hæc ab se liberius, ut agantur, et suam fidem, et magnitudinem rei, et suum quoque vetustum in Cæsarem ipsum studium cogere : orare eum, ut æquo animo, et acciperet, et reputaret : quippe occasio ubi præterierit, seram pœnitentiam fore ».

316. Vim ardoremque Commendonum addidisse præter religionis ac zeli Pontificis, quem hac in re vehementissimum compertum habebat, maximum etiam suum erga patriam studium, neminem latere posse arbitramur. At Maximilianus, « His percussus sermonibus (sequitur Gratianus ¹ idem) verens, ne hæc Romam Venetiasque nuntiata, quod facturum extemplo Commendonum videbat, vehementer consilia

belli ardoremque restlinguerint, spatium novæ deliberationi anxius postulat; in qua adeo ancipiti cura tortus et distractus est (cum neque recusando societatem dissolvere, neque viam elabendi, undique urgente atque instante legato, cerneret), ut sequenti die vixdum orta luce, ad Commendonum Epistolam manu sua scriptam, anxii ac perplexi animi indicem, miserit, quam nos ipsi tum legimus, et quo magis perspicue omnia pateant, exemplum ejus subscribere placuit:

« Maximilianus Cæsar Commendono cardinali.

« Insomnem hanc noctem ab hesterno sermone egi: ita multa animum distinguere ac sollicitum habuere meum. Summa enim res est, neque ad me solum, sed ad universam Rempublicam pertinens, de qua deliberamus. Ad extremum adjutus cœlesti ope, videor mihi id cæpisse consilii, quod tibi, ut spero, et Pio facile probabitur. Sed ad te per amicitiam peto, ut Romam certi nihil scribas, antequam collocuti una fuerimus, quod dabo operam, ut ante biduum fiat; interea parvam hanc responso moram, moleste ne feras».

317. Triduo igitur in ea consultatione consumpto, ad extremum accito legato futurum se in Pontificis Max. potestate respondit. Cæterum ne qua vis ab repentino hoste in se ingrueret, et juvari se sociorum ope æquum esse, et quorum auxiliorum fiducia in tanti discrimen belli descenderet, exploratum sibi cognitumque prius esse debere, quam consilia emanarent. Edendum igitur Pio sociisque esse quas ad se copias peditum equitumque in id bellum misuri essent. Commendonus facturos vero socios ut valida ei auxilia mittant, confirmavit, sed ea definire illius dixit esse, qui postularet. Negante Maximiliano, et in eo perstante, ut socii, quæ sibi auxilia daturi essent, priores ederent. Ac sic quidem in easdem revolveris suspiciones, inquit Commendonus, quas novo decreto vitare voluisti: cui enim non appareat, moram ac dilationem quæri, ut si res ad socios rejiciatur, cum e tam distantibus locis consulendi sint, tempus gerendarum rerum ante elabatur, quam eorum voluntates cognosci, nedum inter eos convenire possit? Qui, si quod tribui tibi æquum censes, simpliciter prompseris, sine recusatione omnia sis impetraturus. Quæ enim cupias, quæve opus habeas, et unus profecto optime nosti, et ea verius est a te ipso dici, quam judicari ab aliis. Cum diu contendisset Maximilianus, demum Commendoni oratione victus cessit, ac, si xxm peditum, quatuor equitum sibi a fœderatis mitterentur, quorum pars dimidia Germanorum esset; his auxiliis, copiis quas ipse esset effecturus additis, acre se bellum in Hungaria facturum dixit». Sic ille.

At non multo post discessum Commendo-

ni, de quo inferius, refrigere promissa Cæsaris; et secuta Pii mors cuncta pervertit, ut suo loco dicetur.

318. *Querelæ imperatoris de titulo magni Ducis Cosmo Mediceo, absque ipsius voluntate, a Pontifice concessa.* — Quod pertinet ad appellationem Magni Etruriæ Ducis, quam Cosmo Mediceo, Florentinorum principi, Pontifex tribuerat, de qua ipse cum Maximiliano agere legato, ut diximus, in mandatis dederat, prior Maximilianus Commendono, ut præfatus Gratianus ¹ scribit, Cosmi mentionem intulit, eumque vehementer accusavit, quod eum honorem a Pontifice potius, quam a se postulasset, cujus dumtaxat esset illum elargiri, nec ipsum ei detractasset, nisi indignum præceps ambitio, moræ impatientem, et necessitudinis et officii immemorem, reddidisset. Muneris ac dignitatis suæ se tamen minime oblitum, ideoque se Cæsare, Cæsareum jus, ulla ex parte labefactatum iri, minime permissurum. Reluctantem certe, ac nolentem se cum Pontifice in hanc disceputationem pertractum; verum in bonam partem accepturum Pium sperare, quod iis quæ sui essent muneris non deesset, eo magis quod hac ipsa de re haud leviter Hispaniarum regem cæterosque Germanos principes commotos, compertum haberet.

319. Responsione molli, (ut Scriptura loquitur) primum satagit legatus Maximiliani iram ut frangeret; ostenditque, quam alieno, tum Reipublicæ, quam ipsi familiæque ipsius, minime apto tempore, quæstio ea moveretur. Culpam deinde, ab ipso in consultores avertens, totum de legatione, (ut supra diximus) Romam missa, querelaque exposita, factum reprehendit. Digna est, quæ hic inseratur Commendoni oratio, iisdem ipsis verbis, quibus eam Gratianus ² in ejusdem cardinalis Vita refert hoc modo:

« Si querelas (inquit) ordiri volumus, uter tandem justius de altero queratur? Pius Cosmo, et viro, et principi ornatissimo, ac tibi ipsi animo ac necessitudine conjuncto, qui domi suæ nurum sororem tuam habeat, merenti appellationem Magni Ducis tribuit: tu tributam ab illo abrogasti, legatosque, qui hoc Pontifici Maximo negarent licuisse, Romam misisti. Liberi juris esse Cosmus civitasque Florentinorum, ac se Cæsarem potestate pecunia exemisse dicetur, et Diploma remissi juris, a Rodolpho auctore gentis tuæ, atque hujus amplitudinis, qua inter omnes eminet familia vestra, conditore ostenditur: tui nuper legati omnem Etruriam ditioni tuæ subiciebant, immemores prorsus magnam partem ejus provinciæ Pontificum Maximorum jure contineri. Quantum hæc habent odiorum ac dissidii irritamentum, ni

¹ Gratian. V. Com. lib. 3. c. 8. p. 182. — ² Ibid. ut sup.

Pius Reipublicæ necessitates inanibus contentionibus præverteret, et te patrio animo completens, patria quoque benignitate agendum tecum censeret? At tibi aut adeo his, quos in consilio habes, qui venit in mentem dicere, hoc Pio non licuisse? An dubia Pontificum Maximorum potestas est, non regum modo appellatione, sed ipsa quoque regna, atque imperia tradendi adimendique, ut cujusque meritum in rem Christianam fuerit? Huic ipsi Etruriæ, quam tui vindicant tibi, nonne Clemens IV Carolum Andegavensem, Neapolis regem, rectorem dedit? Nonne, quoties usus fuit, et visum e republica est, eam Pontifices Maximi ordinarunt? Caroli atque Etruriæ mentionem feci, quia de illa agitur. Sed ut a longinquis ad propinqua magisque illustria exempla transeamus, in Hungaria neque obscura, neque vetustissima res est, ortam de regno contentionem inter Wenceslaum Bohemum et Dirachinos, Pontificem Maximum diremisse, qui cum iudicium ad se totum advocasset, et sententiam tulit, et valuit jus, quod Pontifex dedit. Opponebas nuper, et Philippum regem Hispaniæ, eumque socium tibi causæ, adjungebas; at ille Navarræ regnum tenet, non alio scilicet jure, quam, quod Julius II Pontifex Max. Joanni Alibreto, quia se causæ impugnantium Romanam Ecclesiam junxit, ademptum dedit. Quod si Pontifici hoc licuisse neges, alterutrum sequi necesse est, ut aut reddat Philippus Vandomiæ familiæ Alibretorum hæredi, nunc maxime reposcenti, regnum: aut injustitiæ convincatur, qui contra Christiani et boni viri officium, ac religionem, quod suum non sit, per vim atque invidiam occupatum possideat. Dies me deficiat, si memorare velim quoties, quibusve in locis Romani Pontificis supremæ potestatis jus susceperunt; quoties ortas de regno contentiones litesque, non auctoritate solum composuerunt, sed jurisdictione ac iudicio decreverunt. Verum, ut de his ipsis appellationibus, quarum scilicet tribuendarum facultate tui, si Deo placet, Pontifices Maximos privarunt, cognoscamus. Alphonsus Sextus Hispaniæ rex, Henricum Lotharingiæ Comitem, ob res præclaras adversus Mauros in Hispania gestas generum ascitum; et Lusitaniam parte donavit, quæ Portugallia dicitur. Hunc haud multo post Henricum, ob spectatam virtutem, et egregia in rem Christianam merita, Alexander III Pontifex Max. regem appellavit; neque Alphonsus, quanquam æquatum sibi dignitate generum æque ferret, adversari est ausus, aut de Pontificis jure disceptari ambigique est passus. In Polonia vero gente, cum amplitudine imperii, tum bellicæ laudis gloria imprimis nobili, utriusque rei, et adempti et redditæ honoris exemplo, Romanorum Pontificum jus nititur. Quo enim tempore maxime Cæsarum auctoritatem Poloni agnoscerent,

Boleslaum regem, quia Stanislaum episcopum Cracoviensem, virum innocentia et sanctitatis fama clarum, impie occidisset, non solum ipsum regno, sed regnum quoque, vetusta appellatione regis mulctarunt Romani Pontifices, in perpetuumque ea abstinere jusserunt; eorumque imperio ita obtemperatum est, ut per ducentos inde et quadraginta annos, non aliter illi se quam Duces appellarint. Neque tum negligens aliquis aut socors, aut plus æquo Romanæ Ecclesiæ deditus Romano imperio præsidebat: sed vir acerrimus, Pontificibusque Romanis longe infensissimus Henricus Quartus; nec tamen aut ipse, aut qui ipsi successerunt eodem ingenio Cæsares, Pontifici Maximo id licuisse, aut negarunt unquam, aut factum infringere conati sunt. Post tot inde annos, cum prisca honoris desiderium rediisset Polonis, meritique egregiis pro Christiana re facinoribus essent, ut eorum ratio haberetur; missa in Galliam legatione, ubi tum Sedem Romani Pontifices habebant, impetrarunt a Joanne XXII ut dux eorum, de integro rex appellaretur. At quis tum quoque Romano imperio potiebatur? Nempe Ludovicus Bavarus, hostis atque insectator perennis Romanæ Ecclesiæ. Is tamen non invidit Polonis restitutionem regii nominis, neque id ab se non petitum aut traditum a Pontifice Maximo est questus. Neque, ut arbitrator, aut Pio V jus faciendi, quod Joannes, cæterique Romani Pontifices jure fecerunt, est ademptum, adimique ab ullo mortalium potest; aut tibi plus quicquam additum, quam Henrici, quam Bavari habuerunt; aut tua erga Pontifices Maximos fides et cultus, cum illorum odio et contumacia conferri potest. At in Germania, at in ipsa Austria tua, nonne idem juris Pontifices Maximi exercuerunt? Nec Rodolphus, nec Albertus, nec Fridericus Cæsares majores tui, qui quererentur Romam, sed qui gratias agerent, legatos miserunt. Verum, ut omissis aliis, ipsam aliquando juris tui radicem attingamus, Cæsaris ac imperatoris nomen, quo se tantum Germania, supra cæteras Christianas nationes extollit, unde tandem accepistis? Quis Romanum imperium, cujus Bizantium translata majestas, ac vis omnis in Orientem converterat, cum sua jam mole laborans, neglectas Occidentis provincias vastandas Barbaris reliquisset, divisit primum, deinde divisi partes, ad Germanos detulit? Nemo, ut arbitrator, tam impudens, veri inficiator, nemō tam aversus a Romanæ Ecclesiæ dignitate fuerit, qui Romanorum Pontificum id beneficium esse neget. An ergo ademptam Græcis dimidiam Romani imperii partem, vobis cum Cæsaris atque imperatoris appellatione tradere Romanis Pontificibus liquit, reges ac duces appellare non licet? An quod tradere vobis potuere ipsi non habebant? Equidem in eam interdum sententiam venio, ut suspicer, ne

qui tibi auctores, tam novi, tam intempestivi consilii sunt, aliud quam quod præferunt et cupiant, et agitent animo, teque velint cum Pontifice Maximo, alienissimo tibi et Reipublicæ tempore committere ». Sic Commendoni ad Maximilianum oratio.

320. Cæsari ad hæc, haud sane quidquam, quod magnopere responderet succurrit, neque quod diceret habuit, nisi universalem nimisque latam sententiam eam, quam ab initio protulerat, nimirum quas sibi partes Cæsaris nomen injungeret, ad eas tuendas, religione se atque officio cogi. Cui Commendonus : « Qui jus igitur imperii tui tantopere defendendum esse tibi existimas, idem certe concedere æquo animo Pontifici Maximo debes, ut ipse juris ac muneris sui negligens ne sit, quod quale sit, jam profecto intelligis ».

321. At cum Maximiliani animus eo spectaret, ut concessi honoris mercedem quamplurimum a Cosmo pecuniæ exprimeret; eum finem (inquit Gratianus) hæc tum disceptatio habuit, ut Cæsar velle se ac cupere ostenderet, ut Commendonus ipse viam rationemque exquireret, qua ea res componi, salva Cosmo Magni Ducis appellatione, posset. Verum, ne totum id tum transigeretur negotium, Commendoni discessus a Cæsare fecit; quod etiam aliud, ineundi nimirum contra Turcas fœderis, fere dejecit. Lætus siquidem eo, quod retulimus, Maximiliani responso legatus, omnia quæ egerat cum ad Pontificem illico perscripsisset, ac fœderis conditiones, quibus secum pepigerat, haud retractanter accepisse demonstrasset; jussus est a Pio, ut quoniam res cum Cæsare transacta erat, sese e vestigio in Poloniam conferret. Ingemuit legatus incommodo imperio¹, fore prævidens, ut si ante res firmatas fœdusque perscriptum ac sancitum ipse discessisset, refrigesceret, ac Cæsar cujus languorem in consilio accipiendo perspexerat, rursus consiliis ducendis, ac variis rebus causandis, molesto negotio se eximeret; uti factum est.

322. *Turcarum tyranni minaces litteræ ad imperatorem.* — Ab ineundi fœderis studio, præter ea quæ diximus, abstraxisse quoque Maximilianum Selymi minas scribit Gabutius²: haud ignarus enim (inquit) Turcarum ipse tyrannus, Cæsarem legationibus fœderatorum ad arma sollicitari, scriptis minaciter litteris, eum fœderis secum initi admonens, hortatus est, ne pacem, quam tantopere expetisset, turbare auderet. Quanto spes victoriæ certior Turcis quam Christianis esset, denunciavit; Maximilianum, et vim, et gratiam expertum, debere malle Turcam amicum quam inimicum habere. Hæc edicere voluisse, ne qua vana spe

erectus, in irrevocabilem casum incideret; non in ejusdem potestate, et initium belli, et finem futurum.

Subdit scriptor idem, Maximilianum his perterritum minis, dictis minus opportunis adjecisse; quod pactum nimirum cum Turca tributum, Constantinopolim deferendum curaverit; quo, ut nostris dolorem ac detrimentum, sic hostibus gaudium attulit et adjumentum, cum illis Germanici periculi curam et timorem ademit. Et hanc quoque rem impedimento Commendono apud Poloniæ regem fuisse, negantem se animum adversus Turcam nudaturum, priusquam motus et conatus Cæsaris vidisset, Folietta scribit. Quæ autem causa fuerit, ut inopportunius, quam opus fuisset, e Cæsarea aula secedere ac in Poloniam proficisci Commendonus præciperetur, supra diximus, cum de rebus Polonicis ageremus.

323. *Pii legationes ad Italiæ principes.* — Pontifex autem, qui tam sedula cura, per legatos, exteros principes ad fœdus ineundum provocabat, nequaquam putandus est segnius egisse cum Italiæ principibus, ut sacro ipsi bello nomen darent. Subsidium igitur ab illis impetraturus, Antonium Mariam Salviatum, qui jam ex Gallia (quo, ut diximus, a Pio eodem internuntius missus fuerat), reversus erat; et Paulum Odescalchum (uterque erat episcopus); ad ipsos misit. Quam quidem legationem in sequentis anni initium rejecisse Gratianus¹ visus est; et verisimilius sub hoc anno ponenda, et præcipue Salviati, cum sub die III Februarii scripta Pii Epistola ad Galliarum regem adnotetur, in qua de hac legatione agit. Et ex verbis Gabutii² haud obscure colligitur, sancito fœdere, ac promulgato, inter se, Hispaniarum regem ac Venetam rempublicam, e vestigio eam decrevisse; ita tamen, ut priusquam fœdus ipsum constabiliretur, Salviatum miserit, Odescalchum postea. Per hos igitur oratores suos Pontifex (inquit Gabutius ipse) rem aggressus a Guidone Ubaldo Urbinatium duce, cui tenue magis vectigal erat, pedites mille postulavit. Ab Octavio Farnesio, Placentiæ Parmæque Duce, pedites totidem equitesque ducentos: ab Alphonso Æstino, Ferrariæ duce, trecentos equites, pedites mille: a Guilielmo Gonzaga, Mantuæ duce, pedites mille, equites ducentos: ab Emanuele Philiberto, duce Sabaudia, bis mille peditum, equites quadringentos. A Genuensibus autem atque Lucensibus simul, pro rata utriusque reipublicæ virium, bis mille peditum equitesque trecentos. A magno Etruriæ duce Cosmo, quatuor millia peditum, equites quadringentos. Ab omnibus vero his benigne in speciem responsum, factu-

¹ Fol. de Sac. Fœder. l. 3. pag. 133. — ² Gabut. Vit. Pii, l. 4, c. 11, pag. 153.

¹ Gratia. de Bello. Cypr. l. 4, p. 249. — ² Gabut. Vit. Pii, l. 4, c. 12, pag. 154.

ros quod Pius imperasset. In primis vero Cosmum Magnum Ducem Salviato renuntiasset scribit idem Gabutius ¹, se quidquid auxilii præterea Pius adjiciendum decrevisset libenter præbiturum; modo Hispaniarum rex, quocum pepigerat nullius principis bellicam societatem, ipso inscio, inire sibi licere, id prius rescivisset. Quæ Cosmi responsa Pontifici fuisse sane gratissima, idem addit; eumque inter hæc dixisse refert, velle se in eam expeditionem proficisci, si modo prius maritimum imperium Turcis ademisset; turpe et indecorum fore edicens, domi se juvenes continere, confecto jam ætate viro principe, et eo quidem omnium summo, ad bella prodeunte. Hæc autem Pontificem dixisse asserit, pro suo tuendæ religionis ardore, eoque pertinuisse, ut Galliarum regem, ac Cæsarem, qui piam hanc belli societatem inire cunctabantur, ad ejusmodi consilium promptius, et capiendum, et adjuvandum provocaret. Verum Gratianus ², de Cosmo loquens, pollicitum fuisse scribit vi millia peditum, xvi equites, ea tamen conditione, ut a Maximiliano sociisque fœderis ejus, Magni Etruriæ ducis titulo, quo a Pio insignitus fuerat, decoraretur. Lucensium autem rempublicam, pecuniam pro milite quotannis dare promississe, aureorum nummum sex millia. Genuenses quatuor triremes, quas publice habebant, accomodasse Philippo, atque in ejus militare classe respondisse. Philibertum Sabaudia ducem, quem equites quadringentos, ac duo millia peditum pollicitum fuisse narravimus, adjecisse tamen, ut statueret Pius, an iis militibus uti Turcico bello, vel retinere ad custodiam regni sui mallet, cui Gallos hæreticos imminere, ducemque eorum Gasparem Colignium ait, cujus tum terribiles erant opes: suspectumque Philiberto fecerat, quod illis ipsis diebus (ut suo loco diximus) Sabaudam nobilem ac prædivitem matronam, et ipsam hæretica pravitate imbutam, spreto ac nihil consulto eodem Philiberto, sibi matrimonio junxerat, intra cujus ditionem illa oppidis aliquot imperitabat. De Alphonso demum Ferrariæ duce, nihil definito numero, quantum Pius imperasset, obtulisse narrat; sed idem ab æmulatione Cosmi (inquit), quocum ei magnæ simultates et perpetua de dignitate contentio intercedebat, promissis ejus territus, ne per hæc cuncta ab sociis, atque Maximiliano impetraret, in Germaniam ad eum profectus est: « Quæ res (subdit) adeo alienavit ab Alphonso Pium, timentem, ne Cæsarem a fœderis consiliis deterreret, ut non tacitus eam offensam tulerit, et cum Alphonso acerrimis verbis, nec sine minis expostularit ». Verum de his alibi agendum.

324. *Venetorum insulas Turcæ vastant.* —

Cætera nunc ad bellum pertinentia prosequamur, de quo idem Gratianus ¹: « Dum Christiani (inquit) jungendis fœderibus, altercandoque de singulis tempus terunt, Turcæ, ingenti confecta classe, Venetorum insulas orasque immaniter vastabant. Ineunte Aprili, Halyus cum lxxx navibus Bizantio egressus, supplementum militum ad exercitum in Cyprum deportavit, relictoque ibi Arpagmato cum xxx triremibus, ac multis navigiis, qui Mustaphæ rem ad Famagustam gerenti, quo usus posceret, præsto esset, ipse cum reliquis navibus Rhodum, atque inde prætervectus Cretam in Euboeam rediit: huic nunc insulæ Nigroponti est nomen. Ibi cum tota classe e Bizantio Pertavus aderat: is Pialeio ad navale imperium successerat. Pialeium ipsum rex Bizantii retinuerat, sive iratus ei, quod superiore anno, occasione profligandæ Christianæ classis uti nescivisset; sive filiæ indulgens, viri desiderium nimis fracto animo muliebrique ferenti. Venerant ad classem iisdem diebus duo archipiratæ nobiles, Ucchialis (quem supra memoravimus), et Caracossa, uterque Italus genere, is in Piceno, ille in Calabria natus. Uterque servitute apud Turcas serviverat, exque ea, ejuratis Christianis sacris, in libertatem asciti, audacia atque industria ad magnas sese opes extulerant, ut Ucchialis in Africa procurationem regni Algerii, concessu Turcarum, obtineret. Is naves longas novem, minora navigia tredecim; Caracossa xl naves fere biremes adduxit, ac magno uterque in honore ab Halyo et Pertavo ob virtutem habebatur. Erat omnis Turcica classis ccc navium, quarum cc longæ, c minoris generis erant. Cum hac classe Euboea profecti Tinem Venetorum parvam insulam, ex itinere depopulati sunt: adoriri oppidum, aut operæ pretium non rati, aut non ausi, discescere. Nam et in colle edito, atque ascensu arduo situm erat, et Paruta Venetus præfectus, armatos in mœnibus cum fiducia virium hostibus ostentaverat. Hinc Cretam dirigere cursum Pertavus jussit: noctu ad insulam, ne videri a speculantibus longe posset, accessit, ac repentinus Sudæ portum peramplum, et in multos ac tutos curvatum sinus, intravit. Ibi expositi milites capto oppido flammam injecere; progressique longius, magno agrestium numero oppresso, aliquot vicos incendere. Effuse ferro atque igne grassantium impetum Lucas Michaelius, Caneæ magistratus, cum octingentis militibus Corsis, qui cum Justiniano nobili Januensi eorum præfecto commodum Caneam appulerant, addita oppidanorum manu, obviam egressus, repressit.

325. « Ucchialis inde cum quinquaginta triremibus latus insulæ, quod Aquilonem aspi-

¹ Ibid. ut sup. — ² Gratian. de Bell. Cypr. l. 4, p. 250.

¹ Gratian. de Bell. Cypr. l. 3, p. 174.

cit, circumire, ac tectis ignes, populationem agris inferre jussus; illum imperata impigre facientem, etiam fortuna juvit. Erat Rethimus frequens nec ignobile oppidum, sed intutum atque apertum invadentibus, neque mœnibus firmum, neque milite munitum. Itaque ad famam stantis ad Euboeam hostium classis commoti Barocius ac Hieronymus Justinianus, et Sagredus Veneti magistratus, a Marino Caballo legato summis precibus postularunt, ut non saltem milites mitteret ad se, qui urbem a repentino excensu hostium tutarentur, metuque perterritos Rhetimatium animos eo subsidio substentarent. Quibus negatis, quod Caballus, tanto impendente discrimine, minui Candiae praesidium, quæ caput rerum erat, nolebat, tantus terror oppidanos incessit, ut cum paventes ad singulos nuntios sollicitum illud omne tempus egissent, ad primos appulsæ ad Sudam Turcicæ classis rumores, omnis se civitas, nequicquam retinentibus magistratibus, in fugam effuderit, tanto pavore atque tumultu, sine ulla cura suarum rerum, corpora tantum sua liberorumque ac conjugum a servitute ac cæde eripere properantes, in montes se ac loca tuta proripuerint. Quos ad extremum ipsi quoque magistratus, publica pecunia, tabulisque ablatis, et magno cælati argenti pondere, quod e privatorum ædibus raptim comportari jusserant, in profundum immerso puteum secuti, oppidum deseruerunt. Uccialis igitur, cum exustis late agris, per inopem ac miseram rusticæ supellectilis, ac vilium mancipiorum prædam pervasisset, Rhetimum non tam tentandi oppidi, si paratos modo ad defensionem vidisset, quam injiciendi terroris causa, vacuum hominibus repertum, diripuit, prædaque ingenti, ac magni pretii ditato milite, oppidum magnis fortune exhaustum incendit et diruit. Ferunt barbarum effusum in risum, et Christianorum ignaviæ illudentem, anum, quam unam in deserto oppido invenit, conservatam, ac suis donatam rebus, reddere ab se gratia jussisse Rhetimatibus, pro tam opimis muneribus sibi relictis. Atque inde onustis navibus, ad classem rediit.

326. « Ea populatio, et Rhetimi indignum excidium agrestes et montanos homines, ante ob tributa et exactos acerbus remiges alienatos; et tum ex Cretæ cladibus, perditas Venetorum res interpretantes, ad spem novarum rerum concivit; ac si Turcæ paulo diutius in insula morati essent, ut ad externum terrorem, intestina quoque fraus accederet, sisti Cretensis res non posse videbatur. Saluti fuit maturus hostium ab insula discessus. Erumpentem eam defectionem nobilis juvenis, pulsato per lasciviam ac licentiam eorum sacerdote, acceleravit. Arreptis veluti in ultionem contumeliæ armis, concursu undique ex agris facto, non solum

ipsum injuriæ auctorem occiderunt, sed fratres parentesque ejus immaniter trucidarunt, domumque in sceleris cumulum diripuerunt; atque eo incitati facinore, nobilium cædem faciunt, fortunasque eorum, velut justo raptas bello, inter se dividunt. Litteras inde ad Pertavum scribunt, seque in ejus fidem dedunt. Missus qui litteras ferret, classem ad Sudam non invenit: quo renuntiato, percussis omnibus metu suppliciorum, plerique domum dilabuntur: alii ad legatum mittunt, fidem in sex menses purgandis criminibus petentes. Caballus, quanto magis eum malum timuerat, tanto promptius ultro venientibus ad se cuncta concessit. Verum cum insula excessisset hostis, misso in ea loca Petro Avogaro cum mille peditibus; adjuvante Matthæo Calergio nobili Cretensi, quem magna amicorum et clientum manus sequebatur, coacti ponere arma, quæstionibus subjecti, meritas pœnas reipublicæ dederunt. De multis supplicium sumptum, plures in naves longas ad remum damnati.

327. « Turcæ e Suda profecti, cum Canæe injecturi terrorem ad scopulum, cui Turluro est nomen, accessissent, sæva tempestate vexati, tres naves amisere, novem afflictæ littori ægre servatæ sunt. Inde relicta Creta, Cerygum (Cythera hæc veteribus fuit) petiere, populatique agrum, ab oppugnatione oppidi abstinuere. E Cerygo Zacynthum Pertavus invasit; et quia oppidani in arcem egregie tutam sese receperant, in ædificia atque arbores sævitum. Maxima clades vinearum fuit, cæsis late vitibus, quibus tota consita est insula, nec minor doliorum; quorum ingenti numero incenso, ubi insequentium annorum vina recondere, non habuere. Pertavus inde Cephaloniam trajecit, majorem insulam, et agri fecundioris: eo præda uberius hominum pecudumque fuit. Ea vastata insula, Corecyram petere classem jubet. Facturum id ante præviderat Aloysius Georgius et Franciscus Cornelius, qui Corecyram administrabant, atque ad se oppugnandum venire Pertavum rati, non omnia solum ad defensionem cum cura comparaverant, sed perceptis mature frugibus, cuncta in oppidum comportari ac demigrari ex agris jusserant. Itaque in terram cum excendissent Turcæ, nulla inventa præda, incendiis grassari, non arborem, non ædificium ferro atque igne intactum reliquerunt. Veneti milites, ut non temere cum pluribus congregiebantur, ita palantes passim Turcas excipientes, multos eorum occiderunt, aliquos etiam vivos cœperunt: ex quibus, non eo consilio Corecyram venisse Turcas læti cognoverunt, ut oppidum præcelso atque tuto loco situm aggredierentur. Quod indicium mox ipsa res comprobavit: nam inde profectus Pertavus ad Sopotum recipiendum, classem avertit. Id oppidum initio

belli, Veneti, non tam vi quam metu ac fuga Turcarum cœperant, ejusque custodiam Manolio tradiderant, quo maxime auctore, ea suscepta expeditio fuerat. Qui in præsidio erant Itali milites, tantæ classis fama appulsuque territi, pari flagitio oppidum deseruere, atque anno superiore a Turcis relictum fuerat, seque per aversam portam præcipientes fugæ mandarunt; tanto majore cum dedecore, quam Turcæ, quod Manolius ipse, cui præcipuum periculum ab infenso hoste impendere videbatur, cum Epirotis, quos circa se habebat, fidem ad ultimum Reipublicæ præstitit, ac, donec vires suffecere, hostium impetum, audacia magis quam spe sustinuit. Postremo, superante hostium multitudine, cum oppido in potestatem Turcarum pervenit ».

328. In Illyrico et Dalmatia, ne quieta quidem acta Hyeme, ubi uter appetiit, omnia Turcarum excursionibus infesta pariter fuisse, ipse Gratianus ¹ tradit. Quo tempore magnæ rei oblatam Venetis facultatem, socordia eorum, qui negotium administrabant corruptam fuisse, idem scribit. Occultos siquidem a Turcis nuntios ad Alexandrum Donatum Antibari præfectum venisse scribit, ab Epirotis deductos, qui miscendo colloquia cum Barbaris, eorum aliquot ad voluntatem prodendi Scutaram permunitum oppidum, ejusque regionis caput, perduxerunt. At rei magnitudo cum levem Donati animum perstrinxisset; extemplo litteras ad senatum dedit, non tam auctoritatem ejus aut opem quærens, quam gloria elatus, ut se, ad tam insignem laudem delectum, Patribus ostentaret. At, ubi ab illis consilium cum Zaccaria Salomoni, Catari prætore, communicare jussus est, indignatus laudis sibi socium dari, dum ægre senatui parens sese, in patrato facinore immodice jactat, rem palam facit, quæ statim ad Turcarum aures perlata, et ab ipsis proditoribus occisis, e Christianorum periculo urbs eripitur. Vicissim vero Catarum, Siculo quodam centurione portam, cujus custos erat, prodente Turcis, præfatus Salomonius eripuit; cum re cognita strangulatum altero pede proditorem, e mœnibus suspendi jussit. Haud procul tamen ab ipsa urbe Jacobus Malatesta inconsultæ ferociæ pœnas luit; Christianisque, quorum dux erat, ab hostibus, partim cæsis, partimque in fugam conversis, ipse magni lapidis ictu prostratus, capitur, ac Constantinopolim deportatus, inde non nisi biennio post, Galliarum rege petente, dimissus fuit.

329. Olchinium deinde Turcæ capiunt diripiuntque, atque haud multo post Antibarim etiam tenere, non jam vi, vel armis, sed Æmiliani præfecti, et Alexandri Donati, cujus paulo ante meminimus, ignavia, qui metu hostium consternatus, non auctoritate solum, sed etiam

imperio, victori, ut portas aperirent cives coegit. Tam Olchiniensibus quam Antibarensibus a Barbaris nequaquam servata fides pactorum, quibus se dederant. Joannes Brunus Antibaren-sium archiepiscopus, spectatæ religionis vir, quod magna tota Epiro gratia auctoritateque polleret interfectus. Donatus ac Æmilianus incolumes evasere, quod auctores deditionis fuissent; illos veritos domi judicium, iramque civium, voluntario exilio, damnationi sese, meritoque supplicio, exemisse, Gratianus ¹ scribit. Et revera Donatum ob rem perperam atque ignave gestam, bonorum publicatione, perpetuo exilio, nobilitatis amissione, a Decemviris mulctatum fuisse, Maurocenus ² narrat: qui etiam scribit repentinam ac turpem Donati ejusdem deditionem, inter alios præcipue detestatum fuisse præfatum archiepiscopum Joannem Brunum: vir (inquit) summa in religionem pietate, magna in Venetis fide, qui ad hostium impetum fortiter sustinendum, neque per metum atque ignaviam, hosti se deditionem facerent, vehementi dicendi ardore incitaverat.

330. Antibari modico præsidio munita, Pizanum frequens castellum Turcæ solo æquant, occupantque Butuam, ab Augustino Paschalico prætore, militibus atque incolis relictam, se dedentibus oppidanis: iisque minime servatæ leges, quibus se dederunt, sed omnia ferro igneque vastata. Tot autem funestis cladibus atque incendiis minime exsaturati impiissimi homines Uccialim et Caracossam, cum parte navium se in Adriaticum inferre, atque ad Pharum-usque pertingere voluerunt. Curzolam, quæ olim (ut notat Maurocenus) Corcyra nigra dicebatur, quæque prima occurrit, mirabilis casus (inquit Gratianus ³) servavit: « Antonius Balbus, qui præerat, ad primam classis famam; muliebri percitus metu, clam aufugerat, et secuti eum habitatores oppidum, quod insulæ nomen habet, deseruerunt. Uxores eorum domi relictæ, portas clausere, et sacerdos quidam Antonius Rosoneus nomine, qui cum retinere ab timida fuga cives Balbumque nequisset, in oppido permanserat, auctor iis fuit, ut vivorum ornatu, armisque sumptis, in muris consisterent, fore ostendens ut, illa armatorum specie procul visa, hostis ab oppido tentando abstineret. Non fefellit hominis astum fortuna: et una mulierum, virilis audaciæ, cum Turcicarum classem applicantem vidisset, bombardam, quæ forte in mœnibus loco idoneo constituta erat, igne admoto, in hostes explosit, unde excussus ingenti sonitu ferreus globus, in navem allatus malum per-fregit. Turcæ fiduciam virium eam esse, et firmo præsidio teneri oppidum rati, nullo mi-

¹ Ut sup. p. 160.

¹ Gratian. ut sup. p. 163. — ² Maurocen. Hist. Venet. l. 10, p. 405. — ³ Ut supra, p. 165.

litum in terram exposito, discessere ». Ex quo apparet quantum Reipublicæ intersit sacerdotum opera ac studium, dum unius sacerdotis voce excitæ mulieres, tam strenue viriliterque, propriæ imbecillitatis oblitæ, sese gessere; ubi, e contra, ut vidimus, Antibaris summo dedecore amissa, quod sacerdotis consilio, qui præerat, non acquieverit. Simulque aliud humanæ prudentiæ commentum, fallaxque ingenium dignoscitur, quo reipublicæ consultum optime creditur, si e rerum administratione publicarum sacerdotes penitus arceantur, ut solis laicis eorum cura demandetur; dum ab his, quibus credita, turpissime prodita res, decusque Reipublicæ noscitur; a sacerdotibus vero, ad quos id muneris minime pertinere contenditur, mirabiliter servata. Sed ad mulierum, quod prædiximus, egregium facinus redeamus.

331. Gratum Venetis (inquit Gratianus ¹) tam felix ausum fæminarum fuit, adeo ut cum, finito bello, prope ultima inopia frumenti Curzolani laborantes, Venetias ad opem petendam venissent, ac senatores aliquot, de suis rebus adiissent, responsum tulerint: non ita eos, de patria, deque Republica meritos esse; facilius impetraturos, si ab uxoribus suis legati venissent, quarum virtute incolumem patriam haberent. Aliud exemplum vero muliebris fortitudinis addit pariter Maurocenus ² sic scribens:

« Antonius Balbus prætor, quod oppidum hosti reliquisset, a decemviris Pharum deportari iussus est; iisdem cladibus Turcæ suburbiis exustis, compluribus, vel cæsis, vel captis Curzolam affecere: in Lissam et Scoltam insulas crudeliter quoque, nisi vento repulsi fuissent, debacchaturi. Illud sane hoc loco, non absque piaculo prætermiserim, ex Phari incolis, qui in saltus ac montuosa loca se receperant, mulierem extitisse, quæ cum lentiore cæteris gradu, Barbuscam montem, ex Turcis quodam insequente, peteret; prominentiorem rupem conscendit, quod tuto loco consistere sibi videretur, neque ob saxorum procellam, quæ ab ea jaciebantur eo sese tollere posset hostis, qui contumeliosis verbis atque conviciis illam est aggressus: irarum æstu mulier percita, funda circumacta impetu lapidem in Turcam excussit, ut fronte ictum prosterneret, statimque desiliens, ipsiusmet gladio caput impavida præcideret ». Sic Maurocenus, qui maritimis Christianorum oris illatas a Turcis clades alias, ex quibus haud modicus pavor ipsam Venetorum urbem incessit, longo prolixoque dictamine prosequitur; uti videre est apud ipsum.

332. *Famagustæ excidium; Turcarum perfidia.* — Sed quod anxios trepidosque fideles præ omnibus perculit, Famagustæ amissæ

nuntius fuit, quod in ea totius Cyprii regni jacturam, Christianus orbis pertulerit. Tristem Historiam, a capite usque ad calcem, his verbis Gratianus ¹ tradit: « Ducendi Famagustam e Creta quatuor naves cum militibus et commeatu negotium æstate superiore a Zanio datum erat Petro Trono: quo, in ipso apparatu profectio- nis, morte sublato, M. Antonius Quirinus ei succedere erat iussus. Is, per desidem metum diu cunctatus, cum Creta extrudi non posset, et jam exiisset anno MDLXX, rogatur M. Quirinus, cognomento Stenta, ut cum delectis triremibus in Cyprum præsidio navibus iret. Is, cum idib. Jan. Candia solvisset, decimo die, secunda navigatione in conspectu Famagustæ fuit. Erant in statione circa oppidum sex hostium triremes, ad idipsum relictæ a Turcis, ut Famagustæ portum obsiderent. Quirinus longas naves ornatissimas duodecim ducebat, et quo Turcas longius in altum pelliceret, onerariis præmissis, ipse quam maxime potest occultus subsequitur. Turcæ simul ac onerarias conspexere, ad invadendas eas e statione evolvant: sed visis procul longis nostrorum navibus celeriter ad terram refugiant, seque tormentis in littore locatis tutarunt. Insecutus Quirinus, magnis bombardarum ictibus, duas hostium triremes demersit: reliquæ beneficio noctis, cum Quirinus ad trahendas remulco in oppidum onerarias abscessisset, fuga evasere. Sequenti die egressus ad persequendas triremes, in Turcicam navem, ex his, quas illi Mahonas appellant, ab Nencurio Ciliciæ portu vestimenta ad exercitum ferentem incidit: quam non sine certamine expugnatam (trecentos enim prætorianos milites, in quem non nisi strenuissimus quisque Turcica disciplina legitur, vehebat) Famagustam victos perduxit. Pari felicitate Gallicam navem cœpit, quam Turcæ abductam Alexandria, commeatus in Cyprum portare coegerant. In ea cum cæ militibus Damasci præfectus erat, qui unus parva elapsus scapha, incolumis ad exercitum evasit: reliqui capti catenisque vincti, remis admoti sunt. His actis, Quirinus, neque tam præsentis ope (parum enim attulerat militum) quam spe majorum brevi auxiliorum, confirmatis Famagustanorum animis, profectus, æque prospero cursu in Cretam rediit.

333. « Et Mustapha novis per hyemem tractatis in Cyprum copiis exercitum suppleverat, militesque labore ac vulneribus fessos, otio refecerat: et cum fama Nicosiensis prædæ, quam in omnes partes de industria dissiparat, supra sexaginta millia voluntariorum (Acangios Turcæ vocant, qui more antiquitus tradito, sine stipendio, una rapiendi licentia militant) ad spem, capta Famagusta, celebri per vicinas provincias emporio, novarum prædarum undique concivisset: principio Veris, ad intermis-

¹ Ibid. ut sup. — ² Ibid. ut sup. pag. 406.

¹ Gratian. ut supra, p. 171 et seq.

sum bellum, spe conatuque majori, ex hibernis movit. Astor et Bragadinus, qui oppido præerant, cum tantum belli in cervicibus esset, postquam hostis in hiberna abcessit, eam nacti relaxationem, mœnibus ubi opus esset sarcien- dis augendisque ac firmandis munimentis urbis, et omnibus rebus instruendæ defensionis, Hyemem consumpserunt: animis ante omnia suis militumque ad ultima experienda audendaque, pro fide erga Venetos, et pro gloria Christiani nominis, obfirmatis, et quod saluberrimum in tam dubiis rebus esse solet, et concordēs inter se duces erant, et ducibus egregie obsequens miles, ut dubium non sit, quin defendi ac retineri id oppidum potuerit, nisi destinatis auxiliis, ignavia eorum, qui curabant, obsessi frustrati essent. Quod ipse senserat Mustapha, cum ab expugnata Nicosia, Famagustam accessit: contemplatus enim ex propinquo situm urbis, mœniaque ac genus munitionum, ea quidem elevans verbis, haudquaquam Nicosiæ parem oppugnationem fore, suis pronuntiavit. Cæterum animum ejus tacita cura incendit, quod quantum hæc murorum munimentis Nicosiæ cederet, tantum virtute ducum præstaret, quam ipso statim initio expertus est. Nam tria millia militum, quæ obsidendis inter Famagustam et Nicosiam itineribus miserat, ab Astore excepta insidiis, cæsa prope ad unum atque deleta fuerant: atque abeuntium in hiberna Turcarum, ita extremo agmini idem institit Astor, ut supra de eorum occisis, egregiam hosti fiduciam animorum ostentaret; atque opera ab iis instituta, asportatis, quæ relicta erant destruxerit, ac dissiparit; ut Mustapha, non cum Dandulo Rocasioque rem sibi futuram intelligeret; eoque intentiori cura copias per Hyemem auxerat, et omnia ad oppugnationem comparaverat, nihil actum sibi expugnatione Nicosiæ existimans, si maritimam urbem, et loco ipso opportunam repetendæ insulæ, Veneti retinuis- sent. Et quanquam ingentem spem animo fovebat: tantarum copiarum succinctus viribus, tamen quanta suorum cæde necesse foret constare victoriam, quantumque laboris ac periculi exhauriendum ea oppugnatione, intelligens, nunquam destiterat Christianorum ad deditio- nem sollicitare animos, nunc pollicendo ultro cuncta, quæ optare ipsi possent, nunc ultima supplicia et Nicosiæ casum intendendo.

334. «Æque et minæ barbari et promissa a nostris rejecta sunt. Primo accessu ad urbem Hectorem, Podocaterum, et Joannem Susomi- num e Cypriis captivis, qui suaderent obsessis, ut in Mustaphæ fidem se traderent, cupereque eum civitatis salutē consultum ostenderent, in oppidum misit. Hæc quoque spreta legatio est; coacto remanere apud se Sulsomino, quod mu- nitionum operumque faciendorum peritus es-

set; Podocaterum, ne in conjugem, filiosque, quos fidei pignus apud hostes reliquerat, barbari sævirent, tristem sine responso dimisere. Et perstrinxerat animos hominum miseratio viri inter Cypriam nobilitatem nuper florentis- simi; venerat enim veste servili, eaque squal- lore obsita tectus, aliqua quoque corporis parte nudata: barba capilloque horridus, mæstus- que, vulnere etiam in capite vili fascia sordi- daque obligato; pallore macieque ita defor- mata specie oris, ut vix noscicaretur ab amicis, commemorantibus pristinam viri fortunam ac principalem cultum. Mustapha redeuntem ad se, cum nihil sibi ab obsessis responsum esse retulisset, contumeliose increpitum, in con- spectu exercitus, et captivæ conjugis, liberorum- que, quos Barbari ad spectandam necem patris produxerant, interfici, abscissis cervicibus capite imperavit, atque omissa spe per dedi- tionem oppidi potiundi, vim atque arma expe- diit.

335. «Famagusta in ea parte sita insulæ quæ Syriam spectat, mari alluitur. Portum per- amplum ac tutum, scopuli a parvo promon- torio, quod est ad dexteram urbis, porrecti in pelagus efficiunt. Horum a postremo binæ syrtes oriuntur, quarum altera longius sese ultra urbem in mare extendit, altera ad mœnia atque arcem in ipso munitam littore subiens, veluti de industria jacta moles, sinum claudit, adeo angusto ore, ut vix spatium singulis na- vibus relinquat. Huic in ipsis faucibus ab altera parte arx ita imminet, ut naves nisi propter ipsa propugnacula intrare portum non possint; ab altera castello ad idipsum fabricato com- munitur. Urbs ad duo millia passuum in cir- cuitu patet; præalta fossa, muro quadrato, et lapide, crebris turribus vetustæ structuræ ope- re cingitur, specie majori, quam munimento adversus nostri sæculi bombardas, quarum ictibus longe facillime saxa perfringuntur. Ad- diderant Veneti munitiones aliquot ex recenti usu bellandi, prout tempus et ingenium loci patiebantur.

336. «Mustapha, instituta ad Nicosiam ra- tione, operibus aliis atque aliis claudere urbem, fossas agere, et insinuare se ad mœnia ins- titit. In his faciendis operibus supra quadra- ginta millia hominum versabantur: par nu- merus præsidio munientibus erat. Hoc modo, cum urbi appropinquasset, tormenta verbe- randis mœnibus prolata, idoneis locis consti- tuit. Veneti recentibus animis viribusque quo- tidie oppido, ad impedienda opera hostium erumpebant, magnumque numerum eorum occidebant; auctaque successu audacia, sæpe sine ducum auctoritate, pauci incompositique portis ad ferenda certamina egrediebantur, ut ægre ab Astore et Bragadino intra muros conti- nerentur, intelligentibus gloria majori, quam

fructu victores eos in oppidum redire; quod neque Turcis in tanta multitudine ea jactura suorum magnopere nocebat, et in nostrorum paucitate, ne singulorum quidem damna negligi poterant: donec ccc ferme Græci, oblongis clypeis, gladiisque more eorum armati, ad disturbandos hostes egressi, ac temere in locum iniquum proVecti, male a Turcis habiti, et ad eorum cæsis, pluribus vulneratis, trepida fuga in oppidum compulsi. Hic finis erumpendi fuit: et gravi pœna a ducibus interdictum, ne quis injussus, pugnandi causa cum hoste extra portam exiret. Turcæ ex munitionibus, quas altiores mœnibus excitant, ferreos globos tormentis adactos, in oppidum jaculabantur, ut ne domus quidem, viæque commeantibus per urbem ad suas quibusque res muniaque, nostris satis tutæ, cunctaque infesta periculo essent. Verum id majori tectorum ac parietum damno, quam hominum fieri cum animadvertisissent, omnem inde oppugnationem in mœnia averterunt. Quorum cum pars magnis quatefacta ictibus procidisset, non tamen ausi per ipsas succedere ruinas Turcæ, producendis assidue operibus ad crepidinem usque fossæ illati, fossam implere aggrediuntur, ut inde, veluti per patentem aditum integræ acies impetum in oppidum facerent. Cum super muro-
rorum stragem vim magnam terræ dies noctesque ingererent, ne ea ab obsessis pari ratione in oppidum auferretur, quod fieri cœptum erat, muro ad ipsam crepidinem, pluribus locis perterebrato, inde missa majoribus sclopetis crebra plumbatarum glandium procella, egredientes ad opus pugnamque incessebant nostros multosque eorum occidebant; ut nemo paulum modo prodire extra munimenta posset, quin pluribus simul ictibus, ex occulto collineantium appetitus, vulneraretur. Ita, nequicquam contra pugnantibus Christianis, fossa potiti hostes, eam humo repletam exæquarunt, lateraque fascibus, ac magnis saccis lana refertis, ne transversis obsessorum ictibus paterent tegentes, communiverunt; ac penetrare inde in urbem tentabant; nec caruisset effectum res, nisi nostri commento ignium lana sarmentisque incensis, hostes inde magna cum cæde expulissent.

337. « Sed Barbari, nulla clade suorum, nulla rerum asperitate deterriti, incepto absistebant: iisdem iterum atque iterum refectis munimentis, quibus ab hostili ictu in fossa tegerentur, cuniculos fodere, atque agere in urbem, et eo et aliis locis instituunt. Quo intellecto, obsessi, captantes auribus sonitum sub terra molientium, adversis cuniculis occurrere hostibus satagunt. Aliquot tamen fefellere: quibus Turcæ sulphureo immisso pulvere, atque igne admoto, cum ad navalia, qua minime obsessi speraverant disiectam terribili fra-

gore turrim prostravissent, multis oppressis militibus late muros aperuere. Vix satis desierant ruere, cum hostes ad ipsum instructi paratique, edito ingenti clamore, per ipsam jacentis muri stragem scandentes, in mœnia evadunt, magno amittendæ urbis periculo, si, qui in ea parte curabant, repentina re terri paulum modo cessissent. Sed illi corporibus animisque connixi, impressionem hostium tantisper sustinere, dum accursu ducum eo undique armatos rapientium, restituta res est. Et ipse Astor cum se in mediam pugnam cum delectis intulisset, pepulit prius, mox præcípites ruinis egit hostes: qui ipsi a præfectis increpiti, quod a paucis plures semicapta urbe arceri paterentur, quinquies frustra conatibus captis, ut locum tenerent, pluribus semper cum vulneribus rejecti atque deturbati sunt. Obsessi eo admoniti casu, novum introrsus murum, cum promipientibus propugnaculis congesta ad id e privatorum ædibus propere materia, extruunt, unde pugnare, anteriore dejecto atque amisso muro, possent. Tum iterum Turcæ cuniculo, quem ad portam, quæ Imissi dicitur longe maximum suffoderant, ignem indiderunt, qui solito fragore atque impetu erumpens, data ingenti ruina, cum superstantium cladem militum, facilem hostibus ascensum in oppidum præbuit; nec illi cunctati sunt, sed ducum hortatu, hinc gloriam præmiæque spectatæ virtutis, hinc prædam prædivitis urbis ostentantium incitati, magno impetu et clamore, per stragem simul saxorum simul corporum, vadunt; et ad nostrorum distinendas vires, eodem tempore ad navalia pari conatu atque ardore, mœnia adoruntur. Pugnatum utroque loco est, nunquam remisso certamine, sex horas: et cum virorum fortium virtus urbem defendentium ea die insignis fuit, tum etiam fœminarum, quas supra sexus naturam audaces, non tela modo militibus ministrando, sed offerendo se periculis atque vulneribus; saxaque et ferventis aquæ vim in subjectos profundendo, haud parvo pugnantibus auxilio fuisse constat. Præerat eis Immissensium episcopus, e Dominicanorum familia, qui sublatam pro signo crucem gestans, qua maxime tela glandesque tormentis actæ volabant, impavidus consistens, pia aptaque oratione dimicantes accendebat. Mustapha, magna suorum coactus clade, receptui cani jussit, motusque numero tot præliis interfectorum, cum vis parum procederet, opera augere, ac pluribus tormentis rem gerere et prosternere latius mœnia instituit; nec tamen interea ullam obsessis quietem dare: aut invadens, qua apertus ruina murus esset, aut invasuri speciem præbens, dies noctesque fessos fatigabat, ut quos armis non poterat, labore ac vigiliis conficeret. Prolatis deinde tormentis, ita crebris ictibus verberare mœnia institit, ut una die

globos ferreos quinquies mille, majoribus emissos bombardis, obsessi numerarint. Hanc tanta tormentorum vi ac tempestate quassata mœnia, cum prouissent, etiam interior murus perfractus ac dirutus est: nec refici a Venetis poterat, quod assidua glandium grandine ita infestus locus erat, ut magnus eorum numerus ingenti audacia ad restituendum opus prope certæ se morti offerentium ceciderit. Tum ipsi cuniculum sub propugnaculo admissi portam, de quo præcipua contentione utrinque certatum erat, perfodiunt, ut si, quod verebantur, defendi locus non posset, magna sua cum pernicie hostes eo potirentur.

338. « Igitur Mustapha, cum mœnia ingentibus ruinis multis in locis late aperuisset, a quatuor partibus totius exercitus conatu urbem aggreditur. Atrox pugna obsessos excepit, et vulneribus et vigiliis fessos, et tot præliis attenuatos: sustinere tamen plures horas impetum inferentium se hostium, audaciaque majori, quam viribus undique a mœnibus repulere. Cæterum ad portæ propugnaculum, quo longe major moles belli incubuerat, ubi Mustapha ipse hortator atque inspector aderat, locum Turcæ, exactis e propugnaculo cum magno tumultu nostris occupavere, mixtique Christianis in oppidum irrumpebant. Tum Astor, animadverso periculo, incendi cuniculum, quem in hunc casum præparaverat, jubet: momentoque omnem Turcarum multitudinem, qui magna spe patrandæ victoriæ illo confertissimi ascenderant, (ad tria millia fuisse tradunt,) vis ignis absumpsit. Tanto enim impetu flamma erupit, ut aperto disiectoque ingentibus fragminibus propugnaculo, cuncta circa hominum et saxorum strage compleverit. Hausti eadem peste sunt ad centum ferme Christiani milites, atque in iis aliquot notæ virtutis centuriones, qui turba cedentium impediti, serius se in tutum receperant. Tantis affectum detrimentis Mustapham, cum obsessorum constantia virtusque de exitu rei dubitare interdum cogeret, et angeret trucem animum, prope tertia pars copiarum variis casibus absumpta, ne in nihilum sibi captæ Nicosiæ gloria recideret, aut etiam in invidiam verteret apud regem, si inde irritum conatu abscessisset, insistere acrius cœpto, castigare nunc milites, nunc præfectos exprobrare ignaviam a patefacta ita urbe, ut sub signis transcendere ubique posset toties repulsum: nunc spe incitare atque hortari, ut conniteretur perrumpere, et domita armis hostium pertinacia, laborum præmia victis extorquerent, nec paterentur trahi rem, dum novis ad obsessos advectis auxiliis, ipsis quoque novus de integro exsudandus labor esset. Sic accensis quadridui quiete data, pergit porro dispartita ex superiorum dierum instituto inter duces cura, qua recentibus ruinis apertum patebat

iter, magno tympanorum et tubarum strepitu ab omnibus partibus aggredi urbem. Ipse cum exercitus robore ad portam, quæ diruto propugnaculo, opportunior oppugnationi jam erat, accerrimam impressionem dedit. Aloysius Martinengus in eo loco curabat: qui, excepto hostium impetu, summa vi in arcto obsistens, strenue locum est tutatus. Sed instante Mustapha, et majori conatu redintegrante certamen, graviter laborari est cœptum. Tum Astor cum virorum cuneo porta ingenti tumultu erumpens, perfractis hostium ordinibus, ac magna edita cæde, illos terga dare atque in turpem verti fugam, coegit. Inde quod ipse vi, ex signiferi Turcæ manu eripuerat, præ se signum ferens, in urbem rediit. Eadem aliis quoque locis fortuna Turcarum fuit; multis suorum desideratis, undique a muris repulsi in castra rediere.

339. « Cum tam sæva oppugnatione, quæ sæpe dies noctesque nunquam intermissa continuabatur, Famagusta urgeretur, tamen sustinebant adhuc obsessi vim barbarorum, ad omnia consilio atque audacia occurrentes, variisque conatibus hostium, varia ipsi arte ac vi obviam ibant. Hieronymus Magius ab Anglario, Hetruriæ oppido, erat bellicis operibus machinisque inveniendis solerti ingenio vir. Is cuniculis, ignibus vario artificio conflatis, novisque quotidie inventis, magna hostibus detrimenta attulit: et duodeviginti muralia tormenta, certis e muro petita ictibus, diffracto ore corripuit: et magno sæpe conatus eorum ac multorum dierum labores, parvo ipse momento elusit. Astor et Bragadinus et Theupulus, cum præfectis suam cuique mœnium partem defendendam assignassent; ipsi omnibus locis hortando, imperandoque, quæ in rem essent, et ubi res posceret, quam plurimus labor periculumque urgebat, sese hostibus objiciendo, aderant. Et ne ullo tempore ab statione atque custodia mœnium abessent, translati in ipsas turres domiciliis, ibi cibum, ibi somnum capiebant. Præsidariis ullo metu, aut periculo, cedere loco, aut commissum munus non impigre exequi, pro ingenti flagitio erat; adeo non tam conservandi vitam, quam honeste mortem appetendi, legem sibi quisque indixisse videbatur. Ab his animis sæpe pro muro sua pectora bombardarum ictibus opposuerunt, nec qui ante se steterat, exanimatus terrebat proximum, quo minus eundem continuo subiret locum. Ne oppidanorum quidem studium, atque opera in illo discrimine patriæ desiderata. Juventus armata haud segniter in mœniis præliisque versari: alii alia obiere munera: non pueri, non senes, non fæminæ expertes laboris bellicæ erant; pars quod usus posceret, ad opera ferre, pars ducibus militibusque, si quid jubendum, petendum ex oppido foret, præsto esse. Cibum militi

vinumque, ne ulla decedendi ab statione necessitas esset, matronæ, ducentibus sacerdotibus, afferebant, gratuitoque de publico præbebatur, conferentibus ad id libenter in medium omnibus, quod cuicumque privatim domi esset. Ad illud quoque est itum, ne pecunia in stipendium deesset, ut æs certi ponderis cum reipublicæ signo cuderetur, quod deinde finito bello, argenteum Veneti præstarent. Ut pro non dubio habitum fuerit, hac fide ac alacritate Græcorum, hac militum virtute et consilio, constantiaque ducum, hoc omnium non tam salutis tuendæ, quam vitæ cum laude profundendæ consensu atque ardore, quo quatuor ipsos menses, occisis quinquaginta millibus hostium, prope continentem oppugnationem sustinuerunt, defendi oppidum magna cum clade atque Turcarum ignominia potuisse, nisi a Venetis in ferenda ope cessatum esset ».

340. Qua ratione vero id acciderit, secutamque ex hoc demum Famagustæ deditionem, adjicit Gratianus ¹ idem sic scribens :

« Initio inde anni, Bragadini atque Astoris rogatu, elapsus noctu, inter hostilium navium custodias Hieronymus Ragazonius, Famagustæ episcopus, in Cretam atque inde Venetias venit, peculiari cura senatum ad consulendum civitati excitaturus : nec destitit ipse assiduis precibus fatigare patres. Sed jam litteræ quoque a Bragadino atque Astore afferebantur, quæ in quanto discrimine res esset, docebant, nec sine novo com meatu ac militum subsidio, sustineri diu vim posse nuntiabant. Et Bragadinus desperabundus, desertum se ac destitutum, placate ac modice querens, qua adolescentulos filios senatui commendabat, qua pueros ipsos ardentibus patria pietate litteris solabatur, monebatque, ut paternæ, et in Deum, et in patriam fidei et constantiæ exemplo, secundum Dei majestatem, rempublicam colerent; nullum periculum esse unquam tantum putarent, quod a senatu injunctum, non animo libenti fortique subirent. Hæc litteræ, multis cum lacrymis a cognatis Bragadini, et in senatu recitatæ, et primoribus patrum sæpe lectæ sunt. Sed fletu ambientibus patres Bragadini necessariis, qui plus miserationis quam studii movebant, longe acerrima Geneura Salviata, Astoris uxor, et suoapte ingenio vehemens, et efferata dolore, ac periculo viri prope accusatorio spiritu urgebat, nunc segnitiam increpans, nunc exprobrans, fore posthac neminem, qui se pro eorum Republica, periculo objiceret, si vir ea virtute, ea fide, iis in Venetum nomen meritis, desertus ac proditus ab iis esset. Atque hæc in senatu, hæc apud singulos principum, quotidie ingerens, coegit magistratus de eo ad senatum referre. Cum consultantibus patribus nec facile rem

expedientibus quod quidquid militum ubique esset, in classem ad spem navalis fortunæ imposuerant, et ne, quem mitterent, quidem satis constaret, nemine se in tam evidens discrimen offerre audente, Geneura, ut erat, non virilis modo, sed etiam militaris animi mulier, ipsam se cum subsidio ituram profitetur, nec spernerent sexum, cui periculi capax pro salute viri animus esset. Impatiens deinde moræ, ac nimis lentæ consultationis, Perusiam, ubi natus Astor e principe familia [nempe Balionea] erat, centuriones, ad scribendos milites clientesque et amicos cogendos mittit; privato consilio sumptuque, si senatus cunctetur, protinus ad ferendam viro opem itura. Senatus frustra lenire Geneuræ impetum conatus, cessit tandem impotenti studio ejus, ac septingentos milites, qui maxime ad classem mittebantur, cum Honorio Scotto præfecto, deportandos Famagustam destinat. Duas ad id onerarias armari ornarique jubet, impositisque com meatibus omnis generis, Nicolao Donato ducendas tradit, monito, ut caute atque explorete naviget. Cretam prius adeat, atque ibi de hostium classe percunctetur ». Sic Gratianus, quibus haud omnino consona Maurocenus narrat, licet de duabus onerariis navibus militibusque super illas impositis eadem fere referat; nam dixit, sedulo rem a senatu curatam, ac Donatum quamprimum in Cyprum contendere jussum. Sequitur Gratianus :

341. « Geneuræ haud minus negotii in extrudendo Venetiis Donato, quam in subsidio impetrando fuit; ita remisse ac tarde omnia administrata sunt. Itaque id, quod accidit, verita, conscendere ipsa una, perferreque opem viro cupiens, senatus auctoritate retenta est. Haud celerius iter, quam profectio Donati fuit; pervenisset tamen, servassetque urbem sola fama adventus novi præsidii, si, aut non adire Cretam, aut exterius insulæ latus tenere, (quod et expeditius et a metu hostilis classis tutius iter erat) elegeret. Sed cum ille interiora insulæ legens, Candiam urbem petiisset, quo certius cuncta de Venetis magistratibus, præfectisque, qui tum ibi cum parte classis erant, exploraret; diu in Creta, per alias atque alias causas a Marino Caballo retentus, rem omisit; cujus rei culpa, nec omnis in Donato, nec nulla fuit. Caballi prius cupiditatem, deinde M. Quirini contumacem animum obstitisse memorant: Caballo navium com meatui inhiante. Quirino, irato senatui, a quo sibi parum gratiæ, pro superiore præsidio deducto, atque in urbem illato habitum, indignabatur. Quare, cum a Venetis navarchis, ne desertam perire Famagustam, in qua retinenda prope summa totius belli verteretur; totque una insignes virtute et fide erga rempublicam viros tineret, inchoatamque gloriam suam simul perficere, simul datam

¹ Ut supra p. 183.

obsessis fidem exsolveret, rogaretur. Sentiant, (inquit) Patres, nonnihil et in nobis momenti esse : et discant aliquid etiam militiæ laboribus, et classicis viris tribuere, non omnia urbanæ ambitioni indulgere. Sunt, qui Quirinum, ex magna inopia ditatum eo bello segniorem ad pericula factum ferant, et frui partis opibus, quam eas novis decorare meritis maluisse ». Sic Gratianus ; at rem aliter Maurocenus¹ narrat, nam postquam retulit a republica jussum Nicolaum Donatum, ut Famagustæ succurreret, addit illum statim itinere arrepto, ac in Ægeum delatum, turbato mari, tempestateque oborta, reluctantem vento, quassatis ac prope disiectis vehementi procella navigiis, iter in Cretam flectere coactum fuisse ; ibique, ex navibus altera itineri habendo minime idonea inventa, cum ante classis Turcicæ adventum in Cyprum sarciri non posse constaret ; magistratus jussu exonerata, omnem subsidiorum spem Famagustæ ademptam esse.

342. At Gratiani narrationem Folietta confirmat, scribens, Donatum expertem culpa penitus non fuisse, quod nimis supino errore lapsus, interiora insulæ (videlicet Cretæ) tenuerit ; qui si exterius iter cœpisset, Turcicæ classis metu liber, incolumis Famagustam pervenire potuisset ; additque rem illi crimini et vitio datam, eaque de causa Venetiis in illum capite inquisitum. Qui tamen cum ex carcere causam dixisset, dimissus tandem est, sive gratia, sive quod crimen purgarit, culpa in alios translata ; qui fere potentiorum, (inquit in humiliores mos) eo pravo usu, et judicantium adulatione, gratiæ principum serviente.

343. Sed, ut ad rem redeamus : « Dum his deliberationibus tempus terunt (Gratianus² sequitur), litteræ a Venerio Quirino redduntur. quibus in Siciliam jubet venire, omissis omnibus aliis rebus, jubebatur. Ita justam nactus causam e Creta discessit, Donato sine spe perducendi auxilii relicto. Sed obsessis ferro, igne, operibus aliis super aliis, terra marique, nullo laboris laxamento, oppugnatis, (nam et naves nunc tormentis eminus rem gerentes, nunc subeuntes ad mœnia terrorem ab ea quoque parte admovebant) diu, pro ipsa re, spes promissi auxilii fuit, ad ultimaque toleranda obfirmavit.

344. « Producta in quartum mensem obsidione, exhausti jam cædibus tam frequentium præliorum (ita ut ex quatuor millibus Italo- rum ad octingentos redacti esset), vulneribus, vigiliis, et diurno nocturnoque labore confecti, non tamen ante animos despondere, quam consumpto omni bellico apparatu, ne pulvis quidem ad explodendas bombardas superesset. Huic malo, fames quoque, cibariis omnibus absum-

ptis, accesserat ; eoque inopiæ ventum erat, ut plures dies jumentis asinisque, deinde etiam canibus ac felibus aliisque immundis animalibus vitam sustentarent. Jam neque vis hostium a paucis labore ac fame enectis, nec fames ipsa ultra tolerari poterat. Itaque Bragadinus atque Astor, qui nullam ante orationem oppidanorum de portis aperiendis, auribus admiserant, tum demum flecti cœperunt, eorum precibus, orantium maxime Bragadinum, ut expleta ad ultimum fide, cum arma, viri, alimenta, et spes auxilii defecisset, nec alia salutis via, quam tradendi per honestam aliquam pactionem urbem, cerneretur : antequam ultimam obsessorum necessitatem hostis sentiret, conservaret civitatem fidelem Reipublicæ, tantis experimentis cognitam : nec constantiæ gloria efferri se ita sineret, ut ipsos quoque præcipites super Nicosiæ casum daret : infestiores habituros hostem, quo majus fidei documentum erga Venetos dedisset : cogitaret, quid vi atque armis captis ab iratis, et Christiani sanguinis avidis Barbaris patiendum foret : nec diripi, atque excindi urbem, atque omnia infanda et acerba in se liberosque ac conjuges videri, ac pati eos vellet, qui pari studio virtuteque, omnibus belli calamitatibus, pro Veneto nomine defuncti essent ».

345. Prolixa satis oratione narrat Maurocenus¹, quæ super hac re, inter Bragadenum, Balleonium, aliosque Christianos duces agitata consilia fuere ; ostendereque connititur, a deditionis sententia sic Bragadenum abhorruisse, ut illius auctorem fere non nisi Balleonium demonstret. Certum est, quod scriptores omnes, unanimi ducum consensu statutam deditionem fuisse, testantur. Inter illos tamen præfatus Gratianus, postquam allatam Famagustanorum ad Bragadinum orationem retulit², addit : « Vera dicebant : eo magis movere Bragadinum, cui cum Astor quoque, sæpe testans Deum, non abs se deditam urbem, sed se traditum hostibus a senatu esse, assentiretur ; de omnium sententia kal. August. candido e mœnibus vexillo, signum Turcis faciunt colloqui se cum iis velle ». Ex quibus forte colligere est, ideo invidiam, crimenque (si tamen hoc nomine censi potest) deditæ Famagustæ Turcis in Astorem rejicere Maurocenum voluisse, quod liberius quam par esset, de Veneto senatu conquestus esset ; amore siquidem patriæ civiumque abreptus, uti ea plerumque reticuit, quæ suorum segnitiei igniviamque in succurrendo obsessæ urbi declarabant, ut supra haud obscure sæpe monuimus ; sic deditionis consilium, cum Balleonio strenuissimo duci tribuit, minime tuto ei fidem habendam cognoscitur.

¹ Maurocen. Hist. lib. 10. p. 402. — ² Ut sup.

¹ Mauroc. ut sup. p. 427. — ² Ibid. ut sup.

346. « Facta igitur (subjungit Gratianus ¹) potestate, legatos eosdem obsidesque ad Mustapham mittunt, Herculem Martinengum, et Matthæum Colcium Famagustanum. Quibus obviam progresso cum equitatu Mustaphæ filio, magnifice in castra acceptis; pari jure honoreque a Bragadino atque Astore duo Turcæ legati in urbem recipiuntur.

347. « Cum iis re acititata, demum in has conditiones facta deditio est. Famagustanis salvæ res, libertasque colendi Christiano ritu Deum maneret. Præsidium omne cum armis rebusque suis, militari more sub signis oppido egrederetur, quinque muralia tormenta, quæ duces elegissent, asportandi secum jus esset. Item tres nobiles equos de hostibus captos. Navigia cum triremium præsidio a Turcis præberentur, ad omnes in Cretam tuto transportandos ». Hæc Gratianus ² a quibus parum differunt quæ Maurocenus narrat, si ea excipias, quæ ille adnotare prætermisit: nimirum quod Epyrotæ quoque et Græci, cum familiis ac bonis Turcicis navigiis in Cretam perducerentur, ut qui ex Græcis discedere noluissent, iis, vita, fortunæ, filii, conjuges, ab omnibus injuriis immunes, tuto non modo, ut dicit Gratianus, in Christiana religione permanere possent, verum etiam bina illis templa in quibus Græco ritu statas cærimonias ritusque paternos celebrarent, permitteretur. Præter ænea quinque tormenta, totum æs campanum asportandi jus pariter factum. Et ut tandem, qui ex Græcis decennio solum non vertissent, ab omni pensione liberi essent. Deditionis vero has leges, obsidibus Christianis præsentibus, Mustapham subsignasse, impressoque sigillo firmasse; necnon jurejurando in regis suumque caput, atque Mehemetis Alcoranum iis religiose observandis sese adstrinxisse, idem tradit; verum quo animo id fecerit, paulo post subsequens exitus declaravit.

348. « Mustapham enim (inquit Gratianus) ultimæ necessitatis eam esse deditionem non fallebat. Verum, ne si pacta abnuisset, duplicaretur inde hostibus virtus in desperationem versa, multoque sanguine suorum illam superbiam lueret, conventas cum legatis condiciones ratas habuit, dolo ac perfidia, quæ armis nequivisset, supplicia e deditis, moratæque diu victoriæ pœnas expetiturus.

349. « Postera die tegendæ fraudi cibaria omnis generis dono Christianis in oppidum misit. Et jam militum magna pars impositis sarcinis naves, ad id a Turcis in portum adductas, conscenderat. Bragadinus, ad tradendam urbem egressurus, ad Mustapham præmisit, qui oraret, ut diligenti imperio, milites haberet, ne qua irruptio in oppidum injuriamve oppidanis fieret. Responsum benigne nuntio, tempusque

statum, quo in castra Bragadinus veniret. Egressus est cum Astore et Theupulo, comitantibus Aloysio atque Hectore Martinengis, ac ferme ducibus aliis, cum cæ admodum militibus sclopetariis. Mustapha, per speciem honoris, armari copias, frequentesque adesse circa tentorium imperavit. Admissi in tabernaculum, benigne ac læto vultu accepti, considerare jubentur. Prima oratio barbari comis percunctantiam multam super bello, virtutemque et constantiam ducum extollentis fuit, et tum maxime eorum contrectantis laudes, cum in eos crudelitatis et perfidiæ exemplum editurus esset. Abituri jam erant, cum ille monet Bragadinum, ut Turcas, quos bello captos in oppido custodiret, mitti juberet. Negante eo, captivorum quicquam esse Famagustæ, barbarus præparata ira incensus exiit; impudentissimaque calumnia, necatos per induciarum tempus captivos a Christianis, exclamans, comprehendi vincirique omnes, productosque extra tabernaculum nequicquam fidem pactorum implorantes, trucidari se inspectante, incitanteque suos, ut ferirent jussit.

350. « Unus Bragadinus, non ad spem vitæ, sed ad exsatiandam immanis animi rabiem turbæ exemptus. Atque eo quidem barbari crudelitatis efferbuit, ut occidere semel haud contenta, cogere sæpius mori eum expetisse visa sit. Ter elato ad feriendum gladio præbere cervicem jussus, ter acceptæ invicto animo morti subtractus est. Sectis inde naribus auribusque, indigne fœdatum, in vincula tradit. Sequentibus diebus, cum dirutos restitueret muros, effossæ terræ ingentes cophinos ferre et quoties spectantem Mustapham præteriret, summittere se ac terram osculo contingere cogebatur. Ad naves inde ductus varie cruciatur: et quo cunctis deformitas illa spectaculo esset, diu in summa antenna religatum, classi ostentavere. In forum inde jussu Mustaphæ abstracto, et pedibus patibulo pecudis in morem, appenso, viventi pellem detraxere. In his suppliciis, non gemitu, non degeneri missa voce, increpans ultro atque exprobrans feritatem perfidiamque hostibus, vir, tum vita, tum constantia mortis clarus, invictum spiritum edidit ». Sic Gratianus.

351. Eadem fere, de eximia Bragadeni virtute, in Deumque pietate, in horribili morte, Maurocenus ¹ recenset his verbis: « In his acerrimis cruciatibus, incredibilis viri constantia ac fortitudo extitit; non querelas, non gemitum sævissimus tortor expressit; eximia in Deum pietate, Christi humani generis servatoris amore, cujus opem atque auxilium continenter implorabat, confirmabat: ora in ejus tantum nominis frequenti invocatione solvebat, neque spiritum, donec ad umbilicum perveniret, efflavit. Cum eo ventum esset in divinas laudes, ac preces

¹ Ut supra p. 187. — ² Ut supra p. 427.

Ut supra p. 434.

fuscus, invictam animam Deo immortalī reddidit, humanasque mortalitatis exuvias, æterna ac beata vita commutavit ». Sic ille, qui addit, quod barbarus horribili tormentorum genere excarnificatum ac lacerum fortissimum virum, propriis spectasse oculis non contentus in defunctum quoque sævire voluit; unde funi, cui vexillum in foro alligabatur, appenso, feris cadaver objecit; cutem palea infartam, viventis instar, vaccæ impositam, per urbis semitas, umbellain ludibrium tectam, circumduci voluit; mox triremis antenna sublatam, Ciliciæ atque Syriæ littoribus, ferali spectaculo exhibito, Byzantium detulit, ut nullus fere esset locus, in quo crudelitatis ac perfidiæ ipsius impressa vestigia non inspicerentur. Bragadini pellem, finito bello, Byzantii in armamentaria relatum, ejusdem Bragadini filios, a custode emptam, Venetias abstulisse, domique, pro insigni familiæ decore observasse, Gratianus tradit. In reliquum etiam Christianæ militiæ vulgus, impiissimum proditorem desæviisse, cum, contra datam fidem, necti, remigioque in navibus addi jussit, scriptores referunt.

352. Sic, cum Famagusta a Christianis tota simul Cypria insula amissa; in quo certe luctuoso casu, si rem æqua lance perpendas, nescies, an majorem passa sit Christiana respublica jacturam, cum ex regione ea, ab impiissimo ac perfido hoste deturbata est, vel potius cum insigni proditione, tam insignes strenuosque defensores, perpetua gloria memorandos, amisit. Mire effulsit inter hos, (uti in aliis, quæ memoravimus hoc anno, contra Turcas facinoribus,) tum sacerdotum invictum opus, tum mulierum robur, minime idcirco in Ecclesiastica historia sua laude fraudendus, de quibus agens Maurocenus¹, hæc habet:

353. « Fœminarum quoque, vel ex plebe, vel ex nobilitate, tres aut quatuor manipuli quotidie ad mœnia ventitabant, monacho Græco præeunte, qui cruci Servatoris imaginem manibus gestans, religionem ac pietatem in animis excitabat, atque iis locis, qua verberatio fiebat, horæ spatio operi inservientes, aquam, saxa, ligna importabant, neque discedebant, quin vi lapidum in fossam jactu, hostes, utcumque possent, offenderent.

354. « Amathi quoque episcopus, e divi Dominici familia, Græcus genere, in Deum pietate ac vitæ sanctitate insignis, assiduis sermonibus cunctos ad pugnam pro religione ac patria intrepide obeundam incendebat; vexilloque crucis munitus, qua atrocius fervebat prælium, præsens suasor et impulsor aderat, qui mox, dum in propinquo mœnibus hortationi vacaret, glande ictus, ex humanis excessit ». Et inferius²:

355. « Religiosi viri arma induti acerrime dimicare; fœminæ, pueri, effæti senes, vel arma ministrando, vel lapidum ictu, quo virium imbellicitate, vel ætate ulcisci carorum vulnera ac cædes conabantur. Mulieres quoque nonnullæ sexus imbecillitatem virtute supergressæ, arreptis armis, virorum fortitudinem æquavere: inter quas Græcæ cujusdam femina, præclara laus enituit, quæ ubi major hostium erat impetus, dimicans, sagitta humero trajectory, sanguine exundante, dum eæ, quæ vulnus fovebant territæ, lacrymas effunderent, utque se domum reciperet, adhortarentur, altiori voce, ut a plerisque exaudiretur: Si vos (inquit), adeo vita oblectamini, ite, ut ignavæ solent fœminæ, complorationi vestris in ædibus operam date. Ego vero, quæ vitalem hanc auram nihil æstimo, hinc non abscedam neque stationem derelinquam, ne prius reliquum ex me sanguinis exhauriatur, animamque istam, pro conjuge, pro patria, pro religione effundam. Hæc effata, impavida iterum se certamini immiscuit etc. ». Ista Maurocenus¹, ex quibus, aliisque, quæ supra retulimus, manifeste apparet (uti anonymus quidam scripsit adnotavitque): barbarum hostem, utpote mollem et effœminatam, in bello, mulierum, nedum virorum, vi opprimi posse, modo ferrum e manibus discordia non abripiat.

356. Septuaginta quinque diebus Famagustam obsessam, vult Campana². Centum vero et quinquaginta millibus bombardarum emissionibus, per septuaginta dies continenter quassatam fuisse, Foliet³, Thuanus⁴, aliisque referunt; ad octoginta millia hominum periisse, scriptores iidem tradunt, Tarcagnotta⁵, e Turcis sexaginta millia per tormenta bellica occisos; ultra viginti quinque millia morbis enecatos, scribit; ex quibus elicere haud difficile, Turcarum victoriam quavis cæde amariorem iisdem fuisse.

357. *Joannis Austriæ diu expectatus adventus; causæ hujus tardioris moræ.* — Verum Famagustam, totamque Cypri possessionem, et ad hoc complures urbes Epiri et Dalmatiæ, ut vidimus, amissos, omnemque fere maritimam Venetorum ditionem, incendiis, ruinis, urbium excidiis, cædibus, populationibus deformatam et exinanitam; gloria (inquit Foliet⁶) clarissime navalis victoriæ compensavit. Grandi coacta præda, captivæ (ut narrat Gabutius⁷) duxerat Turca amplius quindecim millia Christianorum: ipsamque Venetorum urbem maximus terror incusserat, aliis super aliis nuntios afferentibus, hostium classem, Creta, Zacyntho Cephaloniaque pervastatis, non cæteris modo insulis

¹ Ut supra p. 420. — ² Ibid. p. 426.

¹ Anonymus, ex Mss. cod. Vallicell. — ² Campan. Hist. par. 3. l. 5. p. 110. — ³ Foliet. lib. 2. c. 121. — ⁴ Thuan. l. 49. p. 731. — ⁵ Tarcagnot. part. 3. l. 14. p. 236. — ⁶ Ut supra libr. 2. init. p. 73. — ⁷ Gabut. Vit. Pii l. 5. ca. p. 167.

imminere, sed protinus territabundam ¹, Venetias ipsas pervasuram.

358. Columna vero ac Venerius interim in Sicilia, cladium Dalmatiæ spectatores, Joannem Austrium expectabant. Illius autem tardio rem adventum, quod, exacto jam fere mense Julio, nondum in Italia transisset, Pius moleste ferens, rem, ut ille maturaret, summum studium adhibuit; ad eumque sollicitandum in Hispaniarum crebras litteras ac nuntios misit. Imo, sub præteriti Junii finem, inter alios, Joannem Baptistam Bracellum, utriusque signaturæ referendarium ad illum misisse, sequentes litteræ ex Regesto Vaticano ² exceptæ, demonstrant:

« Dilecto filio, nobili viro, Joanni de Austria.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Certiores facti nobilitatis tuæ adventum in Italiam jam appropinquare, præmisimus ad eum dedita opera, dilectum hunc filium Joannem Baptistam Bracellum, nostrum et Sedis Apostolicæ, utriusque signaturæ referendarium, hominem spectatæ nobis fidei atque integritatis; cui mandavimus ut nobilitatem tuam salutet nostris verbis, benedictionemque impertiatur. Quamvis autem magno nobilitatis tuæ videndæ atque alloquendæ desiderio teneamur, tamen cognoscentes, omnem in conjungendis confœderatorum adversus Turcarum tyrannum classibus, moram Reipublicæ Christianæ periculosissimam esse; libenter privatam nostram lætitiā publicæ utilitati anteponimus, nobilitatemque tuam per litteras, perque eundem Joannem Baptistam salutavisse, ac benedictionem nostram impertivisse, contenti, vehementer in Domino hortamur, ut quam maximam adhibere potest, adhibeat in navigando celeritatem, quo mature, atque in tempore, se cum sua classe, ad nostram Venetorumque classem adjungere possit. Nisi enim ea, quæ huic expeditioni contra Turcas valde necessaria est adhibeatur celeritas; periculum est, ne excursu fere jam ætatis tempore, omnis noster conatus, magno cum Christiani populi detrimento ac scandalo, vanus futurus sit. In quam sententiam plura ad nobilitatem tuam scriberemus, nisi persuasum nobis esset, te pro tua eximia in Deum pietate, et erga rempublicam Christianam studio, nullo loco esse religionis causæ, neque communi populorum Christianorum salutis, neque privatim gloriæ tuæ defuturum. Prædicto autem Jo. Baptistæ, super his, quæ illi nostro nomine exponet, nobilitas tua fidem habeat. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, die xxix

Junii MDLXXI, Pontificatus nostri anno vi ».

359. Plura affert Gratianus ¹, quibus tardior rem in Italiam Austrii profectionem, pro cujusque ingenio, tributam fuisse, scribit. Alii siquidem insitæ Hispanis ingeniis cunctationi; alii, quod ipsi rem Venetam prolabi cuperent, initæque idcirco parum sinceræ societati, id dedere: suspicionemque hanc onerasse (idem tradit) quod non navium apparatu attineri in Hispania Austrius intelligeretur; sed quod dumtaxat Hispanico fastu, non nisi multa veste ac divite instrumento, et suo et suorum Hispania egredi, exterarumque adire gentes, regum juvenem ipsimet Hispani nollent. Et id quidem ab assue-to nobilique Hispanorum animo minime extraneum. Verum potissimas hujus moræ causas, in medium profert Gabutius ², qui postquam retulit Joannem Austrium, demum sub kal. Augusti, cum xl triremium classe Januam de-vectum, inde Neapolim transmisisse, ex qua urbe Ferdinandum Carillum Plegi Comitem, domus suæ præfectum, ad Pontificem legavit, qui quod sibi per tempus facere non liceret, sacros illius pedes osculatus, rebusque feliciter gerendis, per eum divinam opem implorans, moræ suæ causas exponeret: « Causæ vero (subjungit) potissimum erant, quod Alvarus Bassanus Marchio S. Crucis, Neapolitanarum triremium præfectus, ad Pinnonem Mauritanie arcem, majore præsidio communiendam, ab rege Philippo missus, Barcinonem cum triremibus, ut illi præscriptum erat, citius redire non potuisset: et Rodolpho Ernestoque Maximiliani Cæsaris filiis, Matrili male valentibus, atque in Italiam cum ipso Austriaco transire, indeque in Germaniam reverti cogitantibus, præstolari opportuisset ». Hæc ipsa de Maximiliani filiis haud silentio Gratianus præterit; licet addat indigne omnes in Italia tulisse, quod tam parvis de rebus, tanta res publica omittetur.

360. Carillum igitur benigne Pius audivit, acceptaque tardioris adventus excusatione, ei graviter edixit (ait Gabutius), ut quamprimum ad Joannem reversus, eum suis verbis admoneret, ut quo parente natus esset bene memor, neque sibi neque tempori deesset; sed adversus hostem ire ne cunctaretur, divino fretus auxilio fore, ut gloriosam victoriam reportaret. Quod idem disertis verbis, tum Marco Antonio Columnæ, tum aliis belli ducibus ac militibus, tum demum sacris viris in hanc militiam proficiscentibus, denuntiasset, Gabutius idem est auctor.

361. Jussit interea Antonio cardinali Granvellano (qui, ut pluries supra innuimus, nuper mortuo Parafranio Riberio Neapolitano pro-

¹ Gratian. l. 3. p. 190. — ² Mss. Archiv. Vatic. ut sup.

¹ Gratian. de Bell. Cypr. t. IV, p. 49. — ² Gabut. Vit. Pii, l. 5, c. p. 461.

regi, in ejusdem urbis ac regni procuracione successerat) Pontifex, ut Joanni Austrio, ab eodem honorifice accepto, sceptrum vexillumque a se missum tribueret. Quod quidem solemni pompa curatum est, in Æde S. Claræ, de ipsius cardinalis manibus, inter Missarum solemnia, singulari religione ac cæremonia, dati a Pio honoris insignia Austrio suscipiente. In vexillo autem Jesu Christi affixi Cruci imago, mire auro et argento adumbrata conspiciebatur; sub qua locata, in medio Pontificis Maximi, a dextera Philippi regis, e læva senatus Veneti, atque ex iis, quibusdam annexa cate-nulis, ipsius Joannis pendebant insignia.

362. Eidem cardinali Granvellano, utpote proregi Neapolitano, ante hæc præceperat prætereā Pius, ut quæque Pontificiæ suæ classi necessaria essent, e regno eodem extrahere permitteret, sequenti ad eum data Epistola¹:

« Dilecto filio, cardinali Granvellano nuncupato, etc.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quoniam instituendæ nostræ classis gratia rerum necessariorum apparatus, dilectus filius Dominicus Grimaldus, ejusdem classis commissarius a nobis deputatus, indigebit interdum auctoritate atque auxilio circumspectionis tuæ, ut, scilicet ab ea licentiam facultatemque obtineat, qua commeatus ac munitiones, cæterasque res triremium usui necessarias comparare possit. Idcirco circumspectionem tuam vehementer in Domino hortamur ac requirimus, ut illi quotiescumque opus fuerit, et eam nostro nomine requisierit, auxilium favoremque suum præstare velit, provideatque etiam, pro sua æquitate, ne ab his, qui portoria ac vectigalia exigunt, ei molestia exhibeatur. Nam, præterquam quod hoc tuum officium communem adversus Turcas expeditionem valde adjuvabit, erit prætereā hoc tempore nobis gratissimum. Quo quidem officio sic tamen tecum fungimur, ut meminerimus etiam tibi a nobis agendas esse gratias, pro ea devotione, quam hucusque, pro omnibus nostris et hujus Sanctæ Apostolicæ Sedis indigentis, erga nos eamdemque Sedem, ostendisti. Huic autem ipsi officio, quamvis pro comperto habemus, circumspectionem tuam, pro sua erga nos sanctamque hanc Sedem Apostolicam devotione, et erga rempublicam Christianam studio, etiam sine nostra hortatione non fuisse defuturam; tamen paternis nostris vocibus admonitam, aliquanto id alacrius promptioreque animo facturam esse judicavimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die

XXIX Junii MDLXXI, Pontificat. nostr. ann VI°.

363. Ipsius Pontificiæ classis causa, non-nihil Pium inter et Granvellanum, nihilominus intercessisse, ob Pompeium Columnam, quem suum locumtenentem M. Antonius item Columna elegerat, eo quod Granvellanus fungi illum eo munere nollet, Epistolæ docent a Pontifice ipso ad Joannem Austrium scriptæ, ac per tabellarium missæ, priusquam ille ex Hispaniæ littoribus solvisset, quæ ejusmodi fuere¹:

« Dilecto filio, nobili viro, Joanni de Austria.

PIUS PP. V.

« Dilecte fili, nobilis vir, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum nostra et communis expeditionis adversus Turcas susceptæ magni intersit, dilectum filium Pompeium Columnam, quem M. Antonius Columna, nostrum et sanctæ Sedis Apostolicæ locumtenentem sibi delegit, præsentem operam suam illi navare posse; cumque a cardinali Granvellano, Neapolitani regni prorege, ne id faciat, ob eam fortasse causam impediatur, quia existimet serenissimum regem Catholicum, illius opera uti velle: has ad nobilitatem tuam, litteras confestim dare volumus, ipse tabellarium dedita opera ad eam missum, quibus illam vehementer in Domino hortamur ac requirimus, prædicto Pompeio mandet, ut sine mora ulla, se quamprimum ad prædictum M. Antonium nostramque classem conferat, et in ea locumtenentis munus atque officium, a generali nostro sibi commissum exerceat. Hoc enim, non solum nobis, atque huic sanctæ Sedi Apostolicæ, sed etiam serenissimo regi Catholico utile futurum est; qui ejus hominis, nobilitate atque militari virtute præstantis, et M. S. deditissimi, fidelissimo semper obsequio usus est. Sed, et nobis, qui hoc eisdem et aliis prætereā, justis de causis valde desideravimus, erit gratissimum. Cui quidem desiderio nostro persuasissimum habemus nobilitatem tuam satisfacturam esse, pro sua erga nos et sanctam hanc Sedem Apostolicam observantia. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die VI Julii MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI°.

364. *Austrius Messanam appellit, et a ducibus cum magna lætitia excipitur.* — Pii voluntati petitionique statim ab Austrio satisfactum proculdubio; neque in hoc dumtaxat, sed in cæteris quoque, adeo Pontificis ejusdem dictis obediens fuit, ut cum die nona Augusti Neapolim appulerit, ac die decima quarta vexillum a Granvellani manu, ut dictum est, acceperit; die vigesima ejusdem mensis, ea civitate relicta,

¹ Ex Mss. Cod. Vat.

¹ Mss. Cod. Vat. ut sup.

Messanam perrexerit; ut Thomas Costus ¹ scribit.

365. A. Marco Antonio Columna, et Sebastianus Venerio, Venetæ classis præfecto, atque aliis ducibus et militibus, longo desiderio expectatus, in Messanæ portu Joannes summo honore ac alacritate susceptus est. Nulla autem res, inquit Folieta ², ex multorum sæculorum memoria ac tota Europa conspectior fuit, quæque majore admiratione intuentium animos defligeret. Nam præter bellatorum copiam, ac non exiguum onerariarum numerum, quas Philippus contulit, ac galeatias sex Venetas, quæ instar arcium, inter cæteras eminebant; tot triremes unum in locum congregatæ conspiciebantur, omni bellico apparatu, omnique navali instrumento ingentique vi tormentorum immanis pretii, ad hoc, sociis, nauticis et remigio refertæ. Sed nihil (sequitur ipse confirmatque Gabutius) spectaculum æque adornabat, ac magna procerum atque hominum multitudo, fortuna et genere præstantium, quos ardor animi, Pio cohortante, ut pios Ecclesiæ filios decebat, ac fama splendidæ militiæ, divinusque instinctus in eam urbem contraxerat, ad voluntariam operam religioni et reipublicæ navandam, quod præclaræ virtutis documenta, quæ in ea Christiani orbis luce edituri essent, obscura non fore sperarent. Eodem siquidem fere tempore, quo Austrius, nempe kal. Septembr., inquit Gabutius, Marcus Quirinus et Antonius Canalis, Venetæ classis legati, qui Famagustanis, ut innuimus, opem ferre debebant, ex Creta senatus Veneti jussu revocati, cum LX triremibus, citato cursu, etiam Messanam appulere; adfuere etiam Alvarus Bassanus Neapoli; et Panormo Joannes Cardona Sicularum triremium præfectus; et Joannes Andreas Auria, cum triremibus undecim et novem onerariis navibus, quibus duo millia militum imposita erant, sub Sigismundo Gonzaga, et tria Germanorum millia sub Alberico Lodronio, Genua profectus. Et nonnullos enumerans Gabutius ipse, qui ex omni fere Italia, Gallia, Hispania Germanique convenerant, præter memoratos duces: In iis (inquit) eminebant Alexander Farnesius Parmæ princeps, Franciscus Maria Ruvereus Urbini ducis filius; ambo summæ spei adolescentes. Prosper Columna, Pompeii, quem paulo ante memoravimus Zagaroli ducis frater; Paulus Jordanes Ursinus, Bracchiani dux; Antonius Carafa dux Montis-Draconis, Pompeius Lanoia Sulmonæ principis frater: Vincentius Cybo, Marchio Carrariæ: Ludovicus Requesentius, Major Castellæ Præceptor; Sfortia comes S. Floræ et Paulus ejus frater, Vincentius Tutavilla Sarni

comes; Andreas Provana Linii Comes; Bernardus Cardenas; Ascanius Corneus castrorum magister; Octavius Gonzaga, Franciscus Ibarra; Horatius et Virginius Ursini, et alii quamplurimi veterani duces ac milites, quos, prout res tulerit, suis locis commemorabimus.

366. Inter hos etiam fuisse Michaellem Bonnellum, sororis Pontificis nepotem, adolescentiam nondum egressum, qui egregiam nobilium manum secum duxit (quod silentio præterivit Gabutius) Folieta adnotavit.

367. *Post multas procerum altercationes, decernitur, Pio præsertim hortante, prælium haud diutius differendum.* — Interea ab Egydio Andrada, Hierosolymitani Ordinis egregio milite, e Corcyra (quo ad res hostiles explorandas cum duabus triremibus, Hispana altera, altera Veneta ab Austrio missus fuerat) reverso, nuntiatur sibi, a nonnullis (quos in adversa Corcyræ parte, quæ Italiam respicit, in terram exposuerat, et eo usque processerant, unde in circumjecta maria late prospectus esset) delatum, se classem Turcicam contemplatos; verum numerum ejus, utpote ex longinquo, inire non potuisse; retulisse tamen sibi Græcorum nonnullos, qui classem eamdem ex propinquo recensere potuerant, ex trecentis longis navibus constare, quarum ad centum nonaginta triremes fuissent; reliquæ minoris formæ, ac varii generis et modi, diversorumque nominum navigia extitissent. Quanquam (inquit Gabutius) longe major numerus esset, quippe triremes CCXXV, biremes XXXV, præter alias plurimas minores naves, Turcicam classem habere, postea cognitum sit.

368. Turcas præterea, post Ulcinium in Epiro, atque Antivarim, et Buduam in Dalmatia captas, ut dictum est, urbes, cum animus esset copias Cataro admovere, eamque jam urbem petissent: audito Austrii Neapolim adventu, eo consilio omisso, illico discessisse ac sua repetere perrexisse; et in itinere descensione ad Corcyram facta, magnis cladibus eam insulam vastasse, nulla tamen acta hominum præda, qui omnes in urbem confugerant: hinc insulam, nonnullis ex suis amissis, reliquisse, atque inde se Brutotum transtulisse.

369. His ab Austrio aliisque auditis, de ratione gerendi belli agi cœptum est; diuque consultationem tenuisse, multumque temporis rebus gerendis exemisse, qui longo dictamine præfectorum classis concertationes super hac re prosequitur, Folieta asserit. Breviori stylo rem complexus Gratianus ¹, scribit alacre promptumque ad res gerendas studium, et parandæ gloriæ cupidinem Austrium ostentare conatum esse. At in privato ejus consilio, cui præter Auriam, atque Hispanos, Landrianus

¹ Thom. Cost. Hist. Neapol., lib. 20, p. 38 et seq. — ² Foliet. de sac. fæd., lib. 3, p. 138.

¹ Gratian. ut sup. p. 139.

Siciliæ præses, Sfortia Sanctæ-Floræ Comes, Ascanius Corneus, et Glabrio Serbellonus adhibebantur, longe alia sententia rem agitatam; cum Requesensius, penes quem summa rerum omnium auctoritas erat, tuta disserens, fortia ac decora consilia, atque omnem pugnæ mentionem respueret, neque eandem Venetorum ac regis rationem esse ostenderet; quod illis ab imminente periculo, ac desperata pace, qua nulla tolerabili conditione a superbis Barbaris impetrare quivissent, ex metu audacia esset, atque ultima spes desperatione tentari. Regi vero procul a tali periculo et necessitate res, cui victoriæ instar esset, conservata classis, Austriumque monuisse se prius Philippi fratris, quam fœderatorum imperatorem esse meminisset. Adversus hæc vero (addit Gratianus idem) cum Itali duces tendere non auderent, quod quæ Requesensius diceret, perinde accipiebantur, ac si regis ore missa essent, quod arcanis Philippi mandatis unus maxime instructus putaretur: id modo illos disseruisse scribit, cavendum esse, ne Veneti, desperata sociorum ope, pacem, vel servituti junctam, ab hoste acciperent; Piusque, quod futurum apparebat, a rege penitus abalienaretur.

370. Et revera res Pontificem minime lauit, qui, ut malo occurreret, statim Jo. Paulum Odescalcum Pinnensium episcopum (cujus alibi meminimus) Messanam misit, qui Austriaco cæterisque omnibus ediceret, pugnam non modo, si ferret occasio, non detrectandam, sed etiam quamprimum exquirendam, ac fortiter ineundam. Placet hic ea referre, quæ alibi memoratus Anonymus ¹ in Ms. nostræ Vallicellanae Bibliothecæ adnotata reliquit:

« Per eos dies pervenerat Messanam Paulus Odescalcus, a Pontifice illuc missus, ut Austriacum ad prælium inflammaret; et quanquam non multis opus esset cum eo, qui sponte sua maxime in hanc partem inclinabat, ille tamen non destitit ab officio, Austriacum convenit, coram Pii mandata retulit; hortatus est hominem ad pugnæ maturitatem. Ad extremum, ut id facilius efficeret, polliceri Pontificis nomine certissimam victoriam; affirmare hujus signa ostensa e cælo: denique vaticinationi addere promissa, et divinis adjungere humana, quæ apud homines magnam vim habent. Pontificis esse in animo, primum ex his regnis, quæ Turcarum imperio subtraherentur, illi, victoriæ merito, dare.

371. « Hic sane nuntius sicut in Austriaco pristinam alacritatem auxit; ita in multis, quibus ille suspicabatur, non parum imminuit. Nec defuere, qui postmodum dicerent, dissoluta idcirco post navale prælium fœderis vincula, metu, ne ea res Austriaco vires opesque

plus æquo pararet, ejusque potius victoria quam reliquorum esset; quanquam ea tunc suspicio, timore majoris et impendentis mali, si non penitus oppressa, certe ad tempus composita est. Quare, ut tanti facinoris consilia decoquerentur domi, antequam prodirent foris, consultationem adhiberi placuit ea super re, quæ omnium maxima erat. Ergo ad se advocari jussit imperator strenuissimos quosque, atque primarios clarissimos, tum ne properare plus æquo videretur, tum etiam, ut ea consiliorum communione, arctius sibi ac inter se capita exercitus devinciret. Ut duces consedere, idem qui senatus ac belli princeps habebatur, rogavit unumquemque de prælio, vel commitendo, vel deliberando, quanquam ipse propiore in alteram partem esset animo, bellumque concludi averet, idque, nec vultu, nec oratione occultabat contra quam fieri ab aliis decet, qui suffragium in re dubia flagitant; nam rogatorum plerique, ut principis ab nutu pendent, afferuntque non tam quod sentiunt, quam quod sentire privatæ utilitates persuadent; ita ad eum non audendo fidem abrogare; satis tutum non esse putant. Non tamen nactus Austriacus hujusmodi sententiarum venditores, propterea singuli, qui sedebant pares ipsi imperio erant, alioquin etiam in eadem alea imperii afferebant varii varia, prout cuique animus et ratio suggererat. Sed insignis fuit Ascanii Corniensis oratio, viri, et sanguine, et re potissimum bellica perillustis, cui quantum ab omnibus haberetur fidei probavit exitus. Persuasurus igitur non esse committendum, ita dicere orsus est.

372. « Utinam, viri principes, ad eum locum devenissemus, ut obeundi certaminis causæ ipsæ se proderent, pugnaque nos haud dubie invitaret! sperarem fore, ut calamitatem terra marique latius serpentem, intercipere aliquando atque opprimere possemus. Nunc autem, cum Mars minime anceps videatur, alio deferre victoriam, nolite per Deum immortalem ipsi vos antevertere, eamque per se satis adversam, cum certis importune prælii urgere maturius. Dicam libere quod sentio, quod apud eos dico, quibus veritas (contra quod usu venit) amicos parit, et quanquam videam, ac me sententia, adversus famam, rumoresque hominum imperitorum minime restitutum, cautiusque nimium, et fortasse etiam timidi nomen subiturum; scio tamen a veritate..... interdum laborare, extinguere nunquam. Et vero, sicut Othomanicis animi magnitudine excellimus; ita reliquis belli præsidiiis, si minus præstaremus, certe, aut pares, aut non longe inferiores haberemur. Primum ergo in hostes ire, hortator pugnæ, moræ castigator, et inertium querelarum. Sed ut video, quæ vobis animum addere possent, omnia dehortantur;

¹ Mss. Cod. Vallicel.

dissuadent Othomanicæ vires, quas et militum copia, et trirremium numero, nostris multo superiores esse, quotidie, ut scitis, indicia deferunt; dissuadet hostium animus, et suapte natura et victoriæ ingenio audacissimus; dissuadet pugnæ locus accomodatus hosti, qui iis maribus magna ex parte occupatis, domi suæ pugnaturus est, ac visurus omnia circa civibus ac sociis suis, plena armorum, commeatuum, virorum copia adjuvantium; nos in aliena sede pugnam inituros, longe a domo, longe a præsiidiis, minoribus in præsens viribus, exigua spe in futurum, pectore uniuscujusque nostrum excepto, præterea non conferendos. Inter omnia infesta maris pariter ac rerum angustiae accipient. Convertite, si placet, oculos ad eas regiones, quarum in sinu confidentiam collocatis; quid vobis animorum ferre possunt? Urbes incensæ ac prostrata oppidorum cadavera, quorum ex incendiis nostros pæne oculos fumus invadit, et clamor consternatorum civium aures ferit: mox etiam hostium gladiis feriendos. Quid vero esset (quod in Barbaros potius omen convertat Deus) sed quid tandem esset, sicut sæpe accidit, si classis hæc nostra, qua spes ac vota omnium, ipsamque incolumitatem Europæ deferimus, fracta demum, fugataque turpiter, aut etiam capta, in hostium manus adveniret? An existimatis hunc nimbum et procellam citius transituram, quam ad Italiam victoriæ tempestas detulerit, magnoque cruoris imbre omnia fœdaverit? Horror animum subit, duces, quotos recorder, ferales hostes, quibuscum agimus, mores; videoque obvios immanitati barbaræ nosmet ac nostra magnis nos ipsos animis dare. Quid enim aliud Selymus imperator, quid hostes hodieque cupiunt, nisi prælium, in quod fata nos adversa præcipitant? Aut ego rei militaris ignarus sum plane et tyro, aut aliquem propono locum nostris cladibus illustriorem, velis remisque miseri quæramus. Cur hic potius non aliquantisper subsistimus, donec prudentiores nos ac fortiores tempus diesque faciat? Temeritas impetu bono, consilia bona convalescant. Quod si tum obstinato adhuc animo pugnare statuitis, sequar ego quidem præeuntes per tela ac mortem, nec arma abjiciam, nisi cum vita. Sed eum testor, qui rei exitum videt: testor fœderatorum principum; atque vestram quotquot adestis fidem, si quid nobis adversi acciderit, vatem me antea fuisse, ac malum alio declinare conatum esse. Quare sic sentio, rejecto in aliud tempus prælio per eas aras tamdiu pugnandum, quamdiu hostis, nostræ classis accessu, suspensus, inceptam Dalmatiæ populationem omittat, eoque artificio felices Othomanicos processus, metu potius quam armis retardandos ».

373. Enim vero movit hic sermo audien-

tium animos, consecutaque deinde admurmuratio, quantum ille persuaserit, argumento fuit; non tamen idcirco Austriacus rogare destitit, ut optima quæ esset sententia plurimorum conspiratione ratam faceret. At Marcus Antonius Columna, quippe qui Pontificis jussu, non pugnaturus modo venerat, sed auctor suaseretque ut ab omnibus pugnaretur, quod videret senatum ad opinionem Corniensis inclinare, commoto nonnihil animo, ita incœpit:

« Ut poteramus, duces, ante incendia cædesque nostrorum deliberabundi sedere diutius, atque Othomanicis incendendo vastandoque omnia concursantibus, tamquam in theatro suspensos afferre animos ac studia in diversa distrahere. Victor est Othomanicus, sed amissis suorum non paucis, sed multis sauciatis, sed omnibus defessis, est victor; ut ipsa quæ audaciam parit victoria, vires ademerit, ac nocumento sit futura pugnanti. An vero cunctari volumus, donec inimica classis refici per otium queat, neque ante hinc movere, quam illa Italiam cœperit? Sedebimus domi muliebri ritu, neque animadvertemus, ex hac cessatione brevi multiplex bellum rediturum, sicut ab toties victore hoste vinci aliquando desiisse. Quantum ferme virium potentiæque habet Europa, id totum in armis est, nobisque ducibus se in classe subjecit. Hanc ergo tam validam gentium conspirationem, non modo parem Barbarorum animis existimo, sed longe majorem etiam, nisi nobis ipsi deerimus: superiorem acedia belli eam, in cuius æquitate, non minus quam in armis reponendum est spei. An divinæ opis argumenta obscura sunt? Pio Pontifice divinæ mentis interprete utimur, dictisque sanctissimis, et gravissimis nitimur, qui, ut auctor fuit hortatorque belli, et certissimæ sponsor victoriæ, ita in hanc causam, quam suam agnoscit, non minus apud Deum precibus, quam nos vi armisque pugnabit. Hæc una spes, si cætera omnia deessent, hortatur satis. Quare ita existimo quamprimum arma capessenda, hostemque præteritis præliis defatigatum exhaustumque celeriter opprimendum ».

374. Sic ibi, ubi etiam refertur Columnæ orationem, pro dicentis auctoritate ac facundia secundissimis quidem auribus exceptam; sed nihilominus magis Corniensis sententiam placuisse; statutumque idcirco, ut Christiana classis per vicina maria excurrens Dalmatiæ clades impediret, navale vero cum hoste prælium devitaret. Quæ quidem his congruere videntur, quæ Gratianus scribit; nempe post longas inter duces concertationes, Hispanorum præcipue studio eo itum, ut in Græciam progredierent, speciemque belli ostentantes tempus tererent, donec reducendæ classes in hiberna essent.

375. At tum Austrium, tum Corniensem, ab his, quæ Gratianus scribit, ac in allato Ms. Cod. afferuntur, vindicat Gabutius, dum eorum alterum non fide, sed ex animo, rei gerendæ cupidum ostendit; alterum vero, non modo a consilio præliandi deterrere studuisse non dicit, verum ad idem committendum potius hortatum esse demonstrat: licet in eo cum Folieta aliisque conveniat, quod Hispani a fortuna tentandæ pugnæ aperte abhorrerent. En ejus verba, quibus rem diligentissime exorsus, ab oratione Jo. Pauli Odescalchi ad Joannem Austrium ita prosequitur:

« Deum ducem sequeretur, magna et prospera omnia speraret, ac memor se Carolo V patre natum, bellum ita gereret, ut si domesticas laudes exsuperare non posset, eas pro viribus æquaret. A Carolo parente ei quidem vitam traditam, sed regnum nullum relictum esse. A Pio cuncta, quæ ad dignitatem et ad commodum pertinerent, in eum profectura; eundem, qui nomen et charitatem parentis sibi sumeret, id effecturum, ut opportune, et bene cumulatam gratiam referret; id tantummodo ab eo postulari, ut se regno dignum ostenderet. Magnam Deo gratiam habendam, quod ei campum aperuisset, in quo excurrere ejus virtus cognoscique posset. Cæterum divinam opem sibi esse piis precibus implorandam, eamque affuturam, si militum animos ab effusa licentia ad sanctiora instituta revocaret; militaremque disciplinam tota classe ad Christianæ pietatis formam componeret. Mixtos ex perdita et infima hominum fœce sicarios, exules, latrones, oberatos, ad nomina danda conflueret; itaque purgaret ipse exercitum missionibus flagitiosorum; in primis vero detestabiles et maxime Deo invisas blasphemias interdicere, infames ludorum labe et desidiæ, maximas peccandi illecebras, arceret; socios ac milites prohiberet injuria; denique prius adversus peccata, quibus iræ cœlestes provocantur, et acuuntur hostium tela, quam adversus hostes ipsos, bellum sibi gerendum putaret. Hæc si fecisset, non solum milites obediētiore habiturum, sed victoriam quoque haud dubiam brevi relaturum.

« Hæc et id genus alia Pontificis monita, tantæ fuere apud Austriacum auctoritatis ac fidei, ut has ille voces, velut oraculo editas, in pectus animumque demitteret, ac rei bene gerendæ majorem in spem ingrederetur. Non ignorare se dicebat, hac de se concitata expectatione, magnum sibi onus imponi; sed quantum in se esset, enisurum, ut quæ sanctus Pontifex præcepisset, summo studio ac pietate præstaret.

« Itaque denuo advocato concilio, cui Pontificius internuntius belli duces, et alii principes viri, veteranique præcipue interfuere, suam

singuli sententiam rogati, eamque scripto edere jussi, hostium vires diligentius explorandas prius esse, quam ultimum periculum subeundum nonnulli consulebant. In iis Ludovicus Requesensius, magnæ vir prudentiæ et auctoritatis, qui juveni Austriaco legatus et consiliorum moderator datus erat, quæ ferro decernerentur, summo consilio administranda esse, præcavebat errori, quo, temere conserto prælio, summa rerum periclitarentur, haud facile remedium reperiri. Scipionem illum Africanum, scite quondam admonuisse, non, nisi magna opportunitate, aut urgente necessitate, cum hoste confligendum. Importunum videri pugnam quærere, cum hostis intra sinum Corinthiacum se recepisset (id enim tenebat fama) neque ulla facultas eum inde eliciendi præberetur.

« At enim Austriaco, M. Antonio Columnæ, Sebastiano Venerio, Augustino Barbadico, summis belli ducibus, Alexandro Farnesio, Gabrieli Sorbellono, Ascanio Corneo, atque aliis plerisque magnis viris, militarique virtute præcellentibus, longe alia mens erat, et quamprimum fieri posset, rem prælio decernendam esse, firmis rationibus demonstrabant; nec committendum ut consilium, quod animorum magnitudo gloriosum ac fortunatum facere posset, pugnæ detrectatio fœdum atque irritum redderet. Ergo jacturam apparatus tanto sumptu ac labore facti, vastationem finium, hostium insolentiam, nostra, inquiunt, augebit ignavia? inulti nos Turcæ toties lacescent? ostentabimus semper hosti, neque unquam inferemus arma? repellimus bellum, non inferimus. Tanto igitur promptius alacriusque prælium ineundum est, quanto necessitas major arcentis periculum, quam inferentis esse debet. Neque vero dubium est, quin hostis ingenita superbia ac victoriis elatus, occurrentibus nobis, classem sit educturus, ac pugnæ copiam factururus. At si nulla alia ratio, dignitas ipsa nos ad prælium impellat. An mediocre discrimen existimationis non subituros putatis, si inani apparatu contenti, ne levi quidem tentata pugna, ac ne viso quidem hoste, cum summa nostra Christianique nominis ignominia, domum redeamus? Hostes tacitam hanc, sibi optabilem cedentium deliberationem, pro expressa victoria læti jactabunt. Fœderati principes, et alii qui animos et vires in hanc belli curam intenderant, se suæ spe frustratos, ac nequicquam tot impensis ac laboribus fatigatos, jure conquerentur. Populi se injuria, tributis exhaustos, condolebunt. In proximum annum major validiorque hostium classis nobis imminebit, quæ majus nobis belli negotium facessat, omniaque prosternat. Nos vero classem, aut majorem aut validiorem nunquam comparabimus; quid igitur cunctamur, aut cur non, Deo duce,

ejusque in terris vicario Pio Pontifice, fausta ac prospera omnia divino instinctu pollicente, summisque votis ac viribus, una cum sociis principibus in id conspirante, hoc prælum inimus, quod non modo utile, sed etiam valde necessarium videatur? »

376. Hæc, et alia, una cum iis, quos memoravimus summis ducibus ab Austrio atque Corneo prolata scribit Gabutius, quæ quoniam, ut inuimus, minime cum illis convenient, quæ Gratianus significare voluisse videtur; neque cum aliis, quæ ex Mss. Codd. attulimus; aut dicendum erit eorum alterum vera non scripsisse, vel potius (cum pluries Austrius, ducum consilio coacto, de sententia rogaverit,) primum quidem Austrium ac Corneum a consilio præliandi abhorruisse, deinde quod in illud descenderint; cui minime adversari cognoscitur, quod cæteri commoliebantur, Hispani, nimirum, quod in Græciam Christiana classis progrediretur, ut speciem belli tantummodo ostentaret, quod animo aversabantur: nam quæ Hispanorum aliquibus mens esse potuit, non ideo Austrio etiam fuit; vel si primum fuit, non ideo, ex eo, quod semel fuit, educi potest, quod semper fuerit.

377. Quidquid sit, quam diximus, Christianæ classis expeditio, communi omnium decreto statuta fuit; complures enim rei militaris aliqui scientissimos, et auctoritate graves, rerum causis et rationibus omissis, una Pii auctoritate contentos, prælium haud differendum suasisse, scribit Gabutius; additque cunctis in hanc sententiam descendentibus, spem tantam, lætitiæque animos incessisse, ut quidquid intercederet temporis, id victoriam e manibus eripere videretur.

378. *Christiana classis Christiane accingitur ad pugnam.* — Statim itaque, indicto tridui jejunio; supplicationes decernuntur, quæ in natalem diem festum Deiparæ inciderunt; omnesque, per sacram Confessionem elutis peccatorum maculis, cœlesti pane se communiunt, nacti amplissima Apostolicæ indulgentiæ præmia, quibus Pius ornabat eos, qui rite expiati, nomen in hanc expeditionem darent. Hinc non pauci inter se discordes, condonatis injuriis, ex inimicis amicos factos, memoratus scriptor tradit, et ad communem rem bene administrandam conspirantes voluntates, præ se tulisse. Miram fuisse, pro cujusque ingenio, toto exercitu, et publice et privatim religionem. Cumque Pontificis judicio, ex Religiosis Ordinibus, Cappuccinorum videlicet et Societatis Jesu sodalitatibus (ut scribit Guarnerius¹) delecti, et in hanc militiam dati sacerdotes fuissent, hi piis cohortationibus, atque aliis charitatis officiis obeundis, omnes in Christiana

disciplina continuere. Ita ut alios videres, ex præscriptis libellis, aliis ex calculis in coronam insertis, sacras ad Deum ejusque Genitricem preces fundere, opemque divinam supplices implorare. Omnes piacularibus granis, et cereis Agni Dei imaginibus, quarum ingentem vim Pius miserat, et singulis singulos milites donari jusserat, tamquam firmissimis tegumentis gavisi sunt, pro certo habentes, si quis gravior casus accidisset, se in cœlestes sedes excessuros. Qui autem se tota mente pietati haud dedere, ii inter inertissimos habiti sunt. Ea demum (inquit Gabutius¹) fuit apud omnes Pii Pontificis auctoritas et exemplum, ut otiosum, aut ludo intentum, toto exercitu neminem videres; neque qui Deum sanctosque maledictis incessisset, haud impune tulit; ideoque duo apud Austriacum ejus criminis delati, laqueo suspensi pœnas dedere; quod quidem magnum classi universæ terrorem injecisse, idem scribit.

379. Neque hoc ipso ferme tempore sibi defuerat, licet longe constitutus Pontifex, ut Christianæ classi divinam opem imploraret; ad quod adstruendum, totidem verbis ac exaratam reperimus, ejusdem orationem referre sufficiat, quam sub die vigesima septima Augusti in toties memorato cardinalis S. Severinæ Diario² in Consistorio, ad cardinales habuisse invenimus:

« Clauso Consistorio, Sanctitas sua dixit in hunc sensum: Calamitates horum temporum, non est opus commemorare, cum undique Dei Ecclesia tribulationes sustineat; et præsertim a communi hoste Turcarum tyranno, cumque, vos scitis, charissimus in Christo filius Philippus Hispaniarum rex miserit Joannem de Austria ductorem classis generalem, pro fœdere inito, inter ipsum et dominium Venetorum; et eum tanta nobilitas Hispana comitetur ad hoc sanctum bellum, et plurimi etiam nobiles Veneti accesserunt ad eandem classem dimicaturi contra hostes fidei immanissimos Turcas, (hic nullam fecit mentionem de aliis principibus, et nobilibus Italiæ viris, qui idem egregie præstiterunt), exposituri eorum corpora et obiecturi caput, pro salute Christianitatis et omnium nostrum: non est æquum, ut nos quiescamus et oscitemur in tot tantisque discriminiis. Si enim ipsi laborant et fatigantur in itineribus et navigationibus, cur non et nos laboremus et fatigemus? Si ipsi vigilant, cur non et nos vigilemus et orationibus attendamus instantius? Si ipsi in classe, et famem et sitim sustinent, cur non et nos jejunemus? Si ipsi exponunt sua corpora pro nobis, cur non et nos non exponamus orationes et eleemosynas pro nobis et ipsis? Et nos quidem, tanto magis

¹ Guarner. de Bell. Cypr., lib. 2, p. 646.

¹ Gabut. ut supra. — ² Diar. orig. card. S. Sever.

hoc facere oportet, quia Deus posuit nos, ut mediatores et sequestros inter se et populum, et inter justitiam et peccatores, ut etiam dixit sacra Scriptura de Moyse. Nos enim, cum simus sacerdotes, et populo Dei præpositi ad intercedendum pro eo, et ad offerendum pro eo, sumus sequestri, mediatores et propitiatores, ad placandam iram Dei, ad reconciliandam gratiam cum peccatoribus, ad promerendam veniam scelus nostrorum, quibus illam ad iracundiam provocavimus. Proinde, durante ista necessitate nostræ Christianæ classis navigationis; in hoc tempore ad debellandos hostes fidei nostræ, vel ad illorum furori occurrendum, humiliemur in conspectu Dei, et pœnitentiam agamus de peccatis nostris, recurrentes ad thronum gratiæ et misericordiæ ejus, ut ipse sit propitius populo suo, et nobis; nam certum est multis sacrarum Scripturarum exemplis, divinam Majestatem, peccatis populorum offensam, pœnitentia placatam esse. Quæ ut faciamus attentius et diligentius, unusquisque vestrum in primis id curet et agat, ut ad idem suam hortetur familiam, et ex corde recurratis ad Deum, orantes et alia bona opera facientes, præsertim mane, cum vestri cappellani sunt celebraturi, vocata et præsentem familiam, devote recitent cum precibus consuetis, et aliis orationibus, pro Ecclesia Dei, et pro navigantibus nostris propugnatoribus contra Turcas et infideles, ut videbitur. Deinde etiam jejunandum est aliquo die; unde indicatis familiis vestris unum diem jejunii in unaquaque hebdomada, ac propterea etiam attendatis aliis pietatis operibus; eleemosynas quoque aliquas egenis et pauperibus, præter consuetas erogate, ut oratio sit comitata jejuniis et eleemosynis. Sic et erit accepta in conspectu Altissimi, qui dignetur nobis suam misericordiam impertiri, et opem in tantis necessitatibus præstare. Hucusque Pii oratio; addit statim Diarium:

380. « At cum ad seniores DD. cardinales esset conversus, quasi auditorus eorum sententiam, dominus cardinalis Augustanus respondit: Cum monita, et hortationes Sanctitatis Vestræ sint sancta, et salutaria, et pro Reipublicæ Christianæ beneficio atque salute, ego et DD. mei cardinales illa libenter suscipimus, et erimus obediens, et parati facere quæcumque Sanctitas Vestra mandat.

« Sic, et cæteri omnes, detecto capite, nutantes præ se tulerunt idem sentire, et idem implere se paratos. Sic ibi.

381. Internuntio igitur Odescalcho. Pontificia auctoritate¹, classi Christianæ bene precanti, ingenti multitudine lætis ac faustis clamoribus abeuntes prosequente: (confluxerant enim pene innumeri ad spectaculum Messanam tota

insula, vicinisque Italiæ littoribus, ut narrat Gratianus¹, cum nunquam antea Christiani tantam classem adversus Barbaros eduxisse memorarentur,) e portu solverunt. Non prius, quam septimo kal. Octobr. id accidisse, scribit Folieta². Quinto decim kal. Octobr. e contra Andreas Maurocenus³ id factum asserit. At Gratianus⁴, Gabutius⁵, Catena⁶, alique, decimo sexto kal. ejusdem mensis, hoc evenisse narrant. Qui quidem Catena etiam scribit; præfatum Odescalchum summo studio, una cum iis, quos memoravimus religiosi sacerdotibus, omnes explorasse, qui classem conscenderant, ne forte inter eos, vel mulier, vel puer, qui militum aliorumque castitatem labefactaret, reperiretur.

382. *Messana solvit classis.* — Christiana autem classis Messana movens, ad pugnam instructa progressa est; nam quatuor in partes sic distributa fuit, ut mediam aciem cornua duo et subsidia constitueret, uti narrat Gabutius⁷: medium agmen LXI triremium ipse ductabat Austriacus, cujus latera cingebat, dexterum Pontificia, Veneta Prætoria lævum; illi M. Antonius Columna, huic Sebastianus Venerius, socialis belli duces cum potestate præerant. Dextrum cornu, quod LIV triremium erat, ducebat Jo. Andreas Auria; jussus, ut antequam pugna iniretur, semper alios antecedens, ad sex millia passuum in altum procederet, ac sub certamen in locum suum æqua fronte pugnaturus reveheretur. Quinquaginta quatuor triremium erat cornu lævum, quod regendum datum est Augustino Barbadico, summo Venetæ classis procuratori, cui Sfortia, S. Floræ Comes, regiis Italicæ nationis copiis præfectus additus est. Aciem postremam, quæ a tergo navigans e xxx constabat triremibus, Alvarus Bazanus, S. Crucis Marchio, regebat, claudebatque agmen, huc illucque opem allaturus, prout casus hostiumque incursus poposcisset. Modicum intervallum mediam aciem a cornibus dividebat. Subsidia quoque suis quæque locis assignata; nam Austriacum Ludovicus Requesensius ejus legatus, suis munitus triremibus sequebatur. Columnam vero suffulciebat Genuensium Prætoria, in qua Alexander Farnesius, Hectore Spinola duce, vehebatur. Post Venerium tandem in subsidiis constituitur ducis Allobrogum prætoria, in qua erat Urbini princeps, Andræ Provani Linii comitis ductu. Qua media acies a sinistro cornu dirimebatur, Petri Baptistæ Lumellini prætoria, quam Paulus Jordanus Ursinus regebat, subsidio futura, navigabat. Petrus vero Justinianus, triremium Melitensum præfectus, post cornu dextrum

¹ Gratian. de bell. Cypr. lib. 4, p. 194. — ² Foliet. de sac. fœd., lib. 4, p. 47. — ³ Maurocen. Hist. Ven., lib. 11, p. 433. — ⁴ Gratian. ut sup. — ⁵ Gabut. ut supra. — ⁶ Catena. Vit. Pii, p. 211. — ⁷ Ut sup. c. 3, p. 166 et seq.

¹ Gabut. ut supra, lib. 5, c. 2.

fuerat constitutus. Antonius Canalis, et Marcus Quirinus, Venetæ classis legati, lævum ille, hic cornu dextrum sequebantur. Joanni Cardonæ, decem Sicularum triremium duci, qui in agmine erat Auriæ, cornuque dextrum ad regiam claudibat, imperatum est; ut cum octo triremibus (uti Maurocenus ac Folieta scribunt) ad decem millia passuum continenter præcederet, et simul ac hostilem classem prospiceret, suum in locum reiectus, classarios de rebus omnibus admoneret, suasque triremes ita divideret, ut quaternæ quidem singulas utriusque cornu prætorias, reliquæ vero duæ imperatoriam præmunirent. Tantum autem spatii (ait Folieta) præcipere iussus est Cardonius, ut celoces exploratum a Turcis præmissæ in ipsum incidentes, prius ab illo in fugam conjicerentur, quam in conspectum Christianæ classis venirent, ac numerum navium oculis notare possent. Ad cornua porro singula, et ad mediam aciem binæ majores triremes remulco trahebantur, in diemque pugnæ condixerant, ut simul ac vexillum magnum a Pio Pontifice Max. missum, ad regiæ puppim extensum conspexissent, sese omnes colligerent, aciesque instruerent, ordinarentque ea ratione agminibus distributis, ut tam in acie media, quam in utroque cornu, unam omnes hosti frontem objicerent. Majores vero triremes quisque suas ad milliarium ante navigare præciperent, quæ singulæ tanto inter se intervallo disjungerentur, ut universam Christianæ classis, ad quinque miliaria late patentis frontem æquarent, eique propugnaculo essent: et copiosa, quam secum devehebant, æneorum tormentorum vi primæ cum hoste congressæ, quanta possent maxima in eum inferrent damna, aciesque illius, uti fecere, disjicerent ac perturbarent. Distribuerant præterea quingentos milites in illas majores triremes, singulas minoribus instrumentis instructos, qui de operto loco tuti hostem glandium procella verberarent; erant enim ea peralta amplaque navigia, veluti munitissima propugnacula. Prætoria vero quæque diversa ac diversis affixa locis vexilla gestabat; et quæ prætorias sequebantur triremes, cum illis ejusdem pariter coloris signa ferebant: ut in turba et confusione prælii (inquit Folieta ¹) suum singulæ naves locum, ac suam singulæ aciem, ad quam sese agglomerarent, inter noscerent. Non constipatæ triremes, sed modico intervallo inter se distantes collocantur, ut ad emittendos tormentorum globos ubi tempus posceret, spatium relinqueretur. Pontificiæ, regiæ, Venetæ triremes intermiscuntur, ut æquata omnibus commodi incomodive conditio, majorem auxilii mutui curam singulis injiceret. Quin etiam, inter firmas infirmæ dis-

tributæ, quæ tanquam alis meliorum protectæ, hosti fortius obsisterent; sed et milites ipsi non omnes separatim per nationes, verum ad mutuam concordiam, opemque fovendam, prout opportunus videretur, tota classe distincti. Quæ quidem omnia, quam probo consilio disposita sint atque sancita his verbis docet Folieta ¹: « Illud autem sapienti ratione multis de causis provisum est, quod non suus cuique nationi, ut fere fit, separatus est assignatus locus, ut sic essent tanquam distincta membra; sed totius classis unum ac promiscuum corpus factum est, navesque immixtæ, ac Venetæ et occidentales (ita enim naves cæterarum nationum appellabantur) alternæ statutæ, quæ res multas utilitates habuit; nam principio imbecillioribus, cum iis, quæ firmiores erant, copulatis, vires classis æqualiter perlibratæ sunt; factumque est, ut æquali in omnem classem, velut infuso robore, nulla pars claudicaret; deinde nullus seditionibus et conspirationibus relinqueretur locus: quæ res exercitibus perniciosior et periculosior, quam hostilis vis sæpe fuit; cum nationes, nullo inter se consensu, aut colloquii commercio sibi privatim consulere, aut a communi bono consilia separare non possent. Ad hoc necessitas æqualiter omnibus pugnandi imponebatur, facultasque subtrahendi se certamini imbecillioribus eripiebatur, quod valentioribus interpositæ vel invitæ attrahebantur: cum mutuus pudor timoris fatendi atque ignaviæ extero aperiendæ, ad pugnam animos acueret. Fugæ præterea consilia impediabantur, quæ singulis ab universo suorum corpore discretis, constare non poterant ». Sic ille; addit Gabutius ², quod cum nonnullæ Venetæ triremes, minori quam oporteret militum numero instructæ viderentur; iis supplendis quatuor Hispanorum millia, Italicosque mille Austrii tribuisse. At ex his exorta incommoda infra narrabimus.

383. Cum igitur sic munitissima instructissimaque contra hostem Christiana classis, qua prædiximus die, Messana multa luce solvisset; quarta hora (ut narrat Gratianus) ad D. Joannis Promontorium applicuerunt, ubi ligna, aquam, lapides, qui ferrent in naves, expositis, ibi reliquum diei, atque eam noctem in anchoris fuerunt. Sequenti die, haud ita multum viæ progressi, ante noctem item aquandi ac lignandi causa appulerunt. Idem fere alio et sequentibus aliquot diebus est factum, ægre id ferente Venerio, qui tam lentæ navigationis moram suspectam jam habens, cum ad eum Austrii misisset monitum, ut aliquot dierum aquam in naves importare juberet, quo, sine quotidiana applicatione, cursum tendere possent; renuntiari ei jussit xv dierum aquam lig-

¹ Folieta. de sac. fœd., lib. 3, p. 146.

¹ Ut supra, p. 147. — ² Ut sup.

naque sibi in navibus esse, quin acceleraret ipse aliquando iter. Subesse enim Autumnum, ac prope tempus præterisse gerendæ rei, atque hostem interea superbum toto potiri mari. Se quidem Austrium pugnæ, et gloriæ cupidum existimare; cæterum vereri, ut idem animi sit omnibus, quos in consilio haberet. Qua liberi senis voce excitatus Austrius (inquit Gratianus) iter paulo quam antea magis intendit. Trium dierum navigatione ad Caput Columnarum, quod veteribus Lacinium Promontorium fuit, pervenisse, ibique totidem dies subsistere coactos esse, quod validis aquilonibus flantibus periculosa existimaretur tantæ classis conjunctæ navigatio, narrat Folieta; idemque confirmare videtur Maurocenus. A Capite demum Columnarum solvens Austrius, decim. kal. Octobr. cum tota classe sext. kal. ejusdem mensis, vel, ut scribit Gabutius, septimo Corcyram tenuere.

384. Triduo reficiendis ex maritima jactatione militibus, expectandisque navibus, quæ reliquarum cursum adæquare haud poterant, ibi commorati sunt, quo tempore Austrius in consilium duces adhibuit, inter quos fere eadem, quæ jampridem Messanæ sententiarum dissimilitudo concertatioque intercessit; uti enim legitur in superius memorato Vallicellano Ms. ¹ Cod.: « Erant sententiæ, quæ censerent, e sinu Adriatico expeditionem suscipiendam, tum quod Otthomanicum eo facilius alliceret ad repugnandum; tum quod subsidia nostris magis in promptu forent. Erant, qui existimabant magis honorificum esse, si bellum in sinum Naupaticum sponte transferretur, ut hostes, vel nolentes, pugnam aggredi cogerentur. Alii utrumque improbant, consilium illud tantum superesse dicebant, ut aliquid ex hostium oppidis invaderent, quod absque dubio tutaturi essent Ottomanici, atque ita in certamen extrahendos ». Sic ibi. Quod autem revera fuit, illud extitit, nil acrius Venetos curasse, quam ut cum hoste bellum committeretur, totisque e contra nervis intendisse Hispanos, ut nequidem hostem prospicerent, licet specie prælium omnino detrectare non auderent. Eorum vero studia, nobili ingenio fefellisse Columnam, scribit Gratianus, dum secreto illos, Austriumque monuit, viderent ne forte Veneti, frustrata atque elusa quotannis eorum spe, ad præcipitia consilia agerent. Tot belli incommodis fessos, tot cladibus afflictos, qua Cypri ademptæ, qua navium amissarum, super tot oppida tantum agri ab hostibus captum, singulasque direptas ac vastatas insulas; nisi re aliqua invenerint, dissidentesque confirmarent, ignominiosam quidem ipsis, sed damnosam omnibus pacem eos cum hostibus facturos.

Si commissæ res prælio, plus periculi Philippi rebus, quam emolumentum allatura videatur: saltem quod tuto facere possent, speciem non abhorrentis a pugna animi ferrent. Nam Turcas, quis adeo nullius esse consilii putet, ut quam, quiescendo sedendoque in manibus victoriam habeant, eam temere dent in unius pugnæ fortunam, in quam, ne viribus quidem æquis, nunc essent descensuri? Haud ignorare eos, si paulum modo sustinendo rem distulissent; collectitias Christianorum classes, continuo hinc diversas esse abituras, liberamque sibi maris possessionem relicturas. Ita fore, ut et Venetos in officio retinerent, nec ipsi quod nollent, ullum ex eo discrimen subire cogerentur. Sic Columna.

Hæc igitur opinio non facturos videlicet potestatem sui Turcis movit, nam (subdit Gratianus ¹) et idem fere primores disserebant, et commodum hæc agentibus, visas LX Turcicas naves Methonem petentes, nuntii Zacyntho missi attulere. Qui quidem, neque falsus (inquit Folieta ²), neque verus omnino nuntius fuit. Vere enim discesserant (inquit) a Turcica classe navigia, sed triginta dumtaxat, et pauperum pyratarum. At scriptores cæteri Gratiani potius narrationem confirmant. Nuntium autem, qui hujusmodi detulit, languentem multorum fiduciam erexisse, magnumque pugnandi ardorem vulgo excitasse, metu illo, quo in primis pugnam cum tanto navium numero horrebant, dempto; ipsorumque ducum ac procerum dubios ad eum diem animos, atque inter alterutrum consilium nutantes, idem narrat Folieta. At probabilius Gratianus deinceps, plerosque ducum, feroces et magniloquos se in hostem ostentasse scribit, quod eum se non viuros putaverint, arma licet præliaque jactantem, exercitum in pugna expectationem exererint.

385. *Inter Turcarum duces disceptatio.* — Dum hæc inter Christianos consilia agitantur, Turcicæ classis duces haud parva pariter disceptatio tenuit, faciendumne periculum navalis certaminis esset. « Mahemetes Syrochus (inquit Gabutius) Alexandriæ præses, ætate, rerum usu et auctoritate gravis, alique nonnulli Turcarum primores, minime negligendum esse hostem dicebant, qui ultro lacessitum veniret; et classem, cui regis Philippi frater, cum florentissimis totius Christianæ Reipublicæ principibus præses, non nisi optime instructam advenisse; hæque cum stipendiariis militibus, sed cum honorariis ducibus præliandum esse. Intra sinus Corinthiaci claustra se tutissimos in omni rerum copia fore. Quare summam rerum, nulla cogente necessitate, Martis temeritati committendam non esse, cum præsertim classem infirmiore habent, suorum plurimis,

¹ Mss. Cod. Val. ut sup.

¹ Gratian. ut sup. p. 199. — ² Foliet. ut sup. p. 149.

aut morbo consumptis, aut longa navigatione debilitatis. Christianorum vero classem, aut ducum dissensionibus dissolvendam, aut aliqua tempestate, si his locis, hoc anni tempore perstiterit disjiciendam; igitur sedendo se plane victuros. In hac sententia erat etiam Portaus, alter summi belli dux, rei terrestriis præfectus, vir pariter ætate gravis, et bellicis artibus insignis; qui licet pugnae consilium privatim abnueret, tamen, ut se culpæ exortem ostenderet, neque Selymi decreto repugnare videretur, quod hostes pugnae potestatem non facturos existimaret, in contrariam sententiam pertractus est, quæ erat Ali Bassæ collegæ sui, totius classis præfecti, et Lucialis archipyratæ, navaliū certaminum peritissimi; qui turpe ducebant semper alias victorem Turcam, intra suos fines a Christianis armis provocari, magnamque ignominia notam Turcico nomini, ex ignavia et metu, si pugnam detrectassent, inuri: nec se de victoria quidquam dubitare; nam et numero navium, et militum robore, atque ex multis secundis præliis comparata experientia, se omnino præstare; denique satis superque compertum habere, quid valeat navali prælio Christianus, quem olim Solymanus Selimi parens, aliique Turcarum reges ac duces sæpe feliciter debellassent. Itaque secundissimorum præliorum memores, forti et alacri animo in hostem incurrerent, quidquid esset Christianarum virium uno certamine profligaturi; nam hanc unam victoriam adeptos, perpetuo terra marique victores fore. Sed nulla re magis ad id sentiendum movebantur, quam quod tyranni Selimi, omnino præliandum esse iubentis, voluntatem exploratam haberent, eamque pro oraculo ducerent, ac meminissent anno superiore Phialim Turcicæ classis ducem, eo quod Christianam classem non profligasset, loco motum, Selymi gratiam ac dignitatem amisisse ». Pugnandi vero consilium adjuvasse etiam Carcossam archipyratam, virum acerrimum, bellorumque navaliū scientissimum, qui ad explorandas Christianorum vires missus fuerat, idem scribit. Memorabile autem audaciæ illiusmet facinus illud Gratianus ¹ tradit, quod, concubia videlicet nocte, parvo navigio evectus, ita Christianorum stationi concessit, ut omnibus circumlustratis, singulas humerando percensuerit naves, ac paucioribus opinione sua repertis, lætus ad Cassas recepit, eisque haud plures clxx naves habere hostes pro comperto affirmans retulit. Cum enim se nostra classis in multos sinus, ut cuique commodum fuerat, diversa intulisset, verum inire navium numerum speculator non potuit, ex cujus tamen relatione permotus Alis (ut refert Maurocenus ²) e sinu Corinthiaco

proficisci, et ut fœderatos adoriretur Cæphaloniam usque progredi, quo se Christiana classis, ut mox dicemus, contulerat, decrevit. Haud absimili certe errore, quo Christiani pariter decepti, pugnam cum hoste haud detrectandam duxere; cum nempe a lx navibus, quas abiisse Methonem supra memoravimus, vel triginta pyratibus, quas a Turcica classe discessisse retulimus, ad pugnam cum Turcis committendam nostri vehementer accensi sunt. Verum istæ, noctu a Christianis non conspectæ, ad classem Turcicam redierunt.

386. *Classis Christiana ex re parvi momenti in maximum discrimen adducta.* — Fœderati igitur profecti prid. kalend. Octobris, magno repellente vento, portum, cui Gomenize est nomen, intrare coacti sunt. Hic Austrius simul lustrandæ classi, quod intenta cura est ab eo, reliquisque factum ducibus, simul recentioribus de hoste nuntiis expectandis biduum subsistit. Tertia vero die, cum consentaneos cæteris de Turcica classe nuntios accepisset, audiissetque eam ad Naupactum, intra sinum Corinthiacum stare, illo se cum Christiana classe conferre decrevit; jamque iter moliebatur, cum ex re parva (quod haud raro accidit) tanta periculi moles exorta est, ut classes illas, Christianæ rei columen, prope inter se, exitiali bello commiserit. Rem narrat Foliet ¹, Maurocenus ² et demum Gratianus ³ in hunc modum:

387. « Commodatas (uti paulo ante vidimus) ab Austrio in Sicilia aliquot militum cohortes, Veneti suas in naves, prout usus erat, distribuerant. Ex his Mutius quidam a Cortona ordinum ductor, in Cretensi triremi, cui Andreas Calergius præerat, insolenter multa ac turbulente egerat, dixeratque contemptim in ipsum præfectum. Cum benigne admonitus finem non faceret; Calergius rem ad Venerium defert, quærens vix jam navem in sua potestate esse. Venerius castigaturus hominem verbis, acciri ad se Mutium jubet; vocanti nec paruit ille, nec agnoscere se imperium ejus contumaciter respondit. Vexilli custodes, quos appellat, extemplo ad eum comprehendendum Venerius misit. Lictorum loco hi sunt, eisque præfecti jussa exequentibus, dicto audientem non esse, ex disciplina Venetorum capitale habetur; et ita ei cum Austrio convenerat, ut capere atque in vincula tradere, si quid commodati milites deliquissent, liceret; ultima animadversione Austrio, pro jure majoris imperii reservata. Mutius non repulit modo ab se ministros, qui adprehendendum eum accesserant, sed adjutus a suis, armis arreptis, impetum in apparitores fecit, unoque interfecto,

¹ Gratian. lib. 4, ut supra. — ² Mauroc. lib. 11, ut sup. p. 436.

¹ Foliet. ut supra. — ² Maurocen. ut supra. — ³ Gratian. ut sup. p. 200.

aliquot vulneratis, omnes navi exegit, probris in ipsum quoque Venerium jactis. Vel moderatum ingenium accendere tam superbe despecta atque obtrita majestas potuit. Senex certe natura vehemens, ac peritus, et iræ alioqui nunquam satis potens, ita exarsit, ut ademptum ergo sibi in suam classem jus, exclamans, Mutium, ac tres præterea audaciæ ejus socios, vi ad se pertractos, nihil Austrio consulto, ac Paulo Sfortia, qui deprecator pro tribuno suæ legionis aderat, repulso, prætoriae navis antenæ, protinus suspendi jusserit. Id factum adeo non modice Austrius tulit, faces iræ ejus subicientibus, quos insitum in Venetos odium urebat, ut confestim suorum advocato consilio, de imminuta majestate imperii sui vindicanda retulerit.

388. « Hic adeo atroces quidam, ex occasione in Venerium Venetosque coorti sunt, ut idem supplicium, ab furioso atque importuno sene expetendum, et exempli severitate jus supremæ præfecturæ sancendum esse contenderint: temerarie factum in unum hominem ac qui præcipiti temeritate, et in omnium caput recasura, ultum euntes. Apparebat Austrium talibus consiliis obnoxium fore, nisi Columna rem, aliorum improbitate, aliorum inconsulta ferocia prolapsam, restituisset. Is nocte media certior de tribuni pœna, deque Austrii decreto factus, nihil cunctatus (neque enim moram tanti discriminis momentum ferebat), ad Austrium adit. Quo Venerii arrogantiam, se violatum ab illo, iras suppliciaque jactante, insigne etiam posteris, ne quis talia posthac audeat, documentum in hunc daturum minante; Columna nihil levare, sed aggravyare potius verbis Venerii facinus, dignumque ob stolidam arrogantiam illa animadversione ferre; miscendo inde consilia precibus, lenire paulatim juvenis iram, hanc consilio inimicam, improvidam, cœcamque procul a magnarum rerum consultatione habendam: et cum fidei ejus, ac spectatæ indoli, virtutique, et rex, et Christiana Respublica omnes spes suas, ac majus quam capere actas illa possit, imperium potestatemque permiserint; non corrumpenda impetu tanta judicia, tantam de se expectationem esse: ne quid per concitatum iracundia animum, sed cuncta rationis pensata momentis agere cum debere. Delicta in castris, non ut in foro, ex præscriptis juris formula decernenda, sed consilio moderanda imperatoris esse. Facinus supplicio vendicandum Venerium admisisse; nemo (inquit) negarit. An ergo, ad id persequendum facinus, ita præceps ira ipse feraris, ut nihil quæ inde secutura sint cogites? Acie decernenda tibi, Austri, cum Venetis est, si feroces istos audias, qui meritas pœnas a Venerio repetendas, obliiti Reipublicæ, obliiti fidei suadent, centum et viginti naves sunt, quæ pro

duce suo, nihil decernentes jure an perperam factum, stabunt; ne tu parem numerum es habiturus. Incertus igitur et haud dubie cruentus rei eventus erit. Sed, ut superior ipse, vindicata dignitate tua, evadas, lætane sibi ea victoria futura est, quæ Christianum nomen, præceps, in quantum nunquam antea fuit, periculum det? Inde perniciem feret, unde maximum præsidium res publica sperarit. Huc passurus es, tantarum rerum initia, tantæ, tam exploratæ, tam propinquæ gloriæ spem recidere? Illa principum juxta ac populorum tot officiis obsequiisque testata in te studia; illam nominis tui per gentes celebrationem in sævam invidiam, lacerationemque, et odium inexpressibile vertes? Recipe Austri obsessum ab iracundia animum, quam vicisse, tibi haud minus decorum fuerit, quam expugnatam urbem hosti arripuisse. Non quid possis ipse, aut meritus ille videatur; sed quod præsentī tempore consultum sit, reputa. Nam tanto majorem laudem constantis et moderati animi feres, quanto ab justiori causa ortam indignationem, cum ulcisci posse, Reipublicæ remisseris.

« Cum cessisset Columnæ monitis Austrius, eam conditionem dixit, ut Venerius posthac in conspectum suum ne veniret ».

389. Subdit Gratianus, præter recentem iram, a Venerio Austrium abhorruisse, quod pro hujus sæculi projecta in adulationem elegantia, qua Hispanorum ingenia maxime delectantur, parum apte ac minime demisse ab eo salutari, colique juvenis inflati spiritus quereretur. Nam senex antiqui moris, apud omnia officiorum ac verborum momenta pendentes, cum ea integre magis quam scite obiret, rudis ac tyro habebatur. In sæpe memorato Mss. Vallicellaneo ¹ vero, quæ sequuntur, narrantur:

390. « Fuere aliquot, inter primiores imperatores classianos, qui, an quod revera id sentiebant, an quod sentire privata in Venerium odia persuadebant. Utcumque fuerit, Venetorum fidem apud Austriacum verbis asserere conati sunt, tanquam ejusmodi bellum, non ita ardenti animo, ut par erat, acciperent, ac propterea fore, ut in bellico ipso procinctu, segniores se ad nutum imperatoris ostenderent; egerunt apud eundem, videret etiam atque etiam, quam partem exercitus potentem pollentemque faceret: meminisset paucorum socordia reliquorum industriam retardari, etc. Quare illud unum superesse remedium periculi subterfugiendi, si Venetorum in classe plures Hispanorum admiscerentur, qui eos in imperatoris auctoritate continerent, intimaque inibi consilia, clandestina, si quæ fie-

¹ Ex Mss. Cod. Val.

rent machinationes, ex umbra machinationis eruerent. Austriacus, quanquam nihil tale suspicatus, quippe cui probata jam satis esset Venerii virtus, adhibere tamen statuit cautionem, sive quod Venetorum insimulatio, licet falsa fictaque esset, eamque sic haberet Austriacus, in eum tamen, ut plerumque fit, nonnihil suspicionis injecerat, videlicet quacumque commemoratione; ac veluti facibus accusationis, sin minus comburitur, afflatur certe dignitas insimulorum. Ergo denuntiari Venerio specie consulentis jubet, quantum militum penuria laboraret, certum Hispanorum numerum in classe reciperet, ipsisque tanquam Venetis uteretur. Venerius bono animo recusare, sive quod artem intelligeret, sive quod timeret, ne quod tumultus ex populorum varietate concitaretur; quanquam recusando nutanti jam Austriaco, omnesque conjecturæ latebras pervaganti, occasionem dubitandi fecit; utque accidit, inclinatis ad suspicionem animis, dum ipse alios cavebat, magis idem cavebatur. Quare imperator, Venerio jam infensus, non tam quia multi ita volebant, quam quia revera erat obfirmato in alteram partem animo, rursus admitti jussit milites in classem; hic vero Venerius annuit imperatori, sed in aperto professus est, atque interminatus Hispanos, nisi essent in officio, pœnam continuo pro maleficiis soluturos. Ergo militum, in quibus plus esset fidei ac fortitudinis, delectum fecit Austriacus, qui statim in classem introducti sunt, ac sua cuique munia destinata, etc.». Narrantur deinde Venerii factum contra Mutium, et extrema ea, quæ retulimus consilia, excogitasse Austrius dicitur; quod, ex mox recensitis causis, jam in Venerium male affectus existeret.

391. Cum igitur Austrii animum ea quam diximus ratione Columna delinisset, ipse protinus ad Augustinum Barbaricum se contulit, cujus in Veneta classe, ut non par cum præfecto imperium, ita auctoritas prope major erat; nam, et senatus rectorem hunc impotentiae Venerii dederat, et ab ingenit communitate, constantique prudentia, etiam gratia in exercitu excelebat. «Cognitis, quæ agitata erant a Barbarico (inquit Gratianus), ante omnia Columnæ amplissimas pro merito gratias egit; deinde consilio convocato, de omnium sententia cum Venerio egit, ut congressu Austrii abstineret, ne tam levibus de causis, tantorum consiliorum apparatus, et spes inchoata manus cum hoste conserendi everteretur. Se quoties communicato, aut consulto opus esset, vicem ejus impleturum: Cui superbe senex: Faciam (inquit) dum æque puer iste, quique ei in consilio sunt, conspectu nostro absistant». Hæc Gratianus.

392. Quinam vero fuerint, qui ob insitum

in Venetos odium faces iræ Austrii subjecerint, ut extrema ea consilia meditaretur; ex his, quæ alibi diximus, facile colligere, et Maurocenus¹ palam profert, scribens, Joannem Andream Auriam, ac Aloysium Requesensium, acres illi in Venerium stimulos addidisse.

393. His igitur, quas prædiximus, artibus, belli fortuna, periculo proxima, multis etiam in præceps urgentibus revocata, demum ad integrum restituta est; et hæc seditionis turba cautiorem Austrium in credendo, reliquos in agendo fecit: potissimum vero motum illum animorum otio jam desidiaque torpentium celeritatis ignem excussisse in pluries memorato Ms. Vallicellano Cod. legitur. Institutum idcirco iter indicitur; acie instructa processere, cum, ut appropinquantes hosti, nulla improvisa res imparatos turbare posset; tum ut quisque locum suum agnosceret, et cum res posceret, sine ulla trepidatione agmen explicaretur. Ob id lenta navigatione provecti, sequenti die Cephaloniæ appulere, fretumque ingressi, portum, qui Alexandria dicitur, cœpere, in eoque biduo commorati sunt, quo tempore lugubris, de capta Famagusta, cum id nondum rescivissent, nuntius allatus est: qui non modo animos non fregit, sed ira, dolor, indignitas præliabundis tantos stimulos adjecit, ut pugnandi cupiditate, ac delendæ maculæ studio, (ut Gratianus ac Gabutius referunt) vehementius exarserint.

394. In ipso tamen Alexandria portu apud Christianos disputationem de hoste ad necessitatem pugnae attrahendo, et de ratione belli gerendi repetitam esse, eumque ne tum quidem in tot discrepantibus sententiis exitum invenisse, Thuanus², et Foliet³ scribunt; decretum nihilominus fuisse hic subjungit, ut portus Petaliæ peteretur, qui ab ostio Corinthiaci sinus minus quadraginta millia passuum intervallo distat. Ibi propinquitatem hostium, illorumque motus, et cœpta certius consilium forte datura. Sed revera hostem sinus ostium exiturum, ac copiam pugnandi facturum, nemo credidit; ideoque non tam victoriæ, quam provocatæ pugnae gloriam quisque petens, ejus discriminis, quod nullum imminere putabatur, magnam plerique cupiditatem vultu et verbis præferebant, ex tuto feroces. Eadem vero, quæ nostris, et mens fuit Turcis; adeo siquidem nos contemptui Barbari habuere, ut descensuros in aciem Christianos persuadere sibi non posse viderentur. Hinc factum est, ut utriusque hostis motus, non magis tempore quam habitu animorum congruens fuit; non enim tam cupido certaminis, quam opinio utrique penitus insita, hostem sese pugnae non commissurum, utriusque alacritatem, atque impetum stimularunt,

¹ Ut sup. p. 435. — ² Thuan. Histor. lib. 70. — ³ Foliet. ut sup. lib. 3. pag. 163.

cum uterque non tam victi, quam fugati hostis decus petens ulterius processit; eadem siquidem die, quæ fuit prid. non. Octob. veluti ex condito, quo Christiana classis ostium sinus Corinthiaci aditura, Alexandriae portu exit; Turcica quoque Patris, quæ urbs est in ora Peloponensi, haud procul ab ostio sinus Corinthiaci, solvit; ostiumque prætergressa, nocte appetente, ad locum Galangas vocatum, qui est in littore Epiri substitit. Christiani autem secunda navigatione totam noctem usi, cum ad Echinadas insulas nondum satis certa luce pervenissent, a nominato portu exiguo intervallo distantes, veriti classem in tenebris hostili terræ inexplorato applicare, cursui moderantur, ortum lucis expectantes. Prima vero luce utraque classis, ignara alterius, e statione movit, quibus navigantibus primum interpositæ Echinades, quæ hodie Curzolaes appellantur, prospectum ademerunt; at iis a nostra classe superatis, et visi Christiani ab hostibus sunt, et ipsi vicissim eos videre potuerunt.

395. *Apud Echinadas insulas naves utriusque partis in conspectum veniunt.* — At priusquam cætera prosequamur, haud incongruum visum est, ut totus ille tractus, in quo navale, de quo mox loquemur, commissum est prælium, præliis maximis celebris, uti Folieta ac Thuanus¹ observarunt, oculis subjiçiat: « Ab Actio Promontorio, (dicit igitur Thuanus) Octavii victoria contra M. Antonium et Cleopatram Ægypti reginam parta famoso, quod Ambracium Sinum claudit, et non plus quam LCL³ passuum, (quinquaginta millibus tantum dicit Folieta²) ab Echinadibus distat, Leucas subest, saltu, ob amorem furentibus saltari solito, atque adeo Saphus morte insignis. Inde Austrum versus descendentibus occurrunt Itacha et Cephalenia, quam mox ulterius progredientibus excipit Zacynthus, quæ Chelonatum, Peloponesi sinum, in Elide spectat; freto tantum XXCL³ passuum disjuncta; dein per Peloponesi oram Septentrionem versus reflexo itinere ad Rhium usque, et inde per Anthinum ad continentem objectam ascendentibus interjectum spatium, speciem lacus præbet, in quo sunt Echinades, ex arena et limo Archeloi amnis, taurina fronte per aggestis enatæ, ut veteres scripsere, et ab Echino, cujus speciem asperitate et sterilitate referunt, dictæ». Sic ille, qui etiam innuit, quod Folieta³ expressius ante Enchinadicam, de qua est sermo, pugnam, triginta et quatuor annis, eo ipso in loco et ad idem ipsum promontorium accidissee refert; cum videlicet duo ejus ætatis clarissimi navales duces, Ariadenus Atenobarbus Turca, et Andreas Auria civis Genuensis; ille ejusdem

Othomanici imperatoris, hic eorumdem fœderatorum principum summi præfecti, cum eo concursuri convenissent, acieque in pugnam directa, ac potestate-congrediendi mutuo facta, aliquandiu in conspectu fuissent, neuterque alterum invadere prior ausus, nulla re tentata, discessere.

396. *Ultimi pugnae apparatus.* — Nonis igitur Octobris, quæ dies hoc anno in Dominicam incidit, utraque classis sese mutuo prospiciendam dedit. « Ad duodecim millia passuum distabant (inquit Gratianus¹), cum Austrius conspicatus hostem, pugnae signum, ingens e prætoria vexillum explicuit, quod ei Pius ab Urbe Neapolim miserat, in quo imago Jesu Christi Cruci affixi conspiciebatur; quam tota classis venerata læto clamore consalutavit. Ferunt, (hoc ipsum Maurocenus confirmat) ausos tum monere Austrium quosdam, ne spe incerta propositæ gloriæ evectus, se classemque in casum irrevocabilem tam dubii eventus daret: nec quicquam fratri victoria acquiri, et eadem, si penes hostes foret, in discrimen Italiæ regnum Barbaris patefactum adduci. Quibus juvenis cum sero atque importuno consilio rejectis, curare corpora milites, ac cibo firmatis viribus, capere arma jubet, simul armamenta demi, aptarique omnia ad pugnam. Atque hæc, quando spatii satis ad omnia supererat, ut sedate, sine trepitatione ulla aut tumultu fierent, curæ ducibus fuit. Ipse actuarius exceptus a tergo puppes singularum navium cum Aloysiis Requesensio et Cardona adiit, singulosque evocans duces, ipsos militesque ad pugnam est adhortatus; cunctis alacri clamore transeuntem prosequentibus. Regressus ad prætoriam suos allocuturus, Christi in Vexillo effigiem intuens, humilis precatur Deum, ut sibi, classique, et Christiano populo volens placatusque adesset: formidinem, fugam, clademque in impuros et numinis sui contemptores hostes verteret. Tum duces in singulis navibus, ut convenerat, accepto signo, nixi genibus Christi numen omnes adorant, militesque idem facere jubent. Videre fuit, tantæ multitudinis copias, arma telaque expedientis, in media cogitatione certaminis, ad cædem, ad sanguinem vadentis subito humiles procubuisse, et alios ad cælum, alios ad Dei simulacra oculos manusque tendentes supplices veniam victoriamque orare. Diceret, metu perterritos, ac diffidentes viribus, ad divinam opem confugisse, nisi pietatem mox virtute comprobassent ».

397. De his fusius agens Gabutius²: « Culparum (scribit) indulgentiam, quam universis depugnantibus pro potestate Pius liberalissime concesserat, jubet promulgari, pugnae signum extolli, et omnes se ad dimicandum comparare.

¹ Thuan. Histor. lib. 50. pag. 743. et seq. — ² Folieta. ut supra. pag. — ³ Ut sup.

¹ Ut sup. pag. 510. — ² Gabut. Vit. Pii lib. 5. cap. 4. pag. 470.

Sacerdotes a Pontifice missi, triremes omnes obibant, militum errata, brevem per confessionem expiantes, Christique de Cruce pendentis effigies, per naves circumferentes, præclare hortabantur omnes, uti bono essent animo, nec dubitarent Christum Deum, pro cuius sanctissimo nomine dimicaturi essent, e Cælo ipsi opem allaturum. Mox Austriacus cum in celum descendisset, idemque Columnam et Requesensium facere mandavisset, illum ad sinistram, hunc ad dextrum cornu circumspiciendum, classariosque ad pugnam adhortandos emisit. Ipse vero mediam aciem circumvectus, suum quemque locum tenere iussit, atque omnium animos ad certamen pie ac fortiter ineundum, optimis rationibus acuebat. Nam præclare cum illis agi putandum, sive superessent, sive mortem oppeterent. Superstitibus quidem, quod sibi tam felici certamini interesse contigisset; demortui vero, quod pro Christi nomine Christianæque Reipublicæ salute fortiter occumbentes, se per amplissimam peccatorum expiationem, cum beatissimis mentibus feliciter consociare potuissent. Neque vero esse de victoria dubitandum, præsertim vero tam sancto Pontifice pro ipsis apud Deum, cuius res ageretur, intercedente. Ad hæc autem respondebant milites, ne quicquam de illorum virtute dubitaret, facturos se quod fortes viros deceret. Columna quoque et Venerius, alique duces, optime confirmabant suos: nec quicquam eorum omittebant, quæ adipiscendæ victoriæ opportuna fore viderentur; quæ res ingentem Austriaco lætitiâ attulerunt quoad imperatoriam suam reverso, tympanis, tubis, et id genus aliis instrumentis, magis etiam erecti et accensi sunt militum animi, altaque voce Deus Omnipotens Trinus et Unus invocatus est, et ipsa quoque Sanctissima Virgo Christi Mater, ut quæ plurimum possit apud Filium suum, quod illis præscripserat Pius) reverenter salutata ». Hæc Gabutus ¹.

398. Auxit autem fœderatorum alacritatem, (ut narratur in pluribus memorato Ms. Codice Vallicellano ²) pietas, et opportuna liberalitas Austriaci, qui Christianos omnes, scelerum luendorum causa ad triremes damnatos, libertate donavit, perpetuamque promisit, (inquit Gratianus ³) si victrix Christiana classis, profligatis hostibus ea die a pugna rediisset. In eodem etiam manuscripto Codice egregium aliud ipsius Austriaci facinus hoc modo refertur:

399. « Ferunt illo temporis articulo deletas ex animis imperatorum suspiciones, altius paulo quam par erat insculptas. Cum enim Austriacus ex una parte, ex altera vero M. Antonius Columna, celocibus invecti, classem

circumspicerent, adiere Venerium, quocum commune fuerat odium utriusque, verbisque magnificentissimis extulerunt eum, Venetorum triremium alacrem promptumque ad pugnam ineundam animum, tum ipsius Venerii supra ætatem, virile robur, qui senium armis tegeret, quasi gravissimum annorum onus, contra quam usuvenit, a ferro alleviaretur. Venerius, ut erat, animinequaquam impotentis, callebatque attemperare injuriarum memoriam, seu deponere, seu videri deposuisse; excepit singulos humanissime, insertisque supra collum brachiis illachrymasse fertur, ac singulos ad arctiora societatis vincula impulsisse, ex quibus victoria penderet. Et vero corporum illa complexio, ad animos usque pervasit in eadem vota conspirantium, ut imperatorum alacritas, in classem opportune transierit ». Sic ibi. At prosequamur Gratiani ¹ narrationem.

400. *Summam cladem subeunt Turcæ, qui nunquam antea navali prælio a Christianis profligati fuerant.* — « Inter hæc (inquit) appropinquabant classes, leni flatu et hostibus secundo, cum sub ipsum congressum concidit repente ventus, mira que tranquillitate secuta, veluti de industria æquante omnia fortuna, et pelago placatum æquor ad edendam nobilem pugnam præbente; quin tantum tenuis auræ, quantum a nostris ferret in Turcas fumum, citius ingentes nubes explosæ bombardæ effudere, in hostes vertit. Id Christiani in miraculum vertere, et favere suis Deum augurabantur. Et sacerdotes, in quibus Cappuccini aliquot, e summis puppibus imagines Dei Cruci affixi ostentantes, illius præsens adesse numen, illum imperasse ventis, illum sequerentur ducem, multa adhortatione clamabant. Hic vocibus concionibusque instincti religione atque impetu ardentibus, cupide capessunt pugnam, pari et victoriæ fiducia, et mortis contemptu, qui sunt acerrimi ad fortitudinem stimuli.

« Turcæ, cum superantem Echinadas nostram classem tendere in se viderunt, primo mirari audaciam; propius deinde conspectus numerus navium multo, quam ipsi rati fuerant, major, tacito metu pulsavit pectora, ac præter cæteros Pertaum vehementer commotum, fatum suum seque incusasse ferunt, quod paucorum adolescentium ferocia, in tam dubii eventus aleam dari se præcipientem passus esset. Sed eo progressis, vertenda in audaciam necessitas erat. Itaque cum successissent, nec jam amplius mille passuum intervallo abessent, tormentum maximum, quod superbe provocantium signum fuit, magno cum sonitu primi emisere. Quibus cum pariter ab Austrii Prætoria responsum esset, Turcæ sublato ingenti clamore, quem vario cantu strepituque tympanorum ac tuba-

¹ Ut sup. pag. 181. — ² Ibid. pag. 19. — ³ Gratian. ut sup. pag. 215.

¹ Ut sup. pag. 212.

rum adjuvant, in galeatias quæ binæ ante singulas nostrorum acies, evectæ sese primæ obtulerunt, concitant naves. Sed eam minantium crebris tonitribus tormentorum tempestatem galeatiæ dedere, ut Turcæ, vulneratis aliquot suis navibus, quo pestem eam declinarent coactis intinhibere, et ordines interrumpere, ac multis locis disjicere: quos inde, dum arctius necessario restituunt, et nonnullæ inter se naves implicitæ sunt, et in confertas minus irritæ tormentis actæ, e nostris navibus ferreæ pilæ incidebant. Quod si Christiani galeatias ipsas minus longo intervallo subsecuti, in turbatos primo incursu hostes impetum dedissent, opinio fuit, victoriam nequaquam diuturni aut ambigui certaminis futuram fuisse: sed dum nostra acies, ut navium ordo et frons æqua servaretur, lente admodum procedit, galeatiæ longius paulo, quam utile fuit, agmen provectæ sunt.

« Ubi classes in conspectu ac sub ictu fuere, tanta vis bombardarum uno tempore utriusque est emissa tanto fragore, sonituque, ac fumo Cælum ipsum densis nubibus obscurante, ut omni erepto oculorum atque aurium sensu, prope alienaverit horrore hominum mentes, cum sine discrimine ullo, aut generis aut honoris æque omnes cæcis aperti ictibus, nulla cavendi arte essent. In transgressos galeatias, et propius terram capto ambitu, invadere ab latere nostros conantes, et nonnihil in explicandis navibus, dirigendoque iterum agmine, inter se trepidantes hostes primus ab sinistro Christianorum cornu Barbaricus, facto impetu aggreditur, adnitentesque vim facere, et ad circumveniendum erumpere, quantum potest occupat claudere, et ad terram urgere; et erat locus quo se Syroco ductor dexteri hostium cornu ab littore in modum promontorii prætenso, cui Molosegni est nomen, ad Echinadas intulerat, perangustus, cingente hinc Molosegni, atque insulis, hinc nostris ab alto objectis. Sed connixæ remis aliquot naves hostium nostrorum transvectæ cornu, obversis inde proris, in adversas puppes Venetorum, qui maxime in ea parte pugnabant, negotium ab tergo adortæ faciebant, laboratumque non sine periculo foret, nisi claudæ quædam Turcarum naves, primo incursu nostrorum territæ, impulsæ in littus fugæ initium fecissent, quæ res, et hostium animos debilitavit, et adjecit fiduciam nostris.

« Prima igitur in concursu vis majorum tormentorum fuit, in quo, et copia et usu administrandi, facile Turcas Christiani antecellunt, et tum novo quoque invento rem adjuvere. Teretem ligneum cædum, haud ferme cubito longiorem, latum ad bombardæ modum, in quem inserebatur, plumbeis glandibus globosisque saxis ovi maxime magnitudine replebant.

Hæc tormento effusa, veluti pestifera grando, quocumque incidissent, ingentem stragem dabant. Majoribus explosis tormentis, quorum tamen ipsorum, prout spatium dabatur, ictus repetiti sunt, levioribus missilibus accensum certamen Turcæ more suo spicula ingerunt, anceps multitudine ipsa telum; cæterum vix satis efficax, si tecto armis incidat corpori. Christianus sclopeto rem gerit, rariore, sed mortifero vulnere, quod non clypeo, non lamina, non ulla armatura arceas; tanta vi ab igne excussum figitur telum. Ad id nostræ naves pluteis inædificata latera habebant, quibus tecti milites, tela in hostes ignesque, vario artificio compositos jacebant, et milites ipsi thorace galeaque armati, tutius audentiusque pugnae se offerebant. Turcis nihil horum erat. naves sine ullo pluteorum munimento: miles, aut perlevi, aut nullo armatu, nuda atque aperta corpora nostrorum ictibus præbebat ».

401. Extraordinarium quoque nostris subsidium accessisse deinde refert, ex liberatione, quam memoravimus eorum qui ob noxam damnati in navibus victi remis habebantur: « Præfecti siquidem navium (inquit ¹) demere catenas, et traditis armis cohortari eos jussi, ut quando fortunam in dextris haberent, dignam ea mercede operam Reipublicæ navarent. Horum libertatis studio alii prædandi aviditate, ut est genus omnium remigum feracissimum, per tela, per vulnera in hostium naves transiliebant; meritique manu sunt, ut promissum eis cum fide exsolveretur ». Nec tamen undequaque id utile consilium fuisse subjungit: « Nam quemadmodum in certamine ipso, et concursu res strenue adjuta est noxorum opera, ita nudatæ remigibus naves, ad insequendum hostem, ubi opus fuit, tardæ atque inhabiles fuere ».

402. Contra vero, hostibus repentinum ab eadem re malum ortum esse subjungit; nam cum omnes fere Turcarum remigium esset ex Christianis captivis, quibus minima miseriarum, ipsa servitus esset, adeo dure et truculenter a Barbaris habebantur; hi, ut quæque navis inter pugnandum laborare cœpisset, solutis aut fractis repente vinculis, quibus erant nexi, prosilierunt, et peremptorum armis, aut quod cuique ad manus accidisset, arreptis, haud magis cupidine libertatis, quam ulciscendi crudeles dominos rabie, ut missæ caveis feræ, sanguine ac cædibus grassati sunt, qua veluti intestina fraude, multas Turcarum naves oppressas perhibet: sequitur deinde ² :

403. « Jam pugna ab omni parte conserta erat, permistæque naves, ut cuique hostis obviam fuerat, conflixerant, variaque fortuna his aut illis adversa multiplicem prælii faciem

¹ Ibid. ut supra pag. 246. — ² Ut sup. pag. 246.

præbebat : aliæ congressum agilitate atque arte declinantes, inferentesque majori navium quam virorum certamine agebant : contra aliæ mutuis innexæ ictibus cominus vires contulerant : hinc proris, hinc puppibus hære, implicari, obverti ; hic Turcicam unam duabus Christianis premi, ibi unam Christianam a Turcis pluribus circumventam cerneret ; huic remos detergi, hanc rostro obliquam peti : tum deprimi hanc, illam capi, elabi aliam, aliam teneri : denique aliam fugæ, aliam spei incumbere : jam fluctus sanguine rubentes volvi, jam cuncta strage ac cæde misceri, egregia passim facinora, audaciæ ac fortitudinis edi.

« Austrius cum Halyo congressus, Venerius, Columnaque pariter in adversas illati naves, longe acerrimum in medio certamen miscuerant : nam et bellatorum robur, et valentissimæ naves circa duces constiterant : et quisque eorum a tergo applicatas puppi triremes habebat, e quibus novi assidue milites submittebantur, qui vulneratis cæsisque succederent. Et cum in oculis ducum cuncta agerentur, ut nullum egregium facinus obscurum esse posset, et eventus eorum fortunam omnium traheret, utrinque summa vi gerebatur res. Initio Turcæ, toties abs se victos fugatosque Christianos, et nunquam ante eam diem armis consistere contra et conferre secum signa ausos, ut imbelles ac timidos despexerant, idipsum ubi, et religione, et animis accensos, et quia victis nihil reliquum spei esse persuaserunt duces, ruere in pugnam nullius rei præterquam victoriæ memores, cupidæque petere hostem, et magnis prosternere ictibus videre, terruit barbaros ; et audacia Turcæ, quam perseverantia maiore prælia ineunt, ut si primum impetum retundas, sensim resideant eorum vires. Itaque in multum diei extracto certamine, languidius in negotio versari videbantur ; eo nostri, qui haud dubie militum robore superabant, instare acrius, et spem suam fovere ».

404. Ex fœderatis vero, omnium primos Venetos extitisse, qui egregio certamine hostem fuderint victoresque evaserint, idem scribit Gratianus, cui cæteri conveniunt, inter quos Gabutius ¹ hæc scribit :

« Ducibus ac militibus tam atroci prælio dimicantibus, jam totis classibus pugna conserta erat. Sinistri cornu sociorum triremes, quæ vergebant ad Acarnaniam, acriter primæ conflixerunt, graveque et longum certamen sustinuerunt. Sed præfecti Barbadici præstantia, ac reliquorum præterea Venetorum ducum ac militum virtus sic enituit, ut ex parte victores primum evaserint. At Barbadico, non minus egregii militis quam fortissimi ducis partes

implenti, ancipitique prælio strenue dimicanti conjecta sagitta, lævo effosso oculo, caput trajecit ; ipseque præceps cadens, inter manus ablatum est ; sed extrahi sagittam noluit, donec pugnatum esset ; quod illa extracta, præ dolore se illico moriturum cognosceret, optaretque se victoriæ lætitiā fruentem emori. Absoluto certamine, cum victores Christianos fuisse intelligeret, e capite sagittam elici passus, gaudio plenus, elatis in Cælum manibus, immortalis Deo gratias agens, vir singulari pietate, consilio, eloquentia ac militari virtute clarus, æternaque memoria dignus, e vita excessit. Tanti ducis casum sensit utraque acies, nam Turcis in turbatam, duce amisso, prætoriam impigre transilientibus, actum de illa foret, ni Federicus Nanius et Silvius Portius, citato cursu, hosti se fortiter objecissent : horum subsidio factum, ut semicapta triremis reciperetur, et atrocior prælio, nostri in hostium triremes irruentes, cæso Turcarum robore, mixta cum dolore lætitiā, eas obtinerent. Non vero aliorum magis in hoc cornu pugnantium virtus enituit, quam Joannis Contareni Sfortiæ Comitæ S. Floræ, Jo. Baptistæ Benedicti Cyprii, Marci Quirini, Antonii Canalis, et Marci Ciconiæ. Quorum fortissimorum ducum, non minus, quam et aliorum, singulari ardore dimicantium, robore, fractis hostibus, eorumque ducibus Syrocho, Caracossa, et aliis multiplici vulnere confectis, inde Christianis affulgere victoria cœpit ». Sic ille.

405. Prementibus vero impigre Christianis, ex pluribus navibus Turcas trepidos se in proximum littusejecisse, ab ejusdem propinquitate illectos ; idque haud dubie magno, et ad salutem Turcis in ea parte, et ad victoriam Venetis adjumento fuisse, narrant scriptores ; inter quos Foliet ¹ ista habet :

« Cæterum cum haud exigua navium Turcarum pars, quarum claudicantium, neque ita remigio valentium, (quod est omnium magnarum classium vitium) tardior cursus fuerit, animadvertissent Christianos, quos ne primum quidem ipsorum aspectum laturos arroganti fiducia sperarent, pugnam acriter commisisse ; neque resistentibus, ac fortiter pugnantibus, sese pares intelligerent ; imbecillitatis suæ consciæ, quam salutis viam loci commoditas expediebat, ea usi sunt ; nullaque fortunæ pugna tentata, proris in proximum littus versis, triremes in terram ejiciunt, ex quibus trepida festinatione desilientes, fuga sese imminenti pesti eripiunt, triremes littore illisas, ac defensoribus vacuas relinquentes. Qua in re consilium Turcacum ducum vehementer reprehensum est, qui rem non ante providentes, classem, nemine prohibente, in altum procul ab amico

¹ Gabut. Vit. Pii lib. 4. cap. 4. pag. 172.

¹ Foliet. ut sup. pag. 176.

littore non evexerint, quod in dubiis rebus animos pugnantium ad tutam fugam invitet». Sic ille; addit Gratianus navium multitudine, qua Turcæ nostros superabant, in angusto se mutuo impedisse, ita ut nostrorum impetum sustinere haud valuerint.

406. Lætus igitur clamor Venetorum victorum cum pervenisset ad Austrium, diu cum Halyo, ut vidimus, ancipiti Marte luctatum, et tum spe meliori pugnam cientem; invidia quædam eum stimulavit, utpote quod secutus ipse potius Venetorum, quam dedisse victoriam videretur. Movit, (ut idem narrat Gratianus ¹), et Hispanos milites æmulatio, qui idcirco sese mutua cohortatione incitarunt, ac veluti tum primum cohorti pugnam, sclopetis ingentem glandium procellam dedere: unde ipso Halyo cadente, dum ad accendendos suos in medium excurrit, glande trajecto, vel aliter interfecto, in navem ejus transcendunt, vexillum regium prosternunt, momentoque expugnatam capiunt; et continuo Austrio jubente, clamorem victoriæ indicem tollunt; quo, et alacritas addita pugnantibus passim Christianis, et spes magnopere fracta Turcis.

407. Austrio ac Hispanis pugnantibus magno adjumento fuisse Columnam, ejusque potissimum præsidio Turcicæ regiæ eosdem potitos esse, his verbis Gabutius ² testatur: «Austriacus in Haly Bassæ regiam invectus, ad proram ab eo gravissimi certaminis impetum sustinuit: cæteris Turcarum triremibus, passim suis opem ferentibus, seque tam pertinaciter defendentibus, ut Hispani vulneribus affecti, gravi cum periculo, cædeque mutua identidem repellerentur. Interea Columna, cum triremem, quam cum diu admirabili contentione dimicaverat, in potestatem redegisset, aliasque vicinas, velut tempestas, pari virtute disjecisset, quacumque pergeret magnam hostium faciebat stragem, ac demum in Turcarum regiam sese insinuavit». Et haud multo post ³: «Tandem Austriacus, et Columna, aliorum ducum ac militum viribus suffulti, cum Haly per tres fere horas acerrime dimicantes, singulari virtute, hostium regiam superarunt, Turcis quam pluribus contrucidatis». Quod autem dicat Columnam et Austrium aliorum ducum præsidio prætoriam obtinuisse; his verbis scias Venerium, præter alios innuere voluisse, qui iisdem Columnæ et Austrio opportunam, ut vincerent, opem tulit, ut etiam Maurocenus narrat.

408. Quoad Haly Bassæ mortem pertinet ⁴, quem glande transfixum, vel alio pacto cecidisse retulimus, dissiliente ligni fragmento ex adacta pila de triremi Pontificia, cui præerat Alphonsus Appianus, summum ei caput effra-

ctum, duplicique illum vulnere transfossum esse, idem scribit Gabutius ¹. Probabilius tamen, de illius obitu, hæc in memorato Vallicellano Ms. Cod. leguntur ²: «Auxit Otthomanicis trepidationem Haly summi imperatoris fatum. Hic seu telo, seu globo transfixus, (incertum id cujus manu) latuit parumper, mox ejus cadaver, inter cæteros agnitum, et eoque cumulo subtractum est, paululum adhuc spirans, ac ferociam, quam habuerat vivens, in vultu obtinens». Exsanguis autem detrahi spolia, caput abscindi, idque in hasta suffixum extolli Austriacus jussit; ex quo factum est, ut interfecti hostium imperatoris cognitum os, vincentium Christianorum clamor, illico totis classibus exaudiretur, et Turcarum ardorem adeo restrinxerit, ut capta fuga sibi plerique consulerint.

409. Cum in suam igitur potestatem regiam Turcarum navim nostri obtinuissent, salutare in ea, (in qua cuncta hostium depressere vexilla, quamve post regiam suam remulco agebat) Christi signum elevari Austrius imperavit; signum, inquam, illud, cui inimici insultaverant. Quæ de re haud prætereundum duximus, quod in præfato Cod. Vallicellano ³, his verbis narratur: «In oculis omnium facinus accidit, miraculo proximum, in quo non parum inuit momenti ad illud quantum supererat momenti reportandum, nam tum telorum tempestate, sagitta, sive casu, sive arte colibrata Christi in Crucem acti effigiem, prætoricæ vexillo depictam transverberavit, atque hæsit in vulnere; cum ecce sibi ad illud spectaculum, simiola satis humanum animal, quam imperator in classe detulerat, oblectamento navigantium, quasi sensum tum pietatis induisset, quanta maxima potuit agilitate, ad signum emicuit, detractumque in vexillo telum, in aquas magna vi retor-sit. Hac vero Austriacus ex re orationem nactus: Ne istud, inquit, Deus Opt. Max. sinat, ut latroni iniquissimo, atque alienæ libertatis tyranno impune liceat in Deum furere. Quandiu bellum intra homines stetit, pro nobis pugnavit Deus; nunc cum in eum pugna transfertur, Dei causa suscipienda nobis est, ac pro imperatore certantes, pudeat in officio a mutis animantibus anteverti; et quoniam sagittam illam criminis cælestis ream repellere non potuistis, saltem quoad licet, injuriam propulsate».

410. Ad hæc, (subdit) omnes milites infremuisse, una omnes voce, canes Otthomanicos conclamasse, tantoque se impetu in hostes intulisse, ut ex ea demum irruptione victoria maturata sit; ita ut (sicuti diximus) fortioribus hostium cæsis, expugnata imperatoria triremis fuerit, tanto tumultu, ac Turcarum trepidatione,

¹ Ut sup. pag. 218. — ² Gabut. lib. 5. cap. 4. pag. 273. — ³ Ibid. pag. 174. — ⁴ Maurocen. ut supra.

¹ Gabut. ut supra. — ² Mss. Cod. Vallic. pag. 29. 1. — ³ Ut sup. pag. 18. 2.

ut jam duces, potius quam regerent, a multitudine regerentur : hostiumque ipsorum furore in desperationem verso, pars salutem fuga quæritaverit, alii se præcipites in undas agerent, objectaque victoriæ spe, nihil præter salutem suam meditati sint; inter quos Pertavus, vitæ quam gloriæ amator, abjectis dignitatis insignibus, una cum filiis, relicta triremi, in celocem descendit, ac fugam profusissime arripuit, eam denique victoriam ratus, si hostium manus cavere fugiendo posset.

441. Pontificiorum militum robore munitum Paulum Jordanem Ursinum, ejusdem Pertavi triremi potitum esse, scribit Gabutius; additque quod quæ in subsidiis erant triremes acriter et ipsæ dimicantes egregiese quoque præstiterunt; nam et Bazanus, et Requesensius, et Cardona, et Linius, aliique præterea duces, ut quæque pars premi aut laborare videbatur, pro communi fide, quam omnibus debebant, auxilia impigre submittere; ipsique strenue dimicantes, ad victoriam non mediocrem opem contulerunt.

442. Dum vero hostes in acie media, ac dextro cornu strenue cæduntur, in dextro nostrorum cornu minus feliciter pugnatur. « Ulucialis enim, et Auria (inquit Gratianus ¹), cum scientia maritimæ rei facile reliquos antecellerent, veluti præcipue inter se æmulatione accensi, ad primum conspectum classis, idem prope consilii agitarant, amplexu circumire hostem, atque inde in terga aut latera impetum dare. Igitur Auria, ubi a sua parte longe protensam in mare hostium aciem, neque abs se facile æquari cornu posse cernit, sequi aliis jussis, protinus altum petere intendit. Longe a reliqua classe evectus, cum porro pergeret ire, octo Venetæ naves, sive eum suspicatæ subducere sese prælio, ut integrum consilium fortunæ accomodaret, (semper enim ei viro defissi sunt Veneti) sive ipsum abscedere longius a suis non placeret, sustinentes remos, resistere, secutæque earum exemplum aliæ quinque naves ignaræ consilii, idem fecerunt. Jam nec sequi Auriam, nec recipere se ad mediam aciem poterant. Quod ubi conspicatus est Ulucialis, qui jam Auriam, suo intellecto consilio circum-eundi dexterum Christianorum cornu, tendentem in altum, seque conatui objicientem, animadverterat, repente in eas versus, magnoque impetu invectus, pluribus navibus circumstetit, omnibusque, aut dejectis, aut cæsis propugnatoribus in potestatem redegit, ac temerariæ suspicionis pœnas pendere coegit; quanquam illæ quidem haudquaquam inultæ, aut segni certamine victæ, sed strenue omnes atque enixe dimicantes periire. Ipsam deinde aciem invadendi obvius fuit Petrus Justinianus

cum duabus Melitensibus navibus, tum maxime victor quatuor hostilium navium, cum quibus primo incursu conflixerat : quarum tres vi atque armis expugnatas trucidarat, unam in turpem conjectam fugam insequabatur. Vir cum ipse egregie fortis, tum ex omni numero Melitensium equitum delectam promptissimorum juvenum manum vehens. Sed tum non magno negotio, pauci a pluribus repente, a tergo, a fronte, a lateribus, circumventi superantur, fortissimeque pugnantes fere omnes ad unum cæduntur. Justinianum ipsum multis vulneribus saucium, Turca, qui in devictam ejus navim insilierat, cum forte antea virum agnovisset dedentem se, liberaliter promissa salute, ab injuria prohibuit. Sed idem, versa haud ita multo post fortuna, deditii sui captivus, cum ejus se fidei ad pedes provolutus commendasset, non servatus modo ab Justiniano est, sed in libertatem etiam restitutus. Cæterum Ulucialis victor pugnantibus in media acie imminebat, nisi et expugnata stalii prætoria impetum ejus inhibuisset, et Auria quamvis sero, ac patrata prope victoria, (longius enim abscesserat) reveclus, cum integro navium globo, vertentibus terga Turcis in latera invadens, terrorem addidisset, et Bazanus cum discusso paulum fumo, quæ circa agebantur, animadvertisset, quo res poscere est visa, se intulisset. » Sic ille.

443. Auria consilium varias subiisere præhensiones, scriptores tradunt, inter quos Maurocenus ¹ ista habet : « Joannes Andreas Auria, qui dextrum ductabat cornu in altum adeo se evexerat, ut triremes nonnullæ, vel quod illum celeritate assequi non possent, vel quod astu id efficere suspicatæ, ne a media se acie sejungerent, vererentur, substiterint. Quæ res Uluzalio subeundi, atque acriter manum conserendi, certa prope victoriæ spe, magna nostrorum damno dedit. Id ex rei militaris præscripto factum Auria tuebatur, ne ab hoste, qui jam triremes longo circuitu ducere cœperat, circumveniretur; satius fuisse ampliori ambitu aciem protendere, quo tutius a latere Turcas, eorum excitato impetu, aggredi posset : plerisque factum improbatur, quod provectum nimis extra fortunæ aleam, ex eventu consilia capturum dicerent. Verumtamen haud dubie constat, post longas ambages, adhuc hærentem suppetias sociis triremibus jam diffractis ac fere ab hoste captis attulisse. Hi^s a Pontifice maximo cognitis, dixisse ferunt, Auriam piratæ potius, quam ducis munus abiisse ». Addit non defuisse, qui culpam in alios congererint, ac Joannem Cardonium, primi agminis ducem, cui mediam inter aciem dextrumque cornu in prælio locus obvenerat, nec dum inspecto hoste, in

¹ Gratian. ut supr. Pag. 219.

¹ Maurocen. ut sup. pag. 4395.

Petalum portum antegressum, sero adeo super-venisse dicerent, ut aditus hostibus, ad proximiores invadendas triremes, intercludi non posset. Ab aliis quoque crimen in Alvarum Bazanum reiectum, dicit, quod mediæ aciei, ubi cardo prælii vertebatur intentus, laboranti dextero cornu opem non tulerit. Verum ab huiusmodi calumniis, communis omnium fere scriptorum consensus, qui egregiam uno ore istorum ducum virtutem facinoræ prædicant, satis superque vindicant. Qui e contra ubi de Auria loquuntur, si Folietam, vel paucissimos, (si tamen sint) excipias, ejusdem consilium nulla laude dignum existimant, inter quos Gabutius¹, cautissime de illo agens, scribit: « Varias subiit reprehensiones, plerisque suspicantibus eum in fugam dare se voluisse. Sed illum alii vindicabant a culpa, quod arte cautus, artem eludere studuisset. Quoquo modo se res haberet, graviter hoc loco percussæ sunt complures Christianorum triremes, in primisque prætoriam Metitensis; nam Ulucialis nostrorum triremes, quæ ab Auria se disjunxerant, nulloque ordine, et incerto imperio, mari ferebantur, conspicatus, eas incredibili celeritate continenti triremium agmine circumscripsit; easque aggressus, cæsis propugnatoribus, ferocissime percussit ».

414. Sic ille. Esto enim quod culpandus minime Auria fuerit in eo, quod Ulucialis consilium circumveniendi Christianam classem antevertere studuerit, imo, quod artem illius arte eludere conixus fuerit, summa laude dignus visus sit, tamen cum longius, quam res posceret, abscesserit, ideoque conatus Ulucialis ipsius impedire nullatenus valuerit; saltem imperitiæ notam effugere haud potuit, uti his verbis in Ms. Vallicellano² narratur: « Quod autem æmulis in classe non careret Auria, idcirco aliquorum scomatis obnoxius fuit, præsertim cum victoria paulo liberiores faceret militum animos ac voces. Extat ejusdem Aurie libellus, quem ipse post edidit, ut facti sui rationem testatam omnibus haberet, seque omni suspitione culpæ liberaret ». Ita ibi: sed narrationem Gratiani³ prosequamur.

415. Ulucialis qui occasione intentus consilium, quo res atque ratio vocasset, flexurus nulla se propria pugna implicarat, ubi vento fumum auferente, nullum regium vexillum, quod Halyo occiso dejectum erat, et non dubiam Christianorum victoriam, Auriamque in se revertentem cernit, sublatis velis capessit fugam. Secutæ sunt eum ad xxx naves suorum, quæ proxime steterant: reliquæ, aut captæ a nostris, aut demersæ sunt; neque enim occiso Halyo, et Uluciali pugnam fuga deserente, qui ultra resisteret, fuit ». Et ne Ulucialis ipse

quidem pestem evasisset, (ut scribit Foliet⁴), ni Auria tardioribus triremibus usus esset, magna remigum parte exinanitis, qui ut diximus, nexu soluti, et ad pugnam armati in hostiles triremes prædæ cupidi plerique transgressi erant. Addit tamen Auriam eundem, omni impetu in eas quæ restiterant, ad triginta numero, verso, illas in terram compulisse littori illisas: unde qui in illis erant trepidantes, atque in turba alii, alios impediētes, dum se pesti eripere properarunt, sese in eam præcipitarunt; temere enim ex triremibus se dejicientes, neque præ pavore, quo tutus esset desultus, discernentes, partim evasisse, partim vero undis haustos esse scribit.

416. Quale vero spectaculum, tam atrox pugna, tam clara victoria exhibuerit, vix verbis scriptores consequi valent. De illo hæc habet Maurocenus⁵: « Detruncata brachia, crura succisa, dissecta cervicibus capita, stratum cadaveribus, aut semivivis hominibus mare sanguine mixtum conspiciebatur; vela, mali, umi, omnisque generis arma, aquis innatantia, insuetum, ad stuporem usque, spectaculum præbebant ».

Et Foliet⁶: « Miserabilis omnino, ac fœda rei facies intuentibus erat; mari circa sanguine late rubente, atque innatantibus capitibus a cervice desectis, brachiis, cruribus, thoracibus, integris etiam corporibus Turcarum, partim expirantium, partim graviter sauciorum late consperso, quos Christiani nonnullos ex triremibus supernis scloporum ictibus incescebant et exanimabant; nonnullorumque ad ipsas Christianas triremes adnatantium, remosque ac gubernacula apprehendentium, ac supplicibus vocibus misericordiam implorantium, manus præcidebant, ardore certaminis illos irritante, atque ira suorum ab iisdem Turcis interemptorum, et ante pedes jacentium efferrante, omnemque misericordiæ et pietatis sensum opprimente: cum nonnulli tamen essent qui partim animi mollitie, partim spe lucri ex mancipio faciendi, restibus demissis, illos in naves extraherent, ac servarent ».

417. Pugna a decima septima diei hora, usque ad vigesimam alteram protracta est; atque tam brevi temporis intervallo, videlicet quatuor circiter horarum spatio, placuit Deo, maximam omnium, quæ in mari, post hominum memoriam extiterint, victoriam dare Christianis. At quid eo ipso hoc tempore, quo commissum est prælium, Pio acciderit, Gabutius⁷ his verbis tradit:

418. *In ipso momento quo pugna committitur, Pius cœlitus edoctus victoriam noscit et nuntiat.* — « Hoc ipso pugnæ die nocteque præ-

¹ Gabut. ut sup. — ² Mss. Vallicell. pag. 30. 2. — ³ Ut sup.

⁴ Foliet. ut sup. pag. 177. — ⁵ Ut sup. pag. 439. — ⁶ Ut sup. pag. 176. — ⁷ Vit. Pii lib. 5. cap 6. pag. 179.

cedenti, Romæ Pius, quippe qui classes jam prope esse, ut congregarentur existimaret, multo majores se in preces dedit. Idipsumque sacrorum hominum in collegiis ac cœnobiis per omnes hosce dies faciendum curavit, ubi in singulas horas Dei famuli erant distributi, ob id assidue Dominum deprecantes. Neque enim ulla magis eum premebat cura, quam felix et optatus expeditionis hujus eventus; cujus causa, tot tantisque vigiliis et jejuniis, ætate alioqui devexa sese afflictaverat, ac tot lacrymas precesque profuderat, quibus misericordiam clementiamque divinam in Christianos inclinans, meruit exaudiri, ac præterea dignus est habitus, cui Deus, licet tantis locorum intervallis, in Vaticano videlicet, suis in cubiculis agentis, eadem die ac hora, qua pugnatum est, victoriam divinitus indicaret. Ubi cum familiaribus suis, præsertim cum Bartholomeo Bussoto ærarii Pontificii quæstore, gravibus de rebus agens, illis ex improvviso relictis, fenestram aperuit, oculisque in Cœlum sublatis, paulisper fixus ita perstitit; ac speculum subinde claudens cogitabundus Bossottum intuitus: Non est (inquit) nunc tempus negotiandi. Vade ergo, et Deo Domino gratias age; nam classis nostra cum Turcica congressa, hac ipsa hora victoriam retulit. Hoc ille audito, statim admirationis plenus abcessit. Sed eundo respiciens Pontificem, ad parvam aram genibus provolutum, junctis manibus Deo grates agentem vidit. Id vero Bussotolice mirum videretur, tamen, præter domesticos ac fidos amicos, cum aliquo rem communicare noluit, veritus, ne si minus verum foret visum, de Pontificis existimatione quicquam detraheretur. Domum igitur profectus certo libro, ejus rei memoriam, diem horamque notavit. Cum porro certus de victoria nuntius esset allatus, nullus de visionis ejus dictique veritate dubitandi sibi relictus est locus. Idque multis proinde cardinalibus, atque aliis principibus viris ipse Bartholomeus enarravit, Pontifice præsertim vita functo. Cardinalis quoque Cæsius, se ad Pontificem tunc statim introisse, eumque in genua procumbentem et orantem vidisse testabatur ».

419. Iisdem fere verbis hæc eadem refert Catena ¹, innuitque in Vita Pii etiam Archangelus Carraccia. Nec modo eadem die, ac momento, quo pugna commissa est, rem Pius cognovit; verum, uti pluries innuimus, longe antea, sicut non præfati modo scriptores tradunt, sed etiam in processu pro Canonizatione ejusdem Pii exarato jus jurando confirmat Fabritius de de Maximis Domicillus Romanus ², ac S. Philippi Nerii addictissimus cliens; dum asserit haud semel eundem S. Philippum sibi dixisse Pon-

tificem Maximum secum colloquentem, nostros cum hostibus certo bellum commissuros, victoresque evasuros asseruisse, diu antequam res accideret.

420. Hinc merito tam insigne Reipublicæ Christianæ beneficium Pii meritis acceptum, et allati, et alii scriptores retulerunt; inter quos Joannes Antonius Guarnerus ¹, quæ mox in medium attulimus confirmans, ista habet:

« Sub pugna tempore, Pio auctore, indictis jejuniis, apud omnes fideles continentes ferme preces habitæ fuerant; ipse Pius vigiliis, jejuniis et lacrymis confectus, acrius intentiusque precibus institerat; in ipso tamen discrimine, quasi certa spe ominatus esset pugnam jam esse consertam, intelligeretque in ejus diei casu, Reipublicæ Christianæ summam consistere, totus in preces obtestationesque versus, impensius orabat, et a Deo demisse et flebiliter petebat, ut fausta felixque pugna, et matura ex hostibus victoria esset. Atque, ut erat divinorum exemplorum peritus, veteres victorias, quas divina manus mirifice largitus fuisset, altius a sacris litteris repetebat, divino quondam beneficio factum fuisse, ut Holofernis, præferocis ducis caput, muliebris et infirmæ Judithes manus præcideret; Goliath prævalentem et Hebræis superbo ludibrio præsultantem, David adolescentulus, funda prosterneret; Samson mille viros, maxilla asinina concideret; fugienti populo Israelitico, Rubri maris undis cedentibus, et ad utrumque latus instar muri se collocantibus, iter in arido patefieret; insequentisque Egyptii, confractis curribus, et disjecto belli apparatu, fluctibus obruerentur. Sapientissimo ejusdem consilio, lapillum de Monte delapsus, ingentem statuam contrivisse, et Apostolos infimi generis homines, minaces regum secures retudisse; qui tunc tam propitius fuisset, idem nunc præsens adesset, gentisque Christianæ periclitantis misereretur: maximas et barbaras nationes recideret, remque Christianam prolapsam erigeret et periculis liberaret, concederetque pro immensa clementia; ut quos paulo ante sollicitos, ut jus fasque erat, proficiscentes ad bellum, precibus et lachrymis prosecutus esset; eos mox lætos, victores plenos fortunarum et gloriæ, cum publice, tum private exciperet. Affuit divinum numen Pii precibus, quodque cordi erat, concessum est; pro argumento miraculum rei adjicitur. Pium eodem momento, quo pugnatum fuerat, habitis obsecrationibus, ad fenestram cænaculi progressum tradunt; ibi adaperitis vitreis foribus, Cœlum spectasse, quasi deinde rem, ut gesta erat, oculis ac auribus percepisset, augustiori et lætiori vultu eis, qui coram aderant, nuntiasse, pugna commissa, cæsos

¹ Caten. Vit. Pii pag. 225. Caracc. Vit. Pi. pag. 81. — ² Process. canoniz. Pii. Dom. testim.

¹ Jo. Ant. Guarner. de bell. Cypr. lib. 2. pag. 123. 2. et seq.

hostes devictamque esse Turcicam classem; irēnt, immortalesque Deo pro collato beneficio gratias agerent; ipse, quod aliis præceperat, id sancte pieque executus est, projectusque ante Christi cruci affixi signum, quantas maximas animus capere poterat, Deo gratias agebat. Id erat majus lætiusque, quam quod mente capi aut satis credi posse videretur, quo magis qui hæc audierant, incerti suspensique obscura spe pendebant, hoc majori admirationi res fuit, cum allatis litteris compertum est, Pium, divino Spiritu afflatum, nuntios inenarrabiliter præcurrisse, et quæ evenerant, prædixisse». Sic ille.

421. Nec signa defuere, quibus tam magno navali conflictu comprobaretur, quod Pium ipsum alloquens, post modum M. Antonius Muretus¹, his verbis effatus est: «En, senex sanctissime, et veterum illorum Pontificum simillime, scelerum ultor, justitiæ cultor, veteris disciplinæ restitutor, qui bono publico his miseris ac turbulentis temporibus Ecclesiam suam gubernandam commisit Deus; hic est fructus lachrymarum atque obsecrationum tuarum; tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium: tua quotidiana sacrificia hanc nobis a Deo victoriam impetrarunt. Metis exultans, quod lachrymans seminasti. Te novo Moyse manus in cælum tollente, novus hic Josue² superabat Amalecitas. Tu mentem in Deo, nostri milites in barbarorum corporibus tela flegebant. Confirmabant illorum dexteræ preces tuæ, et hostilium gladiatorum cuspidem retundebant etc». Nam in felici tantæ victoriæ eventu, rem vere reputantibus, divinum numen [inquit Foljeta³] multipliciter apparuit.

422. Primo: In secundæ navigatione, eo potissimum anni tempore, qua tanta classis ac tot impedimenta secum trahens, tantum maris spatium tam brevi emensa sit.

Secundo: Quod hosti, nulla re urgente, pugnandi, ac tanto se discrimini objiciendi mentem dederit, qui in sinu Corinthiaco quiescens, rebus ea æstate bene et feliciter ubique gestis, Christianorum conatus ex tuto eludere potuerit.

Tertio: Quod classis tanto procul intervallo sit conspecta; quæ res tempus Christianis dedit ad armamenta componenda, classemque explicandam, et ad pugnam aptandam.

Quarto: Evidens autem in primis miraculum existimatum est, quod cum ventus primo Christianis adversus, Turcis secundus staret, itemque æstus contrarius Christianis ferretur; sub pugnæ tempus utraque res cesserit. Qua de re Gabutius⁴: «Ventus, qui in eam usque horam faverat Turcis, restavit illico, mareque prorsus conquievit, et omnem se ad prælium compo-

nendi, et in pugna consistendi sustulit difficultatem; dein sol, qui nostris adversus incurrebat in oculos, prospectumque impediēbat, transmissa media cœli regione, radiis suis hostium offendeat obtutum; simulque hora quædam ab occasu leniter spirans, fumum, quem tot tormentorum excitabant tonitrua, a nostris in Turcas deferebat». Sic ille: cui quæ Catena aliique scribunt, concordant, quibus addendus Laurentius Gambarà, qui cecinit:

Strata, silensque (tuo sed non sine numine) ventus,
Auxilio nostris fuit: et tot clara per annos
Præteritos virtus et formidabile nomen
Turcarum in ventos abiit . . . . . at unda

Quinto: Quod mentem Turcis eriperit, qui cum in altum, nulla re impediēte, classem propellere possent, non animadvertērent, quanto cum periculo secus amicum littus prælium committerent.

Sexto: Demum, quod portum tam magnæ classis capacem sub manum habuerint Christiani, quo, prælio confecto, sese recipientes, atrocem (ut infra dicetur) ea nocte coortam tempestatem vitarent, quæ totam noctem sæviens, classem lacerare, ac victoriam partam ingenti naufragio deformare potuerit.

423. Confirmat denique Pii precibus maximam hanc Turcis illatam cladem tributam fuisse, præclarissimus ille Achilles Statius Lusitanus¹, qui de toto fere eodem navali prælio, percelebre Eucharisticum hoc exaravit:

Quas dicam, meritis non est par copia, grates,
Aut quibus accumulem supplex altaria donis
Digna ferens, lætusque tuas quo carmine laudes.
Coucelebrem nunc, o magni regnator Olympi,
O scelerum toties nostrorum oblite, tuique
O patrii immemores toties memor inter amoris.
Cumque iterum ad summum vitiorum venerit error,
Et quos non decuit maculis infecerit atris
Tu tamen haud iterum raptis ferus imbribus alto
Diluvium ultricem, aut infestum depluis ignem.
Sed magni precibusque Pii, precibusque piorum
Paucorum, immeritis largiris munera victus,
Totque mala exsuperans cumulus pietatis inundat.
Ibat orans spoliis, et præda victor opima
Barbarus, atque suæ captivo remige classis
Pellebat vada salsa, tuis pater Hadria totis
Littoribus simul insultans, dum multus utrimque
Servitio abductus tuus, an dolor, accola tristis
Notæ tecta domus cedentia respicit, atque
Dulce nemus longe, suaque arva, suosque labores
Suspirans, vitem aprico flet colle relinqui.
Ecce autem apparent fœde vestigia flammæ,
Et nuper nemprose injuria facta Zacyntho,
Hæc rueret nostras cum perfida classis in horas,
Jamque Corinthiacus Cretam sinus excipit, urbes
Vicinæ plausere suis, Naupactos amicum
Littus, et hospitio non unam præbuit aulam.
Dumque fovet reduce, dum raptor puppibus altis
Hesperia ostentat opes, prædamque carinis
Confertam Ismariis, furtivumque explicat aurum,
Dum numerat captos, et ferrea vincula captis

¹ M. Ant. Muret. Orat. 21. pag. 271. — ² Intelligit M. Anton. Columnam. — ³ Foliet. ut supr. pag. 179. — ⁴ Gabut. Vit. Pii libr. 5. cap. 4. pag. 171.

¹ Habetur in calce Libr. rer. Sac. Laurentii Gambaræ Brixien. edit. Antuerpien. typis Plantin. sub anno 1537. pag. 191.

Injicit, et remis longo adligat ordine victos,
 Hellespontiaci spectacula grata tyranno;
 Austriacus triplicis ductor per cœrula classis
 Improvisus adest, ventoque æstuque secundo
 Namque unum in triplici venerantes numine numen,
 Sacrorumque pater Pius, et rex ipse Philippus,
 Et Veneti, quos nempe recens dolor attigit, unum
 Unanimes legere ducem, cui credita rerum
 Summa, ducesque alii, ac jussu parere magistri.
 At non Ismaricæ cessit fiducia genti,
 Quæ nova prospiciens venientem ad prælia classem,
 Oblatamque putans æquo sibi in æquore prædam,
 Congreditur, subeunt Veneti discrimina primi;
 Nam quas majores vocitant de more triremes
 Sex primum infestæ lunatis cornibus ibant:
 Inde aliæ atque aliæ numero, quoque ordine jussæ.
 Quas ubi confertas audere ac tendere vidit,
 Et trepidare metu atque animis cadere incipit hostis.
 Et dominos in se servum genus horret euntes.
 At nostri, quos armarat fiducia Christi,
 Perque preces et per confessa piacula passim
 Pax magni quæsitæ Dei, vadunt solida vi.
 Fit sonitus, Cœlum horribili sonat omne fragore,
 Tormentisque, atrisque ardet procul ignibus æther.
 Non unquam irato ceciderunt fulmina Cœlo
 Plura, nec auditæ toties per inane ruina.
 Itur in adversos jam stricto cominus ense.
 Hortatur simul ipse suos dux Barbarus: illi
 Vix tandem revocant animos, atque arma retractant.
 Omne genus, denso fundunt et spicula nimbo,
 Rem propiusque gerunt, et puppes puppibus hærent,
 Miscenturque viri, fitque ingens undique cædes.
 Purpureo late pelagus rubet omne cruore.
 Dat victus supplexque manus, colloque catenas
 Accipit, et longo tandem certamine cedit
 Barbarus; en prædas, en spes, et inania vota?
 Alme Pater, laus, et sunt hæc tua dona, fatemur,
 Sed tuæ sint facito propria hæc, ut dona tuisque
 Muneribus dignos præsta, et quo Spiritus almus
 Teque tuo, Natumque tuum tibi jungit amore,
 Divinum inspirans animis concordibus ignem,
 Tres illos uno devinciat unus amore;
 Austriacoque uno duce, gens non una trophæis
 Accedat Crucis, et totus tibi serviat orbis.

424. *Quanta fuerit clades hostium et fortitudo Christianorum.* — At cætera ad rem hanc pertinentia prosequamur:

Cæsa ea die ad XL millia Turcarum, scribit memoratus Moretus¹. Viginti quinque millia tantum, partim cæsos, partim undis haustos periisse Folieta² tradit: xxv millia dicit Thuanus³. Verior tamen communiorque est eorum sententia, quam Gabutius⁴, Catena⁵, Gratianus⁶, Maurocenus⁷, aliique sequuntur, nempe triginta millia Turcarum cecidisse; nobiliores vero duces, et trierachas omnes, partim cæsos, partim captos fuisse tradunt, præter Balsam Perræum, ejusque filium, et Uluzialium, cum quibus alios paucos fugam arripuisse diximus. De Uluzialio autem hæc narrat Thuanus⁸: «Uluzialis cum circiter xxx e strage reliquis *triremibus* Constantinopolim postea pervenit, ubi a Selymo, qui accepto Adrianopoli cladis nuntio, ne res per suam absentiam in urbe turbarent, cita-

tis itineribus illuc venerat, non solum benigne exceptus, sed etiam amplissimo honore auctus fuit, summa maritimi imperii ad illum delata, præter morem Otthomanicæ aulæ, in qua etiam calamitates, nulla hominum culpa manifesta, Cœlo immissæ, et fortunæ peccata, tanquam propria crimina duces fere capite luunt. Sed in eas angustias hoc casu res illius redactæ erant, ut solæ illæ triremes, quas Uluzialis, tanquam ex incendio servatas adduxerat, ex omni armamentario reliquæ essent, et amissis tot ducibus, Uluziali potiore, quem Christianis successum urgentibus opponeret, non haberet».

425. Recensendis captivis¹, qui vivi in nostrorum potestatem venerunt in partitione quidem prædæ tria millia quadringentos, et octoginta sex inventos fuisse, sed multo plures privatim occultatos, qui in communem sortem non venerunt, Gabutius scribit. Tria millia quingentos captos, et totidem privatim celatos, dicit Folieta². Gratianus³ et Maurocenus⁴ indistincte quinque millia hostium captivos factos tradunt, inter quos insignes viros viginti quinque, ex quorum numero extitere Haly filii, ex sorore Selimi geniti; argumentum (inquit Gratianus⁵) quam certa fiducia barbarus in certamen descenderit, qui pueros filios, quos vel Naupacti deponere, vel in terra spectatores statuere potuit, secum habere voluit; ac si nullo impendente periculo, adeo rem pro non dubia duxerat, nil aliud præterea agendum esset, quam ut insultantem fugæ patrem cerneant, et sic eximio eos imbueret tyrocinio. Amathes alter eorum, decem et octo, alter vero tredecim annos natus, Mahemetes appellabatur.

426. Ad quindecim millia Christianorum, quos superioribus annis Turcæ captivos fecerant, fuisse in libertatem vindicata, Gabutius⁶ narrat; prope xx M. tradit Gratianus; innumeram Christianorum multitudinem, ferreis compedibus a miserrimo servitio remigii, libertati restitutam, Maurocenus dicit.

427. Si Catenæ atque Gabutio credatur, captæ sunt etiam centum circiter et nonaginta hostium, partim triremes, partim biremes; quarum centum et triginta (ut iidem referunt) erant integræ; æque omnes omni commeatus, pretiosæ suppellectilis, et armorum genere instructissimæ; octoginta, partim triremes, partim biremes, aut fractæ, aut incensæ, aut depressæ perierunt; triginta vero plus minus in fugam dissipatæ. Gratianus vero, Thuanus ac Folieta, nonnisi centum et triginta naves, in Christianorum potestatem venisse scribunt, nonaginta et amplius, aut littori illisas, aut fluctibus mersas, aut ignibus absumptas. Cen-

¹ Ut sup. pag. 172. — ² Ut sup. pag. 177. — ³ Thuan. Histor. lib. 4. pag. 747. — ⁴ Gabut. Vit. Pii lib. 5. cap. 5. pag. 178. — ⁵ Caten. pag. 224. — ⁶ Gratian. pagina 222. — ⁷ Maurocen. lib. 11. pag. 440. — ⁸ Ibid. ut supra.

¹ Gabut. lib. 5. cap. 5. pag. 178. — ² Lib. 3. pag. 179. — ³ Gratian. pagina 222. — ⁴ Maurocen. pagina 440. lib. 11. — ⁵ Ibid. ut supra. — ⁶ Gabut. ut supra.

tum et triginta captas, omnes tamen, præter quatuordecim, majoris formæ triremes extitisse, Thuanus contendit; tredecim dicit Folieta; ideoque, quæ ipse ac Thuanus dicunt, ab his, quæ Catena et Gabutius referunt, utpote, qui non triremes modo, sed biremes etiam enumerasse noscuntur, minime dissentiunt. Subdunt Thuanus idem ac Folieta, non plus quam 1 pestem vitasse, constantem famam extitisse. E quadraginta insuper triremibus honorariis, quæ, quod nocturni luminis signa ferant, Græco nomine Phanones appellantur, omnes, una dempta, in potestatem Christianorum pervenisse, præfatus Gabutius asserit; additque ænea tormenta majoris formæ CXVI reperta, minora vero CCLVI. Quæ omnia, inter fœderatos, ex fœderis lege, pro rata parte divisa sunt. Præter captivos vero, et naves, et tormenta bellica, opulenta præda, non ab direptis modo ea æstate oppidis populationibusque insularum; sed multa præterea merces, quam barbari passim a negotiatoribus Constantinopolim deportandam sustulerant, ut Gratianus refert, omnis militi est concessa.

428. Et merito tam insigni præmio nostrorum virtus rependenda erat, cum eorum quisque in prælio gerendo, plusquam excogitari queat, egregiæ virtutis specimen præbisset; summis laudibus inter eos, si excipias Austrium, Columnnam ac Venerium, summos duces, quos præclarissime munere suo functos esse constat; Ludovicum Requesensium, Bernardinum Cardenam, Lupum Figueroam castrorum magistrum, Michaellem Moncadam, Petrum Padilliam, et Hispanos alios viros, plerumque summo loco natos, scriptores ¹ idcirco extollunt. Eodem pariter ² præconio exornant Pompeium Columnnam, Zagaroli ducem, et Prosperum ejus fratrem, Troilum Sabellum, Vincentium Vitellum, Horatium et Virginium Ursinos, Parmæ et Urbini principes, Linium Sabaudien-sis prætorix ducem, Franciscum Diodum, Ascanium Corneum, Gabrielem Sorbellonum, et Pompeium Specianum Mediolanenses; Maturinum Scuotum Gallum, cognomento Romagassium, Hierosolymitanum equitem, ad quem Epistolas plures Pontificem dedisse, suis locis vidimus; quique per varia et magna discrimina, multis sæpe editis incredibilis audaciæ, fortitudinis, consilii documentis, adeo clarum in navalibus rebus sibi nomen fecerat, tantumque nominis sui terrorem toto Oriente jam pridem sparserat, ut matres, (si Thuano ³ sit fides) parvulis infantibus pro terribulo nomen ejus inclamarent.

429. Præter vero alios plures S. Stephani, et Hierosolymitanos equites, tum Gallos, tum

aliorum nationum, eandem laudem promeruerunt Antonius Carafa dux Montis Aragonii, Pyrrus Malvetius, et Michael Bonellus, cardinalis Alexandrini frater, sororis Pontificis filius, quem frustra carpere præfatus Thuanus ⁴ connititur, dum scribit, eum ex sartoria ad imperatoriam pæne dignitatem, insolentis fortunæ jocantis beneficio evectum; nam virtute ac animi robore, eam sibi dignitatem comparasse, atque ea se dignum præbuisse, jure merito scriptores cæteri testantur: inter quos Folieta ⁵ egregia referens, quæ præsentī prælio gessit, hæc scribit: « Michael Bonellus, frater cardinalis Alexandrini, sororis Pontificis filius: cujus virtus in eo prælio enituit, multis fortitudinis et audaciæ editis operibus, ac vulnere, dum discriminibus sese intrepide offert, accepto; quibus egregiæ indolis documentis id assecutus est, ut insequenti anno a Pio dux copiarum ad id bellum missarum creatus sit; quod idem munus a Gregorio Tertio Decimo successore illi confirmatum est ».

430. Gabutius nihilominus et Catena, licet summis laudibus in hoste proterendo eundem Michaellem efferant, nullo tamen vulnere saucium dicunt; de Paulo vero Ghislerio ejusdem Pontificis consanguineo, illa cum Catena ⁶ eodem, Gabutius ⁷ habet: « Paulus Ghislerius, Pii Pontificis consanguineus, in hoste proterendo nemini secundus, strenue dimicans, vulnus in faciem accepit, trirememque sibi infestam, cæsis hostibus, aliorum ope devictam in potestatem redegit ». Ex quibus colligi posse videtur, Folieta Michaeli tribuisse, quod Paulo contigit. Præfatum vero Michaellem, ob præclara facinora in hoc prælio ostensa, copiarum ducem a Pio creatum, ut ipse dicit, ejusdem Pii etiam Diploma comprobatur, datum sequenti anno sub die xxvii Aprilis, Pontificatus septimo ⁸. Biennio nihilominus ante, legionariorum omnium militum totius Ecclesiastici status ducem generalem ipsum creatum fuisse, ostendit pariter aliud ejusdem Pii Diploma ⁹ anno MDLXX, sub die decima quinta Septembris, Pontific. anno quinto datum.

431. Venetos vero nobiles usque ad unum hic recensere opus esset, si cuique par virtuti laus danda foret; ab ipsis siquidem, ut vidimus, cæpta victoria consummataque demum merito dici potest. Nec insuper ex victorum numero excludendi illi etiam, qui gloriose dimicantes occisi, victoriam proprio sanguine Christiano nomini pepererunt. Inter ¹⁰ eos clari bello duces fuere Germaniæ prior (quem Bajalum vocant), eques Melitensis, Horatius ac Virginus Ursini, Joannes ac Bernardinus Cardinei Hispani, Ferdinandus Bisballius Neapolitanus, Briatici co-

¹ Gabut. lib. 5. cap. 4. pag. 176. — ² Folieta. lib. 2. pag. 471. — ³ Thuan. lib. 50. pag. 745.

⁴ Ibid. pag. 740. — ⁵ Folieta. lib. 3. pag. 171. — ⁶ Catena. pag. 217. — ⁷ Gabut. lib. 5. cap. 4. pag. 176. — ⁸ Ms. Cod. Vallicell. num. 71. — ⁹ Ibid. — ¹⁰ Maurocen. lib. 11. pag. 440.

mes, atque alii, quorum nomina ad memoriam posteritatis insignia, summis sunt concelebrata præconiis. Ex Venetis periere, præter eum quem supra memoravimus, Augustinum Barbadicum, Benedictus Superantius, Andreas ac Georgius Barbadici, Antonius Paschalicus, Marinus ac Hieronymus Contareni, Jacobus Medius, M. Antonius Landus, Franciscus Bonus junior, Catarinus Maripetrus, Joannes Lauredanus, Jacobus Trevisanus, Vincentius Quirinus. Quibus ex regionibus aliis addendi sunt, Hieronymus Bisantus, Jacobus Trissinus Vicentinus, Joannes Baptista Benedictus Cyprius, Jacobus Medices, Andreas Calergius Cretensis, Petrus Bua Corcyrensis, ac demum Fabius Gratianus ¹, Antonii Mariæ Gratiani germanus frater, qui, ut ipsemet narrat, cum acerrimi animi ac summæ spei adolescens esset, in Columnæ navi audacissime dimicans, plumbea glande sclopeto adacta, media in fronte lethaliter ictus, ante imperatoris pedes occubuit. Hos vero omnes ac cæteros, qui in nostrorum classe mortem obiere, non tam vis hostium perculit, (ut observat Gabutius ²) quam ille, pro quo pugnabant, sibi pignoratus est Christus. Credibile namque est, (inquit), qui prius Catholico ritu expiati, ac culpis omnibus soluti, tum vero in Deum intuentes vitam pro illius gloria profuderunt, eos eodem tempore Angelorum agmine stipatos triumphantes in Cælum evolasse: «Tanta enim (subjungit) belli sacri contra S. Ecclesiæ hostes vis est, ut quod ex divinis Litteris tradunt auctores, bonos, vel parum probos, sanctos et Dei Martyres efficiat: ubi vinci salutare, vincere vero gloriosum».

432. Inter omnes vero ³, qui glorioso funere victoriam hanc gemino quodam triumpho honestarunt, tres fuere præclaræ indolis ac virtutis adolescentes fratres, nempe Hieronymus, Franciscus et Sebastianus ex inclyta Cornelia gente, atque Aloysii, cui Sobrio cognomen fuit, nepotes. Nam hi (ut refert Gratianus ⁴) navi ab Uluziali circumventa, cum effugere duo eorum possent, curatori admoventi scapham, hortantique adolescentes, ut se discrimini eriperent, fratrem, qui accepto vulnere, juxta dimicantes prolapsus, sequi fugientes nequibat, negarunt deserturos; ita circa morientis corpus pugnantes, publica privataque pietate insignes occubuerunt.

433. Ex omni Christiana classe octo millia cecidisse, paremque sauciorum numerum extitisse, idem scribit Gratianus ⁵. Ad decem millia periisse, refert Foliet ⁶, minimam vero partem in pugna, sed post ex levibus sagittarum vulneribus prave curatis. Eadem fere Thuanus ⁷, et iisdem pæne verbis confirmat.

Censu habito, septem millia quingentos sexaginta sex desideratos tradit Gabutius ¹, eorumque partem magnam Venetorum fuisse dicit, nam quatuor millia et quingentos ex iis pugnantes periisse asserit. Maurocenus ² tandem: «E nostris (scribit) in universum militum, remigum, navalium sociorum, quinque millia cæsi, totidem vulnerati fuerunt, qui certioorem numerum ex tabulis publicis referunt, quater millia octingentos sexaginta quatuor saucios tradunt». Ex Christianis triremibus, ut Thuanus ac Foliet scribunt ³, quindecim tantum deletæ sunt, quarum decem Venetæ fuerunt, in quas primas impetus Uluzialis illatus est.

434. *Ex historicis nulla clarior victoria, sed ob prævum usum nulla minus fructuosa.* — Præclara victoria! (inquit Gratianus ⁴,) nec post Actiacam illam, celebratam veterum scriptorum monumentis, Octaviani Cæsaris adversus Antonium et Cleopatram eodem mari ac prope eodem vestigio partam, nobilior ulla navalis pugna mille sexcentis ferme annis pugnata est; nec, si conferre libeat, sat scias, utri alteram præferas. Numero illa navium, hæc navibus ipsis præstitit: apparatu illa et concursu magna, sed transacta brevi est; hæc certamine ac contentione acrior ac diuturnior; plus ibi fugæ, hic stragis fuit; merito idcirco, ut diximus, quam humanis viribus, divino Numini assignanda. Quare Laurentius Gambara præfatus, Christum alloquens, inquit:

Gloria tota tua est, neque enim victoria nostro
Consilio, aut armis parta est, aut viribus ullis.

435. Cæterum (Gratianus subdit) victoria forsitan hæc major prisco, at illius certe victoriæ non major fructus. Quæ eadem confirmat Thuanus ⁵, scribens, quod sicut ipsa nulla major de Turcis retro sæculis parta est, sic nulla minus fructuosa fuit ob ducum contentiones, et ob partium non ad Dei gloriam et publicam Reipublicæ Christianæ utilitatem consilia sua referentium, sed privatum ubique commodum captantium, dissidentia studia. Quæ quidem Folietam ⁶ impulere, ut scriberet de ipsa disserens: «Hæc est victoria ad Enchinadas, ad omnem posteritatem memorabilis, qua ut nulla navalis clarior aut major a Christianis unquam parta est, quæque ad majora præmia iter aperiret; ita pravo illius usu nulla minus fructuosa unquam fuit. In qua occasione omittenda, si, ut veteribus mos fuit, ita nobis quoque fas esset, fati iniquitatem, jam pridem Christianis rebus adversi, lamentarer. Nunc, ut pium et Christianum hominem decet, scelera nostra accusabo, divini Numinis iram nobis irritantia, quod sive impedimentum in re fuerit,

¹ Gratian. lib. 4. pag. 223. — ² Gabut. lib. 5. cap. 5. pag. 178. — ³ Maurocen. ut supra. — ⁴ Gratian., lib. 4, p. 223. — ⁵ Gratian. ibid. — ⁶ Foliet. ut supra, pagina 179. — ⁷ Thuan. lib. 70, pag. 747.

¹ Gabut., lib. 5, pagina 178. — ² Maurocen. ut supra, pagina 440. — ³ Ibid. ut supra. — ⁴ Ut supra, pag. 222. — ⁵ Thuan. ut supra, pag. 747. — ⁶ Foliet. ut supra, pag. 178.

non illud sustulerit; sive in hominibus culpa, Christianis proceribus neque victorum animum deque magnorum ducum consilium dederit; utrum vitium fuerit, libera hominibus judicia relinquam ». Sic ille.

436. *Favente Numine, tempestati subortæ se subducit fœderatorum classis, in portum Petalam confugiens.* — Ut in prælio, sic etiam eo patrato, magnum (inquit Thuanus ¹) præsentis Numinis favorem experti sunt nostri; (nam uti supra innuimus) nocte insequenti, subito fœda tempestate suborta, Petalam portum, tantæ classis capacem, sub manum habuerunt, quo se tuto reciperent. Sub solis igitur occasum turbato cœlo, cum propinquæ ipsius tempestatis signa apparerent, a memorabili aciei campo eadem digressa classis, puppibus hostiles triremes trahens, impedito (ut narrat Maurocenus) sex millium passuum itinere, in præfatum portum e regione Enchinadam situm, lento gradu concessit, undique cadaveribus, collisis diffractisque triremibus, malis, remis, velis, rudentibusque referto mari, in quo complures adhuc vitalem spiritum ducentes, præustis tabularum fragmentis innixi, lamentis ac vocibus fletu intermixtis, supremam opem implorantes exaudiebantur, qui passim confossi in orcum detrudebantur, horribiliorem aspectum inuatante undis sanguine præbente; qui Archeloi confossi, in mare fluentis cursu ferebatur; ut classis in portum primis tantum tenebris pervenerit, undique ardentium triremium collucentibus flammis. Ibi tota nox, ac sequens dies per gratulationem ac lætitiā acta; sauciorum, quæ potuit, habita est cura, et procerum interventu Austrius omnino simultatum oblitus, rursus perbenigne longæva ætate Venerium senem complexus, se in ejus voluntate futurum dixit, laudibusque est prosecutus, non ducis modo, sed strenui militis officiis functum ferens. Nihilominus minime diuturnam eam concordiam atque gratiam fuisse, et Gratianus scribit, et exitus comprobavit.

437. *Discrepantes sententiæ de reducenda classe in hiberna: ducum querelæ mutux.* — Postera die, cum ventum in consilium esset, ad unum proceres, classem in hiberna reducendam, neque porro quidquam conandum, censuisse, Folieta ² scribit: « Tria quippe (inquit) in consilium adhibita sunt, non exigua cæsorū et sauciorum multitudo, cibaria deficientia, et anni tempus, quod ita jam processisset, ut novis, longi tractatus consiliis locum non daret, ac periculum esset, ne adversæ tempestates mare reidui clauderent: satis eo anno, tanta classe deleta, navalibusque Turcarum opibus contusis ac profligatis, et ad fructum et

ad gloriam profectum esse. Quod ita facere decrevit Austrius, atque interea classe quassata et manca, per Hyemis quietem reparata ac sublevata, militumque animis et corporibus ab exhaustis laboribus refectis, et ad novos exhaustiendos firmatis, sese ad novum tempus comparare ». Sic ille. Subdit tamen consilium hujusmodi a multis vehementer reprehensum, nihil dubitantibus, quin si præclaram occasionem urgere perrexissent Christiani, trepida omnia subito oppressuri fuerint, ac ad loca quæcumque terrorem victricis classis ac nominis sui circumtulissent, extemplo suæ potestatis facturi, Turcarum animis tanto vulnere ictis, ac tanto ingruente terrore obtorquentibus, etc.

438. Maurocenus ¹ vero ac Gratianus ² rem aliter, et quidem probabilius narrant, cum dicunt, in consilium ab Austrio, adhibitis Christianæ classis ducibus, omnibus idem visum, instare nempe victis, nec spatium colligendi animos viresque hostibus dare; statutumque, ut depositis sauciis, atque Coreyam cum agmine impedito navium missis, ex reliqua universa classe (centum et quinquaginta) selectis apprimè instructis triremibus, atque ex his Turcicorum navigiorum custodiæ triginta relictis, cum reliquis Peloponensi littora percurrendo, populi ad defectionem sollicitarentur: oppido vel urbe occupata, ac sede belli constituta, inde ad ulteriora, pandente sinum fortuna, adspiraretur. Dum vero hæc in omnium animis atque ore versabantur, repente (inquit Maurocenus) immutata rerum facies: tepere Hispani: pristinus Austriaci ardor restingui: multa profectioni prætendi: militibus plerisque cæsis ac vulneratis, tantam copiarum vim, quæ terra exponeretur non esse: comatus deficere: eorum navigia cum annona et reliquo apparatu reliquam sequi classem non posse: anni tempus procellis ac tempestatibus obnoxium, bellicisque conatibus infestum, subduci classes suadere, ut iis refectis ac sartis, sequenti anno tuto hostis invaderetur. Et hæc ab Hispanis jactata asserit, postquam jam nova expeditio in Turcas statuta fuerat, non vero statim ac de re agi cœptum est, ut Folieta contendit.

439. Ad diluendas autem Hispanorum contra expeditionem excogitatas rationes, qui veriori æstimatione rem pensabant, subdit Maurocenus idem, multos cæsos, complures vulneratos esse minime diffitebantur; sed prælii pondere in lævum cornu incumbente, Venetorum internecionem præsertim factam, necnon Hispanorum militum, qui in triremibus Venetis intermixti depugnassent; in altero cornu serius atque minus acriter dimicatum, plerisque Hispanis triremibus nullum detri-

¹ Thuan. ut supra, pag. 748. — ² Folieta. ut supra, pag. 479.

¹ Maurocen. lib. 11, pag. 44. — ² Gratian., lib. 4, pag. 424.

mentum perperis, incolumes, propugnatores servatos memorabant. Huc accedebat Philippum Bragadenum, sinus Adriatici cum imperio præfectum, qui pugnae non interfuerat, cum maioribus quatuor, minoribus tredecim triremibus supervenisse; ex onerariis navigiis in triremes traduci commeatus posse, neque in tempestivam anni rationem a rebus gerendis abducere: in hostili solo dimicandum: portus ad hyemandum, classemque opportune instaurandam non deesse. Concludit tandem Maurocenus, quod cum hæc, tantaque, ut omni abjecta mora victor fugienti occasione insisteret, hortarentur; attamen suorum impulsu ac suasionibus permoto Austriaco, neque M. Antonio Columna dissentiente, Venerio vero, vel ægritudine corporis, vel gravioribus in administranda classe curis confecto, vel aliorum repugnantibus sententiis, distracto, cum classe in Calogerum portum itum est.

440. Verum Gratianus¹ Venerii culpa factum scribit, ut tam salubre reipublicæ Christianæ hostes insequendi consilium abrumperetur, et quod turpius est, lævissima ex causa: « Austrius (inquit) alacrior ad omnia successu factus, et haud dubie elatus dulcedine gloriæ, depositis sauciis atque Corcyram cum agmine impedito navium missis, centum et viginti naves ex omni classe deligere, easque supplere ex aliis, ac protinus ad tentandum Naupactum contendere parabat, quam urbem recipi primo adventu, adversa re territis hostibus, posse non desperabatur; atque inde ex propinquo Græcos in Peloponeso sollicitare, et fama navalis pugnae, atque præsentis spe præsidii cupidos novandi res, ad arma concire. Totum id consilium, quo nihil eo bello cogitatum salubrius fuerat, impotens animi Venerius turbavit. Statuerant, ut nuntii victoriæ sequenti die cum litteris communiter scriptis ad Pium mitterentur, a quo deinde reliquis nuntiaretur, atque eos Baptista Contarenus Hydruntum cum sua triremi deportaret: quibus expositis, Venetias ipse cursum intenderet. Venerius, et stare consilii decreto velle, et ægre eam sustinere moram, et senatum de rebus gestis docere, et civitatem quamprimum participem ejus lætitiæ facere, gestiebat: magnam gratiam fore, si antevertisset ipse aliorum nuntios, /ratus. Hæc volventem animo forte Onfredus Justinianus adiit: erat is longe acerrimus juvenum, nec quisquam magis impigre, si quid jussum esset, exequeretur. Conspectus juvenis subdidit Venerii cupiditati faces; occupat percunctari, paratamne ad iter navim, et an Venetias ire velit; Justiniano se vero extemplo profecturum, si jubeat, profitenti, Venerius litteras tradit. Quibus ille acceptis, haud mora,

regressus ad navem moliri jubet vela, atque impulsis extemplo velis iter invadit. Ægrius eam rem, quam dignum erat, accepit Austrius usque adeo ut fastidio hominis rem ipsam publicam omiserit, rejectaque mentione, Naupactum, atque in Peloponesum eundi, conversis repente proris, velisque in altum datis, Corcyram redierit, non improbantibus magis, quam cupientibus idem Venerio ipso, et aliis quoque ducibus præfectisque, quorum animis, insolita victoriæ lætitia dissolutis, longius nihil videbatur, quam ut ad jactanda sua quisque egregia facta, ostentandaque hostium spolia in Italiam atque domum redirent: scilicet victoria, qua uti nesciverunt, frui properabant ». Sic ille.

441. Præter hæc insuper Thuanus¹ haud diffitetur, a quibusdam Venerium reprehensum fuisse, qui vulnere in crure accepto curando intentus, ac præliorum telorumque mentionem exhorrens, Austrio discensum suadenti facile nimis acquieverit. Sed Venerium (subjungit) excusat perspecta Hispanorum mens ac consiliorum ratio, qui Venetæ Reipublicæ infesti, jam ab initio eos semper ludificati, et in tempore auxilio negato frustrati fuerant; nec nisi pudore victi, et spe certa, ut Turci ad manus non venirent, in pugnam consenserant. Majorem hac Venerii culpam in eo etiam agnoscit, quod cum Philippus Bragadenus Adriatici sinus præfectus sub id tempus, nondum pugnae nuntio accepto, ad classem cum tredecim (quas paulo ante memoravimus) majoris formæ triremibus venisset, subsidio a senatu missus, et gemens ac mœrens tam pulchram occasionem sibi arreptam, omni ratione a præfecto contenderet, ut saltem quinquaginta attributis navibus, cum iis fugientes insequi sibi liceret, provinciasque hostiles casu attonitas adire, et ex successu rei gerendæ consilium capere; nihil tamen ab eo impetrare potuerit, cum negaret se alteri, quæ sui muneris essent, delegaturum.

442. *Terror Othomanicum imperium undique pervadit: pictura, victoriæ commemorativa, in Vaticano.* — Fuerit id tamen, vel Venerii tantum, vel aliorum etiam culpa, certum est, ut supra etiam innuimus, præclaram occasionem Turcas perdendi ac penitus delendi Christianis e manibus elapsam esse. Constitit enim, accepto cladis Turcicæ classis nuntio, Turcas eosdem timore perterritos publice Constantinopoli excessisse, et in Asiam confugientes, eo res plurimas comportasse; omnesque, qui Christum olim abnegaverant apud ipsos Turcas transfugos, pari formidine correptos jam perfidiam suam purgare, seque oretenus, non ex animo, Christum ejerasse professos esse, abji-

¹ Gratian. lib. 4, pag. 224.¹ Thuan. Histor. lib. 50, pag. 748.

ciendique Turcicam superstitionem, et ad Christianam disciplinam redeundi tempus advenisse, fassos esse. Adeo siquidem Otthomanicum imperium terror corripuerat, ut amen- tibus similes ipsi Turcæ (ut narrat Gabutius ¹) sese Christianis submittentes dictitarent: Cum in vestra potestate fuerimus, nostri, quæsumus, vos misericordia teneat: talem vero tantumque pavorem illorum animos invasisse, eoque existimationis apud eos Christianorum arma venisse, non modo propter celebrem hujus victoriæ, sed insuper propter virtutis Pontificis famam, eamque, quam de ipsius precationum vi, opinionem sanctitatis conceperant, idem testatur.

443. Turcarum hunc timorem (subdit ipse ²) auxisse e Cælo ostensa prodigia, quæ Otthomanici imperii excidium portendere videbantur. Nam Constantinopoli supra Moscheam, (quæ olim S. Sophiæ nomine Deo dicata insignis Basilica fuit) tres lucentissimas cruces ignea specie puro claroque æthere apparuisse, fama percrebuerat; easque a barbaris plurimis sagittis petitos, nunquam lædi potuisse; verum celeri motu sese in sublime attollentes, vanos irritosque ictus reddidisse. Guarnerus ³ eadem confirmat, hocque ostento prolationem Christiani imperii, et Turcici regni occasum, perniciemque gentis portendi, Turcas eosdem prædicasse scribit. In ipso quoque navalis pugnae conflictu Christum Redemptorem nostrum, et SS. Apostolos Petrum et Paulum, Angelorum agmine stipatos, strictis gladiis Turcis minitantes in sublime aere constitisse, Turcas eo prælio captos se conspexisse testatos esse, Gabutius tradit; idque indicat usque adhuc ejusdem prælii affabre adumbrata pictura, quæ in Vaticano in aula regia conspicitur, subjectis hisce inscriptionibus, quarum altera id innuere videtur:

CLASSES OPPOSITÆ TURCARUM UNA
CHRISTIANÆ SOCIETATIS, INTER PIUM V,
PONTIFIC. MAX. HISPANIARUM REGEM, VENE-
TAM REMPUBLICAM INITO JAM FOEDERE, IN-
GENTIBUS UTRINQUE ANIMIS CONCURRUNT.

Altera vero:

HOSTES PERPETUI CHRISTIANÆ RELI-
GIONIS TURCÆ, DIUTURNO VICTORIARUM
SUCCESSU EXULTANTES, SIBIQUE TEMERE
PRÆFIDENTES, MILITIBUS, DUCIBUS, TOR-
MENTIS, OMNI DENIQUE BELLICO APPARATU
AD TERROREM INSTRUCTI, AD ECHINADAS
INSULAS, A COMMUNI CLASSE, PRÆLIO POST
HOMINUM MEMORIAM MAXIMO, PERSPICUA
DIVINI SPIRITUS OPE PROFLIGANTUR.

444. *Duces inter se prædam partiuntur, et ad reditum se comparant.* — Quidquid de rebus hujusmodi fuerit, omnia certe Christianis fausta feliciaque hæc, et alia pollicebantur, si territum hostem insequi voluissent: verum hi, sive dissidiis, sive desidiis, sive nostris peccatis id emerentibus, a salutari eo consilio (ut diximus) discesserunt. Ne tamen nihil actum post rem tam prospere gestam videretur, de oppugnanda ex itinere Leucade, cui nunc insulæ ab Christiano in ea templo S. Mauræ est nomen, agitarunt, ac Prosperum Columnam, juvenem impigrum, ad explorandum locum, situmque oppidi cognoscendum præmissum, Gratianus ⁴ narrat. Maurocenus ² autem Jo. Andreæ Auriæ, aliisque, quos ipse non nominat, id præceptum asserit. Folieta ³ vero, tum Auriæ tum Ascanio Corneo, et Gabrieli Sorbellono (ut vult etiam Thuanus ⁴) hanc provinciam demandatam scribit, jussumque eis dicit, ut an exiguo tempore insula expugnari posset, excensione facta, contemplarentur. Hi igitur, cum intra quindecim, aut ad summum viginti dierum spatium rem se confecturos recepissent, consilium de ea oppugnanda omisum est, cum diceret Austrius, iisdem Folieta ac Thuano testibus, exiguam insulam, cujus accessio parum Christianas opes aut opportunitates esset auctura, satis dignum moræ pretium minime sibi videri. At Gratianus, qui, ut modo diximus, ad Leucadem explorandam Prosperum Columnam missum affirmat, hunc quoque Christianorum conatum, Venerium, gloriam rei, ut ipse rebatur, factu haud difficilis, uni sibi, sine sociorum ope reservantem, avertisse testatur ⁵, datis Prospero (nam is Venetis militabat) occultis mandatis, ut augendo negotii difficultatem, ab eo incæpto Austrium deterreret. Quo inde præmunitum natura atque opere, et valido firmatum præsidio locum referente, satis causæ præfestinantibus domum, cur eam quoque rem omitterent, est visum. Quare institutum iter persequentes fœderati, secunda navigatione usi, Corcyram pervenerunt, ubi et prædam inter se partiuntur, nonnullorum, de quibus non satis conveniebat, arbitrio ad Pontificem rejecto. Quæstionem hanc ob captivos commotam, decimum quemque eorum jure majoris imperii sibi vindicante Austrio, Gratianus ⁶ dicit; additque Pium jussisse selectos a vulgo nobiliores captivos Romam adduci, atque ibi custodiri ad redimendos permutatione eorum, qui Christiani captivi apud hostes essent, voluisse; reliquos eadem, qua cætera, ratione, inter fœderatos partiri: « Venetorum (inquit scriptor idem) abominatus consilium, qui omnes, ne unquam dimissi infestius in Chris-

¹ Gabut. Vit. Pii, lib. 3, cap. 7, pag. 181. — ² Ibid. ut supra. — ³ Guarner. de Bell. Cypr. lib. 2, pag. 131, l.

⁴ Gratian. ut supra, pag. 226. — ² Maurocen. ut supra. — ³ Folieta. lib. 3, pag. 181. — ⁴ Thuan. lib. 50, pagina 748. — ⁵ Ibid. ut supra. — ⁶ Ibid. ut supra.

tianos sævirent, necandos in carcere suadebant. Quin Romæ in honestâ custodia, atque liberaliter sunt habiti, cupiente Pio ea humanitate ad Christianæ religionis cultum allicere barbarorum animos ». Addit Columnæ admonitu non ante Corcyra solvisse Austrium, quam, aut deposita, aut dissimulata simultate, adiri se ac saluari a Venerio passus fuerit, quem subridens, manuque senis humero imposita, magni spiritus virum, et egregie sibi fidentem appellavit. Messanam vero cum venisset, dimisso Romam Columna, ipse in Sicilia hibernaturus, Panormum ad audiendas legationes, quæ ad eum gratulandum undique concurrebant, transiit. Post fœderatæ classis discessum, Veneti (ut narrat Thuanus ¹ ac Maurocenus) Margaritinum in Chimerioratum regione, haud procul a Corcyra situm, deditione cæperunt prid. id. Decembris, vitam facultatesque salvas paciscentibus barbaris, et ipsam arcem mox igne concrematam diruerunt. Soppotum quoque a Turcis desertum Albani occuparunt, et Venetis restituerunt, a quibus postea Selymo redditum fuit.

445. *Summa lætitia excipitur tum Venetiis, tum Romæ, nuntius de reportata victoria, ob quam a Pontifice instituitur festum Commemorationis S. Mariæ de Victoria.* — Pontifex interea, utpote eorum, quæ tam prospere acciderant, ut vidimus, divinitus edoctus, mirabatur (ut narrat Gabutius ²) quod sibi res serius quam tempus posceret, enuntiaretur, quippe qui de felici rerum eventu nihil dubitaret; Ferdinandus enim Carillus, et alii ab Austrio Columnaque ad eum legati, reflantibus ventis præpediti, Romam tam cito pervenire non potuerunt. Duodecimo tandem kal. Novembris de re bene gesta certior est factus per nuntium Venetias profectum. A Venerio (ut diximus) missum Onfredum Justinianum, qui accelerato, quantum remis velisque contendere poterat, itinere, nono, ut scribit Gratianus ³, vel duodecimo, ut Guarnerius ⁴ asserit, postquam a classe discederat, die, Venetias pervenit. Eidem civitati res tam prospere gesta quam ingentem lætitiâ attulerit, inter alios his verbis narrat præfatus Gratianus :

« Gemini castelli intrans ostium (Onfredus) (qui mos est navium urbem adeuntium), omnes bombardas magno cum sonitu explosit. Auditus fragor multorum concursum, quos cupido cognoscendi, si quid ab classe, traxerat in forum, fecit. Mox ipsam incedentem triremem, captivis circumornatam signis, quæ dimissa, ut adempta hostibus viderentur, aquam verrebant, videre : simul læti clamores ab navalibus sociis accepti. Erectis spe ingenti

animis Justinianus ipse applicans foro ex ipsa navi dexteram tollens, victoriam nuntiat, rejectoque inde pallio expeditus in terram exiliens, in curiam, atque ad principem, et ipsum tumultus et clamoribus excitum, perrexit. Amplexum offerenti, pugnatum cum Turcis Eachinadas insulas : non victam modo, sed deletam hostium classem esse : et quot deinde captæ naves, quot mersæ fluctibus, quantæ copię hostium occisæ essent, disseruit. Princeps, solito dignitatis suæ cultu insignibusque non expectatis, in templum ad agendas Deo gratias descendit; et totam momento civitatem nuntius victoriæ evasit. Proripiunt se ædibus homines, clauduntur tabernæ, omnibus privatis publicisque intermissis rebus, in forum, in curiam undique concurrunt, tantaque non forum modo, sed omnes circa vias multitudo replevit, ut multi senatorum jactati inter turbam adire templum nequiverint. Justinianus, litteris in templo apud principem collegiumque recitatis, ac paucis verbis edoctis patribus, eorum jussu egressus ad populum eadem nuntiat : collata cum Turcis signa ; victos profligatosque hostes ; omnem classem, aut in potestate venisse, aut absumptam in prælio ; esse supra triginta millia (xxx M.) Turcarum cæsa ; Halyum ipsum occisum, potitosque prætoria hostium Christianos ; Pertæum parva additum scapula inermem uno comite servo dici evasisse ; Sirocum, Caracossam, multos præterea præstantes inter barbaros honore atque opibus duces in acie occidis ; captos Halii filios, sorore regis natos, et cum his Mehemelem Euboæ præfectum, aliosque pari dignitate viros ; victoriam quantam optare aut capere mente ausus nemo esset, Deum dedisse. Irent ergo, eidem Deo Opt. Max. grates laudesque agerent, et ut ea res Christiano nomini, ac Venetæ Reipublicæ æternæ gloriæ atque amplitudini esset, precarentur.

« Tum effundente se in omnium animos ingenti lætitiâ, amplecti inter se noti ignotique, gratulari, manare omnibus gaudio lacrymæ, recordantibus, quanto nuper in terrore atque cura fuissent, tot aliis super aliis nuntiatis cladibus, ut ipsimet timere urbi, obsepissime a mari ingressus, ne hosti pateret, vidissent ; et subibat, quæ fortuna civitatis futura fuisset, si quid adversi evenisset Christianæ classi, a qua ut unica spe, omnium pendebat salus. Hujus memoria metus, ut jucundior lætitiâ haurirent, faciebat. Patres ad principem coguntur, alii ad templa, atque inde digressi ad communicandum cum conjugibus et liberis gaudium abeunt : pars maxima videre, audire narrantem Justinianum, jungere dexteram, atque amplecti gestientes, domum ejus viasque ferentes in domum obsident, ut matri a sacris redeunti aditus ad amplexum prope non pa-

¹ Thuan. ut supra. — ² Gabut. Vit. lib. 5, cap. 6, pag. 180. —

³ Gratian. ut supra, pag. 229. — ⁴ Guarner. lib. 2, pag. 125.

tuerit; abiissetque inde exclusa, nisi verecundia majestatis ejus moti, qui proximi impediabant, admonentes alii alios, per conferatam turbam precanti, ac summoventi singulos, ægre viam dedissent, etc.

« Patribus, simul ac animum ab effuso gaudio recepere, nihil prius fuit, quam ut datis ad legatos Reipublicæ litteris, jussisque tabellariis, dies noctesque mutatis currere equis, tam lætas res Pio quamprimum, Philippo-que, ac reliquis regibus nuntiarent.

« Postero deinde die vocato senatu supplicationes ad omnia templa, nominatim ad Ædem Justinæ, cui divæ nonæ Oct. sacratæ Veneliis sunt, decernunt. In his Didacus Guzmanus Silvius, Philippi legatus, sacra fecit, et cum principe senatuque ac primoribus patrum, divinam hostiam communicavit. Additum decreto est ad prodendam posteris victoriæ memoriam, ut populus die nonarum Octobris festum haberet, servaretque in perpetuum, et quotannis ad idem templum eadem die princeps senatusque cum populo supplicatum irent, ibique solemnī sacrificio interessent». Hæc Gratianus. Addit Guarnerius¹, rei per se insigni id etiam ornamentum additum fuisse; quod videlicet magna argenteæ pecuniæ vis Justinæ effigie, et litterarum nota quæ rei index esset, signata fuerit. Et quod insuper ad bellicæ virtutis memoriam posteritatisque incitamentum senatum simulacrum concurrentium classium in curia pingi jusserit, ubi spectabatur par in utraque acie alacritas, multorumque effigies ad viventium similitudinem intueri licebat. Nihil (inquit) erat illa pictura nobilius; casu ortum incendium quinquennio post tam pretiosum opus absumpsit.

446. Per tabellarium igitur a Veneta Republica, ut vidimus, missum cum nocte intempesta Pius victoriæ nuntium accepisset, statim e lectulo exiliens, atque ad domesticum sacellum accurrens, singularis lætitiæ, parisque pietatis; et gratiarum actionis indices voces supplex obtulit Deo, bonorum omnium auctori, ac palatinos et familiares suos omnes (ut narrat Gabutius²) evigilare jussos ad eandem gratiarum actionem excitavit. Orta vero luce, occurrentibus inde cum gratulatione Patribus, quæ allata fuerant exposuit, exsuperasse divinam benignitatem vota hominum disserens. Solemnia sacra, quibus ipse operaretur, ad aram maximam Vaticanæ Basilicæ Principis Apostolorum, in sequentem diem apparari jussit, omnesque, qui haberi in tali re possent Deo honores, quibus accepti beneficii gratiam testaretur, decrevit. Per omnes etiam parochias iis, qui tam præclaro bello mortem oppetierant, rite justa persolvi, et eorum egregia fa-

cinora virtutesque publicis orationibus, religionem Pontificis imitata civitas (inquit Gratianus) complet divorum templa: ubique preces, ubique sacrificia, et gratiarum actiones piis populi studiis celebrantur. Pii sanctitas in omnium ore: ejus fletibus quotidianisque sacrificiis impetratum a Deo, quantam, ne optare quidem quisquam sit ausus, victoriam esse.

447. Ut tantum vero divinæ clementiæ beneficium, qua par erat pietate, Christianus populus perpetuo coleret, ad honorem Dei ejusque Sanctissimæ Genitricis Virginis Mariæ, cujus potissimum precibus et auxilio, tantam se victoriam adeptum esse Pius profitebatur, instituit, ut deinceps in perpetuum nonis Octobris Commemoratio S. Mariæ de Victoria in Catholica Ecclesia celebraretur; quod videlicet Festum in Martyrologio Romano¹ his verbis descriptum legitur: « Commemoratio S. Mariæ de Victoria, quam Pius V Pontifex Maximus ob insignem victoriam, a Christianis bello navali ejusdem Dei Genetricis auxilio hac die de Turcis reportatam, quotannis fieri instituit: et Gregorius XIII annuam solemnitatem Rosarii ejusdem Beatissimæ Virginis Dominica prima hujus mensis ad eandem causam celebrandam decrevit ».

In quæ Martyrologii verba ista cardinalis Baronius² adnotavit: « Commemoratio S. Mariæ, etc. Eo nomine Neapoli nuper erecta est Ecclesia, egregium plane divinæ benignitatis monumentum, cum nostra memoria anno salutis MDLXXI fidelium classis, Sanctissimi D. N. Pii PP. V ac Catholici Hispaniarum regis Philippi, necnon inclytæ Venetorum Reipublicæ fœdere coacta, gloriosam ac cunctis sæculis memorabilem de Turcis Christiani nominis infensissimis hostibus ad Echinadas insulas, captis hostium trirēibus centum et octoginta, cæteris dissipatis, victoriam reportavit, fractosque nostrorum animos in eam spem erexit, posse inimicos nostros (modo in unum Christianorum animi viresque convenient) nullo negotio profligari atque deleri, præsertim si (ut tum in his actum est) præcipuam in Domino, et non in armis spem ponamus, peccatorumque sordibus expiatis, puræ ad Deum preces offerantur, ac Dei Genitricis Mariæ auxilium piis votis sedulo imploretur.

« Extant litteræ Gregorii PP. XIII datæ sub annulo Piscatoris ann. Domini MDLXXIII, kal. Aprilis, quarum initium est: « Monet Apostolus. Ubisingulis annis, prima Dominica Octobris, ad memoriam dictæ victoriæ divinitus obtentæ perpetuo conservandam, et ad gratias Deo ac Deiparæ Virgini agendas, hujusmodi solemnitate Rosarii perpetuo celebrandam decernit,

¹ Guarner. ut supra, pagina 127. — ² Gabut. ibid. ut supra.

¹ Martyrolog. Roman. 7 Octob. — ² Baron. Ibid.

atque in ea officium duplex Beatissimæ Virginis recitari, in iis videlicet Ecclesiis, ubi ejusdem Rosarii Altare aliquod fuerit. Cujus quidem sodalitatis pias preces ac processiones ubique terrarum ea ipsa die, qua victoria parata est (quæ tunc fuit prima Dominica Octobris) de more factas, plurimum profuisse ad opem Dei Genitricis pro Christianorum classe obtinendam pie credendum esse profitetur. Sic Baronius.

448. *Ingressus Columnæ in Urbem, et ei delati triumphii honores.* — Interea M. Antonius Columna, relicto Messanæ Austrio, qui mox Neapolim venit, cum prope esset ut Romam ingrederetur, deliberatum fuit, an ei triumphii honos deferretur. Cum enim quondam in more et instituto senatus populique Romani positum esset, ut imperatoribus suis post devictos hostes ad Urbem redeuntibus honorem illum decernerent, illosque honorificentius exciperent, Columnæ, ut diximus, Romam appropinquanti, hanc honoris et communis lætitiæ significationem pro victoriæ magnitudine Romani dare constituerant. Sed dum id genus spectaculi per multa sæcula Romæ nunquam visi, summa pompa eximiisque sumptibus publice curatur: ecce (inquit Gabutius ¹) id minus expedire statim Pio refertur: tum quod id honoris uni Austriaco summo classis imperatori deferri par esse videretur; tum etiam, ne M. Antonius inde majorem in invidiam apud æmulos suos, ut contigit, adduceretur. At vero Pius (addit) etsi eum unice diligebat, summoque honore dignum existimabat, tamen ne majori potestate majori æquare videretur, ut moderata eum pompa cohonestarent, populo permisit. Quod si urbem ingrederetur Austriacus, majores se illi honores habiturum. Subjungit tamen, Romanorum studia, quin Columnæ ingressum triumphali honore et omnium ordinum celeberrimo concursu celebrarent, cohiberi non potuisse.

449. Eadem ferme Guarnerius ² etiam refert. At longe aliter, et quidem probabilius, si Pontificis ingenium spectetur, rem narrat Gratianus ³: « Eum (nempe Columnam) Pius, cum singulari honore pro magnitudine tam claræ victoriæ et viri ipsius merito, accipi a populo Romano jussisset, adversari Hispani, impedire: minui Austrii dignitatem, si alteri tributum esset, quod imperatori deberetur, cavillari. Derisi rejectique a Pio, atque impudentiæ redarguti, qui modum sibi decorandi ducem, abs se præpositum bello, ac re bene gesta domum redeuntem præstituere, æquum putarent. Eo descenderunt invidis animis, ut prohiberent, ne quis Hispanus, Hispanorumve stipendiis obligatus, Columnæ aut occurreret venienti,

aut omnino spectatum prodiret ingressum ejus in Urbem; eo civitas propensius studiis in Columnam accendi, etc. ».

Et describens ¹ triumphalem ejusdem in Urbem ingressum: « Romana plebs (dicit) delecta ex suo numero sex hominum millia sub signis ac splendido vestium atque armorum ornatu ducens, advenientem extra mœnia instructis ordinibus excepit. Omnes urbani magistratus cum suis insignibus pariter egrediuntur, comitante in equis nobilium juventute, populoque omni ad spectandam celebrandamque rem effuso. Exiit et a Pio missa Helvetiorum cohors, quæ corporis et Vaticani custodiam agit; duæque ab eadem custodia equitum turma; et præter hos Pontificiæ domus dispensator cum turba togatorum et purpurato familiarium agmine ».

450. Quæ eadem, et quidem fusius confirmat his verbis, quem paulo ante memoravimus, Gabutius ²: « Ad XVII kal. Januarii, Capena porta Urbem ineunti, et Pontificis propinqui, et magistratus, et alii præterea summi viri, Pontificiæque custodiæ equites obviam prodire, atque honorifice salutatam, equo ornatissimo insidentem magnifice deduxere. Porta, qua invectus est, sumptuosius exornata: ad eam erexerant magna trophæa, duo, ad quæ nonnulli captivi religati cernebantur; supra portam vero hoc positum erat eloquium:

MARCO ANTONIO COLUMNÆ PONTIFICIÆ CLASSIS PRÆFECTO, ET DE APOSTOLICA SEDE, SOCIORUMQUE SALUTE, AC POP. ROM. DIGNITATE OPTIME MERITO.

S. P. Q. R.

« Complures porro aliæ passim, presertim ad veteres arcus, eruditæ et honorificæ legebantur inscriptiones, quibus et partæ victoriæ magnitudo, et Pontificis, et tanti ducis laudes paucis memorabantur. Ubi vero duci pompa cœpta est, ducenti circiter captivi composito ordine Pontificiæ familiæ vestitū præcedebant: alia porro clxx mancipia proxime disposita sequebantur, hostiumque spolia hinc inde elata pulcherrimum triumphii spectaculum præbebant. Pontificiæ custodiæ equitibus, inde magistratibus, ordine dispositis, graviter incedentibus, socialis fœderis vexillum, aliaque signa militaria præferebantur. Columnæ latera cingebant Hieronymus, et Michael fratres Bonelli, Pontificis propinqui.

« Ad Romanum Forum progressis obviam fuit Urbana militia in septemdecim distributa cohortes, quæ decore instructa, post captivos incedens, egregiam spectantibus referebat speciem, pompamque perficiebat. Hoc ordine ad

¹ Gabut. ut supra, cap. 8, pag. 183. — ² Guarner. lib. 3, pag. 128, 2. — ³ Gratian. lib. 4, pag. 231.

¹ Ibid. ut supra. — ² Ut supra, pag. 184.

Capitolium, inde ad Vaticanum processerunt; ibi Pius Pontifex, plurimis cardinalibus aliisque summis viris inspectantibus, ad deosculandos sacros pedes summittentem se, Columnam sustulit, amantissimeque complexus est. Ille, de more ducum, rebus ab se gestis breviter expositis, statim productos captivos in potestatem Pio tradidit. In iis erat Halis minor filius; nam etsi uterque, perinde ac si principum Christianorum liberi essent, commode ac liberaliter habitus fuerat, tamen major ex ægritudine, quæ eum somno privaverat et inedia confecerat, Neapoli jam excesserat et vivis. Captivos vero Pius, partim in domicilio ad id præparato, partim in Adriani mole sub custodia condi, ac sumptu publico tam humaniter haberi voluit, ut hospitum potius quam hostium loco esse viderentur ».

451. Sic Gabutius, ex quo et scriptoribus cæteris erroris vincitur Maurocenus ¹, qui inter captivos Pontifici oblatos Achmetem ac Mametem Halis filios recenset; cum certum sit, eorum alterum, ut audisti, Neapoli diem obiisse. Liberalissime vero captivos a Pio habitos fuisse, ut ea humanitate ad Christianam illos religionem amplectendam alliceret, quæ supra diximus satis superque demonstrant. Addit Thuanus ², inter memoratos captivos fuisse etiam Caregalem famosissimum piratam, et Mahemetem Euboæ Sangiaccum, quem a prælio tam validis rationibus dissuasisse diximus: « In arctam (inquit) initio, dein liberiores custodiam conjectus, quemque biennio post Romæ vidimus, cum homo suæ religioni, quæ maxime a pompis et a cultu externo tamquam impio abhorret, summopere addictus, e fenestra ædium, quibus asservabatur, Pontificem solemnem supplicationum publicarum die triplici corona insignem, et sublime succollantibus ministris per vicos incedentem cum insolito oculis suis cardinalium ac sacerdotum comitatu, non sine occulta offensione, quam et affectato ad lubibrium risu testabatur, indignabundus spectaret ». Sic ille. Verum, uti Thuanus tanti facere non debuisset barbari ac infidelis hominis, insipientissimæ ac rudis superstitionis sectatoris, iudicium vel animum, ut ad detrahendum insignibus honoribusque, quibus Romani Pontificis dignitas, qua nulla major sub cælo est, colitur, propterea in medium proferret; sic rite mendacii ipse coarguitur, cum nunquam pompa, quam ipse describit, per vicos circumlatum Pontificem nec Sangiaccus nec alii videre potuerint; dum sic incedendi nullo Romano Pontifici per vicos unquam mos fuerit. Sed ad Columnam redeamus.

452. Illum Pontifex non modo ornavit mag-

nificis verbis ¹, sed verba secuta liberalitas, cum ipsi L. nummorum aureorum millia numerari extemplo iussit, et Ascanio filio admodum adolescenti beneficium prædivitis Abbatiae apud Beneventum dedit, cum haud dubia spe cardinalatus, ubi capere per ætatem eum honorem licuisset. Columnæ autem animus omni auro præcellentior pecuniam sibi a Pontifice traditam non ad privatum suum sed ad publicum referens commodum, in pauperes puellas collocandas erogavit; cum ad cæterorum indigentium tenuitatem sublevandam, publicæ huius lætitiæ causa, Pius alias pecunias large distribuisset.

453. Postride in Capitolino Aræ Cæli templo magna cæremonia sacrosanctum Missæ sacrificium pro Deo gratiis agendis celebratum est, cui complures sacri præsules, alique quamplurimi Romani proceres interfuere præter Marcum Antonium, qui ubi sacra rite peracta fuerunt, argenteam collumellam, rostratarum navium figuris ex argento expressis ornatam, Beatissimæ Virgini ejusdem ædis patronæ singulari pietate dedicavit. In hac tanta solemnitate luculentam orationem habuit Marcus Antonius Muretus, præclarus illius temporis orator, ex qua nonnulla nos supra protulimus.

His autem habendis celebritatibus (inquit Gabutius ²) tam benigna favit cæli clementia, ut post hominum memoriam per Autumnum aut Hyemem fere nulla felicior vel augustior unquam fuisse diceretur; nam sudo et temperato cælo rosæ, flores, novellique fructus de arboribus, non modo in Urbe, sed alibi quoque per Italiam præter consuetudinem pendebant, ut aspectantibus ubique esset admirationi, ac de tam felici rerum successu cuncta exultare viderentur.

454. *Lutheranis necnon imperatori ipsi hæc victoria tristitiam parit.* — Delatus a Pontifice M. Antonio Columnæ triumphii honos, uti bonis omnibus gaudium, ita Catholicæ religionis hostibus, præcipue Lutheranis, nil nisi confusionem tristitiamque parere potuit, utpote qui calumniis maledictisque Pii ardenti studio in promovendo contra Turcas bello impiissime negare, palamque detrahare ausi essent; ut patet ex sequenti cardinalis Hosii Epistola ³ ad alias memoratum episcopum Torcellensem Delphinum, apud Maximilianum Cæsarem Sedis Apostolicæ nuntium:

« De meo in se studio propensaque benemerendi voluntate nihil est, quod sibi dominatio vestra non possit recte polliceri, quod ego re quam verbis, modo detur occasio, declarare malo. Quod autem bonam spem ostendit, futurum ut post hanc insignem de sempiternis

¹ Maurocen. ut supra. — ² Thuan., lib. 40, pag. 553. —

³ Gratian. ut supra. — ² Gabut. ut supra. — ³ Card. Hos. Epist. ibi., pag. 320.

Christiani nominis hostibus victoriam, qui se disjunxerunt a S. Romana Ecclesia, ad illius gremium reducantur, ardentibus votis a Deo precandum est. Anno superiori fuerant a Cæsarea majestate, et serenissimis Galliarum et Polonorum regibus, et aliis nonnullis principibus in Pomeraniam oratores missi, qui pacificandis Daniæ et Suetiæ regibus operam darent; quo tempore eo fuit rumor perlatus de fœdere contra Turcas inito inter Sanctissimum D. N. et serenissimum regem Catholicum et Rempublicam Venetam. Quod cum renuntiatum esset quibusdam Lutheranis, ut auctorem et socium fœderis hujus esse Pontificem crederent, adduci nulla ratione potuerunt, quidquid illis ea de re narrabatur: scire se certo dicebant, quod pridem cum rege Turcarum Pontifex Romanus ad opprimendum Dei verbum fœdus insistet, quod etiam productis quibusdam rythmis Germanicis a Luthero conscriptis probare conabantur, quos illi quotidie cantillant, Deum precantes, ut eos liberet a papæ Turcæque tyrannide. Cum itaque conjuncti sint, aiebant, in cantilenis nostris Pontifex atque Turca, qui fieri potest, ut auctor fœderis ineundi contra Turcas fuerit? Ex eo videre licet, quam sint homines isti miseri, ab hoc idolo suo Islebiensi dementati; ut, quod crassissimum est illius mendacium, ei nomen Evangelii tribuere, et haud aliter, quam si scriptum foret in Evangelio, credere non vereantur. Quo mihi gratius illud accidit, quod cum species quædam antiquæ orationis cum primis excellenti duci Marco Antonio Columnæ propter res præclare gestas in hoc bello, Romæ decreta fuisset, quod non pauci Turcæ captivi ducti sunt: vellem tum adfuissent aliquot ex illis, qui pro Christo colunt Islebiensem Antichristum, ut videre potuissent, quam sit hoc verum, quod ab illo persuasum istis est, papam cum Turcis fœdus fecisse. Quamobrem in hoc tanto, quo flagrant erga sanctam Sedem Apostolicam, odio, quid recte spectare possimus, non video, nisi fiduciam nostram omnem in Dei misericordia defixam habuerimus, qui potest etiam ex his lapidibus suscitare filios Abrahæ: potest auferre cor lapideum, et dare cor carneum, ut sanæ doctrinæ credant, et insanis ac horrendis mendaciis, quibus misere seducuntur, fidem deinceps habere desinant, etc. Romæ ». Hactenus Hosius.

455. At Maximilianus, ancipitis semper animi princeps, publicis lætitiæ significationibus, quibus præ aliis hæreticos Lutheri sectatores mendacii coarguere poterat, tantam Christianorum victoriam, ut oportuisset, celebrari minime voluit. Postulavit ab eo Commendonus (qui tunc in aula Cæsarea, ut vidimus, Apostolicæ sedis legatus morabatur, ac magnis, tum minis, tum precibus ab eo extorserat, ut tandem

sacro fœderi nomen daret), ubi Christianas classes nobilem de Turcica triumphum retulisse nuntium accepit, ut supplicationes decernerentur, solemnibusque sacris Deo grates redderentur, simul quo alacritas populis adversus Barbaros adderetur, juberet ignes aliaque, quibus publicum gaudium significari solet, fieri. Quod Cæsar (inquit Gratianus ¹), ne Turcis in suspicionem veniret, si adversis eorum rebus veluti insultasse videretur, negavit; et tantum rei divinæ, quam in ipsius regiæ templo, ejus victoriæ causa, solemoni apparatu Commendonus ipse fecit, cum uxore et liberis interfuit.

456. *In Hispania duplex lætitia et ex victoria Christianorum et ex filio regi nato.* — In Hispania e contra lætitiā maximā ex victoria hac, viribus subsidioque potissimum Philippi regis Catholici relatam, Dominus lætitiā altera cumulavit, uti ab Isselt ² et Campana ³ referunt; nam eodem ferme tempore, quo profligatorum a Christianis Turcarum nuntius in Hispaniam pervenit, Philippo eidem natus est filius, cui nomen Ferdinandus impositum est. Puerum prid. non. Decemb. in lucem editum, et decim. non. kal. Januarii sacro fonte expiatum, præfatus Campana narrat.

457. *Ad Lusitanum regem Pii litteræ lætum nuntium afferentes et principis ad Pium gratulatoria Epistola.* — Recens autem sese in Lusitaniam contulerat (utpote qui Olyssiponam, ut diximus, die tertia Decembris pervenerat) Michael cardinalis Alexandrinus, Pii nepos, ac Apostolicæ Sedis legatus, cum illuc fœderatorum Christianorum victoriæ a Pio eodem missus nuntius, qui has ad regem litteras detulit ⁴, pervenit:

« Charissimo in Christo filio nostro Sebastiano, etc.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cum placuerit Omnipotenti Deo pro sua ineffabili misericordia classi nostræ sancti fœderis apud sinum Corinthiacum insignem et gloriosissimam victoriam contra Turcas concedere, etsi ejus notitiam et famam jam ad M. T. pervenisse credimus; tamen ex nostris quoque litteris idem etiam cognoscere volumus, ut nobiscum gaudeas, debitasque exercituum Domino et totius consolationis Deo gratias agens, ipsa etiam cogitare incipiat de S. hoc fœdere suis viribus atque potentia enixe et fortiter adjuvando. Adeo autem gravem et ingentem cladem accepit immanissimus hostis, ornatissima classe trecentarum et eo amplius

¹ Gratian. Vit. Comment. lib. 3, cap. 7, pag. 277. — ² Michael ab Isselt. hist. pag. 351. — ³ Campan. Ist. mund. Volum. p. lib. 2, pag. 79. — ⁴ Ex Archiv. Donell. M. SS. N....

navium cum defensoribus, a nostris partim capta, partim deleta, ut conspirantibus in unum, sicut decet, Christianis principibus, et ipsum undique terrâ marique invadentibus, minime dubium sit, res Christianorum meliores secundoioresque in dies eventus ac successus habituras. Itaque, charissime fili, cum tuæ et majorum tuorum laudis proprium sit contra infideles assidue bellum gerere, Christianique fidem augere, optamus, ut sicut in India et Africa gloriosum Portugalliæ regum nomen maxime celebratur, ita in his quoque Europæ locis non minori laude et gloria decoretur; tuaque de fide et religione Catholica et Christiana, merita in dies magis illustrentur. Quemadmodum M. T. pro sua præstanti virtute, et pietate, animique magnitudine facturam confidimus, et persuasum habemus. Quemadmodum, Deo dante, propediem M. tuæ pluribus exponet dilectus filius noster Michael cardinalis Alexandrinus, Apostolicæ Sedis legatus. Datum Romæ apud S. Petrum, die xxvi Octobris MDLXXI, Pontificat. nostr. ann. sexto ».

438. Ad has Pontificis igitur litteras, aliasque sibi ab eodem Alexandrino exhibitas, respondens rex Sebastianus ¹, tum de iis agit, de quibus Pii nomine secum legatus egerat; tum id, quod de parta Christianis victoria tam ipse, quam Lusitania omnis gaudium conceperat, in hunc modum testatum fecit:

« Sanctissime in Christo pater ac beatissime domine.

« Beatitudinis tuæ litteras, summæ in Deum pietatis, ardentissimi studii, et in ejus Ecclesiam charitatis, ac singularis erga nos benevolentia plenae, accepimus, quibus nos ad rem Christianam tum tuendam, tum etiam augendam vehementer sane sumus incensi; et quidem pro incredibili vigilantia, et quam tu, sanctissime ac beatissime domine, in dominico grege non solum diligenter custodiendo, sed etiam amplificando geris, sollicitudine, ad nos eximia cum pietate datis litteris non contentus; pro ea, qua nos complecteris, paterna charitate, benigne quoque voluisti ad nos mittere, tanquam optimum istius testem voluntatis, amplissimum cardinalem Alexandrinum, Sanctitatis tuæ sanctæque Sedis Apostolicæ legatum a latere, sororis tuæ nepotem, vel posthabitis iis levamentis, commodis et officiis, quæ ipse in amplissimis gravissimisque negotiis beatitudini tuæ præstare consuevit. Ex cujus quidem præsentia, et sermonibus inter nos ultro citroque habitis, ex ejusque pietate ac religione quantum cæperimus voluptatis, vix a nobis poterit explicari. Nam in eo, tanquam in speculo, præclaris earum omnium, quas ille abs te tam sancto avunculo suo

acceptas habet, virtutum ornamentis decoratam imaginem ducere perspeximus. Quantam porro lætitiâ ac jucunditatem universæ Lusitaniæ optatissimus ejus adventus attulerit, ex magna hominum frequentia illi obviam prodeuntium, ex inusitatoque ad eum honorifice excipiendum atque spectandum omnium facto concursu, agnosci facile potuit. Enimvero cunctis veniebat in mentem cogitare ipsum esse et legatum et affinem ejus Pontificis, cui multo pluris et antiquior sit Christiana religio salusque mortaliū, quam vita ipsa, quæ alioqui cæteris rebus omnibus charior hominibus esse solet. Ac tanto quidem gaudio cunctorum animi perfusi sunt, vix, ut possit æstimari; fereque triumphum agentibus subibat memoria gloriosissimæ victoriæ, Beatitudinis tuæ diligentia, vigiliis ac precibus assiduis, de crudelissimo Christiani nominis hoste reportatæ; ob idque ad eum suspicandum ardentissimis animis certatim omnes confluebant. Nam post natos homines, de Christianæ religionis hoste tam illustrem præclaramque victoriam navalem Christiani principes nunquam retulerunt, de qua, tu, sanctissime ac beatissime domine, quæ in omnes humanitate, ac pro eo, quo nos regnumque nostrum summo complectens amore, nos commonefacere voluisti. Ex quo quidem nuntio nos incredibilem sane percepimus voluptatem, non secus ac si hæc, quæ Sanctitatis tuæ propria est, nostra victoria fuisset; atque, ut par erat, quantas maximas potuimus, Deo potentissimo gratias egimus; cui benigne placuerit pias Beatitudinis tuæ lachrymas assidueque jejunia, quibus in ista tam gravi devexaque jam ætate te ipse diutius afflictasti, clementer aspicere, ac voti compotem facere; quique ardentissimas preces tuas gemitusque, quibus divinæ Majestatis oculos inclinasti, voluerit exaudire. Summo præterea studio faciendum imperavimus, ut in regno nostro toto, pro tam singulari divinitus accepto beneficio, magna celebritate supplicationes instituantur, atque ut a sacris concionatoribus per omnes ditionis nostræ populos ineffabilis clementissimi Dei misericordia prædicetur; ut scilicet universi, gratissimi hujus nuntii participes effecti, quique per se Christo Deo ac Domino nostro gratias agerent immortales. Neque vero quispiam est omnium, qui ore plenissimo non confiteatur, hoc tam inexpectatum bonum primo quidem Deo Optimo Maximo, tum vero Beatitudinis tuæ merito acceptum jure esse referendum ».

439. Ad alia deinde transgressus, de quibus legatus Pii nomine (ut supra fuse narravimus) secum egerat, subjunxit:

« Venio nunc ad litteras ac legationem beatitudinis tuæ. Ego vero, sanctissime in Christo pater ac beatissime Domine, postquam

¹ Gaubau. Epist. Pii, lib. 3, Epist. 5, pag. 403.

ipse mecum rem omnem diligenter considerans, atque prout sane tanti negotii a me dignitas ac magnitudo postulabat, cuncta maturo consilio perpendi, ad ejusmodi expeditionem libentissimo animo conspirandum mihi esse constitui, cum propter ipsius rei splendorem et amplitudinem (utpote cum hic totius Christianæ reipublicæ salus agatur), tum etiam ut prompto magnoque animo paream Sanctissimo Christi Domini vicario. Cui quidem ego vicario me præter cæteros omnes sane plurimum debere intelligo, et propter maxima, quæ ille in me benigne contulis beneficia, et ob summam ejus in me benevolentiam; tum denique, ne forte cuiquam Christiano principi veniret in mentem suspicari, utcumque velle me exemplo meo vel minimam occasionem dare, ut nonnulli ab hoc sanctissimo jungendo fœdere aliquando possint retardari. Quod si potentissimi Dei clementia res fuerit eo loci, ut cæteri Christiani principes gloriosissimam hanc expeditionem simul aggredi decernant, polliceor ego et constanter affirmo (quanquam utpote in extremis orbis terrarum finibus collocatus, a Turcarum imperio longissime absim) velle me primum in hanc sacri belli societatem adscribi, ipsique expeditioni præsentem interesse. At licet id belli tam felicissime instituti, si privata commoda respiciamus, non tam ad me, quam ad alios Christianos principes pertinere videatur, quippe quorum regnis sibi propinquioribus maxima damna Turcæ olim intulerint, majoraque sint in dies illaturi, nisi impiis illorum conatibus obsistatur; tamen, quando tanti refert Christianæ reipublicæ istos scelestos hostes e medio tolli, ut nulla major hoc tempore nobis incumbere necessitas possit, cumque id bellum sit S. Ecclesiæ causa susceptum, cujus gubernacula pro sua providentia Deus Opt. Max. hoc infelicissimo tempore tradidit Beatitudini tuæ, atque ego cum res ipsius Ecclesiæ ac Sanctitatis Tuæ æque ac meas, vel gravi fortunarum mearum, sive etiam vitæ cum detrimento, defendere debeam; sacro sanctæ huic societati et me ipsum et fortunas et opes meas, seu quæ in Lusitania, seu quæ mihi sunt in India, sponte mea offero, modo res eo, quo dixi, loco sint. Atque hæc, ut Ecclesia Christi Domini ac Salvatoris nostri, tot tantisque tempestatibus atque immanissimæ tyrannidis æstibus conflictata, in tuto ac tranquillo libertatis portu aliquando tandem conquiescat, ut proinde sanctissima Hierosolymitanæ domus, pretiosissimo Redemptoris nostri sanguine respersa, pristinum in statum ac dignitatem suam vindicetur: ut denique Christianorum in Europa, in Asia, et in Africa, summo sævæ tyrannidis oppressæ scelere, provinciæ demum a tam intolerabilis servitutis iugo liberatæ, divinum cultum et honorem

Christo Deo ac Domino nostro tribuere; et quam debent, sacrosanctæ Sedi Apostolicæ Romanæquæ Ecclesiæ observantiam atque obedientiam præstare queant. Interim igitur, dum optimi istius rerum status cogitatio nos ipsos recreat et consolatur, dumque hoc faustum initium optimos successus pollicetur, novum quiddam aliud nobis sese offert decernendum; nam etsi res Indiæ eo loco sunt hoc tempore, ut cunctis perfidis regibus continenter in ea conjurantibus, magis quam cætera loca, subsidiis indigeant, nihilo secius nos diligentissime mandabimus, ut ingens classis adornetur et commeatibus, et veterano milite, bellisque in Turcas gerendis assueto, egregie communiatur, qua quidem classe ad Mare Rubrum hostem progrediantur. Cui sane rei si clementissimus Deus, uti speramus, aspiraverit, maximo id sanctæ huic societati erit adjumento. Enim vero cum reges Arabum dira Turcarum tyrannide premantur, in eo potissimum laborant, ut a cervicibus suis gravissimum illud servitutis jugum excutiant, quippe qui jam ab illis defecerint, aliquotiesque terrestri commisso prælio victores evaserint; sed tamen navalibus pugnis congrediendis, aut certe navibus, ne suppetiæ ferantur hostibus, impediendi, haud pares vires habent. Itaque et nostro fœdere, et a nobis expedienda classe ipsi vehementer incitati, divinoque auxilio præmuniti, hostilibus minis ac terroribus contemptis, stabunt a nobis. Hac enim classe Turcarum portus atque profugia, quæ sunt maritimis in illis oris, permittente Deo, conflictabuntur. Hac classe deinceps intercludetur aditus eorum navibus, quibus pretiosissimis mercibus Orientalibusque divitiis onustis tyrannicum imperium suum ditare consueverunt. Hac classe fiet, ut in posterum illis facultas omnis eripiator habendi remiges, aliosque homines navigandi peritos et exercitados, quos ille tyrannus ad classium suarum usum vel ex Arabia solet evocare, quorum etiam hoc tempore ob gravissimam acceptam cladem summa laborat inopia; tanta scilicet est in Arabia hujus generis hominum copia, ut fere omnes, quorum servitio in navigationibus utuntur Lusitani, Arabes sint. Hujus præterea classis ope maximum illud Æthiopum imperium, cujus salus et restitutio continenter sollicitat Beatitudinem tuam, quodque Turcæ sæpius invaserunt, ac pro ea, qua ejus potiundi (quod omnino Deus avertat!) id enim magno Christianæ religioni esset incomodo) spe et cupiditate flagrant, inflammatis animis insolescunt, divina favente clementia, respirabit, atque ad sanctæ Ecclesiæ Dei præstandam obedientiam excitabitur. Præter hæc autem hoc toto Lusitano regno militem, munitiones, commeatus, naves, et omnia, quibus ad instruendam classem opus fuerit, confestim

imperabimus, ut id subsidiis, vel ex toto, vel ex parte sanctæ huic belli societati opem queat afferre; nisi forte necessitas aliqua, cui non obtemperari non potest, id nobis consilii præpediret: aut Lutherani, aut etiam Africani Saraceni colligerent copias, quibus copiis nos obsistere oporteret. Id quod accidit hoc ipso anno. Etenim, cum ipsi Lutherani validissimam sexaginta aut septuaginta navium classem ædificavissent, qua furenter has Occidentis oras in primisque Lusitanos diripere et vexare moliebantur, ubi classem nostram ad bellum gerendum expeditam esse cognoverunt, perniciosam illam cogitationem statim abjecerunt; atque inde factum, ut eorum e faucibus ingens præda sit erepta. Nam si malo aliquo fato contigisset, ut istæ ex Oriente Occidenteque profectæ naves utriusque Indiæ divitiis onustæ, quas ipsi spe quadam et cogitatione devoraverant, eorum in potestatem pervenissent, facile cruento bello Christianam Rempublicam afflictere potuissent. Hac nos adducti necessitate, et vero quoniam Ludovicus de Torres sero admodum Beatitudinis Tuæ mandata retulit, exacto Vere proximo, id quod vehementer optabamus, sanctæ isti societati auxilium mittere nequivimus. Quod si etiam rerum difficultate coacti hoc anno pariter classem in id belli subsidium mittere non potuerimus, curabimus tamen, ut aliquo saltem numero navium, præter eas, quæ in Mari Rubro diriguntur ex Indiis, fœderatorum classibus opem feramus.

« Quod autem ad matrimonium attinet, narro tibi, sanctissime in Christo pater ac beatissime domine, nos id, quemadmodum vel quam sustinemus personæ dignitatem; vel etiam hujus regni nostri honor et salus postulabat, adhuc tractavisse. Sed nunc maxime reverendus cardinalis Alexandrinus eadem super re beatitudinis tuæ nomine mecum sermonem contulit. Quod quidem Sanctitatis tuæ jussa fecisse illum cognovimus, non solum ut vel rebus nostris optime consuleres, regique nominis nostri rationem haberes, vel ut summam tuam in nos charitatem atque clementiam planius omnes agnoscerent, vel denique ut posteris nostris tantæ in primisque memorabilis rei testimonium relinqueres; sed eo etiam amplius, ut per ejusmodi occasionem afflictis Galliæ rebus, cujus salus tibi dies noctesque ante oculos observatur, opem ferre tua posset Beatitudo; idque, ut ea provincia aliquando tandem pristinum in statum restituatur, atque in posterum conservetur incolumis; atque ideo, ut Christianos reges omnes, quorum quidem mutua benevolentia charitasque magis ac magis in dies refrigerari videtur, ad Christianæ pacis et concordie se vinculis jungendos accenderes atque inflammares. Hinc

vero, sanctissime pater in Christo ac beatissime domine, Sanctitas tua confidit fore, ut sacrosanctæ huic, quæ adversus crudelissimum tyrannum Christianique nominis hostem conflatur, societati prospera cuncta fausta sint eventura. Quæ quidem omnia cum ita revera sese habeant, cognoverimusque, non solum a Beatitudine tua, sed etiam ex aliorum cum sermonibus, tum litteris, Christianissimi Galliæ regis sororem maximis clarissimisque virtutum ornamentis ita fulgere, ut ea jure optimo nobis placere possit; faciendum esse decrevimus, ut ea de re cum eodem cardinali Alexandrino apertius ageremus, idque negotii ipsius in manu poneremus, ut ipse beatitudinis tuæ nomine, cum primum pervenerit in Galliam, quo nunc ab ipsa legatus contendit, eadem super re loquatur cum oratore nostro ibidem agente. Quod si Gallicæ res, quod ad negotium attinet, eo loco fuerint, ut salva et auctoritate et existimatione nostra, de iis agi posse videatur, tunc solum ad præpotentis Dei honorem et gloriam, ad sanctæque matris Ecclesiæ salutem et tutelam, atque ad Christianorum principum inter se concordiam et pacem retinendam, libenti animo feram, ut hujusce matrimonii affinitatisque vinculis Beatitudo tua me obliget atque devinciat. Enim vero si unquam antea, nunc certe commodissima atque opportunissima sese offert occasio, qua Christiani principes suam in Deum pietatem, propensamque ad officia promerenda voluntatem, atque in Ecclesiam Catholicam amorem, mortalibus optime declarare queant. Nunc enim præclarissima datur opportunitas Christianam Rempublicam non tutandi solum, sed etiam amplificandi. Nunc aditus patet ad gloriosum Christi Dei et Domini nostri sepulchrum, cæteraque amplissima divinæ suæ in nos charitatis monumenta pristinum in statum et honorem restituenda. Nunc optata nobis tribuitur facultas, quod immanis illius atque importunissimæ belluæ feritatem nefariosque conatus reprimere ac labefactare facile possimus. Nunc egregiam nobis defert Deus commoditatem debitas a sceleratissimo tyranno pœnas sumendi. Ad hanc porro tam illustrem, tam gloriosam, Christianisque principibus tantopere dignam expeditionem nos clementissimus Deus adhortatur, hac ipsa gloriosissima concessa victoria, cum arrhabone certissima spe, fore ut inde triumphos omnes agamus. Deus immortalis! Vos nunc appello, reges ac principes Christiani, quousque tandem per dissensiones nostras ac temeritatem fieri patiemur, ut sordidissimis Turcarum pedibus conculcentur ea loca, quæ sacratissimo Jesu Christi Dei et Domini nostri madefacta sunt sanguine; Hæc, hæc, inquam, sunt bella Domini: hæc veræ Christianoque nomine dignæ

expeditiones. Cum igitur ad has conficiendas nuptias, Christi Domini ac Liberatoris nostri sponsæ, et salutis et libertatis studio moveamur; ac licet nobis persuasum sit, Christianissimum Gallorum regem fratrem nostrum in hoc sanctissimo fœdere ita se gesturum, uti antea in rebus ejusmodi perpetuo se gessit, atque ad rem Christianam et tutandam et etiam augendam, eam charitatem, quam majores ejus semper contulerunt, ex quo etiam Christianissimorum regum sibi nomen pepererunt: tamen, ut huic regi nonnullam optimæ nostræ in eum voluntatis significationem demus, universoque declaremus orbi, quanti faciamus et affinitatem illius, et etiam totius Ecclesiæ Catholicæ conservationem: nos sane amplissimæ atque opulentissimæ dotis loco ponimus, si hanc ipse nobiscum belli societatem coire voluerit, unaque nobiscum in hunc Christianæ reipublicæ, omniumque salutis hostem infensissimum, conjurare. Sanctissime in Christo pater et beatissime Domine. Deus Opt. Max. beatitudinem tuam diutissime servet incolumem, ad nostram totiusque Christianæ reipublicæ utilitatem. Datum Olyssipone, XIII kalend. Januarii MDLXXI.

460. *Cardinalis infans Lusitanix post acceptas Pii litteras, Pontificis benignitatem et eximias dotes celebrat.* — Magnificentissimis hisce Sebastiani verbis facta minime consonasse, et præclare composita consilia longe alium, quam sperabatur, exitum habuisse, inferius narrabitur. Henricus autem cardinalis infans ad Pontificis Epistolas sibi a cardinali Alexandrino exhibitas rescribens, Pio victoriam de Turcis relatam in hunc modum gratulatus est¹:

« Beatissime pater, ac sanctissime domine noster.

« Maximam lætitiā, qua omnipotenti Deo pro maxima et gloriosissima victoria contra Turcas classi sancti fœderis concessa, gratias agere non cessamus, plurimum auxit et confirmavit jucundissimus felicissimusque reverendissimi domini cardinalis Alexandrini legati, et pronepotis Sanctitatis tuæ vestigia secutus, ita videtur eminere, quasi cæteras virtutes non habeat; id maximi fecimus, et congratulati nobis sumus, quod tantum virum, tot illustrium ac piorum virorum familia sociatum, ad regem dominum meum mittere sit dignata Sanctitas tua. Agnoscimus, pater sanctissime, beneficii magnitudinem, et immensam Sanctitatis tuæ benevolentiam, qua sane digna est regis domini mei propensissimus in Sanctitatem tuam et Apostolicam Sedem amor et benevolentia, meaque et totius regni hujus affectio, et observantia singularis. Quæ circa negotia sibi a Sanctitate Tua commissa confecerit re-

verendissimus D. cardinalis, ex eodem, et litteris regis domini mei cognoscet Sanctitas Tua; quæ sibi persuadeat, velim, me omni ope atque studio curasse, ut ea ex Sanctitatis Tuæ sententia celeriter et feliciter conficerentur; quæ de re, et de aliis a me illi communicatis, te certiore prope diem, Deo dante, faciet reverendissimus D. cardinalis, cui felicissimum ad Sanctitatem tuam reditum exopto et precor. Deus omnipotens Sanctitatem tuam nobis et Ecclesiæ suæ diutissime felicissimeque servare dignetur incolumem. Olyssiponæ, die XIII Decembris MDLXXI.

« Humillimus et dovotissimus S. V. servus, et creatura, Hen. cardinalis Infans ».

461. *Per fidos Lusitani regis nuntios Pius litteras curat perferendas ad reges Persiæ, Arabiæ et Ethiopiæ, ut eos ad proterendos Turcas incitet.* — Similiter et Christiani alii principes felicem et singularem Christianæ classis eventum Pio per litteras et nuntios gratulati, illi secundum Deum tam insignem victoriam acceptam retulerunt. Vicissim ille, cum probe intelligeret, non satis esse vincere, nisi victoria quoque uti victores scirent, ne tam opportuna e manibus laberetur occasio communis hostis vires imperiumque frangendi, non fœderatos modo aliosque Christiani nominis principes, sed ethnicos quoque, et extremi prope terrarum orbis reges per litteras orat et obtestatur, ut contra Turcarum tyrannum arma sumant. De legatis a Christianis principibus ad Persarum regem mittendis egerat, ut supra vidimus, cum Philippo Hispaniarum rege, Pii ejusdem jussu, Alexandrinus, agebatque hoc tempore in Lusitana aula degens cum Sebastiano, quando, priusquam de illius super hac re sententia certior Pius fieri posset, una cum exemplis Epistolarum ad externos eos principes datarum, hanc Epistolam¹ misit:

« Charissimo in Christo filio nostro Sebastiano regi illustri.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Maximam et gloriosissimam de Turcis relatam victoriam, omnipotentis Dei benignitate nuper nobis concessam, de qua superioribus diebus per litteras nostras Majestatem tuam certiore fecimus, universæ Christianæ reipublicæ tanto adjumento futuram esse confidimus, ut nihil in eo genere majus sane possit unquam excogitari; si modo posthac tam opportunam rei bene gerendæ occasionem Christiani principes atque alii ipsis hostibus finitimi reges minime negligant aut abjiciant: quin potius, qua par est, celeritate virtuteque

¹ Ex Original. apud nos Mss. 5. Tom. LXVII.

¹ Apud Gonb. Ep. 76, lib. 3, Epist. 6, pag. 414.

eandem arripiant ac fortiter persequantur; sique nos ullum, quod a nobis proficisci possit, officium haudquaquam prætermiserimus. Nos igitur Ethiopum Persarumque regibus ac cæteris illarum gentium principibus sine cunctatione perscribendum esse putavimus in eam sententiam, quam ex ipsis litterarum exemplis, quæ cum hisce ad te mittimus, poteris intelligere; quocirca abs te etiam petimus, ut eisdem litteris nostris tuas quoque, si commodum judicaveris, ad eosdem reges ac principes, magna efficacitate scriptas, velis adjungere, curareque diligentissime, ut illæ per homines ejus tantum rei causa missos, qui et virtute et eloquentia sua rem conficiendam procurare valeant, summa fide ad ipsorum regum ac principum unumquemque singillatim perferantur. Quod quidem majestatem tuam tum Christianæ reipublicæ causa, tum etiam suo suorumque regnorum beneficio libenti promptoque animo facturam non dubitamus. Datum Romæ apud S. Petrum sub annulo Piscatoris, XV kal. Decembris MDLXXI, Pontificat nostr. ann. VI ».

462. Exemplar Epistolæ ¹ ad Persarum regem hujusmodi fuit:

« Illustri viro Sieeco Persarum regi potentissimo.

PIUS PP. V.

« Illustri viro Sieeco Tahamaso Persarum regi, Spiritus veritatis illuminationem. Nullum nobis dubium est, quin et litteris multorum et nuntiis ac denique rumore ipso ad te sit allatum de ingenti et gloriosissima atque adeo post hominum memoriam maxima navali victoria, quam Dei Opt. Max. ope ac benignitate, nonis Octobris proxime præteritis, Christiani principes fœdere sociati in sinu Corinthiaco, prælio cum validissima in primisque copiosa ferocissimi ac potentissimi Selymi Othomani tyranni classe commisso, divinitus reportarunt. Quo quidem in prælio videre fuit captas vel depressas ad trecentas, easdemque instructissimas atque ornatissimas hostium triremes, æneis tormentis partim receptis, partim vero demersis, trierarchis suis ac ducibus, navarchis, militibus, atque remigibus cum omni apparatu militari fuis, occisis, ac penitus occisione deletis, paucis quibusdam exceptis, qui statim erepta fuga periculum evaserunt. Quod sane divina providentia factum esse certe scito. Nam anno superiori, non sine summo animi nostri dolore, cum intelligeremus Selymum pro effrenata atque inexplebili aliena rapiendi cupiditate, ac pro insito sibi ac perpetuo rerum potiendi desiderio, rupto pacis vinculo, quo se non ita pridem

cum dilecto filio nostro nobilique viro Venetorum principe, eaque cum Republica sese conjunxerat parens ejus Solymanus, quodque ipsemet, posteaquam est ad maximam illam ac præter alias omnes formidabilem regni potestatem evectus, arctius confirmaverat, cunctis sive humanis sive divinis legibus nefarie violatis, ac collectis undique militibus, se Cyprium in regnum jamdiu Venetis subjectum intulisse, summisque belli viribus instructum urbes crudelissime expugnasse diripuisseque, ac demum eam insulam omnem devastando in potestatem redegissee; ad boni pastoris officium nobis divinitus commissum pertinere existimavimus tanta super re nihil amplius esse cunctandum, sed vehementer in Deo Domino cohortari, et commonere, et rogare oportere Christianos principes omnes, in primisque charissimum nostrum in Christo filium Philip-pum Catholicum Hispaniarum regem, utpote inter cæteros præpotentem, et regnorum amplitudine, et multorum robore populorum, et opum divitiarumque splendore florentissimum, ut ipsi omnes nobiscum una, et cum iisdem Venetis, sensibus viribusque conjunctis, in istius tyranni rabiem et furorem comprimentum, atque in eum a nefariis cogitationibus suis revocandum conspiraremus. Quo quidem laudabili utilique consilio nostro, perpetuis laboribus, assiduis vigiliis, singulari sollicitudine nostra ac patientia, Deo bene juvante, feliciter constituto, optabilem æque ac necessariam inter nos societatem coivimus ad laudem et gloriam Dei; idque non quidem, quod bellicas ac militares cogitationes libenti animo suscipiamus, cum alioqui pacis amantissimi vindices simus, sed ut, quæ attollere superbia solet cornua deprimamus omnino atque adeo confringamus. Nobis igitur talem, ut diximus, ac tantam victoriam adeptis, id prorsus non solum Christianis, sed cunctis etiam regibus totiusque terrarum orbis principibus maximo est adjumento futurum, in primisque tibi perpetuas easdemque gravissimas cum Othomannica domo inimicitias gerenti, pro veteri vestro et inexpiabili in eam odio, a majoribus vestris hæreditario quasi jure in vos usque derivato. Quod quidem facile fiet, si hanc, quæ ultro sese offert, opportunam rei bene gerendæ facultatem haudquaquam prætermittendam esse judicaveris. Quamobrem ejus te merito admonendum esse duximus, quin etiam ad communem utriusque nostrum utilitatem ad oculos tibi omnino decernendum preponere volumus, ut ejusmodi occasionem divinitus oblatam forti alacrique animo complecti ac persequi velis, qua nullam meliorem poteris unquam reperire. Itaque primo quoque tempore justum exercitum colligere, atque in istis Orientalibus plagis de improvviso communem

¹ Apud Goub. ut sup. Ep. lib. 5. Ep. 7, pag. 445.

hostem invadere debes omnino, ut dum ipse, rebus suis afflictis, atque ipsa maxima, quam supra commemoravimus, clade conflictatus interjacet, possis eas, quas Otthomanus clarissimis Persarum regibus identidem intulit, injurias ulcisci, vel damna compensare ac resarcire, atque etiam ut Mesopotamiam ac Syriam provincias, nec ita pridem vobis subjectas, sed ereptas et a Selymo inique per vim occupatas, eodem tempore recipias atque recuperes. Quæ res tibi haud difficilis erit obtentu. Nos enim ita nobiscum considerantes vere colligimus: Selymus incredibili hac calamitate fractus ac debilitatus, vidensque maritimo se spoliatum imperio, teque isthinc fortissime depugnantem; ex alia vero parte Christianos fœderatos validissimas ac fortissimas copias ex Europa ad bellum in eum terra marique gerendum educentes, uno et eodem tempore tot tantosque impetus sustinere, aut paribus viribus congredi nullo modo poterit. Quapropter nos potentissimum Deum, in cujus manu regum sunt corda, supplices deprecamur, ut te ad præclara illustriaque fortiter aggredienda facinora, ad eademque deinceps summis viribus conficienda commoveat, accendat, inflammet, atque ut res tuas omnes acerbissimo ac teterrimo humani generis hoste benigne tueatur, simulque felices eventus tuos augere velit ac prosperare. Quæ quidem omnia is, quem cum his litteris ad te mittimus, plenius explicabit. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, XVI kal. Decemb. MDLXXI, Pontificatus nostri anno sexto ».

463. Epistolæ¹ vero ad Arabiæ Felicis regem exemplar hujusmodi fuit:

« Potenti Scripho Mutahar regi Arabiæ Felicis.

PIUS PP. V.

« Potenti Scripho Mutahar Arabiæ Felicis regi, Spiritus veritatis illustrationem. Dubium non est, quin communis imminentium periculorum metus, injuriarumque earumdem communio ad quorumvis vel principum vel populorum animos consociandos plurimum valeat, tametsi maximi locorum intervallis disjuncti, aliisque permultis rationibus inæquales essent et impares. Turcarum tyranni tantam dominandi propagandique sui fines imperii cupiditate, tantaque divitiarum et auri siti continenter exardescant, omnibus ut principibus et gentibus ob id infesti esse non desinant, mortalesque omnes æque sibi subdicere, eosdemque opprimere concupiscant. Sed quoniam vires suas ac potestatem quamvis magnam haud satis esse subinde cognoscant, hac semper arte astutiaque sunt usi, ut tantisper, dum bellum in certos

adversarios moverent, cum cæteris interim pacatos se et amicos esse simularent. Ex quo factum est, ut summo perfidiæ scelere Persis, Arabibus, Græcis, Alemannis, Hungaris, Italis, nobilissima regna provinciasque identidem eripere, tyrannidique suæ adungere non dubitarint. Quarum quidem felici rerum successu, regnique potentia et amplitudine, eorum audacia, temeritas atque superbia eousque pervenit, ut qui illorum armis sese audeat opponere, neminem esse sibi persuadeant; quin omnes homines vel ad nutum dicto sibi putant audituros. His igitur consiliis Selymus, qui nunc tyrannus imperat Turcis, diligenter instructus, anno superiore nobilissimæ Venetæ reipublicæ Cypri regnum, atque alia tum maritima, tum terrestria loca eidem reipublicæ subjecta, hostilem in modum eripere cœpit atque occupare, spreto jure societatis, violatis pactis et conventis, nullaque jurisjurandi a semetipso dati habita ratione, neque ulla vel minima occasione lacessitus. Quamobrem nos et pro paterna, quam nobis meritis licet imparibus Christiani totius populi sustinendi curam Deus commisit, repente per litteras ac nuntios Christianos principes omnes monere cœpimus, et cohortari ad conspirandum in maximam istius crudelissimi hostis nostri comprimendam insolentiam ac ferocitatem. Hinc igitur, fœdere inter Catholicum Hispaniarum regem et nos et ipsos Venetos icto, ac, quanta maxima brevi temporis spatio colligi potuit, classe comparata atque missa contra Turcas, cum iis sub sinu Corinthiaco, nonis Octobris proxime decursis, navale prælium est commissum. Quo quidem prælio tantopere dignam gloriosamque victoriam nostri sunt consecuti, ut nunquam antea par vel visa fuerit vel etiam audita. Nam validissima et optime instructa Turcarum classis, quæ trecentarum navium cujusvis generis erat, eoque amplius, maxima parte capta est; reliqua vero depressa ac penitus excisa. Cæsa præterea sunt plus triginta Turcarum millia una cum ducibus suis, in quibus erat illorum militiæ robur. In primis vero centum et nonaginta triremes cum eximia captivorum multitudine nostrorum in potestatem pervenerunt. Quare cum hostis noster sævissimus omni sua sit classe spoliatus, acceptaque gravissima clade fractus merito jaceat, cumque omnis ejus maritima ditio nostrarum classium incursionibus libere pateat; in eam curam incumbere omnino debemus, ut tam præclare illustrisque victoriæ fructus quam uberrimos colligamus. Neque vero nos conquiescemus unquam, donec Christianos principes omnes incitaverimus efflagitando, ut adaucta societate, et quammaximis poterunt, belli præsidii et copii comparatis, insequenti Vere, terra marique immanem hostem circumveniant atque aggre-

¹ Apud Goub. ut sup. Ep. 8, p. 420.

diantur. Sed hoc ipsum etiam consilii tibi significandum esse censuimus, ut intelligeres, in præsentia commodissimam tibi atque optatissimam occasionem offerri, sic ut fortasse nullam talem unquam sis habiturus, communem videlicet hostem aggrediendi ac persequendi, recuperandique res tuas, si quas olim ille per injuriam occupavit. Quod quidem ad agendum, atque ad hanc ipsam et rei tuæ bene gerendæ, et istius scelerati hostis deprimenti opportunitatem arripiendam ac summo studio complectendam te etiam atque etiam hortamur et suademus ac simul etiam obtestamur. Sic enim dubitare nemo debet, quin hostis iste circumseptus maximis et validissimis exercitiis et classibus divexatus, vestros simul et nostros acerrimos impetus haudquaquam sustinere queat. Potentissimus Deus optimam quoque hujusce te consilii rationem edoceat, ut prorsus moliaris id atque perficias, quod et sibi sigillatim, et universo terrarum orbi sit salutis futurum; quemadmodum etiam, qui has nostras ad te litteras perferet, latius edocebit. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, XV kalend. Decembr. MDLXXI, Pontificatus nostri ann. VI ».

464. Ad Ethiopum tandem imperatorem, quam scripsit, Epistola talis fuit:

« Charissimo nostro in Christo filio Mennæ, regi regum illustri, Ethiopum regi.

PIUS PP. V.

« Charissime noster in Christo fili, salutem et Apostolicam benedictionem. »

« Quoniam pro ea charitate, qua decet, in Domino nos valde diligimus atque æstimamus majestatem tuam, utpote magnum, excelsum ac præpotentem principem, atque Christianæ religionis amantem; cumque præterea istis in oris ad gloriam et honorem Dei ac Domini nostri Jesu Christi, potentiam tuam auctam esse cupiamus; faciendum esse duximus, ut his litteris nostris certior fieres de maxima gloriosissimæque victoria, qua idem Dominus ac Redemptor noster Christianorum classem exercitumque nuper dignatus est. Etenim anno superiore Selymus Turcarum tyrannus, societatis pactorumque legibus nefario perjurii scelere violatis, neque ulla vel minima occasione provocatus, sed sua ipsius sibi insita toti terrarum orbi imperitandi cupiditate permotus, clarissimam Venetorum rempublicam, et Cypri regno, atque insula, aliisque præterea tum terrestribus tum maritimis locis eidem Reipublicæ subjectis, hostilem in modum spoliare ac diripere aggressus est. Quo quidem iniquo nos facinore commoti, pro ea, quam, sic Deo disponente, Christianæ reipublicæ curam gerimus, confestim animum adjecimus, et per

litteras et per internuntios ad Christianos principes cohortandos et incitandos, nihil ut non agerent, quo possent perfidissimi hujus tyranni furem et insolentiam reprimere ac cohibere. Itaque, inter serenissimum Hispaniarum regem Catholicum et nos Venetosque ipsos fœdere percusso, ac non ita magno temporis intervallo ingenti classe ædificata, missaque contra Turcas, cum iis nonis Octobris proxime lapsis in Græcia sub Sinu Corinthiaco navali pugna signa nostri contulerunt: indeque tam illustrem gloriosamque victoriam reportarunt, ut prioribus sæculis nunquam viderent homines aut etiam audierint. Nam Turcica classis, quæ erat omni genere navium numero trecentarum eoque amplius instructa, summisque belli præsiidiis et viribus egregie communita, majori ex parte capta fuit; reliqua vero vel demersa vel prorsus occisione deleta. Occisa præterea sunt triginta et amplius Turcarum millia una cum ductoribus suis, ac proinde nostrorum in potestatem venerunt cum ingenti captivorum multitudine centum et nonaginta triremes, in quibus summum eorum militiæ robur inerat. Cum igitur noster hic immanissimus hostis, omni sua classe despoliatus, gravissimaque accepta clade perterrefactus ac merito fusus et fractus succumbat, cumque omnis ejus ora maritima nostrorum pateat excursionibus, nos neque prætermisimus antea, neque adhuc in dies prætermittimus Christianos principes excitare et impellere ad tam præclare nobilisque victoriæ fructus uberrimos percipiendos, ut et ipsi etiam in societatem adscripti quantis maximis poterunt bellicis apparatusibus ac viribus instructi teterrimum hostem terra marique petere, atque undique cingere aggrediantur. Quocirca nos pariter hortamur majestatem tuam oramusque, ut posteaquam potentissimo Deo, Patri misericordiarum, et Deo consolationis, Dominoque exercituum, de tam excellenti honorificaque victoria, uti nos quoque fecimus, quas decet, gratias egeris, libenti promptoque animo velis opportunissimam hanc captare occasionem crudelissimi cunctisque infestissimi tyranni, ac potissimum Christiani nominis hostis accerrimi temeritatem, ferociam atque superbiam compescendi. Id autem eveniet, si undecumque fieri a te poterit, bellum in eum commovendum esse decreveris, quo longius latiusque fines tui possis imperii, ac simul Christi religionem propagare. Qua quidem in expeditione conficienda nihil omnino dubitamus, quin Latini sanguinis vires, opera et studia majestati tuæ sint adjumento futura. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, XI kal. Decemb. MDLXXI, Pontificatus nostri ann. VI ».

His litteris, ad Sebastianum igitur missis, Sebastianus ipse suas etiam adjunxit, ac per

peritos viros ad eos, ad quos scriptæ fuerant (uti narrat Gabutius ¹) perferendas curavit.

465. *In locum cardinalis Alexandrini diutius in Lusitania commorantis, Salviatus mittitur ad regem Galliarum ut ipsum ad sociale bellum inducat.* — Nondum vero Alexandrinus Lusitana legatione perfunctus fuerat, cum Pontifex Gallicanam, quam longe ante animo conceperat, eidem demandandam existimavit. De ipsa in cardinalis S. Severinæ Diario ista adnotata reperimus :

« Die Veneris xvi Novembris MDLXXI.

« Fuit consistorium secretum, etc. et Sanctissimus dixit : Venerabiles fratres, jam pridem, cum decrevimus mittere legatum ad regem Catholicum, et ad imperatorem, et alios reges, decreveramus mittere Christianissimo regi cardinalem Alexandrinum in reversione a legatione ad regem Catholicum et regem Portugalliæ, pro tractanda confœderatione contra communem hostem. Cum autem jam tempus instet, et occasione hujus victoriæ sit diligentius procurandum fœdus principum Christianorum, ut communibus armis illum aggrediamur, et victoria uti sciamus, ne forte nobis dicatur illud, quod regi Israelis dictum est : *Et quia tu pepercisti regi..... erit caput tuum pro capite illius*, etc. ; multa alia exagerans, dixit, ipsum et principes Christianos non debere negligere gratiam Dei Omnipotentis, qua Turcica classis est devicta, ut arma moveant contra tyrannum illum pro liberanda Christiana republica a tanta oppressione et servitute, ac pro recuperandis regnis et provinciis ab eo occupatis ; et plura in hunc sensum pie et zelanter dixit ; et propterea instandum esse cum principibus, ut in fœdus simul conveniant, et ideo ad regem Christianissimum esse mittendum, et rogavit vota.

« Cardinalis Moronus decanus plura in laudem cardinalis Alexandrini dixit, et quam præclare se gerat in legatione, et quam pie et devote ex his, quæ ex Hispania scribuntur..... et sic tandem probavit et laudavit electionem illius pro hujus legationis munere.

« Similiter cardinalis Augustanus breviter idem dixit ; sic et cæteri.

« Cardinalis Paceus gratias egit.

« Cardinalis Gambarà item ; et aliqui alii breviter collaudarunt.

« Cardinalis S. Severinæ intellexit, quod Sanctitas sua rogaret sententias, ut etiam non expectato cardinali Alexandrino, propter tarditatem illius mitteretur legatus, ut negotium celerius conficeret, dixit : Placet, præsertim quia per adventum reverendissimi legati in curiam Christianissimi regis effugabuntur inde Hugonotti.

« Omnes laudarunt et probarunt, et sic Sanctissimus instituit, et creavit legatum ad regem Galliarum illustrissimum et reverendissimum dominum cardinalem Alexandrinum cum facultatibus alias sibi concessis ». Hæc in Diario.

466. At cum diutius quam Pius putaverat, ob hæc et alia quæ supra memoravimus negotia, legatus Alexandrinus in Lusitania commorari cogetur (Ulissipona etenim tantummodo idib. Decemb. ut testatur Diarium legationis, quod in Chisiana Bibliotheca servatur, discessit) neque tam cito in Gallias, uti Pontifex ipse desideraverat, contendere posset ; visum est idcirco Pio eidem, ad Christianissimum regem, suum et Apostolicæ Sedis internuntium statim rursus mittere citatis equis (ut Ciacconius ¹ scribit) Antonium Mariam Salviatum Sancti-Populi episcopum (jam pridem ad Italiæ principes legatum diximus) ut regem ipsum ad sociale contra Turcas bellum impelleret, ad quem idcirco has fidei litteras ² scripsit :

« Charissimo in Christo filio nostro Carolo Francorum regi Christianissimo.

PIUS PP. V.

« Charissime in Christo fili noster, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Cogit nos gravissimum hoc Summi Apostolatus munus, nostris humeris a Deo impositum, omni studio et cura incumbere in eas cogitationes, quæ hac temporum conditione et statu possunt esse Ecclesiæ Christianæ maxime salutare. Qua quidem cura a Deo incendimur et stimulamur, ut nihil potius habeamus, quam ut ea, quæ maxime cupimus, in Ecclesia Dei, sua primum ope, tum Christianorum principum (in quibus majestatem tuam, ut nomine, sic re ipsa Christianissimam cognovimus) consilia atque opera constituta videamus. Hinc factum est, ut cum dilectum filium Michaellem cardinalem, Alexandrinum nuncupatum, nostrum de latere legatum, cur ad majestatem tuam mandata de rebus gravissimis dederamus, tardius desiderio nostro venturum esse arbitraremur, venerabilem fratrem Antonium Mariam episcopum Salviatum, nobis multo usu, tuæque (ut speramus) majestati probatissimum, eisdem de rebus mitteremus. Quod autem a majestate tua in primis cupimus, illud est : nostro semper malo experti sumus, quantum ex Christianorum disjunctione et dissidiis creverit teterrimus ille barbarus atque hostis Christi, et ejus nominis deleto. Postquam vero sua ipsius impietate et rabie excatus nulla non solum re, sed ne cogitatione quidem lacessitus, fracto fœdere, atque omni,

¹ Ut sup. lib. 5, cap. 9, p. 186.

¹ Ciaccon. Tom. IV, p. 79, sub Gregor. XIII. — ² Apud Goub. lib. 5. Ep. 4, pag. 401.

non modo divino, a quo ille semper fuit alienissimus, sed humano etiam, ac gentium jure violato, universum Cypri regnum internecione delevit; nec tanto sanguine satius, quacumque pervasit, classe illa funestissima sempiternum suæ crudelitatis monumentum reliquit; divino consilio factum est, ut nobiscum una charissimi in Christo filii nostri, Philippus Hispaniarum rex Catholicus, et serenissimus Venetiarum dux, ad extinguendum commune incendium invictis viribus concurrerent. Itaque icto fœdere statim et classe instructa venerunt, viderunt, vicerunt; partaque victoria ex omni memoria maxima et gloriosissima, reipsa experti sumus, non minus adversus canem illum rabidissimum valere nostram voluntatum ac virium conjunctionem, quam adversus nos valeat nostra disjunctio. Hæc igitur via, quam nobis digito suo commonstravit atque aperuit Deus, incedere statuimus; cujus quidem viæ te regem Christianissimum comitem, gloriæque consortem omnes in primis cupimus, rogamus, et quantum possumus, per viscera Dei nostri, per quem reges regnant, obsecramus. Hoc te ipso, id est, tua virtute et potentia dignissimum est, tuis rebus utilissimum, tuæ matri Ecclesiæ, quæ nati sui opem implorat, maxime salutare. Et quanquam non putamus majestatem tuam nostra cohortatione indigere, tamen longiores nos fecit nostrum desiderium, quo incredibiliter ardemus. Cætera hæc de re, deque aliis, quas ei mandavimus, accipies ab eodem episcopo, cujus rationem ut cum nostra sententia plane congruere existimabis, et quasi a nobis ipsis præsentibus eam proferri, sic tuam operam desiderio nostro, atque huic rerum statui congruentissimam, et tua majestate dignissimam expectamus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die XII Decembr. MDLXXI, Pontificatus nostri anno VI ».

467. Præter rem fœderis contra Turcas, quæ summe omnium Pio cordi erat, habemus Salviato in mandatis datum¹, ut apud regem quereretur de Aquensi episcopo, ad eundem Turcarum imperatorem a Carolo rege oratore misso: quodque Hugonottæ liberum sibi esse superstitionis suæ exercitia citra montes habere gloriarentur, ut supra diximus: et insuper ut doleret pacis leges a rege quidem ipso religiosissime custoditas, secus ab hæreticis. Pontificis etiam nomine jussus est idem internuntius nuptias inter regis sororem ac Navarræum execrari; ac demum dare operam, Anglorum Catholicorum, qui in carceribus detinerentur, ut protectionem Carolus susciperet.

468. *Inter eundem Salviatum a Genuensibus petit ut subsidium tribuant pro sacro bello proseguendo.* — Prætervolanti in Galliam Salviato

ipsi nihilominus Pontifex aliud jubet, de quo cum Januensibus agat, per quorum civitatem commigrandum ei erat, cum in Galliam proficisceretur. Victus legati Commendonis oratione tandem Maximilianus Cæsar ea lege sacro fœderi nomen dederat (ut supra diximus) quod a fœderatis sociis viginti millia peditum, quatuor equitum ei tribuerentur. Has igitur copias ut colligeret Pius, pecuniarum ingenti vi cum egeret, ab opulentissima Republica subsidium pecuniarum per Salviatum, hisque litteris² petiit:

« Dilectis filiis, nobili viro duci, et gubernatoribus Reipublicæ Genuensis.

PIUS PP. V.

« Dilecti filii, salutem et Apostolicam benedictionem.

« Quod semper optavimus, atque omnimode a Deo precati sumus, ut videamus Christi fidem toto orbe propagari, ejusque hostes aut resipiscere, aut si nolint, ab ejus facie ut fumum et ceram liquecere et disperire; hoc postquam ad summum Apostolatus gradum nullo nostro merito sumus a divina voluntate propecti, non optandum modo, sed pro nostro etiam munere curandum atque efficiendum cognovimus. Quam quidem voluntatem, ut nos a summa Dei benignitate accepisse profiteamur, sic immortales ei gratias agimus, quod et nobis et charissimo in Christo filio nostro Philippo Hispaniarum regi Catholico, necnon dilecto filio, nobili viro Aloysio Mocenigo duci Venetiarum eandem mentem ac voluntatem immiserit; quodque nos non ad nostra tantum tuenda (quanquam nec hanc quidem cogitationem abjiciendam putavimus), sed ad totius etiam Catholicæ Ecclesiæ salutem atque amplitudinem procurandam sanctissimo fœdere obstrinxerit. In quo incæpto non præsentia tantum nobis spectanda esse duximus, sed futura etiam providenda, semperque illud tenendum, ut neque in adversis ita frangeremur et caderemus animis, ut non aliquando speraremus meliora et lætiora; neque rursum in prosperis et ad voluntatem fluentibus adeo efferremur, ut non putaremus posse ea interdum commutari et verti: sed in omni statu omnem primum spem repositam haberemus in Deo, tum nihil prætermitteremus, quantum quidem humana ope et consilio provideri atque effici potest, ad ea, quæ nunc essent, vel in futurum esse possunt, adversa repellenda, ac meliora vel paranda, vel, quæ in manu essent, retinenda. Hæc cogitatio effecit, ut neque initio desperaremus de rebus Ecclesiæ, tum cum monstrum illud teterrimum videbatur omnia maria occupaturum, atque omnes Christianorum oras

¹ Ex instruct. dat. R. P. D. Salvatio Romæ 14 Xbris 1571.

² Apud Goub. Epist. lib. 5. Epist. XI, pag. 432.

vastaturum; neque hoc tempore pulemus ita fractum et comminutum quieturum; quin potius existimemus, illud ac plaga irritatum, noctes atque dies cogitare, qua ratione possit virus suum in Christianos evomere, ac in insigni aliqua illorum clade suum mærorem consolari. Postquam autem pulsum est mari, nihil videtur ejus furori aptius, quam si charissimi in Christo filii nostri Maximiliani in imperatorem electi vicinam et finitimam ditio- nem magna aliqua manu invaserit. Quod quidem periculum et cum communi omnium Christianorum periculo conjunctissimum est, et ab omnibus, quando fieri potest, propulsandum; et nos quidem, et nobiscum una, quos diximus, fœderati, quidquid hoc tempore potuimus pecuniarum, peditatus, ac equitatus, eidem Maximiliano polliciti sumus. Verum cum eæ copię sint pauciores, quia tamen ingentem nos classem sustinere oportet, cogimur alios etiam dilectos filios (in quibus vos vestro merito charissimos habemus), ad opem ferendam vocare. Qua in re non putamus utendum alia cohortatione, quam ea, quæ ducitur a vestra ipsorum, atque ab illius persona, qui vestram opem implorat. Sumus enim unum corpus in Christo, ipsi autem inter nos membra; omnes igitur debemus concurrere ad Christum tuendam, quem quotidie in suis membris conficere parat hostis immanissimus. Implorat porro hanc opem Christus ipse, qui noster pater et mater est. Qui autem subtrahit aliquid a patre suo vel a matre, et dicit hoc non esse peccatum, pariceps homicidæ est. Ut autem intelligeretis, quantum præsidii in communem salutem conferre possetis, sic arbitrati sumus, de venerabilium fratrum nostrorum S. R. E. cardinalium consilio, posse vos toto hujus fœderis tempore facile dare pecuniarum centum et viginti millia scula. Hac de re venerabilem fratrem nostrum Antonium Mariam episcopum Salviatum ad vos mittimus, cujus orationi eandem, quam nostræ, fidem adhibebitis; vestrum autem responsum cupidissime expectamus, quod nobis, quanto celerius poteritis, dabit, quo possimus Maximilianum certiolem reddere, ipsumque non solum ad hostium impressionem sustinendam, atque ad Christianam rempublicam communis præsidii spe tutandam, sed ad communem etiam hostem invadendum et superandum animare. Hujus autem auxilii, quod vos libenter atque alacriter missuros non dubitamus, non solum magnam vobis ab omnibus Christianis laudem, sed maximam etiam a Deo mercedem pollicemur; is enim neque in hac vita suo vos ac res vestras auxilio destituet, ac Christianorum principum, quos vos hoc facto devincietis, animos atque opes ad vestram amplitudinem aggregabit: et in futura vita hanc vestram

pietatem coronabit sempiterno honore et gloria. Quotquot in hanc rem pecuniarum indigebitis, eas omnes ut a vestris subditis æqua pro cujusque facultate portione novis etiam tributis imponendis sumere possitis, Apostolica auctoritate concedimus. Datum Romæ apud S. Petrum, sub annulo Piscatoris, die xvi Decembris MDLXXI, Pontificatus nostri ann. vi ».

469. *Constitutio qua Pius bona aliqua alienare permittit ob timorem conceptum novæ Turcarum invasionis.* — Genuenses vero Pontificis piæ voluntati obsecundare renuisse, ex datis ad ipsum sequenti anno litteris perspicuum erit. Eo ipso studio cogendi ingentem pecuniarum vim ad sacrum bellum proseguendum sub finem hujus anni, sequentem etiam reperimus Constitutionem ¹ Pium edidisse:

« Pius episcopus, servus servorum Dei.

« Venerabilibus fratribus Joann. Hostien., Morono; et Joanni Albanen. episcopis, de Montepolitano; et dilectis filiis Aloisio S. Marci S. R. E. camerario, Cornelio: Michaeli S. Mariæ supra Minervam, Alexandrino; Joanni Paulo S. Pancratii, ab Ecclesia; Marco Antonio S. Callisti, Maffeo; Petro Donato S. Vitalis, Cæsio; Hieronymo S. Susannæ, Rusticuccio; et Joanni Hieronymo S. Joannis ante Portam-Latinam, Albano titulum nuncupatis, presbyteris cardinalibus, seu majori parti vestrum in curia nunc et pro tempore existentium, salutem etc.

« Etsi benedictus Deus et Dominus, Pater misericordiarum et totius consolationis, qui servos suos sperantes in se non derelinquit, nos misericorditer est consolatus, tradendo partem inimicorum suorum in manus servorum suorum; dum tamen de gregis Domini salute ita exactam curam gerimus, ut illius non solum præsentibus, verum etiam futuris periculis occurrendum esse judicemus, animadvertimus plane nobis omnino necesse esse hanc victoriam ea, qua possumus, ratione prosequi, cum si perfido Christiani nominis hosti quiescendi, et vires instaurandi, novamque classem instruendi, terrestremque exercitum comparandi spatium dederimus, fructus, qui ex nuper parta victoria uberrimi sperantur, inanes et vacui prorsus redderentur; quod ne fiat, omni prorsus ope enitendum est, ut novis copiis terra marique instructis, qui nuper nobis ipsis timebamus, et ipsius hostis terrestres, quos maximos, ut accepimus, parat, impetus reprimere, et illius loca invadere et durum servitutis jugum quampluribus Christifidelibus impositum excutere, et Christi nomen propagare studeamus. Verum, cum in hoc opere adimplendo multa ac ea, quam ærarium nostrum retroactis subsidiis labefactatum non habet, pecuniarum summa sit expedienda,

¹ Extat in Bull. parvo Pii. V. 216.

mirum nemini videri debet, si pecunias undequaque, licite tamen, exquirimus, quibus præmissa exequi valeamus. Habita igitur super iis cum venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus in consistorio nostro secreto discussione et deliberatione matura, de ipsorum fratrum consilio et unanimi assensu, ex certa nostra scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, aliorum Romanorum Pontificum prædecessorum nostrorum, qui similibus vel aliis tunc urgentibus necessitatibus nonnulla bona Ecclesiastica vendiderunt, vestigiis inhærendo, circumspectioni vestræ, quorum integritas, in rebus gerendis dexteritas, necnon fides et prudentia, ac cum rerum experientia conjuncta solertia nobis jamdudum perspectæ et cognitæ sunt, quosque propterea ad infrascripta omnia et Apostolicæ Sedis commissario executores facimus et deputamus: quod infra annum, a die publicationis præsentium computandum, per vos vel alium seu alios a vobis per vestras patentes litteras deputandos, quoscunque canones, livellos, responsiones, recognitiones, et census perpetuos vel temporales, precariæ, perpetuæ, seu emphiteosis, vel usus, et quocumque alio etiam feudi (jurisdictione tamen temporali carentis) nomine nuncupatos, sub quibusvis caducitatis, et aliis pactis, et conventionibus, ac obligationibus, necnon modis, etiam recognitionis directi domini et proprietatis, seu etiam causa honoris, aliave jure, occasione, vel aliter quomodolibet constitutos, super quibusvis casalibus, possessionibus, terris, vineis, domibus, prædiis, pratis, nemoribus, sylvis, vallibus, paludibus, tenimentis, et aliis bonis immobilibus, cujuscunque quantitatis, valoris ac existimationis, etiam speciali nota dignis, existentibus, et quorum omnium et singulorum bonorum corpora pro expressis hic haberi volumus, perinde ac si singula ipsa corpora cum suis cohærentiis et qualitatibus descripta essent; quarumcumque Ecclesiarum, etiam cathedralium, et metropolitaram, ac patriarchalium; necnon basilicarum, et monasteriorum, congregationum, Ordinum, hospitalium, etiam actu hospitalitatem servantium, militiarum, et aliorum religiosorum, et piorum locorum, etiam quantumcumque privilegiatorum et exemptorum, ac habentium quod in speciali vel generali expressione, nisi certis modis et forma servatis, non veniant neque comprehendantur, in Urbe primum, necnon extra illius muros, ac quibuscumque civitatibus, terris et locis per totam Italiam constitutis consistentium, exceptis tamen dumtaxat canonibus, livellis, responsionibus, recognitionibus, et censibus super castris, fortelitiis, villis et oppidis constitutis et assignatis, ad quæcumque loca supradicta spectant: per quoscunque, tam

collegia, capitula, conventus, communitates, universitates quarumcumque civitatum, oppidorum, terrarum, castrorum, villarum, et locorum, quam particulares personas, etiam episcopali, vel alia majori Ecclesiastica, vel mundana dignitate et excellentia præditos solvere: seu debitos, vel debendos pro pretio seu pretiis, quod, seu quæ vobis, vel majori parti vestrum videbitur, seu videbuntur, etiam per interpellatas vices, nobis et cameræ Apostolicæ in actu extinctionis, seu, liberationis infrascriptarum, seu infra tempus per vos statuen: persolvere: seu persolvendis; etiam sine aliqua cognitione, et nullis tractatibus, nullisque solemnitatibus desuper habitis et servatis, et sine requisitione et consensu eorum, qui de jure vel aliter requiri deberent: ac, illis etiam invitis et reclamantibus, extinguere; necnon et cum quibuscumque dictorum canonum, livellorum, responsionum, et quovis alio nomine nuncupatorum censuum debitoribus transigere, et casalia, possessiones, vineas, domos, prædia, prata ac terras, nemora, sylvas, valles, paludes, tenimenta, et alia bona prædicta, etiam si minus legitime aut alias nulliter a principio alienata fuerint, illave, seu aliorum aliqua adveniente fine certarum linearum et generationum, quibus, seu temporis, ad quod concessa sint, vel concedi consueverunt; ex forma et pactis in investituris desuper factis expresse appositis, seu ob canones, census, usus, responsiones, debitos, ac loco et tempore consuetis non solutos, aut investituras legitimo tempore non acceptas, alienationesve de rebus ipsis, tam jure proprio, quam etiam ratione utilis domini, Ecclesia tamen irrequisita, aut etiam contradicente factas: aliave quavis occasione et causa, etiam speciali mentione digna, ad Ecclesias, monasteria, prioratus, plebanias, archipresbyteratus, præceptorias domos, collegia, capitula, conventus, congregationes, hospitalia, militias, illorumve mensas quascumque; necnon cætera alia cum cura vel sine cura, sæcularia, et quorumvis Ordinum regularia, beneficia Ecclesiastica qualitercumque qualificata, et alia loca religiosa et pia hujusmodi spectent: aut eo ipso et pleno jure reverti et devolvi deberent: tanquam forsitan propterea, seu alias quomodolibet inter quoscunque in quavis instantia litigiosa existerent, et pro tempore fuerint; aut investituræ et concessionibus de casalibus, possessionibus, vineis, domibus, prædiis, pratis, nemoribus, sylvis, vallibus, paludibus, tenimentis, et aliis bonis hujusmodi, etiam ab antiquissimo tempore factæ; pactaque, conventiones et promissiones inter dantes et recipientes in id etiam iteratis et multiplicatis vicibus apposita inita et jurata, aliquomodo tacite vel expresse repugnarent seu obstarent, illorumque feudatarios, usuarios, emphiteotas,

precarios, censuarios, livellarios, locatarios, conductores, ac utiles dominos (a feudi, ut præfertur, a jurisdictione vacui) usuum, censuum, canonum, livellorum, precariæ, responsionum et recognitionum hujusmodi, ac etiam laudemiorum, seu capsoldorum in pecunia numerata, vel alia specie debitorum præstatione, onereque, nexu, et obligatione, reversione, et devolutione prædictis, ac renovatione investiturarum, consensu directorum dominorum in alienationibus et translationibus de illis, in quoscunque etiam penitus extraneos pro tempore factis adhibendo, necnon omni superioritate et jure Ecclesiastico, atque vexatione litium quarumcumque, quæ forsan superinde etiam inter ipsos directos dominos ex una, et possessores bonorum hujusmodi parte ex altera, nunc et in futurum motæ extiterint, et indecisæ quomodolibet, in quacunque instantia pendeant, quarum statutum et merita, nominaque et cognomina, judicium et commissariorum et delegatorum, coram quibus, et collitigantium, inter quos forsan sic indecisæ pendent, simulque eorum titulos et jura, etiam nulla et infecta, pro expressis hic haberi volumus, perpetuo in toto vel parte affrancare, et liberare, illisque possessiones, et alia bona hujusmodi, etiamsi in commissum, quia directum dominium et proprietatem eorum, quorum juris sunt, aut esse prætenduntur, in judicio vel extra, expresse etiam, et pluries negaverint; recognitionemve de directis dominio et proprietate hujusmodi, etiam requisiti facere neglexerint, seu recusaverint; vel ob canonis non solutionem, aut extinctam lineam, aut alienationes, ut supra factas, sive quovis alio prætextu cecidissent, ad Ecclesiasque, monasteria, prioratus, præposituras, plebanias, archipresbyteratus, præceptorias, domos, collegia, capitula, conventus, congregationes, hospitalia, militias, mensas, cæteraque beneficia et loca prædicta, quomodolibet devoluta, et pleno jure jam reversa essent, ab omni et quacunque, etiam caducitatis, devolutionis, reversionis, renovationis, consensusque adhibitionis hujusmodi molestia, libera et franca, dimittere, et perpetuo concedere; necnon quæcumque instrumenta et scripturas pactis, promissionibus, cautelis, et aliis similibus apponi solitis et necessariis, vallata et firmata, conficere et celebrare, ac quemcumque seu quoscunque commissarios tam speciales quam generales, qui præmissa, ut eorum aliqua vice nostra suppleant, cum simili, vel limitata, ac nobis benevisa potestate deputare, et subdelegare, cæteraque in id quomodolibet necessaria et opportuna facere et exequi libere et licite possitis et valeatis, plenam et liberam licentiam, et facultatem, ac auctoritatem Apostolica auctoritate tenore præsentium concedimus. Nec

non secuta liberatione hac, lites et causas hujusmodi, et tam pendentes, quam inchoandas, ex nunc prout ex tunc, et e contra, harum serie avocamus, et penitus extinguimus, atque perpetuum silentium super illis, aliisque præmissis, præsulibus, abbatibus, prioribus, præpositis, plebanis, archipresbyteris, præceptoribus, commendatariis, collegiis, capitulis, conventibus, congregationibus, rectoribus, administratoribusque supradictis, et aliis quibuscunque cujusvis status, gradus, ordinis, conditionis, dignitatis et præeminentiæ existentibus, quorum id quomodolibet directe vel indirecte interest, vel in futurum interesse poterit, imponimus.

« Insuper ne ullo unquam tempore dubitari contingat, si liberatione et affrancatione hujusmodi secutis, privilegia, immunitates, libertates et exemptiones, quæ tam Ecclesia ipsa, quam possessiones et alia bona supradicta, illasque sic pro tempore titulo feudi, usus, emphiteosis, livelli, precariæ, seu alias quomodolibet obtinentes, habuerunt et habent, perierint et expiraverint, quod eatenus, quatenus vobis visum fuerit, exemptiones, immunitates, privilegia, libertates, de quibus supra, et præsertim quod in publicatione et confiscatione bonorum et particulari vel universali etiam ob quodcumque delictum et crimen pro tempore commissa, casalia, possessiones, terræ, vineæ, domus, prædia, prata, nemora, sylvæ, valles, paludes, tenimenta, et alia quæcumque bona feudalia, emphyteotica, livellaria, precariata, censualia, seu alias quomodolibet Ecclesiis, monasteriis, prioratibus, præposituris, præpositatibus, plebanis, archipresbyteratibus, præceptoribus, domibus, collegiis, capitulis, conventibus, congregationibus, hospitalibus, militiis, illorum mensis, cæterisque beneficiis, et locis piis hujusmodi obnoxia nequaquam veniant aut comprehendantur, aut ullo modo publicari, seu curiæ cujusvis domini Ecclesiastici, vel temporalis confiscari possint, vel debeant, quæ tam Ecclesiæ, quam eisdem possessionibus, terris, vineis, domibus, prædiis, etc. illisque sic ea in feudum, livellum, emphiteosim, precariam, usum, censum, aut alias quomodolibet pro tempore obtinentibus retroactis temporibus de jure, privilegio, consuetudine, seu alias concessæ fuerunt, et competere dignoscuntur; ac durante superioritate, nexu, obligatione, et onere præstationis, canonis, livelli, census, precariæ, responsionis, reversionis, devolutionis, directique domini et proprietatis supradictorum utebantur, potiebantur et gaudebant, utive, potiri et gaudere poterant et debebant, nequaquam ob liberationem et affrancationem hujusmodi, aliave, harumstrarum vigore quomodolibet pro tempore secuta, expirent aut cessent; sed in suo

pristino robore et vigore permaneant, eisque obtinentibus pro tempore terras, vineas, domos, prædia, prata, etc., et alia bona hujusmodi, etiam, ut præfertur, affrancata et liberata, ut prius, non solum pariformiter, sed æque principaliter et absque ulla prorsus differentia, ac vere, et non per fictionem, perpetuo gaudeant, potiantur et fruuntur in omnibus et per omnia, sibi que suffragentur, et suffragari debeant, perinde ac si superioritas, onera, nexus, et obligationes canonum, feudi, usuum, emphyteosis, livellorum, precariæ, censuum, responsionum, reversionum, devolutionum, investiturarum, directi domini ac proprietatis hujusmodi durarent ac nullatenus extincta essent, si, et prout vobis concedere videbitur, concedimus, statuimus, et indulgemus: ita tamen, ut privilegia et exemptiones hujusmodi per vos concedi et reservari nequeant reis criminum læsæ majestatis divinæ vel humanæ, assassiniis, et offensionis cardinalium vel episcoporum; his enim casibus, si alias de jure locus futurus sit confiscationi, privilegia hujusmodi concedi aut suffragari nullo modo posse volumus. Decernentes, affrancationes, liberationes, investituras et concessionem, ac alia præmissa per vos, seu majorem partem vestram, aut a vobis respective deputandum, vel deputandos, ab eis et singulis eorum, ut præfertur, facienda et exequenda, perpetuæ firmitatis robur obtinere debere, ac feudatarios, usuarios, emphyteotas, livellarios, precarios, censuarios, et utiles dominos, ac alios prædictos, eorumque hæredes, successores, et quoscunque alios, quorum interest ac interesse poterit, modo aliquo contra præsentium tenorem desuper molestari, inquietari, vel impediri non posse: sed illos, ac possessiones, vineas, domos, prædia, ac jura hujusmodi, franca, libera et allodialia perpetuo fore et esse: et ut talia, ac prout alia bona mere laicalia et profana, in quoscunque etiam penitus extraneas et incapaces tam ex dispositione inter vivos, quam causa mortis et ab intestato, transferre ac transferri et alienare libere et licite posse et debere.

« Et insuper non modo Ecclesias, monasteria, prioratus, præposituras, præpositatus, plebanias, etc., cæteraque beneficia, et loca prædicta, eorumque præsules, abbates, priores, etc., rectores, administratores, quocunque nomine nuncupatos: sed neque nos, aut successores nostros Romanos Pontifices, aut cameram Apostolicam ullo unquam tempore præmissis se opponere, aut ab illis reclamare, vel beneficium restitutionis in integrum sub læsionis etiam enormis, enormissimæ, aut etiam totalis, aut alio quocunque prætextu petere vel impetrare, aut ab alio impetratis, seu etiam motu simili concessis uti: minusque

præsentem litteras, sub quibusvis similium vel dissimilium alienationum revocationibus, suspensionibus, limitationibus, et aliis contrariis dispositionibus comprehendere nullatenus posse, sed semper ab illis exceptas; et quoties illæ emanabunt, toties in pristinum statum repositas, et plenarie etiam sub quacunque data per ipsos eligenda concessas, vimque validi et efficacis et onerosi contractus inter nos et Sedem Apostolicam, et dictos liberatos, etiam cum juramento initi et stipulati sortiri, et ita ab omnibus censeri, atque incommutabilis voluntatis et intentionis nostræ esse; sicque in præmissis omnibus et singulis per quoscunque judices et commissarios quavis auctoritate fungentes, et locorum ordinarios, etiam causarum palatii Apostolici auditores, ac S. R. E. cardinales, ubique decidi, cognosci et judicari debere: irritum quoque, si secus super iis a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari.

« Cæterum, ut indemnitati Ecclesiarum, monasteriorum, prioratuum, præpositurarum, plebaniarum, etc., cæterorumque beneficiorum et locorum hujusmodi, aliqua saltem ex parte consulatur; volumus, quod eisdem Ecclesiis, monasteriis, prioratibus, præposituris, etc., cæterisque beneficiis, et locis prædictis, quorum canones, livellos, responsiones, recognitiones, census, etc., seu alia quæcumque jura, per vos, seu majorem partem vestram liberari, affrancari, alienari, et transigi contigerit, aliqua recompensa, non quidem fundo, super quo canones impositi sunt respectiva, sed respectu annui redditus per ipsas Ecclesias, monasteria, prioratus, etc., cæteraque beneficia, et loca hujusmodi percipi soliti equivalentem, aut minor, si vobis aliquando visum fuerit, super aliis bonis stabilibus, seu tot locis montium non vacabilium, etiam pietatis nuncupatorum, et per singulas universitates, civitatum, oppidorum, terrarum, et locorum hujusmodi pro tempore, et institutorum; vel facto partis pecuniarum ex d. affrancatione, liberatione, et transactione redelegantur vobis bene visa, actuali deposito ad effectum illum ad Ecclesiarum et locorum prædictorum commodum investiendi, assignetur, ipsaque assignata recompensa perpetuo pro evictione jurium affrancatorum hujusmodi remaneant, et exinde amoveri nullatenus possit.

« Atque ut eo magis securitati eorum, qui vobiscum aut deputandis a vobis sunt contracturi, provideatur, statuimus quoad ipsos affrancantes et liberantes, facultatem hanc affrancandi, liberandi, transigendi et alienandi vobis concessam, nullatenus conditionalem, aut ad certam formam, et modum restrictam, sed quoad validitatem contractuum celebrandorum, ipsorumque affrancantium et acqui-

rentium securitatem, puram et liberam censi, nullamque recompensæ assignandæ rationem haberi, affrancationesque et liberationes faciendas sic valere ac tenere, ac si prædicta omnia sine aliqua recompensæ mentione concessa essent. Ac insuper affrancationes, liberationes et transactiones præfactas perpetuo effectum sortiri, ipsosque affrancantes, liberantes, et transigentes securos esse, etiamsi contingeret, recompensationes per nos eisdem Ecclesiis, monasteriis, prioratibus, etc., cæterisque beneficiis et locis huiusmodi, vel nullo modo dari, vel dandas et assignandas, ab eisdem de facto vel de jure in totum vel pro parte evinci; eosdemque affrancantes, liberantes, et transigentes nullo unquam tempore in perpetuum teneri ad probandum actualem pecuniarum numerationem, aut pecunias per eos erogatas in Sedis Apostolicæ utilitatem versas, minusve recompensam esse assignatam; cum pro eorum perpetua securitate sufficere velimus exhibitionem vestrarum litterarum patentium, quibus affrancatio huiusmodi concedatur; etiam si contingeret ullo unquam tempore contrarium probari; et nihilominus universis et singulis personis in dignitate Ecclesiastica constitutis in id. locis consistentibus motu simili mandamus, quatenus ipsi, vel duo, aut unus eorum, per se vel alium seu alios, præsentem litteras et in eis contenta quæcumque, ubi, et quando opus fuerit, et quoties pro parte alicujus fuerint requisiti, faciant auctoritate nostra extinctiones, affrancationes, liberationes, et alia præsentium vigore facienda, ab omnibus, quos illa concernunt, inviolabiliter observari, illisque, ac bonis affrancatis et liberatis huiusmodi, dominos ac possessores, ac omnes et singulos, quos quomodolibet concernunt, eorumque hæredes et successores quoscumque pacifice frui et gaudere; nec permittant, quemquam, contra præsentium, aut ipsorum instrumentorum, seu litterarum patentium tenores, modo aliquo molestari, impediri aut inquietari: contradictores quoslibet et rebelles per sententias, censuras, et pœnas Ecclesiasticas, aliaque opportuna juris et facti remedia, appellatione postposita, compescendo: legitimisque super his habendis servatis processibus, sententias, censuras, et pœnas ipsas, etiam iteratis vicibus aggravando, invocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachii sæcularis.

« Non obstantibus, etc.

« Datum Romæ apud S. Petrum, anno Incarnationis Dominicæ millesimo quingentesimo septuagesimo primo, tert. non. Decembr. Pontific. nostr. ann. vi.

✱ Ego Pius V Catholicæ Ecclesiæ episcopus.

« ✱ Ego Joann. cardinalis Moron. episcop. Ostiensis.

« ✱

« ✱ Ego Otho card. Augustanus, episcop. Prænestinus.

« ✱ Ego A. card. Farnesius episc. Tusculanus. vicecanc.

« ✱ Ego Jo. card. Urbin. episcop. Sabinen.

« ✱ Ego J. cardinalis Politianus episcopus Albanen.

« ✱ Ego S. card. Pisarum.

« ✱

« ✱ Ego Jo. Antonius card. S. Georgii.

« ✱ Ego Stan. cardinalis Varmien.

« ✱ Ego F. card. Pacheco.

« ✱ Ego M. Antonius cardinalis Amulius.

« ✱ Ego Jo. Franciscus cardinalis de Gambara.

« ✱ Ego M. S. card. de Altaemps.

« ✱ Ego A. card. Giesualdus.

« ✱ Ego N. cardinalis de Sermoneta.

« ✱ Ego M. Antonius card. Columna.

« ✱ Ego P. card. Comensis.

« ✱ Ego P. card. de Sancta Cruce.

« ✱

« ✱ Ego Fla. card. Ursinus.

« ✱ Ego Alexander card. Cribellus.

« ✱

« ✱ Ego Gul. cardinalis Sirletus.

« ✱

« ✱ Ego F. card. Alciatus.

« ✱ Ego Jo. Paulus card. ab Ecclesia.

« ✱ Ego M. Ant. card. Maffeus.

« ✱

« ✱ Julius Antonius card. S. Severinæ.

« ✱ P. Donatus card. Cæsius.

« ✱

« ✱ Ego F. A. card. Theanen.

« ✱ Ego Fr. Felix cardinalis de Montalto.

« ✱ Ego Paulus cardinalis Placentinus.

« ✱ Ego Jo. card. Aldobrandinus.

« ✱ Fr. Vincentius card. Justinianus.

« ✱ Hieronymus card. Rusticucci.

« ✱ Ego Jo. Hieronymus card. Albanus.

« ✱ Ego Ferd. card. de Medices.

« ✱ Ego Anton. card. Caraffa.

« ✱ Ego Jul. card. Acquaviva ».

470. Constitutionis hujus meminere in Pii Vita Catena¹ et Gabutius², qui licet Pontificem nil prætermisisse narret, quo ferre sacri belli onera valeret, magnaque nihilominus premeretur pecuniarum inopia; tamen vel minimum quid unquam patrare voluisse dicit, quod per-

¹ Caten. Vit. Pii. pag. — ² Gabut. Vit. Pii, lib. 5, pag. 486 cap. 9.

sona, quam gerebat, minus justum minusve dignum videretur: ideoque cum plures supplices libelli de beneficiorum, quos vocant regressibus, ei offerrentur, audiit ille quidem omnia, quasi oblatam vellet occasionem arripere, sed mox: « Avertat (inquit ¹) hoc a me Deus, ut pietatis causa quidpiam agam aut permittam, quod vel minus pium, vel avaritiæ speciem præ se ferre videatur ». Atque inter hæc libellos omnes in ignem conjecit.

471. Quod autem in allata Constitutione asserat Pius se acceperisse Turcarum tyrannum maximos in Christianos impetus hoc tempore parare, ad illum utique referendum est, quod his verbis Gratianus ² scribit:

« Turcæ, postquam collegere ab adversa re animum, primo e mediterraneis locis evocato milite tueri præsidiiis maritima loca statuerant, rati Christianos vacuum maris possessionem nactos occasionem non defuturos. Sed ubi ex speculatoriis navigiis, quæ in omnes partes dimiserant, et Austrium in Siciliam, contentum unius secundi prælii gloria, abiisse: et Venetos haudquaquam pares fortunæ animos gerentes semirutis Epiri castellis expugnandis, neque ipsum satis prospere occupari; Veneriumque Corcyræ segnia stativa habere, didicerunt; hostium inscitia læti omnem curam reparandæ classi intenderunt: verti in eo dignitatem regis gentisque, et salutem tot maritimarum circa urbium, in quas, nisi classis objiceretur, omnia impune conari hostis posset, satis intelligentes: plurimumque ad animos atque opinionem populorum interesse, si tantæ viderentur Turcarum opes, ut non resarcire solum brevi tempore acceptum detrimentum, sed pluribus adaugere copiis possent ». Sic ille.

472. *Martyrium inflicto ab hæreticis quibusdam societatis Jesu alumnis.* — Præclariorem tulio remque vero, quam e Turcis nostri milites, aliquos societatis Jesu alumni ab hæreticis triumphum hoc anno fuso sanguine retulerunt, qui ex cæde præterito anno, ut diximus, a Calvinistis facta Ignatii Azebedii et sociorum triginta novem, superfuerant. Rem narrat Franciscus Hericus, rector domus Ulissiponensis, in data ad Patres, qui Romæ versabantur, sequenti Epistola:

« Post obitum Ignatii ³ Azebedii et sociorum, cum Lusitanicæ naves e Madera insula cursu in Brasiliam directo solvissent, aliæ alium eventum sortitæ sunt; ea vero, qua Petrus Dias cum sociis aliquot vehebatur, ad Cubæ insulæ portum, cui a S. Jacobo nomen est, fluctibus ac procellis adeo labefacta pervenit, ut eam relinquere plane sibi necessarium duxerint. Sed cum alia esset ibi nulla, Banam

ejusdem insulæ portum in Orientem procedere statuunt; ac tridui primum iter emensi pedibus et quidem exalceatis, imbre denso atque perpetuo, via teterrima, difficultatibus præterea, ut in ejusmodi regione, maximis, exiguo et aperto sese commisere navigio, ventis pluviæque adeo expositi, ut non commeatus modo corrumperetur humore nimio, sed et ipsa, quibus induti erant vestimenta; pæne putrescerent. Eo navigio leucas quatuor et septuaginta Banam usque provecti, majoris formæ navi in eo portu conducta, Augusto mense denique ad insulas Tertiarias, Aloysium regium præfectum, et e nostra Societate Franciscum Castrum, et quinque fratres, qui antecesserant, assequuntur. Hic Aloysius, navali turba vehementius immunita, quod et ex oneraria ipsius in tam difficili et diuturna mensium quindecim navigatione viri sexaginta perierant, et ad Antilias (id loco nomen est) multi substitierant, multi etiam laboribus periculisque defatigati, mutato consilio in Lusitaniam inde reverterant, cum superesset vectorum et nautarum vix, quod in unam satis esset onerariam (in quibus tamen ipsis fœminæ quinque et viginti imbelli cum puerorum grege numerabantur, redactis in unum omnibus) ceptum iter unica navi peragere instituit, solvitque Feria quarta Oct. id. Sept. Porro e Societate nostra (totidem aliis fere tempestate disiectis, de quibus nihildum compertum est) quatuordecim aderant, patres duo, Petrus Dias et Franciscus Castrius, duodecim fratres, Alphonsus Ferdinandus, Gaspar Gois, Andreas Pais, Joannes Alvares, et ex novitiorum numero, Michael Tarraconensis, Franciscus Paulus, Petrus Ferdinandus, Sebastianus Lopes, Didacus Ferdinandus, Didacusque Caravallius. Dies octo in altum Oceanum prospero statu provecti, naves quinque sole jam occidente conspiciunt, quarum erant Gallicæ quatuor, una Anglicæ. Eæ, dissimulato in noctem usque consilio, conversis deinde repente prorsus vento secundo navem nostram insequuntur. Id ut animadvertit Aloysius, ratus, id quod erat, et hostes esse, et hæreticos, advocata statim concione socios navales ad prælium acriter ineundum hortatur, mortemque, ut Christianos deceret, pro Catholica religione fortiter obeundam; deinde arma expediri, culcitras locis opportunis prætendi, saxorum vim congeri, sulphurei pulveris cados promi, celeriter imperat; dispositis denique ad pugnam stationibus, peccata rite confessus est ipse et cæteri, quibus ea nocte confitendi spatium datum est.

« Verum inalbescente jam die, rostrata hostium navis ex earum genere, quos Galeones appellant, ad nostram appropinquaverat amplior et eminentior multo, duabusque tormentorum significationibus de more jusserat a Lu-

¹ Idem Gabut. lib. 6, cap. 4, pag. 207. — ² Gratian. de Bel. Cypr. lib. 4, pag. 24. — ³ In addit. ad. Hist. Societ. a Maffeo script. pag. 232.

sitanis vela submitti. Cum illi nequaquam parerent, tum hostis facto ter in onerariam impetu, quinque ex eorum numero occidunt, septemdecim, eosque fere omnes in cruribus, vulnerant, sic ut funibus, ne caderent, altera manu apprehensis, non nisi altera decertare possent. Et quanquam hæretici e superiori admodum loco pugnabant, haud tamen incruentum eis fuit certamen; siquidem et initio dimicationis homines fere viginti amisere, vulneratis præterea circiter undecim; et deinceps tribus bombardæ ictibus læsi gravissime sunt; quorum uno diffractus malus, et vela prostrata, altero perforatum carinæ latus, non sine magno eorum discrimine aquas accepit, tertio discerpti decem simul hæretici: quæ tametsi erant omnia non levia incommoda, nihil tamen hostes æque perturbavit, ac vela dejecta, prorsus ut de se actum jam arbitrarentur.

« Tum vero ex ipsa desperatione omnibus connixi viribus quartum jam nostros invadunt, et minore, quam putaverant, negotio superant; decem quippe non amplius propugnatores erant relictæ, quorum quinque in prora collati primo impetu cecidere. Itaque patefacto jam aditu hæretici ad sexaginta vi maxima irrumpunt, quos Aloysius cum duas ferreas glandes, alteram accepisset in pectore, alteram in crure, quanquam exhaustis jam corporis viribus, magno tamen animo constituit operiri, gladioque ac scuto nunquam abjecto, ad extremum usque spiritum dimicavit egregie. Ejus morte a reliquis deditio facta, qua tamen ad mitigandam hostium crudelitatem minime valuit; nam diabolicis instincti furiis obvios quosdam obtruncant, Aloysium, ignari quis esset, nudatum, itemque aliorum corpora, multis adhuc spirantibus, in undas projiciunt.

« Versus deinde in sanctorum reliquias et sacras imagines furor, quarum erat ingens in ea navi numerus. Has hæretici Catholicis per vim extorquere, trahere per tabulata, calcare pedibus, in ignem denique gratulabundi projicere: simul ore impurissimo in sanctos, quorum erant illæ reliquiæ, blasphemias evomentes, quas horret animus scribere; quin etiam repertas vigesimo post die statuas duas, alteram sacratissimæ Virginis, alteram Angeli, elatas in publicum sacrilegis fregerunt manibus, caput Angeli per ludibrium tota navi circumferentes.

« Tertium et trigesimum vagati diem, capto etiam Algarbiensi navigio, prædam exposuere postremo ad Orvium promontorium oræ Calliæ. Classis præpositus erat Joannes Cadavilius Gallus, hæreticus vehemens, et Ecclesiasticorum Ordinum inimicus acerrimus; rostrata vehebatur eadem, qua Jacobus ante Soria Ignatium Azebedum et comites cœperat, et occiderat. In Aloysium vero præfectum incidere

Calviniani, cum ab insula Gomera, eam depopulati, solvissent; atque is fuit Aloysii et Lusitanorum obitus, cujus de fortitudine virtuteque frater noster ita multa commemorat, ut pro certo habendum sit animam ejus in cœleste domicilium commigrasse. Nunc veniamus ad nostræ Societatis homines, quod maxime nobis propositum est.

« Hi, cum hostes infesti adventarent, a media nocte ad lucem usque expiandis per confessiones criminibus quisque suis vocarunt. Deinde tabulata subire jussi, nonnisi commisso prælio ascenderunt ad animandos milites, cibo recreandos, et curanda vulnera; sed quo tempore facta est deditio, in summa navi præter Castrium extabat eorum nemo; namque is paulo ante ad excipiendam unius e gubernatoribus confessionem ascenderat ad imam proræ turrim, ex vulnere agentis animam. In eo munere occupatum hæretici vulneribus quamplurimis punctim cæsimque confodiunt, ira maxima perciti nimirum eo, quod Ecclesiæ sacramenta ministrantem offenderant. Nam in cæteros non adeo sæviere, in Castrum vero certatim omnes.

« Sub idem tempus Petrus Dias, qui ad eam usque horam confessionibus eorum, qui sub tabulatis erant, operam dederat, atque hilari semper atque sereno vultu animaverat cæteros, Gaspere Goe sequente, in apertum prodiit. Ut primum apparuere, utrumque Galli confestim occidunt, nec puero quidem ætatis admodum teneræ parcunt, qui a Petro ægre sese divelli patiebatur. Atque hoc maxime modo tres ii primo congressu cæsi ac trucidati dejiciuntur in mare.

« Tum undecim reliqui, sedato jam paulisper tumultu, sese invicem plenis pietate sermonibus adhortati, ullro in editiora navis evadunt, nec modo latendi causa in cæteram turbam sese non inserunt, se etiam in unum dedita opera conglobati omnes aperte confitentur se et ejusdem esse religionis, cujus tres modo perempti, et æque paratos ad mortem communis Domini gratia subeundam. Quos circumfusi confestim hæretici dictis factisque eo die toto contumeliose ac petulanter illudere ac divexare non desinunt, cum illi responderent nihil, nisi si quid ad honorem Dei vel ad dignitatem Ecclesiæ Catholicæ pertineret.

« Ubi nox adfuit, manus ad terga religantur insontibus, atque inter vinciendum accidit, ut Michael Tarraconensis e vulneribus, quæ in brachiis a principio acceperat, ingemisceret. Quæ res tantum abfuit, ut ad misericordiam permoveret hæreticos, ut etiam arreptum furem hominem multa ingerentes probra e navi præcipitaverint; et ne incommittatus abiret, Franciscum quoque Paulum (nam is erat proximus) eodem impetu deturbaverint. Cæteri omnes,

vinculis (ut dicebamus) injectis, in Aloysii cubiculum detruduntur, adhibitisque custodibus, totam eam noctem partemque insequentis diei prope per inediam transigunt; cum interea super alios alii ad ostium adessent carceris, modo læta modo tristia nuntiantes, quidam etiam truci obtutu strictis minaciter gladiis fremerent: Papistæ, latrones, æquis erit aliquando, qui vitam vobis eripiat? et alia hujusmodi.

« Interea nostri, quasi futura prospicientes, magno animo sese ad extrema quæque paraverant, nec eos fefellit opinio: nam educti e carcere damnantur capitis. Jamque parabantur laquei, ut suspenderentur singuli e maximo navis malo; cum præfectus, majoris prædæ spe, quod eos putaret pecuniam ad templum in Brasilia exædificandum secum attulisse, rem in præsentia distulit, sed eorum comperta denique inopia, Petro Dia, Didacoque Caravallio ibidem relictis, septem reliquos in rostratam ex oneraria transferunt.

« Hic eos hæretici denuo circumsistere; nec solum in fratres nostros, verum etiam in Romanum Pontificem, Christi vicarium, in Ecclesiasticos ritus, in sanctos eorumque venerationem, denique in sacramentum ipsum Altaris contumeliosa atque impia verba proferre; ad quæ cum illi fortiter admodum responderent, cædebantur pugnis, alapisque frequentibus defensores Catholicæ fidei: quin etiam exquirebantur diligenter in summis capitum verticibus, sacræ, quas appellant, coronæ, quarum hæretici, si quas invenerant, has vero iterum iterumque singuli tundere; et simul jurgiis et maledictis in eosdem invehi, cum aliis multis, tum illis præsertim, canes, fures, veteratores; per vos stat, quo minus conspirent universi mortales atque consentiant, sublatisque discordiis ac tumultibus, tranquilla omnes pace atque otio perfruantur. Vestro scelere, non modo Germania et Gallia, verum etiam Brasilia, atque adeo toto terrarum orbe prava doctrina diffunditur.

« Erat e novitiorum numero Petrus Ferdinandus faber lignarius, omnium recentissimus ille quidem, sed apprime humilis, et magna virtute vir. Is initio deditiois, pileo talarique tunica exutus, ab hostibus ne deinde fallente vestitu pro sæculari haberetur, et præclaram pro Christo moriendi occasionem amitteret, aggregabat se ad fratres, identidem, vultu oculisque ad modestiæ religionisque significationem ita compositis, ut vel ex eo satis intelligerent hæretici, hominem esse de nostris. Quo etiam vehementius irritari, caput ejus arreptum utraque manu subrigere, colaphis petere, digitis oculos aperire, palpebrasque distendere, paxillis denique mento subdere, ne vultum dimitteret; ad hæc illum contumeliis

incessere hujusmodi: Canis, attolle faciem; frontem exporrigere; quæ ille nimirum excipiebat tanta, non solum animi æquitate, sed etiam oris hilaritate, ut eo bono se indignum existimans, conversus ad Deum diceret: « Quo meo mihi merito tribuis, ut pro te patiar, Domine? Per hanc simul procacitatem atque sævitiam hæretici cum sese miseri diutius oblectassent, alii demum alio varios in usus digressi sunt, spatiumque fratribus datum ad inflammandos mutuis cohortationibus animos, viresque colligendas, quo in genere Petri maxime Fernandi ejus, quem modo dixi, charitas ac virtus enituit, cum in singulos congressus, lætissimo semper vultu cæteros ad constantiam ac fidem accenderet, atque ad agnoscendam insignem hanc in se Dei beneficentiam multis rationibus excitaret.

« Cujusmodi sermonibus dum se invicem confirmant fratres, magna rursus convenit eos hæreticorum manus. Instituitur de religione certamen, ex quo, ut genus videatis, unum attigisse sat fuerit. Oppugnabant hæretici supplicationes et preces, quibus auxilium a sanctis more Catholico exposcimus; qua in disputatione acrior coortus quidam ex ipsis: Nonne (inquit) cernitis in nostra potestate vos esse captivos? quin vos igitur Maria Virgo, sanctique, quorum opem implorandam affirmatis, e manibus nostris eripiunt? Cui Fratres: Si expediat nos esse superstites, Sacratissima virgo, sanctique et vitam nobis a Domino, et libertatem obtineant utique; sed quia præstat emori, idcirco non impetrant.

« Hæc et alia id genus respondebant fratres, quæ illi cum ferre non possent, amentes iracundia et rabie, consputabant ora subinde nostrorum: quin etiam quodam Alphonsi Ferdinandi responso permotus unus ex iis, furensque: Ob idipsum (inquit) quod ita dixisti, peribis. Cui Alphonsus, utpote prominister: Non solus ego, sed omnes plane mori parati sumus. Atqui expectate (ait hæreticus) molossi, canes, caput egomet vobis præcidam, vosque (meam fidem testor) in mare projiciam.

« Hac altercatione in cœnam usque producta discedunt hæretici. Fratres vero tempus nacti rursus molestia vacuum, de integro adhortari se mutuo: divinam opem in tali tantoque salutis æternæ discrimine expetere: Christi morte cruciatibusque memoria repetendis sese ad perseverantiam atque fortitudinem incitare: Deo denique pro tam præclara sibi oblata bene moriendi occasione gratias agere.

« Interea hæretici, expleto epulis ventre, animi quoque feritatem extremo supplicio nostrorum exsaturare constituunt. Nec mora: singulos octeni denive circumstant, exutosque tunicis, quanta maxima vi, quamque possunt,

longissime a navi ejaculantur in Pelagus. Ac Petrus quidem Ferdinandus, et Joanes Alvares natandi minime periti fluctibus hauriuntur illico; cæteri quinque unum in locum divinitus congregati diu sese sustentant, postremum vale sibi dicentes invicem, ac veniam inter se delictorum petentes. Didacus vero Ferdinandus, quem una cum Sebastiano Lope (qui deinde superstites ambo fuere), sub noctem hæretici quidam quasi divino jussu, cibo potuque re-fecerant, validus viribus classem, quod repentina pluvia venti quiverant, tardius euntem assecutus, et nescio quo pacto in unam navium acceptus, divinæ consilio Providentiæ mansit incolumis. Luctantur cum fluctibus reliqui, et quanquam in summa difficultate ac defatigatione, Apostolico Symbolo precibusque fundendis ad Deum sese contra spirituales nequitias communire non desinunt. Jamque nox erat media, cum Alphonso Ferdinando in verba præeunte, certos e quinquagesimo Psalmo versiculos decantare cæperunt, atque illum præsertim: *Tibi soli peccavi*, etc. Verum lassitudine tandem victus et aquarum vi obrutus Alphonsus extinguitur, spectata probitate ac religione vir, cujus præcipue robur animi et virtus in hæreticis modo refutandis eluxerat. Hunc autem eo consilio e Lusitania secum abduxerat Arebedus, ut philosophiam, cui magna cum laude vacaverat, in Brasilica provincia profiteretur.

« Alphonsum secutus est mox, Jesum invocans, Andreas Pais: postremus omnium Ferdinandus Alvares mergitur. Tum Sebastianus Lopes in mari medio, nocte intempesta, densis tenebris, imbre maximo derelictus, elatum forte quadam in classe lumen eminus intuens, mille circiter et quingentorum passuum intervallo distantes consequitur naves, quarum ad ilemque alteram accedens, et, ut admitteretur, suppliciter postulans, cum acerbè minitantes hostes, intentaque in se tela sensisset, quasi ad extremum perfugium contendit ad unam e scaphis, cujus ad marginem stans forte quidam hæreticus paulo mitior, tum Sebastiani ærumna, tum etiam fortassis ab se desertæ veræ fidei religionisque recordatione commotus, excepit hominem, pennulaque connectum, ac furtim in navem impositum, commentis quibusdam hostium furori atque immanitati subtrahit. Duos autem illos, qui in Lusitanica relictæ fuerant, eodem genere mortis eadem animi magnitudine defunctos accepimus ».

473. Huc usque Epistola, quæ data legitur Ulissiponæ quint. id. Decemb. hujus anni. Additur in fine ipsius, totius rei gestæ præfata historiam (quam paucis mutatis etiam refert Faustinus Dassus), memoratum Sebastianum Lopes docuisse, scriptamque ab Heurico

eumdem Sebastianum recognovisse, qui rursus illius veritatem ac fidem suo testimonio comprobavit.

474. *In Orientalis Indiæ partibus, per conspiracyem regum indigenarum, Ecclesiæ recens erectæ in magnum discrimen adducuntur.* — Hoc eodem anno in magnum discrimen in Orientalis Indiæ partibus res quoque Christiana adducta est; cum videlicet tres reges Idalcam, Zamalucus, et Zamorinus ad defendendum nostrorum imperium, Lusitanorum jugo excusso, una conspirarunt. Idalcam Goæ obsidionem suscepit: Zamorinus, Malabrum rex, classe oram maritimam infestare est aggressus: Zamalucus finitima sibi Ciaulum ac Bizainum tentanda sumpsit; ut distractis Lusitanis viribus nullius vim hostium sustinerent. Diræ diuturnæque obsidioni, qua Goa pressa fuit, accessit quoque pestilentia et fames, contagiosis febribus in omnes ordines late vulgatis, commeatuque intercepto, qui plurimus ex Idalcæ terris conveli solebat. Solutam nihilominus post decimum mensem magno cum Idalcæ detrimento ac dedecore obsidionem fuisse, narrat Sacchinus¹; qui addit, infausto exitu Zamaluci et Zamorini quoque conata cessisse. Cum enim Zamalucus diem Apostolorum principibus Petro et Paulo sacram elegisset, ut summam virium (peditum centum millia, equitum quindecim, ac elephantos octoginta, sub signis habuisse dicitur) experiretur adversus obsessos, sperans, quoniam ea tempestate in iis regionibus Hyems asperrima est, quæ tamen non frigore, sed imbrium perennitate censeatur, Lusitanos, udo ac pluvio cælo fomitem ac pyreum pulverem hebetante, minus commode tormentis usos, ideoque copias omnes contra præfatam urbem movisset; a Lusitanis non modo strenue ille agmina quoque ejus rejecta sunt, quinimo adeo ingentem ipsorum cædem perpetrarunt, ut insignem ex eis triumphum retulerint; ita ut factum stupentes hostes ipsi, divinitus partam victoriam fateri compulsi sint, ac describendo affirmare se vidisse Deiparam Virginem, et Apostolos Petrum et Paulum (uti eodem hoc anno Turcæ in navali prælio) hostilem aciem fuga cædeque sternerentes.

475. At licet Gentiles circumsessam tamdiu Goam hoc anno tenuerint, nihilominus, ut idem Sacchinus narrat, Georgius Temundus ejusdem urbis archiepiscopus ad provinciale Concilium in ea habendum Cocinensem et Malacensem episcopos vocavit. At eundem Temundum hoc ipso tempore vita functum, idem testatur. Cum vero referam interfuisse quoque Gasparem, qui ante illum ipsi Goensi Ecclesiæ præfuerat, et a Pio frustra, ut supra vidimus, obtinere sat-

¹ Sacchin. Hist. societ. Jesu Part. 3, lib. 7, pag. 363, n. 150 et seq.

egerat, ut sese episcopatu abdicaret, Pontifice eodem annuente, onus illud postmodum deposuisse, fatendum erit.

476. Summo autem Meacensis Ecclesiæ damno hoc anno e vivis sublatus est alias memoratus Vatandonus, cuius tum gesta tum mortem Ludovicus Frojus ¹ ad Antonium Quadrium scribens prosequitur in Epistola, IV kal. Octob. Meac. data, cuius initium est: « Qua mentis humanæ perversitate fieri dicendum est, pater, ut quæ nobis Deus bona largitus est, ea carendo fere magis quam fruendo sentiamus? Id adeo ex obitu Vatandoni Comidoni clarissimi atque optimi viri quotidie certius ego quidem experior, cuius de incredibili studio erga nos nomenque Christianum universum, licet sæpius te per litteras docuerim antehac, tamen hoc tempore, cum ille ingenti mœrore honorum omnium in bello ceciderit, faciendum mihi existimavi, ut paulo fusius ad te præscriberem ». Cum ditioni suæ finitimo Iquennæ regulo bellum gerens, in insidias præcipitatus, invicto animo dimicans Vatandonus occubuit, visumque est cum ipso Christianam rem concidisse. Verum, Deo cuncta gubernante, non plus inde amisisse, quam securitatem adeptam esse hoc ferme tempore ex strage Bonziorum Tyevenymæ, longo dictamine idem Sacchinus ² narrat; confirmatque scripta quart. non. Octob. hujus anni ad eundem Antonium Quadrium Epistola præfatus Frojus ³.

477. *Constitutio qua præcipitur Inventorium actorum criminalium in utriusque Siciliæ regnis.* — Hoc autem elabente anno, nempe sua die xxviii Decembris, ad cardinalem Granvellum Neapolitani regni proregem a Philippo Hispaniarum rege scriptam reperimus Epistolam ⁴, in qua rex ipse eundem Granvellanum de sententia rogat super ea, de quibus Pii nomine secum egerat Alexandrinus legatus, pertinebantque, ut supra vidimus, ad Ecclesiastica regni ejusdem negotia.

Sed quia respondit ordine Granvellanus his regiis litteris sequenti anno, idcirco hic jam inserere superfluum judicavimus. Interim tamen Pius, dum in aula Hispanica negotia hujusmodi subdole protrahuntur, suo muneri minime defuit, tollendisque abusibus, qui in utriusque Siciliæ regnis in re Ecclesiastica irrepserant, omni studio incubuit, uti apparet ex Constitutione ⁵ hoc anno edita, qua episcopis citra et ultra Farum, quotannis Inventarium Actorum criminalium conficere et custodire his verbis præcepit:

« Pius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuam rei memoriam.

« Muneris nostri est aditum prohibere, per quem salubris delictorum animadversio perperam disturbatur. Nefarium etenim facinus in plerisque episcopatibus regni Siciliæ citra et ultra Farum audivimus exoriri, quod cathedralibus Ecclesiis præsule viduat, vicarii a capitulis constituti, gratia, timore, odio vel sordibus, quas volunt inquisitiones et testimonia rerum et causarum criminalium, violant, subripiunt et lacerant, ne delictorum cognitio vel vindicta uspiam consequatur.

« § 1. Nos ad hoc malum, qua potest industria, coercendum pro nostro officio intenti, præcipimus omnibus archiepiscopis et episcopis dicti regni præsentibus et futuris, ut deinceps inventarium authenticum omnium et quarumcumque suæ curiæ querelarum, accusationum, inquisitionum, denuntiationum, testificationum, instrumentorum, processuum, cæterorumque actorum, causarum et negotiorum criminalium, etiam mixtorum, quæ apud curiæ suæ notarium fuerint, quotannis in perpetuum conficiant; confectum et dicti notarii manu subscriptum penes se custodiant, donec super iis fuerit judicatum. Et si eos de vita decedere interim contigerit, illud universum, sigillo suo obsignatum, fidei sacerdotis, cui peccata confitentur, morte impendente, committant, qui ea secuta protinus ipsum prælato, ac domui sive conventui digniori Regularium illius civitatis debeat resignare, ut ab eis tute et fideliter asservetur, donec futurus advenerit præsul, cui illud itidem clausum et integrum tribuatur; quod ipsimet per se faciant, si quando necesse habuerint peregre proficisci, ita ut illud ipsum statim, cum præsentis redierint, recipient ab eisdem.

« § 3. Quicumque autem testimonia, processus, scripturas et instrumenta hujusmodi, quocumque modo violaverit, corruerit, subtraxerit, combusserit, suppresserit, ac jusserit id fieri, seu auxilium, consilium vel favorem præstiterit, omni sit dignitate, officio et beneficio præsentium auctoritate privatus, et ad futura inhabilis eo ipso. Idem quoque et pariter notarius, cui quid prædictorum defuerit, in prædictis, tamquam falsi reus declaretur, pœnasque omnes subeat, quæ sunt in hujusmodi rerum falsarios per sanctiones canonicas et Constitutiones legitimas irrogatæ.

« Nulli, etc. Datum Romæ apud S. Petrum anno Incarnationis Dominicæ. m̄lxxi, kal. Martii, Pontific. nostr. ann. sexto ».

478. *Concilium provinciale Neapolitanum.* — Habuit in eodem Neapolitano regno hoc anno provinciale ¹ Concilium Jacobus cardinalis Sabellus archiepiscopus Beneventanus sub die vigesima quinta Aprilis. Ejus Acta habentur in

¹ In add. ad Maph. Hist. Ind. Epist. select. lib. 4, pag. 455. — ² Ibid. ut supra, pag. 366, n. 171. — ³ Ut sup. Epist. select. p. 461. — ⁴ Ex Mss. Vallicel. collect. ex Archiv. Neapolit. pag. 9. — ⁵ Extat in Bull. Const. 122.

¹ Synod. Benevent. sub ann. 1571, pag. 373.

Synodico Beneventano, cura labore et studio Emmi Fr. Vincentii cardinalis Ursini, ejusdem Ecclesiæ archiepiscopi, edita. Oppidum autem Ripæ-Transonis in Marchia Pius in civitatem erexit, Sanctique Juliani, principem loci Ecclesiam, in cathedralem dedicatam Pontifici Romano immediate subjecit. Cum vero Sixtus V. Firmanam Ecclesiam metropolitanam effecisset, ei Ripanos præsules suffragari mandasse suo loco dicitur. Primus autem, qui a Pio Ecclesiæ hujus præfectus fuit, extitit Lucius Saxus Neapolitanus, vir singularis experientiæ, a Clemente VIII postmodum in cardinalium ordinem tit. SS. Quirici et Julittæ cooptatus. Non. Octob. eum ad Ripensem cathedram sublimatum scribit Ughellius ¹, datumque legitur tert. kal. August. hujus anni Pontificium Diploma, quo episcopali honore, ut diximus, Ripa-Transonis decorata fuit, extatque in Bulvario.

479. *Monstra et prodigia in Germania.* — Magna prodigia (inquit Thuanus ²) hoc anno in Germania memorantur; nam præter id, quod supra retulimus, quod angustia annonæ nimirum fere ubique summa, tum præcipue in Suevia ac Norico laboraretur; rara præter naturam beneficio pisa, rapula, frumentum, ac triticum compluribus locis Goulebergi, Lembergi, ac Lambii in Quadis decim. septim. kal. Sept. pluit, ex quo collecto trituroque homines undique accurrentes triduo post panem esu optimum confecere. Haud multo post (ut ipse auctor scribit) eodem mense in Saxonia Leoburgi ad Albim, quæ Saxoniam inferioris principum sedes est, a Luneburgo II, ab Amburgo vi milliaribus dissita, duo sordidi et inhumaniter avari institores, aliquot millibus frumenti modiis coemptis, dum illud Amburgum deferri, quo carius divenderent, curant, horrei foribus reseratis, frumentum iis in oculos sponte obviam fertur, atque per fenestras evolat, ut ne granum quidem in tabulato reliquum fuerit, magna popularium admiratione. Quo casu unus ex Dardanariis attonitus concidit ac mox expiravit; alter ex horreo desiliens, cum ad Albim se suffocaturus tenderet, a bajulis ægre retractus ac vinctus est. Princeps vero, qui Hasegurbi erat, re ad eum præscripta, Leoburgum venit, ut coram de re omni certius cognosceret; cumque miser ex desperatione, rejecto omni salutari consilio, tandem animam a malo spiritu diu vexatam efflasset, princeps cadaver ejus publice cremari jussit, pœna capitis et bonorum omnium in eos sancita, quicumque ex suis subditis ad annonam flagellandam, et gravando pauperes frumentum premeret aut interverteret.

480. Spectrum quoque horrendum (subdit scriptor idem ¹) Pragæ, XIII kal. Octob. ple-risque noctu visum narratur; equitatus juxta Emauntis cœnobium magno cum fragore dis-currentis et currum trabentis, quem octo ocreati homines sine capitibus sequebantur; quæ omnia lucido igne exorto subita ingentis turbinis vi difflata evanuerunt. Cujus rei (inquit) penes scriptores fides esto. Nec multo post tert. kal. Octob. solis aspectus per omnem illum tractum tristis, rubicundus ac sanguinolentus fuit: proditumque demum fuisse a quibusdam scribit, in ditione Emdensi apud Erisios Orientales anno exeunte pluisse sanguinem.

481. *Plurimorum principum mortibus annus memorabilis.* — Hoc pariter anno ² in Italia parentalia celebrata sunt Duci Alburquerque Mediolanensi gubernatori, Duci de Alcala regni Neapolitani, et Marchioni Piscariæ Siciliæ, pro-regibus, vita functis: et apud Germanos (inquit Thuanus) aut principum aut aliorum virorum mortibus annus iste tantum memorabilis fuit; nam statim initio ejus III non. Januarii Joachimus II Brandenburgicus, septenvir, in arce Copenica ad Suevum fluvium, cum hilariter cœnasset, subito vi veneni, quod in poculo cubitum ituro Judæus quidam miscuerat, extinctus est. Eum decimo post die secutus est Joannes frater, ob cujus mortem Brandenburgicam ditionem regendam suscepisse Joannem Georgium Joachimi II filium, idem narrat.

482. *Merlini et aliorum Ecclesiæ inimicorum obitus.* — Theodorici morte nobilis ³ quoque ac perantiqua familia Plessia extincta est, amplissimum illius patrimonium Hassiæ principe, cujus erat beneficiaria, obtinente. At majori Catholicæ fidei bono Petrus Viretus e vivis sublatus est. De illo hæc habet Remundus ⁴, cum scribit, qua ratione Calvinus propria auctoritate Gebenensem Ecclesiam oppressit. « Porro duo isti Farellus et Calvinus tertium quendam sibi adsciverunt, constituto velut triumviratu, quo omnia suo arbitratu circumagerent. Is erat Petrus Viretus Orbensis, Sabaudus natione, qui monachus olim fuerat Ordinis Carmelitarum, homo non tam disertus quam loquax; inde a Calvino, qui neminem quam seipsum magnificiebat, Maistre de Caquet, id est, loquacitatis magister appellatus, quem ego Lutetiæ tum, cum Calvinismus magno impetu in Gallias erupisset, concionantem audiui. Communi tum sermone, Calvini scien-

¹ Ughell. Ital. sac. T. II, pag. 834 et 841. — ² Thuan. Histor., pag. 766, lib. 5.

¹ Sacchin. Hist. Soc. Jes., lib. 7, pag. 336. — ² A Basilic. Petri Vit. S. Carol. lib. 2, pag. 89. Ripamont. Hist. Mediol. par. 3, lib. 3, pag. 179. Giussan. Vit. S. Carol. lib. 2, pag. 29, pag. 173. Thuan. Histor. lib. 50, pag. 763. — ³ Regenvol. Hist. Slav. lib. 3, pag. 368. — ⁴ Remund. Histor. Hæres. lib. 7, cap. 18, pag. 277, n. 2. Morerius. Histor. verb. Viret.

tia, vehementia Farelli, et eloquentia Vireti jactabantur. Et sane negari non potest, Viretum hunc omnibus artibus, quibus ad decipiendos simplices animos opus est, fuisse instructum. Viretus Lausannam primum, quod oppidum est Genevæ vicinum, deinde Nemausum et Montepessulanum missus, ac tandem in Ben- carniam a Joanna Navarræ regina evocatus fuit, ubi e vita decessit anno MDLXXI ». Sic ille.

483. Pessimus pariter ille Joachimus Mer-

linus pseudoepiscopus Sambiensis ¹, quem toties scriptis suis cardinalem Hosium exagitate commemoravimus, e vivis ereptus est: et in Rhetia Ludovicus Castelvestrus demum obiit; ita ut, quod tam insignium hæreticorum clade a divina justitia simul facta, visa sit Ecclesia haud minorem triumphum ex infidelibus, quam ex hæreticis hoc anno retulisse.

¹ Regenvolsch. Hist. lib. 3, pag. 353. Thuan. Histor. lib. 50, p. 763.

FINIS.

SUMMARIUM

TOMI XXXV

MDLXVI.

1-11. Pii V electio divinitus et facta et præcognita. 12-15. Quæ munia Pius obierit ante adeptum Pontificatum. 16-20. Severioris ingenii habetur non in homines, sed in vitia. 21-27. Ad probam et sanctam vitæ institutionem se suosque rite componit. 28-30. Cardinales ad integritatem et gravitatem hortatur, et quosdam tollit abusus. 31-33. Nepotem invitus cardinalem creat, et perpaucis illum honestat redditibus. 34-38. Cavet ne consanguinei opulentiores evadant, et vetat ne bona Ecclesiastica distrahantur. 39. Severe increpat cardinales de futuri Pontificis electione agentes. 40,41. Cardinalium titulos auget, et novas instituit regulas, quibus adstrictum sacrum Collegium procedere debeat in electione Pontificum. 42. Integritati cardinalium in judiciis ferendis providet. 43,44. Nonnisi probatissimis confert dignitatem episcopalem, et suppressit munera occasione pallii oblata. 45-51. Episcopos et obtinentes beneficia quibus animarum cura annexa est ad residentiam cogit. 52,53. Concilii Tridentini decreta ubique observari jubet. 54-56. Litteras gratulatorias de sua electione accipit. 57,58. Pro reformatione cleri, imprimis Romani, sanctiones edit. 59. Decernit Constitutiones de beneficiis juxta mentem Concilii Tridentini. 60,61. Missas vespertinis horis, aut ritu non proprio, celebrari prohibet. 62,68. Ecclesiarum præcipit visitationem, sicut et decentiam cultus et ædificiorum sacrorum. 69,70. Urget constructionem Ecclesiæ S. Mariæ in Thermis Diocletiani. 71. Mira Pontificis pietas in sacris celebrandis. 72,73. Constitutio contra Simoniacos. 74-81. Regulares utriusque sexus ad puriorem vitæ normam redigit. 82-87. Profanatores, blasphemos et Sodomitas insequitur, et meretrices expellit. 88,89. Decreta de matrimonialibus dispensationibus. 90-92. Cauponas frequentari et ludos exerceri vetat, et medicis dat gravissima monita. 93-105. Zelo fidei accensus hæreses profligat, præsertim inquisitionis ministerio. 106-112. Judæorum conversioni providet, et catechumenorum domum instaurat. 113-116. Judices ad integritatem revocat. 117-121. Cohibet avaritiam famulorum cardinalibus inservientium, et exstimulat incuriam notariorum. 122-127. Comprimit audaciam scelestorum hominum. 128,129. Severiora prædecessorum in sontes decreta clementer mitigat. 130-140. Carafarum causa denuo judiciali disceptationi subjicitur, et eorum jura restituuntur sine alterius damno. 141-144. Piratarum flagitia coercet, infelicibus naufragis consulit, et fidei captivorum providet. 145. Ornat præclaro privilegio conservatores Urbis. 146. Vix creatus Pontifex bonos gaudio, improbos terrore replet. 147,148. Subvenit civium incolumitati et pauperum necessitatibus. 149-156. Annonæ ubertatem et facilitatem procurat per sanctiones sapientissimas. 157,158. Spiritualia cuncta per se gerit; temporalia cardinalibus tractanda dimittit, et principem se vere ostendit eximium. 159-160. Turcæ astu sibi vindicant insulam Chio. 161-164. Ex Justinianorum familia nonnulli martyrio coronantur, nonnulli pretio redempti in Italiam reducuntur. 165,166. De vigilantia Pontificis in tuendis oris maritimis præmonitus Turca ad sua revertitur. 167-169. Contra Turcas Pius classem instruit et Christianas oras muniri studet. 170-181. Pontificis zelo et sumptibus optime instructa Melita. 182,183. Salernitanus archiepiscopus corripitur quod concilium provinciale cogere neglexerit. 184-189. In Neapolitano regno dissidia propter placitum regium quod vocant *Exequatur*: Ætnæ eruptio horrenda. 190-193. Nubila quæ inter Pontificem et Venetos oritura apparebant cito et facile dissipantur. 194-196. Pius componit dissidia exorta inter Venetos ac Ferrariæ ducem, necnon inter Florentinos et Lucenses. 197-200. Abrogantur privilegia Mantuano duci concessa. 201. Lis mota inter Finalis incolas et eorum ducem in imperiale forum transfertur. 202-208. Helvetiis Catholicis Pontifex concedit ut eorum pueri, qui sacerdotale munus ambiverint in Seminariis rite institutis erudiantur. 209-214. Caroli Borromæi zelus in administranda Ecclesia Mediolanensi. 215. Vidæ episcopi et poetæ obitus. 216-218. Maximiliano imperatori recusat præstare subsidia contra Turcas Pontifex, quod in comitiis Augustanis permisit deliberare de rebus ad fidem pertinentibus. 219-221. Commendone e Polonia redeunti mandat Pius ut ad comitia Augustana se

conferat. 222-225. Litteræ Pontificis admonitorie tum ad imperatorem, tum ad singulos principes et episcopos tum ad ipsum conventum Augustanum. 226-228. In comitiis Augustanis capita proposita. 229-231. Num et in quo casu Commendonus nomine Pontificis coram conventu Augustano protestationem edere jussus fuerit. 232-235. Pio proponuntur theologorum sententiæ, tum quoad confirmationem recessus anni MDLV, tum quoad protestationem in comitiis Augustanis faciendam. 236, 237. Inter varias et oppositas theologorum sententias anceps Pontifex cuncta dimittit prudentiæ Commendoni. 243, 244. Mira Commendoni solertia in rebus agendis et difficultatibus expediendis. 245-250. Refelluntur Thuani commenta circa gesta in comitiis. 251-257. Hortante Commendono, reformationi cleri Germani insistit Pontifex. 258, 259. De quodam ludi magistro ejiciendo scribit Pontifex ad archiducem Austriæ. 260. Episcopo Pataviensi datur mandatum exturbandi canonicum hæreticum. 261, 262. Curiensis episcopus Pontifici suas ærumnas pandit. 263-266. De Frisingensis Ecclesiæ administratione filio ducis Baviariæ concedenda rogatus Pontifex rem primum in longum prudenter protrahit, et demum ad optatum finem ducit. 267-271. Electus Coloniensis professionem fidei edere detrectat. 272. Præclarum de cardinali Augustano testimonium a duce Baviariæ prolatum. 273-278. Qua mensura et quibus conditionibus Pius Maximiliano subsidia promiserit in bello contra Turcas. 279, 280. Pro sua quisque parte imperator et Turca se accingunt ad bellum ineundum. 281, 282. Joannis Transylvaniæ principis perfidia. 283. Decreta Concilii Tridentini in Hungaria promulgare curat Pontifex. 284-287. Swendii et comitis Salmensis præclara contra Turcas facinora. 288-291. Divina clementia imploratur. 292, 293. Singularis in publicis supplicationibus Pontificis pietas, et in sanandis ægrotis mira virtus. 294-299. Multis licet copiis fretus, sustinere potius quam inferre bellum Maximilianus decernit, et suo quidem detrimento. 300-304. Solymani obitus diu suis tectus, et Christianis non satis, ut debuisset, fructuosus. 305, 306. Pontificis mærorem solantur strenua archiducum facinora. 307, 308. Succedit Solymano Selimus filius, animi præstantia dissimilis patri, sed æque ac ille Christianis infensus. 309, 310. In belli societatem contra Turcas Galliæ et Hispaniæ reges adducere nititur Pontifex. 311. Torpentem Maximilianum Pius, interveniente imperatricis auctoritate, cogitur exstimulare. 312, 313. Nihil omnino negligit Pius in sociali fœdere ineundo. 314-316. Calamitatibus undique pressus Maximilianus ad meliora revertitur. 317, 318. Cæsaris sorores ad Pium mittunt litteras eximiis pietatis sensibus refertas, et societatis Jesu laudatorias. 319. Danica classis procellarum vi disjecta. 320-338. In Poloniæ regno Lutherani et Calvinistæ cæteros heterodoxos ejicere tentant ut facilius dominantur; sed et ipsi aut se abscondere, aut alio demigrare coguntur. 339-342. Simulato religionis zelo, Gnesnensis archiepiscopus Pium decipere tentat, sed illius fraus per Hosium detegitur. 343, 344. Ad Hosium mittitur Catechismus Romanus in Polonicam linguam vertendus. 344. Pius palatinum Columiensem in fide Catholica confirmat. 345-349. Episcopatus Sambianensis et Pomesaniensis inique suppressi, sed pejori modo restituti. 350-355. Elisabetha Angliæ regina Mariam Scotiæ reginam invisam habet, et fit artifex omnium conjurationum adversus eam. 356. Mariæ nuptiæ cum Darlæo. 357-363. Qualis reipsa fuerit Riccius ille qui occisus est. 364. Maria cum marito Dumblacum fugit. 365. Edimburgum Maria reversa parit filium, cujus e sacro fonte suscipiendi gratia Elisabetha comitem Bedfordiæ in Scotiam mittit. 366-370. Mariam commendat Pontifex principibus Catholicis, et eam litteris atque subsidiis fovet. 371-373. Pius Laureum episcopum Montisregalis in Scotiam mittere decernit. 374-376. Maria Pontifici gratias agit, nuntiatque suum filium ritu Catholico fuisse baptizatum. 377-385. Ritualium Anglicanorum compendiosa historia: ejusnam valoris sint ordinationes Anglicanæ. 386-389. Impium et ineptum decretum Parlamenti Angliæ de ordinationibus. 390. Elisabetha regina nec virgo nec nupta. 391, 392. Joanna Navarræ regina in Bearniam se recipit. 393-397. Colloquium Parisiense utilitatem Catholicis, perniciem hæreticis afferens. 398-400. Divina vindicta in hostes omnipotentiae Dei. 401, 402. Laudum celeberrimum sanctissimæ Eucharistiæ miraculum. 402-405. Navarræ regina edicto Catholicam religionem eliminat. 406-409. Pius Bearnæ jus in regem Hispaniæ transferre minatur, ni Joanna respiscat. 410-413. Instigante Navarræ regina, motus seditios Apamæ, Tolosæ et Lugduni. 414-416. Fraudes Auriacensis a Pio deteguntur. 417-420. Graves ad Pontificem de cardinali Armeniaco accusationes deferuntur, quæ mox, interveniente Sadoletto, diluuntur. 421-423. Pontifex per nuntium incitat regem ut hæreticos per Gallias sævientes acriter insectetur, et reginam matrem præmonet de infelici suarum artium exitu. 424-427. Latam a prædecessore sententiam contra septem Galliæ episcopos Pius V promulgat. 428-429. Gratianopolitanum episcopum erga hæreticos proclivorem graviter perstringit Pontifex. 430, 431. Odetus Castilioneus prohibetur incedere habitu cardinalitio in aula Gallicana. 431-435. Decretorum Tridentinorum executionem in Gallia urget Pontifex. 436. Galliæ regina de hæresi suspecta. 437. Caroli Molinæi improba scripta. 438. Nostradamus Saloni in Provincia moritur. 439-451. Inopportuna Inquisitionis Hispanicæ introductio in Belgium suscitatur inter nobiles conjurationem, quam minacibus edictis gubernatrix comprimere tentat. 452-464. In pluribus Belgii urbibus, Antverpiæ præsertim, tumultus, cædes, et sacrorum direptio. 465-470. Pius nuntium cum litteris ad Belgas mittit, ut in viam rectam eos reducat. 471-474. Regi Hispano paterne mandat Pontifex ut in Belgium se conferat, sed rex Belgium iter aggredi detrectat. 475, 476. A Pio petit subsidia Margarita Parmensis. 477-481. Ex mutuo consensu Pontificis et regis, Hispania ab hæresi et morum perversione præservatur. 482-487. In causa archiepiscopi Toletani, de hæresi postulati, zelus Pontificis et pietas regis Catholici elucent. 488-491. Ad Synodos provinciales Hispaniæ commonitoria Pontificis Epistola quæ a præsulibus summa cum religione excipitur. 492-496. Vigilantia Pontificis Hispania et Lusitania ab innumeris malis immunes fiunt. 497-499. Hortatur Pius Portugalliæ regem ut ducat uxorem. 500-506. Concilii Tridentini decreta mittit Pontifex ad omnes Ecclesias Indiarum, tum Orientalium, tum Occidentalium. 507. Catechismus Romanus, auspice Pio V, in lucem prodit.

MDLXVII.

1, 2. Pius compellit ad residentiam tum episcopos, tum parochos. 2-10. Decreta de collatione. resignatione et administratione beneficiorum. 11-13. Celeberrima Constitutio de non alienandis sive infeudandis urbibus

aliisque Romanæ Ecclesiæ locis. 14, 15. Omnia præsentationis jura a prædecessore concessa Pius revocat, unde principum querelæ. 16-23. In litteris ad singulos principes directis, sicut et in agendi modo, simul elucet prudentia, comitas, liberalitas et animi fortitudo Pontificis. 24, 25. Pius insectatur avaritiam, concussionem et turpes in largiendis indulgentiis quæstus. 26, 27. Revocat privilegia militiæ S. Lazari Hierosolymitani et attribuit spolia Cistercensium mortuorum suis ipsorum conventibus. 28. Lanificium in Urbem inducit. 29. Ornamentis mulierum modum imponit. 30. Providet magistratum integritati. 31. Cruenta vel turpia vetat spectacula. 32-34. Constitutiones de Mendicantibus. 35, 36. Lis inter Pontificem et Jesuitas. 37. De vestitu clericorum nova mandata. 38-54. Carnesechius, hæreticus convictus, Romam Florentia adducitur, capite plectitur et post mortem comburitur. 55-58. Cosmus et Statius improbe ab hæreticis insimulati. 59-62. Hebræorum fraudes et molimina comprimuntur. 63-69. Pius dolet injuriam jurisdictioni Ecclesiæ illatam in regno Neapolitano, sub prætextu placiti regii, quod vocant *Ecequatur*. 70. Sanguinis pluvia et solis eclipsis in oppido regni Neapolitani. 71-73. Causa litis inter senatum et archiepiscopum Mediolanensem Romam evocatur. 74. Agitur de reformatione Ordinis Humiliatorum. 75. Carolus Borromæus visitat partem suæ diocesis sub Helvetiis constitutam. 76-79. Metu Turcei periculi impulsus Pontifex undequaque subsidia studet impertiri Melitensibus, et summus Ordinis magister ipse prospicit insulæ salutis. 80-82. Veneta respublica sibi ipsi timet, et ab irruentibus fluminibus magna patitur damna. 83-86. Genuenses ab intestinis et externis difficultatibus eximuntur. 87, 88. Casalensium seditiones finem habent, et Cosmi Etruriæ ducis principatus vires acquirit. 89. Ursinus, Pitiliani comes, Romam adducitur, et compellitur errores abjurare. 90, 91. Anxii Helvetii de transitu Hispanorum in Belgium migrantium. 92, 93. Albani ducis in Belgium itinerarium. 94, 95. Ducissæ Parmensis præclara facinora. 96. Cameracensis archiepiscopus Pio urgenti receptionem Concilii Tridentini opponit indultum exemptionis capitulo concessum et ab ipsomet juratum. 97. Hollandia tota veræ religioni restituta. 98. Hermannus, seditionum et sacrilegiorum auctor, miraculo nec territus, nec conversus. 99, 100. Alia miracula contra Calvinistarum perfidiam edita. 101, 102. Solas Baptismi cærimonias præteritas esse supplendas, non Baptismum iterandum, constat ex hujus ævi historicis. 103-107. In Belgium ingreditur Albanus, a quo potius exacerbata quam sanata res Belgicæ. 108. Ducissa Parmensis veniam petit et obtinet redeundi in Italiam. 109. Celeberrima Constitutio dogmatica qua Bani errores damnantur. 110-125. Dissertatio historica in qua exponitur qui sint auctores, fautores et oppugnatores hujus hæresis. 126-131. Pius cardinali Granvellano committit executionem Bullæ, et Dominicanis dat potestatem absolvendi a censuris in foro interno. 132-138. Hæretici Galli totam regiam captivam facere tentant, sed profligati in Lotharingam fugiunt, non sine multis patris sceleribus. 139-159. Periculis et necessitatibus regiæ Gallicæ subvenit Pontifex, excitatque cæteros principes ad mittenda auxilia. 160-162. Ministrum Calvinistam, hæresis semina spargentem in Bisuntina diocesi, comprehendit jubet Pontifex. 163. Venayssini comitatus regimen in manus fidas transmitti curat. 164-187. Mariam Scotiæ reginam laudat Pontifex in Epistola ad eam directa : hujus reginæ lamentabiles casus. 188. Elisabetha regina imperatori ipsi sicut et cæteris principibus illudit. 189-192. Golthanum bellum ab Elisabetha fotum. 193-196. Plures hæretici, inter quos Gaspar Francus, errores suos ejurant. 197. Leonsertitum, in diocesi Misnensi strenue laborantem, litteris roborat, et docet qua ratione se gerere debeat erga nonnullos qui eum inconsultis petitionibus lacescebant. 198, 199. Cardinalis Hosii Epistola gratulatoria ad Colonienses qui ejecerant Hermannum hæreticum : senatus Coloniensis responsio. 200-205. Disceptatio Maximiliani cum Academia Coloniensi : ejusdem imperatoris fervens religionis studium hoc anno ostensum. 206-213. Coloniensis Ecclesia a suspecto pastore liberatur, dignus et Catholicus sufficitur. 214-216. Puerum bimum, ducis Brunswici filium, electum ad sedem Halberstadensem Pius confirmare recusat. 208-223. De seminario Frisingensi erigendo agitur tum apud Albertum Bavariæ ducem, tum apud ordines et capitula in illa diocesi constituta. 224-227. Possonii comitia, in quibus Maximilianus se vere principem Catholicum ostendit, subsidiorum in Turcas promissionem recipit, et tandem aleæ præcavens tentat inire pacem cum Turcis. 228. Ariani Transylvani librum edunt plenum blasphemiiis contra Christi incarnationem. 229-233. Bella inter Polonos, Suecos et Moscovitas. 234. Hosius monet Polonum regem ut contra Moschum incedere desinat. 235-242. Elbingensium hæreticorum cum Hosio dissidia. 243, 244. Hæreticos ad veram fidem Hosius reducere studet. 245, 246. De regno Poloniæ Pontificis sollicitudo. 247. Goanum archiepiscopum Pius revocat a cogitatione relinquendi onus pastorale, et illi tribuit potestatem concedendi indulgentias in quibusdam diebus solemnioribus. 248. Pius quædam Portugalliæ monasteria convertit in seminaria sacerdotum in Indias mittendorum. 249. Concilium Provinciale Goanum. 250. Potestatem dispensandi in gradibus a jure prohibitis Pius concedit non solum episcopis, sed etiam societatis Jesu sodalibus in partibus infidelium laborantibus. 251. Domos Catechumenorum ædificantibus aut oratoria Jesuitarum visitantibus indulgentias concedit. 252-255. Noviter a gentilitate conversos in Indiis Pontifex bene haberi curat. 256-261. Dæmonis imperium in Indiis evertitur. 262-264. Pius monet Hispanos ut mitius agant cum incolis. 265-267. Patriarchæ Ethiopiæ facultas datur alio se conferendi. 268. Concilium Valentinum in Hispania confirmatur. 269, 270. S. Thomas Aquinas inter doctores collocatur. 271-276. Faventiæ imago sacra in mediis flammis incolumis miraculo asservatur.

SUMMARIUM

TOMI XXXVI

MDLXVIII.

4-13. Pii V Constitutiones de residentia et beneficiis juxta normam a Concilio Tridentino præscriptam. 14-17. Pius vetat ad Ordines promoveri nisi beneficiis instructos, ex quo fit ut plures religiosorum familiæ sese reformant. 18. Novum Breviarium jussu Pontificis editum. 19. Præcipuo honore coli Pius præcipit Eucharistiam, dum ad infirmos defertur. 20-22. Bullam quæ dicitur *In Cæna Domini* ab omnibus observari mandat. 23,24. Consultit Pius locis et personis Deo dicatis, declarat quo sensu intelligenda sint impedimenta publicæ honestatis, et in ordinem redigi curat Monumenta ad Romanam Ecclesiam pertinentia. 25,26. Novos creat cardinales, inter quos eminent Sucherius et Caraffa. 27-38. Ad pristinum decorem reducere Pontifex conatur religiosos Ordines, præsertim Minoritas, cooperante S. Carolo Borromæo. 39-42. Mandante Pio, Carolus Borromæus purgat hæresibus Italiam. 43. Leonardum de Marinis, visitatorem Apostolicum, Pius exstimulat. 44. Januensem rempublicam monet ut religionis rem majori curet studio. 45,46. Carolo Borromæo utitur, tum ad jurgia sedanda, tum ad disciplinam per synodos diœcesanos restaurandam. 47. Concilium provinciale Ravennatense. 48,49. Romæ penuria et morbis laboranti large subvenit. 50-52. Veneta respublica, sibi ipsi tantum prospiciens, recusat præstare subsidia Pontifici, qui vicissim ipsi negat decimas Ecclesiasticas. 53,54. Jurgia inter Melitensem Ordinem et Pontificem. 55,56. Turcarum jugum excutere tentant Arabes et Ægyptii: navalis pugna inter Florentinos et Turcas. 57,58. Concertatio de dignitatis prærogativa inter ducem Florentinum et Ferrariensem. 59. Rosa aurea decorantur a Pontifice Joanna Florentiæ ducissa et Margarita Austriaca. 60. Januenses increpat Pontifex quod Ecclesiam prius dirui permissam alibi non excitarent. 61-67. Astensis Ecclesiæ feudatorii a ministris Sabaudiae ducis læduntur, favente episcopi segnitie, et aulicis hæreticis secreto inspirantibus. 68,69. Divinæ vindictæ signa Mantuæ et Genevæ. 70-78. Dissidia inter Tridentinum episcopum et archiducem Austriæ illam Ecclesiam opprimere conantem. 79. Austriæ archiduci Pius denuntiat vexationes illatas in Colmariense capitulum. 80. Archidux sacerdotem scelestum morte plectit, et hæreticos insectatur. 81. Annuente archiduce, visitatio diœcesis Aquileiensis decernitur. 82-89. Patefacto imperatoris consilio de concedenda Austriæ populis Confessione Augustana, Pius Commendonum legatum suum in Germania creat, et jubet illum malo obstare, adhibitis remediis etiam acrioribus. 90-93. Litteræ Pontificis ad episcopum Pataviensem de non concedenda laicis communionē sub utraque specie. 94. Electo Basileensi præcipit ut consecrationem episcopalem recipiat. 95,96. Pragensi episcopo mandat ut suum opus impleat perfectius. 97-103. Abusibus qui irreperant in electione episcoporum fortiter obsistit Pontifex, et nisi magna cum cautela electos confirmat. 104,105. Concedit Pius ut Gaspar Francus, recenter ab hæresi conversus, ad sacros ordines promoveatur. 106. Grata Pontifici electio Coloniensis archiepiscopi. 107. Trevirensis archiepiscopus tandem tanquam princeps recipitur. 108, 109. Colloquium Altenburgense inter Lutheranos *molles* et *rigidos* hæreticis nocivum, Catholicis vero perutile. 110-112. In Anglia Puritanorum origo, mores, fautores, hostes. 113. Maria Scotiæ regina carcere elabitur. 114,115. Nothus illam insequitur, et commissa pugna, reginæ exercitum profigat. 116,117. Maria ad Elizabetham secedere statuit. 118,119. Maria Carleolam ducitur, ibique ut captiva tenetur. 120. Maria per litteras Catholicos ad deponenda arma inducit. 121,122. Judices ipsi testimonium reddunt de Mariæ innocentia, unde irascitur Elizabetha. 123. Dolose spargitur rumor de Mariæ nuptiis cum Norfolkio. 124,125. Elizabetham per fas et nefas omnia conturbantem Pius coercere tentat, mediante rege Hispano. 126-128. Sueticæ res per mortem Errici crudelissimi regis compositæ. 129. Polonos inter et Moscovitas bellum. 130-132. Confessionem Augustanam Gedanenses oblinere student a Sigismundo Poloniæ rege, quem Hosius de ipsorum fraudibus monere festinat. 133. Acta Elbingensia. 134-136. Hosii votis non obtemperant Elbin-

genses. 137-141. Elbingensium querelæ ab Hosio diluuntur. 142. Hosius frustra contendit ut ministri hæretici Elbinga ejiciantur. 143. Hosio ad comitia Lublinensia proficiscenti ingentes offeruntur comæatus. 144. Calvinistæ Hosium calumniis impetunt. 145. De immunitate Ecclesiastica in Polonia Diploma regium. 146. Wladislaviensis episcopi zelus. 147. Chiovensem episcopum a sede sua dejecit Pontifex. 148. Deteguntur fraudes Gnesnensis episcopi. 149. Merlini Lutherani convicia in Pontificem. 150,151. Annæ, infantis Poloniæ insignis pietas : ad comitia Lublinensia commonitoriæ litteræ Pontificis. 152-155. In Gallia inter Hugonottos et Catholicos pactæ pacis conditiones, neutri parti acceptæ. 156-158. Rex Carolus cancellarium Hospitalium ab officio deponit, jurisjurandi formulam omnibus subscribendam mittit ad provinciarum præsides, et apprehendere frustra tentat præcipuos ex Hugonottis. 159. Utrobique ad arma concurritur. 160-164. Omnium plausu excipitur edictum novum, quo nulla fides, nisi Catholica, admittitur. 165-167. Temporalibus et spiritualibus subsidiis Galliarum regi subvenit Pontifex. 168-170. Hæretici undequaque auxilia petunt, et inter se juramento obstringuntur. 171,172. Avenionensem ditionem ab hæreticorum insidiis servat cardinalis Armeniacus. 173,174. In Belgio ducis Albani nimia severitas, unde hæreticorum horrenda facinora. 175. Orangius in jus vocatus parere recusat : eadem inferunt orthodoxi hæreticis, et vicissim hæretici orthodoxis. 176,177. Albano jubente, nobiles captivi capite plectuntur; curiæ Culemburganæ ædificium solo æquatum. 178. Præclaram victoriam de Nassovio duce refert Albanus, de qua Pontificem certiores facit. 179. Pii ad Albanum litteræ gratulatoriæ. 180,181. E Germania in Belgium redit Orangius, sed mox solvere exercitum cogitur. 182-184. Orangius non patriæ defensor, sed proditor. 185. Prodigium in Hispano milite : reformatio Ordinum in Belgio. 186-193. Quid sentiendum sit de captivitate et morte Caroli, regis Hispani filii. 194. Mors præproperea Elizabethæ Hispaniarum reginæ. 195,196. Bellum Granatense. 197,198. Causa Thomæ Caranzæ, insignis Toletani præsulis, Romam evocatur. 199. S. Theresia incipit reformationem Ordinis virorum Carmelitarum. 200. Pius mandat ut Eucharistia administretur capitali supplicio damnatis. 201-203. Portugalliæ regi Pius gratulatur de suscepta recenter administratione, et illum commendat cardinali avunculo. 204,205. Felix Portugalliæ status. 206-213. Pius urget conversionem hæreticorum necnon Ethnicorum in Indis Orientalibus et Occidentalibus. 214. Ficta egatio patriarchæ Syrorum. 215. Mors Panvinii quem Baronius optaverat suo loco esse scriptorem Annalium. 216. S. Stanislaus Koska moritur : Pontificis severitas in pronepotem.

MDLXIX.

1-5. Carolus Borromæus Scalensium collegium visitare statuit, et a canonicis patitur repulsam. 6,7. Pontificis litteræ tum ad gubernatorem Albuquerqueium, tum ad Carolum ipsum de negotiis Scalensium. 8,9. Pii summa animi moderatio et prudentia. 10-13. Carolus divinitus servatur a cæde quam ipsi paraverant Fratres Humiliati. 14-16. Severis litteris perstringit Pius ducem Albuquerqueium, quem postea poenitentem vinculis anathematis solvit, deprecante ipso Carolo. 17. Tristis exitus jura Ecclesiæ contemnentium. 18,19. Exigitur eo durius ab Albuquerqueio revocatio edictorum contra Ecclesiasticam jurisdictionem latorum quo benignius a Pontifice habitus fuerat. 20. Concilium Mediolanense secundum. 21. Bonifacii VIII Constitutionem contra offendentes S. R. E. cardinales Pius etiam ad non revelantes extendit. 22. Cardinalem Montium in arcem S. Angeli iterum includi jubet Pontifex. 23. Pius declarat cardinales comprehendendi in Constitutione Pii IV adversus Custodinos. 24. Simoniacam labem implacabili animo persequitur. 25-39. Philibertum, Sabaudia ducem, Astensis Ecclesiæ jura violentem, ad meliores sensus Pius reducit. 40-45. Sacram Poenitentiarium Pontifex denuo reformat. 46,47. Bulla qua constituuntur leges censuum licite exigendorum. 48,49. Basilicam Lateranensem super omnes orbis Ecclesias extollit Pontifex et laquearibus inauratis exornat. 50. Fabricam S. Petri in Vaticano privilegiis augeat. 51. Canonicos S. Georgii in Alga Venetiorum ad votorum trium professionem adigit, eosdemque privilegiis datat. 52. Congregationem Fontis-Avellanæ suppressit, et monasteria Camaldulensibus attribuit. 53,54. Binæ in singulis provinciis domus Recollectis Ordinis S. Francisci assignantur. 55. Sodalitates Rosarii privilegiis firmantur, et earumdem erectio conceditur Ordini Prædicatorum. 56. Securitati officialium S. Inquisitionis Pius consulit. 57-63. Cellariam hæreticam comprehendere jubet, et ob ejuratam hæresim vivum comburere parcit. 64,65. Mantuæ ducem apud regem Hispanum bonis officiis juvat. 66-70. Joannettus hæreticus propter apostasiam bis carceribus mancipatur, et tandem, hæresi ejurata, in custodiam æternam datur. 71-73. Mediolani Pallarius vivus in ignem conjicitur. 74-76. Pius hæreticos ubique persequi et comprehendere curat. 77,78. Constitutio qua Hebræi a toto dominio Ecclesiastico, Roma excepta, ejiciuntur in pœnam suæ perfidiæ. 79-84. Componuntur dissidia inter Corsicam et Januensem rempublicam. 85-88. Cosmus Medices creatur Magnus Dux Etruriæ. 89. Finalenses Carettum marchionem recipere detrectant. 90-94. Galliæ regem et principes incendit Pius adversus hæreticos, promissis auxiliis. 95-107. Magna apud Jarnacum Francorum Catholicorum victoria : Pontificis summa lætitia, et litteræ gratulatoriæ. 108. Comiti de Tavnnes pro archiepiscopo Bisuntino Pius gratiam concedere renuit. 109-113. Cardinalem Lotharingum et Galliæ regem monet Pontifex, ut victoriæ fructus rebus Ecclesiæ firmandis inservire faciant. 114. Pontifex Carolo regi suadet ut Bearniam et Navarram occupet. 115. Laudat Pontifex cardinalem Borbonium quod majorem Catholicæ religionis quam sanguinis rationem habuerit. 116-118. Carolum regem et ejus matrem denuo stimulat Pontifex. 119-128. Auxiliares copiæ ad regem missæ a Pontifice. 129. Caroli regis illustria religionis exempla. 130-133. Suffecto in locum Condæi demortui Henrico Bearnia princeps, Hugonotti ab Elizabetha Anglia subsidia obtinent. 134-136. Dux Bipontinus arma jungit cum Hugonottis. 137-140. Bisuntini in fide confirmati, tum per Pontificis litteras, tum per detectam hæreticorum perfidiam. 141,142. Bipontini obitus : Anselotius veneno necatus. 143,144. Andegavensis proditorie ad necem quæsitus a Colinio : variæ leves pugnae. 145-148. Quibus de causis Pontifex nova subsidia ad regem Gallorum mittere detrectaverit. 149-153. Meldensem episcopum licet a rege nominatum, confirmare renuit Pontifex ob hæresis suspicionem. 154. Dumblanensem episcopum,

Pius regi Gallo commendat. 155,156. Variæ Hugonottorum contra Catholicos velitationes. 157-160. Omnibus dignitatibus exiit Colinius, cui sufficit marchio de Villars; unde litteræ gratulatoriæ Pontificis ad Carolum regem. 161-165. Præclara de hæreticis reportata victoria apud Monconturium. 166-170. Sæmma Urbis et orbis Catholici lætitia. 171-175. Nil experientia edocti Catholici rursum negligunt hostes persequi. 176-179. Avenionensis ditio ab hæresi præservata propter Pontificis prudentiam. 180-187. In Jesuitas coorta Avenione seditio. 188-191. Avenione jubentur excedere Judæi. 192. Valentina in Galliis Ecclesia periclitans litteris Pii in fide firmatur. 193. Viridunensis cleri pietas a Pontifice impense laudatur. 194. Dux Usensis cum Ecclesia reconciliatur. 195-197. Pontifex promovere conatur matrimonium inter Carolum Galliarum regem et filiam imperatoris, obstantibus licet principibus hæreticis. 198. Joanni de Auriâ Pius suadet dimittere Gallos captivos. 199-203. In Belgio Albani ducis sævitia, occasio rebellionis. 204. Mittit Pius ad Albanum ob res præclare gestas pileum et ense præsecratos. 205,206. Albanus aggreditur imponere episcopos novis sedibus, et inter eos Lindanum Ruremundensem, virum eruditione et pietate conspicuum. 207,208. Hosius Maximilianum laudat quod non concesserit Austriacis Augustanam Confessionem. 209. Olomucensis episcopus propter erectum collegium male mulctatur in sua civitate. 210,215. Salisburgensis præsulis studium, cujus meritis Pontifex ratam habet electionem Davidis in episcopum Ratisponensem. 216. Pii litteræ ad capitulum Argentinense de electione episcopi. 217. Ejusdem litteræ ad imperatorem de residentia canonicorum. 218-221. Tridentinæ Ecclesiæ dissidia componuntur. 222,223. Abbati Modianensi deputatur munus visitandi diocesium Aquileiensem necnon Bambergensem. 224-232. Litteræ Encyclicæ Pontificis ad episcopos Germaniæ et Hungariæ. 233,234. Internuntio Apostolico conceditur potestas operam dandi regi Poloniæ. 235-241. Monita Pontificis ad episcopos in comitiis Lublinsensibus congregandos. 242-244. Reclamante licet Pontifice, Sigismundus Poloniæ rex Albertum Borussiae ducem creat, et regale Poloniæ jus in discrimen adducit. 245-247. Obsistit Pontifex regi et episcopis Poloniæ, qui præscripta Concilii Tridentini labefactare tentant, nedum exequantur. 248-256. Permolesia Sigismundo regi Hosii præsentia. 257-260. Merlinus hæreticus, non Catholicis tantum, sed etiam Calvinianis intolerabilis. 261-263. Geduni commissarii regii non recepti, et utcumque restituta religio Catholica: Gedanensium cum Danis res compositæ. 264-268. Ex comitiis Lublinsensibus constituta concordia inter Lithuaniam et Poloniam, excogitatum fœdus inter imperatorem et Polonum, et plurimi ad veram fidem reducti. 269. Hosius Romam revertitur. 270-274. Angliam appellit Mortonius, ad cujus vocem Catholici insurgunt; Northumbriæ comitem sibi ducem eligunt. 275-280. Catholici se dant in fugam. 281-284. Maria Scotiæ regina ab Elizabetha durius habita. 285. Albano duci ruina Angliæ tribuenda. 286,287. Anglos Catholicos pecunia juvat Pontifex, et in illorum gratiam Duacensis Collegii fundamenta jacet. 288. Elizabethæ jugum excutere tentant Hiberni. 289. Romæ obit Pechamus, strenuus Ecclesiæ defensor. 290,291. Res Moscoviticæ. 292. Pax inter Danum et Suecum confirmata. 293-305. Hispanorum simultates ex Granatensi bello exortæ. 306-308. Reformationi Ordinum religiosorum rex Hispaniæ et Pontifex simul incumbunt. 309-312. Capituli Toletani querelæ ad Pontificem delatæ et responsio Pontificis. 313-315. In Muriæ regno cavet Pontifex ne plectantur innocentes cum sœnitibus. 316,317. Valentinum episcopum pastorale munus deponere cogitantem Pius a sententia revocat. 318-325. Lusitanos episcopos objurgat Pius, eo quod seminarium non instituerint in sua quisque diocesi. 326. Erectioni novæ sedis episcopalis in oppido de Elbas obstant Elborensis et Ceptensis episcopi. 327,328. Providet Pontifex ne majores Ecclesiæ dignitates neophytis in Lusitania conferantur. 329. Cardinalis infans Portugalliæ, relicta Ulyssiponensi sede, ad Eborensem suam priorem Ecclesiam derit. 330,331. Laudat Lusitanum regem Pius quod reformationem Ordinum Militarium aggredi in suo regno statuerit. 332-336. Lusitani regis matrimonium urget Pontifex. 337,338. Æthiopica expeditio contra Turcas Sebastiano regi commendatur. 339. Siones rex Lusitanorum ope restitutus. 340,341. Brasiliæ proregem Pius hortatur ad Catholicam fidem propugnandam. 342. S. Ludovicus Bertrandus e novo Granatæ regno in Hispanias redit. 343. Joannis Avilæ et Xisti Senensis obitus. 344,345. Multa in hoc anno iræ Dei signa. 346. Urbini Concilium provinciale. 347. Pius, dato Diplomate, fovet studium Andreæ de Gaspare Corso erga captivos.

APPENDICES

I° Concilii Provincialis Ravennatensis Acta et Decreta.

II° Congregationis Fontis-Avellanæ vetera monumenta.

SUMMARIUM

TOMI XXXVII

MDLXX.

1-6. Turcæ Cyprus appetentes mittunt Venetias nuntium qui causas querimonie coram senatu exponat: Venetorum responsio. 7,8. Veneti ad arma se accingunt et Christianorum principum opem implorant. 9-11. Pius solus causam Venetorum amplectitur. 12-15. Pius concedit decimas, et Jubilæum indicit. 16. Columna huic expeditioni dux præficitur. 17-19. Cosmi, Etruriæ ducis, et Melitensium equitum studium a Pontifice laudatur. 20. Auria Romam evocatur. 21-23. Per nuntium et litteras Pontifex Hispanum regem invitat ad fœdus contra Turcas. 24,25. Ad cardinalem Spinosam et ad Joannam Portugalliæ principem Pontificis litteræ. 26,27. Rex Hispanus se promptum exhibet ad exequenda Pontificis vota. 28. Laudatur a Pio regis Hispani studium. 29-31. Quid sentiendum sit de cunctatione Hispanorum. 32-41. Pontificis labor in conjungendis principum Christianorum classibus. 42-44. Melitenses triremes, suæ classi conjunctas, Pius jubet Coreyram mitti. 45-54. Lusitanum regem ad fœdus invitat et incitat ad matrimonium. 55,56. Lusitanus rex classem præstare et matrimonium inire abnuit. 56-60. Quænam fuerint partes in rebus Portugalliæ moderandis, tum aviæ Catharinæ, tum regis Hispani. 61-63. Pius frustra incitat Galliæ regem, imperatorem et regem Polonium, ut, si non arma, saltem nomina, fœderi contra Turcas præstare consentiant. 64-66. Principum orthodoxorum passus repulsam, Pius ad Moschum schismaticum se convertit. 67. Italiæ principes una cum Pontifice conjuncti. 68. Solemni pompa Columna Pontificiæ classi præficitur. 69,70. Veneti Zanium rei militaris ducem creant, sed subjectum præfecto Pontificis. 71,72. Dum litigant inter se duces Christiani, Turcæ Siciliæ littora infestant. 73,74. Ragusæi sibi metuentes ad Pium confugiunt qui illos commendat Hispanis. 75-81. Nicosia a Turcis capta et horribili cæde fœdata. 81-83. Audito Nicosiæ casu, classes Christianæ turpiter redeunt. 84-86. Tristis hujus inertie exitus. 87-89. Preces publicæ a Pio indictæ. 90-92. Pontificis vehemens exhortatio ad principum oratores, de novo fœdere ineundo. 93-102. Teritur tempus colloquiis et altercationibus. 103-107. Ex audita Nicosiæ amissione Veneti procliviores ad fœdus. 108-110. Melitensium equitum magistrum a proposito abdicandi Pius deducit. 111-114. Cosmum Pius Magnum Etruriæ ducem creat et coronat. 115-119. Imperator nullitatis arguit hanc promotionem, et per oratores protestationem opponit. 120. Ducem Ferrariensem Pius vetat sistere ad aliud tribunal quam ad Romanum. 121. Cosmus ad Maximilianum mittit legatum. 122,123. Philippi Hispaniæ regis infensus animus in Cosmum. 124-126. In ornando Cosmo purus et rectus Pontificis animus. 127. Creatio cardinalium. 128. Constitutiones in gratiam canonicorum Lateranensium. 129-134. Agitur de reformatione Cisterciensium. 135. Pius reprimit abusus qui irrepserant in conferendis præceptoriiis Ordinum militarium degentium in Portugallia. 136. Invigilat Pontifex ne quid simoniacæ labis subrepat in provisione beneficiorum. 137,138. Prohibet disputationes de B. Mariæ Virginis conceptione. 139-140. S. Philippus Nerius in suis familiaribus concionibus orthodoxus. 141. Crucis signatorum societas nova Constitutione a Pio exornatur. 142. Gratulatur Pontifex Octavio Farnesio quod Sanséverinum hæreticum in vincula conjecerit. 143,144. Rogat Pius Philibertum Sabaudie ducem ut Joannem Thomam hæreticum sibi tradat. 145,146. Comiti Tendæ scribit Pius ut Albingensi episcopo plenum jurisdictionis exercitium relinquat. 147. Pestifera origo Appellationum *ab abusu* dictarum. 148-152. Ad Maximilianum Pontifex mittit Madrucium cardinalem, qui de rebus suæ Ecclesiæ Tridentinæ sit coram imperatore ipse tractaturus. 153,154. Mediolani jura Ecclesiæ primæva restituuntur. 155. Constitutio contra monetarum tonsores. 156-158. Animadvertitur in eos qui Carolum Borromeum occidere tentaverant. 159,160. Scalenses canonici ad meliorem sensum redeunt. 161. Per Helvetiorum pagos instituta Catholica denuo in honore habita. 162,163. Pius missalis Romani reformationem inchoatam absolvit. 164,165. Constitutio Pontificia de censibus. 166,167. Vexilla Hugonottis erepta Pius suspendi jubet in Lateranensi Basilica. 168-194. Regem Galliæ a pace cum hæreticis ineunda Pius revocare studet et jam factam improbat. 195-200. Pontifex ditionem Avenionensem tutatur et expeditionem Arausicensem

cogitat. 201. Carolus Galliae rex nullum benevolentiae signum negligit erga haereticos. 202-203. Maximilianus ad comitia Spirensia se confert. 204-216. Pontifex vetat ne quid de religione agatur in Spirensibus comitiis. 217-224. Attente invigilat Pontifex ne haeretici in Ecclesias et capitula Germaniae obrepant. 225, 226. Carolum Austriae archiducem hortatur Pius ut ludimagistros haereticos e suis ditionibus expellat, et in auxilium mittit societatis Jesu religiosos. 227-230. Quid senserit Hosius de Altemburgensi colloquio. 231-234. Maximiliani segnitie in plectendis haereticis. 235-236. Sanderi liber contra Altemburgense colloquium. 237. Praeclara Hosii Epistola ad regem Poloniae contra Augustanam Confessionem. 238-240. Sandomiriense colloquium in quo haeretici frustra quaerunt inter se concordiam. 241-244. Fortiter obsistit Hosius haereticorum conatibus. 245-249. Reprehendit Hosius regem Poloniae quod permiserit religionis negotium ad alia comitia rejici, et docet iniri non posse concordiam Catholicos inter et haereticos. 250. Revocatur a rege Poloniae mandatum haereticis favens, unde a Pontifice commendatur. 251-256. Poloniae legati a duce Moschorum male habiti propter eorum delectas blasphemias. 257-261. Laskium senatorem ab haeresi revocant dissidia et scandala sectariorum: Hosii ad eundem gratulatoriae litterae. 262. Hosius monet alios Polonos de haereticorum fraudibus. 263-265. Hosius calumnias Bezanorum diluit. 266. Gedanenses ad regis obsequium reducti dant spem redeundi ad veram fidem, si calicis usus eis permittatur. 267. Disputatio theologica inter orthodoxos et haereticos in laudem veritatis terminatur. 268. Misertus aerumnarum Lithuaniae Hosius Sigismundum a bello abstinere monet. 269-272. Pius Hosio Cromerum coadjutorem dat, cum titulo Posnaniensis Ecclesiae. 273-278. Sueciae regno Pius reditum ad veram fidem procurare enitur. 279-281. Dux Albanus edictum generale, veniae nuncupatum, promulgat, exclusis tamen quibusdam reorum classibus. 282. Sævit Pontifex in iudices praeverificatores, et adulterinae monetæ fabricatores. 283. Libros velitos in flammis injici jubet Albanus, et typographis leges praescribit. 284-288. Concilium provinciale Mechlinae habitum, in quo recipiuntur decreta Concilii Tridentini. 289, 290. Diocesana Synodus Ruremundae et Namurci. 291. Immunitates suas a decretis Concilii Tridentini læsas Belgæ arbitrantur. 292-296. Causa Baiana iterum agitat scholas, et imprimis Lovaniensem Academiam: qualis reipsa fuerit iste Baius ex Bellarmino. 297, 298. Anna Austriaca, uxor futura Philippi regis, per Belgium transit, et magna pompa excipitur. 299-302. Agitur de discessu Albani e Belgio. 303, 304. Archiepiscopum Bisuntinum, diu Romæ detentum, Pius ad suos redire permittit. 305. Sub rectæ intentionis specie tegit Auriacus pyrricas depredationes. 306. Festo Omnium Sanctorum, tremenda tempestas Belgium atteritur. 307-309. Moravius, nothus et infensissimus frater Mariae Scoticae, occiditur ab Hamiltonio b privatam vindictam, non ex conjuratione. 310. Nothi scelera. 311. Hamiltonius ex Calvinista Catholicus. 312-315. Elizabetha nothi cædem ægre fert, et Scotos fideles vexat. 316-320. Apud Philippum Hispaniae regem agitur de liberanda Mariae Scoticae regina. 321-365. Processus originalis juridice instructus, quem sequitur Bulla excommunicationis. 366-376. Diluuntur objectiones circa hujus Bullæ promulgationem. 377. Non ex solo externo eventu Bullæ effectus judicandus est. 378, 379. Feltonii invictum animi robur, tum in Bullæ affixione, tum in diræ mortis perpessione. 380. Gravi terrore percutitur Elizabetha ob sententiam a Pio latam. 381, 382. Pii studium pro confirmatione et executione Bullæ. 383-386. Omnem operam impendit Pontifex in succurrendis Catholicis. 387-389. Elizabethæ in Scotos crudelitas. 390-393. Ab Elizabetha decernitur legatio Cæcilii ad Mariam Scoticae reginam: qualis fuerit iste Cæcilius. 394-401. Iniquæ pacis conditiones per Cæcilium propositæ rejiciuntur. 402, 403. Pii litteræ consolatoriae ad Scotiae reginam, et Mariae responsum ad Pontificem. 404-406. Quædam explanantur in litteris Mariae Scoticae. 407. Trocmortonus veneno sublatu. 408. Elizabethæ jugum prægrave excutere tentant et ipsi Hiberni. 409-411. Sigismundus, Poloniae rex, pacis sequester inter imperatorem et principem Transylvanum; unde Pontificis litteræ gratulatoriae. 412-414. Pontificis zelus in purganda haereticis Transylvania. 415. Pius statuit evellere abusos e quibusdam Hispaniae Ecclesiis. 416-420. Mira fidei Catholicæ propagatio inter Mexicanas regiones. 421. S. Clarae cœnobium in Mexicana civitate Pius confirmat. 422. De pluribus ad Ecclesiam Iltascalensem pertinentibus agit Pontifex apud legatum Faruffinum. 423-427. Antequarensi Ecclesiae inopia laboranti subvenire Pius hortatur Hispaniae regem. 428. Repellit Pontifex instantias episcopi Mecuanensis contra regulares. 429, 430. Confirmat Pius Acta Concilii Goani et laudat Cochinchensis episcopi pietatem et zelum. 431. Gloriosum martyrium Jesuitarum a Calvinianis pyratibus occisorum. 432-439. Longe lateque in extremum Orientem diffunditur fides per operarios Evangelicos. 440-443. Terræ motu concutiuntur insula Tertia et complures Italiae urbes. 444, 445. Balduini et Brentii obitus. 446. Laudibus exornat Pius opus a Surio concinnatum. 447, 448. Pius Ortonensem Ecclesiam in Cathedralem erigit, et Dublinensem episcopum exulem Ecclesiae Vasionensi pastorem sufficit. 449. Beatæ Clarae de Montefalco sanguis mirum in modum ebullit. 450. Nicosiae casum Gambara carmine deplorat et describit.

MDLXXI.

1. Cæcilius ab Elizabetha baronis titulo insignitur. 2, 3. De abdicatione reginae Scotiae agitur. 4. Proceres qui pro regina stabant vexantur: archiepiscopus S. Andreae suspenditur patibulo. 5. Fingit Elizabetha se nuptias exoptare cum Andium comite. 6-11. Pius de sorte Mariae et orthodoxorum anxius. 12. Haereticis pyrricam exercentibus favet Elizabetha. 13-15. Zelus Pontificis et Hispaniae regis in ornanda expeditione contra haereticos Anglos irritus cadit per Albani invidiam. 16, 17. Rodolphus, hujus expeditionis præcipuus ordinator, in Gallia subsidere cogitur. 18. Roffensis episcopus in arcem Londinensem detruditur. 19-22. Diversa decreta sancita contra Catholicos. 23-27. Storei præclarum martyrium: multiplicia iræ divinae signa. 28. Nonnullæ cum rebellibus Belgis Hispanorum concertationes. 29. In arce

Antuerpiensi monumentum sibi Albanus erigit, quod a successoribus dejicitur. 30. Novis impositis vectigalibus turbas excitat Albanus, cui dux Medina-Cæli subrogatur. 31. Hispaniæ rex a Pio obtinet decimas Ecclesiasticas pro hæresium exstirpatione. 32,33. Lundani Ruremundensis episcopi sollicitudo pastoralis. 34,35. Aliorum episcoporum socordia a Pontifice reprehenditur. 36. Decernitur in Consistorio nullum jus competere Capitulo Cameracensi in electione sui præsulis. 37,38. Leodienses in oppugnandis hæreticis strenui. 39. Litteræ Pii gratulatoriæ ad Surium Carthusianum Coloniensem. 40-45. Ex mutuis hæreticorum in Germania colluctationibus, neonon ex zelo Alberti Bavarici ducis, spem concipit Hosius status melioris. 46. Albertus Hosio exponit cur ab errorum tenebris hæretici, imprimis principes, tam difficile emergant. 47. Hosius censet nil remittendum esse de cura quam Albertus impenderat ad conciliandos hæreticos. 48. Albertus novas Hosio objicit difficultates. 49. Hosius ad Carolum Austriæ archiducem se convertit. 50-54. Colloquium inter *Substantiarios* et *Accidentarios* desinit in mutuam dilacerationem. 55-57. Pius monet principes Germanos ne quid mali subditis Catholicis eveniat. 58,59. Pontifex imperatorem laudat quod suis monitis obtemperaverit. 60. Hosius gratulatur Mendozæ, quod averterit imperatorem a concedenda Bohemis Confessione Augustana. 61. Sedes Viennensis in Austria diu vacat propter *excelsum* quod vocant *regimen*, cui subicere certant Politici cæteras etiam sedes episcopales. 62. Cardinale Madrucium Ecclesiæ suæ Tridentinæ possessionem non obtinentem, Romam redire permittit Pontifex. 63. Ernestus, episcopus Frisingensis, licet imperatoris nepos, coram tribunali *excelsi regiminis* adstare cogitur. 64. Queritur Hosius quod in Indice librorum in Bohemia vetitorum, nulla facta sit mentio librorum Lutheranorum. 65. Lutherum ex impura muliere et dæmone incubo natum Hosius pronuntiat. 66-68. Decreta concilii provincialis Salisburgensis a Sancta Sede approbata observari curat Pontifex. 69,70. Portenta in Germania. 71. Elector Brandenburgensis veneno interfectus. 73-78. In locum Joannis Transylvaniæ principis, cum Arianismi macula defuncti, sufficitur Bathorius Catholicæ fidei egregius instaurator. 79. Sigismundus Poloniæ rex graviter ab Hosio reprehenditur ob concessum hæreticis in ipsa urbè Cracoviensi templum. 80-83. Litteræ Pontificis gratulatoriæ, et Hosii simul increpatoriæ ad palatinum Cracoviensem. 84. Hosius Elbingensium sedem ut suam vindicat. 85-98. Totis viribus Pius avertit Sigismundum a divortio. 99,100. Annam, regis Poloniæ sororem, Pontifex cumulat laudibus et gratiis spiritualibus. 101. Præclaro elogio Nicolaus Radzwill commendatur. 102,103. Joannes Chodkwic et Schalichius in gremium Ecclesiæ redeunt. 104. Cromerus, coadjutor Varmiensis, datis litteris a Pio laudatur. 105. Moschi suæ immanitatis dant pœnas. 106-108. Carolus Galliæ rex agit cum Navarræa regina de conjugio inter ejus filium et sororem suam ineundo. 109-112. Pseudosynodus Hugonottorum Rupellæ coacta. 113,114. Cum Salviato legato Pontificio denuo agitur de matrimonio principis Navarræi cum Margarita regis sorore, ut rei Catholicæ utilissimo. 115-121. Hæreticis addictus Carolus, unde pluribus in locis tumultus et cædes. 123-126. Pius Bisuntinos ad pacem et jus reducere studet. 127-133. Monet Pontifex cardinales a Lotharingia et Pelleum ut abstineant omni consuetudine cum episcopo Valentino hæretico. 134. Cardinalis a Lotharingia virtutes. 135. Queritur Pius quod Aquensis episcopus, licet hæreticus, ornatus fuerit legatione ad Turcas. 136-138. Odeti Castillionei olim cardinalis mors infausta. 139,140. Soucherii cardinalis, et Espencei insignis theologi obitus. 141. Burdigalæ magicæ artis cultores. 142-144. In regionibus etiam conterminis Carolus fovet hæreticos. 145. Apud Pium frustra agit Carolus in gratiam Comitis S. Severini hæresis insinulati. 146. Friburgenses monentur ut causam Lausanensis episcopi defendant. 147,148. Carolus Borromæus ludimagistros hæreticos ab Helvetiæ pagis ejici curat. 149-154. Humiliatorum Ordo extinguitur. 155-157. Humiliatorum bona in meliorem usum Pontifex convertit. 158. Contentiones inter Fratres Eremitanos et canonicos regulares Papiæ commorantes. 159. Pius Papiæ gymnasium instituit. 160. Finalium occupat Hispaniæ rex. 161-164. Causa præcedentiæ inter magnum Etruriæ Ducem et Ducem Ferrariæ agitata ad Pontificem defertur. 165. Musici concentus prohibentur in Majori Hebdomada. 166. Ecclesias et alia loca sacra, etiam exempta, episcopi visitare adstringuntur. 167,168. Abusus circa missæ sacrificium tollit Pontifex. 169-171. Sodalitates *Doctrinæ Christianæ* nuncupatæ. 172-175. S. Philippus Neri fundator Archiconfraternitatis peregrinorum et convalescentium. 176-193. An S. Philippus Neri methodum orationis mentalis didicerit a S. Ignatio, et in ejus Societatem ingredi postulaverit? 194-196. Religiosorum familias novis muneribus ornat Pontifex. 197,198. Pius Mendicantium privilegia quoad sæcularium confessiones restringit. 199-202. Clericorum avaritia fortiter comprimitur. 203-205. Officium B. Mariæ Virginis, sed nonnisi a se vel a S. Sede approbatum, edi curat. 206-209. Pius animarum pastor vigilantissimus. 210-212. Joannes Austriæ dux summus imperator præficitur classi contra Turcas dirigendæ. 213-216. Columna a Pio ad regem Hispaniæ mittitur ut obstantia fœderi dirimat. 217-220. Cavillationibus cardinalis Granvelli impulsus Veneti a fœdere declinant, et ad componendam pacem cum Turcis attrahuntur. 221-224. His edoctus Pontifex Venetias mittit Columnam qui persuadeat senatui ut fœdus accipiat. 225-235. In consistorio solemniter fœdus percutitur: hujus fœderis condiciones. 2-6. Promulgatur fœdus coram populo. 237-238. Divinam opem implorat Pontifex. 239,240. Invigilat Pontifex ut quamprimum unusquisque fœderatorum suas partes impleat. 241. Pius Sorianum, fœderis egregium propugnatorem apud se retinet: signa lætitiæ apud Venetos et Hispanos. 242-244. Sumptibus belli Pius providet. 245-248. Hortatur litteris Pontifex imperatorem, neonon Galliæ et Poloniæ reges ut ad fœdus initum accedant. 249,250. Messanam convenire præscribitur variis navibus Christianæ classis. 251-253. Consistorium in quo legationes ad Christianos principes decretæ, et hæreticorum consortium repulsum. 254-260. Cardinalis Alexandrinus aulam Hispanam petit, et cum rege agit tum de rebus ad bellum contra Turcas pertinentibus, tum de causis dissidiorum tollendis. 261-278. Singula capita quæ inter regem Philippum et cardinalem Alexandrinum tractata fuere. 279-284. Mera fabula concordia a Roccho

Pirro excogitata. 285. Constitutio pro utriusque Siciliae regnis. 286. In quibus rex Hispaniae æquum se præbuerit legati postulationibus. 287-290. Cardinalis Alexandrinus Lusitanum regem adit, a quo nihil nisi vanas promissiones obtinet. 291-293. De legatis in Persiam mittendis agitur. 294-308. De nubendo Lusitano rege Pontificis irriti conatus: an reipsa Jesuitæ juxta severiorem normam hunc principem educaverint. 309-317. Commendoni legatio ad Maximilianum de fœdere ineundo: responsio dilatoria imperatoris. 318-321. Querelæ imperatoris de titulo Magni ducis Cosmæ Medicæo, absque ipsius voluntate a Pontifice concesso. 322. Turcarum tyranni minaces litteræ ad imperatorem. 323. Pii legationes ad Italiam principes. 324-331. Venetorum insulas Turcæ vastant. 332-356. Famagustæ excidium; Turcarum perfidia. 357-363. Joannis Austriae diu expectatus adventus; causæ hujus tardioris moræ. 364-366. Austrius Messanam appellit, et a ducibus cum magna lætitia excipitur. 367-377. Post multas procerum altercationes, decernitur, Pio præsertim hortante, prælium haud diutius differendum. 378-381. Christiana classis Christiane accingitur ad pugnam. 382-384. Messina solvit classis. 385. Inter Turcarum duces disceptatio. 386-394. Classis Christiana ex re parvi momenti in maximum discrimen adducta. 395. Apud Echinades insulas naves utriusque partis in conspectum veniunt. 396-399. Ultimi pugnae apparatus. 400-417. Summam cladem subeunt Turcæ, qui nunquam antea navali prælio a Christianis profligati fuerant. 418-423. In ipso momento quo pugna committitur, Pius cœlitus edoctus victoriam noscit et nuntiat. 424-433. Quanta fuerit clades hostium, et fortitudo Christianorum. 434, 435. Ex historicis nulla clarior victoria, sed ob prævum usum nulla minus fructuosa. 436. Favente numine, tempestati subortæ se subducit fœderatorum classis, in portum Petalam confugiens. 437-441. Discrepantes sententiæ de reducenda classe in hiberna: ducum querelæ mutux. 442, 443. Terror Othomanicum imperium undique pervadit: pictura, victoriæ commemorativa, in Vaticano. 444. Duces inter se prædam partiuntur, et ad reditum se comparant. 445-447. Summa lætitia excipitur tum Venetiis, tum Romæ, nuntius de reportata victoria, ob quam a Pontifice instituitur festum Commemorationis S. Mariæ de Victoria. 448-453. Ingressus Columnæ in Urbem et ei delati triumphii honores. 454, 455. Lutheranis necnon imperatori ipsi hæc victoria tristitiam parit. 456. In Hispania duplex lætitia et ex victoria Christianorum et ex filio regi nato. 457-459. Ad Lusitanum regem Pii litteræ lætum nuntium afferentes et principis ad Pium gratulatoria Epistola. 460. Cardinalis infans Lusitaniæ, post acceptas Pii litteras, Pontificis benignitatem et eximias dotes celebrat. 461-464. Per fidos Lusitani regis nuntios Pius litteras curat perferendas ad reges Persiæ, Arabiæ et Æthiopiæ, ut eos ad proterendos Turcas incitet. 465-467. In locum cardinalis Alexandrini, diutius in Lusitania commorantis, Salviatus mittitur ad regem Galliae ut ipsum ad sociale bellum inducat. 468. Inter eundem, Salviatus a Genuensibus petit ut subsidium tribuant pro sacro bello proseguendo. 469-471. Constitutio qua Pius bona aliqua alienare permittit ob timorem conceptum novæ Turcarum invasionis. 472-473. Martyrium inflictum ab hæreticis quibusdam societatis Jesu alumnis. 474-476. In Orientalis Indiæ partibus, per conspersionem regum indigenarum, Ecclesiæ recens erectæ in magnum discrimen adducuntur. 477. Constitutio qua præcipitur Inventorium actorum criminalium in utriusque Siciliae regnis. 478. Concilium provinciale Neapolitanum. 479, 480. Monstra et prodigia in Germania. 481. Plurimorum principum mortibus annus memorabilis. 482, 483. Merlini et aliorum Ecclesiæ inimicorum obitus.

DATE DUE

GAYLORD

PRINTED IN U.S.A.

GTU Library
 2400 Ridge Road
 Berkeley, CA 94709
 For renewals call (510) 649-2500
 All items are subject to recall.

GTU Library
Acquired with funds from 1987-88
Funded by the State of Gujarat
3 2400 00166 1754

